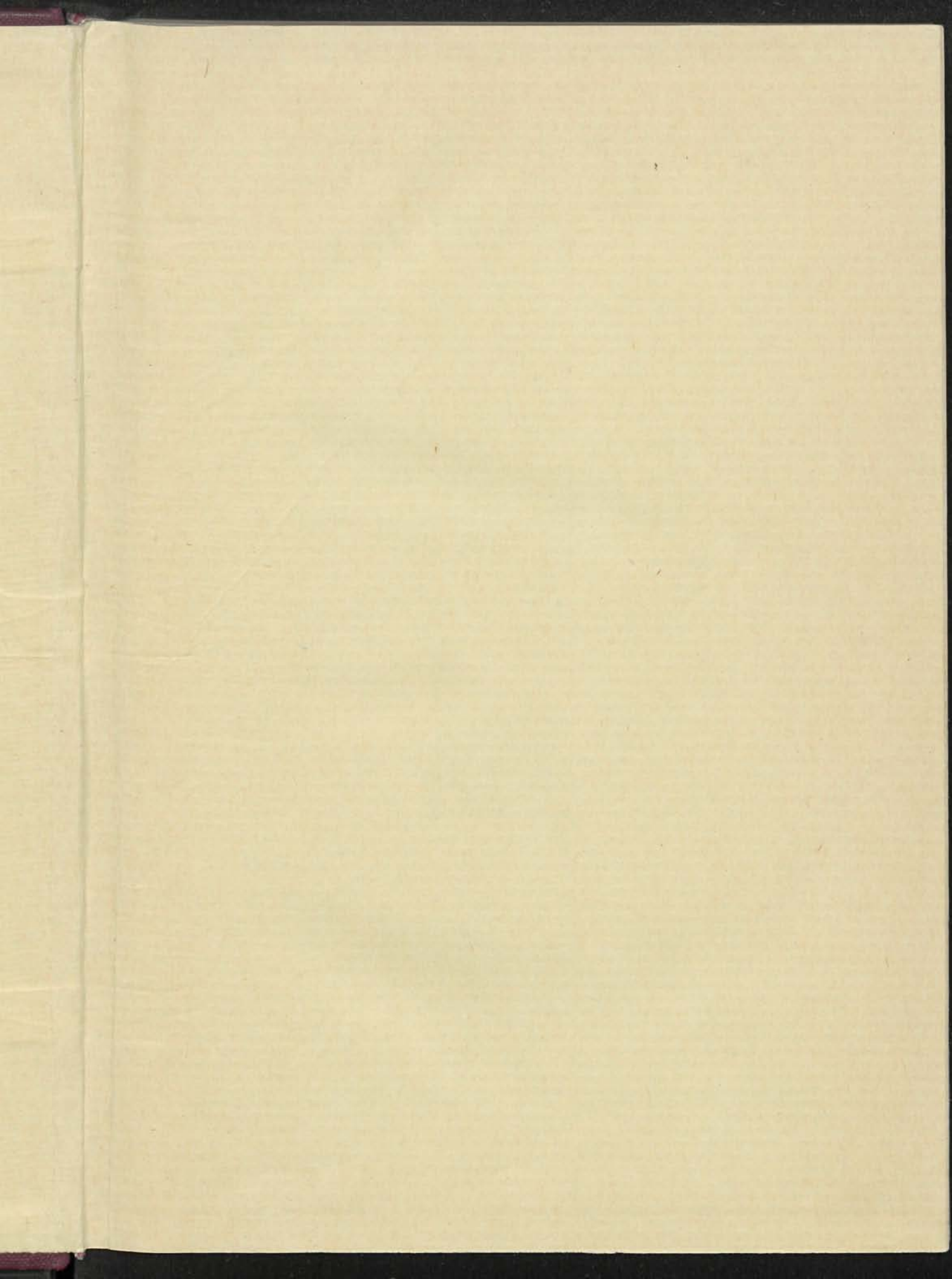


BIBLIOTHEEK KITLV



0154 3634









# INDISCH VERSLAG

## 1931

---

I. TEKST VAN HET VERSLAG  
VAN BESTUUR EN STAAT VAN  
NEDERLANDSCH-INDIË OVER  
HET JAAR 1930



INDISCH VERSLAG

1931

I. TEKST VAN HET VERSLAG  
VAN BESTUUR EN STAAT VAN  
NEDERLANDSCH-INDIË OVER  
HET JAAR 1930



GEDRUKT TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ — ROTTERDAM — 2-DE CAPELHAGE



## HOOFDSTUK I.

## DE STAATKUNDIGE TOESTAND.

## A. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND.

## 1. Inleiding.

In den loop van de laatste vijftig jaren is eene grondige wijziging ingetreden in de aanrakingen van Nederlandsch-Indië met het buitenland. Het einde van het handelsmonopolie, de toelating in het laatste kwart der 19de eeuw van het particulier initiatief in de cultures, de daarmede samenhangende economische opbloei en de gewijzigde politieke verhoudingen in Azië deden in sterke mate hun invloed gelden op den aard van die aanrakingen.

Naast Nederlandsche, werden ook buitenlandsche handels- of cultuurondernemingen in Indië opgericht; vreemdelingen vestigden zich er in toenemende mate; buitenlandsch kapitaal zocht en vond er plaatsing; maatregelen werden getroffen voor het vervoer van de verkregen producten naar de buitenlandsche markten en voor den invoer van in Nederlandsch-Indië niet, of nog niet aanwezige goederen. De toenemende handel maakte verbetering van de verbindingen met alle deelen van de wereld noodzakelijk. Bleef de kust- en interinsulaire vaart grootendeels aan de Nederlandsche vlag voorbehouden, in de groote vaart kwamen Nederlandsche en vreemde scheepvaartmaatschappijen aan de stijgende behoeften tegemoet door opening van nieuwe lijnen en versnelling van de verbinding. Luchtvaartverbindingen werden tot nu toe nog slechts door Nederlandsche of Indische maatschappijen tot stand gebracht. De positie van Indië werd dus niet meer alleen bepaald door de betrekkingen met Nederland, want Indië is in het wereldverkeer een internationaal belangen-centrum geworden.

De ontwikkeling van handel en bedrijf werd uiteraard grootendeels aan de zorg en het initiatief van particulieren overgelaten, hoewel ook het Gouvernement op bedrijfsgebied een belangrijke rol speelt. Waar noodig trad de Indische Regeering regeland en besturend op, hetgeen bijv. tot uiting komt in de arbeidswetgeving, in de agrarische en in de scheepvaart- en belastingwetgeving.

De tot nu toe genoemde aanrakingen met het buitenland, waarbij de Regeering betrokken is, liggen meer op economisch en commercieel terrein. Ook de staatkundige taak brengt echter voortdurend dergelijke aanrakingen mede, in de eerste plaats tengevolge van de zorg voor de in Indië vertoevende vreemdelingen en daar te lande werkende ondernemingen, terwijl ook ter bescherming van de bevolking tegen kwaadwillige elementen van buiten doorlopend waakzaamheid is geboden.

Dat de ontwikkeling binnenslands in sterke mate afhankelijk is van die der wereldhuishouding is in 1930 duidelijk gebleken uit den hevigen terugslag, die de economische depressie in Nederlandsch-Indië heeft gehad. De daardoor ontstane welvaartsvermindering maakte niet alleen maatregelen van inwendigen aard noodig, zij noopte ook de zaken te zien in ruimer, internationaal, verband. Het inzicht dat de moeilijkheden slechts door internationale samenwerking en overleg kunnen worden bestreden leidde o.a. tot de pogingen om door restrictie-schema's de op verschillende cultures en op de tinmijnen drukkende nadeelige marktprijzen, te verbeteren.

Niet met alle landen zijn de betrekkingen van denzelfden aard of van hetzelfde belang. In de eerste plaats kan men onderscheiden de aanrakingen met de omringende landen: Siam, Indo-China en Malakka. Met deze landen heeft Nederlandsch-Indië talrijke gemeenschappelijke belangen, z.a. betreffende moeilijkheden met den afzet van dezelfde producten, overleg bij doorgaand verkeer ter zake van de bescherming van de veiligheid van persoon en goed, van de gezondheid, enz. Persoonlijk contact had ook in 1930 plaats: van 27 Augustus tot 2 September vertoefde de Gouverneur der Straits Settlements, tevens Hooge Commissaris voor de Maleische Staten en voor de Britsche gebieden in Borneo, in Indië, die daarbij voor de heen- en terugreis gebruik maakte van de nieuwe verbinding der K.N.I.L.M. naar Singapore; van



24 October tot 4 December bracht de Gouverneur-Generaal, gevolg gevende aan de uitnodigingen van den Koning van Siam en den Gouverneur-Generaal van Indo-China, die ten vorigen jare een bezoek aan Indië hadden gebracht, een bezoek aan Siam en Indo-China. Voorts valt nog melding te maken van de reizen van den Advocaat-Generaal voor de politie en van den Adviseur voor Chineesche Zaken naar Singapore ter bestudeering van de extremistische actie in het buitenland. Omgekeerd zochten ook hooge buitenlandsche ambtenaren contact met de Indische Overheid, zooals de heer A. Goodman, Secretary of Chinese Affairs te Singapore, die een bezoek bracht aan Java ten einde een studie te maken van de in Indië gevolgde Chineezen-politiek, en de heer C. A. Vlieland, Superintendent of Census in British Malaya, die zich op de hoogte kwam stellen van de in Indië ten behoeve van de volkstelling getroffen maatregelen.

Trekt men den kring ruimer, dan vragen allereerst de betrekkingen met China de aandacht. Deze zijn van bijzonder belang, niet alleen wegens de talrijke Chineesche onderdanen, die jaarlijks als handelaren, koelies, enz. naar Nederlandsch-Indië emigreeren, maar ook wegens den terugslag, dien de gebeurtenissen in China zoowel onder deze immigranten, als onder de Nederlandsche onderdanen van Chineesche afkomst hebben.

De meer op algemeen cultureel dan op politiek terrein liggende werkzaamheden van het Institute of Pacific Relations te Honolulu werden ook van Indische zijde met belangstelling gevolgd.

Met een andere groep landen worden geregelde betrekkingen onderhouden uit hoofde van de Mohammedaansche bedevaart. Hiertoe behoort in de eerste plaats de Hidjaz, voorts de langs de route naar Djeddah liggende landen, in het bijzonder de Straits Settlements en Engelsch-Indië. Het pelgrimvervoer schept door het overweldigend aantal te vervoeren personen en het tamelijk kort tijdsbestek, waarin het plaats vindt, toestanden, waarop de algemeene internationale verdragen nopens personenvervoer en sanitaire maatregelen niet zijn berekend. In het ter Londensche Conferentie van 1929 gesloten verdrag betreffende de beveiliging van menschenlevens op zee werd dan ook uitdrukkelijk voorzien het aangaan van eene afzonderlijke regeling tusschen de betrokken staten ter vaststelling van de voorschriften, waaraan de pelgrimschepen moeten voldoen. Over de toepassing van de Sanitaire Conventie van 1926 op de reis van en door de landen van het Nabije Oosten werden besprekingen gevoerd tusschen de bij de bedevaart betrokken landen, aan welke besprekingen Nederland deel nam wegens de algemeene kennis van, en het belang dat dit land heeft bij alles wat de bedevaart betreft. Het gemeenschappelijk beheer van het quarantaine-station op Kamaran brengt van zelf voortdurende aanrakingen met de Engelsch-Indische Regeering mede (zie voorts sub 5 van dit hoofdstuk).

Het opnoemen van de andere landen in verschillende werelddeelen, waarmede Nederlandsch-Indië meer of minder hechte betrekkingen onderhoudt, zou in dit verband te ver voeren; zij komen hieronder nader ter sprake. Hier zij slechts melding gemaakt van het bezoek van eenige Japansche parlamentsleden aan Indië en van de ook in 1930 talrijke bezoeken van vreemde oorlogsschepen aan Indische havens en van de reis van H.Ms. kruiser „Java” en H.Ms. torpedo-bootjagers „De Ruyter” en „Evertsen” naar Australië en Nieuw-Zeeland, welk smaldeel 2 September 1930 de reis van Soerabaja uit aanvaardde en 2 December d.a.v. weer aldaar terugkeerde.

De betrekkingen tusschen de verschillende staten der wereld vinden een centraal punt in den Volkenbond. Worden te Genève universeele belangen behandeld, dan wordt tegenwoordig door de Nederlandsche Regeering steeds het gevoelen van de Indische Regeering omtrent deze aangelegenheid ingewonnen.

Naar den aard van de daarbij betrokken belangen kunnen de betrekkingen, die Nederlandsch-Indië langs officieelen weg met het buitenland onderhoudt, onderscheiden worden in: staatkundige betrekkingen, economische (en verkeers-) betrekkingen, betrekkingen aangaande de bedevaart en andere cultureele betrekkingen, hygiënische betrekkingen, en juridische betrekkingen (waarbij o.m. de rechtstoestand van de vreemdelingen daar te lande zal worden behandeld).



Ten aanzien van de staatkundige betrekkingen, zoowel van die welke in, als van die welke buiten Volkenbondsverband worden onderhouden, dient te worden opgemerkt, dat daarbij voor Indië geen zelfstandige taak is weggelegd. In alle gevallen echter, waarin het betreft eene materie, welke ook voor Indië van direct belang kan worden geacht en met name wanneer aangenomen kan worden, dat afzonderlijke rechtsbehoeften of eigen rechten bijzondere regeling voor Indië of optreden van de Indische Overheid noodig zouden kunnen maken, wordt Indië geroepen om zich terzake uit te spreken.

In Haar antwoord op het memorandum-Briand betreffende het denkbeeld om te geraken tot eene nauwere samenwerking tusschen de Europeesche staten heeft de Nederlandsche Regeering er dan ook op gewezen, dat Nederland niet alleen bestaat uit het Rijk in Europa, met welke omstandigheid bij de verdere overweging van het denkbeeld van den heer Briand rekening zou moeten worden gehouden.

## 2. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond.

Van de wijze waarop en de mate waarin Nederlandsch-Indië bij de Volkenbondswerkzaamheden betrokken is, werd reeds een overzicht gegeven in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1929 opgenomen in het Verslag van 1930. Een door Dr. E. Moresco — die sinds 1929 als waarnemer van op koloniaal gebied in Volkenbondskringen heerschende stroomingen te Genève vertoeft — samengesteld verslag over zijne bevindingen in het jaar 1930 werd in April 1931 aan den Volksraad aangeboden.

a. *Organisatie van de statengemeenschap. Rechtspraak en verzoening.* Op 8 Augustus 1930 trad Nederland voor het geheele Koninkrijk toe tot de hoofdstukken I, II en IV van de door de IXe Volkenbondsvergadering op 26 September 1928 vastgestelde *Algemeene Acte* nopens vreedzame regeling van internationale geschillen (N. S. 1930 n°. 378). De hoofdstukken I, II en IV behandelen onderscheidenlijk de verzoening, de rechtspraak en de in het algemeen bij de oplossing van internationale geschillen in acht te nemen beginselen; hoofdstuk III regelt de arbitrale beslechting van geschillen, die niet door verzoening of rechtspraak uit den weg zijn geruimd.

Op 8 Augustus 1930 bekrachtigde de Kroon de protocollen onderscheidenlijk tot herziening van het statuut van het *Permanent Hof van Internationale Justitie* en nopens de toetreding van de Vereenigde Staten van Amerika tot dat Hof (goedkeuringswetten in N. S. 1930 nos. 231 en 232).

Eene door de Assemblée van 1930 aangenomen resolutie, ten doel hebbende de *verbindingen* door de lucht met den zetel van den Volkenbond *in tijden van crisis* te waarborgen, is ook voor Nederlandsch-Indië van belang i. v. m. de l'gging van deze gewesten op de internationale luchtroutes.

*Codificatie van het internationaal recht.* De organisatie van de statengemeenschap werd in 1930 bevorderd door de eerste Conferentie voor *codificatie van het internationaal recht*. Zij werd van 13 Maart tot 12 April te 's-Gravenhage gehouden onder voorzitterschap van oud-minister mr. Th. Heemskerk. De oud-Voorzitter van den Volksraad mr. A. Neytzell de Wilde maakte als gedelegeerde deel uit van de Nederlandsche delegatie.

Als eerste onderwerp had de conferentie te behandelen de kwestie van de *nationaliteit*.

Aangenomen werden: een verdrag nopens zekere aangelegenheden, die betrekking hebben op wetconflicten over de nationaliteit, en drie protocollen, t.w. nopens militaire verplichtingen in zekere gevallen van dubbele nationaliteit, nopens een bijzonder geval van vaderlandloosheid en nopens de vaderlandloosheid. Behoudens laatstgenoemd protocol werden alle stukken door Nederland onder eenige reserves en met gebruikmaking van de daarin opgenomen „koloniale clause” alleen voor het Rijk in Europa geteekend. Deze koloniale clause maakt het mogelijk bij de onderteekening, of later bij de bekrachtiging, het verdrag of de protocollen — desgewenscht met reserves ten aanzien van bepaalde artikelen — niet of slechts gedeeltelijk op de overzeesche gewesten van toepassing



te verklaren, of dit slechts voor een deel der bevolking van die gewesten te doen. De Nederlandsche Regeering is reeds met de Indische in overleg getreden over de mogelijkheid van aanvaarding van deze stukken voor Nederlandsche-Indië.

Van het nationaliteitsverdrag is voor Indië van bijzonder belang de daarin geregelde diplomatieke bescherming van onderdanen met dubbele nationaliteit (bijv. peranakan Chineezers). In art. 4 is daaromtrent bepaald dat een staat geen diplomatieke bescherming kan verleenen aan een onderdaan tegenover een staat, waarvan die persoon ook onderdaan is. Eene aanvulling op dit artikel, krachtens welke eene regeering haar onderdanen, die zich naar een land begeven waarvan zij ook onderdaan zijn, toch zou kunnen beschermen, indien het slechts een tijdelijk verblijf in dat land betreft, werd evenwel verworpen.

Ook het tweede lid van art. 6 van het verdrag is voor Indië belangrijk: het houdt de bepaling in, dat de bevoegdheid van een individu met dubbele nationaliteit om van een van zijn nationaliteiten afstand te doen, niet zal worden ontkend ten aanzien van hem, die zijn hoofdverblijf heeft in het buitenland, mits alle voorwaarden, geëischt door de wet van het land, van welks onderdaanschap afstand wordt gedaan, zijn vervuld.

Als tweede onderwerp had de Codificatie-conferentie te behandelen de *territoriale zee*. Aangezien inzake de breedte van de territoriale zee geen eenstemmigheid kon worden bereikt, werd volstaan met de vaststelling van eenige artikelen betreffende het volkenrechtelijk statuut van die zeestreek, welke echter niet in een verdrag werden neergelegd. De Volkenbondsraad besloot nochtans het oordeel van de regeeringen te doen inwinnen over deze voorloopige artikelen, waarbij de Indische Regeering tegenover de Nederlandsche als Haar oordeel te kennen gaf Zich met deze beginselen te kunnen vereenigen behoudens met de daarin opgenomen algeheele openstelling van de zeestraten voor de vreedzame doorvaart. Aangezien het in den Indischen archipel voorkomt, dat verschillende zeestraten dezelfde open zeeën verbinden, kan eene dergelijke ongelimiteerde verplichting moeilijkheden ten gevolge hebben. Evenals bij de voorbereiding van de Codificatie-conferentie bepleitte de Indische Regeering dan ook nu weer de toekenning van het recht om in dergelijke gevallen de verplichting tot openstelling voor de vreedzame doorvaart tot één van die straten te mogen beperken.

Met betrekking tot het derde onderwerp, de *aansprakelijkheid van een staat* voor op zijn gebied aan vreemdelingen of aan hun goederen toegebrachte schade, kon de conferentie geenerlei resultaat bereiken.

*Protocol nopens den chemischen en bacteriologischen oorlog.* Tenslotte zij nog vermeld, dat het Protocol nopens den chemischen en bacteriologischen oorlog van 17 Juni 1925 op 31 October 1930 door Nederland werd bekrachtigd (N. S. 1930 n°. 422, I. S. 1931 n°. 34).

b. *Werkzaamheden van economischen en financieelen aard en op het gebied van verkeer en doorvoer. Tariefbestand en handelsconventie.* Het economisch werk werd in 1930 wederom krachtig ter hand genomen, eensdeels als gevolg van eene resolutie van de Volkenbondsvergadering van 1929, waarin de wensch werd geuit, dat de staten zich bij verdrag zouden verbinden gedurende een termijn van twee of drie jaar hunne tarieven niet te verhoogen (tariefbestand), gedurende welk tijdsbestek pogingen in het werk zouden worden gesteld om te geraken tot tariefsverlagingen en tot andere middelen ter bevordering van de economische organisatie, anderdeels als gevolg van de sinds eind 1929 met steeds grooter hevigheid woedende economische wereldcrisis.

Door het economisch Volkenbondscomité werd in November 1929 een ontwerp *tariefstilstandverdrag* opgesteld, dat als basis voor de besprekingen op eene in den aanvang van 1930 te houden conferentie zou kunnen dienen. Volgens dit ontwerp zouden de staten zich o.a. verplichten om voor den duur van het bestand geen nieuwe of hoogere beschermende rechten of uitvoerrechten te heffen, geen andere belemmeringen aan den handel in den weg te leggen en de Conventie tot afschaffing van in- en uitvoerverboden (1927) na te leven; in geval van een ernstige crisis zouden de tarieven tijdelijk verhoogd mogen worden, bovendien zou aan bepaalde staten kunnen worden toegestaan



bepaalde goederen van de werking van het bestand uit te sluiten; de fiscale rechten, die niet onder de conventie zouden vallen, zouden nader gedefinieerd worden.

Overleg tusschen de Nederlandsche en de Indische Regeering wees uit, dat, indien een verdrag op deze basis gesloten zou worden, er geen overwegend bezwaar zou bestaan om het verdrag ook op Nederlandsch-Indië toepasselijk te verklaren. In Indië worden immers in wezen slechts fiscale rechten geheven; de in bewerking zijnde tariefwet-herziening, waardoor sommige rechten zouden worden verhoogd, diende echter veilig gesteld te worden. Het zou dus vermoedelijk afhangen van de definitie van het begrip fiscale rechten of de nieuwe Indische tariefwetgeving ook internationaal als fiscaal zou worden aangemerkt.

Tijdens de conferentie, die van 17 Februari tot 24 Maart 1930 te Genève gehouden werd, en waar Nederland vertegenwoordigd was door Dr. H. Colijn, door den oud-President van de Javasche Bank, Mr. L. J. A. Trip, en door afgevaardigden van eenige ministeries (van wege het Departement van Koloniën nam Dr. L. J. van der Waals aan de besprekingen deel), kon men het evenwel over een eigenlijk tariefbestand niet eens worden; de toestanden op de wereldmarkt hadden zich in de vijf maanden, die sinds de Assemblée-resolutie verlopen waren, dusdanig gewijzigd, dat de staten zich niet meer in die mate in hunne tariefautonomie wilden binden. Er werd wel eene *handelsconventie* gesloten, doch deze was veel soepeler en ruimer dan het ontwerp-tariefstilstandverdrag. De landen, wier tarieven in verdragen geconsolideerd zijn, zouden deze verdragen met een jaar verlengen (tot 1 April 1931) en in beginsel hunne invoerrechten niet verhoogen; de staten die geen, of bijna geen bij verdrag geconsolideerde tarieven hebben, zouden geen nieuwe rechten heffen of oude rechten verhoogen en zouden voorts in beginsel hunne fiscale rechten niet in eene voor derde staten nadeelige mate verhoogen of wijzigen.

Aangezien Nederland bij de onderteekening van de conventie verklaarde, dat deze niet op de overzeesche gewesten van toepassing zou zijn, behoeft hier niet verder op hen inhoud te worden ingegaan.

Op de conferentie in het voorjaar van 1930 werd behalve de handelsconventie nog een protocol betreffende *verdere economische onderhandelingen* gesloten, eveneens door Nederland met een voorbehoud voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao geteekend. Deze onderhandelingen hadden moeten worden gevoerd gedurende de door de handelsconventie geschapen periode van rust. Ook hiervoor is de tijd dus niet gunstig.

*Wissel- en chèquerecht.* Ten aanzien van de unificatie van het wissel- en chèquerecht leverde de Volkenbondsarbeid een beter resultaat op. Na jaren van voorbereiding werd van 13 Mei tot 7 Juni 1930 te Genève eene conferentie gehouden onder voorzitterschap van Mr. J. Limburg. Met het oog op de Indische belangen maakte de heer G. A. Dunlop, Directeur van de Nederlandsch-Indische Handelsbank, deel uit van de Nederlandsche afvaardiging.

Met betrekking tot het wisselrecht slaagde de conferentie volkomen. Het doel was slechts de continentale wetgevingen tot eenheid te brengen; door hiermede te beginnen, meende men dat op den duur een vergelijk tusschen het zoo veel verder van elkaar staande angelsaksische en continentale wisselrecht beter bereikt zou kunnen worden. Op den sluitingsdag der conferentie werden de drie volgende verdragen onderteekend:

1°. een verdrag, waarbij de staten zich verbinden een in het verdrag opgenomen „uniforme wet” in hunne landswetgeving door te voeren. Deze uniforme wet sluit grotendeels aan bij het vroeger ter Haagsche wisselrechtconferentie van 1912 opgestelde uniform reglement. Ten aanzien van bepaald aangegeven onderdeelen zijn de staten echter vrij hunne eigen binnenlandsche wettelijke voorschriften voor die van de uniforme wet in de plaats te stellen;

2°. een verdrag van belasting-technischen aard, krachtens welke de staten zich verplichten de geldigheid van een wissel niet afhankelijk te stellen van het nakomen van de bepalingen nopens het zegelrecht;



3°. een verdrag, dat eenige voorschriften inhoudt met betrekking tot de oplossing van wetsconflicten.

Nederland onderteevende de drie conventies, evenwel met een voorbehoud voor de overzeesche gewesten. Bij een nader gepleegd overleg met de Indische Regeering bleek, dat deze verdragen zonder bezwaar ook in Indië kunnen worden toegepast.

De bespreking over de unificatie van het chèquerecht hield de conferentie aan tot eene volgende zitting, welke in Februari 1931 plaats vond. Ook deze conferentie bracht het gewenschte resultaat; drie conventies van gelijke strekking als de wisselrecht-verdragen werden gesloten.

*Onderzoek naar het verloop van de wereldcrisis.* Naar aanleiding van eene resolutie van de XIe Assemblée (1930), waarin het houden van een *onderzoek van de huidige crisis* werd aanbevolen, verzocht de Secretaris-Generaal in December 1930 aan de Regeeringen om toezending van een rapport, houdende eene met statistieken gedocumenteerde beschouwing over het verloop en de fasen van de depressie, met aanwijzing van de karakteristieke omstandigheden en factoren. Ook in Indië werd, op verzoek van de Nederlandsche Regeering, de samenstelling van een dergelijk crisis-rapport ter hand genomen.

*Valsche munterij.* Op financieel gebied werd vooruitgang geboekt ten aanzien van de bestrijding van de valsche munterij. Hierover werd in 1929 een verdrag gesloten, krachtens hetwelk de staten zich verbinden hunne wetgeving op dit gebied in zekeren zin tot eenheid te brengen en de werkzaamheden van de politie te centraliseeren en te coördineeren. Ter uitvoering van dit laatste zou in ieder land een centraal bureau voor de bestrijding van de muntvervalsching worden opgericht en zouden vertegenwoordigers dier bureaux geregeld bijeenkomsten houden om den toestand onder de oogen te zien en gemeenschappelijke stappen te beramen. Het verdrag trad 22 Februari 1931 in werking. Nederland bekrachtigde het nog niet; of het verdrag bij bekrachtiging door Nederland reeds dadelijk op Indië van toepassing zal kunnen worden verklaard, zou, naar het in 1928 door de Indische Regeering uitgebracht advies, moeten afhangen van het standpunt dat de overige Oostersche landen dan tegenover het verdrag zullen hebben ingenomen.

Inmiddels werden in Indië reeds maatregelen getroffen voor de inwerking-treding door de oprichting van een Centraal Bureau tot bestrijding van de valsche munterij te Batavia (zie hierover verder hoofdstuk V, A: Recht en rechts-bedeeling).

*Publicaties en documentaties.* Aan de samenstelling van *Volkenbondsuitgaven* op economisch en financieel gebied, zooals de *Annuaire Statistique International*, het *Memorandum sur le Commerce International et sur les Balances des Paiements* en de op aanbeveling van de Internationale conferentie van 1928 nopens de economische statistieken opgestelde lijst van de voor het internationaal verkeer opengestelde laad- en losplaatsen, werd door de Indische Regeering medegewerkt. Met instemming is door de betrokken Indische organen geconstateerd, dat de bemoeienissen van den Volkenbond ten aanzien van de verspreiding van gegevens over de betalingsbalansen tot eene groote eenvormigheid in de rangschikking dier gegevens heeft geleid, waardoor raadpleging en vergelijking wordt vergemakkelijkt. Ook de in December 1930 verschenen nieuwe bewerking van het door de economische en financieele afdeling van het Volkenbondsecretariaat opgesteld rapport nopens de in de verschillende landen bestaande maatregelen, welke strekken tot *bescherming van den buitenlandschen kooper*, bevat gegevens over Nederlandsch-Indië.

*Kustbewaking en -verlichting.* Van de werkzaamheden van de verkeer- en doorvoerorganisatie was voor Indië van belang de door haar voorbereide eerste maritieme Volkenbondconferentie, die van 6 tot 23 October 1930 te Lissabon werd gehouden. Op haar programma stond de *unificatie van de kustbebakening en -verlichting*. De conferentie leidde tot het sluiten van accoorden nopens maritieme signalen en nopens zich buiten hun normalen post bevindende bemande lichtscheperen. Unificatie van de bebakening werd evenwel nog niet tot stand gebracht wegens de moeilijkheid om de landen, die verschillende systemen toepassen, tot een vergelijk te brengen.



In verband met de behartiging van de Indische belangen was als lid van de Nederlandsche delegatie naar die conferentie aangewezen de Inspecteur-Afdelingshoofd bij den Dienst van Scheepvaart, J. W. Langeler. Aangezien de onder-teekening van de gesloten accoorden geschiedde onder voorbehoud voor de over-zeesche gewesten, werd door de Nederlandsche Regeering het gevoelen der Indische Regeering ingewonnen over de mogelijkheid deze accoorden ook voor Nederlandsch-Indië te aanvaarden. Daartegen bleek geen enkel bezwaar te bestaan.

*Luchtvaart.* Krachtens art. 24 van het Volkenbondsverdrag (I. S. 1920 n°. 554) staat o.a. de door het Parijsche *Luchtvaartverdrag* van 1919 (I. S. 1928 n°. 536) ingestelde „Commission Internationale de Navigation Aérienne” (C.I.N.A.) onder het gezag van den Volkenbond. Nopens eene door de C.I.N.A. voorgestelde wijziging van de *douanebepalingen* in bijlage H van het Luchtvaartverdrag werd door de Nederlandsche Regeering het gevoelen van de Indische ingewonnen; ook over eenige wijzigingen welke in den tekst van het verdrag zelf waren voorgesteld, werd van gedachten gewisseld tusschen Nederland en Indië, in het bijzonder over de wijziging van art. 15. Dit artikel gaf tot nu toe tot verschillenden uitleg aanleiding, n.l. of het de instelling van geregelde luchtdiensten van en over het gebied van een vreemden staat al dan niet van een voorafgaande vergunning afhankelijk kan doen stellen; men heeft het thans in dien zin gewijzigd, dat eene dergelijke voorafgaande vergunning inderdaad kan worden gevorderd, hetgeen dus de vrijheid van het internationaal luchtverkeer zal beperken. In een door de Raadgevende en Technische Commissie voor Verkeer en Doorvoer in haar September-zitting van 1930 aangenomen resolutie wordt aangedrongen op een welwillende tegemoetreding aan alle verzoeken om vergunning tot overvliegen. Deze resolutie lag geheel in de lijn van de in Nederlandsch-Indië gevolgde luchtvaartpolitiek, volgens welke de Indische overheid allen verzoeken tot het overvliegen met of zonder tusschenlanding van het Nederlandsch-Indisch grondgebied met de meeste welwillendheid tegemoet treedt, onder handhaving van wederkeerigheid en op de basis van het Luchtvaartverdrag (vgl. sub 4 van dit hoofdstuk).

c. *Bestrijding van het misbruik van opium en andere verdoovende middelen.* In tweeërlei opzicht was de activiteit van den Volkenbond op het gebied van de bestrijding van het misbruik van opium, enz. in 1930 van bijzonder belang, n.l. wegens het verschijnen van het 1ste deel van het rapport van de Enquête-commissie voor het Verre Oosten, en voorts wegens de voorbereiding van de conferentie betreffende de beperking van den aanmaak van verdoovende middelen.

*Rapport van de opium-enquête-commissie.* De ingevolge de besprekingen ter Volkenbondvergadering van 1928 benoemde commissie tot het houden van een onderzoek naar de toestanden op het gebied van het gebruik van bereid opium in het Verre Oosten, bestaande uit den Zweed Ekstrand, den Belg Gérard en den Tsjech Havlasa, bezocht van September 1929 tot Mei 1930 de meeste landen van het Verre Oosten. De Volkenbondsraad heeft gemeend, niet te moeten ingaan op de voorwaarden, waarvan China zijne instemming met de enquête afhankelijk had gesteld, zoodat het rapport wel opmerkingen bevat over den invloed van den invoer van opium uit China, maar het eigenlijk onderzoek zich niet tot dat land heeft uitgestrekt. Ook al kon in het tijdbestek van ruim acht maanden niet overal een even grondig onderzoek worden ingesteld, toch heeft de Commissie zich krachtig geweerd en legde zij in dien tijd ongeveer af 20 000 mijlen op zee, 19 000 K.M. per spoor en 1700 K.M. per auto.

In November 1930 verscheen het eerste en belangrijkste deel van het rapport der Commissie. Het bevat eerst een algemeen overzicht van haar bevindingen over den toestand in het Verre Oosten, vervolgens gegevens over elk bezocht land afzonderlijk betreffende de gevolgde opiumpolitiek en de maatregelen getroffen tot beperking en bestrijding van het gebruik van rookopium, alsmede tot bevordering van de uiteindelijke afschaffing van dat gebruik, en ten slotte de conclusies, waartoe haar bevindingen hebben geleid, zoomede verschillende voorstellen aan den Volkenbond en aan de betrokken landen.



In Nederlandsch-Indië, waar de Commissie van 6 tot 23 November 1929 ver-  
toefde, bepaalde de enquête zich tot het bezoeken van verschillende inrichtingen  
en tot het hooren van deskundigen en autoriteiten op het gebied van opiumregie  
en opiumbestrijding te Batavia, Bandoeng, op Bangka en te Medan.

Van de voor Indië van belang zijnde algemeene uitspraken en aanbevelingen  
valt het volgende te vermelden. De Commissie toont zich geen voorstandster  
van een dadelijk algeheel verbod van opiumschuiven, zooals op de Philippijnen  
bestaat; zij ziet daarentegen meer heil in een politiek, die tracht de zoo diep  
ingewortelde gewoonte van opiumschuiven geleidelijk uit te roeien door het ge-  
bruik van opium door verslaafden te wettigen en hen in de gelegenheid te stellen  
Gouvernements-opium te verkrijgen. Voorts heeft zij het denkbeeld geopperd om  
eene conferentie bijeen te doen roepen ter bestudeering van de mogelijkheid van  
beperking en controle van de papavercultuur, daar slechts door beperking van  
deze cultuur het kwaad van den sluikhandel doelmatig kan worden bestreden.  
Verder beveelt zij o. m. aan om den prijs van het regie-opium niet te hoog te  
stellen, ten einde den sluikhandel niet te verleidelijk te maken; de registratie van  
schuivers steeds vergezeld te doen gaan van licentiering en rantsoenering; de  
verkoopplaatsen van regie-opium tevens als verbruikplaatsen (kitten) in te richten  
onder verbod om elders dan daar te rooken; maatregelen te treffen voor de weder  
inlevering van de opium-dross (djitjing); aan personen beneden 21 en zoo  
mogelijk beneden 25 jaar te verbieden opium te schuiven (in Indië is de leeftijds-  
grens thans 18 jaar); het houden van de uit de opiumregie verkregen inkomsten  
buiten de gewone inkomsten en na aftrek van de kosten der regie het surplus te  
bestemmen voor speciale doeleinden, die zoo mogelijk rechtstreeks met de opium-  
bestrijding verband houden; en het vestigen van een Centraal Bureau voor  
Opiumzaken van den Volkenbond in het Verre Oosten.

Het rapport zal dienen als basis voor de besprekingen op eene tweede confe-  
rentie der betrokken staten. In art. XII van het ter Eerste Opiumconferentie op  
11 Februari 1925 tusschen deze landen gesloten accoord (I. S. 1927 n°. 370)  
werd het houden van periodieke conferenties ter bestudeering van den toestand  
voorzien. De eerste dier conferenties had in 1929 moeten plaats vinden, doch  
werd op verzoek van Groot-Britannië uitgesteld met het oog juist op de voor-  
genomen enquête, waarvan het resultaat voor de besprekingen van het grootste  
belang kon zijn. Zij is op 9 November 1931 te Bangkok bijeengekomen.

*De rechtstreeksche beperking der productie van verdoovende middelen is ter*  
hand genomen sinds 24 September 1929, toen de Xde Volkenbondsvergadering  
eenstemmig eene resolutie aannam, waarbij het beginsel dier rechtstreeksche  
beperking voor het eerst en met algemeene stemmen werd aanvaard en de Raad-  
gevende Opiumcommissie werd uitgenoodigd te dien einde een plan op te stellen.  
Wat betreft commercieele belangen zal de bedoelde beperking in Nederlandsch-  
Indië voornamelijk van beteekenis kunnen zijn voor de cultuur van cocablad.

Overeenkomstig de bovengenoemde Volkenbondsresolutie stelde de Raad-  
gevende Opiumcommissie in haar in begin 1930 gehouden 13de zitting een be-  
perkingsschema op, dat tot een geraamte voor een te zijner tijd te sluiten verdrag  
zou kunnen dienen. Volgens dit schema zou jaarlijks uit de door de afzonderlijke  
landen opgegeven ramingen van de voor wetenschappelijke en geneeskundige doel-  
einden benoodigde hoeveelheden de voor dat jaar geoorloofde wereldproductie  
worden berekend. In de vervaardiging van deze hoeveelheid zou ieder fabricerend  
land zijn aandeel hebben, deze aandelen zouden de regeeringen of de fabrikanten  
zelf, onder goedkeuring der regeeringen, onderling vaststellen. Aangezien echter  
ieder land vrij zou blijven, zijn bestellingen te plaatsen in het land zijner keuze,  
werden nadere voorschriften nopens de verdeling der wereldproductie over de  
gebruikende landen voorgesteld. Ten slotte zou een centraal orgaan voor bemid-  
deling tusschen producenten en consumenten en voor toezicht op de naleving der  
conventie worden ingesteld.

In antwoord op het verzoek van het Secretariaat van den Volkenbond om  
opmerkingen te mogen vernemen naar aanleiding van bedoeld schema, ant-  
woordde de Nederlandsche Regeering, na advies te hebben ingewonnen van de  
Regeeringen der overzeesche gewesten, dat Zij gaarne Haar medewerking wil



verleenen aan de totstandkoming van een in de praktijk bruikbaar beperkingsplan. De nadruk werd er evenwel op gelegd, dat het voor het welslagen van een dergelijk plan in de eerste plaats noodzakelijk is, dat het universeel wordt aanvaard en dat men krachtig de hand moet blijven houden aan de stipte naleving van de in de Opiumconventie van 1925 voorgeschreven contrôle-maatregelen.

Ter verdere uitwerking van het beperkingsplan werd van 27 October tot 11 November 1930 te Londen een voorbereidende conferentie gehouden van de vertegenwoordigers der landen, die verdoovende middelen vervaardigen. Inzake de vaststelling van de aan ieder produceerend land toe te wijzen quanta kon nog geen overeenstemming worden verkregen. Omtrent een aantal andere punten werd men het echter eens.

De in Januari 1931 gehouden 14de zitting van de Raadgevende Opiumcommissie was mede voor een deel gewijd aan verder voorbereidend werk aan de hand van de door de regeeringen ingezonden antwoorden en van het rapport der Londensche conferentie.

Van 27 Mei tot 13 Juli 1931 heeft te Genève een conferentie plaats gehad, waaraan door 56 landen werd deelgenomen en die er na veel moeite in is geslaagd een verdrag samen te stellen, hetwelk door 36 staten is ondertekend, waaronder Nederland. Het z.g. quotastelsel, de toewijzing van een bepaald deel der wereldbehoefte aan elk der fabricerende landen, hetgeen, zooals gezegd, een der grondslagen vormde van het schema van de Raadgevende Opiumcommissie, is in deze conventie niet overgenomen, wèl het stelsel van jaarlijksche schattingen van de behoefte en de instelling van een commissie van toezicht. Verder zijn maatregelen overeengekomen om den aanmaak binnen de grenzen der schattingen te houden. De conventie is onderworpen aan ratificatie en zal in werking treden 90 dagen na ratificatie of toetreding van 25 staten, waaronder 4 van een groep van 8 fabriekslanden, waaronder Nederland.

*Jaarverslagen en statistiek.* Was de activiteit van den Volkenbond op het gebied van de opiumbestrijding voor een belangrijk deel gericht op de beperking van de productie en op de bestudeering van de toestanden in het Verre Oosten, ook het gewone werk, de toepassing van en de contrôle op de Opiumconventie ging in 1930 normaal zijn gang.

Nederlandsch-Indië dient daartoe regelmatig een volgens door den Volkenbond vastgesteld model ingericht verslag in over den handel, enz. in opium en andere verdoovende middelen, zoomede de door het verdrag voorgeschreven, statistieken: driemaandelijks gegevens over den in- en uitvoer; jaarlijks eene raming van de voor medische en geneeskundige doeleinden benoodigde in te voeren hoeveelheden; gegevens betreffende de voortbrenging, de vervaardiging, de voor de behoefte van den staat gekochte hoeveelheden en het gebruik buiten de behoefte van den staat; gegevens over de voorraden; en gegevens over aanhalingen.

*Aanbevelingen.* Ten slotte worde nog melding gemaakt van de toezending aan de regeeringen van de wenschen en aanbevelingen, die de Assemblée ieder jaar aan de opiumbestrijding wijdt, zoomede van de telkens krachtens machtiging van den Volkenbondsraad aan de regeeringen aangeboden aanbevelingen van de Raadgevende Opiumcommissie. De Indische Regeering wordt geregeld door de Nederlandsche in de gelegenheid gesteld over deze aanbevelingen van Haar gevoelen te doen blijken.

d. *Gezondheidszorg. Singapore-bureau.* Indië is lid van het door den Volkenbond gesticht *Gezondheidsbureau voor het Verre Oosten* te Singapore en draagt in de kosten van dit bureau bij.

Het Raadgevend Comité, dat het toezicht uitoefent op de werkzaamheden van dit Bureau, hield, op uitnodiging van de Indische Regeering, in 1930 zijn vijfde zitting te Bandoeng. De meerdere kosten, die het Bureau moest maken door het vergaderen buiten Singapore, werden door de Indische schatkist gedragen. Hoewel de zitting slechts vier dagen duurde (19—22 Februari), vertoefden de leden van het Comité van 16 Februarit tot 1 Maart op Java ten einde zich op de hoogte te stellen van hetgeen in deze gewesten, en bijzonderlijk op Java, in het belang van de gezondheidszorg wordt gedaan. Ten bewijze van de belangstelling in den



hygiënischen arbeid in het Oosten vaardigde het Volkenbondssecretariaat het Nederlandsche lid van de Informatiesectie, den heer A. Pelt, naar deze zitting af, een daad die door de Indische Regeering hoogelijk op prijs werd gesteld. Van zijn aanwezigheid in Nederlandsch-Indië maakte de heer Pelt gebruik om door lezingen meer bekendheid te geven aan het Volkenbondswerk ook op ander gebied.

Een van de belangrijkste agendapunten der zitting van het Raadgevend Comité betrof het gevaar van het binnendringen van de *gele koorts* in het Verre Oosten, waar deze ziekte nog geen vasten voet heeft gekregen. Aanbevelingen werden aangenomen nopens maatregelen tot het tegengaan van besmetting uit andere landen en tot het verbod van invoer van smetstof. Hoewel meer kennis van de vatbaarheid voor deze ziekte in de Oostersche landen, zoomede van andere met de ziekte verband houdende verschijnselen van het grootste belang is, kunnen onderzoekingen op dit gebied met het oog op het besmettingsgevaar juist niet in de landen van het Oosten worden gehouden. Dit dient te geschieden in de landen met een koeler klimaat en vindt inderdaad plaats in Engeland en Nederland.

In de tweede Commissie (betreffende de technische organisaties) van de XIde Volkenbondsvergadering kwam ook het Singapore-Bureau ter sprake, o.m. door den plaatsvervangenden gedelegeerde van Nederland de heer R. A. A. Soejono, die in deze Commissie zitting had.

*Werkzaamheden van het hygiënisch comité.* Het algemeen sanitair werk van den Volkenbond vond de laatste jaren een rijk en dankbaar arbeidsveld in de *reorganisatie van den Gezondheidsdienst* in verschillende landen. Na eenige Balkanstaten en Bolivia volgde in 1929 een verzoek van China aan den Volkenbond om de medewerking van de Gezondheidsorganisatie bij den wederopbouw van den quarantainedienst en de verbetering van de hygiënische toestanden in het binnenland. In verband met de talrijke verbindingen tusschen Chineesche en Indische havens is een goed georganiseerde gezondheidsdienst in China voor Indië van groot belang.

Op de zitting van het Hygiënisch Volkenbondscomité in het najaar van 1930 werden o.m. de volgende punten behandeld: studie van de in de koloniën heerschende ziekten, waarbij men echter in het bijzonder de toestanden in Afrika op het oog heeft; behandeling van het *voedingsvraagstuk in de landen van het Verre Oosten* (over een onderzoek naar het rijstvraagstuk zal met het Singapore-Bureau in overleg worden getreden); kennisneming van het rapport van de malaria-commissie over de studiereis onder leiding van prof. dr. W. A. P. Schüffner naar Vóór-Indië en van de lepra-commissie over de reis van haar secretaris in verschillende landen van Europa en Zuid-Amerika en van het Verre Oosten. Hoewel het malaria- en lepra-onderzoek ditmaal niet tot Indië werd uitgestrekt, heeft dit land natuurlijk op beide gebieden een taak te vervullen.

*Interchange of Port Health Officers.* Door het Hygiënisch Volkenbondscomité werd — op kosten van den Bond — van 29 Juni tot 8 Augustus 1930 een „*interchange of Port Health Officers in the Far East*” georganiseerd, waarbij afgevaardigden van Japan, China, Siam, Indo-China, de Straits-Settlements en Nederlandsch-Indië achtereenvolgens een bezoek brachten aan de belangrijke havens van het Verre Oosten. Voor Nederlandsch-Indië nam aan deze rondreis deel de Gouvernementsarts P. Brouwer.

e. *Bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen. Enquête in het Verre Oosten.* Door de IXde Assemblée (1928) was aanbevolen om de reeds in verschillende Europeesche en Amerikaansche landen gehouden *enquête naar den handel in vrouwen en kinderen* ook tot de landen van het Verre Oosten te doen uitstrekken. Nadat de mogelijkheid hiervan nader door het Volkenbondscomité voor den vrouwenhandel en door den Volkenbondsraad was onderzocht, werd in den loop van 1929 door het Volkenbondssecretariaat aan de betrokken regeeringen gevraagd of zij bereid waren een enquête toe te laten. Op een desbetreffende vraag der Nederlandsche Regeering werd in Nederlandsch-Indië geantwoord, dat tegen het houden van een enquête daar te lande geen bezwaar bestond. In Haar antwoord legde de Indische Regeering voorts den nadruk op het belang, dat de Commissie eerst de betrokken ambtelijke organen zou raadplegen; dat een onder-



zoek naar den internationalen vrouwenhandel (immers over deze kant van het vraagstuk zou de enquête gaan) in Indië alleen dan aan de bedoeling zou kunnen beantwoorden, indien het onderzoek ook zou plaats vinden op den overwal en in Japan en China; en dat groot gewicht werd gehecht aan de ook reeds door het Vrouwenhandelcomité te kennen gegeven meening, dat bij het onderzoek in het Verre Oosten en bij de samenstelling van de enquête-commissie in het bijzonder zou moeten worden gelet op het feit, dat de toestanden in het Oosten geheel anders zijn dan die in het Westen.

Naar aanleiding van de ingekomen antwoorden besloot de Volkenbondsraad in Mei 1930 om de enquête inderdaad te doen plaats vinden. De kosten zouden ook ditmaal gedragen worden door het Amerikaansche Bureau voor sociale hygiëne. De enquête zelf zou gehouden worden door een reiscomité van drie leden, als hoedanig naderhand werden benoemd: de heeren B. Johnson (Amerikaan) en K. Pindor (Pool) en mevrouw Dr. Alma Sundquist (Zweedsche).

De enquête zou worden voorbereid en de verzamelde gegevens zouden worden verwerkt door een te Genève zetelende commissie, te benoemen door de in het Comité voor den Vrouwenhandel vertegenwoordigende landen. Aangezien Nederland in dit comité niet vertegenwoordigd is, vestigde de Indische Regeering de aandacht van de Nederlandsche op het belang om zoo mogelijk ook iemand die op de hoogte is van de toestanden in een der grootste te bezoeken gebieden aan de beraadslagingen van deze commissie te doen deelnemen. Dr. E. Moresco, wien deze lacune in de samenstelling in de commissie ook was opgevallen, nam, nadat overleg was gepleegd met het Volkenbondssecretariaat, aan de voorbereidende besprekingen deel.

Het reiscomité vertrok in October 1930 uit Genève. In Nederlandsch-Indië zijn, overeenkomstig het verzoek van den Volkenbond om opgave van de autoriteiten tot wie de enquête-commissie zich allereerst zal hebben te wenden, als zoodanig aangewezen: het Hoofd van het Tucht-, Opvoedings- en Armwezen, het Hoofd van den Immigratiedienst en de Hoofdcommissaris van Politie te Batavia.

*Verlaging van de leeftijdsgrens.* In Juni 1929 besloot de Volkenbondsraad op voorstel van het Comité voor den Vrouwenhandel aan de regeeringen de vraag voor te leggen, of het wenschelijk zou zijn de thans in het Verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen van 1921 (I. S. 1924 n°. 70) voorkomende *leeftijdsgrens van 21 jaar* te doen vervallen. Deze leeftijdsgrens had ten doel dezen handel lichter of zwaarder te straffen naar gelang hij betreft vrouwen van boven of onder 21 jaar. Door echter aan meisjes van beneden 21 jaar valsche papieren e. d. te verstrekken, wisten de handelaars zich aan de zwaardere strafbaarheid te onttrekken.

In een nadere circulaire (Juni 1930) van den Secretaris-Generaal werd het oordeel der regeeringen gevraagd over het denkbeeld om, ook bij schrapping van bedoelde leeftijdsgrens, de in het verdrag genoemde misdrijven als ernstiger te beschouwen, indien personen van nog geen 21 jaar er het slachtoffer van zijn.

Over beide vragen werd door de Nederlandsche Regeering het gevoelen van de Indische ingewonnen.

Ten slotte verstrekte de Indische Regeering met betrekking tot den vrouwenhandel nog inlichtingen ter beantwoording van een door den Volkenbond gestelde vraag, welke maatregelen worden getroffen in landen, waar de *reglementeering van de prostitutie* is afgeschaft (b.v. door een bordeelverbod) in het belang van de openbare orde en de gezondheid.

f. *Intellectueele samenwerking en onderwijs nopens den Volkenbond. Bescherming van den wetenschappelijken eigendom.* Het vraagstuk van de bescherming van den wetenschappelijken eigendom — beoogende aan de ontdekkers, die niet door het octrooirecht beschermd worden, een recht op belooning te geven tegenover derden, die eene practische toepassing voor de ontdekking hebben gevonden — was zoo ver gevorderd, dat in Juli 1930 een door de Internationale Commissie voor de Intellectueele Samenwerking opgesteld ontwerpverdrag om advies aan de regeeringen kon worden toegezonden. Op verzoek van de Nederlandsche Regeering zijn de desbetreffende stukken in Indië in studie



genomen, ten einde te kunnen beoordeelen, of een dergelijk verdrag door Indië zou kunnen worden aanvaard. Bij deze beoordeeling zal mede een rol spelen de vraag of langs dezen weg ook aan het door wetenschappelijken arbeid verkregen veredeld plantenmateriaal en plantenzaad de gewenschte bescherming kan worden verleend. Deze kant van het vraagstuk kwam in 1928 reeds in den Volksraad ter sprake.

*Internationale omloop van leerfilms.* Ook omtrent de door het Internationaal Leerfilm Instituut te Rome gedane voorstellen ter bevordering van den *internationalen omloop van leerfilms* werd het gevoelen van de Indische Regeering ingewonnen. Het betreft hier films, welke uit opvoedkundig oogpunt ook buiten de nationale grenzen van belang zijn. Hoewel dergelijke films in Nederlandsch-Indië niet veel vervaardigd worden (tot nu toe alleen door den Dienst der Volksgezondheid en door het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel), en het niet zeker is, dat hetgeen in Westersche landen als leerfilm wordt aangemerkt, ook in het Oosten als zoodanig geschikt is, zegde de Indische Regeering gaarne Haar medewerking toe ten behoeve van het uitwisselen van gegevens. De door het Leerfilm Instituut als middel tot bevordering van den omloop aanbevolen afschaffing van de douanerechten op films met opvoedkundige strekking, waartoe een ontwerp-verdrag was opgesteld, zou voor Indië zonder bezwaar kunnen worden aanvaard.

*Onderwijs.* Het gebruik bij het Indisch onderwijs van het door bemiddeling van het Volkenbondssecretariaat opgestelde boekje „Les fins et l'organisation de la Société des Nations”, bedoeld als handleiding voor het onderwijzend personeel bij het geven van *onderricht nopens den Volkenbond*, werd zoowel door de Indische Commissie voor de Intellectueele Samenwerking als door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst aanbevolen. Het werd evenwel wenschelijk geoordeeld het boekje met het oog op eene betere aanpassing aan de Indische toestanden eenigszins om te werken.

*Congres voor Volkskunst.* Aangemoedigd door het succes van het *Eerste Congres voor Volkskunst*, dat in 1928 te Praag werd gehouden, organiseerde de Internationale Commissie voor de Intellectueele Samenwerking van den Volkenbond van 28 Augustus tot 7 September 1930 te Luik een tweede congres. Voor Nederlandsch-Indië werden ditmaal afgevaardigd de heeren P. A. J. Moojen, bestuurslid van het Java-Instituut, R. A. A. Soejono, lid van het College van Gedelegeerden van den Volksraad, R. M. Noto Soeroto en mevrouw van Beresteyn—Tromp, presidente der Vereeniging Boeatan te 's-Gravenhage.

g. *Slavernij.* Telken jare wijdt de Volkenbondsvergadering eene resolutie aan de bestrijding van de slavernij, waarin bij de staten wordt aangedrongen op meer algemeene ratificatie van het Slavernijverdrag van 1926 (I. S. 1928 n°. 108) en op toezending van gegevens over het slavernijvraagstuk.

In Haar in 1924 aan het Volkenbondssecretariaat toegezonden antwoord op een vragenlijst ter voorbereiding van het verdrag van 1926 deelde de Nederlandsche Regeering mede, dat de eigenlijke slavernij in Nederlandsch-Indië sedert lang niet meer bestaat; in zooverre is de aangelegenheid voor Indië dus van weinig belang. In bedoeld antwoord werd echter tevens mededeeling gedaan van het bestaan van enkele vormen van dienstbaarheid, welke in sommige deelen van dezen archipel voorkomen en welke geacht kunnen worden in eenigszins verwijderd verband tot slavernij te staan, aan welke mededeeling werd toegevoegd, dat de Regeering er naar streeft zoodanige toestanden geleidelijk te doen verdwijnen. Naar aanleiding van den aandrang van den Volkenbond om toezending van alle gegevens, die van belang zijn, werden nog nadere inlichtingen verstrekt.

h. *Mandatenstelsel. Verband mandaatpolitiek en koloniale politiek.* In een rede in de 6e Commissie der XIe Assemblée (1930) betoogde de vertegenwoordiger van Groot-Britannië, dat het beginsel van voogdschap, waarop het mandatenstelsel berust, ook toepassing zou moeten vinden in de koloniale politiek, in verband met de verplichtingen die de Volkenbondsleden in art. 23 sub *b* van het Volkenbondspact (I. S. 1920 n°. 554) met betrekking tot de behandeling van de



aan hun bewind onderworpen inboorlingen op zich hebben genomen. Naar aanleiding hiervan ontstond een debat over de betrekking tusschen mandaatbeginselen en beginselen van koloniale politiek, hetwelk tot resultaat had, dat in het rapport aan de voltallige Assemblée gewezen werd op de nuttige bron van ervaringen die het werk der mandaatmogendheden vormt voor het bestuur van andere gebieden, die zich in gelijksoortige omstandigheden bevinden.

Ten slotte moge worden gememoreerd, dat de oud-Gouverneur van de Oostkust van Sumatra, de heer C. J. van Kempen, deel uitmakende van de z.g. Klaagmuurenquête-commissie.

i. *Arbeidsorganisatie. Gedwongen arbeid.* Van de werkzaamheden der Internationale Arbeidsorganisatie was voor Nederlandsch-Indië het belangrijkste de voorbereiding en uitwerking van een verdrag nopens den *gedwongen arbeid*. De 12de Conferentie (30 Mei—21 Juni 1929) ontwierp een vragenlijst; aan de hand van de hierop ingekomen antwoorden werd door het Arbeidsbureau een ontwerpverdrag opgesteld, dat als basis voor de besprekingen der 14de Conferentie (10—28 Juni 1930) diende. Deze laatste conferentie slaagde er in een verdrag met de vereischte stemmenmeerderheid aan te nemen, dat thans door de staten zal kunnen worden bekrachtigd. Kortens tijd vóór de 14de Conferentie werd nog te Parijs een bijeenkomst gehouden van regeeringsvertegenwoordigers van de betrokken koloniale mogendheden.

Het belang dat Indië bij dit onderwerp heeft kwam reeds tot uitdrukking in de samenstelling van de Nederlandsche delegaties naar de 12de en 14de Arbeidsconferenties. Ter 12de Conferentie waren de volgende Indische deskundigen daarin opgenomen: Mr. J. J. Schrieke als tweede Regeeringsafgevaardigde, R. A. A. Djajadiningrat en Dr. B. J. Haga als technische raadslieden van de Regeeringsafgevaardigden, Mr. H. J. Bool en Hadji Agoes Salim als technische raadslieden onderscheidenlijk van den werkgeversafgevaardigde en van den arbeidersafgevaardigde. Op de 14de Conferentie trad Dr. E. Moresco op als tweede Regeeringsafgevaardigde, Dr. Haga en Hadji Salim waren in gelijke functie als in 1929 aanwezig, terwijl ditmaal R. A. A. Soenojo in de plaats van den heer Djajadiningrat en Mr. J. F. A. M. Buffart in die van den heer Bool deel van de delegatie uitmaakten.

Bij de voorbereiding van het advies aan de Nederlandsche Regeering voor de beantwoording van den questionnaire bleek dat hoofdzakelijk de drie volgende punten in Nederlandsch-Indië moeilijkheden zouden kunnen opleveren:

1e. eene onmiddellijke afschaffing van den gedwongen arbeid voor particulieren zou slechts mogelijk zijn nadat alle particuliere landerijen tot het Landsdomein zouden zijn teruggebracht;

2e. de in het algemeen gestelde eisch van betaling van gedwongen arbeid moest niet gelden voor de heerdiensten, die in wezen een vorm van belastingheffing zijn;

3e. een verbod van de diensten ten behoeve van de dorpschouwen zou in Indië zeer bezwaarlijk zijn.

Toen uit de op de vragenlijst ingekomen antwoorden bleek, dat de overgrote meerderheid der staten van oordeel was, dat het verdrag niet ten doel zou moeten hebben eene onmiddellijke afschaffing van den gedwongen arbeid, doch eene afschaffing binnen zoo kort mogelijken tijd, met intusschen eene regeling van dien arbeid, stond van te voren reeds vast, dat eene aanvaarding van eene regeling nopens dit onderwerp voor Nederlandsch-Indië niet op onoverkomenlijke moeilijkheden zou stuiten. Eene regeling bij verdrag van een of andere aangelegenheid beweegt zich immers in den regel om het gemiddelde van de toestanden in de verschillende landen, waarop het verdrag van toepassing zal moeten zijn. In dit geval bedoelde men hoofdzakelijk de achterlijke toestanden in Afrika te verbeteren; de toestand in Indië was reeds veel beter, zoodat verwacht kon worden, dat niet veel verder zou worden gegaan dan hetgeen daar in de praktijk bestaat.

Ter conferentie werd over het algemeen aan de wenschen van Indië op de bovengenoemde drie punten tegemoet gekomen, behoudens ten aanzien van den



gedwongen arbeid voor particulieren. De conferentie gaf wel blijk de moeilijkheden van de Indische Regeering in dezen te begrijpen, doch het verbod werd in het verdrag opgenomen. De heerdiensten zullen geleidelijk moeten worden afgeschaft; intusschen vallen zij onder de algemeene regeling van den gedwongen arbeid, doch buiten den eisch van betaling. De hoofdendiensten worden niet verboden, maar zullen ook geleidelijk moeten worden afgeschaft en zoo spoedig mogelijk moeten worden betaald. De kleine dorpsdiensten vallen buiten het verdrag.

In Haar advies aan de Nederlandsche Regeering over de vraag of het verdrag, zooals het nu geworden is, op Indië van toepassing kan worden verklaard, kon de Indische Regeering dan ook mededeelen dat dit over het algemeen mogelijk is, behoudens ten aanzien van een tweetal punten, n.l.: den hierboven genoemden arbeid voor particulieren en den in het verdrag gestelden eisch, dat onder de voor oplegging van gedwongen arbeid genoemde „bevoegde autoriteiten” over het algemeen verstaan wordt hetzij de autoriteiten van het moederland, hetzij de hoogste centrale autoriteiten van het betrokken gebied, voor zoover hieruit moeilijkheden zouden kunnen voortvloeien. Aan het tweede bezwaar zou kunnen worden tegemoet gekomen, hetzij door het maken van een algemeene reserve op het artikel dat eene definitie geeft van de „bevoegde autoriteit”, hetzij door voorbehouden ten aanzien van die artikelen, waar het optreden van een lagere autoriteit dan de centrale noodzakelijk is. Aan de overige door het verdrag opgelegde verplichtingen — bijv. onderhoud van de arbeiders, die door een ongeval of een ziekte tengevolge van hun arbeid geheel of gedeeltelijk ongeschikt zijn om in hun behoeften te voorzien, en de maximum en minimum leeftijd van de heerdienstplichtigheid — zal in Indië zonder bezwaar kunnen worden voldaan.

*Arbeidsduur in de steenkolenmijnen.* Behalve den gedwongen arbeid en den voor Indië minder belangrijken arbeidsduur van bedienden, behandelde de 14de Arbeidsconferentie nog den *arbeidsduur in de steenkolenmijnen*. Dit onderwerp was reeds besproken op eene van 6 tot 18 Januari 1930 gehouden voorbereidende technische conferentie betreffende het steenkolenvraagstuk. Hoewel het meer de bedoeling was eene regeling te treffen tusschen de steenkoolproduceerende landen in Europa, heeft Ir. H. J. van Lohuizen, bedrijfsleider der Boekitasam-mijnen, als technisch adviseur van den Nederlandschen Regeeringsafgevaardigde aan de besprekingen deelgenomen met het oog op de Indische kolenindustrie. Ter 14de Arbeidsconferentie was echter geen vertegenwoordiger der Indische kolenbelangen in de Nederlandsche delegatie opgenomen.

*Dertiende (maritieme) conferentie.* De van 10—26 October 1929 gehouden 13de Arbeidsconferentie was geheel gewijd aan *maritieme arbeidsaangelegenheden*. Nopens een viertal onderwerpen werden vragenlijsten opgesteld, t.w.:

- a. regeling van den arbeidstijd aan boord van schepen,
- b. bescherming van zeelieden in geval van ziekte,
- c. bevordering van het welzijn van den zeeman in de havens, en
- d. minimum eischen van beroepsbekwaamheid voor gezagvoerders en wacht-doende officieren aan boord van koopvaardij-schepen.

Desgevraagd deelde de Indische Regeering aan de Nederlandsche mede, dat eene regeling bij verdrag van deze aangelegenheden voor de groote scheepvaart-maatschappijen wel niet tot moeilijkheden aanleiding zou geven. Voor de kustvaart (waaronder begrepen de interinsulaire vaart) en de hometrade (d. i. de vaart naar een naburige buitenlandsche haven), welke onderhouden worden door kleine, economisch zwakke ondernemingen, werkend met laagontwikkeld aziatisch scheepsvolk, zouden dergelijke op westersche toestanden berekende verdragen echter voorloopig te bezwaarlijk zijn. Wellicht zouden de moeilijkheden kunnen worden ondervangen door evenals door de 9de Arbeidsconferentie (1928) was bepaald met betrekking tot de arbeidsovereenkomst van schepelingen en de repatriëering van schepelingen, de kustvaart en tot op zekere hoogte ook de hometrade, buiten de verdragregeling te laten vallen.



*Minimum-loonen.* In verband met de aanbieding aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van een wetsontwerp tot voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het door de 11de Arbeidsconferentie (1928) aangenomen ontwerpverdrag betreffende de invoering of handhaving van methoden tot vaststelling van *minimum-loonen*, werd overwogen of het mogelijk en wenschelijk zou zijn dit verdrag, al dan niet gewijzigd, voor Indië te aanvaarden. Het resultaat hiervan was negatief, aangezien ook dit verdrag te zeer is ingesteld op westersch-industriele toestanden, zoodat aanvaarding de onoverkomenlijke moeilijkheid zou medebrengen, dat de toepassing in afzienbaren tijd niet zou kunnen plaats vinden.

*Toepassing van de arbeidsverdragen in Indië.* Krachtens art. 421 van het Verdrag van Versailles gelden de door de Internationale Arbeidsconferentie tot stand gebrachte verdragen ook voor de koloniën, die geen volkomen zelfregering hebben; voor zoover de plaatselijke omstandigheden dit niet onmogelijk maken, of de koloniale regeeringen nopen om in de toepassing van de verdragen wijzigingen aan te brengen. Voorts bepaalt art. 408 van het Verdrag van Versailles, dat de leden der Arbeidsorganisatie jaarlijks een verslag zullen indienen over de toepassing van de internationale arbeidsverdragen op hun gebied. Deze verslagen, in te richten volgens een door het Arbeidsbureau vastgesteld formulier, moeten (onder punt III) ook gegevens bevatten over de toepassing in de koloniën. Omtrent de beantwoording van dit punt wordt door de Nederlandsche Regeering steeds het advies gevraagd van de Indische Regeering.

Einde 1929 had Nederland 11 arbeidsverdragen bekrachtigd. Hiervan wordt er in Nederlandsch-Indië één integraal toegepast, n.l. het verdrag van de 3de Arbeidsconferentie (1921) nopens het recht van vereeniging en vergadering van landarbeiders (N. S. 1926 n°. 327). Vijf verdragen zijn in Indië, voor zoover de plaatselijke omstandigheden het noodig maakten, gewijzigd van toepassing, n.l. die van de 1ste conferentie (1919) nopens den arbeid van vrouwen gedurende den nacht (I. S. 1923 n°. 461), nopens den nachtarbeid van jeugdige personen in de industrie (N. S. 1924 n°. 178) en nopens den minimum toelatingsleeftijd voor arbeid van kinderen in de industrie (I. S. 1928 n°. 515), dat van de 2de conferentie (1920) nopens den minimum toelatingsleeftijd voor arbeid van kinderen aan boord van schepen (N. S. 1925 n°. 161) en dat van de 3de conferentie (1921) nopens het verplicht medisch onderzoek van kinderen en jeugdige personen, die zijn te werk gesteld aan boord van schepen (N. S. 1928 n°. 95); de voorschriften van de eerste drie verdragen hebben tot richtsnoer gediend voor de ordonnantie in I. S. 1925 n°. 647, met uitvoeringsvoorschriften in n°. 648, die van de laatste twee voor de regeling in I. S. 1926 n°. 87. Van de overige vijf door Nederland geratificeerde verdragen kon het verdrag van de 8ste conferentie (1926) nopens de vereenvoudiging van het onderzoek van emigranten aan boord van schepen (N. S. 1927 n°. 333) niet aanvaard worden in verband met den daarin gestelden eisch, dat in den regel als geleider (inspecteur) der emigranten niet mag worden aangewezen de scheepsgeneesheer en dat de inspecteur zal moeten worden benoemd door de Regeering van het land, waar het schip thuis behoort. Toepassing van dat van de 7de conferentie (1925) inzake schadeloosstelling bij beroepsziekten (I. S. 1929 n°. 53) kan in Nederlandsch-Indië eerst plaats hebben, wanneer meer gegevens zullen zijn verzameld omtrent aard en frequentie der beroepsziekten daar te lande. In de in voorbereiding zijnde wettelijke ongevalregelgeving, waarvan het vóórontwerp reeds ter kennisneming is gezonden aan het Arbeidsbureau, wordt ten slotte zooveel mogelijk rekening gehouden met de verdragen inzake schadeloosstelling voor ongevallen in den landbouw, schadeloosstelling bij ongevallen in dienstbetrekking en gelijkheid van behandeling van vreemde arbeiders en eigen onderdanen bij schadeloosstelling voor ongevallen (onderscheidenlijk aangenomen door de 3de, 7de en 7de conferentie en opgenomen in N. S. 1926 n°. 327, 1927 n°. 333 en 1927 n°. 333; de verdragen nopens schadeloosstelling bij ongevallen in dienstbetrekking en nopens de gelijkheid van behandeling van vreemde arbeiders en eigen onderdanen bij schadeloosstelling voor ongevallen zijn opgenomen in I. S. 1929 n°. 53).



*Jaarverslag van den Directeur van het Arbeidsbureau.* Het jaarverslag van den Directeur van het Internationaal Arbeidsbureau wordt elk jaar door de Indische Regeering in studie genomen, mede in verband met daarin voorkomende algemeene beschouwingen over koloniale arbeidsvraagstukken en bijzonderlijk over Nederlandsch-Indië. Eventueele opmerkingen, waartoe deze beschouwingen aanleiding geven, worden ter kennis gebracht van de Nederlandsche Regeering.

### 3. Staatkundige betrekkingen met het buitenland.

*Arbitrage- en verzoeningsverdragen.* In 1930 werden rechtspraak- en verzoeningsverdragen met de volgende landen in het Nederlandsch Staatsblad bekend gemaakt: met Frankrijk (n°. 215), met de Vereenigde Staten van Amerika (n°. 359), met Luxemburg (n°. 374) en met Tsjecho-Slowakije (n°. 381).

*Nederlands buitenlandsche dienst en Indië.* De Nederlandsche Gezanten en Zaakgelastigden te Peking, Tokio, Bangkok, Caïro, Teheran en Djeddah houden de Indische Regeering door toezending van afschriften van hun desbetreffende rapporten aan den Minister van Buitenlandsche Zaken geregeld op de hoogte van den economischen toestand in de landen waar zij geaccrediteerd zijn, voor zoover die voor de Indische Regeering van belang kan zijn. Ook de consuls-generaal te Calcutta en Sydney en de consul te Manilla zenden afschriften van hun rapporten over den politieken toestand in Voor-Indië, Australië en de Philippijnen. Onder de diplomatieke posten neemt die te Djeddah een bijzondere plaats in, in verband met de talrijke bedevaartsaangelegenheden die aldaar behandeld worden. Tot medio April 1930 was Nederland te Djeddah vertegenwoordigd door een consul; met het oog op het belang van de Nederlandsche vertegenwoordiging werd het Consulaat echter omgezet in een Gezantschap en verkreeg de consul den persoonlijke titel van Zaakgelastigde.

De Nederlandsche consulaire of diplomatieke vertegenwoordigers in den Hidjaz, die geen Mohammedaan zijn, hebben geen toegang tot de Heilige Steden. Om aan de daaruit voortvloeiende moeilijkheden tegemoet te komen, is sinds 1923 een inheemsch Nederlandsch-onderdaan als vice-consul aan het Consulaat te Djeddah verbonden. Gedurende de afwezigheid van den Zaakgelastigde na het pelgrimseizoen wordt het Gezantschap door den Vice-Consul waagenomen. Ook de aan dien post toegevoegde arts en het verdere personeel wordt door de Nederlandsche Regeering in Indië uit de Inheemschen gerecruteerd.

Evenals van de diplomatieke vertegenwoordigers wordt ook van de Nederlandsche consulaire ambtenaren in het buitenland steeds alle medewerking onderhouden. Zij houden voorts de Indische Regeering op de hoogte van den economischen toestand in hun ressorten en behartigen ook de Indische handelsbelangen. In het bijzonder dient hier vermeld het werk van den Nederlandschen Consul-Generaal in Sydney, die herhaaldelijk met succes opkwam voor de belangen van den Indischen handel.

*Buitenlandsche consulaire ambtenaren in Nederlandsch-Indië.* Aan verschillende consulaten in Nederlandsch-Indië, zooals aan die van het Britsche Rijk, Frankrijk en de Vereenigde Staten van Amerika, zijn tegenwoordig handelsagenten verbonden — aan dat van het Britsche Rijk bovendien een voor Canada —, die zorg dragen voor eene snelle voorlichting van hun land over Indische handelsaangelegenheden.

*Vaststelling van de grens met Serawak.* Het op 26 Maart 1928 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten verdrag tot nadere vaststelling van de bij het tractaat van Londen van 1891 vastgestelde grens tusschen het Nederlandsch gebied op Borneo en Serawak, trad 6 November 1930 in werking. Van het Koninklijk besluit houdende bekendmaking van dit verdrag werd aanteekening gehouden in I. S. 1930 n°. 375.

### 4. Economische en Verkeersbetrekkingen.

*Handelsverdragen.* Van de tractaten van den hier bedoelden aard, die in 1930 in werking traden, is belangrijk dat van 19 December 1928 tusschen Neder-



land en China, waarbij de volledige douane-autonomie van China werd erkend. Het trad den 18den November 1930 in werking; van het Koninklijk besluit, houdende de bekendmaking, werd aanteekening gehouden in I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 101.

Voorts werden in I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 389 opgenomen het Verdrag van handel en scheepvaart met Oostenrijk van 28 Maart 1929, waarover de Volksraad wegens dringende tijdsomstandigheden niet is gehoord kunnen worden, zomede de voorloopige regeling van de handelsbetrekkingen, of verlenging daarvan, met Turkije, Portugal en Roemenië (I. S. nos. 92, 282 en 422).

*Internationaal Landbouw Instituut te Rome.* Van het *Internationaal Landbouw Instituut* te Rome is ook Nederlandsch-Indië lid. Het is gerangschikt onder de IVde groep der deelnemende landen, hetgeen beteekent, dat het twee stemmen kan uitbrengen en twee eenheden in de kosten van het Instituut bijdraagt (vgl. I. S. 1914 nos. 217 en 218, j<sup>o</sup>. 1929 n<sup>o</sup>. 381).

*Tentoonstellingen en congressen.* Aan de in 1930 gehouden *koloniale tentoonstellingen* te Antwerpen en Pretoria en Johannesburg werd ook door Nederlandsch-Indië deelgenomen. De voorbereiding van de deelneming aan de in 1931 te Parijs te houden tentoonstelling werd opgedragen aan eene commissie.

Ook op verschillende *internationale congressen*, waarop economische of daaraan verwante aangelegenheden werden behandeld, was Nederlandsch-Indië in 1930 vertegenwoordigd, o. a. door den met verlof zijnden Directeur van Gouvernementsbedrijven, ir. D. de Iongh en Prof. ir. J. N. van der Ley, als vertegenwoordigers van het Nederlandsch-Indisch Comité voor groote reservoirdammen op de in de eerste helft van Juni te Berlijn gehouden vergadering van het Comité Exécutif van de Commission Internationale des Grands Barrages, zomede op de daaraan aansluitende 2de plénière zitting van de World Power Conference (16—25 Juni); door den met verlof zijnden Hoofdingenieur, Hoofd van het dienstvak van Constructie en Wegenbouw van den Dienst der Staatsspooren Tramwegen, ir. H. L. Slinkers, op het Eerste Internationaal Congres voor IJzerconstructies van 31 Augustus tot 7 September te Luik; door den kapitein van den Topografischen Dienst, P. D. Boon, op het 3de Internationaal Congres voor Fotogrammetrie te Zürich van 6 tot 10 September; door het Hoofd van de Kadastralen Dienst, J. von Michalofski, op het van 10 tot 14 September eveneens te Zürich gehouden 4de Internationaal Congres van de Fédération Internationale des Géomètres; en door het oud-Hoofd van den Dienst van den Mijnbouw, ir. P. Hövig op het Mijnbouwcongres te Luik van 22 tot 28 Juni.

*Handelsbetrekkingen met verschillende landen.* Met betrekking tot den handel met verschillende landen valt het volgende te vermelden.

Behalve door de aan het Britsche consulaat verbonden handelsagenten wordt de handel met dat Rijk nog bevorderd door het te Batavia gevestigde filiaal van de Kamer van Koophandel te Londen, de British Chamber of Commerce for the Netherlands East Indies.

De afzet van suiker in China werd nadeelig beïnvloed door den lagen zilverkoers en door de verhooging van de invoerrechten op de hoogere suikernummers aldaar. Op de Engelsch-Indische markt, welke voor de Java-suikeruitvoer van zoo groot belang is, werd de concurrentie van de Russische suiker ernstig gevoeld.

In 1930 werden door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij voorbereidingen getroffen voor een geregelden dienst tot Zuid-Afrika, waarbij wellicht als Indisch exportartikel o. a. hout voor spoorwegdwarsleggers zal worden vervoerd. Ook voor de Indische exportartikelen, als thee, kapok en speerijen, zal vermoedelijk in Zuid-Afrika een nieuwe markt kunnen worden gevonden.

Japan, dat tengevolge van de politieke veranderingen en tariefverhoogen in Engelsch-Indië zich in een deel van zijn afzetgebied beperkt ziet, zocht hier voor compensatie o. a. in Nederlandsch-Indië. Daartoe werd in 1930 een handelsdelegatie uitgezonden. Tegenover de Japansche manufacturen en kramerijen zou uit Indië hoofdzakelijk suiker worden uitgevoerd.

Ook de Japansche visscherij in de wateren van den Indischen archipel is de laatste jaren sterk toegenomen.



*Scheepvaart.* Op het gebied van de *scheepvaart* vond van 20 Mei tot 5 Juli 1930 te Londen eene conferentie plaats over de uitwatering van schepen. Met het oog op de Indische belangen waren in de Nederlandsche delegatie naar die conferentie opgenomen de Inspecteur-Afdeelingshoofd bij den Dienst van Scheepvaart, J. W. Langeler, als gedelegeerde, zoomede de Scheepsbouwkundig ingenieur bij het Hoofdkantoor van Scheepvaart, ir. J. Carpentier Alting als technisch adviseur.

Het ter Conferentie gesloten verdrag op de uitwatering van schepen kan, naar de Indische Regeering desgevraagd aan de Nederlandsche mededeelde, zonder bezwaar op Indië van toepassing worden verklaard.

De toepassing van het Londensch verdrag tot beveiliging van menschenlevens op zee vindt bespreking bij de bedevaart (sub 5 van dit hoofdstuk).

*Luchtvaart.* Het *luchtvaartverkeer* nam in 1930 een groote vlucht: de proefvluchten van en naar Nederland ontwikkelden zich tot een geregelden dienst, een luchtlijn naar Singapore werd in exploitatie genomen, eene verbinding met Australië werd overwogen. Indië vormt voorts een belangrijken schakel in een mogelijken Britschen luchtdienst naar Australië; hiervoor werden nog slechts vergunningen gevraagd aan de Indische Regeering voor enkele losse vluchten, nog niet voor een geregelden dienst. Een doorlopende vergunning om boven Indisch gebied te vliegen verkregen tot nu toe alleen de Singapore Flying Club en de Malayan Air Service Company, laatstgenoemde met toestemming om tevens personen en hun bagage te vervoeren naar Poeloe Bintan en terug.

Op het in September 1930 te 's-Gravenhage gehouden Vde Internationaal Luchtvaartcongres was Indië vertegenwoordigd door den met verlof zijnden Directeur van Gouvernementsbedrijven, ir. D. de Jongh en door den heer N. van Zalinge, President der Koninklijke Nederlandsch-Indische Vereeniging voor Luchtvaart.

*Automobiel- en wegverkeer.* Het op 24 April 1926 te Parijs gesloten internationaal verdrag betreffende het *verkeer met motorrijtuigen* werd den 24sten October 1929 door Nederland, mede voor Nederlandsch-Indië bekrachtigd; van het Koninklijk besluit houdende de bekendmaking van dit verdrag werd aantekening gehouden in I. S. 1930 n°. 184.

Met het oog op het belang van den wegeaanleg in Indië, op welk gebied Java toenmaals onder de Aziatische landen een van de eerste plaatsen innam, werd Nederlandsch-Indië in 1913 lid van de Association Internationale Permanente des Congrès de la Route. Van 1913 tot 1929 was Indië in de Commission Internationale Permanente van die Associatie vertegenwoordigd door den oud-Hoofdingenieur bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken J. C. Voorduyn; in laatstgenoemd jaar werd de heer Voorduyn opgevolgd door ir. P. J. Ott de Vries, oud-Directeur der Burgerlijke Openbare werken. Op het van 6 tot 10 October 1930 te Washington gehouden VId Internationaal Wegcongres was Indië vertegenwoordigd door de heeren ir. P. J. Ott de Vries, prof. ir. H. van Breen en ir. M. H. C. Vreede, lid van het College van Gedeputeerden van den Provincialen Raad van West-Java.

*Post- en radioverkeer.* In I. S. 1930 n°. 52 werd opgenomen het op 28 Juni 1929 te Londen gesloten *Algemeen Postverdrag*, en in de nos. 53 tot en met 56 de ter zelfder plaatse en op denzelfden datum gesloten overeenkomsten betreffende de brieven en doosjes met aangegeven waarde, het vervoer van de pakketpost langs den luchtweg, den postwisseldienst en de invordering van gelden op quitantiën en handelspapier. Uitvoeringsmaatregelen zijn opgenomen in I. S. 1930 nos. 278, 279 en 280.

Behalve het luchtverkeer nam ook het *radio-telefonisch verkeer met het buitenland* in 1930 een groote vlucht. In dat jaar was radio-telefonisch verkeer mogelijk met: Australië, België, Vrije Stad Danzig, Denemarken, Duitschland, Engeland, Schotland en Wales, Frankrijk, Hongarije, Italië, Letland, Litauen, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Spanje, Tsjechoslowakije, Zweden en Zwitserland.



### 5. Bedevaart en andere cultureele betrekkingen.

*Bedevaart.* De economische wereld-depressie heeft ook haar terugslag gehad op de bedevaart, zoodat het aantal Mekkagangers in 1930, in vergelijking met vorige jaren, veel geringer was. De wijze, waarop de behartiging van de belangen van de Indische pelgrims in den Hidjaz geregeld is, werd reeds aangegeven bij de besprekingen van de staatkundige betrekkingen met het buitenland.

Behalve studenten houden te Mekka nog een groot aantal Indische pelgrims verblijf, die eerst eenige jaren nadat zij ter bedevaart zijn vertrokken, weer naar hun land terugkeeren. Het aantal van deze blijvers is bij gebrek aan betrouwbare gegevens moeilijk met juistheid te bepalen, de laatste jaren bedroeg het waarschijnlijk ongeveer drie duizend.

Een belangrijk punt vormt steeds de *sanitaire beveiliging van de bedevaartgangers*, in verband waarmee melding moet worden gemaakt van het quarantainestation op Kamaran. Dit station is krachtens het verdrag van 1926 (I. S. 1927 n°. 488), voorschijnlijk voor den tijd van 8 jaar, onder het gemeenschappelijk beheer van de Engelsch- en Nederlandsch-Indische Regeeringen gesteld. De jaarlijksche begrooting wordt vergezeld van de opmerkingen der Engelsch-Indische Regeering aan de Regeering van Nederlandsch-Indië ter medegoedkeuring aangeboden. In Engelsch-Indië is voorts o. m. inzake de Kamaran-aangelegenheden het advies van het door de Regeering aldaar ingestelde Haj Enquiry Committee ingeschakeld. Voor het overige beperkten de gemeenschappelijke onderhandelingen in 1930 zich tot personeelsaangelegenheden en tot aan te brengen technische verbeteringen.

Door de in 1929 te Londen gehouden Conferentie betreffende de *beveiliging van menschenlevens op zee* werden belangrijke beslissingen genomen met betrekking tot de eischen waaraan schepen, die personen vervoeren, moeten voldoen. Men zag in Londen echter tevens in, dat toepassing van voor het normale personenvervoer over zee geschreven normen op het in geweldige hoeveelheden en in kort tijdsbestek plaats vindend pelgrimvervoer niet wel mogelijk zou zijn. Zoo voorzag het Zeeveiligheidsverdrag dan ook in de mogelijkheid, dat de landen, die betrokken zijn bij het pelgrimvervoer, zich zouden verstaan over enkele bij afzonderlijk verdrag vast te stellen afwijkingen van de conventie van 1929, welke voornamelijk betrekking hebben op de reddingsmiddelen en de waterdichte tusschenschotten. Op uitnoodiging van de Engelsch-Indische Regeering is daartoe met de andere bij de bedevaart betrokken regeeringen, zooals die van Nederland en Nederlandsch-Indië, de Straits Settlements, Hongkong en Zuid-Afrika in Mei 1931 een conferentie gehouden te Simla.

Ook de toepassing van de Sanitaire Conventie van 1926 (I. S. 1931 n°. 150) op de bedevaart bracht bezwaren met zich in verband met de *sanitaire contrôle op de pelgrims afkomstig uit Perzië* en verder afgelegen landen bij hun doortocht door de Fransche en Britsche mandaatgebieden in het Nabije Oosten, alsmede door Egypte.

Ter tegemoetkoming aan de gerezen bezwaren troffen de betrokken regeeringen in Januari 1929 te Beyrouth eene regeling, welke echter ook op haar beurt niet bevredigend werkte en vooral van Perzische zijde tot klachten aanleiding gaf. Op eene nieuwe, op 23 October 1930 te Parijs gehouden, conferentie was ditmaal ook Nederland uitgenoodigd tot deelneming voor Nederlandsch-Indië. De uitnoodiging geschiedde niet zoozeer wegens het belang dat Indië bij de besprekingen had, als wel met het oog op de algemeene belangstelling voor en kennis van bedevaartvraagstukken, die in Nederlandsch-Indië bestaat. Nederland was te Parijs vertegenwoordigd door de heeren D. van der Meulen, Zaakgelastigde te Djeddah, dr. W. Th. de Vogel, gedelegeerde van Nederlandsch-Indië in het Comité van het Internationaal Gezondheidsbureau te Parijs, dr. J. H. Ziesel, arts van het quarantaine-station Kamaran en C. Adriaanse, Ned.-Indisch ambtenaar. Tot ratificatie zal niet worden overgegaan wegens het slechts zijdelings belang, dat de aangelegenheid voor Indië heeft.

De *terugkeer van de pelgrims* geeft eveneens herhaaldelijk aanleiding tot — zij het ongewilde — aanrakingen met het buitenland.



De Mekka-pas-ordonnantie (I. S. 1927 n°. 508, j°. 1930 n°. 386) verplicht hen, die ter bedevaart willen gaan, zich in Indië van een Mekka-pas te voorzien. Het gebeurt echter dikwijls dat personen zich eerst naar Singapore of Bombay begeven, in de meening dat de reis naar het Heilige Land van daar uit goedkooper is; ook komt het voor dat zij eerst in die plaatsen het plan opvatten om ter bedevaart te gaan. Die pelgrims voorzien zich in die gevallen bij de Nederlandsche consulaten te Singapore en Bombay van een Mekka-pas, maar moeten dan als waarborg, dat zij als Nederlandsch-onderdaan recht hebben op zoo'n pas, een waarborgsom storten. Komen deze bedevaartgangers niet meer in Nederlandsch-Indië terug, dan vervalt de waarborgsom aan het Land; komen zij wel terug en toonen zij aan dat zij om een geldige reden niet in Indië een pas hebben gevraagd, dan krijgen zij hun geld terug; blijkt echter dat zij naar Singapore of Bombay zijn gegaan om de voorschriften van de Mekka-pas-ordonnantie te ontduiken, dan vervallen zij in de door die ordonnantie gestelde straf en krijgen zij de waarborgsom terug na afrek van de opgelegde boete.

Dikwijls stranden echter deze bedevaartgangers, die de reis op eigen gelegenheid willen ondernemen, wegens gebrek aan geld op de heen- of op de terugreis bijv. in Karachi, Madras of Bombay. Hiervan krijgt de Indische Regeering kennis door de betrokken Nederlandsche consulaire vertegenwoordigers, waarna in Indië wordt onderzocht of familieleden bereid zijn de kosten voor de terugreis te dragen; gelukt dit niet dan bestaat in sommige gevallen de mogelijkheid van terugzending op kosten van de Darma Hadji Stichting. Deze stichting, een in 1925 opgerichte particuliere instelling, onder leiding van de heeren E. Gobée, dr. G. F. Pijper en R. A. A. Djajadiningrat, beheert het overschot van de in de oorlogsjaren door verschillende comité's verzamelde gelden voor ondersteuning van de in die jaren in Arabië verblijf houdende pelgrims; ook thans verleent zij nog steun aan noodlijdende pelgrims in den Hidjaz, zoomede in bijzondere gevallen aan in het buitenland gestrande bedevaartgangers.

*Uitwisseling van archaeologen.* Hoewel reeds vóór dien tijd door ambtenaren van den Oudheidkundigen Dienst bezoeken werden gebracht aan Indo-China en door personeel van de Ecole française d'Extrême Orient aan Indië, werd in 1930 tusschen deze beide instellingen eene regeling getroffen voor geregelde uitwisseling van elkaars wetenschappelijk en technisch personeel. Een van de eerste buitenlanders die van deze regeling gebruik maakte was de heer Henri Marchal, conservator van de Angkor-oudheden, die in Juli 1930 in Nederlandsch-Indië een studie maakte o.m. van Javaansche en Balische bouwkunst in vergelijking met de bouwkunst in Indo-China.

*Herziene Berner Conventie op het auteursrecht.* In 1928 werd te Rome eene conferentie gehouden tot herziening van de (herziene) Berner Conventie ter bescherming van letterkundige- en kunstwerken (I. S. 1914 nos. 378 en 797 en 1915 n°. 463). In 1930 werd de Volksraad in de gelegenheid gesteld om te adviseeren nopens het ontwerp van wet tot goedkeuring van de te Rome gesloten herziene Conventie, zoomede nopens een wetsontwerp tot wijziging van de auteurswet naar aanleiding van die Conventie. De herziening heeft voornamelijk ten doel het verdrag aan de gewijzigde verhoudingen aan te passen, zoo is o.a. opgenomen een artikel over de radio-diffusie van een werk.

Belangrijk is voorts dat de nieuwe conventie de mogelijkheid van het maken van reserves beperkt. Bij de toetreding in 1911 tot de te Berlijn herziene Berner Conventie had Nederland gebruik gemaakt van de gelegenheid om bepalingen van het oorspronkelijke verdrag van 1886 voorloopig te doen gelden in plaats van die van het nieuwe. Zoo gold voor het Koninkrijk nog niet de regel, dat het uitsluitend recht van vertaling van den auteur denzelfden duur heeft als het auteursrecht in het algemeen, en werd ook het journalistiek auteursrecht minder beschermd dan de te Berlijn herziene conventie eischte.

*Wetenschappelijke en cultureele congressen.* Aan de volgende congressen op wetenschappelijk en cultureel gebied werd in 1930 door vertegenwoordigers van



Nederlandsch-Indië deelgenomen: aan het van 4 tot 7 Augustus te Luik gehouden Vierde Internationaal Congres voor Gezinsopvoeding door den met verlof zijnden Directeur van Onderwijs en Eeredienst den heer J. Hardeman; aan het Tiende Internationaal Penitentiair Congres te Praag van 25 tot 30 Augustus door Mr. H. J. Spit, oud-Directeur van Justitie; en aan de Vierde Algemeene vergadering van de Union Géodésique et Géophysique Internationale te Stockholm van 17 tot 25 Augustus door Prof. Dr. J. Boerema, Directeur van het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium.

## 6. Gezondheidszorg.

*Internationaal Sanitair Verdrag.* Het Internationaal Sanitaire Verdrag van Parijs van 21 Juni 1928 werd 14 November 1930 door Nederland bekrachtigd. Ten aanzien van de toepassing van het verdrag op Nederlandsch-Indië werden daarbij een drietal reserves gemaakt. Hiermede is Indië weer aangesloten bij de sanitaire regelingen op internationale basis; het vorige verdrag van 1903 werd voor Nederlandsch-Indië in 1912 opgezegd (I. S. n°. 475) aangezien het te zeer was berekend op de Europeesche toestanden; in het nieuwe verdrag is thans met de Oostersche verhoudingen beter rekening gehouden. Het verdrag met de voorbehouden is opgenomen in I. S. 1931 n°. 150.

*Sanitaire regeling voor de luchtvaart.* In 1929 besloot het Permanent Comité van het Internationaal Gezondheidsbureau te Parijs — waarin Nederlandsch-Indië is vertegenwoordigd door dr. W. Th. de Vogel — een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid eener internationale sanitaire regeling voor de luchtvaart. Aan de hand van de door dit onderzoek verkregen resultaten werd overgegaan tot de opstelling van een vóór-ontwerp voor eene sanitaire luchtvaartregeling.

*Medische congressen.* Een tweetal medische congressen werd in 1930 gehouden, waarop ook Nederlandsch-Indië was vertegenwoordigd. In de eerste plaats het 8ste Congres van de „Far Eastern Association of Tropical Medicine” van 7 tot 20 December te Bangkok, waaraan voor Nederlandsch-Indië deelnamen: de heer J. J. van Lonkhuyzen, Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid, de Directeur van de Landskoepokinrichting en het Instituut Pasteur te Bandoeng, Prof. Dr. L. Otten, de wd. Inspecteur voor het Ziekenhuiswezen, Dr. O. Deggeler, de Directeur van het Pathologisch Laboratorium te Medan, Dr. W. Kouwenaar, de Voorzitter van de Faculteit der Geneeskunde te Weltevreden, Prof. Dr. C. D. de Langen, de Secretaris van die Faculteit, Prof. C. Bonne, de buitengewoon Hoogleraar in de tropische geneeskunde, Prof. Dr. E. P. Sniijders, de wd. Directeur van het Laboratorium van het Nederlandsch-Indisch Kanker Instituut te Bandoeng, Dr. J. J. Th. Vos en de Officier van Gezondheid Iste klasse Dr. A. Ligtenstein. In de tweede plaats het Tweede Internationaal Malaria Congres van 19 tot 21 Mei te Algiers. Als vertegenwoordigers van Nederlandsch-Indië waren in de Nederlandsche delegatie naar dit congres opgenomen Prof. Dr. E. W. Walch, Gouvernementsarts belast met de supervisie over de malariabestrijding te Weltevreden, en Dr. S. L. Brug, Directeur van het Centraal Geneeskundig Laboratorium te Weltevreden.

## 7. Juridische betrekkingen.

*Uitlevering en naturalisatie.* In 1930 vroeg de Nederlandsche Regeering eenige malen advies aan de Indische inzake de mogelijkheid om met andere landen te sluiten uitleveringsverdragen ook op Nederlandsch-Indië van toepassing te verklaren. In verband met het feit, dat de Indische uitleveringsverordening (I. S. 1883 n°. 108) niet geheel gelijklopend is aan de Nederlandsche uitleveringswet — met name wordt in Indië naast zeeroof ook gesproken van andere scheepvaartmisdrijven —, zoomede in verband met de in afwijking van de Nederlandsche en vele buitenlandsche wetgevingen in Nederlandsch-Indië bestaande doodstraf, welke het buitenland in geval van uitlevering soms niet wil zien toegepast, moeten in de te sluiten verdragen, dan wel in daarop berustende nota's nopens de werking



in de overzeesche gewesten, bijzonderlijk voor Indië geldende bepalingen worden opgenomen.

Op verzoek van de Indische autoriteiten werden in 1930 door de Regeering van de Straits Settlements vier Inlanders en twee Chineezers en door de Regeering van Bengalen één Vóór-Indiër aan de Indische overheid uitgeleverd. In laatstgenoemd geval betrof het een Britsch onderdaan, hetgeen mogelijk is, wjl de Britsche wetgeving — in afwijking o.m. van de Nederlandsche — de uitlevering niet beperkt tot vreemdelingen.

Tot de Indische Regeering gerichte verzoeken om uitlevering kunnen dikwijls niet worden ingewilligd, aangezien niet steeds aan alle formaliteiten wordt voldaan. In 1930 werd slechts één bevel tot uitlevering van een vreemdeling, n.l. van een Japanner, uitgevaardigd, doch ook in dit geval werd niet tot feitelijke uitlevering overgegaan, daar inmiddels het recht tot strafvordering volgens het Japansch Reglement op de strafvordering door verjaring was vervallen.

*Toelating en uitzetting van vreemdelingen.* In de toelating van vreemdelingen zal in den loop van 1931 in zoover wijziging komen door de voorgenomen verhooging van het zegelrecht voor de verkrijging van toelatingskaarten. De door koelies verschuldigde som van f 1,50 zal worden gebracht op f 75, terwijl voor de overige vreemdelingen het zegelrecht is verhoogd van f 100 tot f 150.

Voorts geldt voor de vreemdelingen als één van de voorwaarden voor de toelating het wettig bezit van een niet verjaard, voor de reis naar Nederlandsch-Indië van een Nederlandsch visum voorzien paspoort, dan wel van een anderen door een Nederlandsch diplomatieken of consulairen vertegenwoordiger genoegzaam geachten geleidebrief. De Gouverneur-Generaal kan echter vrijstelling verleen van het vereischte, dat een vreemdeling een visum dan wel een paspoort of geleidebrief moet bezitten. Onderdanen van Japan, Liechtenstein, Mexico, Siam en Zwitserland en houders van door Britsche autoriteiten uitgereikte paspoorten (met uitzondering van de paspoorten van uit Engelsch-Indië komende personen) waren eind 1930 vrijgesteld van het bezit van een Nederlandsch visum. Het bezit van een paspoort of geleidebrief is niet meer verplicht voor Vreemde Oosterlingen, die werklieden zijn, geboortig uit China, de Straits Settlements en de Gefedereerde Maleische Staten.

Als gevolg van de economische depressie was in 1930 het aantal vreemdelingen, dat om toelating verzocht, geringer dan in vorige jaren; de cijfers gaven in dat jaar echter nog geen groote vermindering te zien. In 1930 werd voorts aan 875 personen de toelating geweigerd (5 Nederlanders, 11 andere Europeanen, 9 Japanners, 749 Chineezers, 6 Arabieren en 95 andere Oosterse vreemdelingen), meestal op grond van gemis aan voldoende middelen van bestaan.

Intrekking van de toelatingskaart, zoomede uitzetting vond in 46 gevallen plaats (37 gevallen wegens gevaar voor de openbare rust en orde, 8 wegens opgave van eene valsche hoedanigheid en 1 geval wegens veroordeeling tot een misdrijf na de toelating). Het betrof hier alleen personen van Chineeschen landaard.

*Rechtstoestand van vreemdelingen.* De rechtstoestand van in Nederlandsch-Indië verblijf houdende vreemdelingen wordt bepaald eensdeels door de verdragen waarbij aan onderdanen van andere mogendheden wordt toegestaan zich in Indië te vestigen en verschillende rechtshandelingen te verrichten, anderdeels door de nationale wetgeving. Een door den Volkenbond ondernomen poging om te geraken tot een collectief verdrag inzake de behandeling van vreemdelingen heeft tot nu toe nog niet tot een resultaat geleid. In 1929 werd te Parijs een eerste conferentie gehouden, die wegens het gemis aan overeenstemming op de belangrijkste punten werd verdaagd zonder dat een verdrag werd gesloten; in 1930 werden tusschen verschillende Europeesche staten onderhandelingen gevoerd over deze aangelegenheid, ten einde hervatting van de besprekingen voor te bereiden.

Slechts op eenige punten maakt de Indische wetgeving verschil tusschen vreemdelingen en Nederlandsche onderdanen, b.v. ten aanzien van eenige staatkundige rechten, zooals het actief en passief kiesrecht, den dienstplicht, de benoembaarheid tot een landsbetrekking bij den burgerlijken dienst, behoudens bij



ordonnantie vast te stellen uitzonderingen en het lidmaatschap van staatkundige vereenigingen, ten aanzien van economische rechten, zooals de toelating als erfpachter in heel Indië en als grondhuurder in de Vorstenlanden, de verleening van electriciteits- en spoor- en tramwegconcessies, de uitoefening van de kustvaart tusschen of op z.g. gesloten havens en het visschen binnen de territoriale wateren, voorts ten aanzien van juridische rechten, zooals de toepassing van lijfswang en de zekerheidstelling in burgerlijke processen.

Zijn natuurlijke personen, hetzij vreemdelingen, hetzij Nederlandsche onderdanen, als regel gelijkgerechtigd, anders staat het ten aanzien van de rechtspersonen: hier wordt, tegenover eene overigens volkomen onbelemmerde toelating van vreemde maatschappijen, in de wet soms de eisch gesteld, dat in Nederlandsch-Indië bepaalde rechten slechts kunnen worden uitgeoefend door in Nederland of Nederlandsch-Indië gevestigde vennootschappen, waarbij in enkele gevallen bovendien moet worden voldaan aan eenige bepalingen ter waarborging van het Nederlandsch karakter dier vennootschappen, vgl. de mijnwet en de parelvisserij-ordonnantie. Deze beide wettelijke regelingen verleen daarentegen aan natuurlijke personen, mits ingezetenen van Nederland of Nederlandsch-Indië, gelijke rechten, onverschillig of zij Nederlandsch onderdaan, dan wel vreemdeling zijn.

*Vergunningen tot het werven van werklieden voor het buitenland.* Het werven van Inlanders tot het verrichten van arbeid buiten Nederlandsch-Indië is verboden krachtens de regeling in I. S. 1887 n°. 8. Art. 5 van deze regeling verleent echter aan den Gouverneur-Generaal het recht om in sommige gevallen dispensatie te verleen van dit verbod. In 1930 werd een vergunning verleend tot het werven voor de Gefedereerde Maleische Staten, krachtens welke 10 personen werden verscheept; voorts werden 65 personen verscheept naar Britsch Noord-Borneo op grond van een in vroeger jaren verleende, doch sindsdien verlengde vergunning. Verder werden in 1930 nog twee vergunningen verlengd voor werving naar Serawak, zoomede twee voor werving naar de Gefedereerde Maleische Staten; van deze vergunningen werd echter in het afgelopen jaar geen gebruik gemaakt. In 1921 werd ten slotte eene doorlopende vergunning verleend voor werving van contractanten naar Suriname, in 1930 zijn evenwel geen contractanten vertrokken. Wel vertrokken in 1930 150 gezinnen als vrije emigranten naar Suriname.



## B. DE INWENDIGE POLITIEKE TOESTAND.

## 1. Inleiding.

Wel steeds zal in een land met heterogene bevolking de begeerte om de tegenstellingen tusschen de verschillende volksgroepen zooveel mogelijk op te heffen of te overbruggen de politieke situatie voor een groot deel beheerschen. Zeker is zulks in Nederlandsch-Indië het geval. Aanvankelijk heeft men deze overbrugging, deze samenwerking van verschillende volkeren gezocht binnen éénzelfde partijverband; dit was *associatie* in eigenlijken zin. De opleving van het zelfbewustzijn der Indische volkeren, de snelle ontplooiing van Indië's geestelijke en stoffelijke krachten, de opname van den Indischen Archipel in het wereldverkeer en de aanpassing van de staatkundige vormen aan de snel zich wijzigende omstandigheden hebben almede ten gevolge gehad, dat de natuurlijke kloof tusschen de verschillende rassen werd verwijd en dat overspanning daarvan om tot de zoo onontbeerlijke samenwerking te geraken voor velen onmogelijk bleek, indien daaraan niet voorafging eene concentratie in eigen groep, eene bezinning in eigen kring. De ontwikkeling der Inheemschen wekte bij dezen het verlangen naar vorming van zelfstandige partijen, homogeen ten aanzien van eigen landaard. Bij de Chineezzen en in den laatsten tijd ook bij de Arabieren in Indië deed zich hetzelfde verschijnsel voor, terwijl ook aan Europeesche zijde het principe van partijvorming op raciaal grondslag meer en meer op den voorgrond trad.

Binnen de grenzen der onderscheiding naar ras doet zich de tegenstelling tusschen *godsdiens*t en *nationalisme* eveneens juist in den laatsten tijd duidelijker gevoelen, zowel in de Europeesche als in de Inheemsche politieke kringen in Indië.

Evenals in Nederland hebben ook in de Indische samenleving verschillende partijen den godsdienst geheel of ten deele als grondslag. Dit geldt voornamelijk de Christelijk Staatkundige Partij (C.S.P.), de Indische Katholieke Partij (I.K.P.), de Christelijke Inheemsche organisaties en de Partij Sarekat Islam Indonesia (P.S.I.I.). Andere vereenigingen als Boedi Oetomo, Pasoendan, Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.) — de vroegere Indonesische Studieclub te Soerabaja —, de kortgeleden opgeheven Partai Nasional Indonesia (P.N.I.) en de federatie van Inheemsche nationalistische vereenigingen, Permoefakatan (kort geleden herdoopt in Persatoean) Perhimpunanperhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia (P.P.P.K.I.) geheeten, hebben zich op de basis van het „Indonesisch" nationalisme, de Vaderlandsche Club op die van het Nederlandsch nationalisme gegrondvest.

In sommige gevallen kwam de tegenstelling tusschen godsdienst en nationalisme tot uiting in de onderlinge verhouding tusschen verschillende politieke organisaties. Voor de leiders der Christelijk Staatkundige Partij en Indische Katholieke Partij was de voorkeur voor religie boven nationaal sentiment zeker een der motieven, welke leidden tot hare weigering om in te gaan op het kort na de oprichting van de Vaderlandsche Club door deze nieuwe vereeniging gedaan voorstel tot nauwe samenwerking. Hoewel de Partij Sarekat Islam Indonesia sedert geruimen tijd een sterk nationalistisch karakter heeft gekregen, was het niettemin mede ergernis over de haars inziens tegen den Islam gekeerde mentaliteit van de leiders der andere nationalistische vereenigingen, welke haar uit de evengenoemde federatie, de P.P.P.K.I., deed treden.

Sterker nog deed de hierbedoelde tegenstelling zich gevoelen in den boezem zelf van verschillende politieke groepen, waarin zij eene duidelijk waarneembare spanning veroorzaakte. De, hieronder nader te noemen, factoren, welke tot oprichting van de Vaderlandsche Club leidden, stimuleerden ook in C.S.P.- en I.K.P.-kringen het nationaal Nederlandsch sentiment zoodanig, dat aan menig lid dier partijen de keus tusschen godsdienst en nationalisme zwaar scheen te vallen. Dezelfde moeilijkheid bestond reeds lang voor de Indo-Europeesche Protestanten en Katholieken, wier verhouding tot de C.S.P. en I.K.P. enerzijds en het Indo-Europeesch Verbond anderzijds door deze tegenstelling wordt beheerscht. Het feit, dat verscheidenen van twee organisaties lid werden, ver-



plaatste de moeilijkheid zonder die op te lossen. Ook in de Inheemsche politieke organisaties doet zich de spanning tusschen godsdienst en nationalisme telkens weer gelden, met name bij de bepaling van de staatkundige richting van de op den godsdienst gebaseerde vereenigingen en bij de beantwoording van de vraag of aansluiting dezer vereenigingen bij eene nationalistische federatie of wel oplossing in eene fusie gewenscht is.

Vindt men binnen de grenzen der ras-eenheid eene onderscheiding tusschen religieuze en nationalistische partijgroeperingen, bij elk van deze beide laatste treft men aan Inheemsche zijde eene derde principieele tegenstelling aan, namelijk die tusschen *coöperatie* — in dien zin, dat ook het zitting nemen in openbare colleges in de inheemsche politieke kringen wordt beschouwd als samenwerking, ook al is de daarin aangenomen politieke houding doorgaans oppositioneel — en *non-coöperatie*. De meeste Inheemsche partijen zijn coöperatief. Onder de religieuze is de P.S.I.I. non-coöperatief, onder de nationalistische was het de sedert opgeheven P.N.I., terwijl de P.B.I. dit punt niet tot een beginselvraag maakt.

Als reactie op de hierboven aangeduide *dissociatieve* tendenzen deed zich in Indië van vele zijden een hernieuwde drang gevoelen naar *samenwerking*, naar gescheiden samengaan van alle zelfstandige, ook van raciale partijen. De federatie van Inheemsche nationalistische vereenigingen, de P.P.P.K.I., de „Nationale Fractie” in den Volksraad en de relaties tusschen verschillende Europeesche partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn hiervan voorbeelden.

## 2. Partijgroeperingen onder de Europeesche bevolking.

De politieke ontwikkeling van de Europeesche bevolkingsgroep, welke sedert de daadwerkelijke invoering van de decentralisatie in 1905 tot medebhartiging van locale belangen was geroepen, leidde — na het ontstaan van verschillende tijdelijke politieke bewegingen als de Indische Bond (1898), Insulinde (1907), de Indische Partij (1911) en Indië Weerbaar (1917) —, als gevolg van de haar in 1918 geschonken gelegenheid tot medeberaadslaging over de algemeene Landsbelangen in den Volksraad tot de oprichting van in hoofdzaak drie politieke partijen, den *Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond* (eind 1916), de *Christelijk-Ethische Partij* (September 1917), sedert kort (eind 1930) *Christelijk Staatkundige Partij* genaamd, en de *Indische Katholieke Partij* (November 1918).

Al spoedig werden deze door andere gevolgd. Als reactie, naar het heette, op de richting van het algemeen Regeeringsbeleid omstreeks het einde van 1918, werd op 25 Januari 1919 de *Politiek-Economische Bond* opgericht. In 1919 besloot de *Indische Sociaal Democratische Partij*, welke zich in September 1917 had afgescheiden uit de in 1914 te Semarang opgerichte Indische Sociaal Democratische Vereeniging en sedert eene afdeeling had gevormd der Nederlandsche Sociaal Democratische Arbeiders Partij, tot de vorming van eene min of meer zelfstandige politieke partij. Een maand later, op 13 Juli 1919, werd ter bevordering van de sociale, moreele, intellectuele en economische ontwikkeling der Indo-Europeanen in Nederlandsch-Indië het *Indo-Europeesch Verbond* opgericht, hetwelk zich al spoedig ook op politiek terrein ging bewegen. Bij de bovengenoemde hebben zich, behalve enkele partijen die later zijn ontbonden, in den laatsten tijd twee nieuwe groeperingen gevoegd, n.l. de *Vaderlandsche Club*, welke op 20 October 1929 besloot om ook het middel der politieke actie ter verkrijging van medezeggenschap in de vertegenwoordigende lichamen ter hand te nemen, en de Vereeniging tot bevordering van de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië — meer bekend als de *Stuwgroep* in verband met het door haar uitgegeven orgaan *De Stuw* — welke op 8 Februari 1930 werd opgericht.

Bij de bovengenoemde partijen, waarvan de beginselverklaringen en programma's zijn afgedrukt in de door den Volksraad uitgegeven jaaroverzichten, valt onderscheid te maken tusschen die, waarvan zoowel Europeanen als Inheemschen en Vreemde Oosterlingen en die, waarvan uitsluitend Europeanen deel kunnen uitmaken. Tot de eerste groep behooren de *Nederlandsch-Indische Vrijzinnige Bond*, de *Christelijk Staatkundige Partij*, de *Indische Katholieke*



Partij, de Politiek-Economische Bond en de Indische Sociaal Democratische Partij; de tweede groep omvat het Indo-Europeesch Verbond, de Vaderlandsche Club en de Stuw-groep.

Hoewel aan een deel der hoogergenoemde partijgroeperingen ook door Inheemschen en Vreemde Oosterlingen wordt deelgenomen, zijn zij hier onder de Europeesche politieke partijen gerangschikt, omdat het feit, dat een groot deel der leden en ook de leiders uit Europeanen bestaat, haar karakteriseert en duidelijk onderscheidt van de Inheemsche politieke partijen.

Afzonderlijke vermelding verdient ten slotte nog de op 1 October 1926 opgerichte *Vereeniging voor vrouwenkiesrecht*, sedert herdoopt in de Vereeniging voor vrouwenrechten.

a. *De Nederlandsch-Indische Vrijzinnige Bond.* De Nederlandsch-Indische Vrijzinnige Bond stelt zich volgens hare beginselverklaring op het standpunt, dat gestreefd moet worden naar toekenning aan de bevolking van Nederlandsch-Indië van zelfbestuur op democratischen grondslag binnen het Nederlandsch staatsverband. Hij verklaart de maatschappelijke ontwikkeling zoowel van de economisch zwakke Europeanen als van de Inlanders krachtig te willen bevorderen en bestrijdt de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden der verschillende bevolkingsgroepen en klassen ongelijkheid scheppen of verscherpen ten aanzien van hunne ontwikkelingsvoorwaarden. Klassen- en rassenstrijd worden door den bond verworpen. De N.I.V.B. is voorts van oordeel dat de associatie-politiek de eenig aanvaardbare is ter bereiking van het doel, dat zij nastreeft, de opbouw van een vrij „Indonesië, zelfstandig binnen het staatsverband”.

Het verval van de associatie-politiek, waarover in de inleiding van dit overzicht werd gesproken, heeft ook deze partij evenals de andere partijen, die zich op de basis van associatie stellen, aan kracht en invloed doen inboeten.

Als een der voornaamste oorzaken van den achteruitgang der associatie-idee werd aangemerkt de splitsing van de kiezers voor den Volksraad en de locale raden in drie gescheiden groepen, die der Nederlanders, inheemsche onderdanen niet-Nederlanders en uitheemsche onderdanen niet-Nederlanders.

De N.I.V.B. was in den Volksraad vertegenwoordigd door twee Europeesche leden, van wie een gekozen en een benoemd, en drie — later twee — Inheemsche leden, die allen gekozen waren. Wat zijn positie in den Volksraad betreft, stond de N.I.V.B. aan de linkerzijde.

Het hoofdbestuur van de N.I.V.B. bestond op het einde van 1930 uit de heeren: H. C. Kernkamp voorzitter, F. L. P. G. Fournier ondervoorzitter, A. C. E. Brosius wd. secretaris, benevens twee leden.

b. *De Christelijk Staatkundige Partij.* De Christelijk Staatkundige Partij acht volgens hare beginselverklaring het Christendom van centrale beteekenis, beheerschende alle terreinen van het menschelijk leven. Zij streeft mitsdien er naar de inzettingen Gods, zooals die in de Heilige Schrift, de natuur en de geschiedenis geopenbaard zijn, aan het staatkundig leven in Nederlandsch-Indië ten grondslag te doen leggen. In de bestaande verhouding van Nederland tot Nederlandsch-Indië ziet zij een door God, door Zijne leiding in de historie aan Nederland opgelegde roeping, welke de verplichting medebrengt, door opvoeding van de inheemsche volkeren te streven naar meer zelfstandigheid van Nederlandsch-Indië, gepaard met krachtige aankwekking van het saamhoorigheidsbesef tusschen Nederland en Indië.

Waar de richtlijnen dezer partij niet als die van sommige andere Indische partijen zijn ontstaan tengevolge van bepaalde toestanden in Indië, noch getrokken zijn uitsluitend met het oog op die gewesten, doch meer in het algemeen zijn ontleend aan algemeene staatkundige en godsdienstige beginselen, kon zich het verschijnsel voordoen, dat omtrent de practische toepassing daarvan in de Indische politiek in den boezem der partij eenig verschil van meening ontstond.

De voorzitter van de C.S.P., Mr. C. C. van Helsdingen, tevens leider van de Volksraadsfractie, heeft tegen de Vaderlandsche Club stelling genomen, eerst in den Volksraad bij de algemeene beschouwing nopens het ontwerp van de



Indische aanvullingsbegroting voor 1931, daarna op den in Juni 1930 te Malang gehouden partijdag.

In den Volksraad had behalve de voorzitter van de C.S.P. zitting een ander Nederlander, de heer G. J. van Lonkhuyzen, die tevens vertegenwoordiger is van eenige Europeesche vakvereeningen, en een Christen-Inlander, de heer F. Laoh. Bovendien werd het Europeesch bestuur in dit college vertegenwoordigd door een lid, dat tevens deel uitmaakt van de C.S.P. Van de economische groep in den Volksraad scheurde t.a.v. beginselkwesties de heer N. van Zalingen, vertegenwoordiger van de scheepvaartbelangen, zich ook bij de C.S.P. De positie, die de partij in den Volksraad inneemt, ligt tusschen de rechterzijde en de linkerzijde in.

Een der vraagstukken welke in 1930 mede de bijzondere aandacht der C.S.P. hadden, is de verhouding der partij tegenover de Inlandsche Christenen. Luidens de beginselverklaring streeft de C.S.P. — zij telt 800 leden — naar samenwerking in federatief verband met de Inlandsche Christelijke organisaties, die op denzelfden politieken grondslag stoelen. Op den hooger genoemden partijdag werd dit beginsel uitgewerkt in de volgende conclusie, welke voorloopig als werkprogram door de partij werd aanvaard. De C.S.P. is van oordeel, dat de ontwikkeling van het politieke leven in deze landen gebaseerd moet zijn op deze grondgedachte, dat de nationale strevingen van de verschillende volksgroepen, waaruit Nederlandsch-Indië bestaat, tot uiting behooren te komen in eigen Christelijke Inlandsche nationale organisaties die, zoo mogelijk, in eigen ressort hun invloed aanwenden voor een bestuur in Christelijken zin. Evenwel handhaaft de C.S.P. haar algemeen karakter en blijft zij zich open stellen voor Christenen van allerlei landaard; in het bijzonder van Hollandsch sprekende Nederlandsche onderdanen, omdat zij meent, dat deze als lid der C.S.P. belangrijke diensten kunnen bewijzen als media bij het zoeken van contact met de niet-Hollandsch sprekende Christen-Nederlandsche onderdanen, al dan niet in nationale organisaties vereenigd.

De C.S.P. acht het haar plicht de totstandkoming te bevorderen van Christelijke Inlandsche nationale organisaties, of waar zij reeds bestaan, deze tot nieuw of versterkt leven op te wekken. Zij streeft ernaar te verkrijgen, dat de Christelijke beginselen van haar eigene program ook ten grondslag worden gelegd (geheel of gedeeltelijk) aan die bestaande of alsnog op te richten Inlandsche organisaties. Waar zoodanige organisaties bestaan, zoekt zij nauw contact en streeft zij naar een federatief verband ter bespreking en bestudeering van de gemeenschappelijke Nederlandsch-Indische belangen. Voor zoover de oprichting van zulke eigen nationale organisaties niet of nog niet mogelijk is, bevordert zij de totstandkoming van niet-Hollandsch sprekende afdelingen, in de eerste plaats in die gemeenten, waar Hollandsche afdelingen bestaan. Aan die niet-Hollandsch sprekende afdelingen wordt echter zooveel mogelijk de nationale kleur gelaten, behalve daar waar groepen van verschillende nationaliteiten in ongeveer gelijke mate vertegenwoordigd zijn. In belangrijke Christelijke centra, gelegen buiten de ressorten der Hollandsche afdelingen, worden inheemsche afdelingen opgericht indien en voorzover daar nog geen zelfstandige Inlandsche organisaties bestaan of kunnen bestaan.

Het hoofdbestuur van de C.S.P. bestaat uit 19 leden, van wie er 9 te Batavia en Meester-Cornelis woonachtig zijn, die het dagelijksch bestuur vormen. Op het eind van 1930 bestond dit dagelijksch bestuur uit de heeren Mr. C. C. van Helsdingen voorzitter, D. Breukelaar secretaris, H. van Hoek penningmeester, benevens een zestal leden.

c. *De Indische Katholieke Partij.* De Indische Katholieke Partij wenscht, blijkens het door haar vastgestelde Volksraadsprogram voor de periode 1931—1935, hetwelk niet gelijkloidend is aan de „koloniale paragraaf” van de R.-K. Staatspartij, zoo krachtig mogelijk mede te werken aan de geestelijke, maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië.

Zij gaat daarbij uit van de zedelijke beginselen, welke de Katholieke staats- en maatschappijleer beheerschen. Zij houdt rekening met het feit, dat de bevolking van Nederlandsch-Indië voor verreweg het grootste deel niet den Katho-



liken godsdienst belijdt. Zij wenscht, dat alle zelfwerkzaamheid der ingezetenen, welke een opbouwenden inhoud heeft, wordt aangemoedigd en gesteund. Zij wil aan elke bevolkingsgroep het haar toekomende doen geven, maar zij verlangt in het bijzonder steun voor de economisch zwakkeren. Zij stelt zich op het standpunt, dat samenwerking van alle bevolkingsgroepen de beslissende voorwaarde is voor eene harmonische en rustige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Zij erkent het recht van de verschillende volksgemeenschappen in Nederlandsch-Indië tot zelfstandige ontwikkeling. Zij kent daarbij aan het staatsgezag een taak van ordening toe, welke vooral in eene zoo heterogene maatschappij nog minder dan elders mag worden verwaarloosd. Wat de staatkundige ontwikkeling betreft, wenscht de I.K.P. luidens genoemd program eene voortgezette voorbereiding van staatkundige zelfbeschikking van Indië binnen het Rijksverband onder handhaving van de Nederlandsche leiding.

Deze algemeene beginselen van koloniale politiek der I.K.P. zijn door den vorigen leider der partij, Ir. J. I. J. M. Schmutzer, op 17 Juli 1929 omstandig uiteengezet in eene bij de algemeene beschouwingen nopens het ontwerp der Indische begrooting voor 1930 in den Volksraad gehouden redevoering.

Bij de toepassing van deze algemeene beginselen in de practische politiek deed zich in deze partij, evenals bij de Christelijk Staatkundige Partij, verschil van inzicht gevoelen tusschen eene meer behoudende en een meer vooruitstrevende richting. Op den in Juni 1930 gehouden partijdag der I.K.P. kwam het richtingsverschil in den boezem der partij uitvoerig ter sprake.

Bij de algemeene beschouwingen nopens het ontwerp der Indische begrooting voor 1931 vond de huidige leider der Volksraadsfractie, de heer J. A. Monod de Froideville, op 11 Juli 1930 gelegenheid de beginselen der I.K.P. aan de hand van het Volksraadsprogram voor de periode 1931—1935 nog eens uitvoerig uiteen te zetten.

Bij de bepaling van haar verhouding tot andere politieke groepen heeft de I.K.P. in 1930 tegenover twee daarvan duidelijk stelling genomen, n.l. de Vaderlandsche Club en de Sociaal-Democratische partij. Dit kwam tot uiting op den hooger genoemden partijdag, terwijl ook de uitspraken van de Roomsche-Katholieke vertegenwoordigers in den Volksraad hieromtrent geen twijfel lieten.

In den Volksraad, waar zij vertegenwoordigd werd door drie Europeesche leden, de heeren A. B. ten Berge, J. A. Monod de Froideville en Ir. R. C. A. F. J. Nessel, nam de I.K.P. evenals de C.S.P. eene middenpositie in tusschen de rechter- en de linkerzijde.

Bij de jongste verkiezingen voor den Volksraad werd evenals de vorige maal één I.K.P. candidaat gekozen.

Het dagelijksch bestuur van de I.K.P., die 2600 leden omvat, bestond gedurende het jaar 1930 uit de heeren J. A. Monod de Froideville voorzitter, Ir. C. Jagtman 1ste secretaris, Mr. P. J. Hildebrand 2de secretaris en Dr. W. Brokx penningmeester.

d. *De Politiek Economische Bond.* De Nederlandsch-Indische Associatie Partij „De Politiek Economische Bond” gaat uit van de gedachte, dat Nederlandsch-Indië op zichzelf eene associatie is, een in eene meer dan driehonderdjarige ontwikkelingsperiode gegroeid staatkundig, cultureel en maatschappelijk geheel, waarin de belangen der construeerende groepen zoodanig inééngroeiden, dat zij niet meer uit elkaar te halen zijn, zonder dat de restanten anders dan een chaos worden. Daarom alleen al acht deze partij luidens een van haar beginselverklaringen de leuze „Indië los van Nederland” kortweg dwaasheid en onverstand. In de bedoelde Nederlandsch-Indische associatie zijn haars inziens geen afzonderlijke Nederlandsche, Inlandsche of Chineesche belangen te behartigen, doch vóór alles Nederlandsch-Indische belangen, waarin slechts incidenteel het Nederlandsche, Inlandsche of Chineesche aspect prominent is.

Het doel van den bond is volgens zijn statuten: het verzekeren van snellen groei langs ordelijken weg van den economischen en maatschappelijken vooruitgang voor alle bevolkingsgroepen in Nederlandsch-Indië, zoomede het aankweeken



en versterken van het wederzijdsch vertrouwen en het gevoel van verantwoordelijkheid en saamhoorigheid onder alle bevolkingsgroepen om te komen tot zelfbestuur op zuiver democratischen grondslag met behoud van den band tot het moederland.

Ter kenschetsing van hetgeen door den P.E.B. onder „associatie” wordt verstaan, gebruikte een der leiders van den bond, de heer C. H. M. H. Kiès, bij de algemeene beschouwingen, op 11 Juli 1930, over het ontwerp der Indische begrooting voor 1931 in den Volksraad het volgend beeld. Nederlandsch-Indië zooals het thans staatsrechtelijk, maatschappelijk en cultureel is geworden na eene driehonderdjarige samen- en wisselwerking van Nederlandsche en Indische factoren, kan beschouwd worden als een vennootschap, bestaande uit drie personen, een Nederlander, een Inlander en een Chinees. Deze sterke, mooi werk producerende samenwerking achtte hij als drie-eenheid zoodanig ineengegroeid, dat het uittreden van één der deelnemers, gesteld dat zulks mogelijk ware, vrijwel tot ineenstorting van het geheel zou leiden. Zij, die op de basis der associatiegedachte staan, wenschen nu, volgens den heer Kiès, de constructie zóó te zien, dat de vennootschap wordt geleid door een Nederlander, terwijl de beide andere vennoten thans nog commissarissen zijn, doch dat in de toekomst de drie deelnemers allen directeur worden, met dien verstande, dat de Nederlander voorschands nog president-directeur blijft.

Voor hen, die niet de associatiegedachte voor Regeerings- en partijpolitiek wenschen, zag hij als beeld een belangengemeenschap van drie firma's, die op eenzelfde terrein werken en die, ofschoon één daarvan de leiding heeft, overigens geen ander verband hebben, dan dat zij bij de behartiging van eigen belangen nu en dan eens met elkaar zullen spreken, om elkaar zoo mogelijk niet te hinderen.

De behartiging van het algemeene vennootschapsbelang, zoowel als van de bijzondere belangen der deelnemers, achtte hij heel wat beter gewaarborgd in de eerst beschreven constructie dan in de tweede.

Reeds betrekkelijk kort na haar oprichting in den aanvang van 1919 was de P.E.B. uitgegroeid tot eene krachtige en invloedrijke organisatie. Bij de in 1921 gehouden verkiezingen voor den Volksraad zag de partij van de te vervullen  $2 \times 12$  plaatsen voor Europeesche en Inlandsche kandidaten er resp. 10 en 9 door hare kandidaten bezet. Ook de daarop volgende Volksraadsverkiezingen, waarbij de bond samenging met het I.E.V., was voor den P.E.B. een succes. Van 896 en 900 stemmen onderscheidenlijk op de Europeesche en Inlandsche kandidaten werden 484 en 525 uitgebracht op de kandidaten der genoemde combinatie.

In deze situatie is in de laatste jaren eene merkbare wijziging gekomen, welke wellicht het meest spreekt uit het resultaat van de jongste Volksraadsverkiezingen. Gedurende de laatste jaren was deze partij in den Volksraad vertegenwoordigd door 6 — later, na den overgang van Mr. R. A. A. Fruin naar de Vaderlandsche Club, 5 — Europeesche, 1 Chineesch en 6 Inheemsche gekozen leden, van welke laatsten drie al spoedig de fractie verlieten om naar de Nationale Fractie der Inheemsche nationalisten over te gaan. Bovendien hadden van haar leden er drie door benoeming in dat college zitting. Bij de verkiezingen in 1931 werden slechts verkozen een Europeesch lid, een Chineesch lid en twee Inheemsche leden.

Door eene reorganisatie van de partij werd de P.E.B. ingedeeld in drie min of meer zelfstandige groepen: een Europeesche, een Inheemsche en een Chineesche groep, ieder onder een eigen leider. De hoofdleiding bleef echter aan het hoofdbestuur, dat uit leden van de drie genoemde landaarden bestaat.

Na het vertrek naar Europa in 1929 van den voorzitter, den heer A. J. N. Engelenberg, werd het Europeesch deel der Volksraadsfractie gedurende 1930 geleid door een driemanschap, bestaande uit de heeren C. H. M. H. Kiès, G. J. Zuyderhoff en B. Roep, die bij de algemeene beschouwingen over het ontwerp der Indische begrooting voor 1931 alle drie het woord voerden en daarbij blijk gaven het in verschillend opzicht niet met elkaar eens te zijn.

De verdeeldheid in den P.E.B. kwam ook in de in den Volksraad gehouden stemmingen tot uiting. In het algemeen stond de fractie daar aan de rechterzijde.



Het hoofdbestuur van den P.E.B. — de partij telt 2500 leden — bestond gedurende 1930 uit de heeren: C. H. M. H. Kiës wd. voorzitter en secretaris, E. Smith penningmeester, benevens 8 leden.

e. *De Indische Sociaal Democratische Partij.* De beginselen der Indische Sociaal Democratische Partij zijn vervat in het koloniaal beginselprogram, vastgesteld door het op 11 en 12 Januari 1930 te Utrecht gehouden koloniaal congres der Nederlandsche Sociaal Democratische Arbeiders Partij, hetwelk door de op 21 en 22 October 1930 te Weltevreden gehouden jaarvergadering der I.S.D.P. integraal werd overgenomen.

Krachtens deze beginselen is de I.S.D.P. o. m. van oordeel, dat de ontginning en exploitatie van vreemde afzet- en productiegebieden en de uitbuiting van de daar inheemsche volken, mede door middel van staatkundige overheersching, thans een der vormen van het kapitalisme is, verweven met zijn oorsprong, wezen en geschiedenis. Erkennende, dat de ontginning, verwerking en doelmatige verdeling van de natuurlijke rijkdommen der wereld een belang vormen der menscheid, verwerpt zij niettemin de staatkundige overheersching, als middel tot behartiging van dit belang. Zoo lang het vreemde gezag nog niet is opgeheven, behoort dit haars inziens te worden uitgeoefend onder toepassing van eene staatkunde, welke met de daad op nationale onafhankelijkheid is gericht. De Sociaal Democratie, eenmaal tot de macht gekomen, waarborgt een snel afsterven van de koloniale verhouding, voor zoover deze nog niet is opgeheven. Zij erkent onvoorwaardelijk het recht op nationale onafhankelijkheid. Haar koloniale arbeid zal zich dus in de eerste plaats richten op de verwezenlijking van dit recht door het overbodig maken van het vreemde gezag. Die arbeid moet, haars inziens, de mogelijkheid scheppen tot vestiging van een inheemsch bestuur, dat in staat zal zijn het land zelfstandig aan het internationale ruilverkeer te doen deelnemen.

Van dit beginselprogram, waarvan hierboven slechts enkele der voornaamste punten zijn weergegeven, heeft vooral de erkenning van het recht op nationale onafhankelijkheid vervat in de veel besproken stelling X, sterk de aandacht getrokken. Door den heer J. E. Stokvis, die na een afwezigheid in Europa in den loop van 1930 wederom als leider van de I.S.D.P. optrad, is de nieuwe stelling X op 15 Juli 1930 bij de algemeene beschouwingen nopens het ontwerp der Indische begrooting voor 1931 in den Volksraad nader toegelicht.

In den Volksraad was de I.S.D.P., die 250 leden omvat, vertegenwoordigd door twee benoemde Europeesche leden. Bij de jongste verkiezingen voor den Volksraad werden door de partij geen kandidaten gesteld. Haar plaats in dit college was aan de linkerzijde.

Het hoofdbestuur van de I.S.D.P. bestond gedurende 1930 uit de heeren: Prof. J. van Gelderen voorzitter, C. Hagen secretaris-penningmeester en vijf leden.

f. *Het Indo-Europeesch Verbond.* Aan de bevordering van de sociale, moreele, intellectueele en economische ontwikkeling der Indo-Europeanen in Nederlandsch-Indië, welke deze vereeniging zich ten doel heeft gesteld, heeft het Indo-Europeesch Verbond ook in 1930 gearbeid.

Uit den aard der zaak was het streven hierbij voor een belangrijk deel op directe maatschappelijke actie gericht. Zulks komt niet alleen tot uiting in het werkprogramma der vereeniging, waarin de bevordering van voor de Indo-Europeesche bevolkingsgroep nuttig onderwijs, het brengen van dit onderwijs onder het bereik der I.E.V.-leden en hunne nakomelingen, zoomede de versterking van den socialen band tusschen hare leden door oprichting van of toetreding tot coöperaties en andere vereenigingen, gericht op verhooging van den maatschappelijken toestand, belangrijke punten vormen, doch spreekt ook ten duidelijkste uit hetgeen door het verbond reeds op maatschappelijk gebied is tot stand gebracht. De verschillende onderwijsinrichtingen, als de Kweekschool, Muloschool, Lagere school, Vakschool voor meisjes te Bandoeng en de Handelsschool te Soerabaja, de cursus in de handelswetenschappen te Weltevreden, de internaten te Bandoeng en Weltevreden, de vrouwenkliniek te laatstgenoemder plaatse met



de daaraan verbonden gelegenheid tot opleiding voor accoucheuse, de jeugdorganisatie, het steunfonds o. m. ter bestrijding van woeker, het spaarfonds, het studiefonds, de armenverzorging, de klein-woningbouw, de kolonisatieterreinen door het I.E.V. opgericht en in stand gehouden, zijn even zoovele teekenen van de zorg dezer vereeniging voor de belangen van den Indo-Europeaan in het algemeen en van hare leden in het bijzonder.

Daarnaast had de arbeid op politiek gebied de voortdurende aandacht, zoowel van de afdelingen als van de centrale leiding.

Als krachtige belangengroep, die meer dan 14 000 leden, in over den ganschen Archipel verspreide afdelingen georganiseerd, onder haar vaandel heeft vereenigd, neemt het verbond tusschen de andere politieke partijen eene geheel aparte positie in. Dit karakter doet zich in het bijzondere gevoelen bij de bepaling der verhouding tot andere partijen. Werd tevoren volstaan met de uitspraak, dat het I.E.V. haar zelfstandig karakter wilde bewaren, dat het met eene andere partij ter stembus gaan allerminst beteekende dat van zelfstandige vertegenwoordiging in den Volksraad werd afgezien, sedert gevoelde men de noodzaak om de kwestie der partijdiscipline te stellen.

Op het jaarlijksch congres van het I.E.V., hetwelk op 19 en 20 April 1930 te Soerabaja werd gehouden, geschiedde zulks door de afdelingen Solo en Sitoebondo, die de vraag in beschouwing wenschten te zien genomen of het lidmaatschap van het I.E.V. vereenigbaar zou zijn met dat van de Vaderlandsche Club. Overeenkomstig het voorstel van het Hoofdbestuur besliste de vergadering, dat het tevens lid zijn van de V.C. niet werd verboden aan gewone leden van het I.E.V., maar wel aan leden van afdelingsbesturen en van de I.E.V.-fracties in de vertegenwoordigende lichamen.

In dezelfde lijn lag het besluit van het Hoofdbestuur van het I.E.V. om bij de jaarlijksche verkiezingen voor den Volksraad alleen naar de stembus te gaan.

Met betrekking tot de Inheemsche partijen is bij het I.E.V. eenerzijds te merken de vastbeslotenheid om voor eigen belangen op te komen waar zulks noodig is, anderzijds eene geneigdheid tot samenwerking waar en in zooverre als zulks mogelijk is.

In het algemeen stond de I.E.V.-fractie in den Volksraad aan de rechterzijde.

Onder de vele aangelegenheden, welke in het afgelopen tijdperk de bijzondere aandacht van het I.E.V. genoten, behoort het vraagstuk: op welke wijze moet worden tegemoet gekomen aan het vermeend terugdringen van Indo-Europeanen uit tal van tot voor kort geheel of nagenoeg geheel door die bevolkingsgroep bezette hoofdzakelijk lagere betrekkingen, welke het gevolg is van concurrentie door de voortschrijdende ontwikkeling in Inheemsche kringen. Met betrekking tot dit probleem worde te dezer plaatse volstaan met de opmerking dat de I.E.V.-leiding voorshands den indruk maakt haar kracht te zoeken in een rustig onder oogen zien van de natuurlijke ontwikkeling en een opsporen van de beste methoden om zich daaraan aan te passen.

Het Hoofdbestuur van het I.E.V. bestond in het jaar 1930 uit de heeren: F. H. de Hoog voorzitter, F. H. Zeydel vice-voorzitter, benevens 9 leden.

g. *De vereeniging voor Vrouwenkiesrecht in Nederlandsch-Indië.* Nadat reeds sedert December 1908 in Nederlandsch-Indië bestaan had eene afdeling Nederlandsch-Indië van de Nederlandsche vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, is op 1 October 1926 te Batavia opgericht de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht in Nederlandsch-Indië, sedert kort herdoopt in „Vereeniging voor vrouwenrechten”. Zij stelt zich ten doel het verkrijgen van actief en passief kiesrecht voor de vrouwelijke ingezetenen van Nederlandsch-Indië, naar denzelfden maatstaf als voor mannelijke wordt aangelegd, ten einde de wettelijke, maatschappelijke en economische gelijkstelling van de vrouw met den man te verkrijgen. In de op 2 Maart 1930 te Batavia gehouden algemeene jaarvergadering werd besloten aan de Regeering te verzoeken het sedert 1926 aan de vrouwen geschonken passieve kiesrecht in toepassing te willen brengen door het benoemen van een of meer vrouwen in den Volksraad.



In 1930 was wd. presidente van deze vereeniging Mevrouw S. F. M. van Overvelt—Biekart en secretaresse Mevrouw H. J. V. O. Kluit—Kelder.

h. *De Vaderlandsche Club.* Omtrent de positie van de Europeesche bevolkingsgroep was door verschillende factoren een gevoel van onzekerheid ontstaan, hetwelk o. m. is versterkt door de in 1926 en 1927 van communistische zijde verwekte incidenten en de herhaalde aanslagen door koelies op Europeesch personeel van cultuurondernemingen. De opkomst van het Inheemsch nationalisme en de vooral van de zijde van de Partai Nasional Indonesia zoo geruchtvolle pogingen tot massa-organisatie, waarbij veel redevoeringen werden gehouden over de onafhankelijkheid van Indië, werden door vele Europeanen als eene kennelijk en nabije bedreiging hunner belangen aangemerkt, waardoor zij zich tot zelfhandhaving genoopt voelden.

Bovendien viel meer en meer de aandacht op het feit, dat sedert den aanvang dezer eeuw op elk gebied verdringing plaats vond uit lagere betrekkingen van Europeesche krachten door Inheemsche, voorts dat het aantal Inheemschen, die hooge ambten bekleeden, voortdurend toenam en vooral ook dat de invloed van Inheemsche elementen op het Staatsbestel, culmineerend in de wet, welke de Nederlandsche meerderheid in den Volksraad ophief, steeds aangroeide.

Ten slotte bleek de door Nederland in de overzeesche gewesten gevolgde politiek van de daar gevestigde Europeanen offers en aanpassingen van verschillende aard te vergen, waartegenover velen ook van hen, die aanvankelijk het Indisch beleid welwillend of onverschillig aanzagen, niet zonder bezwaren stonden.

Onder de door deze factoren gewekte spanningen ontstond eene opleving van het Nederlandsch nationalisme, gepaard aan krachtig aandringen van Europeesche zijde op handhaving van het gezag en eene groote gevoeligheid ten aanzien van alles wat men aan dien kant als aantasting van Nederlandsch ideaal en Nederlandsch belang gevoelt. De opmerkelijke verhooging van de politieke belangstelling onder een groot deel van de Europeesche ingezetenen, welke hiervan het gevolg was, verkreeg in 1929 een meer tastbaren vorm door de oprichting van de Vaderlandsche Club.

Het oorspronkelijk karakter van deze door eenige Soerabajasche ingezetenen in het leven geroepen beweging was, gelijk thans nog in den naam tot uiting komt, dat van een club, een besloten kring van medestanders, welke zich ten doel stelde voor de belangen, welke zij bedreigd achtten, in onderling overleg en nauwe samenwerking op te komen en hun zienswijze omtrent den in Nederlandsch-Indië te voeren politiek in ruimeren kring ingang te doen vinden. Het besloten karakter dezer beweging ging echter al ras verloren door den grooten bijval, welke zij onder de Nederlandsche bevolkingsgroep oogstte en door de uitbreiding van deze beweging over een groot deel van Indië.

Tegenover de vraag of, en zoo ja, op welke wijze, zij zou deelnemen aan de actieve politiek stond de Vaderlandsche Club aanvankelijk aarzelend. Aangezien de leiding er de voorkeur aan gaf zich niet op dat gebied te begeben, indien zulks niet noodzakelijk was, werden door haar met vertegenwoordigers van den Politiek Economischen Bond, de Indische Katholieke Partij, de Christelijk Staatkundige Partij en het Indo-Europeesch Verbond besprekingen gevoerd teneinde te trachten eene zoodanige samenwerking te verkrijgen, dat het voor de Vaderlandsche Club in de toekomst onnoodig zou kunnen zijn den weg op te gaan van eene politieke partij. Het resultaat van deze besprekingen werd van de zijde der Vaderlandsche Club aldus geresumeerd, dat men over het algemeen sympathiek tegenover de Vaderlandsche Club stond, doch meende, dat ten aanzien van de politieke gedragslijn het stellen van eigen kandidaten gewenscht en noodig zou zijn. Naar aanleiding van de afwijzende houding van evengenoemde partijen, werd door het Bestuur der V.C. op de op 20 October 1929 te Jogjakarta gehouden algemeene vergadering het voorstel aanhangig gemaakt om in artikel 4 der Statuten o. m. tot uitdrukking te brengen, dat een der middelen, waarmee de Club haar doel nastreeft, is het voeren van actie ter verkrijging van medezeggenschap in de vertegenwoordigende lichamen in Nederlandsch-Indië, zoowel als in Nederland.



Vier kringen, die van Malang, Bandoeng, Modjokerto en Tegal, verklaarden zich toen tegen directe politieke actie. De eerstgenoemde kring stelde eene resolutie voor, waarin tot uiting werd gebracht de wenschelijkheid eerst dan tot eene zoodanige actie over te gaan, wanneer alle overige pogingen om medezeggenschap te verkrijgen, met name door het uitoefenen van invloed op andere partijen, zouden hebben gefaald. Nadat deze resolutie met 3595 tegen 2578 stemmen was verworpen, werd het bestuursvoorstel anvaard. Daardoor was de Vaderlandsche Club geworden eene partij met zelfstandige politieke actie.

De uiterlijke ontwikkeling van de Vaderlandsche Club geeft een zeer snelle toename, zoowel van het ledental als van haar invloed, te zien. Eerst over geheel Java, vervolgens ook over de Buitengewesten werden kringen gesticht, welke thans 51 in getal zijn. Reeds op 27 Mei 1930 kon in de derde algemeene vergadering worden medegedeeld, dat het aantal leden 9000 bedroeg. In een aantal gemeenten kwamen V.C.-candidaten door een stembusaccord met andere politieke partijen in den gemeenteraad. Elders kwam het bij gebrek aan overeenstemming over het aantal zetels, dat aan de V.C. toekwam, bij de gemeenteraadsverkiezingen tot een verkiezingsstrijd, waarin de V.C. in eenige gevallen de overwinning behaalde, met name te Batavia, waar zij een groot succes boekte.

Eind 1929 werd Mr. R. A. A. Fruin, die in den Volksraad zitting had als P.E.B.-lid, bereid gevonden als voorzitter van de V.C. den heer A. T. H. Winter op te volgen en deze vereeniging te vertegenwoordigen in genoemd college, waar hij haar op 27 Januari 1930 door eene uiteenzetting harer beginselen introduceerde.

De in het begin van 1931 gehouden verkiezingen brachten 5 V.C.-candidaten in den nieuwen Volksraad, voornamelijk ten koste van den Politiek Economischen Bond, welke gelijk reeds opgemerkt, het aantal zijner door Europeanen bezette zetels van 6 tot 1 zag inkrimpen.

Het hoofdbestuur van de Vaderlandsche Club bestond op het eind van 1930 uit de heeren Mr. R. A. A. Fruin voorzitter, Mr. P. M. C. J. Hamer ondervoorzitter, J. A. van Staveren secretaris-penningmeester, benevens 7 leden.

i. *De Vereeniging tot bevordering van de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië (Stuw-groep)*. Als laatste in de chronologische rij van Europeesche politieke groepeeringsen worde de Vereeniging tot bevordering van de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië, z.g. Stuw-groep, genoemd. Aangezien naar het oordeel der oprichters slechts de ervaring zou kunnen leeren of de vereeniging zelf zich in de toekomst tot eene politieke partij zou ontwikkelen, werd daaromtrent bij de oprichting nog geenerlei uitspraak gedaan. Zoowel door haar beginselverklaring als door de wijze, waarop in haar orgaan in verschillende politieke vraagstukken stelling werd genomen, draagt zij echter onmiskenbaar naast een sociaal ook een politiek karakter.

De vereeniging wil, volgens de beginselverklaring in het eerste nummer van haar orgaan, beproeven aaneensluiting en samenwerking tot stand te brengen tusschen de in Nederlandsch-Indië gevestigde Nederlanders, die overtuigd zijn, dat het hun plicht is mede te werken aan de verdere uitvoering van Nederlands koloniale taak, welke voltooid zal zijn, wanneer een Indisch Gemeenebest in de rij der zelfstandige volken een eigen plaats inneemt, in staat en bereid ook aan internationale verplichtingen te voldoen en recht en belang ook van niet-inheemsche ingezetenen te erkennen en te beschermen. Zij streeft er naar, dat Nederland en dat Gemeenebest blijvende banden zullen onderhouden. De blijvende banden tusschen Nederland en Indië werd door het bestuur van cultureelen, politieken en economischen aard genoemd. Aan de politieke verhouding van Indië tot Nederland, nadat de onafhankelijkheid bereikt is, stelt het den eisch, dat zij moet berusten op vrije overeenstemming van beide zijden.

De bereiking van het aangegeven doel streeft de vereeniging na door de uitgifte van een tijdschrift, het vormen van plaatselijke kringen, het benoemen van correspondenten en alle andere wettige middelen. Uitdrukkelijk is in de statuten bepaald, dat namens de vereeniging geen zitting zal genomen worden in vertegen-



woordigende lichamen, dan nadat de algemeene vergadering daartoe besloten zal hebben.

Lid van de vereeniging kunnen zijn in Nederlandsch-Indië gevestigde Nederlanders, die den achttienjarigen leeftijd bereikt hebben en het doel der vereeniging onderschrijven.

In den nieuwen Volksraad is een lid van de Stuwgroep, de heer H. J. van Mook, door de Regeering tot lid benoemd. In den ouden Volksraad had zij woordvoerders in Mr. J. A. Jonkman en Ir. J. J. G. E. Rückert, die reeds vóór het ontstaan dezer groep tot lid van het college waren benoemd.

Het bestuur dezer vereeniging bestond op het eind van 1930 uit de heeren Mr. Th. A. Fruin voorzitter, Mr. D. H. Ledeboer secretaris-penningmeester, benevens een 4-tal leden.

### 3. De Inlandsche beweging.

De Inlandsche beweging komt niet alleen tot uiting op politiek gebied, maar ook op godsdienstig, maatschappelijk en cultureel gebied. In dit overzicht worden in hoofdzaak alleen die organisaties besproken, welke zich op politiek gebied bewegen of een politiek karakter dragen.

Als zoodanig komt in de eerste plaats in aanmerking de *nationalistische beweging*. Van de politieke vereenigingen zijn Boedi Oetomo, Persatoean Bangsa Indonesia, Partai Nasional Indonesia (sedert opgeheven), Pasoendan, verschillende andere meer regionale groepen, de Partai Ra'jat Indonesia, zoomede de federatie Permoefakatan (sedert Persatoean) Perhimpoean-perhimpoean Politiek Kebangsaan Indonesia, alle uitsluitend of in hoofdzaak op het nationalisme gegrondvest. In de Partai Sarekat Islam Indonesia en de politieke vereenigingen van Inheemsche Christenen, de Perserikatan Kaoem Christen, de Partai Kaoem Masehi Indonesia en de Pakempelan Politiek Katholiek Djawi, blijkt het nationalistisch sentiment telkens weer een groote rol te spelen.

Naast deze politieke organisaties hebben zich verschillende Inheemsche vereenigingen gevormd, welke zich uitsluitend op godsdienstig, sociaal en cultureel gebied bewegen. De door omvang en invloed belangrijkste hiervan, n.l. de reformistisch-Mohammedaansche vereeniging Moehammadijah en de organisatie van oud-geloovige Mohammedaansche godsdienst-leeraren in Oost- en Midden-Java, Nahdatoel Oelama, worden in dit overzicht vluchtig aangeroerd, waar hun werkzaamheid en hun geestelijke invloed hen in aanraking brengt met de politieke partijen.

De Inheemsche jeugdorganisaties doen volgens hare statuten niet aan praktische politiek. Aangezien de nationalistische onder haar o.m. beoogen om de leden geschikt te maken voor „Indonesia Raja” (Groot-Indonesië, waarin tevens de vrijheidsgedachte tot uiting komt) en daartoe de politieke vraagstukken in studie nemen, terwijl bovendien de verschijnselen in de Inheemsche jeugdbeweging parallel loopen aan die in de groote Inheemsche politieke partijen en deze soms zelfs voor zijn, worden zij in dit overzicht in beschouwing genomen.

De Inheemsche vrouwenbeweging heeft over het algemeen geen politiek karakter. Vermits verschillende Inheemsche politieke vereenigingen met vrouwenorganisaties min of meer nauw contact houden en stroomingen in de Inheemsche politieke vereenigingen haar weerslag vinden in de vrouwenbeweging, worden enkele der voornaamste vrouwenvereenigingen hieronder besproken.

De Inheemsche vakbeweging, waaraan in het bijzonder door de bemoeienissen van leiders van Inheemsche politieke partijen met bepaalde vak-organisaties een politieke beteekenis niet valt te ontzeggen, doch die niettemin in hoofdzaak gericht is op verbetering van de positie der werknemers, wordt in hoofdstuk V, I: „Arbeid” behandeld.

Het onderstaand overzicht, hetwelk aansluit bij de doorlopende reeks overzichten van de Inlandsche beweging in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang, laatstelijk in die van 1929 (Bijlage A der Koloniale Verslagen), loopt in hoofdzaak over de jaren 1929 en 1930.

a. *Boedi Oetomo (B.O.)*. De oudste der Inheemsche nationalistische vereenigingen, Boedi Oetomo, is van de oprichting in 1908 af eene partijgroepering



van intellectuele Javanen (daaronder begrepen Soendaneezen en Madoereezen) van goeden huize geweest, voor het meerendeel ambtenaren, die, beroerd door den geest des tijds, zich organiseerden om gezamenlijk den vooruitgang te bevorderen — zoowel in materieelen als in geestelijken zin — van de bevolking van Java en Madoera. Na een aanvankelijk grooten opbloei — eind 1909 zou de vereeniging reeds 10 000 leden hebben geteld, verspreid over 40 afdeelingen; thans bedraagt het ledental 1700 — trad eene periode van inzinking in, o.m. door de oprichting van de Sarekat Islam.

Meer en meer vond de vereeniging echter tusschen andere nationalistische partijen haar eigen plaats, terwijl zij door instrooming van tal van jongere elementen nieuw leven ontving. Het verschil in mentaliteit tusschen de oudere en jongere leiders veroorzaakte echter eene tegenstelling in den boezem der vereeniging, die op haar actie een remmenden invloed uitoefende en haar een eenigszins tweeslachtig karakter gaf. Tot nu toe heeft de vereeniging, die nog steeds voor een aanmerkelijk deel uit ambtenaren bestaat, niet alleen haar intellectueel en aristocratisch, doch ook haar Javaansch karakter behouden. Werd een voorstel om de vereeniging ook voor niet-Javanen open te stellen in April 1928 nog verworpen, op het kerstcongres in 1930 kwam men hierop reeds in zooverre terug, dat aan artikel 4 der statuten, luidend: „De leden der vereeniging bestaan uit gewone leden, eereleden en donateurs of begunstigers. Gewone leden kunnen slechts zijn Indonesiërs van Java, Madoera, Bali en Lombok, alsmede andere met hen in cultureel opzicht verwante volkeren in „Indonesië”, deze officieele interpretatie werd gegeven, dat onder „andere met hen in cultureel opzicht verwante volkeren” mede begrepen werden „Indonesiërs van de andere Indonesische eilanden afkomstig”.

Op het in April 1931 te Batavia gehouden congres der vereeniging (sindsdien wordt haar naam „Boedi Oetama” geschreven) werden hiervan de consequenties getrokken door de statuten zoodanig te wijzigen dat voortaan alle „Indonesiërs” gewoon lid van de vereeniging kunnen worden.

In dezelfde richting ligt het op dit congres genomen besluit om te trachten tot eene fusie te geraken van de op coöperatie-grondslag staande Inheemsche politieke vereenigingen. Aan het hoofdbestuur werd, onder machtiging om in die richting werkzaam te zijn o.m. door het ontwerpen van de daarvoor noodige statuten en het plegen van overleg met andere Inheemsche politieke vereenigingen, verzocht hieromtrent op de in 1932 te houden jaarvergadering verslag uit te brengen.

Luidens haar beginselverklaring streeft Boedi Oetomo „naar de tot standkoming van een parlementairen regeeringsvorm in nationalen geest en te dien einde naar de invoering eener kieswet en naar gelijkheid en uniformiteit van „het recht”, terwijl zij als beginsel uitspreekt „dat door eene nationale wetgeving moet worden aangestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien van hunne ontwikkelingsvoorwaarden”.

Op het congres van April 1931 werd naar aanleiding van het door een der inleiders op de Nederlanders gedaan beroep om, ter voorkoming van conflicten en ellende, dominion-status te schenken — waartegen van de zijde der nationalistische studenten scherp stelling werd genomen — het besluit genomen, dat B.O. haar doel niet zal trachten te bereiken via een dominion-status.

Wat haar houding tegenover de Regeering betreft, staat Boedi Oetomo nog steeds op het standpunt, geformuleerd op haar in April 1928 gehouden congres, dat zij principieel vóór samenwerking is, dat haar leden in vertegenwoordigende lichamen door de vereeniging erkend worden en dat zij er geen bezwaar tegen heeft dat zij deze individueel al of niet het lidmaatschap van een vertegenwoordigend lichaam aannemen of aan eene eventuele verkiezingsactie deelnemen.

De belangstelling en werkzaamheid van Boedi Oetomo bleven zich verder bewegen op het gebied van het onderwijs en van verschillende andere maatschappelijke belangen, z. a. internaten, reclasseering, woekerbestrijding, leeszaal, bibliotheek, polikliniek en coöperatieve organisaties. Sedert het overzicht hier-



van, verstrekt in de Mededeelingen der Regeerng omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1930 (Bijlage A van het Koloniaal Verslag van dat jaar), werd in deze richting gestadig voortgegaan.

Op politieke vergaderingen werd door Boedi Oetomo in 1929 gedurende eenigen tijd weder propaganda gemaakt voor militieplicht voor Inheemschen, eene herleving van de uit 1914 dateerende beweging voor „Indië Weerbaar”, maar nu nationalistisch verwerkt. Het onderwerp wekte destijds veel belangstelling, welke sedert zeer verminderd is.

In den Volksraad was Boedi Oetomo gedurende de laatste jaren vertegenwoordigd door den voorzitter van het hoofdbestuur, den heer R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo, die bij de jongste verkiezingen opnieuw in het college is gekozen.

Het hoofdbestuur van Boedi Oetomo bestond gedurende 1930 uit de heeren R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo voorzitter, R. M. H. Woerjaningrat ondervoorzitter, Mr. R. P. Singgih 1ste secretaris, M. Soetedjo 2de secretaris, M. S. Martodihardjo penningmeester, M. Tjiptadi wd. penningmeester, benevens drie commissarissen.

b. *Partai Sarekat Islam Indonesia* (P.S.I.I.). Toen de naam Sarekat Islam in 1913 voor het eerst in Indië werd gehoord, werd hij, vooral op Java, met ongekende geestdrift begroet, overgenomen en van desa tot desa doorgegeven. Al spoedig was deze beweging over geheel Indië verspreid.

Intusschen zijn de tijden ook voor deze partij wel zeer gewijzigd. Op den duur bleek hare actie mede door een tekort aan geschoolde en onbaatzuchtige leiders, niets blijvends tot stand te brengen. Moeilijke dagen bracht haar de doelbewuste communistische agitatie, eerst binnen de partij zelve, later — na een breuk in 1921 tusschen hen voor wie communisme hoofdzaak was en de vóór alles godsdienstigen — rechtstreeks tegen haar gericht. Veel schade deed haar in 1928 de vertaling van een Koran-commentaar van wijlen Moehamad Ali, den leider van de door reformisten en oud-geloovigen gelijkelijk bestreden Ahmadiyah-groep van Lahore. Haar gelijktijdige pogingen een van haar afhankelijk gezaghebbend college van wetgeleerden (Madjlis Oelama Indonesia) te vormen mislukte, doordat alle andere groepen zich van medewerking onthielden. Ten slotte deed ook de actie van organisaties als Moehammadiyah en de Indonesische Studieclub te Soerabaja, die op godsdienstig, sociaal of economisch terrein met vrucht werkzaam waren, haar veel van haar invloed verliezen. In den als gevolg van deze en andere factoren ingetreden toestand van verval, waaruit noch de pogingen der leiders om belangstelling te wekken voor het Pan-Islamisme noch eene opleving der propaganda na de vernietiging van de Partij Kommunist Indonesia in 1926—1927 de partij konden opheffen, is weinig of geen verandering gekomen.

Na het congres van Januari 1929 te Batavia, waarop de naam der vereeniging werd veranderd in *Partai Sarekat Islam Indonesia*, werden in 1929 achtereenvolgens provinciale congressen in Oost-, Midden- en West-Java gehouden, welke geen resultaten van belang opleverden, zij het dat op in het Garoetsche gehouden vergaderingen met de hulp van eenige bekwame leiders van verwante godsdienstige vereenigingen, zoomede van een aantal goed onderlegde en wel ter tale zijnde kiai's, der P.S.I.I. zeer toegegaan, eene heftige en meeslepemde propaganda werd gevoerd.

Aan het einde van 1929 was de toestand der P.S.I.I. zeer ongunstig en viel slechts achteruitgang te constateeren.

Op het congres, dat van 24 tot 27 Januari 1930 te Jogjakarta werd gehouden, werd aan den toestand, waarin de partij verkeerde en aan de oorzaken daarvan, ruime aandacht besteed en tot eene reorganisatie besloten.

De wetgevende macht van de partij werd thans gelegd in handen van een congres, „Madjlis Tahkim P.S.I.I.” geheeten, waarin behalve de partijraad, „Dewan Partij” genaamd, ook de „directeuren” der verschillende door de P.S.I.I. ingestelde „departementen” en gedelegeerden van de verschillende afdeelingen zitting hebben.

Genoemde „Dewan”, welke te Batavia zetelt, zorgt voor de richtige uitvoering van de partij-beginselen en voor de beslechting van geschillen over die



uitvoering. De uitvoerende taak is opgedragen aan een executief comité te Jogjakarta, „Loednjah Tanfidijah” geheeten, gevormd uit de „directeuren” der verschillende „departementen”.

Als uitvloeisel van een op laatstgenoemd congres genomen besluit hielden de heeren R. O. S. H. Tjokroaminoto, voorzitter van den partijraad, H. A. Salim en A. M. Sangadji, voorzitter van het executief comité, in Maart 1930 een propagandatocht over Java.

Van 6 tot 8 April 1930 werd te Paréparé een Celebes-congres der partij gehouden. De beweging, die aldaar in verband met bestaande grieven gedurende eenigen tijd heeft gebloeid, is sedert door onderzoek en wegneming der grieven van Bestuurswege weer ineengezakt.

In Soerabaja richtte de plaatselijke afdeling der P.S.I.I. zich tegen de Indonesische Studieclub en haar leiders, die haars inziens in eerbied voor en waardeering van den Islam te kort schoten. De voorzitter dezer afdeling vestigde de aandacht der Islam-wereld op de z.i. anti-godsdienstige neigingen van sommige nationalististen en slaagde er in een „Comité Oemat Islam” bijeen te roepen, dat hiertegen protesteerde.

De aanstoot, welke reeds geruimen tijd in godsdienstige Mohammedaansche kringen was genomen aan de wijze waarop Islam-instellingen als de bedevaart en de polygamie door eenige nationalististen werden bestreden, leidde bovendien tot de oprichting van een „Madjelis Permoesjawaratan Islam”, eene los samenwerkende van verscheidene godsdienstige vereenigingen, welke zich ten doel stelde dergelijke anti-godsdienstige uitingen en voorts alle aanvallen op den Islam te bestrijden.

Andere plaatsen, behalve de reeds genoemde, waar de P.S.I.I. nog aanhang heeft, zijn Batavia, Tjibaroesa, Sadamoekti (Tjitjoeroeg), Tjiandjoer, Madjalaja, Madjasari, Garoet, Leles, Tarogong, Nanggola, Madjalengka, Tjilatjap, Sidaredja, Madjenang, Kebarongan, Bandjarnegara, Batang, Jogjakarta, Soerakarta, Bodjonegoro, Probolinggo, Tempeh en Makassar. Zulks bleek o.m. uit het feit, dat op 5 Mei 1930 op al deze plaatsen op hetzelfde uur eene openbare vergadering werd belegd, waarin eene tevoren opgestelde resolutie werd aanvaard, houdende betuiging van adhaesie aan een door het uitvoerend comité onderteevend beroep op de Internationale arbeidsconferentie en op alle internationale lichamen, die het lot der niet-zelfstandige volgen en rasgroepen behartigen, om tot afschaffing der heerendiensten te geraken.

Gedurende het geheele jaar 1930 is de P.S.I.I. noch in ledental — ± 20 000 — noch in invloed in eenigszins belangrijke mate vooruitgegaan; de mogelijkheden, die zich in het begin van dat jaar voordeden, zijn niet in vervulling gegaan.

Op 28 December 1930 werden door alle afdelingen der P.S.I.I. openbare vergaderingen belegd, waarbij het uittreden der partij uit de P.P.P.K.I., om de bij de behandeling van die federatie nader te noemen redenen, werd bekend gemaakt. Op deze vergaderingen werd tevens eene resolutie aangenomen, waarin in verband met den economischen toestand der bevolking werd aangedrongen op vermindering van belasting, zoomede op spoedige afschaffing van heerendiensten en van anderen verplichten arbeid met verhaal van de kosten geheel of gedeeltelijk op groothandel en industrie. Ook werd daarin het beleid van de Regeering inzake de bezuinigingsmaatregelen op de tractementen van het lagere personeel in dienst van het Gouvernement becritiseerd.

Na een pleidooi voor afschaffing van de erfpachtsregeling, welke regeling, naar het heette, het volk berooft van zijne rechten op zijn grond, de economische belangen van het volk schaadt en de ontwikkeling van den Inlandschen landbouw belemmert, hield deze resolutie voorts aan het „Indonesische Volk” den plicht voor om alle ten dienste staande krachten aan te wenden voor de economische ontwikkeling van „Indonesia” en deze niet beschikbaar te stellen ten behoeve van anderen. Ten aanzien van de nationale onafhankelijkheidsbeweging werden daarin alle „Indonesische” politieke organisaties aangespoord om alle krachten aan te wenden voor de bevordering der politieke bewustwording van het volk en alle aangelegenheden, welke niet bij de wet aan de Regeering zijn voorbehouden, zelfstandig te entameeren, terwijl ten slotte als juist werd erkend het standpunt



der P.S.I.I., dat de samenwerking tusschen de politieke partijen dient te geschieden op de basis van z.g. „gescheiden samengaan”, elk met behoud en wederkerige eerbiediging van eigen beginselen.

Sedert 1923 heeft de P.S.I.I. in principe een politiek van non-coöperatie ten aanzien van den Volksraad aanvaard. Nadat de heer Salim in Mei 1924 was afgetreden als lid van dit college, waarin vóór hem van 1918 tot 1921 de S.I.-leiders Abdoel Moeis en Tjokroaminoto zitting hadden, is deze partij daarin niet vertegenwoordigd.

c. *Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.) (Indonesische Studieclub te Soerabaja)*. Een der vormen, waarin Westersch gevormde Inheemsche intellectueelen zich zelfstandig hebben georganiseerd om leiding te geven zoowel aan het politieke als aan het sociale en economische leven der Inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië, is die der studieclubs, waarvan de Indonesische Studieclub te Soerabaja (verg. Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1929, Bijlage A van het Koloniaal Verslag van dat jaar) naar tijds- en rangorde de eerste is geweest. Van de andere studieclubs, welke naar het model van de Soerabajasche te Bandoeng, Solo, Jogjakarta, Batavia, Semarang, Buitenzorg en andere plaatsen werden opgericht, hoort men naar buiten weinig. De Indonesische Studieclub te Soerabaja daarentegen, die zich onder de leiding van Dr. R. Soetomo in een gestadigen groei heeft mogen verheugen, is tot het einde van 1930 in dezen vorm blijven bestaan, om toen te worden omgezet in eene ook voor niet-intellectueelen opengestelde partij van meer algemeen karakter: de Persatoean Bangsa Indonesia.

Van den aanvang af heeft deze Soerabajasche groep zich niet alleen aan politieke actie gewijd, maar daarnaast een zeer groot deel van haar krachten gegeven aan constructieven arbeid op economisch en sociaal gebied, welke nog steeds haar volle aandacht heeft. In de hoogergenoemde Mededeelingen werd reeds melding gemaakt van de door haar opgerichte Bank Nasional Indonesia, van de toko Pertoekangan, waarmede zij enerzijds de Javaansche handwerkslieden in rechtstreeksch contact met de afnemers tracht te brengen, anderzijds met succes het Inheemsche handwerk door raad en door voorbeeld van elders tracht te verbeteren, van haar proefneming op het gebied der Inheemsche suikercultuur en haar streven om de Inheemsche industrie van kopjahs (mutsen) van Grisee uit de handen der Aziatische geldschietters te bevrijden, zoomede van de door haar of met haar steun opgerichte coöperatieve bankjes, polikliniek, studententehuizen, vrouwentehuis en weefschool. Ook werd reeds gememoreerd de bestudeering door deze studieclub van sociale problemen als de economische weerbaarheid der Inheemsche bevolking, onderwijs, gezondheidszorg, volkshuisvesting, kinderhuwelijken, prostitutie, e.d. (verg. ook Mededeelingen van de Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1930, Bijlage A van het Koloniaal Verslag van dat jaar).

Sedert heeft de Soerabajasche Studieclub dezen arbeid voortgezet en uitgebreid. De ontwikkeling der Bank Nasional Indonesia maakt naar buiten een gunstigen indruk. De crediet-coöperaties, welke onder toezicht der studieclub staan, nemen in aantal toe. Daarnaast nam de studieclub ook de leiding op het gebied der verbruikcoöperatie, waarvan er te Soerabaja in korten tijd een zeer groot aantal werden opgericht, terwijl als centrale inkooporganisatie in Augustus 1930 een Persatoean Coöperatie Indonesia tot stand kwam, die in een vijftal maanden een omzet van ruim f 127 000 had.

In het begin van 1930 richtte de Studieclub bovendien een kamer van koophandel (madjelis saudagar) op, welke instelling ten doel heeft aan de inheemsche producenten bemiddeling te verleenen door aankoop van grondstoffen en het zoeken naar afzetgebieden voor de door hen vervaardigde producten.

De belangstelling der Studieclub voor het onderwijs uitte zich behalve in de door haar onderhouden internaten thans ook in eene proefneming met onderwijs voor analphabeten, zoomede in de stichting van het Instituut voor Volksontwikkeling, tot taak hebbende de oprichting van scholen en cursussen te bevorderen en op deze onderwijsinstellingen toezicht uit te oefenen.



Om het gewone volk te bereiken, werd eene wekelijksche editie van het Javaansche dagblad Swara Oemoen in het laag-Javaansch uitgegeven, waarin getracht wordt door bevattelijke uiteenzettingen eenig begrip bij te brengen omtrent tal van zaken, voornamelijk op economisch, sociaal en hygiënisch gebied, die voor de desabevolking van belang zijn. Eenigen tijd lang verscheen van dit weekblad, waarvan het lezerstal in betrekkelijk korten tijd over de 10 000 klom, ook eene Madoereesche editie. Daarnaast ging de Studieclub voort met de uitgave van haar eigenlijk, in de Maleische taal uitgegeven, orgaan, de Soeloeh Ra'jat Indonesia.

Ter verstrekking van hulp en inlichtingen aan degenen, de zich daartoe tot de studieclub wenden, werden advies-bureaux opgericht voor gemeente- en rechtszaken, voor algemeene zaken, voor coöperatie- en arbeidsaangelegenheden, voor boedel- en handelszaken en voor armenzorg.

Ten slotte worde nog vermeld, dat een begin werd gemaakt met den bouw van een nationaal gebouw „Gedong Nasional”, waarvan de kosten op ± f 150 000 zijn geraamd. Nadat enkele leden der Studieclub uit eigen middelen een begin-kapitaal hadden bijeengebracht, werd ter verzameling van de noodige middelen te Soerabaja een „pasar derma” georganiseerd, welke een groot succes werd. Ook de propaganda, door vele inheemsche vereenigingen in Oost-Java zoowel in als buiten Soerabaja voor dit doel gemaakt, deed de giften rijkelijk binnen-vloeien. Toen bovendien nog van onbekende zijde een gift van f 30 000 werd ontvangen, werd een stuk grond gekocht en met den bouw begonnen. Om de rest van het benodigde kapitaal te verkrijgen heeft men obligaties uitgegeven.

Ten einde de hierboven geschetste werkzaamheden der partij te onderhouden en te stimuleeren, werden maatregelen genomen om de centrale organisatie te versterken. Hiertoe werden o. m. verschillende commissies met bijzondere taak in het leven geroepen, nl. eene commissie voor politieke aangelegenheden, eene commissie voor sociale en economische aangelegenheden, eene perscommissie, eene commissie voor de financiën en eene commissie voor de vakbeweging.

Daarnaast was sedert den aanvang van 1930 het streven dezer groep in toenemende mate gericht op bevestiging en versterking van haar invloed op de volksmassa. Tot dit doel werd in October van dat jaar door de leiding het besluit genomen om de studieclub om te zetten in eene volksvereeniging en op verschillende plaatsen afdeelingen te vormen. Op eene daaropvolgende algemeene vergadering werden de statuten dienovereenkomstig gewijzigd. De Nederlandsche naam „Stadieclub” werd, als niet meer strookende met den geest des tijds, gewijzigd in „Persatoean Bangsa Indonesia” (P.B.I.). Hoewel de vroeger voor het lidmaatschap gestelde eisch van eenige schoolontwikkeling werd vervallen verklaard, schijnt bij de aanneming van nieuwe leden nog wel eenige selectie te bestaan. Met verworping van het voorstel van eene commissie, waarin verschillende richtingen in de studieclub vertegenwoordigd waren, om in de doelstelling der nieuwe partij de idee van eigen kracht en kunnen tot uiting te brengen, werd deze overeenkomstig het voorstel van het bestuur aldus geformuleerd, dat „de „vereeniging beoogt het lot van Volk en Vaderland te vervolmaken, gebaseerd op Indonesische nationaliteit”.

Het werkprogram der P.B.I. werd in het partij-orgaan, de Soeloeh Ra'jat Indonesia, in den volgenden zin omschreven. Als uitvloeisel van haar beginsel moet de vereeniging bescherming, voorlichting en leiding geven en den sterken, zuiveren en hoogen wensch, uit haar evengenoemde opvattingen voortkomende, handhaven om zoo noodig alles op te offeren ter bereiking van dat doel. Tot vervulling van dien plicht moet allereerst de economie van het volk worden opgebouwd en behooren verder alle belemmeringen, die den bloei van die economie in den weg staan, te worden bestreden. Op grond van dien opbouw en dien strijd moet men voortaan alle nuttige wegen indachtig zijn, b. v. opwekken en opbouwen van het bestaan van het volk; het bevorderen van nijverheid, handel, groot-landbouwbedrijf en (boeren-)landbouw, die gesteund dienen te worden door het oprichten van een aantal nationale banken; vakbeweging en coöperatie, onderwijs, opvoeding, gezondheid van lichaam (en geest), cultuur. Wat den godsdienst



betreft, is de P.B.I. neutraal, terwijl iedere wetenschap, die nuttig is voor de grootheid van het ras, haars inziens behoort te worden beoefend. De grondslagen voor het vervullen van de taak der P.B.I. ziet zij in de eerste plaats hierin, dat de leiders een diepgaande studie maken van psyche en karakter van het volk van „Indonesia” in ieder onderdeel, ten einde de liefde voor ras (nationaliteit) en vaderland op te wekken. In de tweede plaats behoort de geschiedenis van Indonesia in den ruimsten zin bestudeerd te worden. Maar vooral moeten de betrekkingen tot het volk nauwer aangehaald worden dan in het verleden. Ten slotte moeten door de P.B.I. de tegenwoordige toestanden zoo uitgebreid mogelijk aan het volk worden uiteengezet; wat in de verlangens van het volk leeft moet door haar geleid worden en in het hart van het volk moet zij hare verlangens wekken.

Na de omzetting van de studieclub in eene volksvereniging maakte Dr. Soetomo, die voorzitter bleef, tezamen met eenige andere voormannen, de heeren Roeslan Wongsokoesoemo en Rahardjo, propagandatochten over Oost-Java en Madoera. Op verscheidene plaatsen werden door speciaal daartoe ingestelde comité's openbare vergaderingen belegd, waarop de leiders propaganda maakten voor het nationalisme, de vakbeweging, het coöperatie-wezen, de vrouwenbeweging, het volksonderwijs, e. d. Op een tocht over Madoera werd getracht de bevolking er van te overtuigen, dat zij slechts door zich te organiseren de doorvoering zou kunnen tegenhouden van de bestaande plannen tot beperking der zoutwinning. Deze propaganda heeft tot dusver geleid tot oprichting van afdelingen der P.B.I. — naast die te Soerabaja — te Bangkalan, Pamekasan, Banjoewangi, Blitar, Bangil, Kertosono, Toeloengagoeng, Djombang, Wlingi, Bondowoso, Kediri, Modjokerto, Paree en Probolinggo.

Het centraal (hoofd)bestuur, hetwelk bestaat uit de heeren Dr. Soetomo voorzitter, Mr. M. Soewono vice-voorzitter, R. Koesmadi algemeen secretaris, Mr. Dr. Soebroto Iste secretaris, M. Soendjoto 2de secretaris, R. P. S. Gondokoesoemo penningmeester, benevens een 8-tal leden, heeft onder zich de verschillende afdelingen, die onder een eigen bestuur staan. De afdelingen zijn verdeeld in groepen (districten), welke weer onderverdeeld zijn in kringen (desa's).

Wat haar houding tot de Overheid betreft, houdt de P.B.I., evenals de Studieclub, het midden tusschen coöperatie en non-coöperatie. Dr. Soetomo gaf op een der vergaderingen als zijn oordeel te kennen, dat de vraag, of men coöperatief of non-coöperatief moet zijn, geen onderwerp van principieele gedachtenwisseling kan uitmaken.

In de praktijk neemt de P.B.I. ten aanzien van de non-coöperatieve gedachte op politiek gebied dit standpunt in, dat zij wel is waar geen afzijdigheid eischt van haar leden voor wat betreft de vertegenwoordigende lichamen, maar dat zij op elke kwetsing van haar nationale gevoelens reageert door zich afzijdig te houden en niet meer deel te nemen aan dat deel van het politieke leven, dat haar in aanraking zou brengen met de macht, door wie zij, wat ze noemt, een nationaal leed heeft ondervonden. Zoo was het uittreden der Soerabajasche gemeenteraadsliden, die behoorden tot de Soerabajasche Studieclub, te verklaren en van denzelfden aard is de afzijdigheid, die de P.B.I. betracht ten aanzien van den Volksraad, waarin de leden dier vereniging geen zitting wenschten te nemen bij den aanvang van de periode 1931—1935, volgens de Soeloeh Ra'jat Indonesia, van 11 Februari 1931 „wegens de bezwaren, die men „heeft tegen de houding van de Regeering in de P.N.I.-zaak, waardoor niet vol- „daan wordt aan het verlangen naar rechtvaardigheid in het hart van de be- „volking van Indonesia, in het bijzonder niet in de kringen van de Persatoean „Bangsa Indonesia”.

In den Provinciaal Raad en de Regentschapsraden van Oost-Java hebben ook thans nog leden van de P.B.I. zitting.

d. *Partai Nasional Indonesia* (P.N.I.). De meest radicale groep in de inheemsche nationalistische beweging werd gevormd door de op 4 Juli 1927 door jongere intellectueelen, voor een deel leden der Algemeene Studieclub te



Bandoeng, opgerichte Perserikatan Nasional Indonesia, later herdoopt in Partai Nasional Indonesia. Volgens hare statuten stelde deze partij zich ten doel te streven naar de onafhankelijkheid van „Indonesië”, o. m. door eene bewuste nationale beweging gebaseerd op eigen kracht en kunnen, zoomede door samenwerking met en steunverleening aan andere vereenigingen van gelijk streven. Leden konden zijn Indonesiërs van 18 jaar en ouder, terwijl tot buitengewone leden konden worden toegelaten alle andere Aziaten. Tot samenwerking met de Regeering was de vereeniging niet bereid. Zij zocht integendeel naar middelen om Indië los te maken van Nederland langs den weg van non-coöperatie en erkende volgens haar program slechts een regeeringsstelsel dat uit en door het volk in het leven is geroepen. Haar oogmerk was eigen krachten te ontplooiën, zoomede naar eigen systeem een eigen administratie in het leven te roepen binnen de bestaande algemeene en zoo een staat in den staat te vormen.

In den loop van 1929 werd de actie dezer partij, waarvan laatstelijk een overzicht werd gegeven in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1929 (Bijlage A van het Koloniaal Verslag van dat jaar), sterk opgevoerd, hetgeen o. m. tot uiting kwam in een aanmerkelijken vooruitgang van het ledental. Zoo steeg gedurende dat jaar het aantal leden in Bandoeng en omgeving van ruim 700 tot ongeveer 5600, in Pekalongan van 77 tot  $\pm$  500, in Soerabaja van  $\pm$  500 tot  $\pm$  1150, in Batavia van  $\pm$  100 tot  $\pm$  2000, terwijl het totale ledental eind 1929 de 10 000 bereikte.

In de maand Juni 1929 kon nog worden gerapporteerd, dat de besloten vergaderingen en samenkomsten geen opruiend karakter droegen, met uitzondering van die te Pekalongan, waar dit in de daarop volgende maanden, nadat door de overheid waarschuwend was ingegrepen, weder ten goede veranderde. Ook toen bestond echter reeds eene bedenkelijke stemming, die zich b. v. door aantasting van het gezag der Inlandsche ambtenaren in de vergaderingen openbaarde. Sedert Juli van dat jaar begon de beweging zich echter meer en meer in extremistische richting te ontwikkelen. Hoewel sommige P. N. I.-leiders hunne volgelingen meermalen in het openbaar aanspoorden om den weg van geweld niet te betreden en den strijd voor de doeleinden der vereeniging met wettelijke middelen te voeren, namen andere leiders — soms ook dezelfde op andere momenten — eene andere houding aan door of te zwijgen, zelfs indien stemmen in revolutionairen geest opgingen, of op cursussen dan wel openbare vergaderingen de aanwezigen toe te spreken in bewoordingen van duidelijk opruiende strekking, ook al vielen zij nog buiten het bereik van de strafwet. In die bewoordingen werd het wettelijk gezag gekleineerd, werden de dienaren van dat gezag gehoond en werd overigens niet zelden getracht bij de hoorders den indruk te vestigen, als zoude het spoedig met dit gezag zijn gedaan. Aldus werden, vooral in Midden-Priangan, stemmingen van ontevredenheid en fantastische verwachtingen opgewekt. In December 1929 ontving het Hoofdparket omtrent binnen korten tijd te verwachten ongerogeligheden een groot aantal berichten van zóó dreigenden aard, dat de Regeering zich tot ingrijpen genoodzaakt zag. Op ernstig vermoeden, dat misdrijf reeds was gepleegd — t. w. de delicten van artikel 108 van het Wetboek van Strafrecht, de samenspanning tot opstand, en van artikel 169, het deelnemen aan eene vereeniging, die het plegen van misdrijven tot oogmerk heeft — gaf Zij last op 29 December 1929 huiszoekingen te verrichten in kantoren en woningen van leiders, voormannen en propagandisten van de P. N. I. en overal elders waar eventueel geheime bergplaatsen konden worden vermoed, z. a. clublokalen, redactie-bureaux, enz. bij de vereeniging in gebruik. Ter beveiliging van de met verstoring bedreigde openbare orde, welke het eenig motief tot ingrijpen vormde, werden na de huiszoekingen zeven leiders in preventieve hechtenis gesteld, wier optreden uit een oogpunt van rustverstoring aan ernstige verdenking onderhevig was.

Van de redenen, welke Haar tot deze maatregelen hebben geleid, heeft de Regeering aanstonds na de opening van de 2de gewone zitting van Volksraad in het zittingsjaar 1929—1930 op 10 Januari 1930 door den Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken eene uitvoerige uiteenzetting doen geven.



Mede in verband met de gehouden huiszoeken werd tegen vier van de hoofdleiders der P.N.I., de heeren Ir. Soekarno, voorzitter van het hoofdbestuur en medewerker aan P.N.I.-bladen, Gatot Mangkoepradja, 2de secretaris van het hoofdbestuur, 1ste secretaris der afdeling Bandoeng en hoofdredacteur van het Bandoengsch P.N.I.-blad, Maskoen, propagandist, 2de secretaris van de afdeling Bandoeng, en Soepriadinata, allen cursusleiders, eene strafvervolgung aanhangig gemaakt.

In afwachting van het vonnis van den landraad te Bandoeng en daarna van het vonnis in revisie van den Raad van Justitie te Batavia, trad de P.N.I. gedurende het geheele jaar 1930 niet naar buiten op, terwijl ook de propaganda en aanneming van leden over het algemeen werden gestaakt. De gedwongen stilstand van de politieke actie der P.N.I. deed deze vereeniging geheel op den achtergrond geraken.

Na een langdurig en minutieus onderzoek deed de landraad te Bandoeng in de strafzaak tegen de hoogergenoemde vier P.N.I.-leiders uitspraak bij vonnis van 22 December 1930, waarbij dezen als schuldig aan deelneming aan eene vereeniging, die tot oogmerk heeft het plegen van misdrijven, zoomede aan het zich opzettelijk uiten in woorden, waarin verstoring der openbare orde en omverwerping van het in Nederlandsch-Indië gevestigde gezag wordt aangeprezen, werden veroordeeld: de heer Soekarno tot 4 jaar, de heer Gatot Mangkoepradja tot 2 jaar, de heer Maskoen tot één jaar en acht maanden en de heer Soepriadinata tot één jaar en drie maanden gevangenisstraf, allen met aftrek van den tijd in preventieve hechtenis doorgebracht. Op 17 April 1931 werd dit vonnis, waartegen door de veroordeelden revisie was aangeteekend, door den Raad van Justitie te Batavia bekrachtigd.

Tijdens de berechting van de hooger genoemde P.N.I.-leiders berustte de leiding der vereeniging bij een dagelijksch bestuur, bestaande uit Ir. Anwari en Mr. Sartono. Het bestuur was samengesteld uit de heeren: Ir. Soekarno voorzitter, Mr. Sartono vice-voorzitter tevens penningmeester, Angronsoedirdjo 1ste secretaris, Soewirjo 2de secretaris, benevens drie commissarissen.

e. *Andere nationalistische vereenigingen.* Tot de nationalistische organisaties, welke een meer regionaal karakter dragen, behoort in de eerste plaats *Pasoendan*, die haar leden heeft in het geheele Soendaneesche taalgebied en ook daarbuiten waar Soendaneezen gevestigd zijn. Oppericht in September 1914 door Soendaneezen, die zich in Boedi Oetomo niet thuis gevoelden, omdat deze partij huns inziens een te zuiver Javaansch karakter droeg, heeft zij zich sedert rustig en geleidelijk ontwikkeld. In de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (Koloniaal Verslag, Bijlage A) van 1929 werd geconstateerd, dat haar leden een steeds grooter plaats gingen innemen in den Provinciaalen Raad en de Regentschapsraden van West-Java, terwijl van haar werkzaamheid op maatschappelijk gebied een overzicht werd gegeven in de Mededeelingen van 1930 (Bijlage A van het Koloniaal Verslag). Op den door haar ingeslagen weg van rustigen opbouw is de vereeniging sedert voortgegaan. Noch in hare samenstelling, noch in haar uitingen vertoont zij de tegenstellingen, welke bij Boedi Oetomo kunnen worden waargenomen. Evenals deze vereeniging is zij aangesloten bij de na te noemen federatie van nationalistische vereenigingen, de P.P.P.K.I., waarvan zij een der meest gematigde elementen vormt. De leden der vereeniging behoren voor een belangrijk deel tot de ambtenaren (onderwijzers, landbouwconsulenten e.d.). In Januari 1930 heeft het hoofdbestuur ter bevordering van eene oordeelkundige arbeidsverdeling, waardoor men meer intensief en doelbewust meende te kunnen werken, 5 commissies ingesteld, die zich met bepaalde onderwerpen hebben te bemoeien, nl. voor onderwijs en opvoeding, sociale aangelegenheden, economie, politieke orientatie en financieele huishouding. Gedurende het jaar 1930 namen de bemoeiingen der vereeniging op onderwijsgebied dermate toe, dat op eene conferentie te Bandoeng in December van dat jaar werd besloten een „schoolbestuur” onder het Hoofdbestuur in te stellen. De laatste verkiezingen voor de Regentschapsraden waren voor Pasoendan minder gunstig dan de eerste. Bij de jongste Volksraadsverkiezingen werd evenals de vorige maal een harer



vertegenwoordigers tot lid van het college gekozen, zulks niettegenstaande de vereeniging alleen ter stembus was gegaan.

Op het congres der vereeniging, dat op 4 en 5 April 1931 te Buitenzorg werd gehouden, werd een motie aangenomen houdende mededeeling — overeenkomstig de beslissing omtrent dit punt van het gelijktijdig congres van Boedi Oetomo —, dat Pasoendan van den dag der oprichting af overeenkomstig hare statuten openstaat voor alle Indonesiërs. Besprekingen nopens de plannen betreffende eene fusie van nationalistische vereenigingen, op hetzelfde congres gehouden, leidden tot de aanneming van eene motie, waarin o. a. werd bekend gemaakt, dat Pasoendan het voeren van gezamenlijke politieke actie in verband met het gemeenschappelijk lot gewenscht acht en dat de vereeniging verder van oordeel is, dat forceeren van eene fusie tusschen de in Indië bestaande nationale politieke vereenigingen op coöperatieve basis niet de gewenschte vruchten zal afwerpen. Verder werd daarin verklaard, dat Pasoendan alle pogingen zal aanwenden tot versterking en vervolmaking van het politieke eenheidsfront in een lichaam als de P.P.P.K.I. en geen belemmeringen in den weg zal leggen aan het propageeren van de „Indonesische” eenheidsgedachte, noch den groei daarvan zal tegengaan.

Het hoofdbestuur van Pasoendan bestond gedurende 1930 uit de heeren Iskandar Dinata voorzitter, Koesoema Soebrata vice-voorzitter, Atik Soeardi 1ste secretaris, Sam 2de secretaris, Pradjakoesoema penningmeester en vier commissarissen.

Eene politieke vereeniging van Bantammers, zoowel in als buiten de residentie Bantam, is *Tirtajasa*, die drie afdeelingen heeft te Bandoeng, Batavia en Serang. Het hoofdbestuur is te Bandoeng gevestigd. Zij bedoelt de politieke en cultureele ontwikkeling van Bantam; o. a. legt zij zich toe op het stichten van scholen.

Op Java wonende Sumatranen hebben zich vereenigd tot de *Sarekat Soematra*, welke afdeelingen heeft te Batavia, Bandoeng, Soekaboemi, Pekalongan en Soerabaja.

De Ambonneezen zijn georganiseerd in twee politieke vereenigingen: de *Sarekat Ambon*, die een meer vooruitstrevende en het *Moluksch Politiek Verbond*, dat eene meer behoudende richting voorstaat. Daarnaast is ter behartiging van de belangen der Ambonneezen, die in Oost-Java wonen, in October 1930 een derde vereeniging opgericht, de *Stem Ambonsche Club*.

De Minahassers hadden zich oorspronkelijk vereenigd in één partij, de *Perserikatan Minahassa*, waarvan eerst uitsluitend militairen, later ook burgers lid waren. Nadat door het legerbestuur deelneming van militairen aan eene vereeniging, waarvan ook burgers lid waren, verboden was, werd voor burgers eene nieuwe vereeniging opgericht, de *Persatoean Minahassa*, terwijl de Perserikatan Minahassa sindsdien eene zuiver militaire vereeniging is geworden. Naast deze twee vereenigingen leidde het gevoel van saamhoordigheid in het groote verband van het geheele eiland Celebes op 21 April 1930 tot oprichting te Batavia van een *Persatoean Perkoempoelan Celebes*, terwijl te Soerabaja in December van dat jaar werd gesticht het *Celebes Instituut*, een adviseerend lichaam voor het volk en voor de politieke en sociale vereenigingen van geheel Celebes.

Te Batavia bestaat nog de politieke vereeniging *Kaoem Batawi*.

Ten slotte worde hier nog melding gemaakt van de in September 1930 door den heer Moh. Tabrani te Batavia opgerichte *Partai Ra'jat Indonesia*, die zich ten doel stelt de onafhankelijkheid van „Indonesia” te bereiken langs parlementairen weg. Door de andere nationalistische vereenigingen werd deze partij algemeen met wantrouwen begroet. Met verschillende daarvan ontstond een openlijk conflict, toen zij bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen ter genoemde stede met eigen kandidaten uitkwam. Ook buiten de bestaande politieke groepeerings heeft deze vereeniging slechts weinig sympathie kunnen verwerven.

f. *Permoefakatan Perhimpunan-perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia* (P.P.P.K.I.). Van de hierboven behandelde inheemsche nationalistische vereenigingen hebben Boedi Oetomo, de P.S.I.I. (sedert uitgetreden), de Soera-



bajasche Studieclub (thans P.B.I.), de P.N.I. (sedert opgeheven), Pasoendan, de Sarekat Soematera, de Sakerat Madoera (sedert opgeheven), Kaoem Batawi, Tirtajasa en Persarekatan Celebes zich in federatief verband vereenigd door toetreding tot de op 17 December 1927 opgerichte Permoefakatan Perhimpoeanan-perhimpoeanan Politiek Kebangsaän Indonesia (accoord van Indonesisch nationalistische vereenigingen). Het doel van deze federatie is, volgens de statuten, eenheid te brengen in de actie der aangesloten vereenigingen en middelen te beramen ter verkrijging van eene beter georganiseerde volksbeweging. Zij staat onder leiding van een Raad van Advies (Madjelis Pertimbangan), waarvan gedurende 1929 en 1930 Dr. Soetomo voorzitter en Ir. Anwari secretaris was.

Haar werkzaamheid zette de federatie gedurende 1929 gestadig voort. Van 1 Mei van dat jaar af werd eene openbare actie ingezet voor afschaffing van de artikelen 153bis en ter en 161bis van het Indisch Strafwetboek (betreffende revolutionnaire opruiing en bevordering van staking). Nadat dit onderwerp in den Volksraad was aanhangig gemaakt en de Regeering bestudeering daarvan door de inmiddels ingestelde commissie had toegezegd, werd deze actie van de zijde der federatie gestaakt.

Van 25 tot 27 December 1929 werd te Soerakarta het tweede congres der P.P.P.K.I. gehouden, waaraan werd deelgenomen door afgevaardigden van alle aangesloten vereenigingen. Een van de voornaamste besluiten op dit congres genomen betrof de stichting van een nationaal fonds voor de financiering van de propaganda in binnen- en buitenland en de stichting van nationale instellingen, onder een afzonderlijk fondsbestuur, dat de bevoegdheid verkreeg onder toezicht van den Raad van Advies naar bevind van zaken geld in te zamelen of uit te geven. Een onderwerp van bespreking vormde verder de verhouding tot de Perhimpoeanan Indonesia de vereeniging van Indische studenten in Nederland, welke door het congres als voorpost van de P.P.P.K.I. met beperkt mandaat werd gehandhaafd. Verder werd de oprichting bepleit van vak- en landbouwersbonden en tevens in behandeling genomen het verslag van de door de federatie ingestelde onderwijs-commissie, naar aanleiding waarvan werd besloten tot toepassing van een systeem voor nationaal onderwijs, zooals dit gegroeid is in het Taman Siswo-Instituut te Jogjakarta.

Naar aanleiding van de bij P.N.I.-leiders gehouden huiszoeken belegde de P.P.P.K.I. op 12 Januari 1930 te Batavia eene openbare vergadering, welke eene motie aannam, waarin het beleid der Regeering werd afgekeurd en volle steun werd toegezegd voor de voortzetting van de aangevangen actie. Bij dit protest is het echter gebleven; in den loop van 1930 bepaalde de werkzaamheid der federatie zich tot propaganda voor het nationaal fonds en oprichting van z.g. anti-woeker-comité's, waarvan echter naar buiten weinig gebleken is. Daarnaast werd voorts nog aandacht gewijd aan de voorbereiding van een te houden Al-Indonesia-congres.

De tegenstelling tusschen de Moslimsche leiders eenerzijds en de Westersche gevormde nationalistische leiders anderzijds deed zich meer en meer gevoelen.

De P.S.I.I. had reeds in December 1929 schriftelijk aan den Raad van Advies der P.P.P.K.I. verzocht om wijziging van artikel 1 van het huishoudelijk reglement der federatie en van artikel 5 der statuten, houdende bepaling, dat alleen die politieke vereenigingen zich mogen aansluiten, welke uitsluitend Indonesische leden hebben. Aangezien de P.S.I.I. open staat voor alle Mohammedanen, ongeacht ras en nationaliteit, stelde zij prijs op opheffing van deze bepaling. Zij gaf te kennen, dat zij uit de federatie zou moeten treden, indien aan haar reeds eerder voorgebracht voorstel geen gevolg gegeven zou worden. De Raad van Advies bevond zich in een moeilijk parket, aangezien de statuten alleen bij eenparigheid van stemmen gewijzigd kunnen worden en die eenparigheid zeker niet te verkrijgen zou zijn, omdat beperking van het lidmaatschap tot Indonesiërs voor velen een beginsel is. Voorts twijfelden de bestuurders van de medeleden der federatie aan den ernst van de motiveering der P.S.I.I.-leiding, omdat de aangevochten bepaling indertijd ontworpen was door Ir. Soekarno met het hoofdbestuurlid der P.S.I.I. Dr. Soekiman en was vastgesteld met medewerking van laatstgenoemde



partij. Waar eene beslissing derhalve een breuk zou beteekenen, liet de Raad van Advies het punt onbeslist.

Tot eene scheuring in de federatie heeft voorts in belangrijke mate medegewerkt het bij de behandeling van de P.S.I.I. beschreven conflict tusschen die vereeniging en de Indonesische Studieclub te Soerabaja.

Nieuwe conflicten bracht de samenstelling van het comité voor het voorbereiden van eene delegatie naar het Al-Aziatisch vrouwencongres te Lahore, waarbij de Islamieten waren voorbijgegaan, terwijl in eene vergadering van dit Comité te Bandoeng op 19 October 1930 door een der dames, die door het Comité als gedelegeerden waren aangewezen, in verband met een van die zijde gevoerden strijd tegen de polygamie een aanval op den Islam werd gedaan. Scherp werd hierop gereageerd door openbare protestvergaderingen, waarbij de Jong Islamieten-Bond en een Comité Oemmat Islam een groote rol speelden.

Onder deze omstandigheden zag de Raad van Advies van de P.P.P.K.I., mede in verband met de omstandigheid dat in de strafzaak tegen de P.N.I.-leiders nog geen beslissing was gevallen, zich genoodzaakt op 25 October 1930 bij manifest bekend te maken, dat het voorgenomen congres van alle nationalistische partijen, het „Congres (Nasional) Indonesia Raja”, hetwelk in December 1930 te Batavia zou worden gehouden, tot nader order zou worden uitgesteld.

De hierboven beschreven herhaalde en scherpe botsingen met de federatie in het algemeen en enkele der daarbij aangesloten vereenigingen in het bijzonder bracht de P.S.I.I. tot het besluit om uit de P.P.P.K.I. te treden.

Sedert deze scheuring zijn verschillende plannen tot reorganisatie der nationalistische beweging, hetzij door de vorming van eene federatieve overkapping, waaronder de coöperatieve en de non-coöperatieve vereenigingen, elk dezer groepen afzonderlijk georganiseerd, zouden kunnen samengaan, hetzij door eene fusie van verschillende nationalistische vereenigingen, overwogen en ook in de inheemsche pers besproken. Vasten vorm hebben deze plannen nog niet aangenomen. Inmiddels heeft de P.P.P.K.I. op eene conferentie van 21 Maart 1931 opnieuw het initiatief genomen tot het houden van een Congres Indonesia Raja, ter voorbereiding waarvan zij verschillende nationalistische vereenigingen, waaronder ook niet bij de federatie aangeslotene, heeft uitgenoodigd tot eene eind Mei 1931 gehouden besloten vergadering.

Op deze vergadering is de naam der federatie veranderd in „Persatoean” (eenheid) Perhimpoean-perhimpoean Politik Kebangsaan Indonesia, terwijl voorts werd besloten dat beslissingen niet langer uitsluitend met eenparigheid — zooals vroeger het geval was — doch ook met meerderheid van stemmen kunnen genomen worden.

g. *Perkoempoelan Kawoelo Ngajogjakarta (P.K.N.)*. Deze vereeniging van landschapsonderhoorigen van het Sultanaat Jogjakarta is op 29 Juni 1930 door Pangeran Soerjodiningrat opgericht. Het doel waarnaar zij streeft is: versterking van het Sultanaat en zijn Vorstenhuis om te kunnen geraken tot eene zoo goed mogelijke zelfregeering op democratischen grondslag, zoomede maatschappelijke en economische verheffing van de Inheemsche bevolking van Jogjakarta. De propaganda voor deze vereeniging had in het eerste jaar tot resultaat dat haar aanhang groeide tot 30 000 leden op het eind van 1930 en 110 000 op het eind van Mei 1931. Hoewel tot den aanhang ook personen uit den meer gegoeden stand der Javaansche samenleving behooren, wordt verreweg het grootste deel gevormd door desalieden, zoowel uit de achterlijke en armoedige streken van het Duizendgebergte als uit de vruchtbare gedeelten van het gewest. De werkzaamheden der vereeniging bestonden tot nog toe o.m. uit de oprichting van een informatiebureau, de indiening van een motie voor afschaffing van het hoofdgeld en de bestudeering van den economischen toestand van het volk. Zij stelt zich voor ook tot oprichting van coöperatieve vereenigingen en desa-scholen over te gaan.

Haar eerste congres hield de vereeniging van 23 tot 29 Mei 1931. De negen bij deze gelegenheid gehouden vergaderingen, telkens voor groepen van ± 10 000 personen, waren o.m. gewijd aan de wenschelijkheid, dat de Gouvernements-



ambtenaren, die zich in het Sultanaat vestigen, Sultansonderhoorigen zouden worden, aan den economischen toestand van het volk en de mogelijkheid tot verbetering daarvan, de oprichting van eene jeugdvereniging, het in het leven roepen van een studiefonds, en de afschaffing van het hoofdgeld.

h. *Perhimpunan Pegawai Bestuur Boemipoetra (P.P.B.B.)*. De Perhimpunan Pegawai Bestuur Boemipoetra (P.P.B.B.), eene vereniging van Inlandsche ambtenaren en beambten bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië, is op 30 Maart 1929 te Solo opgericht en te Batavia gevestigd.

De vereniging stelt zich ten doel: 1. het bevorderen van den goeden geest in het Inlandsch Bestuurscorps en het aankweken van samenwerking, in het bijzonder in bestuursaangelegenheden; 2. het behartigen der belangen van het bestuurswezen in Nederlandsch-Indië en het wekken van belangstelling daarvoor ook buiten het Binnenlandsch Bestuur; 3. het vormen van een hechten band tusschen de leden van het Inlandsch Bestuurscorps; 4. het behartigen der belangen van haar leden.

Dit doel tracht de P.P.B.B. te bereiken door het houden van vergaderingen en lezingen, het doen van verzoeken en voorstellen aan de bevoegde autoriteiten, de uitgifte van een orgaan en andere wettige middelen, voor zoover zij met den stand en de waardigheid van den bestuursambtenaar zijn overeen te brengen.

Niettegenstaande haar kort bestaan mag de vereniging zich in een voorspoedigen bloei verheugen. Op enkele plaatsen na, telt ze nu reeds een afdeling in elk regentschap van Java en Madoera, terwijl in de Buitengewesten eveneens enkele afdelingen gevormd zijn. In elk der provinciën op Java is een departement met een eigen bestuur opgericht. Het aantal leden, bestaande uit ambtenaren en beambten van alle takken van den bestuursdienst, van schrijvers op de onder-districtskantoren af tot aan Regenten, bedraagt ruim 5000. Ook beschikt zij over een eigen orgaan, dat maandelijks uitgegeven en gratis onder de leden verspreid wordt; het bevat nagenoeg uitsluitend artikelen, welke de belangen van den Inlandschen ambtenaar raken. Op de eerste algemeene vergadering, in Augustus 1930 te Solo gehouden, werden moties aangenomen, welke alle de positieverbetering van den ambtenaar beoogen. Met betrekking tot de wettelijke regeling omtrent de rechtspositie van Landsdienaren zou de Regeering worden verzocht in afwachting van eene definitieve regeling alvast tijdelijke voorzieningen te treffen door instelling van een beroepsraad. Verder werd de Regeering verzocht volle aandacht te schenken aan de bevinding van de z.g. Horvat-commissie, in het orgaan gepubliceerd.

Door den Voorzitter van het hoofdbestuur der P.P.B.B., den heer R. A. A. Wiranatakoesoema, is in antwoord op een in de oprichtingsvergadering gestelde vraag, verklaard dat de bond geen politieke richting heeft, doch de politiek van de Regeering dient te volgen, wanneer de vereniging in dat opzicht eene richting heeft te kiezen.

Haar deelneming aan de verkiezingsactie voor den Volksraad, tengevolge waarvan de P.P.B.B. bij de jongste verkiezingen zes zetels in dit college heeft kunnen verwerven, is gebaseerd op de overweging, dat de vereniging aan hare leden, die tevens kiezers zijn voor den Volksraad en die niet tot de een of andere politieke groep behooren, dus door partijdiscipline niet gebonden zijn, zoodanige aanwijzingen wenscht te geven, dat zij bij de verkiezingen van den Volksraad één of meer zetels in het college kunnen verwerven.

De in den Volksraad gekozen kandidaten der vereniging zijn daar naar de opvatting der vereniging niet speciaal om de belangen van de P.P.B.B. te vertegenwoordigen, doch hoofdzakelijk ter behartiging van de belangen van de verschillende ongeorganiseerde bevolkingsgroepen, die hen indirect hebben gekozen.

i. *Perserikatan Kaoem Christen (P.K.C.)*. Luidens de beginselverklaring, welke door deze vereniging van Inheemsche Protestantse Christenen op een 26/27 Juni 1930 te Semarang gehouden congres werd aanvaard, gelooft zij dat Nederlandsch-Indië onafhankelijk kan zijn in welvaart en voorspoed, doch alleen indien de Heilige Geest reeds tot het denken van het volk is doorgedrongen.



Zij is voorts overtuigd, dat verschil in godsdienst niet mag worden beschouwd als een struikelblok, zoodat Nederlandsch-Indië in de toekomst onafhankelijk zal zijn.

In haar werkprogram heeft de vereeniging o.m. als desiderata opgenomen, dat aan den Volksraad de invloed en macht worden gegeven van een volwaardig parlement, dat de departementshoofden worden gelijkgesteld aan de Ministers in Nederland en dat aan het volk een grootere invloed worde toegekend inzake verkiezing van leden der verschillende raden.

In de economische en financieele paragrafen van dit werkprogram zijn voorts o.m. als desiderata opgenomen eene regeling opdat niet een te groot oppervlak der gronden wordt gebruikt door Europeesche cultuurondernemingen, geen verlenging van erfpacht, doch teruggave van in erfpacht uitgegeven gronden, opening van Gouvernementsondernemingen teneinde de bevolking werkgelegenheid te verschaffen, spoedige afschaffing van onbetaalde desdiensten, beperking van den uitvoer naar andere landen van rijst en tweede gewassen, wering van werkkrachten uit Nederland, indien in Indië velen zijn, die in staat zijn de desbetreffende werkzaamheden te verrichten, zoodat dekking of vermeerdering der openbare middelen in de eerste plaats door heffingen van de winsten van de groote bedrijven.

j. *Partei Kaoem Maschi Indonesia (P.K.M.I.)*. Naast de Perserikatan Kaoem Christen is eind 1930 hoofdzakelijk door tot de Christelijke Staatkundige Partij behorende Inheemsche Christenen eene tweede Protestantische politieke organisatie van Inheemschen opgericht.

Deze vereeniging gaat uit van het beginsel, dat bij staatkunde en bestuur rekening moet worden gehouden met Gods geopenbaarden wil, zooals deze in den Bijbel tot uiting komt. Het gezag over Indië dient derhalve haars inziens uitoefend te worden met inachtneming van de instellingen Gods.

Luidens haar beginselverklaring stelt zij zich op het standpunt, dat het Regeeringsstelsel in Nederlandsch-Indië gebaseerd moet zijn op de zedelijke verplichting om het Indonesische volk tot zelfstandigheid te brengen. Te dien einde zal zij er naar streven eene staatkunde in gezonden democratischen geest te bevorderen, welke de Indonesische volkeren ontwikkelt naar hun eigen aard en aanleg. Volgens dezelfde verklaring handhaaft deze vereeniging hare zelfstandigheid door zich bij geen andere partij te laten indeelen. Zij is evenwel voorstandster van samenwerking met andere partijen op vooraf overeengekomen program en gemeenschappelijk doel, echter met onvoorwaardelijk behoud van hare onafhankelijkheid.

k. *Pakempalan Politik Katholik Djawi (P.P.K.D.)*. De Javaansche Katholieke Christenen zijn georganiseerd in de vereeniging Pakempalan Politik Katholiek Djawi, opgericht in Februari 1925, welke wel met de Indische Katholieke Partij contact houdt, doch niettemin eene geheel zelfstandige positie inneemt. Luidens hare statuten stelt de vereeniging zich ten doel mede te werken aan de politieke ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Zij richt zich naar de Katholieke beginselen en houdt daarbij rekening met het feit, dat Nederlandsch-Indië in getalsterkte uit eene overwegend niet-Katholieke bevolking bestaat.

Op een in Maart 1930 door deze vereeniging gehouden congres werd geconcludeerd tot afschaffing der poenale sanctie; voorts werd aan de afdeeling Soerakarta opgedragen de artikelen 153bis en ter en 161bis van het Nederlandsch-Indisch Wetboek van Strafrecht in studie te nemen.

Met Boedi Oetomo en de Perserikatan Kaoem Christen belegde de afdeeling Soerakarta in November 1930 eene openbare vergadering, waarin het plan tot instelling van een Balé Agoeng (verg. hoofdstuk VI, K) scherp werd veroordeeld.

l. *Mohammadijah*. De vereeniging Mohammadijah, welke op 18 November 1912 te Jogjakarta is opgericht, stelt zich ten doel het bevorderen van onderwijs en studie van de Mohammedaansche godsdienstleer in Nederlandsch-Indië, zoodat van het godsdienstig leven onder hare leden. Blijkens de statuten tracht zij dit doel te bereiken door:



- a. verspreiding van de Mohammedaansche godsdienstleer onder de Inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië;
- b. bevordering van het godsdienstig leven onder hare leden;
- c. het oprichten en in stand houden dan wel steunen van onderwijsinrichtingen, waar behalve de gewone schoolvakken ook les gegeven wordt in de beginselen der Mohammedaansche godsdienstleer;
- d. het houden van bijeenkomsten onder haar leden en belangstellenden, waar onderwerpen uit de Mohammedaansche godsdienstleer behandeld worden;
- e. het oprichten en in stand houden dan wel steunen van bedehuizen (wakafs en moskeeën), waar openbare godsdienstoefeningen gehouden worden, en
- f. het uitgeven dan wel steun verleenen aan de uitgave van boeken, tractaten, brochures en couranten, waarin onderwerpen uit de Mohammedaansche godsdienst-, zede- en geloofsleer behandeld worden, zullende in ieder geval zoo-wel deze als andere middelen ter bereiking van haar doel nimmer in strijd mogen komen met de wetten van het Land, dan wel met de openbare orde of de goede zeden.

Haar werkzaamheid, niet alleen op godsdienstig maar in het bijzonder ook op sociaal en cultureel gebied, waarvan in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (Bijlage A van het Koloniaal Verslag) van 1930 een overzicht is gegeven, heeft deze vereeniging sedert voortgezet en uitgebreid. De gestadige groei der vereeniging blijkt o. m. uit het ledental, dat van 10 320 op 1 Januari 1928 steeg tot 17 550 op 1 Januari 1929 en tot 24 383 op eind 1930, zoomede uit het aantal afdeelingen en groepen, hetwelk in de genoemde tijdstippen van 150 tot 209 en 267 toenam.

Evenals voorheen heeft de actie van Moehammadijah zich niet op politiek terrein begeven. Op het van 30 Januari tot 5 Februari 1929 gehouden congres verklaarde het hoofdbestuur nog eens uitdrukkelijk, dat de vereeniging met betrekking tot de politiek een neutraal standpunt inneemt, hetgeen inhoudt, dat zij geen Indische politieke partij stelt boven een andere, maar elke partij de haar toekomende eer geeft; zoomede dat Moehammadijah zelf er de voorkeur aan geeft tot taak te nemen en ten uitvoer te brengen, hetgeen zij op sociaal gebied voor het welzijn van Indië kan verrichten.

In de eerste helft van 1930 maakte de Moehammadijah-beweging ter Sumatra's Westkust den indruk van dit standpunt af te wijken, toen tijdens een van 14 tot 25 Maart 1930 te Fort de Kock gehouden congres, waarvan de openbare vergaderingen werden bijgewoond door een 15 tot 20 duizend personen, bleek, dat de vereeniging zich hier in eene andere richting dan die op Java had ontwikkeld en dat onder de Menangkabause sprekers een streven viel waar te nemen om ook eigen politieke inzichten ingang te doen vinden onder de menigte. Het Binnenlandsch Bestuur, dat tevoren evenals elders in Indië tegenover de beweging eene welwillende houding had aangenomen, zag niet genoopt de teugels aan te halen met betrekking tot de extreme elementen, die de gelegenheid hadden aangegrepen om — gedekt door het congres der moedervereeniging en door het hoofdbestuur, dat in de vreemde omgeving niet in staat bleek de leiding voldoende in handen te houden — op felle en ongepaste wijze politieke redevoeringen te houden. Ook door het hoofdbestuur zelf, bewust geworden van de slechte gevolgen, die hieruit konden voortvloeien, werd front gemaakt. Het zond twee afgevaardigden naar de Westkust, die op eene op 15/16 Juni 1930 gehouden gewestelijke conferentie tegen den evenbedoelden toeleg waarschuwen en de gewestelijke leiding overdroegen van de afdeeling van Moehammadijah, die daarmede tevoren belast was, de „Persatoean Moehammadijah Menangkabau”, op een door het hoofdbestuur aangestelden consul, die tegen onoprechte leden met beslistheid is opgetreden.

De gelijktijdige reactie van de Overheid en het hoofdbestuur der vereeniging schijnt het gewenschte resultaat te hebben gehad. Sedert is ook op de ter Sumatra's Westkust gehouden Moehammadijah-vergaderingen de toon rustig



geweest, terwijl eene bij het begin van 1931 te Padang gehouden conferentie, waar men zich tot godsdienstige en sociale onderwerpen beperkte, kalm verliep.

Een ernstig verlies trof Moehammadijah door het overlijden in Maart 1929 van haar ondervoorzitter Hadji Fahroeddin, die onder leiding van den oprichter der vereeniging, wijlen Kiai Ahmad Dahlan, een harer meest toegewijde werkers was geworden. Oorspronkelijk hoofdbestuurslid van de Sarekat Islam, heeft hij zijne sterke neiging voor politieke actie opgeofferd om al zijne krachten te geven aan de na het overlijden van den stichter feitelijk aan hem toevertrouwde leiding van deze vereeniging. Het hoofdbestuur van Moehammadijah bestond gedurende 1930 uit de heeren H. Ibrahim voorzitter, H. Hisjam ondervoorzitter, M. I. Anies Iste secretaris, H. Hasjim 2de secretaris, H. M. Wazirnoeri 3de secretaris, M. Abdoellah penningmeester en een aantal commissarissen.

m. *Nahdatoel Oelama (N.O.)*. Eene andere vereeniging, die zich eveneens de bevordering van den Islam en van het Mohammedaansche godsdienstig leven ten doel stelt, is de sinds enkele jaren bestaande Nahdatoel Oelama, de grootste organisatie der oud-geloovige Islamietische godgeleerden, die vooral invloed heeft in het oude gewest Soerabaja en de aangrenzende deelen van Kediri en Rembang, voorts in Koedoes en omgeving, in welke streken haar godsdienstige bijeenkomsten een zeer talrijk gehoor trekken. Zij heeft zich tot nu toe nagenoeg geheel buiten de politiek gehouden. Haar maatschappelijke en economische arbeid is nog weinig beteekenend, terwijl ook hare organisatie los is.

n. *Persatoean Moeslimin Indonesia (P.M.I.)*. Ten slotte zij hier nog vermeld de Sumatraansche Islamietische vereeniging Sumatra Thawalib, waaraan tijdens het van 22 tot 27 Mei 1930 te Fort de Kock gehouden congres de naam werd gegeven van Persatoean Moeslimin Indonesia (P.M.I.).

Op het congres kwam tevens een streven naar ontwikkeling in nationalistischen zin tot uiting in de conclusie, dat het onderwijs op de Sumatra-Thawalib-scholen voortaan godsdienstig-nationalistisch zou zijn.

De benoeming op het congres van den adviseur der P.S.I.I. te Soengai Batang, H. Abdoel Madjid, tot voorzitter van het hoofdbestuur duidde op een samengaan met de P.S.I.I., evenals het feit dat de vice-voorzitter der P.S.I.I. te Soengai Batang, H. Oedin Rahman, zoomede Doeski Samad, de schakel tusschen P.S.I.I. en Sumatra Thawalib, tot de leidende personen van het congres behoorden.

Uit de gehouden redevoeringen bleek duidelijk de bedoeling om naast verbreiding en verdieping van den Mohammedaanschen godsdienst te streven naar economische en sociale verbeteringen, waarbij de sprekers herhaaldelijk Europa tot voorbeeld stelden.

De leiding van deze vereeniging berust geheel bij de jongeren; de ouderen hebben zich teruggetrokken.

o. *De Inheemsche Vrouwenbeweging*. De organisaties van Inheemsche vrouwen zijn deels op godsdienstigen, deels op neutralen grondslag gebaseerd. Van de Mohammedaansche vrouwenvereenigingen is de vrouwenafdeeling van Moehammadijah, A'isjyah, de belangrijkste. Onder de neutrale vrouwenvereenigingen treden in het bijzonder op den voorgrond de federatie van Inheemsche vrouwenorganisaties, Perserikatan Perkoempoelan Isteri Indonesia (P.P.I.I.) en de van Maart 1930 dateerende vereeniging Isteri Sedar. Eene duidelijke tegenstelling deed zich gevoelen eenerzijds tusschen de federatie P.P.I.I. en Isteri Sedar, anderzijds tusschen Isteri Sedar en de Mohammedaansche vrouwenvereenigingen.

De controverse tusschen P.P.I.I. en Isteri Sedar, welke van de zijde der laatstgenoemde vereeniging in duidelijke kritiek op het werk der eerstgenoemde werd geaccentueerd, berust op een verschil in opvatting over den aard van het werk, dat de vrouwenvereenigingen op zich moeten nemen. De vereeniging Isteri Sedar, die afdeelingen heeft te Bandoeng, Batavia, Soerabaja en Palembang, wenscht te werken voor de vrouw van het volk, die zij meer bewust wil maken



en een gevoel van zelfstandigheid ten aanzien van den man wil bijbrengen. Hare opvattingen zijn feministisch, terwijl de verbetering in de positie der vrouw door haar in hoofdzaak wordt beschouwd als middel tot het bereiken van een „vrij Indonesia”. De beginselen van de federatie stellen daarentegen het belang van den huiselijken en maatschappelijken arbeid der vrouw meer op den voorgrond. Meer dan eens is op de congressen der P.P.I.I. door de voorzitter, Mevrouw Soekonto, gezegd, dat de federatie als zoodanig zich buiten de politiek houdt. Ook de godsdienst wordt buiten de discussies gehouden.

De tegenstelling tusschen Isteri Sedar en de Mohammedaansche vrouwen-vereeningen vond haar naaste aanleiding in de kritiek door de voorzitter van Isteri Sedar, Mejuffrouw Soewarni, thans Mevrouw Abdoel Karim Pringgodigdo, in het openbaar uitgeoefend op de minderwaardige positie van de vrouw in den Islam tengevolge van polygamie, kinderhuwelijken en ongelijke rechten van man en vrouw ten aanzien van de echtscheiding. Ook buiten den kring der vrouwen is de polygamie eene instelling, welke aanleiding geeft tot heftige polemieken.

Groote belangstelling wekte in nationalistische kringen de in Januari 1931 te Lahore in Britsch-Indië gehouden All Asian Women Conference. Naar aanleiding van eene ontvangen uitnoodiging tot deelname aan dit congres, werd door een aantal vrouwenvereeningen een comité gevormd, hetwelk de benoodigde gelden bijeen bracht en twee vertegenwoordigsters naar Lahore afvaardigde. Deze beide dames, Mevrouw Santoso — eene jongere zuster van wijlen Raden Adjeng Kartini — en mejuffrouw Soenarjati, beiden onderwijzeres, hebben, te Lahore aangekomen, van officieele deelname aan en toetreding als lid tot genoemd congres afgezien.

Van het werk op sociaal gebied, hetwelk zoowel door de bij de federatie aangesloten als door op zich zelf staande vereeningen wordt verricht, verdient o. m. vermelding de medische voorlichting in de kampongs van Soerabaja, waarvoor Inlandsche dames op instigatie van Dr. Soetomo zich beschikbaar hebben gesteld. Zij worden daartoe voorbereid door een Europeesche vrouwelijk arts, die zich voor deze taak heeft aangeboden.

In verband met eenige zeer treffende gevallen van ontvoering van meisjes is in Augustus 1930 door Inheemsche dames een comité opgericht ter bestrijding van handel in meisjes en vrouwen. Zij zijn met het Regeeringsbureau voor de bestrijding van dezen handel in contact getreden.

p. *De Inheemsche Jeugdbeweging.* Het op initiatief van de Bataviaasche Studentenvereening *Perhimpoean Peladjar-Peladjar Indonesia* door de jeugdvereeningen *Jong-Java* en *Pemoeda Soematera*, zoomede door de onder invloed van de Partai Nasional Indonesia opgerichte jeugdorganisatie *Pemoeda Indonesia* aanvaard besluit om zich in één fusielichaam te vereenigen, waarvan in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (Koloniaal Verslag, Bijlage A) van 1929 melding werd gemaakt, is sedert verwezenlijkt.

Nadat de drie genoemde vereeningen ieder op een eigen congres tot ineen-smelting hadden besloten, vereenigden zich haar afgevaardigden in Maart 1929 tot een comité „Komisi Besar”, dat voor de nieuwe op te richten vereening statuten, een huishoudelijk reglement en een werkprogram ontwierp. Toen deze commissie met haar arbeid gereed was, werden de genoemde vereeningen plechtig ontbonden, om op te gaan in het fusielichaam *Indonesia Moeda*, waartoe ook de vereening *Pemoeda Celebes* en de Soendaneesche Jeugdbond *Sekar Roekoen* toetraden.

Onder leiding van de genoemde Komisi Besar werd in 1930 aan den opbouw der nieuwe jongerenorganisatie gearbeid. De afzonderlijke organen der vroegere jeugdvereeningen werden vervangen door een blad „Indonesia Moeda”, terwijl het studiefonds van Jong-Java werd omgezet in een algemeen studiefonds. Op een van 28 December 1930 tot 2 Januari 1931 te Soerakarta gehouden congres werd de leiding der vereening door de Komisi Besar aan een nieuw gekozen bestuur overgegeven en, na vaststelling der statuten, op plechtige wijze tot definitieve oprichting van de nieuwe vereening overgegaan.



Indonesia Moeda, waarin de Jong-Javanen voorshands het overwicht hebben, telde op het eind van 1930 ongeveer 2400 leden, verdeeld over 25 afdelingen, waarvan 5 buiten Java, nl. Palembang, Medan, Padang, Fort de Kock en Makassar.

Luidens de statuten is het doel dezer vereeniging: het eenheidsgevoel onder de studeerende Indonesische jongeren te versterken en het bewustzijn op te wekken en wakker te houden, dat zij zijn van één volk en één vaderland, ten einde te komen tot Groot-Indonesia. Behalve dat zij erkent en bevordert de beschaving van elke afzonderlijke groep van bewoners van Indonesia, zoowel geestelijk als stoffelijk, zal de vereeniging er naar streven de Indonesische beschaving, die een eenheid is, te bezitten en de eenheidstaal in den omgang te bezigen, met name de „Bahasa Indonesia”.

In de statuten is bovendien bepaald, dat de vereeniging niet aan politiek doet en dat het den leden verboden is aan politiek te doen. Dit neemt niet weg, dat in de jeugdbeweging — Indonesia Moeda staat in dit opzicht niet alleen — de jeugd wordt doordrongen zoowel van een geloof aan een komend „Indonesia Raja”, „Groot-Indonesia”, hetwelk in het gevoel van de meesten identiek is met een zelfstandig „Indonesia”, als van de plichten van het komend geslacht jegens het vaderland en genoemd ideaal.

In duidelijken vorm kwam deze mentaliteit tot uiting in de hoogergenoemde organisatie van nationalistisch gezinde studenten te Batavia, Perhimpunan Peladjar-Peladjar Indonesia, wier geest op haar van 20 tot 23 September 1930 gehouden congres met de beginselen der Partai Nasional Indonesia werd geïdentificeerd. De Voorzitter verklaarde daar, dat de vereeniging zich stelt op Indonesisch nationalistischen grondslag, dat zij de Indonesische jeugd wil opvoeden tot kundige leiders en het verschil in lot tusschen Europeanen en Inheemschen wil doen verdwijnen. Het congres aanvaardde de volgende resolutie: „a. Indonesia Merdeka (een vrij Indonesië) te verkrijgen is de edelste plicht voor de kinderen van „Indonesia. b. Bij het verkrijgen van dit doel moet de grondslag der eenheid steeds „hooggehouden worden. c. Ten volle bewust de steunpilaren der Indonesische „maatschappij te zijn achten de leden zich verplicht den ksatria-aard te verhoogen „ten einde zoo hardnekkig mogelijk zich te kunnen inspannen voor verdediging „van en zich dienstbaar maken aan land en volk, elk volgens eigen overtuiging „en kunnen”.

Buiten de genoemde fusie zijn gebleven de jeugdorganisaties op godsdienstigen grondslag, waarvan de *Jong-Islamieten Bond* de belangrijkste is. Deze vereeniging heeft zich in de laatste jaren geleidelijk ontwikkeld zonder ver af te wijken van den aanvankelijk ingeslagen weg (verg. Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang, Koloniaal Verslag Bijlage A, van 1929). Wel spreekt het nationaal gevoel onder leiding van jongeren sterker dan in vorige jaren, doch het bestuur beperkt zich tot oriëntering in nationale vraagstukken en blijft den Islam, ook als nationalen godsdienst van „Indonesia”, op den voorgrond stellen en het behoud van de intellectueelen voor dien godsdienst als voor-naamste werkzaamheid zien. Haar orgaan „Het Licht”, waarin nog steeds in het Nederlandsch gestelde artikelen verschijnen, getuigt van vorenbedoeld streven.

Artikel 2 der statuten omschrijft haar doel als volgt: 1e. Het bestudeeren van den Islam; 2e. het aankweken en bevorderen van sympathie voor den Islam en zijne belijders, naast positieve verdraagzaamheid t.o.v. andersdenkenden; 3e. het aankweken en bevorderen der aanrakingen tusschen de intellectueelen onderling en de bevolking middels den Islam.

Tegenover de andere jeugdvereenigingen heeft de Jong-Islamieten Bond zich steeds bereid getoond tot samenwerking, echter met behoud van eigen beginselen. Eene fusie was daardoor van den aanvang af uitgesloten. Eene zekere samenwerking heeft herhaaldelijk plaatselijk bestaan door vorming van een contact-lichaam („Badan Permoefakatan”); zij werd nimmer van groote beteekenis. Het aanbod van den Bond, op zijn jongste congres bij monde van haren voorzitter bekend gemaakt, om tezamen met Indonesia Moeda en eventueel met jeugdvereenigingen op Christelijken grondslag eene federatie te vormen, heeft op het Indonesia Moeda-congres geen weerklank gevonden.



Op het van 24 tot 28 December 1930 gehouden congres van den Jong-Islamieten Bond werd o.m. op voorstel van de afdelingen Bandoeng, Batavia, Malang en Soerabaja eene resolutie aangenomen, waarbij de leden verplicht werden tot ernstige studie en naleving der Islam-plichten, terwijl zij naar mate van hunne vorderingen daarin geëvalueerd zullen worden.

Naast den Jong-Islamieten Bond, welke op haar congres in 1929 verklaarde in geen enkel verband te staan tot de Partai Sarekat Islam Indonesia, staat de als onderbouw van deze partij bedoelde jeugdvereniging *Pemoeda Moeslimin Indonesia*, wier actie onbeduidend bleef.

q. *Inheemsche volksbewegingen van eschatologischen aard.* Onder de Inheemsche bevolking bestaan sinds onheugelijke tijden stroomingen van den hier bedoelden aard, z. a. die, gegrond op de leerstellingen van zekeren Samin in Rembang en op z.g. Djojobojo- of Heroetjokro- (Mohammedaansche Madhi-) verwachtingen.

De Samin-beweging, door haar aanhangers als de „Agama Adam” aangeduid (Hoofdstuk B, Koloniaal Verslag van 1919), waarvan een jongere tak de Samat-beweging wordt genoemd, komt sinds geruimen tijd voor onder de landbouwende bevolking van enkele landstroken in Midden- en Oost-Java. Naar buiten kenmerkt zij zich door den wensch om van inmenging, van welken aard ook, door ambtenaren met de zaken harer aanhangers verschoond te blijven. Dat dit uit het karakter dezer beweging voortkomend bezwaar tegen inmenging tot nu toe overigens bijna nimmer een agressief karakter heeft aangenomen, is zeker mede te danken aan de door de Saministen gehuldigde levensregels, die hen voor alles tot dulden en lijdzaamheid aansporen. Ook houdt zulks verband met de omstandigheid, dat zij van de toekomst de vervulling hunner idealen verwachten. Hierbij treedt de op Java alom bekende Djojobojo-verwachting, het geloof in de komst van een Messias, door de Saministen „Heer der Aarde” genoemd, op den voorgrond. Djojobojo zal aan de Saministen de hun toekomende plaats in de volgens hunne beginselen omgevormde maatschappij geven, hij zal de cultus van den grond in alle eer herstellen.

In 1930 zijn in het Kediri'sche, van ouds bekend om de daar voorkomende, op oud-Javaansche voorstellingen berustende, volksbewegingen, een drietal, voor zoover bekend, los van elkaar staande gevallen van Djojobojo- of Heroetjokro-verwachtingen voorgekomen.

De eerste beweging had tot aanvoerder een zekeren Pak Djapar. De aangekondigde Messias werd Heroetjokro en eene incarnatie van Diponegoro genoemd en zou zich nog in contemplatie op den berg Srandil bevinden, terwijl zijn, in dergelijke gevallen steeds voorkomende tegenstander, een afstammeling van Wisnoe, zich in contemplatie op den berg Tjondrogeni zou ophouden. Van Mohammedaanschen inslag is niets te bemerken. Eenigszins anders is het met eene zich ongeveer tegelijkertijd voordoende beweging, die zich om een zekeren Kasangaloewi als leider concentreerde. Niettegenstaande de naam van den komenden Messias, Praboe Darmoniti, zuiver Javaansch is, schijnt het doel: de stichting van de „Praton Agama Islam”, van Mohammedaanschen aard te zijn. De derde beweging ten slotte concentreerde zich om het graf van een zekeren „Kijai Soleman” en schijnt van zuiver Mohammedaansch-mystieken aard te zijn. Alleen de omstandigheid, dat de komende Messias, Kijai Soleman, behalve den titel van Chalief, ook dien van Panoto Gomo, één van de prerogatieven van den Soesoehoenan van Soerakarta voert, wijst op Javaanschen inslag.

r. *Communistische stroomingen.* Na het ineenstorten van de Partij Komunisme Indonesia heeft de rusteloos uit het buitenland gevoerde propaganda eene nieuwe over geheel Indië verspreide communistische organisatie niet in het leven kunnen roepen.

De in Juli 1928 opgerichte vakcentrale Sarekat Kaoem Boeroeh Indonesia, waarvan in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (Bijlage A van het Koloniaal Verslag) van 1929 melding werd gemaakt, bleek sedert December van dat jaar hoe langer hoe meer in revolution-



naire richting te gaan. Zij had toen reeds een 200 leden over een tiental groepen van georganiseerde werknemers verdeeld. In haar orgaan werd propaganda gemaakt voor een eenheidsfront van arbeiders en boeren. Sedert de maand Maart 1929 werden er echter geen openbare vergaderingen meer gehouden; het aantal leden steeg evenwel tot 450, terwijl er berichten binnen kwamen, dat men „cellen” plaatste in bedrijven en diensten. Propaganda voor de vorming van afdelingen der S.K.B.I. had echter slechts weinig succes.

Intusschen was het extremistisch karakter van deze vereeniging steeds duidelijker gebleken. Door de wijze waarop zij zich organiseerde, het kiezen van hare leiders uit de ex-leden der vroegere Indische Communistische Partij, toepassing van den cellenbouw, het stelselmatig haatzaaien op de cursusvergaderingen en aankweeken bij hare leden van het denkbeeld van vernietiging van kapitalisme en imperialisme, vertoonde zij alle kenmerken van eene revolutionnaire vak-vereeniging, welke zich ontwikkeld had langs door de 3de Internationale uitgestippelde lijnen. Toen de politie een document in handen kreeg, waaruit bleek, dat de S.K.B.I. aansluiting had verkregen met de „Liga tegen koloniale onderdrukking” en inderdaad een uitgesproken communistisch-revolutionair karakter droeg, werd op 26 Juli 1929 tot huiszoeking en arrestatie van de leiders overgegaan. In het belang der openbare rust en orde zijn deze sedert geïnterneerd. Als gevolg van dit ingrijpen door de Indische Regeering verdween wat er nog van de organisatie was overgebleven.

Door Tan Malaka en eenige andere in het buitenland vertoevende uit Nederlandsch-Indië gevluchte communisten zijn pogingen in het werk gesteld om in Indië eene nieuwe revolutionnaire massa-organisatie tot stand te brengen door oprichting van een „Partei Republiek Indonesia” (P.A.R.I.). Hoewel bij de vestiging en verbreiding van deze partij met buitengewone omzichtigheid is te werk gegaan en alles is gedaan om de nasporingen der recherche te voorkomen, konden, voordat de beweging noemenswaardigen omvang had weten te verkrijgen, de propagandisten ontdekt en kon het staatsgevaarlijk karakter daarvan aan het licht gebracht worden.

Naar de toestanden, verhoudingen en vooruitzichten van *het interneeringsoord aan den Boven-Digoel* (verg. de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang in Bijlage A van het Koloniaal Verslag van 1929) is door het sedert afgetreden Lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer W. P. Hillen, in de maanden April, Mei en Juni 1930 een omstandig onderzoek ingesteld. De resultaten hiervan zijn neergelegd in een aan de Staten-Generaal en den Volksraad aangeboden verslag (verg. Volksraad, stukken 1930—1931, onderwerp 1, alg. gedeelte, stuk 4A).

Naar aanleiding van dit verslag heeft de Indische Regeering besloten om al dadelijk de interneering van 219 personen, die daarvoor naar het oordeel van den heer Hillen in aanmerking kwamen, in te trekken. Zij heeft Zich hierbij laten leiden door de overweging, dat de getroffen maatregel niet langer gehandhaafd mocht worden voor die personen, van wie gebleken was, dat hunne interneering niet overeenkomstig Hare bedoelingen had plaats gehad of dat hunne mentaliteit zich inmiddels in gunstigen zin had gewijzigd, zoodat zij niet langer konden worden geacht gevaarlijk te zijn voor de openbare rust en orde.

De wederopname in de normale maatschappij van deze lieden, die thans allen op 3 na (2 zijn overleden en aan een is op zijn verzoek toegestaan aan den Boven-Digoel te blijven als handelaar) naar hunne woonplaatsen zijn teruggekeerd, heeft, mede dank zij de zorgen door de betrokken bestuursambtenaren in overleg met hunne familie aan hunne reclasseering besteed, geen moeilijkheden opgeleverd.

Aan den Gouverneur der Molukken is voorts opgedragen om, overeenkomstig de door den heer Hillen ontvouwde denkbeelden, de in Tanah-Merah geïnterneerde personen, die voor opheffing van hunne interneering nog niet in aanmerking komen, nl. de niet-werkwilligen, de werkwilligen, die nog anti-gezagsgezind zijn en degenen, aan wier bekeering wordt getwijfeld, voortdurend en



systematisch te doen observeeren en periodiek daarover door het bestuur te Boven-Digoel te doen rapporteeren, met vermelding van degenen aan wier gedwongen verblijf in die onderafdeeling een einde kan worden gemaakt.

Als resultaat hiervan is op 18 Juni 1931 overgegaan tot de opheffing van de interneering van een tweede groep, de z.g. B-groep, bestaande uit 186 personen.

Aangezien de door den heer Hillen ingestelde onderzoekingen hebben uitgewezen, dat tegen blijvende vestiging aan den Boven-Digoel, zoowel in verband met den gezondheidstoestand als met de toekomstmogelijkheden bezwaren zouden bestaan, heeft de Indische Regeering bij G. B. 15 Jan. 1931 n°. 24 eene interdepartementale commissie ingesteld om den Gouverneur der Molukken ter zijde te staan en van advies te dienen bij het onderzoek naar een gezonder en meer belovend ballingsoord, waarheen de vestigingen aan den Boven-Digoel geleidelijk zouden kunnen worden overgebracht.

De verdere maatregelen, welke de Indische Regeering naar aanleiding van het verslag en de daarin vervatte voorstellen van den heer Hillen heeft genomen, zijn volledig vermeld in de Memorie van Antwoord aan den Volksraad betreffende de ontwerpen voor de 1ste en 2de Indische aanvullende begrotingen (Volksraadsstukken 1930—1931, onderwerp 88, alg. ged., stuk 4).

Luidens het verslag over de interneeringskampen aan den Boven-Digoel over het eerste kwartaal van 1931 zijn zoowel de gezindheid als de gezondheidstoestand van de daar geïnterneerde personen in het algemeen gunstig.

Op 1 April 1931 waren nog aan den Boven-Digoel gevestigd 967 geïnterneerden, 268 echtgenooten van geïnterneerden, 397 kinderen van geïnterneerden en 46 andere gezinsleden of in totaal 1678 personen. In het eerste kwartaal van 1931 vertrokken van den Boven-Digoel hoofdzakelijk door de hoogervermelde opheffing van interneering 516 personen.

Sedert zijn ook de hoogergenoemde 186 geïnterneerden, behoorende tot de B-groep, met hunne gezinsleden van den Boven-Digoel naar hunne woonplaatsen teruggevoerd.

#### 4. De Chineesche beweging.

Tot voor enkele jaren was er nauwelijks sprake van politiek leven onder de Chineesche inwoners van Indië. De meeste Chineesche immigranten en ook een groot deel der in Ned.-Indië geboren en achtten zichzelf vreemdelingen, die in Indië een bestaan zochten, maar die zich verder weinig inlieten met de wijze, waarop het land bestuurd werd.

Geleidelijk aan kwam hierin verandering. Wel stelt ook thans nog de groote meerderheid der in China geboren en veel belang in de gebeurtenissen in dat land, maar onder de in Ned.-Indië geboren en wint de overtuiging meer en meer veld, dat zij burgers zijn van Nederlandsch-Indië en dat zij zelf hunne belangen moeten behartigen in de daarvoor bij de wet ingestelde vertegenwoordigende colleges.

Deze verschillende opvattingen komen o. m. tot uiting in de door de verschillende groepen uitgegeven Chineesche en Maleische nieuwsbladen.

Konden in den eersten Volksraad slechts door benoeming enkele Chineesche leden worden gebracht, thans zijn reeds drie dier leden gekozen. Twee hunner zijn in het college gebracht door de Chung Hwa Hui, ook geheeten „Chineezenvond in Nederlandsch-Indië”, eene geheel andere organisatie dan de gelijknamige vereniging van Chineesche studenten in Nederland.

De voorbereiding tot vorming dier organisatie begon in 1927; de totstandkoming had plaats te Semarang, op 9 April 1928. In artikel 2 der statuten is het doel der vereniging als volgt weergegeven:

1. In het algemeen langs ordelijken weg den economischen, maatschappelijken en politieken vooruitgang van alle bevolkingsgroepen in Nederlandsch-Indië voor te staan en te bevorderen.

2. In het bijzonder rekent de Bond het zich tot plicht, om met alle wettige en geoorloofde middelen alle belangen van de in Nederlandsch-Indië gevestigde Chineezenvond in den ruimsten zin van het woord te behartigen en te streven naar



het behoud en de versterking van ideëele en reële betrekkingen met het stamland China.

3. De Bond zal zich derhalve in de eerste plaats wijden aan de bevordering van de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling zijner leden.

Uit artikel 3 blijkt, dat de Bond dit doel o. m. tracht te bereiken door te streven naar de voorziening in de behoefte aan goed onderwijs, door het daarheen te leiden, dat de Chineesche handel zal kunnen beschikken over doeltreffende organen, welke in staat zijn om dien handel te bevorderen en door het aanmoedigen tot bestudeering en in eere houden van de Chineesche cultuur. Hiermede betreedt de Chung Hwa Hui, zij het dan ook als middel tot bereiking van haar doel, het sociaal en het economisch terrein, waarop reeds andere Chineesche vereenigingen werkzaam zijn.

Op sociaal gebied zijn verschillende Chineesche vereenigingen werkzaam, die scholen onderhouden, waarvan de meest bekende zijn de Tiong Hwa Hwee Koans. Het doel dezer scholen, waarin het Chineesch als voertaal wordt gebruikt, is om aan de leerlingen eene zuiver Chineesche opvoeding te geven. Echter bestaat onder de in Indië geboren Chineezzen een geprononceerde voorkeur voor Westersch onderwijs, in die mate, dat naast de openbare Hollandsch-Chineesche scholen op verschillende plaatsen particuliere Hollandsch-Chineesche scholen worden opgericht.

Voorts bestaan er Chineesche Handelsvereenigingen (Siang Hwe's), Chineesche sociëteiten, begrafenisvereenigingen (die zich meestal ook bezig houden met het beoefenen van liefdadigheid), organisaties voor het bevorderen van cultuur en godsdienst, sportvereenigingen e. a.

Onder de Chineezzen in Indië werd stelselmatige communistische propaganda gevoerd door de Chineesche Communistische partij, die te Singapore eene centrale heeft, oorspronkelijk genaamd Nan Yang Communist Party, later herdoopt in Malaya Communist Party. Deze partij, welke in samenwerking met eenige uit Nederlandsch-Indië afkomstige Inheemsche communisten wordt geleid, had kleine vertakkingen op Riouw, te Djambi, te Palembang en sporadisch ook op Java. Door de verwijdering uit Indië van de leiders der beweging op Riouw ging het agentschap daar te gronde. Te Djambi hadden de Chineesche communisten zich aangesloten bij eene bestaande vereeniging, de Tjong Boen Sia, welke zij in den loop van 1930 geheel in hun macht wisten te krijgen. Toen het Binnenlandsch Bestuur dit bemerkte en tegen enkele leiders begon op te treden, vluchtten vele Chineezzen, die in deze zaak betrokken waren, uit Djambi naar Singapore en elders, waardoor deze organisatie sterk achteruit ging. Voorts werd te Batavia een revolutionnair-communistisch propagandist gearresteerd, die daar tijdelijk vertoefde en voor organisatie-doeleinden uitgezonden was door de partij te Singapore. Hij had Djambi en Palembang reeds bezocht. De bij hem verkregen gegevens gaven aanleiding tot het houden van huiszoekingen in laatstgenoemde plaats. In een koffiehuis werden eenige personen overvallen, die bezig waren met het vermenigvuldigen van communistische pamfletten. Deze huiszoekingen brachten aan de communistische actie te Palembang een gevoeligen slag toe.



## HOOFDSTUK II.

## DE FINANCIËELE TOESTAND.

## A. INLEIDING.

Voor een financieel overzicht van het Overheidsbeheer kan niet worden volstaan met alleen het verloop van de Landsfinanciën na te gaan. Mede dient daarbij aandacht te worden geschonken aan de financiën van de zelfbesturende landschappen, de autonome gebiedsdeelen, ingesteld op den voet van de Indische Staatsregeling, de Inlandsche gemeenten, de plaatselijke fondsen en de desakassen, alsmede aan het verband tusschen de geldmiddelen van de lagere autonome ressorten en de Landsfinanciën.

De wijze, waarop deze instellingen de middelen kunnen verwerven ter bekostiging van de aan haar zorgen toevertrouwde Overheidstaak, wordt bij de bespreking van de financiën dier lichamen nader aangegeven. Twee trekken daarvan van meer algemeen aard mogen hier al aanstonds op den voorgrond worden gesteld.

In de eerste plaats valt tusschen de financiën der provincies, gemeenten, regentschappen, plaatselijke raden, waterschappen en de plaatselijke fondsen eenerzijds en die der zelfbesturen en Inlandsche gemeenten anderzijds een principieel onderscheid te maken, hetwelk samenhangt met de wijze, waarop deze gemeenschappen zijn ontstaan. Het feit, dat de gemeenschappen, die tot de eerstgenoemde categorie behooren, door of op gezag van de centrale Overheid zijn ingesteld, terwijl de Inlandsche zelfbesturen en gemeenten historisch gegroeide Inheemsche lichamen zijn met een in den loop der tijden begrensd eigen taak en eigen financiën, ten aanzien waarvan het centraal gezag zich slechts tot de regeling van beheer en toezicht heeft bepaald, is uiteraard ook op de ontwikkeling der financiën van ver strekkenden invloed geweest.

Tusschen de financiën der Inlandsche gemeenten en de plaatselijke fondsen eenerzijds en die der zelfbesturende landschappen en der meergenoemde autonome ressorten anderzijds kan bovendien een tweede onderscheid worden gemaakt, hetwelk hierin bestaat, dat de financiën der laatstgenoemde gemeenschappen een directen samenhang vertoonen met de Landsfinanciën, terwijl de geldmiddelen der Inlandsche gemeenten en de plaatselijke fondsen geheel los staan van het Landsbudget.

De wijze waarop en de mate waarin de financiën van de autonome ressorten afhankelijk zijn van het Landsbudget verschilt weer belangrijk van de geldelijke verhouding tusschen het Land en de Inlandsche Zelfbesturen. De geldmiddelen van de Zelfbesturen zijn over het geheel genomen — er is in dit opzicht belangrijk verschil voor de Zelfbesturen op Java en die in de Buitengewesten — veel minder afhankelijk van het Landsbudget dan die van de overige autonome ressorten.

Ter illustratie van dit verschil kunnen de volgende cijfers dienen.

Op een over 1930 voor den gewonen dienst geraamd totaal-middelenbudget van alle zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten tezamen van f 24 482 000, bedroeg de raming der ontvangsten uit schadeloosstellingen van het Land wegens afstand van vroegere inkomsten of rechten f 1 312 400, terwijl de Landsbijdragen aan de landschappen geraamd waren op f 1 281 000. Daartegenover staat, dat door de landschappen aan 's Lands schatkist een bedrag van f 5 402 300 moest worden gerestitueerd wegens door het Land voor of in het belang van de landschappen verrichte werkzaamheden. Het totaal uitgavenbudget van alle zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten te zamen was voor 1930 geraamd op een bedrag van f 21 313 600. Op dit totaal cijfer vormt dus de restitutiepost een belangrijk element.

Voor de vier Zelfbesturen op Java waren de ontvangsten voor 1930 geraamd op f 16 269 800, terwijl de schadeloosstellingen en de Landsbijdragen geraamd waren op f 3 119 400. De restitutiepost is praktisch van weinig beteekenis.

Eene overeenkomstige vergelijking van de begrotingen van provincies, regentschappen, gemeenten en stadsgemeenten vertoont een geheel ander



beeld. De totaal-uitgaven van den gewonen dienst van de 3 Java-provincies en de daarbinnen gelegen regentschappen waren voor 1930 geraamd op f 30 325 300. Van de voor bestrijding van deze uitgaven noodzakelijke inkomsten werd een bedrag, groot f 20 992 600, verkregen uit vaste uitkeeringen en bijzondere tegemoetkomingen van het Land.

De gemeenten en stadsgemeenten putten op een totaal-uitgaaft voor den gewonen dienst van f 34 239 100 een bedrag van f 6 981 200 uit tegemoetkomingen en uitkeeringen.

Aangezien geen uitkomsten over 1930 in de voren aangegeven groepeeringskonden worden verzameld, is het niet mogelijk van de gevolgen van de economische crisis op den financieelen toestand van de verschillende ressorten een volledig beeld te verkrijgen. Intusschen mag wel worden aangenomen, dat de gevolgen van de wereldcrisis voor het Landsbudget gedurende 1930 in veel sterkere mate voelbaar zijn geweest, dan voor de financiën van de lagere autonome ressorten. Dit is om verschillende redenen verklaarbaar.

In de eerste plaats wordt het overgrootste deel van de Overheidszorg nog behartigd door het Land zelf. Vermindering van de daarvoor benodigde uitgaven tot een peil, dat met het zeer snel verlaagde middelenniveau overeenstemt, is op korten termijn praktisch onmogelijk. Een groot deel van die uitgaven draagt een min of meer vast karakter; terugbrenging daarvan tot een lager peil vereischt vaak langdurige voorbereiding. De middelen daarentegen reageeren onmiddellijk op het conjunctuurverloop.

Ook in de autonome gebiedsdeelen, waar de Overheidstaak door de lokale besturen wordt behartigd (provincie, gemeente, regentschap, zelfbestuur) worden de uitgaven voor een groot of kleiner deel bestreden uit uitkeeringen uit de algemeene Landsmiddelen. Naar mate de vaste uitkeeringen en schadeloosstellingen aan de lagere ressorten een relatief grooter bestanddeel van hun budgetten vormen, komt de invloed van de algemeene economische depressie minder in den financieelen toestand van het betrokken ressort tot uiting. Ook de opbrengst van de overige aan die ressorten gelaten of toegewezen belastingbronnen vertoont een veel minder wisselvallig karakter dan dit bij de Landsmiddelen het geval is. Belangrijke bronnen, waaruit 's Lands schatkist hare middelen put, worden direct door den toestand van de wereldmarkt beïnvloed. Zoo toont het hierna volgend overzicht van de Landsfinanciën — om een enkel voorbeeld te noemen — voor de opbrengst uit de producten van land- en mijnbouw over 1930 een teruggang ten opzichte van 1929 van ruim 31 miljoen gulden, terwijl de in- en uitvoerrechten en accijnzen over 1930 ruim 21 miljoen gulden minder baten aan de schatkist leverden dan over 1929.



## B. DE LANDSFINANCIËN.

## 1. Algemeen overzicht.

De begrooting van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1930 (I. S. 1930 nos. 170 t/m 180), zooals deze bij de verschillende aanvullingsbegrootingen (I. S. 1930 nos. 294 t/m 304 en 1931 nos. 22 t/m 25, 73 t/m 81, 244 en 245) is gewijzigd, vertoont de volgende eindcijfers:

	Geheele dienst.	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.
Ontvangsten .....	f 833 902 988	f 820 793 293	f 13 109 695
Uitgaven .....	903 561 319	822 487 680	81 073 639
Tekort .....	f 69 658 331	f 1 694 387	f 67 963 944

Volgens de tijdens de samenstelling van dit Verslag beschikbare gegevens hebben de uitkomsten bedragen:

	Geheele dienst.	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.
Ontvangsten .....	f 753 973 000	f 739 342 000	f 14 631 000
Uitgaven .....	891 541 000	824 034 000	67 507 000
Tekort .....	f 137 568 000	f 84 692 000	f 52 876 000

zoodat de uitkomsten voor den geheelen en den gewonen dienst onderscheidenlijk f 67,9 miljoen en f 83 miljoen ongunstiger, voor den buitengewonen dienst f 15,1 miljoen gunstiger zijn dan de ramingen.

Eene specificatie en eene uitvoerige toelichting van deze cijfers is opgenomen in de nota betreffende den toestand van 's Lands financiën, overgelegd bij de ontwerp-begrooting voor 1932 (Volksraadstukken zittingsjaar 1931—1932, Onderwerp 1, algemeen gedeelte, stuk 2, blz. 1 t/m 23 en bijlagen A en J), waaraan het volgende wordt ontleend.

Het nadeelig saldo voor den gewonen dienst over 1930 van f 84,7 miljoen is voornamelijk daardoor ontstaan, dat de Landsontvangsten — waaronder zijn te verstaan de belastingen en verschillende middelen zoomede de netto-inkomsten uit monopolies, producten en bedrijven — ± f 75,3 miljoen beneden de raming zijn gebleven. Bovendien hebben de zuivere gewone Landsuitgaven — d. w. z. alle gewone uitgaven, uitgezonderd die voor monopolies, producten en bedrijven, verminderd met de rechtstreeks daartegenover staande ontvangsten — f 7,7 miljoen meer bedragen dan was geraamd.

Omtrent de *gewone ontvangsten* kan een indruk worden verkregen uit het volgende gespecificeerd overzicht van de opbrengst der Landsmiddelen in vergelijking met de begrotingsraming (in duizendtallen guldens).

	Uitkomst	Raming	De uitkomst is	
			meer	minder
Belastingen .....	f 313 062	f 338 177	—	f 25 115
Saldo monopolies .....	45 123	43 250	f 1873	—
„ producten .....	15 002	46 212	—	31 210
„ bedrijven .....	35 656	51 975	—	16 319
Verschiedende middelen .....	30 459	34 964	—	4 505
Totaal .....	f 439 302	f 514 578		f 75 276



De ontvangsten zijn derhalve vrijwel over de geheele lijn beneden de raming gebleven. Alleen de monopolies vertoonen een voordeelig verschil van  $\pm$  f 1.87 miljoen.

De ontvangsten hebben totaal f 439,3 miljoen bedragen (tegenover f 525,8 miljoen over 1929, alzoo een achteruitgang van f 86,5 miljoen).

De opbrengst van alle *belastingen* te zamen liep van f 344,3 miljoen in 1929 terug tot f 313,1 miljoen in 1930. Deze teruggang betreft nagenoeg alle belastingen; eene stijging vertoonden alleen de ontvangsten uit de verponding, de personeele belasting, de landrente, den accijns op petroleum e.a. en het recht van openbare verkooping.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht van de uitkomsten en de begrotingsramingen 1930 van de belastingen (in duizendtallen guldens).

	Uitkomst	Raming	De uitkomst is	
			meer	minder
Inkomstenbelasting .....	f 53 238	f 52 000	f 1238	—
Vennootschapsbelasting .....	46 021	47 000	—	f 979
Landrente, enz. ....	37 141	37 671	—	530
Personeele belasting .....	5 423	5 000	423	—
Verponding .....	9 659	9 000	659	—
Zegelrecht .....	11 589	14 350	—	2 761
Slachtbelastingen .....	6 631	7 500	—	869
Invoerrecht .....	77 694	92 200	—	14 506
Uitvoerrecht .....	8 816	13 700	—	4 884
Statistiekrecht .....	5 120	6 400	—	1 280
Accijnzen .....	43 168	45 320	—	2 152
Pachten en overige belastingen ...	8 562	8 036	526	—
<b>Totaal .....</b>	<b>f 313 062</b>	<b>f 338 177</b>		<b>f 25 115</b>

Wat de *monopolies* betreft, liep de bruto-opbrengst van den opiumverkoop door daling van het debiet van f 40,9 miljoen in 1929 terug tot f 34,6 miljoen in 1930 (raming f 40 miljoen). Doordat de van die opbrengst aan den gewonen dienst toevallende bate op f 34 miljoen is gefixeerd (Volksraadstukken 1e gew. zitting 1926, ond. 1, afd. III, stuk 1, blz. 15), komt het ongunstig verschil ten nadeele van den buitengewonen dienst. Door den Pandhuisdienst werd aan rente van leensommen  $\pm$  f 3 miljoen meer ontvangen dan was geraamd (totale ontvangst f 24,8 miljoen bij f 24,6 miljoen over 1929), waartegenover de opbrengst van den zoutverkoop f 0,6 miljoen beneden de raming bleef (debet 1930 f 14,5 miljoen, 1929 f 17 miljoen).

Door enkele nadeelige verschillen in de exploitatie-uitgaven en de bijzondere ontvangsten bedroegen de netto-inkomsten uit de monopolies ten slotte f 1,9 miljoen meer dan waarop bij de begroting was gerekend.

De opbrengst van den verkoop van vrijwel alle *producten* bleef beneden de raming en beneden de uitkomsten over 1929. De volgende staat geeft hiervan een gedetailleerd overzicht (in duizendtallen guldens).



	Batig saldo 1929 (uitkomst).	Batig saldo 1930 (uitkomst).	Raming.	Opbrengst van het voornaamste product.
Caoutchouc . . .	f 3 436	f 1 081	f 3 326	Hevea rubber . . . . 4 047 940 K.G. à f 0,58 (raming: 4 735 000 " " " 1,20)
Boschproducten	10 400	3 820	8 661	
Kina en thee . .	1) 569	405	391	
Goud en zilver	523	323	392	Zilver . . . . . 23 236 " " " 28,46 (raming f 40 per " )
Bangka-tin . . .	30 624	8 947	31 162	169 276 quintalen . . . " " 172,12 (raming 200 000 " . . . " " 245)
Steenkolen . . .	745	426	2 280	Ombilin-kolen . . . . 543 145 ton " " 11,06 (raming: 500 000 " " " 11,80)
				Poelau Laoet-kolen 171 728 " " " 8,92 (raming: 180 000 " " " 9,30)
				Boekit-asek-kolen . . 308 140 " " " 10,74 (raming: 390 000 " " " 11,78)
				Boekit-asek-briketten 52 376 " " " 20,15 (raming: 105 000 " " " 19,38)
Totaal . . . . .	f 46 297	f 15 002	f 46 212	

Zooals deze cijfers aantonen, is de sterke achteruitgang van de opbrengst der producten nagenoeg geheel toe te schrijven aan de lage marktprijzen.

De heerschende economische depressie deed zich uiteraard in de *Landsbedrijven* sterk gevoelen. Als gevolg hiervan bleven de inkomsten uit de staatsspoorwegen f 16,7 miljoen beneden de raming, die van de spoorlijnen op Java alleen f 14,7 miljoen. De totale bruto-ontvangsten van de S.S. bedroegen f 70,5 miljoen, tegenover f 82,8 miljoen in 1929, en het batig saldo na aftrek van de exploitatie-uitgaven f 16,2 miljoen tegenover f 27,7 miljoen in 1929.

Het batig saldo van den Post-, telegraaf- en telefoondienst bedroeg f 6,3 miljoen, d. i. f 1,8 miljoen minder dan geraamd was en f 1,5 miljoen minder dan in 1929. Hiertegenover stonden hogere ontvangsten uit de havens (f 0,5 miljoen) en uit de electriciteitsbedrijven (f 0,2 miljoen).

In totaal werd uit de bedrijven f 35,6 miljoen ontvangen, tegen f 48,7 miljoen in 1929.

Het nadeelig verschil tusschen uitkomsten en ramingen in de groep „*diverse middelen*” wordt voornamelijk veroorzaakt, doordat het aandeel in de winst van de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton f 4 miljoen minder bedroeg dan waarop was gerekend (raming f 7,5 miljoen). Het aandeel in de winst van de Javasche Bank bedroeg f 3 599 839, tegen f 3 261 403 in 1929. Voorts brachten de bakengelden en de loodsgelden onderscheidenlijk f 3 043 000 en f 3 332 000 op (in 1929 f 3 129 000 en f 3 390 000).

De *zuivere gewone Landsuitgaven* hebben in 1930 ± f 524 miljoen bedragen of f 7,7 miljoen meer dan was geraamd. Wordt hierbij evenwel in aanmerking genomen, dat de rechtstreeks tegenover de uitgaven staande ontvangsten ± f 4,7

1) Het cijfer voor 1929 van het kinabedrijf is niet met dat voor 1930 vergelijkbaar, daar met ingang van 1 Januari 1930 de Indische Bedrijvenwet op dit bedrijf van toepassing is verklaard.



millioen beneden de raming bleven (o. a. doordat niet alle verrekeningen in verband met de aanmunting in 1930 ten bate van het dienstjaar werden geboekt), dan blijkt, dat de raming van de gewone uitgaven per saldo met  $\pm$  f 3 miljoen is overschreden.

Dit cijfer is voor een bedrag van  $\pm$  f 7 miljoen gunstig beïnvloed, doordat niet werd beschikt over de op den dienst 1930 geblokkeerde kredieten, vermeld in het bij de behandeling van de begroting 1931 aan den Volksraad verstrekt overzicht van maatregelen op de begroting 1930, welke niet tot uitvoering zouden worden gebracht (gedr. stukken zittingsjaar 1930—1931, ond. 1, alg. gedeelte, stuk 7).

Ook voor den *buitengewone dienst* werd eene belangrijke beperking in de uitgaven verkregen door het achterwege laten van op de begroting 1930 toegestane maatregelen, welke zonder te groot bezwaar achterwege konden blijven of konden worden uitgesteld (vgl. de boven aangehaalde bij de begroting 1931 aan den Volksraad verstrekte opgaaf). De totale besparing op de uitgaven bedroeg  $\pm$  f 11,5 miljoen.

Aan buitengewone ontvangsten uit den opiumverkoop werd f 5,4 miljoen minder ontvangen dan was geraamd (zie het aangeteekende bij de ontvangsten uit de monopolies ten bate van den gewonen dienst). Daartegenover werd echter een bedrag van f 4,6 miljoen geboekt wegens terugvloeiing van kapitaal door vermindering van uitstaande voorschotten bij den Pandhuisdienst en een som van f 4,9 miljoen wegens terugbetaling door de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij van bouwvoorschotten ten behoeve van de toestandkoming van eene vrijliggende spoorverbinding van Soerakarta naar Jogjakarta.

## 2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen.

a. *Vlottende schuld.* Ondanks de uitgifte van schuldbewijzen tot een nominaal bedrag van f 215 080 000 ter consolidatie van de vlottende schuld, is die schuld van den aanvang 1930 af tot einde Juni 1931 belangrijk opgelopen, zooals uit den volgende staat kan blijken.

Omschrijving bestanddeelen vlottende schuld.	Aanvang 1930.	Einde Juni 1931.
Stand Landsrekening bij de Javasche Bank . . . . .	Cr. f 7 738 000	D. f 26 984 000
Muntbiljetten in omloop . . .	40 695 000	10 570 000
Schatkistpapier . . . . .	300 000	18 435 000
Overtollige kasmiddelen Zelf- besturen . . . . .	—	500 000
Totaal Ned.-Indië . . . . .	f 33 257 000	f 56 489 000
Stand Landsrekening bij 's Rijks schatkist . . . . .	D f 10 451 000	D. f 81 901 000
Tijdelijk onbelegde gelden van het Muntfonds . . . . .	1 490 000	218 000
Totaal Nederland . . . . .	11 941 000	82 119 000
Totaal vlottende schuld . . . . .	f 45 198 000	f 138 608 000
Vermeerdering tot einde Juni 1931 . . . . .		93 410 000

Zonder consolidatie zou de toename van de vlottende schuld van begin Januari 1930 tot einde Juni 1931 hebben bedragen f 301 167 480.



De Landsrekening bij de Javasche Bank wees over die periode op 4 Januari 1930 als hoogste creditsaldo aan een bedrag van f 7 738 500 en als hoogste debetsaldo op 5 Juli 1930 f 35 663 000.

De rekening werd gunstig beïnvloed door storting van het in Indië geplaatste gedeelte der Nederlandsch-Indische leening 1923 E (uitgifte 1930) met f 2 675 000; dat van de leening 1930 met f 8 745 000 en dat van de leening 1931 met f 14 024 500.

De eischen, die aan de circulatiebank werden gesteld ten aanzien van de financiering van 's Lands vlottende schuld in Indië, lieten niet toe dat remises naar Nederland plaats hadden ter afdekking van het debetsaldo bij 's Rijks schatkist.

Op 15 Juli 1930 werd de inschrijving opengesteld op f 10 miljoen schatkistpromessen. Ingeschreven werd voor een bedrag van f 26 000 000, waarvan op 28 Juli d.a.v. werden toegewezen:

*3 maands-promessen*

f 7 000 000 tegen den prijs van f 993,15 per duizend gulden nominaal (rente  $2\frac{1}{2}$  pct.);

*5 maands-promessen*

f 3 000 000 tegen den prijs van f 985,13 (rente  $3\frac{5}{8}$  pct.).

Een tweede inschrijving op f 15 000 000 schatkistpromessen werd opengesteld op 6 Maart 1931. Ingeschreven werd voor een bedrag van f 37 200 000, waarvan op 27 Maart d.a.v. werden toegewezen:

*3 maands-promessen*

f 7 000 000 tegen den prijs van f 993,91 (rente  $2\frac{1}{2}$  pct.);

*5 maands-promessen*

f 4 500 000 tegen den prijs van f 989,58 (rente  $2\frac{1}{2}$  pct.);

*6 maands-promessen*

f 3 500 000 tegen den prijs van f 987,50 (rente  $2\frac{1}{2}$  pct.).

Op 16 Juni 1931 werd wederom de inschrijving opengesteld op f 15 000 000 schatkistpromessen. Ingeschreven werd voor een bedrag van f 23 500 000, waarvan 26 Juni d.a.v. werden toegewezen:

*3 maands-promessen*

f 9 000 000 tegen den prijs van f 994,05 (rente 2,4 pct.);

*5 maands-promessen*

f 6 000 000 tegen den prijs van f 989,30 (rente  $2\frac{1}{2}$  pct.).

Het bij de wet van 24 Dec. 1929 (N. S. n<sup>o</sup>. 583, I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 27) vastgestelde maximum credietbedrag van f 50 000 000 voor de voorziening in de behoeften aan kasgeld voor den Indischen dienst in Nederland gedurende het jaar 1930 werd bij de wet van 18 Juli 1930 (N. S. n<sup>o</sup>. 321, I. S. n<sup>o</sup>. 347) verhoogd tot f 125 000 000.

Bij de wet van 4 Dec. 1930 (N. S. n<sup>o</sup>. 501, I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 63) werd het maximum credietbedrag voor het jaar 1931 bepaald op f 125 000 000, welk bedrag bij de wet van 9 Juli 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 364) werd verhoogd tot f 200 000 000.

Het saldo bij 's Rijks kas bewoog zich tusschen een laagste debetsaldo van f 10 451 000 op 4 Januari 1930 en een hoogste debetsaldo van f 134 302 000 op 30 Mei 1931.

Het saldo werd gunstig beïnvloed door storting van het in Nederland geplaatste gedeelte der Nederlandsch-Indische leening 1923 E (uitgifte 1930) met f 33 384 000, dat van de leening 1930 met f 60 389 900 en dat van de leening 1931 met f 75 300 500. Een gedeelte van de inschrijvingsom van deze laatste leening tot een bedrag van f 7 275 000 werd in Nederlandsch-Indisch schatkistpapier voldaan.



b. *Geconsolideerde schuld.*

De geconsolideerde schuld vertegenwoordigde bij den aanvang van 1930 een bedrag van .....	f 987 475 300
Aan nieuwe schuld werd over de periode Januari 1930 t/m Juni 1931 uitgegeven .....	215 080 000
Totaal .....	f 1 202 555 300
terwijl de schuld afnam wegens aflossing met .....	f 27 876 500
en wegens inkoop van obligaties van dollarleeningen met .....	17 116 000
	44 992 500
zoodat de schuld einde Juni 1931 bedroeg .....	f 1 157 562 800

Krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwet van 2 Juni 1923 (N. S. n<sup>o</sup>. 248, I. S. n<sup>o</sup>. 292) werd op 1 April 1930 de inschrijving opengesteld op een bedrag van f 16 130 000 4½ pct. schuldbewijzen tegen den koers van 96 pct., deel uitmakend van een totaal bedrag van f 37 880 000 — zijnde het restant van het leeningsbedrag, tot de uitgifte waarvan bedoelde Leeningwet machtigde —, waarvan reeds ondershands was geplaatst een bedrag van f 21 750 000 tegen den koers van 95<sup>5</sup>/<sub>8</sub> pct.

In totaal werd ingeschreven voor een bedrag van f 118 000 000, waarvan werd toegewezen f 13 574 600 in Nederland en f 2 555 400 in Nederlandsch-Indië.

Krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwet van 30 Oct. 1930 (N. S. n<sup>o</sup>. 415, I. S. n<sup>o</sup>. 385) werd op 14 November 1930 de inschrijving opengesteld op een bedrag van f 49 700 000 4½ pct. schuldbewijzen tegen den koers van 97<sup>3</sup>/<sub>8</sub> pct., deel uitmakend van een totaal bedrag van f 77 200 000, waarvan reeds f 27 500 000 ondershands was geplaatst tegen den koers van 97<sup>3</sup>/<sub>8</sub> pct.

Het ingeschreven bedrag werd ten volle toegewezen, waarvan f 43 109 800 in Nederland en f 6 590 200 in Indië.

Krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwet van 20 Mei 1931 (N. S. n<sup>o</sup>. 201, I. S. n<sup>o</sup>. 178) werd op 29 Mei 1931 de inschrijving opengesteld op een bedrag van f 60 000 000 4½ pct. schuldbewijzen tegen een koers van 97<sup>1</sup>/<sub>2</sub> pct., deel uitmakend van een totaal bedrag van f 100 000 000, waarvan reeds f 40 000 000 ondershands was geplaatst tegen den koers van 97<sup>1</sup>/<sub>8</sub> pct., terwijl het restant door een bankconsortium werd overgenomen tegen den koers van 96<sup>1</sup>/<sub>2</sub> pct.

Het ingeschreven bedrag, waarvan f 49 162 900 in Nederland en f 10 837 100 in Indië, werd ten volle toegewezen.

3. *Belastingen in geld.* <sup>1)</sup>

Voor het jaar 1930 valt slechts van een enkele *algemeene voorziening op belastinggebied* melding te maken. Bij de wet van 14 Juni 1930 (N. S. n<sup>o</sup>. 244, I. S. n<sup>o</sup>. 310) zijn n.l. bepalingen vastgesteld, krachtens welke dubbele belasting tengevolge van heffingen in Nederland, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao eenzijdig en in een vreemden staat anderzijds kan worden voorkomen.

Omtrent de verschillende belastingheffingen in het bijzonder, valt het volgende te vermelden.

In de *personeele belasting* werden over het jaar 1929 aangeslagen: 60 995 Europeanen, 53 058 Vreemde Oosterlingen en 64 180 Inlanders. Dat het aantal aangeslagenen van de laatste bevolkingsgroep relatief klein is, vindt zijn oorzaak in het aannemen van een grenscijfer voor de onbelaste huurwaarden van woonhuizen, hetwelk voor inheemsche verhoudingen betrekkelijk hoog is, doch niet lager kan worden gesteld, omdat men hierbij moet rekening houden met de onder de Europeanen heerschende woningtoestanden.

<sup>1)</sup> Voor zoover in dit gedeelte van het Verslag niet vermeld, wordt voor de opbrengst der verschillende heffingen en voor andere gegevens verwezen naar het 2de deel.



Wordt hierbij in het oog gehouden, dat een aanslag naar de grondslagen meubilair en rijwielen (w.o. motorrijwielen) niet plaats vindt wanneer de huurwaarde der woonhuizen beneden hooger bedoeld cijfer blijft, dan behoeft het geen verwondering te wekken, dat ook naar deze grondslagen de belasting voor de Inheemsche bevolkingsgroep veel minder beteekenis heeft dan voor de andere categorieën van belastingplichtigen. Dit blijkt ook uit het volgend vergelijkend overzicht over 1929.

	Aantal aangestlagenen.	Aanslag naar huurwaarde en meubilair.	Aanslag naar rijwielen en motorrijwielen.
Europeanen . . . . .	60 995	f 3 999 766	f 150 954
Vreemde Oosterlingen . . . . .	53 058	1 066 386	42 994
Inlanders . . . . .	64 180	712 907	23 525

De aanslag naar de grondslagen paarden en rijtuigen, welke niet van een minimum-huurwaarde afhankelijk is, komt daarentegen voor het overgrote deel voor rekening van de Inheemsche bevolking, zooals blijkt uit het volgende staatje.

	Paarden.	Rijtuigen.
Inlanders . . . . .	f 61 136	f 28 775
Vreemde Oosterlingen . . . . .	12 759	11 143
Europeanen . . . . .	23 516	11 247

Overigens heeft de belasting naar deze grondslagen zeer veel van hare beteekenis verloren. Daarentegen is de grondslag automobielen, in verband met de gestadige uitbreiding van het automobieltransport, in de laatste jaren van veel grootere beteekenis geworden. Een overzicht over de laatste 5 jaren van de aanslagen moge deze verschuiving toonen.

	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Paardenbelasting . .	f 126 295	f 142 587	f 122 140	f 105 783	f 97 411
Rijtuigenbelasting .	111 535	92 272	75 925	60 325	51 165
Automobielbelasting	796 455	772 949	944 809	1 068 988	1 148 240

Aangezien het wenschelijk is gebleken om de statistiek der inkomstenbelasting zoodanig om te werken, dat zij aan hoogere eischen voldoet dan de tot nu toe jaarlijks in dit Verslag opgenomen overzichten, is met betrekking tot het belastingjaar 1930 een nieuwe statistiek in bewerking genomen, welke het volgend jaar in het tweede deel van dit Verslag zal worden opgenomen.

Het aantal opeenten op de inkomstenbelasting, voor het jaar 1930 24 bedragende (I. S. 1930 n°. 59), werd voor het jaar 1931 verhoogd tot 30, zijnde het aantal, dat geheven werd vóór bij de begroting voor 1927 tot verlaging werd overgegaan (I. S. 1931 n°. 187).

Een terugblik tot 1927 doet zien, dat de uitkomsten van de inkomstenbelasting vooruitgang vertoonen. Dit bevredigend verschijnsel mag ongetwijfeld — behalve aan de ontwikkeling van het bedrijfsleven — worden toegeschreven aan de steeds



voortgezette intensivering van den belastingdienst, welke eene betere heffing en invordering mogelijk maakt. Duidelijk wordt zulks gedemonstreerd door de gegevens nopens den stand op eind April 1931. De netto kohier-bedragen over de jaren 1927, 1928 en 1929 beliepen n.l. respectievelijk f 52 500 000, f 53 400 000 en f 54 400 000, waarvan op dat tijdstip nog niet betaald was f 2 400 000, f 2 200 000 en f 3 600 000.

Voor het belastingjaar 1930 schijnt de verwachting gewettigd, dat de uitkomsten niet, althans niet te veel, zullen achterstaan bij de vorige jaren. Einde April 1931 bedroeg het netto-kohierbedrag f 52 100 000 en het daarvan nog niet betaald gedeelte f 9 500 000.

Ingevolge de Ord. van 6 Juni 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 188) worden ter versterking van de middelen vijftwintig opeenten geheven op de aanslagen in de *vennootschapsbelasting*, betrekking hebbende op tijdvakken, welke einde valt tusschen 30 Juni 1930 en 1 Juli 1931. Op de aanslagen, betrekking hebbende op tijdvakken, welke einde valt tusschen 30 Juni 1929 en 1 Juli 1930, werden 20 opeenten geheven (Ord. van 15 Maart 1930 in I. S. n<sup>o</sup>. 60).

De opbrengst van deze belasting gaat achteruit. Terwijl in de jaren 1926 t/m 1929 de geïnde bedragen onderscheidenlijk f 71 901 902, f 57 016 657, f 59 250 622 en f 51 566 041 beliepen, bedraagt de in 1930 te verwachten opbrengst f 46 021 332.

Door de late vaststelling van de *verpondingsordonnantie* (in Augustus 1928; I. S. n<sup>o</sup>. 342) kon, mede in verband met de te treffen uitvoeringsmaatregelen, eerst in 1929 met den aanslag over het tijdvak 1928—1932 worden aangevangen. De aanslag voor gebouwde goederen, waarbij als regel huurprijs of geschatte huurwaarde tot grondslag dient, is zoo goed als beëindigd. Voor het ongebouwd goed (erfpachtsondernemingen, particuliere landerijen e. d.), waarvan de aanslag zich hoofdzakelijk heeft geconcentreerd te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja (waar de zetel van belastingplichtigen gevestigd is en waar ook de aanslag in de vennootschapsbelasting plaats vindt), moeten nog aanslagen vastgesteld worden.

Terwijl in 1928 en 1929 onderscheidenlijk f 5 444 999 en f 6 846 765 geïnd is, wordt voor 1930 een opbrengst verwacht van f 9 658 887.

Het *zegelrecht*, verschuldigd wegens effecten- en productentransacties (handelszegelrecht), werd bij Ord. van 22 Dec. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 441) tijdelijk verhoogd van 1 tot 1½ per mille, welke verhooging krachtens G. B. 16 Jan. 1931 n<sup>o</sup>. 11 (I. S. n<sup>o</sup>. 26) op 1 Februari 1931 in werking is getreden.

Tevens werden maatregelen getroffen om het zegelrecht voor vergunningen tot ontscheping van f 100 tot f 150 te verhoogen en dat voor foelatingskaarten, welke aan contractkoelies na afloop van hun contract worden uitgereikt, van f 1,50 op f 75 te brengen. De desbetreffende wijzigingen werden vastgesteld bij K. B. 21 April 1931 n<sup>o</sup>. 31 (I. S. n<sup>o</sup>. 159) en bij Ord. van 25 April 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 160); zij zijn krachtens G. B. van laatstgemelden datum n<sup>o</sup>. 6 (I. S. n<sup>o</sup>. 161) met ingang van 1 Juli 1931 in werking getreden.

Eene wijziging in de heffing van het zegelrecht met betrekking tot het verleenen van vergunningen tot het aanleggen, hebben en gebruiken van radio-ontvanginrichtingen, welke verband houdt met een te verleenen concessie voor het exploiteeren van een omroepbedrijf (Ord. van 12 Sept. 1930, I. S. n<sup>o</sup>. 346), trad nog niet in werking.

Overeenkomstig de bepalingen betreffende *loterijen* (I. S. 1923 n<sup>o</sup>. 351 en 1925 nos. 165 en 222) wordt van de toegestane loterijen eene belasting geheven van 20 ten honderd. De opbrengst bedroeg in 1930 f 811 241, tegen f 1 023 518 in 1929 en f 822 170 in 1928.

*Landrente op Java en Madoera.* Behalve op de tot het Landsdomein teruggebrachte landerijen in het voormalig gewest Batavia — waar de in I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 366 (sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 817, 1919 n<sup>o</sup>. 474, 1923 n<sup>o</sup>. 426 en 1926 n<sup>o</sup>. 105) opgenomen afzonderlijke voorloopige regeling van toepassing is —, geschiedde de aanslag en de inning van de landrente op Java en Madoera overeenkomstig de bepalingen opgenomen in I. S. 1907 n<sup>o</sup>. 277 (sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1912 n<sup>o</sup>. 605, 1916 n<sup>o</sup>. 735, 1922 n<sup>o</sup>. 472,



1925 n°. 544 en 1927 n°. 164) en overeenkomstig de regeling, opgenomen in de „Landrente-ordonnantie 1927” (I. S. n°. 163).

In de tot het Landsdomein teruggebrachte particuliere landerijen, gelegen in de residentie Bantam, werd de voorloopige landrente-regeling reeds in 1925 en in die, gelegen in de residentie Krawang, in 1927 en 1928 onderscheidenlijk door de Java-landrente-regeling van 1907 en die van 1927 vervangen.

In 1930 werd de „Landrente-ordonnantie 1927” ingevoerd in de tot het Landsdomein teruggebrachte particuliere landerijen in een drietal districten der residentie Buitenzorg en werd voorts de landrente-aanslag op de basis van evengenoomde ordonnantie in 38 districten herzien. In totaal werd in deze 41 districten eene oppervlakte van landrenteplichtige gronden geregistreerd van 837 058 bouws (waarvan 328 482 bouws sawah) of 25 594 bouws (3 %) meer dan volgens de laatste leggers, terwijl de aanslag in de landrente ad f 3 561 493 eene stijging met ruim f 300 000 (9 %) te zien gaf.

Uit de afdeelvingsverslagen nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1930 blijkt, dat de aanslag in 1930 bedroeg f 34 566 695, tegen f 34 052 288 in 1929 (verbeterd cijfer).

In verband met misgewas werd in 1930 ontheffing verleend tot een bedrag van f 874 899; wegens andere gewichtige redenen tot een bedrag van f 3196 en wegens onbeplant blijven der gronden tot een bedrag van f 186 499.

Hierdoor moest dus de landrente-aanslag in 1930 verminderd worden met f 1 064 594 (in 1929 met f 1 315 778), zoodat werkelijk te heffen viel f 33 502 101, tegen f 32 736 510 in 1929.

Einde 1930 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 502 248.

De reeds in 1929 ingetreden daling in de prijzen der landbouw-producten, welke zich in 1930 scherper accentueerde en gepaard ging met eene algemeene malaise in het bedrijfsleven, is van nagenoeg geen invloed geweest op de inning der landrente. De niet onbelangrijke achterstand in de betaling der landrente is voornamelijk te wijten aan late bekendmaking van den nieuwen aanslag in een aantal districten, waar die aanslag werd herzien.

Intusschen leidde de daling van de prijzen der landbouwgewassen tot het treffen van voorzieningen om zoo noodig aan moeilijkheden bij de invordering in het jaar 1931 tegemoet te komen. Deze voorzieningen betreffen het plaatselijk spoedig onderkennen van achterstand en het betrachten van de noodige soepelheid bij de inning. Ten aanzien van het verlenen van eventueele ontheffingen is bovendien tot de volgende gedragslijn besloten. In districten, waar de landrente wordt herzien en de totale aanslag van sawahs en droge gronden daardoor met meer dan 10 % boven den aanslag van het vorige jaar zal zijn verhoogd, zal die verhooging bij wijze van ontheffing tot ongeveer dat percentage worden teruggebracht. In desa's, waar de aanslag der sawahs in verband met eene z.g. periodieke oplegging, als voorzien in het vierde lid van art. 7 der landrente-ordonnantie, zal zijn verhoogd, zal de stijging in haar geheel door ontheffing worden geannuleerd. In het overige gebied zal, zoodra van een bepaalden noodtoestand blijkt, eveneens tot ontheffing kunnen worden overgegaan tot een percentage als in verband met de plaatselijke omstandigheden volstrekt noodig en billijk mocht voorkomen.

*Landrente in de Buitengewesten.* In de Buitengewesten wordt landrente geheven in de gewesten Bali en Lombok en Celebes en Onderhoorigheden, zoodra in de afdeeling Hoeloe Soengei van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Voor zoover deze heffingen aangaat, verdient slechts vermelding, dat de nieuwe regeling vervat in de Bali-landrente-ordonnantie (I. S. 1922 n°. 812) in 1930 mede in werking getreden is in de onderafdeeling Midden-Lombok.

*Andere landelijke inkomsten.* De overige onder de landelijke inkomsten begrepen belastingen zijn: de Inlandsche verponding en de belasting op de vischvijvers op Java en Madoera, de vertiening van het rijstgewas en de tesangheffing ( $\frac{1}{2}$  van de opbrengst van de aan Inlanders in gebruik afgestane Gouvernements-rijstvelden) in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de tigasana-



oepeti-belasting op Lombok, de gebruiksgrondbelasting in de Buitengewesten en het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de Gouvernementslanden buiten Java en Madoera (I. S. 1921 n<sup>o</sup>. 225).

De belasting op de vischvijvers op Java en Madoera, de vertiening van het rijstgewas en de tesangheffing op Celebes en Onderhoorigheden en de tigasana-oepeti-belasting op Lombok zijn bestemd bij de invoering van de landrente-regelingen in die gebieden te verdwijnen.

Het hoofdgeld is eene belasting in geld, die, zoodra de toestanden zich daarvoor leenen, van de heerendienstplichtigen kan worden geheven ter vervanging van de afgeschafte heerendiensten. De betrokken regeling vond tot dusver slechts toepassing voor Bangka (I. S. 1921 n<sup>o</sup>. 805 en 1923 n<sup>o</sup>. 195) en Billiton (I. S. 1928 n<sup>o</sup>. 240).

Naast het hoofdgeld staat de niet tot de landelijke inkomsten gerekende individueele of groeps-gewijze afkoop van heerendiensten, welke is geregeld bij de Ord. in I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 722, j<sup>o</sup>. I. S. 1926 n<sup>o</sup>. 375 (zie onder Belastingen in arbeid onder „Heerendiensten”).

In 1930 kwam de ongunst der tijden sterk tot uiting in de opbrengst van de in- en uitvoerrechten en het statistiekrecht. Aan invoerrecht werd  $\pm$  f 18 millioen, aan uitvoerrecht ruim f 4 millioen en aan statistiekrecht ruim f 1 millioen minder ontvangen dan in 1929, zooals uit de volgende opbrengstcijfers blijkt.

	1929	1930
Invoerrecht .....	f 95 400 003	f 77 694 176
Uitvoerrecht .....	13 062 543	8 815 908
Statistiekrecht .....	6 348 128	5 120 428
Totaal .....	f 114 810 674	f 91 630 512

Ter versterking van de middelen werd met ingang van 1 Januari 1931 het tarief van invoerrechten tijdelijk — n.l. voor den duur van het jaar 1931 — met tien ocenten verhoogd, behalve voor de na te noemen goederen: gambir, gedistilleerd, houtgeest en wijn (wet van 31 Dec. 1930, N. S. n<sup>o</sup>. 516, I. S. n<sup>o</sup>. 453).

Niettemin bleven de ontvangsten over de eerste vijf maanden van 1931 belangrijk beneden die over het overeenkomstige tijdvak van 1930.

Eene belangrijke wijziging van de *Indische Tariefwet* kwam tot stand bij de wet van 27 Maart 1931 (N. S. n<sup>o</sup>. 127, I. S. n<sup>o</sup>. 139). De voornaamste daarbij getroffen regelingen zijn de volgende:

1. vrijstelling van invoerrecht, onder zekere voorwaarden, van de bodemproducten en de producten der inheemsche nijverheid van de z.g. vrijgebieden (d. z. Poeloe Wé en Riouw-archipel), zoowel als van de producten der Westersche nijverheid dier gebieden; daardoor werd de fiscale behandeling van de industrieën in tol- en vrijgebied in algemeenen zin op dezelfde basis geschoeid;
2. vrijstelling van invoerrecht van triplexkisten en onderdeelen daarvan en van caseïne;
3. omzetting in een specifiekrecht van het in de praktijk tot veel moeilijkheden aanleiding gegeven hebbende waarderecht van films voor projectie-doel-einden;
4. opneming van een afzonderlijken post in het tarief van invoerrechten voor radiotoestellen.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1930 afgedaan 1133 bekeuringen (waarvan 1049 bij onderhandsche schikking), tegen 1349 in 1929.

De bedragen, welke de in het tolgebied geheven *accijnzen* in de jaren 1929 en 1930 in 's Lands kas deden vloeien, blijken uit de volgende opgaaf.

	1929	1930
Accijns op Inlandsch gedistilleerd .....	f 1 109 480	f 949 928
„ „ tabak .....	120 657	97 332
„ „ petroleum .....	30 954 698	32 368 410
„ „ lucifers .....	10 736 478	9 752 055
Totaal .....	f 42 921 313	f 43 167 725



Alleen de ontvangsten aan accijns op petroleum vertoonden in 1930 een accres, hetgeen zijne verklaring vindt in het toegenomen verbruik van benzine als drijfkracht voor motoren (automobielen), zooals de volgende ontvangsteijfers aantonen.

	1929	1930
Aan accijns op kerosine .....	f 12 884 957	f 12 198 655
„ „ „ benzine .....	18 069 741	20 169 755
Totaal .....	f 30 954 698	f 32 368 410

Ten einde eene krachtige preventieve werking van de strafbepalingen, voorkomende in de gedistilleerd-accijns-ordonnantie (I. S. 1898 n<sup>o</sup>. 90) te doen uitgaan en tegen eventuele overtreders strenger te kunnen optreden, is in 1930 eene herziening daarvan voorbereid — tot stand gekomen in 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 111) —, waarbij in het algemeen op de verschillende delicten zwaardere straffen (hechtenis of geldboete) zijn gesteld en bij verscheidene overtredingen bijzondere minima voor de geldboeten zijn opgenomen; tevens is het onderscheid naar den landaard der overtreders vervallen. Dit laatste is bij de Ord. in I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 106 eveneens geschied ten aanzien van de strafbepalingen, voorkomende in de petroleum-accijns-ordonnantie (I. S. 1886 n<sup>o</sup>. 249).

Bovendien zijn bij de aangehaalde ordonnantie in I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 111 afzonderlijke strafbepalingen toegevoegd aan de Ord. in I. S. 1898 n<sup>o</sup>. 93, houdende voorschriften omtrent het verlenen van vrijdom van invoerrecht of accijns van houtgeest en gedistilleerd.

Wegens overtreding van de accijnsbepalingen betreffende het Inlandsch gedistilleerd, de petroleum en de lucifers werden in 1930 afgedaan 427 bekeuringen, tegen 590 in 1929.

*Pachten.* Als gevolg van de invoering van de pandhuisregie in de gewesten Riouw en Onderhoorigheden, Bangka en Onderhoorigheden, Billiton en de Westerafdeeling van Borneo (Bb. n<sup>o</sup>. 12192)<sup>1)</sup> werd het middel van de pandhuizen in die gewesten na de tijdstippen van inwerkingtreden van de regie niet meer verpacht dan wel werden de ter zake nog loopende pachtvereenkomsten opgezegd.

De pacht der pandhuizen te Ngabang, Pemangkat en Sintang (Westerafdeeling van Borneo) zal echter in het belang van de bevolking nog gehandhaafd blijven en zal wederom worden afgestaan voor het tijdvak 1 Mei 1931 tot en met eind April 1932.

De pacht der pandhuizen te Bonthain, Semblimbingan, Bandjermasin, Samarinda, Balikpapan en Sambodja, die op 1 April 1931 afliep, werd met het oog op de voorgenomen invoering van de pandhuisregie met ingang van 1 April 1932 slechts voor één jaar afgestaan.

De verkoop van laroe ter hoofdplaats Koepang (Timor en Onderhoorigheden) en de verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in het tolvrije gebied van den Poeloetoedjoeh-archipel werd met ingang van 1 April 1931 op nieuw verpacht resp. voor één en drie jaren.

Met ingang van 1 Januari 1931 werd voor het eerst de pacht van het recht tot het houden van een pandhuis te Koeala Toengkal (res. Djambi) afgestaan en wel voor den tijd van één jaar.

De opbrengst der verschillende pachten bedroeg in 1930 f 175 038. De betaling der verschuldigde pachtsommen geschiedde vrij geregeld, zoodat bij het einde van 1930 geen achterstand bestond.

Behalve dat te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Tandjoengpandan (Billiton) een clandestien pandhuis werd ontdekt, waarvan de

<sup>1)</sup> De tijdstippen van inwerkingtreding zijn voor de pandhuizen te Tandjoengpinang, Sambo, Tandjoengbalai (Karimoen), Tobaali en Belinjoe nader vastgesteld op 1 April 1930, voor de pandhuizen te Pangkalpinang, Muntok, Soengeiliat, Tandjoengpandan, Manggar en Gantoeng op 1 Juli 1930 en voor de pandhuizen te Pontianak, Singkawang, Sambas en Mampawa op 1 Mei 1931.



houders deswege strafrechtelijk vervolgd werden, werden geen andere overtredingen van de pandhuispacht geconstateerd.

*Licentiën.* In de gewesten Riouw en Onderhoorigheden, Amboina, Ternate en Timor en Onderhoorigheden, waar de pandhuisregie nog niet is ingevoerd, wordt het pandhuisbedrijf door licentiehouders uitgeoefend (I. S. 1869 n<sup>o</sup>. 85, art. 1, sub a, j<sup>o</sup>. art. 127, lid 1, van I. S. 1921 n<sup>o</sup>. 498). In 1930 zijn zes vergunningen tot het houden van een pandhuis uitgereikt, tegen acht in 1929. Nopens die zes in 1930 verleende vergunningen volgen in het volgende staatje eenige gegevens. De beide vergunningen voor Riouw en Onderhoorigheden werden met ingang van 1 April 1930 ingetrokken wegens tusschentijdsche invoering van de pandhuisregie.

Gewest.	Aantal uitge-reikte vergun-ningen.	Aantal belee-ningen.	Verstreckte leensommen.	Renteper-centage per maand.
Riouw en Onderhoorigheden . . .	2	8 853	\$ 34 404	1 à 6%
Amboina . . . . .	1	17 051	f 115 081	3%
Ternate . . . . .	2	3 721	18 972	3 à 4%
Timor en Onderhoorigheden . . .	1	23 000	127 120	2%

De licentiën voor het houden van Chineesche dobbelspelen hebben over het jaar 1930 veel minder opgebracht dan het jaar te voren, n.l. voor Java en Madoera slechts f 1100 (v. j. f 4550) en voor de Buitengewesten f 85 465 (v. j. f 111 737).

#### 4. Belastingen in arbeid.

De verplichting tot prestatie van arbeid ten behoeve van de Overheid — al of niet afkoopbaar — komt in Nederlandsch-Indië in drie vormen voor, n.l. *dorpsdiensten*, *diensten op de particuliere landerijen* en *heerendiensten*.

Sedert eenigen tijd hebben deze diensten bijzondere aandacht getrokken door de besprekingen betreffende den gedwongen arbeid door de Internationale arbeidsorganisatie te Genève, welke geleid hebben tot de vaststelling op 28 Juni 1930 van eene conventie <sup>1)</sup>. Medio 1931 heeft de Volksraad geadviseerd tot aanneming van een wetsontwerp, houdende goedkeuring van de ratificatie onder bepaalde reserves.

In verband hiermede moge te dezer plaatse aan het karakter van de in Indië voorkomende vormen van gedwongen arbeid en de te dien aanzien door de Regeering gevolgde politiek een uitvoeriger beschouwing gewijd worden dan uit zuiver financieel oogpunt noodig zou zijn.

De *dorpsdiensten* zijn prestaties ten behoeve van Inheemsche locale gemeenschappen of van het bestuur daarvan, welke niet de Westersche Overheid, doch de Inheemsche bevolking of hare vertegenwoordigers (de volkshoofden) zelf heeft opgelegd, al geschiedt dit onder toezicht van de Overheid. In verband met den toestand binnen de dorpen of Inlandsche rechtsgemeenschappen speelt daar het geld een veel minder groote rol dan in het Westen; men verkeert in meer of minder mate nog in het stadium der productenhuishouding. Om te voorzien in de behoeften van het dorp of de rechtsgemeenschap, b.v. het onderhoud of den aanleg van dorpswegen en kleine irrigatieleidingen, de oprichting van dorpsgebouwtjes, en verder in de remuneratie van de eigen hoofden bestaat er practisch

<sup>1)</sup> De tekst dezer conventie is opgenomen in het „Beknopt verslag van den Secretaris der Nederlandsche afvaardiging”; bijvoegsel van afd. 8, jaargang 1930, van het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek.



veelal slechts één middel, d. i. het opleggen van de verplichting tot onbetaalden arbeid aan genoemde wegen en andere dorpswerken of onbetaald dienstbetoon ten behoeve van die hoofden. Hier is de gedwongen arbeid dus eene door de bevolking aan zichzelf opgelegde belasting in arbeid, ten einde te kunnen voorzien in de behoefte van haar eigen gemeenschap. De economische ontwikkeling en daarmee gepaard gaande toenemende geldhuishouding brengt mede, dat deze bijdragen in arbeid hoe langer hoe meer worden omgezet in bijdragen in geld. De Regeering tracht deze omzetting te bevorderen; eveneens behoort het tot Haar politiek om de regeling en de vordering van deze dorpsdiensten en afkoopgelden zooveel mogelijk over te laten aan de Inheemsche besturen dier gemeenschappen zelve, en Zich te beperken tot het tegengaan van misbruiken en van de vordering van te zware diensten of te hooge heffingen.

Op de *particuliere landerijen* zijn de opgezetenen verplicht om ten behoeve van de eigenaren diensten te presteeren, welke in het algemeen bestaan in één dag arbeid per week tegen vergoeding van voeding. Alle dienstplichtigen op deze landerijen zijn tot afkoop gerechtigd;  $\pm$  85 % koopt zijn dienstplicht af. Op de door het Land aangekochte of onteigende landerijen wordt geen heerendienst meer gevorderd.

De *heerendiensten* zijn door de Overheid gevorderde diensten voor den aanleg en het onderhoud van wegen en andere publieke werken, welke de werkbare mannen hebben te verrichten in de nabijheid van hun woonplaats onder leiding van hun eigen hoofden. Overnachten buiten de woonplaats komt slechts bij uitzondering voor en wel enkel voor eenige nachten. Er mogen hoogstens 30 dagen per jaar worden gevorderd, verdeeld over vier of meer perioden; in de praktijk wordt echter veel minder heerendienst gepresteerd, n.l. in het rechtstreeks bestuurd gebied van Nederlandsch-Indië gedurende 1929 per heerendienstplichtige gemiddeld 15 dagen heerendienst per jaar. Meestal bestaat de opgedragen arbeid uit taakwerk, t. w. het onderhoud van een in de nabijheid van de woonplaats der heerendienstplichtigen gelegen weggedeelte. Persoonlijke plaatsvervangings is altijd toegestaan, terwijl overigens de vordering op soepele wijze geschiedt; van zwaar drukkenden gedwongen arbeid is hier dus geen sprake.

Evenals de dorpsdiensten sluiten de heerendiensten zoowel op Java als in de Buitengewesten aan bij de volksinstellingen.

In het landbouwbedrijf, hetwelk in bijna geheel Indië het voornaamste middel van bestaan vormt, komen regelmatig terugkeerende perioden voor, waarin het gewas weinig of geen arbeid vereischt. Bovendien ontbreekt in vele streken de gelegenheid om in deze perioden arbeid van anderen aard te verrichten. In deze streken heeft dus eene vordering van bijdragen in geld een veel storender uitwerking dan het opleggen van eene verplichting tot arbeidsprestatie. Hierbij komt nog, dat de wegen ook voor de Inlandsche bevolking van groot nut zijn. In Nederlandsch-Indië is de cultuur van handelsgewassen voor de Inlandsche bevolking van zeer groot belang; de afvoer hiervan heeft voor een belangrijk deel plaats langs in heerendienst aangelegde wegen. De uitvoercijfers van bevolkingshandelsgewassen, welke van 1894 tot 1928 stegen van ruim 40 miljoen tot 428 miljoen gulden, leggen voor de belangen, welke hiermede gemoeid zijn, een sprekend getuigenis af.

De politiek, welke door Regeering ten opzichte van den heerendienst is gevoerd, kan als volgt worden samengevat.

Reeds in het in 1854 vastgestelde Regeeringsreglement werd voorgeschreven eene gewestwijze regeling bij ordonnantie van den aard en den duur dezer diensten in overeenstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften. Bovendien werd bepaald, dat de gewestelijke regelingen om de vijf jaar zouden worden herzien, met het doel om daarin tragsgewijze de verminderingen te brengen voor zoover bestaanbaar met het algemeen belang. De toen aanvaarde gedragslijn was derhalve gericht op reglementeering en geleidelijke vermindering.

De bedoelde gewestelijke regelingen zijn voor Java omstreeks 1890 vastgesteld. Sedert dien hebben telkens wijzigingen plaats gehad, waarbij de te vorderen diensten voortdurend verminderd werden, totdat zij in de jaren 1914 tot 1916 buiten de Vorstenlanden en behalve voor de particuliere landerijen geheel



werden afgeschaft. In de plaats van den heerendienst kwam toen het hoofdgeld, dat in 1926 ook is afgeschaft.

Voor de Buitengewesten is de heerendienst in de gewestelijke heerendienst-ordonnanties ook telkens verminderd. Het vorderbaar maximum aantal heerendienst-dagen werd verlaagd; verschillende werkzaamheden werden aangewezen, waarvoor geen heerendienst meer mag worden gevorderd (aanleg van groote verharde verkeerswegen); op Bangka en Billiton werd de heerendienst vrijwel afgeschaft en vervangen door het hoofdgeld.

In 1918 (I. S. n<sup>o</sup>. 722, j<sup>o</sup>. I. S. 1926 n<sup>o</sup>. 375) is eene algemeene regeling in het leven geroepen, welke de bevolking de gelegenheid biedt de op haar rustende heerendiensten geheel of gedeeltelijk af te koopen. Dit kan geschieden door alle of een deel der heerendienstplichtigen per rechtsgemeenschap of onderdeel daarvan gezamenlijk (algeheele afkoop) of door de heerendienstplichtigen afzonderlijk (individueele afkoop).

In I. S. 1874 n<sup>o</sup>. 276 is bepaald, dat door de heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Benkoelen eene belasting wordt opgebracht van f 2 per jaar en per persoon, waartegenover zij zijn vrijgesteld van de diensten ten behoeve van het aanleggen van wegen en bruggen, waartoe zij volgens I. S. 1869 n<sup>o</sup>. 79 verplicht waren (vgl. mede I. S. 1876 n<sup>o</sup>. 58).

Ter hoofdplaats Makassar en op de Spermonde- en Dewakang-eilanden wordt van de tot de Inlandsche bevolking behoorende werkbare mannen eene belasting geheven ten bedrage van f 5 's jaars ter hoofdplaats Makassar en van f 2,50 elders, waarvoor zij van heerendiensten zijn vrijgesteld (I. S. 1891 nos. 111 en 112, 1903 n<sup>o</sup>. 126 en 1912 n<sup>o</sup>. 153).

De opbrengst van de laatste twee genoemde belastingen bedroeg voor het jaar 1930 f 4084 en f 24 897, tegen f 4205 en f 22 876 in 1929.

Deze politiek heeft het resultaat gehad, dat in Nederlandsch-Indië met ruim 60 millioen zielen de heerendienst reeds afgeschaft is in een gebied bewoond door 40 millioen zielen, d. i.  $\frac{2}{3}$  deel van de bevolking (bijna geheel Java en een deel der Buitengewesten) en dat derhalve de verplichting tot prestatie van heerendienst thans nog rust op de Inlandsche bevolking van een gebied bewoond door 20 millioen zielen (het grootste deel van de Buitengewesten).

Bovendien bevordert het Gouvernement zooveel mogelijk den afkoop van den heerendienst, met het gevolg, dat binnen het bovengenoemde gebied, bewoond door 20 millioen zielen, een belangrijk deel van de bevolking (binnen het rechtstreeks bestuurd gebied 61 % van de dienstplichtigen) den heerendienst afkoopt.

Overigens loopen de toestanden in de streken, waar de heerendienstplicht nog bestaat, sterk uiteen.

In de primitieve streken, waar de productenhuishouding nog heerscht, het geldverkeer schaarsch en de bevolking in het algemeen niet genegen is tot vrijwilligen loonarbeid, zal vordering van heerendiensten vooreerst nog niet kunnen worden gemist, daar immigratie en vestiging van arbeiders ten behoeve van de wegen in dergelijke primitieve streken op groote moeilijkheden stuit, terwijl afkoop van den heerendienstplicht van gering profijt zou zijn voor de niet aan geld gewoon zijnde inheemsche bevolking en bovendien de betaling en de controle hierop door de geringe bevolkingsdichtheid groote moeilijkheden zouden opleveren.

In de dichtbevolkte of rijstproduceerende streken als de Vorstenlanden op Java (overal elders op Java zijn de heerendiensten afgeschaft), Bali en Sumatra's Westkust is de bevolking in het algemeen genegen den heerendienstplicht af te koopen en om loon arbeid aan de wegen te verrichten.

In de minder dicht bevolkte streken met grooten uitvoer van Inlandsche handelsgewassen (rubber, koffie) koopt de betrokken bevolking, zolang daar welvaart heerscht, gaarne de heerendiensten af. In het algemeen is de bevolking hier niet genegen tot loonarbeid, daar zij werkt in haar eigen aanplantingen en daarmee voldoende winst maakt. Terwijl dus in dergelijke streken, zolang voor de producten behoorlijke prijzen kunnen worden gemaakt, een tekort bestaat aan werkrachten, waarin met arbeiders van elders moet worden voorzien, doet zich bij het tewerkstellen van de noodige werklieden voor het onderhoud en den aanleg van wegen nog deze moeilijkheid voor, dat de Inheemsche arbeiders in het



algemeen het werken in de bevolkingsaanplantingen boven het werken aan de wegen prefereren, o. m. in verband met het deelwinningsstelsel. Om hieraan tegemoet te komen zijn van Overheidswege reeds verschillende pogingen gedaan tot immigratie van Javanen als wegwerkers. Streken zooals Zuid-Sumatra met eene goede verbinding met Java en een beschavingspeil, dat de vestiging van lieden van buiten niet afschrikt, verkeerden in dit opzicht in gunstige omstandigheden. Ook in Djambi zijn met proeven tot kolonisatie van lieden uit Midden-Java, die daar tevens tegen een bepaald loon arbeid aan de wegen verrichten, goede resultaten verkregen.

In 1930 werd besloten om de nog resteerende heerendiensten in beginsel af te schaffen en om deze afschaffing te bewerkstelligen in een periode, waarvan de duur afhankelijk zal zijn van 's Lands middelen. Om te beginnen zouden alle diensten, welke niet strekken tot het onderhoud van wegen, worden afgeschaft. De ingetreden ongunstige toestand van 's Lands financiën belette aan deze plannen, waarmede aanvankelijk een bedrag van f 500 000 's jaars gemoeid zou zijn, een begin van uitvoering te geven.

### 5. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop.

Het beheer der algemeene geldmiddelen, voor zoover dit, hetzij in eersten aanleg bij de Regeering zelve, hetzij, ingevolge algemeene of bijzondere bevoegdheidsoverdracht, bij hare „gedelegeerden" berustend, het karakter draagt van „administratief beheer" — het verrichten van handelingen, die voor het Land uitgaven dan wel ontvangsten ten gevolge hebben, alsmede het doen van lastgevingen tot betalingen uit of aan 's Lands schatkist — is geregeld en wordt verzekerd door het bij de uitvoerende macht en haar daartoe gemachtigde organen berustende „beschikkingsrecht". Hiertoe behoort vooreerst de bevoegdheid tot het treffen van maatregelen of het gelasten van handelingen, die uitgaven ten gevolge hebben, d. i. tot het aangaan van schulden voor het Land, eene bevoegdheid, welke, omdat de hier bedoelde handelingen en maatregelen alleen kunnen worden bevolen krachtens daartoe strekkende beschikking of „autorisatie", d. i. wettiging van de uit die handelingen voortspruitende uitgaven, „autorisatiebevoegdheid" wordt genoemd.

Het verdient in dit verband bijzondere opmerking, dat ten aanzien van de hier besproken bevoegdheid, welke in eerste instantie door de Regeering zelf op velerlei wijze kan worden uitgeoefend, een zeer groot aantal „delegaties" aan lagere organen heeft plaats gehad.

De meest voorkomende vorm van delegatie is deze, dat de departementshoofden worden gemachtigd om voor bepaalde doeleinden „te beschikken over de bij de begrooting toegestane fondsen", waaronder dan tevens worden verstaan de overeenkomstige credieten bij volgende begrootingen. Deze vorm van bevoegdheidsoverdracht geldt uiteraard voornamelijk de beschikking over regelmatig terugkeerende credieten.

Van de overige machtigingen is wel de ruimste verleend aan den Directeur van Gouvernementsbedrijven, die, uiteraard binnen de grenzen van de bij de begrooting daarvoor uitgetrokken credieten, bevoegd is tot alle handelingen, die Landsuitgaven ten gevolge hebben, voor zoover die noodig zijn voor de exploitatie en het beheer der onder zijn departement ressorteerende bedrijven en diensten en de ten behoeve van die bedrijven en diensten uit te voeren nieuwe werken.

In nagenoeg gelijken geest is de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken bevoegd tot alle handelingen, die Landsuitgaven ten gevolge hebben, voor zoover deze betrekking hebben op vernieuwingen en nieuwe werken — met de beperking nochtans, dat die bevoegdheid zich slechts uitstrekke tot handelingen, welke geen hogere uitgaaf dan f 50 000 vereischen en dat voor werken boven f 5000 de onvermijdelijkheid der uitgaaf vast sta — en om te beschikken over de jaarlijks bij de begrooting toegestane gelden voor onderhoud en herstel van 's Lands burgerlijke openbare werken.

Voor den Commandant der Zeemacht, Hoofd van het Departement der Marine, geldt eene machtiging van geheel overeenkomstige strekking ten aanzien van de



bij dat departement ondergebrachte bouwwerken, vaartuigen en goederen, terwijl eene soortgelijke bevoegdheid met betrekking tot nieuwe werken of vernieuwingen, onderhoud en herstellingen aan den Legercommandant is toegekend.

De overige departementshoofden missen de hier omschreven bevoegdheden, doch kunnen, in bepaalde gevallen, gebruik maken van eene machtiging van bijzondere strekking. Behalve de hiervóór besproken bevoegdheidsoverdracht toch, is om redenen van practisch belang ook gelegenheid gelaten om handelingen, waartoe niet bij zoodanige uitdrukkelijke delegatie bevoegdheid is verleend, te doen „onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal”. Zelfs op ruime schaal toegepaste delegaties, als hiervóór besproken, zouden niet geheel kunnen voorkomen, dat aangelegenheden van dikwijls ondergeschikte beteekenis aan den Landvoogd zouden moeten worden voorgelegd. Met het oog hierop en op mogelijke gevallen, waarin het dadelijk treffen van maatregelen van zoodanige urgentie is, dat niet op regeeringsautorisatie kan worden gewacht, is de hierbedoelde machtiging verleend. Zij berust vooreerst bij de Hoofden van departementen van algemeen bestuur, voorts bij de Hoofden van gewestelijk bestuur, behalve den Gouverneur van West-Java <sup>1)</sup>, bij bepaaldelijk daartoe aangewezen militaire gezaghebbenden en tot de zeemacht behoorende officieren of onder het Departement der Marine ressorteerende ambtenaren, alsmede bij het Hoofd van de Bangka-tinwinning. Eerstgenoemde gezaghebbenden zijn, onder 's Landvoogds nadere goedkeuring, bevoegd in gewone, d.w.z. niet-dringende gevallen, maatregelen te treffen, die tot uitgaven leiden, indien de uitgaaf wordt geraamd niet meer dan f 5000 te zullen bedragen en overigens in de begrooting bepaaldelijk omschrijving vindt; in dringende gevallen is hun bevoegdheid ten deze onbeperkt. De Hoofden van gewestelijk bestuur zijn, onder nadere regeeringsgoedkeuring, gemachtigd tot het verrichten van elke handeling, ongeacht het bedrag der daaraan verbonden uitgaaf, indien deze zoo weinig uitstel gedooft, dat door het vragen van en wachten op voorafgaande autorisatie een Landsbelang met benadeeling zou worden bedreigd, een en ander met beperking tot maatregelen, welke „dadelijk voorziening brengen”.

Van hoe wijde strekking de in het voorgaande besproken delegatie van autorisatiebevoegdheid op lagere bestuursorganen ook zij, talrijk zijn de gevallen, dat, voornamelijk door Hoofden van departementen, die de ruime bevoegdheid missen, welke hun hiervóór genoemde ambtgenooten bezitten, tot wettiging van uitgaven, die het gevolg zijn van „nieuwe maatregelen”, dat zijn maatregelen, waarop bij een ten uitvoer te leggen begrooting voor het eerst gerekend is, de machtiging der Regeering moet worden gevraagd. Teneinde nu de aanvragen om autorisatie, ook van weinig beteekenende maatregelen, waarmede de Regeering telken jare tegen het tijdstip van afkondiging der begrooting werd overstelpt, zooveel mogelijk te beperken, is in 1928 bepaald (zie Bb. n<sup>o</sup>. 11813), dat de autorisatie van *nieuwe* maatregelen, voor zoover de uitvoering van zoodanige regeeringsmachtiging afhankelijk is <sup>2)</sup>, zooveel mogelijk reeds zal moeten worden gevraagd bij de indiening van de betreffende begrotingsvoorstellen; zij wordt dan verleend tegelijk met de voorgeschreven regeeringsmachtiging om met die maatregelen rekening te houden bij de ontwerp-begrooting. Deze regeling, waarbij het vanzelf spreekt, dat op de goedkeuring van de begrooting door de wet moet worden gewacht, maakt het derhalve mogelijk het tijdstip van uitvoering der bedoelde nieuwe maatregelen te vervroegen. Door dit voorschrift is, behoudens bijzondere gevallen, de weg naar de tenuitvoerlegging van de begrooting vrijgemaakt, ook voor die departementen, op wier Hoofd geen overdracht van autorisatiebevoegdheid heeft plaats gehad.

Hierop is nochtans — voor het eerst bij de uitvoering van de begrooting voor 1930 — een belangrijk voorbehoud gemaakt. De mogelijkheid willende openen om in te grijpen in de tenuitvoerlegging van de begrooting, indien de toestand van

<sup>1)</sup> De uitzondering gemaakt ten aanzien van den Gouverneur van West-Java is hieruit te verklaren, dat in dat gewest, waar de departementshoofden zelf hun standplaats hebben, de urgentie van deze regeling niet kon worden gevoeld.

<sup>2)</sup> Vgl. de ruime bevoegdheden o.m. van den Directeur van Gouv. bedrijven, voor wien die machtiging, als gezegd, niet noodig is.



's Lands schatkist dat eischt, heeft de Regeering bepaald, dat zoowel de krachtens de hoogeromschreven delegaties aan haar organen verleende bevoegdheid tot handelingen, die voor het Land uitgaven ten gevolge hebben, als die voortvloeiende uit de in de vorige alinea besproken machtigingen, steeds moeten worden geacht te zijn verleend onder voorbehoud, dat, bijaldien de stand van 's Lands geldmiddelen zulks noodig mocht maken, tot het treffen van — voor elk begrootingsjaar in een daartoe op te maken plan *bepaaldelijk aangegeven* — maatregelen door die organen niet zal worden overgegaan dan nadat die maatregelen *nader* de bijzondere autorisatie van de Regeering hebben verworven; deze „blokkade” strekt zich niet alleen tot de besteding van de kredieten voor nieuwe maatregelen uit, maar, zoo noodig, ook tot de beschikking over regelmatig terugkeerende uitgaven. De aanwijzing van maatregelen, die voor zoodanige bijzondere regeeringsautorisatie in aanmerking komen, geschiedt op voorstel van den Directeur van Financiën na overleg met diens betrokken ambtgenooten, terwijl ook de voorstellen tot het verlenen van de hier bedoelde bijzondere autorisatie voor geblokkeerde posten steeds door tusschenkomst van den leider van het financieel departement worden gedaan.

In de Indische begrotingen voor de jaren 1928, 1929 en 1930 was een bijzondere groep van maatregelen aangewezen, ten aanzien waarvan bij het opstellen der begrooting was vastgelegd, dat de uitvoering daarvan aan eene bijzondere Regeeringsautorisatie gebonden was, t.w. de maatregelen, begrepen onder de in staat X van de financieele nota genoemde posten, welke op de begrooting werden gebracht, doch waarvan de uitvoering afhankelijk werd gesteld van de baten uit den tinverkoop. De afhankelijkheid van het Indisch budget van de prijzen der stapelproducten op de wereldmarkt heeft er nl. bij de voor 1928 gedachte verhoogde raming van den tinverkoops prijs op f 170 in stede van op f 140 per pikol toe geleid bepaalde in de begrooting voorkomende uitgaven aan nadere beoordeeling van hare urgentie te onderwerpen, ingeval de tinprijs tot beneden het niveau der in de begrooting aangenomen raming zou terugvallen. Waar nu sedert 1927 voor dekking van de regelmatig terugkeerende uitgaven als bate uit het tinnmiddel een bedrag was aangenomen, dat op een verkoopprijs van f 140 per pikol was gebaseerd, werden uitgaven tot een bedrag, overeenkomende met dat deel der baten uit het tinnmiddel, dat werd verwacht door bij de raming te rekenen met hogere prijzen dan de zoeven genoemde, onder de z.g. „tinblokkade” gebracht. Aldus werd in de drie genoemde jaren tegenover die verhoogde tinraming, welke afzonderlijke vermelding in den middenstaat vond, een aantal maatregelen gesteld, waarvan de uitvoering achterwege zou moeten blijven, indien door een mindere opbrengst van de tin de middelen daartoe zouden ontbreken.

In tegenstelling met de hooger besproken algemeene „blokkade” legde de hier bedoelde „tinblokkade” direct verband tusschen bepaalde posten in de uitgavenbegrooting en de geraamde buitengewone opbrengst van het tinnmiddel.

Deze gedragslijn had tot gevolg, dat in 1930 geen van de geblokkeerde maatregelen tot uitvoering kon worden gebracht. De hiermede verband houdende credieten bedroegen, departementsgewijze getotaliseerd :

	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.
Binnenlandsch Bestuur .....	f 875 000	—
Onderwijs en Eeredienst (Dienst der Volksgezondheid) .....	250 000	—
Landbouw, Nijverheid en Handel .....	302 000	f 447 000
Burgerlijke Openbare Werken .....	2 827 000	773 000
Gouvernementsbedrijven .....	—	2 469 000

Art 117 van de Indische Staatsregeling bepaalt, dat er eene *Algemeene Rekenkamer* is, belast met het toezicht over het beheer der Landsmiddelen en



de verantwoording der rekenplichtigen en dat de instructie van die Kamer wordt vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur in overeenstemming met de voorschriften der Indische Comptabiliteitswet.

In de op de Kamer betrekking hebbende artt. 43 tot en met 59, 67 tot en met 72 en 77 tot en met 88 van de Comptabiliteitswet, alsmede in de bij K. B. 15 Maart 1898 n<sup>o</sup>. 9 (I. S. n<sup>o</sup>. 164) vastgestelde, laatstelijk bij K. B. 4 Jan. 1930 n<sup>o</sup>. 30 (I. S. n<sup>o</sup>. 26) gewijzigde instructie is de tweeledige taak van het college in bijzonderheden uiteengezet. Het zwaartepunt van den werkring van de Kamer ligt in het tweede gedeelte van hare taak, het toezicht over de verantwoording der rekenplichtigen. Uit dit toezicht vloeit noodzakelijkerwijze voort, dat het College comptabele rechtspraak heeft binnen de door de Comptabiliteitswet aangegeven grenzen.

In de volgende beschouwing wordt alleen het eerste gedeelte van de taak van de Kamer, het toezicht over het beheer van de Landsgeldmiddelen, besproken. Dit beheer is opgedragen aan het uitvoerend gezag. Het toezicht van het College strekt zich uit over de verantwoording van de ontvangsten en de uitgaven. Bij de contrôle op de uitgaven moet de Kamer in de eerste plaats rekening houden met de door den begrootingswetgever toegestane kredieten en voorts met de desbetreffende wettelijke voorschriften en de daaruit voortvloeiende beschikkingen van het uitvoerend gezag.

De Rekenkamer heeft voorts ingevolge een tweetal voorschriften van de Indische Comptabiliteitswet de bevoegdheid in eene beoordeeling te treden van de door het uitvoerend gezag getroffen regelingen. Zoo schrijft art. 59 van de Comptabiliteitswet voor, dat de Kamer verplicht is den Gouverneur-Generaal te allen tijde die voordrachten en mededeelingen te doen, welke zouden kunnen leiden tot vermindering of besparing van uitgaven dan wel tot vereenvoudiging van het geldelijk beheer. Voorts bepaalt art. 71 van meergenoemde wet, dat de Kamer in haar jaarverslag melding moet maken van de door haar ontdekte onregelmatigheden en afwijkingen van vigeerende verordeningen en de maatregelen moet aangeven, welke h.i. wenschelijk zijn voor het beheer der geldmiddelen.

De toekenning van deze bevoegdheden aan de Rekenkamer beoogt den waarborg te scheppen, dat het uitvoerend gezag bij de tenuitvoerlegging van de begrooting binnen de toegestane credieten zal blijven en dat de verantwoording van het gevoerde geldelijk beheer in overeenstemming zal zijn met de feiten, zooals zij zich hebben voorgedaan. Voor elke afwijking, welke het College bij zijn toezicht zal waarnemen, zal de betrokken ambtenaar ter verantwoording kunnen worden geroepen.

De belangrijke positie, welke de Kamer in de Indische Staatsorganisatie inneemt, niet het minst haar optreden als gevolmachtigde van den begrootingswetgever, bracht eensdeels mede, dat hare samenstelling, enz. zoodanig geregeld moest worden, dat het College zoo veel mogelijk onafhankelijk zou zijn van het uitvoerend gezag (artt. 44 tot en met 53 van de Indische Comptabiliteitswet) en anderdeels, dat zij hare contrôle niet willekeurig zou uitoefenen, maar zich zou richten naar de voorschriften van de wetgevende macht en vooral zich zou onthouden van inmenging in het Landsbestuur. Art. 7, eerste lid, van de Instructie der Kamer bepaalt dan ook, dat het College hare taak verricht „overeenkomstig „de bepalingen van de Comptabiliteitswet en de daarmede verband houdende „verordeningen”.

Het binden van de Kamer in de wijze, waarop zij hare contrôle zal uitoefenen, aan wettelijke bepalingen, kan een bezwaar opleveren in tijden van sterken groei van de staatsgemeenschap en tengevolge daarvan ook van de overheidstaak. Wil het toezicht en de contrôle van de Kamer in alle opzichten doeltreffend blijven dan zal het daarvoor in het leven geroepen stelsel zich dienen aan te passen aan het ontwikkelingsstadium der gemeenschap.

Met de steeds voortgaande ontwikkeling van de overheidstaak en de daarmede gepaard gaande belangrijke uitzetting van de hoeveelheid financieel-administratieven arbeid dreigde een toenemende achterstand in de afdoening van de contrôle-werkzaamheden der Kamer indien deze volgens de van ouds voor-



geschreven methoden moesten worden verricht. Beperking van die werkzaamheden was dringend noodig en bleek mogelijk, zonder te kort te doen aan de doeltreffendheid van het aan de Kamer opgedragen toezicht, door gebruik te maken, eensdeels van de bij verschillende Landsdiensten in het leven geroepen eigen contrôle-organen, anderdeels van een verbeterde methode van vóóronderzoek bij de Departementen van Algemeen Bestuur. Aldus behoefde de Algemeene Rekenkamer niet langer alle ingediende administratieve bescheiden in alle onderdeelen te onderzoeken en kon zij hare taak beperken tot een deel van die bescheiden.

De volmacht tot deze veranderde werkwijze verkreeg de Kamer krachtens eene aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet bij de wet van 21 April 1922 (I. S. n<sup>o</sup>. 504). Daarbij werd aan het toenmalige art. 66 (thans art. 59) de volgende zinsnede toegevoegd: „Bij die instructie kan aan de Rekenkamer worden toegestaan hare bemoeiingen en werkzaamheden, ook voor zoover ze uit deze wet voortvloeien, te beperken tot zoodanig deel der bij haar ingediende administratieve bescheiden en verantwoordingen van comptabelen, als te harer beoordeeling voor eene doeltreffende besparing van arbeid nuttig en toelaatbaar wordt geacht.”

Ter uitvoering van bovengenoemd wetsvoorschrift werd bij K. B. 19 Juni 1922 n<sup>o</sup>. 86 (I. S. n<sup>o</sup>. 565) art. 7 van de instructie van de Kamer aangevuld met het volgende voorschrift:

„Ter besparing van arbeid kan zij hare contrôle-werkzaamheden beperken tot een deel van de bij haar ingediende administratieve bescheiden en verantwoordingen van comptabelen, waarop de voorschriften van de Comptabiliteitswet en de daarmede verband houdende verordeningen worden toegepast. Zij beoordeelt welke bescheiden en verantwoordingen aan een onderzoek worden onderworpen of buiten behandeling blijven, daarbij er voor wakende, dat door eene doelmatige schifting en afwisseling van de elk jaar tot onderzoek bestemde bescheiden en door rekening te houden met het vóóronderzoek bij de Departementen van Algemeen Bestuur een algemeen toezicht op 's Lands gelden en materieel en op de rekenplichtigen voldoende verzekerd blijft.”

Hiermede deed het z.g. „steekproefstelsel” zijne intrede. Het daarbij in de instructie gemaakt voorbehoud, dat een algemeen toezicht op 's Lands gelden en materieel en op de rekenplichtigen voldoende verzekerd moet blijven, brengt mede, dat geen enkele groep van eene bepaalde soort bescheiden voortdurend buiten toezicht kan worden gelaten. Bij de contrôle wordt dan ook steeds voor de noodige afwisseling zorg gedragen.

Voor eene juiste toepassing van het steekproefstelsel is het voorts een eerste vereischte, dat de Kamer voortdurend voeling houdt met de centrale bureaux, ten einde zich ervan te vergewissen, of het vóóronderzoek bij de Departementen en de zelfstandige diensten inderdaad aan de eischen van deugdelijkheid voldoet.

Deze taak zal de Algemeene Rekenkamer eerst dan met goed gevolg kunnen uitoefenen wanneer haar het recht zal zijn toegekend om zich door plaatselijk onderzoek te allen tijde van de goede werking der contrôle-afdeelingen bij de takken van dienst te overtuigen en op grond van hare bevindingen eventueel voorstellen te doen tot versterking van het daarbij tewerkgestelde personeel en verbetering van de gevolgde werkwijze.

De hiervoor noodige wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet en wijziging van de Indische Bedrijvenwet (I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 419) zijn vervat in een wetsontwerp, dat op 9 September 1931 bij den Volksraad om advies werd ingediend (Gedrukte Stukken Volksraad, zittingsjaar 1931—1932, onderwerp 64, stukken 1—3).

De Kamer is, in afwachting van de totstandkoming van deze wettelijke voorziening, met enkele hoofden van Departementen en diensten ondershands overeengekomen, dat met de nieuwe werkwijze reeds dadelijk een aanvang zal worden gemaakt.



## C. DE FINANCIËN DER ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

a. *De financiën der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten.*

In nagenoeg alle zelfbesturende landschappen is een einde gemaakt aan den ouden toestand, waarin geen scheiding bestond tusschen de geldmiddelen van den inheemschen vorst en van het door hem bestuurde gebied. De geldmiddelen der landschappen worden tegenwoordig als regel afzonderlijk beheerd. De hoofdbeginselen, welke de Indische Regeering bij de regeling van deze *landschapskassen* gevolgd wenschte te zien, zijn aangegeven in een in 1902 vastgestelde algemeene regeling.

Aanvankelijk was de beteekenis dezer kassen feitelijk slechts, dat de Zelfbestuurders daarin een gedeelte van hun inkomsten stortten, dat zij ter beschikking van het Europeesch bestuur stelden ter behartiging van de volksbelangen. Sedert werd evenwel een ingrijpende wijziging voltrokken, waarvoor de grondslag werd gelegd door den in 1907 vastgestelden „leidraad voor de vaststelling van „voorloopige regelen op het beheer en de administratie der landschapskassen in „zelfbesturend gebied” en de op grond daarvan tot stand gebrachte beheersreglementen.<sup>1)</sup> Sedert veranderde het karakter der bedoelde kassen in sterke mate; het werden landschapsschatkisten, waarin *alle* inkomsten werden gestort en waaruit het Zelfbestuur zijn „civiele lijst” (vaste bezoldiging en wisselvallige inkomsten uit concessiën en dergelijke) moest ontvangen. Zulks vond langzamerhand ook uiting in de met de Zelfbesturen gesloten politieke contracten.

In de hierop gevolgde decennia is de beteekenis der landschapskassen belangrijk gegroeid, mede in verband met het veldwinnen van het stelsel der decentralisatie en den daarmede gepaard gaanden regel, dat het aanbeveling verdient locale middelen aan te wenden voor de bevrediging van locale behoeften.

Niet alle zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten hebben een eigen kas. Veelal zijn, voornamelijk op grond van gemeenschappelijke belangen, de geldmiddelen van verschillende landschappen tot één onderafdeelings- en afdeelingkas vereenigd. Het aantal van deze kassen, welke alle zijn vermeld in deel I van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië (1931, blz. 235) bedroeg einde 1930 77.

De *vaststelling* van de landschapsbegrotingen geschiedt door de Zelfbesturen, onder leiding van de Europeesche bestuursambtenaren; de goedkeuring van het hoofd van gewestelijk bestuur is vereischt. Uitgaven boven het budget zijn niet toegelaten, evenmin mogen op de landschapsbegrotingen van uitgaven memorieposten voorkomen.

Het directe *toezicht* op het beheer en de verantwoording van de gelden en eigendommen der zelfbesturende landschappen berust in eersten aanleg bij het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur; deze wordt daarin bijgestaan door een hem toegevoegd Assistent-Resident, tevens administrateur der landschapskassen.

De algemeene *contrôle* op het financieuzen van de zelfbesturende landschappen berust sedert de oprichting van de afdeling Bestuurszaken der Buitengewesten bij het Departement van Binnenlandsch Bestuur (1908) bij die afdeling.

Tot de *inkomsten* van de landschapskassen behooren alle middelen, welke niet tot de algemeene worden gerekend (algemeene inkomsten zijn b.v. de in- en uitvoerrechten en accijnzen, de opbrengsten der gouvernementsmonopolies en -bedrijven, de vennootschapsbelasting, de zegelbelasting, enz.).

De landschapsinkomsten bestaan uit de inkomsten- en personeele belasting van landschapsonderhoorigen, een tiendrecht op boschproducten, heerendienstafkoopgelden, enz., kortom uit alle plaatselijk opgebrachte middelen, welke het Gouvernement niet speciaal aan zich heeft getrokken. In enkele landschappen is verder een landrente ingevoerd.

<sup>1)</sup> Voor het beheer van de landschapskassen in de Buitengewesten zijn sedert dien verschillende voorschriften uitgevaardigd, welke zijn opgenomen in Bb. nos. 7841, 8763, 9909, 9994, 11041 en 10633.



De uitgaven van de landschapskassen staan in nauw verband met de taak van de zelfbesturen (vgl. hiervoor hoofdstuk VI, 2de deel, letter K). Het landschapsbestuur, de rechtspraak, het Inlandsch onderwijs, de maatregelen, welke strekken ter bevordering van den economischen toestand (landbouw, vee-teelt, irrigatie), het onderhoud en de aanleg van wegen, enz. worden bekostigd door de landschappen, terwijl voorts de *terugbetaling van de door het Land in het belang der zelfbesturende landschappen gemaakte kosten* een belangrijke plaats onder de uitgaven bekleedt. Op alle landschapsbegrotingen vindt men dan ook den z.g. *restitutiepost*, waarin is samengevat hetgeen de landschappen in verband met de zoeven bedoelde kosten aan het Land verschuldigd zijn.

De algemeene bestuurskosten voor geheel Nederlandsch-Indië (Regeering en Hooge Colleges, Leger, Vloot, Departementen van Algemeen Bestuur, de staf van verschillende diensten, inrichtingen tot opleiding op verschillend gebied, Hoofden van gewestelijk bestuur en hunne kantoren, enz.) blijven buiten deze post, aangezien deze kosten voor geheel Nederlandsch-Indië beschouwd worden als te worden gedekt door de algemeene inkomsten van den Lande, waarvan een gedeelte ook door de bevolking der zelfbesturende landschappen wordt opgebracht.

Op den restitutiepost worden in de eerste plaats gebracht de door het Land gedane uitgaven om de zelfbesturen in staat te stellen hun boven reeds aangestipte taak te vervullen, b.v. door beschikbaarstelling van personeel. De hier bedoelde uitgaven worden volledig gerestitueerd.

In de tweede plaats betalen de Zelfbesturen van uitgaven, verbonden aan andere maatregelen, welke het Land neemt en welke tot de eigenlijke Landstaak behooren, voorzover zij daarbij belang hebben, een aan dat belang evenredig deel terug.

Het vorderbare bedrag der restitutie wordt door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur vastgesteld, telkens voor een tijdvak van 3 jaren. Wanneer de toestand van een landschapskas restitutie niet of niet volledig toeliet, zag het Land voorheen geheel of ten deele van restitutie af; van 1923 af wordt echter eene andere werkwijze gevolgd, welke een duidelijker inzicht in den stand van de financiën der landschappen geeft. Door de landschappen wordt thans het geheele vorderbare bedrag der restitutie voldaan, terwijl het Land door bijdragen te hulp komt, wanneer blijkt dat door het volledig voldoen aan den restitutieplicht een tekort op den gewonnen dienst ontstaat.

Overigens staat het aan de tekort schietende landschappen vrij om bij rijkere landschappen voor den buitengewonen dienst leeningen te sluiten.

Ter beoordeeling van den toestand van de landschapsfinanciën in 1930 moge hieronder eene vergelijking gemaakt worden tusschen de uitkomsten over 1929 en de ramingen over 1930. <sup>1)</sup> Aangezien de begrotingen van 1930 in het eind van 1929 opgesteld zijn, komt de economische depressie in deze cijfers nog niet tot uiting.

De inkomsten van den gewonnen dienst van de landschapskassen stegen van f 23 057 586 in 1929 tot f 24 482 946 in 1930 (raming). Deze stijging wordt voor een goed deel verklaard uit de hoogere raming van de opbrengst van de inkomstenbelasting, van het heerendienstafkoopgeld en van den cijns van concessies; de betreffende cijfers bedroegen voor 1929 respectievelijk f 8 508 100, f 2 262 584 en f 3 843 016 en voor 1930 f 8 801 312, f 2 726 238 en f 4 497 510.

Ook de uitgaven van den gewonnen dienst geven eene aanzienlijke stijging te zien, n.l. van f 19 899 352 in 1929 tot f 21 313 609 in 1930 (raming). De oorzaak hiervan is in hoofdzaak gelegen in eene verhooging van de uitgaven voor openbare werken en voor de uitvoering van heerendienstwerken in vrijen arbeid.

De ontvangsten van den buitengewonen dienst daalden van 1929 tot 1930 van f 2 982 550 tot f 2 434 920 (raming), aangezien de reserves in mindere mate aangesproken behoeften te worden in verband met de omstandigheid, dat

<sup>1)</sup> Uitvoerige gegevens hieromtrent zijn vervat in de Mededeelingen van de Afdeling Bestuurszaken der Buitengewesten, serie A, n<sup>o</sup>. 13: Begrotingen en overzichten van de kassen der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten 1930.



de buitengewone uitgaven ook daalden van f 6 140 784 in 1929 tot f 5 604 257 in 1930 (raming).

Het restitutie-bedrag over 1930 bedroeg f 5 501 308 (raming), tegen f 5 259 035 in 1929, terwijl het totaal der landsbijdragen van f 1 168 138 in 1929 steeg tot f 1 244 495 voor 1930 (raming). Deze bijdragen werden verstrekt aan 29 van de bestaande kassen. Voor 12 kassen in Atjeh en Onderhoorigheden bedroeg de gezamenlijke bijdrage f 350 600, voor de Oostkust van Sumatra voor een zelfde aantal kassen f 281 979. Het gewest Manado ontving voor 3 kassen f 186 051 en het Gouvernement der Molukken voor 2 kassen f 425 865, waarvan alleen voor de kas voor Nieuw-Guinee f 348 322. Ten aanzien van de bijdragen aan de kassen ter Oostkust van Sumatra kan nog worden aangeteekend, dat het werkelijk tekort op den gewonen dienst slechts f 64 786 (voor Rokan en Kamparkiri) bedraagt. De rest, ad f 217 193, vertegenwoordigt het bedrag, dat voorheen was toegestaan als 30 % reductie op de te betalen restitutie voor de bijzondere toestanden in dat gewest.

#### b. *De financiën der Javaansche Vorstenlanden.*

Betref het bovenstaande de financiën der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten, in de Vorstenlanden gelden andere regelen, welke voor zoover het begrootings- en kasbeheer betreft door de Zelfbesturen zelf in het leven zijn geroepen. Het feit, dat met deze gebieden reeds eeuwenlang eene contractueele verhouding bestaat, heeft ook op financieel gebied geleidelijk eene verhouding doen ontstaan, welke zich moeilijk in enkele formules laat samenvatten.

Sommige bronnen van inkomsten binnen het gebied dezer zelfbesturen werden in den loop der tijden aan het Land afgestaan — o. a. de djatibosschen bij de z.g. Raffles-contracten van het Engelsch tusschenbestuur; de „montjo negoro” bij na beëindiging van den Java-oorlog gesloten overeenkomsten, welke aan de zelfbesturen daarvoor eene vaste jaarlijksche vergoeding toekenden, die thans voor het Soenanaat f 829 758 en voor het Sultanaat f 471 630 bedraagt, zoomede het recht tot het verpachten van vogelnestklippen —, terwijl binnen bedoeld gebied de opium- en zoutregie werden ingevoerd, daarnaast voor een deel ook de Landspandhuisdienst zijn intrede deed en bovendien van Landswege tot heffing van slachtbelasting is overgegaan.

In het algemeen heft het Land in de Vorstenlanden overigens alleen belastingen van zijn eigen onderhoorigen en doen de Zelfbesturen dit van de hunne. De Zelfbestuursverordeningen, waarbij belastingen werden geregeld (de land-rente, de inkomsten- en de personeele belasting), loopden in groote trekken, en soms in bijzonderheden, parallel met overeenkomstige Landsregelingen in of buiten de Vorstenlanden.

Aangezien de zoo allengs ontstane financieele verhouding tusschen het Land en de Javaansche Zelfbesturen op den duur niet in alle opzichten bevredigend was, werd ter zake een nader onderzoek ingesteld. Als uitvloeisel hiervan werd in 1921 eene regeling getroffen, ten doel hebbend het evenwicht te herstellen. Besloten werd aan de Vorstenlanden telken jare uit te keeren de netto-winsten der Landspandhuizen aldaar en de opbrengst van de rundslachtbelasting. Bovendien werd in uitzicht gesteld, dat voor bijzondere maatregelen, welke de zelfbesturende landschappen niet bij machte zouden zijn geheel alleen te bekostigen, telkenmale zou worden overwogen of de billijkheid vordert, dat het Land een deel der kosten draagt.

In de latere jaren werd op dien voet belangrijke steun verleend voor verbetering van wegen en bruggen, terwijl nog telken jare wordt bijgedragen in de hooge kosten van assainering der beide hoofdplaatsen. Het Land zegde toe 20 % der kosten van laatstbedoelde werken te dragen. Het uitvoeringsprogramma loopt over een reeks van jaren.

Voor den bouw van een groote pasar ter hoofdplaats Soerakarta werd aan het Soenanaat een leening van ruim f 600 000 toegestaan.



Voor den aanleg van eene drinkwaterleiding ter hoofdplaats Soerakarta werd eene naamlooze vennootschap opgericht door de beide belanghebbende Zelfbesturen (Soenanaat en Mangkoenegaran) en het Land. De statuten zijn zoodanig opgezet, dat de aandelen van het Land t. z. t. à pari door de beide andere vennoten kunnen worden overgenomen. Het Land steunt slechts de financiering zonder eenig oogmerk van winstbejag.

De stand der geldmiddelen van het Soenanaat heeft er toe geleid, dat van tijd tot tijd verschillende uitgaven in dat gebied voor rekening van den Lande zijn genomen, zooals een groot deel der kosten van de woningverbetering voor de pestbestrijding en de kosten voor verpleging van krankzinnigen. Gedurende een reeks van jaren werden voorts belangrijke uitkeeringen gedaan aan het Soenanaat om het nadeelige verschil, voortvloeiend uit de bekende agrarische hervormingen (zie o. a. I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 20), goed te maken. In 1930 werd uit dien hoofde nog f 88 000 uitgekeerd, terwijl in 1931 nog f 7000 zal moeten worden betaald, doch van 1932 af zal het nadeelig verschil zijn verkeerd in een voordeelig verschil, zoodat het Land dan niet meer voor dit doel zal hebben bij te dragen.

Wijl nochtans de in 1921 getroffen regeling voor de huidige omstandigheden mogelijk niet meer geheel juist is te achten, beoogt een der voorstellen van de in 1930 ontbonden exterritorialiteitscommissie om de financieele verhouding door eene gemengde commissie in studie te doen nemen. Deze commissie werd bij G. B. 17 Maart 1931 n<sup>o</sup>. 25 ingesteld. Zij zal hare aandacht hebben te wijden aan de financiën van alle Zelfbesturen, ook die der Buitengewesten.

De budgetten der Vorstenlandsche Zelfbesturen beliepen in 1930 een bedrag van f 16 269 858.

Voor de verdeling over de voornaamste groepen van inkomsten en uitgaven moge worden verwezen naar de desbetreffende statistische opgave in deel II van dit Verslag.

Daarbij treft, dat het Mangkoenagaransche Rijk voor een belangrijk deel drijft op de uitkeeringen van zijn fonds van eigendommen. Deze eigendommen bestaan uit twee suikerfabrieken, een aantal huizen te Semarang, Soerakarta en Wonogiri, een koffie- en vezelonderneming, een berghotel en een in effecten belegd kapitaal. In tijden van depressie als de tegenwoordige voelt het Mangkoenagaransche Rijk den weerslag hiervan geducht. De gewoonlijk ruime winsten van de suikerondernemingen zijn thans in verliezen verkeerd.



#### D. DE FINANCIËN DER PROVINCIËS, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN PLAATSELIJKE RADEN.

Bij de instelling van locale ressorten op den voet van de Decentralisatie-wetgeving van 1903 werd voor die ressorten aanvankelijk een bepaald bedrag afgezonderd uit de algemeene geldmiddelen. Dit bedrag had echter slechts betrekking op de gewone uitgaven van het betrokken gebiedsdeel. Daarbuiten bleven de kosten van buitengewone werken omdat dusdanige werken niet geregeld terugkeeren en niet voorzien kon worden, welke behoeften zich te dien aanzien zouden voordoen. De mogelijkheid werd daarom opengesteld om voor buitengewoon kostbare werken subsidie van het Land te ontvangen. In den aanvang werd hierbij in hoofdzaak gedacht aan aanleg of verbetering van wegen met de daarin gelegen kunstwerken; in de eerste jaren der decentralisatie is dan ook uitsluitend voor dergelijke werken een extra-subsidie van het Land verstrekt. In den loop der jaren heeft deze steun zich echter uitgebreid tot talloze andere onderwerpen, zooals gezondmakingswerken, artesische putboringen, kampongverbetering e.d.

De bij de eerste instelling der locale raden afgezonderde vaste uitkeeringen ondergingen in den loop der tijden meermalen wijziging, o.m. doordat aan locale raden nader opdracht werd gegeven tot voorziening in bepaalde plaatselijke behoeften, welke bij hun instelling nog ten laste van het Land waren gelaten, en tengevolge van nadere overdracht van het beheer van bepaalde werken.

Naast de hierbedoelde vaste en extra-bijdragen uit 's Lands kas werd aan de locale ressorten van de instelling af de gelegenheid gegeven zich eigen geldmiddelen te verschaffen door het heffen van belastingen. Hoewel, afgezien van enkele negatieve restricties, zooals het verbod van plaatselijke invoerrechten, aan het belastingrecht der autonome gemeenschappen nimmer eene wettelijke begrenzing werd gegeven, werd hun op dit gebied uiteraard geen volkomen vrijheid gelaten.

Wat voorts den geldelijken steun van het Land aan deze gebiedsdeelen betreft, heeft van den aanvang af voor oogen gestaan, dat met de toewijzing van vaste en eventueele extra-bijdragen de taak van het Land, voor zooveel betreft de financiering van deze gemeenschappen, niet was afgeloopen.

Reeds bij de behandeling van de Decentralisatiewet bleek van de bedoeling om aan de locale gebiedsdeelen een behoorlijk accres in 's Lands geldelijke bijdrage te verzekeren. Aanvankelijk werd daarbij o.m. gedacht aan den afstand van een zeker aandeel in één of meer Landsbelastingen, waardoor vanzelf een accres van middelen zou zijn verkregen. In verband met den overgangstoestand, waarin 's Lands belastingstelsel tengevolge van de invoering van nieuwe en de wijziging van bestaande belastingen zich destijds bevond, waardoor het niet mogelijk was zich van de financieele beteekenis van den gedachten maatregel voldoende reenschap te geven, werd dit denkbeeld echter verlaten. Slechts in enkele gevallen heeft overdracht van landsinkomsten plaats gehad. <sup>1)</sup>

Intusschen noopten de steeds stijgende en zich uitbreidende behoeften der gemeenten tot eene voorziening, waardoor het gewenschte accres zou worden verzekerd. Als voorloopige maatregel werd toen bepaald, dat aan elke gemeente boven de voor haar afgezonderde geldmiddelen zou worden uitgekeerd een bedrag, gelijkstaande aan de volle bruto-opbrengst van door haar geheven locale belastingen (het z.g. alterum tantum-stelsel). Het in een bepaald jaar toe te leggen bedrag werd berekend naar de uitkomst der locale belastingen over twee jaar terug. Aan dezen maatregel lag de gedachte ten grondslag, dat het Land weliswaar daar heeft bij te springen, waar de behoeften stijgende zijn, doch dat daartoe eerst

<sup>1)</sup> Aan de gemeente Makassar werd 20 % van de onzuivere opbrengst van de slachtbelasting afgestaan. Aan Karangasem, waar de vaste uitkeering gering is, wordt een bedrag uitgekeerd als netto-opbrengst van de Landsinkomstenbelasting, de landrente en de gerechtelijke boeten en confiscatiën. In Palembang heeft overdracht van de heffing van een Landsbelasting plaats gehad, n.l. van de onder den naam wegen- en bruggengeld bekende belasting.



dan behoort te worden overgegaan, indien van de offervaardigheid der gemeenten is gebleken.

In verband met het minder gunstige aspect van de Landsbegroting voor 1922, werd deze accrestoeslag voor een zestiental gemeenten, die haar reeds van 1913 af hadden genoten, voorloopig gefixeerd op het haar voor 1921 toekomend bedrag. Al spoedig bleek echter, dat met deze fixatie der accresuitkeering, welke in 1923 tot alle locale ressorten werd uitgebreid, niet kon worden volstaan. De voor de Landsuitgaven geboden uiterste bezuiniging noopte reeds in 1924 tot eene vermindering der gezamenlijke accresuitkeeringen met een bedrag van f 600 000, terwijl in het jaar 1925 het geheele bedrag der uitkeering over 1924 moest worden gehalveerd.

Aangezien echter rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid, dat uit dezen maatregel voor de locale ressorten moeilijkheden zouden voortkomen, werd op de begroting een memoriepost gebracht, waaruit aan die ressorten, voor welke zulks onvermijdelijk noodig zou blijken, eene extra-uitkeering zou kunnen worden toegekend. In overleg met eene daartoe ingestelde commissie, die de tengevolge van de genomen regeeringsmaatregelen ontstane nooden der locale ressorten zou beoordeelen, werd bij nota van wijzigingen de evenbedoelde memoriepost bij de Landsbegroting vervangen door een credietpost tot een bedrag van f 200 000, waarvan een bedrag van ongeveer f 120 000 is besteed.

Behalve de reeds genoemde middelen werd aan verscheidene locale ressorten nog een aandeel uitgekeerd uit de afkoopsommen der heerendiensten, zulks in verband met overdracht van werken in lokaal beheer, ten behoeve waarvan dergelijke diensten destijds konden gevorderd worden. Hiermede was in 1925 op Java een bedrag van ruim f 5 300 000 gemoeid. Bij de algeheele afschaffing der heerendiensten op Java en Madoera werd het vaste bedrag uit de algemeene geldmiddelen voor de betrokken locale raden verhoogd met een som, overeenkomende met de opbrengst van het hoofdgeld binnen hun ressort. Na de later gevolgde afschaffing van het hoofdgeld werd in plaats van evengenoemd aandeel in die heffing een gefixeerd bedrag aan de betrokken locale raden toegekend, welk bedrag jaarlijks zou worden verhoogd tot 1,7 %, zijnde dit ongeveer de gemiddelde jaarlijkse accresseering van deze heffing over de voorafgegane vijf jaren.

Tot voorziening in hun kapitaal- en geldbehoeften kunnen de autonome gemeenschappen verder leeningen sluiten. De Decentralisatiewet (art. 68b R.R., thans art. 124 der Indische Staatsregeling) eischte voor deze leeningen bekrachtiging bij ordonnantie. Bij de doorvoering der bestuurshervorming kwam hierin in zoverre wijziging, dat leeningen van stadsgemeenten en regentschappen sedert slechts behoeven bekrachtigd te worden door het betrokken College van Gedeputeerden.

Bij de beoordeeling der geldleeningen is als gedragslijn aanvaard, dat deze alleen voor rendabele werken toelaatbaar zijn. In de praktijk is gebleken, dat de leeningen der openbare gemeenschappen in het algemeen onder gunstige voorwaarden kunnen worden geplaatst. Als geldschietters of bemiddelaars treden hierbij als regel op de militaire en burgerlijke pensioenfondsen, de weeskamers, de N. V. Credietbank voor Nederlandsch-Indische gemeenten en ressorten, een consortium, gevormd door de Nederlandsche Handel Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Handelsbank en de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij. In een enkel geval werd de leening genomen door een landschapskas.

Bij de doorvoering der bestuurshervormingswet onderging de positie der stadsgemeenten, in welke gemeenschappen de gemeenten gevormd krachtens de decentralisatiewetgeving werden omgezet, staatsrechtelijk wel eenige verandering, doch de financiële verhouding tot het Land, zooals die hierboven is geschetst, bleef in wezen zooals zij was. Ten aanzien van de provincies en de daarbinnen gelegen regentschappen werd de financiële verhouding echter op een andere basis gesteld, voor de provincies, die niet alle tegelijk werden ingesteld, op onderling verschillende wijzen.

De eerste begroting voor de eerst ingestelde provincie West-Java (1926), waarvan de verschillende posten werden geraamd op dezelfde wijze als hierboven voor de locale ressorten beschreven, werd voor wat de ontangsten betreft in evenwicht gebracht door daaraan toe te voegen een z.g. „sluitpost". Deze post had



niet het karakter van eene vaste uitkeering van het Land, doch meer van een crediet, dat het Land aan de provincie verleende door toekenning van een bedrag gelijk aan het verschil tusschen de gewone uitgaven en de gewone ontvangsten der provincie, zooals dat uit de rekening blijkt. Ten aanzien van de regentschappen binnen deze provincie gelegen, werd op gelijke wijze gehandeld.

Met ingang van 1 Januari 1929 werd dit stelsel verlaten. De sluitposten werden afgeschaft, en daarvoor in de plaats kwam de z.g. vaste uitkeering, zoomede een toeslag op de accresseerende uitgaven, waartegenover geen middelen staan, en eene bijzondere tegemoetkoming. De vaste uitkeering had ten doel de provincie de middelen te verschaffen voor de gewone uitgaven, voor zoover deze niet door eigen middelen werden gedekt. De toeslag op de accresseerende uitgaven had ten doel er in te voorzien, dat, bij gemis aan overdracht van accresseerende inkomsten (belastingen), de provincie ook voor de toekomst geen verder beroep op Landssteun voor haar gewone huishouding zou behoeven doen. De bijzondere tegemoetkoming is het analogon van de subsidies voor bijzonder kostbare werken der locale raden. Voor de provincies had het nieuwe systeem het voordeel, dat na sluiting van den dienst geen afrekening met het Land behoeft plaats te hebben. Een eventueel saldo blijft dus ter beschikking van de provincie.

Wederom werd het ongunstig aspect van de Landsmiddelen oorzaak, dat ook van deze regeling ten deele moest worden teruggekomen. De accrestoeslag voor de provincie voor het jaar 1931 werd om deze reden gefixeerd op het bedrag der uitkeering voor 1930, terwijl voor 1932 de gelijknamige uitkeering voor de regentschappen zal gefixeerd worden op het bedrag, waarop die uitkeering op de Landsbegrooting voor 1931 werd geraamd. Aan het accres is daarmede een limiet gesteld.

Bij de instelling van de provincies Oost- en Midden-Java met ingang respectievelijk van de jaren 1929 en 1930, werd reeds dadelijk een van het sluitpoststelsel afwijkend stelsel van Landsuitkeeringen toegepast. Toegezegd werd eene uitkeering van het Land wegens regelmatig terugkeerende uitgaven en bijzondere tegemoetkomingen. In wezen verschilt de eerstgenoemde post niet van eene vaste uitkeering; echter werd die naam daaraan niet gegeven, omdat in de practijk nog zou kunnen blijken, dat de berekeningen, welke den grondslag voor de uitkeering vormen, fouten en omissies vertoonen, welke, naar de bedoeling, die bij deze uitkeering voorligt, nog zouden kunnen worden hersteld. Het lag in de bedoeling na eenige jaren practijk over te gaan tot hetzelfde systeem als sedert 1 Januari 1929 voor West-Java geldt. In verband met den sedert ingetreden ongunstigen financieelen toestand van den Lande wordt echter aan dit voornemen geen gevolg gegeven en is deze uitkeering voor het jaar 1932 zonder meer omgezet in eene z.g. vaste uitkeering als voor de provincie West-Java bestaat.

Zooals boven reeds gezegd werd, dienen de bijzondere tegemoetkomingen van het Land aan de provincies voor de uitvoering van buitengewoon kostbare werken. In de eerste plaats zijn daartoe te brengen de irrigatiewerken der provincies, voorts de uitvoering van de provinciale wegenplannen, terwijl verder uit deze posten geput wordt tot dekking van de verliessaldi bij die bedrijven, welke de provincie van de voormalige gewesten moest overnemen en welke met verlies werkten.

Ten aanzien van de aan de regentschappen toegekende uitkeeringen werd hetzelfde systeem van uitkeeringen gevolgd als voor de provincie, waarbinnen zij gelegen zijn. Alleen is voor hen op de Landsbegrooting geen afzonderlijke post gereserveerd voor „bijzondere tegemoetkomingen”, zooals voor de provincies, doch kunnen deze gemeenschappen voor de uitvoering van bijzonder kostbare werken een beroep doen op Landssteun ten laste van het op de Landsbegrooting uitgetrokken crediet voor „tegemoetkoming aan zelfstandige gemeenschappen”.

De onbevredigende regeling van de financieele verhouding der gemeenten tot het Land leidde in 1923 tot de instelling van eene kleine commissie, welke der Regeering over plannen tot verbetering zou adviseeren (G. B. 19 Jan. 1923 n°. 7). Deze commissie bracht in 1925 advies uit. Haar arbeid moest onafgedaan blijven toen bleek, dat deze niet buiten de behoeften der spoedig daarop in te stellen provincie West-Java en regentschappen kon worden beoordeeld, zoodat bij G. B. 17 Mei 1925 n°. 48 met ontbinding van de kleine eene uitgebreide commissie werd ingesteld onder den naam Commissie voor de financieele verhouding tusschen het



Land, provincies, regentschappen, gemeenten en andere locale ressorten, welke tot taak is gegeven voorstellen te doen omtrent de regeling van de financieele verhouding tusschen het Land en evenbedoelde zelfstandige gemeenschappen en omtrent het belastinggebied dier gemeenschappen. Deze commissie heeft na uitgebreide onderzoekingen medio 1931 haar eindrapport vastgesteld.

Een overzicht van de geldmiddelen der provincies, (stads)gemeenten, regentschappen en locale ressorten is in deel II van dit Verslag opgenomen.

In het geheel wees de Landsbegroting van het jaar 1930 voor aan de decentralisatie ten koste te leggen gelden een bedrag aan van f 30 815 221. De samenstelling van dit bedrag is als volgt:

Post 461A. Uitkeering aan de provincie West-Java en de daarin gelegen zelfstandige regentschappen .....	f 7 357 522
Post 461B. Idem Midden-Java .....	5 595 994
Post 461C. Idem Oost-Java .....	8 916 524
Post 462. Afzondering van gelden voor vaste uitkeeringen aan gewesten of gedeelten van gewesten op den voet van art. 123 der Indische Staatsregeling .....	2 840 239
Post 463. Uitkeeringen aan gebiedsdeelen met eigen geldmiddelen wegens heffing van locale belastingen .....	1 310 197
Post 464. Uitkeering aan de gemeente Makassar van 20 % van de onzuivere opbrengst te Makassar van de belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en tamme varkens, voor zoover die belasting wordt verkregen uit de slacht van runderen, buffels en paarden .....	15 000
Post 465. Uitkeering aan het ressort Karangasem van een bedrag, gelijkstaande aan de netto-opbrengst der Landsinkomstenbelastingen en landrente, zoomede van gerechtelijke boeten en confiscatiën in dat ressort .....	181 200
Post 466. Tegemoetkomingen aan locale gemeenschappen .....	4 088 350
Post 467. Kosten van indienststelling van burgemeesters .....	367 500
Post 468. Personeel van de decentralisatie van bestuur .....	134 545
Post 469. Kantoorkosten, alsmede uitgaven in verband met het decentralisatieverslag .....	8 150
	f 30 815 221

Tegenover deze uitgaven staan bij de IVde begrotingsafdeeling eenige ontvangstposten, nl.:

Post 402. Bijdragen van den Karangasem-raad tot vergoeding van de voor het Land ten behoeve van het rechtstreeksch belang van het ressort gedane uitgaven .....	f 172 100
Post 429. Terugbetaling door de betrokken gemeenten van de helft van de kosten van de indienststelling van burgemeesters .....	210 932

In den loop van 1930 werden door de hier besproken zelfstandige gemeenschappen verschillende geldleeningen gesloten. Hiervan werden bij ordonnantie bekrachtigd eene leening van de gemeente Medan, groot f 1 872 000, ten behoeve van den bouw van een centrale gemeentepasar met bijbehorende wegen, toko's en woningen, welke geplaatst werd tegen een koers van 98,11 % bij een rentevoet van 5 % (I. S. n°. 78), eene leening, groot f 750 000, van de Provincie Oost-Java, ten behoeve van algeheele aflossing van de restanten der door de voormalige gewestelijke raden van Soerabaja en Pasoeroean aangegane leeningen (I. S. n°. 220), zoomede eene leening van de gemeente Tandoengbalai, groot



f 250 000, waarvan de opbrengst zal worden aangewend voor het gemeentelijk electriciteitsbedrijf (I. S. n<sup>o</sup>. 439); deze laatste leening was bij het opmaken van dit Verslag nog niet geplaatst.

Bij den aanvang van 1930 bedroeg het restant der gezamenlijke locale leeningen f 86 392 300.

Zooals hooger reeds werd aangeteekend, hebben de zelfstandige gemeenschappen in toenemende mate gebruik gemaakt van de gelegenheid om hunne geldmiddelen te versterken door het heffen van belastingen. Ook in 1930 zijn verscheidene nieuwe belastingen tot stand gekomen.

In de provincie West-Java heeft zich de unificatie van de voormalige gewestelijke belastingverordeningen thans geheel voltrokken. Met ingang van 1 Januari 1928 werden verordeningen tot heffing van 4 opercenten op de Landsinkomsten- en personeele belastingen ingevoerd, terwijl in den loop van 1930 eene verordening tot heffing van 10 opercenten op de verponding de goedkeuring der Regeering verwierf, echter onder uitnoodiging aan den provinciale raad om alsnog een onderzoek in te stellen naar de zwaarte van den belastingdruk, welke die opercentenheffing voor de bewoners der stadsgemeenten zal meebrengen. Voorts werd met ingang van 1 Januari 1930, met intrekking van de motorrijtuigen- en wegenbelastingen der voormalige gewesten, eene geunificeerde motorrijtuigenbelasting ingevoerd voor het geheele gebied der provincie, met dien verstande, dat voor de binnen de stadsgemeenten gehouden motorrijtuigen, die de provinciale of regentschapswegen berijden, slechts de helft der belasting verschuldigd is.

In de provincie Midden-Java werden de opercentenheffingen der voormalige gewestelijke raden nog voorloopig gehandhaafd; de provinciale raad ging echter over tot de invoering van eene opercentenheffing op de Landsinkomstenbelasting, de personeele belasting en de verponding voor het gebied van den voormaligen gewestelijken raad van Kedoe, waar geen opercenten werden geheven. Voorts werd in deze provincie met intrekking van de wegenbelastingen der voormalige gewesten eene geunificeerde motorrijtuigenbelasting ingevoerd, waarbij voor de binnen de stadsgemeenten gehouden motorrijwielen en personenauto's slechts een vierde en voor de binnen die gemeenschappen gehouden autobussen en vrachtauto's de helft van de belasting verschuldigd is.

In de provincie Oost-Java kwam de belasting-unificatie volledig tot stand. Er worden sinds 1 Januari 1930 3 opercenten op de Landsinkomstenbelasting, 5 op de personeele belasting en 5 op de verponding geheven. Daarnaast voerde de provinciale raad eene motorrijtuigenbelasting in, waarbij voor de binnen de stadsgemeenten gehouden motorrijtuigen slechts een derde van de belasting verschuldigd is, een autobusbelasting, waarin ook de binnen de stadsgemeenten gehouden autobussen, die de gemeentegrenzen overschrijden, ten volle worden betrokken en voorts een wegenbelasting, welke geheven wordt op het buitengewoon vrachtvervoer.

De belastingverordeningen der regentschappen bepalen zich in hoofdzaak tot het heffen van opercenten op de Landsinkomstenbelasting, de personeele belasting en de verponding, belastingen op den verkoop van drank in het klein, belastingen op den verkoop van vuurwerk, belastingen op het houden van voertuigen andere dan motorrijtuigen, straatverlichtingsbelastingen, hondenbelastingen en vermakelijkheidsbelastingen.

De door eenige regentschapsraden in de provincie Oost-Java vastgestelde wegenbelastingen op het buitengewoon vrachtvervoer op de regentschapswegen, konden de goedkeuring der Regeering niet verwerven, aangezien het van den aanvang af in de bedoeling heeft gelegen, dat in de bij artikel 20 van de instellingsordonnantie der provincie Oost-Java (I. S. 1928 n<sup>o</sup>. 295) vastgelegde belastingverdeeling tusschen de provincie en de regentschappen, waarbij de wegenbelastingen, welke werden geheven op het buitengewoon vervoer over de bij de voormalige gewesten in beheer zijnde wegen — thans deels provinciale deels regentschapswegen — aan de provincie zijn toegewezen, geen wijziging zou worden gebracht, alvorens de commissie voor de financieele verhouding tusschen Land, provincies, regentschappen, gemeenten en andere locale ressorten van advies zou hebben gediend en de Regeering naar aanleiding daarvan zou hebben beslist.







## E. DE FINANCIËN DER INLANDSCHE GEMEENTEN.

Met betrekking tot het beheer en de administratie van de kassen der Inlandsche gemeenten in de Buitengewesten zijn in 1915 door de Indische Regeering regelen gesteld (Bb. n<sup>o</sup>. 8311). Uitdrukkelijk is daarin vastgelegd, dat deze kassen in geen geval uitsluitend onder het beheer van de vertegenwoordigers van het Gouvernement behooren te staan, doch dat deze zich in het algemeen zullen hebben te beperken tot het geven van de noodige leiding en het uitvoeren van de noodige contrôle. Het beheer zelf behoort daarentegen in beginsel te berusten bij de besturen der Inlandsche gemeenten.

Tot de in die regeling vastgelegde beginselen behoort voorts, dat het vereenigen van kassen van meer Inlandsche gemeenten tot één, welke een grooter ressort omvat, minder aanbevelenswaard is te achten, dat bij fondsen van een eenigszins belangrijken omvang zooveel mogelijk naar eene begrooting behoort te worden gewerkt, zoomede dat alle adat-inkomsten in de kassen moeten worden gestort, en dat de uitgaven uitsluitend zullen moeten strekken ter tegemoetkoming aan de behoeften van gemeentelijk belang.

Tenslotte werd tevens tot de hoofden van gewestelijk bestuur de uitnoodiging gericht om voor deze gemeentekassen de noodige regelingen vast te stellen, c.q. de bestaande regelingen in overeenstemming te brengen met de in genoemd Bijblad gegeven richtlijnen.

Sinds de vaststelling van deze voorschriften is in verschillende gewesten het beheer van de geldmiddelen der Inlandsche gemeenten in eene Inlandsche gemeente-ordonnantie geregeld (vgl. hoofdstuk VI, N).

In 1930 is op de beheersvoorschriften eene nadere aanvulling gegeven in Bb. n<sup>o</sup>. 12287. Hierbij is onder meer de aandacht gevestigd op de nog al eens voorkomende omstandigheid, dat bij Inlandsche gemeenten — zoowel die, waarvan het beheer der geldmiddelen bij eene Inlandsche gemeente-ordonnantie geregeld is, als die, ten aanzien waarvan door het hoofd van gewestelijk bestuur eene regeling op dit gebied is getroffen — bepaalde inkomsten afgescheiden van de algemeene gemeentelijke geldmiddelen beheerd worden en dan geheel of gedeeltelijk onttrokken zijn aan het beheer of toezicht van den Inlandschen gemeenteraad of het bestuur der Inlandsche gemeente. Dit is bijv. het geval met de inkomsten uit pasars, welke inkomsten soms onderafdeelingsgewijze beheerd worden, soms ook voor één of meer Inlandsche gemeenten door eene speciale commissie.

Voor al deze gevallen is thans voorgeschreven, dat gestreefd moet worden naar een toestand, waarbij organen van de betrokken Inlandsche gemeenten zelf de aan de gemeenten toebehoorende zaken beheeren en de inkomsten vloeien in de gemeentekas.

Wat de gemeentefondsen in zelfbesturend gebied aangaat, is hierbij voorts bepaald, dat het beheer van gelden der Inlandsche gemeenschappen geregeld dient te worden bij verordeningen van het zelfbestuur en dat de betreffende bevoegdheden zooveel mogelijk dienen te worden uitgeoefend door organen van deze gemeenschappen.

Voorts bevat de regeling van 1930 nog eenige aanwijzingen nopens het toezicht op de gemeentefondsen door gewestelijke contrôle-bureaux.

In het algemeen kan gezegd worden, dat thans vrijwel alle op den voet van eene Inlandsche gemeente-ordonnantie en het grootste deel van de bij gewestelijke verordening geregelde Inlandsche gemeenten eene begrooting hebben.

Het financieel beheer der Inlandsche gemeenten staat in de provincies op Java en Madoera onder het toezicht van de Colleges van Gecommitteerden, daar buiten onder het toezicht van het Europeesch en Inlandsch bestuur, terwijl voor bepaalde handelingen van financieelen aard de machtiging van het hoofd van plaatselijk bestuur vereischt is.







## F. DE PLAATSELIJKE FONDSSEN.

De behartiging van plaatselijke belangen wordt in Nederlandsch-Indië, behalve uit de kassen der zelfbesturen, gemeenten, regentschappen, plaatselijke raden, waterschappen en Inlandsche gemeenten, in bepaalde gevallen gefinancierd uit plaatselijke fondsen, welke ter onderscheiding van de overige fondsen van lokaal karakter ook wel stadsfondsen worden genoemd. De stadsfondsen komen zoowel in rechtstreeks bestuurd gebied als in zelfbesturend gebied voor, waar nog geen gedecentraliseerde autonome lichamen bestaan, en hebben ten doel behartiging van belangen van zuiver plaatselijken aard als straatverlichting, pasars, begraafplaatsen, scholen e. d.

Nopens de bij het beheer, de administratie en de contrôle van deze fondsen in rechtstreeks bestuurd gebied te volgen gedragslijn, zijn in 1915 voorschriften gegeven (Bb. n<sup>o</sup>. 8311). Als gevolg van deze regeling kon in 1930 geconstateerd worden dat in den toestand van de plaatselijke fondsen eene wezenlijke verbetering was ingetreden, dat het beheer van bijna alle fondsen geregeld was bij reglement van het hoofd van gewestelijk bestuur en dat de bedoelde voorschriften werden nageleefd. In dit jaar zijn deze voorschriften aangevuld in een rondschrijven (Bb. n<sup>o</sup>. 12287), waarn de verhouding der stadsfondsen tot de autonome lichamen in beschouwing is genomen en voorts de vraag onder het oog is gezien, op welke wijze de bezwaren kunnen worden ondervangen, voortvloeiend uit het feit, dat deze fondsen rechtspersoonlijkheid missen, terwijl daarin in de derde plaats een gedragslijn is vastgelegd voor de binnen de zelfbesturende landschappen aanwezige plaatselijke fondsen.

Omtrent het beheer dezer fondsen, hetwelk door het hoofd van gewestelijk bestuur geregeld blijft, zijn bovendien nog enkele algemeene voorschriften gegeven, welke hierop neerkomen, dat het beheer, toe te vertrouwen aan eene commissie, welke door het gewestelijk bestuurshoofd wordt aangewezen, indien het jaarlijksch budget meer dan f 1000 bedraagt, moet gevoerd worden overeenkomstig eene begrooting, terwijl na afloop van het dienstjaar eene begrotingsrekening moet worden gemaakt; dat begrooting en begrotingsrekening de goedkeuring behoeven van het hoofd van gewestelijk bestuur; dat vermenging van uitgaven en inkomsten verboden is en dat de kassen en de administratie ten minste tweemaal per jaar door de hoofden van gewestelijk bestuur of de door dezen aangewezen ambtenaren worden opgenomen.

De stadsfondsen vinden hun middelen deels in vrijwillige bijdragen, bijv. voor de straatverlichting, deels in vergoedingen voor bewezen diensten, als huur van verkoopplaatsen in een door het fonds gebouwde pasarloods, betaling voor spoel- of drinkwater-verstrekking, levering van electricischen stroom, betaling voor het ophalen van huisvuil, enz.

Hunne begrotingen varieeren tusschen enkele honderden guldens en eenige tonnen 's jaars.

Het toezicht op de stadsfondsen wordt hier en daar uitgeoefend door gewestelijke contrôle-bureaux, waarvan de kosten door de fondsen zelve pond-pondsgewijze worden gedragen.

De eindeijfers der begrotingen over 1930 van alle in de Buitengewesten aanwezige stadsfondsen zijn vermeld in het tweede deel van dit Verslag.



## HOOFDSTUK III.

## DE ECONOMISCHE TOESTAND.

## A. ECONOMISCH OVERZICHT.

De wijze, waarop een bepaald land de gevolgen ondergaat van de internationale ernstige depressie in het bedrijfsleven, die gedurende 1930 meer en meer in omvang en hevigheid is toegenomen, is in hooge mate afhankelijk van de eigen structuur van zijn economisch leven.

Aangezien in Indië de uitwerking der heerschende depressie gecompliceerd wordt door het feit, dat verschillende deelen van voortbrenging en bedrijfsleven in zeer uiteenlopende mate aan de inwerking van de wereldmarkt zijn blootgesteld, moge eene korte uiteenzetting voorafgaan van de karakteristieke bijzonderheden van het economisch leven daar te lande.

Als één der sferen, waaruit productie en bedrijf in Indië zijn opgebouwd, valt allereerst aan te wijzen het Westersche, of althans op Westersche wijze ingericht bedrijfsleven met het bijbehorend apparaat van verkeer, handel, crediet- en bankwezen.

Hiervan te onderscheiden — zij het ook op velerlei wijze daarmee ten nauwste verbonden — is het complex van producenten en anderen, die tezamen de inheemsche productie en de daarbij behorende deelen van handel, verkeer en crediet vormen. Deze inheemsche productie is echter niet van een homogeen karakter gelijk dit met de westersche sfeer het geval is, doch vertoont veeleer eene zeer uiteenlopende vatbaarheid voor internationale invloeden.

Eenerzijds een goeddeels gesloten geheel van productie en distributie voor eigen verbruik of voor de behoeften van de naaste omgeving met bijbehorenden opkoop, kleinhandel en plaatselijk verkeer vormend, omvat zij aan het andere uiterste een — althans naar één zijde, n.l. den verkoop van het product — geheel in de wereldhuishouding opgenomen Inlandsch bedrijf, hoofdzakelijk de exportlandbouw. De scheiding tusschen deze beide hier geschetste uitersten is echter niet geografisch aanwijsbaar. Veeleer zijn, over geheel Indië verspreid, tal van combinaties van beide productiewijzen dan wel overgangsvormen aan te wijzen. Het komt voor, dat de arbeid van het landbouwersgezin of van den inheemschen producent of ondernemer ten deele tot de eerste, ten deele tot de laatste wijze van voortbrenging behoort. Eveneens valt waar te nemen, dat zelfs van moesson tot moesson het karakter van de voortbrenging zich in dit opzicht wijzigt. Productie van voedsel en productie voor eigen gebruik of de naaste omgeving in den Westmoesson, wordt in den Oostmoesson menigmaal gevolgd door teelt van voor den groothandel bestemde producten, waardoor de beide geschetste elementen zich afwisselend in de huishouding van den landbouwer doen gevoelen. Ten slotte kan ook de verhouding tusschen het meer afgesloten element der productenhuishouding eenerzijds en het naar internationaal contact strevend element anderzijds nog wisselen in nauw verband met de conjunctuur. In tijden van prijsstijging en bedrijfsbloei wordt de drang naar de geldhuishouding sterker en vindt omzetting van het bedrijf plaats zowel naar den aard van het geproduceerde als in de wijze, waarop de overeenkomsten van arbeid en grondhuur worden afgesloten. Omgekeerd is in jaren van prijsdaling en van daarbij behorende malaise duidelijk een terugtreden, opzettelijk of gedwongen, in de traditioneele productenhuishouding waarneembaar.

Het is vooral deze laatste omstandigheid, die het nasporen van de inwerking eener conjunctuur op de Inlandsche volkswelvaart zoo zeer bemoeilijkt. Hier, zowel als elders, trachten producenten en ondernemers schommeling in de geldswaarde van hunne producten of diensten af te wentelen om hun aandeel in het maatschappelijk inkomen te handhaven dan wel te vergrooten.

De verbinding tusschen de aldus in rijke schakeering voorkomende vormen van Inlandsche productie en het meer eenzijdige, westersche bedrijfsleven in landbouw, mijnbouw, handelsondernemingen e.d. georganiseerd, wordt tot stand gebracht in tweecërlei richting. In de eerste plaats door een jaarlijkschen geld-



stroom, op eenige honderden millioenen guldens becijferd, dienende ter betaling van ten behoeve der ondernemingen door de bevolking gepresteerden arbeid, dan wel door haar verrichte leveringen van allerlei aard. Ten tweede, doordat zoowel een deel van de in Ned.-Indië in westersche bedrijven geproduceerde producten, als een zeer aanmerkelijk deel van de door den westerschen groothandel aangevoerde importgoederen aan inheemsche afnemers worden verkocht.

De bewegelijkheid van het bedrijf, steunende op de omstandigheid, dat het gros der Inlandsche bevolking nog steeds zoo noodig kan terug vallen op de onmiddellijke exploitatie van hare gronden en haren gezinsarbeid voor de bevrediging van de meest noodzakelijke levensbehoeften, geeft aan het Inlandsch bedrijfsleven een in westersche maatschappijen ongekende elasticiteit, welke op zich zelve zeer zeker als een geruuststellend element in de economische situatie in Indië mag worden beschouwd.

De soepelheid, waarmede nu de inheemsche bevolking zich als het ware in haar productenhuishouding terugtrekt om de gevolgen van eene ernstige daling van den prijs van haar goederen en diensten te ontgaan, wordt echter op één punt belemmerd, t.w. bij de afwikkeling van de op de bevolking drukkende financieele lasten. Hierbij zijn te onderscheiden de verplichte betalingen aan het Land, in den vorm van directe, in geld te betalen belastingen, waaronder voor Java en Madoera vooral de landrente moet worden genoemd, en vervolgens de betaling van rente en aflossing van aangegane schulden, vooral waarneembaar bij het volkscredietwezen en bij de pandhuizen. Deze lasten, hetzij contractueel aangegaan, hetzij door de Overheid opgelegd, verminderen niet automatisch tegelijk met het geldinkomen uit producten of arbeid en drukken dus in jaren van malaise zwaarder dan tevoren op het kleiner geworden deel van het inkomen, dat in geld wordt genoten.

De gevolgen van de malaise moeten zich dus, wat de geldhuishouding der bevolking betreft, vooral doen gevoelen door verminderde inlossing van panden bij den Gouvernements Pandhuisdienst, achterstand bij de betaling van rente en aflossing bij het Volkscredietwezen, moeilijkheden bij de inning der directe belastingen. Verder zal verminderde koopkracht moeten leiden tot geringere afname van geïmporteerde artikelen voor massa-verbruik, zooals manufacturen. Daarnaast is echter de voedseltoestand der bevolking veel meer afhankelijk van de oogsten in den voorafgeganen moesson.

Welke bijzonderheden zijn nu voor het jaar 1930 te constateeren? Hiertoe is het noodzakelijk in de beschouwing der feiten enkele jaren terug te gaan. Wederom aanvangende met de invloeden van de wereldmarkt, moet dan in de eerste plaats worden vermeld de vrijwel onafgebroken scherpe prijsdaling, die tegen het eind van dat jaar weliswaar verlangzaamde, maar nog geenszins geheel tot stilstand kwam, en zelfs tot ver in 1931 valt waar te nemen.

Terwijl het crisisjaar 1921 volgde op enkele jaren van exorbitante prijsstijging, moet de economische toestand in 1930 worden beschouwd als eene voortzetting, zij het in zeer verscherpten en zelfs acuten vorm, van een periode van prijsdaling, die reeds eenige jaren tevoren, nl. sinds omstreeks 1926, op de wereldmarkt der tropische en mijnbouw-producten was aangevangen. Van dat jaar af immers dalen vrijwel onafgebroken de prijzen van de voornaamste Indische producten gelijk uit onderstaande cijfers moge blijken:

## Groothandelsprijzen.

	Rubber per ½ kg.	Suiker superieur per 100 kg.	Koffie robusta per 100 kg.	Thee per ½ kg.	Tin per 100 kg.	Kapok per 100 kg.	Peper (witte) per 100 kg.
Gemiddeld 1926	f. 1,23	f 19,—	f 97,38	f 0,80 <sup>5</sup>	f 334,97	f 142,68	f 157,85
" 1927	0,99	17,40	83,55	0,72 <sup>5</sup>	336,91	123,02	206,54
" 1928	0,58 <sup>5</sup>	14,61	88,93	0,63	267,27	101,46	224,97
" 1929	0,54	13,66	89,57	0,57	243,40	93,35	229,54
" 1930	0,30 <sup>5</sup>	9,60	52,90	0,46	168,61	66,06	105,35
December 1930	0,22 <sup>5</sup>	8,59	47,80	0,46	133,38	55,90	91,12



Deze prijsdaling oefende gedurende die jaren een gestadigen druk uit op de winstgevendheid der bedrijven, in de eerste plaats in de cultures, doch deze laatste wisten langs tweëerlei weg hieraan te ontkomen, n.l. door het omlaag drukken der productiekosten, hetzij door middel van bezuinigingen, hetzij door bedrijfsverbeteringen van allerlei aard, en voorts door een, in gelijke richting werkende, gestadige en zeer aanmerkelijke uitbreiding in den omvang der voortbrenging. De prijsdaling heeft dan ook in deze land- en mijnbouwbedrijven niet alleen in Ned.-Indië doch internationaal de voortbrenging, hoe paradoxaal het wellicht moge klinken, eer geprikkeld dan geremd.

Aan deze omstandigheid is toe te schrijven, dat het mocht gelukken om het totale geldsbedrag der uitgevoerde land- en mijnbouwproducten gedurende de jaren van prijsdaling (1926—1929) ongeveer op eenzelfde peil, schommelende tusschen de 1500 en 1650 millioen gulden per jaar, te handhaven.

In welke mate het echter hiervoor noodzakelijk was om een toenemende massa van producten aan het buitenland af te staan, blijkt vooral duidelijk, indien men met de genoemde bedragen de uitgevoerde hoeveelheden vergelijkt, hetgeen eerst sinds 1926 mogelijk is.

#### *Uitvoer uit Nederlandsch-Indië*

(voor particuliere en gouvernementsrekening te zamen).

Jaar.	Waarde (in millioenen guldens).	Bruto-gewicht (in millioenen kg.).
1926 . . . . .	1 599	6 822
1927 . . . . .	1 656	7 741
1928 . . . . .	1 590	9 829
1929 . . . . .	1 488	10 456
1930 . . . . .	1 191	10 268

Zelfs eene stijging van 53 % in drie jaren tijds van het uitgevoerde gewicht kon niet verhinderen, dat de uitgevoerde waarden langzaam terugliepen.

In 1930 daalde daarop de waarde bij bijna onveranderd gewicht met 20 %. Overzien we het geheel der handelsbalans, dan geven de cijfers het volgende beeld:

#### De waarde van den in- en uitvoer van Nederlandsch-Indië (in millioenen guldens).

Jaar.	Invoer.	Uitvoer.	Export saldo.
1924 . . . . .	703	1 557	854
1925 . . . . .	863	1 813	950
1926 . . . . .	924	1 599	675
1927 . . . . .	927	1 656	729
1928 . . . . .	1 030	1 590	560
1929 . . . . .	1 166	1 488	322
1930 . . . . .	922	1 191	269

De expansie der ondernemingen leidde in de jaren vóór 1930 tevens tot nieuwe kapitaalbeleggingen, tot uitkeering van steeds grootere loonsommen en voor zoover de Inlandsche bevolking aan die productie-expansie met haar exportgewassen deel had, ook langs dien weg tot eene gestadige vergrooting van de vraag naar import-



goederen. In dezelfde periode dan ook, waarin ondanks de snel toenemende exportkwantiteiten de exportwaarde ongeveer op eenzelfde niveau bleef, steeg de waarde van den import (die in 1924 nog slechts 700 millioen bedragen had) van rond 900 millioen gulden in 1926 tot ruim 1150 millioen in 1929. Aldus had Nederlandsch-Indië deel aan de internationale uitbreiding der productie en kon zelfs van een betrekkelijken bloei in het bedrijfsleven worden gesproken, zoolang het gelukte om de werking van het geleidelijk afglijdende prijsniveau door een omvangrijker voortbrenging tegen lagere kosten te compenseeren.

Kenmerkend voor deze periode zijn enkele posten van de sinds eenige jaren gepubliceerde betalingsbalans van Nederlandsch-Indië, die het bovenstaande kunnen illustreeren.

In millioenen guldens.

	Gecorrigeerd uitvoersaldo.	Opbrengst van emissies in het buitenland.	Dividenden, handelswinsten en directiekosten incl. tantièmes in het buitenland.	Delegaties, passagekosten en uitgaven buiten Ned.-Indië van verlofen Mekka-gangers.	Schulddelging, aankoop van effecten en overmakingen van levensverzekeringsgelden.	Interest en pensioenen.
1926	679	48	389	63	104	114
1927	730	35	356	124	102	108
1928	557	103	334	118	116	105
1929	326	59	286	101	121	105
1930	309	180 <sup>1)</sup>	216	76	107	106

Uit bovenstaande tabel blijkt, dat met een geleidelijk dalend uitvoersaldo eveneens eene langzame vermindering der uitbetaalde dividenden en tantièmes en der handelswinsten gepaard ging. Ook de delegaties e.d. namen sinds 1927 gestadig af. Meer onafhankelijk van de conjunctuur daarentegen blijkt de vaste post der interest- en pensioenslasten.

Bedacht dient te worden, dat niet alle werkelijke wijzigingen in de betalingsbalans in deze cijfers zichtbaar worden.

Zoo valt tot nu toe een zeer belangrijk feit buiten rechtstreeksche waarneming en wel de z.g. interne besparingen der ondernemingen, welke het deel vormen van de winst, dat niet tot uitkeering komt, doch voor versterking of uitbreiding van het bedrijf productief wordt aangewend.

Was het beeld der voorafgegane jaren tot en met 1929 over het geheel genomen dus niet ongunstig, het werd niettemin allengs duidelijker, dat op deze wijze het gevaar van overmatige uitzetting der productie van een aantal landbouwproducten, met name rubber en suiker en een mijnbouwproduct als tin, meer en meer acuut werd.

De groote bloei van de Vereenigde Staten echter en een, de productie in tal van landen stimuleerende, kapitaalstroom, die van de Vereenigde Staten uit jaarlijks over de wereldhuishouding werd verspreid, hielden eene acute inzinking tegen.

Dit werd evenwel met één slag anders, toen na de scherpe beurscrisis in de Vereenigde Staten in October 1929 zich op alle geld- en kapitaalmarkten een snelle terugslag deed gevoelen, gevolgd door eene dermate hevige prijsdaling van de voornaamste internationale stapelartikelen, waaronder ook de Indische, dat in een half jaar tijds een prijsniveau werd bereikt, dat bijna de helft lager lag dan in 1929 het geval was. Een zoo snel inzinken der prijzen op alle internationale

<sup>1)</sup> Hieronder eene emissie van het Gouvernement van 103 millioen.



markten kon niet aanstands worden gecompenseerd en tastte de rentabiliteit van de bedrijven zoo zeer aan, dat in den loop van het jaar 1930 een internationaal om zich heen grijpende ernstige crisis voelbaar werd.

Zooals uit de bovenmedegedeelde cijfers van de Indische handelsbalans kan blijken, trad nu de ongunstige wending in de conjunctuur scherp aan het licht in een tweetal feiten: in 1930 werd de daling van de waarde van den export plotseling aanmerkelijk grooter dan in de voorafgegane jaren en ditmaal werd zij tevens vergezeld door eene zeer aanmerkelijke snelle inzinking in den import, die tot 922 millioenen gulden, dus in een jaar tijd met 21 % in waarde terugliep. Hierin komt vooral tweërlei tot uitdrukking. Ten eerste dat, onder den indruk der ernstig aangetaste rendabiliteit, de kapitaalbelegging der voorafgegane jaren niet meer werd voortgezet, doch grootendeels werd stopgezet en daarmee de invoer der voor de instandhouding en uitbreiding der bestaande bedrijven noodige grondstoffen, machines e.d. tot een minimum werd beperkt; ten tweede, dat de in 1930 in vele bedrijven ingevoerde bezuiniging op allerlei bedrijfsuitgaven thans niet meer gecompenseerd werd door uitbreiding van areaal of productie, doch eene aanmerkelijke daling in het geldinkomen der loontrekkenden, waarvan het grootste deel tot de Inlandsche bevolking behoort, teweegbracht. Hierdoor werd eveneens de vraag naar importgoederen voor Inlandsche consumptie sterk verminderd. Eenzelfde gevolg moest eveneens worden verwerkt door de daling in prijs van door de bevolking geteelde exportproducten.

Uit enkele onderdeelen van de statistiek van den invoer in Nederlandsch-Indië kan een en ander met sprekende cijfers blijken:

*Invoer in Nederlandsch-Indië.*

	Garens en manufacturen, enz. excl. goeniezakken.		Metalen, edele en onedele en werken daarvan.	Machineriën, werk- tuigen, toestellen instrumenten enz.
	gewicht in 1000 kg (bruto)	waarde in 1000 gld.	waarde in 1000 gld.	waarde in 1000 gld.
1928	96 050	f 241 226	f 109 834	f 94 120
1929	102 317	246 846	117 398	114 681
1930	85 959	184 029	82 007	79 013

Het resultaat van deze snelle aanpassing van den invoer aan den verminderden bedrijfsomvang en koopkracht in het binnenland is geweest, dat, in tegenstelling tot wat zich b.v. in het zoo anders geaarde crisisjaar 1921 voordeed, het uitvoersaldo der handelsbalans in 1930 slechts weinig daalde en in procenten van den uitvoer berekend zelfs nog iets steeg, een omstandigheid, die zich ook tijdens de snel doorgaande verdere daling van den export in de eerste helft van 1931 in nog hoogere mate bleef voordoen, daar in die periode de invoer procentueel sterker verminderde dan de export. Kenmerkt dit enerzijds de hevigheid, waarmee over de geheele linie het bedrijfsleven als het ware schoksgewijze inkromp, anderzijds verklaart het, waarom uit deze crisis geenerlei moeilijkheden voor de wisselkoersen voortsporen, zooals in 1921 en volgende jaren het geval is geweest.

Het kon niet uitblijven, of de aanmerkelijke teruggang in den omvang van het bedrijfsleven en de sterk verminderde waarden, die in Nederlandsch-Indië in het ruilverkeer werden omgezet, moesten tot uiting komen in eene ongekende inkrimping van de geldcirculatie aldaar.

De cijfers dienaangaande bewijzen, dat eene aanmerkelijke terugvloeiing van betaalmiddelen uit het ruilverkeer, in de eerste plaats naar de Javasche Bank, plaats had. Zoowel de bevolking als de ondernemingen stootten voor tientallen millioenen aan zilver en bank- en muntbiljetten af. Met deze snelle inkrimping



der circulatie ging het terugloopen van het binnenslands opereerende kapitaal van de Javasche Bank tot een in jaren ongekend laag peil gepaard.

De diepe depressie, die zich aldus, steeds meer om zich heen grijpend, van uit het westersch bedrijfsleven uitbreidt over het geheele economische leven, vertoont haar gevolgen op schier elk gebied, zooals in verschillende hoofdstukken van dit Verslag bij herhaling kan blijken. Op sociaal gebied maakten zich vooral verminderde werkgelegenheid en inkomstendaling pijnlijk voelbaar.

De noodzakelijkheid, die voor de westersche bedrijven ontstond, om door inkrimping en bezuinigingen van allerlei aard eene aanpassing te zoeken aan het gedaalde prijsniveau van hun producten, leidde uit den aard der zaak tot werkloosheid in alle kringen der Indische samenleving.

Voor het eerst werd ook de werkloosheid onder de Europeanen van zulk een omvang, dat vele buiten betrekking geraakten repatrieerden en maatregelen tot steun der getroffen gezinnen moesten worden beraamd en uitgevoerd. Als sociaal verschijnsel zeker niet minder belangrijk, trad de sterk verminderde werkgelegenheid voor de Inlandsche bevolking minder sterk aan het licht. In tal van streken bleef de normale seizoensarbeid in de cultures achter bij dien van de voorafgegane jaren en bovendien nam het aantal contractarbeiders gestadig af; hierdoor moesten eenige tienduizenden volwassen arbeidskrachten terugvallen op de Inlandsche maatschappij, waar zij in de desa arbeid dan wel levensonderhoud moesten vinden.

In de Inlandsche productiesfeer moest bovendien door twee oorzaken een sterk verminderd geldinkomen ontstaan; in de eerste plaats door de veel geringere geldopbrengst der voor de markt geproduceerde producten, in de tweede plaats door de belangrijke daling van de som der betalingen, die het westersche bedrijfsleven voor arbeid en leveringen verrichtte. Ook de bezuinigingen, waartoe het Gouvernement noodgedwongen moest overgaan, verminderden het geldbedrag, waarover de Inlandsche bevolking de beschikking kreeg.

Voor de groote massa der Inlandsche bevolking bleef echter voor en na de omstandigheid beslissend, dat zij voor haar levensonderhoud in de eerste plaats op eigen productie is aangewezen. In dit opzicht vertoonde zich althans op Java en Madoera gedurende het jaar 1930 eene duidelijke tegenstelling tusschen het eerste kwartaal en de rest van dat jaar. Van Januari tot omstreeks April overheerschte de nawerking van de felle en langdurige droogte in 1929. De inkomsten uit tweede gewassen kwamen veel later dan normaal beschikbaar en waren tevens geringer dan in de voorafgegane jaren, zoodat het levensonderhoud vooral in vele streken op Java, moeillijk werd, nog verergerd door het feit, dat het geldinkomen, beschikbaar om voedseltekorten door aankoop van levensmiddelen te dekken, geringer was dan normaal.

Veel beter werd echter de situatie, toen de schrale maanden voorbij waren, en de zeer gunstige West-moesson in 1930 groote oogsten, vooral van rijst en maïs, ten gevolge had. Toen deze producten op de markt kwamen, oefenden zij echter, in overeenstemming met de algemeene tendenz tot prijsdaling, een verderen druk op de prijzen in het binnenland uit.

Twee feiten vielen hierbij te constateeren: velen hielden in het vooruitzicht of met de zekerheid, dat de normale gelegenheid tot bijverdiensten van allerlei aard geringer was dan ooit, den oogst vast om althans in de komende maanden van voedsel verzekerd te zijn, daarentegen moesten anderen door verschillende geldschulden daartoe gedreven, tegen zeer lage prijzen hunne oogsten, of althans een deel daarvan, verkoopen. De marktprijzen van tal van Inlandsche landbouwproducten zijn dan ook in den loop van 1930 scherp gedaald, en tegen het einde van het jaar liet zich voor de binnenlanden van Java de economische toestand der bevolking aldus karakteriseeren, dat zij de beschikking had over ruime voedselvoorraden en de prijzen der voedingsmiddelen dienovereenkomstig laag waren, doch dat haar geldinkomen veel geringer was dan normaal. Zoowel de cijfers van den Pandhuisdienst als van het Volkscredietwezen wijzen de gevolgen hiervan ten duidelijkste aan.

In de Buitengewesten was de toestand der bevolking in zooverre gunstiger, dat zij in vele streken over voldoende grond beschikte om, toen de normale inkomsten uit handelsgewassen — rubber, copra e. d. — wegvielen, deels op



aansporing van het Bestuur, tot sterkere uitbreiding van voedselaanplanting over te gaan, waardoor ook daar de productenhuishouding een gunstiger beeld vertoonde dan de geldhuishouding.

Voor al deze groepen der Inlandsche bevolking beteekent echter de aanpassing aan den crisistoestand feitelijk een stap terug in haar economische ontwikkeling, die sinds vele jaren onmiskenbaar gaat in de richting van grootere deelneming aan het internationaal ruilverkeer.

Vonden de groothandelsprijzen en de prijzen der bevolkingsproducten in het bovenstaande reeds behandeling, bijzondere vermelding verdient nog hetgeen overigens in de prijsbeweging in Ned.-Indië viel waar te nemen.

In de periode 1929/1930 waren de marktprijzen op Java en Madoera, tengevolge van de droogte en de slechte oogsten van tweede gewassen, aanzienlijk gestegen. Gedurende 1930 zette eene snelle daling daarvan in, die tot ver in 1931 voortduurde. De marktprijzen der Inlandsche voedingsmiddelen volgen dus niet het algemeen verloop van de kleinhandelsprijzen. Terwijl immers de eerstbedoelde prijzen snel en sterk daalden, werd overigens als algemeene regel waargenomen, dat de kleinhandelsprijzen, vooral die van artikelen voor Europeesche consumptie, slechts langzaam en in zeer geremde mate de prijsdaling der groothandelsartikelen volgen. De onderstaande tabel geeft een beeld van deze prijsbewegingen.

Jaren.	Indexcijfers 1913 = 100.				Marktprijzen op Java en Madoera.			Index 1913 = 100.
	Groothandel		Kleinhandel alle artikelen.	Kosten van eenige belangrijke levensbehoefte van een Europ. gezin.	Gepelde rijst No. 1 p. p.	Gepelde mais No. 1 p. p.	Gaplek No. 1 p. p.	Kosten van eenige belangrijke levensbehoefte der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.
	Uitvoer.	Invoer.						
1928 . . . .	125.1	155.3	154.0	160.9	f 11,36 <sup>5</sup>	f 4,33 <sup>5</sup>	f 1,84 <sup>5</sup>	148.1
1929 . . . .	123.0	155.1	153.1	160.6	11,99	5,13	2,53	157.9
1930 1 <sup>e</sup> kwart.	100.8	151.7	154.1	161.4	12,35	5,07	4,19 <sup>5</sup>	166.5
1930 2 <sup>e</sup> kwart.	92.0	148.1	151.4	159.2	11,70	4,23 <sup>5</sup>	2,92	153.8
1930 3 <sup>e</sup> kwart.	80.8	144.7	147.8	156.3	11,44	4,14	2,13	150.0
1930 4 <sup>e</sup> kwart.	78.6	139.7	144.3	153.2	10,74	3,76 <sup>5</sup>	1,90	138.5
1931 1 <sup>e</sup> kwart.	72.3	126.7	141.1	149.6	9,60 <sup>5</sup>	2,76 <sup>5</sup>	1,56	122.2
1931 April . .	70.1	118.4	138.1	147.3	8,47	2,45 <sup>5</sup>	1,34	110.5

Ongetwijfeld zijn door het hierboven als algemeene regel geconstateerde feit de gevolgen van werkloosheid dan wel verminderde inkomsten voor velen ernstiger geworden dan het geval geweest ware, indien door eene evenredige daling in de kleinhandelsprijzen ook de kosten van levensonderhoud sterker omlaag zouden zijn gegaan.

Niettemin viel allengs te constateeren, dat, hoe zeer ook geremd, eene prijsdaling der importartikelen en van allerlei levensbenodigdheden ook in den kleinhandel niet te voorkomen was.



## B. LANDBOUW.

## 1. Overzicht van den Landbouw.

Een overzicht van den landbouw als onderdeel der beschrijving van den economischen toestand van Nederlandsch-Indië zal zoowel den Europeeschen als den Inlandschen landbouw moeten omvatten. Eene volledige behandeling vereischt voorts zoowel eene bespreking van het moessonverloop als van het prijsverloop der voortgebrachte producten en eene uiteenzetting van den invloed, dien deze beide factoren uitoefenen op de landbouwbedrijven en op den welvaartstoestand van de bij den landbouw betrokken bevolking.

a. *Moessonverloop.* Na een langen en sterk uitgesproken oostmoesson in 1929 viel op *Java en Madoera* erest in December van dat jaar weer eene normale regenhoeveelheid, waarna echter Januari 1930 weer een opmerkelijk tekort aan neerslag had. In Februari viel plaatselijk te weinig, elders te veel regen, in Maart hadden de kuststreken een weinig tekort, terwijl in het binnenland zware buien vielen. April bracht in het algemeen veel regen en in Mei was de regenval, behalve op enkele stations in den oosthoek, zóó groot, dat plaatselijk overstroomingen voorkwamen. Daarna kwam vrij plotseling in Juni de oostmoesson door met voor die maand een minder dan normalen regenval. Juli was normaal droog, Augustus en September hadden daarentegen, vooral in Oost-Java, een aanmerkelijk tekort aan regen. In October trad de kentering in, in West-Java in het begin van die maand, in Midden- en Oost-Java na den 20sten. Met plaatselijke afwijkingen was de eerste helft van November iets aan den drogen kant, in de tweede helft viel meer regen, waarna December in het algemeen weer te weinig neerslag had.

In het algemeen kan dus gezegd worden, dat de westmoesson 1929—1930 op Java pas in Februari—Maart goed doorkwam en doorzette tot eind Mei, waarna eene vrij sterke droogte intrad tot October, in welke maand de aan den westmoesson voorafgaande regens loskwamen.

Op de *Kleine Soenda-eilanden* werd een overeenkomstig moessonverloop waargenomen als op Java, met uitzondering van de oostelijke eilanden, die ook in de maanden April en Mei een tekort aan neerslag en dus een abnormaal droog eerste halfjaar 1930 hadden.

De *overige Buitengewesten* hadden in het algemeen in Januari een tekort aan regen, Sumatra en West-Borneo ook in Februari. In Maart was de regenval normaal of overvloedig met uitzondering van Sumatra's Oostkust en Zuid- en Noord-Celebes. Ook April had overmaat aan regen met uitzondering van Noord-Sumatra. Mei was normaal, alleen hadden Atjeh en de Oostkust van Sumatra een tekort. In Juni ondervond Zuid-Celebes een tekort, terwijl in Juli, Augustus en September de regenval overal en vaak sterk beneden normaal bleef. October, November en December vertoonden geen groote afwijkingen met andere jaren.

b. *Oogstresultaten. Eenjarige Inlandsche gewassen.* Door de droogte in Januari 1930 werd op *Java en Madoera*, vooral ten oosten van de lijn Semarang—Jogjakarta de aanplant van de sawah-padi sterk vertraagd; eene dreigende voedselschaarschte werd voorkomen door het zeer gunstige beschoot van den maïsoogst in Februari-Maart; slechts in Wonogiri was het noodig tot voedselverstreking over te gaan.

De padi-gogo (rijst op droge gronden) kwam in December 1929 ongeveer op tijd in den grond en leverde, niettegenstaande veelvuldig gerapporteerde engerlingen-schade, over het algemeen een goeden oogst.

De sawah-padi werd door het ongunstig invallen van den westmoesson vaak met moeite in den grond gebracht, waarbij veelal gebruik gemaakt moest worden van te oud plantmateriaal. Toch viel de oogst mede, hetgeen in hoofdzaak te danken is aan den gunstigen regenval in April en Mei; eenigszins belangrijke mislukkingen werden slechts zeer plaatselijk geconstateerd.

De uitkomsten van de padi-gadoe-cultuur (cultuur van rijst op sawahs in den oostmoesson) waren zeer verschillend, gebrek aan bevoeiingswater veroorzaakte



plaatselijke mislukkingen; het grootste gedeelte van den aanplant gaf achter een voldoende beschoot.

Verschillende polowidjo-gewassen hadden van de droogte te lijden; toch werden over het algemeen bevredigende oogsten verkregen.

De beplanting der bouwvelden in de laatste maanden van het jaar had ten slotte een normaal verloop, over den stand van het gewas werd gunstig gerapporteerd.

Samenvattend kan gezegd worden, dat de voedseltoestand op Java in 1930, met uitzondering van de eerste maanden, gunstig en op het eind van het jaar zelfs zeer gunstig was; op dat tijdstip bevonden zich bijna overal belangrijke voedselvoorraden in handen van de bevolking, terwijl ook de stand van de te velde staande gewassen alle reden tot tevredenheid gaf.

Aan de hand van de landbouwstatistieken voor Java en Madoera geeft de volgende tabel I een meer gedetailleerd overzicht van de in 1930 geogste oppervlakten van de voornaamste eenjarige Inlandsche gewassen. Ter vergelijking zijn mede de cijfers van 1921 af opgegeven. De oppervlakten zijn uitgedrukt in procenten van het 10-jarig gemiddelde, hetgeen het overzicht vergemakkelijkt. De hoogste cijfers in elke reeks zijn vet gedrukt, de laagste cursief; aangezien 1921 uitmuntte door zeer vele oogstmislukkingen, is voor het geval dit jaar voor een gewas het laagste cijfer aanwees, ook op één na het laagste cijfer cursief gedrukt.

Bij vele cultures ziet men in de in beschouwing genomen periode met eenige schommelingen eene gemiddelde stijging, hetgeen wel in de eerste plaats moet worden toegeschreven aan de uitbreiding van de bouwgronden der Inlandsche bevolking: het sawah-areaal nam ten opzichte van 1921 met 4,3 % toe tot 3 271 000 H.A., het areaal der droge gronden met 15 % tot 4 360 000 H.A. <sup>1)</sup>

Duidelijk teekenen de jaren met zeer drogen oostmoesson (1925—1929) zich af in de totaal geogste uitgestrektheden: in hoofdzaak zijn het mais, bataten en gierst, die hierop scherp reageeren, in mindere mate ook rijst, aardnoten en andere peulvruchten.

Onder de granen neemt, in verband met de langzame uitbreiding van het sawah-areaal, vooral de teelt van mais en padi-gogo sinds eenige jaren toe. De knolgewassen vertoonen daarentegen de laatste jaren eene daling; vooral het geogste cassave-areaal was in 1930 klein, hetgeen mede in verband gebracht moet worden met de droogte in 1929, waardoor een geringere aanplant in den grond werd gebracht.

Bij de peulvruchten is eene duidelijke neiging waar te nemen tot uitbreiding van de cultuur: reeds 1928 was een zeer goed peulvruchtenjaar, 1929 was minder goed, doch 1930 evenaarde of overtrof 1928 weer; vooral van kedele (een van de beste voedingsgewassen) was de oogst groot. De andere peulvruchten, vooral kratok en komak, leden in 1929 door den drogen oostmoesson, maar herstelden zich in 1930 weer volkomen.

De overige landbouwgewassen nemen nog geen 10 % van de geogste oppervlakte in, de helft er van is niet nader gespecificeerd. Opvallend is de geleidelijk afnemende belangstelling voor groenten en in nog sterkere mate indigo. De lage prijs voor uien in het begin van het jaar was oorzaak, dat veel minder werd geplant. Door de onbevredigende goela-mangkok-prijzen werd in 1929 de aanplant van Inlandsch suikerriet reeds ingekrompen; de aanplant 1930 vertoont nog een verderen teruggang. De animo voor de tabakcultuur blijkt in de beide laatste jaren aan het minderen; daarentegen blijft de belangstelling voor lombok en djarak groot en neemt de cultuur van widjen gestadig toe.

Voor het grootste gedeelte van de *Buitengewesten* ontbreekt een landbouwstatistiek, zoodat voor eene beoordeeling van de resultaten van de eelt van eenjarige bevolkingsgewassen grootendeels moet worden afgegaan op de plaatselijke berichtgevingen.

<sup>1)</sup> In deze stijgingen zitten ten deele in het verloop van de laatste jaren aangebrachte verbeteringen in de statistiek; in het laatste cijfer zijn niet begrepen de hoema-blokken in Zuid-Bantam, die ± 100 000 H.A. beslaan.







In verband met de belangrijke daling der inkomsten uit de handelsgewassen (rubber, koffie, copra) wordt overal op Sumatra en Borneo melding gemaakt van eene sterke uitbreiding van de teelt van voedingsgewassen, waardoor de bevolking blijk geeft ernstig te pogen zich aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen.

Over het algemeen was de oogst normaal tot goed. Plaatselijke mislukkingen van de rijstcultuur werden gemeld uit Palembang en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Moeilijkheden werden ondervonden op de Kleine Soenda-eilanden beoosten Bali, die sterk van de droogte in de eerste negen maanden van het jaar te lijden hadden; door de regens in het laatste kwartaal stond de aanplant er hier einde 1930 goed voor. Zuid-Celebes rapporteerde ernstige mislukkingen van den rijstaanplant (30 à 70 %). Daartegenover gelukte de maiscultuur op de mislukte rijstvelden, die goede resultaten opleverde. In het algemeen gaf de maiscultuur in Zuid-Celebes een zeer goed beschot.

De aardnoten-cultuur nam toe in Tapanoeli, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Palembang, doch verminderde in Zuid-Celebes. De kedele-cultuur ondervond uitbreiding in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Evenals voor Java kon de voedseltoestand in de Buitengewesten op het eind van het jaar algemeen gunstig genoemd worden.

*Meerjarige Inlandsche gewassen en ondernemingscultuur.* Deze schijnbaar ongelijkwaardige grootheden zijn hier tezamen gebracht, omdat de meeste meerjarige cultuurgewassen zoowel door de bevolking als op ondernemingen worden gekweekt. Enkele éénjarige ondernemingsgewassen vereischen eene bespreking vooraf, n.l. de suiker en tabak.

De ondernemingsrietaanplant 1929—1930 ontwikkelde zich door de droogte in 1929 veelal niet naar wensch en bleef achterlijk; de late westmoesson 1929—1930 had ten slotte nog een invloed ten goede, waardoor de maalresultaten over het algemeen niet onbevredigend waren. De aanplant 1930—1931 ondervond vertraging door de late opleving der bouwgronden tengevolge van den laten westmoesson; bovendien hadden de jonge tuinen plaatselijk overlast van water door de hevige Mei-regens; toch werd op tijd afgeplant en stond het riet er op het eind van het jaar goed voor.

In eigen beheer geteelde ondernemingstabak wordt slechts aangetroffen in de Vorstenlanden, Djember en ter Oostkust van Sumatra. Van de Vorstenland-sche cultuur waren de oogstresultaten, volgens ontvangen berichten, niettegenstaande een niet onbelangrijk gedeelte niet of te weinig werd beregend, bevredigend; de Djemberse tabak slaagde goed; de Deli-cultuur gaf door het uitblijven van de regens slechts een zeer matig product.

Van de meerjarige gewassen kan medegedeeld worden, dat de vruchtdracht van de klapper in de streken, die in 1929 sterk van de droogte hadden te lijden, in 1930 belangrijk beneden normaal bleef; waar in 1930 de droogte sterk aanhield, werd bovendien geklaagd over kleine noten. Ook de oliepalmcultuur ondervond plaatselijk den nadeeligen invloed van de droogte in 1929.

Voor thee en kina was het klimaat in 1930 over het algemeen gunstig, de rubbercultuur ondervond eenigermate den invloed van den drogen oostmoesson. Deze laatste was weer gunstig voor de kapok, die een kwalitatief goed product opleverde.

De Java-koffie-oogst was in 1930 zeer slecht. De droogte in 1929 deed bijna overal den bloei vrij ernstig mislukken en de droge oostmoesson 1930 had een verderen nadeeligen invloed, waardoor de koffie-oogst 1930 ver beneden peil bleef. In de Buitengewesten was, behalve voor de Oostkust van Sumatra, het klimaat voor de koffiecultuur gunstig.

Was 1929 reeds een goed peperjaar, 1930 gaf nog een veel beter beschot; vooral op Bangka werd eene zeer goede productie verkregen; in de Lampoengsche Districten werd plaatselijk ernstige afsterfing in de pepertuinen geconstateerd.

De droogte in 1930 had in de Molukken een zeer nadeeligen invloed op den bloei en de vruchtzetting van de kruidnagel en nootmuskaat, waardoor de producties sterk tegenvielen.



c. *Prijsverloop van de landbouwproducten.* Voor het prijsverloop van de landbouwproducten moge in de eerste plaats verwezen worden naar tabel II, waarin de groothandelsprijzen zijn opgenomen van rijst, sojaboonen en de voornaamste exportproducten. Voor eene vergelijking met vorige jaren zijn de gemiddelde jaarcijfers vermeld van 1926 af en daarna de maandeijfers over 1930. Voorzover niet anders aangegeven, gelden de prijsnoteeringen voor Java.

Ten aanzien van het prijsverloop blijken de producten in drie groepen te kunnen worden ingedeeld. In de eerste groep komen dan de producten, die reeds van 1926 af (sommige van nog vroeger) voortdurend in prijs zijn gedaald, ten deele tengevolge van eene zich steeds sterker manifesterende overproductie; hieronder vallen suiker, rubber, thee, kapok, nootmuskaat en feitelijk ook koffie, waarvan de prijzen kunstmatig nog eenige jaren zijn hooggehouden. De prijsdaling voor copra volgt eenige jaren later. De tweede groep van producten wordt gevormd door die, waarvoor 1930 eene vrij plotselinge scherpe prijsdaling intrad; dit zijn voornamelijk de voedingsgewassen, sisal, peper, kapokpitten en palmolie. Deze daling moet in rechtstreeksch verband gebracht worden met de in 1929 ingezette algemeene wereldcrisis, zij geldt eveneens voor alle producten van de eerste groep.

Een derde kleine groep van producten wist zich in 1930 vrij goed te handhaven, nl. cacao, citronella-olie en, na eene daling in de vorige jaren, arabica-koffie, dit zijn dus de kleine luxe- en fancy-producten.

Met dit al waren de groothandelsprijzen van vele landbouwproducten aan het einde van 1930 tot eene ongekende laagte gedaald. Den nadeeligen invloed hiervan ondervonden wel in de eerste plaats de producenten, die zich toeleggen op de teelt van producten voor de buitenlandsche markt, d. z. dus vrijwel alle cultuurmaatschappijen en een gedeelte van de bevolking, vooral in de Buitengewesten, waar men over het algemeen sterker op export georiënteerd is dan op Java.

Een van het voorgaande afwijkend prijsverloop vertoonden de producten op de binnenlandsche markten, die niet onder directen invloed stonden van de exportcentra; hier kon in verscheidene gevallen worden waargenomen, hoe producten, waarvan de groothandelsprijzen sterk gedaald waren, zich toch vrij goed op het bestaande prijspeil konden handhaven, doordat dus de plaatselijke behoeften bij de prijsbepaling den doorslag gaven. Ook kon plaatselijk worden opgemerkt, hoe tengevolge van de prijsdaling op de wereldmarkt de exportmogelijkheid van zekere massa-producten, o.a. cassave en maïs, voor bepaalde streken kwam te vervallen.

Van deze verschijnselen geven de pasarprijzen van de voornaamste Inlandsche voedingsproducten, vermeld in de volgende tabel III, een indruk, zij het geen volledig juiste, daar de pasarprijzen, die hierin zijn overgelegd, als gemiddelden zoowel den invloed in zich dragen van de import- en exportprijzen als van de plaatselijke prijsbepalende factoren.

Als gemiddelde vertoonden de pasarprijzen in den loop van 1930 eene vrij aanzienlijke daling, die zal moeten worden toegeschreven aan den gecombineerden invloed van import- en exportprijzen, de goede oogsten van voedingsgewassen in 1930 en de verminderende koopkracht van de bevolking. Deze daling wordt nog geaccentueerd doordat de prijzen van de meeste voedingsgewassen begin 1930 abnormaal hoog waren tengevolge van de droogte in 1929.

Eene afzonderlijke beschouwing verdienen nog de gemiddelde pasarprijzen van padi boeloe en padi goendil, vermeld in de volgende opgave. Zooals daaruit blijkt, vertoonden deze prijzen gewoonlijk eene sterk gemarkeerde seizoenschommeling: tegen het naderen van den hoofdrijstoogst (Mei-Juni) treedt regelmatig eene prijsdaling op, waarna de prijzen in de tweede helft van het jaar weder oploopen. In Januari 1930 waren de prijzen in vergelijking met de beide laatste jaren vrij hoog, daarna trad de normale prijsdaling in, die echter na Juni ditmaal niet gevolgd werd door eene regelmatige prijsstijging, doch aanvankelijk door een min of meer op peil blijven van den prijs en in het laatste kwartaal zelfs door een merkbaren achteruitgang.



TABEL II.  
Groothandelsprizen der voornaamste landbouwproducten (in guldens per 100 K.G., tenzij anders vermeld).

Producten.	Jaargemiddelden.					Maangemiddelden 1930.											
	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
	Rijst, Rangoon . . . .	15,82	14,13	14,05	14,12	12,—	14,87	12,50	13,12	13,62	12,12	12,12	12,25	12,25	11,62	10,50	10,12
" Saigon . . . . .	14,81	13,35	13,09	13,70	11,98	13,24	12,87	12,87	13,60	13,20	13,03	12,55	13,03	11,55	9,80	9,25	8,82
Sojaboonen, Dairen . .	13,22	12,14	12,81	12,30	9,91	11,24	11,14	10,64	10,78	10,63	9,47	10,25	10,02	9,92	9,06	8,04	7,74
Mais, gepelde gele . .	8,94	7,29	7,42	9,70	6,80	8,87	6,12	5,62	6,—	6,75	6,75	6,—	6,75	7,25	7,37	7,37	6,75
Tapioca, prima . . . .	16,37	15,24	14,11	16,14	13,45	18,72	16,59	16,15	14,78	15,06	13,71	12,08	11,74	11,05	10,71	10,56	10,21
Aardnoten, Toeban on- gepeld . . . . .	16,42	15,66	16,46	15,60	11,33	13,63	13,70	13,18	13,11	12,66	10,39	10,11	10,49	10,27	9,43	9,58	9,43
Djarakpitten . . . . .	14,05	16,54	15,45	15,91	12,99	13,63	14,28	14,57	13,40	13,50	13,—	12,95	13,60	12,87	10,75	11,40	11,97
Citronella olie (p. K.G.)	2,64	1,85	2,05	2,85	2,67	2,75	2,62	2,97	2,90	2,81	2,84	2,71	2,42	2,55	2,54	2,59	2,36
Suiker, superieur . . .	19,—	17,40	14,61	13,66	9,60	11,55	11,07	10,47	10,44	9,94	9,21	9,01	9,01	8,87	8,50	8,59	8,59
Rubber, sheets en crêpe (per ½ K.G.)	1,23	0,99	0,58 <sup>3</sup>	0,54	0,30 <sup>2</sup>	0,39	0,41 <sup>5</sup>	0,40	0,38	0,36	0,32	0,29	0,24 <sup>6</sup>	0,21 <sup>5</sup>	0,20 <sup>5</sup>	0,22 <sup>5</sup>	0,22 <sup>5</sup>
Koffie, Robusta W.I.B.	97,38	83,55	88,93	89,57	52,90	69,22	68,81	61,52	61,52	54,24	48,87	46,25	42,62	39,—	48,16	46,75	47,80
Thee (B.P., B.O.P., P.S. en O.P.) (per ½ K.G.)	0,80 <sup>6</sup>	0,72 <sup>5</sup>	0,63	0,57	0,46	0,47 <sup>5</sup>	0,46	0,46 <sup>3</sup>	0,46 <sup>3</sup>	0,46 <sup>3</sup>	0,46	0,46	0,44 <sup>5</sup>	0,44	0,45	0,45 <sup>5</sup>	0,46
Cacao . . . . .	97,15	95,78	103,29	97,32	90,49	93,87	81,—	80,56	81,37	90,62	93,50	91,50	92,69	92,25	93,06	96,31	99,19
Copra, Java f.m.s.e.k.	26,98	25,23	24,03	21,09	18,02	21,19	21,06	19,69	20,44	21,25	19,44	18,25	16,94	15,19	14,25	14,62	13,94
Palmolie 1) . . . . .	37-12/	33-18/	35-8/	34-13/	25-0/	32-6/	30-8/	29-3/	28-9/	25-14/	22-15/	23-11/	23-3/	22-2/	21-5/	21-6/	19-16/
Agave (Sisal) 2) . . . .	—	50,08	48,54	52,25	35,91	47,—	45,—	44,50	44,—	40,—	34,—	33,—	31,—	29,—	29,50	28,—	26,—
Kapok, Madoera prima	142,68	123,02	101,46	93,35	66,06	78,53	74,48	77,72	81,76	82,57	66,38	60,72	58,75	52,50	48,62	54,75	55,90
Kapokpitten . . . . .	6,26	7,36	8,09	7,21	4,05	5,26	4,73	4,56	4,05	—	—	3,65	4,10	3,88	3,40	3,40	3,50
Peper, witte . . . . .	157,85	206,54	224,97	229,54	105,35	138,44	145,75	145,31	131,94	106,87	108,06	81,37	65,56	66,—	88,25	95,50	91,12
Nootmuskaat (per ½ K.G.) 2) . . . . .	1,19 <sup>5</sup>	0,90	0,77 <sup>5</sup>	0,66	0,43	0,54	0,53	0,53	0,46 <sup>5</sup>	0,43 <sup>5</sup>	0,41	0,40	0,39 <sup>5</sup>	0,38	0,39	0,39	0,39

1) £ per ton, noteering in Londen.

2) Noteering in Amsterdam.



TABEL III.  
 Pasarprijzen der voornaamste Inlandsche voedingsproducten op Java en Madoera (prijzen in guldens per pikol).

Producten.	Jaargemiddelden.				Maandgemiddelden 1930.												
	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
	Rijst, N <sup>o</sup> . 1 . . . . .	12,65	11,46	11,36	11,99	11,55	12,37	12,43	12,24	11,81	11,70	11,58	11,52	11,41	11,38	11,10	10,80
" N <sup>o</sup> . 2 . . . . .	11,39	10,23	10,18	10,81	10,15	11,41	11,40	10,98	10,33	10,10	9,95	9,94	9,87	9,83	9,65	9,40	8,91
Mais gepeld, N <sup>o</sup> . 1 . . . . .	5,44	4,70	4,33	5,13	4,30	5,65	5,19	4,36	4,19	4,17	4,34	4,22	4,16	4,03	3,91	3,84	3,53
" " N <sup>o</sup> . 2 . . . . .	4,46	3,89	3,58	4,22	3,55	4,76	4,33	3,58	3,34	3,42	3,49	3,42	3,49	3,34	3,32	3,23	2,86
Maiskolven, per 100 st.	0,75	0,66 <sup>s</sup>	0,66	0,75	0,61 <sup>s</sup>	0,75	0,68 <sup>s</sup>	0,63 <sup>s</sup>	0,59	0,59	0,62	0,62	0,61	0,63	0,58 <sup>s</sup>	0,56	0,50
Cassave, N <sup>o</sup> . 1 . . . . .	2,—	1,58	1,22	1,45	1,66	1,99	2,01	1,93	1,77	1,71	1,70	1,62	1,54	1,51	1,47	1,36	1,27
" N <sup>o</sup> . 2 . . . . .	1,54	1,19	0,92	1,09	1,28	1,54	1,60	1,49	1,41	1,32	1,30	1,22	1,19	1,16	1,10	1,06	0,94
Bataten, N <sup>o</sup> . 1 . . . . .	2,08	1,69	1,40	1,55	1,73	1,95	2,02	1,91	1,87	1,78	1,82	1,81	1,71	1,56	1,51	1,45	1,34
" N <sup>o</sup> . 2 . . . . .	1,59	1,36	1,09	1,14	1,32	1,51	1,58	1,47	1,42	1,37	1,37	1,35	1,33	1,17	1,16	1,14	0,96 <sup>s</sup>
Aardnoten, ongepeld N <sup>o</sup> . 1 . . . . .	7,72	7,10	6,81	6,90	6,20	7,08	6,89	6,64	6,60	6,53	6,36	6,14	6,03	5,79	5,63	5,49	5,18
Aardnoten, gepelde N <sup>o</sup> . 2 . . . . .	13,34	12,49	12,04	11,90	11,29	11,95	11,90	12,08	11,86	12,02	11,70	11,35	11,08	11,—	10,45	10,19	9,87
Katjang kedele, wit	11,—	10,09	10,06	10,07	9,28	10,12	10,23	9,89	9,82	9,68	9,65	9,25	9,18	8,81	8,58	8,32	7,88
Katjang kedele, zwart . . . . .	9,90	9,08	8,88	9,36	8,69	9,52	9,74	9,32	9,18	9,27	8,88	8,53	8,25	8,24	8,12	7,85	7,39



TABEL IV.

*Java en Madoera.*

Prijzen in guldens per pikol van 61,76 K.G.

De laagste maandnoteeringen zijn cursief gedrukt.

Jaar.	Jan.	Febr.	Mrt.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
<b>Padi boeloe.</b>												
1926	6,43	6,32	5,97	5,25	4,81	4,95	5,33	5,48	5,63	5,76	5,79	5,75
1927	5,73	5,53	5,15	4,89	4,70	4,63	4,84	5,03	5,04	5,13	5,14	5,15
1928	5,06	4,99	4,95	4,50	4,33	4,45	4,58	4,67	4,80	4,96	5,09	5,22
1929	5,03	4,93	4,92	4,68	4,40	4,52	4,69	4,84	4,93	5,20	5,31	5,35
1930	5,37	5,46	5,13	4,58	4,24	4,17	4,16	4,25	4,22	4,15	4,06	3,92

**Padi goendil.**

1926	5,77	5,52	5,25	4,66	4,11	4,22	4,60	4,89	4,97	5,04	4,97	4,95
1927	4,98	4,85	4,49	4,22	4,02	3,98	4,22	4,31	4,30	4,36	4,44	4,41
1928	4,35	4,28	4,19	3,81	3,65	3,73	3,87	3,89	4,04	4,22	4,35	4,44
1929	4,25	4,23	4,13	3,89	3,61	3,86	4,—	4,18	4,21	4,36	4,47	4,62
1930	4,58	4,75	4,34	3,82	3,64	3,53	3,53	3,53	3,55	3,51	3,41	3,34

De oorzaken voor dezen gang van zaken zijn reeds in de vorige alinea opgesomd; speciaal voor de rijst komt hier nog bij, dat in de eerste maanden van 1930 door den handel, in de verwachting van een minder goeden rijstoogst, groote hoeveelheden rijst werden geïmporteerd, die mede een niet onaanzienlijken druk op de markt uitoefenden.

d. *Invloed van het prijsverloop op den gang der bedrijven en de bij den landbouw betrokken bevolking.* De Europeesche landbouwbedrijven, waarvan de uitkomsten ten volle worden bepaald door de winsten, gemaakt door verkoop van de geteelde landbouwproducten, ondervonden direct de volle nadeelen van de prijsdaling dier producten.

Voor vele cultures daalde de verkoopprijs tot den kostprijs; vrijwel de geheele rubbercultuur werkte einde 1930 verliesgevend; alleen de theecultuur en een gedeelte van de tabakscultuur lieten nog een zekere winstmarge.

Onder deze omstandigheden viel op alle cultuurondernemingen een streven waar te nemen naar bezuiniging. In de rubbercultuur vonden wel de meest drastische bezuinigingen plaats, enkele ondernemingen werden gesloten, op vele ondernemingen werd door toepassing van eene extensieve exploitatie sterk op personeel en op het aantal normaal te werk gestelde arbeiders bezuinigd.



Ook de suikercultuur beperkte haar uitgaven, voornamelijk bij de veldwerkzaamheden; van verschillende zijden werd gerapporteerd, dat hierdoor f 50 tot f 70 per H.A. minder onder de bevolking kwam, wat voor de geheele suikercultuur op Java eene vermindering van inkomsten voor de bevolking zou beteekenen van minstens 10 miljoen gulden.

Voorts bracht ook de koffiecultuur, mede door den slechten oogst, veel minder geld in omloop. In de theecultuur waren de bezuinigingen nog het minst; melding wordt gemaakt van minder intensief onderhoud en geringere bemesting, eene daling van de loonen vond in 1930 niet algemeen plaats.

Behalve door derving van inkomsten uit de ondernemingscultures, ondervond de bevolking in sterke mate den invloed van de malaise door de groote prijsdaling van haar exportproducten. Door de belangrijke prijsdaling van de rubber staakte de bevolking op verschillende plaatsen de exploitatie van hare tuinen. De prijsdaling van Robusta-koffie was oorzaak, dat vele tuinen verwaarloosd werden, waardoor de producties verminderden. Door de lage copra-noteringen kwamen miljoenen minder in handen van de bevolking en liepen o. a. de verdiensten der producenten in de Molukken tot een minimum terug. De lage kapokprijzen waren oorzaak, dat de bevolking het product soms aan de boomen liet hangen. Ook de bevolkingscultuur van thee, peper, kruidnagel, aardnoot, mais, cassave en andere producten ondervond ten slotte den sterken invloed van de malaise.

De volgende tabel V geeft een overzicht van de waarde van de naar het buitenland uitgevoerde Inlandsche landbouwproducten en van de ingevoerde rijst en kedele, een en ander gesplitst naar Java en Madoera en de Buitengewesten. Opgemerkt dient hierbij te worden, dat de exportwaarde der producten berekend is op het moment van uitvoer, zoodat hierin mede begrepen zijn handelswinsten en fabricatiekosten, welke laatste voor thee en ten deele voor cassave-producten belangrijk zijn. De opgegeven bedragen zijn dus hooger dan wat de producent in handen krijgt; voor onderlinge vergelijking tusschen de verschillende jaren geven ze echter een voldoende duidelijk inzicht.

TABEL V.

Uit- en invoerwaarde van de bevolkingslandbouwproducten  
(in miljoenen guldens).

	Java en Madoera.		Buitengewesten.	
	Uitvoer.	Invoer (rijst + kedele).	Uitvoer.	Invoer (rijst).
1926	76	57	324	49
1927	81	24	323	52
1928	135	35	294	56
1929	104	61	291	54
1930	70	46	204 <sup>1)</sup>	53

Voor de belangrijkste Inlandsche exportgewassen is de uitvoerwaarde in het jaar 1930 ten opzichte van 1929 weergegeven in tabel VI.



TABEL VI.

Uitvoerwaarde bevolkingsproducten naar het buitenland  
(in millioenen guldens).

	Java en Madoera.			Buitengewesten.		
	1929.	1930.	Vershil.	1929.	1930.	Vershil.
Klapperproducten . . . . .	25,3	8,9	— 16,4	85,6	73,5 <sup>1)</sup>	— 16,9
Rubber . . . . .				83,5	42,9	— 40,6
Koffie . . . . .				47,2	26,9 <sup>1)</sup>	— 29,4
Peper . . . . .				48,4	39,9	— 8,5
Pinang . . . . .	2,0	1,7	— 0,3	7,3	6,3	— 1,0
Muskaatnoten en foelie . . . . .				3,4	2,6	— 0,8
Sagoproducten . . . . .				3,7	3,0	— 0,7
Mais . . . . .	7,6	6,1	— 0,5	4,4	2,2	— 2,2
Aardnoten en -olie. . . . .	5,6	3,1	— 2,5	0,9	0,6	— 0,3
Cassaveproducten . . . . .	18,9	11,3	— 7,6			
Kapokproducten. . . . .	13,2	14,1	+ 0,9	0,6	0,6	—
Thee . . . . .	18,7	13,9	— 4,8			
Suiker . . . . .	2,7	1,4	— 1,3			
Krossok. . . . .	4,2	2,9	— 1,3			

Hieruit moge blijken, dat de achteruitgang van Java en Madoera in de eerste plaats moet worden toegeschreven aan de klapper- en de cassaveproducten, waarvan ook de uitgevoerde hoeveelheden in 1930 sterk zijn teruggelopen: zoo nam de copra-uitvoer af van 32 500 ton in 1929 tot nihil in 1930, die van cassaveproducten van 246 000 ton in 1929 tot 111 000 ton in 1930, een en ander als rechtstreeksch gevolg van den zeer drogen oostmoesson van 1929. Eerst in de tweede plaats doet zich voor alle producten de prijsdaling in den loop van 1930 gevoelen.

Mede rekening houdende met de vermindering van het bedrag, dat van de ondernemingen naar de bevolking afvloeide, kan de achteruitgang van de geldinkomsten van de bevolking van Java en Madoera uit den export van landbouwproducten en de loonen in de landbouwbedrijven worden geschat op 50 millioen gulden. Hiernaast liep de invoerwaarde van rijst en sojaboonen terug van 61 millioen in 1929 tot 46 millioen in 1930, zoodat in laatstgenoemd jaar de balans voor Java en Madoera, ruw berekend, sluit met een saldo, dat 35 millioen minder is dan het toch al weinig gunstig saldo van 1929. <sup>2)</sup>

Voor de Buitengewesten is de teruggang van de uitvoerwaarde vrijwel uitsluitend toe te schrijven aan de sterk gedaalde prijzen van de exportproducten,

<sup>1)</sup> Voor eene vergelijking met de vorige jaren is, in afwijking met de gegevens van het Centraal Kantoor voor de Statistiek (Tabel I van de Landbouw-exportgewassen van Nederlandsch-Indië in 1930), hier ook de export naar Java opgenomen en is deze dus beschouwd als weder van daar te zijn uitgevoerd naar het buitenland.

<sup>2)</sup> Hoewel dit geen directen invloed heeft op de geldhuishouding, staat hiertegenover, dat de voorraden van voedingsgewassen op het eind van 1930 veel grooter waren dan in het begin van dit jaar.



die mede oorzaak waren, dat van producten als rubber en koffie minder geoogst werd dan in 1929, terwijl bovendien op het eind van het jaar vrij groote voorraden koffie en mais bleken te zijn opgeslagen.

De daling van het boven berekende saldo aan inkomsten uit den landbouw per hoofd van de bevolking blijkt voor Java en Madoera ( $\pm f 1$ ) veel geringer dan voor de Buitengewesten ( $\pm f 5$ ). In beide gevallen heeft deze daling echter een zeer duidelijken invloed uitgeoefend op de huishouding van de bevolking.

In het voorgaande is nog niet in beschouwing genomen de vermindering van inkomsten van de landbouwende klasse door de daling der verkoopprijzen van de producten, waarvan de handel zich niet verder uitstrekt dan het binnenland; hoewel deze daling veelal minder scherp was dan die van de voor uitvoer in aanmerking komende producten, is door den grooten omvang van den binnenland-schen handel de opbrengstvermindering voor den landbouwer toch als zeer belangrijk aan te nemen; de grootte van dit bedrag is echter niet bij benadering vast te stellen.

De prijsdaling van de landbouwproducten heeft in 1930 op den gang van het boerenbedrijf op Java voornamelijk in zoover invloed uitgeoefend, dat in grooter mate dan in de vorige jaren voedselproducten in de desa werden vastgehouden; voorts werden hier en daar meer voedselgewassen geplant en werd de bevolkings-rieteconomie ingekrompen; groote veranderingen werden overigens niet gerapporteerd. Het onderling hulpbetoon werd op de oude wijze verleend. De betalingen in natura ondergingen practisch geen wijziging; doch wel viel, als gevolg van optredende geldschaarschte, over geheel Java eene neiging waar te nemen tot het omzetten van betaling in geldloon in betaling in natura. Waar het geldloon gehandhaafd bleef, werd dit, vooral in de ondernemingscentra, verlaagd, meestal onder den invloed van de daling der loonen op de ondernemingen. Hoe verder van de ondernemingen, hoe minder de loonen werden beïnvloed, hoe meer ook betaling in natura en onderling hulpbetoon werden aangetroffen.

De grondhuurprijzen in den Inlandschen landbouw daalden plaatselijk, doch lang niet overal; de deelbouwvoorwaarden bleven op den ouden voet gehandhaafd.

De loontrekkende bevolking in den landbouw ontving of hetzelfde loon in natura, als haar vroeger ten deel viel, of zij moest zich tevreden stellen met een geringer geldloon, dat haar echter door de daling van vrijwel alle eerste levens-behoeften, ongeveer dezelfde voordeelen kon geven als vroeger.

Van het overigens niet groot gedeelte van de bevolking waarvoor de werk-gelegenheid geringer was dan vorige jaren, werd weinig vernomen: de desa bleek vooraansnog in staat deze groep van menschen te absorbeeren.

## 2. Verschillende gewassen, afzonderlijk beschouwd.

### a. *Granen.*

#### *Java en Madoera.*

De belangrijkste granen zijn rijst en maïs, terwijl gierst van plaatselijke beteekenis is. De rijst wordt op zeer uiteenlopende manieren gecultiveerd; men kan onderscheiden sawahrijst, op geïnundeerde gronden gekweekt, padi-gogo op droge gronden en gororantja, aanvankelijk droog gekweekt op sawahs. De land-bouwstatistiek voegde deze laatste categorie tot 1928 bij de sawahpadi, daarna bij de padigogo. Deze omstandigheid bemoeilijkt het maken van vergelijkingen tus-schen de statistische gegevens vóór en vanaf dat jaar. De maïs komt voor drie-vierde gedeelte voor op droge gronden, waarbij men een vóór- en een na-west-moessonaanplant kan onderscheiden en verder als tweede gewas op sawahs.

*Sawahpadi.* De totale uitgestrektheid der gronden, waarop de oogst van sawahpadi slaagde, bedroeg in 1930  $\pm 3\ 082\ 000$  H.A., tegen  $2\ 987\ 000$  H.A. in 1929. Dit gunstige verschil is deels een gevolg van minder mislukkingen



(92 000 H.A. tegenover 167 000 H.A. in 1929) en voor 20 000 H.A. een gevolg van groter aanplant.

Beziet men de drie provincies op Java afzonderlijk, dan blijkt het, dat deze onderling groote verschillen vertoonen. In Januari werd in West-Java 60 000 H.A. meer dan gewoonlijk geplant, in Oost-Java daarentegen 100 000 H.A. minder, terwijl in Midden-Java de bijplant bijna normaal was. Eerst in April was in Oost-Java deze achterstand geheel ingehaald en daarna was het verloop der bijplantcijfers hier normaal. In Midden-Java werd in Februari en Maart eveneens veel sawahpadi in den grond gebracht (ruim 60 000 H.A. extra). Slechts ten deele is dit eene compensatie voor een kleineren aanplant in December/Januari, voor de helft lijkt het uitbreiding van areaal ten opzichte van het gemiddelde der jaren 1921—1929. In December 1930 is er een even groot surplus. In West-Java was het verloop weer anders. Na den grooten Januari-bijplant werd gedurende eenige maanden weinig aangeplant, dit komt dus neer op eene vervroeging van den westmoesson-aanplant.

De oostmoesson-aanplant was in West-Java, o. a. in Cheribon, veel groter dan normaal.

De gemiddelde opbrengst over geheel Java en Madoera was per geslaagde H.A. hoog; zij wordt geschat op 21.25 quintalen droge padi, tegen 20.80 quintalen in 1929 en 20.82 quintalen in 1928. Vooral in Oost-Java was de opbrengst zeer goed, doch ook de opbrengsten van de tjoeke (deel van den oogst dat aan den lundheer moet worden afgestaan) op de particuliere landerijen in West-Java, die rechtstreeks van de verkregen oogsten afhankelijk zijn, waren zeer hoog.

De belangrijkste mislukkingen kwamen voor in Krawang en Grisee. De oostmoesson-padi leed hier en daar nogal door de droogte.

De productie van sawahpadi werd in 1930 geschat op 65,5 miljoen quintalen droge padi, d.i. 3 300 000 quintalen meer dan in 1929 en 2 000 000 quintalen meer dan 1928, of 6 % meer dan het gemiddelde der jaren 1921 t/m 1929. Weinig padi (minder dan 95 % van het gemiddeld) werd geproduceerd in Pekalongan, Tegal, Zuid-Banjoemas, Bagelen, Jogjakarta, Ponorogo, Kediri, Blitar en Oost-Madoera, in het bijzonder in beide laatstgenoemde residenties met minder dan 80 % van de gemiddelde productie.

Zeer veel werd relatief geproduceerd in Bantam, West-Priangan, Buitenzorg, Krawang, Indramajoe, Koedoes, Rembang, Kedoe, Soerabaja, Grisee, Modjokerto, Bodjonegoro, Pasoeroean en Djember.

Dat de oogst zoo goed uitvallen zou, was medio Februari nog niet te voorzien en is goeddeels te danken aan den regenval in Maart, April en Mei.

De importhandel rekende ten onrechte op eene herhaling van den minderen oogst van 1929 en sloeg in de eerste drie maanden van het jaar groote hoeveelheden rijst in ( $\pm$  150 000 ton). Dit is 90 % van het gemiddelde invoerexcedent in de jaren 1925 t/m 1928, terwijl in 1929 het invoerexcedent 315 000 ton bedroeg. Gedurende de rest van 1930 werd betrekkelijk weinig rijst ingevoerd, zoodat het invoerexcedent voor het geheele jaar 213 000 ton beliep. Ook het bedrag, dat aan buitenlandsche rijst besteed werd, daalde (in 1928 voor 26 miljoen, in 1929 voor 47 miljoen, in 1930 voor 32 miljoen gulden). Daarbij komt dat aan het einde van het jaar groote hoeveelheden rijst in handen van producenten en handelaren waren.

De padi- en rijstprijzen waren in het eerste halfjaar hoog. Zij bewogen zich iets boven de gemiddelde prijzen in de periode 1923 t/m 1929. Groote speculatieve invoeren in het begin van het jaar werkten met den grooten Java-oogst mede tot eene prijsdaling op de binnenlandsche markt, temeer waar ook de rijstprijzen op de wereldmarkt scherp daalden.

De normale seizoenstijging, welke omstreeks het midden van het jaar inzet, bleef dit jaar achterwege. De rijstprijzen daalden daarentegen gestadig — voor 1ste soort rijst daalde de pasarprijs per 100 K.G. van f 20 in Januari op f 18,50 in Juni en f 16,50 in December. Voor tweede kwaliteit rijst waren de prijzen resp. f 18,50, f 16 en f 14,50. In evenredigheid daarmede daalden ook de pasarprijzen van padi. Voornamelijk de rijsthandelaren en de rijkere landbouwers die gewoon zijn van de seizoenstijging te profiteren, leden daardoor groote verliezen en hielden zooveel mogelijk hunne voorraden aan. Daar de prijzen van rijst en



padi begin 1931 nog zeer gevoelig daalden, is deze laatste speculatie echter eveneens mislukt. Voor hen die vlak na den oogst hun productie-surplus verkochten, was 1930 echter een zeer gunstig jaar.

Omtrent den gang van zaken bij de padicultuur geven de volgende berichten nadere illustratie.

In Bantam werd geoogst over een oppervlakte van 9000 H.A. meer dan in 1929. Tengevolge van optredende plagen was de gemiddelde opbrengst echter niet hoog. In Batavia was de opbrengst door ongunstige weersgesteldheid zelfs laag. Ook uit Krawang en Indramajoe, in het algemeen dus in een langgerekte strook langs de Noordkust, werden veel oogstmislukkingen gerapporteerd. Gemiddeld waren de opbrengsten echter zeer goed.

In Priangan brachten goed bevoeibare sawahs veel op, de van regen afhankelijke daarentegen minder dan gewoonlijk. Op de Bandoengsche hoogvlakte werd zeer veel oostmoesson-padi aangeplant, mede als gevolg van de vele regens in April—Mei. In de residentieën West-Priangan en Buitenzorg was de rijstoogst zeer overvloedig, zelfs zóó, dat de aanplant van tweede gewassen werd ingekrompen.

In Midden-Java waren de opbrengsten over het algemeen bevredigend. Door de bijna overal laat binnenkomende westmoesson-oogst werd in verschillende streken de padi gadoe te laat geplant, hetgeen o.a. in Zuid-Banjoemas oogstmislukkingen veroorzaakte. In Klaten was daardoor de grondbewerking voor de gadoe onvoldoende. De aanplant van 1930/1931 kwam echter over het algemeen tijdig in den grond.

Voor Jogjakarta wordt een minder goede oogst in 1929/1930 gemeld, de gadoe-aanplantingen gaven echter een redelijk beslot. De uitbarsting van den Merapi en de daarmee gepaard gaande bandjirs waren oorzaak van zware beschadiging van het irrigatiestelsel. De watervoorziening zal in den eersten tijd met groote moeilijkheden gepaard gaan.

In Soerakarta leed de opbrengst van de vroegrijpende padi-soorten door het laat invallen van den westmoesson. De bibit moest te lang op het veld staan en de gronden konden niet voldoende bevoeid worden, waardoor noodrijping optrad. In Madioen waren de padi-opbrengsten bevredigend, alleen op de van regen afhankelijke sawahs van Noord-Madioen en evenzoo in het westelijk deel der residentie Pongoro bleef de oogst beneden het normale. De z.g. niet gesanctioneerde oostmoesson-rijst had gebrek aan bevoeiingswater. Vele van deze aanplantingen vedroogden vóór de bloeiperiode.

In Bodjonegoro was het weer voor de padicultuur gunstig. De proefsnitten waren gemiddeld 30 % hooger dan in 1929. Relatief nog sterkere vooruitgang werd in Toeban, Lamongan en Grisee geconstateerd. Het jaar 1929 was in deze streken echter zeer ongunstig.

Ook op Madoera was het beslot van de westmoesson-padi bevredigend. Door gunstigen regenval in December 1929 kwam de aanplant goed in den grond, daarop volgde eene minder gunstige droge periode, maar de regens van Maart en April droegen veel bij tot herstel van de aanplantingen.

In Soerabaja—Modjokerto was de productie van de sawahpadi, hoewel de aanplant ongeveer een maand later dan gewoonlijk in den grond werd gebracht, bevredigend. Ziekten en plagen kwamen vrijwel niet voor. Ook de productie van het oostmoesson-gewas viel gunstig uit. In Kediri viel de padi-oogst buitengewoon mee, ondanks het feit dat de overgeplante bibit van zeer inferieure kwaliteit was.

In Malang verhinderde droogte het geheel met rijst beplanten der sawahs. Hier en daar werd veel sawah met maïs en kedele beplant in plaats van met padi. Het gemiddelde van alle landrentecijfers was hoog, dank zij alweer de gunstige regenverdeling in Maart en April. In Zuidoost-Loemadjang werd  $\pm$  2500 H.A. wegens watergebrek niet of alleen met polowidjo beplant. De regentijd zette laat in en hield voor vele streken te vroeg op. Over het algemeen was het een slecht padi-jaar, vooral in Loemadjang. Het slechte westmoessonverloop veroorzaakte: overhaaste grondbewerking, gebruik van zeer oude bibit, slechte watervoorziening tijdens den groei, waardoor de onkruidgroei bevorderd werd. Van vele gronden gaf



de oogst bovendien nog eene slechte uitlevering. In Banjoewangi werd, in verband met het dalen van de prijzen van de exportproducten klapper en rijst, de aanplant van padi belangrijk uitgebreid.

*Gogo rantja.* In verschillende streken van Java komt een tusschenvorm tusschen sawahpadi en padi-gogo voor — het veld wordt droog bewerkt, maar later komt het onder water, en wordt de cultuur verder als sawahpadi gedreven. Sedert Juli 1927 wordt het oppervlak gogo rantja afzonderlijk in de landbouwstatistiek vermeld. In 1928 werd volgens de verkregen opgaven op 42 200 H.A. gogo rantja geoogst, in 1929 op 32 700 H.A. en in 1930 op 44 500 H.A. Blijkens de maandstatistieken kan men twee zaaitijden onderscheiden. In den oostmoesson wordt in droog gekomen moerassen wel gogorantja gezaaid, in den westmoesson komt de gogorantja veel op van regen afhankelijke sawahs voor.

Voor eene vergelijking met de jaren vóór 1927 moet de gogorantja met de sawahpadi vereenigd worden.

De westmoesson 1929—1930 was voor de gogorantja gunstig, hoewel de aanplant zeer laat in den grond kwam.

*Padi gogo.* In 1930 slaagde op geheel Java en Madoera de aanplant van padi gogo op 436 000 H.A. drogen grond. Aan het eind van het jaar kwam een even groote aanplant in den grond. De oogst 1929—1930 was iets verlaat, vooral in Oost-Java ( $\pm \frac{1}{2}$  maand), als gevolg van de droogte in 1929.

In Bantam, Batavia en Krawang werd op een veel grooter oppervlak geoogst dan het jaar te voren. De opbrengsten daalden echter met 25 % tengevolge van het ongunstige moessonverloop. In Priangan waren de gogo-oogsten bevredigend tot goed. In Midden-Java was de opbrengst normaal, behalve in Zuid-Banjoemas en Goenoengkidoel (Jogjakarta) waar engerlingen veel schade aanrichtten. In Jogjakarta en Soerakarta waren overigens de opbrengsten goed. Hetzelfde kan van geheel Oost-Java gemeld worden, met uitzondering van de noordhelling van het Zuidergebergte in Malang, waar engerlingen groote schade aanrichtten.

*Mais.* In 1930 slaagde de mais op Java en Madoera op 506 000 H.A. sawah (v. j. 439 000 H.A.) en op 1 496 000 H.A. drogen grond (v. j. 1 266 000 H.A.), dus in totaal op ruim 2 millioen H.A. Dit is 16 % meer dan gemiddeld in de jaren 1921 t/m 1929. Als mislukt werden opgegeven  $\pm 27 000$  H.A., voornamelijk in Oost-Java; meestal betrof dit sawah-mais, die van droogte te lijden had gehad.

In West-Java is de maiscultuur van geringe beteekenis, gemiddeld wordt ieder jaar niet meer dan ruim 35 000 H.A. met dit gewas beplant. Het is vrijwel uitsluitend tegalan mais, die in den vóórwestmoesson in den grond komt. In 1929/1930 was deze aanplant  $\pm 7 000$  H.A. grooter dan normaal, in 1930/1931 eveneens. Het is mogelijk, dat dit symptomen zijn van een verder westwaarts doordringen van de maiscultuur (de verslagen vermelden speciaal Indramajoe). Het moessonverloop was in West-Java niet zoo afwijkend dat tengevolge daarvan eene uitbreiding van den maisaanplant plaats vond. Het tijdstip, waarop de mais geplant en geoogst werd, was normaal.

De maiscultuur in Midden-Java had sterk geleden door den drogen oostmoesson van 1929. De 40 000 H.A. die daardoor minder aangeplant waren, werden gecompenseerd door 50 000 H.A. extra vóórwestmoesson-mais, die in Februari en Maart 1930 geoogst werd. Deze oogst gaf een buitengewoon goed beschot en nam de gevaren voor voedselnood in menige streek weg. De newestmoesson-aanplant was in Midden-Java niet bijzonder groot. Vermeld wordt dat men in Rembang aan kedele de voorkeur gaf, hetgeen erop wijst dat men den voedseltoestand bevredigend achtte. De vele regens in April en Mei waren bovendien oorzaak dat deze aanplant verlaat werd en plaatselijk schade leed. De oostmoesson-aanplant (als tweede gewas op sawah) was normaal, zoowel wat uitgestrektheid als wat opbrengst betreft. In de maanden October en November



werd een zeer groote aanplant in den grond gebracht (40 000 H.A. meer dan normaal). Bijna overal slaagde deze mais zeer goed door het intermitterend karakter van den regenval in November en December. Waar deze weersgesteldheid minder gunstig is voor het in den grond brengen van den padi-aanplant, wordt hierdoor dus voor de beide belangrijkste voedingsgewassen, rijst en mais, een nivelleerende invloed uitgeoefend op de voedselvoorziening in de maanden Februari tot April.

In Oost-Java is de mais het belangrijkste landbouwgewas en in vele streken het voedsel bij uitnemendheid. Over de jaren 1921 t/m 1929 werd gemiddeld meer dan 1 millioen H.A. van dit gewas geoogst. De helft daarvan wordt in den vóórwestmoesson op tegalans uitgezaaid, bijna 300 000 H.A. in den nawestmoesson op droge gronden en ruim 300 000 H.A. op sawah als tweede gewas.

In het jaar 1930 was de uitgestrektheid mais buitengewoon groot. Omstreeks Maart werd 125 000 H.A. meer dan normaal geoogst, de nawestmoesson-aanplant was 60 000 H.A. groter. De aanplant in den oostmoesson (voornamelijk op sawah) was weer 18 000 H.A. kleiner dan normaal, als gevolg van droogte in Augustus en September. In November werd echter opnieuw een zeer groote vóórwestmoesson-aanplant uitgezaaid (90 000 H.A. meer dan normaal).

De droogte van 1929 was oorzaak, dat de vóórwestmoesson-aanplant 1929—1930  $\pm$  3 weken later geoogst werd dan gewoonlijk. Na April 1930 waren de plant- en oogsttijden weer normaal. Ook in Oost-Java bracht de groote en goede maisoogst van Februari en Maart groote verlichting in de voedselsituatie. De oogsten in den oostmoesson waren over het algemeen niet slecht te noemen, doch bleven beneden het gemiddelde. Eind 1930 stond de aanplant, die juist in den grond was gekomen, er evenals in Midden-Java goed voor.

Het groote oppervlak, gepaard aan de meerendeels hooge opbrengsten, bracht op geheel Java en Madoera naar schatting niet minder dan 2 000 000 ton droge gepelde maïs op, tegenover eene productie van 1 600 000 ton in 1929 en gemiddeld 1 660 000 ton gedurende de jaren 1921 t/m 1929. Het uitvoerexcedent liep echter terug van 106 000 tot 79 000 ton. Dit kan een gevolg zijn van eene grootere consumptie van maïs (lage cassave-oogst), of van het aanhouden van voorraden in de desa; vermoedelijk werkten beide factoren samen. De lage exportprijzen brachten lagere pasarprijzen voor maïs mede; van f 9,25 per 100 K.G. gepelde maïs in Januari daalden deze tot f 5,90 in December. De gemiddelde prijs was in 1930 even hoog als in 1928, doch veel lager dan in de meeste andere jaren. De pasarprijzen bleven veel langer op peil dan de opkooprijzen voor export. Een gevolg van het ontbreken van een geregelden afzet voor het surplus van de productie was, dat de prijzen in bijeengelegen streken soms sterk uiteenliepen, mede in verband met het verschil in oogsttijd. Voor de residentie Probolinggo werden prijzen gemeld van f 1,30 en f 3,25 per quintaal in dicht bij elkaar gelegen desa's.

*Andere granen.* Van de andere granen heeft alleen de gierstcultuur, die een lokaal karakter draagt, eenige beteekenis. Hiervan werd niet minder dan 19 600 H.A. geoogst, bijna dubbel zooveel als het tienjarig gemiddelde, becijferd voor de jaren 1921 t/m 1930. Deze stijging is gedeeltelijk te verklaren uit de omstandigheid, dat de berichtgeving in het belangrijke gierstgebied Soerakarta verbeterd werd. Uitbreiding der cultuur van dit sobere gewas op arme en droge gronden werd echter herhaaldelijk gemeld o. a. op Madoera, in Probolinggo en eveneens in Soerakarta.

#### *Buitengewesten.*

*Rijst.* De rijstcultuur in de Buitengewesten kan evenmin als op Java geheel voorzien in de behoefte aan rijst. In de laatste jaren hebben alleen Zuid-Celebes en Bali en Lombok een uitvoerexcedent. Alle overige gewesten voerden rijst in, tezamen niet minder dan 428 600 ton in 1930. Bijna de helft daarvan is, zooals de volgende tabel aangeeft, noodig voor de Oostkust van Sumatra.



TABEL VII.

	In- en uitvoer van gepelde rijst in duizendtallen tonnen (+ = uitvoer).					
	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.
Oostkust van Sumatra . . . . .	116,8	117,3	151,1	168,9	180,7	190,3
Atjeh . . . . .	+ 0,8	+ 1,2	2,6	18,5	15,0	15,1
Tapanoeli . . . . .	2,7	4,8	4,8	4,8	3,0	2,2
Sumatra's Westkust . . . . .	+ 2,5	0,7	5,8	6,8	4,9	2,0
Riouw . . . . .	12,3	25,6	10,3	24,3	21,7	17,8
Djambi . . . . .	14,3	16,2	18,5	15,0	15,3	10,8
Palembang . . . . .	18,1	30,9	30,1	24,1	17,2	18,4
Lampoengsche Districten	4,2	3,6	2,6	7,0	5,9	3,0
Benkoelen . . . . .	4,4	4,8	5,8	4,9	5,1	2,9
Bangka en Onderh . . . . .	31,3	27,6	33,2	33,3	36,6	39,2
Billiton . . . . .	11,3	11,1	12,1	12,9	13,2	12,4
Westerafdeeling van Borneo . . . . .	29,0	29,6	38,0	39,0	34,4	32,9
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . . . . .	39,5	36,6	38,1	36,4	29,2	27,1
Celebes en Onderh. . . . .	+12,0	+ 8,3	+15,3	+17,8	+18,7	+15,3
Manado . . . . .	32,6	34,8	37,8	41,4	37,3	33,5
Molukken . . . . .	15,7	17,4	13,8	17,5	17,7	18,0
Timor en Onderh. . . . .	2,3	2,3	2,2	2,4	2,5	2,9
Bali en Lombok . . . . .	+16,0	+ 9,2	+19,7	+23,6	+18,6	+12,5
Totaal invoer excedent	334,6	363,2	406,9	457,3	439,7	428,6
„ uitvoer „	31,3	18,8	34,9	41,4	37,4	27,8
Netto invoer excedent	303,3	344,4	372,—	415,9	402,3	400,8

Deze tabel geeft tevens aan, dat alleen de Oostkust van Sumatra en relatief ook Bangka en Palembang een hooger rijstinvoer hadden dan in 1929.

Dat het totale rijstinvoerexcedent slechts 1500 ton beneden dat van 1929 blijft, wordt mede veroorzaakt, doordat de beide exporteerende gewesten 10 000 ton minder uitvoerden.

De oorzaak van de daling van den rijstinvoer en uitbreiding van het met rijst beplante areaal in verschillende gewesten, was hierin gelegen, dat de bevolking poggde in eigen voedselbehoefte te voorzien na de groote prijsdaling van vrijwel alle exportproducten. Voor eene harmonische ontwikkeling van het boerenbedrijf is deze tendenz vooral in streken met zeer veel handelsgewassen van groote beteekenis, daar het bedrijf daardoor eene veel grootere stabiliteit verkrijgt. Het is te verwachten, dat deze algemeene neiging tot uitbreiding van de rijstcultuur in 1931 nog in veel sterkere mate tot uiting zal komen in lagere importcijfers.

In Atjeh werd in verschillende streken een overschot geproduceerd, dat echter weinig handelswaarde heeft, daar het meest roode rijst is.

Ter Oostkust van Sumatra was de rijsttoegst normaal, doch in verband met de groote koeliebevolking onvoldoende om in de behoefte van het gewest te voorzien.



In Zuid-Tapanoeli werden verlaten sawahs hier en daar opnieuw beplant, terwijl op verscheidene plaatsen ook de ladangbouw toenam. De courantenberichten, als zoude dit laatste gepaard gaan met het omkappen van rubbertuinen, zijn op zeer enkele uitzonderingsgevallen na, onjuist. Hoewel de regenval aan den lagen kant was, waren de opbrengsten goed.

Ter Sumatra's Westkust gaf de ladangpadi een goed beschot, in de onderafdeelingen Pariaman en Painan hadden de van regen afhankelijke sawahs minder hooge opbrengsten. In het algemeen werd meer aandacht aan den voedsel-landbouw besteed.

In het binnenland van Palembang besteedde men meer aandacht aan de rijstcultuur. Verbetering van de rijstsituatie kan nog worden verwacht, voornamelijk door de uitbreiding van de lebaksawahecultuur in de onderafdeelingen Ogan-hilir, Komeriing-hilir en Moes-hilir. In 1929 waren door de droogte de lebak-sawahs mislukt, de westmoesson had een gunstigen regenval, zoodat de ladangpadi goede oogsten opleverde. In Mei mislukten door bandjirs zeer veel padikweekbedden in de onderafdeelingen Ogan-hilir en Komeriing-hilir. Nadat opnieuw padi uitgezaaid was, waren de hooggelegen velden in de lebaks reeds zeer droog en daar ook verder weinig regen viel, mislukte hier de oogst. De laaggelegen velden slaagden door de gelukkige omstandigheid, dat de droogte lang aanhield, waardoor het waterniveau in de groote rivieren eerst laat steeg. Alle velden konden nog tijdig afgeogst worden.

Voor de Lampoengsche Districten is het kolonisatieterrein Gedongtataän een belangrijke rijstproducent. Het voorziet voor een groot deel in de rijstbehoefte van het overige deel van het gewest (in 1929 was het surplus ruim 6000 ton rijst). In 1930 was de opbrengst goed.

In Djambi werd de rijstbouw sterk uitgebreid. Verlaten sawahs werden weder beplant, de bevoeiing werd uitgebreid, da ladangbouw zoover mogelijk eveneens. De rijstimport bedroeg in 1930 weinig meer dan de helft van dien in 1927 en in 1931 is eene verdere daling te verwachten. Er was vraag naar betere padi-variateiten.

In Zuid- en Oost-Borneo leggen Maleier en Dajak zich weer met verhoogden ijver toe op den sawahbouw. Vele moerassen, vooral in Barabai, Kandangan, Bandjermasin en Koealapakoeas worden herschapen in vruchtbare sawahs. Om de hoofdplaats Bandjermasin zijn in de laatste vijf jaren binnen een radius van  $\pm 5$  K.M. de moerasbosschen grootendeels geveld en vervangen door sawahs en jonge klappertuinen. De rijstimport te Bandjermasin daalde van 5243 ton in 1929 tot 2366 ton. Er had een belangrijke herexport plaats naar de Oostkust van Borneo (olie- en kolen-gebieden). Toch was het jaar 1930 niet onverdeeld gunstig. Bandjirs deden vrijwel alle rijstvelden langs den Barito mislukken, een gedeelte van de oostmoesson-padi in de Oeloe-Soengai mislukte door de droogte. De ladangpadi is echter zeer goed geslaagd. Voor 1931 wordt verwacht, dat de invoer te Bandjermasin tot een minimum zal terugloopen.

Op Bali was in het algemeen het beschot normaal. Geheel Lombok had een lage opbrengst door de droogte, vooral op de van regen afhankelijke sawahs, die pas  $\frac{1}{2}$  à 1 maand later dan gewoonlijk beplant konden worden.

Op het eiland Celebes waren de rijstooogsten alleen in de Minahasa en in de Toradjalanden normaal. In Gorontalo nam de rijstproductie sterk toe door het gereedkomen van verscheidene irrigatieleidingen, door het toepassen van eene betere planttijdregeling en het gebruik van de rijstsoort padi tjina. In Zuid-Celebes mislukte de rijstooogst op vele plaatsen door de felle droogte. Bovendien traden insectenplagen op. In Djeneponto mislukte 70 %. Tot drie keer toe werd hier op sommige plaatsen geplant. In Bone mislukte 40 tot 60 %, in Makassar werd een schade van 30 tot 60 % geleden. De uitvoer van rijst daalde dan ook aanmerkelijk. Gelukkig slaagde de maïs, die men ter vervanging van de mislukte rijst uitzaaide, goed.

In Timor en Onderhoorigheden duurde de abnormale droogte na die van 1929 nog lang voort. In verschillende streken mislukte de zaai. Gedeeltelijke of geheele mislukking van den oogst had op verscheidene plaatsen voedselnood ten gevolge. De gunstige regenval gedurende de laatste drie maanden van het jaar



maakte dat de vooruitzichten der te velde staande gewassen einde 1930 bevredigend waren.

*Maïs.* De maïscultuur is voornamelijk voor het oostelijk deel van de Buitengewesten van belang. Zooals vermeld, plantte de bevolking in Zuid-Celebes zeer veel maïs aan na de mislukking van den rijstooft. In de afdeeling Makassar bedroeg de uitbreiding 60 %, in Paréparé zelfs meer dan 100 %. De oogsten waren goed, de prijzen echter laag. In Makassar was de groothandelprijs in Januari f 3 per quintaal, in December slechts f 1. De maïsuitvoer uit Celebes was dit jaar, ondanks den grooten oogst, slechts 43 000 ton (gepeld), d. i.  $\pm$  30 % minder dan in 1929. De bevolking wilde de maïs aan het eind van het jaar niet afstaan (een prijs van f 1 te Makassar komt overeen met een prijs in de desa van f 0,30 à f 0,40). Bovendien is veel maïs ter plaatse geconsumeerd ter vervanging van rijst. In Manado was de opbrengst goed en breidde de cultuur zich uit. Op Bali en Lombok was de maïsogst kleiner dan andere jaren als gevolg van de droogte. De uitvoer beliep 500 ton. Van sawah werd 6500 H.A., van tegalan 42 000 H.A. geogst. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo neemt de cultuur van maïs als tweede gewas steeds toe. Voor uitvoer is deze maïs nog weinig geschikt, omdat het drogen veel te wenschen overlaat.

#### b. Tweede gewassen.

##### *Java en Madoera.*

*Cassave.* De oogst van cassave ondervond nog in sterke mate den nadeeligen invloed van den drogen oostmoesson 1929. Dit is begrijpelijk, daar de cassave een langen groeiduur heeft, zoodat de aanplant van de maanden Mei en Juni eerst in het volgende jaar geogst wordt. Gedurende de maanden Mei t/m September 1929 nu bleef de cassave-bijplant met 103 000 H.A. tegen een gemiddelde van 178 000 H.A. in de jaren 1921 t/m 1928 zeer laag. In de eerste 5 maanden van 1930 werd daardoor slechts van 145 000 H.A. geogst, terwijl het veeljarig gemiddelde voor die maanden 222 000 H.A. bedroeg. De aanplant, die in den westmoesson 1929/1930 in den grond kwam, was vrij uitgebreid (478 000 H.A. tegenover een gemiddelde van 458 000 H.A.). In den nawestmoesson 1930 (Maart t/m Mei) werd eveneens 5000 H.A. meer uitgeplant dan het veeljarige gemiddelde bedraagt.

In de oogsteijfers kwam dit nog niet tot uitdrukking; van Juni t/m October werd slechts 2000 H.A. meer dan gewoonlijk, van November t/m Februari 1931 zelfs 30 000 H.A. minder dan gewoonlijk geogst. Dit beteekent, dat men den leeftijd, waarop geogst wordt, laat oploopen, zeer waarschijnlijk tengevolge van de lage prijzen der cassaveproducten en den overvloed aan voedingsmiddelen. Bij het afsluiten van dit Verslag is dus vermoedelijk eene groote voedselreserve in den vorm van oude cassave-aanplantingen aanwezig.

De te velde staande aanplant bedroeg einde December 1930 470 000 H.A., terwijl gemiddeld in de jaren 1921 t/m 1930 deze uitgestrektheid 430 000 H.A. bedroeg. Het voordeelig verschil komt geheel op rekening van Midden-Java, terwijl in Oost-Java, door een zeer grooten bijplant in de maanden November en December, het beplante oppervlak weer naderde tot het veeljarig gemiddelde. In West-Java bleef het nog iets kleiner. In Cheribon en langs de Noordkust van Midden-Java werd meer cassave geogst dan in 1929. In Kedoe-Bagelen veel minder. In Zuid-Jogjakarta was einde 1929 weinig cassave-bibit aanwezig, waarvan door het eigenaardige weersverloop in begin 1930 nog veel op het veld verdroogde. In Soerakarta en Madioen was het verloop ongeveer analoog. Gelukkig was voor de eenmaal aangeslagen stekken het weer verder gunstig. Eind 1930 stond de nieuwe aanplant er goed voor. In zekere mate was in Bodjonegoro en Grisee het verloop analoog. Op Madoera had de droogte zeer veel afsterven van het jonge gewas ten gevolge. Vooral in het regentschap Sampang heerschte daardoor een tekort aan stekken, waarin door invoer uit Kediri met Gouvernementsvoorschot werd voorzien. De opbrengst was ten slotte normaal, hoewel over kleine wortels werd geklaagd. Ook elders bestond in droge streken plaatselijk



bibit-tekort. De opbrengsten waren in Oost-Java over het algemeen echter normaal.

Voor geheel Java en Madoera werd de cassaveproductie geraamd op 5,25 miljoen ton verse knollen, tegen 5,13 miljoen ton in 1929 en 5,74 miljoen ton gemiddeld in de jaren 1921 t/m 1929.

De uitvoer van gaplek en gaplekmeel naar het buitenland was laag. Die van gaplek daalde van 20 800 ton in 1929 tot 11 000 ton in 1930, terwijl de export van gaplekmeel achteruitliep van 100 000 ton tot 29 000 ton.

De cassave- en gaplek-prijzen daalden gedurende 1930 aanzienlijk. In het begin van het jaar waren zij abnormaal hoog tengevolge van de geringe opbrengst van de belangrijke voedingsmiddelen in 1929. Na het successievelijk afkomen van groote maïs- en rijstooogsten verminderde de binnenlandsche consumptie. De prijzen zakten toen vrij plotseling in op de basis der exportprijzen, die reeds eerder zeer laag waren. De gemiddelde pasarprijs van gaplek daalde van f 4,47 in Februari op f 1,82 in October, die van cassave van f 2,01 in Februari op f 1,27 in December. De exportprijs van gaplekmeel bedroeg eind Januari f 6,30 per 100 K.G., eind Juli slechts f 3,75. Na een kort herstel daalden de prijzen verder tot f 2,20 einde December. De prijsdaling had op het massale product gaplek een zeer sterken invloed, daar de vervoerskosten hierop zwaar drukken. Aan het eind van het jaar was de neiging om cassaveknollen voor export te oogsten, buitengewoon klein. Ook de normale seizoenstijging tengevolge van de grooter wordende binnenlandsche consumptie bleef aan het eind van 1930 uit.

*Bataten.* De batatencultuur loopt in het algemeen terug. Doch vergeleken met het zeer droge jaar 1929, was in 1930 een grooter geoogst oppervlak te boeken. De vooruitgang bedroeg niet minder dan 28 000 H.A. Betrekkelijk zeer hooge bijplanteijfers kwamen in de maanden Maart—Mei voor (in West-Java vroeger dan in Oost-Java), vermoedelijk in verband met de vrij hooge prijzen voor voedingsmiddelen in het voorjaar van 1930. Vooral in West-Madoera was de bijplant zeer groot. In Midden-Java werd ook in den oostmoesson van 1930 veel bataat geplant. In den westmoesson 1930/1931 was overal de bijplant zeer gering. Bataat is zelden handelsgewas, meestal aanvullend voedingsmiddel. Is er overvloed van rijst, maïs en cassave, dan wordt een productieoverschot van bataat spoedig waardeloos.

De totale batatenproductie werd in 1930, van 160 000 H.A. geoogst, geschat op 1,1 miljoen ton verse knollen.

Gedurende de eerste helft van het jaar was de prijs per quintaal gemiddeld f 3,07, gedurende de tweede helft van het jaar f 2,59. Deze laatste prijs ligt nog boven het jaargemiddelde van 1929, terwijl in het jaar 1928 bij zeer ruime voedselvoorraden en groote koopkracht de jaarprijs f 2,27 bedroeg.

In de meeste streken waren de opbrengsten behoorlijk tot goed. In Blora deden kevers veel schade. Op Madoera waren de opbrengsten laag, de knollen waren klein.

*Aardappelen.* Over het jaar 1930 werd een geslaagde oogst van aardappelen gerapporteerd op 3300 H.A. sawah en op 14 100 H.A. drogen grond. Vergeleken met het vorig jaar, bleef de sawah-aanplant op peil, doch die op drogen grond liep met 2100 H.A. terug.

Vooral in West-Java, maar ook elders, leed de aardappelcultuur sterk door slijmziekte. Belangrijke aardappelcentra als Lembang hadden hierdoor het meest te lijden.

De prijzen van aardappelen waren, behoudens de onvermijdelijke seizoenfluctuaties, aan den hoogen kant.

*Aardnoten.* In 1930 werden op Java en Madoera van 224 000 H.A. aardnoten geoogst, waarvan  $\pm 40\%$  op sawahs. Genoemd jaar werd vooral van telagans veel geoogst. In November—December 1929 werd namelijk ruim 14 000 H.A. meer dan gewoonlijk in den grond gebracht en in Maart—Mei ruim 19 300 H.A. extra. In de overige maanden werd ongeveer evenveel geplant als gemiddeld in de jaren 1921 t/m 1929. In November—December 1930 werd slechts 9000 H.A. meer dan



normaal aangeplant. Oost-Java had telkens ongeveer  $\frac{2}{3}$  van den vooruitgang te boeken, deze vooruitgang was relatief in Midden-Java echter niet minder sterk.

De productie van gepelde aardnoten werd voor 1930 geraamd op 163 700 ton, d. i. 5 % meer dan in 1929 en 7 % meer dan gemiddeld in de voorafgegane 9-jarige periode. De productie per H.A. werd op 7,3 quintalen gepelde noten geraamd, terwijl het veeljarig gemiddelde 7,7 quintalen bedraagt. In April en Mei leed het gewas hier en daar van de vele regens. Plaatselijk had het in den oostmoesson van de droogte last, zoodat hier en daar de opbrengsten klein bleven, terwijl de droogte van den grond het oogsten bemoeilijkte.

De gemiddelde pasarprijs voor prima gepelde aardnoten was gedurende de eerste 5 maanden van het jaar vrij constant f 19 à f 20 per quintaal. Daarna zette echter eene voortdurende daling in en in December was de prijs 20 % lager (f 15,50 per quintaal).

Hoewel de productie hooger geraamd werd, daalde het exportexcedent van gepelde aardnoten met 27 % (1929 14 712 ton, 1930 10 784 ton) en dat van ongepelde aardnoten met 15 % (1929 2887 ton, 1930 2446 ton). De uitvoer is echter slechts ongeveer 10 % van de productie. Het restant steeg met 10 000 ton, hetgeen een gevolg kan zijn van onvermijdelijke fouten in de productieraming, het aanhouden van voorraden en eene grootere consumptie.

In Bantam, Batavia en Krawang is de aardnoot een zuiver handelsgewas. De aanplant neemt gestadig toe. In Cheribon, een uiterst belangrijk centrum, konden door de zware Mei-regens de sawahs niet tijdig plantklaar worden gemaakt, waardoor de aanplant kleiner dan normaal was.

In Midden-Java was de opbrengst normaal. In Madioen breidde de aanplant zich uit, de opbrengsten waren goed. Hetzelfde kan van Bodjonegoro-Grisee gezegd worden. In Malang waren de tegalan-opbrengsten beneden peil, die van de sawahs waren goed. In Loemadjang was de productie bevredigend, behalve op lichte, snel uitdrogende gronden.

*Kedele.* In 1930 werd dit gewas van 156 000 H.A. sawah en 52 000 H.A. droge gronden geoogst, d. i. 12 000 H.A. meer op sawahs en 9000 H.A. meer op droge gronden dan in 1929. De sawah-aanplant bedroeg in 1930 75 % van het beplante areaal, tegen 80 % in 1928. In opzichte van het veeljarig gemiddelde vertoonde West-Java een achteruitgang van 700 H.A. of 7 %, Midden-Java daarentegen een vooruitgang van 14 300 H.A. of 19 %, Oost-Java ging met 16 700 H.A. of 18 % vooruit. Ruim 5000 H.A. kedele mislukte, waarvan 92 % in Midden-Java lagen. De grootste mislukking werd gerapporteerd voor Tegal.

De totale productie werd voor 1930 geschat op 1 216 000 quintaal, d. i. 5,9 quintaal per geslaagde H.A., een cijfer dat met het veeljarig gemiddelde overeenkomt. De hoofdooft van kedele viel, zooals gewoonlijk, in de maanden Juli t/m October, waarbij eerst de tegalan-oogst, daarna de sawahooft van het veld komt.

In vele streken neemt de verbouw van kedele n<sup>o</sup>. 27, een zwarte kedele-varieteit uit den zaadtuin te Buitenzorg, hand over hand toe, de bevolkingsvarieteiten verdringend. Evenals van alle andere producten, is ook voor dit product de prijs zeer laag geweest. De gemiddelde pasarprijs beliep in het begin van het jaar f 16,50 per quintaal, doch daalde na Februari gestadig, totdat de December-prijs ruim f 12,50 werd, eene daling van 24 %.

In Blora-Rembang werd van 7200 H.A. meer geoogst. Ook in Bagelen nam de oppervlakte kedele belangrijk toe.

In Zuid-Soerakarta mislukte  $\pm$  2000 H.A. door insectenschade. In Bodjonegoro-Toeban breidde de cultuur zich uit, evenals in Madioen en Modjokerto. In Trenggalek en Blitar was de opbrengst slecht. In Djember was eene sterke uitbreiding van de cultuur. Overigens was de toestand normaal. In Probolinggo werd geklaagd over het vele onkruid als gevolg van den laten planttijd, die weer afhankelijk was van den laten rijstooft.

*Andere peulvruchten.* Naast aardnoot en kedele worden door de inheemsche bevolking op Java en Madoera talrijke andere peulvruchten gekweekt, waarvan de kleinste helft op sawahs. In 1930 werd 100 000 H.A. van sawahs en 117 000



H.A. van tegalans geogst. Als tweede gewas spelen vooral verschillende soorten boonen een rol (met name *Vignasinensis*, een zeer veelvormige groep). Op tegalans zijn, vooral in de droge maïsstreken van Oost-Java en Madoera, kratok (*Phaseolus lunatus*) en komak (*Dolichos lablab*) van belang. Hier en daar worden ook bruine boonen (*Phaseolus vulgaris*) gekweekt.

Uit het kratok- en komak-centrum Probolinggo werd de laatste jaren veel voor Japansche rekening uitgevoerd. Bij de algemeene prijsdaling heeft ook dit product zich niet op hoog prijsniveau kunnen handhaven. Daar het blad een waardevol veevoer is in den drogen tijd en de plant als groenbemester ongetwijfeld waarde heeft, is het te hopen, dat de prijsdaling de cultuur niet te zeer benadeelen zal. De overige leguminosen dienen meest voor plaatselijke consumptie, veelal ook als groente.

*Verschillende tweede gewassen.* Omtrent de *indigo*-cultuur kan weinig meer gezegd worden, dan dat deze cultuur thans bijna geheel verdwenen is. Er werd op Java en Madoera van 2400 H.A. geogst, tegen 3300 H.A. in 1929 en nog 11 800 H.A. in 1921. Het langst hield de cultuur in de Vorstenlanden stand; hier werd in 1930 een deel van het gewas als groenbemester ondergewerkt.

De *katoencultuur* blijft op één peil, met in droge jaren grootere uitgestrektheden. Vergeleken met 1929 was er een achteruitgang van 9900 op 8700 H.A. De cultuur is alleen van belang voor Demak en Zuid-Pati.

De cultuur van *djarak* is vooral van belang voor droge streken. Er werd in 1930 van 11 000 H.A. oogst gerapporteerd. De berichtgeving omtrent dit gewas levert groote moeilijkheden op, daar het vaak menggewas is. In het belangrijke centrum Probolinggo waren de producties en prijzen goed, terwijl de bladvreterende rupsen, die in vorige jaren zooveel schade aanrichtten, dit jaar vrijwel geheel wegbleven.

De cultuur van het weinig eischende gewas *widjen* wordt gestadig uitgebreid. Er werd in 1930 van 17 500 H.A. oogst gerapporteerd. Het is vaak randbepianting en tusschengewas bij maïs en gogo, o.a. ook omdat aardrupsen dan de widjen sparen.

De Inheemsche *tabak*- en *suikerriet*-cultuur op Java zullen tegelijk met de ondernemingstabak- en suikerrietcultuur besproken worden.

#### *Buitengewesten.*

De belangstelling voor de cultuur van z.g. tweede gewassen neemt in sommige streken van de Buitengewesten de laatste jaren en in het bijzonder in 1930 voortdurend toe. De algemeene oorzaak hiervan zal enerzijds zijn de verhoogde vraag naar artikelen, die het menu wat meer afwisselend maken, anderzijds de pogingen van de landbouwers om bij de dalende prijzen der exportgewassen in het binnenland een loonender markt te vinden. Hierbij mag niet vergeten worden, dat van oudsher de voeding der bevolking niet geheel, op vele plaatsen zelfs slechts voor een klein gedeelte, van rijst afhankelijk was. Zoo is in de Molukken en op Nieuw Guinee de sago nog steeds een belangrijk voedingsmiddel en zijn daar, evenals op Borneo, allerlei inheemsche knolvruchten van groote beteekenis.

De uitvoer naar het buitenland van sagoproducten is in 1930, na enkele jaren onbelangrijk te zijn geweest, plotseling weer zeer groot geworden (51 600 ton, tegen 42 000 ton in 1929). De voornaamste productie-centra zijn Bengkalis en West-Borneo, waar de sago geen voedingsmiddel is. De groote Oost produceert slechts een gering sago-overschot.

In Palembang had in 1930 het mislukken van den eersten aanleg van padi-kweekbedden tot gevolg, dat meer aandacht werd besteed aan de teelt van tweede gewassen als oebi manis (*Dioscorea alata*), semangka, djagoeng, tomaten, katjang-soorten, cassave, lombok, komkommer, meloen, terong, bataten, Luffa-soorten, laboe, enz. De groote hoeveelheden, die van deze producten te koop werden aangeboden, waren oorzaak van lage prijzen.

Uit Palembang werd in 1930 724 ton katoen uitgevoerd. Ter Oostkust van Sumatra worden tabak, maïs, uien, aardnoten en cassave in het klein verbouwd.



In Djambi begint de cassave in cultuur te komen. In de Bataklanden wordt van oudsher in sawaharme streken in belangrijke mate bataat aangeplant. Op Samosir en in Moeara (onderafd. Toba) breidt de cultuur van aardnoot zich uit.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo worden aardnoten veel geteeld op hooge zand- en zavelgronden, vaak als tusschengewas van rubber en peper. In Kandangan komt aardnoot als tweede gewas na padi in zwang. De kedele-cultuur was tot voor kort in genoemd gewest nog weinig bekend, zij breidt zich uit in de Oeloe Soengai en Bandjermasin en er is nog eene groote uitbreiding van te verwachten.

Op Bali werd in 1930 geogst (in H.A.):

G E W A S S E N .	Van sawah.	Van droge gronden.
Cassave . . . . .	417	2949
Bataten . . . . .	7 267	9 637
Andere knolgewassen . . . . .	568	527
Oendis . . . . .	164	3 441
Andere peulvruchten . . . . .	1 170	7 765
Suikerriet . . . . .	270	155
Andere gewassen . . . . .	364	1 788
Aardnoten . . . . .	3 460	672
Kedele . . . . .	1 018	49
Tabak . . . . .	1 520	3 554

De uitvoer van enkele dezer producten uit Bali en Lombok bedroeg in 1930: aardnoten (gepeld) 3200 ton, gekorven tabak 627 ton. De prijs van tabak was niet slecht, die van aardnoot en kedele daarentegen zeer laag.

In Zuid-Celebes wordt nogal veel tabak verbouwd in de onderafdeelingen Bone, Wadjo en Soppeng. Het product wordt meest tot kerf verwerkt. De uitvoer bedroeg in 1930 221 ton. De aardnotencultuur werd hier op de meeste plaatsen ingekrompen.

### c. Tuinbouwgewassen.

#### Java en Madoera.

Tot de tuinbouwgewassen kan men rekenen de cultuur van groenten in engeren zin, van ooft en bloemen, en verder de cultuur van enkele grove groentensoorten als uien, lombok, terong, komkommerachtige vruchten. Als tweede gewas worden voorts in droge streken op vrij uitgebreide schaal semangka en meloen geteeld, terwijl de uitgebreide erven en de woonhuizen meestal eene bonte verzameling nuttige gewassen bevatten, waarvan alleen een zeer klein gedeelte in het handelsverkeer komt. Met inbegrip van deze erven beslaan de gezamenlijke tuinbouwgewassen na rijst en maïs het grootste oppervlak; wat de waarde betreft nemen zij ongetwijfeld eveneens een vooraanstaande plaats in.

Van zeer vele gewassen zijn weinig bijzonderheden bekend. De landbouwstatistiek geeft oogst en aanplanteijfers van „groenten”, uien en lombok. Gewassen als terong en komkommer, die zeer groote oppervlakten beslaan, zullen meestal onder de groep niet gespecificeerde „andere landbouwgewassen” opgenomen worden. De groote, gestadige achteruitgang in het oppervlak geogste „groenten” (van 27 500 H.A. in 1923 tot 10 700 H.A. in 1930) is dan ook niet zuiver te waardeeren, in het bijzonder daar er in de laatste 10 jaren vele kleine centra van groentencultuur ontstaan zijn, waar men kool, wortelen, biet, enz. wellicht als „andere gewassen” vermeldt.



Omtrent den omvang van de vruchtencultuur is iets bekend door boomtellingen in verschillende streken, zooals de Ommelanden van Batavia, Cheribon, Pasoeroean, Malang, Madoera. Bovendien wordt in bepaalde centra aanteekening gehouden van de per spoor vervoerde quanta. Voor het overige is van de erfcultuur zeer weinig bekend, in het bijzonder geldt dit ook voor de lotgevallen van deze cultures in een bepaald jaar.

In de groentencentra in West-Java was de regenval over het algemeen gunstig. De oogstresultaten en ook de prijzen waren over het geheel beter dan 1929. Het transport uit Patjet-Sindanglaja naar Batavia had in hoofdzaak plaats per autobus. De coöperatieve groentehandelaar Poerwatani te Sindanglaja boekte een klein verlies, als een gevolg van de mindere koopkracht van de Europeesche bevolking, waardoor velen hun abonnement opzegden.

De groentencultuur bij Salatiga maakte goede opbrengsten, doch de prijzen waren nogal laag. De groentencultuur bij Jogjakarta — voornamelijk kool op sawah na rijst — breidde zich iets uit. De financieele uitkomsten waren bevredigend.

De vóórvestmoesson-aanplant 1929/1930 was in Tosari, met uitzondering van de koolsoorten, goed. Het was echter een onvoordeelig jaar tengevolge van slechte prijzen. Het vrachtautotransport naar Pasoeroean en Soerabaja ging sterk achteruit. Vooral bladgroenten, die in lagergelegen streken goedkoop kunnen worden geteeld, waren weinig loonend, doch ook van wortelgewassen waren de prijzen buitengewoon laag.

Het geogste oppervlak *uien* was in 1930 ongeveer even groot als het 10-jarig gemiddelde, doch veel lager dan in de jaren 1927—1929. Dit werd veroorzaakt door zeer lage prijzen in het begin van het jaar. De geringe productie deed aan het eind van het jaar de prijzen weer oploopen, zoodat vermoedelijk deze cultuur nu weer zal worden uitgebreid.

Deze gang van zaken teekende zich speciaal af in de cultuureentra Cheribon en Brebes.

In aansluiting aan vroegere jaren, was de aanplant van *lombok* groot. In de meeste streken was het weer gunstig voor dit gewas. Plaatselijk werd schade door droogte in den oostmoesson gemeld, terwijl elders de regens in November den oogsttijd beperkten.

Ook voor de bloemencultuur is Patjet-Sindanglaja een centrum. Men vindt er 21 H.A. permanente kweekrijen voor snijbloemen, waarvoor bijna uitsluitend sawahgrond in gebruik genomen wordt. De handel was in handen van 9 kweekers, die hun bloemen per autobus aan den bloemenhandelaar te Batavia en Buitenzorg toezonden. De chrysanthen hadden in den westmoesson veel te lijden van Ramularia en „knoprot”, in de rozen trad in den oostmoesson herhaaldelijk meeldauw op.

Omtrent de belangrijke bloemeteelt in Batoe en omgeving zijn geen bijzonderheden bekend.

Voor de Ommelanden van Batavia was 1930 een goed vruchtenjaar. Per spoor werd 23 000 ton vervoerd, tegen 20 000 ton in 1929. De mangga-oogst was slecht, die van doerian en pompelmoes eveneens minder dan 1929; voor ramboetan, salak, doekoe en sawo was 1930 echter een uitstekend jaar.

De oogst van mangga in Cheribon was slecht. Er werd  $\pm$  6500 ton verzonden, hetgeen ruim 5000 ton minder is dan in 1929. Ook de prijzen waren veel lager.

Uit Garoet werd ruim 500 ton djerooks en 1200 kesemek-vruchten per spoor afgevoerd.

In Jogjakarta was de mangga-oogst vrij goed, door een geslaagden nabloei duurde het seizoen lang.

De mangga-oogst in Oost-Java viel over het algemeen tegen; uit Madoera werd 5000 ton mangga geëxporteerd, voor het overige zijn weinig cijfers bekend.

De hoofd-oogst van djerooks in Malang was minder dan normaal, doch de kwaliteit der vruchten was vrij goed. De prijzen waren lager. Gomziekte deed veel schade.

De export van pisang uit Banjoewangi naar West-Australië daalde door financieele moeilijkheden in laatstgenoemd land van 217 000 trossen in 1929 op 107 000 trossen in 1930.



*Buitengewesten.*

De kennis van de erfcultuur in de Buitengewesten is slechts zeer fragmentarisch. Bali is een vruchtenland bij uitnemendheid. Op Sumatra zijn plaatselijk kleine centra van cultuur aanwezig, voor welker producten de afzet verzekerd is en die ongetwijfeld in de toekomst verder tot ontwikkeling zullen komen. Het belangrijkste tuinbouwcentrum op Sumatra is de Karo-hoogvlakte. In 1930 werd aan groenten, vruchten en bloemen (met inbegrip echter van aardappelen en aardnoot) eene hoeveelheid van 7750 ton afgevoerd, met een verkoopwaarde van  $\pm$  2 miljoen gulden. Naar schatting ontvingen de producenten echter niet meer dan f 800 000 van dit bedrag; de rest bestond uit transportkosten of kwam aan den tusschenhandel ten goede.

Veel last werd ondervonden, vooral in den regentijd, van een bladschimmel op wortelen.

Op Samosir is sinds enkele jaren een goed renderende uiencultuur ontstaan.

In de Padangsche Bovenlanden ontwikkelde zich in 1930 als tweede gewas op sawahs een belangrijke koolcultuur.

Op Bali werd van 1500 H.A. uien geoogst; de export uit Bali en Lombok bedroeg 3144 ton.

De uitvoer van Timor-uien bedroeg in 1930 5305 ton, veel minder dan het jaar te voren, waarin 6350 ton werd uitgevoerd.

*d. Suiker.*

De ondernemingsaanplant van suikerriet over het tijdperk 1929/1930 had aanvankelijk van de droogte in 1929 te lijden; de westmoesson 1930/1931 had gelukkig een belangrijken invloed ten goede, zoodat de oogstresultaten (2 970 000 ton suiker) ten slotte nog iets beter waren dan die van den aanplant 1928/1929 (2 942 000 ton); de gemiddelde opbrengsten in de jaren 1928, 1929 en 1930 bedroegen in kristalwaarde respectievelijk 150,9, 147,0 en 147,9 quintalen suiker per H.A.

Voor Jogjakarta en vooral voor Banjoemas waren de oogsteijfers teleurstellend.

De aanplant 1930/1931 kwam door de late oplevering der sawahgronden aanvankelijk niet op tijd in den grond. De Mei-regens veroorzaakten in verschillende streken overlast van water. Toch werd nog op tijd afgeplant en daar het gewas minder dan andere jaren van ziekten te lijden had, stond de aanplant er op het einde van het verslagjaar bevredigend voor.

De aanplant 1929/1930 besloeg 198 632 H.A., die van 1930/1931 119 908 H.A.

De bevolkingsrietcultuur ondervond mede den nadeeligen invloed van de lage suikerprijzen: de goela teboe bracht in de productiecentra slechts f 3 tot f 4,50 per pikol op, waarmede de verdiensten in deze cultuur wel tot een minimum zijn teruggelopen. Werd in 1929 nog van 15 400 H.A. geoogst, in 1930 bedroeg deze oppervlakte nog slechts 13 600 H.A., terwijl de nieuwe aanplant opnieuw eene sterke vermindering vertoont tot  $\pm$  11 500 H.A.

Voor Zuid-Malang wordt gemeld, dat in den rietaanplant veelal maïs als menggewas wordt gekweekt.

Het Proefstation voor de Java-suikerindustrie te Pasoeroean met zijn onderafdeeling te Cheribon zette in 1930 evenals het suikerproefstation van de N. V. Vereenigde Klatensche Cultuurmaatschappij te Klaten zijn werkzaamheden en onderzoekingen in het belang van de cultuur en fabrikage van suiker voort.

*e. Tabak.*

De tabakscultuur in Nederlandsch-Indië wordt ten deele door ondernemingen in eigen beheer gedreven, hetgeen plaats vindt ter Oostkust van Sumatra, in de Vorstenlanden en in den Oosthoek van Java (Djember en Bondowoso). Voor een ander gedeelte wordt de cultuur door de bevolking beoefend en het tabaksblad geleverd aan ondernemingen, die het tot marktproduct verwerken (voornamelijk Oosthoek van Java, Banjoemas). Ten slotte wordt veel tabak door de bevolking



geteeld en verwerkt tot krosok (bladtabak) of kerftabak; het eerste product is dan meestal bestemd voor uitvoer naar het buitenland, het tweede wordt grootendeels opgenomen door de locale markt.

Het jaar 1930 was voor de ondernemingscultuur ter Oostkust van Sumatra weinig gunstig; door de lang aanhoudende droogte in de cultuurperiode werd het gewas of niet of onvoldoende beregend, waardoor de kwaliteit over het algemeen zeer te wenschen overliet. Na den slechten oogst van 1929 (gem. opbrengst 135 cts per  $\frac{1}{2}$  K.G.) is dit eene nieuwe teleurstelling; gevreesd wordt, dat de meeste tabaksmaatschappijen met twee achtereenvolgende verliesjaren rekening zullen hebben te houden.

De aanplant werd in 1930 ingekrompen: bedroeg de beplante oppervlakte in 1929 nog 20 755 H.A., voor 1930 wat dit tot 20 066 H.A. gedaald, terwijl voor den aanplant 1931 eene verdere inkrimping wordt verwacht. Het aantal tabaksmaatschappijen zal eveneens verminderen, doordat de Holland-Langkat-Maatschappij reeds in 1930 geen tabak meer verbouwde, de Koloniale Cultuurmaatschappij dezen maatregel overweegt voor 1931 en ook de Cultuurmaatschappij De Oostkust haar tabakscultuur regelmatig inkrimpt; hierdoor trekt de cultuur zich steeds verder terug naar de gronden, die voor haar de beste mogelijkheid bieden.

De bevolking ter Oostkust ondervond den invloed van de slechte tabaksjaren, doordat het bedrag der door de tabakscultuur uitbetaalde loonen verminderde met 2,7 miljoen gulden, terwijl de leveringen door de Inheemsche en de Chineesche bevolking met 2,1 miljoen terugliepen.

Wat betreft de Vorstenlandsche tabaksondernemingen gaf de verkoop van oogst 1929 een zeer weinig bevredigend resultaat (37 $\frac{1}{4}$  cts per  $\frac{1}{2}$  K.G.). Ondanks het feit, dat van den aanplant-1930 een vrij groot gedeelte niet of slechts weinig beregend geoogst werd, verwacht men toch, dat de resultaten hiervan veel gunstiger zullen zijn dan van oogst-1929.

Van de Oosthoek-ondernemingen wordt gemeld, dat aanplant 1930 zeer gunstige uitkomsten gaf, welke, naar gehoopt wordt, eene goede compensatie zullen vormen voor de magere resultaten van aanplant-1929, waarvan de oogst in verslagjaar verkocht werd tegen den middenprijs van 31 cts per  $\frac{1}{2}$  K.G.

Wat betreft de Inlandsche tabak, werd in 1930 op Java en Madoera van 64 000 H.A. sawahs en van 85 000 H.A. droge gronden geoogst, d. i. 3000 H.A. meer dan in 1929 en 5000 H.A. meer dan het 10-jarig gemiddelde. De voornaamste centra voor de cultuur waren Kedoe-Wonosobo (35 000 H.A.), Djember-Bondowoso (29 000 H.A.), Bodjonegoro (27 000 H.A.), Loemadjang (7000 H.A.) en Oost-Madoera (5000 H.A.). De geslaagde bevolkingsaanplant in de tabakstreek Djember-Bondowoso was in verslagjaar  $\pm$  11 000 H.A. groter dan in 1929, in andere deelen van Oost-Java was de geoogste oppervlakte kleiner dan in 1929, hetgeen ten deele moet worden toegeschreven aan oogstmislukkingen.

De oogstresultaten waren zeer verschillend: in Midden-Java hadden de lang aanhoudende regens in de eerste helft van het jaar een nadeeligen invloed op den tegalan-aanplant, waardoor veel moest worden overgeplant; deze verlate aanplant slaagde veelal goed; door mislukking werd in Bodjonegoro de sawah-aanplant vertraagd, waardoor deze te laat in het jaar opgroeide en achtereenvolgens veel schade ondervond van den drogen oostmoesson en de zware regens in November en December; op Madoera waren de oogstresultaten goed, in Djember-Bondowoso zelfs zeer goed; in Loemadjang was de vóóroogst-tabak van goede kwaliteit, de naoogst-tabak door den laten aanplant echter matig.

De tabaksprijzen waren voor goede kwaliteit in het algemeen zeer bevredigend, de mindere kwaliteiten ondervonden den invloed van de algemeene malaise en konden slechts zeer matige prijzen bedingen.

Van de Buitengewesten is Sumatra's Westkust een van de belangrijkste productiegebieden van bevolkingstabak; de uitvoer in 1930 bedroeg hier 737 ton, tegen 993 ton in 1929.

In het belang van de tabakscultuur waren in 1930 evenals in voorgaande jaren twee proefstations werkzaam, n.l. het Deli Proefstation te Medan en het Proefstation van Vorstenlandsche Tabak te Klaten.



## f. Rubber.

Cultuurtechnisch kan de Europeesche rubbercultuur in het afgelopen jaar op nieuwen vooruitgang wijzen door de succesvolle bestrijding van den meeldauw en de verdere resultaten, die met selectie (zoowel vegetatief als generatief) bereikt werden.

Wat betreft de financieele bedrijfsresultaten maakte de cultuur een uiterst somber jaar door: de rubberprijs te Batavia daalde van 40 cts. per  $\frac{1}{2}$  K.G. in de eerste maanden van het jaar tot beneden 20 cts. in October, om zich in de laatste maanden van het jaar weer iets te herstellen ( $22\frac{1}{2}$  cts.). De oorzaak van deze prijsdaling moet, zooals reeds gezegd, gezocht worden in overproductie, die na de opheffing van het in de Britsche gebieden toegepaste Stevenson-scheme weder duidelijk aan het licht trad; de algemeene wereldcrisis was buitendien oorzaak, dat de rubberconsumptie eene groote daling vertoonde, waardoor het evenwicht tusschen productie en consumptie zeer ernstig werd verstoord.

De stopzetting van den rubbertap in Mei 1930 was een eerste poging om door samenwerking van de producenten tot maatregelen te komen om dit evenwicht weder te herstellen. Niettegenstaande het bezoek van wijlen den heer Marinus aan Nederlandsch-Indië, werden in 1930 in deze richting geen resultaten bereikt.

Onder den drang der omstandigheden werden op alle rubberondernemingen in Indië in den loop van het jaar drastische bezuinigingsmaatregelen ingevoerd: vrijwel overal werd door ontslag en waar mogelijk door loonsverlaging sterk bezuinigd zoowel wat betreft het Europeesche als het Inlandsche personeel.

Niettegenstaande de ongunstige omstandigheden werd op een aantal ondernemingen voortgegaan met uitbreidingen of herontginningen met hoogwaardig plantmateriaal, teneinde zich voor de toekomst van een zoo laag mogelijken kostprijs te verzekeren.

Voor aanplant en oogst van de ondernemingscultuur in 1930 kunnen de volgende voorloopige gegevens worden verstrekt:

	Totale aanplant.	Productieve aanplant.	Productie.
Java .....	229 000 H.A.	156 000 H.A.	71 000 ton
Buitengewesten .....	342 000 „	212 000 „	89 000 „
	571 000 H.A.	368 000 H.A.	160 000 ton
1929 .....	548 000 „	360 000 „	154 000 „

De bevolkingsrubbercultuur ondervond mede den terugslag van de slechte rubberprijzen, doch reageerde hierop op andere wijze dan de ondernemingscultuur; is de laatste wat betreft haar bedrijfsuitkomsten ten volle afhankelijk van den prijs van het product, bij de bevolking maakt de rubbercultuur in de meeste gevallen deel uit van het boerenbedrijf, waardoor vaak zonder ernstige ontwrichting van dit bedrijf de exploitatie van de cultuur tijdelijk kan worden gestaakt. Deze positie van de Inheemsche cultuur beheerscht haar reactie op de prijsschommelingen en zoo bleek in 1930 bij sterk dalende prijzen eene neiging bij de bevolking te bestaan, den rubbertap ten deele op te geven. Daartegenover werkten de stijgende potentieele productie der aanplantingen en de afnemende geldruimte onder de bevolking stimulerend op de productie. De resultante dezer factoren was, dat de uitvoer van bevolkingsrubber daalde van 108 547 ton in 1929 tot 90 485 ton in 1930. De maandelijksche uitvoercijfers vertoonden het volgende beeld:

	Jan.	Febr.	Mrt.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Uitvoer in tons (droog-aeq.) . . . . .	7 460	9 096	8 624	9 746	9 178	7 599	7 879	7 492	5 248	4 442	5 792	6 384
Prijs Std-crêpe Batavia in cts. per $\frac{1}{2}$ K.G. . . . .	39	41 <sup>5</sup>	40	38	36	32 <sup>5</sup>	29	24 <sup>5</sup>	21 <sup>5</sup>	20 <sup>5</sup>	22 <sup>5</sup>	22 <sup>5</sup>



De proefstations, die zich in het bijzonder op de bevordering van de rubbercultuur toelagen, met name het Proefstation voor Rubber te Buitenzorg en het Algemeen Proefstation van de A.V.R.O.S. te Medan hebben in 1930 hunne onderzoeken voortgezet.

g. *Koffie.*

Ook voor de koffiecultuur was 1930 over het algemeen een zeer ongunstig jaar. Gaven de oogsten der ondernemingen in de Buitengewesten een bevredigend beslot, op Java bleven ze grootendeels ver beneden peil; als oorzaak hiervoor kan worden aangemerkt de felle en langdurige droogte in 1929 (waardoor de bloei mislukte) en de droge oostmoesson 1930 (waarbij door optredende takkenboeboek de oogst opnieuw getroffen werd).

De voorloopige aanplant- en productiecijfers van ondernemingskoffie in het jaar 1930 zijn in het volgende staatje weergegeven; ter vergelijking zijn ook de cijfers van 1929 bijgevoegd:

		Totale aanplant.	Productieve aanplant.	Productie.
Java	1930 .....	97 000 H.A.	81 000 H.A.	31 500 ton
	1929 .....	95 520 „	77 828 „	46 093 „
Buitengewesten	1930 .....	33 000 „	18 000 „	9 800 „
	1929 .....	31 651 „	15 438 „	9 187 „
Totaal	1930 .....	130 000 „	99 000 „	41 400 „
	1929 .....	127 171 „	93 266 „	55 280 „

De koffieprijs (Robusta W.I.B.) daalde van f 69 per quintaal in Januari 1930 tot f 39 in September, om zich tegen het einde van het jaar weder te herstellen tot f 48.

Vooral op Java, waar een slechte oogst samenviel met de lage prijzen, maakten vele ondernemingen een moeilijken tijd door; door inkrimping op personeel en loonverlaging werd getracht de kostprijs van het product zooveel mogelijk in overeenstemming met den verkoopprijs te brengen. Ook voor 1931 laten zich de Java-oogst en het prijsverloop minder gunstig aanzien.

In de Buitengewesten werden in Zuid-Sumatra onder den drang der omstandigheden eenige belangrijke koffie-ondernemingen geheel of gedeeltelijk gesloten.

Ook de bevolkingskoffie ondervond in sterke mate den invloed van het verlaagde prijsniveau: zoo noteerde Palembang-robusta in Januari 1930 ruim f 46 per quintaal en in December f 27. Arabica-soorten bleven, na eene daling in 1929, in 1930 beter op prijs; slechts Bali-koffie daalde te Soerabaja van f 105 op f 66 per quintaal.

Op de robusta-cultuur had deze prijsdaling over het algemeen een ongunstigen invloed, doordat veel arbeid, die in normale jaren aan de cultuur besteed werd, ditmaal achterwege bleef, waardoor de tuinen in kwaliteit achteruit gingen en de ziekten en plagen zich uitbreidden.

Het uitvoerexcedent van robusta-koffie uit de Buitengewesten naar het buitenland en Java liep terug van 56 216 ton in 1929 op 51 981 ton in 1930. Aangezien de ondernemingscultuur eene geringe stijging van productie vertoont, komt deze achteruitgang geheel op rekening van de bevolkings-robusta. Door onvoldoende zorg en sterke uitbreiding van bessenboeboek werd de cultuur in Tapanoeli met ondergang bedreigd. Ter Sumatra's Westkust namen bessenboeboek, takkenboeboek en topsterfte door verwaarloozing der tuinen in beteekenis toe. In Palembang wordt de achteruitgang van den uitvoer voornamelijk toegeschreven aan voorraadvorming bij producent en handelaren; uitbreiding vindt nog slechts op kleine schaal plaats.

De bevolkings-robustacultuur op Java wordt geschat op  $\pm$  10 000 H.A., waarvan 6500 H.A. in productie, voornamelijk gelegen in Malang-Blitar-Paseroean en Kedoe.



Het uitvoerexcedent van arabica-koffie uit de Buitengewesten naar het buitenland en Java steeg van 6106 ton in 1929 tot 6933 ton in 1930, hetgeen voornamelijk te danken is aan den zeer goeden oogst op Bali en de toenemende productie in de Toradjalanden (Celebes). De arabica-cultuur levert de bevolking nog goede voordeelen en wordt nog steeds uitgebreid, voornamelijk op Celebes en in Tapanoeli.

Van de proefstations waren in het bijzonder in het belang van de koffiecultuur werkzaam het Proefstation „Malang” te Malang en het Besoekisch Proefstation te Djember, hetwelk zich bovendien in het algemeen bezig hield met de cultuurproblemen, die zich speciaal in Oost-Java voordoen.

#### h. Thee.

Ofschoon ook de resultaten van de theecultuur in 1930 te wenschen overlieten, maakten ze in vergelijking met die der andere groote cultures toch eene gunstige uitzondering, doordat de prijzen over het algemeen nog op een loonend niveau bleven. Wel waren de middenprijzen lager dan in 1929; ze schommelden tusschen 44 en 47<sup>5</sup> cts. per  $\frac{1}{2}$  K.G.

Eene verdere prijsdaling werd voorkomen door een internationale afspraak tot beperking van de theeproductie, waaraan de ondernemingen in Nederlandsch-Indië zouden moeten deelnemen door productievermindering in 1930 met  $\pm 6\%$ . Deze werd op de meeste ondernemingen doorgevoerd door het toepassen van een fijneren pluk en ten deele door een geringeren opkoop van kampongblad. Dat voor Nederlandsch-Indië toch niet het verwachte resultaat bereikt werd, moet eenerzijds worden toegeschreven aan de in productie komende en toenemende jonge thee-aanplantingen, anderzijds aan het feit, dat de productie der bevolkingstuinen buiten de restrictie-afpraak viel en, voorzover ze niet door de ondernemingen werd opgekocht, grootendeels haar weg vond naar de z.g. „wilde opkoopfabrieken”.

Het volgende staatje geeft eenige cijfers over den aanplant en de productie van de thee-ondernemingen in Nederlandsch-Indië over de jaren 1930 en 1929:

		Aanplant	Productieve aanplant.	Productie (incl. opkoop)
Java	1930 .....	98 246 H.A.	84 980 H.A.	60 452 ton
	1929 .....	95 987 „	81 781 „	64 467 „
Buitengewesten	1930 .....	28 135 „	18 275 „	11 101 „
	1929 .....	24 455 „	15 929 „	11 116 „
Totaal	1930 .....	126 381 „	103 255 „	71 553 „
	1929 .....	120 442 „	97 710 „	75 583 „

De thee-uitvoer naar het buitenland van Java en Madoero bedroeg in 1930 61 416 ton, tegen 62 026 ton in 1929; de uitvoer van Sumatra bedroeg 10 601 ton, tegen 10 424 ton in 1929.

De ondernemingstheecultuur blijft zich uitbreiden, vooral in de Buitengewesten in streken, waar tot voor enkele jaren de belangstelling in de cultuur nog gering was (Kerintji, Zuid-Sumatra).

De bevolkingstheecultuur ondervond den terugslag van de productiebeperking op de ondernemingen, waardoor van die zijde minder vraag naar het product ontstond, en van de prijsdaling op de wereldmarkt. Hierdoor liepen de opkoop-prijzen van nat blad terug van 6 cts. per  $\frac{1}{2}$  K.G. in 1929 tot  $\pm 4$  cts. in 1930. Doordat de ondernemingen zich meer op fijnpluk toelagden, ontstond een belangrijke vraag op de markt naar tweede soorten thee, hetgeen zeer gelukkig was voor de bevolkingstheecultuur, daar de wilde opkoopfabrieken hierdoor op volle capaciteit konden werken en een voldoende afzetgebied vormden voor het bevolkingsproduct.

Een nieuwe opkoopfabriek werd te Bandoeng in bedrijf gesteld.



Door de mindere inkomsten die de bevolking uit haar theetuinen trok, werden deze op verschillende plaatsen beplant met voedingsgewassen als tusschenplanting.

Niettegenstaande de gedaalde inkomsten, breidde de bevolkingstheecultuur zich verder uit: bedroeg de beplante oppervlakte in 1929 37 012 H.A., in 1930 steeg ze tot 40 980 H.A., waarvan 32 070 H.A. in pluk.

In het belang van de theecultuur was ook in 1930 werkzaam het Algemeen Proefstation voor Thee te Buitenzorg.

i. *Cacao.*

Cacao is voor Nederlandsch-Indië een weinig belangrijk product, dat in hoofdzaak geteeld wordt op ondernemingen in Midden-Java. Door de uitstekende kwaliteit neemt het Java-product echter eene uitzonderlijke positie in op de wereldmarkt. Daalde het product van de Goudkust in den loop van 1930 met 30 % in prijs, de Java-cacao handhaafde haar reputatie en bleef gedurende het geheele jaar hoog geprijsd. In het begin van het jaar werd f 94, tegen het eind van het jaar f 99 per quintaal betaald.

De belangstelling in de cultuur neemt toe, hetgeen moge blijken uit de volgende uitvoercijfers (in tonnen van 1000 K.G.) van Java en Madoera naar het buitenland:

	1927	1928	1929	1930
	898	1023	1226	1408

Op bevordering van de cacaocultuur legde zich voornamelijk toe het Proefstation Midden-Java te Salatiga, hetwelk tevens onderzoekingen verrichtte in het belang van de thee-, kapok- en notemuskaat-cultuur.

j. *Kina.*

De kinacultuur wordt in Nederlandsch-Indië uitsluitend op ondernemingen gedreven. Het klimaat was in 1930 gunstig voor de cultuur, ziekten en plagen traden niet in bijzondere mate op.

Door de sterke organisatie van een groot gedeelte van de ondernemingen ondervond de cultuur weinig nadeel van de werelderisis. Toch kan de algemeene toestand niet onverdeeld gunstig worden geoordeeld, daar de toenemende productie van de buiten het kina-contract staande ondernemingen de bedoelde organisatie — die de prijzen op een loonend niveau tracht te houden door eene beperking van de producties tot  $\pm 50$  % van de normale hoeveelheid — dreigt te ondermijnen. Dit moge blijken uit de volgende aanplanteijfers, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat de bij het kina-contract aangesloten ondernemingen zijn overeengekomen, hun kina-arealen in te krimpen door conversie van een deel der afge oogste tuinen in andere cultures, waardoor in de beide laatste jaren  $\pm 1000$  H.A. zijn opgeruimd:

	Java.	Sumatra.	Totaal.
aanplant in 1928 .....	17 260 H.A.	2492 H.A.	19 752 H.A.
„ „ 1929 .....	16 705 „	2674 „	19 379 „
„ „ 1930 .....	16 141 „	2949 „	19 090 „

Indien bovendien nog rekening was gehouden met het feit dat de uitbreidingen op Sumatra grootendeels bestaan uit op maagdelijken boschgrond aangelegde plantsoenen van hoogwaardig plantmateriaal, is het wel duidelijk, dat de potentieele overproductie in de komende jaren zwaar op de markt zal blijven drukken en hooge eischen zal blijven stellen aan de verbonden producenten.

De productie van droge kinabast bedroeg in de laatste jaren in tonnen van 1000 K.G.:

	Java.	Sumatra.	Totaal.
1928 .....	8 321	1599	9 920
1929 .....	10 185	1699	11 884
1930 .....	9 833	2045	11 878



De bestudeering van de vraagstukken die in verband met de kina-cultuur rijzen is toevertrouwd aan het Proefstation voor Kina te Tjinjireaan.

#### k. *Oliepalmcultuur.*

Ook de oliepalmcultuur is geheel in handen van groote ondernemingen; ze bevindt zich in hoofdzaak ter Oostkust van Sumatra en in het aansluitende gebied van Atjeh en Onderhoorigheden; daarnaast worden eenige ondernemingen aangetroffen in Palembang en de Lampoengsche Districten en slechts een geringe aanplant op Java.

Aanplant- en productiecijfers over het jaar 1930 zijn gegeven in het volgende staatje:

	Aanplant	Productieve aanplant	Productie olie	Productie kernen
Java .....	707 H.A.	144 H.A.	92 ton	11 ton
Buitengewesten .....	60 528 „	29 873 „	49 659 „	9809 „
Totaal .....	61 235 H.A.	30 017 H.A.	49 751 ton	9820 ton
Totaal 1929 .....	57 711 „	23 473 „	35 971 „	7066 „

Uit de verhouding tusschen totalen aanplant en productieven aanplant is de conclusie te trekken, dat de sterke productiestijging zich ook in de volgende jaren zal voortzetten, waardoor de oliepalmcultuur zich zal gaan scharen onder de belangrijke landbouw-industriën van Nederlandsch-Indië.

Het transportprobleem van de palmolie kwam in 1930 tot eene oplossing; algemeen werd de verscheping in bulk bevorderd door het bouwen van een tankpark te Belawan, terwijl ook te Oosthaven (Lampoengsche Districten) een palmolietank werd opgericht, zoodat op het einde van het jaar vrijwel het geheele product van de Oostkust van Sumatra, Atjeh en Onderhoorigheden en de Lampoengsche Districten in bulk verscheept kon worden. De kapitaalsuitgaven, die deze omzetting van transport meebracht, werden ruimschoots vergoed door de aanzienlijke vermindering van de exploitatiekosten.

De palmolieprijs brokkelde gedurende 1930 regelmatig af van £ 32 per ton in Januari tot ± £ 20 in December, met welk laatste bedrag de gemiddelde kostprijs wordt benaderd. Toch werden in dat jaar nog geen ingrijpende bezuinigingen gemeld, alleen werd in de fabricatie het te dure extractieproces (tijdelijk) verlaten.

#### l. *Cocosproducten.*

De klappercultuur is in hoofdzaak in handen van de bevolking, ze wordt slechts voor een klein percentage op ondernemingen gedreven.

De klapperproducties ondervonden in 1930 in vele streken den nadeeligen invloed van de droogte in 1929, waardoor de vruchtzetting beneden normaal bleef, terwijl de scherpe oostmoesson in 1930 eene belemmering vormde voor eene goede ontwikkeling van de noten. Deze verschijnselen worden speciaal vermeld uit West-Java, verschillende streken van Oost-Java zoomede Bali en Lombok (in dit laatste gewest wordt de productie-achteruitgang op 30 % geschat); het is echter aannemelijk, dat ze zich evenzeer in andere gebieden hebben voorgedaan. Ook de volgende opgave van invoer (—) en uitvoer (+) overschotten van cocosproducten wijst in de aangegeven richting:

	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.
Java { Copra . . . .	+ 2361 ton	— 35125 ton	+ 22165 ton	+ 367.6 ton	— 17485 ton
{ Klapperolie . .	— 17937(1000 L.)	+ 11478(1000 L.)	+ 41188(1000 L.)	+ 41496(1000 L.)	+ 20078(1000 L.)
{ Coprakoeken . .	+ 37942 ton	+ 45235 ton	+ 62023 ton	+ 63078 ton	+ 52180 ton
Sumatra, copra . . .	+ 99343 „	+ 88622 „	+ 92833 „	+ 106720 „	+ 97604 „
Borneo, „ . . . .	+ 74835 „	+ 55959 „	+ 82706 „	+ 71900 „	+ 70850 „
Bali en Lombok, copra	+ 19272 „	+ 16378 „	+ 26898 „	+ 24802 „	+ 15919 „
Celebes en Molukken „	+ 183587 „	+ 160732 „	+ 210593 „	+ 210492 „	+ 208704 „



Wat betreft de Buitengewesten blijkt uit deze cijfers een achteruitgang voor Sumatra (niettegenstaande het in productie komen van de jonge tuinen) en vooral voor Bali en Lombok. Op Java is het copra-exportexcedent in 1928 en 1929 omgeslagen in een copra-invoerverschot in 1930 en liep de uitvoer van klapperolie vrij sterk terug; zooals reeds opgemerkt, is de oorzaak hiervan te vinden in de lage klapperproducties in het jaar 1930. Hetzelfde verschijnsel is terug te vinden in 1927 na de droge jaren 1925 en 1926.

Opvallend is voor Java de achteruitgang van den uitvoer van coprakoeken, hetgeen naast den moeilijken afzet van het product in Europa een gevolg is van de verminderde activiteit van de oliefabrieken; dit zou dan overeenstemmen met de berichten, dat op vele plaatsen de bereiding van klapperolie in de desa weder toeneemt, hetgeen als een symptoom kan gelden voor het terugvallen van de bevolking naar de productenhuishouding.

Ziekten en plagen deden zich in 1930 niet meer voor dan in andere jaren; van de sprinkhanen- en schildluis-plaag op de Sangir- en Talaud-eilanden werd weinig meer vernomen.

De aanplant van klapperboomen blijft zich, vooral in de Buitengewesten, gestadig uitbreiden.

De groothandelprijzen van copra op Java daalden in 1930 van f 21 tot f 14 per quintaal; door vraag van de binnenlandsche oliefabrieken lagen ze meestal iets boven exportpariteit. De pasarprijzen van klappernoten vertoonden in den regel eene minder sterke daling, vooral in streken, waar de klapperproducten rechtstreeks voor consumptie worden gebezigd.

De Makassar-noteringen daalden van f 20,40 tot f 12,80 per quintaal; op dit prijsniveau liepen de inkomsten van de producenten in de Molukken, waar hooge afscheepkosten den prijs drukken, tot een minimum terug.

In verschillende streken gaven de lage prijzen aanleiding tot verwaarloozing van het tuinonderhoud (o.a. Sumatra's Westkust en de Westerafdeeling van Borneo).

m. *Peper.*

Het jaar 1930 was voor de peper in het algemeen een goed jaar; vooral de producties van Bangka en de Lampoengsche Districten vertoonden eene opvallende stijging, zooals uit de volgende gegevens blijkt:

		Zwarte peper.	Witte peper.	Totaal.
Uitvoeroverschot	1928 .....	16 815 ton	7 741 ton	24 557 ton
	1929 .....	19 034 „	9 660 „	28 694 „
	1930 .....	20 408 „	12 754 „	33 162 „
waarvan Bangka	1928 .....	790 „	5 909 „	6 699 „
	1929 .....	1 016 „	7 607 „	8 623 „
	1930 .....	1 444 „	10 764 „	12 208 „
en de Lamp. Distr.	1928 .....	12 365 „	2 „	12 367 „
	1929 .....	14 435 „	1 „	14 436 „
	1930 .....	15 806 „	1 „	15 807 „

Deze productievermeerdering moet ten deele worden toegeschreven aan eene vergrooting van het productieve areaal, ten deele aan de voor de pepercultuur gunstige klimaatsomstandigheden.

Afstervingsverschijnselen werden vooral in de Lampoengsche Districten en in Atjeh en Onderhoorigheden in belangrijke mate aangetroffen.

De prijs van witte peper daalde van f 138 per quintaal in begin van het jaar tot f 91 tegen het einde van 1930; de zwarte peper vertoonde een parallel prijsverloop. Door deze belangrijke daling zijn de voordeelen voor de bevolking uit de pepercultuur tot matige proporties teruggebracht.

n. *Nootmuskaat en foelie.*

De productie van nootmuskaat en foelie vindt in hoofdzaak plaats in de Molukken, Celebes en Manado; voor Sumatra is Sumatra's Westkust het eenige



belangrijk produceerende gewest. Java brengt ruim 200 ton noot en eenige tientallen tonnen foelie voort op ondernemingen.

De uitvoer van de Buitengewesten naar het buitenland beliep de volgende hoeveelheden (in tonnen):

	1926	1927	1928	1929	1930
Noot .....	3658	4175	4128	3884	3760
Foelie .....	772	771	754	828	808

Van de noten bedroeg de uitvoer in 1930 uit de Molukken 1364 ton, uit Manado 1285 ton en uit Celebes 699 ton.

De prijs van nootmuskaat daalde in 1930 van 54 cts. tot 39 cts. per  $\frac{1}{2}$  K.G.

Uit de Molukken wordt gemeld, dat de vruchtzetting van den nootmuskaat ernstig leed onder de opgetreden felle droogte, zoodat eene vermindering van den uitvoer wordt verwacht.

#### o. Kapok.

De kapokcultuur wordt in hoofdzaak aangetroffen in Midden- en Oost-Java. Ongeveer 10 % van de productie wordt voortgebracht door ondernemingen; de rest is in handen van de bevolking.

De droge oostmoesson 1930 kwam aan de cultuur zeer ten goede, zoodat eene bevredigende productie werd verkregen. Buitendien werd de kwaliteit van het bevolkingsproduct gunstig beïnvloed door het lage prijsniveau, waardoor men zich niet, zooals andere jaren, haastte om het product desnoods onrijp te oogsten, maar de rijping ten volle afwachtte.

De volgende uitvoercijfers van Java en Madoera en de Buitengewesten naar het buitenland kunnen worden vermeld:

Kapok (ontpit + niet ontpit).	Java	Buitengewesten.	Totaal.
1928 .....	18 500 ton	1238 ton	19 738 ton
1929 .....	16 671 „	1060 „	17 731 „
1930 (voorl.) .....	20 051 „	1012 „	21 063 „

De uitvoer van kapokpitten en kapokpittenolie vertoonde eene stijging; die van kapokpittenkoeken daalde vrij sterk door den moeilijken afzet in Europa.

Tegenover deze gunstige producties staat een dalend prijsverloop: de groothandelprijs van kapok daalde in den loop van het jaar van f 78,50 tot f 56 per quintaal, die van kapokpitten van f 5,26 tot f 3,50.

Niettegenstaande de betere kwaliteit daalden de opkooprijzen van bevolkingskapok nog sterker dan de groothandelprijzen: in Midden-Java werd in 1930 8 tot 15 cts per 100 kolven betaald, tegen 25—35 cts in 1929, in Kediri liepen de opkooprijzen terug tot 5 à 7 cts per 100 kolven tegenover 20—30 cts in 1929. Dit had tot gevolg, dat in de minst gunstige streken de bevolking het oogsten van het product niet meer de moeite waard achtte en een gedeelte van het product aan de boomen liet hangen.

In andere streken (o. a. Madoera en Celebes) werd de cultuur nog uitgebreid.

#### p. Vezels.

De aanplant van agave en manilla-hennep is vrijwel geheel in handen van ondernemingen, die van roselle en Java-jute eveneens. De laatste gewassen zijn echter nog onbelangrijk.

De volgende hoeveelheden werden in de afgelopen jaren naar het buitenland uitgevoerd (de verschillende vezelsoorten worden in de douanecijfers niet afzonderlijk vermeld) (in tonnen):

	1926	1927	1928	1929	1930
Java en Madoera .....	16 489	17 944	22 702	25 326	23 163
Buitengewesten .....	21 839	28 190	27 604	33 360	42 503
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	38 328	46 134	50 306	58 686	65 666



Stond de prijs van sisal in Januari 1930 nog op een behoorlijk niveau (f 47 per quintaal), in den loop van het jaar ondervond het product in sterke mate den invloed van de wereldcrisis, zoodat de noteering einde 1930 nog slechts f 26 bedroeg.

q. *Aetherische oliën.*

De ondernemings-serehaanplant bedroeg in 1930 voor Java 10 525 H.A. en voor de Buitengewesten 354 H.A., tegen een aanplant in 1929 van respectievelijk 10 333 H.A. en 502 H.A. De bevolkingsaanplant van *sereh-gras* op Java daalde van 5879 H.A. tegen het einde van 1929 tot 5711 H.A. eind 1930. Van dit areaal was 4920 H.A. in productie.

De uitvoer van sereholie uit Java bedroeg in 1926, 1927, 1928, 1929 en 1930 respectievelijk netto 1181, 1313, 1140, 862 en 815 ton. De hooge producties vóór enkele jaren moeten worden beschouwd als een gevolg van de hooge prijzen van sereholie in 1924—1925, die den aanplant sterk stimuleerden. Waar sereh een  $\pm$  4-jarig cultuurgewas is, zijn deze abnormale aanplantingen thans verdwenen, hetgeen den achteruitgang van de productie verklaart.

De cultuur in de Buitengewesten is slechts van geringen omvang.

De prijs van sereholie bleef gedurende 1930 vrij goed op peil en voor de cultuur matig loonend: in Januari inzettend op f 2,75 per K.G., werd na eenige schommelingen in December een niveau van f 2,36 bereikt.

De uitvoer van *cananga-olie* bedroeg van 1926 af netto 14, 17, 19, 16 en 10 ton, alles van Java.

De uitvoer van *kajoepoetih-olie* vindt vrijwel geheel plaats van de Buitengewesten (Molukken) en bedroeg van 1926 af naar het buitenland 115, 85, 127, 87 en 71 ton; de prijzen bleven goed op peil.

De uitvoer van *patchouli-blad* vindt nagenoeg uitsluitend plaats uit de Westkust van Atjeh naar Penang. De cijfers bedragen van 1926 af 527, 1375, 1304, 856 en 831 ton. Door de lepra- of schurftziekte werd belangrijke schade aan de cultuur toegebracht. De prijzen voor gedroogd blad varieerden van f 7 tot f 12 per pikol.

De uitvoer van *patchouli-olie* is onbeteekenend (1 ton van Java en 1 ton van de Buitengewesten).

r. *Gambir.*

De uitvoer van gambir vindt zoo goed als alleen plaats uit de Buitengewesten en is ten deele afkomstig van ondernemingen, grootendeels echter van de bevolking. Van 1926 af werd respectievelijk uitgevoerd 11 166, 12 128, 14 133, 13 659 en 12 320 ton. De prijzen vertoonden het afgelopen jaar weinig schommelingen.

s. *Pinang.*

De uitvoer van pinangnoten bedroeg in de afgelopen jaren:

	1926	1927	1928	1929	1930
Java .....	6 714	7 018	6 727	8 677	7 580
Buitengewesten .....	32 493	26 516	39 231	38 012	35 016
	<u>39 207</u>	<u>33 534</u>	<u>45 958</u>	<u>46 689</u>	<u>42 596</u>

Ruim de helft van den uitvoer der Buitengewesten is afkomstig uit Atjeh en Onderhoorigheden.

De prijzen vertoonden in den loop van 1930 een geleidelijken teruggang.

3. **Overheidszorg voor den landbouw.**

De zorg van de Overheid voor den landbouw, zooals die is toevertrouwd aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, is opgedragen aan de afdeling Landbouw van dat departement, zoomede aan het Algemeen Proefstation voor den Landbouw, welk instituut meer in het bijzonder de landbouwtechnische vraagstukken verzorgt.



Een gedeelte van de Overheidszorg op dit gebied is, voor zooveel Java en Madoera betreft, overgedragen aan de aldaar ingestelde provincies.

De afdeling Landbouw heeft een tweeledige taak, nl. de verzorging van de belangen van den landbouw in den uitgebreidsten zin van het woord en het uitbrengen van adviezen aan het Hoofd van het Departement.

De Overheidswerkzaamheid op landbouw-economisch gebied is in het bijzonder toevertrouwd aan eene afzonderlijke onderafdeeling Landbouweconomie.

Blijkens het in 1929 opgestelde nieuwe werkplan dezer instelling is haar hoofddoel het in studie nemen van de landbouw-economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Voor het bereiken van dit doel zal studie gemaakt worden van de bestaansvoorwaarden van de voornaamste cultures.

Voor de Europeesche cultures zal de studie omvatten den invloed van de wetgeving op de economische grondslagen van het bedrijf (agrarische bepalingen, belasting- en arbeidswetgeving), de bedrijfsresultaten en den invloed, die natuurlijke en economische factoren hierop uitoefenen, zoomede de bestaansvoorwaarden van landbouwondernemingen in de voornaamste tropische gebieden buiten Nederlandsch-Indië.

Voor den Inlandschen landbouw zal in samenwerking met den Landbouwvoorlichtingsdienst worden bestudeerd de structuur van het Inlandsch bedrijf en van de factoren, die hierop invloed uitoefenen, zoomede in verband hiermede de beteekenis der verschillende cultures in dit bedrijf, de hierop berustende wijze van bedrijfsvoering en de daarmede verkregen uitkomsten.

De noodige aandacht zal worden besteed aan de wisselwerking tusschen Europeesche ondernemingen en Inlandschen landbouw.

Bovendien blijven enkele vraagstukken van algemeen belang voortdurend de aandacht vorderen, zooals de voedselvoorziening van de verschillende deelen van Nederlandsch-Indië en de rijstpositie van de landen van Zuid- en Oost-Azië.

Met de uitwerking van dit werkprogram werd in 1930 krachtig voortgegaan. Het doorzetten van de economische crisis maakte het noodzakelijk bedoelde uitwerking in snel tempo te doen geschieden. Het feit, dat men in menig opzicht een aanvang moest maken met arbeid op geheel of gedeeltelijk onbekend terrein, werkte hierbij uiteraard belemmerend. Voor het leveren van concreet werk bleek het telkens weer noodzakelijk eerst een voldoende gefundeerden landbouw-economischen grondslag te leggen.

Een uitgesproken crisis karakter kregen in 1930 de onderzoekingen inzake de rubbercultuur. De vragen, hoe de cultuur dezen moeilijken tijd doorkomt, of restrictie wenschelijk is, of en in hoever de bevolkingscultuur daaraan zou kunnen en behooren mede te doen, eischten voortdurend nauwkeurig plaatselijk onderzoek. Met behulp van den Landbouwvoorlichtingsdienst en het Binnenlandsch Bestuur werd eene verbeterde „rubberberichtgeving” voorbereid. Verschillende publicaties zagen over deze vraagstukken het licht en tal van adviezen werden uitgebracht.

Het verminderen van de inkomsten uit den exportlandbouw maakte de vraag van de voedselvoorziening, vooral in de Buitengewesten, weer actueel. De resultaten van de aan dit probleem gewijde onderzoekingen werden behandeld in de publicaties „De rijstsituatie op de wereldmarkt” en „Bevolkingscultuur van handelsgewassen en rijstvoorziening in de Buitengewesten”.

De sterke prijsdaling van de rijstprijzen leidde voorts tot een onderzoek naar de rijstpositie op Java.

Van de gereedgekomen of in bewerking zijnde publicaties mogen nog genoemd worden een monografie over de bevolkingskoffiecultuur, benevens een reeks publicaties over de economie van het Inlandsch landbouwbedrijf.

Een der middelen, welke de Overheid ten dienste staan om den landbouw op een hooger peil te brengen, is het direct of indirect op den landbouw gericht onderwijs.

Een middel, dat daarnaast met stijgend succes wordt aangewend, is de landbouwvoorlichting.

De ervaring, met deze voorlichting opgedaan, heeft geleerd, dat een grondige kennis van al de factoren, welke van invloed zijn op de uitkomsten van het landbouwbedrijf, een onmisbare voorwaarde is tot bereiking van de beoogde verhooging



van de productie van den inheemschen landbouw. De problemen, die zich hierbij voordoen, zijn gedeeltelijk van zuiver technischen aard, gedeeltelijk van landbouwkundigen of agronomischen aard. In het eerste geval behooren zij tot het terrein van de proefstations, in het tweede geval tot dat van den Landbouwvoorlichtingsdienst. Deze dienst richt zich derhalve niet alleen op het verstrekken van voorlichting, doch eveneens op het instellen van die onderzoekingen, welke in het bijzonder tot de productietechniek behooren.

Op landbouwtechnisch gebied werden in den loop van 1930 tal van proefnemingen en onderzoekingen verricht, teneinde den Landbouwvoorlichtingsdienst voldoende gegevens te verschaffen om als basis voor verdere bemoeienissen te kunnen dienen.

De werkzaamheden, welke de verschillende voorlichtingsdiensten in dit opzicht op Java verrichtten, besloegen een zeer uitgebreid terrein en betroffen, naast de opvoering van de rijstproductie door de toepassing van kunstmest, het gebruik van betere variëteiten en de inschakeling van groenbemesting, de vraagstukken van de klappercultuur in Tjilegon, de pepercultuur in Bantam, de droge rijstcultuur op veeweiden in Tjitjalengka, benevens het gebruik van doelmatiger landbouwwerktuigen.

Hoewel, voor zoover de provincies betreft, de directe tuinbouwvoorlichting in handen is gesteld van de provinciale overheden, bleef het tuinbouwonderzoekingswerk deel uitmaken van de centraal geregelde staatszorg.

De werkzaamheden op Java en Madoera in de daarvoor bestemde proeftuinen (totaal 36, met eene gezamenlijke oppervlakte van  $\pm$  230 H.A.) dienen voornamelijk tot het zoeken naar ongeslachtelijke vermenigvuldigingsmethoden, het kweken van onderstammen langs ongeslachtelijken weg en het aanzetten van onderstammenproeven.

De combinaties op generatieve onderstammen konden worden afgewerkt, zoodat in de komende jaren meer aandacht kan worden besteed aan het maken van verschillende combinaties op vegetatieve onderstammen, waarbij de invloed van onderstam op ent en omgekeerd met het oog op de bestrijding van ziekten een onderwerp van ernstige studie zal uitmaken.

Medio 1930 werd een tuinbouwconsulent belast met het instellen van een onderzoek op het gebied van de mangga-cultuur, terwijl voorbereidende maatregelen werden getroffen voor het doen van proefnemingen op koeltechnisch gebied.

Een proefstation voor de bijenteelt naderde zijne voltooiing, zoodat thans ook op dit belangrijke gebied met systematisch onderzoek kan worden begonnen.

Ook in de ressorten der *Buitengewesten*, waar in niet mindere mate dan op Java nog onvoldoende gegevens bestaan omtrent de beste wijze, waarop verschillende onderdeelen van het landbouwbedrijf kunnen worden verbeterd, namen de onderzoekingen en orienteerende proefnemingen eene belangrijke plaats op de werkprogramma's van de landbouwconsulenten in.

Ook hier stond in vrijwel alle ressorten het vraagstuk van de productieverhooging van rijst op de eerste plaats. Eene doelmatige toepassing van kunstmest en het gebruik van hoog produceerende variëteiten vormden het doel van een groot aantal onderzoekingen. In de gewesten Tapanoeli, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en Onderhoorigheden werd in het bijzonder veel aandacht gewijd aan het vraagstuk van het gebruik van vroegrijpende Britsch-Indische rijstvariëteiten. De proefnemingen met drijfriest in verschillende gedeelten van Palembang werden voortgezet.

De mogelijkheid van aanwending van groenbemesters, hetzij als groenbemesting na den oogst van het hoofdgewas, hetzij als catcherop bij overjarige cultures, zooals koffie, rubber, klapper, peper en kapok, werd op verschillende plaatsen in vrijwel alle ressorten der Buitengewesten onderzocht.

Het zoo belangrijke vraagstuk van de aanwending van schaduwboomen bij de koffiecultuur, welk probleem naar gelang der omstandigheden eene verschillende oplossing vereischt, noodzaakte in de gewesten Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Palembang, Celebes en Onderhoorigheden, benevens op Bali, tot het nemen van uitgebreide proeven.



De geringe levensduur, welke de steunpalen van minderwaardig hout bij de pepercultuur op Bangka bezitten, vormde eene genoegzame aanleiding om ook hier verschillende proeven te nemen.

Ten behoeve van de kapokcultuur in Celebes en Onderhoorigheden werd een uitvoerig onderzoek ingesteld naar de vruchtdracht van verschillende moederboomen.

Waar de verbouw van tweede gewassen in het algemeen een belangrijke bron van inkomsten voor den landbouwer vormt, trok ook dit onderdeel bijzondere aandacht; op tal van plaatsen werden speciaal aan de mogelijkheid van deze cultuur onderzoekingen gewijd.

Het groote belang, hetwelk het tengkawangvet voor de residentie Westerafdeeling van Borneo bezit en de weinige gegevens, welke omtrent dit gewas bestaan, maakten het wenschelijk tot een uitgebreid nader onderzoek over te gaan.

Op ruime schaal verleende de dienst voorts zijne hulp aan het Instituut voor plantenziekten bij het verzamelen van gegevens omtrent bepaalde ziekten en plagen.

Op tuinbouwgebied beschikt de dienst op Celebes, Bali, ter Oostkust van Sumatra en ter Westkust van Sumatra benevens in Atjeh over verschillende tuinen, waar de belangrijkste vraagstukken op het gebied van de cultuur van vruchtboomen, groenten en snijbloemen in behandeling worden genomen. Enkele oeconomische onderzoekingen naar de belangrijkheid van de vruchtencultuur in verschillende centra konden worden afgesloten.

Een der belangrijkste middelen, welke den voorlichtingsdienst ten dienste staan om de door onderzoeking of proefneming verworven kennis onder het bereik van den landbouwer te brengen, is de demonstratie van de verbetering, welke wordt beoogd. Hoewel voor een ieder toegankelijk, is deze vorm van voorlichting in het bijzonder geschikt voor die groep van oudere landbouwers, die langs anderen weg bezwaarlijk kunnen worden overtuigd van het nut der aanbevolen maatregelen.

In alle ressorten van Java, zoowel als van de Buitengewesten, werd ook in 1930 een groot aantal demonstraties gehouden.

De mogelijkheid van opbrengstverhooging van rijst, suikerriet, tabak, uien, peper en cassave door het gebruik van kunstmest, groenbemesting of betere variëteiten vormden in vrijwel alle ressorten het doel van honderden demonstraties.

De padi tjina en padi brondol poetih vonden als gevolg der gevoerde propaganda in verschillende streken van West- en Midden-Java, alsmede in Tapanoeli en Bali, algemeen ingang.

De op groote schaal gehouden demonstraties met eene hoogproduceerende kedele-soort brachten het resultaat, dat verscheidene duizenden hectaren in de provincie Oost-Java met dit gewas werden beplant en dat in de regentschappen Sidoardjo, Modjokerto en Djombang in 1930 eene hoeveelheid van 31 000 quintalen ter waarde van ruim f 300 000 meer werd geproduceerd dan in voorafgegane jaren het geval was geweest.

Demonstraties met grondbewerkingswerktuigen, in hoofdzaak ploegen, werden in verschillende ressorten gegeven met het gevolg, dat de landbouwer meer en meer tot het gebruik hiervan overgaat.

De propaganda, welke in Midden-Java deels door middel van demonstratie en deels op andere wijze werd gevoerd voor het gebruik van *Crotalaria* als groenbemester, vond gereeden ingang; deze bemesting werd in 1930 over zeer groote uitgestrektheden bouwgrond toegepast.

Als gevolg van de groote rol, die de teelt van handelsgewassen in de Buitengewesten speelt, wijdde de dienst in deze streken uit den aard der zaak meer aandacht aan deze cultures dan op Java het geval is.

Het schaduwvraagstuk voor de koffiecultuur, alsmede de snoei, het plantverband en de keuze van het juiste plantmateriaal vormden evenzoo vele objecten voor demonstraties in die gewesten, waar deze cultuur van belang is, zooals Sumatra's Westkust, Tapanoeli, Oostkust van Sumatra, Atjeh, Palembang, Celebes en Bali en Lombok.



De onderzoeken, welke op het gebied van de peperbemesting op Bangka werden verricht, gaven aanleiding tot uitvoerige demonstraties op dit gebied.

De uitstekende gelegenheid, welke de kleinere landbouwtentoonstellingen op het platte land bieden om verschillende verbeteringen in het bedrijf te demonstreeren, wordt in steeds toenemende mate en met stijgend succes door den dienst benut.

Verzamelingen, grafieken, fotografieën en wandplaten, aangevuld door uitvoerige mondelinge toelichtingen van vakkundig personeel, dienen hier om de verspreiding van landbouwkennis te bevorderen en nieuwe begrippen ingang te doen vinden, terwijl voorbereidingen zijn getroffen om door middel van een draagbaar filmapparaat de demonstratie-mogelijkheden te verveelvoudigen en te vervolmaken.

Uit den aard der zaak gaven de vele proeven en demonstraties, welke op allerlei gebied werden gehouden, aanleiding tot het uitbrengen van tallooze adviezen aan den inheemschen landbouwer.

Echter werden ook geheel afgescheiden van dezen bijzonderen vorm van voorlichting, vele inlichtingen verstrekt. De organisatie van den voorlichtingsdienst met zijn wijd vertakt net van adjunct-landbouwconsulenten en opzichters, die in vrijwel elke streek van eenige beteekenis ter beschikking zijn, geeft aan ieder een de gelegenheid tot het vragen van inlichtingen op landbouwgebied.

De vele dienstreizen, welke deze ambtenaren voorts in hunne ressorten maken, hetzij met de opzettelijke bedoeling om contact met den landbouwer te zoeken, hetzij als gevolg van een opdracht om bepaalde onderzoeken te verrichten, geven mede ruimschoots aanleiding tot eene behandeling van allerlei aangelegenheden het inheemsch bedrijf betreffende.

Ook de verschillende plaatselijk uitgegeven en in de landstaal gedrukte landbouwtijdschriften, waarvan er 2 op Java en 7 in de Buitengewesten verschijnen, bieden in hunne inlichtingenrubriek eene meer en meer gewaardeerde gelegenheid tot het geven en bekomen van de gewenschte informaties.

Naast dezen rechtstreekschen vorm van voorlichting, waarop de dienst door zijne uitrusting geheel is ingesteld, is langzamerhand eene uitgebreide locale adviesverstrekking ontstaan aan andere takken van dienst, waaronder het Binnenlandsch Bestuur, de Irrigatie, het Boschwezen en het Credietwezen in de eerste plaats mogen worden genoemd.

Een belangrijk deel der werkzaamheden in de ressorten is op deze wijze gewijd aan het uitbrengen van adviezen omtrent het uitzetten van bevolkingsreserves en reserves voor kolonisatiedoeleinden, benevens omtrent irrigatie-aangelegenheden, boschreserveeringen, erfpachtsaanvragen en de credietverstrekking voor landbouwkundige doeleinden.

Als resultaat van den voorlichtingsarbeid valt te constateeren, dat door den inheemschen landbouwer een steeds toenemend gebruik wordt gemaakt van de gelegenheid, welke de Landbouwvoorlichtingsdienst hem biedt om bemiddeling te verkrijgen bij de levering van kunstmest, plantmateriaal en landbouwwerktuigen.

In verschillende streken van Java, alsmede in de residentieën Tapanoeli en Sumatra's Westkust, is het verbruik van kunstmest en de aankoop van plantmateriaal door de bevolking reeds tot zóó groote hoogte gestegen, dat de particuliere handel den verkoop van genoegzaam belang achtte om de distributie zelf ter hand te nemen.

In hoofdzak vindt aanwending van kunstmest plaats ten behoeve van de cultuur van suikerriet, rijst, aardappelen en tabak.

Op Java verleende de dienst zijne bemiddeling bij den aankoop van 6100 quintalen zwavelzure ammonia, 5300 quintalen dubbelsuperfosfaat, 36 quintalen ammophos en 128 quintalen zwavelzure kali.

De zwavelzure ammonia wordt voornamelijk in Oost-Java bij de suikerrietcultuur der bevolking gebruikt, terwijl het dubbelsuperfosfaat voor den verbouw van rijst wordt gebezigd.

In de Buitengewesten werden aan de bevolking 2000 quintalen kunstmest geleverd, waarvan 700 quintalen dubbelsuperfosfaat in Tapanoeli, 450 quintalen



dubbelsuperfosfaat in Palembang en 400 quintalen ammophos in Sumatra's Westkust. De aanwending van deze hoeveelheden geschiedt bijna uitsluitend ten behoeve van de rijstcultuur.

Waar geen gegevens bestaan omtrent het aandeel, hetwelk de particuliere handel neemt in de levering van kunstmest voor de bevolking, is het onmogelijk het totale verbruik hiervan met eenige mate van nauwkeurigheid onder cijfers te brengen.

Ten behoeve van de steeds toenemende vraag der bevolking naar superieur zaad en plantmateriaal ontstond in den loop der jaren eene geheele organisatie van zaadtuinen, waar de Landbouwvoorlichtingsdienst in eigen beheer het benodigde zaad en plantmateriaal kweekt. De gunstige resultaten, welke van den aanvang af werden verkregen, waren oorzaak, dat de groep van afnemers zich steeds uitbreidde, zoodat het vraagstuk van eene vlotte, goedkoope en doelmatige distributie van goed plantmateriaal in veel gewesten al spoedig een zeer belangrijk onderdeel van de werkzaamheden vormde. Ook in 1930 konden groote hoeveelheden zaad van goede rijstsoorten, waaronder de padi tjina in de eerste plaats moet worden genoemd, aan de bevolking worden verkocht. De toepassing van groenbemesters en in samenhang hiermede de vraag naar goed zaadmateriaal, breidde zich in vrijwel alle gedeelten van Java sterk uit. In het bijzonder vonden de zaden van *crotalaria anagyroides*, *centrosema pubescens*, *calopogonium* en *leucena glauca* een ruimen afzet. De blijvende verbetering van den bodem, welke als gevolg van de toegepaste groenbemesting plaats vond, kwam in verschillende streken tot uitdrukking in de vaak belangrijke stijging der grondhuurprijzen.

Ten behoeve van de zoo belangrijke bevolkingstheecultuur in West-Java werden ruim 200 000 theestumps, alsmede 23 gantang theezaad verstrekt, terwijl de oprichting van een theezaadtuin in voorbereiding werd genomen.

Aan de aardappelverbouwers in Priangan leverde de dienst 500 quintalen pootgoed.

De groentencultuur, welke zich in verschillende hooggelegen centra reeds tot een belangrijken tak van tuinbouw heeft ontwikkeld, betrok behalve uit particuliere bronnen nog  $\pm$  200 K.G. van verschillende groentezaden van den Landbouwvoorlichtingsdienst. Een drietal proeftuinen van den Tuinbouwdienst in West-Java leverden voorts ruim 38 000 stuks plantmateriaal in hoofdzaak van rozen en gladiolen, welke cultuur een niet te verwaarloozen bron van inkomsten voor een groot aantal Inlandsche bloemkweekers oplevert.

In mindere hoeveelheden dan de hier genoemde kon verstrekking van goede koffiezaden, koffiestumps, cassavestekken en kapokzaden plaats vinden.

In de streken, waar goede variëteiten reeds op eenigszins ruime schaal zijn ingeburgerd, had de verstrekking van materiaal bij voorkeur in onderlinge samenwerking der betreffende landbouwers plaats, welk particulier initiatief de voorkeur verdient en overal, waar zulks mogelijk is, behoort te worden aangemoedigd.

Een zelfde waardeering als op Java ondervond de verstrekking van goed zaad en plantmateriaal in de Buitengewesten. Een millioen stuks koffieplantjes, benevens ruim 1000 K.G. superieure koffiezaden, 80 K.G. kapokzaden, 40 quintalen zaad van goede rijstsoorten, 50 quintalen zaad van verschillende groenbemesters, 3000 stuks jonge klappers, 30 000 zaden van specerijgewassen, benevens 33 000 stuks jonge vruchtboomen, alsmede voor een bedrag van f 7500 aan groentezaden en 20 000 K.G. zaad van tweede gewassen vonden een gereeden afzet.

Door den centralen Tuinbouwdienst werden voorts nog 25 000 jonge vruchtboompjes, benevens 280 000 zaden van verschillende soorten vruchtboomen aan de bevolking geleverd.

Het nut en de voordeelen, verbonden aan het gebruik van goede landbouwwerktuigen, begint meer en meer tot den kleinen landbouwer door te dringen. In hooge mate is dit het geval met de door den dienst gepropageerde ijzeren ploegen, welke door hunne doelmatige constructie en duurzaamheid verre te verkiezen zijn boven de onsterke houten modellen, die de inheemsche landbouwer gewend was te gebruiken. De betere grondbewerking en de aanzienlijke tijdsbesparing, welke het gebruik van ijzeren ploegen mogelijk maakte, benevens de gelegenheid, welke deze bieden om de aangeplante groenbemesters op



gemakkelijke wijze onder te werken, werden van zooveel belang geacht, dat in 1930  $\pm$  650 ploegen op Java konden worden geleverd.

De afzet van ploegen in de Buitengewesten was veel minder dan op Java; de belangstelling bepaalde zich hier meer tot de kleine werktuigen en gereedschappen, zooals patjols, snoeimessen, tapmessen en handspuiten voor de bestrijding van insecten, waarvan  $\pm$  700 stuks konden worden verspreid.

Zooals hooger reeds werd opgemerkt, is de bestudeering van landbouwtechnische vraagstukken in het bijzonder opgedragen aan het Algemeen Proefstation voor den Landbouw met de daaronder ressorteerende afdelingen en instituten.

Het Landbouwkundig Instituut van dit proefstation geeft leiding bij den wetenschappelijken opzet van de veldproeven van de Landbouwvoorlichtingsdiensten en zorgt voor eene centrale verwerking der resultaten daarvan. De door dit instituut in het werk gestelde pogingen tot verbetering van landbouwwerktuigen leidden in 1930 tot de constructie van een speciale ploeg, die goed voldoet op de over zeer groote oppervlakten voorkomende zware mergelgronden. Op het gebied van de veredeling van de Inlandsche landbouwgewassen, waarmede dit instituut zich eveneens bezighoudt, verdient speciale vermelding het winnen van een door bastaardeering verkregen maissoort, waarvan verwacht wordt, dat zij als vroegrijpe vorm zal uitmunten. Ten behoeve van de kapokselectie werd een selectietuin aangelegd te Moektohardjo bij Pati.

Het Scheikundig Laboratorium van de afdeling Laboratoria legde zich ten behoeve van de cassave-selectie toe op een groot aantal cassavevariëteiten; ook werd door dit laboratorium het water van een aantal rivieren onderzocht met het oog op de geschiktheid ervan voor irrigatie.

In nauwe samenwerking met het Landbouwkundig Instituut werden door het Plantenkundig Laboratorium der afdeling Laboratoria en het Instituut voor plantenziekten een aantal onderzoekingen aangevat en voortgezet, welke nauw met selectiekwesties samenhangen, maar die de selectie-onderafdelingen zonder de specialistische hulp der genoemde afdelingen niet met succes konden entameeren. Vermelding verdient in dit opzicht de studie der citrusziekten, waarbij de bestrijding wordt gezocht in het zoeken naar voor deze ziekten immune onderstammen, verder de onderzoekingen naar de slijmziekte bij *Arachis* en aardappelen, waarvan vooral het laatstgenoemde gewas de laatste jaren in steeds stijgende mate door deze ziekte wordt aangetast. Ook hier wordt de oplossing gezocht in geselecteerde variëteiten, die tegen de ziekte bestand zijn.

Het Instituut voor plantenziekten ging verder voort met proeven ter bestrijding van den witten rijstboorder in Brebes, die daar en ook in andere streken van Java zeer groote schade kan aanrichten. Door allerlei technische moeilijkheden kwam dit onderzoek nog niet boven het proefstadium uit. Het onderzoek naar de topsterfte in koffie, welke ziekte zich hier en daar zeer ernstig liet aanzien, had tot resultaat, dat door snoeimaatregelen veelbelovende resultaten werden verkregen. Bijzondere aandacht werd verder besteed aan de mogelijkheid om door invoer van parasieten verschillende plagen in thee, klapper, maïs, enz. langs z.g. biologischen weg te bestrijden, aangezien deze wijze van bestrijding langs natuurlijke weg het bijzondere voordeel heeft, dat zij geen bijzonderen arbeid of kosten van de landbouwers vergt. Tenslotte werd begonnen met een systematische studie der peperziekten, die in de laatste jaren weer veel schade hebben aangericht.

De onder het Instituut voor plantenziekten ressorteerende plantenkeuringsdienst werkte zeer bevredigend. Over het algemeen verkeerden de aangevoerde zendingen plantenmateriaal in goeden toestand. Ook voor den uitvoer van plantaardige producten naar het buitenland doet de keuringsdienst nuttig werk. Zoo bleef b.v. uitvoer van marktkoffie naar de Philippijnen mogelijk door het afgeven van gezondheidscertificaten, wijl invoer zonder deze certificaten daar niet meer werd toegestaan.

Het Bodemkundig Instituut zette de grondkaarteering van Java voort. De kaarteering van het gewest Jogjakarta werd voltooid, terwijl van het gewest Soerakarta 50 % werd opgenomen. Van de verkregen resultaten werd reeds



veel profijt getrokken door het Proefstation voor Vorstenlandsche tabak, dat een detailkaarteering van het tabaksareaal uitvoert en daarbij geheel aansluit op de door het Bodemkundig Instituut uitgevoerde kaarteering. Voor een rationeelen opzet van de veldproeven der Landbouwvoorlichtingsdiensten heeft deze kaarteering eveneens haar nut reeds bewezen.

Omtrent het Klapperproefstation te Manado, dat in November 1930 onder groote belangstelling feestelijk geopend werd, valt uiteraard nog niet veel te vermelden. Naast voorbereidend werk ten behoeve van de selectie van dit belangrijke gewas en een onderzoek naar de verschillende plagen daarvan en hunne bestrijdingen, werd met verschillende onderzoekingen op landbouwkundig gebied een aanvang gemaakt.

#### 4. De Gouvernements landbouwondernemingen.

a. 's Lands caoutchoucbedrijf. Op 31 December 1929 omvatte dit bedrijf 18 ondernemingen (14 op Java en 4 op Sumatra).

De beplante oppervlakte dezer ondernemingen bedroeg toen 19 982 H.A., waarvan 13 673 H.A. hevea, 958 H.A. klapper, 1120 H.A. getahpertja, 235 H.A. kapok, 1650 H.A. pinus en 1999 H.A. koffie.

Door de opening van de nieuwe onderneming Djoeloe Rajeu op Sumatra, welke 1 Januari 1930 plaats had, en uitbreiding van den aanplant op andere ondernemingen bedroeg de totale beplante oppervlakte einde 1930 22 074 H.A., waarvan 14 377 H.A. hevea, 919 H.A. klapper, 1135 H.A. getahpertja, 357 H.A. kapok, 1650 H.A. pinus, 3097 H.A. oliepalm, 520 H.A. koffie en 19 H.A. thee.

Hiervan waren in productie:

9566 H.A. Hevea	= 66,5 %	(vorig jaar 68,5 %)
912 „ klapper	= 99,2 %	( „ „ 99,3 %)
1135 „ getahpertja	= 100 %	( „ „ 100 %)
5 „ kapok	= 1,4 %	( „ „ 2,1 %)
1650 „ pinus	= 100 %	( „ „ 100 %)
237 „ koffie	= 45,6 %	( „ „ 55,6 %)

De producties in 1930, in vergelijking met die van het voorafgegaane jaar, waren:

	1929	1930
Hevea .....	4 330 648 K.G.	4 113 337 K.G.
Ficus .....	27 729 „	—
Getahpertja (gele) .....	14 766 „	68 900 „
„ (witte) .....	14 839 „	35 716 „
„ (extractie) .....	—	8 156 „
Klappers .....	3 361 470 stuks	2 574 496 stuks
Hars .....	355 843 K.G.	457 230 K.G.
Terpentijn .....	104 288 „	133 348 „
Koffie .....	1 790 quintaal	197,6 quintaal

De heveaproductie verminderde in het verslagjaar met 217 311 K.G. of 5 %.

Deze daling van de productie moet ten deele geweten worden aan de stopzetting van den tap in de maand Mei en de droogteperiode op het eind van 1930, terwijl ook de overgang naar een ander tapsysteem de continuïteit van de productie verstoorte.

Een der ziekten, waarmede de rubberondernemingen op Java de laatste jaren in toenemende mate te kampen hadden, is de meeldauw.

Door de genomen uitgebreide bestrijdingsmaatregelen werd een volledig succes bereikt; de meeldauw werd tot staan gebracht en de gezondheidstoestand van de aanplanten hierdoor in niet geringe mate verbeterd. De toestand is nu zoo, dat voor 1931 de bestrijding op beperkter voet kan worden doorgevoerd.

Het tapsysteem onderging tegen het eind van 1930 wijziging met het oogmerk om, door mindere tapkosten en daaraan gepaarde mogelijkheid om ook de algemeene kosten aanzienlijk te verlagen tengevolge van mindere personeelsuitgaven, den kostprijs per K.G. zooveel mogelijk omlaag te brengen.



De bemesting op de ondernemingen Tjikoempaj en Serpong blijkt steeds meer een succes.

Ten behoeve van de selectie bij Hevea en koffie werden in 1930 voor de eerste maal op groote schaal kunstmatige zelf- en kruisbestuivingen uitgevoerd, hetgeen vooral bij eerstgenoemd gewas verre van eenvoudig was. In het geheel zijn op 7 ondernemingen ruim 8000 vrouwelijke bloemen bestoven, waaruit ruim 200 vruchten werden verkregen. De vruchtzetting was dus, zooals bij deze kunstmatige bestuivingen te verwachten viel, zeer gering (2,3 %).

De kunstmatige bestuivingen bij koffie werden verricht op de gouvernementskoffie-onderneming Bangelan. Bij dit gewas was de bestuivingstechniek veel eenvoudiger; zonder veel moeite werd eene vruchtzetting van bijna 5 % verkregen. De uit de kruising van de uitgezochte beste producenten verkregen zaden worden ter ontkieming uitgelegd.

In verband met de daling van de marktprijzen bleef de ficus-productie achterwege.

De verdere proeven met chemische zuivering van getahpertia tot een volkomen vuilvrije witte getah leverden een goed resultaat op. Ook het vraagstuk van de extractie van getah uit het doode blad kwam voor een groot deel hiermede tot eene oplossing. Daar de navraag naar het „witte” product voldoende bleek te zijn, werd overgegaan tot den bouw van een extractie- en zuiveringsfabriek van voldoende capaciteit om de productie van Tjipetir geheel daarin te kunnen verwerken. Deze installatie was aan het eind van het jaar nog niet geheel gereed. Daar het plukken van het blad vóór dat dit geheel afvalt, op de boomen een zeer slechten invloed bleek te hebben, werd deze oogstwijze gestaakt. De oogst vindt thans plaats vóór den snoei van de boomen na 2½, 3 of 3½ jaar, al naar gelang van de qualiteit der aanplanten. Verder wordt al het afgevallen blad, zoodra de extractie-installatie gereed is, hierin verwerkt.

De klapperproductie liep terug eenerzijds doordat de geheele klappercultuur op Kalitelo en een deel der culturen op Bedji ernstig door de Brachartona-kever aangetast werden, anderzijds doordat de klapperaanplant te Kalitelo geleidelijk in kapokaanplanten wordt omgezet.

De hars- en terpentijnproductie ging regelmatig door.

De koffie-oogst op de onderneming Bangelan mislukte vrijwel geheel door de felle droogte in 1929, waardoor de vruchtzetting zeer nadeelig was beïnvloed.

Evenals in vorige jaren, werden ook thans alle producten van 's Lands Caoutchoucbedrijf door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij verkocht, deels te Batavia en deels voor aflevering in Europa.

De geheele verkoop in 1930 bedroeg:

Getahpertia (Ester) . . .	6 765 K.G.	gemiddeld à f	5,11	per K.G. netto f	34 569
Hevearubber . . . . .	4 047 940	„	0,583	„	2 360 904
Hevearubber (zoolcèpe)	136 651	„	1,036	„	141 516
Getahpertia (gele) . . .	176 765	„	3,987	„	704 749
„ (witte) . . . . .	29 667	„	6,397	„	189 783
Klappers . . . . .	185 760 stuks	„	3,948	100 stuks	7 333
Copra . . . . .	6 243 quint.	„	16,20	quint. netto	101 132
Coca . . . . .	1 542 K.G.	„	1,272	K.G.	1 962
Hars . . . . .	464 294	„	0,176	„	81 509
Terpentijn . . . . .	97 319	„	0,404	„	39 273
Koffie . . . . .	629 quint.	„	63,343	quint.	39 813
Totaal . . . . f					3 702 543

De in 1929 ingetreden daling van de rubberprijzen zette zich in 1930 voort naar een tot nog toe ongekend laag peil.

In het afgelopen jaar werden de oude voorraden van de gele getahpertia, zij het tegen verlies gevende prijzen, opgeruimd. Voor den nieuwen oogst konden betere prijzen worden verkregen, zoodat de productie wederom tot den vollen omvang kon worden opgevoerd. Ook voor de witte gezuiverde getahpertia kwam goede vraag tegen bevredigende prijzen, zoodat voor 1931 belangrijke contracten konden worden afgesloten.



De klapper- en copraprijzen vertoonden in 1930 eveneens doorlopend een dalende lijn.

De te Amsterdam liggende restant-voorraad coca van 1542 K.G. werd in zijn geheel verkocht.

Ook de markt voor hars en terpentijn vertoonde een steeds ongunstiger beeld. Door voortdurende verlaging van den kostprijs, die voor een groot gedeelte uit vrachtkosten bestaat, werd getracht hieraan het hoofd te bieden. Tegen het einde van het jaar werd de zeevracht van dit product vrij aanzienlijk verlaagd.

De zeer geringe koffie-oogst van Bangelan werd, bij den ook voor dit product dalenden marktprijs, tegen een gemiddelden prijs van f 63,843 per quintaal verkocht.

De productiekosten van Hevea-rubber, inclusief alle afschrijvingen en 5,75 % rente over de boekwaarde van het produceerende gedeelte der onderneming, daalden van 63,1 ct. tot 59,1 ct. per K.G. De totaal-kosten franco afvoerhaven daalden van 67,3 ct. tot 64,4 ct. per K.G. Hiervan is 8,8 ct. voor rente en 15,1 ct. voor afschrijving begrepen, hetgeen tezamen 37,7 % van den kostprijs uitmaakt. De kostprijs is door het stoppen van de productie in Mei ongunstig beïnvloed.

De kostprijzen van de getahperts daalden in 1930 aanzienlijk. De productiekosten (exclusief rente en afschrijving) bedroegen voor de mechanisch bereide getahperts f 1,48 per K.G., de rente bedroeg f 0,449 en de afschrijving f 0,68 per K.G. De totaal-kosten franco afvoerhaven bedroegen derhalve f 2,609 per K.G.

De productiekosten voor de daaruit bereide gezuiverde getah (witte) bedroegen, exclusief rente en afschrijving, f 2,759 per K.G., de rente f 0,829 en de afschrijving f 1,154, dus totaal f 4,742 per K.G.

Aan het einde van 1930 werd een begin gemaakt met de extractie van getahperts uit het afgefallen blad.

Hierdoor werd eene hoeveelheid van 8,156 K.G. getahperts verkregen, waarvan de kosten per K.G., exclusief rente en afschrijving, f 2,717, de rente f 0,636 en de afschrijving f 0,876, dus totaal f 4,229 bedroegen.

De uitgaven van het geheele caoutchoucbedrijf bedroegen voor het jaar 1930 f 4 701 036 (in 1929 f 4 630 646), waarvan f 2 445 478 kapitaalsuitgaven (in 1929 f 2 124 775) en f 2 255 557 exploitatie-uitgaven (in 1929 f 2 505 870).

De ontvangsten bedroegen f 3 964 493 (in 1929 f 6 649 926), zoodat het nadeelig saldo bedraagt f 736 542 (in 1929 was er een voordeelig saldo van f 2 019 280).

De waarde van den voorraad aan producten bedroeg aan het eind van 1930 f 461 899, tegen f 908 358 bij den aanvang van dat jaar.

Afgeschreven werd een bedrag van f 824 716, waarvan f 770 506 volgens de normaal toegepaste afschrijving, benevens f 54 210 voor extra-afschrijvingen op de Hevea- en klappercultuur.

De berekende rente op de boekwaarde bedroeg f 885 529.

Het verlies bedroeg in 1930 f 213 041 of 2,5 % van de boekwaarde van het produceerende gedeelte van het bedrijf.

Daar in de onkostenrekening een aan het Land te vergoeden rente van 5,75 % is opgenomen, komt dit er dus op neer, dat aan het Land in plaats van 5,75 % slechts 3,25 % werd uitgekeerd.

b. 's Lands kina- en theebedrijf. In 1930 was het 75 jaren geleden, dat door Hasskarl en Junghuhn in opdracht van het Gouvernement de eerste kina-aanplantingen in Pengalengan werden tot stand gebracht, en daarmee de grondslag werd gelegd voor een bloeiend Gouvernements-landbouwbedrijf. Deze invoering van de kinacultuur in Nederlandsch-Indië had plaats met een tweeledig doel. In de eerste plaats wilde men trachten met het oog op het gevaar voor uitroeiing van den kinaboom in Zuid-Amerika in de groeiende behoefte aan een onmisbaar geneesmiddel te voorzien door geregelde cultuur van deze plant in Indië zelf. Verder lag het in de bedoeling, het particulier initiatief voor deze cultuur te winnen en zoodoende den weg te openen voor een nieuwe groote cultuur in Nederlandsch-Indië.

Mag thans dit tweeledig doel als volkomen bereikt beschouwd worden, het



heeft jaren geduurd alear de planters zich voor de kinacultuur gingen interesseeren. Overtuigd van het groote belang eener geregelde kinacultuur en hopende op eindelijke deelname van den particulieren landbouw, bleef het Gouvernement intusschen de proeven voortzetten. Zoc ontstonden langzamerhand de vele en uitgebreide proefaanplantingen, waaruit tenslotte de tegenwoordige Gouvernements kina-aanplant gegroeid is. Deze bestaat thans uit de volgende afdeelingen:

	Eerste ont- ginning in:	Ligging	Hoogte boven zee.	Oppervlakte met kina beplant (in H.A.)
Tirtasari .....	1879	Malabar-gebergte		137
Tjinjireoan .....	1855	„	1450	126
Tjibeureum .....	1857	„	tot	127
Poentjak Gedeh ...	1904	„	1700 M.	303
Rioeng Goenoeng	1859	Tiloe-Kendeng-geb.	14—1500 M.	169
Verschillende zaadtuinen .....				30
				892

Van de ruim 130 kinabast produceerende ondernemingen in Nederlandsch-Indië bezit 's Lands Kina- en Theebedrijf den grootsten kina-aanplant. Uiteraard de oudste kina-onderneming van Java, behoort zij, hoewel vele van haar gronden reeds gedurende 60 jaar of langer met kina beplant zijn, nog steeds tot de meest productieve ondernemingen wat betreft opbrengst aan kinine per H.A. Hare productie bedraagt ongeveer 8 % van de geheele productie in Nederlandsch-Indië.

Ten einde het bedrijfsrisico door verdeling over 2 cultures geringer te maken, werd in 1926 begonnen met den aanleg van eene thee-afdeeling, ter grootte van ± 500 H.A., eveneens op terreinen in Pengalengan, voornamelijk op de noordelijke hellingen van den Goenoeng Kentjana. Eind 1930 waren ontgonnen en beplant ± 485 H.A. Ter eere van de nagedachtenis van den eersten leider der Gouvernements-kinacultuur en pionier der groote cultures in Pengalengan werd aan deze afdeeling den naam „Pasir Junghuhn" gegeven.

Het personeel van 's Lands Kina- en Theebedrijf, dat vroeger bestond uit ambtenaren, dient thans onder particulier verband, dus onder geheel overeenkomstige arbeidsvoorwaarden als gebruikelijk op particuliere ondernemingen.

De Inlandsche arbeidskrachten, benoodigd voor de werkzaamheden in kina- en theetuinen, thans ± 2000 in aantal, allen vrije arbeiders, bestaan gedeeltelijk uit vaste werklieden, wonende in de verschillende ondernemingskampongs, gedeeltelijk uit los werkvolk, afkomstig uit de naburige districten.

In verband met het optreden der pest in nabijgelegen plaatsen werd in 1930 veel zorg besteed aan het rattenvrij-maken der kampongwoningen.

Sedert 1916 wordt voor dit bedrijf de commercieele boekhouding toegepast. Een overzicht van de productie en van de geldelijke uitkomsten sedert dat jaar geeft de staat op blz. 142/3.

De weersgesteldheid heeft in het afgelopen jaar een voor deze streken normaal verloop gehad; de totale regenval op de meeste etablissementen was ongeveer gelijk aan het gemiddelde van de laatste 10 jaren. In een hooggelegen tuin op de afdeeling Poentjak Gedeh kwam in Juli een vrij sterke nachtvorst voor, die eenige schade aanrichtte. Over het algemeen waren echter de weersomstandigheden zoowel voor de kina als voor de thee gunstig te noemen.

De verschillende veldproeven werden geregeld door het Proefstation voor kina te Tjinjireoan gecontroleerd en nieuwe proeftuinen, o. m. ter vergelijking van het productievermogen van verschillende Ledger-entensoorten, werden aangelegd door de onderneming.

De theekwekerijen werden aangevuld en uitgebreid met uitgezocht zaad uit de eigen geselecteerde theezaadtuinen.

Ziekten en plagen kwamen in 1930 in de kina betrekkelijk weinig voor. In de thee werd echter, evenals in de laatste jaren, veel last en schade ondervonden



van engerlingen, ondanks het op groote schaal wegvangen. Ook wortelschimmels richtten hier plaatselijk eenige schade aan.

Op de verschillende afdeelingen werden wederom enkele oudere en minder productieve tuinen gerooid en voor een deel — na intensieve herontginning — opnieuw met kina beplant.

In 1930 werd een oogst verkregen van 770 297 K.G. bast, namelijk 752 255 K.G. fabrieksbast en 18 042 K.G. pharmaceutische basten.

De potentieële productie van de onderneming ligt op een veel hoger niveau. De groote uitbreiding echter van het met kina beplante oppervlak sedert 1918 door den particulieren landbouw en de intensivering der cultuur hebben het productievermogen van de kinacultuur in Nederlandsch-Indië welhaast verdubbeld, terwijl daarentegen het wereldverbruik slechts weinig is toegenomen. Sterke oogstbeperking is daarom geboden.

De onverkochte voorraden bedroegen 31 December 1930 663 300 K.G. bast. Verkocht werden in dat jaar 711 975 K.G. fabrieksbast en 16 539 K.G. pharmaceutische basten.

Een belangrijk onderdeel van het bedrijf vormt de handel in kinazaden en planten. Door tijdigen aanleg van goed geïsoleerde zaadtuinen met uitgezochte Ledger-enten van hoog gehalte, heeft de Gouvernements-onderneming de particuliere cultuur steeds kunnen voorzien van goed plantmateriaal. Hieraan is het

'S LANDS KINA- EN THEE  
Overzicht van de productie en

Jaar.	Bruto productie.		Kostprijs in centen per K.G. kinabast op de onderneming.	Kostprijs van den kinabast in guldens per K.G. zwavelzure kinine op de onderneming.	Verkochte hoeveelheden bast (in K.G.).	Bruto productie (in K.G. thee).	Kostprijs in centen per K.G. thee op de onderneming.	Verkochte hoeveelheden thee in K.G.
	In K.G. bast.	In K.G. zwavelzure kinine.						
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1916	901 361	51 362	29,9	5,251	865 500			
1917	880 100	50 231	31,6	5,536	1 351 422			
1918	1 026 677	52 327	31,5	6,176	455 738			
1919	1 046 120	54 196	30,3	5,857	1 259 740			
1920	1 131 435	59 935	31,8	6,008	992 471			
1921	1 201 335	57 530	28,6	5,961	935 245			
1922	982 412	48 545	33,3	6,734	901 709			
1923	975 211	47 584	34	6,971	1 406 438			
1924	858 157	47 940	36,5	6,531	921 713			
1925	669 300	39 695	42,2	7,124	782 463			
1926	818 319	48 677	36,5	6,132	817 619			
1927	722 160	41 124	37,9	6,651	636 134			
1928	522 255	33 560	44,2	6,884	743 277			
1929	577 776	33 126	40,9	7,128	828 507			
1930	770 297	4)	29,7	4)	728 515	33 535 <sup>2)</sup>	128,2	32 988 <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Na aanbrenging van de rente-correcties over 1928 en 1929 in de verkooprekening over 1929 worden deze bedragen resp. f 27 908 en f 453 897.

<sup>2)</sup> De productie bedroeg 45 235 K.G., te verminderen met 11 700 K.G. ten laste van de kapitaalsrekening.



voor een groot deel te danken, dat de Java-kinacultuur in moeilijke tijden, toen elders de kinacultuur als niet meer loonend verlaten werd, heeft kunnen stand houden en ten slotte de wereldmarkt practisch geheel heeft kunnen veroveren.

De verkoop van zaden en planten gaf in 1930 een opbrengst van f 34 424, tegen f 25 320 in 1929.

Het met thee beplante oppervlak bedroeg 31 December 1930 als volgt:

Pasir Junghuhn 360,44 H.A. (inclusief 6 H.A. kwekerij), Tirtasari 26,38 H.A. en Tjibeureum 97,97 H.A., tezamen 484,79 H.A.

De oudste aanplant te Pasir Junghuhn, groot 135 H.A., kwam in 1930 in productie; echter bleef de opbrengst hiervan beneden de verwachtingen, voornamelijk tengevolge van de sterke beschadiging door engerlingen gedurende de voorafgegane jaren.

Voor de verwerking van het theeblad werd een moderne fabriek gebouwd te Pasir Junghuhn, welke medio 1930 in bedrijf werd genomen.

De totale oogst heeft bedragen 300 244 K.G. blad, waarvan  $\frac{1}{3}$  deel werd verkocht aan een naburige theefabriek, toen de eigen fabriek nog niet in bedrijf was. De rest werd verwerkt tot 90 470,5 K.G. thee, waarvan ruim 90 % te Batavia werd verkocht tegen een doorsneeprijs van 50,6 cent per  $\frac{1}{3}$  K.G.

De winst van het geheele bedrijf heeft bedragen f 481 526, tegen f 454 200 in 1929.

BEDRIJF TE TJINJIROEAN.

financieele resultaten van het jaar 1916 af.

Boek-waarde (vast kapitaal)	Vlottende middelen incl. voorraden	Opbrengst.		Kosten van winning en verkoop excl. rente.	Bruto winst.	Rente van het vast kapitaal (boek-waarde).	Netto winst.	Tan-tièmes.	Rendement v. h. bedrijf (bruto w.) uitgedrukt in % van het vast kapitaal plus de vlottende middelen.
		Verkoop en verschillende ontvangsten.	Te vermeerderen resp. verminderen voor toename resp. afname van begin- en eindvoorraden.						
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
f 524 888	f 486 169	f 1 252 196	f + 9 793	f 370 181	f 891 808	f 21 489	f 870 319	—	88 %
524 870	709 346	1 677 747	— 155 469	497 392	1 024 886	21 322	1 003 564	—	83 "
512 920	761 589	527 788	+ 178 569	435 944	270 413	21 073	249 340	—	26 "
548 168	795 896	1 664 977	— 77 050	657 299	930 628	20 278	910 350	—	69 "
546 888	572 303	1 679 309	+ 45 559	568 972	1 155 896	25 845	1 130 051	—	103 "
527 470	1 043 235	1 774 433	+ 66 556	586 248	1 254 741	25 519	1 229 222	—	80 "
536 888	534 889	1 046 222	+ 59 067	618 260	487 029	29 383	457 646	—	45 "
534 645	612 622	1 519 556	— 127 916	595 029	796 611	29 354	767 257	—	70 "
526 981	519 183	1 138 727	+ 3 771	559 470	583 028	28 788	554 240	f 13 856,—	55 "
518 236	537 671	1 232 284	+ 4 804	444 732	792 356	31 778	760 578	74 218,—	72 "
502 835	417 534	1 023 013	— 24 857	472 896	525 260	30 610	494 650	51 089,—	47 "
773 232	597 771	886 018	+ 36 049	369 474	552 593	29 413	523 180	53 973,—	40 "
979 108	645 524	948 543	— 36 249	340 660	561 634	28 195	533 439	54 077,—	35 "
1 369 080	445 215	936 425	— 97 935	356 685	481 805	27 605 <sup>3)</sup>	454 200 <sup>4)</sup>	46 490,22	26 "
1 694 211	534 787	964 183	— 39 313	421 990	515 791	34 265	481 526	50 229,—	23 "

3) Als voren 44 682½ en 11 694½ K.G.

4) Nog niet bekend.



## C. VEETEELT.

## 1. Overzicht van den veestapel en de veeteelt.

De runderstapel bleek einde 1930, in vergelijking met 1929, met ruim 65 000 dieren te zijn toegenomen. Daarentegen nam de paardenstapel met ruim 28 000 dieren af, terwijl ook de sterkte van den buffelstapel neiging tot achteruitgang vertoont, zij het in geringe mate.

Om een inzicht te krijgen in de verdeling van de paarden en het groot hoornvee over den archipel in 1930, kunnen de volgende gegevens dienen:

	Paarden	Runderen	Buffels
West-Java .....	74 549	72 478	827 882
Midden-Java .....	79 541	987 851	869 388
Oost-Java .....	95 345	2 581 861	428 359
Bali en Lombok .....	23 322	356 752	79 749
Timor en Onderh. ....	193 031	22 536	261 448
Celebes (met uitzondering van de onderafd. Sangihe- en Talaudeilanden) .....	172 416	102 461	422 642
Borneo .....	949	22 274	35 145
Sumatra (met uitzondering van de res. Djambi) .....	41 714	401 397	334 301
Totaal .....	680 867	4 547 610	3 258 914

Zooals uit deze cijfers blijkt, is de *paardenstapel* over het eiland Java vrijwel gelijk verdeeld, hetgeen verband houdt met het feit, dat bijna alle paarden op Java gebruiksdieren zijn. Bepaalde groote fokgebieden, waar de dieren uitsluitend voor de fokkerij zijn bestemd, bestaan op Java niet, ofschoon hier en daar, voornamelijk in de Priangan, nog wel aan paardenfokkerij wordt gedaan.

Het aantal paarden op Java bedroeg eind 1930 249 435. Geregelde aanvulling heeft plaats door invoer, voornamelijk uit het gewest Timor en Onderhoorigheden en voor een klein deel ook van Bali en Lombok. De paardenstapel van deze laatste twee eilanden is groot genoeg om nog uitvoer naar Java te kunnen gedoogen.

Het gewest Timor en Onderhoorigheden bezit een zeer grooten paardenstapel. Hier kan men van een echt fokgebied spreken; van ouds is de paardenfokkerij hier een van de voornaamste middelen van bestaan van de bevolking geweest. Uitvoer heeft hoofdzakelijk plaats naar Java, doch ook naar Sumatra.

Ook Celebes heeft een aanzienlijken paardenstapel, het kan in de eigen behoefte aan gebruikspaarden geheel voorzien. Uitvoer heeft zoo goed als niet plaats.

De paardenstapel op Sumatra is eveneens voldoende voor de eigen behoefte, behalve in Zuid-Sumatra, waar paarden worden ingevoerd van West-Java. Op Sumatra vindt men de meeste paarden op de Westkust, in de Bataklanden en in de Gajoelanden. Ook in deze streken is de animo in de paardenfokkerij echter aan het afnemen.

De belangstelling van de bevolking in de *paardenfokkerij* neemt zelfs in de voornaamste fokcentra in de laatste jaren geregeld af. De vraag naar betere paarden wordt voortdurend kleiner tengevolge van het steeds stijgende autoverkeer, hetgeen op zijn beurt weer aanleiding is, dat de prijzen dier paarden dalen en het fokken ervan zoo goed als niet meer loonend is. Alleen aan mindere kwaliteit trekpaarden en draagpaarden zal wel steeds behoefte blijven bestaan.

In de voornaamste streken, waar aan verbetering van het paardenras wordt gewerkt, hetzij door middel van reinteelt, hetzij door kruising, ging men gedurende 1930 op den ingeslagen weg voort.



De runderstapel op Java is, in tegenstelling met den paardenstapel, zeer ongelijk verdeeld. Van het totaal van ruim 3 640 000 stuks in 1930 had West-Java slechts  $\pm 2\%$ , Midden-Java  $\pm 27\%$  en Oost-Java  $\pm 71\%$ .

Een belangrijk deel (= 657 000 stuks) van den runderstapel van het gewest Oost-Java bevindt zich op Madoera. De runderfokkerij is op dit eiland een voornaam middel van bestaan. Uitvoer geschiedt in hoofdzaak naar Oost-Java. Oost- en Midden-Java voeren een groot aantal runderen naar West-Java uit om aan de behoefte aan slachtvee aldaar te voldoen.

De eilanden Bali en Lombok bezitten runderstapels van onderscheidenlijk ruim 235 000 en ruim 120 000 stuks. Ook hier is de runderfokkerij een belangrijke bron van inkomsten. Uitvoer geschiedt hoofdzakelijk naar Java en Sumatra.

Het gewest Timor en Onderhoorigheden bezat oorspronkelijk geen runderen. Zij zijn er door den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst gebracht en wel voornamelijk op Soemba en Soembawa (Ongole- en Hissar-runderen), doch ook op Flores (Madoereesche runderen) en op Timor (Balineesche runderen). De belangstelling in de runderfokkerij neemt op deze eilanden toe; op den duur zal de bevolking in deze fokkerij een behoorlijk middel van bestaan kunnen vinden.

Bijna de geheele runderstapel ( $\pm 100 000$  stuks) van het eiland Celebes bevindt zich in het gewest Manado. Het gewest Celebes en Onderhoorigheden had oorspronkelijk geen runderen. De thans daar aanwezige runderen, enkele duizenden in aantal, zijn er door den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst gebracht (Balineesche runderen). Zij gedijen er goed en vermeederen zich behoorlijk. De bevolking moet echter nog aan het bezitten van runderen gewend worden.

Op Sumatra komt het rund overal voor; de gewesten Riouw en Djambi bezitten slechts kleine runderstapels, terwijl de Westkust en Atjeh rijk zijn aan runderen.

De runderfokkerij mag zich in de steeds stijgende belangstelling van de bevolking verheugen. Vooral de voortgezette kruising van het Javaansche rund met het Ongole-ras maakt steeds meer vordering.

De volbloed Ongole-runderstapel op het eiland Soemba heeft reeds een dusdanigen omvang gekregen dat, behalve voor het leveren van fokdieren aan den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst, spoedig andere afzetgebieden voor de fokproducten zullen moeten worden verkregen.

Op Bali en Lombok wordt voortgegaan met de maatregelen ter verbetering van het rund in eigen ras. Hetzelfde geldt voor Madoera.

Van den ruim 2 125 000 stuks grooten buffelstapel op Java heeft Oost-Java slechts  $\pm 428 000$ , Midden-Java  $\pm 870 000$  en West-Java  $\pm 827 000$  stuks. Naast den grooten runderstapel heeft Oost-Java dus slechts een betrekkelijk kleine buffelstapel.

Het aantal buffels in het gewest Timor en Onderhoorigheden bedraagt ruim 261 000 stuks. Vergeleken met Java is hier dus de buffelstapel betrekkelijk klein, doch, doordat slechts een deel van deze buffels gebruikt wordt voor den arbeid of dienen moet voor de slacht, is er niettemin een overmaat. De Kleine Soenda-eilanden voeren dan ook buffels naar Java uit.

Hetzelfde geldt min of meer voor Celebes. Het aantal van ruim 422 000 buffels is voor het groote eiland Celebes betrekkelijk gering, ook hier is slechts een deel benodigd voor den arbeid en de slacht. Uitvoer heeft echter niet plaats.

De buffelstapel op Sumatra is voldoende voor de behoefte. Invoer heeft alleen plaats in Zuid-Sumatra uit West-Java.

De buffelfokkerij is over bijna den geheelen archipel van groot belang. Over het algemeen kan men niet van een doelbewuste fokkerij spreken, maar is het meer een buffelhouderij, waarbij nagenoeg alles aan de natuur wordt overgelaten. Behalve op Java, Bali en Lombok en enkele streken op Sumatra worden de buffels veelal in halfwilden staat gehouden.



Uit de laatste gegevens omtrent de sterkte van den *kleinveestapel* (einde 1926) blijkt eene toeneming van het aantal schapen en geiten, terwijl het aantal varkens ongeveer gelijk is gebleven. De sterkte was op dat tijdstip als volgt:

	Schapen	Geiten	Varkens
West-Java .....	675 384	730 758	53 948
Midden-Java .....	386 542	826 260	21 185
Oost-Java .....	229 751	643 906	23 078
Bali en Lombok (behalve Lombok)	330	4 354	214 707
Timor en Onderhoorigheden .....	39 307 <sup>1)</sup>	127 441	163 595 <sup>2)</sup>
Celebes .....	21 014	182 373	217 514
Borneo .....	2 058	13 380	28 687
Sumatra (behalve Riouw) .....	52 118	173 348	208 191
Totaal .....	1 406 504	2 701 820	930 905

Er bestaat bij de bevolking eene toenemende neiging tot het houden en fokken van klein vee en wel voornamelijk van geiten. De geitenstapel is, afgaande op de verstrekte gegevens, dubbel zoo groot als de schapenstapel. Het kruisen van inheemsche geiten met het Etawah-ras valt zeer in den smaak van de bevolking. De kruisingsproducten behalen op de pasars veel hogere prijzen dan de inheemsche geiten. Aan de vraag naar Etawah-dekbokken kan, jammer genoeg, lang niet worden voldaan. Binnenkort zullen Etawah-bokken en geiten in Britsch-Indië worden gekocht om den stapel op Soembawa te vergrooten.

Omtrent den *kippenstapel* in Indië zijn geen gegevens bekend. Wel kan in het algemeen gezegd worden, dat het aantal kippen, die overal in Indië voorkomen, buitengewoon groot is.

De belangstelling voor de *kippenfokkerij* is bij de Inlandsche bevolking nog niet groot. Pluimveebedrijven bestaan, voornamelijk op Java, in de omgeving van de groote steden.

De algemeene *gezondheidstoestand* van den veestapel was in 1930 gunstig. Voedselschaarschte trad slechts in enkele streken in geringe mate op, terwijl van de geregeld voorkomende besmettelijke veeziekten alleen miltvuur vrij ernstige verliezen aan den veestapel toebreacht.

Wat den *handel* in vee betreft, kan worden medegedeeld, dat in 1930 de prijzen voor paarden, slachtvee, huiden en vleesch vrij belangrijk daalden.

## 2. Overheidszorg voor den veestapel.

De taak, welke de Overheid zich op veeartsenijkundig gebied heeft gesteld, omvat, luidens de omschrijving opgenomen in het reglement op de veeartsenijkundige Overheidsbemoeyenis en de veeartsenijkundige politie in Nederlandsch-Indië (I. S. 1912 n°. 432), eenerzijds het onderzoek naar den gezondheidstoestand van den veestapel en den toestand van den veestapel in het algemeen, zoomede, waar noodig, de aanwijzing van de middelen ter verbetering en bevordering van de toepassing dier middelen, anderzijds het vaststellen en handhaven van verordeningen en regelingen in het belang van den gezondheidstoestand van den veestapel.

Het veeartsenijkundig Staatstoezicht is onder de algemeene leiding van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel opgedragen aan de ambtenaren van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst en aan de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur.

Omtrent wijzigingen in de standplaatsen en ambtskringen van de gouvernements veeartsen zie men Bb. nos. 12489 (Tapanoeli), 12498 (Manado) en 12513 (Celebes en Onderhoorigheden).

<sup>1)</sup> Van Soemba is geen opgave ontvangen.

<sup>2)</sup> Van Soembawa is geen opgave ontvangen.



Sedert de instelling van de provinciën is de Overheidstaak t. a. v. de veeteelt tusschen deze autonome gebieden en het Land verdeeld. De plaatselijke bevordering van de veeteelt, zoomede de zorg voor de veterinaire hygiëne is in het rechtstreeks bestuurd gebied op Java en Madoera aan de provinciën toevertrouwd, welke verder ook medewerking verleen en bij de bestrijding van besmettelijke veeziekten. De wering dezer ziekten en de bevordering van de veeteelt in het algemeen berust daarentegen in handen van de centrale Overheid. Ten einde haar in staat te stellen de haar opgedragen werkzaamheden te kunnen verrichten, is veeartsenijkundig Landspersoneel ter beschikking van de provinciën gesteld.

Een der middelen, welke van Overheidswege worden aangewend om den veestapel te verbeteren en de veefokkerij te bevorderen, is het op gemakkelijke voorwaarden ter beschikking van de bevolking stellen van rasvee.

In 1930 werden van Gouvernementswege 515 Ongole-stieren en 60 Hissarstieren, hetzij à contant, hetzij op afbetaling aan de bevolking geleverd, zoomede 165 Ongole-vaarzen à contant. Bovendien werden aan eigenaren van varkensfokkerijen ruim 60 fokvarkens van Europeesch ras verstrekt. Een in enkele kampongs bij Buitenzorg genomen proef om ter bevordering van de pluimveefokkerij Europeesche rashanen te verstrekken is mislukt, doordat deze dieren alle na korteren of langeren tijd te gronde gingen, gedeeltelijk aan pseudo-vogelpest, gedeeltelijk door gemis aan behoorlijke verpleging.

Met de buffelfokkerij heeft de Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst weinig bemoeienis. In hoofdzaak bepaalt men zich hierbij tot keuring van vrouwelijk vee op geschiktheid voor de voortteling, terwijl daarnaast in sommige streken ook nog andere maatregelen worden genomen (castratie, bepalingen op den uitvoer, enz.) om den buffelstapel te verbeteren.

Op de proefstations van kleinveeteelt en van pluimveeteelt te Buitenzorg werden proeven voortgezet onderscheidenlijk betreffende de voeding en kruising van varkens en met het houden en fokken van Europeesche rashoenders. Daarnaast werden op laatstgenoemd proefstation ook kruisingsproeven genomen van Europeesche rashoenders met een inheemsch ras (het Kedoe-hoen).

Een belangrijk deel van de werkzaamheid van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst was ook in 1930 gericht op de bestrijding van besmettelijke veeziekten. De noodzakelijkheid om in Indië eene instelling in het leven te roepen, welke zich speciaal met veeziektenbestrijding zou bezig houden, leidde reeds in 1908 tot de oprichting van een *Veeartsenijkundig Instituut*.

Geplaatst voor de taak, om mede te helpen opbouwen eene organisatie, welke de ziektebestrijding zou weten aan te passen aan de bijzondere verhoudingen in Indië, heeft dit Instituut zich ten doel gesteld eenerzijds de studie van vraagstukken op het gebied der parasitaire en infectieziekten van het vee, anderzijds het bereiden en verstrekken van producten (antisera, vaccins, chemotherapeutica, diagnostica), welke voor onderkenning en bestrijding van die ziekten noodig zijn.

Vele zijn de ziekten, welke den gezondheidstoestand van den Indischen veestapel bedreigen en belangrijk is daardoor de taak, voor welke het veterinaire ambtelijke apparaat zich geplaatst ziet. Niet alleen, dat voorkoming en bestrijding dier ziekten van integreerend belang is ten aanzien van de welvaart der inheemsche bevolking met haar bezit van  $\pm$  8 à 9 miljoen groote huisdieren en een daarin belegd kapitaal van  $\pm$  640 miljoen gulden, maar in de laatste decennia is ook steeds meer gebleken, dat vele dier ziekten tevens gevaar voor den mensch opleveren. Voorbeelden als tuberculose, rabiës, brucellosis, paratyphosis, trichinosis, cysticercosis, enz. zijn daar om dit aan te toonen.

Nog valt jaarlijks een vrij belangrijk gedeelte van den veestapel ten offer aan ziekten, welker verdere uitbreiding door middel van doeltreffende maatregelen, door de moderne diergeneeskunde aan de hand gedaan, kan worden onderdrukt. Zoo kwamen in 1930 in den Riouw-archipel, Tapanoeli, Timor en Zuid-Celebes zeer heftige miltvuuruitbraken voor, welke alle slechts konden worden tot staan gebracht na immunisatie met een door het Veeartsenijkundig Instituut bereide speciale entstof.



Waar voorts Nederlandsch-Indië ook steeds blootstaat aan het gevaar van invoer van infectieziekten, welke in Indië niet inheemsch zijn, zooals de besmettelijke longziekte van het rund (Australië) en de veepest (Britsch-Indië, Malakka, Philippijnen), ziekten waarvan het bekend is, dat zij bij introductie in een nieuw land de veestapels kunnen decimeeren, komt aan het veterinaire Staatstoezicht ook in dit opzicht een belangrijke preventieve taak toe.

De steeds in omvang toenemende bemoeienissen hebben het Veeartsenijkundig Instituut van een bescheiden begin doen uitgroeien tot eene inrichting, welke de vergelijking met die in andere tropische gebieden glansrijk kan doorstaan en welker werkzaamheid in den loop der jaren een schat van gegevens heeft opgeleverd, welke voor de ziektebestrijding in Indië van groot belang geweest zijn.

Op grond van de in de practijk gebleken behoefte, zijn de werkzaamheden thans verdeeld over de volgende vijf wetenschappelijke afdelingen, welke alle onder leiding staan van een Europeesch geschoold en in Indië nader gespecialiseerd deskundige: de afdeling voor algemeen onderzoek, die voor tuberculose, malleus en serodiagnostiek, die voor bereiding van sera en entstoffen, die voor pluimveeziekten en die voor zoölogische onderzoekingen. Deze afdelingen werken in de eerste plaats het ziektemateriaal, dat in hoofdzaak van de zijde der in de verschillende ressorten geplaatste ambtelijke dierenartsen wordt ingezonden en zijn daarnevens belast met het bestudeeren van problemen, welke op haar speciale terrein thuisbehooren.

Aan de afdeling voor algemeen onderzoek, waar ten behoeve van de practijk 1262 onderzoekingen werden verricht (in 1925 bedroeg dit aantal 366), was het vraagstuk der z.g. anaërobe infecties bij de huisdieren in studie, in verband waarmede o. a. het onderzoek naar de aetiologie der voor Nederlandsch-Indië specifieke „osteomyelitis bacillosa bubalorum” (bacillaire beenmergontsteking bij buffels) tot eerste afsluiting kon worden gebracht, terwijl tevens een belangrijke vondst werd gedaan over een zuivere z.g. Fraenkel-infectie bij het rund. Eveneens werd een onderzoek naar de overbrenging van het trypanosoma theileri voorloopig afgesloten, terwijl het onderzoek naar een in de Minahasa voorkomende huidziekte bij runderen (cascado), naar een oogziekte van het paard in diezelfde streken, alsmede naar de waarde van een nieuw aanbevolen therapeuticum (bayer 4002) voor trypanosomiasen nog in bewerking bleven.

Aan de afdeling voor malleus, tuberculose en serodiagnostiek, welke 14 580 e. c. malleine en 20 039 e. c. tuberculine bereidde, werden 6486 materiaal-nummers voor serologisch onderzoek onderzocht (in 1925 2253). Daarnaast was in bewerking het voor langen tijd opgezette onderzoek naar de malleus-immunisatie en naar een zeer interessante en zeldzame huidziekte bij buffels, terwijl het bestaan der z.g. para-tuberculose voor Sumatra kon worden vastgesteld.

De afdeling voor sera en entstoffen, welke voor bereiding der verschillende antisera de beschikking had over 101 serumdieren (paarden, runderen, buffels), arbeidde het geheele jaar door onder hoogen druk, niet alleen door het in de residentie Bantam op groote schaal opgezette experiment met 30 600 buffels inzake de immunisatie tegen haemorrhagische septichaemie, doch vooral door de enorme uitbreiding, die het miltvuur in zeer uiteenlopende streken van den Archipel vertoonde. De bereide immunisatie-producten hadden betrekking op de volgende infectieziekten: haemorrhagische buffel-septichaemie, miltvuur, hoendercholera, varkensborstziekte, boutvuur, besmettelijke runder-abortus en vogeldiphtherie.

De afdeling voor pluimveeziekten verrichtte 402 onderzoekingen ten behoeve van de practijk en verstrekte vele adviezen aan particuliere pluimveehouders. Zij hield zich tevens doorlopend bezig met proeven inzake de immunisatie tegen de veel voorkomende pseudo-vogelpest, terwijl daarnevens het z.g. cutane entings-procédé tegen vogelpokken definitief werd uitgewerkt. Op parasitologisch gebied werden belangwekkende vondsten gedaan, o. a. inzake twee voor Indië tot nu toe onbekende wormziekten onderscheidenlijk bij kippen en duiven.

De zoölogische afdeling determineerde menige parasiet, welke tot dat doel uit de practijk werd ingezonden. Voorts werd het geheele jaar door gewerkt aan



het serie-onderzoek ter bestudeering van de ontwikkeling van den surra-parasiet (het trypanosoma Evansi) in verschillende gastheeren, welk onderzoek zoowel protozoologisch als biochemisch was opgezet. Op grond van een terzake gehouden enquête kon een lijst worden samengesteld van in Nederlandsch-Indië voorkomende teken, terwijl in samenwerking met twee door de Australische „Council for Scientific and Industrial Research” aan het Instituut gedetacheerde buitenlandsche geleerden, medegewerkt werd aan het lyperosia-onderzoek.

Het Instituut is thans in de veterinaire organisatie ingegroeid als een voor een rationeele ziekte-bestrijding onmisbare factor. Steeds meer blijkt, dat de wijze, waarop in den loop der jaren is voortgegaan om speciaal de immunisatorische ziekte-bestrijding voorzichtig uit te bouwen, de sympathie der inheemsche bevolking heeft verworven. In verscheidene streken van Indië, waar bepaalde infectieziekten voorkomen (miltvuur, haemorrhagische septicaemie, boutvuur, enz.), welke slechts door systematische immunisatie kunnen worden bestreden, komt in bevolkingskringen een uitgesproken verlangen naar voren om de zegeningen dier bestrijdingsmethoden deelachtig te worden, een omstandigheid, welke zich wel het duidelijkst demonstreert in het feit, dat de hoeveelheden antiserum en vaccin, welke werden afgeleverd, in een tijdsverloop van telkens 5 jaren als volgt toenamen:

Jaar	Antiserum (in Liters).	Vaccin (in Liters).
1920 .....	200 500	14 010
1925 .....	782 750	663 589
1930 .....	3 473 050	867 925



## D. VISSCHERIJ EN VISCHTEELT.

## 1. Zeevisscherij.

De inheemsche zeevisscherij langs de Noordkust van Java en Madoera — de Zuidkust leent zich slecht voor een bedrijf van beteekenis — omvat in de eerste plaats de z.g. majang-visscherij. Dit bedrijf wordt, voor het meerendeel op een afstand van minstens 20 mijl uit de kust, op sommige plaatsen tot 35—40 mijl toe, gedurende ongeveer 8 maanden van het jaar uitgeoefend door relatief zeer zeewaardige, als regel 10—12 M. lange en met gemiddeld 12 man bemande strandprauwen, majangs geheeten. Het daarbij gebruikte net, de pajang, is een  $\pm$  150 M. lange tweevleugelige cirkelzegen met zak, op de vangst in de middelste waterlagen ingesteld. Deze visscherij kan alleen worden uitgeoefend met behulp van in zee verankerde vischlokkers. Naast het majang-bedrijf wordt door dezelfde prauwen en met vrijwel hetzelfde net gedurende de overige maanden — doch soms ook als hoofdbedrijf — de djaboer-visscherij dicht bij de kust en zonder lokkers uitgeoefend. Eveneens op grooten afstand van de kust wordt op kleine schaal haaivisscherij met de beug uitgeoefend door kleine prauwen. Op enkele punten als Kendal, Pemalang, Hoek Indramajoe en in de baaien van Cheribon, Batavia en Bantam vindt men voorts een sero-bedrijf van beteekenis.

Behalve aan de Noordkust van Java en Madoera is er een intensief bedrijf in velerlei vorm in Straat Madoera en verder tot aan de Pampang-baai, een groot majang- en handlijnbedrijf op Kangean (Sapeken), en eene drukke lijn-visscherij op de Lima-eilanden. Zuid-Celebes met bijbehorende eilandengroepen, waar naast lijn- en rifvisscherij ook majang-visscherij en eene groote visscherij op vliegende visch wordt uitgeoefend, terwijl er ook eene schelpvisscherij van belang is, staat in beteekenis bij Java niet ten achter. In het gewest Manado wordt vooral op de Sangihe-eilanden uitgeoefend rifvisscherij en verder visscherij met buidelnets, strandzegen en hengels (bonito); voor een deel geschiedt dit door Tidoreezen, die van Tidore uit niet alleen naar de Minahasa, maar ook naar tal van zuidelijk gelegen eilanden uitzwermen. In Amboina is een hengelbedrijf (bonito) van beteekenis, terwijl de paarvisscherij bij Batjan en de Aroe-eilanden bekend is. Aan de Zuidkust van Borneo liggen slechts enkele groote visschersdesa's. In de Lampoeng-baai is in enkele maanden van het jaar een intensief majangbedrijf. Bij Billiton heeft men eene vrij omvangrijke rifvisscherij; op Bangka liggen belangrijke visschersdesa's. In Straat Malakka en ten zuiden daarvan gelegen eilandengroepen is veel drijfnetvisscherij. Langs de geheele — modderige — Oostkust van Sumatra van de Lampoengs tot Medan overweegt de visscherij met staketsels, waarbij van stroom of getij partij wordt getrokken. Van Soensang (vóór Palembang) uit wordt eene uitgebreide getijvisscherij gedreven, terwijl Bagansiapiapi een zeer belangrijk centrum van stroomvisscherij vormt.

Java, Madoera en Bali met hunne vischetende bevolking van veertig millioen zielen verbruiken enorme hoeveelheden gedroogde gezouten visch, trasi en pindang. Vrijwel alle uitvoer is dan ook op Java gericht. Bangansiapiapi verscheept de helft van zijne productie van 50 millioen K.G. naar Java; uit Indo-China en Siam (goeddeels via Singapore) komt het dubbele van den export uit Bagansiapiapi naar Java in de groote Java-importhavens binnen. Van enkele desa's aan de Zuid- en Zuidoostkust van Borneo uit gaat grondstof voor trasi naar Rembang. Van Zuid-Celebes inclusief de Lima- en Kangean-groepen worden groote hoeveelheden, vooral van vliegende visch en bambangan, door de inheemsche prauwvaart naar Java's Oosthoek vervoerd. Zelfs van de Molukken (Kau-baai) wordt, per K.P.M., naar Bali verscheept.

In het Oosten vormt alleen de residentie Manado een afzetreservoir van eenige beteekenis, waarheen van Makassar en Ternate wordt uitgevoerd. In het Westen vormt allereerst Malakka een gebied, dat buiten een groot eigen bedrijf invoer van belang o. a. uit Bagansiapiapi heeft. Sumatra's Oostkust benoorden Tandjoengbalai importeert uit Bagansiapiapi en heeft daarnaast aanvoeren van eigen kust.



Java vormt aldus een hoofdafzetgebied. Binnen bepaalde grenzen zijn afzetmoeilijkheden van beteekenis hier niet te verwachten. Stimuleering van den afzet zal dan ook hier geen middel kunnen zijn om het bedrijf langs de Java-kust belangrijk uit te breiden. Evenmin vormt voor Bagansiapiapi tegenwoordig de afzet een sleutelprobleem, al leiden de lage prijzen thans ook tot eenige vangrestrictie. Daarentegen valt ten aanzien van het Oosten met name van de Molukken en — zij het in mindere mate tengevolge van de eigen prauwvaart — van de Westkust van Zuid-Celebes te verwachten, dat de ontwikkeling van het bedrijf tegelijkertijd zorg voor uitbreiding van afzetmogelijkheid zal noodig maken.

Is voor Java, Madoera en Bali de omvang der vraag zeer groot, bevredigd kan deze slechts worden tegen voldoende lage prijzen, daar het hier vooral een hoofdvoedsel voor de laagste bevolgingsklassen geldt. De invoer uit Bagansiapiapi en Siam bestaat grootendeels uit gedroogde gezouten visch, die in detail veelal voor weinig meer in het binnenland wordt verkocht dan dezelfde vischsoorten bij verkoop versch ter vischmarkt aan Java's Noordkust opleveren. Alleen bij de groote aanvoeren in het hoofdseizoen van het majang-bedrijf, in het eind van het jaar, maakt de geconserveerde visch tegenover de groote aanvoeren van verse visch lage prijzen, die zelfs niet zonder invloed op de invoeren schijnen te zijn. Naast de verse en gepindangde visch uit het Javaansche bedrijf afkomstig, vormt de goedkoopere geïmporteerde visch in blik een iets hooger geprijsd artikel, dat ook door de bevolking wordt gegeten en vrijwel overal te verkrijgen is.

Het visscherijbedrijf op Java en Madoera zelf heeft vermoedelijk een grooter aandeel in de vischvoorziening dan gewoonlijk wordt aangenomen. De zoo belangrijke majang-visscherij levert naar schatting ongeveer  $\frac{2}{3}$  der totaal-vangsten, zowel in gewicht als in prijs.

Naar schatting zullen tusschen de 2200 en 2500 stuks majangprauwen op Java's kusten thuishooren. West-Madoera heeft geen majangprauwen, doch alis-alis-prauwen van 7 M. met 7 koppen bemand. Met deze vaartuigen wordt eveneens het majang-bedrijf uitgeoefend. Nergens liggen desa's van die grootte en bedrijvigheid zoo dicht opeen als in West-Madoera. Het aantal alis-alis-prauwen bedraagt  $\pm$  1700 stuks. In deze tellingen is de Kangean-archipel niet medegerekend. Voorts heeft men nog een ontelbaar aantal kleine en groote vlerkprauwen en gewone prauwtjes.

Het spreekt vanzelf, dat een dergelijke prauwvloot voortdurend vernieuwing behoeft. Bovendien worden de majang-prauwen niet volgens spantenbouw gebouwd en hebben zij daardoor een levensduur van gemiddeld slechts 6—7 jaar. Bouwcentra zijn vooral Sarang-Boeloe, Kendal, Pemalang en Astana bij Cheribon. In Sarang ondervindt de prauwbouw moeilijkheden, aangezien aldaar voor den bouw zéér breed hout moet worden gebruikt, zulks in verband met de vrij zware branding op die kust. In Kendal en de overige plaatsen gebruikt men smaller hout en kent men bovengenoemde moeilijkheid niet. Op de werf van het visscherijstation worden thans proeven genomen met de constructie van uit smaller hout en volgens spantenbouw gebouwde majang-prauwen, die een levensduur van 15—20 jaar hebben en bovendien voor motorgebruik geschikt zijn. Ook worden proeven met ombouw en versterking van gewone majang-prauwen genomen, welke tot nu toe gunstig resultaat opleverden.

In die desa's, waar de bevolking geen of weinig sawahs bezit, als b.v. in Pemalang en Sarang, heeft men een zeer intensief bedrijf. Daar, waar men sawahs bezit, wordt het bedrijf niet door alle prauwen onafgebroken uitgeoefend, doch wordt in bepaalde maanden ook de sawah bewerkt, hetgeen het zeevisscherijbedrijf benadeelt. Het aantal mannen in de desa's is bovendien meestal niet toereikend voor de bezetting der aanwezige prauwen, zoodat aanvulling van elders, dus met seizoenkrachten, noodig is. Waar deze omstandigheden in sterke mate voorkomen, heeft men geen krachtig bedrijf en wordt veelal de reeds hoogergenoemde djaboer-visscherij (dicht langs de kust en zonder lokkers) uitgeoefend. Het komt voor, zooals in Eretan, dat nog niet de helft van de benooidigde menschen in de desa woont. Alleen de krachtigste bedrijven hebben hun vaste bemanning en varen geregeld; dit kost echter dikwijls veel voorschot. Een



gewone desa van  $\pm 70$  majangs heeft ongeveer 3000 inwoners. Van hen behoort ongeveer  $\frac{1}{3}$  visscher te zijn. Desa's, die uitsluitend visschersbevolking hebben, zijn er echter maar weinige. Rekenende met eene gemiddelde bemanning van 12 man per majang-prauw en 7 man per alis-alis zijn door de majang-visscherij  $\pm 40\,000$  man gebonden.

Omtrent den omvang van de door deze vloot aangevoerde hoeveelheid visch bestaan geen nauwkeurige gegevens. Schattingen, gebaseerd op zooveel mogelijk betrouwbare gegevens nopens de gemiddelde vangst per prauw, voeren tot de conclusie, dat in totaal per jaar door de eigen majang- en alis-alis-vloot een 45 millioen K.G. versche visch op Java worden aangevoerd, eene waarde van  $\pm$  zes millioen gulden vertegenwoordigend.

Andere becijferingen, uitgevoerd op de basis van gegevens omtrent den omzet in verschillende deelen van Java, doen vermoeden, dat de opbrengst van de inheemsche zeevisscherij op Java en Madoera op meer dan 9 millioen gulden per jaar moet worden geschat.

Het in de majang-visscherij belegd kapitaal — voor den opzet van een nieuw majang-bedrijf is gemiddeld minstens f 1000 vereischt — bedraagt  $\pm$  een millioen gulden.

Een indruk van den totaal-aanvoer op Java en Madoera van gezouten, gedroogde versche zeevisch en trasi uit Indo-China, Siam, Bagansiapiapi, de Buitengewesten en door de visschers van Java en Madoera zelf geeft de volgende staat (in afgeronde cijfers).

Dure import (zoetwatervisich) .....	6	millioen K.G., tegen	2,5	millioen gulden
Goedkoope import .....	40	„ „ „	9	„ „
Sardines .....	4	„ „ „	1,5	„ „
Trasi-import .....	2	„ „ „	0,5	„ „
Bagansiapiapi totaal .....	25	„ „ „	4	„ „
Majang, alis-alis kustvisscherij ...	45	„ „ „	6	„ „
	25	„ „ „	3	„ „
Japansche rifvisscherij .....	5	„ „ „	0,5	„ „
Import Celebes, enz. ....	10	„ „ „	2	„ „
<hr/>				
162 millioen K.G., tegen 29 millioen gulden				

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat het inheemsche bedrijf een totaal-aanvoer van 70 millioen K.G. ter waarde van 9 millioen gulden meer dan  $\frac{2}{5}$  der geheele consumptie verzorgt; opgemerkt moet hierbij worden, dat het product van de eigen kustvisscherij in het algemeen beter is dan de geïmporteerde visch. Bij de gegeven cijfers moet men uiteraard nog de productie aan zoetwatervisich optellen om een beeld te krijgen van het totaal vischgebruik; vermoedelijk bedraagt de consumptie aan visch per hoofd der bevolking belangrijk meer dan 5 K.G. per jaar, ter waarde van ongeveer één gulden.

De versche visch wordt in de desa's geconserveerd door pindangen (koken met zout in aarden potten), door drogen of door zouten, indien het product niet voldoende versch meer is. Daarnaast vindt men in sommige desa's ook bereiding van kroepoek en trasi; in enkele gevallen is een geheele desa daarop gespecialiseerd, hetgeen uiteraard met de uitgeoefende visscherij weer nauw samenhangt.

De handel in pindang op Java heeft in den Oosthoek op sommige plaatsen het karakter van groothandel gekregen. Van het kleine bij Toeban gelegen station Pesantren der N.I.S. wordt per jaar ongeveer een millioen K.G. vervoerd, hoofdzakelijk in de richting Djember. Bij wagonladingen van anderhalve ton (de potten zijn volumineus verpakt) ter waarde van  $\pm$  f 400 wordt hier ten deele per remboursement verzonden. Volgens opgave gaan uit Bawean, waar door visschers uit Palang, enz. en uit West-Madoera geregeld, maar vooral omstreeks



April en in het najaar, gevischt wordt, een 80 0000 potten, ter waarde van meer dan f 100 000 gemiddeld per jaar per vrachtprauw naar die streken, die vermeld met de eigen „uitvoeren” naar het binnenland verhandeld worden. Deze pindang is meer dan 2 maanden houdbaar, hetgeen mede is toe te schrijven aan het feit, dat de visch in verscheren toestand ter markt wordt gebracht dan elders, daar bij Bawean de prauwen dicht bij de kust kunnen visschen. Voor het overige hebben alle groote desa's min of meer hun eigen afzetgebied en afzetwegen.

Oost-Madoera voert in hoofdzaak via Marengan-Soemenep met de inheemsche prauwenveeren en in mindere mate via Tandjoeng Tjerik bij Pamekasan naar Djember uit. West-Madoera voert eenerzijds via Kamal af en anderzijds via Sampang. Panaroekan en Probolinggo vormen de eindpunten.

De Oosthoek in engeren zin consumeert groote hoeveelheden visch. Behalve aanvoer uit Kangean en Celebes per vrachtprauw, uit de Molukken ook per K.P.M., van de Oost- en Zuidkust van Madoera, uit Toeban en uit het eigen „bedrijf” wordt er vermoedelijk ook een deel van de in Soerabaja geïmporteerde Bagansiapiapi- en Siam-visch en trasi gesleten.

Bali heeft geen eigen visscherij van beteekenis en voert eveneens uit Kangean (Sapeken), Celebes en Bagansiapiapi in. Soerabaja is een belangrijke doorvoerplaats van visch uit West-Madoera (kortdurende pindang, gedroogde visch, enz.), uit Pasoeroean en Blimbing (versche visch) en uit de omliggende vijvergebieden; voorts wordt aldaar ook importvisch doorgevoerd. Voor directen aanvoer van versche zeevisch is Soerabaja zeer ongunstig gelegen.

In Midden-Java wordt in het algemeen meer visch in ijs vervoerd dan elders. Kendal en Weleri vervoeren veel versche visch naar en via Semarang naar Solo, enz. Alleen de streek tusschen Kendal en Pekalongan vervoert pindang door de bergen recht naar het Zuiden. Ook verder wordt wel gepindangd, doch alle desa's van Pekalongan af, die bijna alle eene veiling hebben, vervoeren zeer veel visch versch (dikwijls met ijs) per trein en bus naar Cheribon, van waar autotransporten de visch verder naar Bandoeng brengen. Ook uit Indramajoe en Eretan wordt op die wijze wel versche visch naar Cheribon getrokken, echter in mindere mate, omdat het vervoer daar nog minder gemakkelijk is. Voor het overige gaat van de desa's tusschen Pekalongan en Cheribon veel visch, in meerdere of mindere mate gepindangd, het binnenland in, richting Banjoemas langs verschillende wegen. De vlugge vervoersmogelijkheid heeft dus in Midden-Java den handel in versche visch ontwikkeld ten koste van den pindanghandel. Batavia trekt — buiten de ter veiling gebrachte versche visch — ook groote hoeveelheden gedroogde en gepindangde visch van de Duizend-eilanden en vermoedelijk ook van elders. Van den millioeneninvoer van Bagansiapiapi- en Siam-visch ontvangt Batavia van de vier importhavens het leeuwendeel.

Een vrijwel op zichzelf staand bedrijf vindt men te Bagansiapiapi. In een zeer klein gebied wordt hier eene hoeveelheid visch gevangen, welke in gewicht grooter is dan de aanvoer te IJmuiden. Deze vangst geschiedt in hoofdzaak door vaste of halfvaste vischtuigen, diermids voor visch en boeboes voor de trasi-garnalen. Het bedrijf, evenals dat in heel Straat Malakka, is stroomvisscherij: de stroom voert de visch in deze groote rotanzeven en in de fuiken. Te Bagansiapiapi, aan den overwal (Poeloe Ketam) en verder zuidelijk in Straat Malakka, is voorts eene belangrijke drijfnetvisscherij, welke zóó geconcentreerd wordt uitgeoefend, dat het gebruik van motorcarriers met ijs hier vermoedelijk kans van slagen zou hebben. Bagansiapiapi gebruikt eene enorme hoeveelheid zout (22 miljoen K.G.) voor het conserveeren van de visch, waardoor het quantum versch gevangen visch wordt teruggebracht tot  $\frac{2}{3}$  à  $\frac{1}{2}$  aan conserveproduct, zijnde 50 miljoen K.G. Hier is uiteraard goedkoop zout vereischte. Geheel op conserveering met zout aangewezen is Bagansiapiapi echter niet. In stijgende mate verkoopen de buitenste diermids versche visch naar den overwal. Bagansiapiapi heeft verscheidene malen een dood punt gekend. Omstreeks 1916 was de toestand vrij kritiek, daar de vangsten afnamen en de kosten door verhooging van den zoutprijis en andere factoren stegen. Sindsdien zijn de vischtuigen meer naar buiten gebracht en veel grooter geworden, zoodat thans de grootste vrijwel in volle zee staan. Ook is enkele jaren later de zoutverstreking bevredigend ge-



regeld. Tot nu toe zijn de vangsten niet onbevredigend en vormen eerder de prijzen een rem. In hoever het bedrijf zich nog verder zal kunnen uitbreiden, is in menig opzicht een open vraag.

Eene Japansche rifvisscherij van beteekenis, uit Okinawa overgebracht, heeft zich de laatste jaren in Indië ontwikkeld met Batavia als basis. Dit bedrijf is uitsluitend gebonden aan de riffen en dus aan de eilandengebieden en niet te diepe onderzeesche rifcomplexen, waar uitsluitend rifvisch wordt gevangen. In tegenstelling tot het majang-bedrijf is deze rifvisscherij dus geen eigenlijke zeevisscherij. De vangst geschiedt zonder mechanische hulpmiddelen, het vervoer echter met motorbooten. De op de rifcomplexen bij Billiton, West-Borneo, Bawean, Kangean, enz. visschende ploegen worden alle van Batavia uit door deze transportvaartuigen bediend. In enkele dezer rifgebieden, zooals die tusschen Bangka en Billiton, is eene bevolkingsrifvisscherij van beteekenis.

De groote hoeveelheden in ijs verpakte rifvisch,  $\pm$  5 millioen K.G., te Batavia ter markt gebracht, werden tot eind 1930 zonder veel moeite door de markt geabsorbeerd. Het aantal motorcarriers bedroeg toen meer dan een dozijn. Nadien is door de toename der aanvoeren de prijs gedaald.

In het Oosten van den archipel treft men voorts eene Japansche hengelvisscherij op bonito aan, die vermoedelijk nog in de kinderschoenen staat en geheel op dezelfde wijze — alleen met motorvaartuigen — wordt gedreven als de inheemsche. Vooral in 1929 heeft op de kust van Krawang de visscherij met wijdmazige drijfnetten vlak bij modderige hoeken, goede vangsten gegeven, doch later heeft dit bedrijf geen resultaten meer opgeleverd.

Zout vormt tot nu toe het hoofdconserveermiddel voor visch in Indië. Nog slechts in geringe mate en dan nog in hoofdzaak na de landing wordt ijs gebruikt. Rookten van visch wordt alleen in het Oosten en vooral in de Molukken op relatief groote schaal gedaan. Drogen heeft ook op Java, hoewel niet op groote schaal, plaats, waarbij voor de grootere vischsoorten zout gebruikt wordt. Uitsluitend zouten (peda) gebeurt op Java alleen bij bedorven vangst of zeer overvloedigen aanvoer. Voor de pindangbereiding wordt op Java voor de langdurende pindang niet meer dan  $\frac{1}{4}$  van het vischgewicht aan zout gebruikt. Dikwijls echter pindangt men de visch slechts zóó, dat ze maar enkele dagen tot een week goed blijft. Men heeft dan veel minder zout noodig. Ten deele wordt het voor de conserveering benodigde zout, in totaal op Java en Madoera  $\pm$  een millioen K.G., in een dozijn vischinzoutingsloodsen tegen lagen prijs, n.l.  $3\frac{1}{2}$  cent per K.G. beschikbaar gesteld. Practisch gesproken liggen deze loodsen alle in Oost-Java en Madoera, hetgeen teeknend is voor de vervoers- en afzetverhoudingen en voor de wijze van conserveering. Naast het goedkope regie-zout wordt nog zeer veel ander zout gebruikt: er zijn groote desa's waar veel gepindangd wordt en waar toch dit goedkope zout niet verkrijgbaar is en ook geen levenskwestie vormt. In het Westen van den archipel is men sterk afhankelijk van zoutinvoer. In het Oosten is dit anders in verband met de aanwezigheid van groote zoutlanden op Celebes. De Molukken worden van daar uit voorzien. Dit goedkope zout is van zeer groot belang voor de visscherij rond Celebes.

Een der middelen, waardoor de productiviteit van het inheemsch visscherijbedrijf het meest kan worden bevorderd, is verbetering van de techniek en de methode van het visschen. Aangezien het inheemsche bedrijf deze verbetering niet zonder voorlichting zal kunnen bereiken, heeft de Regeering een zeevisscherijstation opgericht, ressorteerd onder de afdeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, hetwelk zich in de eerste plaats ten doel stelt die voorlichting, gegrond op practische vischproeven en eigen ondervinding, te verschaffen. Met dit werk is eerst in 1928 — de in 1906 voor het eerst ingezette bemoeienis met de zeevisscherij kwam zoo ver nog niet en werd in 1922 gelijkwideerd — begonnen. De behoorlijke uitrusting van het zeevisscherijstation en de systematische opzet der proeven en proefbedrijven dateeren van medio 1930.

De majang-visscherij, die verreweg het voornaamste deel der inheemsche visscherij vormt, komt het eerst in aanmerking voor bedrijfsverbetering; dit bedrijf leent zich daartoe ook technisch goed. Zoowel het gebruik van kleine ruw-



olietmotoren als van grootere en verbeterde netten en het bevissen van verder weggelegen vischgronden geven vangstverbeteringen, die in een gewoon vischjaar al spoedig de vangsten meer dan verdubbelen. Ten einde tevens de onkosten niet uit het oog te verliezen, worden de genoemde verbeteringen in proefbedrijven commercieel toegepast. Inbouw van motoren in bestaande prauwen en bouw van goedkoope motorprauwen heeft op de aan het station verbonden eigen werf plaats. Voor den scheepsbouw worden hier inheemsche prauwbouwers gebruikt uit de hoogergenoemde centra. Op deze wijze zal het mogelijk zijn om, zoodra beslist is, welke typen het best rendabel zijn, met geringe kosten den bouw van deze vaartuigen in de desa te brengen. Het streven om motorprauwen te maken, welke compleet niet veel meer kosten dan het dubbele der gewone prauwen, moet blijkens de tot nu toe verkregen resultaten bereikbaar worden geacht.

Het gebruik van motoren brengt visscherij-technisch wel geen groote moeilijkheden mede, doch maakt eenige opleiding voor nieuwe gebruikers toch noodig. Deze opleiding wordt gegeven in de proefbedrijven van genoemd station, welke dus tevens schoolbedrijven zijn. Onderricht in kompasgebruik en dergelijke wordt in die zeegebieden, waar dit noodig is, eveneens gegeven.

Zoowel de gegevens over de majang-visscherij als de proeven van het station, de mislukking der haavisscherij, de uit verschillende streken ontvangen inlichtingen en het terugloopen der vangsten van de Japansche drijfnetvisscherij hebben doen zien, dat de quantiteit, waarin visch in de Java-zee voorkomt, blijkbaar in nauw verband staat met het optreden van bepaalde moessonfactoren en dat er tevens vermoedelijk een zekere cyclus is van een aantal goede en slechte vischjaren. Eenige aanwijzing geven de totalen van de zoutcijfers der vischinzoutingsloodsen sinds 1910, welke in hoofdzaak een ongeveer driejarigen cyclus doen vermoeden. Het jaar 1929 was een goed vischjaar, het jaar 1930 was, op verschillende wijzen beoordeeld, slecht, het jaar 1931 dreigt zeer slecht te worden; de jaren 1923 en 1926 waren goed en relatief goed.

Een wetenschappelijk onderzoek ter oplossing van deze problemen draagt uiteraard een ander karakter en vereischt anderen opzet dan het biologisch onderzoek in de binnenvisscherij. Hierin komt het verschil in wezen tusschen de Overheidsbemoëienis met de zeevisscherij en die met de binnenvisscherij aan het licht. In het algemeen kan men n.l. zeggen, dat het bij de zeevisscherij eene onmogelijkheid is of vooralsnog blijven zal om de vischproductie, de grootte van den vischvoorraad, te beïnvloeden. Het komt dus allereerst aan op vervolmaking der vangmiddelen, der techniek. Daarentegen beheerscht men in de binnenwateren, doordien zij afgesloten gebieden vormen, in principe de vischproductie wel, is deze beheersching zelfs doel; de techniek der vangst, hoewel niet onbelangrijk, komt eerst in de tweede plaats.

## 2. Binnenvisscherij en vischteelt.

Omtrent den stand van de binnenvisscherij — waaronder hier verstaan wordt de visscherij op meren, plassen en rivieren van hun brongebied af tot in het mondingsgebied der stroomen, in zoover dit binnen de kustlijn is gelegen — en de vischteelt — het laten paaien van visch en het opkweken van visch in zoet-, brak- en zoutwatervijvers — in Nederlandsch-Indië is nog betrekkelijk weinig bekend, omdat met de systematische verzameling van de noodige gegevens, b.v. betreffende de hoeveelheid visch, welke jaarlijks wordt gevangen, alsmede de handelswaarde, welke deze vertegenwoordigt, slechts enkele jaren geleden een aanvang is gemaakt. Bovendien is daarbij al spoedig gebleken, dat het verkrijgen van juiste gegevens op dit gebied met zeer groote moeilijkheden gepaard gaat.

Met het oog echter op de groote waarde, welke productiecijfers voor een juist inzicht in de visscherij bezitten, heeft de onderafdeeling Binnenvisscherij van de afdeeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel getracht eenige gegevens te verzamelen omtrent de hoeveelheden en de waarde van den gevangen visch. Gedurende het jaar 1930 is onder leiding van een daarmede speciaal belasten adjunct-consulent eene poging gedaan om tot een statistiek omtrent aanvoer en prijzen van de meest belangrijke zoetwatervischarmten in West-Java te geraken. Op deze wijze is het gelukt eenig inzicht te



verkrijgen in de prijsbeweging en de fluctuaties der marktaanvoeren, doch ontrent de aanvoeren konden nog slechts zeer grove schattingen worden gemaakt.

Niettemin kan reeds thans worden gezegd, dat òf de natuurlijke omstandigheden, waaronder in alle waterrijke streken van Indië visch kan worden geproduceerd, òf de economische omstandigheden, onder welke dit product kan worden afgezet, zeer gunstig zijn, veel gunstiger dan in Europa.

Als voor de productie gunstige natuurlijke factoren kunnen de volgende omstandigheden worden genoemd. Door het ontbreken van een koel jaargetijde bestaat in Indië de mogelijkheid, dat de visch het geheele jaar door groeit. Zeer belangrijke, om haar goeden groei en haar groote vruchtbaarheid bekend staande vischsoorten, zooals de karpers — in Indië van ouds vertegenwoordigd door de ikan mas — vinden daar haar gevestigde levensvoorwaarden vervuld en vertoonen daardoor en in verband met het zoo juist aangehaalde feit een groei, die ongeveer 3 à 4 maal zoo snel verloopt als in Europa. Er bestaat voorts in Indië een ruime keuze van vischsoorten, welke dank zij haar uiteenlopende voedselbehoefte naast elkander in vijvers kunnen worden gekweekt, zonder voedselconcurrenten van elkander te worden. Bovendien is het productievermogen (de vruchtbaarheid) van water, in Indië veel voorkomende op jong-vulkanische gronden, zeer groot.

Tengevolge van deze verschillende factoren is het productievermogen van vijvers en ondiepe meren in Indië in het algemeen veel grooter dan dat van overeenkomstige ondiepe wateren in Europa. Een opbrengst van 200 K.G. bijgegroeide visch per H.A. en per jaar, die in Europa reeds als goed wordt beschouwd, is voor Indië zeer matig. Een verschil van 600 K.G. per jaar en per H.A. tusschen uitgezette pootvisch en afgevischte consumptievisch, hetgeen in Europa uitsluitend in hooggecultiveerde en sterk bemeste vijvers voorkomt, is in Indië geenszins zeldzaam, terwijl in Europa zoo goed als ondenkbare opbrengsten van boven de 1000 K.G. per jaar per H.A. in Indië herhaaldelijk zijn vastgesteld. Omstandigheden, die de mogelijkheid om visch te teelen zeer bevorderen, zijn de groote neerslag, waardoor een zeer groot wateroppervlak beschikbaar is, zoomede de deltavorming van vele rivieren, vooral langs Java's Noordkust en de Zuidelijke kusten van Celebes, die den aanleg van zoutwatervijvers en het daarin kweken van de waardevolle bandeng mogelijk maakt op overigens vrijwel waardelooze terreinen.

Niet alleen de productie, doch ook de afzet van den visch wordt in Indië door verschillende factoren gunstig beïnvloed, waaronder wel in de eerste plaats deze mag worden genoemd, dat, tengevolge van de dichtheid van de bevolking en het gebrek aan dierlijk eiwit, voor versche, vooral levende, zoetwatervisch in vergelijking met de productiekosten hooge prijzen kunnen worden gemaakt. Hoewel de bevolking deze behoefte grootendeels aanvult door de consumptie van goedkoopere gezouten en gedroogde of op andere wijze geconserveerde visch, heeft zij toch eene zekere voorliefde voor het gebruik van versche visch.

In verband met de sterke vraag naar visch en de geringe eischen, welke de inheemsche bevolking aan de grootte en overige eigenschappen van de visch stelt, kan de vischteelt zich handhaven op een betrekkelijk primitief peil. Al kan niet worden ontkend, dat daar, waar eeuwenoude specialiseering eene traditie heeft tot stand gebracht, n.l. in de vischteeltcentra van Priangan, zich ook bewonderenswaardig vernuftige methoden hebben ontwikkeld, over het algemeen heeft toch de vischteelt in Europa en Noord-Amerika een belangrijk hooger trap van ontwikkeling bereikt en verkeert de groote massa van de telers en in nog meerdere mate die van de kweekers, die zich beperken tot het opkweken van gekochte pootvisch tot consumptievisch, op dit punt in groote onwetendheid.

Opvallend is ook de primitieve wijze waarop de niet periodiek droogloopende waterreservoirs, zooals meren, over het algemeen worden geëxploiteerd. Het gebrek aan werkverdeling heeft ten gevolge, dat meestal een veel te groot aantal visschers bijna voortdurend vangt, dit als zijn recht beschouwt en absoluut niet genegen is van dit recht afstand te doen ten bate van eene geregelde exploitatie, die tot belangrijke verhooging van de te maken winst zou kunnen leiden.

In de provincie West-Java spelen binnenvisscherij en vischteelt een bijzonder



groote rol. Hoewel het om de hoogergenoemde redenen voorshands nog onmogelijk geacht moet worden omtrent de vischproductie nauwkeurige cijfers te verstrekken, kan toch op grond van verschillende vaststaande gegevens de waarde van de jaarlijks binnen deze provincie geproduceerde zoetwatervis op 5 tot 10 miljoen gulden worden getaxeerd.

Van West-Java uit verbreiden zich de vischteelt en de binnenvisscherij met snelle schreden oostwaarts. De voornaamste dragers van deze uitbreiding zijn de Soendaneesche pootvisch-handelaren, die echter in hun eigen belang hunne voorlichting zoo weten in te richten, dat het aantal pootvischkoopers gestadig toeneemt, zonder dat zich echter een succesvolle teelt in Midden-Java ontwikkelt, die een concurrent zou kunnen worden bij de levering van pootvisch. Doch niet overal gelukt hun dat. Dank zij de bemoeienissen van bestuursambtenaren zijn hier en daar nieuwe teeltcentra ontstaan, b.v. in de afdeeling Poerwokerto en vooral in het regentschap Bandjarnegara. Aan de groote belangstelling van den oud-regent van Bandjarnegara en aan de onvermoeide pogingen van den tegenwoordigen regent van die afdeeling is het te danken, dat zich aldaar een nieuwe vischteelt kon ontwikkelen, die reeds voor enkele desa's een hoofdbron van inkomsten vormt.

Het gebrek aan goede verkeerswegen heeft er toe geleid, dat de vischteelt zich hoofdzakelijk langs den grooten weg Bandjarnegara—Wonosobo ontwikkelde. Van Wonosobo uit trekken de venters van pootvisch over het Kledoeng-zadel tussehen de bergen Sindoro en Soembing het Temanggoengsche in, waar men weer, alhoewel veelal verkeer begonnen, pogingen tot vischteelt aantreft.

Andere teeltplaatsen van beteekenis in Midden-Java zijn o. a. de „rawa pening" bij Ambarawa — vroeger een groot meer, doch door natuurlijke verlagening van den waterstand een uitgestrekt moeras geworden — en eenige nieuw ontstane wadoeks. In de Vorstenlanden zijn eenige groote, voor industriele doeleinden kunstmatig aangelegde, stuwmeren in aanleg, die door hunne geringe diepte en groote uitgestrektheid visscherij-objecten van beteekenis kunnen worden.

In het over het algemeen zoo veel droger Oost-Java zijn vooral de kustvijvers voor de vischteelt van belang. Over onmetelijke uitgestrektheden liggen daar deze z.g. tambaks aaneengerijd, welke voor een groot deel zeer primitief worden geëxploiteerd. Het oppervlak van deze vijvers, die ook in West-Java en Midden-Java voorkomen, werd door Reyntjes in 1923 op 55 262 H.A. geschat, terwijl de waarde van de opbrengsten ondanks de primitieve exploitatiewijze op minstens 10 miljoen gulden per jaar kan worden geschat.

Ook Madoera en — in vermoedelijk veel hogere mate — Zuid-Celebes hebben belangrijke kustvijvers.

Op Sumatra wordt een uitgebreide binnenvisscherij en vischteelt aangetroffen. De talrijke en — in tegenstelling met de West-Javasche — veelal heldere rivieren van dat eiland, die een sterk vertakt net van mondingsrivieren hebben, zijn nog zeer weinig object van studie geweest; de meren zijn voor een groot deel onderzocht door op visscherijgebied ervaren buitenlandsche geleerden. Daarbij is gebleken, dat sommige dier meren niet minder diep zijn dan soortgelijke, door volloopen van vulkanische spleten of kraters tot stand gekomen, meren op Java en Bali. Aanvankelijk meende men, dat deze diepe meren belangrijk voor de visscherij zouden zijn, doch het limnologisch (zoetwaterkundig) onderzoek der laatste jaren heeft aan het licht gebracht, dat de meeste niet geschikt zijn voor eene winstgevende exploitatie. Men heeft kunnen vaststellen, dat de oevers van deze meren meestal zeer steil zijn en dat reeds op een diepte van  $\pm 10$  M., in sommige jaren zelfs bij eene geringere diepte, het zuurstofgehalte van het water, hetwelk visschen voor hunne ademhaling noodig hebben, begint te verminderen. In plaats daarvan treft men op deze diepte en nog veel meer nabij den in totale duisternis gelegen bodem koolzuur aan, in een hoeveelheid, die vergiftig is voor visschen en andere dieren, b.v. voedseldieren voor de visschen.

Eenige van de groote meren op Sumatra vormen hierop eene uitzondering zoowel omdat zij uitgestrekte ondiepe gedeelten hebben, als ook — en dit geldt vooral voor het uitgestrekte Toba-meer — omdat de winden eene sterke vermenging van oppervlakte- en dieptewater tot stand brengen.



De vischteelt wordt in sommige gedeelten van Sumatra, b.v. in de Padangsche Bovenlanden, beoefend op een wijze, die niet ten achter staat bij de Soendaneesche; de vroeger gevolgde primitieve methoden werden verbeterd door Soendaneezen, die men, dank zij de medewerking van bestuursambtenaren, kon laten overkomen. Moderner werkwijzen zijn echter nog totaal onbekend. Plaatselijk, zooals in sommige streken van Tapanoeli, heeft de vischteelt groot nadeel ondervonden door de demping van vischvijvers, in het belang van de malariabestrijding voorgeschreven. Deze maatregel berustte op de thans door den Gezondheidsdienst verlaten opvatting, dat de vischteelt eo ipso bevorderlijk is voor de verspreiding van de malaria. Thans weet men, dat de mogelijkheid bestaat door zorgvuldig schoonhouden van het wateroppervlak en van de oevers, dus door verwijdering of korthouden van plantengroei, het water minder aantrekkelijk te maken voor muggen, die haar eieren daar wenschen te deponeren. Verder staat thans vast, dat men door dit schoonhouden aan die vischsoorten, welke zich bij voorkeur met aan het oppervlak van het water levende muggenlarven voeden, kans geeft de ondanks de voorzorgsmaatregelen tot ontwikkeling gekomen muggenlarven op te eten. In verband hiermede is de opvatting ontstaan, dat men in de vischteelt juist een middel kan vinden om tot een beter beheer van de waterreservoirs te geraken en het vroegere probleem heeft zich dientengevolge opgelost in de vraag, of het mogelijk is van de bevolking gedaan te krijgen, dat zij tot behoud van de vischteelt het wateroppervlak schoon houdt.

Als gelukkige bijomstandigheid dient vermeld te worden, dat onder de in vijvers en plassen kweekbare visschen van Indië een soort is, die zeer speciaal plantenetend en daarbij vluiggroeiend is. De verspreiding in de vijvers van deze vischsoort, de Tawes (*Puntius Javanicus*), wordt dan ook beschouwd als een voornaam taak van den visscherijdienst. Een nadeel van deze vischsoort is echter, dat zij vrij gevoelig is voor zuurstofgebrek. Een taak van onderzoek vormt in dit verband de vraag, of er onder de Indische visschen misschien nog andere soorten zijn, die men ook voor het kort houden van de planten kan gebruiken, zonder dat zij te hooge eischen stellen aan het zuurstofgehalte van het water.

Aan de bovengenoemde onderafdeeling Binnenvisscherij is verbonden een laboratorium voor de binnenvisscherij te Buitenzorg, dat met den eigenlijken voorlichtingsdienst nauw verbonden is. De onderzoekingen van dit laboratorium, dat ook voor opleiding van vakkundigen bestemd is, hebben zich tot nu toe moeten beperken tot de zoetwatervischteelt.

In 1930 had de teelt van de Indische karperrassen, ikan mas en si njonja, de bijzondere aandacht. Met het oog op het belang eener betere bekendheid met den groei, dien deze rassen onder de voor haar meest gunstige omstandigheden kunnen bereiken, werden verschillende reeksen proeven omtrent den maximalen groei genomen. Hierbij werden de reeds zoo hoog gestelde verwachtingen verre overtroffen en het zeer belangrijke eindresultaat was, dat de ikan mas en si njonja in  $\pm$  100 dagen, in plaats van de meestal vereischte 6 à 12 maanden, de voor Java buitengewone lengte van 15 c.M. (van mond tot einde staartvin gemeten) bij een gewicht van 60 à 75 gram konden bereiken, zonder dat gebruik werd gemaakt van kunstmatige voedermiddelen, welke een goede rendabiliteit in gevaar zouden hebben gebracht. De hier gevolgde methode, waarbij zorg gedragen wordt, dat geen enkele visch ook maar één dag lang voedselgebrek lijdt, komt in principe overeen met het bekende uitdunnen, dat een goede tuinier doet om elke plant tot haar recht te doen komen. Dit systeem is onder den naam van den uitvinder als „Dubisch-systeem” in Europa reeds lang bekend. Zijne praktische toepassing in Indië echter was niet eerder mogelijk, dan nadat men had vastgesteld, hoe de groei in Indië verloopt, als de visch volop voedsel heeft. In hoeverre dit systeem ingang zal vinden in de praktijk van den inheemschen vischkweeker, is een vraag, die pas later zal kunnen worden beantwoord, omdat hierbij volksgewoonten, werkverdeeling, plaatselijke en tijdelijke behoefte aan visch een groote rol spelen.

Naast deze praktische resultaten leverden deze proeven wetenschappelijke gegevens, die ook buiten de tropen de aandacht trekken, omdat zij in menig opzicht tot eene nieuwe zienswijze aanleiding geven. Vooral door de bedoelde



proeven is aan het licht gekomen, hoe veel eerder de karper in Indië geslachtsrijp kan worden dan in Europa, n.l. in  $\frac{1}{2}$  jaar tegenover 3 tot 4 jaren in Europa. Verder is nu buiten twijfel gesteld, dat de paaibeurten van Indische karper-rassen zich om de 4 à 8 weken kunnen herhalen, terwijl in Europa tusschen twee paaibeurten in den regel 1 jaar ligt.

Onderzoekingen, die van het begin af een meer wetenschappelijken opzet hadden, doch daarom niet minder belangrijk voor de praktijk zijn, betroffen de temperatuur-wisselingen van stroomend en van stilstaand water in den loop van 24 uur en gedurende langere perioden. Parallel loopende onderzoekingen gaven inlichtingen omtrent het zuurstofgehalte van stilstaand vergeleken met dat van stroomend water. Als resultaat van deze onderzoekingen werd gevonden, dat in de tropische gebieden het stroomend water niet, zooals dat in koele klimaten het geval is, het gunstigste milieu vormt voor de vischsoorten, die behoefte hebben aan veel zuurstof. Deze inzichten dwingen tot eene nieuwe beoordeeling van de tropische stroomen en beken, hooggebergte-beken uitgezonderd.

Het buiten het laboratorium en zijne naaste omgeving verricht werk betrof vooral onderzoekingen van meren. Uitgaande van gegevens, welke op het zeer succesvolle exploitatiebedrijf van het stuwmeer Tjiboeroej bij Padalarang konden worden ingewonnen en onder toepassing van de in Europa tot stand gekomen methoden van onderzoek, verkreeg men eerder dan eigenlijk kon worden verwacht een inzage in de verhoudingen, waarvan de exploitatie van ondiepe meren afhankelijk is.

Zooals kon worden verwacht, bleek, dat ook op dit gebied traditie en gewoonte factoren vormen, welke eene toepassing van de nieuw gevonden werkwijzen door de bevolking vaak ernstig in den weg staan.

In verschillende gevallen werd de hulp van het laboratorium ingeroepen ter bestrijding van vischsterfte; het onderzoek bracht niet slechts de verwachte aanwijzing tot eene verbetering, doch gaf tevens wetenschappelijk uiterst interessante resultaten. Het bleek namelijk, dat de sterfte van een bepaalde vischsoort te wijten was aan het feit, dat deze soort tijdelijk uitsluitend van een voedsel leefde, dat zich in overmaat had ontwikkeld. De bestrijding van het kwaad bestond in het nalaten van bemesting, eene sterke opvoering van het aantal visschen van deze soort om eene betere verwerking en verdeling van de voedsel-massa's te verkrijgen, terwijl overigens de natte moesson, waarin de voedsel-hoeveelheid dunner zou worden, moest worden afgewacht.

Andere onderzoekingen betroffen parasitaire ziekten, onder welke het vischbroed bij de zooveel gebruikelijke overmatige bezetting der vijvers heeft te lijden. Hierbij kon worden bewezen, dat de epidemieën door den zoogworm *Dactylogyrus* veroorzaakt, sterk worden bevorderd door de eigenaardigheid van dit dier, dat het zich bijzonder sterk vermeerdert, zoodra zijn gastheer begint te kwijnen of te sterven.

Niet alleen ter voorkoming van deze epidemieën, maar ook om redenen van economischen aard dient het overbezetten van de vijvers te worden tegengegaan, wijl anders het van nature in de vijvers aanwezige voedsel — ofschoon wel toe-reikend om een zeer bescheiden groei van het te groote aantal visschen mogelijk te maken — niet voldoende is om de visch snel in gewicht te doen toenemen. Het „onderhoudvoedsel” levert immers geen winst op, pas het „groeivoedsel” rendeert. Aldus neemt het rendement toe, naarmate de tijd van opkweeken wordt bekort.

Behalve aan wetenschappelijk werk en onderzoek worden het laboratorium en de hieraan verbonden vischvijvers mede dienstbaar gemaakt aan het ver-strekken van onderwijs in cursusvorm aan een aantal adjunct-landbouwconsul-enten en visscherijambtenaren. De opleiding van jonge consulenten en van adjunct-consulenten werd in 1930 voltooid.

Om de belangstelling in de visserij te stimuleeren werden eenige tentoon-stellingen en lezingen gearrangeerd. Hierbij dienen als hulpmiddelen een diaposi-tievenarchief en zelf opgenomen smalfilms, welker projectie in het algemeen groote belangstelling ondervindt van de zijde der inheemsche visscherijbevolking. De mogelijkheid om in de daarvoor in aanmerking komende desa's voorstellingen te



geven vond aanzienlijke uitbreiding door de aanschaffing van een speciaal tot laboratorium ingerichte groote automobiel, welke, in dienst gesteld voor het onderzoek van meren, tevens gelegenheid biedt om door het vertoonen van films opvoedend te werken.

Het verrichte wetenschappelijk onderzoek is van zeer grooten invloed geweest op de exploitatie der Gouvernementskwekerijen. Heeft de kwekerij te Kalen, eene typische laaglandkwekerij, die zich bijzonder op Tawes-teelt toelegt, dezen invloed minder ondervonden, t. a. v. de kwekerij te Poenten moesten uit de te Buitenzorg verkregen inzichten consequenties worden getrokken, welke tot ingrijpen dwongen.

In het algemeen bleek namelijk, dat de kweekers, die van evengenoemde kwekerij visch betrekken, te weinig rekening houden met de individueele vruchtbaarheid van de vijvers, waardoor meestal veel meer pootvisch wordt gekocht dan overeenkomt met een rendabel bezettingsaantal. Ook heerscht bij velen het verkeerde denkbeeld, dat de z.g. edelkarper, een nakomeling van de uit Europa ingevoerde Galicische karper, een vischsoort is, welke onder alle omstandigheden een buitengewoon snellen groei vertoont, terwijl dit inderdaad slechts het geval is met een aan Europeesche vischcultuurtoestanden en lage temperaturen aangepast ras van dezelfde soort (*Cyprinus carpio* L.) als de inheemsche karper, de ikan mas. Voorts is vrij algemeen verspreid de onjuiste meening, dat in kleine huisvijvers met behulp van „bijvoeding”, d. i. het verstreken van handelsvoedermiddelen, belangrijke hoeveelheden visch rendabel kunnen worden gekweekt.

De hierbedoelde verkeerde begrippen hebben er toe geleid, dat een groot deel van het uit Poenten verzonden vischmateriaal op een zeer ondoelmatige wijze werd voortgekweekt, waardoor onbevredigende resultaten werden verkregen.

Ten einde aan dezen ongewenschten toestand een einde te maken, werden eenige maatregelen genomen, welke meer zekerheid gaven, dat de van de Gouvernementskwekerijen afkomstige visch op vakkundige en productieve wijze zou worden behandeld. In de eerste plaats werd bepaald, dat de van buiten het ressort Malang en omgeving komende bestellingen van pootvisch pas na goedkeuring van den ambtenaar, in wiens ressort de desbetreffende vijver is gelegen, mogen worden uitgevoerd. Vervolgens werd besloten om de Galicische karper niet naar plaatsen met eene hoogteligging beneden de 500 M. te zenden, tenzij eenige zekerheid bestaat, dat de desbetreffende vijver ondanks zijne lage ligging niet te warm is voor deze vischsoort.

Uitvoerige onderzoekingen hebben plaats gevonden omtrent de waarde van de Galicische karpers voor Indië.

De invoer van andere Europeesche visschen laat zich minder moeilijk beoordeelen. De zeelt (*Tinca vulgaris*) heeft zich hier en daar op Java gemakkelijk gehandhaafd; elders verdween deze voor Indië absoluut nieuwe vischsoort echter spoorloos in de vijvers. Ook zij groeit in Indië, voor zoover daar de voorwaarden gunstig zijn, vlugger dan in Europa, doch van economische beteekenis kan zij slechts dan worden, wanneer de prijs, die hiervoor kan gemaakt worden, zooveel hooger is dan die voor den karper, dat zij opweegt tegen den langzameren groei en de mindere grootte. De speciale eigenschap van de zeelt, n.l. dat zij weinig graten heeft, is practisch niet in geld te waardeeren, aangezien de bevolking gewend is de visch met graat en al op te eten, een gewoonte overigens, die bij het algemeene kalkgebrek als doelmatig voor de volksgezondheid is te apprecieeren.

De hooger reeds genoemde Gouvernementskwekerij te Kalen heeft eene geheel andere doelstelling dan die te Poenten. Zij heeft in hoofdzaak het pootmateriaal te leveren voor de noordwestelijk van Soerabaja gelegen stuwmeren, welke door de bevolking onder leiding en met behulp van de visscherij-ambtenaren worden geëxploiteerd. Bovendien levert zij pootmateriaal van Tawes (*Puntius Javanicus*), welke vischsoort vooral dient voor het korthouden van plantengroei in de tot kort geleden zeer verwaarloosde kustvijvers van die streek, vooral nabij Djenoe.

De onderafdeeling Binnenvisscherij heeft verder de beschikking over ver-







## E. JACHT EN INZAMELING VAN BOSCH- EN NATUURPRODUCTEN.

## 1. De jacht.

Zoolang de bevolking alleen jaagt ter bevrediging van eigen behoeften, hetzij ter wille van de vleeschvoorziening, hetzij ter wille van dierlijke producten, welke voor kleeding of versiering dienst moeten doen, is de jacht gewoonlijk weinig intensief en dreigt er weinig of geen gevaar voor den wildstand. Zoodra echter bij meer ontwikkeling van een streek de vraag naar en de handel in producten, welke door jacht verkregen worden, toeneemt, is gevaar voor uitroeiing niet denkbeeldig. Zoo is de verontrustende vermindering van rhinocerossen bijna geheel te wijten aan de bijzonder hooge prijzen, welke door Chineezzen worden gegeven voor de hoorns van deze dieren, welke als geneesmiddel zeer gezocht zijn. Orang-oetans werden vrijwel niet vervolgd, totdat zich naar deze menschen een ongekende vraag ontwikkelde door dierentuinen en andere wetenschappelijke instellingen. Kroonduiven en paradijsvogels werden ongemoeid gelaten, totdat de mode versiering van dameshoeden met de veeren van deze vogels eischte.

Als uitspanning of sport wordt de jacht door de Inlandsche bevolking vrijwel niet beoefend; als zoodanig kunnen feitelijk alleen de bekende hertenjachten te paard in Priangan en op Celebes gelden. Op Java behooren deze jachten echter vrijwel tot het verleden. Wel worden tal van andere middelen gebruikt om het wild ter wille van het vleesch of voor den verkoop te bemachtigen, waarvoor de meest gebruikelijke wijzen zijn het bezigen van valkuilen en strikken en het drijven van wild in netten.

Juiste gegevens over de jacht in Indië zijn nog niet beschikbaar. Vooral gegevens over den feitelijken wildstand zijn zeer moeilijk verkrijgbaar en veelal berusten deze nog op schattingen, waarvan de juistheid, indien men het uitgestrekte gebied en het gering aantal controleerende personen in aanmerking neemt, dikwijls ernstig in twijfel moet worden getrokken. Verwacht mag worden, dat de jachtcommissies, welke sinds de inwerkingtreding op 1 Juli 1931 van de nieuwe jachtordonnantie (I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 132) door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel kunnen worden ingesteld, in hunne jaarlijks uit te brengen rapporten ook den stand van het wild, en wel in de eerste plaats het z.g. grof wild, in beschouwing zullen nemen.

Toch kunnen ook thans reeds enkele gegevens geput worden uit de uitvoercijfers van eenige dierlijke producten, waarbij echter in het oog moet worden gehouden, dat deze uitvoer veelal slechts betrekking heeft op een gedeelte — in sommige gevallen zelfs een gering gedeelte — van het totaal aantal, dat van een bepaalde diersoort wordt buitgemaakt.

De jaarlijksche uitvoer van ivoor bedroeg in de laatste jaren gemiddeld 350 K.G. Het gemiddeld gewicht van een paar tanden op 10 K.G. stellend, daar zoowel groote als kleine tanden uitgevoerd worden, wijst dit cijfer uit, dat jaarlijks minstens 35 olifanten worden gedood. Echter kan wel worden aangenomen, dat het aantal dieren, dat jaarlijks als slachtoffer valt, veel grooter is. Deze cijfers betreffen vrijwel uitsluitend Sumatra, daar behalve op dat eiland, in den archipel geen olifanten voorkomen, uitgezonderd een gering aantal exemplaren op Borneo, die daar vermoedelijk ingevoerd zijn.

De uitvoer van huiden van in het wild levende dieren wordt in de statistieken in het algemeen niet gespecificeerd; alleen de huiden en horens van herten worden afzonderlijk vermeld. Uit de hierop betrekking hebbende cijfers blijkt wel, dat de jacht op dit wild, alleen al ter wille van den uitvoerhandel, een enormen omvang heeft bereikt. Vermoedelijk zal het aantal, dat van deze dieren jaarlijks wordt buitgemaakt, ongeveer 200 000 bedragen, ongerekend het aantal, dat alleen geschoten wordt ter wille van het vleesch.

De vogeljacht is de laatste jaren vrijwel geheel verlopen. In 1919 bedroeg de uitvoer van vogelhuiden, voornamelijk die van paradijsvogels, nog meer dan 120 000 stuks, ter waarde van ruim twee millioen gulden. Deze jacht heeft nu vrijwel haar geheele beteekenis verloren, daar er zoogoed als geen vraag meer is



naar dit artikel. Uit maatschappelijk oogpunt is dit eerder toe te juichen dan te betreuren, daar de vogeljacht op de primitieve volken van Nieuw-Guinee een demoraliserenden invloed had, doordat de jacht voornamelijk gefinancierd werd door minder gunstige elementen van elders. Bovendien vormde deze jacht, zoolang daarmee veel geld werd verdiend, voor de betrokken Inheemsche bevolking een ernstige hinderpaal om tot geregelder toestanden te komen.

Andere diersoorten, waarop in Indië ter wille van de huid veel jacht wordt gemaakt, zijn slangen en leguanen. Dat deze jacht ook uit economisch oogpunt van beteekenis is, blijkt uit de uitvoercijfers, welke uitwijzen, dat in 1930 de huiden werden uitgevoerd van 1 247 129 slangen en 295 600 leguanen, onderscheidenlijk ter waarde van f 2 351 370 en f 572 364.

Op Java gaat in het algemeen de stand van grof wild zeer achteruit. In het bijzonder wordt daar de banteng met uitroeiing bedreigd door het onbeperkte neerschieten, dat al te veel plaats vindt, ook al is de open jacht slechts tot enkele maanden per jaar beperkt. Op het oogenblik zijn echter nog enkele gebieden aan te wijzen, waar deze soort nog betrekkelijk veel voorkomt. De intensieve jacht vormt evenwel een ernstig gevaar voor de instandhouding van den banteng, gezien vooral het geringe voortplantingsvermogen van dit rund.

Waar ook van verschillende zijden werd gewezen op den achteruitgang in West-Java van ander wild, als herten, kidangs en dwerggherten, werd zelfs overwogen de jacht op alle genoemde dieren gedurende twee jachtseizoenen geheel te sluiten. De toepassing van dezen maatregel heeft echter moeten wachten op de invoering van de nieuwe jachtordonnantie, waarbij aan de provincie of het gewest de bevoegdheid wordt toegekend om bij verordening of keur de jacht in een bepaald gebied te sluiten. Wel werd door de Gouverneurs van West- en Midden-Java besloten alle in stand te houden wildhoutbosschen aan te wijzen als gebieden, waarin voor het uitoefenen van de jacht of het voeren van schietgeweer eene schriftelijke vergunning wordt vereischt, af te geven door den betrokken Resident-afdeelingshoofd, terwijl zij tevens aan alle residenten hebben opgedragen om, ter bescherming van bovengenoemde wildsoorten, de uitgifte van bedoelde vergunningen zooveel mogelijk te beperken. Aan den anderen kant moet evenwel rekening worden gehouden met de herhaaldelijk vernomen klachten over schade, door bantengs toegebracht aan ondernemingen of aan bevolkingsaanplantingen.

Wettelijke regeling van de jacht vond in Indië voor het eerst plaats in 1909, toen bij Ord. van 14 Oct. 1909 en G. B. 24 Dec. 1909 n°. 59 (I. S. nos. 497 en 594) alle zoogdieren en vogels in bescherming werden genomen met uitzondering van diersoorten, die ten allen tijde en zonder eenige beperking gejaagd mochten worden en van dieren, waarop alleen uit winstbejag werd gejaagd, zooals de paradijsvogels, ten aanzien waarvan het Hoofd van gewestelijk bestuur de beschermende bepalingen geheel of gedeeltelijk kon opheffen.

Eene feitelijke regeling van de jacht werd hiermede echter niet bereikt, daar de jacht op wild gewoonlijk gedurende het geheele jaar onbeperkt werd toegelaten, terwijl de bescherming, die aan de groote massa der overige zoogdieren en vogels was toegedacht, wegens gebrek aan middelen om de bepalingen te handhaven veelal een doode letter bleef.

De bij G. B. 25 Febr. 1920 n°. 62 ingestelde jachtordonnantie-commissie is ontbonden (G. B. 10 Juli 1931 n°. 26).

In 1924 kwam eene nieuwe jachtordonnantie tot stand (I. S. n°. 234), waarbij voor het eerst niet alleen jachttijden werden voorgeschreven, maar ook jachtacten werden ingevoerd, waarvoor eene vergoeding, varieerend van f 10 tot f 200, werd geheven. Deze nieuwe ordonnantie, die evenals de vorige van 1909 zoowel ten opzichte van de jacht als van de dierenbescherming voorschriften bevatte, werd alleen van toepassing verklaard voor Java en Madoera, aangezien voor het meerendeel der Buitengewesten eene intensieve regeling van de jacht, als vastgelegd in die ordonnantie, niet uitvoerbaar werd geacht. Voor deze gewesten bleef dus de oude ordonnantie nog van kracht.

Terwijl bescherming van bepaalde diersoorten, die met uitroeiing worden bedreigd, in geheel Indië zeer wel doorvoerbaar is, moet een intensieve bemoeie-



nis met de jacht in vele gewesten nog als geheel prematuur worden beschouwd. Daarom zijn dan ook bij de nieuwe regeling van deze materie de jacht en de dierenbescherming geheel afzonderlijk behandeld (I. S. 1931 nos. 133 en 134).

## 2. Inzameling van bosch- en natuurproducten.

De inzameling van bosch- en natuurproducten heeft voor een deel voor eigen gebruik der bevolking plaats. Omtrent deze soort inzameling ontbreken nadere gegevens.

Wat de inzameling van boschvoortbrengselen voor verkoop betreft, kan in het algemeen gezegd worden, dat zij, niettegenstaande in de algemeene daling der productenprijzen ook de boschvoortbrengselen werden medegevoerd en zelfs de afzetmogelijkheid speciaal voor enkele harsen sterk verminderde, in verschillende streken een belangrijke bron van inkomsten bleef vormen voor de Inheemsche bevolking. De waarde der uit Indië naar het buitenland uitgevoerde hoeveelheid van de voornaamste dier producten bedroeg in 1930: van rotan  $5\frac{1}{2}$  miljoen, harsen (waaronder copal, damar en benzoë de belangrijkste zijn)  $6\frac{1}{2}$  miljoen, verschillende getahsoorten ruim 1 miljoen, tengkawangpitten ruim  $\frac{1}{2}$  miljoen, in totaal voor de geheele groep van producten ruim  $13\frac{1}{2}$  miljoen gulden, tegen bijna 23 miljoen gulden over 1929. Waar de exploitatie van boschproducten in groote bedrijven (concessies) uitzondering bleef, en, waar hij wordt toegepast (Molukken), deze bedrijfstvorm bijna geheel aansluit aan den overigens algemeen gebruikelijken vorm van bevolkings-opkoop, kan worden aangenomen, dat die uitvoerwaarde voor verreweg het grootste deel in handen kwam van de Inheemsche inzamelaars en de bij de opkoop-organisaties betrokken tusschenpersonen. Weliswaar is in die cijfers ook de waarde begrepen van de als cultuur-product geogste rotan, doch waar de aanplant van rotan zoo volkomen gebonden is aan de aanwezigheid van bosch, kan er, ook al wordt o. a. in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en in Palembang in de aangelegde tuinen reeds meer rotan geogst dan in het oorspronkelijk bosch, geen bezwaar tegen bestaan, dat de in deze tuinen geogste rotan in de statistieken, waaraan bovenstaande cijfers zijn ontleend, niet van het echte boschproduct wordt onderscheiden.

De vogelnestgrotten en klippen bleven, evenals de vindplaatsen van schildpadeieren, object voor krachtens bijzondere huurovereenkomst optredende exploitanten. Belangrijke vindplaatsen van vogelnesten bevinden zich in het regentschap Karanganyar, de Vorstenlanden, Bali en Lombok, Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; van schildpadeieren in den Riouw-archipel en op eenige eilanden van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en van vleurmuizenmest in een aantal grotten op Java. Omtrent de verkregen hoeveelheden dezer voortbrengselen ontbreken nauwkeurige gegevens.

In de Buitengewesten is de inzameling van boschproducten, bestemd voor eigen gebruik, overal van retributieheffing vrijgesteld. Wel stellen de verschillende agrarische reglementen (Sumatra's Westkust, Riouw en Onderhoorigheden, Zuid-Sumatra, Bangka en Onderhoorigheden, Manado, Bali en Lombok) aan het z.g. zamelrecht bepaalde grenzen. Behalve de algemeene, naar den grondslag echter niet overal gelijke, heffing van een uitvoerrecht, bleef Overheidsbemoeyenis met de boschproducteninzameling beperkt tot retributieheffing in enkele gewesten krachtens de boschbeschermingsordonnantie (Palembang, Lampoengsche Districten, Billiton, Riouw en Onderhoorigheden, onderafdeeling Singkel van het gewest Atjeh en Onderhoorigheden), terwijl lokaal regelingen werden uitgevoerd en voorbereid met het doel dreigende uitroeiing van bepaalde producten als gevolg van irrationeelen oogst te voorkomen. In de zelfbesturende landschappen bleven de oude adatheffingen, veelal aan gewijzigde omstandigheden aangepast, onder verschillende benamingen (tjoekai, sepoeloeh satoe, pantjong alas, soesoengromang) bestaan, terwijl dergelijke heffingen ook in enkele tot het rechtstreeks bestuurd gebied behorende streken, zonder dat daaraan eene wettelijke sanctie is verleend, gehandhaafd bleven, waarbij de inkomsten dan ten goede komen aan gemeenschaps-, waaronder onderafdeelingsskassen.



Voor de Landsbosschen op Java en Madoera is volgens art. 17 der bosch-crdonnantie Java en Madoera (I. S. 1927 n°. 221) in verband met hoofdstuk VI van het boschdienstreglement (Bb. n°. 11825) de inzameling van boschvoortbrengselen in het algemeen aan beperkende bepalingen onderworpen. Het vaststellen van uitvoeringsvoorschriften is gedeeltelijk overgelaten aan de provinciale raden; provinciale verordeningen tot regeling dezer materie kwamen tot dusver niet tot stand.

Op Java en Madoera is het beheer over de vogelnestklippen en vleemuizen-grotten overgedragen aan de als zelfstandige gemeenschappen aangewezen regentschappen, terwijl de inzameling van schildpadeieren door den betrokken regentschapsraad kan worden geregeld.

In de Buitengewesten heeft verhuring van deze objecten plaats door middel van contracten, in den regel na openbare verhuring voor een termijn van 1 of 3 jaar.

De berekende opbrengst wegens verhuur van de aan den Lande gebleven vogelnest- en meststofgrotten over het jaar 1930 bedroeg f 41 145, terwijl door de houders der vergunningen tot inzameling van schildpadeieren f 7246 verschuldigd was.



## F. BOSCHBOUW.

## 1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie.

## a. Beheer.

Het beheer van de aan het Land toebehoorende bosschen in Nederlandsch-Indië geschiedt door den Dienst van het Boschwezen, die sinds de op 1 Januari 1929 voltrokken reorganisatie is verdeeld in vijf onderdeelen (het djatibedrijf, de dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera, de dienst der bosschen in de Buitengewesten, de dienst der boschinrichting en het boschbouw-proefstation). De invloed van deze reorganisatie, waarvan de beteekenis voornamelijk gelegen is in de splitsing van het boschbeheer op Java en Madoera in een voornamelijk op productie gericht djatibedrijf en een dienst der wildhoutbosschen, waaraan als hoofdtaak de verzorging der schermbosschen (wildhout-reserves) is opgedragen, heeft zich voornamelijk in deze onderdeelen steeds meer doen gevoelen. In de practijk doen zich hier en daar nog leemten in de nieuwe organisatie gevoelen, waaraan, voornamelijk door gebrek aan personeel en fondsen, niet zoo spoedig kan worden tegemoetgekomen als wenschelijk zou zijn.

Uit practische overwegingen kon niet al het (djati-)productiebosch aan het djatibedrijf en niet al het wildhoutschermbosch aan den dienst der wildhoutbosschen in beheer worden gegeven; de onvermijdelijke nadeelen daarvan worden zoo goed mogelijk door onderlinge samenwerking opgeheven.

De voordeelen van de thans doorgevoerde specialisatie zijn bij beide dienst-onderdeelen reeds sterk merkbaar. Dit geldt in het bijzonder de wildhoutbosschen, waarvan de verzorging te zeer bij die van de djatibosschen was achtergesteld, o.m. tengevolge van de historische ontwikkeling van de behartiging der algemeene boschbelangen, waarbij langen tijd het verkrijgen van baten (i.e. dus het beheer der djatibosschen en hunne productie) op den voorgrond stond. Door een afzonderlijk beheer kan aan de instandhouding en — waar noodig — aan de uitbreiding dezer bosschen de aandacht en zorg worden besteed, vereischt door de daarmede samenhangende hydrologische belangen, welke voor uitgestrekte streken van groote beteekenis zijn.

Ook aan het djatibedrijf is de reorganisatie ten goede gekomen door eene sterke centralisatie in de leiding, gepaard met specialisatie in de verdeling der werkzaamheden.

Het boschbeheer op Java en Madoera is ook sedert de doorvoering der bestuurshervorming op die eilanden in hoofdzaak toevertrouwd gebleven aan den centralen dienst van het boschwezen. Aan de ingestelde provinciën is echter op dit gebied een taak in medebestuur gegeven; de in verband daarmede vereischte provinciale verordeningen zijn reeds in bewerking, maar nog niet tot stand gekomen. De nieuwe boschordonnantie voor Java en Madoera (I. S. 1927 n°. 221; vgl. ook Regeeringsalmanak 1931, deel 1, blz. 440) en het daarop aansluitende boschdienstreglement (Bb. nos. 11825 en 12490) gaven bij de practische doorvoering geen aanleiding tot groote moeilijkheden.

In de djatibosschen op Java geschiedt het vellen der boomen steeds meer door rooien in plaats van omkappen, hetgeen een belangrijke houtwinst ten gevolge heeft. De exploitatie wordt voortdurend geïntensiveerd, het railbaan-net voor den houtafvoer in de djatibosschen wordt telkens dichter en rationeeler. Een eerste bedrijfsplan voor het beheer van vloedbosschen (Tjilatjap) werd opgesteld en trad in werking. Met de inrichting van wildhoutcomplexen in Midden-Priangan is een aanvang gemaakt. Op het eind van 1930 bestonden op Java en Madoera nog slechts twee djatiboschdistrieten (Oost-Toeban en Goenoengkidoel); de rest van het bij het djatibedrijf in beheer zijnde djatibosch werd reeds, ingedeeld in houtvesterijen, volgens definitieve bedrijfsplannen intensief beheerd.

De wildhoutboschreserve (in stand te houden wildhoutbosch) werd uitgebreid met nog niet gereserveerde wildhoutbosschen, ander vrij staatsdomein en terreinen, waarvan de gebruiksrechten werden afgekocht. In de wildhout-



bosschen op Java werden proeven genomen met verplaatsbare houtskoolovens. De grenzen van het in stand te houden boschareaal zijn thans voor het grootste gedeelte vastgelegd.

Door het boschbouwproefstation werden onderzoekingen gepubliceerd omtrent het djaticultuurvraagstuk, de dunning in djatiplantsoenen en andere uit boschbouwkundig oogpunt belangrijke aangelegenheden. Het natuurlijke verjongingsvraagstuk, zoowel in de djati- als in de gebergte wildhoutbosschen, blijft een voorwerp van ernstige studie; voorts worden onderzoekingen verricht op het gebied van massabepaling (ook in het wildhout), grondonderzoek, beschadigingen door ziekten en plagen, looibast- en edelhoutsoortenproductie, zoomede hydrologische en orologische werking van het bosch.

#### b. Personeel.

In 1930 werden door den dienst van het boschwezen 10 buitenlandsche houtvesters in dienst genomen. De Landbouwhoogeschool te Wageningen leverde in dat jaar slechts 3 houtvesters voor dien dienst af. Bij het djatibedrijf is de aanneming van personeel in particulier verband tot dusver een succes. Tengevolge van de malaise kon men voor het buitenwerk de hand leggen op geselecteerd personeel, vooral afkomstig uit planterskringen.

#### c. Financiële resultaten.

In 1930 had het djatibedrijf een voordeelig saldo van  $\pm$  f 2 065 000 en de dienst der bosschen in de Buitengewesten van  $\pm$  f 550 000. De andere dienstvakken en het hoofdkantoor hadden nadeelige saldi: de dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera  $\pm$  f 1 256 000, de inrichting  $\pm$  f 704 000, het boschbouwproefstation  $\pm$  f 202 000 en het hoofdkantoor  $\pm$  f 164 200, zoodat het voordeelig overschot voor den *geheelen* dienst slechts  $\pm$  2½ ton bedroeg (in 1929  $\pm$  f 7 200 000).

Dit buitengewoon slechte resultaat is te wijten aan de algemeene malaise, welke reeds in het laatste kwartaal van 1929 haar invloed op de inkomsten van het boschwezen deed gelden en begin 1930 aanleiding moest geven tot belangrijke kapinkrimping.

Ook bij den dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera werd minder djati, wildhout, timmerhout en brandhout gekapt; de Buitengewesten ontkwamen evenmin aan de depressie.

## 2. Djatibosschen.

Ter bevordering van de winstgevendheid van de exploitatie van 's Lands djatibosschen is de leiding van het djatibedrijf bedacht op eene steeds voortschrijdende bedrijfsintensivering, welke tot uitdrukking komt door verbetering van de cultuurtechniek, eene juiste verpleging van den boschopstand en overigens door de verfijning van de exploitatie in eigen beheer in de houtvesterijen.

Door de invoering van de rondhoutexploitatie in vergelijking met de vóórdien gebruikelijke methode van aanmaak van hoofdzakelijk vierkant hout, werd reeds eene productie-vermeerdering verkregen van  $\pm$  80 %. Eene verdere nagenoeg gelijke vermeerdering aan voor consumenten bruikbaar hout zal te verkrijgen zijn, wanneer de thans toegepaste vormbepaling (rondhoutexploitatie), waarbij aan het hout in het bosch met de bijl de verlangde vorm wordt gegeven, hetgeen verkapping van aanzienlijke hoeveelheden hout met zich medebrengt, zal worden vervangen door de machinale bewerking in moderne zagerijen op daartoe geschikte centrale punten, waarvan de inrichting en uitbreiding een van de belangrijke punten van het bedrijfsprogram vormen.

Verhooging van de productie en verlaging van de productiekosten zullen voorts kunnen worden verkregen door verbetering en uitbreiding van het railbaan- en inrichting van centrale stapelplaatsen. Om den omzet te vergrooten wordt bovendien getracht eenerzijds tot nu toe niet afzetbare producten in het verbruik te doen opnemen, anderzijds den kring van verbruikers te vergrooten.



Naast deze op commerciëlen grondslag berustende aan het djatibedrijf te stellen eischen, heeft dat bedrijf den sociaal-economischen plicht om in de houtbehoefte van de gemeenschap te voorzien; voor een niet onbelangrijk deel zal dit kunnen geschieden door het beschikbaar stellen van het minder waardevolle product tegen lage prijzen aan de daarvoor in aanmerking komende bevolkingsgroepen. De pogingen, welke daarvoor gedurende 1930 werden gedaan, hebben getoond, dat in die richting succes te behalen is.

Het bij het djatibedrijf in beheer zijnde boschgebied was eind 1930 onderverdeeld in 34 beheerseenheden (32 houtvesterijen en 2 boschdistricten).

Voor nadere wijzigingen van de verdeling van Java en Madoera in houtvesterijen en boschdistricten zie men Bb. nos. 12428 en 12429.

De algemeene politioneele toestand was gunstig; de geringe vermeerdering van het aantal boschdelicten was slechts het gevolg van de voortschrijdende intensivering van het bedrijf.

De verbrande oppervlakte bedroeg slechts 1,7 % van de totale voor productie bestemde oppervlakte der djatibosschen, tegen 6,9 % in 1929.

De uitgestrektheid van het areaal, behoorende tot het djatibedrijf, vermeerderde in 1930 met 20 912 H.A. en bedroeg op het eind van dat jaar 767 834 H.A. Deze vermeerdering bestaat voor ± 8000 H.A. uit wildhoutbosschen, die om hunne ligging in de nabijheid van de djatibosschen bij het djatibedrijf werden gevoegd. Voor de aanwijzing van terreinen in verschillende districten in de provincie Oost-Java tot uitbreiding van het djatiboschgebied zie men Bb. n<sup>o</sup>. 12295.

Een oppervlakte van ruim 9200 H.A. werd met djati beplant en ruim 200 H.A. met verschillende andere boomsoorten, voornamelijk mahonie.

Door het djatibedrijf werd in 1930 gekapt (in duizendtallen M<sup>3</sup>. en stapel-meter):

J a a r.	Kap in eigen beheer.				Kap door aannemers.		Totaal.	
	Exploitatie.		Dunningen.		m <sup>3</sup> .	sm.	m <sup>3</sup> .	sm.
	m <sup>3</sup> .	sm.	m <sup>3</sup> .	sm.				
1930 . . . . .	269	808	79	91	17	67	364	966
1929 . . . . .	362	1403	125	237	25	127	512	1767

Met het oog op de eind 1929 ingetreden depressie werd begin 1930 overgegaan tot eene vermindering van den aankap en wel in die mate, dat evenwicht tusschen productie en verbruik werd verkregen.

Verwacht wordt, dat in 1933 alle boschdistricten zullen zijn ingericht, waardoor de ongeregelde oogst, namelijk die, welke niet in eigen beheer of door tusschenkomst van aannemers wordt verkregen, behoudens voor zoover betreft enkele boschbijproducten in de djatibosschen, tot het verleden zal behooren.

In 5 beheerseenheden werden nog 10 boschperceelen door tusschenkomst van aannemers geëxploiteerd, waarvan onderscheidenlijk 3 pachtchat- en 1 retributieperceel gedurende 1930 aflieden, zoodat nog 7 pachtchatperceelen einde van dat jaar in werking waren. Deze loopen binnen korten tijd af, waarna geen nieuwe perceelen meer zullen worden uitgegeven.

De bij G. B. 10 Aug. 1927 n<sup>o</sup>. 36 ingestelde commissie, aan welke was opgedragen der Regeering te adviseeren omtrent de werking van de Java-houtcontracten, heeft eind 1930 haar verslag uitgebracht.

Evenals voor het djati-exploitatie-, timmer- en brandhout onderging ook de oogst van de uit dunningen te verkrijgen producten eene vermindering, ten einde het evenwicht tusschen productie en afzet te kunnen herstellen.



Door een intensiever bewerking van de verschillende verbruiksgebieden is, op grond van reeds bereikte resultaten, een herstel in de winning van dunningshout te verwachten.

Uit een oogpunt van goede boschverpleging en bestandsopleiding moet dunning van de niet gewenschte boomen verricht worden. Deze handeling werd uitgevoerd op eene oppervlakte van 31 500 H.A. djatiplantsoen.

De omzet van djati-exploitatiehout bedroeg in 1930 ± 324 000 M<sup>3</sup>. (427 623 M<sup>3</sup>. in 1929). Hiervan werd op openbare venduties verkocht 124 236 M<sup>3</sup>. (in 1929 198 404 M<sup>3</sup>.) met een opbrengst van f 4 305 555 (in 1929 f 8 157 096), terwijl de gemiddelde opbrengst per M<sup>3</sup>. bedroeg f 34,66 (in 1929 f 41,11).

De gemiddelde prijs, die in 1927 zijn hoogtepunt bereikte, vertoonde in 1930 eene sterke daling, welke zich, naar het zich laat aanzien, nog verder zal doorzetten. Het evenwicht tusschen productiekosten en opbrengst zal alsdan in gevaar worden gebracht.

Van de op openbare venduties aangeboden hoeveelheid werden 53 groote kavelingen (vorig jaar 69) verkocht met een gezamenlijken inhoud van 14 456 M<sup>3</sup>. (vorig jaar 19 933 M<sup>3</sup>.), waarvan er slechts 15 in handen van groothandelaren kwamen.

Uit de door de overeenkomst met de Vereenigde Javasche Houthandelmaatschappijen beheerschte houtvesterijen werd in 1930 verkregen 50 551 M<sup>3</sup>. djati-exploitatietimmerhout, terwijl voor verschillende doeleinden aan de leveringen werd onttrokken 2939 M<sup>3</sup>., zoodat de geheele productie heeft bedragen 53 490 M<sup>3</sup>. djati-exploitatietimmerhout. De aandacht dient er echter op gevestigd te worden, dat in de productie een niet onbelangrijke hoeveelheid hout, verkregen door opwerking van voor vorige jaren bestemde productie, begrepen is.

Aan den dienst der Staatsspoor- en tramwegen werden in 1930 geleverd 115 675 groote dwarsliggers en 6178 decauville-liggers.

Bovendien werden aan de Vejahoma 15 922 stuks dwarsliggers geleverd, als laatste tranche voor het aandeel in de levering van dwarsliggers bestemd voor de Zuid-Afrikaansche Unie.

De voorraad van het uit aankap in eigen beheer verkregen exploitatiedjati-timmerhout bedroeg eind 1930 119 210 M<sup>3</sup>, tegen 116 411 M<sup>3</sup>. einde 1929; deze bleef dus vrijwel constant, waaruit blijkt, dat de aankap naar de vraag geregeld werd.

Van het djatidunningshout, dat vrijwel geheel kon worden afgezet, werden evenals in vorige jaren, groote hoeveelheden afgenomen door den dienst der pestbestrijding en voor den bouw van tabaksloodsen.

Ook de afzet van brandhout ondervond in 1930 de gevolgen van de malaise. Als gevolg hiervan werden ± 800 000 stapelmeter minder aangemaakt dan in het voorafgegane jaar. De afzet liep terug met ± 250 000 stapelmeter.

De uitvoer van djatitimmerhout bedroeg in de jaren 1923 t/m 1930 onderscheidenlijk 4299, 13 605, 14 306, 20 937, 16 870, 23 376, 35 435 en 26 252 M<sup>3</sup>. Op deze hoeveelheden heeft de verscheping van dwarsliggers naar Zuid-Afrika een zeer grooten invloed gehad; verwacht wordt, dat de uitvoer in 1931 belangrijk zal achteruitgaan.

### 3. Wildhoutbosschen op Java en Madoera.

Worden de bosschen, welke geheel of grootendeels uit djatiboomen bestaan, bestempeld met den naam djatibosschen, alle overige bosschen op Java en Madoera worden wildhoutbosschen genoemd. Deze benaming stamt uit den tijd, toen men vrijwel uitsluitend oog had voor het waardevolle product, dat de djatibosschen leverden (vgl. art. 50 der Indische Staatsregeling). Over het algemeen treft men de wildhoutbosschen aan in het hogere heuvelland en op de bergen. Zij ontleenen hunne waarde niet in de eerste plaats aan hun beteekenis als houtproduct, hoewel deze plaatselijk beteekenis heeft en zonder twijfel steeds meer zal krijgen, doch aan den grooten invloed, welken zij uitoefenen op den kringloop van het water. Aan den eenen kant heeft men op vele



plaatsen van Java gedurende verscheidene maanden een tekort aan water voor den landbouw, welke voor een zeer groot deel afhankelijk is van eene voldoende en geregelde watervoorziening, aan den anderen kant heeft men op verschillende plaatsen dikwijls last van een teveel aan water, zich uitende in bandjirs en overstromingen. Ook de bevaarbaarheid van vele waterwegen is afhankelijk van eene geregelde afstroming van het water. In een zeer bergachtig land als Java, met een gemiddelden jaarlijkschen regenval, welke dien in Nederland vele malen overtreft, kan men alleen verzekerd zijn van de voor den landbouw noodzakelijke regelmatige afstroming van het gevallen regenwater, indien de hoogere heuvels en de bergen voldoende beboscht zijn. Hierin ligt dan ook de groote beteekenis van de wildhoutbosschen. Erkend moet worden, dat, hoewel men de waarde van de wildhoutbosschen kende, men tot vóór betrekkelijk korten tijd niet voldoende aandacht aan deze bosschen geschonken heeft. Eerst toen de gevolgen van de steeds voortschrijdende ontwoording zich hevig deden gevoelen, is men de beteekenis van deze bosschen op de juiste waarde gaan schatten. In de practijk bleek het echter niet mogelijk aan deze bosschen voldoende tijd en geld te besteden, zoolang het beheer gekoppeld bleef aan dat van de djabatibosschen; een bezwaar, dat nog meer naar voren kwam, toen eenmaal besloten was het beheer van deze laatste categorie van bosschen als bedrijf in den zin van de bedrijvenwet te gaan voeren. Bij de reorganisatie van het Boschwezen, welke met ingang van 1 Januari 1929 in werking trad, werden daarom de belangen van de wildhoutbosschen toevertrouwd aan een afzonderlijk dienstonderdeel, dat den naam kreeg van Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera.

De wildhoutbosschen worden verdeeld in twee categoriën, namelijk die der in stand te houden wildhoutbosschen en die der niet in stand te houden wildhoutbosschen.

De aanwijzing als in stand te houden (wildhout) bosch geschiedt door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, behalve ten aanzien van bepaalde boschperceelen, welke al aanstonds worden geacht daartoe te behooren, o.m. de door den Dienst van het Boschwezen aangelegde of onder het beheer van het Boschwezen gestelde boomplantsoenen.

Redenen tot instandhouding kunnen zijn voorziening in de behoefte aan hout en andere boschvoortbrengselen; verder hydrologische, klimatologische, economische en ten slotte andere redenen van algemeen nut.

De overige wildhoutbosschen, dat zijn dus die, ten aanzien waarvan omtrent de wenschelijkheid tot in standhouding nog geen beslissing is genomen, worden aangeduid als niet in stand te houden wildhoutbosschen.

Einde 1930 bedroeg de uitgestrektheid van het areaal der in stand te houden wildhoutbosschen, ondergebracht bij den dienst der wildhoutbosschen, 1 631 200 H.A., terwijl 60 700 H.A. djabatibosch aan de zorgen van dezen dienst waren toevertrouwd. De oppervlakte van de niet in stand te houden wildhoutbosschen werd geschat op 560 700 H.A.

Men mag niet over het hoofd zien, dat zoowel van het areaal der in stand te houden als van dat der niet in stand te houden wildhoutbosschen de begroeiing niet geheel uit bosch bestaat. Zoo treft men binnen de in stand te houden wildhoutbosschen eene oppervlakte van eenige honderd duizenden hectaren aan, waarvan de begroeiing bestaat uit kreupelhout en gras. Op den duur zullen deze terreinen hetzij langs kunstmatigen (aanleg van cultures), hetzij langs natuurlijke weg (spontane reboisatie) in bosch moeten worden omgezet.

Het gebied in beheer bij den dienst der wildhoutbosschen werd verdeeld in 18 boschdistricten en één houtvesterij.

In het boschdistrict Pekalongan, waarbinnen o. a. de stroomgebieden van de Pemali en Tjomal gelegen zijn, werd de reserve met  $\pm$  6000 H.A. uitgebreid, waarbij alleen de afkoop der grondrechten reeds f 220 000 kostte. In het boschdistrict Kedoe werd de reserve vermeerderd met bijna 3600 H.A., waarvan ruim 1800 H.A. door afkoop, welke een uitgaaf van f 52 000 met zich medebracht. In het Zuidergebergte van Ponorogo werd ter verbetering van den toestand in



het gebied van de Kali Madioen  $\pm$  6000 H.A. ingelijfd, waarmede een uitgaaf van f 74 500 gemoeid was.

Einde 1930 kon nog een begin worden gemaakt met het vrijmaken van terreinen, welker terugbrenging tot de boschreserve noodig is om op den duur te komen tot eene verbetering van het debiet van de Brantas-rivier, waarvan het terugloopen sedert eenige jaren ernstig de aandacht heeft. De uitbreiding, welke  $\pm$  2450 H.A. bedraagt, werd ten deele verkregen door inlijving bij de reserve van vrij staatsdomein, ten deele door afkoop van minderwaardige bevolkingsgronden; hiervoor werd f 55 000 uitgegeven.

In 1930 werden 3855 H.A. wildhoutcultures en 1040 H.A. djaticultures aangelegd. Tengevolge van de zeer ongelijkmatige regenval leden de jonge cultures zeer. De oudere cultures werden, voor zoover zij nog niet aan zichzelf konden worden overgelaten, geregeld onderhouden.

Tot de maatregelen ter verpleging van het jonge bosch behoort de dunning, waarbij de individuen, welke de gewenschte ontwikkeling van het bosch verhinderen, worden weggenomen. Deze bewerking werd toegepast op 1900 H.A. wildhoutcultures en op 1800 H.A. djaticultures; het ware wenschelijk geweest eene grootere uitgestrektheid wildhoutcultures te dunnen, doch zulks was voornamelijk wegens gebrek aan personeel niet mogelijk. De inkomsten, uit de dunningen verkregen door verkoop van het dunsel, overtroffen de uitgaven met f 58 000.

In 1930 werd verkregen: door aankap in eigen beheer 13 800 M<sup>3</sup>. djatihout, 99 000 sm djatibrandhout, 8400 M<sup>3</sup>. wildhout, 106 000 sm wildhoutbrandhout en 3 965 000 stuks bamboe; door tusschenkomst van aannemers 2600 M<sup>3</sup>. djatihout, 300 sm djatibrandhout, 18 000 M<sup>3</sup>. wildhout en 12 000 sm wildhoutbrandhout; door ongeregelde aankappen 800 M<sup>3</sup>. djatihout, 1400 M<sup>3</sup>. wildhout, 4000 sm wildhoutbrandhout en 10 000 stuks bamboe.

In verband met den moeilijken afzet van het hout werd in den loop van 1930 de aankap op de meeste plaatsen, voor zoover in eigen beheer, ingekrompen. Alleen in Zuid-Banjoewangi, waar de oogst zich beperkt tot de djati, voorkomende op de in ontginning uit te geven gronden, dient, om te voorkomen dat bij de ontginning het kostbare djatihout verloren gaat, de exploitatie zoo snel mogelijk ten einde te worden gevoerd.

De geheele omzet bedroeg 10 941 M<sup>3</sup>. djatitimmerhout, 91 192 sm djatibrandhout, 7761 M<sup>3</sup>. wildhouttimmerhout, 107 507 sm wildhoutbrandhout en 4 041 259 stuks bamboe.

Hiervan werd op openbare venduties verkocht 5806 M<sup>3</sup>. djatitimmerhout voor f 201 164; 9650 sm djatibrandhout voor f 28 548; 968 M<sup>3</sup>. wildhouttimmerhout voor f 35 021 en 268 sm wildhoutbrandhout voor f 712.

Ondershands werd verkocht 4450 M<sup>3</sup>. djatitimmerhout, 79 815 sm djatibrandhout, 6790 M<sup>3</sup>. wildhouttimmerhout, 105 680 sm wildhoutbrandhout en 4 041 259 stuks bamboe. De opbrengst van al het ondershands verkochte product bedroeg f 659 983.

Verstrekt werd 687 M<sup>3</sup>. djatitimmerhout, 1827 sm djatibrandhout, 3 M<sup>3</sup>. wildhouttimmerhout en 1549 sm wildhoutbrandhout.

De voorraad bedroeg:

	eind 1929	eind 1930
djatitimmerhout .....	7 511 M <sup>3</sup> .	9 739 M <sup>3</sup> .
djatibrandhout .....	27 432 sm	34 723 sm
wildhouttimmerhout .....	1 318 M <sup>3</sup> .	1 806 M <sup>3</sup> .
wildhoutbrandhout .....	8 544 sm	9 512 sm

De bij den verkoop behaalde prijzen bleven zeer ten achter bij die van 1929. Wat den politieeelen toestand betreft, valt mede te deelen, dat diefstal van hout en andere boschproducten nog veelvuldig voorkwam. De daardoor meestal veroorzaakte boschdevastatie berokkent den Lande meer schade dan het verlies



van de waarde van het gestolen product. Van meer belang is de clandestiene ontginning; plaatselijk is deze zelfs nog van zeer grooten omvang. Door het Bestuur wordt krachtig medegewerkt tot bestrijding van dit euvel.

De boschbranden waren veel minder hevig dan in 1929, hetwelk, wat dit betreft, een rampjaar genoemd moet worden. In 1930 kwamen slechts twee zeer groote branden voor, en wel een van 2000 H.A. op de Lawoe en een van 3000 H.A. op de Baloeran; hiernaast kwamen in Oost-Java nog eenige branden voor van een paar honderd hectaren en verschillende kleine brandjes. West-Java kende dit jaar praktisch geen boschbranden.

Van de veldpolitie werd, zoowel bij het bestrijden van de boschbranden als bij het tegengaan van boschdelicten, zeer veel steun ondervonden.

In 1930 bedroeg het nadeelig saldo f 1 256 000 (in 1929 f 338 552). De achteruitgang is enerzijds een gevolg van de algemeene malaise, anderzijds een gevolg van de omstandigheid, dat belangrijke bedragen werden besteed voor kapitaalsuitgaven, zooals afkoop van gronden voor de verbetering van de boschreserve.

In het algemeen kan ten slotte nog opgemerkt worden, dat het vraagstuk van eene goede en doelmatige bebossching van Java, waaraan nog veel ontbreekt, sedert enkele jaren steeds duidelijker op den voorgrond treedt. Bij G. B. 13 Mei 1931 n<sup>o</sup>. 2 is eene z.g. „bebosschingscommissie" ingesteld, welke tot taak heeft van advies te dienen omtrent de maatregelen, welke noodig worden geacht om te geraken tot eene betere bebossching van Java, alsmede het onderzoeken en beoordeelen van belangrijke voorstellen, welke bij de Regeering daartoe bereids zijn of zullen worden ingediend.

#### 4. Bosschen in de Buitengewesten.

De hoofdlijnen, volgens welke het boschbeheer in de Buitengewesten zal worden gevoerd, zijn nog niet wettelijk vastgelegd, aangezien de behandeling van het ontwerp-boschreglement voor de Buitengewesten van 1927, in afwachting van eene principiële beslissing op het advies der bij G. B. 16 Mei 1928 n<sup>o</sup>. 17 ingestelde agrarische commissie, moest worden opgeschort.

Onafhankelijk van dit ontwerp-reglement werd echter de vraag in nadere overweging genomen of en in hoever bosschen in beheer kunnen worden gegeven aan Inlandsche gemeenschappen en, zoo ja, welke bosschen in aanmerking komen voor opneming in de beheerskringen dier gemeenschappen, waarbinnen deze zooveel mogelijk zonder rechtstreeksche bemoeienis der Centrale overheid worden vrijgelaten in de regeling der ontginning, de inzameling van boschproducten, enz. De daarmede min of meer samenhangende kwestie van de retributieheffing wegens houtaankap en inzameling van boschproducten in 's Lands bosschen, waarvoor in enkele gewesten (Palembang, Lampoengsche Districten, Billiton, Riouw en Onderhoorigheden en de afdeeling Singkel van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden) reeds regelen waren gesteld, doch waarvan invoering voor het geheele rechtstreeks bestuurd gebied der Buitengewesten mogelijk werd gemaakt bij Ord. van 12 Mei 1927 (I. S. n<sup>o</sup>. 283), kwam nog niet tot eene voor alle Buitengewesten geldende oplossing. Wel werd intusschen uitvoering gegeven aan het in dat Staatsblad neergelegde beginsel — hetwelk tegelijkertijd voor die gewesten, waar een boschbeschermingsordonnantie is ingevoerd, van kracht werd verklaard — om van de door het Land geïnde retributie een aandeel uit te keeren aan de Inlandsche gemeenschappen.

Hoofdtak van den dienst der bosschen in de Buitengewesten bleef de vastlegging van het voor instandhouding bestemde boschareaal. In 1930 zijn als in stand te houden wildhoutbosschen aangewezen bosschen in Sumatra's Westkust (J. C. 1930 n<sup>o</sup>. 21), de Lampoengsche Districten (J. C. 1930 n<sup>o</sup>. 41), Atjeh en Onderhoorigheden (J. C. 1930 n<sup>o</sup>. 45) en Manado (J. C. 1930 n<sup>o</sup>. 54). Van de boschoppervlakte van  $\pm 1\,200\,000$  K.M<sup>2</sup>., 68 % uitmakende van de geheele oppervlakte der Buitengewesten, was eind 1930  $\pm 70\,000$  K.M<sup>2</sup>. ter instandhouding aangewezen. Weliswaar vordert speciaal in die gewesten, waar deze werkzaamheden het meest urgent zijn, het afbakeningswerk goed, zooals bijv.



ter Sumatra's Westkust, doch in andere gewesten zullen, ook indien geleidelijk over meer personeel en ruimere fondsen de beschikking wordt verkregen, met het boschreserveeringswerk nog vele jaren gemoeid zijn. Het gevolg is, dat in vele deelen van den Archipel door de bevolking met haar ladangbedrijf de in verband met de hydrologische belangen der benedenstreken toelaatbare boschgrens wordt overschreden.

Aan reboisatie van in de boschreserve opgenomen ontboschte en veelal met alang-alang begroeide terreinen kon nog weinig gedaan worden. Slechts ter Oostkust van Sumatra, waar op de hoogvlakte van Simeloengoen en de Karolanden sinds eenige jaren met succes plantsoenen van verschillende dennensoorten werden aangelegd, begint het reboisatie-werk belangrijke afmetingen aan te nemen. Verder bleef echter de aanleg van boschcultures in het gebergte beperkt tot geringe uitgestrektheden (in 't geheel  $\pm$  75 H.A.) in Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Celebes, Manado en Bali en Lombok.

De boschexploitatie, welke zich — afgezien van de algemeen verspreide aanpakken voor eigen gebruik van de bevolking — hoofdzakelijk concentreert in het panglonggebied van Riouw en Bengkalis, in de gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Palembang, Bangka, Billiton en Atjeh en Onderhoorigheden, deelde, voor zoover zij niet voorzag in de vrijwel gelijkblijvende consumptie van de groote mijnbedrijven, in de algemeene depressie. Weliswaar bleef de productie der geheel op de Singapore-houtmarkt aangewezen panglongs met  $\pm$  334 000 M<sup>3</sup>. timmerhout, ruim 100 000 ton brandhout en 44 570 ton houtskool met een retributie-opbrengst van bijna f 1 000 000 nog op een peil, dat niet zoo ver beneden het gemiddelde der laatste jaren ligt, doch de houtuitvoer uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bijv. daalde van 56 385 M<sup>3</sup>. in 1929 tot 34 650 M<sup>3</sup>. in 1930, terwijl ook overigens moeilijkheden ondervonden werden met den afzet o. a. van djatihout van Moena, ebbenhout uit Celebes en verschillende houtsoorten van Atjeh. De waarde van het uit de Buitengewesten naar het buitenland uitgevoerde hout bedroeg over 1930 7 $\frac{1}{4}$  miljoen gulden, van houtskool 1 $\frac{1}{2}$  miljoen gulden, terwijl het cijfer in 1929 voor hout alleen reeds f 9 600 000 bedroeg.

Het kan dan ook geen verbazing wekken, dat, waar de enkele bestaande zich met moeite handhaafden, in 1930 geen groot-exploitatiedrijven in de Buitengewesten gesticht werden. Door exploratie-aanvragen en een daarop gevolgd bosch-onderzoek in Oost-Borneo, waarop nog geen concessie-aanvragen zijn gevolgd, heeft een kapitaalkrachtig Engelsch concern blijk gegeven van belangstelling in de exploitatie-mogelijkheden van de uitgestrekte bosschen in de Buitengewesten.

Ook de handel in boschproducten (voornamelijk rotan en damar- en copal-soorten) maakt een moeilijken tijd door als gevolg van verminderde vraag en lage prijzen, waarbij gevreesd wordt, dat de harde copalsoorten een goed deel van hun afzetgebied blijvend aan kunstmatig bereide producten moeten afstaan.

De uitvoer naar het buitenland van rotan bedroeg in 1930  $\pm$  39 000 ton met een waarde van bijna 5 $\frac{1}{4}$  miljoen gulden, tegen 44 000 ton met eene waarde van f 6 868 000 in 1929.

De waarde van de rechtstreeks uit de havens der Buitengewesten uitgevoerde copal- en damarsoorten te zamen bedroeg in 1930 bijna f 3 500 000, tegen f 6 800 000 in 1929.

De directe inkomsten, welke het Land uit de bosschen verkreeg, voornamelijk uit de panglongs, voorts uit retributies geheven krachtens gewestelijke boschbeschermingsordonnantie's en uit verstrekkingen aan Lands- en andere bedrijven, bedroegen in 1930  $\pm$  f 2 000 000.

Waar tegenover deze ontvangsten, uitgaven staan tot een bedrag van  $\pm$  f 1 450 000, leverde de dienst der bosschen in de Buitengewesten over 1930 een voordeelig saldo op van f 550 000, tegen f 922 000 in 1929. Ook droegen de bosschen door de heffing van een uitvoerrecht op de boschproducten nog bij in de inkomsten van het Land.



### 5. Boschinrichting.

Teneinde orde en vastheid in het beheer der bosschen te bereiken zijn z.g. bedrijfsplannen opgesteld, waarin — voor een bepaald tijdperk — aan het beheer bepaalde voorschriften en richtlijnen worden gegeven. Onder inrichting van een bosch wordt dan ook verstaan het geheel der werkzaamheden, noodig ter vaststelling van zulk een bedrijfsplan. Tot de daartoe noodige werkzaamheden behooren de regeling van de grenzen der bosschen, opmeting en kaartgeving benevens indeeling der boschterreinen, het onderzoek naar en de beschrijving van de boschgesteldheid, zoomede het verzamelen van alle verdere gegevens, noodig voor het opmaken en ten slotte het opmaken zelf dier plannen. In afwachting van het beschikbaar komen van volledige en nauwkeurige gegevens voor het samenstellen van een definitief bedrijfsplan, kunnen voorloopige bedrijfsplannen worden opgemaakt.

De vorenbedoelde werkzaamheden vormen de taak van een afzonderlijken dienst, den dienst der boschinrichting.

Voor de djatibosschen in Jogjakarta (Goenoengkidoel) werd in 1930 een verlengingsplan opgesteld van het bestaande voorloopige bedrijfsplan voor de jaren 1930 t/m 1933. Besloten werd met de definitieve inrichting van dit boschgebied in 1931 een aanvang te maken.

Het definitief ingerichte djatiboschgebied bestond einde 1930 uit 105 boschafdeelingen, verdeeld over 33 houtvesterijen met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 698 500 H.A., zijnde 88 % van het geheele djatiboschgebied. Verder werd goedgekeurd het eerste bedrijfsplan voor definitief ingerichte wildhoutbosschen, namelijk het bedrijfsplan van de wildhoutboschafdeeling Tjilatjap (vloedbosschen), waarmede het definitief ingerichte wildhoutboschareaal einde 1930 21 140 H.A. bedroeg.

In 1930 werd 13 550 K.M. meetlijn gemeten, tegen 11 457 K.M. in 1929. Aan kaarteeringswerk werd opgeleverd 118 076 H.A. djatibosch en 135 640 H.A. wildhoutbosch, te zamen 253 716 H.A., tegen 108 965 H.A. in 1929. Van het djatiboschgebied was einde 1930 volledig opgemeten en in kaart gebracht eene oppervlakte van 782 249 H.A., tegen 775 673 H.A. einde 1929.

Het opnemingswerk in de Buitengewesten was in het begin van 1930 verdeeld over 7 opnamekantoren (Medan, Fort de Kock, Palembang, Tandjoengpinang, Bandjermasin, Makassar en Manado). In den loop van het jaar werd van het opnamekantoor te Fort de Kock een nieuw kantoor afgesplitst, t. w. te Taroetoeng. De verkenningmetingen strekten zich uit over 5 178 300 H.A., terwijl bovendien werden gemeten 203 H.A. proefbanen, 1627 K.M. reservegrenzen en 1200 K.M. voorloopige grensmetingen, aansluitingsmetingen en tracé-metingen.

### 6. Boscbouwproefstation.

Het te Buitenzorg gevestigde boscbouwproefstation is belast met het onderzoek en de oplossing van de wetenschappelijke en boscbouwtechnische vraagstukken, welke zich bij het boschbeheer in Nederlandsch-Indië voordoen.

De plannen voor de oprichting van een nieuw en doelmatig gebouw voor dit instituut werden in 1930 geautoriseerd, terwijl nog in September met de uitvoering werd begonnen, welke medio 1931 werd beëindigd. Hierdoor is aan een onhoudbaren toestand, zoowel wat betreft de werkgelegenheid als de opberging der kostbare verzamelingen, een einde gekomen, terwijl tevens voor de toekomst de gelegenheid is geschapen om het in 1930 tot stand gekomen nieuwe werkplan voor het boschonderzoek in den Archipel, waarin ten volle rekening is gehouden met de belangrijke vraagstukken op boschtechnisch en boscheconomisch gebied, zonder stoornis ten uitvoer te brengen.

Het technisch houtonderzoek, dat geheel is gericht op de kennis van de eigenschappen der talrijke belangrijke Indische houtsoorten, vooral die der Buitengewesten, en dat met het oog op de bevordering van het binnenlandsch gebruik en den uitvoer van het grootste belang is, had in 1930 weer de volle aandacht.



Eenige Nederlandsch-Indische houtsoorten bleken bij proefnemingen, door bemiddeling van de Afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut in Nederland verricht, zeer geschikt voor de vervaardiging van maatstokken, een andere soort voor gymnastiekwerktuigen. Ten einde Indische houtsoorten te kunnen beproeven voor de betimmering van mailschepen, werden proefzendingen van daarvoor uitgezochte soorten in gereedheid gebracht.

Op verzoek van de genoemde Handelsafdeeling werd, ten einde een beter gefundeerd inzicht te verkrijgen in de factoren, die de markt-waardeering van Java-teak (djati) beheerschen, een vergelijkend overzicht samengesteld van de in de literatuur voorkomende sterktecijfers van teak uit Burmah en Siam met die van Java-teak. Verdere besprekingen over deze aangelegenheid in Ned.-Indië hebben geleid tot het besluit om met uit Burmah en Siam afkomstig teakhout, met toepassing van de eigen onderzoek-apparatuur, de bepaling der sterkte-eigenschappen systematisch uit te voeren, gelijktijdig met die voor Java-teak, zoodat eene zuivere vergelijking mogelijk is. Aan het in Burmah en Siam door een ambtenaar voor de Handelszaken uit voorraden uit te zoeken hout der voornaamste standaardkwaliteiten kan dan tevens worden nagegaan of andere dan de sterkte-eigenschappen een verschil in waardeering kunnen veroorzaken.

In Indië uit afval van djati bereide cellulose bleek weinig geschikt voor papierbereiding en onbruikbaar voor de kunstzijde- en springstoffenfabricage. Djatizaagsel kon in de linoleum-fabricage evenmin waardeering vinden. Thans zijn proeven in voorbereiding met briketteering van deze afvalproducten.

Een zeer goede cellulose werd, op verzoek van het boschbouwproefstation, volgens een in Britsch-Indië uitgewerkt procédé, door de afdeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel bereid van de in West-Java veelvuldig in het vlaktebosch voorkomende bamboe-haer (*Bambusa spinosa*). Hoewel van verschillende zijden belangstelling werd getoond, valt thans nog niet te zeggen of de cellulose-bereiding uit bamboe eene belofte voor de toekomst inhoudt. Het nemen van verdere proeven wordt echter aangehouden.

De werkzaamheden ten behoeve van de botanisch-houttechnische exploratie der Buitengewesten werden in 1930 krachtig voortgezet.

De samenwerking der verschillende organen van den dienst, welke met de boschexploratie bemoeienis hebben, werd zoodanig geregeld, dat alle reeds bijeengebrachte en nog te verzamelen gegevens overzichtelijk en in een voor de praktijk bruikbaren vorm kunnen worden verwerkt, zoodat de resultaten ten volle benut kunnen worden en voor de boschexploitatie een goede basis wordt gelegd.

Voorts werd met den Dienst der bosschen in de Buitengewesten en het Museum voor economische botanie eene regeling getroffen voor de bijeenbrenging en uitwisseling van materiaal en gegevens van de boschbijproducten, in het bijzonder de harsen, der Buitengewesten.

Meer dan in vroegere jaren, moest in 1930 medewerking worden verleend voor het onderzoek naar de boomsoorten in de Javasche wildhoutbosschen, met name die in Oost-Java, waarover de literatuurgegevens, vooral wat verspreiding en volksnamen betreft, onvoldoende werden geacht.

Het opbrengstonderzoek, dat zich tot nu toe nagenoeg uitsluitend bezig hield met de bijeenbrenging en verwerking van gegevens voor de djatibosschen, strekte zich in 1930 ook uit tot de wildhoutbosschen van Java; ten behoeve van de houtmassa-taxatie's in de Priangan-wildhoutbosschen, werden voor een aantal belangrijke exploiteerbare houtsoorten stamtafels opgesteld.

Op initiatief van den Dienst der Boschinrichting werden, in samenwerking met den Dienst van Waterkracht en Electriciteit, het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium en het Boschbouwproefstation, in een tweetal daarvoor in Midden-Priangan uitgezochte boschbeken de voorbereidingen getroffen voor een onderzoek naar den invloed van het gebergtebosch op de waterhuishouding. De studie van dit vraagstuk, welke vele jaren van waarneming zal eischen, zal verder door het boschbouwproefstation worden geleid.







G. WINNING, VERWERKING EN AFZET VAN DELFSTOFFEN EN ANDERE OERPRODUCTEN; GEOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN.

1. Overzicht van de winning van delfstoffen.

De algemeene economische depressie heeft in 1930 op de winning van nagenoeg alle delfstoffen in Nederlandsch-Indië een deprimeerenden invloed uitgeoefend. Hoewel de productie van enkele der voornaamste mijnbouwproducten (aardolie, steenkolen, goud en zilver) een weinig gestegen is, zijn door de daling van de marktprijzen van alle delfstoffen — uitgezonderd goud — de financieele resultaten van de verschillende mijnbouwondernemingen in 1930 beneden die van 1929 gebleven.

*Producties in Nederlandsch-Indië.*

	1929		1930
Tin .....	36 001	ton	35 144 ton
Steenkolen .....	1 831 741	„	1 869 637 „
Goud .....	3 412 172	gram	3 435 366 gram
Zilver .....	61 932 411	„	65 140 324 „
Aardolie .....	5 238 543	ton	5 531 755 ton
Diamant .....	569,5	karaat	447 karaat
Mangaan .....	20 997	ton	17 220 ton
Zwavel .....	1 560	„	5 605 „
Joodkoper (uitvoer) .....	189,6	„	203 „
Wolframiet .....	20,8	„	31 „
Asfaltgesteente .....	15 030	„	12 900 „

Daar de prijzen van de mijnbouwproducten zich nog steeds op een zeer laag peil bewegen, is men reeds in 1930 begonnen in de verschillende industrieën de productie in te krimpen, waarvan de gevolgen eerst in 1931 zullen blijken. Zoo is men in den tinmijnbouw overeengekomen een internationaal restrictie-schema toe te passen, hetwelk 1 Maart 1931 van kracht is geworden. De meeste ondernemingen — zooals de Bataafsche Petroleummaatschappij, de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton” en de Oost-Borneo Mijnbouwmaatschappij — hebben de exploitatie van de minst economische objecten gestaakt, terwijl andere haar mijnen geheel moesten sluiten, zooals de Mijnbouwmaatschappij „Stannum” nabij Bangkinang en de Handelmaatschappij „Menoehan” op Djaloewin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

De Inheemsche ontginningen, waarin slechts met primitieve hulpmiddelen gewerkt wordt, zijn in vergelijking met den Westerschen mijnbouw van weinig belang en slechts in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo van noemenswaardige beteekening voor de betrokkenen. De Inheemsche ontginners bepalen zich tot het winnen van alluviaal goud en diamanten, zoomede tot het graven van steen- en bruinkolen in de nabijheid van de groote rivieren, ten einde de transportkosten voor de kolen zoo laag mogelijk te houden. De geringe opbrengsten van de Inheemsche ontginningen zijn in 1930 bovendien nog sterk gedaald.

Gegevens betreffende den mijnbouw in Nederlandsch-Indië zijn, behalve in dit deel en in deel II van dit Verslag, vermeld in het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië.



## 2. Tin.

*Overzicht.* Tin werd in 1930 gewonnen door het Land op het eiland Bangka, door de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton”, waarin het Gouvernement voor 5/8 aandeelhouder is, op het eiland van dien naam, door de Nederlandsch-Indische Tin-Exploitatie-Maatschappij, waarin het Gouvernement voor 5/16 participeert, op de eilanden Koendoer en Groot-Karimoen, door de Singkep Tinmaatschappij op Singkep en door de Mijnbouwmaatschappij „Stannum” nabij Bangkinang.

Deze laatste ontginning werd in Augustus 1930 verlaten, daar bij het grondonderzoek weinig bemoedigende gegevens verkregen werden en de toen sterk dalende tinprijzen geen loonnende exploitatie toelieten. Het niet-slagen van deze onderneming, welke in het economische leven van de naaste omgeving een belangrijke plaats innam, is te betreuren en voor die landstreek en hare bevolking een tegenslag, te meer, daar toch reeds door de daling van de rubberprijzen de welvaart zeer verminderd was.

*Producties in 1930.*

Terrein.	Ontginningen.	Tonnen (van 1000 K.G.).
Bangka.	Gouvernement . . . . .	21 943
Billiton.	Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton” . . . . .	11 774
Singkep.	Singkep Tinmaatschappij . . . . .	1 193
Koendoer.	Ned.-Indische Tin-Exploitatie-Maatschappij . . . . .	135
Karimoen.		
Bangkinang.	Mijnbouwmaatschappij „Stannum”. . . . .	100
	Totaal . . . . .	35 145

Met deze productie neemt Nederlandsch-Indië, na Malakka en Bolivia, de derde plaats onder de tinproducenten in; de wereldproductie in 1930 bedroeg ± 173 000 ton.

*De tinsituatie.* De tinprijs is sinds 4 Maart 1927, op welken datum de Metal Exchange te Londen voor ready tin £ 319.1/2 per ton van 1016 K.G. noteerde, doorlopend gedaald, totdat hij gedurende het verslagjaar het laagste punt bereikte op 17 December 1930 met een notering van £ 104.1/2. Deze scherpe prijsdaling werd veroorzaakt door de sterke uitbreiding van de tinproductie vooral in Bolivia en Malakka — een gevolg van de groote winsten, welke in de laatste jaren, dank zij de hooge prijzen van dit metaal, door de tinproducenten waren behaald — welke geenszins gecompenseerd werd door eene toeneming van het gebruik. Integendeel ontstond, tengevolge van de economische inzinking, eene vermindering van het tinverbruik, zoodat de zichtbare wereldvoorraad, welke einde Mei 1929 reeds 24 700 ton bedroeg, einde December 1930 tot 42 300 ton bleek te zijn gestegen. Een en ander noopte tot het beramen van maatregelen om te voorkomen, dat de tinprijs nog verder zou dalen, waardoor een peil bereikt zou worden, hetwelk op den duur zou moeten leiden tot het sluiten van verschillende mijnen, met al de gevolgen daaraan verbonden. In verband hiermede wendde de te Londen gevestigde Tin Producers Association zich begin 1930 tot de tinproducenten om tot productiebeperking te komen, hetgeen tot gevolg had, dat door verschillende producenten tot eene vrijwillige stopzetting van de productie gedurende bepaalde perioden werd besloten.



Door de Indische Regeering werd ten opzichte van het restrictie-schema van meet af aan het volgende standpunt ingenomen.

Het uitvallen van verschillende tinproducenten door het sluiten van mijnen zou ongetwijfeld in de toekomst leiden tot eene prijsstijging, welke te zijner tijd weder productieverhoging tot gevolg zou hebben met als gevolg daarvan wederom sterke prijsdaling. Dergelijke heftige prijsslingeringen achtte de Regeering een groot nadeel zoowel voor producenten als consumenten. Zij was dus elke poging goedgezind om te komen tot eene stabilisatie van den tinprijs op een redelijk peil. Waar echter de Bangka-productie in de afgelopen jaren zeer stabiel was gebleven en zelfs in 1929 lager was dan in de drie voorafgegane jaren, was er uit dien hoofde voor het Bangka-tinbedrijf geen enkele reden om zich verantwoordelijk te voelen voor de bestaande overproductie. Mitsdien meende de Regeering in deze eene afwachtende houding te moeten aannemen en vooralsnog te moeten volstaan met de handhaving van de tinproductie van Bangka op het bestaande peil.

Van de hierboven vermelde vrijwillige stopzetting is echter weinig terecht gekomen, aangezien dwingende controle op de producties in de praktijk niet wel mogelijk bleek, zoodat tegen het einde van 1930 door de producenten onderhandelingen werden aangeknoopt met de Regeeringen van de tinproduceerende landen, teneinde te komen tot een restrictie-schema onder regeeringscontrole.

Deze nadere onderhandelingen hebben in 1931 er toe geleid, dat de regeeringen der vier voornaamste tinproduceerende landen (Malakka, Bolivia, Nigeria en Nederlandsch-Indië) zich bereid hebben verklaard om mede te werken aan de aanvaarding van een schema, waarbij het cijfer van den gezamenlijken uitvoer van alle produceerende landen voor de jaren 1931 en 1932 voorloopig in totaal op 147 320 ton (145 000 long tons) per jaar werd aangenomen.

Met de bedoeling om te trachten evenwicht te bereiken tusschen de productie en consumptie, zulks ter voorkoming van sterke prijschommeling, werd op basis van genoemde wereldproductie een restrictie doorgevoerd, gerekend van 1 Maart 1931.

Bij eene eventuele verandering in de basis zal — zeer bijzondere omstandigheden voorbehouden — geen verandering in de onderlinge quota worden gebracht.

De verschillende quota kunnen worden gewijzigd, mits met instemming van alle partijen, maar worden onder geen voorwaarde voor kortere perioden dan drie maanden vastgesteld.

De duur van de overeenkomst bedraagt twee jaren, met vrijheid voor de deelnemende regeeringen om terug te treden, wanneer niet binnen zes maanden overeenstemming is bereikt over een eventueel voorstel tot wijziging van de quota.

In Malakka, Bolivia en Nigeria is controle op het nakomen der overeenkomst verkregen door eene wettelijke beperking van de productie en den uitvoer van tin, terwijl de Nederlandsch-Indische Regeering zich bereid verklaarde, aan het schema mede te werken door de toezegging te doen, dat in 1931 en 1932, op de genoemde basis, de productie en de uitvoer uit Nederlandsch-Indië zou worden beperkt tot ten hoogste 30 388 ton (29 910 long tons)<sup>1)</sup>, waarvan Bangka 19 375 ton (19 070 long tons) zou mogen produceeren.

De quota zijn sedert met het oog op de marktpositie wederom gereduceerd, waarbij de aan Nederlandsch-Indië toegewezen hoeveelheid medio 1931 is teruggebracht tot 25 159 long tons, waarvan Bangka 16 041, Billiton 8 223 en Singkep 895 long tons zal mogen produceeren.

Door de Indische Regeering is er de nadruk op gelegd, dat Nederlandsch-Indië slechts nastreeft stabilisatie van den tinprijs op een redelijk peil en geen prijsopdrijving zal bevorderen.

Ter nadere uitwerking van en toezicht op de uitvoering van dit restrictieplan omvat het schema de instelling van een internationaal comité, waarin ieder der

<sup>1)</sup> Malakka 53 853, Bolivia 34 260 en Nigeria 7750 long tons.



vier medewerkende regeeringen vertegenwoordigers aanwijst, om Hare belangen te behartigen.

*Bangka-tinwinning.* De bruto-productie over 1930 van de Bangka-tinwinning bedroeg 219 428 (netto 219 411) quintalen tin.

Het hiervoor benodigde grondverzet was 28 292 353 M<sup>3</sup>., waarvan 22 306 956 M<sup>3</sup>. werd verricht met handbedrijf en kleinere mechanische hulpmiddelen, zooals grondpompen, terwijl in de baggerontginningen 5 985 397 M<sup>3</sup>. door 5 tinbaggermolens, 2 gewone baggermolens en 1 snijkopzuiger werden verzet.

De ertsreserve op 31 December 1930 werd berekend op 3 527 369 quintalen tin.

De ontvangsten over 1930 bedroegen ± f 29 392 000, de uitgaven ± f 19 920 000. De voorraad tin vermeerde met eene waarde van ± f 5 887 000. De aan het Land uit te keeren rente over het in bedrijf gestoken kapitaal belooft ± f 1 169 000, de afschrijving ± f 1 828 000, terwijl bovendien eene extra-afschrijving van ± f 1 885 000 heeft plaats gehad. De boekwaarde van het bedrijf bedroeg daardoor einde 1930 ± f 20 275 000.

Einde 1930 waren bij het bedrijf werkzaam 19 397 contractarbeiders, hoofdzakelijk Chineezzen (waaronder 2789 zonder poenale sanctie) en 2922 vrije werklieden, terwijl het beheer gevoerd werd door den bedrijfsleider met een personeel van 333 man.

De proef met gedeeltelijke afschaffing der poenale sanctie leverde geen nieuwe gezichtspunten op, die met de tewerkstelling van vrije Soendaneezen werd gestaakt wegens onbevredigende resultaten. Het nemen van een nieuwe proef met vrije Javanen werd in verband met de tijdsomstandigheden uitgesteld. De gezondheidstoestand van de arbeiders was gunstig; het ziekte-percentages der contractarbeiders bedroeg 1,92 %.

De zorg voor de oude mijnwerkers bestond, zooals van ouds, uit het verstrekken van gratis rijst, terwijl het bedrijf voortging een oudemannenhuis te Muntok te bekostigen.

*De Billiton-tinwinning.* Het kapitaal der N.V. Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton” bedraagt f 16 000 000. Hiervan zijn de aandelen A tot een bedrag van f 10 000 000 in handen van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, terwijl de aandelen B tot het resterende bedrag toebehooren aan de te 's-Gravenhage gevestigde N.V. Billiton-Maatschappij.

De productie in het werkjaar 1 Juni 1929 tot en met 31 Mei 1930 bedroeg 13 050 ton tin.

De gemiddelde sterkte aan Chineesche arbeiders, werkende op den voet der koelie-ordonnantie, bedroeg 19 760, waarvan 10 385 man bij de ontginningen werkzaam waren, terwijl de overigen waren ingedeeld bij verschillende nevenbedrijven en -werken.

De Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton”, hoewel niet aangesloten bij de Tin-producers-association, besloot — in verband met de buitengewoon lage tinprijzen — tot het stopzetten van eenige mijnen in het primaire gesteente en tot het beperken van het bedrijf van enkele andere ontginningen. Gesloten werden de diepmijnen Garoemedang en Seloemar, benevens eenige kleine ontginningen in het vaste gesteente.

Voor verdere details moge verwezen worden naar de jaarverslagen der verschillende ondernemingen.

### 3. Steenkolen.

*Overzicht.* Steenkolen worden in Indië gedolven door het Gouvernement nabij Sawahloento, Tandjoengenim en op het eiland Laoet, door particuliere maatschappijen en Inlanders op Borneo in hoeveelheden, welke in de jaren 1929 en 1930 bedroegen:



Terrein.	Ontginner.	Productie in tonnen.	
		1929.	1930.
Oemblin-mijnen.	Gouvernement . . . .	582 254	624 212
Boekit Asam mijnen.	Idem . . . . .	358 789	413 762
Poelau Laoet-mijnen.	Idem . . . . .	173 383	197 352
Djaloewin.	Mijnbouw- en Handel- maatschappij „Menoe- ham” . . . . .	4 679	4 768
Goenoeng Koepang.	Steenkolen-maatschappij „Martapoera” . . . .	2 790	—
Goenoeng Batoe Besar.	Mijnbouw- en Handel- maatschappij „Goe- noeng Batoe Besar” .	187 562	100 519
Batoe Panggal.	Oost Borneo-maatschap- pij . . . . .	255 768	214 133
Loa-Boekit.	Erven Pangeran Mangkoe Negoro . . . . .	29 155	45 420
Rantaupandjang.	Steenkolen-maatschappij „Parapattan” . . . .	232 729	245 085
Borneo.	Inlanders . . . . .	54 632	24 385
	Totalen . . . .	1 831 741	1 869 636

*De kolenmarkt.* Was de toestand van de kolenmarkt in den aanvang van 1930 nog normaal, gedurende April trad eene inzinking in, welke steeds grootere afmetingen heeft aangenomen, waardoor ten slotte tegen het einde van het jaar de kolenmarkt in een zeer gedrukten toestand verkeerde. Redenen hiervan zijn eenerzijds de opvoering der productie in bijna alle kolenproducerende landen, waardoor groote overproductie is ontstaan, anderzijds de veelvuldiger toepassing van motoren in plaats van stoommachines, waardoor het verbruik van kolen door het scheepvaartbedrijf afnam. Tevens werkte hiertoe mede de omstandigheid, dat tengevolge van de algemeene malaise vele schepen werden opgelegd, waarvoor in de eerste plaats de kolenstokers in aanmerking kwamen, die van ouderen datum en daardoor minder economisch in het bedrijf zijn dan de motorschepen.

Tegen het einde van 1930 werd een stilstand in het terugloopen der kolenprijzen geconstateerd, tengevolge van de noodzakelijke vermindering van de producties der kolenproducerende landen, waardoor het evenwicht tusschen vraag en aanbod zich eenigszins begon te herstellen.

*Gouvernementssteenkolnmijnen.* Door veelvuldiger toepassing van mechanische hulpmiddelen bij de kolenwinning en in verband met grooter aanbod van werkkrachten tengevolge van de malaise in de cultures, is het mogelijk geweest de productie van 1 114 426 ton in 1929 op te voeren tot 1 235 325 ton in 1930.

De kolenafleveringen aan Gouvernementsdiensten ondergingen geen groote wijzigingen, de voornaamste afnemers bleven de Staatsspoorwegen, Marine en B.O.W.

Met de Stoomvaartmaatschappijen „Nederland”, „Rotterdamsche Lloyd” en „Koninklijke Paketvaart Maatschappij” en met andere particuliere afnemers werden contracten afgesloten voor levering van kolen gedurende 1930 tegen de in den aanvang van dat jaar geldende marktprijzen.

Eene belangrijke hoeveelheid gouvernementsskolen werd op de markt te Singapore, Saigon, Penang en Hongkong geplaatst. Met het oog op de ongunstige



koers van den Hongkong-dollar is echter de voortzetting van den verkoop in laatstgenoemde plaats gaandeweg ondoenlijk geworden.

*Oembilin-steenkolenmijnen.* De productie, afzet, hoofdelijke productie en kwaliteit van het product der Oembilin-steenkolenmijnen bedroegen in 1929 en 1930:

	1929	1930
Bruto-productie (in tonnen) .....	582 254	624 212
Eigen verbruik (in tonnen) .....	28 642	29 528
Netto-productie (in tonnen) .....	553 612	594 684
Aantal tonnen afgeleverd aan:		
Gouvernementsdiensten .....	225 492	264 386
Particulieren .....	326 727	291 056
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte (in tonnen) .....	0,491	0,487
Idem per dagdienst der totale sterkte (in tonnen) ...	0,326	0,317
Aschgehalte stukkool (in %) .....	1,95	1,45
Calorisch effect (in calorieën) .....	7378	7450

Het aantal ambtenaren bij het bedrijf werkzaam bedroeg einde 1930 153, tegen 134 einde 1929. Verder waren op die data 447 en 384 Inlandsche beambten in dienst der mijn.

Onder het werkvolk werd bij contracts-expiratie het aangaan van overeenkomsten zonder poenale sanctie in plaats van hernieuwing van het contract sterk aangemoedigd, met het gevolg, dat het aantal vrije arbeiders belangrijk toenam.

	Einde 1929	Einde 1930
Vrije vaste arbeiders (Javanen) .....	1404	1708
Contractanten onder poenale sanctie .....	3001	2269
Losse arbeiders (Maleiers) .....	911	1031
Dwangarbeiders .....	1012	1217
Totalen .....	6328	6225

Van de bovengenoemde 4 categorieën van arbeiders bedroeg de gemiddelde dagsterkte in 1930 1631, 2567, 963 en 1136 man, waarvan op het werk 81 %, 68 %, 82 % en 79 %.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

De boekwaarde van het bedrijf, inclusief het kolenetablisement te Emmahaven, bedroeg einde 1929 f 11 077 874. Op de aanleg- en uitbreidingsrekening werd f 556 614 bijgeboekt en f 1 117 869 afgeschreven, zoodat de boekwaarde einde 1930 ± f 10 516 600 beliep.

De ontvangsten bedroegen (exclusief voorraadvermeerdering) ± f 6 680 000, tegen f 6 548 41 in 1929, de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving) ± f 6 416 400, tegen f 5 643 934 in 1929; de aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal beloopt ± f 653 000, tegen f 694 267 over 1929.

*Boekit Asem-steenkolenmijnen.* Een gedeelte van de gruiskolen, afkomstig van deze mijnen, wordt verwerkt in de brikettenfabriek te Tandjoengpriok, waar de briketten hoofdzakelijk aan de Staatsspoorwegen op Java worden afgeleverd.

Vergelijkende cijfers over de 2 laatste jaren, betreffende productie, afzet en hoofdelijke productie, vindt men in den volgenden staat (in tonnen van 1000 K.G.):



	1929	1930
Bruto productie .....	358 789	413 762
Eigen verbruik .....	14 223	15 696
Netto productie .....	344 566	398 066
Gemiddelde dagproductie .....	1 085	1 285
Verzonden aan de brikettenfabriek .....	53 572	50 586
Afgeleverd aan Gouvernementsdiensten .....	97 293	132 640
Afgeleverd aan particulieren .....	198 045	172 859
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte ...	0,611	0,562
Idem per dagdienst der totale sterkte .....	0,435	0,406

Einde 1930 waren bij het bedrijf 52 Europeesche ambtenaren werkzaam. Gemiddeld waren gedurende 1930 tewerkgesteld 1767 Javaansche contractanten en 1100 vrije werklieden.

Ook bij deze mijnen werd het vernieuwen van contracten onder poenale sanctie tegengegaan.

De gezondheidstoestand was goed.

De boekwaarde van het bedrijf, inclusief het etablissement op Kertapati, doch exclusief de brikettenfabriek, bedroeg na bijboeking en afschrijving (inbegrepen een extra afschrijving van f 1 109 300) einde 1930 ± f 8 135 400, tegen f 8 765 543 einde 1929. De brikettenfabriek was einde 1930 geheel afgeschreven.

De ontvangsten bedroegen (exclusief voorraadmutaties) ± f 5 025 800, tegen f 4 713 078 in 1929. De voorraad steenkolen en briketten vermeerderde met een waarde van ± f 388 300. De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal belooft ± f 471 000, tegen f 528 901 over 1929.

*Poelau Laoet-steenkolenmijnen.* Eenige vergelijkende cijfers over de laatste 2 jaren volgen hieronder (in tonnen van 1000 K.G.):

	1929	1930
Bruto productie .....	173 383	197 352
Eigen verbruik .....	18 607	21 802
Netto productie .....	154 776	175 550
Afgeleverd aan Gouvernementsdiensten .....	96 329	134 727
Afgeleverd aan particulieren .....	49 724	37 001
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte ...	0,380	0,368
Idem per dagdienst der totale sterkte .....	0,218	0,219

Aan het einde van 1930 waren 40 Europeesche ambtenaren bij het bedrijf werkzaam.

Evenals in het vorige jaar werden ook dit jaar geen reëngagementen op den voet der koelie-ordonnantie aangegaan. De lieden, wier verband eindigde en op wier behoud prijs werd gesteld, konden als vrije arbeiders blijven doorwerken. Op deze wijze bleven van de 222 man, wier contract afliep, 63 of 28,38 % bij de ontginning.

Het verloop der arbeiders in 1930 moge uit den volgenden staat volgen:

	1 Januari	1 December
Aantal contractanten .....	1388	1591
„ vrije werklieden .....	1017	861
„ dwangarbeiders .....	708	765

De gezondheidstoestand was in 1930 minder gunstig wegens een epidemie-achtig optreden van zware longontsteking onder contractanten en dwangarbeiders, vooral in Augustus en September.



De boekwaarde van het stamkapitaal bedroeg, na afschrijving, einde 1930  $\pm$  f 4 254 400, tegen f 4 403 273 op het einde van 1929.

De ontvangsten bedroegen (exclusief voorraadvermeerdering)  $\pm$  f 1 577 200, tegen f 1 355 734 in 1929; de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving)  $\pm$  f 1 506 300, tegen f 1 511 320 in 1929. De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal belooft  $\pm$  f 260 500, tegen f 283 106 over 1929.

In verband met de onvoldoende afzetmogelijkheden en de reeds sedert eenige jaren slechte financieele uitkomsten is medio 1931 besloten deze mijnen te sluiten.

*N. V. Steenkolenmaatschappij „Parapattan”.* In dit bedrijf werken ruim 30 Europeanen en  $\pm$  2400 Inheemschen en Vreemde Oosterlingen. De ondergrondse mijnarbeid wordt in hoofdzaak verricht door Javaansche contractarbeiders, terwijl bovengronds vele Chineezzen, Bandjareezen, Manadoneezen en andere landslieden als vrije arbeiders en toekangs te werk zijn gesteld.

De productie wordt, op enkele kleine incidenteele leveringen aan het Land na, geheel afgenomen door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, welke deze kolen uitsluitend gebruikt op haar eigen schepen. De productie bedroeg in 1930 bruto 245 085,5 (netto  $\pm$  238 000) ton.

Het kapitaal der Vennootschap bedraagt f 1 200 000. Alle aandeelen, voor zoover uitgegeven, bevinden zich in handen van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Met de, in verband met de marktpositie, bedongen prijzen dekt de Vennootschap gewoonlijk juist hare onkosten. Winstuitkeering kon niet plaats hebben.

*N. V. „Oost-Borneo Maatschappij.”* In 1930 vond de winning van steenkolen op de steenkolenconcessie Batoe-Panggal (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), toebehoorend aan de N. V. Oost-Borneo Maatschappij, in 3 mijnen plaats, namelijk te Loa-Boeah, Koeloe en Kedjawi.

In verband met de zeer ongunstige positie, waarin de steenkolenhandel zich bevindt, werd de ontginning te Kedjawi einde 1930 stop gezet.

De gemiddelde dagproductie over 1930 bedroeg 647 ton steenkolen (in 1929 770 ton). Totaal werd geproduceerd 214 133 ton, tegen 265 370 ton in 1929.

De algemeene depressie in de zakenwereld leidde tot productie-vermindering en belangrijke inkrimping van personeel.

De productie der mijnen was als volgt:

	Grof.	Gruis.	Ongezeefd.	Totaal.
Loa-Boeah . . . . .	5 588	2 336	24 109	32 033
Koeloe . . . . .	102 997	50 187	5 990	159 174
Kedjawi . . . . .	12 622	10 304	—	22 926
Totaal . . . . .	121 207	62 827	30 099	214 133

De gemiddelde dagsterkte in de mijn was 1022 man, buiten de mijn 607 man. Het gemiddeld hoofdelijk ondergronds effect was 0,466 ton.

Het aantal contractanten, vrije werklieden en losse arbeiders bedroeg 1 Januari 1930 onderscheidenlijk 1906, 287 en 118, welke aantallen 31 December 1930 waren verminderd tot 1116, 282 en 99.

De mechaniseering van het bedrijf werd voortgezet, waarbij de behaalde resultaten gunstig waren.



## 4. Goud en zilver.

*Productie.* De producties der verschillende goud- en zilverblijven blijken uit de volgende staten:

Terreinen.	Ontginners.	Goudproductie in grammen.	
		1929.	1930.
Tambang Sawah.	Gouvernement . . . . .	312 405	312 845
Redjang Lebong.	Mijnbouw - maatschappij „Redjang Lebong” . . . . .	887 331	884 873
Simau.	Mijnbouw - maatschappij „Simau” . . . . .	1 507 090	1 701 424
Aequator.	Mijnbouw - maatschappij „Aequator” . . . . .	567 512	490 120
Singkep.	Singkep - Tin - maatschap- pij . . . . .	712	1 442
Tapai-Bekin.	Exploratie - en Exploita- tie - maatschappij „Bo- lang - Mongondou” . . . . .	40 545	44 622
Paleleh.	Mijnbouw - maatschappij „Paleleh” . . . . .	96 533	—
West-Borneo.	Inlanders . . . . .	44	40
	Totalen . . . . .	3 412 172	3 435 366

Terreinen.	Zilverproductie in grammen.	
	1929.	1930.
Tambang Sawah . . . . .	21 777 871	23 287 953
Redjang Lebong . . . . .	5 618 913	5 399 443
Simau . . . . .	21 565 357	23 377 142
Aequator . . . . .	12 889 939	13 067 868
Singkep . . . . .	—	104
Tapai-Bekin . . . . .	9 332	7 814
Paleleh . . . . .	70 999	—
Totalen . . . . .	61 932 411	65 140 324

*Goud- en zilversituatie.* De gemiddelde waarde van het goud was in 1930 f 1653,23 per K.G., tegen f 1653,275 in 1929.

De prijs van het zilver is in de laatste jaren scherp gedaald. Zoo kon in 1920 voor zilver een prijs van 87 pence per troy ounce fine gemaakt worden, terwijl die einde 1930 gedaald was tot 14 pence per troy ounce.

De gemiddelde waarde van het zilver in 1930 bedroeg f 30,965 per K.G.

Deze waardevermindering is voornamelijk veroorzaakt door de huidige algemeene economische depressie, welke de vraag naar zilver gevoelig heeft doen verminderen, zoomeede door de omstandigheid, dat Britsch-Indië en China groote hoeveelheden zilver op de markt hebben gebracht.



*Gouvernements goud- en zilvermijnen.* Gedurende 1930 werden te Tambang Sawah verwerkt 43 859 ton droog erts, waarvan 25 321 ton uit de ondergrondse afbouwen en 18 538 ton uit de dagbouwen afkomstig waren. Het gemiddelde gehalte aan edelmetaal van dit erts bedroeg 7,79 gram aan goud en 675 gram aan zilver per ton. Het verwerkte erts leverde 24 051,120 K.G. bullion, bevattende 312,8452 K.G. goud en 23 287,953 K.G. zilver.

De gemiddelde extractie van goud en zilver bedroeg respectievelijk 91,6 en 79,4 %.

Het mijnwerk Lebong Simpang bleef stopgezet.

Sinds 1 Januari 1929 wordt bij dit bedrijf een proef genomen met gedeeltelijke afschaffing der poenale sanctie. Arbeiders met meer dan 5 jaren onafgebroken dienst worden namelijk niet meer toegelaten tot het aangaan van een contract. Hoewel de proef nog van een te korten duur is geweest om daarover een definitief oordeel uit te spreken, kan reeds gezegd worden, dat de voorloopige resultaten bevredigend zijn geweest.

Einde 1930 waren bij het bedrijf werkzaam 29 Europeanen, 21 Inheemsche beambten en 1105 arbeiders, van wie 206 contractanten en 899 vrije werklieden. De gemiddelde sterkte per dag over 1930 was 1168 man, onder wie 313 contractanten en 855 vrije lieden.

De ontvangsten bedroegen  $\pm$  f 1 275 700, tegen f 1 504 584 in 1929, de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving)  $\pm$  f 1 079 800, tegen f 1 133 636 in 1929. De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal belooft  $\pm$  f 244 300, de afschrijving  $\pm$  f 558 700. De boekwaarde van het bedrijf bedroeg einde 1930  $\pm$  f 3 689 700.

Wegens de onvoldoende financiële vooruitzichten is medio 1931 besloten om het mijnbedrijf te Tambang Sawah te sluiten.

*Mijnbouwmaatschappij „Redjang Lebong”.* In 1930 werden 98 616 tonnen erts gewonnen met een gemiddeld gehalte van 6,29 dwts. goud en 41,15 dwts. zilver per ton.

Hieruit werden verkregen 28 449,32 ozs. goud en 173 596 ozs. zilver. De werkelijke extractie bedroeg 91,04 % voor het goud en 85,01 % voor het zilver.

De ertsreserve per 1 Januari 1931 werd getaxeerd op 106 250 tonnen met een gemiddeld gehalte per ton van 7,1 dwts. goud en 42 dwts. zilver.

Het personeel bestond einde 1930 uit 39 Europeanen, 41 ambachtslieden, 1020 contractanten en 268 vrije arbeiders. De gezondheidstoestand was gunstig.

*Mijnbouwmaatschappij „Simau”.* Gedolven werd in 1930 85 851 ton erts met een gemiddeld gehalte van 13 dwts. goud en 192,8 dwts. zilver per ton.

De hieruit verkregen producties aan goud en zilver bedroegen 54 702 en 751 592 ozs. De werkelijke extractie voor goud en zilver was 97,49 en 90,78 %.

De ertsreserve per 1 Januari 1931 werd geschat op 404 392 ton met een gemiddeld gehalte per ton van 12 dwts. goud en 160 dwts. zilver.

Het personeel dezer onderneming bestond einde 1930 uit 46 Europeanen, 88 ambachtslieden, 1360 contractanten en 212 vrije werklieden. Ook hier was de gezondheidstoestand gunstig.

## 5. Aardolie en aardgas.

*Productie.* De groote vlucht in de laatste jaren door de petroleumindustrie in Nederlandsch-Indië genomen, welke zich kenmerkt in eene belangrijke jaarlijksche stijging van de ruwe olie-productie, is gedurende 1930 eenigszins tot stilstand gekomen; de door de groote petroleumconcerns in verschillende landen der wereld toegepaste productiebeperking is, zij het in mindere mate dan elders, ook voor Indië tot uiting gekomen. Tegenover eene jaarlijksche toeneming van de productie in de 3 voorafgegane jaren van achtereenvolgens 22,4, 16,6 en 21,6 %, staat in 1930 eene stijging van slechts 5,6 %, hetgeen eene grootere productie van 293 000 ton tegenover 1929 beteekent, welke toeneming alleen voor rekening komt van de nog in den aanvang harer ontwikkeling zijnde twee



petroleummaatschappijen: de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij, terwijl de productie van de Bataafsche Petroleum Maatschappij een achteruitgang toont van 52 000 ton, zooals uit het volgende staatje nader moge blijken:

Jaar	B. P. M.	Koloniale	Niam
1929 .....	4 732 543	354 937	150 308
1930 .....	4 680 773	609 616	240 966

De productievermeerdering van de „Koloniale” is hoofdzakelijk te danken aan de voortvarende exploitatie van het z.g. Pendopo-contract-terrein in de residentie Palembang en die van de N.I.A.M. aan de terreinen in Djambi en in de Aroebaai (Oostkust van Sumatra).

Verdeeld over de verschillende productiegebieden, zijn de opbrengstcijfers (in tonnen van 1000 K.G.) als volgt:

	1929	1930
Midden-Java .....	401 628	405 054
Oost-Java en Madoera .....	289 915	196 402
Palembang .....	1 209 798	1 532 612
Djambi .....	127 563	186 742
Oostkust van Sumatra .....	150 461	164 175
Atjeh en Onderhoorigheden .....	221 076	372 090
Borneo .....	1 620 257	1 562 741
Tarakan .....	1 172 216	1 058 019
Boenjoe .....	457	6 232
Ceram .....	45 172	47 687
Totaal .....	5 238 543	5 531 754

of samengevat naar de verschillende eilanden:

	1929	1930
Java en Madoera .....	691 543	601 456
Sumatra .....	1 708 898	2 255 619
Borneo en Tarakan .....	2 792 930	2 626 922
Ceram .....	45 172	47 687
	5 238 543	5 531 754

Met deze productie zal Nederlandsch-Indië vermoedelijk de 7de plaats in de olieproduceerende landen der wereld innemen en kan zijn aandeel in de wereldolieproductie op 2,8 % geschat worden.

De aardgas-opbrengst bedroeg 539 500 K.G./ton.

*Verwerking.* De verwerking van de ruwe olie, met uitzondering van die kwaliteiten (bijv. Tarakan), welke direct als stookolie verkocht worden, had plaats in de raffinaderijen van de Bataafsche Petroleum Maatschappij te Balikpapan (Borneo), Wonokromo en Tjepoe (Java), Pladjoe en Pangkalanbrandan (Sumatra) en van de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij te Soengai Gerong (Palembang) en te Kapoean (Java); in de raffinaderijen te Pangkalanbrandan werd ook de ruwe olie van de Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij verwerkt.

Ten einde de sedert jaren regelmatig toenemende ruwoliedproductie te kunnen verwerken, was eene gestadige uitbreiding van de transport- en verwerkingsinrichtingen noodig. Heeft dit in het afgelopen jaar bij de B. P. M. — doordat haar raffinaderijen reeds op een behoorlijk peil waren gebracht en de productie



niet is toegenomen — in mindere mate plaats gehad en zich meer beperkt tot vernieuwing en verbetering van bedrijfsinrichtingen, de „Koloniale” heeft de uitbreiding van haar raffinaderij te Soengai Gerong krachtig voortgezet; de daar opgerichte paraffinefabriek verdient afzonderlijke vermelding.

De winning van benzine uit aardgassen — door middel van compressie en daarop volgende koeling — heeft grooten voortgang gemaakt; op tal van boor-terreinen werden daartoe installaties opgericht, waardoor noemenswaardige hoeveelheden benzine werden verkregen.

*Verkoop.* De algemeene, voor vrijwel alle wereldhandelsartikelen waarneembare daling der prijzen heeft de marktpositie van de olieproducten in Nederlandsch-Indië nagenoeg niet aangetast; de prijzen zijn vrijwel onveranderd gebleven. Slechts gedurende de maanden Maart en April 1930 had eene belangrijke verlaging van de benzine- en kerosineprijzen plaats, tengevolge van een tusschen de B. P. M. en de Standard Oil Company of New York (Socony) uitgebroken concurrentiestrijd, gedurende welken de benzineprijs tijdelijk meer dan 50 % werd verlaagd. Na afloop van dezen strijd werden de oude prijzen hersteld.

## 6. Zout.

*Overzicht van den dienst der zoutregie.* De aanmaak en aankoop van ruw zout, de fabriekmatige bewerking en verpakking daarvan, het vervoer en den opslag van het ruwe en bewerkte product naar en op de plaatsen van verkoop zoomede de verkoop van het zout geschiedt in Nederlandsch-Indië door den dienst der zoutregie, welke in 1915 is ingesteld (I. S. 1915 n<sup>o</sup>. 241).

Deze dienst is onderverdeeld in een hoofdkantoor en de volgende dienstvakken:

1. aanmaak en aankoop van ruw zout;
2. fabriekmatige bewerking en verpakking;
3. vervoer en verkoop.

Krachtens de ordonnantie in I. S. 1921 n<sup>o</sup>. 454, bestaat het gebied, waarin aan dezen dienst een wettelijk monopolie is gewaarborgd, uit: Java en Madoera met uitzondering van het gebied der zoutwaterwells in de afdeeling Demak (laatstelijk vermeld in I. S. 1923 n<sup>o</sup>. 20), het gouvernement Oostkust van Sumatra met uitzondering van het eiland Bengkalis, de tot Siak behorende eilanden, den vasten wal van Siak van de grens met Bangka tot die met Felalawan, de tot het landschap Pelalawan behorende eilanden en den vasten wal van dat landschap en de residentieën Benkoelen, Sumatra's Westkust met uitzondering van de tot die residentie behorende eilanden, Tapanoeli, Lampongische Districten, Palembang, Bangka en Onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In 1930 werd de residentie Djambi bij het regiegebied ingelijfd (I. S. 1930 nos. 119 en 307).

Een ordonnantie tot inlijving bij het zoutmonopoliegebied van en invoering der zoutregie in het nog niet ingelijfde gedeelte der afdeeling Bengkalis van het gouvernement Oostkust van Sumatra en van de afdeeling Inderagiri en het landschap Kateman met Danei van de onderafdeeling Karimoen van de afdeeling Tandjoengpinang der residentie Riouw en Onderhoorigheden alsmede tot het verbod van invoer aldaar en in het gewest Billiton van niet uit een landspakhuis afkomstig zout, is in Juni 1931 tot stand gekomen (I. S. n<sup>o</sup>. 191).

In verband met de groote zoutvoorraden op het eiland Madoera is getracht een afzet op de buitenlandsche markt te vinden. Eene proefzending van 3000 ton loszout naar Calcutta heeft echter minder gunstige resultaten opgeleverd, zoodat van verderen verkoop naar het buitenland voorshands is afgezien.

De voorloopige financiële uitkomsten van den dienst der zoutregie over 1930 zijn in het volgend overzicht weergegeven (voor definitieve cijfers wordt verwezen naar het jaarverslag van den dienst en naar deel II van dit Verslag).



*Uitgaven:*

Algemeen beheer van den dienst der zoutregie .....	f	180 000
Aanmaak en aankoop .....		3 243 000
Fabriekmatige bewerking en verpakking .....		1 920 000
Vervoer en verkoop .....		3 721 000
Totaal .....	f	9 064 000

*Opbrengst:*

Eigen verkoop .....	f	7 061 000
Verkoop aan de provincies .....		7 448 000
Diversen .....		356 000
Totaal .....	f	14 865 000

Bovendien had in 1930 eene toeneming van de zoutvoorraden plaats ter waarde van f 964 000, zoodat het batig saldo bedroeg f 6 765 000.

De levering van verpakt zout door den dienst der zoutregie aan de provincies West-, Midden- en Oost-Java geschiedt franco strandpakhuisen tegen den monopolieprijs van f 128 per ton, verminderd met 40 %. Op deze basis komt een bate van  $\pm 25$  % van de totale opbrengst van den verkoop der provinciale zoutbedrijven ten voordeele der provincies.

Van de winning van zout uit de zoutwaterwells in de afdeelingen Grobogan en Bojolali, welke is geregeld in I. S. 1910 n°. 657 en I. S. 1913 n°. 462, j°. I. S. 1923 n°. 20, wordt een cijns geheven, welke in 1930 f 20 000 opbracht.

*Aanmaak en aankoop van ruw zout.* De winning van zout is, met uitzondering van een klein gedeelte dat nabij Grisee wordt gewonnen, gecentraliseerd op het eiland Madoera, voor welk eiland zij een belangrijk volksbedrijf vormt.

Bij dit omstreeks vijf maanden van het jaar durende seizoenbedrijf zijn  $\pm 24 000$  personen werkzaam.

Van de productie aan ruw zout wordt  $\pm 3/4$  gedeelte verkregen van een drietal aan de bevolking toebehoorende zoutlanden op Madoera, terwijl het overige gedeelte wordt aangemaakt op een tweetal op Madoera en één op Java bij Grisee gelegen landen, welke aan het Land toebehooren, de z.g. Eigen landen.

De winning van zout op de bevolkingslanden geschiedt door de Inlandsche zoutpanbezitters in vrijen arbeid, waarbij leiding wordt gegeven door den dienst der zoutregie. Het op deze landen gewonnen zout moet worden ingeleverd bij de gouvernements opslagplaatsen tegen eene vergoeding van f 0,64 per H.L.

Bij de inname van het zout, welke ten overstaan van eene commissie geschiedt, was het gebruik ontstaan om bij de vulling der vroegere pikolmaten een ruime toegift te verstrekken, de z.g. kop, zoodat per kojang veel meer werd gegeven dan de werkelijke inhoud van 30 pikolmaten bedroeg. Aangezien door de toepasselijk verklaring van de ijkordonnantie 1928 op den dienst der zoutregie aan dezen toestand een eind is gemaakt, geschiedde de inname in 1930 voor de eerste maal met afgestreeken maten van een halven H.L. Daar de prijs per H.L. werd vastgesteld op een bedrag, overeenkomende met den tevoren betaalden prijs van f 15 per kojang met kop, bracht deze wijze van inname echter geen financiële consequenties mede.

Mede in verband met de inwerkingtreding van de ijkordonnantie, werd in I. S. 1929 n°. 269 eene regeling omtrent het beheer van het dienstonderdeel Aanmaak en aankoop van ruw zout vastgesteld, waarin eene omschrijving wordt gegeven van de leiding van dit dienstonderdeel, de verhouding tot de bevolkingszoutwinning, de bevoegdheid tot beperking van den oogst door den Directeur van Gouvernementsbedrijven, de grootte der op de zoutlanden aan te houden loszoutvoorraden, de inname van loszout, den prijs van het zout per H.L., enz.



Het ontstaan der Eigen landen dateert van 1910, toen door op elkander volgende ongunstige weersomstandigheden, de aanwezige zoutvoorraden zoodanig terugvielen, dat ernstig gevaar ontstond voor een tekort aan zout. Een beroep op de bevolking van Madoera om door uitbreiding van het zoutpan-areaal tijdig de productie te vermeerderen, ten einde de daling te stuiten van den voorraad, welke mede tengevolge van het regelmatige debiet-acres reeds was teruggelopen tot ver beneden de in Bb. n<sup>o</sup>. 7010 voorgeschreven minimum hoeveelheid van 4 jaar en 8 maanden debiet aan het begin van het jaar, had niet het gewenschte effect. In verband daarmee werd besloten om naast de bestaande bevolkingslanden gouvernementslanden tot stand te brengen teneinde onder alle omstandigheden, welke tot eene voorraadsvermindering aanleiding zouden kunnen geven, eene voldoende zoutproductie te waarborgen.

Deze zoutlanden, welke door eene rationeeler exploitatie een economischer bedrijf mogelijk maken, zijn zoodanig aangelegd, dat nagenoeg alle handenarbeid voor den wateropvoer, welke op de bevolkingslanden een belangrijk deel van de arbeidsprestatie van de zoutwinners vormt, is uitgeschakeld door het zeewater centraal middels een of meer pompstations op te voeren en onder natuurlijk verhang verder over het zoutland te verdeelen.

Achtereenvolgens werden de zoutlanden Nembakor-West, Grisee en Gresik Poetih in exploitatie genomen, waardoor thans beschikt wordt over een totaal produceerend oppervlak der Eigen landen van 1300 H.A., tegen  $\pm$  3900 H.A. der bevolkingslanden.

Aangezien in de laatste 6 jaren de zoutoogsten als gevolg van bijzonder gunstige weersomstandigheden en verbetering der techniek zeer ruim zijn geweest, en aanzienlijk meer werd geproduceerd dan voor de consumptie noodig was, zijn de voorraden ongewenscht hoog opgelopen, zoodat het gedurende de laatste 4 jaren noodig was de jaaroogsten meer in overeenstemming te brengen met de jaarconsumptie. In 1930 werd een maximum productie vastgesteld van 272 000 ton — verdeeld over de bevolkings- en de Eigen landen, naar evenredigheid van het netto verdampend oppervlak dier zoutlanden —, tegen 287 225 ton (175 000 kojang) in 1929.

In verband met de moeilijkheid om de productie op het juiste tijdstip te beëindigen, aangezien uiteraard de op het oogenblik van stopzetten in kristallisatie zijnde pannen nog mochten worden afgeschraapt, is de in 1930 aangemaakte hoeveelheid 313 578 ton geworden, tegen 486 907 ton in 1929.

Deze zoutproductie bedroeg op de bevolkingslanden:

Soemenep .....	65 844 ton in 1930, tegen 83 931 ton in 1929
Pamekasan .....	53 573 „ „ 1930, „ 74 737 „ „ 1929
Sampang .....	122 396 „ „ 1930, „ 245 447 „ „ 1929

en op de Eigen landen:

Nembakor-West .....	35 107 „ „ 1930, „ 40 697 „ „ 1929
Grisee .....	13 328 „ „ 1930. „ 13 896 „ „ 1929
Gresik Poetih .....	23 331 „ „ 1930, „ 28 199 „ „ 1929

Voor den aankoop van loszout op de bevolkingslanden werd aan de zoutwinners op Madoera betaald f 1 934 504 in 1930, tegen f 3 065 675 in 1929.

De op de verschillende zoutetablissemten einde 1930 aanwezige voorraad loszout bedroeg 1 313 332 ton, tegen 1 181 401 ton einde 1929, bij een jaardebiet van  $\pm$  220 000 ton loszout.

In verband met de onvoldoende opschuurcapaciteit der zoutetablissemten voor de in de laatste jaren sterk toegenomen loszout-voorraden moesten eenige van deze emplacementen in 1930 worden uitgebreid.

De einde 1930 aanwezige voorraad loszout was opgeslagen in 149 zoutpakhuizen en 131 z.g. openluchtopschuringen, welke bestaan uit zouthoopen van 5000 ton inhoud, tegen weersinvloeden beschermd door eene direct op het zout rustende afdekking van tijdelijk materiaal, namelijk kadjangmatten op een bamboe-tusschen-constructie.



*Fabriekmatige bewerking en verpakking.* De fabriekmatige bewerking en verpakking van het zout geschiedt in twee op Madoera gelegen fabrieken, waarin het ruwe zout voor de consumptie tot briketten wordt geperst. Deze wijze van bewerken van zout wordt sedert 1899 gevolgd en is ontstaan als gevolg van de moeilijkheden om het zoutmonopolie te beschermen en eene effectieve contrôle van de zeer wijdvertakte verkoopsorganisatie mogelijk te maken.

In 1930 had een geheele ombouw plaats van de electriche installatie der fabrieken, welke in overeenstemming werd gebracht met de geldende bepalingen van den dienst van het veiligheidstoezicht.

Begin 1930 werd de fabriek te Kalianget gedurende een drietal maanden buiten bedrijf gesteld voor de opstelling van een twaalfstal centrifuges, waarmede eene vóórdring van de grondstof wordt beoogd. Door de montage dezer centrifuge-batterij, waarvan de fabriek te Krampon reeds in 1929 was voorzien, kwam eene wijziging tot stand in het productieproces, dat thans bestaat uit:

- 1°. het afcentrifugeeren van moederloog uit het ruwe zout;
- 2°. het briketteeren van het zout in een twaalfstal roteerende hydraulische persen onder een druk van 180 atmosfeer;
- 3°. de droging der briketten in droogkanalen onder een temperatuur van maximum 200 gr. Celsius;
- 4°. het verpakken der briketten in kartonnen dozen, welke 20 briketten elk van 0,618 K.G. bevatten.

De aanmaak der kartonnen dozen geschiedt op de fabrieken; in 1930 werd voor dat doel 1299 ton karton verbruikt.

In 't geheel werd in 1930 door de beide fabrieken eene hoeveelheid van 139 505 ton loszout van den zoutaanmaak ter verwerking ontvangen, tegen 162 318 ton in 1929.

De productie bedroeg 127 488 ton briketzout, tegen 150 191 ton in 1929. In eerstgenoemde hoeveelheid is begrepen 2965 ton geïodeerd zout, hetwelk in enkele streken verstrekt wordt ter bestrijding van den endemischen krop.

Door de fabrieken werd in 1930 afgeleverd 141 780 ton, tegen 136 618 ton in 1929.

De op beide fabrieken einde 1930 aanwezige voorraad bedroeg 9910 ton briketzout, tegen 24 204 ton einde 1929.

Gemiddeld waren in beide fabrieken 1783 arbeiders werkzaam, tegen 1835 in 1929.

*Vervoer en verkoop.* Het vervoer van het zout geschiedt gedeeltelijk door eigen vervoerdiensten, namelijk het Oost-Java-zeevervoer, het Pontianak-riviervervoer en de Kerintji-kustvaartdienst.

Het *Oost-Java-zeevervoer* bewerkstelligt: het vervoer van los zout van de zoutlanden naar de zoutbrikettenfabriek te Kalianget, voor zoover dit vervoer te water plaats heeft, het vervoer van los zout voor het inzouten van visch en voor industrieele doeleinden en het vervoer van verpakt zout naar de strandpakhuizen op Java en in de Buitengewesten, voor zoover dit vervoer te water plaats heeft en niet aan de Koninklijke Paketvaart Maatschappij is opgedragen, de aanvoer van de voor eigen bedrijf en de zoutbrikettenfabrieken benodigde kolen, zoome de het vervoer van verschillende goederen benodigd voor den aanmaak en de fabriekmatige bewerking en verpakking van het zout. Einde 1930 bestond de vloot van dezen vervoerdienst uit 5 sleepbooten, 2 stoomlichters en 19 zeelichters, met een gezamenlijk laadvermogen van 4250 ton. In 1930 werden door deze vaartuigen afgelegd 104 648 zeemijlen, tegen 95 907 zeemijlen in 1929, terwijl aan los en verpakt zout en materialen vervoerd werd 109 892 ton, tegen 134 085 ton in 1929.

Het *Pontianak-riviervervoer* werd in 1911 opgericht om te voorzien in het vervoer van het zout voor de aan de Kapoeas- en de Melawi-rivier gelegen plaatsen. Om dezen vervoerdienst zoo rendabel mogelijk te maken, worden ook andere goederen en passagiers vervoerd, zoowel ten behoeve van Landsdiensten



als particulieren. Dit vervoer wordt thans bewerkstelligd door twee schepen (een huisboot en een riviersleepboot met huisboot), welke in 1930 31 796 zeemijlen aflegden, tegen 31 675 zeemijlen in 1929, terwijl vervoerd werden 3873 ton goederen en 6507 passagiers, tegen 5241 ton goederen en 7866 passagiers in 1929.

De zetel van den *Kerintji-kustvaartdienst*, waarvan het beheer 1 Januari 1930 van den dienst der Staatsspoor- en tramwegen op den dienst der zoutregie is overgegaan, is gevestigd te Padang, van waar naar het Noorden de plaatsen gelegen aan de Westkust tot Airbangis en naar het Zuiden die tot Moekomoeko worden aangedaan. Een derde lijn vormt de verbinding van Padang met de Mentawai-eilanden. Het vervoer omvat zoowel Lands- als particuliere goederen. Einde 1930 bestond de vloot van dezen dienst uit 5 motorschepen, met een totalen inhoud van 170 ton. Vervoerd werden in 1930 390 ton stukgoederen en 1020 ton zout. Het aantal bevaren zeemijlen bedroeg 27 678.

Het vervoer van voor den verkoop bestemd los en verpakt zout van de zoutlanden en de fabrieken geschiedt grootendeels middels den eigen vervoerdienst het Oost-Java-zeevervoer, door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij en de Madoera-Stoomtrammaatschappij, welke respectievelijk 53 652 ton, 90 077 ton en 35 970 ton, tegen 47 075 ton, 82 647 ton en 35 074 ton in 1929 vervoerden.

De *zoutverkoop* in West-Java, Oost-Java en Midden-Java is respectievelijk 1 Januari 1926, 1 Januari 1929 en 1 Januari 1930 van den dienst der zoutregie overgedragen op de gelijknamige provincies (I. S. 1925 n°. 688, juncto 1929 n°. 388, I. S. 1928 n°. 547 en I. S. 1929 n°. 457). Deze autonome gebiedsdeelen betrekken het verpakte zout van den dienst der zoutregie tegen den monopolieprijs verminderd met 40 % en het losse zout tegen den jaarlijks vast te stellen kostprijs. De verkoop van zout door den dienst der zoutregie heeft na deze overdracht van den verkoop op de provinciale thans nog plaats in de Buitengewesten, voor zoover deze bij het regiegebied zijn ingelijfd en in de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta. Aan de drie provincies werd in 1930 96 003 ton verpakt zout geleverd met een opbrengst van f 7 373 063, tegen in 1929 aan de provincies West- en Oost-Java 71 979 ton met een opbrengst van f 5 527 998. Bovendien bracht de verkoop van los zout aan de drie provincies een bedrag op van f 75 378 in 1930, tegen f 57 780 aan de provincies West- en Oost-Java in 1929.

Het verpakte zout wordt uit de strandpakhuisen middels spoor- en tramwegen, autobussen, karren, pikolpaarden en schepen naar de binnenlandsche pakhuisen vervoerd, waar de bevolking het zout in een minimum hoeveelheid van een kwart briket tot den prijs van 2 cent kan afnemen. De verkoopgelegenheden zijn in overeenstemming met het Binnenlandsch Bestuur op zoodanige plaatsen opgericht, dat de prijzen van den tusschenhandel op de plaatsen, waar geen pakhuisen zijn, niet te hoog behoeven op te loopen.

Voor een overzicht van het buiten de provincies in het regiegebied verkocht los en verpakt zout en de geldelijke opbrengst over de jaren 1930 en 1929 wordt verwezen naar de betreffende opgaven in het tweede deel van dit Verslag.

De levering van goedkoop zout aan de visschers van het groote visscherijcentrum Bagansiapiapi heeft plaats door tusschenkomst van de N.V. Tjin Tong, welke de distributie onder de visschersbevolking bewerkstelligt en zich garant stelt, dat het goedkope los zout slechts aan bonafide personen wordt verstrekt. In 1930 werd 24 074 ton los zout verstrekt, tegen 25 899 ton in 1929.

De prijs van los zout in de gewesten Djambi en Palembang ten behoeve van de visscherij is vastgesteld op 8 cent per K.G. (Bb. nos. 12363 en 12391).

Behalve goedkoop zout voor de visscherij wordt nog zoogenaamd industriezout tegen verminderden prijs verstrekt aan daarvoor in aanmerking komende industrieën.



In den loop van 1930 is in het Melawi-gebied (Westerafdeeling van Borneo) een nieuwe verkoopplaats te Nanga Serawei opgericht, terwijl op Bangka de zoutverkoopplaats te Batoeroesa opgeheven is. Voorts is met den Resident van Bangka overeengekomen om ook de zoutpakuizen te Koba en Soengaiselan na ledigvallen te sluiten.

## 7. Andere oerproducten.

*Diamant.* Gedurende 1930 werden in de onderafdeeling Martapoera (afd. Bandjermasin, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) uitgereikt 6418 licenties voor de winning van diamant, tegen 4786 in 1929. Door de bevolking werd 447½ karaat met eene waarde van f 20 321 gevonden, tegen 569½ karaat ter waarde van f 36 704 in 1929. Voor een groot deel werden die diamanten gevonden in de nabijheid van de kampongs Tjempaka en Batoekambing (distr. Riam-kanan). De steenen werden te Martapoera geslepen.

*Mangaanerts.* De mindere afzet van bruinsteen, in de tweede helft van 1929 begonnen, bleef gedurende 1930 aanhouden. Vooral de mindere kwaliteiten waren moeilijker verkoopbaar, de verscheping van ovenerts naar Japan was in het tweede halfjaar niet meer mogelijk door den slechten toestand van de ijzer-industrie aldaar.

Gewonnen werd door de Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-maatschappij op hare concessies in Jogjakarta 17 147 ton mangaanerts, tegen 20 997 ton in 1929, en door den heer J. E. Barkmeyer op zijn vergunnings-terrein in Djember 73 ton.

*Zwavel.* Door de Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-maatschappij werd op haar terrein Kawah Poetih (Midden-Priangan) 5605 ton zwavel in 1930, tegen 1560 ton in 1929 geproduceerd, waarvan 4262 ton zwavelpoeder werd geleverd voor de bestrijding van meeldauw op rubberboomen. De vraag naar zwavel voor dit doel verminderde echter door den slechten economischen toestand, waarin de rubbercultuurmaatschappijen verkeerden.

Aan den anderen kant hadden proeven met het raffineeren van zwavel, geschikt voor de suikerindustrie, het gewenschte resultaat. Met uitbreiding van de fabricage van deze soort zwavel werd begonnen.

*Asfaltgesteente.* Door de Mijnbouw- en Cultuurmaatschappij „Boeton” werd op het eiland van denzelfden naam 12 900 ton asfaltkalksteen gewonnen, tegen 15 030 ton in 1929. Daarvan werd 8778 ton verscheept.

*Jodium.* Aan koperjodium werd in 1930 203 ton van Java uitgevoerd, tegen 189,6 ton in 1929.

*Kalksteen.* Winning van kalksteen vond op Java plaats in de residentien Cheribon, Semarang, Koedoes, Klaten, Ponorogo, Blitar, Bondowoso, Probolinggo en Djember. Tengevolge van het steeds toenemend aantal suikerfabrieken op Java — thans reeds 42 van de 185 of  $\pm 23\%$  —, welke voor de zuivering van het sap het carbonatatie-procédé toepassen, is in de laatste jaren een belangrijke vraag ontstaan naar kalksteen van groote zuiverheid, waarbij in het bijzonder op afwezigheid van mangaan wordt gelet. Meer en meer gaan die suikerfabrieken er toe over deze kalksteenwinning zelf ter hand te nemen; welke belangrijke afmetingen dit nevenbedrijf reeds heeft aangenomen, kan blijken uit het feit, dat de jaarlijksche behoefte der „carbonatatie”-fabrieken alleen op  $\pm 400\,000$  ton kalksteen geschat wordt.

*Kaolien.* Door de N. V. Nederlandsch-Indische Chamotte- en Klei-Industrie werd op Bangka 269,4 ton ruwe kaolien gedolven.



**Phosphaat.** Door de N.V. Exploitatie- en Handelmaatschappij voorheen F. Buning werd in de residentie Cheribon 1258 ton phosphaat met een gehalte van 12 à 30 %  $P_2O_5$  geproduceerd, tegen 3172 ton met een gehalte van 18 à 38 %  $P_2O_5$  in 1929.

### 8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning.

*Wetgeving en mijnrechtelijke toestand.* Ter ondervanging van de tegen de „Mijnordonnantie 1906” (I. S. n<sup>o</sup>. 434) gerezen bezwaren, voornamelijk hierin bestaande, dat zij door vorm en lengte onoverzichtelijk en moeilijk te hanteeren was, is in 1930 overgegaan tot vervanging van deze ordonnantie, welke zoowel de uitgifte van mijnrechten als het veiligheidstoezicht op de mijnontginning regelde, door twee wettelijke regelingen, de „Mijnordonnantie 1930” (I. S. nos. 38 en 380) en het „Mijnpolitie-reglement” (I. S. n<sup>o</sup>. 341), in welke de genoemde onderwerpen gescheiden zijn behandeld. Beide verordeningen zijn in werking getreden op 1 October 1930.

Hoofddoel van deze herziening is geweest eenerzijds om binnen de grenzen der Indische Mijnwet eene vlotte afdoening van verzoekschriften betreffende de verleening, verlenging, wijziging, enz. van mijnrechten mogelijk te maken door alleen de werkelijk noodige vereischten voor te schrijven, anderzijds om de voorschriften zóó in te richten, dat elk gebruiker ze gemakkelijk en snel kan vinden, zonder daarvoor de geheele ordonnantie te moeten bestudeeren. Met het oog op dit laatste desideratum zijn de in de mijnordonnantie vervatte voorschriften rationeeler ingedeeld en tot de hoogst noodige beperkt. Verschillende bepalingen van de oude mijnordonnantie, o. a. de administratieve voorschriften voor het hoofd van den dienst van den mijnbouw en voor de hoofden van gewestelijk bestuur, zoomede de algemeene voorwaarden, waaronder vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginning worden verleend, zijn thans afzonderlijk vastgesteld (vgl. Bb. n<sup>o</sup>. 12390 en I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 348).

In I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 402 is een verbod uitgevaardigd tot mijnbouwkundige opsporingen en/of ontginningen binnen het natuurmonument „Batang Paloepeoh” (res. Sumatra's Westkust).

De reserveering voor opsporingen en ontginningen van Gouvernementswege, met betrekking tot tin en wolframium, van een gedeelte van den Riouw-archipel is bij G. B. 12 Maart 1930 n<sup>o</sup>. 1x ingetrokken; om redenen van algemeen belang werd dit gedeelte voor mijnbouwkundige opsporingen gesloten.

Enkele streken in de residentie Lampoengsche Districten, in Palembang en op het eiland Ceram zijn voor de opsporing en ontginning van Gouvernementswege van z.g. b-delfstoffen gereserveerd bij G. B. 9 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 29.

Het aantal *ontginningen van Gouvernementswege in eigen beheer* onderging geen verandering. De eigen mijnbedrijven van het Gouvernement omvatten drie kolenbedrijven (de Oembilin-, Poeloe Laoet- en Boekit Asem-mijnen), een tinbedrijf (de Bangka-tinwinning) en een goud- en zilvermijn (Tambang Sawah).

In den loop van 1930 zijn geen nieuwe *aannemingsovereenkomsten* gesloten, terwijl geen der bestaande werd ontbonden. Einde 1930 waren 7 dezer overeenkomsten voor de winning en verwerking van delfstoffen van kracht.

In den loop van 1930 is op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet een nieuwe overeenkomst met de te 's-Gravenhage gevestigde N. V. „De Bataafsche Petroleum Maatschappij” aangegaan (opgenomen in I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 334) voor de opsporing en ontginning van aardolie en aanverwante delfstoffen in een terrein, gelegen ter Noordoostkust van het eiland Ceram (res. Amboina, gouv. der Molukken); het aantal dezer overeenkomsten bedraagt thans 14.

Daarnaast was op het eind van 1930 bovendien één overeenkomst voor de *opsporing* van tin en wolframium van kracht.

De principieele gedragslijn, welke voorloopig t. a. v. het sluiten van overeenkomsten op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet zal worden gevolgd, is door den Minister van Koloniën aangegeven in de op 3 Januari 1931 aan de Tweede



Kamer der Staten-Generaal aangeboden Memorie van Antwoord betreffende het ontwerp van wet houdende machtiging tot het sluiten van overeenkomsten met de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij.

Het aantal *gemengde bedrijven* bedraagt twee, namelijk de N.V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en de N.V. „Nederlandsch-Indische Aardolie-Maatschappij”.

Gedurende 1930 werden 2 *mijnconcessies* ingetrokken, namelijk de mijnconcessie „Paleleh” en de mijnconcessie „Manoek”.

Einde 1930 waren 219 mijnconcessies van kracht, terwijl 62 aanvragen voor mijnconcessies in behandeling waren.

Van de mijnconcessies, verleend door Inlandsche Zelfbesturen, die hunne mijnrechten nog niet aan het Gouvernement hebben overgedragen, werden gedurende 1930 11 nieuwe door de Regeering goedgekeurd voor de ontginning van mangaanerts en andere delfstoffen, met uitzondering van z.g. b-delfstoffen, in terreinen, gelegen in het Gouvernement Jogjakarta. Voorts werd de goedkeuring der Regeering verleend op de intrekking door het Inlandsch Zelfbestuur van Sambas van de mijnconcessie „Sintoeroe”.

Einde 1930 waren 52 door Inlandsche Zelfbesturen verleende mijnconcessies van kracht.

Voor de winning van niet in de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen werden gedurende 1930 14 vergunningen verleend, waarvan door de Regeering 2 en door de Gedeputeerden van West-, Midden- en Oost-Java onderscheidenlijk 2, 7 en 3, eerstgenoemde voor de winning van klei, de andere voor de winning van kalksteen.

Van soortgelijke vergunningen werd in 1930 één ingetrokken en van een andere bepaald, dat zij geacht moet worden niet te zijn verleend. Einde 1930 waren van kracht 179 van deze vergunningen, terwijl 20 aanvragen in behandeling waren.

*Mijninspectie.* Gedurende 1930 werden 75 mijn- en opsporingswerken voor erts en kolen en 183 voor aardolie door het personeel der mijninspectie bezocht. Deze inspecties werden uitgevoerd door het wd. hoofd der mijninspectie, 2 mijninspecteurs, 1 adjunct-mijninspecteur, 2 ambtenaren voor het inspecteeren der petroleumterreinen en 1 ambtenaar voor het nagaan van het electrotechnisch gedeelte der mijnwerken.

Bij de kolenmijnen werden 33 personen door bedrijfsongevallen doodelijk getroffen; bij de ertsmijnen waren om gelijke redenen 17 dooden te betreuren en bij de aardolieboringen 11. Het aantal door bedrijfsongevallen doodelijk getroffen personen per 1000 onder- en bovengrondsche arbeiders is voor den kolenmijnbouw gestegen tot  $\pm 3$ . Voor den ertsmijnbouw is dit cijfer onder 0,5 gebleven; dit zeer lage cijfer vindt zijne verklaring in het groote aantal bovengrondsche arbeiders in de open tingroeven. Het aantal dooden per 1000 arbeiders bij de aardoliewinning bedraagt iets minder dan 1, hetgeen eene kleine stijging in vergelijking met het jaar 1929 beteekent.

Voor groote mijnrampen bleef de mijnbouw in 1930 gespaard, behoudens, dat einde September 1930 in de Poeloe Laoet-mijn eene mijngasontploffing plaats had, waarbij 3 arbeiders doodelijk en 7 zwaar gewond werden; van deze laatsten stierven na enkele dagen nog 3 arbeiders aan de bekomen brandwonden.

## 9. Geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen en adviezen.

De in de laatste jaren gevolgde gedragslijn om de kostbare *mijnbouwkundige onderzoekingen*, in vroegere jaren veelvuldig van Landswege verricht, niet in dezelfde mate voort te zetten, doch deze in hoofdzaak over te laten aan het particuliere kapitaal voor zoover zich dit ter zake actief betoont, heeft er toe geleid, dat de taak van den *Opsporingsdienst* zich meer en meer is gaan concentreren op het wetenschappelijke gedeelte daarvan, zoodat deze dienst dus geleidelijk méér het karakter heeft verkregen van een zuiver *Geologischen Dienst*.



De groote behoefte trouwens, welke blijkt te bestaan aan betrouwbare *geologische kaarten*, heeft eene systematische, geologische kaartering op modern-wetenschappelijke basis en op niet te kleine schaal tot een dringenden eisch gemaakt.

In het begin van 1927 werd met de *geologische kaartering van Sumatra* een aanvang gemaakt. Begonnen werd uit het Zuiden, terwijl het opname-personeel te Bandoeng geplaatst bleef, waar de vereischte laboratoria, het museum, de bibliotheek, enz. gevestigd zijn. De arbeidstoestanden op Sumatra maken het voorts noodig ook de voor de opnametochten benoodigde koelies telkens van Java mee te nemen. In de Lampoengsche Districten is het veldwerk thans vrijwel voltooid; in onderzoek zijn de zuidelijke helft van Benkoelen en Zuid-Palembang.

Hoewel het veldwerk op blad 1 (Teloekbetoeng) reeds in den loop van 1929 werd afgesloten, is het nog niet mogen gelukken dit — inmiddels verschenen — blad binnen het verslagjaar te publiceeren, hoofdzakelijk door de groote cartografische en lithografische moeilijkheden, verbonden aan de reproductie van zoo'n eerste blad, dat den maatstaf zal moeten bevatten voor een groot aantal volgende kaarten. De bladen 2 (Kotaägoeng), 4 (Soekadana), 5 (Koetaboemi) en 10 (Batoeradja), alle op een schaal van 1 : 200 000, worden eveneens voor den druk gereed gemaakt.

De geologische Java-kaartering, ongeveer een jaar later begonnen, beschikt niet, gelijk die op Sumatra, over steunpunten in den vorm van weliswaar lokale, maar toch naar modern-wetenschappelijke inzichten verrichte opnamen. Daardoor zal zij aanvankelijk minder snel vorderen dan de Sumatra-kaartering, ofschoon zij in vele andere opzichten, met name wat verkeerstoestanden en arbeidersvoorziening betreft, in veel gunstiger omstandigheden verkeert en daardoor ook goedkooper kan zijn. Tot dusver is in een gedeelte van Zuid-Bantam en in enkele deelen van Midden-Java de veldopname voor een kaart 1 : 100 000 voltooid, maar de moeilijkheid is hier, dat eenige vraagstukken van wetenschappelijken aard eerst opgelost moeten worden om tot eene uniforme geologische indeeling der formaties over geheel Java te kunnen geraken.

Over het in 1929 geëindigde onderzoek naar het voorkomen van *goud- en zilverertsen in Zuid-Bantam* werd een verslag samengesteld, dat gepubliceerd wordt als n<sup>o</sup>. 20 van de serie „Verslagen en Mededeelingen betreffende Indische Delfstofafzettingen”. Naast tal van andere kaarten wordt daaraan toegevoegd een geologisch overzichtskaartje, 1 : 250 000, van het gereserveerde gebied in Zuid-Bantam, feitelijk de eerste, zij het ook nog voorloopige, publicatie van de Java-kaartering.

Op *Borneo*, hetwelk geologisch een ten deele — wat het binnenland betreft nog vrijwel geheel — onbekend gebied vormt, werden enkele groote verkennings-tochten gemaakt, welke aan het daarmede belaste personeel zeer hooge eischen hebben gesteld. Zoo werd een tocht ondernomen uit Poetoessibau aan de Boven-Kapoeas in West-Borneo via het brongebied van genoemde rivier, over het grensgebergte met Serawak, door het brongebied der Mahakam, naar Longnawang aan de Kajan en van daar via de Boven-Redjang naar Serawak. Een tweede tocht liep van Samarinda langs de Mahakam en bronrivieren naar Longkawang, van daar naar Sintang aan de Kapoeas in de Westerafdeeling van Borneo en langs een andere route binnendoor weer terug naar Samarinda, een reis, welke door den daarmede belaste ingenieur met volledig succes in  $\pm 5$  maanden is volbracht. Verder werden in het kustgebied van Oost-Borneo bezuiden Samarinda tot de grens van de onderafdeeling Pasir geologische onderzoekingen verricht naar het voorkomen van oliehoudende anticlinalen; ook ten Noorden van de Mahakam-rivier in de onderafdeeling Koetei werden verschillende groote tochten gemaakt, ter verkenning van de geologische gesteldheid van het binnenland.

Ten slotte dient hier nog vermeld, dat het onderzoek van kleine asfaltafzettingen op Boeton (buiten de reeds in aannemingscontract aan de Mijnbouw- en Cultuurmaatschappij Boeton uitgevene) door middel van boringen nog gedurende de eerste helft van 1930 voortgezet en daarna gestaakt werd. Een verslag is in bewerking.



Bij de instelling van de geologische *Sumatra-kaarteering* is daaraan tevens eene bodemkundige opname van de Sumatraansche gronden, de „agrogeologische kaarteering”, verbonden. Deze laat de geologische kaarteering voorafgaan en volgt deze zooveel mogelijk op den voet, hetgeen o. m. het belangrijke voordeel meebrengt, dat de agrogeologen in geologisch niet-onbekend terrein hunne onderzoekingsstochten niet in den blinde behoeven uit te zetten, waardoor het onderzoek goedkooper kan geschieden. De kennis van den geologischen ondergrond, waaruit de te onderzoeken verweeringsgrond is ontstaan, vergemakkelijkt uiteraard de verder te nemen proeven en de indeeling en kaarteering van de bouwkruijn. Einde 1930 was deze agrogeologische kaarteering, op een klein deel na, voltooid voor het door de residentie Lampoengsche Districten ingenomen gebied; ook werd reeds het ten Zuidwesten daaraan grenzende stuk van de residentie Benkoelen agrogeologisch onderzocht.

De definitieve kaartbladen der bodemkundige opname worden samengesteld op een schaal 1 : 200 000, evenals die van de geologische kaarteering van Sumatra.

Aan het Bureau der geologisch-technische onderzoekingen van den Opsporingsdienst, hetwelk tot taak heeft om aan ambtelijke zoowel als aan particuliere lichamen, die daartoe het verzoek doen, de gewenschte deskundige voorlichting te verschaffen, werden op het gebied der technische geologie gedurende de jaren 1928, 1929 en 1930 respectievelijk 55, 70 en 117 rapporten uitgebracht. De directe kosten dezer onderzoekingen, d.w.z. salaris van het personeel over den duur van het onderzoek, reis- en verblijfkosten, enz., worden meestal in rekening gebracht, en gaarne door belanghebbenden voldaan.

De arbeid van het bureau betreft tot dusver geologisch bodemonderzoek in het algemeen en in het bijzonder voor beoogde of geprojecteerde dalafsluitingen, verder hydrologisch-geologisch onderzoek van artesische bekkens, bronnen en grondwater, een en ander zoowel ten behoeve van de bevoeiing als de drinkwatervoorziening. Andere opdrachten hadden betrekking op aanleg van vliegvelden, verbetering van het rendement van zoutpannen, bouw van wegen, fundeering van openbare gebouwen, bedwinging of mogelijk voorkoming van aardschuivingen, enz. Ten slotte werd voorlichting verschaft aan industrieele ondernemingen, welke delfstoffen (kalksteen, vuurvaste klei, natuurlijke verfstoffen, enz.) exploiteeren.

Omtrent de verschillende opdrachten, welke de Opsporingsdienst reeds uitvoerde, bevat het „Algemeen gedeelte” van het „Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië”, jaargang 1929, nadere gegevens; voor de eerste maal sedert de instelling van het bureau is in dezen jaargang een uitvoerig rapport over de werkzaamheden daarvan opgenomen. Zooals daaruit blijkt, vormen tot dusver de hydrologische onderzoekingen en het onderzoek van dalafsluitingen te zamen de hoofdtaak dier afdeling.

De bouw van dalafsluitingen, waardoor groote vergaarkommen (wadoek's) gevormd worden, waarin het regensurplus van den Westmoesson wordt opgezameld, is voor vele streken, vooral op Java, vrijwel de eenige methode tot verbetering van de bevoeiing gedurende den drogen tijd. Ook met het oog op de verhouding tusschen suikerindustrie en direct bevolkingsbelang (rijsteeltuur) heeft deze methode in de laatste jaren groote beteekenis verkregen. De soms ruim 30 M. hooge, aarden of steenen afsluitdammen zijn altijd min of meer riskante constructies, aangezien een dambreuk, vooral in dichtbevolkte streken, zeer ernstige gevolgen kan hebben. Vergeleken met andere landen, waar dalafsluitingen zijn geconstrueerd, verkeert Java ook nog in menig ander opzicht in technisch ongunstige omstandigheden, doordat namelijk het karakter en de jeugd zijner geologische formaties meebrengen, dat veelal gebouwd moet worden op slappen of althans weinig geconsolideerden ondergrond en met betrekkelijk minderwaardige bouwmaterialen. Het spreekt vanzelf, dat tot den bouw van dammen als hier bedoeld slechts na zorgvuldige en vaak tijdroovende onderzoekingen, waarbij ook het te verwachten economisch rendement een groote rol speelt, mag worden besloten. Het is voornamelijk bij de keuze van de beste plaats voor eene afsluiting, dat de ook eenigszins op technisch gebied geschoolde



geoloog een woord heeft mee te spreken. Het komt namelijk slechts bij hooge uitzondering voor, dat de geologische verhoudingen ter plaatse onverdeeld gunstig zijn, wat betreft draagvermogen van den bodem, doorlaatbaarheid, kans op en middelen tot voorkoming van onder- en achterloopschheid van den dam, enz.; hier kan slechts een nauwkeurig geologisch vóóronderzoek den weg wijzen, aangevuld door laboratorium-onderzoek van de grondsoorten, welke voor den bouw van een aarden of steenen dam in aanmerking worden gebracht.

Behalve de hiervóór reeds vermelde uitgaven, verschenen in 1930 nog van het „Jaarboek van het Mijnwezen” de atlas, behoorende bij de deelen „Verhandelingen” 1 en 2 van den jaargang 1928: „Bouwstoffen voor de geologie van de residentie Manado”, voorts van den jaargang 1929 het „Algemeen gedeelte” (d. i. het Jaarverslag van den mijnbouw) en één deel „Verhandelingen”, met atlas, bevattende verslagen van de door den opsporingsdienst (vóór de overgave aan de N.I.A.M.) verrichte diepboringen op het eiland Boenjoe, van een nader ertsonderzoek in de omstreken van Tambangsawah, geologische onderzoekingen in den Oostarm van Celebes en in de Padangsche Bovenlanden, een onderzoek van tinijzer- en tinarseenverbindingen en verder een tweetal bladen (VIII, Zuid-Sumatra en Bangka, en XVI, Midden-Java) van de voorloopige „geologische overzichtkaart van den N.O.I. Archipel schaal 1 : 1 000 000” met toelichtingen.



## H. NIJVERHEID.

## 1. Algemeen overzicht.

De nijverheid, die in Nederlandsch-Indië werd aangetroffen vóórdat daar te lande groote, onder Westersche leiding uitgeoefende bedrijven tot ontwikkeling kwamen, was gericht op vervulling van de geringe behoefte der bevolking aan industrie-producten. Weefnijverheid met de daarmee samenhangende batik-industrie, metaal- en houtbewerking, vervaardiging van eenvoudig aardewerk, vlechnijverheid en kunstnijverheid waren haar voornaamste takken. De gestadige uitbreiding van het groot-landbouw- en van het mijnbouwbedrijf legde den grondslag voor het ontstaan van eenige in economisch opzicht zeer belangrijke industrieën tot verwerking van landbouwproducten en delfstoffen (suiker, aardolie, goud, tin, thee rubber), welke bedrijven met hun behoefte aan machinerieën op hun beurt de basis vormden, waarop zich langzamerhand een metaalindustrie kon ontwikkelen.

Voor het overige bleef gedurende langen tijd het gebruik van producten der Westersche nijverheid vrijwel beperkt tot de Europeesche bevolkingsgroep; de vraag naar deze producten moest door invoer bevredigd worden, aangezien de omzet te gering was om de vestiging in Indië van bedrijven tot vervaardiging van deze artikelen te wettigen.

Gedurende de laatste decennia is het verbruik van vele import-artikelen echter in die mate gestegen — zoowel door toeneming in aantal van de Europeesche bevolking als tengevolge van de omstandigheid, dat bij een groeiend gedeelte der inheemsche bevolking het gebruik van die artikelen tot gewoonte of behoefte werd —, dat het loonend bleek, de vervaardiging van verschillende dezer producten in Indië te doen geschieden. Dientengevolge kon een groep van bedrijven ontstaan ter vervaardiging van artikelen, die voorheen uitsluitend werden ingevoerd.

Daarnaast hebben zich de in den aanhef bedoelde zuiver inheemsche bedrijven vrijwel alle, zij het niet alle in hun vroegeren omvang, gehandhaafd. In economisch opzicht zijn deze industrieën zeker niet zonder beteekenis; de jaarlijksche productie van het zeer groot aantal batikkerijen b.v. vertegenwoordigt een waarde van verscheidene tientallen millioenen gulden.

Twee belangrijke takken van inheemsche nijverheid, beide van betrekkelijk jongen datum, zijn de kretiek-strootjesindustrie en de hoedenvlechnijverheid. De eerste dezer heeft zich, vooral na 1920, zonder hulp van Westersche zijde ontwikkeld; de laatste is tot ontwikkeling gekomen op initiatief van Europeesche belanghebbenden in de hoedenindustrie.

De economische crisis, welker invloed op de Nederlandsch-Indische nijverheid reeds in 1929 viel waar te nemen, heeft zich in 1930 in die mate doen gelden, dat bijna geen enkele tak van industrie voor achteruitgang gespaard is gebleven. Hoezeer uit den aard der zaak de inwerking van de crisis in de uiteenlopende bedrijfsgroepen, naar gelang van de economische factoren, waaronder deze werken, zich op verschillende wijze en in verschillenden graad heeft gemanifesteerd, moet toch van een algemeen teruggang gewaagd worden.

Desondanks werd slechts in weinige industrieën overgegaan tot inkrimping van personeel en salarisvermindering, welke maatregelen, waar zij genomen werden, voornamelijk het Europeesche personeel troffen; loonsvermindering van inheemsche arbeiders heeft in de hier behandelde bedrijven, voor zoover bekend is, niet in belangrijke mate plaats gevonden.

De vrij algemeene achteruitgang in koopkracht van de verbruikers leidde in vele bedrijven tot eene relatieve vermeerdering van de vraag naar goedkoopere soorten van de producten, die in verschillende kwaliteiten ter markt worden gebracht.

Een ander verschijnsel, met den algemeen economischen toestand samenhangend is, dat in 1930 eene toenemende belangstelling viel waar te nemen voor de oprichting van kleine nijverheidsbedrijven. Vermoedelijk heeft de groote moeilijkheid, die in de huidige tijdsomstandigheden verbonden is aan het winst-



gevend beleggen van kapitaal in handel en cultures, stimulerend gewerkt op de geneigdheid tot het oprichten van kleine industriele bedrijven, die bij de thans geldende lage materialprijzen met betrekkelijk geringe kosten gesticht kunnen worden.

## 2. Verschillende nijverheidsbedrijven.

a. *Vlechtnijverheid.* Van de producten der vlechnijverheid in Nederlandsch-Indië, waartoe verder o.m. behooren matten en rotanartikelen, welke hoofdzakelijk voor binnenlandsch gebruik bestemd zijn, zijn de bamboe- en pandanhoeden de belangrijkste.

Gedurende de jaren 1928 t/m 1930 leverde deze in hoofdzaak te Tangerang en Radjapola geconcentreerde industrie de volgende hoeveelheden aan het buitenland af:

	Stuks.	Waarde.
<i>Bamboehoeden.</i>		
1928 .....	4 947 115	f 2 044 894
1929 .....	4 436 568	1 009 878
1930 .....	2 935 895	465 464
<i>Pandanhoeden.</i>		
1928 .....	18 590 516	5 572 392
1929 .....	21 175 831	4 361 446
1930 .....	19 609 130	3 338 030

In vergelijking met die hoeveelheden is de uitvoer van Java naar de Buitengewesten gering te noemen; deze heeft n.l. in de jaren 1928 t/m 1930 voor bamboe- en pandanhoeden tezamen eene geldswaarde vertegenwoordigd van resp. f 202 000, f 243 000 en f 167 000.

Bovenstaande cijfers toonen eene opvallende daling in de hoeveelheid uitgevoerde bamboehoeden aan; de vermindering in het aantal pandanhoeden is betrekkelijk gering te achten. Terwijl voor beide artikelen de prijsdaling, evenals bij de meeste handelsartikelen, een gevolg is van de ongunstige economische toestanden, dient de oorzaak van de vermindering in afzet van bamboehoeden gezocht te worden in het feit, dat in verschillende landen de pandanhoed meer en meer wordt verkozen boven die van bamboe; de hoeveelheid uitgevoerde bamboefezzen, bestemd voor Egypte, is in 1930 belangrijk minder gedaald dan die van bamboehoeden.

Hoewel in de officieele uitvoerstatistieken het artikel pandanhoeden niet is onderverdeeld, wordt in den handel een scherp onderscheid gemaakt tusschen de gewone pandanhoeden en die van gespleten pandan (de z.g. pandansplit). Vooral van deze laatste soort is de omzet in 1930 bevredigend geweest; eene verminderde afname door Frankrijk werd gecompenseerd door meer vraag uit Engeland en Amerika. Indien de afnemers zich niet behoeven te beklagen over minder zorgvuldige afwerking van de hoeden, is te verwachten, dat ook in de toekomst een groote vraag naar dit artikel zal bestaan. Kwaliteitsverbetering van de „pandansplit“-hoeden is des te meer noodzakelijk, aangezien door Japan een sterk concurrerend artikel, machinaal vervaardigd uit papier, aan de buitenlandsche markt wordt gebracht.

Uit het bovenstaande valt op te maken, dat de welvaart bij de hoedenvlecht-nijverheid in zeer groote mate afhankelijk is van de vraag in de overzeesche landen naar slechts twee artikelen, n.l. bamboe- en pandanhoeden, waarvan de behoefte elk jaar sterk kan variëren. Tot dusver is in Tangerang en Radjapola uitsluitend inheemsch materiaal verwerkt, doch het zou zeker in het belang van de industrie



zijn, indien tevens hoeden werden vervaardigd van buitenlandsche grondstoffen. Reeds zijn door de belanghebbende importeurs pogingen gedaan om de vlechtende bevolking te wennen aan het verwerken van ingevoerde grondstoffen, andere dan bamboe en pandan, ten einde in de toekomst een grooter aantal soorten van op Java vervaardigde hoeden in den handel te brengen, doch deze pogingen hadden tot dusver niet het gewenschte succes.

b. *Weefnijverheid.* In hoofdzaak door de bemoeienis van de te Bandoeng gevestigde textielinrichting, behoorende tot de afdeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, heeft zich in de laatste jaren de handweverij met gemoderniseerde weefgetouwen zoodanig ontwikkeld, dat verscheidene Inheemschen en Vreemde Oosterlingen in dezen tak van nijverheid een behoorlijk bestaan vinden.

In 1930 werden door bovengenoemde inrichting wederom 178 getouwen met daarbij behoorende nevenapparaten tegen kostprijs verstrekt zoowel aan particuliere weverijen als aan weefscholen, o.a. te Malang, Modjokerto, Soerakarta, Modjowarna, Paree, Buitenzorg, Dramaga en Soerabaja, terwijl in 1930 het practisch onderwijs in het weven en de behandeling van de hulptoestellen door 203 personen (in hoofdzaak Inheemschen) werd gevolgd. Behalve in enkele weverijen, werkende met 12—60 getouwen (o.a. te Tjermé, Madjalaja, Garoef, Bandoeng), wordt de handweverij over geheel Java, doch meer speciaal in West-Java als individueele huisnijverheid beoefend. Voor de bevolking begint zij een bron van inkomsten te worden.

De handweverij met gemoderniseerde toestellen heeft zich tot dusver in hoofdzaak bepaald tot het vervaardigen van sarongs in de betere kwaliteiten, waarvan de afzet onder de bevolking in concurrentie met de ingevoerde producten mogelijk is gebleken. De gunstige positie van de inheemsche handweverij is voor een niet onbelangrijk deel een gevolg van de omstandigheid, dat zij zich oogenblikkelijk kan aanpassen aan de, ook bij de inheemsche bevolking, zeer veranderlijke mode, terwijl de ingevoerde weefsels uit den aard der zaak den smaak van het koopend publiek slechts met belangrijke vertraging kunnen volgen.

Bijzondere vermelding verdient de, vooral in 1930, ontwikkelde activiteit van de door de leiders der Persatoean Bangsa Indonesia (vroeger Indonesische Studieclub) opgerichte weefschool van de Nijverheidsvereniging „Pertoekangan” te Soerabaja, die met geldelijke tegemoetkoming van de Regeering en advies van de textielinrichting de bevordering van de weefnijverheid, uitgeoefend met gemoderniseerde getouwen, tot doel heeft. In 1930 werden bij die school een 40-tal leerlingen opgeleid en na afloop van hun leertijd door een van de ambtenaren van de textielinrichting te Bandoeng geëxamineerd. Ten einde een tot wever (weefster) opgeleide leerling(e) in de gelegenheid te stellen om tot directe toepassing van de opgedane practische ervaring over te gaan, is door de school te Soerabaja de doelmatige regeling gemaakt, dat elke leerling(e) een zoodanig bedrag per maand moet storten, dat hem (haar) bij het verlaten van de school (na ongeveer 6 maanden) een weeftoestel kan verstrekt worden, indien hij (zij) dit handwerk wenscht uit te oefenen.

c. *Batiknijverheid.* De toestand in de batiknijverheid hangt ten nauwste samen met de economische positie van de landbouwende bevolking. Het kan in verband hiermede geen verwondering wekken, dat in 1930 de omzetten in de batikindustrie aanzienlijk zijn verminderd. Door de verspreide ligging en het groot aantal van de batikkerijen op Java is het niet mogelijk de verhouding van de omzetten in de jaren 1929 en 1930 nauwkeurig te bepalen; wel kan geconstateerd worden, dat van de voornaamste grondstoffen, n.l. katoen, verfstoffen en hars, in 1930 10—20 % minder dan in 1929 is ingevoerd. Er bestaan echter verscheidene aanwijzingen, dat de productievermindering van batiks in 1930 veel grooter is geweest, zoodat een deel van de in dat jaar aangevoerde grondstoffen tegen het einde van dat jaar onverkocht moet zijn gebleven.

De op Java vervaardigde batiks kunnen naar de kwaliteit onderscheiden worden in drie groepen, n.l. grof, middelsoort en fijn, die ieder haar afzet



onder bepaalde gedeelten van de bevolking vinden. De omzet in de laatstgenoemde twee soorten, die hoofdzakelijk verkocht worden aan de beter gesitueerden en trekkers van vaste loonen, zooals fabrieksarbeiders, kleine ambtenaren, enz., is vrij stabiel gebleven, doch een groote terugslag is gevoeld bij den verkoop van de grove soorten, die het uit economisch oogpunt verreweg belangrijkste massaproduct van de batiknijverheid vormen.

De te Jogjakarta gevestigde batikindustrie vertoont onafhankelijk van de slechte tijden een voortdurenden achteruitgang, waarschijnlijk deels tengevolge van verminderde vraag naar echte Jogjasche batiks, anderdeels tengevolge van de concurrentie van andere batikcentra, waar de Jogjasche soorten blijkbaar tegen lager prijzen worden vervaardigd. Bij de batikers te Jogjakarta, Soerakarta en Ambarawa viel in 1930 eene neiging te constateeren tot het invoeren van nieuwere verfmethoden en kleurencombinaties, die eenigszins afwijken van het oude type, doch zich meer aanpassen aan den veranderden smaak van de koopers. Het te Jogja gevestigde batikproefstation van de afdeeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel steunde daarbij herhaaldelijk door adviezen en demonstraties. Bij eene vergelijking van den toestand in de belangrijkste batikcentra blijkt, dat te Batavia de omzet het meest verminderd is, terwijl die in Pekalongan, waar ook voor uitvoer naar Borneo en Sumatra wordt gewerkt, het minst geleden heeft. Evenzoo was de toestand bevreemdend te Ambarawa, waar in 1930 producten werden vervaardigd gelijkende op die van Pekalongan, welke hoofdzakelijk voor uitvoer naar Borneo bestemd waren. In sterke mate is de invloed der slechte tijden door de batikers te Tasikmalaja ondervonden, waardoor de batiknijverheid aldaar in moeilijkheden is geraakt.

Het gebruik van Japansch gebleekt katoen is, in vergelijking met het Europeesche product, dat vóór enkele jaren eene monopoliepositie bezat, in 1930 belangrijk toegenomen.

d. *Lederindustrie.* De omzet van sandalen en schoenen, de belangrijkste producten van de Nederlandsch-Indische lederindustrie, welke echter door de inheemsche bevolking alleen in tijden van welstand in groote hoeveelheden worden afgenomen, bleef in 1930 belangrijk bij dien van 1929 ten achter. Uiteraard had dit een ongunstigen invloed op het looiersbedrijf, dat bovendien den invloed ondervond van de voortgaande prijsdaling van huiden en leder, waardoor groote onzekerheid ontstond omtrent de voor het bereide leer te maken prijzen. Hierbij komt nog, dat de concurrentie zeer verscherpt is door den invoer van goedkoop leder, het z.g. splitzoolleder uit Australië en voeringleder uit Britsch-Indië.

Deze ongunstige conjunctuur belette de uitbreiding en moderniseering van verscheidene looierijen.

Wel viel verhoogde belangstelling waar te nemen voor verbeterde werkwijzen, die zonder groote kosten kunnen worden ingevoerd. De leerlooierij van de afdeeling Nijverheid gaf herhaaldelijk adviezen in die richting en bood aan belanghebbenden de gelegenheid nieuwere werkwijzen te leeren kennen en op kleine schaal in de werkplaatsen der inrichting toe te passen.

e. *Cementfabricage.* De productie van de cementfabriek te Indaroeng (bij Padang) gedurende 1930 was ongeveer gelijk aan die van het voorafgegane jaar.

Het bedrijf ontwikkelde zich normaal en de capaciteit der fabriek kwam door de voltooiing van verschillende uitbreidingen op 3700 vaten à 180 K.G. per dag, hetgeen ongeveer overeenkomt met een productievermogen van 100 000 vaten per maand.

De afzet van het product was gedurende het eerste halfjaar van 1930 nog zeer bevreemdend, doch in de tweede helft van dat jaar trad, tengevolge van scherpe concurrentie van Japansch cement, eene gestadige prijsdaling in en ontstond een felle strijd op de cementmarkt, welke vermogen om het product op te nemen bovendien belangrijk daalde in verband met de slechte conjunctuur.



In het tweede halfjaar daalde de afzet dan ook merkbaar, hetgeen tezamen met het terugloopen van de verkoopprijzen van hoogst ongunstigen invloed op de bedrijfsresultaten is geweest. De felle strijd van het Japansch cement tegen de Nederlandsch-Indische fabriek wordt het best geïllustreerd door het feit, dat Japansch cement is verkocht tegen prijzen, die lager waren dan die, welke door fabrikanten in Japan zelf waren vastgesteld.

Het totale verbruik van Portland-cement in Nederlandsch-Indië bedroeg in 1930 ongeveer 2 000 000 vaten, waarvan bijna 1 000 000 vaten uit Japan, 150 000 vaten uit Europa en de rest door de fabriek te Indaroeng is geleverd. Het aandeel van Europa bedroeg in 1929 450 000 vaten.

f. *Bouwnijverheid.* De invloed van eene algemeene depressie maakt zich in de bouwvakken gewoonlijk later merkbaar dan in andere bedrijven. De bedrijvigheid in de bouwvakken was gedurende het jaar 1930 wel minder dan in 1929, doch nog bevredigend, zoodat de aannemers de in hun dienst werkzame arbeidskrachten konden handhaven. De naaste toekomst wordt echter zeer somber ingezien, aangezien de uitvoering van groote bouwwerken niet alleen door de Regeering, doch ook door particuliere ondernemingen waarschijnlijk tot een minimum zal beperkt worden.

De omvang van den woningbouw was in de verschillende steden zeer verschillend en hield ten nauwste verband met de samenstelling van de Europeesche bevolking; de vraag naar nieuwe woningen was gedurende 1930 in een stad als Soerabaja met eene in hoofdzaak niet-ambtelijke bevolking, waarvan door de ongunstige tijden een belangrijk aantal werkloos is geworden, veel geringer dan b.v. in Bandoeng, waar een groot gedeelte der Europeesche inwoners uit ambtenaren bestaat. Eenerzijds werkten de zeer lage prijzen van bouwmaterialen stimuleerend op de bouwnijverheid, anderzijds ontstond eene zekere terughoudendheid tengevolge van de onzekerheid omtrent het toekomstig verloop der huurprijzen.

Tengevolge van de ongunstige tijdsomstandigheden wordt de vraag naar en in enkele gemeenten het tekort aan kleine woningen met geringe huurwaarde steeds grooter.

g. *Metaalbewerking.* De Nederlandsch-Indische metaalnijverheid, waarvan de bedrijfsresultaten in hooge mate afhankelijk zijn van den gang van zaken in de groote cultures, heeft voor 1930 zeer onbevredigende uitkomsten te boeken. Het bedrag aan orders voor de suikerindustrie is in de periode van October 1930 tot begin 1931, in welk tijdvak in voorafgegane jaren alle fabrieken rumschoots van orders waren voorzien, verre gebleven onder het gemiddelde van de laatste 10 jaren. Ook het aantal orders, dat van andere zijden bij de machinefabrieken werd geplaatst, is zeer gering geweest. De gieterij-afdeelingen van de machinefabrieken in Oost-Java konden gedurende het geheele jaar 1930 niet op volle capaciteit werken; bij verschillende fabrieken werden zij gedurende geruimen tijd stilgezet, terwijl twee fabrieken in Oost-Java hunne werkplaatsen definitief moesten sluiten.

De malaise teekent zich ook af in de cijfers omtrent het verloop van het aantal inheemsche arbeidskrachten, werkzaam in de metaalindustrie in Oost- en Midden-Java; terwijl in 1929 664 arbeiders meer werden aangenomen dan ontslagen, heeft in 1930 daarentegen het aantal ontslagen arbeiders dat der nieuwe werkkrachten met 144 overtroffen.

h. *Olieindustrie.* De ongunstige resultaten over 1930 van de verwerking van olieozaden op Java, welke industrie zoowel voor uitvoer als voor binnenlandsche consumptie produceert, waren in hoofdzaak een gevolg van twee factoren, n.l. een abnormaal slechte klapperoogst en eene daling der olieprijsen.

De volgende cijfers geven een overzicht van den uitvoer uit Java gedurende de jaren 1929 en 1930 van de belangrijkste producten der olie-industrie.



	Hoeveelheid	Waarde.	Waarde
<i>Copra.</i>	in K.G.		per 1000 K.G.
1929 .....	52 858 481	f 11 338 637	f 214
1930 .....	7 358 003	1 439 720	196
<i>Coprakoeken.</i>			
1929 .....	63 077 939	5 840 877	93
1930 .....	52 180 269	3 216 166	62
<i>Klapperolie.</i>			
1929 .....	34 432 679 liters	12 657 784	368 per 1000
1930 .....	16 028 575 „	5 458 078	341 liters.

i. *Gasbedrijven.* Het product van de Nederlandsch-Indische gasbedrijven wordt meer en meer gebruikt als kook- en industriegas; een belangrijk deel van het bereide gas vindt nog toepassing voor straatverlichting, doch het gebruik voor huisverlichting treedt op den achtergrond, hetgeen ten gevolge heeft, dat het grootste verbruik gedurende een etmaal zich voortdurend meer naar de morgenuren verplaatst.

Als producenten van een noodzakelijk gebruiksartikel, waarop bezwaarlijk belangrijk kan bezuinigd worden, hebben de gasbedrijven weinig van de ongunstige tijdsomstandigheden geleden. In 1930 was het gasverbruik grooter dan in 1929, terwijl de verkoopprijs onveranderd is gebleven.

De prijzen van de — uit Engeland en Australië geïmporteerde — gaskolen waren in 1930 iets hooger, terwijl bij den afzet van cokes sterke concurrentie werd ondervonden van ingevoerde cokes.

In het algemeen is de verkoop van cokes in Oost-Java, waar de suikerindustrie groote hoeveelheden kan opnemen, gunstiger geweest dan in West-Java.

Het tweede bijproduct van de gasbedrijven, de koolteer, ondervond in 1930 ernstige concurrentie van het, voornamelijk uit Japan, ingevoerde product.

j. *Grafische bedrijven.* De teruggang in zaken werd in de drukkerijbedrijven later merkbaar dan in andere industrieën; in de tweede helft van 1930 verminderde het aantal opdrachten aanzienlijk, terwijl bovendien vooral goedkoop werk gevraagd werd.

In normale tijden wordt door een groot gedeelte der opdrachtgevers meer op kwaliteit dan op prijs gelet, zoodat de groote drukkerijen onder Europeesche leiding niettegenstaande eene hooge onkostenrekening voldoende van orders zijn voorzien; het goedkoopere drukwerk wordt veelal vervaardigd door kleine, eenvoudig geoutilleerde bedrijven, meestal in handen van Inheemschen of Chineezen. Het gevolg van de ongunstige omstandigheden, tot uiting komend in de verminderde vraag naar de betere soorten drukwerk, werd dan ook vooral door de Europeesche bedrijven ondervonden.

De vervaardiging van etiketten voor massa-artikelen bestemd voor de inheemsche markt (o.a. sigaretten en strootjes), die voor vele grafische bedrijven een groote bron van inkomsten vertegenwoordigt, heeft in 1930 tegen eene zware concurrentie van Japansche zijde te kampen gehad. Daarentegen viel bij de modern ingerichte drukkerijen eene toename van opdrachten te constateeren voor met zorg vervaardigd reclame-materiaal, waarvoor juist in de ongunstige tijdsomstandigheden een grooter belangstelling schijnt te ontstaan.

Massa-ontslagen en verlaging der loonen van werklieden kwamen over het algemeen in de grafische industrie nog niet voor.

Het bedrijfsjaar 1930 kenmerkte zich voor de Landsdrukkerij door een gestadigen overvloed van werkorders. Afzonderlijke vermelding verdienen: de drukwerken vervaardigd ten behoeve van de volkstelling 1930 (de eerste bestelling omvatte 26 modellen tellinglijsten, in 8 talen en 6 inheemsche karakters, met een totaal-oplaag van 6 381 500 exemplaren; het daarvoor benodigde papier woog



ruim 125 000 K.G.; de 103 aanvullingsbestellingen omvatten te zamen 1 268 000 kaarten); die voor de Indische begroting 1931, welk werk (in totaal 1603 bladzijden) ditmaal een bijzonder karakter droeg in verband met de gewijzigde inrichting van de begroting, en die voor het nieuwe contract met de Koninklijke Paketvaart Maatschappij.

In verband met de omstandigheid, dat dergelijke omvangrijke opdrachten dikwijls binnen zeer korten tijd moeten worden uitgevoerd, moet de Landsdrukkerij steeds berekend zijn op onregelmatige bedrijfsbelasting, zoodat de bedrijfsorganisatie een zeer elastisch karakter dient te bezitten. Daarnaast wordt er echter met kracht naar gestreefd door normalisatie der formaten en centralisatie der bestellingen tot eene gelijkmatige arbeidsverdeeling over het geheele jaar te geraken. Dank zij de welwillende medewerking van verschillende diensten werden in deze richting reeds gunstige resultaten bereikt. Het verbruik van *genormaliseerd* papier steeg b.v. van 6097 riem in 1929 tot 14 269 riem in 1930, derhalve met  $\pm 134\%$ .

De ontvangsten van de Landsdrukkerij bedroegen over 1930  $\pm f$  2 041 200, de uitgaven (excl. afname in behandeling zijnd drukwerk, rente en afschrijving)  $\pm f$  1 427 900. De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal beloopt  $\pm f$  139 700, de afschrijving  $\pm f$  140 300. De boekwaarde van het bedrijf bedroeg einde 1930  $\pm f$  2 301 000.

k. *Sigarettenfabricage*. De sigarettenindustrie in Indië kan verdeeld worden in twee onderdeelen, n.l. de machinale vervaardiging van sigaretten en de vervaardiging in handwerk van kretekstrootjes (gerold maisblad met eene vulling van tabak en kruidnagel).

Voor de beoordeeling van de bedrijvigheid bij den eersten tak van deze nijverheid is de invoer van sigarettenpapier maatgevend; voor die bij de vervaardiging van strootjes de invoer van kruidnagelen uit Zanzibar.

De statistieken van den invoer op Java vermelden betreffende deze beide artikelen voor de laatste drie jaren de volgende getallen:

<i>Sigarettenpapier.</i>		
	Brutogewicht (in K.G.)	Waarde (in guldens).
1928 .....	388 855	508 386
1929 .....	497 231	628 549
1930 .....	626 347	776 488
<i>Kruidnagelen.</i>		
1928 .....	3 111 766	2 583 406
1929 .....	2 235 267	2 729 140
1930 .....	3 038 292	3 397 574

Het lage invoercijfer voor kruidnagelen in 1929 is een gevolg van een kruidnagelenmisogst in Zanzibar; gedurende 1930 heeft de markt zich eenigszins hersteld, zoodat de in het laatste jaar ingevoerde hoeveelheid nagenoeg gelijk was aan die van het jaar 1928.

Uit de cijfers blijkt duidelijk, dat de gezamenlijke productie in Nederlandsch-Indië van sigaretten en strootjes (welke genotmiddelen voor verreweg het grootste gedeelte door de inheemsche bevolking worden verbruikt), ondanks de belangrijke vermindering der koopkracht van de bevolking, zich in stijgende lijn beweegt.

Opmerkelijk is, dat de invoer van duurdere Europeesche sigaretten in 1930 achteruitging, zooals kan blijken uit de volgende cijfers betreffende den invoer in geheel Nederlandsch-Indië.



Jaar	Nettogewicht (in K.G.)	Waarde (in guldens)
1928	1 559 761	10 812 900
1929	1 614 270	10 901 717
1930	1 402 235	9 663 969

Van de belangrijke ontwikkeling der kretekstrootjesindustrie in 1930 in het hoofdcentrum der productie, het regentschap Koedoes, werd elders stimuleerende invloed in dezen tak van nijverheid ondervonden. In Blitar en Toeloengagoeng is de activiteit aanmerkelijk verhoogd, terwijl in andere plaatsen, waar tot dusver geen kretekstrootjes werden vervaardigd, n.l. Ambarawa, Modjokerto, Ngandjoek en Kertosono, kretekfabriekjes gevestigd werden.

l. *Automobiefabricage*. Het belangrijke bedrijf der N.V. General Motors te Tandjoengpriok voorziet niet alleen Nederlandsch-Indië, doch ook de Straits Settlements en Siam van personen- en vrachtautomobielen.

In alle genoemde landen viel in 1930, vergeleken met 1929, een achteruitgang van den totalen automobielinvoer van gemiddeld 50 % te constateeren. De Nederlandsch-Indische fabriek ondervond dan ook in zeer sterke mate den invloed van de ongunstige tijdsomstandigheden. Het aandeel, dat de Europeanen hadden in de aanschaffing van auto's van de Nederlandsch-Indische fabriek is in den loop van 1930 geleidelijk geringer geworden, hetgeen moge blijken uit de volgende opgave:

	Verkoop van personen-automobielen aan Europeanen, Inheemschen, Vreemde Oosterlingen.			Vrachtwagens aan Europeanen, Inheemschen, Vreemde Oosterlingen.		
<b>1930.</b>						
1ste 3 maanden . . . . .	40,5%	21,6%	37,9%	18,9%	18,4%	62,7%
1ste 6 " . . . . .	37,2 "	22,8 "	40,0 "	14,9 "	22,6 "	62,5 "
1ste 9 " . . . . .	36,3 "	24,5 "	39,2 "	13,8 "	24,1 "	62,1 "

Uit de cijfers betreffende vrachtwagens blijkt duidelijk, dat het autotransportwezen (omnibussen en vrachtwagens) voor het grootste deel in handen is van niet-Europeanen.

m. *Spiritusfabricage*. Gedurende de laatste drie jaren werden van Java de volgende hoeveelheden spiritus uitgevoerd: 1928 25 165 419 L., 1929 21 792 635 L. en 1930 23 723 396 L.

De totale uitvoer in 1930 is ten opzichte van 1929 niet onbelangrijk vooruitgegaan, doch bleef nog ongeveer 5 % bij het resultaat van 1928 ten achter. In het Verslag over 1929 werd de teruggang ten opzichte van 1928 hoofdzakelijk toegeschreven aan eene aanzienlijke daling van den uitvoer naar China. Hoewel de omstandigheden, waardoor die vermindering werd veroorzaakt (ongeregelde toestanden in China en concurrentie van Formosa-alcohol) ook in 1930 van kracht bleven, hebben de Java-producenten, weliswaar ten koste van belangrijke opofferingen, het door Japansche concurrentie in China verloren terrein in hoofdzaak kunnen terugwinnen. Alleen in Mandsjoerije konden de Formosa-producenten zich, ondanks zeer lage aanbiedingen uit Java, handhaven, zoodat de uitvoer van Java naar dit gebied in 1930  $\pm$  600 000 L. minder was dan in 1929.

n. *Parfumerieën-zeepfabricage*. Onder de huidige omstandigheden kan niet anders verwacht worden dan eene daling in het verbruik van parfumerieën en luxe-zeepen. Niet alleen de invoer, doch ook de productie van de fabrieken in Nederlandsch-Indië verminderde in 1930 belangrijk. Aan de andere zijde heeft de vermeerderde vraag naar goedkoope producten het oprichten van een groot aantal



kleine fabriekjes veroorzaakt; opvallend was de belangstelling van inheemsche zijde, voornamelijk voor het vervaardigen van goedkoope zeepsoorten.

o. *Verffabricage*. Het streven naar bezuiniging op Gouvernements- en particuliere bouwwerken heeft in 1930 ook zijn invloed doen gelden bij de vervaardiging van verf; niettegenstaande dezen ongunstigen factor heeft de grootste verffabriek te Soerabaja haar productie in 1930 op peil weten te houden, waartoe eene rationeele uitbreiding van de verkooporganisatie belangrijk heeft bijgedragen. Ondanks de ongunstige conjunctuur worden de plannen tot oprichting eener zusterfabriek te Batavia, waarvan in het Verslag over 1929 melding is gemaakt, doorgezet.

### 3. Waterkracht en Electriciteit.

De ongunst der tijden trof ook de werkzaamheid van den dienst voor Waterkracht en Electriciteit en wel voornamelijk in dat gedeelte van zijn taak, dat gericht is op eene ontginning van de vele in Nederlandsch-Indië nog braak liggende waterkrachten. Van de vestiging van nieuwe grootbedrijven kon onder de heerschende omstandigheden nauwelijks sprake zijn, en dientengevolge was de vraag naar voorlichting op waterkrachtgebied van particuliere zijde betrekkelijk gering.

Eene uitzondering hierop vormde de aan den dag gelegde activiteit inzake de krachtvoorziening ten behoeve der landbouwindustrie op Sumatra. Op dit eiland is de ontginning van een aantal nieuwe cultuurondernemingen juist zoover gevorderd, dat behoefte aan kracht is ontstaan voor de verwerking van het product. Zoo werd door een belangrijk cultuurlichaam, ten behoeve van een groot complex in ontginning genomen erfpachtsperceelen in de onderafdeeling Kerintji-Indrapoera, een waterkracht van meer dan 20 000 theoretische P.K. in concessie aangevraagd, ten aanzien waarvan door den dienst de noodige voorlichting kon worden verstrekt.

De systematische hydrologische waarneming der Indische rivieren — voorloopig beperkt blijvend tot de eilanden Java, Sumatra en Celebes — onderging op Java eenige uitbreiding door de inrichting van een vijftal peilschaalposten in het voor een toekomstige centrale electriciteitsvoorziening belangrijke ondernemingsgebied ten zuiden van den Seméroe.

Op Sumatra en Celebes bleef het aantal waarnemingsposten beperkt tot de reeds bestaande in eenige rivieren en meren, welke door hun belang voor waterkrachtontginning en hunne ligging nabij belangrijke cultuurgebieden voor waarneming in aanmerking komen.

Niettegenstaande de economische moeilijkheden valt wederom een sterke vooruitgang te constateeren in de ontplooiing van het particulier initiatief op het punt van algemeene licht- en krachtvoorziening door middel van electriciteit. Er werden 17 vergunningen voor nieuwe electriciteitsbedrijven verleend, waarvan 2 voor plaatsen op Java en Madoera, terwijl in 35 plaatsen electriciteitsbedrijven in werking werden gesteld. Bovendien werden bestaande bedrijven belangrijk uitgebreid.

Gestadig wordt voortgewerkt aan de verbreiding der electriciteit in kleine plaatsen en in landelijke streken; in de Buitengewesten in hoofdzaak door oprichting van nieuwe bedrijven, op Java vooral door aansluiting aan bestaande electriciteitsnetten.

Het distributiebedrijf in West-Java, het Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken (G.E.B.E.O.), kan wederom op goede voordeelingen wijzen, in het bijzonder op het gebied van dagstroomlevering aan cultuurondernemingen.

Daarnaast werd door het distributiebedrijf der Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteitsmaatschappij (A.N.I.E.M.) aan de verdere voltooiing van het programma tot verbreiding van de electriciteit in de haar toegewezen gebieden in Oost- en Midden-Java gearbeid. De omzet in Oost-Java steeg mede daardoor zoo sterk, dat het gemengde opwekkingsbedrijf, de Nederlandsch-Indische Water-



kracht- en Electriciteitsmaatschappij (N.I.W.E.M.), naast haar waterkrachtwerk Mendalan een tweede (Siman) heeft moeten bouwen, dat eerlang in bedrijf zal komen.

In Midden-Java is eene krachtige ontplooiing der electriciteitsvoorziening te verwachten, wanneer eenmaal tot verwezenlijking der plannen voor een centraal opwekkingsbedrijf uit waterkracht zal worden overgegaan. Deze plannen bleven in het brandpunt der belangstelling staan en werden verder uitgewerkt. Omtrent den organisatievorm is echter nog geen beslissing genomen.

In de Buitengewesten werd, vooral in Noord-Sumatra, groote activiteit aan den dag gelegd door de Nederlandsch-Indische Gas Maatschappij (N.I.G.M.).

In Zuid-Sumatra werd de grondslag gelegd voor een uitgestrekt landelijk electriciteitsbedrijf in Benkoelen door het sluiten van een stroomleveringscontract tusschen het Gouvernement en de N.I.G.M.

Op Borneo werden in enkele plaatsen electriciteitsbedrijven opgericht; voor andere moesten bestaande plannen worden uitgesteld in verband met de afnemende economische kracht van de bevolking in de betrokken streken.

Op Celebes bleek belangstelling voor de electriciteitsvoorziening van de Minahasa; bovendien werd begonnen aan een aantal bedrijven onder centraal beheer voor kleine plaatsjes in Zuid-Celebes.

Ten aanzien van den ontwikkelingsgang van het *Landselectriciteitsbedrijf*, tot uitdrukking komende in de cijfers van stroomafzet en inkomsten, was de ongunstige conjunctuur tot heden slechts weinig merkbaar. Wel heeft uiteraard ook dit Landsbedrijf zich in 1930 eene scherpe beperking moeten opleggen in de besteding van gelden voor uitbreidingen en verbeteringen, doch van ingrijpende beteekenis met betrekking tot de bedrijfsresultaten, zoowel de financieele als de technische, is dit niet geweest. De stroomafzet bleef een bevredigend accres vertoonen, de toename der inkomsten was veel grooter dan die der uitgaven.

De stroominkomsten van het bedrijf West-Java, 2,77 miljoen gulden bedragende, hebben de raming met  $\pm 1,9$  ton overtroffen. De uitgaven bedroegen 0,6 ton meer dan de raming, in hoofdzaak wegens de kosten van groote herstellingen, waarmede bij het opmaken van de begrooting niet gerekend was. Het exploitatie-overschot ligt dus 1,3 ton boven de raming, d. i. 6 % van het geraamd bedrag.

Eene vergelijking van de cijfers van inkomsten en uitgaven met de overeenkomstige van 1929 wijst uit, dat de inkomsten met 3,6 ton en de uitgaven met 0,4 ton zijn gestegen, zoodat het exploitatie-overschot een accres vertoont van 3,2 ton, d. i. ruim 16 % van het overschot in 1929.

Ook het Landsopwekkingsbedrijf Madioen, hetwelk vroeger een nevenbedrijf der S.S.-werkplaatsen te dier stede was, doch 1 Januari 1930 als zelfstandig bedrijf onder beheer van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit is gekomen, heeft in dat jaar gunstige resultaten afgeworpen. Het gemeentelijk electriciteitsbedrijf, dat de distributie verzorgt, breidde zich buiten het gebied der gemeente uit tot eenige der voornaamste plaatsen in de omgeving.

Nieuwe stroomleveringen voor de in de Gouvernementscentrales opgewekte elektrische energie werden in 1930 aan de reeds bestaande toegevoegd door de inbedrijfstelling van verschillende onderstations en hoogspanningslijnen.

Achtereenvolgens werden de onderstations Rantjaekek, Tjimahi en Tjondong in bedrijf gesteld, terwijl het bestaande hoogspanningsnet eene uitbreiding onderging door gereedkoming van de hoogspanningslijnen Kiaratjondong—Rantjaekek en Soemadra—Tjondong. Uit eerstgenoemd onderstation nam de stroomdistributie door het G.E.B.E.O. in het plaatsje Rantjaekek een aanvang.

Laatstgenoemd distributiebedrijf maakte in 1930 eveneens een aanvang met den stroomverkoop in de plaatsjes Bajongbong en Tjikadjang, gelegen aan de hoogspanningslijn Plengan—Singaparna. Met rechtstreeksche stroomlevering aan de cultuuronderneming Tjondong in Zuid-Garoet werd in October 1930 begonnen.

Het onderstation Depok werd op de hoogspanningslijn Buitenzorg—Antjol aangesloten en in bedrijf gesteld. In het tweede kwartaal van 1930 werd met de stroomlevering aan de elektrische Staatsspoorwegen, einde December met de levering aan het G.E.B.E.O. begonnen.



In een nieuw contract, gesloten tusschen het Gouvernement en de N.I.G.M., werd op de basis van overgave in eigendom aan het Landsbedrijf van de stroomcentrale te Weltevreden van die maatschappij, eene nieuwe taakverdeling getroffen, waardoor het Landsbedrijf van 1 Januari 1931 af voor de opwekking van alle benodigde elektrische energie zal hebben te zorgen, terwijl de N.I.G.M. zich in het gebied in en om Batavia uitsluitend op de distributie zal toeleggen.

De met dezelfde maatschappij gevoerde onderhandelingen betreffende de electriciteitsvoorziening in de residentie Benkoelen werden eveneens beëindigd door het sluiten van een contract voor levering van elektrische energie uit het Landswaterkrachtwerk Tes aan de Ajer Ketahoen.

#### 4. Overheidszorg voor de Nijverheid.

De van de Overheid uitgaande voorlichting van belanghebbenden op het gebied der Nederlandsch-Indische nijverheid is aan de afdeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel als taak toegewezen. De werkzaamheden van die instelling bestaan in het geven van adviezen en inlichtingen betreffende alle aangelegenheden op nijverheidsgebied en het voorstellen van maatregelen in het belang van reeds bestaande industrieën of nieuw op te richten bedrijven.

Door het hoofdkantoor van de afdeling Nijverheid en het daaraan verbonden laboratorium te Buitenzorg werden gedurende het jaar 1930 adviezen uitgebracht over een groot aantal onderwerpen, waarvan de behandeling in de meeste gevallen, meer of minder uitgebreid experimenteel onderzoek en literatuurstudie vereischte. Afzonderlijk mogen enkele van de meest belangrijke onderwerpen vermeld worden.

De veelvuldige aanvragen, vooral van Inheemschen, om voorlichting betreffende de bereiding van eenvoudige waschzeepen hebben geleid tot het uitwerken van verscheidene bereidingsvoorschriften, die binnenkort in eene beknopte in de Maleische taal gestelde brochure zullen gepubliceerd worden.

In aansluiting op het vroeger ingestelde onderzoek naar het kretekstrootjesbedrijf in het regentschap Koedoes werd in 1930 een onderzoek verricht omtrent deze industrie in Oost-Java.

In verband met de toeneming in de geheele wereld van de vraag naar cellulose voor papierbereiding en met de mogelijkheid, dat de hoeveelheid grondstof (in hoofdzaak hout) in niet-tropische landen in de toekomst ontoereikend zal blijken, wordt meer en meer aandacht besteed aan het onderzoek der bruikbaarheid van tropische grondstoffen ten behoeve van papiertechnische doeleinden. De technische mogelijkheid en de economische bruikbaarheid eener verwerking voor dit doel van suikerrietampas, is door verschillende organisaties in de suikerindustrie in studie genomen, waarbij de afdeling Nijverheid medewerking verleende. Door de afdeling zelf werden, in overleg met den Directeur van het Boschproefstation, onderzoekingen verricht betreffende de bereiding van cellulose uit afval van djatihout en bamboe, waarbij gebleken is, dat de cellulose uit djatihoutafval weinig geschikt moet geacht worden voor de papierindustrie, doch dat de cellulose uit bamboe haer voor deze industrie zeker een waardevol materiaal kan zijn.

Bij den buitendienst van de afdeling Nijverheid, die van het hoofdkantoor te Buitenzorg uit de werkzaamheden van haar ambtenaren en beambten op Java regelt en controleert, kwam in het jaar 1930 de zoozeer gewenschte personeelsuitbreiding tot stand; hierdoor is het mogelijk geworden die onderafdeling te decentraliseeren en een nauwer contact tusschen belanghebbenden en de afdeling te bewerken. Een der beambten werd te Keboemen geplaatst met de bijzondere opdracht de verwerking van klapperbolsters tot vezels en garens te bevorderen door het geven van aanwijzingen en het controleeren van de afgeleverde producten, ten einde de kwaliteit te verbeteren en den uitvoer van deze bevolkingsproducten op te voeren.

De leider van de textielinrichting te Bandoeng is er in 1930 in geslaagd te voldoen aan een regeeringsopdracht om persoonlijk in Europa het zoo noodzakelijke technische personeel aan te werven.



Naast de gewone werkzaamheden van het ceramisch laboratorium der afdeeling te Bandoeng, bestaande uit het verstrekken van adviezen op ceramisch gebied, het onderzoek van kleimonsters en het geven van practisch onderwijs, werd een onderzoek ingesteld naar de voor- en nadeelen van het stoken van verschillende brandstoffen in ceramische ovens.

De jongste instelling van de afdeeling Nijverheid, het Batikproefstation te Jogjakarta, is haar werkzaamheden begonnen in een voor de batikindustrie ongunstige periode, weshalve het werkprogramma in de eerste plaats gericht werd op het zoeken naar verbetering der werkmethoden, ten einde door meer doelmatig gebruik van materiaal en arbeidskrachten, met behoud van kwaliteit, den kostprijs zoover mogelijk terug te dringen en door invoering van origineele motieven de aantrekkelijkheid van de te koop aangeboden batiks te verhoogen.

De afdeeling Nijverheid te Bandoeng is in 1933 opgericht als een onderdeel van het Ceramisch Laboratorium der afdeeling Nijverheid van het Technisch Hooger Onderwijs te Bandoeng. Het onderzoek is gericht op het vaststellen van de meest economische brandstof voor het stoken van ceramische ovens. Het onderzoek is uitgevoerd door de afdeeling Nijverheid te Bandoeng en de afdeeling Nijverheid te Jogjakarta. Het onderzoek is gericht op het vaststellen van de meest economische brandstof voor het stoken van ceramische ovens. Het onderzoek is uitgevoerd door de afdeeling Nijverheid te Bandoeng en de afdeeling Nijverheid te Jogjakarta.



## I. HANDEL.

## 1. Groothandel.

a. *Uitvoer.* De economische depressie heeft uiteraard op den handel in Nederlandsch-Indië gedurende 1930 een zeer ongunstigen invloed uitgeoefend. De scherpe daling van de prijzen der voornaamste handelsproducten, de overproductie van verschillende artikelen en de daaruit voortgekomen moeilijkheden in den afzet, beperkingen van productie en aanbod, terughoudendheid in het doen van zaken en tal van andere factoren werkten samen tot het veroorzaken van een zeer gevoeligen achteruitgang in den handel.

Omtrent de daling van den prijs der voornaamste handelsproducten, kan men zich behalve uit de in het economisch overzicht geproduceerde cijfers een denkbeeld vormen uit het volgende overzicht van het verloop der „gewogen” indexcijfers van 12 artikelen, welke een overwegend deel van den uitvoer van Nederlandsch-Indië uitmaken, gedurende de laatste drie jaren::

Basis 1928 = 100.

Maanden.	1928	1929	1930
Januari .....	120	97	79
Februari .....	112	102	77
Maart .....	109	105	74
April .....	106	99	73
Mei .....	101	98	70
Juni .....	96	94	64
Juli .....	94	94	61
Augustus .....	93	92	58
September .....	92	93	55
October .....	93	91	54
November .....	92	87	55
December .....	93	83	55
Gemiddeld .....	100	95	65

De beteekenis van den achteruitgang van de exportwaarde blijkt uit het volgende overzicht van den uitvoer van 14 der belangrijkste artikelen, tezamen vormende in 1929 en 1930 res. 85,7 % en 86,7 % van den uitvoer (de cijfers voor 1930 dienen, bij gebrek aan definitieve gegevens, als voorloopig te worden beschouwd):

	Uitgevoerde hoeveelheden (in bruto tons).		Waarde (in millioenen guldens).	
	1929.	1930.	1929.	1930.
Suiker . . . . .	2 981 281	2 838 152	311	254
Rubber en getahperts . . . . .	321 573	295 796	238	172
Aardolieproducten, mineralen, enz. . . . .	4 440 508	4 805 924	185	189
Tabak . . . . .	75 360	80 148	83	85



	Uitgevoerde hoeveelheden (in bruto tons).		Waarde (in millioenen guldens).	
	1929.	1930.	1929.	1930.
Copra . . . . .	464 615	382 077	97	74
Thee . . . . .	82 779	81 862	86	70
Tin en tinerts . . . . .	41 612	41 726	79	64
Koffie . . . . .	83 403	62 749	69	36
Cassaveproducten . . . . .	273 824	136 862	21	14
Kapokvezel . . . . .	17 731	21 154	13	16
Agavevezel . . . . .	59 898	67 021	21	23
Palmolie en pitten . . . . .	42 846	59 157	12	15
Peper . . . . .	28 854	33 141	48	40
Mais . . . . .	175 749	121 596	12	8
Totaal 14 producten . . . . .	9 090 033	9 027 365	1 275	1 060

De exportwaarde van deze 14 producten daalde derhalve met f 215 000 000, het gewicht met 62 668 bruto tons van 1000 K.G. De waarde daalde dus relatief veel sterker dan de hoeveelheid, hetgeen wijst op verminderde prijzen van de voornaamste uitvoerartikelen. Mede heeft in deze richting gewerkt de verhoogde uitvoer van aardolie-producten, die de uitgevoerde hoeveelheid deed stijgen met een productengroep met lagen eenheidsprijs.

Tot goed begrip van den toestand, waarin de uitvoerhandel in 1930 verkeerde, worden hier thans in de eerste plaats de belangrijkste der reeds genoemde factoren, die daarop hun invloed deden gelden, n.l. de productie en de prijsvorming van de handelsartikelen, nader ontleed door eene korte beschouwing van de voornaamste dier artikelen afzonderlijk.

De Java suikerproductie bedroeg in 1930, volgens voorloopige gegevens, 2 969 180 ton (waarvan 2 702 957 ton afkomstig van de bij de Vereenigde Java Suiker Producenten aangesloten fabrieken), tegen 2 941 770 ton in 1929. Toen de oogst-1930 begon af te komen, was van den oogst-1929 nog onverkocht 147 893 ton, waardoor in 1930 totaal te verkopen viel 3 117 073 ton

Daarvan werd verkocht:

Superieure suiker .....	991 027 ton
Hoofdsuiker N <sup>o</sup> . 16 en hooger .....	550 699 „
Melasse suiker .....	64 108 „
En detail .....	75 000 „
Door niet bij de V. J. S. P. aangesloten fabrieken	266 223 „
	<hr/>
	1 947 057 „
Rest .....	1 170 016 ton

Bij het begin der campagne-1931 werd de onverkochte oude oogst geschat op 600 000 ton. De limite der V.J.S.P., welke 1 Januari 1930 nog f 12 per quintaal voor Superieur bedroeg, daalde tot f 8 in den loop van dit jaar. Inmiddels is de V.J.S.P. er in geslaagd om tegen een niet precies bekenden doch lageren prijs de geheele nog onverkochte oude oogst van de bij haar aangesloten ondernemingen te verkoopen.



Evenals bij enkele andere producten deed zich ook bij de suiker eene aanzienlijke overproductie gevoelen. Weliswaar daalde de wereldproductie, dank zij op Cuba toegepaste oogstbeperking, doch ook het verbruik verminderde zeer sterk, zoodat de zichtbare wereldvoorraad in 1930 met 1,5 miljoen ton toenam. Nu is dit cijfer niet als maatgevend te beschouwen, aangezien de onzichtbare voorraden, door beperking der aankopen tot het hoognoodige, niet onbelangrijk daalden en als zichtbare voorraden in de statistieken kwamen, maar men mag toch veilig aannemen, dat de wereldstocks veel zwaarder op de markt drukten dan in 1929.

Onder deze omstandigheden behoeft het geen verwondering te wekken, dat productiebeperking in overweging werd genomen. De heer Thomas L. Chadbourne formuleerde namens de Cuba-producenten exportrestrictie-voorstellen, welke niet op overmatige prijsopdrijving gebaseerd waren, doch waarvan men wel verwachtte, dat zij eene algeheele debacle der suikermarkt zouden voorkomen en zelfs eene bevredigende opleving daarvan zouden bevorderen. Aan het einde van 1930 hadden de onderhandelingen omtrent deze voorstellen, welke in het kort hierop neerkwamen, dat eene bepaalde hoeveelheid suiker geblokkeerd zou worden, terwijl voor de verschillende productiegebieden de uitvoer voor de eerstkomende vijf jaren zou worden vastgesteld, nog niet tot resultaat geleid. In 1931 kwam men echter tot overeenstemming en werden ook in Indië ter verzekering van de nakoming van het Chadbourne-plan, beperkende bepalingen op den uitvoer van suiker, vastgesteld bij de suiker-ordonnantie van 19 Maart 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 114) en de daarbij behorende suikeruitvoer-verordening 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 175).

Behalve door de overproductie werd de suikerhandel ook beïnvloed door andere factoren. Zoo werd de afzet van Java-suiker naar de zeer belangrijke afzetgebieden Britsch-Indië en China, welke gedurende de laatste jaren toch reeds zeer veel moeilijkheden ondervond door politieke onlusten en, voor zoover China betreft, mede door de groote daling van den zilverprijs, bovendien nog bemoeilijkt door tariefsverhoogingen in die landen.

De statistische suikerpositie op Java was begin 1930 ongunstiger dan in eenig voorafgegaan jaar. De stocks uit ouden oogst (1929) waren groot, de afzetkansen gering, in verband met de hierboven reeds geschetste toestanden, terwijl voor forward posities vrijwel geen belangstelling bestond en men uitsluitend kocht, wat voor directe behoefte inclusief afscheep dringend noodig was.

Toen einde Mei de suiker uit nieuwen oogst begon af te komen, vlotte de verkoop dan ook slechts moeilijk, terwijl de prijzen regelmatig bleven terugloopen. Ten einde de afzet te bevorderen, trachtten sommige fabrieken zelf hun suiker in detail te verkoopen, hetgeen evenwel op eene mislukking uitliep.

De *rubber* heeft tengevolge van overproductie en onderconsumptie den terugslag van de economische crisis zoo mogelijk in nog sterker mate ondervonden dan de suiker. Gedurende het eerste kwartaal van 1930 kon de rubbernoteering zich nog handhaven op gemiddeld 40 cents per  $\frac{1}{2}$  K.G. Het tweede kwartaal gaf eene constante daling te zien van in totaal 10 cents per  $\frac{1}{2}$  K.G., terwijl het product gedurende het derde kwartaal verder met ruim 11 cents per  $\frac{1}{2}$  K.G. terugliep, zoodat begin October Standaard crêpe te Batavia 18 cents per  $\frac{1}{2}$  K.G. deed. Hierna volgde eene reactie tot 24 cents, terwijl het jaar sloot op 21 cents per  $\frac{1}{2}$  K.G. voor Standaard crêpe. De noteeringen gedurende het laatste gedeelte van het jaar lieten voor verschillende ondernemingen geen winstmarge meer.

De zichtbare wereldvoorraden van rubber stegen gedurende 1930, volgens de firma Wynand & Keppler, van 334 516 tons, begin Januari, tot 479 874 tons, eind December, terwijl het wereldverbruik geraamd werd op 675 000 ton, tegen eene consumptie van 800 000 ton in 1929.

Aan pogingen om verbetering in dezen toestand te brengen heeft het gedurende 1930 niet ontbroken. Britsche en Nederlandsche belangen werkten in de eerste maanden samen om een basis van gezamenlijke actie te zoeken, doch tot een zichtbaar resultaat hebben deze niet geleid, behoudens dan het besluit om in Mei den tap stop te zetten. De afscheep verminderde tengevolge hiervan weliswaar met de verwachte hoeveelheid, doch gedurende de daarop volgende



maanden bleek de productie der boomen, vermoedelijk door deze rustperiode, zoodanig gestegen te zijn, dat het eindresultaat van slechts weinig beteekenis was.

Producenten trachten thans den afzet van rubber te stimuleeren door het maken van propaganda voor rubberverbruik voor verschillende doeleinden, o. a. als wegbedekking, enz., terwijl men tevens streeft naar vermindering der productiekosten door veredeling van den aanplant en bezuinigingsmaatregelen.

De *thee* had in mindere mate van de economische crisis te lijden dan de andere landbouwproducten, o. a. door een onderlinge overeenkomst tusschen Britsch-Indische en Nederlandsch-Indische producenten ter beperking der productie met 10 % op basis der producties van 1929, door toepassing van fijnpluk, terwijl zoo min mogelijk kampongblad zou worden opgekocht. Aangezien dit kampongblad niet onder de restrictie viel, is het gevolg geweest, dat de bevolking haar product aan verschillende kleine, hoofdzakelijk Chineesche, fabriekjes verkocht, waardoor dit blad langs dezen omweg toch aan de markt kwam.

Ondanks deze beperkende maatregelen nam de theevoorraad in Engeland gedurende 1930 met  $\pm 2$  miljoen lbs toe, zoodat hij einde 1930  $\pm 229$  miljoen lbs bedroeg.

De gemiddelde theeprijs in de Indische theeveilingen te Amsterdam bedroeg gedurende 1930  $59\frac{1}{2}$  cents per  $\frac{1}{2}$  K.G., tegen een middenprijs van  $70\frac{1}{4}$  cents per  $\frac{1}{2}$  K.G. in 1929. Op 22 December besloot de Vereeniging voor de Theecultuur in Nederlandsch-Indië de overeenkomst inzake de restrictie te verlengen, terwijl den leden werd toegestaan weer kampongblad der Inlandsche aanplantingen op te koopen.

Behalve de voor de Londensche en Amsterdamsche veilingen bestemde partijen, hadden te Batavia nog verschillende afdoeningen plaats in thee, welke bestemd was voor de Australische markt en voor rechtstreekschen afscheep naar andere bestemmingslanden, waarbij echter de Londensche en Amsterdamsche veilingsprijzen als basis dienen, zoodat ook deze verkoopen door de dalende veilingsprijzen ongunstig werden beïnvloed.

Voor de *koffie* was 1930 een ongunstig jaar, zoowel wat productie als prijs betreft. Bij het begin van het jaar was Robusta W.I.B. prijshoudend in verband met de kleine beschikbare voorraden en de minder gunstige verwachtingen omtrent den nieuwen oogst, waarvan de productie veel lager geraamd werd dan die van oogst 1929. De ondernemingsproductie, welke voor laatstgenoemd jaar voor geheel Nederlandsch-Indië 55 000 tons bedroeg, liep gedurende 1930 terug tot 44 000 tons. Hierbij kwam nog, dat de oogst laat afkwam, zoodat houders minder willig waren om af te geven, terwijl de consumptievraag bijzonder bevredigend was. Het gevolg van een en ander is dan ook geweest, dat geregeld verschepingen van Palembang Robusta-koffie naar Java plaats vonden voor plaatselijke consumptie.

De exportzaken in Palembang-Robusta, welke voorheen regelmatig te Batavia werden gedaan, zijn de laatste jaren sterk teruggelopen en hebben bijna geen beteekenis meer.

Overigens reageert de koffiemarkt in Indië sterk op de internationale noteringen, die op hun beurt weer beheerscht worden door de gebeurtenissen in Brazilië. Het Koffie-Instituut daar te lande bleef het geheele jaar door het valorisatieplan doorvoeren, ook na de regeeringsomwenteling in October, zoodat de tusschenhandel niet de minste reden had om meer te ondernemen dan waartoe directe aanleiding gevonden kon worden in de tusschentijdsche maatregelen van het Instituut.

Voor de andere soorten, zoowel gewasschen als ongewasschen koffies, was vrijwel gedurende het geheele jaar door belangstelling, doch ook hierin waren de omzetten beperkt.

De notering voor Robusta W.I.B. daalde te Soerabaja voor f. a. q. van f 70 per 100 K.G. in Januari tot f  $45\frac{1}{2}$  in December, terwijl Palembang-Robusta in waarde daalde van f  $46\frac{3}{8}$  via f  $24\frac{5}{8}$  tot f 27.

Ook voor fancy-koffie liep de notering terug en wel voor Padang (arabica) koffie van f  $118\frac{3}{4}$  via f  $90\frac{5}{8}$  tot f  $105\frac{1}{4}$  per 100 K.G.



De *tabak* groeide zoowel op Java als op Sumatra onder ongunstige omstandigheden op. Over het algemeen kwam dan ook een slecht beregend product in Nederland aan de markt, al waren er partijen bij, welke ver uitstaken boven het gemiddelde. De Sumatra-oogst 1929 leverde 242 682 pakken op, tegen 240 423 pakken in het jaar te voren, welke verkocht werden tot gemiddeld 135½ ct. per half K.G., tegen 192 ct. in 1929. De opbrengst van den geheelen oogst beliep f 51,2 miljoen, tegen f 70,5 miljoen in 1929.

Op Java viel de na-oogst-bevolkingstabak in 1930 beter uit dan in het voorafgegane jaar. De kwaliteit werd veel later beoordeeld dan in 1929, hetgeen te danken was aan den gunstigen regenval. Voor deze tabakken, welke tot de „scrubs” worden gerekend, werden door opkoopters prijzen betaald van f 12 tot f 23 en meer per pikol. Enkele groote opkoopters hielden zich echter afzijdig.

De markt voor *Inlandsche landbouwproducten* had eveneens van de algemeene crisis te lijden, waardoor de inheemsche bevolking haar inkomsten sterk zag verminderen. De rijstooft was in geheel Oost-Azië zeer ruim, zoo zelfs, dat Japan, dat een belangrijk uitvoer-surplus beschikbaar had, genoodzaakt was daarmede de Nederlandsch-Indische markten te bewerken. De noteering van Java-rijst (kloeeran huller) liep terug van f 17 tot f 11¼ per quintaal, resp. aan het begin en het einde van 1930; voor Saigon-rijst (longgrain) waren de prijzen resp. f 14,17 en f 8<sup>5</sup>/<sub>8</sub> per zelfde gewichtseenheid.

*Mais* en *tapiocaproducten* hadden in sterke mate te lijden van de overwel digende oogsten van graan en andere voedingsgewassen zoowel in Europa als in andere werelddelen, zoodat er van zaken met Europa in het bijzonder met betrekking tot mais geen sprake meer was. Wel kwamen de scheepvaartmaatschappijen de exporteurs naar Europa tegemoet door vrachtverlagingen, doch dit geschiedde te laat in het seizoen om nog zaken tot stand te kunnen brengen. Het grootste gedeelte van den uitvoer ging dan ook naar bestemmingen in het Verre Oosten. De oogst was even ruim als in 1929, terwijl de noteering daalde van f 4 in Januari tot nauwelijks f 2 per 100 K.G. tegen het einde des jaars.

Van de tapiocaproducten liepen de prijzen voor Seeds terug van f 20<sup>1</sup>/<sub>4</sub> tot f 8<sup>7</sup>/<sub>8</sub> per 100 K.G., die van pearl van f 22<sup>1</sup>/<sub>4</sub> tot f 11<sup>3</sup>/<sub>4</sub> per 100 K.G., terwijl fabrieksmeel (K.T.H.) eene daling te zien gaf van f 13 tot f 8<sup>1</sup>/<sub>2</sub> per 100. K.G. De oogst was gedurende het afgelopen jaar normaal, terwijl de aanplant werd uitgebreid. De omzetten en de prijzen verminderden tot een ongekend laag peil. Zoowel op de fabrieken als in de uitvoerhavens lagen groote voorraden meel opgeslagen. Ook de voorraad gaplek, opgeslagen bij de Chineesche opkoopters in de desa, was einde 1930 niet onbeduidend. De vraag naar gaplekmeel was zeer sterk verminderd in verband met het feit, dat in Europa ruim voldoende en goedkoop veevoeder in groote hoeveelheden beschikbaar was. Om dezelfde reden liep ook de uitvoer van gaplekwortelen sterk terug.

In vele gevallen was het voor den Inlander nauwelijks meer loonend om het product ten behoeve van den uitvoer af te werken, zoodat men de knollen in den grond liet staan om slechts datgene te oogsten, wat voor eigen consumptie noodig was.

In verband met den minder gunstigen financieelen toestand van de Inheemsche bevolking werd gedurende 1930 meer mais en gaplek geconsumeerd dan in andere jaren.

De markt voor *copra* (Java f.m.s.) daalde van f 21½ tot f 14¾ per quintaal. Het jaar 1930 was voor de copra-productie op Java buitengewoon ongunstig ten gevolge van de droogte in het voorafgegane jaar. Oliefabrikanten waren regelmatig in de markt tot prijzen, die boven exportpariteit lagen, terwijl Chineesche oliefabrieken ten slotte copra uit de Buitengewesten moesten aanvoeren om hun bedrijf op gang te houden.

Dat de copra-noteeringen desondanks sterk daalden, was een gevolg van het prijspeil op de internationale markten, waar voldoende aanbod bestond van concurrerende producten, terwijl slechts enkele groote concerns als verbruikers optraden. In Europa slaagde men er in walvischtraan op goedkope wijze zoodanig te zuiveren, dat het als spijsvet geschikt werd, zoodat dit traan, dat al



spoedig in zeer groote hoeveelheden werd aangevoerd, als vervanger van copra werd gebruikt door de margarine-industrie.

De lagere copra-prijzen hadden tot gevolg, dat het vervoer van klappers uit afgelegen desa's naar de handelscentra niet meer loonend was, hetgeen in de hand werkte, dat de olie-aanmaak voor eigen gebruik door de bevolking zelf weer op ruimer schaal ter hand werd genomen.

De kapokprijs daalde, voor prima waar, van f 88 tot f 40 om daarna weder te stijgen tot f 58 per 100 K.G. Tengevolge van de steeds lager afkomende buitenlandsche noteeringen kon ook in Indië de prijs zich niet handhaven. Ongeveer half Maart werd te Semarang met den steun der banken een Chineesche kapok-kongsie opgericht, doch de prijs-limites werden zoo hoog gesteld, dat de zaken vrijwel tot stilstand kwamen, aangezien het buitenland met de hooge prijzen niet meeding. Vooral in Amerika, waar kapok zeer scherpe concurrentie ondervond van springveeren matrassen, toonde men zich weinig genegen om de hooge vraagprijzen te betalen. De kapok-kongsie heeft zich dan ook niet lang staande kunnen houden.

De kapokoogst is in 1930 ongeveer 15 à 20 % kleiner geweest dan het vorig jaar tengevolge van plotseling invallende regens en te weinig activiteit bij den pluk, hetgeen weer in verband stond met de lage marktprijzen.

Voor *grondnoten* en *bevolkingsthee* was de toestand eveneens weinig gunstig. Wat het laatstgenoemde product betreft was men aangewezen op de Chineesche fabrieken, aangezien de Europeesche ondernemingen, in verband met de restrictie, vrijwel geen kampongsblad opkochten.

Voor *peper* was de toestand gedurende 1930 gunstiger dan voor andere producten, hoewel ook hier de noteeringen daalden. De noteering van zwarte Lampong-peper liep terug van f 105½ tot f 40½ (September), terwijl het jaar sloot op f 51½ per quintaal. Witte peper kwam van f 149 op f 58¼, met f 90⅝ als eindprijs.

Chineesche handelaren blijven vasthouden aan hun gewoonte om zwarte Lampong-peper met 5 % stof te leveren, terwijl men in de Lampongs over het algemeen de hand houdt aan de eischen van de keur, die slechts 2 % stof toelaat. In den peperhandel op Java zetten zich de verschuivingen der laatste jaren voort. Tengevolge van de betere rechtstreeksche verbindingen der laatste jaren voort. Tengevolge van de betere rechtstreeksche verbindingen met het buitenland van die streken, welke vroeger voornamelijk hun product naar Java zonden (Lampoengsche Districten), is de verhandelde hoeveelheid zwarte peper te Batavia regelmatig teruggelopen. De afscheep van witte peper uit de Buitengewesten naar Java blijft zich echter gestadig ontwikkelen. Dit laatste is een gevolg van de verschillende maatregelen, welke de laatste jaren in het belang van den peperhandel genomen zijn, waartoe in de eerste plaats de Bangka-peperverordening gerekend moet worden, die bepaalt, dat witte peper niet meer dan ½ % aan stelen en stof en niet meer dan 1 % aan zwarte korrels mag bevatten, terwijl het vochtgehalte niet meer dan 15 % mag bedragen. Nu men door deze maatregelen ten aanzien van de kwaliteit op Batavia niet meer in het onzekere verkeert, kunnen exporteurs daar ter stede zoo scherp mogelijk calculeeren. Producenten en opkoopters kunnen er thans van verzekerd zijn, dat zij te Batavia prijzen maken, die nauwkeurig overeenkomen met de wereld-pariteit, zoodat zij in toenemende mate hun product naar deze markt verschepen.

*Citronella-olie* daalde gedurende 1930 van f 3,25 tot f 2,30 per K.G. De uitvoer bleef goed op peil niettegenstaande minderen afscheep naar Amerika dan gedurende het voorafgegane jaar. Japan en Italië betrokken echter aanzienlijk grotere hoeveelheden dan in 1929.

*Boschproducten* (rotan en gommen) hadden evenals *zeeproducten* (schelpen, paarlemoer, enz.) sterk van de heerschende malaise te lijden. Gomcopal en gondamar ondervonden vooral concurrentie van verschillende synthetische producten, welke voor de fabricage van lakken en vernissen gebruikt kunnen worden.

De vermindering van het verbruik van *aardolie* heeft in 1930 de concurrentie tusschen de grootmachten op petroleum-gebied dermate vergroot, dat het niveau



der prijzen in verschillende landen — in Nederlandsch-Indië kon de prijs op een hoog peil gehouden worden — tot een ongekend laag niveau werd neergedrukt. Toch bleef de winning van aardolie, althans op een beperkt productiecijfer, winstgevend.

b. *Invoer.* De invoerhandel is in Nederlandsch-Indië voor een groot gedeelte afhankelijk van twee belangrijke factoren, n.l. de koopkracht van de Inheemsche bevolking, voornamelijk voor den afzet van manufacturen en verschillende voedings- en genotmiddelen en de koopkracht der Europeesche ondernemingen en handelslichamen voor den invoer van machinerieën, automobielen, enz.

Voor de Europeesche bedrijven beteekende de economische crisis het wegvallen der normale bedrijfswinsten en de noodzakelijkheid om, door inkrimping van de productie, het ontslaan van arbeiders en verlaging der bedrijfskosten en loonen eene aanpassing te zoeken aan het gedaalde prijsniveau. Deze maatregelen werkten door in de verschillende kringen der Indische samenleving, wier koopkracht in meerdere of mindere mate hierdoor getroffen wordt. De verminderde koopkracht beteekent voor den importeur scherpere concurrentie en minderen afzet tegen lagere prijs, bij vermeerderd risico, in verband met de in zulke tijden meestal zwakke positie van den tusschenhandel. Van de groote geldschaarschte bij de Inheemsche bevolking, welke als algemeen verschijnsel viel waar te nemen, werd hierboven in het overzicht van den economischen toestand reeds gewaagd.

Onder deze omstandigheden konden ook de uitkomsten van den imphandhandel gedurende 1930 geenszins bevredigend zijn.

Eene vergelijking van de in de laatste twee jaren ingevoerde hoeveelheden geeft reeds eene aanwijzing in deze richting, doch wordt eenigszins onzuiver, doordat het artikel rijst daarbij is opgenomen, dat van een goeden of slechten oogst afhankelijk is. Met elimineering van dezen factor (rijst) bedroeg de invoer van Nederlandsch-Indië, naar hoeveelheid en waarde, gedurende de laatste 2 jaren:

in 1929	2 633 000 ton	en rond f 955,0 m/m
1930	2 193 000 „ „ „	745,3 „ „

zoodat het gewicht in 1930 16,7 % minder was dan in het voorafgegaane jaar, terwijl de waarde met 21,9 % daalde.

In welke mate de hoeveelheid en waarde der verschillende goederen-groepen, waaruit de invoer bestaat, in 1930 zijn afgenomen, leert de volgende statistiek: <sup>1)</sup>

	Bruto gewicht (in 1000 K.G.)		Waarde (in 1000 gld.)	
	1929	1930	1929	1930
Dieren en planten .....	1 312	519	778	493
Eetwaren en genotmiddelen .....	1 221 760	1 092 085	286 750	253 099
Dierlijke en plantaardige voortbren- gelselen .....	34 742	31 355	7 605	6 664
Mineralen .....	727 213	603 258	32 523	27 897
Chemische voortbren- gelselen, enz. ....	287 042	258 885	80 999	71 415
Aardewerk en porcelein, enz. ....	79 498	53 479	12 843	7 495
Glas en glaswerk .....	26 463	18 682	9 938	7 463
Hout, kurk, plant. vlechtmat. meubelen .....	72 972	55 556	12 854	10 406
Huiden, vellen, enz. ....	4 597	4 386	9 098	7 519
Garens en manufacturen .....	162 043	149 000	262 089	205 434

<sup>1)</sup> Gouvernementsgoederen, passagiersgoederen, postpakketten, enz. daaronder niet begrepen.



	Bruto gewicht (in 1000 K.G.)		Waarde (in 1000 gld.)	
Papier, papierwaren, enz. ....	68 889	60 696	24 223	21 992
Metalen (excl. edele) .....	502 100	360 171	109 167	79 096
Rij-, voer- en vaartuigen, enz. ...	49 146	31 262	53 243	31 558
Machines, werktuigen, toestellen en gereedschappen .....	132 236	84 408	115 029	78 984
Andere goederen .....	18 695	16 049	26 853	20 905

Uit deze cijfers blijkt, dat zowel hoeveelheid als waarde van alle groote invoergroepen belangrijk zijn achteruit gegaan. Het zijn, zooals te begrijpen valt, vooral de groepen „garens en manufacturen”, „eetwaren en genotmiddelen”, „metalen”, „machinerieën” en „rij- en voertuigen”, welke sterk getroffen werden door den achteruitgang in het zakenleven, terwijl ook de uitvoer van mineralen bijzonder scherp terugliep.

De ongunstige monetaire toestand der landbouwende bevolking in de Buitengewesten, veroorzaakt door de uiterst lage opbrengstprijzen van bevolkingsproducten, had minderen afzet van batiks uit Java ten gevolge, waarvan de importeurs van witte cambries ten slotte weer den terugslag ondervonden.

De oorzaken, welke den technischen import (metalen en machines) bemoeilijken, werden reeds eerder uiteengezet. De ondernemingen waren door de lage opbrengstprijzen der Indische producten gedwongen op alles te bezuinigen, zoodat men zich ook beperkte bij de aanschaffingen van nieuw materieel en nieuwe machines. De scherpe onderlinge concurrentie tusschen de importeurs was oorzaak, dat de prijzen zeer verlaagd moesten worden, zoodat de verkoop niet alleen klein bleef, doch bovendien ook minder loonend was.

De handel in automobielen is voor de betrokkenen minder gunstig geweest. Reeds bij het begin van 1930 voelde men in deze branche den druk der slechte tijden, terwijl de concurrentie op dit gebied het doen van zaken zeer bemoeilijkte. Naar dure wagens was uit den aard der zaak geen vraag meer, terwijl men bij den verkoop van de andere soorten alle eenigszins aannemelijke betalingsvoorwaarden accepteerde. Verder werden de meeste zaken gedaan op basis van inruilen van oude wagens tegen zeer hooge prijzen. Nieuwe modellen werden slechts in zeer beperkte mate uitgebracht. Amerika neemt met Canada nog steeds de eerste plaats in als land van herkomst van automobielen, hoofdzakelijk een gevolg van de goede verkoop-organisatie en de mogelijkheid om overal en ten allen tijde tegen bekende prijzen onderdeelen te kunnen krijgen. Ook voor Italiaansche wagens vormt Nederlandsch-Indië een goed afzetgebied.

In de Afdeeling „Provisiën en Dranken” heeft men den invloed der conjunctuur vooral sterk gevoeld voor die artikelen, welke als luxe beschouwd moeten worden. Voor de Australische artikelen in deze branche bracht de daling van den koers van het Australische pondsterling een onverwacht voordeel, hetwelk echter op den duur weer verloren ging door eene prijsdaling dezer artikelen op de Indische markt.

Nadere details omtrent den handel in Nederlandsch-Indië zijn, behalve in de volgende paragrafen, te vinden in het „Verslag omtrent Handel, Nijverheid en Landbouw van Nederlandsch-Indië”, hetwelk jaarlijks door de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel wordt uitgegeven.

## 2. Tusschen- en kleinhandel.

De tusschenhandel is in Nederlandsch-Indië zoo goed als geheel in handen van Chineezers, die de schakel vormen tusschen importeur eenerzijds en kleinhandelaar en consument anderzijds, terwijl zij veelal tegelijkertijd het intermediair zijn tusschen exporteurs van producten en de bevolking, waarbij zij de functie van opkooper vervullen. Naast de Chineezers komen Arabische tusschenhandelaren voor, die zich echter meestal meer met bepaalde branches bezighouden, o.a. met den handel in lijnwaden, batikproducten, huiden, enz. Een



enkele inheemsche tusschenhandelaar komt voor, die dan meestal zeer kapitaalkrachtig is en of in producten handelt, of in lijnwaden en batiks. Vele Inheemschen, die ook de functie van tusschenhandelaar vervullen, zijn in werkelijkheid meer te beschouwen als zetbazen van Chineesche opkoozers of van de exporthuizen zelf; zij zorgen voor den opkoop van in zeer kleine hoeveelheden aangeboden bevolkingsproducten, welke door hen verzameld en dan in grootere partijen aan de Chineesche opkoozers of aan exporthuizen worden geleverd.

In tegenstelling met den tusschenhandel is de kleinhandel voor een belangrijk gedeelte in handen van Inheemschen; voor een deel echter ook in die van Chineezzen, op pasars en in warongs, terwijl de marskramershandel (de z.n. klon-tonghandel), de specifiek Indische kleinhandel, zoowel door Inheemschen als Chineezzen wordt uitgeoefend.

Het is zeer moeilijk de conjunctuur van tusschen- en kleinhandel in het algemeen te beoordeelen, daar deze voor een groot deel afhankelijk is van plaatselijke toestanden. De volgende gegevens kunnen echter hieromtrent eene aanwijzing geven.

De invoer van goederen, welke grootendeels het object van den tusschenhandel zijn, als eetwaren en genotmiddelen, aardewerk en glaswerk, manufacturen, enz., is in 1930 sterk teruggelopen, terwijl de prijzen voor de tot die groepen behoorende artikelen in nog sterkere mate zijn gedaald. Hieruit mag worden afgeleid, dat de omzetten in den tusschenhandel geringer moeten zijn geweest dan in 1929, waarbij de dalende prijzen niet zullen hebben nagelaten de financieele resultaten in nog grooter mate ongunstig te beïnvloeden. Zulks is ook zeer verklaarbaar, wanneer men de groote geldschaarschte van de inheemsche bevolking — den hoofd-consument — in aanmerking neemt, waardoor, afgezien van de eerste levensbehoefte, zeer weinig geld vrij was voor de aanschaffing van importartikelen.

Ten nauwste staat hiermede in verband de „hand to mouth” inkooppolitiek, welke door den tusschenhandel in 1930 is gevolgd. Zonder twijfel zijn de voorraden, in 1929 ingeslagen, belangrijk geweest; het dringende aanbod van den groothandel, die eveneens groote oude voorraden had, tot steeds afbrokkelende prijzen en op ruime afbetalingstermijnen, zal den tusschenhandel tot groote voorzichtigheid bij het inkoop hebben geleid. Niettemin heeft de tusschenhandel, door het zeer slecht binnenkomen van uitstaande vorderingen, ernstige verliezen geleden en zijne financieele positie is, in het algemeen gesproken, ernstig verzwakt, waarvan de groothandel uiteraard den terugslag ondervindt. Een, zij het ook onvolledig, beeld hiervan geeft het aantal, in 1930 op enkele groote handelscentra, uitgesproken faillissementen:

	1929	1930
Batavia .....	272	318
Soerabaja .....	238	355
Medan .....	103	126

Ook met betrekking tot den tusschenhandel in exportproducten mag worden aangenomen, dat de resultaten over het afgeloopen jaar tengevolge van de steeds teruglopende noteeringen ongunstig zijn geweest.

### 3. Venduwezen.

Openbare veilingen en verkoopingën mogen, behoudens bepaalde wettelijk geregelde uitzonderingen, in het algemeen niet gehouden worden dan ten overstaan van daartoe van Overheidswege aangestelde of aangewezen vendumeesters. Deze vendumeesters worden in twee klassen onderscheiden. Tot die der 1ste klasse behooren in hoofdzaak, behalve de algemeene ontvangers van 's Landskassen, de daartoe bijzonderlijk aangestelde Gouvernementsambtenaren, tot die der 2de klasse anderen, die een openbaar ambt bekleeden, waaraan het vendumeesterschap is verbonden.



De omzet der Landsvendukantoren der 1ste klasse bedroeg in 1930 f 7 820 100 aan voor particuliere rekening verkochte goederen en f 1 349 945 aan voor rekening van het Gouvernement verkochte goederen en producten (in 1929 onderscheidenlijk f 9 435 993 en f 2 305 227). Aan recht ten bate van het Land werd hiervan geheven f 676 367 (in 1929 f 787 814), waarvan, na aftrek van de kosten dier kantoren, een winst overbleef van f 391 171 (in 1929 f 469 641).

De omzet van de vendukantoren der 2de klasse beliep, voor zoover betreft de door notarissen beheerde kantoren, f 15 258 785, voor zoover betreft de kantoren onder beheer van gewestelijke secretarissen, commiezen op assistent-residentiekantoren of besturende ambtenaren f 3 364 000, tezamen f 18 622 785 (in 1929 waren deze bedragen f 17 338 074, f 3 450 899 en f 20 788 973).

Aan voor Gouvernementsrekening verkochte goederen, enz. was onder den omzet van de kantoren der 2de klasse begrepen f 3 854 924 (in 1929 f 6 792 251).

Als aandeel van den Lande in de inkomsten der vendukantoren der 2de klasse werd in 1930 geïnd ter zake van de door notarissen beheerde kantoren f 378 057 en ter zake van de overige kantoren f 101 600, tezamen derhalve f 479 657 (in 1929 f 370 107 en f 107 641 of tezamen f 477 748).

De zuivere opbrengst voor den Lande van alle vendukantoren tezamen beliep alzoo in 1930 f 870 827 (in 1929 f 947 389).

Ten einde een beter inzicht te verkrijgen in de beteekenis van de plaats, die het venduwezen in het maatschappelijk en economisch leven in Nederlandsch-Indië inneemt, zoomede om de financieele consequenties te kunnen overzien van eene eventueel nader te overwegen inperking van de gevallen, waarin thans credietverleening mogelijk is, is in October 1930 door den Directeur van Financiën aan de vendu-ambtenaren opgedragen om van 1 Januari 1931 af driemaandelijks een overzicht in te zenden van de in hun ressort gehouden verkooping, gerangschikt naar hare doeleinden, zoomede naar den aard der verkochte zaken.

Van de overige maatregelen, welke in 1930 werden genomen in het belang van eene goede organisatie en functioneering in dezen dienst, kunnen in het bijzonder de volgende vermeld worden.

In verband met de plaatsing van een notaris te Sibolga werd het vendubeheer van den aldaar bescheiden gewestelijken secretaris op eerstgenoemden functionaris overgedragen (I. S. 1930 n°. 131). Ter bevordering van eene intensiever controle op het venduwezen in de bestuursafdeeling Bengkalis werd de Assistent-Resident aldaar belast met de superintendtie, welke vóórdien door den Gouverneur te Medan was waargenomen (I. S. 1930 n°. 305). Voorts is overgegaan tot aanwijzing van de afdelingshoofdplaats Djember als standplaats van den op de afdelingshoofdplaats Bondowoso bescheiden notaris-vendumeester (I. S. 1930 n°. 404), omdat eerstgenoemde plaats meer en meer het middelpunt van het handelsverkeer van die streek is geworden.

#### 4. Middenstand.

De middenstand in Nederlandsch-Indië omvat handelaren en industrieelen zoowel van Europeeschen als van Chineeschen en Inheemschen landaard.

De Europeesche middenstand bestaat voornamelijk uit winkeliers, die zich vrijwel op alle plaatsen van eenige beteekenis hebben gevestigd. Velen hiervan zijn aangesloten bij de in verschillende dier steden opgerichte Europeesche middenstandvereenigingen, waartoe ook personen, die geen winkelier zijn, doch in hun onderhoud voorzien door het uitoefenen van een zelfstandig bedrijf of beroep voor eigen risico, kunnen toetreden. Bedoelde vereenigingen zijn opgericht te Batavia, Bandoeng, Jogjakarta, Semarang, Soerabaja, Medan en Buitenzorg; sommige daarvan strekken echter hun werkingssfeer uit tot ver buiten de plaats van vestiging. Vrijwel al deze vereenigingen zijn aangesloten bij de Federatie van Middenstandsvereenigingen in Nederlandsch-Indië, die zich ten doel stelt de zedelijke en stoffelijke belangen van den middenstand in Nederlandsch-Indië te behartigen. De Federatie geeft sedert Augustus 1930 een maandblad uit, genaamd „De Middenstand”, dat tevens als centraal orgaan van de aangesloten plaatselijke vereenigingen dient.



De tweede belangrijke groep van middenstanders wordt gevormd door de Chineesche winkeliers en ambachtslieden, die op vrijwel het geheele terrein van den middenstand de Europeesche groep eene geduchte concurrentie aandoen, daar deze middenstanders, evenals de Europeesche, hun zaken grootendeels hebben ingericht op de behoeften van de Europeesche bevolking. Droegen de Chineesche winkels vroeger nagenoeg uitsluitend het karakter van bazaars, waar van alles en nog wat te koop werd aangeboden, thans hebben ook de Chineesche winkeliers zich meer en meer in bepaalde branches gespecialiseerd. In de groote steden zijn Chineesche zaken in heerenmode-artikelen, manufacturen, provisiën en dranken, rijwielen en motor-rijwielen, automobielen, rookartikelen, enz. geen uitzondering. Wat de verscheidenheid in artikelen in een bepaalde branche zoodanig mede de kwaliteit dier artikelen betreft, staan deze Chineesche middenstandszaken niet achter bij de Europeesche. Ook de industriele groep dezer categorie van middenstanders neemt in het middenstandsbedrijfsleven een belangrijke plaats in. De Chineesche meubel-, schoen- en kleermakers zijn zeer talrijk, terwijl de door hen afgeleverde artikelen of goederen in het algemeen van behoorlijke kwaliteit zijn, en tegen dikwijls veel lagere prijzen worden geleverd dan door de Europeesche zaken. De oorzaak van de lagere prijzen mag gevoegelijk worden gezocht in de goedkoope exploitatie der Chineesche bedrijven. Vermelding verdient, dat sommige Chineesche middenstanders zijn aangesloten bij Europeesche middenstandsvereeningen.

Aangezien in het algemeen omtrent den Inheemschen middenstand nog zeer weinig bekend was, is in Maart 1929 eene commissie ingesteld onder voorzitterschap van het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer R. A. A. Djajadiningrat, welke tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar de toestanden bij den Inheemschen middenstand en eventueel maatregelen te beramen in het belang van dien middenstand. Medio 1931 heeft deze commissie haar eerste voorstellen ingediend, welke thans nog bij de Indische Regeering in overweging zijn.

De Inheemsche middenstand is hoofdzakelijk ingesteld op de behoeftebevrediging van de inheemsche bevolking, hij bestaat o. m. uit handelaren in voedingsmiddelen, kains, batikartikelen, manufacturen van buitenlandsch fabrikaat, inheemsche en uitheemsche nijverheidsproducten en inheemsche kunstnijverheidsproducten. Enkele inheemsche zaken worden in een op Europeesche wijze ingerichte winkel gedreven; het aantal daarvan, voornamelijk in de groote steden is in de laatste jaren toenemende. Belangrijke — tot den middenstand behorende — nijverheidsbedrijven op Java zijn de batikkerijen en strootjesfabrieken. Daarnaast treft men tal van kleer-, meubel- en schoenmakerijen aan, zoomede bedrijfjes, die ijzeren, koperen of blikken huishoudelijke artikelen vervaardigen, eenvoudige ijzeren landbouwwerktuigen, cementtegels, enz.

De inheemsche middenstanders zijn slechts in geringe mate georganiseerd. Wel bestaan hier en daar z.g. inheemsche middenstandsvereeningen, die pas in de laatste jaren zijn opgericht, maar hun beteekenis voor het inheemsche middenstandswezen mag voorloopig niet te hoog worden aangeslagen.

Tot den middenstand in Indië behooren ten slotte ook nog een groot aantal winkeliers van Japaneeschen en Engelsch-Indischen landaard.

### 5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten.

Specifieke handelstentoonstellingen worden in Nederlandsch-Indië niet gehouden. Alles, wat met dien naam bestempeld wordt, is in wezen een jaarmarkt, o.a. de jaarbeurs te Bandoeng. Bij de oprichting daarvan stond weliswaar het jaarbeurs-idee op den voorgrond, doch door den geringen graad van ontwikkeling, waarin de Indische industrie nog verkeert en de omstandigheid, dat alle belangrijke importhuizen hun eigen inkoopkantoor in Europa hebben, heeft men zich niet aan den aanvankelijken opzet van deze instelling kunnen houden.

Het instituut der jaarmarkten, waaronder ook te rekenen de z.g. pasar-malems, dateert reeds van ouden datum. Pas in de laatste 10 jaren worden deze markten in Indië behoorlijk georganiseerd, waartoe jaarmarkt-vereeningen zijn opgericht.



Op de jaarmarkten, waar Europeesche import-firma's, detaillisten, tusschenhandelaren en inheemsche nijverheidsbedrijven exposeeren, bestaat gelegenheid de tentoongestelde artikelen te koopen. Op de pasar-malems vindt men hoofdzakelijk inheemsche en Chineesche exposanten. De pasar-malems en voor een groot deel ook de jaarmarkten zijn inzonderheid voor de inheemsche bevolking van beteekenis, daar zij eenerzijds de bevolking laten zien, wat de inheemsche industrie en huisarbeid kunnen produceeren, anderzijds deze industrie gelegenheid bieden haar producten tentoon te stellen en te verkoopen. Door verschillende Gouvernementsinstellingen worden de jaarmarkten en pasar-malems benut tot ontwikkeling en voorlichting van de inheemsche bezoekers, met steeds stijgend succes. Men vindt er regelmatig exposities op het gebied van den land- en tuinbouw, onderwijs, volksgezondheid, binnenvisscherij, gevangeniswezen, enz.

De groote jaarmarkten worden gehouden te Batavia (Pasar-Gambir), Bandoeng (Jaarbeurs), Semarang en Soerabaja. Zij hebben, met uitzondering van den Pasar-Gambir, in 1930 in financieel opzicht minder goede resultaten opgeleverd dan in de vorige jaren.

Gedurende 1930 werd door de Indische Regeering aan verschillende handeltentoonstellingen in het buitenland met inzendingen deelgenomen, dan wel aan de voorbereiding daarvan gewerkt. De zorg hiervoor is opgedragen aan de afdeling Handel, zoomede aan het Museum, tevens Informatiekantoor voor Economische Botanie, beide organen van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. De inzending der afdeling Handel op de Wereldtentoonstelling voor Scheepvaart, Koloniën en Vlaamsche Kunst, in 1930 te Antwerpen gehouden, had zeer veel succes. Ook die op de tentoonstellingen te Johannesburg en Pretoria, welke geschiedde in samenwerking met het Officieel Touristen Bureau te Weltevreden en welke een duidelijk beeld gaf van de producten, die in Nederlandsch-Indië worden voortgebracht, heeft een uitstekenden indruk gemaakt. Verschillende navragen van handelszijde wettigen de verwachting, dat deze Regeeringsinzendingen veel zullen bijdragen tot de ontwikkeling van handelsrelaties.

Aan de voorbereiding van de deelname van Nederlandsch-Indië aan de Internationale Koloniale Tentoonstelling Parijs 1931 werd door de afdeling Handel deelgenomen.

## 6. Kamers van Koophandel, handelsverenigingen en andere organisaties op handelsgebied.

De bij de Regeering van Nederlandsch-Indië reeds sedert geruimen tijd in overweging zijnde plannen tot reorganisatie van de Kamers van Koophandel en Nijverheid hebben in 1930 nog niet tot concrete resultaten geleid.

De groothandel in Indië heeft zichzelf georganiseerd in Handelsverenigingen, welke gevestigd zijn te Batavia, Soerabaja, Semarang, Cheribon, Bandoeng, Medan, Padang, Palembang, Makassar, Manado en Pontianak. Het arbeidsveld der Kamers van Koophandel en der Handelsverenigingen is in velerlei opzicht gelijk, doch het groote verschil tusschen beide instellingen is, dat de Handelsverenigingen werkzaam zijn uitsluitend in het belang van hunne leden, die den groothandel vormen, terwijl de Kamers van Koophandel zijn ingesteld ten algemeene nutte.

Naast de Kamers van Koophandel en Nijverheid en de Handelsverenigingen bestaan verschillende organisaties, die specifieke belangen van bepaalde groepen van het Indische bedrijfsleven behartigen. Genoemd mogen worden: de Importeursvereniging „Batavia”, de Bataviasche Exporteursvereniging (onderdeelen van de Handelsvereniging te Batavia), de Vereeniging van Makelaars, de Bankiersvereniging, de Chineesche Handelsverenigingen (te Batavia, Semarang en Soerabaja), de Vereeniging van Assuradeuren, de Bataviasche Vrachtenconferentie (de scheepvaartbelangen van enkele der grootste stoomvaartmaatschappijen, voorzover het de vrachttarieven betreft, behartigend) en de reeds besproken Middenstandsverenigingen.



## 7. Overheidszorg voor den handel.

De zorg van de Overheid voor den handel in Nederlandsch-Indië is opgedragen eenerzijds aan de afdeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, anderzijds aan het mede onder dat Departement ressorteerende Centraal Kantoor voor de Statistiek.

Laatstgenoemde instelling licht den handel voor door de verstrekking van statistische gegevens omtrent in- en uitvoer, productie van exportgewassen en prijzen en indexcijfers en van conjunctuurverslagen.

De afdeling Handel is belast met het verstrekken van adviezen omtrent specifieke handelsaangelegenheden. Zij verricht werkzaamheden ten behoeve van den Inlandschen handel en den Inlandschen middenstand, o. m. door het instellen van onderzoekingen, die tot ontwikkeling dier groepen van het Indische bedrijfsleven kunnen leiden. Zij verzorgt de uitgifte der „Korte Berichten van Landbouw, Nijverheid en Handel”, waarin uit het buitenland ontvangen statistieken, marktverslagen, prijsnoteeringen, enz., tot artikelen verwerkt, worden opgenomen en besproken, naast uitvoerige artikelen over den Nederlandsch-Indischen handel of onderdeelen daarvan. Door de uitgifte van tal van publicaties (Handbook of the N. E. Indies, Importers' Directory, Exporters' Directory, Verslag omtrent Handel, Landbouw en Nijverheid, producten-brochures, enz.) geeft zij den binnenlandschen en buitenlandschen handel voorlichting. Zij verstrekt aan den buitenlandschen particulieren handel inlichtingen omtrent in Nederlandsch-Indië bestaande handelsusances en afzetmogelijkheden en verleent hare bemiddeling bij het aanknoopen van handelsbetrekkingen. In gelijken geest als de buitenlandsche, wordt ook de binnenlandsche particuliere handel omtrent tariefswijzigingen, handelsusances in het buitenland e. d. voorgelicht, waarbij de afdeling Handel een nauw contact met de Handelsverenigingen onderhoudt. In samenwerking met het Museum, tevens Informatiebureau voor Economische Botanie, verzorgt de afdeling Handel ten slotte, zooals reeds werd opgemerkt, officiële inzendingen voor tentoonstellingen in den vreemde.

Het genoemde Museum is ten behoeve van den handel werkzaam door de permanente tentoonstelling van alle producten van Indischen bodem en door het verstrekken van monsters aan muesa, instituten, scholen, enz. De zeer waardevolle collectie van handelsproducten, welke in het Museum is bijeengebracht, trekt hoe langer hoe meer de aandacht van binnen- en buitenlandsche bezoekers. Het Informatiebureau verstrekt geregeld inlichtingen omtrent de Indische producten — met uitsluiting van die van de groote cultures —, welke tevens aan stelselmatige onderzoekingen worden onderworpen.

## 8. Ijkwezen.

De invoering van den verplichten ijk en herijk met het doel om langs dien weg te komen tot algeheele invoering van het metrieke stelsel van maten en gewichten in Nederlandsch-Indië heeft in 1930 geleidelijk, zij het ook langzaam, voortgang kunnen vinden.

Het tempo, waarin de uitbreiding van het ijkgebied plaats heeft, wordt vertraagd door de beperkte personeels-formatie, waardoor het niet mogelijk is geweest om meer dan één nieuw ijkkantoor (te Padang) te openen. Weliswaar is eveneens te Poerwokerto een kantoor geopend, doch dit heeft slechts een deel der werkzaamheden van het ijkkantoor te Jogjakarta overgenomen.

Thans zijn ijkkantoren gevestigd te Batavia, Soerabaja, Semarang, Bandoeng, Medan, Makassar, Cheribon, Jogjakarta, Palembang, Bandjermasin, Malang, Soerakarta, Padang en Poerwokerto. Het ijkgebied, dat is het gebied, waar de ijk en herijk van bepaalde maten en gewichten verplicht is, omvat geheel Java met uitzondering van de residenties Probolinggo, Bondowoso en Djember, het voornaamste deel van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, het belangrijkste gedeelte van Sumatra, t. w. het Gouvernement der Oostkust van Sumatra, de residentieën Lampoengsche Districten, Palembang, Djambi, Tapanoeli, zoomede de onder-



afdeeling Padang der residentie Sumatra's Westkust, de onderafdeeling Manado der residentie Manado en de gemeente Amboina (gouvernement der Molukken).

Door genoemde oorzaak kon in 1930 niet of slechts ten deele gevolg gegeven worden aan aanvragen om invoering van de verplichte contrôle op meet- en weegtoestellen. Zoo zijn o. a. de wenschen van de gemeente Manado en die van den Ambon-raad slechts in zooverre in vervulling gegaan, dat Manado met een klein omliggend gebied alsmede de hoofdplaats Amboina tot ijkgebied zijn verklaard en dat van het ijkkantoor Makassar uit jaarlijks eenige weken herijkzittingen worden gehouden.

De invoering van het metrieke stelsel van maten en gewichten heeft in de bestaande ijkgebieden behoorlijken voortgang gemaakt. De verhouding van de aantallen metrieke en niet-metrieke onderzochte voorwerpen is weder zeer ten gunste van eerstgenoemde groep verlopen. Dit geeft weliswaar nog geen zuiver beeld van het werkelijk gebruik der metrieke maten en gewichten, omdat met een kilogram-datijn nog steeds een pikol af te wegen en met een meter een el af te meten is (hetgeen inderdaad nog veel geschiedt), maar toch werkt een dergelijk gebruik van metrieke meet- en weegtoestellen reeds mede om de waardeverhoudingen te leeren kennen, zoodat hierin een overgangstoestand kan worden gezien. Het is dan ook opvallend, hoe goed de bevolking vaak reeds weet wat een kilogram is, wat een meter, terwijl de liter als inhoudsmaat al eenig burgerrecht heeft verkregen.

Tot dezen voortgang heeft ook niet weinig bijgedragen het feit, dat de ondernemingen op Java nagenoeg alle en op de andere eilanden voor een groot deel tot het uitsluitend gebruik van het metrieke stelsel van maten en gewichten zijn overgegaan.

Loonbepaling en rijstuitdeeling heeft bij deze ondernemingen in metriek gewicht en maat plaats.



## J. MUNT-, CREDIET- EN BANKWEZEN. COÖPERATIE.

## 1. Muntwezen.

a. *Muntcirculatie.* De algemeene terugvloeiing van betaalmiddelen in de Landskassen en de kassen van de Javasche Bank, welke als gevolg van de ongunstige economische omstandigheden een aanvang nam in het laatste kwartaal van 1929, zette zich in 1930 in nog sterkere mate voort. De omvang van die terugvloeiing blijkt uit het hieronder volgend kwartaalsgewijs overzicht van de vermeerdering of vermindering der circulatie over de laatste drie jaren.

	1928.	1929.	1930.
1e kwartaal . . . . .	+ f 3 036 000	— f 1 777 000	— f 9 138 000
2e " . . . . .	+ 6 231 000	+ 3 912 000	— 5 357 000
3e " . . . . .	+ 8 100 000	+ 1 204 000	— 7 379 000
4e " . . . . .	+ 1 184 000	— 13 151 000	— 19 261 000
	+ f 18 551 000	— f 9 812 000	— f 41 135 000

Van de wijzigingen in de circulatie per jaar is voor teekensmunt, muntbiljetten en pasmunt afzonderlijk het volgende beeld op te stellen.

	Teekensmunt.	Muntbiljetten.	Pasmunt.
1928 . . . . .	+ f 1 192 000	+ f 13 725 000	+ f 3 634 000
1929 . . . . .	— 3 813 000	— 4 651 000	— 1 348 000
1930 . . . . .	— 10 179 000	— 25 834 000	— 5 122 000

De geleidelijke intrekking van de muntbiljetten, waarmede einde 1929 een aanvang is gemaakt, maakte, dat de vermindering van de circulatie voor een belangrijk deel tot uitdrukking komt in de vermindering van den muntbiljetten-omloop, welke in 1930 terugliep van f 40 695 066 tot f 13 365 161.

b. *Aanmuntingen ten behoeve van Nederlandsch-Indië.* De uitvoering van de wet van 27 Nov. 1919 (N. S. n<sup>o</sup>. 786, I. S. 1920 n<sup>o</sup>. 107), in het leven geroepen om in verband met den sterk gestegen zilverprijs en het dreigend gevaar, dat de teekensmunt voor versmelting aan den omloop zou worden onttrokken, de ommunting van de munten van gehalte 945/1000 in munten van het gehalte 720/1000 mogelijk te maken, bleef aanvankelijk — in afwachting van het advies van de in 1921 ingestelde Staatscommissie voor het muntwezen — beperkt tot den aanmaak van geringe hoeveelheden nieuwe munt van het lagere gehalte uit nieuw zilver. Nadat tot verdere uitvoering van deze wet was besloten, werd in 1929 in overleg met de Javasche Bank een aanvang gemaakt met de onttrekking aan den omloop van teekensmunt van het oude gehalte. De aan den omloop onttrokken munt wordt naar Nederland verscheept om daar bij 's Rijksmunt voor aanmunting te worden aangewend.



Op deze wijze werd tot einde 1930 aan den omloop onttrokken en naar Nederland opgezonden voor een waarde van f 59 000 000, waarvan f 24 920 000 aan rijksdaalders, f 20 710 000 aan guldens en f 13 370 000 aan halve guldens.

Naar de gebiedsdeelen, van waar de ingetrokken munten afkomstig zijn, is van die voorraad het volgende overzicht (in duizenden guldens afgerond) op te stellen.

Gebiedsdeelen.	Rijksdaalders.		Guldens.		Halve guldens.		Totaal.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
West-Java . . .	2 731	998	2 713	1 377	1 842	915	7 286	3 290
Midden-Java . .	2 899	881	3 132	1 088	2 487	802	8 518	2 771
Oost-Java . . .	2 265	2 566	3 899	1 516	2 444	533	8 608	4 605
Sumatra e.a. . .	3 303	1 930	4 430	1 774	1 191	823	8 924	4 527
Borneo . . . . .	346	588	268	559	297	313	911	1 460
Celebes e.a. . .	400	4 450	168	819	416	230	984	5 499
Bali en Lombok .	—	1 651	45	378	3	165	48	2 194
Totaal . . . . .	11 944	13 064	14 655	7 501	8 680	3 781	35 279	24 346

De ten behoeve van Ned.-Indië aangevraagde nieuwe munten voor de jaren 1929 en 1930 werden in hoofdzaak uit de aan den omloop onttrokken munt aangemaakt.

Voor 1929 werden aangevraagd f 26 miljoen aan guldens, f 7 miljoen aan rijksdaalders en f 7 miljoen aan halve guldens, welke in den loop van 1929 en in 1930 in Indië zijn ontvangen.

Het muntplan 1930 omvatte den aanmaak van f 7 miljoen aan rijksdaalders, f 6 miljoen aan guldens en f 7 miljoen aan halve guldens. Met uitzondering van 5 miljoen guldens, afgeleverd in 1931, zijn deze munten in 1930 ontvangen.

c. *Zuivering van de muntcirculatie.* Ten einde de muntcirculatie te zuiveren van onvolkomen muntstukken, werden sedert het eind van 1928 verschillende maatregelen getroffen, in hoofdzaak hierin bestaande, dat versleten, beschadigde of geschonden munt — in het bijzonder de als sieraad gebruikte munten, die weer als ruilmiddel in het verkeer worden gebracht — tijdelijk in betaling of ter inwisseling bij de Landskassen werd aangenomen. In September 1930 werd bekendheid gegeven aan de gelegenheid om dergelijke munten tot 1 Mei 1931 bij de Landskassen in betaling of ter inwisseling aan te bieden. Van deze gelegenheid werd in ruime mate gebruik gemaakt, terwijl overigens de terugvloeiing van munt in de Landskassen als gevolg van de ongunstige economische omstandigheden het muntzuiveringsproces in niet geringe mate bevorderde.

De ingetrokken ongangbare munt wordt bij het Centraal Remisekantoor te Weltevreden verzameld en van daar naar 's Rijksmunt opgezonden.

Van de met de maatregelen tot zuivering der muntcirculatie verkregen resultaten is over de jaren 1929 en 1930 het volgende beeld te geven.



	Teekenmunt		Pasmunt		Totaal.
	versleten.	beschadigd en geschonden.	versleten.	beschadigd en geschonden.	
1929 . . . . .	f 1 355 816	f 7 967	f 614 658	f 12 431	f 1 990 879
1930 . . . . .	1 057 919	352 630	1 393 821	111 581	2 915 951
Totaal . . . . .	f 2 413 735	f 360 597	f 2 008 479	f 124 019	f 4 906 830

## 2. De groote banken.

De ongunstige ontwikkeling van zaken in het economisch leven van Nederlandsch-Indië, welke zoowel in de cultures als in het importbedrijf krachtig tot uitdrukking kwam, heeft zich uiteraard even sterk in het bedrijf van de *particuliere banken* doen gevoelen. Een niet onbelangrijk gedeelte van de aan deze laatsten door derden toegevoerde middelen is namelijk in directen of indirecten zin afkomstig van de suikerindustrie en neemt den vorm aan, hetzij van termijn-deposito's en rekening-courant saldi van de suikermaatschappijen zelve, hetzij van credit-saldi van particuliere personen en lichamen, welke hunne inkomsten geheel of gedeeltelijk aan die der suikerindustrie ontleenen. Het is derhalve zonder meer duidelijk, dat ongunstige bedrijfsverhoudingen in die industrie ook op de positie van het bankbedrijf in Nederlandsch-Indië van directen invloed moeten zijn.

In vroegere jaren placht de Java-suikeroogst aan het einde der campagne geheel verkocht te zijn, hetwelk voor de maatschappijen beteekende, dat het liquide bedrijfskapitaal, hetwelk in eene voorafgegane periode van  $\pm$  18 maanden in den oogst van het betreffende jaar was vastgelegd, aan het einde van den maaltijd weder geheel in contanten beschikbaar kwam, vermeerderd met de op den betreffenden oogst gemaakte winst. Dit liquide kapitaal, hetwelk in het tijdvak van October tot omstreeks Mei/Juni (wanneer in normale tijden de aflevering van suiker uit de nieuwe campagne een aanvang neemt) wederom voor de financiering van den volgenden en daaropvolgenden oogst moest worden uitgegeven, werd door de suikermaatschappijen over het algemeen in Indië aangehouden en rentegevend bij de Indische banken uitgezet, terwijl alleen de winsten naar Nederland werden geremitteerd, ten einde aldaar voor dividend-uitkeering dan wel reservevorming te worden aangewend.

Bij den vroegeren toestand van snellen verkoop van den Java-suikeroogst bereikten derhalve de suikermiddelen bij de banken hun hoogste punt omstreeks de maand October, waarna zij, naar gelang de financiering van den loopenden en volgenden aanplant eischen stelde, geleidelijk verminderden om omstreeks de maand Mei — bij den aanvang der nieuwe campagne — het laagste punt te bereiken. In dezen, gedurende een aantal jaren als normaal aangenomen toestand, kwam in 1929 eene wijziging, doordat voor het eerst een belangrijk gedeelte van den suikeroogst niet meer in het jaar van productie kon worden verkocht. Deze toestand herhaalde zich in 1930 en betrof ditmaal een vele malen grooter kwantum, terwijl bovendien de opbrengst van het wel verkochte gedeelte van den oogst voor het meerendeel van de fabrieken een min of meer belangrijk verlies liet. Was einde 1929 nog een kwantum van  $\pm$  185 000 ton uit den oogst 1929 van de bij de V.J.S.P. aangesloten fabrieken onverkocht, in welken voorraad naar ruwe schatting een bedrag van een kleine f 20 millioen van de middelen der suikerindustrie geblokkeerd lag, einde 1930 bedroeg dit kwantum niet minder dan  $\pm$  995 000 ton, terwijl het daarin vastliggend kapitaal op tusschen de 90 en 100 millioen gulden kon worden aangenomen.

Het meerendeel van de op Java werkzame suikermaatschappijen bevindt zich in eene zeer krachtige financieele positie als gevolg van het inhouden van in



vroegere gunstiger jaren gemaakte winsten, welke reserves meerendeels in Nederland in den vorm van effecten-portefeuilles of termijn-deposito's bij banken worden aangehouden. Nu als gevolg van den zeer vertraagden suikerverkoop op Java voorraden bleven liggen, welke aanzienlijk grooter waren dan voorheen, terwijl bovendien de financiering van den ook in normale jaren aanwezigen voorraad van de groote suikerexporteurs naar de eigenlijke producenten werd verlegd, moesten derhalve de bovenbedoelde reserves worden aangesproken, hetgeen er toe leidde, dat voorheen in Nederland aangehouden middelen naar Indië moesten worden overgebracht. Voor zooverre het deze financieel krachtige cliënten betrof, bracht de financiering van de onverkochte voorraden den banken derhalve geen extra credietvraag, doch wèl ondergingen hunne deposito- en giro-saldi eene vermindering, omdat van winsten, welke voorheen toch immer gedurende een aantal maanden in Indië bij de banken werden uitgezet, dit jaar geen sprake was. Voor die fabrieken evenwel, welker financieele situatie het zelfstandig financieren van de onverkochte suikervoorraden niet toeliet, werd het noodzakelijk crediet bij Indische banken op te nemen, zij het in den vorm van voorschotten op effecten-portefeuilles of op de in de fabrieks-goedangs of op de kustplaatsen opgeslagen partijen suiker, dan wel in den vorm van de verleening eener hypotheek al of niet met oogst-verband op de fabriek dan wel met gebruik van een reeds in vroeger jaren afgesloten consignatie-contract. Voor wat betreft deze categorie van fabrieken leidde de ongunstige toestand der suikermarkt derhalve tot eene toename van de door banken aan de suikerindustrie verstrekte credieten, waaraan evenwel onmiddellijk moet worden toegevoegd, dat het meerendeel der Java-suikerfabrieken behoort tot de eerste hierboven aangeduide financieelkrachtige groep.

Met betrekking tot de verhouding van de banken tot de *suikerexporteurs* viel juist het omgekeerde te constateeren. Deze laatsten toch vonden in de ontwikkeling van de suikermarkt geenerlei aanleiding tot het innemen eener positie, tot het aankopen van groote partijen suiker voor eigen rekening in de verwachting deze met winst te kunnen verkoopen. Zij kochten niet meer dan voor oogenblikkelijken afscheep op reeds afgesloten verkoopcontracten benodigd was, zoodat hunne liquide middelen in het bedrijf geen volledig emplooi vonden en derhalve deels op deposito of giro bij de banken bleven staan, terwijl zij uiteraard evenmin de belangrijke credieten van de banken noodig hadden, welke voorheen gedurende het suikerseizoen regel waren.

Ofschoon derhalve in de totale Nederlandsch-Indische bankpositie eene gedeeltelijke verschuiving plaats vond tusschen suikerproducenten en suikerexporteurs, liepen zoowel de met het product suiker verband houdende middelen bij de banken als de door deze laatste middellijk of onmiddellijk op onderpand van suiker verstrekte credieten aanmerkelijk terug.

Wat betreft het credietbedrijf aan de *kleinere Chineesche productenhandelaren* in het binnenland, vond gedurende 1930 eene in verband met de malaise zeer verklaarbare ineenschrompeling plaats. Voor zoover einde 1920 nog belangrijke voorraden aanwezig waren, voor een gedeelte door banken gefinancierd, maakte de voortdurende prijsdaling verkoop met verlies noodzakelijk, waardoor het credietvolume, mede in verband met grootere voorzichtigheid en geringer animo tot het entameeren van nieuwe zaken, inkromp, terwijl verliezen in de eerste plaats werden opgevangen door de liquide middelen van den Chineeschen cliënt.

Ook het *importbedrijf* stelde aan het einde van 1930 belangrijk geringere eischen aan de Indische banken dan een jaar te voren. De goederenvoorraden bij importeurs namen zeer aanzienlijk af, terwijl zooveel mogelijk getracht werd de bij den tusschenhandel uitstaande bedragen geleidelijk te incasseeren. Naar gelang de goederenvoorraden werden verkocht en debiteuren hunne schuld aan den importeur betaalden, kwam deze in het bezit van groote bedragen aan betaalmiddelen, welke hij bij zijn bank in mindering van het daar genoten crediet of ten bate van de door hem daar aangehouden giro-rekening stortte. Daartegenover beperkte hij zijne inkoop overzee, had daarvoor tengevolge van de prijsdaling bovendien per eenheid minder te betalen, zoodat in de credieteischen van het



Europeesche importbedrijf in verscheidene gevallen eene wezenlijke ontspanning intrad — hier en daar gepaard gaande met eene vermindering van de solvabiliteit van het overblijvende gedeelte —, welke zich bij den één in lagere credieteischen aan, bij den ander in hoogere creditsaldi bij de financierende bank uitsprak.

Ook ten aanzien van de verhouding der groote *exporteurs* tot de banken vond uiteraard eene overeenkomstige wijziging plaats. De hoeveelheid geëxporteerde landbouwgewassen onderging — gelijk uit dit verslag reeds eerder bleek — in 1930 eenigen teruggang, voornamelijk veroorzaakt door een verminderden suiker-uitvoer en eene daling van den export van tapioca-producten, koffie, copra en maïs. Bovendien waren de prijzen van practisch alle uitvoerproducten van Nederlandsch-Indië zéér aanzienlijk lager dan in 1929 het geval was, zoodat exporteurs voor den opkoop der producten met geringere bedragen konden volstaan en het totaalbedrag aan wissels op het buitenland, hetwelk zij aan de banken konden verkopen, zéér veel lager bleef dan voorheen.

De verleenning door banken van eigenlijk gezegd *cultuurcrediet* aan ondernemingen van landbouw, werkzaam in langjarige cultures als rubber, koffie, thee, kina, enz., speelt in Nederlandsch-Indië — na de in een vorig tijdperk in dit opzicht opgedane ervaringen — een ondergeschikte rol en neemt, voor zooverre ook thans nog op conservatieve basis verleend, grootendeels den vorm aan van financiering van op de onderneming in voorraad liggende partijen onverkocht product. Deze — als gezegd in het totaal der bankeredieten van ondergeschikte beteekenis zijnde — categorie heeft evenwel in 1930 begrijpelijkerwijze eene toename te zien gegeven, naar gelang de verkoop der ondernemingsproducten trager verliep en het zich accumuleerende exploitatie-verlies de vlottende middelen der betreffende ondernemingen deed opdrogen. Tot algeheele stopzetting en executie van cultuurondernemingen als gevolg van de intrekking van bankeredieten kwam het slechts in uitzonderingsgevallen, doch wel mag veilig worden aangenomen, dat er sterke aandrang in de richting van bezuiniging op de exploitatie door de financierende banken zal zijn uitgeoefend.

De relaties van *particuliere personen* met het bankwezen bepalen zich in Nederlandsch-Indië, als overal elders, vrijwel uitsluitend tot het deposito- en/of rekening-courant-verkeer en tot het aangaan van effectenbeleeningen. Ook deze categorie van particuliere bankcliënten is door de crisis van 1930 natuurlijk in sterke mate getroffen.

Vermits in een voorgaande periode de effectenportefeuilles veelal werden opgebouwd met bij de banken opgenomen gelden waarvoor de gekochte effecten in onderpand werden gegeven, zoo was de onvermijdelijke consequentie daarvan dat de krachtige koersdaling leidde tot voortschrijdende liquidatie door geleidelijken verkoop van stukken, hetgeen zich weder in eene aanhoudende daling van de door banken op onderpand van effecten verstrekte voorschotten uitte. Daarmede deed de sterke koersdaling in toenemende mate twijfel rijzen aan de veiligheid van belegging in effecten in het algemeen, als gevolg waarvan door bepaalde groepen cliënten aan de uitzetting van bespaarde gelden bij de banken, zij het dan ook tegen lagere rentevoet, de voorkeur werd gegeven boven het aanhouden van een effecten-portefeuille.

Het voorgaande doet in groote trekken zien, op welke hoofdpunten de positie van de in Nederlandsch-Indië werkzame particuliere banken in 1930 wijziging moet hebben ondergaan. Cijfers, welke deze wijziging, zuiver beperkt tot de in Nederlandsch-Indië gedreven zaken, nauwkeurig aangeven, zijn niet beschikbaar als gevolg van de omstandigheid, dat de gepubliceerde balansen van de Nederlandsche Handel Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Handelsbank slechts gecombineerde cijfers aangeven voor het totale bedrijf dezer banken in Nederlandsch-Indië, Japan, Chine, Britsch-Indië en de Straits-Settlements. Aan gezien evenwel de economische omstandigheden ook in deze landen eene soortgelijke ontwikkeling als in Nederlandsch-Indië te zien geven, worden bovengenoemde gecombineerde cijfers niettemin hieronder vermeld, teneinde het algemeene karakter van de in de positie der bankinstellingen ingetreden wijzigingen in het licht te stellen.



## Bankbalansen in 1929 en 1930 (in millioenen).

	Ned. Hand. Mij.		Escompto. <sup>1)</sup>		Handelsbank.		Totaal.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
<i>Activa.</i>								
Kassiers, kas en daggeldleeningen . . . . .	33,6	46,1	21,4	27,3	13,4	8,7	68,4	82,1
Buitenl. bankiers	niet afzonderlijk opgevoerd		zie passiva		2,9	5,6	2,9	5,6
Vorderingen op eigen kantoren in Nederland . . . . .	—	11,6	—	—	5,8	5,7	5,8	17,3
Schatkistpapier . . . . .	onder effectenbezit opgenomen		—	8,7	11,2	3,5	11,2	12,2
Eigen effectenbezit . . . . .	7,9	6,3	6,2	9,2	3,2	4,5	17,3	20
Te innen wissels op binnen- en buitenland . . . . .	24,2	22,2	39,6	22,7	32,9	22,8	96,7	67,7
Debiteuren: . . . . .	119,8	83,4	110,4	83,7	70,1	41,3	300,3	208,4
op effecten (voor zoover afzonderlijk vermeld) . . . . .	—	—	18,2	12,3	7,8	4,7	26	17
overige . . . . .	119,8	83,4	92,2	71,4	62,3	36,6	274,3	191,4
Vaste eigendommen en vaartuigen . . . . .	—	2	5,4	5,1	3,8	3,9	9,2	11
Deelnemingen in andere ondernemingen . . . . .	13,1	12,7	5,2	5,1	0,8	—	19,1	17,8
Diverse kleine posten . . . . .	—	—	0,1	0,1	—	—	0,1	0,1
Balanstotalen . . . . .	198,6	184,3	188,3	161,9	144,1	96	531	442,2
<i>Passiva.</i>								
Kapitaal . . . . .	16	16	47	47	30	—	93	63
Reservefonds . . . . .	komt in de Ned. balans voor		12	12	komt in de Ned. balans voor		12	12
Deposito's op langen termijn . . . . .	59,7	57,8	47,1	45,4	42,7	31,9	149,5	135,1
Deposito's op korten termijn en giro's . . . . .	95,9	89,4	49,7	47,8	49,6	45,9	195,2	183,1

<sup>1)</sup> De balans der Ned.-Ind. Escompto Mij. omvat ook de cijfers van hare kantoren in Nederland.



	Ned. Hand. Mij		Escompto.		Handelsbank.		Totaal.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
Saldi van andere banken . . .	niet afzonderopgevoerd		14,4	1,8	zie activa		14,4	1,8
Schulden aan eigen kantoren in Nederland .	4,9	—	—	—	zie activa		4,9	—
Crediteuren . . .	22,1	21,1	7,6	3,2	11,9	9,8	41,6	34,1
Te betalen wissels	onder crediteuren opgenomen		8,1	2,3	9,9	8,4	18	10,7
Diverse kleine posten . . . . .	—	—	2,4	2,4	—	—	2,4	2,4
Balanstotalen . .	198,6	184,3	188,3	161,9	144,1	96	531	442,2

Gelijk uit deze opstelling blijkt, liepen de van derden ontvangen gelden terug. Waar evenwel de credietverleening in rekening-courant (Debiteuren) en de Wissel-financiering (zoowel voortvloeiende uit den im- als den export) een nog veel sterkere achteruitgang ondergingen, ontstond bij de banken in Nederlandsch-Indië eene groote ruimte aan kasmiddelen.

De uit de circulatie terugkeerende bankbiljetten en zilveren munten werden gestort aan de kassen van de Javasche Bank tot het credit van de rekening van de stortende bankinstelling en derhalve in de eerste plaats aangewend tot aflossing van bij de circulatiebank opgenomen credieten. Voor zooverre daarna nog een surplus aan in Nederlandsch-Indië niet rentegevend te employeeren kasmiddelen bleef bestaan, zocht dit een weg naar het buitenland.

Dezelfde gang van zaken, als hierboven kortelijks met betrekking tot de particuliere banken werd aangeduid, viel uiteraard evenzeer te constateeren bij de *circulatiebank*. Het binnenlandsch credietbedrijf van de *Javasche Bank* liep zeer aanzienlijk terug en toonde, in tegenstelling met den normalen toestand, geenerlei uitzetting gedurende het suikerseizoen, terwijl daarentegen de rekening-courant saldi van anderen aanmerkelijk vermeerderden. Als gevolg van deze factoren liep de bankbiljetten-circulatie in sterke mate terug, terwijl de zilvervoorraad bleef stijgen. Onderstaande vergelijking van de verkorte balansen (in millioenen) van de *Javasche Bank* per resp. 4 Januari 1930 en 3 Januari 1931 geeft de gewijzigde positie scherp weer.

	4-1-1930	3-1-1931
Disconto's betaalbaar in Ned.-Indië . . . . .	8,4	8,8
Wissels buiten Ned.-Indië betaalbaar . . . . .	28,5	32,4
Beleeningen . . . . .	102,4	40,7
Gouvernement van Ned.-Indië . . . . .	—	1,7
Belegd kapitaal, Reserve- en Pensioen- en Onderstand-fonds . . . . .	21,2	22,2
Metaalvoorraad (incl. pasmunt) . . . . .	169,3	179,5
Gebouwen en meubilair . . . . .	6,4	6,3
Diverse rekeningen . . . . .	27,8	41,9
	<u>364,0</u>	<u>333,5</u>



	4-1-1930	3-1-1931
Kapitaal .....	9,0	9,0
Reservefonds .....	13,5	13,5
Bijzondere reserve .....	1,8	2,7
Pensioen- en Onderstandfonds .....	3,8	4,3
Biljettencirculatie .....	291,0	253,7
Bankassignatiën .....	1,4	1,2
Rekening-courant saldi:		
van het Gouvernement .....	7,7	—
van anderen .....	29,4	44,4
Diverse rekeningen .....	6,4	4,7
	364,0	333,5

De uitzetting in „Wissels buiten Ned.-Indië betaalbaar” toonde weliswaar eene stijging van f 3,9 millioen, doch de beleeningen daalden van f 102,4 millioen tot f 40,7 millioen. Daartegenover stond, dat de ongunstige toestand van 's Lands financiën het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de noodzakelijkheid plaatste in toenemende mate van het kascrediet bij De Javasche Bank gebruik te maken. Als gevolg daarvan verkeerde het creditsaldo van het Gouvernement ad f 7,7 millioen in den aanvang van 1930 in een debetsaldo van f 1,7 millioen in den aanvang van 1931.

De metaalvoorraad van De Javasche Bank steeg gedurende 1930 met f 10,2 millioen, uitsluitend als gevolg van de terugvloeiing van zilveren teekensmunt uit de circulatie. Daarentegen daalde de bankbiljettenomloop van f 291 millioen tot f 253,7 millioen, zoodat het dekkingspercentage van 51,18 % tot 59,83 % steeg.

De rekening-courant saldi van anderen stegen van f 29,4 millioen tot f 44,4 millioen, waarbij het hierboven met betrekking tot de particuliere banken geschrevene in aanmerking moet worden genomen.

Ofschoon derhalve in de positie van het bankwezen in Nederlandsch-Indië gedurende 1930 belangrijke wijzigingen intraden, is die positie als geheel aan het einde van een jaar van ernstige malaise zonder uitzondering krachtig en liquide, zij het dat de rendabiliteit tegelijkertijd belangrijk is afgenomen.

De koers van den Indischen gulden toonde in den aanvang van het jaar eene snelle verbetering en bleef daarna in de laatste 3 kwartalen nagenoeg stabiel. Aanvang Januari 1930 noteerde De Javasche Bank voor telegrafische overmaking naar Amsterdam nog 100  $\frac{3}{8}$ , welke koers op 20 Januari tot 100  $\frac{1}{4}$  en op 4 Februari tot 100  $\frac{1}{8}$  werd teruggebracht, op welk peil hij zich verder handhaafde.

In overeenstemming met de overal dalende rentekoersen verlaagde ook De Javasche Bank hare tarieven. Op 10 Februari 1930 bracht zij haar disconto van  $5\frac{1}{2}$  % tot 5 % terug en toen het aanbod van valuta aanhield werd het percentage den 10den Maart andermaal verlaagd en wel tot  $4\frac{1}{2}$  %; sedert kwam hierin geen wijziging. Ook de andere tarieven werden verminderd met dien verstande, dat voor beleeningen en voorschotten in rekening-courant op onderpand van effecten, wissels, suiker en rijst van dien datum af dezelfde rente van  $4\frac{1}{2}$  % gold.

De artikelen 15, 16, 17 en 28 van de Javasche Bankwet 1922 betreffende en strekkende tot het geven van meer vrijheid aan De Javasche Bank in het bepalen van de samenstelling der door haar gehouden metaalvoorraad, werden gewijzigd en aangevuld bij de wet van 13 Nov. 1930 (N. S. 1930 n°. 421, I. S. 1931 n°. 2).



### 3. Volkscredietwezen.

Het volkscredietwezen ondervond in 1930 in belangrijke mate den invloed van de economische depressie, welke op Java en Madoera en het gewest Bali en Lombok werd versterkt door de abnormaal felle langdurige droogte in het eind van 1929 en den zeer lagen prijs van buitenlandsche rijst in 1930.

De gevolgen van de droogte gingen aan die der malaise vooraf. De oogsten van de voedselgewassen op Java waren in 1929 reeds beneden het normale gebleven. De Oostmoesson-1929 duurde abnormaal lang, waardoor de Westmoesson-oogst eveneens werd verlaat. Dit maakte den normalen tijd van schaarschte vóór het loskomen van mais- en rijstooogsten in het nieuwe jaar voor de bevolking extra moeilijk; de prijzen van de voedselgewassen waren hoog. Bij de volkscredietbanken, welke aan alle lagen van de bevolking uitleenen, uitte zich dat in eene scherpere seizoensstijging van het uitstaand bedrag in de periode September 1929—Februari 1930 dan in vorige jaren, en in een snel toenemen van den achterstand, vooral in Januari en Februari 1930. Het aan leeningen uitstaand bedrag van de gezamenlijke volkscredietbanken op Java en Madoera, dat in 1927 met 3½ en in 1928 eveneens met 3½ miljoen gulden was toegenomen, steeg in 1929 met 5 miljoen gulden tot f 48 562 000, om einde Juni 1930 den hoogsten stand van f 52 088 000 te bereiken. De achterstand, welke in 1927 van 5,9 % tot 3,7 % en in 1928 tot 3,04 % van het uitstaand bedrag gedaald was, en tot einde Mei 1929 was blijven dalen, is daarna weder opgelopen tot 3,07 % einde 1929 en beliep einde Februari 1930 f 1 965 000 of 3,77 %. De maïs- en padi-oogsten waren in 1930 — hoewel laat — toch ruim; bovendien hield de goedkoopte van de buitenlandsche rijst de prijzen laag, zoodat de normale seizoensstijging op Java van de prijzen der voedselgewassen in het tweede semester in 1930 uitbleef. Bovendien heeft de felle droogte de vruchtzetting van de klapperboomen op Java en Bali ernstig geschaad, terwijl de prijs van klappers en copra sedert Juni 1930 sterk daalde, zoodat door beide factoren de voor de geldinkomsten van de bevolking in vele streken zoo belangrijke klappercultuur in 1930 veel minder baten bracht dan in andere jaren. In vele streken ontving de landbouwer slechts 50 à 60 % van den vroegeren prijs voor zijne klappers; de waarde van den uitvoer van klapperproducten op Java bedroeg in 1930 slechts ongeveer een derde van die van elk der beide voorafgegangene jaren. Ook de prijzen van aardnoten en cassave zakten in als gevolg van de werelddepressie; verscheidene tapiocafabrieken staakten den opkoop en in op export aangewezen streken maakten de landbouwers voor hun cassave-oogst slechts de helft of een derde, soms nog minder, dan een jaar tevoren. Vele groote landbouwondernemingen, zoowel suikerfabrieken als rubber-, koffie- en theelanden, gingen in den loop van 1930 in belangrijke mate tot bezuiniging op personeelsuitgaven over, zoowel door ontslag als door loonsvermindering. Soms bleef het loon nominaal hetzelfde, maar werd minder werkgelegenheid gegeven; in de koffie en de suiker werd het loon soms ten deele in product uitbetaald. Zeer globaal kan men zeggen, dat de loonen van mannen met 15 à 30 %, die van vrouwen en kinderen nog meer gedaald zijn. Ook de huisnijverheid gaf in 1930 minder inkomsten. De prijzen van vee en visch daalden, desondanks verminderde eind 1930 slacht- en vischverkoop; de omzet van Inlandsche kleinhandelaren en waronghouders liep sterk terug.

Al deze omstandigheden leidden tot eene scherpe stijging van den achterstand der volkscredietbanken op Java en Madoera in 1930. Van einde April tot einde November liep die op van f 1 782 000 tot f 2 921 000 of van 3,48 % tot 6,09 % van het uitstaand bedrag. Einde December was eene geringe daling ingetreden tot f 2 903 000, of 6,06 %.

De banken reageerden op de stijging van den achterstand door terughouding bij de uitleening. In artikelen in de Blandjes voor het Volkscredietwezen van Mei, Juni, September en November 1930 werd door de leiding van de Centrale Kas de aandacht op het conjunctuur-verloop gevestigd en tot voorzichtigheid aangemaand; in October 1930 ging een rondschrijven aan alle administrateurs



uit, waarvan de voornaamste aanbevelingen waren om de *bedragen* van nieuw uit te geven leeningen als regel lager te stellen dan die van vroegere, maar om het *aantal* leeningen niet te beperken, verder om waar noodig de aflossing der nog loopende leeningen te vergemakkelijken en alleen in uiterste gevallen tot gerechtelijke invordering over te gaan. Verder werd den administrateurs verzocht maandelijks korte verslagen omtrent den toestand in te dienen, terwijl het houden van plaatselijke conferenties tusschen het personeel van het volkscredietwezen en dat van de landbouwvoorlichtingsdiensten werd aanbevolen. In het algemeen zijn deze aanbevelingen gevolgd; de conferenties kwamen echter alleen in Oost-Java tot stand dank zij de medewerking daar van het hoofd van den provincialen landbouwvoorlichtingsdienst. Afgezien van de door de banken genomen maatregelen waren er ook leeners, die, vreezende met de aflossing moeite te zullen hebben, uit zich zelf van verder leenen onthielden of kleinere bedragen aanvroegen. Het resultaat van een en ander was dat de op Java gewone seizoensstijging van het uitstaand bedrag in de laatste vier maanden van het jaar in 1930 achterwege bleef en de gezamenlijke volkscredietbanken van Java en Madoera, einde 1930 f 47 930 000 hadden uitstaan, f 632 000 minder dus dan einde 1929.

De desabanken op Java en Madoera, welke tot kleinere bedragen en op kortere termijnen dan de volkscredietbanken meest aan het minder gegoede deel van de desabevolking uitleenen, werden door dezelfde factoren als de volkscredietbanken beïnvloed. Ook haar achterstand was reeds in het laatst van 1929 opgelopen en was toen met f 39 000 of 0,5 % van het uitstaand bedrag f 6000 of 0,1 % hooger dan het jaar te voren. In de eerste maanden van 1930 steeg die achterstand tot f 73 000 of 0,95 % einde April, daalde daarna, na het loskomen der oogsten, tot f 65 000 of 0,82 % einde Juli, om sindsdien weer te stijgen tot f 96 000 of 1,24 % einde December 1930. Die laatste stijging is niet geheel het gevolg van den slechten economischen toestand, doch voor ± f 20 000 te wijten aan fraudes en onregelmatigheden bij de desabanken in het regentschap Bodjanegara, terwijl f 16 000 uitsluitend voor rekening komt van de landbouwbankjes ten behoeve van de tabakskultuur in de regentschappen Bandjarnegara en Wanasaba, zulks in verband met het feit, dat de oogst van kerftabak in Midden-Java in 1930 minder gunstig was en slechte prijzen maakte.

Door voorzichtigheid in de uitleening bleef de normale jaarlijksche toeneming van het uitgeleend bedrag der Java-desabanken in 1930 achterwege en liep het uitstaand bedrag in het laatste kwartaal zelfs terug tot f 7 799 000. In 1928 was het van f 6 587 000 tot f 7 448 000 gestegen, in 1929 tot f 8 049 000. Het aantal desabanken op Java en Madoera, dat in 1928 met 285 en in 1929 met 349 was toegenomen, vermeerderde in 1930 met 343 instellingen tot een totaal van 6009.

Door splitsing van de volkscredietbank op Madoera in drie banken, namelijk die te Pamekasan, Soemenep en Bangkalan (statuten goedgekeurd bij G. Bn. 15 Oct. 1930 n°. 15, 2 Nov. 1930 n°. 28 en 9 Dec. 1930 n°. 11; extra-bijv. J. C. 1930 nos. 121 en 133 en 1931 n°. 6), steeg het aantal van deze instellingen op Java en Madoera tot 73.

In de Buitengewesten kwam de economische depressie minder onverwacht dan op Java. De prijzen van rubber en copra daalden reeds eenige jaren achtereen; eerst in 1930 echter was die daling zoover gevorderd dat de uitgevoerde hoeveelheden verminderden. In het laatste kwartaal van 1929 kwam daar de plotselinge val van de overige exportproducten bij. De achterstand van de volkscredietbanken in de Buitengewesten was dan ook reeds in 1928 van f 276 000 of 2,42 % tot f 333 000 of 2,64 % gestegen, in 1929 tot f 398 000 of 2,71 %; 1930 gaf echter tot einde October eene nagenoeg ononderbroken stijging te zien tot f 693 000 of 5,08 %, welk bedrag einde 1930 een weinig gedaald was tot f 675 000 of 4,95 %, maar in de eerste maanden van 1931 wel weder zal toenemen. Ook hier gaf de achterstandstijging aanleiding tot grooter voorzichtigheid bij banken en leeners, zoodat het uitstaand bedrag, dat in 1928 nog met 1 miljoen guldens en in 1929 met ruim 6 ton was toegenomen, in 1930 van f 14 724 000 tot f 13 684 000 terugliep.



De toestand van de dorpsbanken van de Buitengewesten is in Palembang en Benkoelen onbevredigend, ook in de Minahasa minder gunstig en alleen ter Sumatra's Westkust en op Bali goed. De margabanken in Palembang waren reeds in 1928 en 1929 achteruitgaande; in 1930 leenden de meeste dezer instellingen niet meer uit en trachtten zij alleen nog den achterstand te innen. Het uitstaand bedrag liep daardoor terug van f 429 000 einde 1929 tot f 186 000 einde 1930; de achterstand steeg van f 63 000 einde 1929 tot f 82 000 Juni 1930 en bedroeg einde 1930 f 67 000 of 36,1 %.

De oorzaak van het mislukken van het dorpscredietwezen in Palembang is, dat de leiders van de dorpsbankjes — de margahoofden —, op enkele goede uitzonderingen na, de eigenschappen, gelegenheid en animo misten om de instellingen naar behooren te beheeren. Op Java is dat niet anders, doch daar zijn de verhoudingen zoodanig, dat de contrôledienst, met hulp van het Binnenlandsch Bestuur, de leemten kan aanvullen, hetgeen in Palembang niet mogelijk bleek. Daar bovendien de behoefte aan kleine credieten in dit gewest minder groot is en de volkscredietbank een wijd vertakt net van filialen bezit, zullen de margabanken er grootendeels worden geliquideerd.

Voor een deel van de Benkoelensche margabankjes gelden soortgelijke factoren; bovendien trof de scherpe prijsdaling van de koffie het over weinig andere handelsgewassen beschikkende gewest ernstig. De achterstand steeg in 1930 van f 23 000 tot f 32 000 of 30,57 %.

De dorpsbankjes in de Minahasa zijn hoofdzakelijk coöperatieve instellingen; de achterstand blijft echter door onvoldoende activiteit van de bestuurders doorlopend hoog (einde 1930 f 12 000 of 20,34 %), waarbij komt, dat de administrateur van de Volksbank Tonsea onvoldoende gelegenheid heeft om zich met de in eerste instantie aan een eenvoudige inheemsche kracht toevertrouwde contrôle te bemoeien. Verbetering valt eerst te verwachten na de voorgenomen plaatsing van een tweeden ambtenaar der Centrale Kas in de Minahasa, voornamelijk ten behoeve van de coöperatie.

De dorpsbankjes ter Sumatra's Westkust en op Bali zagen den achterstand door de malaise toenemen, zij het niet in ernstige mate.

Overal bij de dorpsbanken in de vijf genoemde gewesten — behalve op Bali — werd de uitleening ingekrompen, hoofdzakelijk echter in Palembang en Benkoelen. Einde 1930 bedroeg het uitstaand bedrag f 1 142 000 en de achterstand f 128 711 (11,27 %), tegen f 1 688 000 en f 10 000 (6,5 %) in 1929.

Gevaar voor de credietinstellingen, als bij de dorpsbanken in Palembang en Benkoelen is gebleken, valt ondanks de depressie bij geen der volkscredietbanken in de Buitengewesten te constateeren. Voor Java kan dat niet zonder voorbehoud worden verklaard. De achterstand van de landbouwbank te Ngandjoek, welke einde 1928 reeds 13,36 % bedroeg, steeg in 1929 tot 37,14 %, in 1930 tot 61 %. Hoewel de achterstand ten deele het gevolg is van economische factoren, is ook het gevoerde beleid daaraan schuldig; de administrateur is medio 1930 vervangen. Ook de sterk gestegen achterstand van Japara (van 5,9 tot 36 %) is slechts zeer ten deele aan droogte en depressie (vooral daling van den kapokprijs) te wijten, doch voornamelijk veroorzaakt door fouten van den ontslagen administrateur. De hoge achterstand van de banken te Wanasaba (34 %) en Temanggoeng (23,16 %) moet geweten worden aan de slechte resultaten van de voor deze streken zeer belangrijke kerftabak; voor groote verliezen behoeft daarbij echter niet te worden gevreesd. Ook overigens behoeft de achterstand, al is zij bij enkele banken vrij sterk opgelopen, geen aanleiding tot ongerustheid te geven.

De loemboengs, welke in padi uitleenen en terugontvangen, ondervonden van de economische depressie geen nadeel. Wel veroorzaakte de door de droogte extra moeilijke tijd van schaarschte eene vermeerdering van het aantal leeners met 111 800 tot 192 000, niettegenstaande het aantal loemboengs door opheffing van 117 zwakke instellingen tot 5761 is gedaald. Daar de padivoorraad in de loem-



boengs moeilijk naar plotselinge behoefte kan worden uitgebreid, werd slechts weinig meer uitgeleend dan in het jaar tevoren (1 743 300 pikol, tegen 1 728 000 pikol), zoodat de gemiddelde leensom van 1,60 tot 1,46 pikol daalde. De aflossing geschiedde in het gunstige padijaar 1930, waardoor de achterstand einde September 1930 (sluiting loemboengboekjaar) slechts 22 300 pikol bedroeg of gemiddeld 3,9 pikol per loemboeng, tegen 32 600 en 5,5 pikol het jaar te voren. De verkoop van het deel der in padi ontvangen rente, waaruit de geldelijke kosten moeten bestreden worden, had plaats in een tijd van door de droogte hoge prijzen, zoodat per pikol gemiddeld f 4,19 gemaakt werd, tegen f 3,62 in 1929, hetgeen aan de vermogensvorming der loemboengs ten goede kwam.

De depressie heeft een zeer merkbaaren invloed op het bankbedrijf van de *Centrale Kas*. Deze instelling, welke — behalve dat zij alle volkscredietinstellingen controleert en leiding aan het geheele volkscredietwezen geeft — ook als centrale bank voor de volkscredietbanken fungeert, had einde 1928 en 1929 respectievelijk f 5 623 000 en f 5 568 000 onder de volkscredietbanken uitstaan. Einde 1928 was het grootste deel daarvan (f 3 040 000) verschuldigd door 13 banken in de Buitengewesten en f 2 583 000 door 28 banken op Java. Door den gestadigen toevloer van deposito's, dank zij geregeld adverteeren door de Centrale Kas, en door de minder snelle uitbreiding van uitleeningen in de Buitengewesten, liep het onder de banken aldaar uitstaand bedrag in 1929 terug tot f 1 677 000 (15 banken); daarentegen steeg door de vergrootte credietbehoefte van de bevolking op Java, welke van de droogte het gevolg was, het onder de Java-banken uitstaand bedrag der Centrale Kas tot f 3 892 000 (39 banken) einde 1929. In 1930 leidde de vermindering van uitzettingen der banken door de malaise ook tot vermindering van het door de banken van de Centrale Kas geleend bedrag, hetwelk in de Buitengewesten daalde tot f 1 308 000 (17 banken) en op Java tot f 1 894 000 (26 banken) einde 1930, totaal f 3 202 000, waarmede tot het peil van vóór 1927 is teruggekeerd. Door dezelfde oorzaken stegen de credietsaldi der volkscredietbanken bij de Centrale Kas aanzienlijk (van f 9 690 000 einde 1929 tot f 12 824 000 einde 1930); f 1 229 000 (vorig jaar f 388 000) was van de Buitengewesten afkomstig.

De verbetering van de interne en externe contróle der volkscredietbanken, waaraan de Centrale Kas sinds 1925 werkt, is in 1930 haar voltooiing genaderd. Op den leidraad voor inrichting en inwendige contróle van volkscredietbanken is een afzonderlijke leidraad voor de banken met kasmachines gevolgd. Een in de machinale administratie gespecialiseerd ambtenaar heeft overal op Java de werking der kasmachines en van de daarop aansluitende verbeterde administratie gedemonstreerd en zijn hulp verleend bij de invoering van de machinale administratie. Het resultaat van zijne bemoeiingen was, dat in Februari 1931 48 van de 70 banken op Java kasmachines gebruikten, waarvan er 46 de door de Centrale Kas aangegeven administratie hebben ingevoerd. Het groote voordeel van de nieuwe machinale administratie is, dat het leidend bankpersoneel (administrateur en adjuncten) het kasbeheer en de boekhouding veilig grootendeels aan lager personeel kunnen overlaten en zich hoofdzakelijk tot contróle daarop kunnen beperken, waardoor zij tijd en aandacht vrij krijgen voor belangrijker werk.

De in de laatste jaren uitgewerkte verbeterde voorschriften der Centrale Kas voor de verificatie der volkscredietbanken door haar controleerend personeel zijn neergelegd in eene systematische instructie, volgens welke van de verrichte werkzaamheden nauwkeurig rekenschap moet worden gegeven door de beantwoording van een groot aantal vragen.

Naar aanleiding van een tusschen de Centrale Kas — in verband met eene verscheidene jaren geleden door een bankadministrateur gepleegde fraude — en één der bankbesturen gerezen, door partijen aan een uitspraak der Indische Regeering onderworpen, geschil met betrekking tot de vraag, in hoeverre eerstgenoemde instelling verplicht kan worden tot restitutie van een door fraude



geleden materiele schade, indien die fraude mede tengevolge van tekortkomingen in de contrôle van de Centrale Kas niet of niet tijdig aan het licht is gebracht, is beslist, dat Centrale Kas en volkscredietbanken geen instellingen zijn met tegenover elkaar staande eigen geldelijke belangen, maar één organisch geheel vormen, zoodat de financieele kracht der Centrale Kas een belang is van de gezamenlijke volkscredietbanken en alleen ten bate van één der banken mag worden verzwakt, wanneer dat onvermijdelijk is, d.w.z. bij gebleken onvermogen van een bank. In overeenstemming hiermede werd het beheersreglement der Centrale Kas aangevuld met eene bepaling, dat volkscredietinstellingen aan eventueele tekortkomingen in de contrôle der Centrale Kas geenerlei aanspraken op schadevergoeding of op restitutie van betaalde of vermindering van nog te betalen contrôlekosten ontleenen.

Nu het contrôleprobleem grootendeels is afgedaan, terwijl een gediplomeerd accountant met de leiding van de contrôle-afdeeling belast is, heeft de directie der Centrale Kas meer dan tevoren gelegenheid gekregen leiding te geven aan de door de volkscredietbanken toegepaste methodes van credietverschaffing. Van November 1929 tot Februari 1931 verschenen achtereenvolgens artikelen in het Blaadje voor het Volkscredietwezen over seizoenleeningen in een zestal streken, waar voor de aflossing dier leeningen de inkomsten respectievelijk uit kapok, aardnoten, padi en klappers van belang waren. Het ligt in de bedoeling dergelijke en andere plaatselijke economische onderzoekingen uit te lokken om aldus de administrateurs dieper in de resultaten van hun werk te doen doordringen en het inzicht in de beteekenis der credietverschaffing te vergrooten.

Verder werd de organisatie van de credietverstrekking op langen termijn en in verband daarmee het liquiditeitsvraagstuk in studie genomen. De resultaten daarvan zijn neergelegd in een artikel „De Volkshypotheekbank” van den directeur der Centrale Kas in het Blaadje voor het Volkscredietwezen van Januari 1930. De daarin ontwikkelde conclusies en plannen vonden bij bespreking op vergaderingen met administrateurs en bankbestuurders vrij algemeen instemming, waarna aan de Indische Regeering toestemming is verzocht tot oprichting door de Centrale Kas en de volkscredietbanken van een volksbank voor crediet op langen termijn (volkshypotheekbank).

Daarnaast werd het vraagstuk van het vooral voor den Inlandschen middenstand van belang zijnde rekeningcourant-crediet geëntameerd. De resultaten van de gehouden enquête zijn critisch verwerkt in een artikel van den directeur der Centrale Kas in het Blaadje voor het Volkscredietwezen van December 1930; tevens is daarin aangegeven hoe de vroeger door de banken op dit terrein gemaakte fouten kunnen worden vermeden, terwijl het vertrouwen werd uitgesproken, dat iedere bank, in welker ressort een inheemsche middenstand van ook maar eenig belang is, er een eer in zou stellen, om over eenigen tijd enkele goed geslaagde rekening-courantcredieten te kunnen toonen en het aantal daarvan geleidelijk uit te breiden.

Het uit het voorgaande blijkende streven van de Centrale Kas naar verbetering van de credietmethodes en betere aanpassing aan de behoeften van boven de massa uitstekende groepen behoeft voor slagen een behoorlijk opgeleid corps van administrateurs en een voldoende staf om aan hun werk leiding te geven. Met het oog daarop worden sinds 1930 voor opleiding tot administrateur nog alleen personen aangenomen met eene algemeene ontwikkeling gelijkwaardig aan die, welke het einddiploma eener vijfjarige hogere burgerschool verschaft, behoudens afwijking ten behoeve van bekwame reeds in dienst zijnde adjunct-administrateurs. Van aanstaande en nieuwe administrateurs wordt geëischt, dat zij door het met goed gevolg afleggen van dienstexamens blijk geven van kennis van de landstaal, van de administratie van volkscredietbanken, van de beginselen van desa-economie, inrichting der desa, adatrecht en agrarische regelingen, alsmede dat zij door practisch werk o. a. hun bekwaamheid toonen in het houden van eenvoudige economische onderzoekingen. De staf is versterkt door een opengevallen onderdirecteursplaats niet langer te bezetten met een uit den contrôle- en inspectiedienst afkomstigen ambtenaar, doch met een jurist-bestuursambte-



naar, en door een op een proefschrift over het volkscredietwezen gepromoveerden doctor in de handelswetenschappen tot gegradueerd ambtenaar te benoemen, terwijl bovendien een doctorandus in hetzelfde vak in den rang van administrateur in dienst genomen is.

Aan de personeelsbelangen werd aandacht gegeven door de stichting in Januari 1931 van een pensioen- en uitkeeringfonds voor het niet-ambtelijk personeel van het volkscredietwezen. De bedoeling is dat de bijdragen van de credietinstellingen-werkgevers aan het fonds in de plaats komen van de als regel toch door het personeel opgemaakte jaarlijksche gratificaties.

#### 4. Coöperatie.

De eerste wettelijke regeling van de coöperatie in Nederlandsch-Indië kwam tot stand bij K. B. 7 April 1915 n<sup>o</sup>. 29 (I. S. n<sup>o</sup>. 431). In navolging van het Nederlandsche coöperatierecht van vóór 1925, waarborgt deze voor alle bevolkingsgroepen geldende regeling, welke thans nog werkt, een zekeren rechtsgrondslag. Aangezien daarbij echter van de premisse is uitgegaan, dat de adspirant-coöperatoren voldoende coöperatief besef hebben, mist zij voldoende opvoedende kracht. Een ander bezwaar is, dat zij Europeesche rechtspersoonlijkheid verleent, hetgeen ten gevolge heeft, dat inheemsche coöperatieve vereenigingen op den voet van deze regeling niet in staat zijn Inlandsch bezitsrecht en pandrecht uit te oefenen. Waar zij bovendien in haar procedure kostbaar en ingewikkeld is gebleken, heeft deze regeling het Inlandsch coöperatiewezen niet tot bloei kunnen brengen.

Ter ondervanging van de hooger aangeduide bezwaren is in 1927 (I. S. n<sup>o</sup>. 91) tot stand gekomen eene regeling op de coöperatieve vereenigingen van Inlanders voorzover niet opgericht op den voet van de regeling van 1915, waarvan de voornaamste strekking is om rechtszekerheid te verlenen aan de vormen van coöperatie, welke worden aangewend om de bevolking op dit gebied op te voeden. De krachtens deze regeling ingeschreven coöperaties worden Inlandsch rechtspersoon en komen onder het toezicht van den adviseur voor volkscredietwezen en coöperatie. Deze „Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen” kan nog slechts op een korte practijk bogen. Zij kreeg eerst meer beteekenis, toen in 1929 een aanvang werd gemaakt met de ontwikkeling van grooter activiteit op dit terrein, nadat de indrukken van een studiereis naar Britsch-Indië waren verwerkt en met Inheemsche voormannen in Nederlandsch-Indië besprekingen waren gehouden.

De politiek der Regeering t.a.v. coöperatie op economisch terrein heeft intusschen nog geen permanenten vorm aangenomen. Is haar basis al de regeling van 1927, het feit, dat deze wettelijke regeling vooraf is gegaan aan eenige ontwikkeling van de coöperatie in Indië, maakt het bij voorbaat wenschelijk haar voorschriften soepel te interpreteeren, haar uitwerking op de practijk nauwkeurig te volgen en zoo noodig wetswijzigingen voor te stellen.

De beginselen, waardoor de Overheid zich thans bij hare bemoeienis met de coöperatie laat leiden, kunnen als volgt worden omschreven.

Het toezicht van de Overheid is de samenvatting van al Haar werkzaamheden op het gebied van coöperatie.\* Hieronder vallen *propaganda, hulp bij organisatie, leiding en onderzoek der contrôle.*

Propaganda maken in den zin van bekend maken van de bevolking met het begrip coöperatie en de mogelijkheden van haar toepassing hoort ontegenzeggelijk thuis in het systeem, waarin de Overheid zichzelf de taak oplegt de bevolking op te voeden in coöperatie. Men kan moeilijk verwachten, dat deze uit zichzelf tot coöperatie zal komen, wanneer zij daarvan nooit gehoord heeft. Eigenlijke propaganda gaat echter niet verder dan het bijbrengen van deze algemeene kennis. Zij heeft niet het vooropgezette idee een bepaalde coöperatie op te richten. De bedoeling is, dat het initiatief daartoe van belanghebbenden uitgaat, wanneer zij eenmaal de overeenkomst hebben erkend tusschen bepaalde moeilijkheden, die voor hen gelden, met die, waarin elders door coöperatie uitkomst is verschaft.



Weten de aspirant-coöperatoren dus wat zij willen en komen zij overeen zich te organiseren, dan kan daarbij van Overheidswege voorlichting gegeven worden, o.a. bij het opstellen der statuten, die bij inschrijving der vereeniging goedgekeurd moeten worden door den Adviseur. Is de vereeniging opgericht, dan wordt door toezicht en leiding gestreefd naar een voortdurend verdiepen van het coöperatief inzicht en het versterken van den zin voor coöperatie onder de leden. Ten slotte heeft de toezichthouder zich te vergewissen, dat de gevoerde contrôle beantwoordt aan redelijke eischen.

Het toezicht is van den aanvang af bedoeld als tijdelijk. Wanneer de coöperatieve voorlichting voltooid is, is de taak van den toezichthouder afgelopen. Hij mag nooit remmend werken op de ontplooiing van gezond initiatief, hij mag niet te veel bazen en hij moet telkens een stap terugtreden, waar de coöperatie, dank zij haar ontwikkeling, weer in staat is een stap vooruit te doen.

De Adviseur, die namens de Regeering het toezicht uitoefent, kan dit delegeren aan anderen. Zoo is met den directeur van de Centrale Kas en met de hoofden van de landbouwvoorlichtingsdiensten een overeenkomst getroffen, waarbij onder zekere voorwaarden het toezicht overgedragen kan worden aan ambtenaren dier diensten.

Behalve door ambtenaren, kan het toezicht ook worden uitgeoefend door particulieren, b.v. door inheemsche commissies of organisaties. De verhouding tusschen Adviseur en toezichthouder wordt daarbij in eenige bepalingen vastgelegd.

Tot nu toe is aangenomen, dat deze toezichthouders voor hun functie geen betaling krijgen. De bedoeling hiervan was een waarborg te hebben, dat werkelijk slechts uit socialen zin mede gearbeid zou worden aan de goede zaak der coöperatie. Enkel werkelijk gedane uitgaven (transportkosten, zaalhuur voor propaganda-vergaderingen, enz.) worden vergoed. Voor zoover dit toezicht geldelijke consequenties met zich brengt, komen deze tot nu toe voor rekening van den Lande, niet ten laste der coöperaties. Men heeft hiermede willen aangeven, dat het toezicht beschouwd wordt als een Overheidstaak en niet als een essentieel element der coöperatie.

Afgescheiden van het toezicht, onderscheidt men de contrôle, waaraan elke coöperatie zich moet onderwerpen. Hieronder wordt verstaan zoowel het boekenonderzoek als het onderzoek naar de gestie van het bedrijf. Uiteraard kan in de contrôle niet anders dan een normale functie der vereeniging worden gezien. Zij is te vergelijken met het accountantsonderzoek waarop particuliere firma's zich abonneren en bedoeld als een maatregel, welke de veiligheid moet waarborgen van de geldelijke belangen, welke door derden aan de organisatie zijn toevertrouwd.

Om het zelfbeschikkingsrecht der coöperatie zooveel als maar kan te eerbiedigen, laat men ten aanzien van de regeling der contrôle het initiatief uitgaan van de vereeniging. Teneinde het beginsel van „self help" alle recht te doen wedervaren, is het daarbij in principe mogelijk gemaakt, dat de contrôle intern, d.w.z. door de leden zelf, geschiedt. Aan de voorgestelde contrôle-verzorging heeft echter de Adviseur zijne goedkeuring te hechten. Een landelijke coöperatie, ergens diep in de desa, overwegend bestaande uit analphabeten, zal natuurlijk niet tot interne contrôle in staat zijn. Het is echter mogelijk, dat de leden gaarne een vertrouwen buitenstaander, iemand van meer ontwikkeling in de buurt woonachtig, met de contrôle zouden belasten. Gaat deze persoon — b.v. een gepensioneerde goeroe — met dit voorstel accoord en kan de Adviseur zich met de keuze vereenigen, dan zal de contrôlevoerder nog een tijdlang de hulp behoeven van een ambtenaar der Centrale Kas om hem voor zijn taak geschikt te maken, waarna hij dit werk zelfstandig verricht. Gelijk hooger reeds werd opgemerkt, blijft het echter tot de taak van den toezichthouder behooren zich op de hoogte te houden van het peil der gevoerde contrôle.

Eerst wanneer de coöperatie geen geschikten candidaat weet, moet de Adviseur voor een contrôlevoerder zorgen. In den regel zal deze functie dan worden waargenomen door een beambte van de Centrale Kas, b.v. een mantri.



Interne contrôle blijkt dikwijls mogelijk bij verbruikcoöperaties in de steden, niet slechts, omdat deze doorgaans een groot aantal ontwikkelden onder hun leden tellen, maar ook omdat zich daaronder meermalen bezitters van een boekhouddiploma bevinden.

Door het kantoor van den Adviseur wordt een contrôle-regeling aangeraden, die bewerkstelligt, dat hoe langer hoe meer leden inzicht in het contrôlevoeren verkrijgen. Daarmee groeit het aantal diergenen, die met kennis van zaken kunnen mede-oordeelen over het coöperatiebedrijf.

Voor coöperaties met interne contrôle wordt dit bijv. bereikt door de bepaling, dat van de contrôle-commissie van drie leden telken jare slechts het oudste lid uittreedt en vervangen wordt door een nieuwe kracht. Hierbij blijft elk lid dus drie jaar aan: in het eerste jaar is hij in de commissie als het ware leerling, in het derde jaar leider. Bij coöperaties, die een buitenstaander als contrôlevoerder hebben, kan men trachten voor dit werk berekende krachten op te leiden door aan hen eene commissie van een paar leden toe te voegen, die alles met hen mee moeten doen.

Contrôlevoerders kunnen zich voor hunne diensten laten betalen, evenals accountants in den handel. Daar hun werkzaamheden niet voortspruiten uit een speciale Overheidstaak, doch normaal samenhangen met het bedrijf der coöperatie, is het slechts natuurlijk, dat de coöperatie zelf deze functionarissen bezoldigt. Terwijl de toezichthouder de Overheid vertegenwoordigt en als zoodanig boven de coöperatie staat, staat de contrôlevoerder in dienst der coöperatie, is hij als het ware haar ambtenaar.

Het ligt geheel in de lijn van de voorafgaande uiteenzettingen, dat bij den eersten opzet niet gedacht is aan het stelselmatig scheppen van een aparten buitendienst, aan het indeelen van Indië in ambtelijke coöperatie-ressorten. Een practisch bezwaar tegen een dergelijke organisatie zijn natuurlijk de hooge kosten, die hieraan voor den Lande verbonden zouden zijn. Als ideëel bezwaar is voorts genoemd, dat de coöperatieve beweging daarbij te ambtelijk en te kunstmatig zou worden. Wanneer concentratie van coöperatieve activiteit in een bepaalde streek er echter toe leidt, dat de aan toezicht verbonden werkzaamheden te tijd-roovend worden om waargenomen te worden door een ambtenaar van den landbouwvoorlichtingsdienst of van de Centrale Kas, terwijl geen inheemsche organisatie gevonden kan worden om deze taak op zich te nemen, zal natuurlijk tot het aanstellen van plaatselijk personeel moeten worden overgegaan. In het kort gezegd, het tot standkomen van een buitendienst is meer een kwestie van opportuniteit dan van principe.

Men moet echter onderscheiden tusschen een buitendienst en een staf, verbonden aan het kantoor van den Adviseur. In 1930 heeft zich wel duidelijk eene sterke behoefte geopenbaard aan uitbreiding. Dit is niet te verwonderen, als men bedenkt, dat in dat jaar voor werkzaamheden in het belang der coöperatie slechts één ambtenaar, een adjunct-inspecteur van de Centrale Kas, ter beschikking stond van den Adviseur. Was aanvankelijk slechts gedacht aan personeel om contact te zoeken met belangstellenden, al spoedig bleek het al niet meer te gaan om de wenschelijkheid van ageeren, maar om de noodzaak van reageeren. Derhalve werden in aansluiting op de begrooting voor 1931, waarbij op 2 ambtenaren voor de coöperatie is gerekend (bovengenoemde adjunct-inspecteur en een adjunct-landbouw-consulent), bij aanvullende begrooting de noodige fondsen voor de aanstelling van nog 3 coöperatie-ambtenaren opgebracht. Het uitzicht bestaat, dat eind 1931 de bezetting van het kantoor van den Adviseur aanmerkelijk verbeterd zal zijn.

Voor „Uitgaven in verband met de bevordering van de Coöperatie” is op de begrooting voor 1931 een bedrag uitgetrokken van f 25 000.

De privileges, welke de ingeschreven coöperaties genieten, komen neer op laag zegelrecht voor acten van oprichting en statutenwijziging (waarvoor slechts twee zegels van f 1,50 benodigd zijn), vrijstelling van kosten van openbaarmaking in de Javasche Courant en op zegelvoorrechten voor credietcoöperaties.



Het aantal ingeschreven coöperaties bedroeg einde 1930 89 (81 credietcoöperaties, 6 landbouwproductie-coöperaties en 2 verbruikcoöperaties).

Nadere gegevens hierover kan men vinden in de statistieken, gepubliceerd in deel II van dit Verslag.

De credietcoöperaties blijken geconcentreerd in Banjoemas, Soerabaja, Malang en de Minahasa.

De ingeschreven landbouwcoöperaties behooren alle in West-Java thuis. Zij hebben ten doel thee-, rubber- of koffietuinen te exploiteeren, katjang van leden en niet-leden op te koopen in het oogstseizoen om deze in den duren tijd te verkoopen, vee te fokken, enz. Zij staan meerendeels onder toezicht van den provincialen landbouwvoorlichtingsdienst.

Ingeschreven verbruikcoöperaties zijn er nog slechts twee. De eene, welke leden voortkomen uit families van prijaji's te Meester-Cornelis, staat onder toezicht van den regent. De andere functioneert te Semarang en heeft de plaatselijke afdeeling van Boedi Oetomo als toezichthoudster.

In 1930 werden tiendaagsche cursussen gegeven te Jogjakarta en Banjoemas, respectievelijk voor het hoofdbestuur van Moehammadijah en voor het afdeelingbestuur van Boedi Oetomo en genoodigden. Voorts werden lezingen gehouden te Batavia, Bandoeng, Cheribon, Banjoemas, Keboemen, Poerwardja, Salatiga, Semarang en Tomohon (Manado).

## 5. De Pandhuisdienst.

Nadat in 1901 bij wijze van proef te Soekaboemi het eerste Gouvernementspandhuis in werking was gesteld, welke proefneming in het jaar 1902 met een pandhuis te Tjiandjoer werd uitgebreid, werd in 1903 in principe besloten tot invoering van een Gouvernementspandhuisdienst voor Java en Madoera, terwijl voor de Buitengewesten daartoe werd overgegaan in 1921, in welk jaar een regiepandhuis in de Lampoengsche Districten en tien regiepandhuizen in Sumatra's Westkust werden geopend. Werden bij de invoering van de pandhuisregie in de verschillende gewesten aanvankelijk slechts de bestaande pacht- of licentie-instellingen door Landspandhuizen vervangen, later had in vele gewesten uitbreiding van het aantal pandhuizen plaats. In den regel had de vestiging eerst plaats bij wijze van proef, om, wanneer na enkele jaren uit de bedrijfscijfers gebleken was, dat deze proefinstellingen inderdaad aan de credietbehoefte van de bevolking voldeden, tot definitieve vestiging van Landspandhuizen over te gaan. Op deze wijze steeg het aantal pandhuizen geleidelijk tot 453 op het einde van 1930, waarvan 372 op Java en Madoera en 81 in de Buitengewesten. Behalve op geheel Java en Madoera zijn thans regiepandhuizen gevestigd in de gewesten: Lampoengsche Districten, Sumatra's Westkust, Oostkust van Sumatra, Atjeh en Onderhoorigheden, Tapanoeli, Palembang, Benkoelen, Bangka en Onderhoorigheden, Billiton, Riouw en Onderhoorigheden, Manado, Celebes en Onderhoorigheden, Bali en Lombok en de Westerafdeeling van Borneo.

Aangezien de exploitatie-cijfers van den pandhuisdienst van belang zijn voor de beoordeeling van den economischen toestand der Inheemsche bevolking zijn in den hierachter volgende staat de voornaamste gegevens van genoemden dienst opgenomen over de jaren 1926—1930. Ter toelichting van deze gegevens moge het volgende dienen.

Wat Java en Madoera betreft, moet de (vrij aanzienlijke) toeneming van het aantal beleende panden met 2,45 % in 1926 ten opzichte van dat in 1925 worden toegeschreven aan de nawerking van den langdurigen Oostmoesson van laatstgenoemd jaar. Dat het bedrag van de uitgegeven leensommen niet in dezelfde mate toenam, vindt zijn oorzaak in de toeneming van het aantal mindervaardige panden. Niettegenstaande de voor de bevolking minder gunstige omstandigheden werd 91,77 % van het aantal beleende panden gelost. In dit jaar nam de balanswaarde van de voor het Gouvernement aangekochte panden eenigermate toe. Het bedrag van de op het einde van het jaar uitstaande leensommen verminderde echter met 6,25 %.



Vijfjaarig overzicht van de voornaamste gegevens betreffende den Pandhuisdienst in de gebiedsdeelen Java en Madoera en de Buitengewesten.

Jaren.	Beleende panden.		Uitgeleende sommen.		Uitgeloste A-panden (t/m f 25 leensom).		Restant van de voor het Gouvernement aangekochte panden.		Op ultimo van het jaar uitstaande leensommen.			
	Aantallen.	% t.o.v. het vorige jaar.	Bedragen (in guldens).	% t.o.v. het vorige jaar.	Aantallen.	% t.o.v. de be- leende panden.	Aan- tallen.	Balans- waarde (in guldens).	Bedragen (in guldens).	% t.o.v. het vorige jaar.	min- der.	
												meer.
J A V A en M A D O E R A.												
1926	47 698 865	2,45	159 233 767,50	0,006	—	43 368 755	91,77	—	1 799 172,33	46 171 574,20	—	6,25
1927	47 912 943	0,45	160 541 624,65	0,008	—	43 962 527	92,61	—	367 310,23	46 019 462,55	—	0,003
1928	46 989 709	—	164 944 016,30	2,75	—	43 185 585	92,81	—	308 771,74	53 788 748,05	—	16,88
1929	53 469 467	13,79	187 672 868,75	13,78	—	47 491 248	89,66	281 964	1 483 213,—	65 774 247,95	—	22,28
1930	48 760 837	—	171 658 072,35	—	8,53	3)	—	949 735	7 345 138,98	58 859 444,43	—	10,51
B U I T E N G E W E S T E N.												
1926	1 667 924	1)	10 660 224,10	0,016	1)	1 457 340	88,89	—	86 818,61	3 060 871,50	—	23,09
1927	1 904 910	0,055	13 347 229,85	15,21	—	1 641 033	89,03	—	54 134,10	4 099 384,25	—	33,92
1928	2 175 095	—	16 516 784,60	7,62	—	1 845 684	88,10	—	87 723,40	5 743 360,70	—	40,10
1929	2 467 489	17,27	19 351 436,35	21,15	—	2 044 555	86,10	15 556	152 612,35	6 939 020,05	—	20,81
1930	2 787 365	5,98	22 483 572,80	9,15	—	3)	—	103 914	836 216,40	9 151 101,06	—	31,88

1) De percentages hebben slechts betrekking op de gewesten waar de regie reeds 2 volle jaren in werking is.

2) Niet meer gesplitst in genoemde gebiedsdeelen op te geven.

3) De afwikkeling heeft eerst in den loop van 1931 plaats.



In 1927 handhaafde zich de in den loop van 1926 herstelde economische toestand onder de bevolking; toeneming van het aantal beleende panden had nagenoeg niet plaats. Aangezien er weer voldoende geld onder de bevolking was, werden meer A-panden gelost, waardoor het percentage steeg tot 92,61, terwijl anderzijds door meerderen verkoop van voor het Gouvernement aangekochte panden de balanswaarde dezer goederen van f 1 799 172,33 daalde tot f 367 310,23. Ook het bedrag van de aan het einde van dat jaar uitstaande leensommen verminderde eenigermate, n.l. met 0,003 %.

In 1928 werd met ingang van 1 April een nieuw kostentarium ingevoerd, waarbij de rentetermijnen voor de A-panden van 10 dagen gebracht werden op 15 dagen en de verstaantijd van deze soort panden gebracht werd van 6 op 8 maanden. Dit had ten gevolge, dat de beleeners van deze panden op langeren termijn hunne schulden konden aflossen, waardoor minder beleeningen noodig waren; het aantal beleende panden verminderde dan ook met 1,92 %. De vrij aanzienlijke toeneming van het bedrag van de in 1928 uitgegeven leensommen vindt voornamelijk haar oorzaak in de vermeerdering met 11,78 % van het aantal beleende E-panden (boven de f 100 leensom). De op deze soort panden uitgeleende bedragen hebben vermoedelijk in hoofdzaak gediend ter verkrijging van contanten voor den opkoop van Inlandsche landbouwproducten. De gunstige economische toestand der bevolking kwam mede tot uiting in eene verhooging van het percentage van de uitgeloste A-panden en in eene verlaging van de balanswaarde van de voor het Gouvernement aangekochte panden. De vermeerdering van het aantal beleende E-panden, — panden met een verstaantijd van 14 maanden —, zoomede de langere staantijd van de A-panden, hadden tot gevolg eene vermeerdering van de op het einde van het jaar uitstaande leensommen met niet minder dan 16,88 %.

Het jaar 1929 vertoonde wederom eene aanzienlijke stijging, zoowel van het aantal beleende panden als van de op deze panden uitgegeven leensommen, met respectievelijk 13,79 en 13,78 %. De vermeerderde credietbehoefte, welke hieruit blijkt, kan gedeeltelijk worden verklaard uit de stimulans tot het ondernemen van zaken, welke uitging van den in de eerste helft van dat jaar nog doorwerkenden invloed van den gunstigen economischen toestand. Anderdeels is daarop vermoedelijk ook van invloed geweest de prijsdaling, welke zich in de tweede helft van 1929 begon te voltrekken. Deze bracht mede een toenemend gebrek aan geldmiddelen, zich o.m. uitend in eene groote terugvloeiing van betaalmiddelen uit de circulatie. Om in dat gebrek te voorzien zag de bevolking zich genoopt in meerdere mate gebruik te maken van het pandhuiscrediet door het beleenen van de in de goede jaren gekochte artikelen van velerlei aard, terwijl minder inlossing van beleende panden plaats had. Aldus daalde het percentage geloste A-panden van 92,81 % in 1928 tot 89,66 % in 1929. Dezelfde oorzaak leidde tot een verminderden verkoop op de veilingen, waardoor de balanswaarde van de voor het Gouvernement aangekochte panden aanzienlijk toenam, n.l. tot f 1 483 213. Niettegenstaande de staantijd van de A-panden, in verband met de te kleine opschuurruimte in de pandhuisgebouwen tijdelijk, n.l. tot zolang door bijbouwingen daarin was voorzien, van 8 op 7 maanden was teruggebracht, gaven de uitstaande leensommen op ultimo van het jaar eene aanzienlijke stijging (met 22,28 %) te zien.

In 1930 verminderde het aantal beleende panden en de daarop verstrekte leensommen in totaal over alle hierna genoemde rubrieken met respectievelijk 8,81 en 8,53 %. Verdeeld over de verschillende rubrieken van: A (tot f 25,—), B (f 26,— t/m f 50,—), C (f 51,— t/m f 75,—), D (f 76,— t/m f 100,—) en E (boven de f 100,—) beliep de daling in het aantal beleende panden respectievelijk: 9 %, 9,3 %, 11,1 %, 19 % en 1,53 %, terwijl de op de panden van deze rubrieken betaalde leensommen afnamen met respectievelijk 9,72, 10, 11,7, 19,34 en 2 %. Op de A-panden alleen werd bijv. reeds ± f 14 miljoen minder uitgeleend. Verschillende oorzaken hebben tot deze vermindering van de vraag naar pandhuiscrediet bijgedragen. De ingetreden verslapping in den handel in Inlandsche landbouwproducten is er een van. Daarnaast valt erop te



wijzen, dat de bevolking, in verband met de verlaagde pandhuistaxaties minder geneigd was tot het beleenen van vroeger duur ingekochte goederen, terwijl vroeger nog beleenbare artikelen voor dat doel nagenoeg waardeloos werden. Ook de overvloedige oogsten van voedingsmiddelen en het feit, dat de Inlandsche bevolking zich vrij spoedig aan den veranderden economischen toestand leerde aanpassen, oefenden een beperkten invloed uit op de vraag naar crediet. Daar de afwikkeling van in een bepaald jaar beleende A-panden eerst plaats heeft in den loop van het volgende jaar, kon bij het opmaken van dit verslag het percentage van de geloste A-panden nog niet worden opgegeven. Het aantal voor het Gouvernement aangekochte panden steeg aanzienlijk, terwijl de balanswaarde van deze aangekochte goederen tot eene ongekeende hoogte opliep. Ter vermindering van de hoeveelheid Gouvernementspanden, voor een groot deel bestaande uit gouden voorwerpen en tot sieraden vermaakte gouden munten, werd in den loop van het 2de semester van 1930 besloten de gouden artikelen tot baren om te smelten en dit goud op de wereldmarkt te verhandelen. In 1930 had nog geen afrekening van den verkochten voorraad plaats.

In 1930 zijn nieuwe pandhuizen gevestigd te Kasihan (afd. Djember, gouv. Oost-Java) — tegen intrekking van dat te Poeger (afd. Djember, gouv. Oost-Java) — (Bb. n<sup>o</sup>. 12310), te Tjeloering (afd. Banjoewangi, gouv. Oost-Java) en te Soekohardjo (afd. Soerakarta) (Bb. n<sup>o</sup>. 12347).

Wat de *Buitengewesten* aangaat, moet in de eerste plaats worden opgemerkt, dat de opgegeven percentages betreffende de beleende panden en de uitgeleende sommen slechts betrekking hebben op die gewesten, waar de pandhuizen op ultimo van het betrekkelijke jaar reeds twee volle jaren in exploitatie waren.

In 1927 vermeerderde het aantal beleende panden aanzienlijk in verband met het in exploitatie nemen van Landspandhuizen in de gewesten Tapanoeli, Manado en Bali en Lombok; indien men de reeds langer dan 2 jaren in exploitatie zijnde leenbanken afzonderlijk beschouwt, blijkt dat het aantal panden daar nagenoeg constant bleef. De aanzienlijke stijging van de uitgeleende sommen is het gevolg geweest van de belangrijke toeneming van beleende B, C, D en E-panden in de gewesten Atjeh en Onderhoorigheden en Oostkust van Sumatra, waar de pandhuizen met 1 April 1925 in bedrijf gesteld waren. Een langzamerhand in het pandhuisbedrijf toenemend vertrouwen was van deze toeneming de oorzaak. Het aantal geloste A-panden bleef percentsgewijze vrijwel constant. De balanswaarde van de einde 1927 aanwezige Gouvernementspanden liep aanzienlijk terug. Het oploopen van de uitstaande leensommen hield verband met den grooteren omzet.

Doordat in 1928 de pandhuizen in de gewesten Palembang en Benkoelen en nog enkele leenbanken in het gewest Bali en Lombok in exploitatie genomen werden steeg het aantal beleende panden aanzienlijk. Evenals zulks op Java en Madoera tot uiting kwam, is ook in de Buitengewesten de invloed van het nieuwe kostentarium voor de A-panden in de gewesten, waar de pandhuizen langer dan 2 jaren in bedrijf waren, merkbaar geweest door eene vermindering van het aantal beleende panden met 1,88 %. De vermeerdering van de uitgegeven leensommen moet, behalve aan het accres door de uitbreiding van de regie in vorengenoemde gewesten, worden toegeschreven aan de toeneming van de leensommen op A-panden met 1,44 %, op B-panden met 6,44 %, op C-panden met 8,86 % en op E-panden met 2,53 % in de gewesten, waar de pandhuizen langer dan 2 jaren in exploitatie waren. De grootere credietbehoefte sproot voort uit het verhoogd levenspeil als gevolg van de zeer gunstige marktpositie voor Inlandsche landbouwproducten. Het percentage van de geloste A-panden daalde met 1,07 % in verband met den langeren staantijd als gevolg van de invoering van het voren-aangehaald kostentarium. De balanswaarde van de Gouvernementspanden steeg eensdeels als gevolg van de opening van nieuwe pandhuizen, anderdeels door den aankoop van duurere panden.

In 1929 werd één nieuw pandhuis in bedrijf gesteld, nl. te Makassar (1 Juli). De stijging van het aantal beleende panden met 17,27 % in de gewesten, waar de regie reeds 2 volle jaren in werking was, komt hoofdzakelijk voor rekening van



de A-panden (17,17 %). Ook 1929 vertoont nog eene toeneming van de crediet-behoefte. De uitgeleende sommen stegen met 21,15 %, voornamelijk voor rekening van de A- en de E-panden (respectievelijk 9,11 % en 29,42 %).

In 1930 werden nieuwe pandhuizen in bedrijf gesteld in de gewesten Bangka en Onderhoorigheden, Billiton en Riouw en Onderhoorigheden, terwijl het pandhuis te Balige (afd. Bataklanden, res. Tapanoeli) werd opgeheven. Het aantal beleende panden in de gewesten, waar de pandhuizen reeds meer dan 2 jaren in bedrijf waren, steeg nog steeds ondanks de voortgezette prijsdaling van de Inlandsche landbouwproducten, nl. met 5,98 %, terwijl in deze gewesten een toename van het bedrag van de uitgeleende sommen plaats had met 9,15 %. Voor den geheelen dienst in de Buitengewesten namen de aantallen beleende panden in de verschillende rubrieken A, B, C, D en E respectievelijk toe met 13, 17, 20, 32 en 28 %, terwijl de uitgegeven leensommen in genoemde rubrieken respectievelijk toenamen met 11,85, 16, 20,5, 34 en 24 %. Hier had dus het omgekeerde plaats van het op Java en Madoera waargenomen verschijnsel, waaruit zou kunnen worden opgemaakt, dat de bevolking van de Buitengewesten nog niet ten volle den invloed van de economische dépressie ondervond en zich ook nog niet op een lager levenspeil had ingesteld. Intusschen moesten meer kostbare panden voor het Gouvernement worden aangekocht, waardoor de balanswaarde van de panden per ultimo 1930 aanmerkelijk was gestegen. Het bedrag van de uitstaande leensommen nam toe met 31,88 %.

De bovenstaande opmerkingen betreffende den economischen toestand der bevolking, zooals die uit de pandhuiscijfers valt af te leiden, worden bevestigd door de in den volgenden staat in percentages uitgedrukte verhouding van de aantallen herbeleende tot die der afgeloste panden in 1926—1930.

Gebieden.	1926.	1927.	1928.*)	1929.	1930.	Toelichting.
Java en Madoera . . .	17.86	16.10	12.69	11.72	15.76	*) Met ingang van 1 April 1928 werd het nieuwe kostentarieff voor A-panden ingevoerd.
Buitengewesten . . .	12.32	12.52	10.61	10.66	13.11	
Totaal . . . . .	17.69	15.97	12.60	11.67	15.64	

De exploitatiekosten van het pandhuisbedrijf bedroegen in 1930 f 14 245 364 of f 0,28 per pand, terwijl de winst f 11 118 629 beliep. Voor 1929 waren deze cijfers respectievelijk f 13 482 611, f 0,24 en f 10 490 249.

Reeds gedurende de eerste jaren van het bestaan van den pandhuisdienst werden naast het comptabel beheer, aansluitende bij de Landsbegroting, balansen en bedrijfsrekeningen voor den pandhuisdienst opgesteld. In 1907 werd in samenwerking met den Gouvernements-accountantsdienst eene ambtelijk commercieele boekhouding ingevoerd. Ten einde de juiste bedrijfsresultaten vast te leggen op de daartoe bij de wet aangegeven wijze en deze als zoodanig in de Landsbegroting tot uitdrukking te brengen, is in 1930 overgegaan tot aanwijzing van den pandhuisdienst als Landsbedrijf in den zin van artikel 2 der Indische Bedrijvenwet.

Een in het jaar 1928 ter hand genomen onderzoek naar de werking van het pandcrediet is nog niet beëindigd. Tijdens de eerste gewone zitting van den Volksraad in 1927 werd door het lid van gemeld College, den heer J. J. B. Ostmeier, oud-hoofdbeheerder bij den pandhuisdienst, de aandacht gevestigd op den drukenden schuldenlast van de bevolking, welk feit door hem ten deele daaraan werd toegeschreven, dat zoowel van Landwege als van particuliere zijde te ruime gelegenheid werd gegeven om op gemakkelijke wijze klein-crediet te verkrijgen. Hij drong daarom aan op beperking van de credietverleening, nadat vooraf een uitgebreid en diepgaand commissoriaal onderzoek naar de werking van het credietstelsel in het algemeen en naar die van het pandhuiscrediet in het bijzonder zou zijn ingesteld.



Dit onderzoek werd aanvankelijk onder leiding van het hoofd van den pandhuisdienst door een specialen ambtenaar verricht, die echter slechts vier maanden daarvoor beschikbaar was, zoodat zijn onderzoek, hetwelk zich in hoofdzaak heeft beperkt tot de werkingssfeer van de leenbanken te Tajoe en Kajen in het voormalige gewest Semarang, slechts een voorbereidend karakter heeft kunnen dragen.<sup>1)</sup>

Nadien is het onderzoek door de leiding van den pandhuisdienst voortgezet door verzameling van statistische gegevens omtrent den geheelen dienst en betreffende de werking van een aantal pandhuizen in verschillende sociaal-economische sferen op Java (landbouw- en cultuurgebieden, zoowel als groote steden). Het onderzoek zal eerst volledig kunnen zijn, nadat in verschillende gebiedsdeelen ook locale onderzoekingen hebben plaats gevonden. Te dien einde is in den aanvang van 1931 een assistent-resident bij den algemeenen bestuursdienst tijdelijk ter beschikking van den Directeur van Financiën gesteld.

## 6. De Postspaarbank.

De Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, opgericht in 1897 en functionneerend van 1 Juli 1898, is georganiseerd op denzelfden voet als de Rijkspostspaarbank in Nederland; zij is een zelfstandige rechtspersoon met een eigen vermogen die haar bedrijf uitoefent in nauwe samenwerking met den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst.

Uit den onderstaanden staat betreffende het 32-jarige tijdperk, gedurende hetwelk de bank werkt, blijkt, vooral in de latere jaren, eene gestadige vooruitgang van het tegoed der Inheemsche bevolking.

Evenals in Nederland wordt de dienst uitgeoefend op alle postkantoren en het meerendeel der hulppostkantoren; voorts sedert Juli 1918 bij wijze van proef op enkele Gouvernementspandhuizen. Overwegingen van practischen aard leidden er toe deze proef, waarmede beoogd werd de Inheemsche bevolking beter te bereiken, voorloopig te beperken tot het voormalige gewest Rembang, waar pandhuizen in zeer afgelegen desa's voorkwamen, terwijl profijt kon worden getrokken van de ervaring van een controleur van den pandhuisdienst, die te voren als ambtenaar bij het hoofdkantoor der Postspaarbank werkzaam was geweest. De vrij bevredigende resultaten van deze proefneming deden in 1930 besluiten daaraan uitbreiding te geven door ook de pandhuizen in de voormalige gewesten Soerabaja en Madoera voor de uitoefening van den postspaarbankdienst als nevenbedrijf aan te wijzen.

De regeling omtrent de postspaarbank in Nederlandsch-Indië (I. S. 1917 n°. 672) is bij Ord. van 22 Febr. 1930 (I. S. n°. 35) nader aangevuld met eene bepaling, welke het mogelijk maakt onder bepaalde omstandigheden andere dan de tot dusver aangegeven fondsen in belegging te nemen.

Bij het hoofdkantoor te Batavia werd tot voor kort ten behoeve van iederen inlegger een rekening-courant aangehouden, terwijl tevens alle gegevens der inleggers aldaar werden bewaard. In den loop der tijden bleek echter hoe langer hoe meer, dat de groote afstanden in Nederlandsch-Indië een groot bezwaar opleverden voor eene vlotte uitoefening van de administratie der Postspaarbank van uit één centraal punt. Decentralisatie van den dienst bleek te meer noodig naarmate het aantal inleggers toenam, in verband waarmede op 1 September 1928 te Makassar bij wijze van proef een agentschap werd geopend, dat onder contrôle van de Directie te Weltevreden werd belast met de administratie in haar vollen omvang van de spaarrekeningen der inleggers en het toezicht op de kantoren in een ressort, omvattende Celebes, het Oostelijk deel van Flores en de ten Oosten daarvan gelegen eilanden. Deze proef slaagde; de inleggers vonden baat bij de snellere afdoening hunner aangelegenheden, de Postspaarbank bij de vluigere contrôle en den snelleren gang van de administratie, terwijl verder een doelmatiger propaganda voor het sparen kon worden gevoerd.

<sup>1)</sup> Détails van dit onderzoek zijn opgenomen in het tijdschrift „Koloniaale Studiën“ n°. 6, 12de jaargang, December 1928.



## A. Aantal spaarbankboekjes op ultimo:

	1902	1907	1912	1917	1922	1927	1930
Europeanen . . . . .	17 662	28 247	44 940	60 306	75 772	82 100	90 779
Inlanders . . . . .	11 469	26 130	52 671	83 912	150 479	197 928	246 336
Vr. Oosterlingen. . . . .	927	2 082	4 839	8 577	13 800	19 305	25 915
	30 058	56 459	102 450	152 795	240 051	299 333	363 030

## B. Tegoed op ultimo:

	1902	1907	1912	1917	1922	1927	1930
Europeanen . . . . .	f 3 551 745	f 6 093 121	f 7 481 190	f 10 056 569	f 14 185 932	f 13 154 217	f 14 213 523
Inlanders . . . . .	383 819	1 004 862	1 814 769	1 892 558	5 032 305	6 404 978	8 520 285
Vr. Oosterlingen . . . . .	60 745	129 625	324 260	336 373	639 429	1 123 271	1 576 115
	f 3 995 809	f 7 227 608	f 9 620 219	f 12 375 500	f 19 857 666	f 20 682 466	f 24 309 923



In verband hiermede is besloten aan de decentralisatie verdere uitbreiding te geven door de oprichting van twee nieuwe agentschappen, waarvan een te Soerabaja en het andere op een nader te bepalen plaats op Sumatra. Het ressort van het in Januari 1931 opgerichte agentschap te Soerabaja omvat de provincie Oost-Java en de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zoomede enkele eilanden ten Oosten van Java, terwijl het toekomstig ressort „Sumatra” zal omvatten het eiland van dien naam en de omliggende eilanden.

Sedert 1904 bestaat eene afzonderlijke regeling van het sparen door Landsdienaren en gepensioneerden, hierop neerkomende, dat zij door het doen bewerkstelligen van inhoudingen op hun inkomsten, inlagen kunnen doen in de Postspaarbank, welke maandelijks door de algemeene ontvangers van de Landskassen aan de Postspaarbank worden verantwoord (Bb. n<sup>o</sup>. 7655). Deze regeling werd later uitgebreid tot hen, die in dienst zijn van provincies, gemeenten en andere zelfstandige gemeenschappen, alsmede tot personen, in dienst van particuliere instellingen, voor zoover deze laatste betreft, indien het verzoek collectief wordt gedaan.

In 1906 werd eene regeling ingevoerd voor het overdragen van inlagen in de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië op de Rijkspostspaarbank in Nederland (speciaal voor repatrieerenden) en omgekeerd.

Hieronder volgt een overzicht van de bedragen der in de laatste vijf jaren plaats gehad hebbende inlagen en terugbetalingen bij de Postspaarbank bij 73 pandhuizen:

	1926	1927	1928	1929	1930
inlagen .....	f 23 264,23	f 20 063,33	f 24 016,28	f 27 575,90	f 35 950,24
terugbetalingen ...	21 442,83	31 240,10	21 448,69	33 161,—	28 168,60

Sedert 1 Januari 1923 kunnen inleggers de tusschenkomst van de Postspaarbank inroepen voor den aankoop, de bewaring, de rente-inning en den verkoop van rentegevende schuldbrieven ten laste van Nederlandsch-Indië (I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 695). Aldus kunnen spaargelden boven het maximum-rentegevend tegoed ad f 2400 eveneens rentegevend gemaakt worden. Van deze regeling wordt een ruim gebruik gemaakt. In totaal werd aangekocht f 1 304 400, \$ 27 500 en £ 100 nom. obligaties van verschillende leeningen ten laste van Nederlandsch-Indië, waarvan f 664 300 en \$ 14 500 nom. aan de Postspaarbank in administratie werden gegeven.

Het aantal gelegenheden om gelden in te leggen en terug te erlangen bedroeg op 31 December 1930 685, t. w. 166 postkantoren en bijpostkantoren, 445 hulp-postkantoren en 73 pandhuizen.

De bedrijfsoverschotten tot en met 1930, bedragende ± f 3 860 000, zijn gestort in het reservefonds.

Het jaar 1930 is niettegenstaande de economische depressie voor de Postspaarbank niet ongunstig geweest. Zoowel het aantal spaarbankboekjes als het tegoed op einde 1930 vertoont eene stijging ten opzichte van het voorafgegane jaar, zooals uit de volgende vergelijking kan blijken.

	Aantal spaarbankboekjes op einde		
	1929.	1930.	stijging in %.
Europeanen . . . . .	87 667	90 779	3.55
Inlanders. . . . .	228 197	246 336	7.95
Vreemde Oosterlingen . . . . .	23 128	25 915	12.05



	Tegoed op einde		
	1929.	1930.	stijging in %.
Europeanen . . . . .	f 13 406 960	f 14 213 523	6.02
Inlanders . . . . .	7 215 671	8 520 284	18.08
Vreemde Oosterlingen . . . . .	1 304 061	1 576 115	20.86

Eensdeels moet deze stijging worden toegeschreven aan een meer intensieve propaganda, terwijl daartoe anderdeels hebben bijgedragen het door de economische crisis geschokte vertrouwen in de belegging van gelden in handels-, nijverheids- of cultuurondernemingen en de wensch om voor komende moeilijke tijden geld op zij te leggen.

### 7. Andere spaarinstellingen.

Het aantal spaarinstellingen, andere dan de Postspaarbank, is in Nederlandsch-Indië zeer beperkt. De oudste dier instellingen is de spaarbank te Semarang, welke in 1853 werd opgericht; daarna volgden de Bataviasche Spaarbank (1857), de spaarbanken te Soerabaja (1859), Makassar (1876) en Padang (1879), de Algemeene Spaar- en depositobank te Batavia (1895), zoomede de spaarbanken te Manado (1896) en Bandoeng (1903).

Er vallen dus in hoofdzaak twee perioden te onderscheiden, waarin deze instellingen ontstonden: ten eerste de vijftiger jaren der vorige eeuw, toen de in Indië gevestigde departementen of afdelingen van de Nederlandsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die zich in Nederland o. m. verdienstelijk had gemaakt door de oprichting van zeer veel spaarbanken, welke zich in een uitstekenden naam mochten verheugen, dit voorbeeld gingen volgen; ten tweede de periode, waarin de oprichting der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië valt (1898), toen het spaarwezen wederom een onderwerp van studie en gedachtenwisseling uitmaakte.

De van de zijde der afdelingen van „het Nut” opgerichte „Spaarbank te Semarang” en „Bataviasche Spaarbank” werden respectievelijk in 1878 en 1866 op zich zelf staande rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen, waarmede elk contact met de stichters verloren ging.

De Nutsspaarbank te Soerabaja gaat thans uit van de vereeniging Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Soerabaja. Zij geraakte in 1924 in moeilijkheden door een groote opvraag van spaargelden, hetgeen aanleiding was, dat de gemeenteraad van Soerabaja ingreep door te besluiten, dat de gemeente Soerabaja zonder eenig voorbehoud aan de inleggers, zoo voor het verleden als voor de toekomst, de teruggave hunner inlagen en de betaling der daarover verschuldigde renten zou waarborgen. In verband hiermede werd de gemeente Soerabaja als lid der vereeniging Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Soerabaja aangenomen, terwijl bij de statutenwijziging van 1926 de naam der bank werd veranderd in „Gemeente Spaarbank”. Hoewel zij nog eene particuliere vereeniging is, heeft de gemeenteraad van Soerabaja een sterk medezeggenschap in het beheer verworven. Zoo heeft hij het recht van keuze van vier bestuursleden en staat de boekhouding onder geregelde contrôle van een door den gemeenteraad aangewezen accountant, terwijl de jaarstukken aan de goedkeuring van den raad zijn onderworpen.

De Padangsche Spaarbank werd in 1879 opgericht door de Vrijmetselaarsloge „Matahari”; de spaarbanken te Manado en te Makassar werden opgericht door ingezetenen dier plaatsen.

Een bijzondere plaats neemt de Algemeene Spaar- en depositobank te Batavia in, welke werd opgericht in 1895 en, geconstrueerd als naamlooze vennootschap, een maatschappelijk kapitaal heeft. Ook in haar beleggingen onderscheidt zij zich in hetgeen als norm voor zuivere spaarbanken wordt aangenomen.



Hoewel de spaarbanken openstaan voor inleggers van elken landaard, heeft, voor zoover valt na te gaan, slechts de spaarbank „Minahassa" te Manado ten doel het sparen voornamelijk onder Inlanders aan te moedigen.

De spaarbanken volstaan nagenoeg zonder uitzondering met het rentegevend maken van aangeboden gelden; belangrijke bedrijfsonderdeelen als: schoolsparen; afhaaldiensten; bewaring en administratie van effecten; verhuring van kluisloketten; inning van pensioenen en tractementen van spaarders e. d. vonden tot nu toe geen toepassing. Wellicht is dit toe te schrijven aan het feit, dat over het algemeen de aan inleggers vergoede rente vrij hoog is, zoodat de met belegging van gelden gekweekte revenuen weinig ruimte laten om het arbeidsveld ruimer te nemen.

Het trekt de aandacht, dat op verschillende groote plaatsen geen spaarbank is opgericht. Is dit voor een deel wellicht toe te schrijven aan de omstandigheid, dat in vroegere jaren de door „het Nut" daartoe in het werk gestelde pogingen hebben gefaald, waardoor men moeilijk tot uitvoering van nieuwe plannen kon

Balanswaarden.	Spaarbank te Semarang.	% verhouding.	Bataviasche Spaarbank.	% verhouding.	Gemeente Spaarbank te Soerabaja.	% verhouding.
Hypotheken . . . . .	f 1 554 950	25.99	f 241 813	17.70	f 1 004 085	12.01
Effecten . . . . .	4 070 692	68.04	1 091 910	79.90	3 582 535	42.88
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand . . . . .	52 919	0.88	—	—	—	—
Onroerende goederen . . . . .	291 500	4.87	17 500	1.28	3 394 484	40.60
Deposito's . . . . .	—	—	—	—	350 000	4.19
Kas en kassiers . . . . .	13 096	0.22	15 310	1.12	28 747	0.34
Totaal . . . . .	f 5 983 157	100	f 1 366 533	100	f 8 359 801	100



komen, anderzijds kan er op worden gewezen, dat de reeds bestaande banken groote moeilijkheden ondervonden met het uitzetten harer gelden, waardoor de belegging dikwijls een zeer eenzijdig karakter had gekregen. Bovendien heeft de ondervinding aangetoond, dat het bestaan eener spaarbank slechts verzekerd is door de toetreding van Europeanen — op grootere plaatsen te gering in aantal —, terwijl de werkingssfeer eener particuliere spaarbank uiteraard zeer begrensd is. Hierbij dient ook rekening te worden gehouden met de omstandigheid, dat enkele groote particuliere maatschappijen de verzorging van het sparen van het in haar dienst zijnd personeel tot zich hebben getrokken, hetzij door inhouding op salaris, hetzij door voor bespaarde gelden een zeer bevredigende rente te vergoeden, dan wel door een combinatie van beide. Voorts leggen in Indië de levensverzekeringmaatschappijen ook voor een deel op spaargelden beslag.

De volgende gegevens der spaarbanken zijn geput uit de verslagen over het jaar 1929.

Spaarbank te Makassar.	% verhou- ding.	Spaarbank Minahassa.	% verhou- ding.	Padangsche Spaarbank.	% verhou- ding.	Spaarbank te Bandoeng.	% verhou- ding.
f 408 685	49.29	f 466 360	54.44	f 1 748 080	67.40	f 1 031 471	48.54
317 545	38.30	358 822	41.88	782 500	30.17	856 105	40.28
—	—	—	—	—	—	135 775	6.35
9 358	1.13	—	—	62 000	2.39	91 434	4.30
—	—	—	—	—	—	—	—
93 484	11.28	31 510	3.68	964	0.04	10 402	0.49
f 829 072	100	f 856 692	100	f 2 593 544	100	f 2 125 187	100



Jaar van oprichting.	b) Toestand einde 1929.										Zichtbare reserve.	% verhouding reserve en tegoed.
	Aantal inlegger en hun tegoed.											
	Europeanen.		Inlanders.		Vr. Oosterlingen.		Totaal.					
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.				
Spaarbank te Semarang <sup>2)</sup> . . . . .	1419	452 597,—	264	50 888,—	577	241 244,—	—	5 664 973,—	—	479 399,—	8,46 %	
Bataviasche Spaarbank . . . . .	1802	1 206 825,—	62	21 726,—	65	23 619,—	1799	1 252 170,—	—	125 088,—	10 "	
Gemeente Spaarbank te Soerabaja <sup>3)</sup> . . . . .	1859	6 644 027,—	372	244 716,—	637	362 575,—	7020	7 251 318,— <sup>7)</sup>	—	87 743,—	1,21 "	
Spaarbank van Makassar <sup>4)</sup> . . . . .	388	238 715,—	136	22 305,—	485	345,301,—	—	797 447,—	—	34 455,—	4,32 "	
Padangsche Spaarbank . . . . .	758	—	265	—	317	—	1453	2 205 392,—	—	566 182,—	25,67 "	
Algemeene Spaar- en Deposito-bank <sup>5)</sup> . . . . .	1558	1 121 673,—	170	62 709,—	217	87,204,—	—	1 458 988,— <sup>8)</sup>	—	—	—	
Spaarbank „Minahassa" te Manado <sup>6)</sup> . . . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Spaarbank te Bandoeng . . . . .	2399	1 894 325,—	200	99 379,—	48	10 976,—	2647	2 004 680,—	—	90 743,—	11,78 "	
								21 405 036,—		305 026,—	15,21 "	

<sup>1)</sup> De bedragen zijn tot guldens afgerond.

<sup>2)</sup> De specificatie heeft betrekking op den giro-inleg.

<sup>3)</sup> De splitsing van het tegoed naar landaard is bij benadering opgegeven.

<sup>4)</sup> De specificatie heeft betrekking op het spaar-tegoed; gelden, belegd ten name van vereenigingen, enz. zijn buiten beschouwing.

<sup>5)</sup> Cijfers per 30 Juni 1930. De specificatie heeft betrekking op het spaar-tegoed.

<sup>6)</sup> Specificatie onbekend.

<sup>7)</sup> De gemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente.

<sup>8)</sup> Uit de balans is niet vast te stellen, welke reserve tegenover de belegde spaargelden staat.



K. VERKEER. <sup>1)</sup>

## 1. Overzicht van het verkeer.

Ook in Nederlandsch-Indië valt in de laatste jaren belangrijke verschuiving te constateeren van het verkeer naar de nieuwere verkeersmiddelen. De automobiel is eerst voor het personenvervoer en daarna voor het vrachtvervoer in concurrentie getreden met den spoorweg en het karrentransport, de intercommunale en internationale telefoon- en radiotelefoonverbindingen met de telegraaf, de reeds geopende luchtlijnen namen tot dusver voortdurend in beteekenis toe voor het personenvervoer en de postverzending.

Naast den invloed van deze verschuiving viel in 1930 voor de verschillende verkeersmiddelen de uitwerking aan te wijzen van de economische inzinking.

Bij de spoorwegen, waar deze verschuiving en de vervoers-afname tengevolge van de depressie in dezelfde richting werkten, moest dit tot ongunstige resultaten leiden. Het reizigersvervoer van de spoorwegondernemingen op Java verminderde tegenover 1929 met 10 à 20 %, het goederenvervoer met 15 à 25 %. Daarentegen bleek bij het motorverkeer het nadeel van de malaise nog te worden overtroffen door het voordeel, dat de verschuiving naar dezen nieuwen tak van verkeer meebracht, althans het benzine-verbruik nam in vergelijking met 1929 met ruim 10 % toe, eene toeneming, die ongeveer overeenkomt met de jaarlijksche vermeerdering van 1925—1928 en slechts overtroffen wordt door die van het vorige jaar, welke 25 % bedroeg.

De uitkomsten der spoorwegen worden door de vervoersvermindering des te meer ongunstig beïnvloed, daar de transporten, die door het motorwegverkeer worden overgenomen niet het massavervoer tegen laag tarief en niet het vervoer op groote afstanden betreffen. Dit brengt mede, dat eene aan de daling der ontvangingsten evenredige verlaging der kosten allerminst bereikt kan worden.

Mocht het al mogelijk zijn enkele goederentreinen te supprimeeren of met personentreinen te combineeren, op den totalen omvang van het railverkeer had dit geen noemenswaardigen invloed. Bij de S.S. op Java werd de vermindering van het aantal trein-kilometers nagenoeg gecompenseerd door de vermeerdering tengevolge van de opening van de lijn Garoet—Tjikadjang, zoodat mede tengevolge van de belangrijke rol, die bij een spoorwegbedrijf de onafhankelijke kosten spelen, slechts eene besparing in de exploitatie-uitgaven van 0,2 % werd bereikt.

Een soortgelijk verloop is te constateeren bij de verschuiving van het telegraaf-naar het telefoonverkeer. Kon het eerste zich tot dusverre nog op een constant niveau handhaven, in 1930 kwam het in vergelijking tot het vorige jaar tot eene afname van den omvang, die tot een ruim 5 % lagere opbrengst leidde. Het aantal telefoonaansluitingen daarentegen bleef toenemen, zij het met nog geen 2 %, terwijl deze toename in de laatste jaren 7½ % bedroeg.

Ook de verschuiving van het internationale telegraafverkeer van den kabel naar de radio zette zich in 1930 voort. Het percentage van het aantal woorden, dat per radio werd verzonden of ontvangen steeg van 41 % tot 44 %.

Bij het postverkeer, dat tot 1929 geleidelijk toenam, had de depressie ten gevolge, dat deze toename tot staan werd gebracht, in de 2de helft van 1930 was een lichte achteruitgang merkbaar.

Sterker werkte de malaise op de scheepvaart in. De omvang van het schepenverkeer in de havens, dat de laatste jaren met gemiddeld 8 % per jaar toenam, verminderde in 1930 met ongeveer 5 %, vergeleken met de cijfers van 1929.

Neemt men in aanmerking, dat de laadruimte der schepen in mindere mate dan tevoren benut werd, dan wil dat zeggen, dat de goederenbeweging in sterker mate moet zijn afgenomen. Deze afname kan dan ook globaal op 10 % worden gesteld.

Ook het interinsulaire zeeverkeer had ernstig van de economische inzinking te lijden. Hier doet zich bovendien hetzelfde verschijnsel voor als bij de spoorwegen,

<sup>1)</sup> Over het stadium van behandeling van het vraagstuk der instelling van een Departement van Verkeerswezen zie men Hoofdstuk VI onder C.



nl. dat het niet mogelijk is eene evenredige vermindering van het aantal afgelegde zeemijlen en daarmede eene aanzienlijke vermindering der kosten te verkrijgen. Bij de Koninklijke Paketvaart Maatschappij was het aantal zeemijlen in 1930 afgelegd slechts  $1\frac{1}{2}$  % minder dan in 1929.

Het passagiersvervoer naar Europa nam slechts weinig af, wel had de vermindering van de opbrengsten der cultures, ook voor de Inlandsche bevolking, ten gevolge, dat het aantal Mekka-gangers aanzienlijk afnam.

De in verband met de geregelde toename van het scheepvaartverkeer noodig geworden uitbreidingen van de havens werden in 1930 afgewerkt. Nieuwe werken van grooten omvang werden niet ondernomen.

De bedrijfsuitgaven van de havens konden worden verlaagd, terwijl de ontvangsten slechts met 3 % terugliepen.

De luchtvaart bleef zich in 1930 zeer bevredigend ontwikkelen. Deze tak van verkeer bestaat in Indië nog te kort om gevolgtrekkingen omtrent den invloed van de depressie te kunnen maken. Slechts kan worden vermeld, dat op geen der oudere lijnen eene bepaalde vermindering van het aantal passagiers kon worden geconstateerd, terwijl het post- en goederenvervoer niet onbelangrijk bleef toenemen.

## 2. Landwegen en bruggen.

a. *Java en Madoera.* De bemoeienis van de centrale Overheid met wegen en bruggen is op Java en Madoera beperkt tot den aanleg van enkele wegen in het Westelijk gedeelte van de residentie Batavia (Tangerang) — in aansluiting aan de groote irrigatiewerken in die streek — en in Zuid-Bantam, waarmede eene verbetering van de economische omstandigheden der bevolking wordt beoogd. De gezamenlijke kosten van dezen wegeaanleg, waarmede in 1926 een aanvang is gemaakt, zijn geraamd op 2,7 millioen gulden, waarvan thans  $\pm$  1,3 millioen gulden is verwerkt (in 1930 f 264 000).

De lengte van de bij de provincie *West-Java* in beheer zijnde wegen bedroeg aan het eind van 1930 2779 km, waarvan 1544 km of 55,5 % van een asfaltdek is voorzien. Aan het onderhoud van dit wegennet, inclusief de asphalteering van  $\pm$  160 km weg, werd uitgegeven een bedrag van f 2 144 700 of  $\pm$  f 770 per km.

Aan de verbetering, vernieuwing en aanleg van wegen, alsmede de herstelling, vernieuwing en bouw van bruggen en duikers werd een bedrag van f 853 800 besteed, waarin een bedrag van f 310 565 begrepen is voor den in aanleg zijnden noordelijken verbindingsweg van Batavia naar Cheribon.

Bij de instelling van de provincie *Midden-Java* op 1 Januari 1930 werden 2044 km wegen aan haar in beheer overgedragen, waarvan 706 km of  $\pm$  34 % van de totale weglengte geasphalteerd was.

In den loop van 1930 werden nog 53 km van een asfaltdek voorzien.

Voor het onderhoud van dit wegennet werd een bedrag van f 1 085 638 uitgegeven, of  $\pm$  f 531 per km, terwijl het onderhoud van de bruggen en duikers in die wegen een bedrag van f 72 081 heeft gevorderd.

Alle vóór de instelling van deze provincie aangevangen werken werden voortgezet en kwamen in het verslagjaar gereed, met uitzondering van:

- 1e. de bouw van de brug Blitoeng-wetan in den weg van Rembang naar de grens van de provincie Oost-Java;
- 2e. de vernieuwing van de brug over de kali Tadjoem in den weg Poerwokerto—Djatilawang, met bijkomende werken;
- 3e. de aanleg van den weg Tjilongkrang—Tjipari.

Tot de bemoeienis van de provincie *Oost-Java* behoort een wegennet ter lengte van 3265 km, waarvan aan het einde van het verslagjaar 1295 km of  $\pm$  39,5 % geasphalteerd was. De toeneming van de geasphalteerde weglengte bedroeg in het jaar 1930 180 km, waaraan een bedrag van f 470 729 werd ten koste gelegd.



Aan het wegenonderhoud werd een bedrag van f 1 860 474 besteed, zijnde  $\pm$  f 565 per km; het onderhoud van de in het provinciale wegennet gelegen kunstwerken heeft f 64 385 gekost.

Aan de herstelling en vernieuwing van bestaande bruggen en duikers werd een bedrag van f 153 198 besteed.

Voorts werd aan de tot standkoming van verschillende buitengewoon kostbare werken in het verslagjaar f 1 383 169 uitgegeven, waarbij een bedrag van f 173 013 begrepen is voor den aanleg van den Zuid-Smeroe-weg.

b. *Sumatra.* De hoofdverbindingswegen van dit eiland bestaan uit een doorgaanden hoofdweg in de lengterichting en een viertal daarop aansluitende zijtakken naar de belangrijke havenplaatsen Palembang, Benkoelen, Djambi en Pakanbaroe. Aldus worden alle gewestelijke bestuurshoofdplaatsen met elkaar verbonden en wordt ook eene goede verbinding van het achterland met de genoemde en met andere belangrijke havenplaatsen (Oosthaven, Padang, Sibolga, Belawan, Oelèlheuë) bereikt.

De hoofdverbinding in de lengterichting loopt van Oosthaven over Telok-betoeng, Terbanggibesar, Kotaboemi, Oelakrengas, Bandjermasin, Martapoera, Batoeradja, Lahat, Tebingtinggi, Loeboek Linggau, Moeararoevit, Soerolangoen, Sarolangoen, Bangko, Moeara Boengo, Rantau Ikil, Kota Bahroe, Soengei Dareh, Sidjoendjoeng, Solok, Padang, Padangpandjang, Fort de Kock, Padangsidempoean, Sibolga, Taroetoeng, Porsea, Seriboe-Dolok, Brastagi, Medan, Langsa, Peureula, Sigli, Lam Teumot en Koetaradja naar Oelèlheuë. Palembang sluit daarop aan bij Moeara Roepit, via Taloeck en Sekajoe, Benkoelen bij Tebingtinggi via Kepahiang en Kebang Agoeng, Djambi bij Moeara Boengo via Moeara Tembesi en Moeara Tebo en Pakan Baroe bij Fort de Kock via Bangkinang en Pangkalan Kota Baroe. Op twee groote hiaten na, nl. het traject door Djambi's binnenland tusschen Moeara Roepit in Palembang en Soengei Dareh in Sumatra's Westkust en het traject tusschen Kota Boemi en Martapoera bestaat deze groote hoofdweg in de lengterichting reeds. Aan beide schakels wordt met kracht gewerkt. Aan de eerste schakel (waarvan de totaalkosten geraamd zijn op f 4 190 000, nl. f 240 000 voor het gedeelte Moeara Roepit—grens Djambi, f 2 200 000 voor het gedeelte grens Djambi—Moeara Boengo en f 1 750 000 voor het gedeelte Moeara Boengo—Soengei Dareh), waarmede in 1930 een aanvang is gemaakt, is in dat jaar een bedrag van f 170 000 verwerkt. Met de tweede schakel, die door de vruchtbare Rebang-streek zal loopen, en waarvan de totaalkosten op f 2 675 000 zijn geraamd, is in 1930 eveneens begonnen. Verwerkt is in dat jaar een bedrag van f 67 000.

Behalve aan de beide genoemde schakels wordt aan dezen hoofdweg op verschillende plaatsen gewerkt om aan de steeds hogere verkeerseischen te blijven voldoen, in het bijzonder in de gewesten Atjeh, Tapanoeli en Sumatra's Westkust.

Ten aanzien van de vier zijtakken kan het volgende worden opgemerkt. De totaalkosten voor de verbinding Palembang—Moeararoevit zijn op f 2 550 000 geraamd. Met deze verbetering is in 1930 een bescheiden begin gemaakt. Verwerkt is een bedrag van f 15 000. Het 42 km lange gedeelte tusschen Moeara Lakitan en Bingin Telok moet geheel nieuw aangelegd worden. De overige 263 km behoeven meer of minder verbetering. In de verbinding Benkoelen—Tebingtinggi, welke geheel berijdbaar is, komen toch nog slechte gedeelten voor, zoodat verbetering dringend noodig is. De totaalkosten zijn geraamd op f 800 000. In 1930 is het gedeelte Tandjoeng Raja—Keban in orde gemaakt. De uitgaven hebben  $\pm$  f 66 000 bedragen. In den weg van Kota Djambi via Moeara Tembesi en Moeara Tebo naar Moeara Boengo ontbreken nog verschillende schakels, terwijl de overige gedeelten zeer belangrijke verbetering behoeven. De totaalkosten zijn geraamd op f 1 645 000. In 1930 is de aarden baan van het gedeelte Tempino-Badjoebang gereed gekomen.

De verbinding van Pakan Baroe met Fort de Kock is ten allen tijde voor auto's berijdbaar. In 1930 is f 179 000 aan dezen weg besteed. Het totaalbedrag, dat nog gemoeid is met het aanbrengen van zeer dringende verbeteringen, is geraamd op f 600 000.



Behalve aan den evenbedoelden hoofdweg met zijne vier zijtakken is gedurende 1930 aan verschillende andere verbindingen van meer lokaal karakter krachtig gewerkt.

In het gouvernement *Atjeh en Onderhoorigheden* zijn in uitvoering de weg van Koetaradja over Pasé, Tjalang, Meulaboh en Tapatoean naar Bakongan (de z.g. Westkustweg), de weg van Sigli over Tangsé, Geumpang en Tandjoeng Meulaboh (de z.g. transversaalweg) en de weg van Peureula naar Lopok. Vooral de Westkustweg is uit een bestuursoogpunt van groot belang. De autoverbinding van Meulaboh met Koetaradja (246 km) is in zooverre gereed, dat het mogelijk is, de tocht per auto in één dag te volbrengen.

Van den geheelen  $\pm$  500 km langen Westkustweg is  $\pm$  460 km voor auto's berijdbaar. In hoofdzaak ontbreken nog twee schakels, nl. de 22 km lange schakel van Soea Peulembang naar de kroëng Batee in het wegvak Lam Ie—Blang Pidië, en de 19 km lange schakel Terbangen Tjoet—Kandang in het wegvak Tapatoean—Bakongan.

De transversaalweg is van Sigli over eene lengte van  $\pm$  85 km, nl. tot Bangke voor auto's berijdbaar en van Meulaboh over een lengte van  $\pm$  54 km, nl. tot de kroëng Woila.

De Lopok-weg is van den asweg tot aan de Kroëng Peunaron (39 km) per auto berijdbaar.

In de residentie *Tapanoeli* is voortgegaan met aanleg van den weg van Sibolga over Sorkam naar Baroes. Ook is een bescheiden begin gemaakt met den aanleg van verbindingswegen in de onderafdeeling Padanglawas van de afdeeling Padangsidempoean, t.w. den weg Pargaroetan naar Goenoeng Toewa. De aanleg van den 53 km langen weg, loopende van Sidikalang (Dairilanden) naar Simpang Dairi (Karolanden) gelegen bij km 105 in den weg van Medan—Kabandjahe—Seriboe Dolok—Pematangsiantar, welke de afvoerweg van de Dairilanden vormt, is krachtig voortgezet. Met den aanleg van den weg Sipirok—Simangoenban is in 1930 een begin gemaakt.

In de residentie *Sumatra's Westkust* zijn in 1930 belangrijke werken in uitvoering genomen, t.w. de verbetering van den weg van Aer Liki naar Loeboek Gedang, de aanleg van den z.g. Ophirweg van Batoekambing naar Kinali, de verbetering van den weg van Soengei Penoeh over Sandaran Agoeng naar Tamiai en de aanleg van het in Sumatra's Westkust gelegen gedeelte van den z.g. Rokanweg. De bouw van een vijftal groote vakwerkbruggen, nl. over de Aer Hadji, de Aer Lakitan, de Aer Pelangai, de Aer Kapas en de Aer Kambang, in den weg van Padang over Painan en Indrapoera naar Soengei Penoeh, is krachtig voortgezet. Met den aanleg van den Kwantanweg, de verbinding van den Midden-Sumatra-weg met Taloeok en dien van den weg van Padang—Fort de Kock—Pajakoemboeh—Pangkalan Kota Baroe naar Pakan Baroe is eveneens voortgegaan. Behalve een groot aantal kleine liggerbruggen, worden in dezen weg twee groote kabelbruggen over de Batang Mahat en over de Batang Kampar en een vakwerkbrug over de Batang Mahat gebouwd.

In de residentie *Benkoelen* is in 1930 een aanvang gemaakt met den aanleg van den weg van Liwa over Kinali naar Soekaradja, terwijl voortgegaan is met de verbetering van den weg van Tais naar Masmambang.

In de residentie *Lampoengsche Districten* is behoudens de werken aan den reeds genoemden hoofdweg, gearbeid aan de verbetering van den weg van Teloekbetoeng naar Kalianda en van Teloekbetoeng over den Giesting naar Kota-agoeng.

De wegsomlegging in het gedeelte van Tandjoeng Raja naar Keban in den weg van Lahat over Pageralam naar Kepahiang in de residentie *Palembang* is in het verslagjaar nagenoeg voltooid geworden.

c. *Borneo*. In de residentie *Westerafdeeling van Borneo* werd in 1930 voornamelijk gearbeid aan den 178 km langen weg langs de Westkust, van Pontianak over Mempawa naar Pemangkat, welke verscheidene verbeteringen onderging, terwijl ook met het asphalteeren van verschillende gedeelten een aanvang werd gemaakt.

In de residentie *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo* werd voortgegaan met den aanleg van den weg van Kloea naar Tamianglajang, terwijl de hoofdweg van



Bandjermasin over Martapoera, Kandangan, Pantai Hambawang, Tapoes en Amoentai naar Tandjoeng werd verbeterd.

d. *Celebes*. Op *Celebes* bestonden de belangrijke werkzaamheden voornamelijk in de verbetering van den hoofdweg langs de kust van de Zuidgrens der afdeeling Pare-Pare via Pangkadjene, Maros, Makassar naar Boeloekoemba.

e. *Bali en Lombok*. In de residentie *Bali en Lombok* werd in 1930 voortgegaan met de verbetering van den verbindingsweg van Singaradja over Tabanan naar Den Pasar. Verder valt te vermelden de bouw en verbetering van bruggen in den weg van Antosari over Sokka, Lalanglingga en Poeloekan naar grens Negara en de bouw van bruggen in den weg van Mataram over Maling Woewoe, Bentok en Tandjoeng naar Loeloe.

f. *Overige eilanden*. Op de overige hierboven niet genoemde eilanden zijn in 1930 uitsluitend werken van geringen omvang uitgevoerd.

### 3. Het wegverkeer.

a. *Inleiding*. De oorzaak van den opmerkelijken groei van het wegverkeer in Ned.-Indië, waaromtrent laatstelijk mededeelingen zijn gedaan in het van Februari 1928 dateerende verslag der z.g. „Motorverkeerscommissie”, en in de medio 1930 verschenen: „Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang” (zie bijlage A van Koloniaal Verslag 1931), is dezelfde als in alle landen: de algemeene verbreiding van het motorvoertuig, als een gevolg van de betrekkelijk geringe aanschaffingskosten bij groote bedrijfszekerheid, die de moderne motortechniek voor haar producten heeft weten te verwezenlijken. Evenals overal elders heeft zich ook in Ned.-Indië het verschijnsel voorgedaan, dat het verkeer over de gewone wegen — oorspronkelijk de eenige vorm van verkeer te land — na een periode, waarin het weinig belangstelling trok door de opkomst der spoor- en tramwegen, thans wederom aller interesse vraagt. Waar tot voor ongeveer 15 jaren geleden de gedachte aan vervoer van personen en goederen over eenigszins noemenswaardigen afstand zich met het idee van de railbaan associeerde, ziet men thans, dat een belangrijk deel van dit transport in het bijzonder dat van personen, per motorvoertuig over de gewone wegen plaats vindt.

Bij het motorwegverkeer doet zich een typisch verschijnsel voor, waardoor dit verkeer zich onderscheidt van de andere verkeersvormen, welke in Ned.-Indië zich onder den invloed der Westersche techniek een plaats hebben verworven. Tot het motorwegtransport, als zelfstandig bedrijf uitgeoefend, heeft n.l. de inheemsche bevolking zich sterk aangetrokken gevoeld, en door de kleine (en dus weinig kostbare) eenheden, waarmede dit transport wordt uitgeoefend en de geringe kosten, die voor halteplaatsen en eindpunten noodzakelijk zijn, is het aan haar mogelijk geweest zich in bedoeld bedrijf daadwerkelijk te interesseren.

Beginnende met den enkelen personenauto, welke als taxi werd gebezigd, is er een geleidelijke overgang geweest naar het autobustransport. Werden hiervoor aanvankelijk (vaak min of meer primitief) omgebouwde groote personenauto's gebezigd — langzamerhand heeft de werkelijke bus haar intrede gedaan. En naast het voertuig zelf heeft ook de exploitatievorm zich ontwikkeld, zoodat thans allerwegen door Inheemschen en Vreemde Oosterlingen gedreven autobus-ondernemingen te vinden zijn met verscheidene voertuigen — de grootste zelfs met een park van  $\pm$  250 autobussen, die gezamenlijk jaarlijks een afstand van  $\pm$  2 000 000 km. afleggen.

Ook op het gebied van het motorgoederenvervoer is de inheemsche bevolking werkzaam en er bestaan vele met één of enkele vrachtauto's werkzame, inheemsche transport-bedrijven.

Wel is deze bedrijfstak niet tot zoo grooten omvang uitgegroeid als het autobus-wezen, doch hierin behoeft geen specifiek Indisch verschijnsel te worden gezien, daar in bijna alle landen een analoge gang van zaken is waar te nemen,



d.w.z. een belangrijke voorsprong in ontwikkeling van het autobus-wezen op het motor-goederentransportbedrijf.

Nog belangrijker waarschijnlijk dan de invloed, die de gelegenheid tot deelneming in het wegtransportbedrijf voor de inheemsche bevolking heeft gehad, is de invloed, welke deze verkeersvorm allerwegen heeft op de ontwikkeling van het land, niet het minst in het belang van vorengenoemde bevolkingsgroep.

b. *Omvang en intensiteit van het wegverkeer. Verkeersomvang.* De uitbreiding van het wegverkeer heeft zich ook in het economisch ongunstige jaar 1930 voortgezet, al is het dan ook in een iets minder snel tempo dan in vorige jaren, hetgeen in de Buitengewesten iets meer in 't licht treedt dan op Java.

Van de aanwezige motorvoertuigen blijkt tegenwoordig een intensiever gebruik gemaakt te worden dan men zulks vroeger kende; zoo steeg over de laatste vijf jaren het aantal voertuigen met  $\pm 91\%$  doch het benzine-verbruik met  $\pm 165\%$ . Hoewel een deel van dit grootere verbruik voor rekening komt van het feit, dat de per km. veel benzine verbruikende vrachtauto's en autobussen thans relatief talrijker zijn dan in 1925, kan de stijging van het verbruik hieruit alleen niet verklaard worden, daar anderzijds het benzine-verbruik per km. in doorsnee voor alle soorten motorvoertuigen eene neiging tot dalen heeft. Aangenomen moet dus worden, dat een motorvoertuig per jaar thans meer km's aflegt dan voorheen, daar van eene neiging tot verzwaren van het (vracht) autotype in het algemeen de laatste vijf jaren niet gesproken kan worden.

Het vervoer van personen en goederen over den weg als bedrijf, neemt in de Buitengewesten een belangrijker plaats in dan op Java en Madoera. In de eerste plaats is dit een gevolg van het in de Buitengewesten ontbreken van een dicht railbaan-net, zooals men dit op Java aantreft. Een tweede oorzaak ligt blijkbaar in het feit, dat men bij de ontwikkeling der verkeersvormen in de Buitengewesten veelal een phase (n.l. den grobak) heeft overgeslagen en in sommige streken voor goederentransport van het pikoelpaard in eens is overgegaan op den vrachtauto.

Geconstateerd kan worden eene toeneming van de actieve deelneming in het wegverkeer door de inheemsche bevolking. In 1920 bedroegen de gedeelten van den totaal-aanslag in de personeele belasting (betrekking hebbende op motorvoertuigen) voor Europeanen, Vreemde Oosterlingen en Inlanders onderscheidenlijk 80,5, 16,1 en 3,4%. In 1929 waren deze cijfers 74,4, 16,2 en 9,4%.

Ter illustrering van den omvang van het geheele motorwegverkeer moge tenslotte nog de aandacht op enkele globale cijfers worden gevestigd. Als gemiddelden kan men ongeveer aannemen, dat een motorvoertuig per liter benzine 5 km. aflegt en dat de totale exploitatiekosten van dit voertuig f 0,10 à f 0,15 per km bedragen met inbegrip van afschrijving. Volgens deze grondslagen zouden de exploitatiekosten der gezamenlijke motorvoertuigen in Nederlandsch-Indië in 1929 tusschen 115 en 170 miljoen gulden hebben bedragen.

Stelt men hiertegenover het railverkeer, dan blijkt, dat de exploitatiekosten daarvan in het zelfde jaar  $\pm 170$  miljoen gulden beliepen.

*Verkeersintensiteit.* Aangezien verkeerstellingen in Indië tot nu toe meestal niet regelmatig gehouden worden en op verscheidene plaatsen veelal verschillend zijn ingericht, kan het hiervolgende overzicht daarvan slechts globaal zijn.

De meest recente uitgebreide verkeerstelling in een der groote gemeenten is die, welke in 1929 en 1930 te Semarang werd gehouden. Daar bovendien uit 1923 op dezelfde punten opgenomen cijfers ten dienste staan, is aangaande de plaatselijke verkeerstoename over dit tijdsverloop eenig oordeel mogelijk.

Voor vijf van de drukste weggedeelten bedroegen de aantallen voertuigen per dag (exclusief rijwielen, motorrijwielen en trams), het percentage auto's daarvan, en de verkeersdichtheid in tonnen <sup>1)</sup> respectievelijk:

<sup>1)</sup> De voertuiggewichten zijn hiervoor aangenomen op zoo juist mogelijk bepaalde gemiddelde waarden.



1923.			1930.		
Aantal voertuigen.	% auto's.	Verkeer in tonnen.	Aantal voertuigen.	% auto's.	Verkeer in tonnen.
5 200	56	4 130	8 000	78	7 986
3 250	34	2 156	4 200	52	3 717
3 000	77	2 848	4 500	77	4 669
2 900	25	1 951	3 700	31	3 580
2 000	25	1 422	3 200	50	2 985

Het aantal voertuigen is hier dus in zeven jaren gemiddeld met 43 % toegenomen — het aantal auto's echter met niet minder dan 95 %.

c. *De veiligheid van het wegverkeer.* Gegevens over de veiligheid van het wegverkeer in Nederlandsch-Indië zijn schaars. Daar de meeste ongevallen plaats vinden, waar de voertuigdichtheid groot is, d.w.z. in de groote gemeenten, zijn de weinige hier geproduceerde cijfers ter zake uit de groote gemeenten afkomstig. Een enkele gemeente, n.l. Soerabaja, publiceert sinds eenige jaren (van 1 October 1927 af) geregeld zeer gedetailleerde statistische opgaven, betreffende de verkeersongelukken, welke op dezelfde wijze bewerkt zijn als voor de gemeenten Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht. Voor Soerabaja zijn de ondervermelde cijfers uit deze statistiek afkomstig. Voor de andere gemeenten werden zij speciaal voor dit Verslag verzameld.

*Aantal verkeersongevallen in 1930. 1)*

	Totaal aantal inwoners.	Totaal aantal verkeersongevallen.	Met: D.	Met: E. L.	Met: L. L.	Met: M. S.	Aantal motorvoertuigen.
Batavia . . . . .	437 433	1 455	9	105	383	958	7 088
Soerabaja . . . . .	336 814	1 922	23	84	426	1 389	6 567
Semarang . . . . .	217 775	700	4	28	258	410	3 232
Bandoeng . . . . .	166 722	597	6	34	165	392	4 028

Uit deze cijfers op zich zelf zijn weinig of geen gevolgtrekkingen te maken. Zij worden hier dan ook in hoofdzaak gegeven als vergelijkingsbasis voor in volgende jaren uit te brengen verslagen.

Van enkele gemeenten zijn echter reeds bij het uitbrengen van dit Verslag gegevens over verscheidene jaren beschikbaar en wel in het bijzonder van Batavia en Soerabaja.

1) D = met doodelijken afloop.  
 E.L. = „ ernstig lichamelijk letsel.  
 L.L. = „ licht „ „  
 M.S. = „ uitsluitend materieele schade.



		Aantal	
		motor-voertuigen.	ongevallen.
Batavia.	1928 . . . . .	5 640	1 369
	1929 . . . . .	6 735	1 216
	1930 . . . . .	7 088	1 455
Soerabaja.	1928 . . . . .	5 084	2 048
	1929 . . . . .	5 981	2 349
	1930 . . . . .	6 567	1 922

Uit deze cijfers blijkt dat in verband met de stijging van het aantal motorvoertuigen de vermeerdering van het aantal ongevallen een niet onbevredigend verloop vertoont. Te Batavia steeg over twee jaren (1928 tot 1930) het aantal motorvoertuigen met 25 %, terwijl de ongevallen met slechts ruim 6 % toenamen; te Soerabaja vindt men over dezelfde jaren bij een toename der motorvoertuigen met 29 % zelfs een afname der ongevallen met  $\pm$  6 %. De cijfers verloop echter te onregelmatig, en het tijdperk is te kort om in genoemde percentages meer dan eene aanwijzing te mogen zien. Als zoodanig maken zij, vergeleken bij die der groote steden in Europa, geen slèchten indruk.

Wel is het opvallend, dat volgens Soerabajasche gegevens het aantal ongevallen, welke te wijten zijn aan verkeersfouten der voertuigbestuurders, zeer hoog is, n.l. bijna 90 %, terwijl Europeesche statistieken op dit punt veelal slechts een cijfer van 70 à 75 % vertoonen.

In 1930 werden door de Koninklijke Vereeniging „Java Motor Club” 2700 waarschuwingbordens en 1169 wegwijzers geplaatst, waardoor het totale aantal van de door deze, voor het verkeer zoo verdienstelijke instelling geplaatste wegbakens is gestegen tot resp. 23 783 en 9770.

d. *Economische invloed van het wegverkeer.* Dat het wegverkeer en in het bijzonder het motorwegverkeer op economisch gebied in Nederlandsch-Indië een zeer gunstigen invloed heeft uitgeoefend, mag als vaststaand worden aangenomen; auto's treft men dan ook niet alleen in bevolkingscentra doch tot in de meest afgelegen desa's en op nog maar even berijdbare wegen aan, autobusdiensten hebben een groot deel der vroeger moeilijk bereikbare plaatsen en ondernemingen uit haar betrekkelijk isolement verlost.

Reeds verscheidene jaren is ook de Dienst der Staatsspoor- en Tramwegen op dit terrein werkzaam, voornamelijk in de Buitengewesten. In 1930 werden deze diensten in Sumatra's Westkust met 25 en in Zuid-Sumatra met 61 voertuigen onderhouden, waarbij onderscheidenlijk  $\pm$  1 025 000 en 1 588 000 km. werden afgelegd. De lijnen in Sumatra's Westkust zijn evenwel met ingang van 1 Maart 1931 opgeheven.

Sinds een vijftal jaren zijn ook verschillende particuliere spoor- en tramwegondernemingen op Java en Madoera het wegverkeer (en dan speciaal voor reizigersvervoer) gaan uitoefenen en deze werkzaamheid is in het algemeen te beschouwen als eene poging tot wering der concurrentie, welke bedoelde ondernemingen van het busverkeer ondervonden. Volgens de cijfers over 1929 onderhielden bedoelde maatschappijen met 217 autobussen verschillende diensten, waarbij 9 267 000 km. werd gereden.



Ook op het gebied van het vrachttransport hebben verschillende spoor- en tramwegmaatschappijen zich van het motorwegverkeer bediend om vervoer voor de railbaan te behouden, door het inrichten van op modernen leest geschoeide afhaal- en besteldiensten met vrachtauto's. Betroffen de vorenaangeduide autobusdiensten in hoofdzaak verkeer over de buitenwegen, ook bij het stadspersonenvervoer ziet men de railbaan-onderneming het motorwegverkeer opvatten.

In dit verband kan in de eerste plaats gewezen worden op de in 1930 opgerichte „Bataviasche Verkeers Maatschappij", waarin na langjarige onderhandelingen met steun der Gemeente en gedeeltelijke garantie van het Gouvernement een fusie tot stand kwam tusschen de plaatselijke stoom- en elektrische trammaatschappijen. Aan deze nieuwe „B.V.M." is verleend het voorkeursrecht op het exploiteeren van buslijnen binnen de gemeente Batavia.

Voorts heeft ook te Semarang het vraagstuk veel belangstelling gehad, met het oog op moderniseering van het huidige personenverkeer daar ter plaatse, waarin thans voorzien wordt door een aan de gemeente toebehoorend maar door de Semarang-Joana Tramweg Maatschappij geëxploiteerd stoomtramnet. Ten einde de oplossing van dit vraagstuk te bevorderen is op verzoek van de gemeente door het Departement van Gouvernements Bedrijven hulp verleend. Met medewerking en onder leiding van het Technisch-economisch Adviesbureau van dat Departement is een rapport uitgebracht waarin eveneens de mogelijkheid wordt aangegeven, concurrentie door particuliere autobussen tegen den eventueel door de gemeente in het leven te roepen electrischen tram- of autobusdienst bij verordening te beletten.

e. *De wettelijke regeling van het wegverkeer.* De belangrijkste algemeen geldende verordening op het wegverkeer vormt nog steeds het van 1917 dateerende Reglement op het gebruik van motorrijtuigen op de openbare wegen in Nederlandsch-Indië, het z.g. motorreglement (I. S. 1917 n°. 73, laatstelijk gewijzigd bij I. S. 1927 n°. 253). De daarin gegeven voorschriften beoogen hoofdzakelijk het verzekeren van de verkeersveiligheid bij het gebruik van motorvoertuigen op den openbaren weg en daarnaast de instandhouding der bestaande wegen door het eventueel beperken van het daarover gaande motorverkeer. Naast algemeen geldende voorschriften is aan lagere gezagsorganen de bevoegdheid gedelegeerd ten behoeve van beide doeleinden locale voorschriften te geven inzake de maximum rijsnelheid in bebouwde kommen en betreffende het maximum voertuiggewicht. Behalve laatstbedoelde bepalingen op het gebruik van motorvoertuigen zijn tevens vele locale verordeningen ontstaan met betrekking tot het verkeer met niet-motorische voertuigen en tot heffing van belasting op wegvoertuigen of op het wegtransport (per ton-km).

Geleidelijk aan heeft zich zoo op wegverkeersgebied een ongewenschte toestand ontwikkeld, eensdeels veroorzaakt door het onmiskienbaar verouderen van het centrale „Motorreglement" (dat bovendien het nadeel heeft het wegverkeer met niet-motorische voertuigen buiten beschouwing te laten), anderdeels door de groote verscheidenheid der locale regelingen op wegverkeersgebied. Toen dan ook de Regeering bij G. B. 9 Juli 1925 n°. 26 eene commissie in het leven had geroepen (de z.g. Motorverkeerscommissie) om Haar te adviseeren betreffende voor het wegverkeer te treffen maatregelen, heeft deze commissie gemeend in de eerste plaats te moeten aanbevelen de reglementeering van het wegverkeer in zijn vollen omvang. Daartoe heeft zij in haar, van Januari 1928 dateerend, rapport ontwerpen voor een wegverkeersreglement en een vrachtauto- en autobusreglement aan de Regeering aangeboden, bij het invoeren waarvan zoowel het bestaande „Motorreglement" als de ter zake vigeerende locale verordeningen zouden kunnen vervallen. Behalve op verkeerstechnisch gebied meende de Commissie ook op verkeers-economisch terrein leiding te moeten geven en naast daartoe strekkende bepalingen in haar ontwerp-wegverkeersreglement stelde zij een autodiensten-reglement op, teneinde het op vaste routen werkende vracht-auto- en autobustransport in de h.i. juiste banen te leiden. Ten slotte zijn door



de Motorverkeerscommissie nog verschillende reglementen voor detailregelingen ontworpen, als b.v. een keurings-, nummerbewijs- en rijbewijs-reglement.

In April 1929 is door de provincie West-Java haar z.g. „Motorverordening” vastgesteld (Prov. Blad van West-Java 1929, n<sup>o</sup>. 6), waarbij het provinciale wegennet in verschillende klassen is verdeeld met voor elke klasse maxima inzake breedte en asbelasting der voertuigen, terwijl bovendien de rijsnelheid van vrachtauto's en autobussen op alle provinciale wegen is gelimiteerd op 40 km per uur.

Einde 1929 volgde in West-Java de afkondiging van een maximum snelheid voor alle motorvoertuigen voor tal van bebouwde kommen en bijzondere weggedeelten (Prov. Blad van West-Java 1930, n<sup>o</sup>. 1).

Met 1 Januari 1930 werden in Oost-Java twee belangrijke voorschriften van kracht. Ten eerste werd de z.g. „Autoverordening” (Prov. Blad van Oost-Java 1930 Bijvoegsel Serie A n<sup>o</sup>. 2 — laatstelijk gewijzigd Prov. Blad 1930 Bijvoegsel Serie A n<sup>o</sup>. 8) van kracht, waarbij het exploiteeren van autobuslijnen binnen de provincie alleen wordt toegestaan met daartoe deugdelijk bevonden voertuigen en als daarvoor eene vergunning is afgegeven, waarin o.a. moet worden aangegeven: de route, de vertrek-uren, de vrachtprijzen en de dienst- en rusttijden van het personeel. Ten tweede de „Veiligheidsverordening” (Prov. Blad van Oost-Java 1930 Bijvoegsel Serie A n<sup>o</sup>. 2), die de keuring der vorenbedoelde autobussen nader regelt.

In Juli 1930 volgde West-Java met een „Motorbus-verordening” (ontwerp der verordening zie Prov. Blad van West-Java 1930 n<sup>o</sup>. 8 — vastgesteld met enkele kleine wijzigingen in Juli 1930) in het zelfde spoor, door eene regeling van de voertuigdeugdelijkheid (keuring), de bestuurders-vereischen (speciaal rijbewijs) en de dienst- en rusttijden van het personeel, doch ging daarbij niet zoo ver voor het exploiteeren van een autobuslijn een vergunning te vorderen. De keurings-eischen voor de autobussen zijn na overleg met Oost-Java op geheel denzelfden voet ingericht.

In de 2de helft van 1930 ten slotte werden in West-Java voorschriften vastgesteld inzake het verkeer met niet-motorische voertuigen (Prov. Blad van West-Java 1930 n<sup>o</sup>. 18).

Ter voorbereiding van eene centrale regeling der motorvoertuigbelasting, waarop ook in een op 12 Augustus 1930 door den Volksraad aangenomen motie is aangedrongen, is van Regeeringswege aan alle locale gebiedsdeelen medewerking verzocht, teneinde gegevens te verzamelen over de aanslagen (voor het jaar 1931) in de locale motorvoertuig-belastingen, met het doel na bestudeering hiervan in de naaste toekomst (zoo mogelijk nog in 1932) te komen tot eene uniforme regeling dezer heffing, gebaseerd op het schema, dat door de „Motorverkeerscommissie” is aanbevolen.

#### 4. Railverkeer.

a. *Overzicht van de uitkomsten van het spoorwegbedrijf.* De uitkomsten van het bedrijf der verschillende spoor- en tramwegondernemingen zijn in 1930 in hooge mate beïnvloed door den ongunstigen economischen toestand.

De door de spoorwegen van het autobusverkeer onervonden mededinging verscherpte zich nog in 1930, hoewel ook dit transportmiddel de gevolgen van de depressie ondervond.

De spoorwegen doen het mogelijke om het reizigersvervoer per spoor te behouden, zoo mogelijk te vermeerderen. De daartoe strekkende maatregelen bestaan uit verlaging van tarieven, opvoering van de treinfrequentie, verkorting van den rijtijd, splitsing van het personen- en goederenvervoer, toegankelijk stellen van de goedkoopste klasse voor alle landaarden, instelling van eigen autobusdiensten en inleggen van motortreinen.

Behalve de autobus doet ook de vrachtauto op bepaalde verbindingen aan den spoorweg afbreuk, niet alleen door het onttrekken van vervoer, doch ook door den uitgeoefenden druk op de tarieven, welke de spoorweg in verschillende relaties op drastische wijze moest verlagen, om den toestand zoo goed mogelijk meester te blijven. De grondslag voor klassificatie naar de draagkracht der goederen wordt



hierbij gevoelig aangetast, daar de vrachtauto deze differentiatie niet volgt en zich tegen een betrekkelijk weinig gevarieerden vrachtprijs voornamelijk toelegt op het vervoer van die goederen, welke bij den spoorweg hoog geklassificeerd zijn.

Daarnaast legt het nieuwe transportmiddel zich ook toe op het vervoer van artikelen, welke tengevolge van hunne verpakking (cement, meel e.d.) of in verband met de relaties der — grootendeels Chineesche — bedrijfsleiders daartoe in de termen vallen (gedroogde visch). De vorm van het vrachtautotransport, vervoer van deur tot deur, dwong den spoorweg dezelfde richting in te slaan door middel van afhaal- en besteldiensten of interlocale vrachtautolijnen, welke in het verslagjaar bij verschillende maatschappijen eene belangrijke uitbreiding ondergingen.

Hieronder volgen eenige gegevens betreffende de uitkomsten van het bedrijf der Staatsspoor- en tramwegen en der voornaamste particuliere spoorwegmaatschappijen. Voor nadere gegevens van deze bedrijven, zoomede van de overige spoor- en tramwegondernemingen moge worden verwezen naar het tweede gedeelte van dit Verslag, zoomede naar het „Verslag van de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië” en naar het „Verslag betreffende het Spoor- en Tramwegwezen in Nederlandsch-Indië”.

Bij de beoordeeling van de financieele uitkomsten van de autobus- en vrachtauto-exploitatie der spoor- en tramwegondernemingen, — voor zooveel deze zijn vermeld — moet wel in het oog worden gehouden, dat men hier niet te doen heeft met zelfstandige exploitatie, maar met diensten, welke het vervoer verzorgen in samenwerking met den spoorweg.

b. *Staatsspoor- en tramwegen.* De ontvangsten uit het reizigersvervoer van het Java-bedrijf liepen met ruim 10 % terug, de ontvangsten uit het goederenvervoer met bijna 18 %.

Voor de Zuid-Sumatra Staatsspoorwegen bedraagt de vermindering respectievelijk ruim 13 % en 15 %, voor de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust ruim 16 % en bijna 2 %, voor de Atjeh-tram ruim 16 % en 11 %.

Ten aanzien van de daling van het goederenvervoer op de Zuid-Sumatra Staatsspoorwegen en de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust dient echter in het oog te worden gehouden, dat onder dit vervoer de kolenafvoer uit de Boekit-Asam-mijnen en de Ombilin-mijnen is begrepen. Neemt men in aanmerking, dat de opbrengst uit dit kolenvoer in 1930 met resp. f 63 000 en f 215 000 is gestegen, dan blijkt dat, wat het overige goederenvervoer aangaat, de inkomstendaling aanzienlijk grooter is, nl. 25 % en 20 %.

Het spreekt vanzelf, dat het bij dergelijke omvangrijke verkeersdiensten als de Staatsspoor- en tramwegen, niet doenlijk is eene zoo sterke daling der ontvangsten als het jaar 1930 te zien heeft gegeven te ondervangen door een gelijken tred houdende bezuiniging op de uitgaven. De maatregelen, die in dit opzicht kunnen worden genomen, bepalen zich tot die, welke de paraatheid van het bedrijf onaangetast laten en kunnen voor het grootste deel slechts langzaam doorwerken.

Zoo konden de exploitatie-uitgaven van het Java-bedrijf slechts met 0,2 %, die van de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust met ongeveer 2 % verlaagd worden. Daarentegen vorderde de omzetting van de Zuid-Sumatra Staatsspoorwegen van een eenvoudige tramwegexploitatie tot een meer geëigend spoorwegbedrijf waartoe o. a. beter onderlegd personeel moest worden werkzaam gesteld en het onderhoud van weg en werken en materieel op meer intensieve wijze moest plaats hebben, een belangrijk hoogere uitgave. Een en ander bracht mee, dat de totale exploitatie-uitgaven met ruim 11 % stegen. Ook de bedrijfsuitgaven van de Atjeh-tram gaven ten opzichte van 1929 eene kleine vermeerdering te zien (bijna 3 %), hetgeen echter als bijzondere oorzaak heeft de vernieuwing van de destijds weggeslagen Blang Meh-brug, welke vernieuwing de bedrijfsuitkomsten van 1930 in belangrijke mate drukte.

*Exploitatie op Java.* De vermindering der ontvangsten op Java blijkt nader uit het volgende overzicht.



Exploitatie.		Ontvangsten 1929.	Ontvangsten 1930. (Voorloopige cijfers.)	Minder.
Staatsspoorwegen op Java.	Reizigers. .	f 19 391 181	f 17 332 000	f 2 059 181
	Goederen. .	48 899 267	40 209 000	8 690 267
	Alle andere ontvangsten	2 616 460	2 261 000	355 460
	Totaal . .	f 70 906 908	f 59 802 000	f 11 104 908 of 15,66% minder.

Als gevolg van stagnatie in den verkoop van suiker, was het suikervervoer, dat andere jaren een regelmatig verloop heeft, in het verslagjaar zeer onregelmatig en bleef het belangrijk beneden dat van 1929. Op de meeste suikerfabrieken ging men over tot opslag van de onverkocht gebleven voorraden en tot detailverkoop ter plaatse. De suikeropslag op de fabrieken van het onverkocht gebleven gedeelte van oogst 1929 bedroeg bij den aanvang van het verslagjaar globaal 90 000 ton. Deze hoeveelheid werd in de maanden Januari t/m Juni 1930 geheel afgevoerd. Hiertegenover staat, dat einde December 1930 nog  $\pm$  470 000 ton suiker uit oogst 1930 met de S.S. te vervoeren overbleef. In totaal werden vervoerd 99 927 wagenladingen fabriekssuiker, tegen 149 217 wagenladingen in 1929, dus  $\pm$  35 % minder.

De vermindering van de ten vervoer aangeboden goederen maakte het mogelijk, het goederenvervoer met een kleiner aantal goederentreinen te bedienen, waardoor, behalve de goederenvervoerdienst ook meer rangeerdiensten konden worden ingekrompen. Door voor het goederenvervoer op grooten afstand gebruik te maken van personentreinen op die lijngedeelten, waar de maximum snelheid 45 km bedraagt, konden goederentreinen vervallen. Deze omstandigheden en de daaruit voortvloeiende maatregelen leverden eene besparing op het brandstofverbruik.

Tot de in 1930 genomen maatregelen, welke o. m. behoud van het vervoer beoogden, behoorden o. a.:

1°. de herziening van bestaande speciale tarieven en waar noodig de invoering van nieuwe speciale tarieven voor het vervoer van vrachtgoederen;

2°. de uitbreiding van de, als aanvoerlijnen fungeerende Afhaal- en Brengdienen;

3°. het afsluiten van vervoerscontracten.

Omtrent de *vervoermiddelen* valt het volgende op te merken.

Op de hoofdlijnen onderging het aantal stoomlocomotieven op het eind van het verslagjaar door indienststelling van een nieuw 1C1-type, als vervanger van zeer oude voor afkeuring in aanmerking gebrachte typen eene vermindering ten aanzien van 1929, van 545 op 536. Het aantal elektrische locomotieven bleef constant (15), evenals het aantal elektrische motorrijtuigen met aanhangwagens (23). Het aantal rijtuigen met aanhangwagens nam toe van 1710 tot 1758, o. a. door indienststelling van nieuw materieel voor express- en sneltreinen, met meer gerief, zoowel voor 1e en 2e klasse als voor 3e klasse-reizigers. Ook het aantal wagens vermeerderde, door indienststelling van nieuwe wagens, van 14 699 tot 14 778.

Het verbruik van *steenkolen* (met inbegrip van dat der werkplaatsen) bedroeg 306 307 ton, waarin begrepen 45 853 ton briketten, geleverd door de brikettenfabriek te Tandjoengpriok, tegen 335 724 ton (waarin begrepen 63 269 ton briketten) in 1929. Aan *djatibrandhout* werd verbruikt 46 137 ton, tegen 33 734



ton in 1929. Uitsluitend voor vervoersdoeleinden werden door locomotieven verbruikt 301 547 ton steenkolen (met inbegrip van briketten), tegen 331 312 ton in 1929 en 42 849 ton djatibrandhout, tegen 29 799 in 1929. Vooral de normaalspoorlocomotieven der nevenlijnen, gelegen in de brandhoutrijke streken, maken van deze brandstof gebruik, ten einde de brandstofrekening zoo laag mogelijk te houden.

Het aantal in de werkplaatsen te Manggarai, Bandoeng, Poerworedjo, Madioen, Soerabaja-Goebeng en Djember werkzame personen verminderde van 6530 tot 5992.

Na de voltooiing van de verbeteringen der spoorwegtoestanden te Batavia en Soerabaja in 1929, werden geen groote verbeteringswerken in en om de groote bevolkingscentra ondernomen. Behalve een tweetal werken van beteekenis bepaalden zich de uitbreidingswerken tot het wijzigen of uitbreiden op kleine schaal van bestaande emplacementen, stationsinrichtingen en gebouwen, terwijl voorts op verschillende plaatsen woningen voor het personeel werden gebouwd. De twee hierboven bedoelde werken zijn eene nieuwe overbrugging over de kali Progo en eene tracé-omlegging over de Tjisomang.

Het electrisch onderstation Depok kwam in 1930 gereed, waardoor met ingang van 1 Mei 1930 de lijn Manggarai—Buitenzorg met electrische locomotief- en motorwagen-treinen geëxploiteerd kon worden.

Met de in bedrijfstelling van de lijn Manggarai—Buitenzorg is het electrificatieprogramma der Staatspoorwegen afgewerkt.

*Exploitatie in de Buitengewesten.* De vermindering van het verkeer op de Staatsspoorwegen in de Buitengewesten blijkt uit het volgend overzicht.

Exploitatie.		Ontvangsten 1929.	Ontvangsten 1930. (Voorloopige cijfers.)	Meer +. Minder —.
Zuid Sumatra Staats- spoorwegen. 1)	Reizigers. .	f 1 419 850	f 1 235 000	f — 184 850
	Goederen. .	3 613 254	3 060 000	— 553 254
	Alle andere ontvangsten	186 880	167 000	— 19 880
	Totaal . . .	f 5 219 984	f 4 462 000	f — 757 984
Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust. 1)	Reizigers. .	f 1 029 730	f 862 000	f — 167 730
	Goederen. .	2 957 185	2 905 000	— 52 185
	Alle andere ontvangsten	99 795	118 000	+ 18 205
	Totaal . . .	f 4 086 710	f 3 885 000	f — 201 710
Atjeh-spoor.	Reizigers. .	f 1 064 848	f 893 000	f — 171 848
	Goederen. .	1 249 779	1 107 000	— 142 779
	Alle andere ontvangsten	84 673	84 000	— 673
	Totaal . . .	f 2 399 300	f 2 084 000	f — 315 300
Totaal-gene- raal. . .		f 11 705 994	f 10 431 000	f — 1 274 994

1) Inbegrepen de ontvangsten van de autodiensten en de nevenbedrijven, doch zonder den Kerintji-kustvaartdienst, welke 1 Januari 1930 werd overgegeven aan de Zoutregie.



De uitkomsten van het vervoer van de Zuid-Sumatra Staatsspoorwegen, Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust en de Atjeh-tram geven derhalve een achteruitgang aan van respectievelijk 14,52 %, 4,93 % en 13,14 %.

De o.a. met de *autodiensten* ter Sumatra's Westkust in de laatste jaren verkregen ongunstige bedrijfsuitkomsten gaven in 1930 aanleiding om tot opheffing te besluiten, waartoe op 1 Maart 1931 is overgegaan.

De financiële resultaten over 1929 en 1930 blijken uit onderstaand overzicht (zonder afschrijving, rente, enz.).

Jaar.	Ontvangsten.	Uitgaven.	Bruto overschot.
1929 . . . . .	f 323 300	f 275 400	f 47 900
1930 . . . . .	197 936	185 000	12 936

Afschrijving en rente bedroegen ongeveer f 76 000 per jaar, zoodat een vrij aanzienlijk te kort bestond.

Daar de *Kerintji-kustvaartdienst* in den loop der jaren zijne beteekenis voor de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust had verloren, werd in 1929 overwogen dezen dienst op te heffen. In den loop van de terzake gevoerde besprekingen bleek, dat door het Binnenlandsch Bestuur en den handel prijs werd gesteld op handhaving van dezen dienst en dat ook de Dienst der Zoutregie moeilijkheden zou ondervinden bij den opvoer van zout, indien de Kerintji-kustvaart geheel zou verdwijnen.

In verband hiermede werd beslist tot overgave aan laatstgenoemden dienst, welke op 1 Januari 1930 plaats vond.

De bedrijfsuitkomsten van den *spoorweg Makassar—Takalar*, welke 1 Juli 1922 in exploitatie werd genomen, zijn weinig gunstig geweest. Wel namen de inkomsten uit het vervoer van 1924 tot en met 1926 toe, doch daarna trad eene snelle daling in. In verband met de ongunstige bedrijfsresultaten moest tot sluiting van deze lijn worden besloten. Einde 1930 was de lijn opgebroken, het vrijgekomen materiaal werd naar Zuid-Sumatra vervoerd.

*Verkenning, opname, aanleg en constructie en bruggenbouw.* Verkenningen en opname van nieuwe lijnen vonden in 1930 niet plaats.

De aanleg van de lijn Garoet—Tjikadjang op Java werd voltooid, waarna deze lijn 1 Augustus 1930 voor het publiek verkeer werd opengesteld.

In Zuid-Sumatra werden de terreinopmetingen voor het eventueel doortrekken van de onderhanden zijnde lijn Lahat—Loeboeklinggau naar het Noorden tot Soeroelangoen beëindigd. Het laat zich aanzien, dat de geringe verkeersbehoefte van de streek ten Noorden van Loeboeklinggau spoorwegbouw nog geenszins wettigt.

Terreinmetingen werden verricht voor den eventueelen aanleg van een voedingslijn van Tebingtinggi langs de Moesi-rivier tot Tjoeroep (Benkoelen).

In Midden-Sumatra werden de terreinwerkzaamheden voor het opmaken van een spoorwegplan grootendeels beëindigd. Van de onderzochte lijnen komt voor den eersten uitbouw in aanmerking de Indragiri-lijn, nl. de 304 km lange verbinding Loeboekgadang (Moearalaboeh) — Rantaukil—Moeara Petai—Kotabaroe (Kwantan)—Tempoeling (Indragirische Benedenlanden).

De aanleg van de lijn Lahat—Loeboeklinggau bleef onderhanden.

Van het gedeelte Lahat—Moearasaling kwamen het grondverzet voor de aardenbaan en de onderbouw van de kunstwerken nagenoeg gereed, zoodat met het spoorleggen kon worden begonnen, waarmede aan het eind van het verslagjaar tot een lengte van 13 500 m werd gevorderd.

De tweede tunnel nabij Tebingtinggi werd voltooid.



De bouw van het gedeelte Moeara-Saling—Loeboeklinggau werd in September aanbesteed, waarop in October met de voorbereidende werkzaamheden een aanvang werd gemaakt.

De aanleg-rekening sloot einde 1930 met een bedrag van f 11 680 000.

De bouw van de hoofdwerkplaats met bijbehorende werklieden-woonwijk te Lahat werd voortgezet. Aan het eind van het verslagjaar kwamen de werkplaatsgebouwen grootendeels en de ringmuur om het terrein nagenoeg gereed, terwijl het eerste complex van de voor het personeel bestemde woningen voltooid werd. De aanleg van de waterleiding, waarmede in 1929 reeds werd begonnen, zoomede van eene hoogspanningsleiding van Moeara-Enim naar Lahat, waarmede in 1930 werd aangevangen, maakte zoodanige vorderingen, dat de verstrekking van drinkwater (gezuiverd rivierwater uit de Lematang) en het aanwenden van elektrische energie voor verlichting en andere doeleinden aan het eind van 1930 kon plaats hebben. Eveneens werd nagenoeg voltooid de aanleg van wegen en rioleering van de werkplaats en het woningcomplex.

In verband met deze vorderingen konden 150 werklieden met hunne gezinnen van de opgeheven nevenwerkplaats te Poerworedjo op Java naar Lahat worden overgebracht, ten einde werkzaam gesteld te worden bij de montage van de werktuigen in de werkplaats.

Met den bouw van een complex magazijnsgebouwen te Lahat werd in Juli begonnen. De bouw van deze gebouwen en van den ringmuur om het terrein kwam aan het eind van het verslagjaar grootendeels gereed. Met dit werk werd voortgegaan.

Ook het Dienstvak van Constructie en Bruggenbouw had in verband met de ingetreden malaise zijne werkzaamheden te beperken tot het allernoodzakelijkste.

Ontworpen werd een brug voor de omlegging van de baan over het Tjisomangravijn, en een brug over de Progo-rivier. Voor de verwisseling van de welijzeren vakwerkbruggen werd een gewijzigd staafschemata toegepast, dat besparing aan ijzergewicht geeft.

Verder werden ontworpen gebouwen voor de uitbreiding van werkplaatsen, loodsen en magazijnen op Java en Sumatra.

De verwisseling van ijzeren bruggen tot en met zes meter overspanning door gewapendbeton bruggen met doorgaand ballastbed werd voortgezet.

De verwisseling van de welijzeren bruggen tusschen Kroja—Soerabaja en Soerabaja—Bangil zal door de ingetreden malaise in langzamer tempo moeten geschieden.

*c. Particuliere spoor- en tramwegen.* Bij de *Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij* verminderde de opbrengst uit het reizigersvervoer met  $\pm$  f 486 000 of bijna 15 %, het aantal reizigers met  $\pm$  2 275 000 of 16,5 %.

Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk  $\pm$  f 195 000 of 16 % en 688 000 reizigers of  $\pm$  20 %.

Het bagage-, bestelgoed- en dienstgoederenvervoer verminderde naar de opbrengst met 10, 11½ en 42 %.

Het vervoer van ijl- en vrachtgoed, levende dieren en voertuigen daalde met  $\pm$  765 000 ton of 26 % en bracht  $\pm$  f 4 995 000 of 29 % minder op. Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk 327 000 ton of 21 % en f 3 299 000 of 33 %.

In totaal gingen de inkomsten achteruit met  $\pm$  f 5 600 000 of bijna 26 %. Daartegenover staat geen overeenkomstige vermindering van uitgaven, daar hetgeen op directe spoorwegexploitatiekosten bezuinigd kon worden, teniet gedaan werd door hogere uitgaven van enkele lijngedeelten en de lasten voor inrichting en exploitatie van afhaal-, bestel- en interlocale automobioldiensten.

Bij de *Semarang-Joana Stoomtram-Maatschappij* waren de bruto-opbrengsten ruim één millioen gulden of 23,46 % lager dan in 1929. De opbrengst uit het reizigersvervoer daalde met 19,73 % en die uit het vervoer van ijl- en vrachtgoed met 26,3 %. De exploitatiekosten waren, tengevolge van het nog niet volledig doorvoeren van bijzondere crisismatregelen, slechts  $\pm$  f 11 000 of ½ % minder dan in het vorige jaar. De achteruitgang van de netto-opbrengsten bedroeg



dan ook  $\pm$  één miljoen gulden of 47,35 %. In vergelijking met de laatste tien jaren waren de netto-opbrengsten over het verslagjaar dan ook verreweg de slechtste.

Behalve de bovengenoemde maatregelen werd, in samenwerking met de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij, te Semarang een zoogenaamd vrachtenkantoor opgericht, ten einde nauwer contact te krijgen met den handel door het verstrekken van inlichtingen betreffende vrachtberekeningen, te volgen route, enz. Van deze gelegenheid wordt door den handel een zeer druk gebruik gemaakt.

Door de maatschappij worden autobusdiensten onderhouden met 26 bussen. De bruto-opbrengsten van die diensten bedroegen  $\pm$  f 268 000 en de exploitatiekosten  $\pm$  f 262 000, zoodat de netto-opbrengst  $\pm$  f 6000 bedroeg, waarbij geen rekening is gehouden met rente en afschrijving. Het aantal vervoerde reizigers bedroeg  $\pm$  789 000 (exclusief abonnementen).

Bovendien onderhoudt de maatschappij, in aansluiting aan het spoorwegvervoer, een vrachtautodienst, waarvan op het einde van het verslagjaar 3 vrachtauto's en 3 aanhangwagens in bedrijf waren. Vervoerd werden 5 973 600 kg vrachtgoederen. De bruto-opbrengsten bedroegen  $\pm$  f 30 000 en de exploitatiekosten  $\pm$  f 25 000, zoodat deze dienst een netto-opbrengst van f 5000 gaf, waarmee rente en afschrijving op een gering bedrag na gedekt werden.

Bij de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij waren de bruto-opbrengsten  $\pm$  f 863 000 of 14,2 % lager dan in 1929. De opbrengst uit het reizigersvervoer daalde met 16 % en die uit het vervoer van ijel- en vrachtgoederen met 14,8 %. Daar de exploitatiekosten slechts met  $\pm$  f 18 000 of nog geen  $\frac{1}{2}$  % verminderden, was de netto-opbrengst  $\pm$  f 845 000 of ruim 25 % lager. Een dergelijke afname was nog nimmer in de geschiedenis der maatschappij voorgekomen.

De maatschappij heeft haar busdienst op de lijn Pekalongan—Bandar met ingang van 1 November 1930 opgeheven.

De ontvangsten van het busbedrijf bedroegen  $\pm$  f 49 000, terwijl de exploitatiekosten  $\pm$  f 55 000 beliepen, zoodat een verlies werd geleden van  $\pm$  f 6000, waarbij rente en afschrijving buiten beschouwing zijn gelaten.

d. *Wetgeving.* De in 1927 afgekondigde en — met uitzondering van de „Bepalingen betreffende het vervoer over de spoorwegen" (B.V.S.) en de voorschriften voor de landelijke tramwegen — op 1 November 1928 in werking getreden nieuwe spoor- en tramwetgeving werd in 1930 op enkele punten gewijzigd en aangevuld, terwijl voorts de voor de invoering van de B.V.S. noodige uitvoeringsvoorschriften gereed kwamen. Daardoor was het mogelijk, ook de B.V.S. met ingang van 1 Januari 1931 van kracht te doen worden.

Een der voornaamste wijzigingen, welke in de in 1928 in werking getreden wettelijke voorschriften werd aangebracht, betreft het openen van de mogelijkheid om, waar dit zonder bezwaar voor de veiligheid mogelijk is, over de op of langs den openbaren weg gelegen spoorwegen, ook al zijn deze daarvan niet door eene afrastering gescheiden, de grootste toegelaten snelheid op te voeren van 30 km tot 45 km per uur. De te voren gestelde maximum snelheid van 30 km blijft n.l. zoo belangrijk achter bij die, welke voor autobussen geldt, dat de treinen, welke op zulke lijngedeelten loopen, ten aanzien van het reizigersvervoer niet met de autobussen kunnen concurreeren.

Gelijke overweging ligt ten grondslag aan eenige in de B.V.S. aangebrachte wijzigingen, welke beoogen den spoorwegen eene iets ruimer tariefvrijheid te geven. In de B.V.S. zijn n.l. voorwaarden gesteld t. a. v. het vooraf bekend maken van wijzigingen en aanvullingen van de tarieven en is een aantal voorwaarden opgesomd, waaronder vervoer beneden de vastgestelde tarieven geoorloofd is. Deze voorwaarden waren, nu de vrachtautoconcurrentie meermalen tot snelle vrachtverlaging noopt, in enkele opzichten te bindend gebleken, terwijl zij hunne oorspronkelijke beteekenis, om den vervoerder tegen het vaststellen van hooge vrachten en tegen ongelijke behandeling te beschermen, vrijwel geheel



hebben verloren, daar de vervoerder thans in vele gevallen kan kiezen tusschen vervoer per spoorweg of per vrachtauto.

De aanwijzing van spoorwegen der eerste en der tweede klasse en de vaststelling van de grootste snelheid, waarmede op verschillende lijnen of lijngedeelten van de spoorwegen der tweede klasse mag worden gereden (I. S. 1928 nos. 416 en 417) is nader gewijzigd bij G. B. 13 Aug. 1930 n<sup>o</sup>. 37 (I. S. n<sup>o</sup>. 308).

De bepalingen betreffende het vervoer van 's Lands reizigers en goederen op de Staatsspoor- en tramwegen in Ned.-Indië zijn nader aangevuld (zie Bb. nos. 12399, 12416 en 12463).

Bij G. B. 1 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 8 (Bb. n<sup>o</sup>. 12432) zijn de voorwaarden tot vervoer per spoor- en tramweg toegelaten ontvlambare en ontplofbare stoffen aangewezen.

## 5. Havenbedrijf en baggerbedrijf.

a. *Havenwerken.* In verband met de ongunstige tijdsomstandigheden werd in 1930 hoofdzakelijk volstaan met voltooiing van reeds aangevangen havenwerken; nieuwe werken werden slechts toegestaan voorzover de uitvoering daarvan niet tot later kon worden uitgesteld. Verschillende groote werken, waarvoor fondsen in de begrooting waren uitgetrokken, kwamen zodoende niet tot uitvoering. In totaal werd in de groote bedrijfshavens, Tandjoengpriok, Soerabaja, Makassar, Belawan, Emmahaven en Semarang, respectievelijk f 1 245 000, f 195 000, f 90 000, f 138 000, f 400 000 en f 34 000 verwerkt, welke bedragen alle ver beneden de in de Landsbegrooting uitgetrokken fondsen zijn gebleven, met uitzondering van de te Tandjoengpriok verwerkte som, welke ongeveer gelijk was aan het begrotingsbedrag. In laatstgenoemde haven kwamen in 1930 de meest belangrijke werken tot stand, in hoofdzaak verband houdende met de uitbreiding van de etablissementen der stoomvaart maatschappijen „Nederland”, „Rotterdamsche Lloyd” en „Java—China—Japan-Lijn”. In de 3de binnenhaven werd een diepzee-kade ter lengte van  $\pm$  500 m met achtergelegen terrein aangelegd, waarvoor gebezigd werden de reeds in 1921 vervaardigde gewapendbeton caissons. De bouw van deze 500 m kade had een vlot verloop; de werkzaamheden voor het baggeren van de fundeeringssleuven voor de caissons, het stellen dezer caissons en het aanbrengen van de zandaanvullingen daarachter geschieden in eigen beheer, de bovenbouw werd in aanneming uitgevoerd door de Hollandsche Beton Maatschappij. Tegen het einde van verslagjaar was het werk zoo goed als gereed. Gelijkzeitig met dit werk werden ook de daarmede verband houdende bijwerken, zooals de aanleg van den toegangsweg naar de nieuwe kadeterreinen en de ter plaatse noodige uitbreiding van het electriciteits- en waterleidingnet aangevangen en voor een groot deel voltooid.

Voorts kwam eveneens in 1930 tot stand de aansluiting van het Prioksche waterleidingnet aan dat van de gemeente Batavia, waardoor thans aan de schepen bronwater kan worden geleverd in stede van water uit artesische putten.

Hoewel ook voor de haven van Soerabaja verschillende belangrijke werken op het werkplan stonden, o.a. het maken van een ligplaats voor schepen tijdens het lossen van benzine, het bouwen van een tweede loods voor eigen beheer op de Holland-pier, het bouwen van een nieuw kantoor voor de havendirectie, waarvoor respectievelijk f 150 000, f 100 000 en f 100 000 was uitgetrokken, bleef de uitvoering aldaar in verband met de ongunstige tijdsomstandigheden beperkt tot slechts kleine werken voor noodzakelijke verbeteringen en uitbreidingen aan havenobjecten. Ook bij de havens van Makassar, Belawan en Semarang kwamen slechts werken van geringen omvang tot uitvoering.

In Emmahaven werd aangevangen met een belangrijk uitbreidingswerk, bestaande uit het vormen van een nieuw havenemplacement ter grootte van  $\pm$  70 000 m<sup>2</sup>, van welk emplacement zou uitgebouwd worden een gewapend-beton steiger ter lengte van 192 m en ter breedte van 44 m met daarop te plaatsen ijzeren loods, een en ander ter voorziening in het gebrek aan aanleg-gelegenheid en opslagruimte, dat zich in 1929 in genoemde haven sterk deed gevoelen. Het nieuwe havenemplacement werd tot stand gebracht. De steiger daarentegen kwam niet tot uitvoering.



Bij nader onderzoek van den bodem ter plaatse van den te bouwen steiger bleek de grondgesteldheid zoo slap te zijn, dat het oorspronkelijke project niet dan met zeer groote technische bezwaren zou zijn uit te voeren.

Het project dient in verband hiermede te worden gewijzigd, zoodat de uitvoering voorloopig is uitgesteld.

Bij de z.g. kleine bedrijfshavens, de havens van Ambon, Asahan, Banjoewangi, Bandjermasin, Benkoelen, Cheribon, Djambi, Manado, Oosthaven, Palembang, Probolinggo, Pantai-timoer-baai, Sibolga, Tegal en Tjilatjap bleven de uitgaven voor de werken in uitvoering eveneens ver beneden het in de begroting voorkomende bedrag. In totaal werd verwerkt f 662 000, terwijl f 903 000 was uitgetrokken. Ook bij deze havens zijn hoofdzakelijk slechts werken van geringen omvang tot stand gebracht. Alleen te Oosthaven is een betrekkelijk belangrijk werk uitgevoerd, nl. een, met het achtergelegen terrein aan de Koninklijke Paketvaart Maatschappij verhuurde gewapend-beton steiger met eene aanleglengte van 80 m.

Voor het gewoon onderhoud van de havenobjecten in de kleine niet-bedrijfshavens werd ± f 81 000 en voor vernieuwingen en nieuwe werken f 337 400 uitgegeven.

Afzonderlijke vermelding verdient nog de haveninrichting aan de Sabangbaai, waar de door het Land van de naamlooze vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang” overgenomen terreinen en havenobjecten door genoemde maatschappij worden geëxploiteerd. Nieuwe werken kwamen te Sabang in het verslagjaar niet tot stand. Voor het onderhoud der havenobjecten aldaar werd ± f 60 000 uitgegeven, en voor zware herstellingen ± f 57 000.

b. *Havenexploitatie.* De algemeene depressie deed in 1930 haren invloed ook op de havenbedrijven gelden.

Bij het samenstellen van dit Verslag stonden nog geen statistische gegevens omtrent het goederenverkeer in 1930 in de Nederlandsch-Indische bedrijfshavens ter beschikking, doch waar de omvang van in- en uitvoer zich afspiegelt in de ontvangsten uit de heffing van goederengeld, kan de opbrengst daarvan gedurende het verslagjaar in vergelijking met de beide voorafgegane jaren als een vrij betrouwbare maatstaf voor de toe- of afname van het goederenverkeer worden aangenomen.

Hieronder volgt een vergelijkend staatje.

Ontvangsten goederengeld in de zes groote en achttien kleine Ned.-Indische bedrijfshavens in de jaren 1928, 1929 en 1930.

Havens.	1928.	1929.	1930.
Tandjoengpriok . . . . .	f 262 036	f 273 623	f 250 144
Soerabaja . . . . .	1 177 691	1 219 240	1 078 373
Makassar . . . . .	88 106	80 697	60 913
Belawan . . . . .	427 363	455 458	463 915
Emmahaven . . . . .	113 601	110 588	93 878
Semarang . . . . .	536 422	473 589	374 570
Kleine bedrijfshavens . . . . .	712 851	721 160	667 320
Totaal . . . . .	f 3 318 070	f 3 334 355	f 2 989 113

Hieruit blijkt, dat de goederengeld-ontvangsten in verslagjaar bijna f 330 000 bij die van 1928 achterbleven en ruim f 345 000 lager waren dan de ontvangsten



in 1929, waaruit valt af te leiden, dat de in- en uitvoer in de gezamenlijke Nederlandsch-Indische bedrijfshavens in 1930 ten opzichte van het daaraan voorafgegane jaar met  $\pm 10\%$  is afgenomen.

Ook het scheepsbezoek aan de vorengenoemde bedrijfshavens bewoog zich gedurende verslagjaar in dalende lijn. Het volgende vergelijkende staatje geeft daarvan een overzicht.

Scheepsbezoek aan de zes groote bedrijfshavens in de jaren 1928, 1929 en 1930 (alleen koopvaardis-schepen van 300 m<sup>3</sup> netto inhoud en meer), uitgedrukt in m<sup>3</sup> netto inhoud.

Havens.	1928.		1929.		1930.	
	Aantal schepen.	Inhoud in netto M <sup>3</sup> .	Aantal schepen.	Inhoud in netto M <sup>3</sup> .	Aantal schepen.	Inhoud in netto M <sup>3</sup> .
Tandjoengpriok . . . . .	2 757	18 109 000	3 093	20 276 000	2 865	19 089 000
Soerabaja . . . . .	2 311	17 085 000	2 580	19 342 000	2 510	18 547 000
Makassar . . . . .	967	6 935 000	1 042	7 858 000	1 028	7 553 000
Belawan . . . . .	1 450	8 827 000	1 639	10 043 000	1 526	9 812 000
Emmahaven . . . . .	456	3 561 000	523	4 068 000	499	3 834 000
Semarang . . . . .	1 985	16 861 000	2 151	18 284 000	2 070	17 216 000
Totaal . . . . .	9 926	71 378 000	11 028	79 871 000	10 498	76 051 000

Vergeleken met 1929 is het scheepsbezoek aan de Ned.-Indische bedrijfshavens, zowel wat het aantal schepen als den netto-inhoud betreft, met  $\pm 5\%$  verminderd, eene vermindering welke eerst in de tweede helft van het verslagjaar intrad.

Met betrekking tot de geldelijke uitkomsten der havenbedrijven volgen hieronder twee vergelijkende staten van de bedrijfsuitgaven en -ontvangsten over de jaren 1928 t/m 1930.

## Uitgaven.

Havens.	1928.	1929.	1930. (Voorloopige cijfers.)
Tandjoengpriok . . . . .	f 1 863 436	f 2 008 235	f 1 927 750
Soerabaja . . . . .	2 214 351	1 947 715	1 663 100
Makassar . . . . .	195 715	253 135	227 506
Belawan . . . . .	1 103 233	1 151 221	1 151 300
Emmahaven . . . . .	205 800	212 582	235 500
Semarang . . . . .	604 056	638 146	587 800
Kleine bedrijfshavens . . . . .	675 324	676 572	756 750
Totaal . . . . .	f 6 861 915	f 6 887 606	f 6 549 706



## Ontvangsten.

Havens.	1928.	1929.	1930. (Voorloopige cijfers.)
Tandjoengpriok . . . . .	f 3 762 798	f 3 974 617	f 3 880 000
Soerabaja . . . . .	4 840 197	5 352 823	5 130 000
Makassar . . . . .	875 804	931 976	933 000
Belawan . . . . .	1 909 166	1 972 970	1 987 000
Emmahaven . . . . .	506 289	526 711	515 000
Semarang . . . . .	1 313 962	1 261 839	1 150 000
Kleine bedrijfshavens . . . . .	1 772 642	1 848 297	1 686 000
Totaal . . . . .	f 14 980 858	f 15 869 233	f 15 281 000

Deze vergelijkingen toonen aan, dat de bedrijfsuitgaven in 1930 bijna 5 % lager waren dan die in 1929, terwijl de bedrijfsontvangsten in eerstgenoemd jaar ruim 3 % bij die van 1929 achter bleven.

Ten slotte zijn in het onderstaande overzicht opgenomen de sommen voor afschrijving en rente van de in de bedrijfshavens geïnvesteerde kapitalen, welke door die havens in 1930 moesten worden opgebracht, nl.:

Haven Tandjoengpriok .....	f 1 885 482
„ van Soerabaja .....	4 812 989
„ „ Makassar .....	800 407
„ Belawan .....	1 567 164
Emmahaven .....	299 172
Haven van Semarang .....	636 024
Kleine bedrijfshavens .....	711 536
Te zamen .....	f 10 712 774
De bedrijfsinkomsten bedroegen .....	f 15 281 000
en de bedrijfsuitgaven .....	6 549 706
Bedrijfssaldo .....	8 731 294
Nadeelig saldo 1930 .....	f 1 981 480

Bij Ord. van 27 Oct. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 381) is het reedenreglement 1925 (I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 500) en het Priok-scheepvaartreglement (I. S. 1916 n<sup>o</sup>. 742) gewijzigd in verband met de wenschelijkheid om op doeltreffender wijze regelend te kunnen optreden ten aanzien van het verkeer van laadprauwen in de havens.

De alleen voor het gewest Atjeh en Onderhoorigheden geldende scheepvaartregeling (I. S. 1901 n<sup>o</sup>. 188) is bij Ord. van 7 Juli 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 245) ingetrokken.

De grenzen van het havengebied te Sibolga (res. Tapanoeli) zijn nader vastgesteld (I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 249).

De reedegrenzen van Belawan-Deli zijn gewijzigd (I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 426).

c. 's Lands baggerbedrijf. De vloot van 's Lands baggerbedrijf bestond einde 1930 uit 28 baggermolens met een capaciteit, varierende van 18 tot 500 m<sup>3</sup>/uur, 2 slibzuigers met een hopperinhoud van 1300 m<sup>3</sup>, 1 cutterzuiger met een capaciteit van 125 m<sup>3</sup>/uur, 1 hopperzuiger met een hopperinhoud van 350 m<sup>3</sup>, 2 grijpkranen, 7 bakkenzuigers met een capaciteit van 35 tot 300 m<sup>3</sup>/uur,



163 klepschouwen en bakken met een inhoud varieerende van 5—300 m<sup>3</sup>, 40 sleepbooten van 90—300 I.P.K. en verder klein materieel als motorbootjes, enz.

In 1930 werden afgekeurd 2 baggermolens, 1 grijpammerkraan, 3 sleepbooten, 4 klepschouwen en 11 bakprauwen.

Aan nieuw materieel werden aangeschaft 2 klepschouwen van 200 m<sup>3</sup> inhoud. Het grootste gedeelte van het materieel is gebruikt voor het op diepte houden van de verschillende havens en vaarwaters; voorts werden in eenige havens uitbreidingswerken tot stand gebracht, terwijl ook werken voor derden, hoofdzakelijk bestaande uit het opspuiten van terreinen met zand, uitgevoerd werden.

Bovendien wordt voor het op diepte houden van het Westervaarwater naar Soerabaja en van de monding der naar Pontianak leidende Kleine Kapoeas-rivier gebruik gemaakt van slibschepen, totaal 14 in getal, die door middel van slibraderen den bodem los woelen, waarop het slib door den stroom wordt afgevoerd. De vloot der slibschepen wordt zooveel mogelijk in stand gehouden door daarvoor verouderde of overtollige schepen van andere onder den Dienst der Scheepvaart ressorteerende diensten te bestemmen. Voorts werden daartoe in den loop van 1930 twee oude schepen tegen zeer billijken prijs van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij overgenomen.

Voor de instandhouding te Batavia van het havenkanaal en de verschillende grachten in de benedenstad ten behoeve van de scheepvaart werd een hoeveelheid van 122 000 m<sup>3</sup> slib weggebaggerd. Van deze baggerspecie werd 35 000 m<sup>3</sup> benut voor het dempen van moerassen in de nabijheid van de stad.

In de haven van Belawan werd baggerwerk verricht langs de kaden, de steigers en de sleephelling, terwijl bovendien een toegang gebaggerd werd voor een bestaande, niet meer in gebruik zijnde dokput, welke ingericht is tot ligplaats van schepen tijdens het lossen van benzine. Het grondverzet bedroeg 101 000 m<sup>3</sup>.

In de toeganggeul naar deze haven werkte regelmatig de slibzuiger „Celebes“, die in verslagjaar 2 988 000 m<sup>3</sup> slib verwijderde. In deze geul is thans een diepte van 8,5 m beneden den laagsten waterstand over een breedte van minstens 50 m aanwezig. De nieuwe mailbooten van de „Rotterdamsche Lloyd“ en de Stoomvaart Maatschappij „Nederland“ kunnen nu op elk tijdstip de geul in- en uitvaren.

Om de vereischte diepte in de Emmahaven te bestendigen werd door den baggermolen „Ardjoeno“ 34 600 m<sup>3</sup> slib verwijderd. De in December 1929 aangevangen bagger- en perswerkzaamheden voor de uitbreiding van de haven werden in 1930 beëindigd. Voor den aanleg van de persdijken, welke noodig waren voor de opspuiting van een nieuw havenemplacement, werd 85 500 m<sup>3</sup> pijpkorraal gebaggerd, waarvan in het dijksprofiel 21 200 m<sup>3</sup> gestort en 64 300 m<sup>3</sup> opgespoten werd. Voor verbredening van de vaargeul en het maken van een toegang tot het nieuwe emplacement werd 370 900 m<sup>3</sup> slappe klei en schelpachtige baggerspecie verwijderd, waarvan 255 600 m<sup>3</sup> benut werd voor de vorming van dat emplacement en 43 000 m<sup>3</sup> voor de ophooging van een terrein, bestemd voor afstand in huur aan de Bataafsche Petroleum Maatschappij.

Te Semarang werd voor het op diepte houden ten behoeve van de scheepvaart van het vaarwater in de Kali-lama, de Kali-baroe, de Semarang-rivier, de Visschershaven, de Voorhaven en het Havenkanaal, een hoeveelheid van 223 900 m<sup>3</sup> slib verwijderd, terwijl voor de uitdieping van het Ooster-bandjirkanaal 82 000 m<sup>3</sup> grond weggebaggerd werd, waarvan 60 700 m<sup>3</sup> werd opgespoten voor de verbetering van de terreinen langs dat kanaal.

In het belang der assaineering werd van eerstgenoemde hoeveelheid baggerspecie 50 500 m<sup>3</sup> benut voor het dempen van de moerassen nabij de Kali-lama, terwijl voor verbetering van den waterafvoer in de Kali-lama en de Semarang-rivier eenige ondiepten opgeruimd werden. Het grondverzet hiervoor bedroeg 18 000 m<sup>3</sup>.

Te Soerabaja werd voor de instandhouding van de vereischte bodemdiepte uit de havenkom 782 800 m<sup>3</sup> en uit de Kalimas 349 200 m<sup>3</sup> slib weggebaggerd. Voorts werd uit de landingskom nabij het vliegkamp Morokrengangan en uit het toegangskanaal naar die kom 255 300 m<sup>3</sup> slib verwijderd.

Voor het op diepte brengen van een gedeelte van de buitenhavenkom, het scheepvaartkanaal en het Java-kanaal te Tandjoengpriok werd een hoeveelheid van 461 060 m<sup>3</sup> grond weggebaggerd. De vaargeul buiten de havenhoofden werd



over een lengte van 750 m en een breedte van 150 m tot 10 m beneden laag water uitgediept. De hoeveelheid slib, die hiervoor verwijderd moest worden, bedroeg 263 440 m<sup>3</sup>. Van genoemde hoeveelheden werd 493 000 m<sup>3</sup> benut voor de ophooging van laag gelegen terreinen nabij het Lagoakanaal.

Voor de verbreding van de Westergracht werd 47 400 m<sup>3</sup> specie opgebaggerd, bestaande uit slappe klei en karangsteen.

Als onderdeel van de uitbreidingswerken aan de 3de binnenhaven werd voor de uitdieping van deze haven een hoeveelheid van 127 600 m<sup>3</sup> kleiachtige specie verwijderd, terwijl voor eene bodemverbetering onder de caissons en de ophooging van het achtergelegen kadeterrein 503 500 m<sup>3</sup> zand langs de kust bij de Visschershaven gebaggerd werd, waarvan 414 500 m<sup>3</sup> opgespoten en 89 000 m<sup>3</sup> gestort werd.

Uit de havens van Cheribon, Tegal, Pekalongan, Tjilatjap en Manado werd een hoeveelheid slib verwijderd van respectievelijk 81 186, 110 250, 80 570, 87 360 en 10 230 m<sup>3</sup> of totaal 369 600 m<sup>3</sup>.

De in 1929 voor rekening van de Gemeente Palembang aangevangen werken, bestaande uit het ophoogen van laaggelegen terreinen, het dempen van de Kali Tengkoeroek en het maken van zanddepôts, werden in 1930 beëindigd met het baggeren en opspuiten van 5300 m<sup>3</sup> zand. Het zand werd gebaggerd uit de Moesirivier bevenstrooms van Kertapati.

Voor den Zuid-Sumatra-spoorweg werd te Kertapati eenig bagger- en perswerk verricht ter verbetering van de nieuwe prauwenhaven, waarbij 6900 m<sup>3</sup> zand verwerkt werd.

Voor de uitbreiding van de fabrieksterreinen van de Koloniale Petroleum Maatschappij te Soengei-Gerong nabij Palembang werd 361 200 m<sup>3</sup> zand opgespoten. Deze hoeveelheid werd gebaggerd uit de Moesi en de Komerang.

Het totale grondverzet gedurende 1930 bedroeg  $\pm$  7 559 100 m<sup>3</sup>, waarvan 1 783 100 m<sup>3</sup> opgespoten werd.

De geldelijke uitkomsten van het baggerbedrijf in de jaren 1926 t/m 1930 zijn in onderstaande tabel vereenigd.

	Jaar.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.
Gewone dienst. . .	Ontvangsten	f3 339 000	f3 500 000	f4 195 000	f4 525 000	f4 217 000
	Uitgaven	2 288 000	2 336 000	2 850 000	3 274 000	3 110 000
	Overschot	1 051 000	1 164 000	1 164 000	1 345 000	1 107 000
Buitengewone dienst	Uitgaven	18 000	267 000	130 000	130 000	100 000

## 6. Bebakening, Kustverlichting, Loodswezen, Hydrografische opnemingen.

Van de 4 bebakeningsschepen deden er drie, de „Castor”, de „Pollux” en de „Hoofdinspecteur Zeeman”, behoudens de tijdperken voor dokken, herstelling en onderhoud, onafgebroken dienst, terwijl het 4de, de „Pharus”, als reserveschip is opgelegd bij het Marine-Etablissement te Soerabaja.

Medio Februari 1931 bedroeg het aantal onbewaakte lichtbakens 100 (90)<sup>1)</sup>, waaronder 36 (32) met acetyleenlicht, 47 (46) met blauwgasgloeilicht, 2 (2) met vetgaslicht-open-vlam, 11 (7) met vetgasgloeilicht, 1 (0) met petroleumgloeilicht (Petromax) en 3 (3) met electrisch licht. Het aantal te water liggende lichtboeien bedroeg 93 (92), waarvan 1 met acetyleenlicht en de overige met vetgasgloeilicht, terwijl 26 (28) lantaarnboeien uitlagen.

Het voor de lichtboeien en eenige bakens benoodigde vetgas wordt op de onder den Dienst van Scheepvaart ressorteerende gasfabrieken te Soerabaja, Palembang en Belawan gestookt.

Op eerstgenoemde fabriek wordt tevens het blauwgas vervaardigd, dat van daar ten behoeve van de in den Archipel op deze gassoort brandende lichtbakens

<sup>1)</sup> Het getal tusschen haakjes geeft het aantal aan op einde Maart 1930.



en lichtscheper, in vloeibaren toestand in stalen cylinders wordt gedistribueerd. Daartoe is in 1930 ruim 500 K.G. vervaardigd.

Het aantal te water liggende tonnen bedroeg medio Februari 1931 332 (340), terwijl het totale aantal ijzeren, houten en steenen bakens (geleide- en andere merken inbegrepen, doch exclusief de lichtbakens en de z.g. niet officieele merken) 465 (446) bedroeg. Het streven blijft er op gericht om zooveel mogelijk de veel onderhoud vereischende tonnen door bakens te vervangen.

Voorts waren er 8 (8) loodslichtscheper, welke dienen voor het voeren van een verkenninglicht voor het aanloopen van riviermondingen en zeegaten, zoo- mede als logementsschip voor de in- en uitvarende loodsen, en 2 (2) onbewaakte lichtscheper.

Het aantal bewaakte kustlichten bedroeg 152 (151), waarvan 30 met petroleumlicht, 5 (6) met petroleumgloeilicht, 5 (4) electrisch, 5 (4) met pharoline en 107 (107) met acetyleenlicht. Het daarop geplaatste personeel bestond uit 52 (49) hoofdlichtwachters, 303 (303) lichtwachters (inclusief de reserve) en 88 (88) koelies.

Bovendien zijn op verschillende reeden in den Archipel nog 184 (180) kleinere havenlichten aanwezig.

Totaal worden dus in den Archipel des nachts 565 (551) kustlichten getoond.

Loodsdiensten zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Soerabaja, Tjilatjap, Emma- haven, Palembang, Belawan-Deli, Aroebai, Sambo, Balikpapan, Samarinda, Tarakan en Makassar. De havenmeesters op deze plaatsen zijn superintendent van het loodswezen. Het corps loodsen bestaat uit 48 loodsen der 1ste klasse en 35 loodsen der 2de klasse.

Aan loodsgelden werd geïnd:

Havens.	1928.	1929.	1930.
Tandjoengpriok (Batavia) . . . . .	f 237 786	f 263 152	f 247 486
Soerabaja en Grisee . . . . .	1 082 320	1 215 636	1 179 261
Tjilatjap . . . . .	85 211	88 921	74 097
Emmahaven (Padang) . . . . .	116 512	134 235	127 012
Aroebai en Babalan-geul. . . . .	53 879	102 958	107 976
Belawan (Deli) . . . . .	297 052	380 761	378 705
Sambo . . . . .	90 073	80 079	79 983
Palembang . . . . .	349 820	458 326	540 290
Balikpapan . . . . .	267 288	337 681	297 048
Koetei-rivier . . . . .	95 677	102 887	84 613
Tarakan . . . . .	102 926	100 253	92 016
Makassar . . . . .	112 912	127 755	123 423
Java en Madoera . . . . .	f 1 163 160	f 1 117 400	f 1 090 561
Buitengewesten . . . . .	1 841 271	2 014 826	1 956 116
Totaal . . . . .	f 3 004 000	f 3 132 000	f 3 047 000

Hieruit blijkt, dat de inkomsten aan loods- en bakengelden een geringen terugslag ondervonden van de malaise. Het feit, dat het verschuldigde bedrag wordt berekend naar den bruto-inhoud der scheper, dus geen verband houdt met de hoeveelheid lading — met uitzondering van een paar havens, waar het loodstarief mede is gebaseerd op den diepgang — heeft daartoe bijgedragen.

Het loodsdienstbesluit (I.S. 1927 n°. 63) is nader gewijzigd bij G.B. 12 Dec. 1930 n°. 28 (I.S. n°. 425) met betrekking tot Belawan.



De regeling van de belooningen voor havenmeesters voor werkzaamheden, op verzoek van belanghebbenden verricht, in verband met het beloodsen van schepen in havens, waar geen verplichte loodsdienst is ingevoerd, is nader gewijzigd bij G.B. 29 Nov. 1930 n°. 12 (I.S. n°. 412).

De hydrografische opnemingen hadden in 1930 geregelden voortgang.

Het opnemingsvaartuig „Tydeman” vertrok na hersteld te zijn op 28 Maart 1930 naar de Kei-eilanden om aldaar de werkzaamheden voort te zetten. Tevens werd de bewesten de Kei-eilanden liggende Tajando-groep in kaart gebracht, welke opname medio Mei gereed kwam. Aangezien de moesson toen reeds te sterk doorstond, konden de laatste in dit gebied resterende eilanden Fodal, Wonin en Manggoer („Drie Gebroeders”) niet meer worden opgenomen, en werd naar Ambon teruggekeerd, van waar het schip medio Juni weer vertrok naar de Noordkust van Nieuw-Guinee om aldaar de in September 1929 afgebroken opname voort te zetten. Deze opname kwam in September 1930 gereed, zoodat thans de geheele Noordkust van Nieuw-Guinee, inclusief het Sentani-meer, tot aan de 140ste lengtegraad in kaart is gebracht, met uitzondering van de Schouten-eilanden en Mapia. Begin November werd dit terrein verlaten en na verversching te Ambon, vertrok het schip medio van die maand naar de Tajando-eilanden voor het in kaart brengen der „Drie Gebroeders” en de bocht van Totoad, welke opname begin December gereed kwam. De Molukken zijn thans volledig in kaart gebracht.

Het Gouvernements opnemingsvaartuig „Van Doorn” vertrok in Maart 1930 naar het opnameterrein, de Sangihe- en Talaud-groep, waar gedurende de maand Mei de Nenoesa-eilanden in kaart gebracht werden. De opname der Talaud-eilanden is hiermede beëindigd.

Van medio Juni tot medio Juli 1930 werden de werkzaamheden ter Noordkust van de Tomini-bocht hervat; deze reis werd tevens benut voor het verrichten van partieele opnamen in den Spermonde-archipel.

Op 15 September vertrok het schip wederom van Soerabaja naar Manado, waarbij enkele locale onderzoeken in de Kleine Soenda-eilanden werden ingesteld. Van begin October tot medio December werden de opname-werkzaamheden bij de Sangihe-eilanden voortgezet, waarna in verband met den doorstaanden moesson dit gebied moest worden verlaten. Begin Januari 1931 vertrok het schip naar de Tomini-bocht; de opnemingswerkzaamheden hiervan zal medio 1931 gereed komen.

Door den Gouvernements opnemer „Orion” werd van half Maart tot begin April 1930 de monding der Rokan-rivier herzien, waarna de opname ter Oostkust van Sumatra werd voortgezet. Intusschen had in de tweede helft van de maand Juni de periodieke opname van het Westervaarwater van Soerabaja plaats, waarbij tevens het Zuidelijk gedeelte der lichtenlijn van Djamoelang-rif af tot aan de witte lichtboei van Middenrug werd herzien. Vervolgens werden van begin Juli 1930 af wederom de werkzaamheden op het opnameterrein ter Oostkust van Sumatra hervat.

Van medio October tot begin November werden, behalve de herziening van de reede Merak (Java's Westkust), eenige locale onderzoekingen ter Westkust van Borneo ingesteld.

In November 1930 geschiedde wederom de periodieke opname van het Westervaarwater van Soerabaja, ditmaal uitgebreid tot Oedjoeng Pangka.

Begin Januari 1931 werden de opnamewerkzaamheden ter Oostkust van Sumatra voortgezet.

Het opnemingsvaartuig „Willebrord Snellius” was tot medio November 1930 ter beschikking van de op instigatie der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën ondernomen oceanografische expeditie. Na afloop hiervan kwam het schip bij het Marine-Etablissement te Soerabaja in timmering, teneinde gereed te worden gemaakt voor opnemingsvaartuig. In Februari of Maart 1931 wordt met de herziening van de Koetei-delta aangevangen.

## 7. Scheepvaart.

Bij G. B. 8 Aug. 1930 n°. 38 (Bb. n°. 12365) is eene nieuwe instructie voor den hoofdinspecteur, hoofd van den dienst van scheepvaart, vastgesteld.



a. *Overzicht van de scheepvaart.* Ook voor de scheepvaart in Ned.-Indië is het jaar 1930 ongunstig geweest.

De totale netto-inhoud der (aangekomen) handelsschepen in het verkeer binnen Nederlandsch-Indië bedroeg in 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929 en 1930 onderscheidenlijk 97,1, 108,6, 116,2, 125,6, 134, 152, 164 en 156,9 miljoen m<sup>3</sup> gevende tot 1930 een jaartoe name onderscheidenlijk van 11,8, 7, 8,1, 6,7, 15 en 8 %; doch in 1930 een afname van 4,3 %.

Met betrekking tot den totalen netto-inhoud der (aangekomen) handelsschepen uit het buitenland zijn deze getallen respectievelijk 19,4, 21,8, 23,7, 26,1, 27,2 31,5, 34,9 en 34,2 miljoen m<sup>3</sup>.

Ook hierbij was tot 1930 een jaartoe name te constateeren van onderscheidenlijk 13, 8, 10, 4,3, 16 en 10,8 %, terwijl in dat jaar een afname plaats had van 2 %.

Wat de nationaliteiten der in Indië uit het buitenland aangekomen schepen betreft nam in 1930 de totale inhoud der schepen onder Nederlandsche vlag een weinig en die onder Japansche vlag belangrijk toe, terwijl de totale inhoud der schepen onder Engelsche en Duitsche vlag afnamen en de vaart onder de overige vlaggen stationnair bleef. In de vaart binnen Ned.-Indië nam de vaart onder Nederlandsche, Britsche en Duitsche vlag een weinig af, onder Japansche vlag echter toe.

Het aandeel in het verkeer van Ned.-Indië met de verderaf gelegen landen, de groote scheepvaart, van schepen onder Nederlandsche vlag bedroeg in de jaren 1926, 1927, 1928, 1929 en 1930 onderscheidenlijk 36,1, 36,9, 37,4, 32,7, 33 en 33 %, dat van schepen onder Britsche vlag 38, 38,8, 39,3, 41,1, 40 en 36,3 %, onder Duitsche vlag 6,4, 7,5, 8,6, 9,6, 7,9 en 7,5 %, onder Japansche vlag 10,4, 8,4, 6,9, 5,6, 5,8 en 8,7 %, onder Scandinavische vlag 4, 4,1, 4,1, 5,5, 8,6 en 9,6 % en onder Amerikaansche vlag 3,4, 3,2, 2,3, 3,2, 2,4 en 2,3 %. De overige vlaggen droegen gezamenlijk slechts ongeveer 2 % bij.

Door de stoomvaartmaatschappijen die het verkeer op Nederlandsch-Indië onderhouden, werden over de geheele linie verlaagde vrachten ingevoerd, ten einde het aanbod van lading te stimuleeren, echter zonder veel succes. Gedurende vrijwel het geheele jaar werd met wanruimte gevaren; in alle richtingen was de achteruitgang in het aanbod van lading groot; in het Europa-verkeer b.v. ruim 30 % vergeleken met 1929.

In de vaart op Europa kwam de teruggang van het vervoer tot uiting bij bijna alle producten, in het bijzonder echter bij de veevoeder-artikelen.

Het kwantum der importgoederen verminderde vooral sterk in de tweede helft van 1930, hetgeen eensdeels moet worden toegeschreven aan de verminderde koopkracht (door onverkoopbaarheid van vele bevolkingsproducten), anderdeels doordat eenerzijds de Japansche invoeren op allerlei gebied in 1930 werden uitgebreid, terwijl anderzijds nieuwe industrieën zich op Java vestigden.

De rijst-export van Java naar Europa nam ten opzichte van 1929 weder af; dit vervoer is practisch van weinig belang geworden.

Het suikervervoer in 1930 van Java naar Europa was gering evenals het ladingaanbod van en naar de Westkust van Noord-Amerika per Java-Pacific-lijn. De export van suiker bleef bij vorige jaren zeer ten achter.

Het vervoer van palmolie in bulk van Sumatra's Oostkust per Java—New York lijn nam toe, terwijl het aanbod van lading voor Britsch-Indië per Java—Bengalen-lijn bevredigend was; er kon op deze laatste lijn zelfs een geringe toename van suikervervoer ( $\pm$  21 000 ton) worden geconstateerd. Het vervoer van rijst van Burma naar Nederlandsch-Indië nam eveneens toe en wel met  $\pm$  31 000 ton.

Ook het passagiersvervoer op Europa onderging, zij het niet in die mate, vermindering; bij dit vervoer trad eene merkbare verschuiving naar de lagere klassen op.

Het pelgrimsvervoer (seizoen 1930—1931) nam, vergeleken met het voorafgegane seizoen in sterke mate af.

De toename van het vervoer van buitenlanders met de maildiensten van de



stoomvaartmaatschappijen „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd” hield aan, hetgeen ten deele te danken is aan de bekendheid, welke de Nederlandsche schepen verkrijgen in het geheele Oosten, ten deele aan het toenemend wereldtoerisme.

Door het gedurende 1930 in de vaart komen van de snelloopende motorschepen „Johan van Oldenbarnevelt”, „Marnix van St. Aldegonde” en „Baloe-ran”, in 1931 gevolgd door de „Dempo”, zoomede door opvoering van de snelheid der schepen „P. C. Hooft”, „Indrapoera” en „Slamat” door middel van verandering der machine-installaties, werden deze maatschappijen in staat gesteld van medio 1931 af den wekelijkschen maildienst op Europa met 12 in plaats van 14 schepen te onderhouden.

Door den korteren reisduur werden ook de passagiersbelangen gediend.

Indien gebruik wordt gemaakt van den regelmatigen vliegdienst der Koninklijke Ned.-Indische Luchtvaart Maatschappij, zal de duur van de reis van Europa naar Java v.v. tot 18 dagen zijn teruggebracht.

De Java-China-Japan-lijn had gedurende verslagjaar nog met andere moeilijkheden dan de overige scheepvaartmaatschappijen te kampen.

De waardedaling van het zilver, welke zich inzette in de tweede helft van 1929, nam in 1930 buitengewone afmetingen aan. Ofschoon dit den export van China naar Nederlandsch-Indië stimuleerde, konden de vrachten niet in verhouding tot de daling van den waardemeter verhoogd worden, zoodat de quantitative toename van het vervoer geen meerdere inkomsten opleverde; het opnemen van Java's export door China werd hierdoor eveneens bemoeilijkt, doch gecompenseerd door de inzinking der Indische productieprijzen in den loop van het verslagjaar, zoodat de vervoerde hoeveelheden ten slotte toegenomen zijn ten opzichte van 1929.

De export van Makassar en het boonenvervoer Dalny/Java konden vrij bevredigend worden genoemd. Het vervoer van hout en producten van Oost-Borneo naar China en Japan, benevens de export van Japan naar Oost-Borneo nam toe, doch was nog niet winstgevend.

Behalve de genoemde moeilijkheden ondervindt de Java-China-Japan-lijn bovendien nog den druk van scherpe concurrentie in het vrachtvervoer door Japansche scheepvaartlijnen.

De Koninklijke Paketvaart Maatschappij bracht door het steeds verminderde aanbod van lading wijziging in haar dienstregeling, zette kleinere schepen op lijnen welke vóórdien door grootere werden bevaren en moest ten slotte overgaan tot het opleggen van haar te veel aan scheepsruimte, zoodat einde Maart 1931 te Singapore 5 en te Tandjoengpriok 6 schepen waren opgelegd.

b. *Overzicht van de riviervaart.* De riviervaart, waaronder verstaan wordt de vaart met alle vaartuigen, welke uitsluitend gebruikt worden op reeden, rivieren en binnenwateren, biedt te weinig gegevens om eene vergelijking met vorige jaren te kunnen maken.

Door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werden de volgende rivierdiensten gedurende 1930 geregeld bevaren:

- de Moesi- en Lematang-diensten vanuit Palembang,
- de Saroelangoen- en Tebo-diensten vanuit Djambi,
- de Beroemoen-dienst vanuit Paneh,
- de Negara- en Barito-dienst vanuit Bandjermasin.

Een overzicht van het aantal en de inhoud der vaartuigen, waarmede de riviervaart wordt onderhouden, wordt in tabelvorm opgenomen in het 2de deel van dit Verslag.

Het vrachtenvervoer op de rivierdiensten bleef over het algemeen stationair en ondervond weinig invloed van de algemeene economische depressie.

c. *Bedrijfsoverzichten der Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen in Indië werkzaam.* Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Het onderhouden der verschillende scheepvaartverbindingen in den Indischen Archipel ingevolge de tus-



schen de Regeering en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij gesloten overeenkomst (L. S. 1926 n°. 71 en Bb. n°. 10992), had gedurende 1930 op normale wijze volgens dienstregeling plaats.

De Java—Australië-Lijn werd in geregelden maandelijkschen dienst bevangen door de stoomschepen „Nieuw Holland” en „Nieuw Zeeland”. Extra reizen op deze lijn werden gemaakt o.a. voor het afhalen van paarden uit Australië, bestemd voor het leger.

De Saigon—Java—Noumea-Lijn werd gedurende verslagjaar in 3-maandelijkschen dienst bevangen.

Met de Deli—Straits—China-Lijn werd een 14-daagschen dienst onderhouden tusschen Belawan-Deli, Singapore, Swatow en Amoy v.v.

De Siam—Sumatra—Borneo-Lijn werd tegen het einde van verslagjaar als afzonderlijke lijn opgeheven, doch het vervoer werd verder op dezelfde wijze bewerkstelligd met de schepen, varende op de hieronder te noemen Java—Siam-Lijn.

Van Bangkok uit werden op de Siam—Sumatra—Borneo-Lijn acht afvaarten gegeven.

Op de Java—Siam-Lijn werden 21 afvaarten van Java en 18 van Bangkok gegeven.

Op de Deli—Rangoon-Lijn werden 26 reizen, op de Molukken—Saigon-Lijn 14 reizen volbracht.

Behalve bovenstaande reizen werden gedurende 1930 24 kolenreizen gemaakt naar Bangkok, Rangoon, Hongkong, Canton en Saigon.

De volgende cijfers geven een overzicht omtrent het bedrijf der Maatschappij gedurende 1930 in vergelijking met het jaar 1929.

Aantal zeemijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd:

	1929	1930
Geregelde lijnen (zonder riviervaart) .....	3 475 696	3 442 979
Sleep- en rivierdiensten .....	185 533	180 396
Extra reizen .....	280 846	261 220
Zout- en kolenvervoerende schepen .....	553 137	571 205
Java—Australië-Lijn .....	137 375	132 974
Deli—Straits—China-Lijn .....	109 438	105 320
Java—Siam-Lijn .....	79 240 <sup>1)</sup>	69 554
Siam—Sumatra—Borneo-Lijn .....	12 432	14 739
Rangoon—Deli-Lijn .....	42 760	45 221
Saigon—Molukken-Lijn .....	63 092 <sup>1)</sup>	52 616
Saigon—Java—Noumea-Lijn .....	20 613	42 610
Overige buitenlandse reizen .....	163 662 <sup>1)</sup>	152 682
	<u>5 123 824<sup>1)</sup></u>	<u>5 051 516</u>

Passagiers vervoerd op de verschillende lijnen in den Archipel:

	1929	1930
Gouvernementspasagiers .....	117 377 <sup>1)</sup>	117 502
Particuliere passagiers .....	1 229 913 <sup>1)</sup>	1 027 340
	<u>1 347 290<sup>1)</sup></u>	<u>1 144 842</u>

In totaal werden in 1930 1 144 842 passagiers vervoerd, tegen 1 347 290 in 1929.

<sup>1)</sup> Verbeterd.



Op 1 Januari 1930 bestond de vloot uit 137 schepen (120 stoomschepen en 17 motorschepen) metende bruto 270 499 R.T. (765 512 m<sup>3</sup>) en netto 158 962 R.T. (449 362 m<sup>3</sup>).

Op 31 December 1930 bestond de vloot uit 145 schepen (113 stoomschepen en 32 motorschepen; 88 passagiersschepen en 57 vrachtschepen) met een totalen scheepsinhoud van bruto 285 361 R.T. (807 572 m<sup>3</sup>) en netto 169 784 R.T. (480 489 m<sup>3</sup>).

#### *Java—China—Japan-Lijn.*

Deze lijn onderhield gedurende 1930 de volgende lijndiensten:

Batavia/Hongkong en Shanghai sneldienst, een met 3 schepen onderhouden 14-daagsche dienst, die de havens Batavia—Hongkong—Amoy—Shanghai—Amoy—Hongkong—Manilla—Makassar—Soerabaja aandoet. Boeleng werd een enkele maal tusschen Makassar en Soerabaja aangehouden ter ontscheping van toeristen. Evenals het vorige jaar, werd Amoy op de uitreis uitsluitend aangehouden voor het debarkeeren van passagiers.

Soerabaja en Makassar/Hongkong en Shanghai-sneldienst.

Deze, bij den aanvang van het jaar afzonderlijk bevaren lijnen werden medio 1930 wederom gecombineerd en met vijf schepen bevaren als een 14-daagschen dienst: Soerabaja—Makassar—Balikpapan—Hongkong—Amoy—Shanghai—Dalny—Keelung—Amoy—Hongkong—Batavia.

Een enkele maal werd op de uitreizen Swatow bediend.

Java—Japan-dienst.

Deze dienst werd bevaren met vier schepen als een 14-daagschen dienst op de route: Java—Makassar—Balikpapan—Yokohama—Nagoya—Kobe/Osaka—Mojji—Kobe/Osaka—Makassar—Soerabaja—Java.

Java—Indo China-Lijn.

Deze lijn onderhield in den aanvang van het jaar nog een geregelden maandelijkschen dienst Java—Saigon v.v., welke echter later, in verband met het ladingaanbod, facultatief werd gesteld.

Celebes en Oost-Borneo/China en Japan-dienst.

Deze lijn werd geopend in Maart 1929 en in het verslagjaar met twee eigen schepen bevaren („Tjipanas” en „Tjiliwong”).

De route Balikpapan—Samarinda—Sandakan—Hongkong—Shanghai—Japan—Manado—Samarinda—Balikpapan werd gehandhaafd, doch in de latere maanden van het jaar werd Hongkong ook op de terugreizen aangedaan.

De vloot van de Java—China—Japan-Lijn bleef in 1930 ongewijzigd uit 18 schepen bestaan. In Juli 1930 strandde het stoomschip „Tjikandi”, tengevolge van typhoonweder en niet gekeerde rotsen op de China-kust; het schip kon behouden te Shanghai worden binnengebracht en werd te Nagasaki gerepareerd.

*N.V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”.*

Door het in de vaart brengen van de motorschepen „Poelau Tello”, „Talisie”, „Tanimbar” en „Tabinta” werd een economischer exploitatie der vrachtdiensten verkregen. Onder handhaving van de sneldiensten op vaste data werden de afvaarten der vrachtbooten van en naar Ned.-Indië in vrij sterke mate ingekrompen.

Van de bestaande vloot werden in verband met den versnelden maildienst (waardoor de dienst met 2 schepen minder zal kunnen worden onderhouden) de schepen „Koningin der Nederlanden” en „Prinses Juliana” verkocht; de stoomschepen „Karimata”, „Krakatau” en „Karimoen” werden eveneens aan het einde van 1930 aan andere reederijen verkocht.

Het doorvoerkeer liep van 253 000 last in 1929, terug tot 197 275 last in 1930.



### N.V. Stoomvaart Maatschappij „Rotterdamsche Lloyd”.

De maildienst Holland—Java vice-versa verliep regelmatig; het passagiersvervoer Europa—Indië v.v. in 1930 kon zich echter niet op het peil van 1929 handhaven.

In Mei van het verslagjaar arriveerde het nieuwe motormailschip „Baloeran” voor het eerst in Indië. De aangeboden plaatsruimte werd met dit schip dusdanig vergroot, dat geen extra-afvaarten met passagiersschepen meer behoeften te worden gegeven.

Het stoomschip „Tabanan” ondernam in April 1930 zijn laatste thuisreis.

In 1930 kwamen de volgende nieuwe motorvrachtschepen, met passagiersaccomodatie, in de vaart: „Kota Tjandi”, „Kota Pinang” en „Kota Agoeng”.

De aflevering van de „Kota Nopan” werd vertraagd.

Voor dit type schepen bestaat veel belangstelling van de zijde van passagiers; slechts aan een klein gedeelte der passage-aanvragen voor een „Kota”-schip kon worden voldaan.

De passage-tarieven bleven op hetzelfde peil als in 1929.

Twee schepen, nl. de „Medan” en de „Ternate” werden uit Ned.-Indië aan sloopers in Japan afgeleverd.

In totaal gaf de Rotterdamsche Lloyd in 1930 van Ned.-Indië naar Europa 26 afvaarten met passagiersschepen en 39 met vrachtschepen.

### De Java—New-York-Lijn.

In 1930 werd de, in 1929 ingestelde wekelijksche dienst, welke door de Stoomvaart Maatschappijen „Nederland”, de „Rotterdamsche Lloyd”, de Nederlandsche Stoomvaart Maatschappij „Oceaan” en de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart Maatschappij (Holland—Amerika Lijn) gezamenlijk wordt onderhouden, weder ingekrompen tot een afwisselenden 10- en 11-daagschen dienst. Het ladingaanbod van en naar de Oostkust van Noord-Amerika werd nl. door de ongunstige tijden in ernstige mate beïnvloed.

### Java—Pacific-Lijn/Java—Bengalen-Lijn.

Deze lijn wordt onderhouden door de Stoomvaartmaatschappijen „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd” in onderlinge samenwerking.

In de laatste maanden van verslagjaar kwam een einde aan den jarenlangen concurrentiestrijd tusschen de Java—Pacific-Lijn en de Java—Bengalen-Lijn eenerzijds en de Kerr Line anderzijds, door het aangaan eener overeenkomst, waardoor de diensten dezer Maatschappijen met ingang van 1 Januari 1931 werden gecombineerd tot de „Silver-Java-Pacific-Lijn”. Deze nieuwe lijn onderhoudt van dat tijdstip af een maandelijkschen dienst van Calcutta via Singapore en Manilla naar de Westkust van Amerika v.v. en een 14-daagschen van Calcutta via Rangoon, Belawan, de Straits en Java naar de Westkust van Amerika v.v.

d. *Overheidsbemoeyenis met de particuliere scheepvaart.* Onder leiding van den Hoofdinspecteur van Scheepvaart vond het *schepentoezicht*, uitgeoefend door de beroepshavenmeesters, bijgestaan door technische experts, op normale wijze plaats.

Bijzonderheden deden zich niet voor. Het registreeren van schepen, vallende onder de Schepenordonnantie-1927 (I.S. 1927 n°. 33) en het voorzien van deze schepen van de krachtens die ordonnantie voorgeschreven certificaten kwam gereed, zoodat de volle aandacht kon worden gewijd aan het geregelde toezicht.

Ter verzekering van de naleving van de voorschriften der Nederlandsche Schepenwet door Nederlandsche schepen binnen het Nederlandsch-Indisch rechtsgebied zijn bij G.B. 21 Juni 1930 n°. 1 (I.S. n°. 226) de noodige regelen vastgesteld. Indien de hier bedoelde schepen geruimen tijd in de Indische wateren verblijven, vindt op grond van dit besluit het periodiek uitrustingsonderzoek en het onderzoek naar den algemeenen toestand bij dokkingen in den vervolge in Indië plaats; afschriften der betreffende rapporten worden den Hoofdinspecteur voor de Scheepvaart in Nederland toegezonden.



Bij G. B. 7 Oct. 1930 n<sup>o</sup>. 29 (I. S. n<sup>o</sup>. 359) is de schepenordonnantie-1927 (I. S. n<sup>o</sup>. 33) toepasselijk verklaard op vaartuigen van den Lande, verhuurd aan particulieren en met particulieren bemand.

Door een Inspecteur van Scheepvaart werd in 1930 als gedelegeerde deelgenomen aan eene Internationale Conferentie te Londen ter „Vaststelling van de Lastlijn van schepen voor verschillende Vaartgebieden en onder verschillende Omstandigheden”, zoomede aan eene Internationale Conferentie te Lissabon, de „Unificatie van Kustverlichting, Bebakening en Betonning” betreffende.

Met het oog op den afloop op 31 December 1930 van het tusschen de Indische Regeering en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij gesloten z.g. Groot Archipelcontract werden onderhandelingen gevoerd omtrent eene hernieuwing van deze overeenkomst welke in 1930 beëindigd werden. Sedert is bij de wet van 23 Dec. 1930 (N.S. n<sup>o</sup>. 491, I.S. n<sup>o</sup>. 454) aan den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië machtiging verleend om met de K.P.M. een nieuwe overeenkomst aan te gaan betreffende het onderhouden van scheepvaartverbindingen in Ned.-Indië op de daarin aangegeven voorwaarden. De krachtens deze machtiging gesloten nieuwe overeenkomst (zie Bb. n<sup>o</sup>. 12 451) is in aansluiting aan de oude overeenkomst met ingang van 1 Januari 1931 in werking getreden.

De voornaamste verschillen tusschen de oude en de nieuwe overeenkomst zijn de volgende:

1<sup>o</sup>. De duur van de thans geldende overeenkomst is in stede van op 5 jaren, als in het vroeger contract, gesteld op 15 jaren, met dien verstande, dat partijen het recht hebben om met inachtneming van een opzeggingstermijn van 2 jaren het contract eerder te ontbinden, zullende dit echter een minimum looptijd van 5 jaren, dus tot 1 Januari 1936, moeten hebben.

2<sup>o</sup>. In stede van een mijlentarief voor het vervoer van landsreizigers en goederen worden thans de voor particuliere reizigers en goederen geldende tarieven met een rabat van 15 % gevolgd, hetgeen tot eene belangrijke besparing leidt. Indien de voor particulieren geldende passage- en vrachttarieven dalen, zal het Land deze daling volgen; ook eene eventuele stijging dier tarieven zal het Land volgen, mits de tarieven niet uitgaan boven de op 1 Januari 1929 geldende particuliere tarieven, tenzij de stijging van het algemeen indexcijfer, als gepubliceerd door het Centraal Kantoor voor de Statistiek in Ned.-Indië boven het gemiddeld voor 1929 geldend indexcijfer dit wettigt en slechts hoogstens in evenredigheid met zoodanige stijging.

Hierdoor is een systeem verkregen, dat het Land tegen onvoldoend gemotiveerd opvoeren der tarieven boven het niveau 1929 behoedt; slechts indien de algemeene duurte dit wettigt, kunnen de tarieven dus boven dit niveau stijgen.

3<sup>o</sup>. In de nieuwe overeenkomst wordt op betere wijze dan in de oude voorzien in het toezicht van Regeeringswege op de voor het vervoer van particuliere reizigers en goederen geldende tarieven.

Was dit vroegere toezicht op het particuliere vervoer meer gedetailleerd, thans is een ander systeem verkozen; hierbij blijft de K.P.M. zich evenals in het oude contract verbinden aan de gerechtvaardigde bezwaren nopens de particuliere tarieven tegemoet te komen, doch daarnevens is een college, Zeevervoersraad genoemd, ingesteld, welke Raad door de Regeering wordt geraadpleegd, indien nopens deze tarieven geen overeenstemming kan worden verkregen.

De Regeering kan het advies van het College openbaar maken. In den Raad hebben zitting een door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen vertegenwoordiger van den Lande, als hoedanig de Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart is aangewezen, een Lid der Directie der Koninklijke Paketvaart Maatschappij en een door genoemde leden aan te wijzen, derde, voorzittend lid.

Indien de Regeering, den Zeevervoersraad gehoord, te kennen geeft, dat eenig particulier tarief behoort te worden gewijzigd, dan zal de Maatschappij hieraan gevolg geven, tenzij dit naar haar inzien zou leiden tot voor haar niet te aanvaarden gevolgen, in welk geval de K.P.M. de overeenkomst met een termijn van zes maanden kan opzeggen, echter met dien verstande, dat de Regeering het recht heeft te verlangen, dat na beëindiging van het contract de bepalingen daarvan —



met uitzondering van het toezicht op de particuliere tarieven — nog hoogstens 2 jaar van kracht blijven. Hierdoor zal ontwrichting van het vervoer in den Archipel worden voorkomen, terwijl der Regeering tijd blijft om maatregelen te treffen om op andere wijze in dit vervoer te voorzien.

4°. Naast de bestaande 3de passagiersklasse met Europeesche voeding is een 3de klasse met Inlandsche voeding ingevoerd, teneinde die categorie van landsdienaren, die vroeger in de 4de klasse reisden en op betere accomodatatie aanspraak konden maken, die accomodatatie te verschaffen.

5°. De autonome ressorten zijn in de gelegenheid gesteld zich bij de overeenkomst aan te sluiten teneinde zich van de daaruit voortvloeiende voordeelen te verzekeren.

6°. De vergoeding voor het postvervoer wordt voortaan periodiek vastgesteld naar de uitkomsten van opnamen van den omvang van dat vervoer; in deze vergoeding is niet meer begrepen de algemeene vergoeding voor het nakomen van de voor de Maatschappij uit de overeenkomst voortvloeiende verplichtingen, welke laatste vergoeding op een aanzienlijk lager bedrag dan voorheen is gesteld, n.l. f 200 000.

7°. De jaarlijksche kosten der thans voorgestelde overeenkomst zijn  $\pm 18\%$  minder dan die van het loopend contract.

Uit een en ander moge blijken, dat de thans geldende overeenkomst een tweeledig belang dient, n.l. enerzijds het belang van het Gouvernement, dat zijn reizigers en goederen behoorlijk en tegen billijke voorwaarden worden vervoerd, anderzijds het belang der Indische samenleving, dat van overheidswege toezicht wordt uitgeoefend op de gestie der voor het economische leven van den Archipel zoo gewichtige vervoersonderneming.

De Permanente Zeevervoerscommissie is inmiddels ingesteld bij G. B. 11 Febr. 1931 n°. 34, met de opdracht om aan de Regeering, hetzij op Haar verzoek, hetzij eigener beweging van raad te dienen ten aanzien van het vervoer ter zee in den Ned.-Indischen Archipel. Bepaald is, dat de adviezen der Commissie zullen worden openbaar gemaakt, tenzij de Regeering de Commissie gehoord, dan wel de Commissie zelve zulks ongewenscht acht.

De Commissie bestaat uit een voorzitter, een lid-secretaris en zestien leden. De te Batavia zitting houdende Raad voor de Scheepvaart stelde in het afgelopen jaar drie onderzoeken in naar plaats gegrepen scheepsongevallen.

Het toezicht op de riviervaart wordt uitgeoefend door de havenmeesters krachtens de verordeningen en keuren, welke voor de verschillende gewesten afzonderlijk door de Hoofden van het gewest zijn vastgesteld, en de dienovereenkomstige regelingen der verschillende autonome gebiedsdeelen.

Sedert de invoering van de Binnenschepen-ordonnantie 1927 (I.S. 1927 n°. 289 jo. 1929 n°. 111) is dit toezicht en wel speciaal dat op de mechanisch voortbewogen vaartuigen, gebezigd voor het vervoer van personen, dieren en/of goederen, meer eenvormig geregeld.

## 8. Burgerlijk luchtverkeer.

a. *Het Indische luchtverkeer.* Waar nagenoeg alle verkeersmiddelen, zoo-wel spoorwegen als scheepvaart, zowel post als telegraaf, in de teleurstellende resultaten van het transportwezen hun aandeel hebben gehad, is het bijna verwonderlijk, dat juist het jongste en duurste verkeer, n.l. dat door de lucht, met tevredenheid op 1930, het tweede exploitatiejaar, mag terugzien. De typische voordeelen van het vliegtuig boven andere verkeersmiddelen: de snelheid en het geringe gewicht, zijn reeds herhaaldelijk in het licht gesteld, het moet echter, wil het voor het geregeld vervoer van personen en post inderdaad nuttig zijn, tevens voldoen aan de eischen, welke aan ieder transportmiddel gesteld worden, n.l. veiligheid, regelmatigheid en stiptheid.

Hierin is de Indische luchtverkeersonderneming, de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij, in het afgelopen jaar geheel geslaagd, waardoor de voordeelen van het kostbare vervoer in de tropen zoozeer bewezen zijn,



dat het publiek, niettegenstaande de hoogere prijzen, in zeer bevredigende mate per vliegtuig reisde.

Het voornaamste feit in het afgelopen jaar was de totstandkoming van het volledig luchtnet, tot de exploitatie waarvan de K.N.I.L.M. zich bij de overeenkomst van 1928 jegens den Lande verbonden heeft. Hier zij in herinnering gebracht, dat de Maatschappij tot eind 1933 een subsidie ontvangt van 1 miljoen gulden per jaar, waarvoor zij ten minste de lijnen Batavia—Soerabaja en Batavia—Bandoeng dagelijks en de verbindingen van Batavia met Singapore en Medan eens per week moet exploiteeren. Het Land zorgt voor de landings-terreinen en de vaste inrichtingen, waarvoor de K.N.I.L.M. landings- en stallingsgelden betaalt. In het begin van 1930 waren in geregelde exploitatie de lijnen Batavia—Semarang—Soerabaja v.v. (dagelijks), Batavia—Bandoeng v.v. (tweemaal dagelijks), Batavia—Bandoeng v.v. (wekelijks); een programma van  $\pm$  12 000 km per week.

Op 4 Maart 1930 kon de wekelijksche verbinding Batavia—Palembang—Singapore worden geopend. Hieraan waren verschillende en langdurige voorbereidingen vooraf gegaan, o. a. onderhandelingen met de Britsche Autoriteiten, de aanleg van een hulplandingsterrein op Singkep en de verzekering van de draadlooze gemeenschap van den grond met de vliegtuigen. Dank zij de samenwerking tusschen de postadministraties in Indië en de Straits werden op het gebied van vliegtuigradio belangrijke proefnemingen met uitstekende resultaten gehouden. Dat deze luchtlijn, waarvan de stiptheid in Singapore algemeen bekend is, ook het vertrouwen van Indië's overburen wist te verwerven, bleek wel toen Z. E. Gouverneur Sir Cecil Clementi bij zijn officieel bezoek aan Java zoowel de heen- als de terugreis van de gewone dienstvliegtuigen der K.N.I.L.M. gebruik maakte.

Wellicht voor Indië nog belangrijker dan de lijn op Singapore, die de eerste en tot nu toe eenige internationale lijn van het Indische luchtnet vormt, was de opening van den geregelden luchtdienst Batavia—Medan.

Hiervoor is eene uitgebreide voorbereiding noodig geweest, die o. a. omvatte de inrichting van het vliegveld Medan tot eindstation, den aanleg van een landingsterrein bij Pakan Baroe en den aanleg van nieuwe zoomede de verbetering van bestaande hulplandingsterreinen op het 1142 km lange traject Palembang—Medan. In den loop van September kwamen deze werkzaamheden gereed, waarna op 27 September het eerste dienstvliegtuig vertrok ter opening van de nieuwe snelverbinding tusschen Java en Deli, waardoor het wekelijksch programma der Maatschappij aangroeide tot 18 000 km.

In de eerste drie maanden van de exploitatie meldden zich voldoende passagiers aan voor het geheele traject en ook voor de verbinding met Zuid- en Midden-Sumatra bleek bevredigende belangstelling te bestaan. Dit is ongetwijfeld het gevolg van de gelukkige keuze als tusschenlandingsplaats van Pakan Baroe, dat door een behoorlijken weg, die voortdurend verbeterd wordt, verbonden is met de Westkust.

Gaf reeds het passagiersvervoer op deze nieuwe lijn reden tot tevredenheid, tot onverwachte hoogte ontwikkelde zich in korten tijd het vervoer van luchtpost. De lijn Batavia—Medan toch geeft aansluiting op de uit- en thuisvarende mailbooten te Belawan, waardoor het mogelijk is voor een gering extra-luchtrecht de post uit Holland 2 dagen eerder op Java te ontvangen en 3 dagen later te verzenden. In het antwoordverkeer wordt hierdoor zelfs een week bespaard.

Het vervoer van luchtpost ging in 1930 met sprongen vooruit; van  $\pm$  350 kg in Januari liep het op tot  $\pm$  1250 kg in December bij een totaal cijfer van ruim 9000 kg voor het geheele jaar.

Van de bestaande lijnen was vooral die tusschen Batavia en Bandoeng zeer in trek; niet minder dan 9000 passagiers of gemiddeld ongeveer 30 per vliegdag kozen voor het verkeer tusschen hoofd- en bergstad den weg door de lucht. Ook het vervoer tusschen Java en Palembang was boven verwachting, alleen dat tusschen Batavia en Soerabaja stelde teleur. De mededinging der bestaande vervoermiddelen te land en te water bleek hier een geduchten invloed te hebben.

In totaal werden in 1930 op de geregelde luchtlijnen vervoerd bijna 14 000



passagiers, ruim 120 000 kg goederen en ruim 9000 kg briefpost, in 2104 vluchten van tezamen 5011 vliegtuigen. Bovendien werden 600 extra- en rondvluchten uitgevoerd waarvoor 4354 passagiers werden geboekt. Al deze vluchten werden volbracht door 6 vliegtuigen met 7 vliegtuigen.

Zowel voor de leiding der Maatschappij als voor de ambtenaren, die van Gouvernementswege met het technisch en medisch toezicht belast zijn, is het zeker eene groote voldoening, dat ook over het tweede exploitatiejaar eene regelmatigheid van 100 % gehandhaafd kon blijven.

Een specificatie van de voorloopige resultaten over 1930 volgt hieronder:

*Lijnen in exploitatie:*

Batavia—Bandoeng v.v. ....	110 km (tweemaal daags)
Batavia—Semarang—Soerabaja v.v. ....	670 km (dagelijks)
Batavia—Palembang v.v. ....	585 km (wekelijks)
Batavia—Palembang—Singapore v.v. ....	1161 km „
(van 4 Maart 1930 af)	
Batavia—Palembang—Pakanbaroe—Medan v.v. ....	1727 km „
(van 27 September 1930 af)	

*Vervoersresultaten op de luchtlijnen:*

	Passa- giers.	Vracht- in kg.	Post in kg.
Batavia—Bandoeng v.v. ....	9 023	83 613	889
Batavia—Semarang—Soerabaja v.v. ....	3 601	21 574	6 147
Batavia—Palembang v.v. ....	508	6 713	338
Batavia—Palembang—Singapore v.v. (van 4 Maart 1930 af) .....	616	6 314	668
Batavia—Palembang—Pakanbaroe—Medan v.v. (van 27 September 1930 af) .....	146	1 713	1 292
Speciale vluchten .....	—	—	38
Totaal .....	13 894	119 927	9 372

Bij G. B. 26 Sept. 1930 n°. 26 (I. S. n°. 353) is bepaald dat de luchtpostzegels bestaan uit 8 soorten, namelijk van 10, 20, 30, 40, 75, 150, 450 en 750 cent.

Voor verdere bijzonderheden betreffende het burgerlijk luchtverkeer moge worden verwezen naar deel II van dit Verslag en naar het verslag over 1930 van het Bureau Luchtvaart van het Departement van Gouvernementsbedrijven.

b. *De postdienst Nederland—Indië.* In Januari 1930 vertrokken de laatste twee vliegtuigen van den proefdienst Nederland—Indië naar Amsterdam, waarmee de tweede serie proeftochten voorloopig beëindigd was.

Na moeilijke onderhandelingen waren in het voorjaar van 1930 alle vereischte toestemmingen voor het overvliegen van de gebieden der betrokken landen verkregen, zoodat na zorgvuldige voorbereiding in September de veertiendaagsche luchtdienst tusschen deze gewesten en het moederland kon worden geopend. Wel verviel op het laatste oogenblik de toestemming van Turksche zijde, doch door het omleggen van het gedeelte Boedapest—Bagdad over Athene en Cairo kon dit bezwaar worden opgeheven. Opnieuw wisten de vliegtuigen der K.L.M. met groote bekwaamheid hun taak te volbrengen, alle vluchten werden zonder incidenten in 10 à 12 dagen volbracht. Aan de verbetering van de organisatie op de route werd doorlopend gewerkt. De hoeveelheid vervoerde mail voldeed nog niet aan de verwachtingen. Hoewel door de invoering van een laag tarief voor lichte brieven het aantal der stukken belangrijk toenam, bleef het gemiddeld gewicht gedurende 1930 onder 200 kg per reis, dus belangrijk minder dan de gegarandeerde 375 kg. Behalve rechtstreeksche zendingen tusschen de eindpunten werd ook mail vervoerd van en naar de tusschenstations, waarvan vooral gebruik gemaakt werd door



Indo-China, waar een speciale dienst Saigon—Bangkok georganiseerd werd om aansluiting te krijgen op de Nederlandsche lijn.

c. *De vliegsport.* De particuliere vliegsport, die tot nu toe in Indië slechts door enkele verspreide ingezetenen werd beoefend, beleefde in 1930 een belangrijk jaar door de oprichting van de Nederlandsch-Indische Vliegclub, die in October, na aankomst van een eigen sportvliegtuig, hare werkzaamheden aanving. Ondanks de slechte tijden gaven zich vele leden en leerlingen op.

In aansluiting hierop zij nog vermeld, dat de heer E. van Tyen in het najaar met een Pander-sportvliegtuig den tocht van Nederland naar Indië volbracht, voor welke sportieve prestatie allerwegen groote waardeering betoond werd.

Aan verschillende Britsche sportvliegers, die in het afgelopen jaar vluchten ondernamen tusschen Engeland en Australië, werden door het Gouvernement de gebruikelijke faciliteiten verleend. De vluchten van den Australischen vlieger Kingsford Smith en van de Engelsche vliegster Amy Johnson trokken daarbij het meest de aandacht.

d. *De Koninklijke Nederlandsch-Indische Vereeniging voor luchtvaart.* De Koninklijke Nederlandsch-Indische Vereeniging voor luchtvaart zette in 1930 haar werk voort, in het bijzonder door in haar maandblad de belangstelling van het Indische publiek voor de luchtvaart op te wekken en levendig te houden. In het laatst van het jaar werden bekend de plannen dezer Vereeniging voor de stichting van een Nederlandsch-Indisch Luchtvaartmuseum, waarin belangrijke voorwerpen en documenten op luchtvaartgebied zullen worden verzameld.

## 9. Post, Telegraaf en Telefoon.

a. *Overzicht der bedrijfsresultaten.* De groei van het bedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie hangt ten nauwste samen met den algemeenen economischen toestand en zoo kan het niet anders of de sterke depressie, welke zich in den loop van 1930 over de geheele wereld deed gevoelen, moest ook in Ned.-Indië een ongunstigen invloed uitoefenen op de bedrijfsresultaten. Deze invloed deed zich echter bij het eene bedrijfsonderdeel meer gevoelen dan bij het andere.

Ofschoon bij de samenstelling van dit verslag voor de verschillende bedrijfsonderdeelen de definitieve cijfers over het boekjaar 1930 nog niet bekend waren, wezen de voorloopige cijfers toch reeds uit, dat de omzet en de financieele baten van het bedrijf der Posterijen ten opzichte van 1929 stationnair bleven, in tegenstelling met de voorafgegane jaren toen een vrij aanzienlijk accres viel te constateeren. De omzet en de baten van het bedrijf der Telegrafie bewogen zich in dalende lijn, terwijl met betrekking tot de financieele resultaten bij het bedrijf der Telefonie nog eenige vooruitgang viel waar te nemen, echter in belangrijk mindere mate dan dit in de voorafgegane jaren het geval was.

Mede onder den drang der tijdsomstandigheden was het streven van de bedrijfsleiding er nog meer dan gewoonlijk op gericht om met behoud van een goeden gang van zaken besparing op uitgaven te verkrijgen. Versobering werd bereikt door, waar dit kon, vereenvoudigde werkwijzen in te voeren en door ontstane vacatures zoo min mogelijk aan te vullen. Ofschoon de personeelsuitgaven dan ook tot het strikt noodzakelijke werden beperkt, kon niet voorkomen worden, dat zij nog eenigszins boven die van 1929 uitkwamen, als gevolg van de aan het personeel toekomende periodieke weddeverhoogingen. Waar het verkeer eerst in het tweede halfjaar begon terug te loopen, na in het eerste semester zich in stijgende lijn te hebben bewogen, kon eerst in de tweede helft van het jaar inkrimping van de formatie onder de oogen worden gezien, zoodat van eene mindere bezetting der post-, telegraaf- en telefoonkantoren in 1930 nog weinig sprake was. Afvloeiing van werkkrachten werd voorloopig beperkt tot bij het Hoofdbestuur te Bandoeng geplaatst personeel, voor zoover het door inkrimping en vereenvoudiging van werkzaamheden kon worden gemist. Verdere beperking van de personeelsuitgaven werd nog verkregen door op de grootste kantoren de personeelsreserve te verminderen.



Een vergelijkend overzicht van de lasten en baten van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst over de jaren 1929/1930 volgt hieronder.

Aangeteekend zij, dat onder de lasten mede begrepen zijn renten en afschrijving der in de bedrijven gestoken kapitalen en onder de baten ook de ontvangsten-deriving, die van den vrijdom van briefport het gevolg is.

	1929	1930	Verschil met 1929 in procenten.
	In duizendtallen guldens		
<b>Lasten:</b>			
Postbedrijf . . . . .	12 813	13 009	1,53
Telegraafbedrijf . . . . .	11 437	11 737	2,62
Telefoonbedrijf . . . . .	11 316	11 443	1,12
P. T. T.-dienst . . . . .	35 566	36 189	1,75
<b>Baten:</b>			
Postbedrijf . . . . .	15 786	15 809	0,15
Telegraafbedrijf . . . . .	8 346	7 880	— 5,58
Telefoonbedrijf . . . . .	12 023	12 165	1,18
P. T. T.-dienst . . . . .	36 155	35 854	— 0,83

b. *Bedrijf der Posterijen.* De drang van het publiek naar tariefsverlaging, inzonderheid van het brieftarief in het binnenlandsch verkeer en naar Nederland, kwam zoowel in de pers als in den Volksraad tot uiting. Hoewel eene dergelijke tariefsverlaging zeer zeker van groot algemeen belang moet worden geacht en deze eene juiste geldelijke waardeering van de door het postbedrijf gepresteerde diensten niet in gevaar zou brengen, noopten de belangrijke financieele consequenties, welke, in verband met 's Lands algemeenen financieelen toestand, bezwaarlijk konden worden aanvaard, der Regeering tot eene afwijzende houding tegenover alle suggesties in die richting. Slechts kwamen enkele verlagingen van minder belang tot stand, zooals van het tarief voor postpakketten bij verzending over zee naar Nederland, Suriname en Curaçao, en voor sommige categorieën van luchtpostzendingen in het verkeer met Nederland (zie hierna).

Op 1 Juli 1930 traden het Algemeen Postverdrag van Londen en de mede aldaar gesloten bijzondere postovereenkomsten in werking (zie I. S. 1930 nos. 52 t/m 56). Naast talrijke kleinere wijzigingen in de internationale postale wetgeving, waartoe trent het jaarverslag van den P. T. T.-dienst over 1930 nadere gegevens vermeldt, is door dit nieuwe Postverdrag de dienst der „pakjes” in het leven geroepen, welke het publiek in staat stelt op snelle en goedkope wijze kleine voorwerpen per post te doen vervoeren.

Onderhandelingen met de Postadministratie van de Straits-Settlements, tot eene verbetering van het pakketpostverkeer, werden beëindigd en leidden tot een nieuwe — op 1 Maart 1931 in werking getreden — Pakketpostovereenkomst, welke in tegenstelling met de vigeerende overeenkomst, ook de noodige voorschriften tot uitvoering van een verrekenpakketpostdienst bevat.

De in 1930 tot stand gekomen wijzigingen in de binnenlandsche wettelijke bepalingen betreffende den postdienst behelzen mede de aanpassing dier bepalingen aan de gewijzigde internationale voorschriften, teneinde het publiek met betrekking tot het binnenlandsch verkeer minstens dezelfde faciliteiten te verschaffen als in het buitenlandsch verkeer.



Bij K. B. 18 Juli 1930 n<sup>o</sup>. 5 (N. S. n<sup>o</sup>. 279, I. S. n<sup>o</sup>. 278) zijn algemeene bepalingen vastgesteld betreffende het buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch-Indië (Internationaal Postbesluit 1930).

In navolging van de in verschillende landen reeds sedert jaren bestaande gewoonte is in 1930 ook in Indië overgegaan tot uitgifte van een serie weldadigheidspostzegels, welke met een toeslag ten bate van de stichting „Jeugdzorg” te Buitenzorg werden verkocht.

In het belang der contrôle op den handel in verdoovende middelen, welke contrôle vanwege den Volkenbond steeds strenger wordt doorgevoerd, is in samenwerking met den Dienst der Opiumregie eene regeling getroffen, waardoor op den in- en uitvoer van verdoovende middelen en cocabladeren per pakketpost of per brievenpost voortaan een scherper toezicht zal kunnen worden uitgeoefend.

Het dienstjaar 1930 kenmerkte zich voorts door de snelle ontwikkeling van het postvervoer per vliegtuig, waaromtrent bij de behandeling van het luchtverkeer mededeelingen zijn gedaan.

De belangrijke verbeteringen en uitbreidingen van de luchtverbindingen, zoowel binnen Nederlandsch-Indië als met het buitenland, hebben niet nagelaten hunnen stimuleerenden invloed te doen gelden op den omvang van het luchtpostverkeer, dat voor zooveel de binnenlandsche lijnen betreft, in het tijdvak van December 1929 tot December 1930 vervijfvoudigde, terwijl in het verkeer met Nederland de groote tijdwinst en het belangrijk verlaagde luchtrecht, het aantal met de Indië—Holland vluchten vervoerde zendingen, ten opzichte van de met de in 1929/1930 gehouden proefvluchten met 60 % deed toenemen.

Het gebruik, dat van de luchtpost in het binnenlandsch verkeer wordt gemaakt, beweegt zich nog steeds in stijgende lijn.

c. *Bedrijf der Telegrafie en Telefonie.* Afgescheiden van het feit, dat de omstandigheden in 1930 op zichzelf al zeer ongunstig waren voor de ontwikkeling van het telegraafverkeer in het algemeen, ondervindt dit verkeer in Ned.-Indië al sedert jaren sterk den invloed van de in omvang en in hoedanigheid zich steeds meer ontwikkelende telefonie. De grootte van het telegraafnet blijft dan ook vrijwel constant en het verkeer liep in 1930 wederom iets terug. De oudste gedeelten van het zeekabelnet, welke ruim 40 jaren dienst hebben gedaan, vertoonden zoodanige gebreken, dat vernieuwing noodig zou zijn. Daar echter in het algemeen het oprichten en exploiteeren van radiostations te verkiezen is boven het aanschaffen en leggen van nieuwe kabels, werd in 1930 een hoeveelheid zeekabel, ter lengte van ruim 580 zeemijlen, buiten gebruik gesteld.

Voor de afwikkeling van het binnenlandsche radioverkeer waren op het einde van het verslagjaar aangewezen de radiobedrijfscentrales te Weltevreden en te Bandoeng, benevens 28 radiostations, waaronder 4 van het Binnenlandsch Bestuur, 3 van de Bataafsche Petroleum Maatschappij en één van de N. V. Steenkolen Maatschappij Parappatan. Ten dienste van het Binnenlandsch Bestuur waren daarnaast nog 22 ontvangposten in bedrijf. Het internationale telegraafverkeer wordt afgewikkeld over de kabelverbindingen van de Eastern Extension Telegraafmaatschappij en voorts over de verschillende radioverbindingen. Nederlandsch-Indië staat radio-telegrafisch in rechtstreeksche gemeenschap met Nederland, overig Europa, Amerika en de Oost-Aziatische landen, met uitzondering van Britsch-Indië. Australië is nog niet in het radioverkeer opgenomen.

Eene vergelijking van het aantal woorden, dat via den kabel en via de radioverbinding werd geseind naar landen, waarheen beide gelegenheden van verzending openstaan, wees uit, dat 36,1 % van het totale aantal via den kabel en 63,9 % via de radioverbinding werd verwerkt.

Trekt men dezelfde vergelijking ten aanzien van het geheele telegraafverkeer tusschen Nederlandsch-Indië en het buitenland — dus inbegrepen die landen, waarmede het verkeer geheel langs den kabel geschiedt — dan komt men tot de verhouding van 56 % via den kabel en 44 % via de radioverbinding.

Het algemeene telegraafverkeer met schepen op zee werd afgewikkeld door een 7-tal radiostations van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst, 2 Marine- en 2 particuliere stations, terwijl daarnaast nog enkele Gouvernements- en particuliere



stations waren aangewezen voor beperkt verkeer, b.v. uitsluitend voor het verkeer met Nederlandsche en Nederlandsch-Indische schepen, dan wel uitsluitend met schepen van bepaalde Maatschappijen.

Het groote radiostation op den Malabar was in het verslagjaar, behalve voor het verwerken van het hem toegewezen aandeel in het telegraafverkeer, nog belast met de uitzending van een aantal bijzondere berichten, waarvan de belangrijkste waren:

- 1°. het dagelijksche internationale tijdsein en de speciale tijdseinen, noodig voor plaatsbepalingen in den Archipel;
- 2°. het dagelijksche epidemie-bericht van het te Singapore gevestigde bureau van de „Health Section” van den Volkenbond;
- 3°. de berichten van het Hoofdkantoor van Scheepvaart aan zeevarenden;
- 4°. de dagelijksche Aneta-copyright pers-emissies voor verschillende binnenlandsche dagbladen;
- 5°. de dagelijksche z.g. Regeerings-Aneta-bericht, bevattende het voornaamste nieuws en bestemd voor de bewoners van afgelegen plaatsen en voor de opvarenden van schepen;
- 6°. de dagelijksche Aneta-Holland copyright persberichten, bestemd voor het kantoor van Aneta te 's-Gravenhage en voor de scheepsstations, welke geëxploiteerd worden door de N. V. Nederlandsche Telegraaf Maatschappij „Radio-Holland”.

Als een bijzonderheid op technisch gebied verdient nog vermelding, dat teneinde met de ontwikkeling van de moderne verkeerstechniek te kunnen medegaan, in het verslagjaar proefnemingen werden aangevangen met een beeld-telegraaf-apparaat voor het Holland-Indië verkeer, teneinde teekeningen, foto's, wissels, werktuigkundige schetsen, handschriften, enz. over te brengen langs radiografischen weg. De gehouden proefnemingen slaagden over het algemeen uitstekend en de verkregen resultaten hebben er dan ook toe geleid, dat in den loop van 1931 ook deze wijze van seinen aan het publiek verkeer dienstbaar kon worden gemaakt.

Als gevolg van den slechten economischen toestand nam het aantal telefoon-aansluitingen in 1930 niet in die mate toe als in de voorafgegane perioden het geval is geweest. Het aantal aansluitingen toch steeg slechts met 880, terwijl de uitbreiding vroeger meer dan 3000 per jaar bedroeg.

Een typisch verschijnsel is het te noemen, dat velen van hen, die uit bezuinigingsoverwegingen hun telefoonaansluiting hadden opgezegd, na een luttel aantal maanden weder als abonné terugkeerden.

De algemeene toestand van de telefoonnetten is goed. Op Java en Madoera beslaat het telefoonnet de geheele oppervlakte der eilanden en op elk gewenscht punt kan men aansluiting verkrijgen. In de Buitengewesten daarentegen liggen de bestaande telefoonnetten veelal ver uiteen, hetgeen ook begrijpelijk is, daar verschillende landstreken in die gewesten nog niet of slechts weinig ontgonnen zijn, zoodat de behoefte aan telefoongemeenschap daar gering is. Op Sumatra begint zich echter reeds een dusdanig aantal kleine netten te vormen, dat ook de onderlinge verbinding van die netten eerlang mogelijk zal zijn.

In het verslagjaar werd te Weltevreden— een der hoofdkantoren van het Batavia-net — een nieuwe centrale met een capaciteit van 6200 nummers in dienst gesteld, terwijl de ondercentrale Menteng werd opgeheven. De nieuwe centrale te Weltevreden is, evenals die, welke sedert eenige jaren te Soerabaja in bedrijf is, uitgerust met de middelen tot automatisch verdeelen van de oproepen onder het bedienende personeel, waardoor de afwikkeling van alle gesprekaanvragen gemakkelijk en snel kan geschieden.

Het ligt in de bedoeling om op den duur de groote telefoonnetten op Java te automatiseeren, waarvoor reeds plannen in voorbereiding zijn. In het begin van 1931 is als proef te Lembang boven Bandoeng het eerste automatische telefoonnet in Indië in gebruik gesteld. In den loop van 1930 zijn door enkele abonné's automatische huisinstallaties in gebruik genomen, waarvan de toestellen



op het stadstelefoonnet kunnen worden aangesloten. De uitgevoerde installaties voldoen zeer goed en de praktische voordeelen er van blijken voor de abonné's ruimschoots op te wegen tegen de meerdere kosten, welke voor hen aan het gebruik van die inrichtingen zijn verbonden.

Het interlocale telefoonverkeer gaf in het verslagjaar, wat het tot stand brengen en de verstaanbaarheid van de gesprekken betreft, reden tot tevredenheid. Van het totale verkeer werd 97,3 % binnen het kwartier afgewikkeld, zoodat slechts 2,7 % als „vertraagd” kan worden beschouwd, eene vertraging, welke, in aanmerking genomen dat zich in het interlocale net lijnen tot 1000 km lengte bevinden, zeer gering is.

Het aantal der gevoerde interlocale gesprekken stemt tot mindere tevredenheid. Reeds in 1929 werd waargenomen, dat de gesprekken over lange afstanden sterk in aantal terugliepen, waarvan de oorzaak gezocht werd in de meerdere gelegenheid van snelle verzending van berichten per post, als gevolg van de invoering van de luchtpost en van de eendaagsche treinverbinding tusschen Weltevreden en Soerabaja. In het laatste gedeelte van het verslagjaar bleken nu ook de gesprekken over kortere afstanden te verminderen, hetgeen vermoedelijk uitsluitend te wijten is aan de economische depressie.

Met uitzondering van enkele korte zeekabels ten behoeve van interinsulair telefoonverkeer was het interlocale telefoonnet in het begin van het verslagjaar nog uitsluitend bovengronds. In 1930 is echter de eerste ondergrondse telefoonkabel gelegd tusschen Weltevreden en Buitenzorg met versterkerstations op beide plaatsen. De legging van dezen kabel werd noodzakelijk tengevolge van de electricatie van de spoorlijn Weltevreden—Buitenzorg, aangezien elektrische tractie elk telefoonbedrijf op bovengrondse geleidingen in de nabijheid daarvan onmogelijk maakt.

De internationale telefoonverbindingen namen in 1930 belangrijk in aantal toe. Op het einde van het verslagjaar waren in exploitatie verbindingen met Nederland, Australië, België, Danzig, Denemarken, Duitschland, Groot-Britannië, Frankrijk, Hongarije, Italië, Letland, Luxemburg, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Spanje, Tsjecho-Slowakije, Zweden en Zwitserland.

Het tarief bedraagt voor een gewoon gesprek met Nederland f 11 per minuut met een minimum van f 33 en voor overig Europa als regel f 20 per minuut met een minimum van f 60. In 1930 werd het internationale verkeer op Java nog uitsluitend afgewerkt uit de speciaal daarvoor aangewezen spreekcellen.

Ofschoon het verkeer over het algemeen goed was te noemen en op grond daarvan wel op de voortgezette belangstelling van het publiek mag worden gerekend, zal toch eene aanzienlijke uitbreiding van het aantal gesprekken eerst verwacht kunnen worden, indien de geheimhouding ervan verzekerd is; de geheim-telefonie verkeert echter nog in het stadium van laboratorium-proefnemingen.

Dat de economische depressie ook de internationale telefonie niet ongemoeid heeft gelaten, moge blijken uit de omstandigheid, dat dit verkeer in het laatste gedeelte van 1930 is teruggelopen. Van de geboden gelegenheid tot het voeren van Kerst- en Nieuwjaarsgesprekken tegen verminderd tarief, werd echter een tot tevredenheid stemmend gebruik gemaakt.

#### 10. Toerisme.

Niettegenstaande de economische depressie is ook in 1930 het aantal der Ned.-Indië bezoekende toeristen gestadig toegenomen. Bovendien kan met voldoening geconstateerd worden, dat van de vreemdelingen, die Indië bezoeken, een stijgend aantal daar geruimen tijd vertoeft. Verschillende factoren hebben hiertoe meegewerkt.

In de eerste plaats mag als zoodanig genoemd worden het doordringen van de propaganda voor Indië als toeristenland, welke steeds intensiever wordt gevoerd, met name door de actieve officieele Vereeniging voor Toeristenverkeer in Ned.-Indië gevestigd te Batavia. Door middel van platen, foto's en brochures, zoomede een tweemaandelijksch tijdschrift „Toerisme”, welke over de geheele



beschaafde wereld worden verspreid, tracht deze vereeniging met stijgend succes in steeds wijder kringen aan Indië bekendheid te geven. Uit de voortdurend bij haar binnenkomende aanvragen om propaganda-materiaal blijkt de belangstelling voor de door haar verzorgde uitgaven. Door haar kantoor worden bovendien aan toeristen hulp en inlichtingen verstrekt, welke ten zeerste op prijs worden gesteld.

Tot een bezoek aan Ned.-Indië lokken in de tweede plaats de bijzonder mooie nieuwe schepen, in de vaart gebracht door de scheepvaartmaatschappijen, die het geregeld verkeer met Indië onderhouden.

Daarnaast draagt ook het feit, dat steeds meer toeristenschepen op hun kruistochten Indië bezoeken, tot de bevordering van het toerisme bij.

Verder werkt ook de uitstekende reputatie, die de hotels in Ned.-Indië genieten, mede om het toeristenbezoek te stimuleeren. Het Indische hotelwezen heeft gedurende 1930 niet slechts zijn goeden naam, dien het in het buitenland heeft verworven, hoog gehouden, doch enkele der grootste hotels hebben door eene belangrijke uitbreiding en het scheppen van inrichtingen van den allermooisten aard getoond, dat zij als model kunnen dienen voor deze instellingen in tropische landen op het gebied van hygiëne en comfort.

Naast Java en Sumatra oefent het eiland Bali op de toeristen een bijzondere aantrekkingskracht uit. Het vreemdelingenbezoek aan dit eiland heeft zich ook in 1930 kunnen uitbreiden. Het onderstaand overzicht van het aantal vreemdelingen, dat in de laatste jaren Bali bezocht, geeft tevens een indruk van de toename van het toeristenbezoek aan Ned.-Indië in het algemeen, waaromtrent nog geen gegevens beschikbaar zijn.

Nationaliteiten.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.
Nederlanders . . . . .	257	361	365	438	397
Amerikanen . . . . .	91	150	224	480	665
Engelschen . . . . .	32	65	105	159	107
Australiërs . . . . .	17	17	51	80	107
Duitschers . . . . .	25	40	63	94	103
Anderen . . . . .	23	47	119	177	179
Totaal . . . . .	445	680	927	1428	1555
Gemiddeld per maand . . .	37	57	77	119	130



## L. WATERSTAAT.

## 1. Bevloeiing.

*Voorbereiding van nieuwe bevoeiingswerken.* Om een inzicht te krijgen in hetgeen in 1930 voor de voorbereiding van nieuwe bevoeiingswerken werd verricht, is het, althans voor Java, aangewezen eerst te vermelden hetgeen nog moet worden tot stand gebracht op het gebied van de irrigatie. Voor de bevoeiing van de vlakte om de Peperbaai bestaan reeds verscheidene jaren plannen; in 1930 werd echter na uitgebreide onderzoekingen besloten deze voorloopig te laten rusten en slechts een aanvang te maken met het graven van eenige afwateringskanalen. In Noord-Bantam is men bezig de Tjioedjoeng-bevoeiingswerken te voltooien. In de z.g. Ommelanden van Batavia is de provinciale waterstaat van West-Java doende eene algeheele verbetering van de irrigatie dezer streek, welke wellicht  $\pm$  20 000 H.A. bevoeide sawahs omvat, voor te bereiden. Ook voor het Westelijk gedeelte van de teruggekochte Pamanoekan- en Tjiasem-landen worden door genoemden waterstaatsdienst voorbereidingen getroffen om de primitieve bevoeiingen te verbeteren en uit te breiden. Naar schatting liggen hier nog 40 à 50 000 H.A. voor sawah geschikte gronden, welke zelfs reeds thans, nu zij nog van regen afhankelijk zijn, meer en meer door de bevolking worden geoccupeerd. Van de vlakte van Semarang is het Westelijk gedeelte reeds technisch bevoeid, doch tusschen Semarang en Demak langs het z.g. Prauwvaartkanaal ligt een uitgestrekt gebied, dat nog slechts een zeer primitieve bevoeiing bezit. In 1930 werden de onderzoekingen hier tot een goed einde gebracht; met deze werken zal in 1931 een aanvang worden gemaakt. In de Solo-vallei wordt thans een proef genomen met reservoirbevoeiing. In afwachting van de resultaten daarvan, waaruit eerst na eenige jaren conclusies zullen kunnen worden getrokken, worden slechts de landbouwkundige onderzoekingen voortgezet. In het Brantas-gebied ten Zuiden van Soerabaja is weinig meer te verrichten dan het maken van aanvullings- en verbeteringswerken. Met betrekking tot den z.g. Oosthoek bestaan slechts voor de omgeving van Probolinggo nog plannen, welke echter ook in 1930 nog niet tot definitieve voorstellen konden leiden. In de vlakte van Zuid-Djember zijn in de laatste vijftien jaren zeer belangrijke bevoeiingswerken tot stand gebracht (Bedadoeng, Bondojoedo-, Tanggoel-werken, e. a.), welke praktisch voltooid zijn. Men verricht thans onderzoekingen naar mogelijke uitbreidingen. Ook voor de Zuidelijke kustvlakte in Midden-Java (omgeving van Maos en de z.g. Kinderzee) zijn plannen in voorbereiding om de nog uitgestrekte van regen afhankelijke, ten deele zelfs nog niet in cultuur gebrachte, moerassige streken door den aanleg van bevoeiings- en afwateringswerken te verbeteren.

Wat het gebergte betreft valt te vermelden, dat in de Bandoengsche hoogvlakte reeds jarenlang onderzoekingen worden verricht naar de verbetering van bevoeiing en afwatering. Deze onderzoekingen werden in 1930 tot een goed eind gebracht; met de uitvoering der werken zal in 1931 begonnen worden. In de residentie Madioen werden in Zuid-Ponorogo eveneens onderzoekingen verricht met het oog op het bevoeien van de daar aanwezige hoogvlakte. In het afgelopen jaar konden echter nog geen tastbare resultaten worden aangewezen. Verder werden uiteraard vele plaatselijke opmetingen en onderzoekingen verricht naar de mogelijkheid om bestaande Inlandsche bevoeiingen uit te breiden of door het verleenen van steun zich voordoende technische moeilijkheden te ondervangen.

Van de Buitengewesten valt in het bijzonder te noemen Zuid-Celebes, waar plannen in voorbereiding zijn voor twee groote irrigatiewerken, welke onderscheidenlijk 25 000 en 50 000 H.A. zullen bestrijken. De verrichte onderzoekingen konden echter nog niet tot definitieve resultaten leiden.

*Uitvoering van nieuwe werken.* Een droge oostmoesson en laat invallende westmoesson maakten 1930 tot een gunstig jaar voor de uitvoering van werken. Overal werden dan ook bevredigende vorderingen gemaakt. Moesten al eenige werken door onvoorziene omstandigheden blijven rusten, zoo was er bij andere gelegenheid om door snelleren voortgang deze tegenvallers althans ten deele te



compenseeren. Van het voor nieuwe bevoeiings- en afwateringswerken op 's Lands begrooting voor 1930 uitgetrokken bedrag van f 7 045 000 werd dan ook  $\pm$  f 6 525 000 of bijna 93 % verwerkt, terwijl door de drie Java-provincies aan z.g. provinciale irrigatiewerken nog een bedrag van f 901 000 besteed werd. In 't geheel werd dus in 1930 een bedrag van f 7 426 000 aan den aanleg van nieuwe irrigatiewerken ten koste gelegd.

Omtrent den stand van eenige der grootere werken zij het volgende aangeeekend.

De Tangerang-werken, aangevat in 1920, doch al spoedig onderbroken in verband met den minder gunstigen stand van 's Lands financiën in de jaren 1922—1925, werden eindelijk definitief begonnen in 1926. Zij beoogen het verzekeren van eene technisch geregelde bevoeiing aan de grootendeels van regen afhankelijke vlakte tusschen Batavia en Bantam en vormen dus een schakel in de rij groote bevoeiingswerken, welke zich van West tot Oost langs de Noordkust van Java uitstrekt. Het gedeelte van de Tangerangse vlakte, dat door de bevoeiingswerken zal worden bestreken, heeft een grootte van  $\pm$  52 000 H.A. Voor de bevoeiing worden twee z.g. watervangen gebouwd, één voor de bevoeiing van 12 000 H.A. in de Tjidoerian, de grensrivier tusschen Tangerang en Bantam, en één voor de bevoeiing van 40 000 H.A. in de centrale rivier, de Tjisedane. Het eerste kunstwerk kwam in 1930 gereed, terwijl van de aansluitende leiding eveneens reeds een gedeelte voltooid kon worden. Men hoopte in 1931 deze leiding te kunnen doortrekken naar de reeds bestaande primitieve bevoeiingen in het Westen der vlakte, opdat althans een deel van de gronden zoo spoedig mogelijk het bevoeiingswater zal kunnen benutten. Ook de tweede watervang naderde in het afgeloopen jaar zijne voltooiing. Van dit indrukwekkende kunstwerk, waardoor het water door 10 ijzeren schuiven van 10 M. breedte tot 7,5 M. zal worden opgestuwd, werd de onderbouw geheel voltooid, terwijl ook de gewapend beton-bruggen, van waaruit de bediening dezer groote schuiven zal geschieden, grootendeels gereed kwamen. Met het graven van de aansluitende bevoeiingskanalen kon echter nog geen aanvang worden gemaakt, daar in deze streken nog uitgestrekte particuliere landen op terugkoop wachten. hetgeen een tydroovende arbeid vordert en waarmede bovendien groote bedragen gemoeid zijn. Men zal zich dus in het komende jaar bepalen tot het verruimen en bedijken van de rivier benedenstrooms van de prise d'eau, waarmede althans aan de hinderlijke overstromingen een eind zal worden gemaakt. Aan de Tangerang-werken werd in 1930 verwerkt f 1 360 000, waarmede het totaal aan deze werken bestede bedrag gebracht is op f 3 870 000.

De Krawang-werken, aangevat in 1919, beoogen het verzekeren van eene technisch geregelde bevoeiing aan een groot gedeelte van de  $\pm$  100 000 H.A. beslaande, van regen afhankelijke, vlakte van Krawang, gelegen ten Oosten van Batavia tusschen de rivieren Tjilamaja en Tjitaroem. Het bevoeiingswater wordt onttrokken aan de Tjitaroem met behulp van den watervang Walahar. Het hoofdkanaal loopt eerst  $\pm$  6 K.M. naar het Noorden en splitst zich dan in twee groote takken, de Ooster- en de Westertak, welke het te bevoeien gebied als twee armen omvatten. Als het geheele gebied bevoeid is, zullen hier 70 à 75 000 H.A. vruchtbare sawahs van bevoeiingswater kunnen worden voorzien. Aan het eind van 1930 was de stand van de werken ongeveer de volgende. Watervang en hoofdkanaal waren geheel gereed; de Ooster-tak was nagenoeg gereed, althans tot aan de Tjilamaja (het plan bestaat om ook aan de overzijde van deze rivier een beperkt complex te bevoeien, doch hieraan kon nog geen aandacht worden gewijd), terwijl tenslotte de Westertak gereed was tot de districtshoofdplaats Rengasdengklok, d.w.z. over een afstand van 25 K.M. Het tusschen deze gereed zijnde gedeelten der twee takken ingesloten gebied, waarvoor uiteraard nog zeer uitgestrekte z.g. secundaire leidingen zullen moeten worden gegraven, terwijl ook belangrijke verbeteringen zullen moeten worden aangebracht in de bestaande afvoeren, zal vermoedelijk ongeveer eind 1932 geheel in bevoeiing kunnen worden genomen; einde 1930 waren daarvan  $\pm$  21 000 H.A. technisch bevoeid. In 1930 werd aan de Krawang-werken  $\pm$



f 1 300 000 verwerkt, waarmede het totaal aan deze werken bestede bedrag is gestegen tot 12,2 miljoen gulden.

De Tjipoenegara-werken liggen eveneens aan de Noordkust, op rond  $\pm$  100 K.M. ten Oosten van de Krawang-werken. De hiermede te bevoeien gronden, tezamen omvattende een uitgestrektheid van  $\pm$  40 000 H.A., waarvan bijna 27 000 H.A. gouvernementgronden, zullen hun water betrekken uit de rivier Tjipoenegara en bestaan, in tegenstelling met de gronden bestreken door de hiervóór behandelde werken, voor een belangrijk gedeelte uit z.g. woeste gronden. Deze terreinen behoorden vóór 1929 tot de Pamanoekan- en Tjiasemlanden en waren toen voor een groot gedeelte met ontoegankelijke moerassige bosschen bedekt. De werken werden aangevangen in 1923; einde 1930 waren de watervang in de Tjipoenegara en het aansluitende hoofdkanaal gereed, evenals de secundaire leidingen Soekra en Andjatan met de daarbij behorende detailbevoeiingswerken. Bovendien werd in het afgelopen jaar het 1200 H.A. groote complex Bodjongkeding op den linkeroever van de Tjipoenegara (de overige gronden liggen allen op den rechteroever) in de bevoeiing opgenomen. Er rest thans nog het graven van de secundaire leiding Kandanghaer, waarmede de costelijker gelegen gronden zullen worden bevoeid. De daarvoor noodige werken zullen vermoedelijk binnen enkele jaren worden voltooid. Einde 1930 was een oppervlak van  $\pm$  14 000 H.A. bevoeibaar. Een belangrijke bevolkings-immigratie, zich richtend naar de bevoeibaar gemaakte woeste gronden, is hier ingetreden; er blijkt groote animo te bestaan om zich in deze streken te vestigen. Er werden echter moeilijkheden ondervonden bij het in goede banen leiden van deze vestigingen. Aan de Tjipoenegara-werken werd in 1930 besteed f 550 000, waarmede het sedert den aanvang verwerkte bedrag is gestegen tot 4,25 miljoen gulden; in totaal worden de kosten dezer werken geraamd op 6 miljoen gulden.

Reeds langen tijd wordt de uitgestrekte vlakte van Indramajoe, gelegen op den rechteroever van de Tjimanoeek, uit deze rivier van bevoeiingswater voorzien; de hier gelegen irrigatiewerken behooren tot de oudste van Java. Op den linkeroever van deze rivier echter, waar zich eveneens eene uitgestrekte vlakte bevindt, welke naar het Westen aansluit aan de genoemde vlakte van de Tjipoenegara, werd het Tjimanoeek-water niet benut. Ook hier heeft de aanwezigheid van particuliere landen de ontwikkeling vele jaren tegengehouden. Na den terugkoop omstreeks 1912 werden daarom onmiddellijk plannen beraamd om het bestaande zeer primitieve bevoeiingsstelsel aan te sluiten op den watervang Rentang, welke toen in aanbouw was. Deze aansluiting kwam omstreeks 1917 tot stand. De verdere werken werden evenwel onderbroken door inmiddels gebleken noodzakelijke bezuiniging op 's Lands uitgaven, zoodat de uitbreiding van het bevoeide oppervlak bleef rusten. Eerst in 1926, nadat wederom een uitgebreid onderzoek naar de urgentie van deze werken was ingesteld, werd voortgegaan met de uitvoering daarvan, waarbij voorop werd gesteld, dat men zich voorloopig zou bepalen tot het aansluiten van de overal in het terrein verspreide primitieve Inlandsche leidingen aan de hoofdkanalen. De kosten voor het maken van volledige detailbevoeiingswerken toch werden in de naaste toekomst niet rendabel geacht. Berekend werd, dat op deze wijze een oppervlak van  $\pm$  32 000 H.A. van bevoeiingswater zou kunnen worden voorzien voor een bedrag van  $\pm$  3 miljoen gulden. Einde 1930 was men met de verruiming en verbetering van de voornaamste Inlandsche leiding, in het nieuwe stelsel genaamd Noorderkanaal, reeds bevredigend gevorderd, terwijl ook het aansluiten van de Westelijker gelegen gronden, waarvoor het z.g. Westerkanaal gegraven moet worden, goeden voortgang maakte. Binnen enkele jaren hoopt men een belangrijk gedeelte van de vlakte van bevoeiingswater te kunnen voorzien. Besteed werd in 1930 f 260 000, waarmede het totaal uitgegeven bedrag gebracht werd op bijna 1,5 miljoen gulden.

De Patjal-werken beoogen de bevoeiing van  $\pm$  14 000 H.A. van regen afhankelijk sawahs in de Solo-vallei. Naar bekend verondersteld mag worden, werd op het eind der negentiende eeuw met de uitvoering van een zeer groot bevoeiingswerk begonnen in de zich ten Westen van Soerabaja uitstreckende



Solo-vallei, welk plan echter, nadat eenige jaren aan de uitvoering was ge-  
 arbeid, moest worden gestaakt. Na vele jaren van onderzoek is thans besloten  
 dit plan niet verder voort te zetten; de moderne landbouwkundige inzichten  
 verbieden het met groote kosten bevoeien van de hier gelegen arme gronden.  
 Wel zal echter worden getracht met behulp van vergaarkommen aan een ge-  
 deelte van de gronden oostmoesson-water te verschaffen; als eerste uitvoering  
 van dit denkbeeld zijn de Patjal-werken te beschouwen. Deze werken bestaan  
 ten eerste uit een z.g. bergreservoir van  $\pm 40$  miljoen M<sup>3</sup>. inhoud, dat gevormd  
 wordt door de Patjal-rivier af te dammen met een 35 M. hooge dam van ge-  
 stapelden steen. Bovendien is een stelsel bevoeiingsleidingen ontworpen ten-  
 einde het water naar de velden in de vlakte te voeren. De geraamde kosten  
 bedragen 3 miljoen gulden. Einde 1930 was de afsluitdam  $\pm 20$  M. hoog  
 opgetrokken; men hoopt deze inclusief de erbij behorende aftaptoren in ge-  
 wapend beton in 1932 voltooid te hebben. De stuwdam Soeko, waarmede het  
 in de kali Patjal afgelaten water in het leidingsstelsel zal worden gevoerd, kwam  
 in 1930 gereed, terwijl met de aansluitende leidingen goede vorderingen werden  
 gemaakt. Ook deze werken zullen vermoedelijk in 1932 voltooid zijn, zoodat als-  
 dan aan de meest bovenstrooms gelegen velden water zal kunnen worden ver-  
 strekt. Het gereed komen van de volledige detailbevoeiingswerken zal echter  
 nog verscheidene jaren vorderen. Aan de Patjal-werken werd in 1930 besteed  
 f 545 000, waarmede het totaal verwerkte bedrag gestegen is tot ruim 1,5 miljoen  
 gulden.

De z.g. vlakte van Zuid-Banjoewangi, ten tijde der Hindoerijken waar-  
 schijnlijk intensief in cultuur gebracht, is tegenwoordig slechts spaarzaam be-  
 volkt en voor een belangrijk gedeelte zelfs met bosch bedekt. Sedert een  
 vijftiental jaren bestaan plannen om door het aanleggen van bevoeiingswerken  
 hier de mogelijkheid te scheppen voor de vestiging van vele duizenden, die thans  
 in het dicht bevolkte Midden-Java geen voldoende bestaan kunnen vinden. Met  
 het bouwen van deze werken werd in 1923 aangevangen. In verband met de  
 terreingesteldheid en het afwezig zijn van een waterrijke hoofdrievier vormen de  
 geprojecteerde werken een samenstel van kleinere bevoeiingen, waarbij globaal  
 kunnen worden onderscheiden de gebieden welke uit de Blambangan- en Setail-  
 rivieren bevoeid worden, de gronden welke uit de Baroe-rivier bevoeid zullen  
 worden en de overige gedeeltelijk zeer verspreide gebieden. Het eerstgenoemde  
 complex is gereed, waarmede 7500 H.A. van eene technische bevoeiing zijn  
 voorzien. Aan het tweede complex wordt thans gewerkt. Daar de uit de kali  
 Baroe te bevoeien gronden, welke eene oppervlakte van  $\pm 21$  000 H.A. hebben,  
 zeer verspreid liggen en gescheiden zijn door niet voor den landbouw geschikte  
 terreinstrooken, eischen deze werken een zeer lang en kostbaar hoofdkanaal, met  
 het graven waarvan men thans doende is; de prise d'eau hiervoor werd in 1930  
 voltooid. Aan de bevoeiingswerken in Zuid-Banjoewangi werd in het afgeloopen  
 jaar f 253 000 besteed, waarmede het verwerkte bedrag is gestegen tot bijna  
 1,6 miljoen gulden.

Voor het overige werden op Java slechts kleine werken uitgevoerd, hetzij als  
 voltooiing van vrijwel gereed zijnde groote bevoeiingswerken, hetzij een meer  
 onafhankelijk karakter dragend. Een uitzondering hierop maken een tweetal  
 bergreservoirs in Midden-Java, Pendjalin en Gembong, waarmede in 1930 een  
 aanvang kon worden gemaakt. Deze zullen hierachter bespreking vinden onder:  
 Verbetering van de Oostmoesson-bevoeiing.

In de Buitengewesten beperkte men zich tot den aanleg van kleine werken.

*Beheer van voltooide bevoeiingswerken.* Met de instelling van de provincie  
 Midden-Java op 1 Januari 1930 is, met uitzondering van de Vorstenlanden, op  
 Java vrijwel overal het beheer der bevoeiingswerken aan de provincies over-  
 gedragen. Slechts in enkele streken, als Krawang, Tangerang en de Solo-vallei,  
 waar groote werken door het Land worden uitgevoerd, wordt ter besparing van  
 kosten het beheer over in het stroomgebied liggende kleine werkjes door den ter  
 plaatse aanwezigen Landsdienst gevoerd. In de Vorstenlanden behoort het be-  
 heer der bevoeiingswerken voor een belangrijk deel tot de taak van een drietal



waterschappen, waarbij de technische uitvoering geschiedt door het Centraal Waterschapskantoor.

*Verbetering der oostmoesson-bevloeiing.* Tot vóór enkele jaren heeft men bij den aanleg van irrigatiewerken in hoofdzaak gestreefd naar verbetering van de westmoesson-bevloeiing. De westmoesson-padianplant toch is het hoofdgewas van de bevolking en wanneer deze verzekerd werd, oordeelde men den toestand voorloopig voldoende verbeterd. Uiteraard bracht de aanleg van de werken dikwijls tevens mede eene verbetering van de oostmoesson-bevloeiing, daar de leidingstelsels even goed voor bevoeiing van suikerriet en tweede gewassen als voor watervrestrekking aan padi benut konden worden, terwijl bovendien de mogelijkheid van eene betere verdeeling het aanwezige water dikwijls nuttiger deed besteden. Bijzondere aandacht werd echter aan deze voordeelen in de jaren 1890—1910 niet gewijd en hoewel in later jaren irrigatiewerken zijn gebouwd, waarbij de mogelijkheid om suikerriet te planten de doorslag heeft gegeven (bijv. in de vlakte van Zuid-Djember, waar om deze reden dan ook belangrijke bijdragen van de suikerindustrie werden ontvangen), zoo heeft men toch steeds genoegen genomen met de aanwezige debieten en is eene kunstmatige vermeerdering daarvan — gewoonlijk een eerste eisch voor het verzekeren van eene doelmatige oostmoesson-bevloeiing — slechts bij uitzondering overwogen. In de laatste 10 jaren wordt echter de behoefte aan eene systematische verbetering van de oostmoesson-bevloeiing steeds meer gevoeld. De voortdurende toeneming van de Inlandsche bevolking en de stijging harer behoeften tegenover het steeds meer voelbaar gebrek aan grond op Java wijst vanzelf in de richting om de uitgestrekte in den oostmoesson braak liggende gronden te benutten door daarvoor water beschikbaar te stellen. Daarbij komt, dat de — wellicht in hoofdzaak door de voortschrijdende ontwouding — afnemende rivierdebieten eene steeds sterker reguleering van den aanplant door plantregelingen e. d. noodzakelijk maken, waardoor men meer en meer de westmoesson-aanplant met korte tusschenruimten „en masse” in den grond brengt. Uiteraard komt hierdoor ook de oogst grootendeels gelijk beschikbaar, hetgeen bij eene bevolking met een vaak gebrekkig economisch inzicht in geen deele een voordeel is te achten. Terwijl vroeger vooral in heuvel- en bergland veelal eerst laat in den oostmoesson geoogst of reeds vroeg weer geplant werd, wordt dit met het oog op watergebrek meer en meer tegengegaan. Daardoor ontstaat voor de bevolking eene steeds scherpere begrenzing van het tijdvak, waarin zij voor haar levensonderhoud is aangewezen op de — bij de eveneens meer en meer dalende, oostmoessondebieten — slechts in beperkte mate mogelijke cultuur van tweede gewassen (cultuur van oostmoessonpadi toch, waarvoor veel meer water vereischt wordt, is slechts mogelijk, waar toevallig zeer ruime debieten aanwezig zijn), of op den arbeid voor de suikerfabrieken.

De eerste poging tot verbetering is gedaan omstreeks de jaren 1918—1920, toen men de oplossing wilde zoeken in een doelmatiger gebruik van het aanwezige water. Het irrigatiewater toch is dag en nacht beschikbaar, doch wordt uiteraard 's nachts weinig nuttig besteed. Daarbij kwam nog, dat veelal de met het billijkheidsgevoel weinig strookende gewoonte bestond om overdag het water aan de suikerindustrie en 's nachts aan de bevolking te verstrekken. Men heeft toen de verbetering gezocht in het scheppen van de mogelijkheid om het "nachtwater" eveneens overdag te benutten en dit gepoogd te verwezenlijken door het bouwen van een groot aantal kleine vergaarbakken, veldwadoeks geheeten. In de praktijk heeft dit middel echter niet geheel aan de verwachting beantwoord. Het exploiteeren van deze vergaarbakken bleek zeer groote moeilijkheden met zich te brengen, hetgeen, wanneer men bedenkt, dat deze overal in het terrein verspreid liggen en veelal moeilijk te bereiken zijn, geen verwondering behoeft te baren. Bovendien kon alleen de cultuur van polowidjo <sup>1)</sup> bevorderd worden, daar de cultuur van oostmoessonpadi doorgaande watervrestrekking behoeft en te dien

<sup>1)</sup> Polowidjo of z.g. tweede gewassen: sojaboonen, grondnoten, maïs, bataten.



opzichte dus geen voordeel bereikt kon worden. Polowidjo-cultuur is echter op lang niet alle gronden mogelijk en loonend, terwijl dagbevoeiing lang niet overal een voordeel voor het gewas is. De bevoeiing uit veldwadoeks is over het algemeen dan ook nooit populair geworden. Tegenwoordig wordt met den aanleg nog slechts in bijzondere gevallen, wanneer het nut volkomen vast staat, voortgegaan.

Eene tweede oplossing is het vermeerderen van het debiet door het tegengaan van waterverliezen door middel van bekleeding der leidingen. Dit wordt bijv. toegepast door suikerondernemingen, welke met behulp van mechanisch aangedreven pompen zeer kostbaar oostmoesson-water winnen. Voor de gewone bevoeiingswerken eischt deze wijze van verbeteren echter te groote uitgaven en vooral later een zeer intensief onderhoud, aan de mogelijkheid waarvan, gezien het feit, dat de z.g. tertiaire leidingen het allereerst afdichting noodig hebben, ernstig getwijfeld wordt.

De derde en vermoedelijk meest praktische oplossing voor de verbetering van de oostmoesson-bevoeiing is het vermeerderen van de beschikbare hoeveelheid water door het bouwen van groote vergaarkommen in het gebergte. Het is dit punt, dat in de laatste jaren sterk de aandacht heeft van de irrigatie-ingenieurs en dat ook in 1930 de belangstelling van velen wekte.

Ook herbebossing van de ontwoode hellingen wordt thans toegepast als middel om de oostmoesson-debieten te verbeteren, doch het spreekt wel vanzelf, dat daarmee slechts op zeer langen termijn eene verbetering zal kunnen worden verkregen. Praktisch zal dit middel dan ook alleen tezamen met reservoirbouw doeltreffend zijn; als aanvulling kan het daarbij zeer waardevol zijn.

Een bergreservoir wordt gevormd door op een daartoe geschikt punt, bij voorkeur eene dalvernauwing waar bovenstreams eene kleine vlakte aanwezig is, de rivier af te sluiten door een aarden of steenen dam. Het rivierwater wordt in den westmoesson in de gevormde vergaarkom opgezameld — hetgeen het bijkomstige voordeel heeft de bandjirs langs den benedenloop te beperken — en daarna in den oostmoesson en het begin van den westmoesson volgens vastgestelde cultuurschema's aan den aanplant verstrekt.

Het behoeft geen betoog, dat deze oplossing van het oostmoesson-probleem groote voordeelen heeft tegenover de in de eerste en tweede plaats genoemde. Tegenover de moeilijke exploitatie van de veldwadoeks staat hier eene zeer eenvoudige; tegenover het zeer kostbare onderhoud (in het bijzonder voor zoover de tertiaire leidingen betreft) der bekleede leidingen staan hier slechts geringe onderhoudskosten. Daarbij komt, dat de eerste en tweede oplossing slechts eene beperkte verbetering geven — door de veldwadoeks krijgt men slechts eene hoeveelheid water op een meer geschikt tijdstip; het bekleeden der leidingen geeft eene vermeerdering afhankelijk van de waterverliezen (gewoonlijk 30 à 50 %) —, terwijl daarentegen de bouw van een reservoir eene zeer belangrijke vermeerdering van de debieten geeft en zulks — hetgeen van het grootste belang is — op elk gewenscht tijdstip. De keuze kan dan ook niet moeilijk zijn; ook op Java zal, zooals overal elders ter wereld, de verbetering van de watertekorten gezocht moeten worden in het bouwen van bergreservoirs.

Niettemin zijn er zoowel bij de voorbereiding als bij den bouw ernstige moeilijkheden te overwinnen.

Ten eerste is het in een dicht bevolkt land als Java bijna nimmer te vermijden, dat voor de vorming van de vergaarkom vruchtbare sawahs moeten worden onder water gezet en woonsteden moeten worden ontruimd. Uiteraard ontmoet dit veelal bezwaren; de eenvoudige bergbewoner toch ziet de noodzaak van de ontruiming niet in en kan bovendien, tenzij op grooten afstand van zijn woonplaats, gewoonlijk bezwaarlijk nieuwe gronden vinden. Veelal wordt dan ook reeds bij de voorbereiding der plannen er naar gestreefd om ruilgronden te vinden, doch dit is dikwijls zeer moeilijk en daardoor wordt ook niet eene in alle opzichten bevredigende oplossing getroffen, omdat steeds een deel van de menschen zich met de ligging, enz. van de gronden niet kan vereenigen. De moeilijkheid om de gronden te onteigenen heeft dan ook reeds bij vele reservoirplannen een groote rol gespeeld en zal dit in de toekomst wel blijven doen.



Een tweede bezwaar van bergreservoirs ligt in hun beperkten levensduur. Het door de rivier medegevoerde slib toch vult de vergaarkom langzamerhand op en vermindert den inhoud dus regelmatig. In welk tempo dit zal geschieden, hangt af van de hoeveelheid medegevoerd slib, de grootte van het stroomgebied, e. d. Gezegd kan worden dat in zeer ongunstige gevallen de inhoud na 25 à 30 jaar reeds belangrijk vermindert, doch dat in gunstige gevallen na 50 jaar nog geen merkbare achteruitgang te constateeren valt.

Het is duidelijk, dat in ongunstige gevallen de jaarlijksche lasten door deze opslibbing met een belangrijk afschrijvingspercentage zullen moeten worden verhoogd. Een gelukkige omstandigheid hierbij is evenwel, dat verbetering dikwijls met niet al te hooge kosten mogelijk is. Doordat het grootste gedeelte van den inhoud van een dergelijk reservoir zich in de bovenste waterschijf bevindt, zal eene damverhooging met slechts enkele meters dikwijls reeds voldoende zijn om een belangrijk gedeelte van den verloren inhoud terug te winnen. Door dus bij het opmaken van het project reeds met eene dergelijke verhooging rekening te houden, kan de levensduur veelal belangrijk verhoogd worden.

Een tweede factor, waardoor de opslibbing in sterke mate kan worden gneutraliseerd, is bebossching van het stroomgebied. Hier treedt dus het reeds aangestipte samengaan van de twee werkwijzen, reservoirbouw en bebossching, op. Door de bebossching wordt de opslibbing tegengegaan en de levensduur van het reservoir dus verlengd. Bovendien zullen op den duur de natuurlijke debieten toenemen en zal dus in latere jaren de vermindering van den reservoir-inhoud daarmede ten deele worden gecompenseerd.

De derde en verreweg ernstigste moeilijkheid is van geldelijken aard; de kosten van een reservoir zijn zeer hoog. De grondgesteldheid zoowel als de terreingesteldheid op Java leent zich niet bijzonder voor reservoirbouw; korte rivieren met sterk verhang bieden niet de mogelijkheden, welke elders worden aangetroffen, om bij matige opstuwing zeer groote hoeveelheden water te verzamelen. Daarbij is de geologische gesteldheid van Java, dat hoofdzakelijk uit jongere sedimentaire gesteenten en vulkanisch materiaal bestaat, gewoonlijk weinig gunstig voor dambouw, waardoor men zich moet beperken in de stuwhoogte en niettemin dikwijls kostbare voorzieningen moeten worden getroffen. Stuwmuuren van beton of steen zijn in verband met de bodemgesteldheid vrijwel nimmer toe te passen; men moet zich bepalen tot aarden dammen, welke — althans voorloopig — eene hoogte van 35 à 40 M. niet te boven kunnen gaan. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren, dat in dit dicht bevolkte land een damdoorbraak onoverzienbare gevolgen zou hebben, zoodat geen geld gespaard mag worden om de allergrootste zekerheid te verkrijgen. Tenslotte zijn, zooals gezegd, de te onteigenen gronden bijna steeds waardevol, zoodat ook aan de onteigening groote bedragen moeten worden besteed. De kosten van deze wijze van verbetering van de oostmoesson-bevloeiing zijn dan ook veel hooger dan van de beide eerstgenoemde oplossingen; de volgende cijfers mogen daarvan een denkbeeld geven.

De kosten van het bouwen van veldwadoeks bedragen f 10 tot f 50 per H.A. bevoeid gebied, gemiddeld vermoedelijk f 20 à f 30. Eene bekleeding van de tertiaire leidingen zal minstens f 40 à f 50 per H.A. kosten; wil men daarbij het secundaire leidingstelsel insluiten, dan worden de kosten uiteraard nog veel hooger. Een reservoir met voldoende inhoud om de bevoeiing in alle opzichten te verbeteren kost echter minstens f 150 per H.A., gewoonlijk echter wel f 200. Weliswaar staan zooals reeds uiteengezet werd, voor het reservoir veel groter voordeelen daartegenover, doch niettemin is het dikwijls moeilijk eene voldoende rendabiliteit van de vereischte uitgaven aan te toonen.

Tot voor kort trad dit bezwaar niet in ernstige mate op, daar de aanleg van een reservoir door de vermeerdering van de debieten vrijwel steeds uitbreiding van rietaanplant mogelijk maakt en op grond daarvan van de suikerindustrie belangrijke bijdragen konden worden verkregen. Sedert kort is dit echter geheel veranderd. De noodzakelijkheid om den uitvoer van suiker te beperken, heeft de uitbreidingsmogelijkheid van rietaanplant vrijwel waardeloos gemaakt. Wel zal



in bepaalde gevallen in verband met de verbetering van den bestaanden aanplant nog op kleine bijdragen kunnen worden gerekend, doch deze kunnen hoogstens eene welkome aanvulling van de baten vormen; het grootste gedeelte van de kosten zal thans voor rekening van het Land moeten komen. Dit nu blijkt moeilijkheden op te leveren, in het bijzonder in streken waar hoofdzakelijk uitbreiding van den polowidjo-aanplant beoogd wordt; eene voldoende rendabiliteit voor de aan den reservoir-aanleg te besteden gelden is alsdan vrijwel uitgesloten.

Het spreekt echter wel vanzelf, dat niet alleen in deze z.g. fiscale rendabiliteit het criterium voor den aanleg van deze reservoirs kan gevonden worden. Bevordering van den economischen toestand van de bevolking, met name door haar in staat te stellen tot een belangrijken oostmoesson-aanplant, kan in bepaalde omstandigheden zóó noodig zijn, dat ondanks onvoldoende rendabiliteit tot den aanleg van een reservoir moet worden overgegaan. In dit verband moge gewezen worden op het thans in uitvoering zijnd Patjal-reservoir, waarvan de geringe rendabiliteit wel vast staat en dat daarom geheel ten laste van den gewonen dienst (niet als gebruikelijk voor de helft op den gewonen en voor de andere helft op den buitengewonen dienst) wordt uitgevoerd.

Op Java bestaan van ouds vele kleine, grootendeels door de bevolking aangelegde vergaarkommen, doch slechts weinige die werkelijk den naam bergreservoir verdienen. De voornaamste (althans voor zoover benut voor bevoeiingsdoeleinden) zijn: Setoe Patok in de nabijheid van Cheribon (inhoud 9 miljoen M<sup>3</sup>.), Goenoeng Wowo nabij Pati (inhoud 4 miljoen M<sup>3</sup>.) en Pritjetan nabij Bodjanegara (inhoud 9 miljoen M<sup>3</sup>.). Grootendeels gereed is het reeds vroeger besproken reservoir Patjal, terwijl in 1930 een aanvang werd gemaakt met den bouw van de vergaarkommen Pendjalin (in het Zuiden van Tegal, inhoud 9 miljoen M<sup>3</sup>.) en Gembong (nabij Pati, inhoud 9 miljoen M<sup>3</sup>.). Vooral de laatste dam, die op zijn hoogtepunt  $\pm$  35 M. hoog zal worden, is eene belangwekkende constructie.

## 2. Waterkeering.

De uitgaven voor waterkeeringswerken zijn in Indië, in tegenstelling met die voor bevoeiingswerken, betrekkelijk gering. Hoofdzakelijk bestaan deze werken uit het z.g. bandjirvrij maken van de groote steden en het bedijken van enkele groote rivieren op Java. De vele bedijkingen langs de kleine rivieren worden, als zijnde praktisch niet te scheiden van de uitvoering van de irrigatiewerken, uit de daarvoor uitgetrokken fondsen betaald.

Aan waterkeeringswerken werd door het Gouvernement in 1930 uitgegeven f 655 000, terwijl door de drie provincies aan z.g. provinciale werken op dit gebied f 38 000 besteed werd.

De twee belangrijkste werken, welke in uitvoering zijn, en waaraan — althans voor zoover het Gouvernement betreft — de verwerkte bedragen grootendeels werden besteed, zijn het bandjirvrij maken van Soerabaja en het bedijken van de Tjitaroem.

Met het eerste werk werden in 1930 goede vorderingen gemaakt. De in de Soerabaja-rivier te bouwen schut- en spoelsluis Wonokromo kwam in November 1930 gereed; men is thans doende de voor de uitvoering gemaakte kistdammen te verwijderen. Waar de beweegbare waterkeering in het gegraven bandjirkanaal, de z.g. sluis Djagir, reeds eenige jaren geleden voltooid werd, zijn de hoofdwerken hiermede gereed gekomen. Er rest thans nog het normaliseeren van de Soerabaja-rivier.

Met de bedijking van de Tjitaroem wordt beoogd het verbeteren van de bestaande bevolkingsdijken, voorloopig alleen langs den rechteroever, daar de linkeroever nog door particuliere landerijen wordt ingenomen. De bevolkingsdijk brak namelijk veelvuldig door en daarom is besloten deze tegelijk met het aanleggen van de bevoeiingswerken — de bekende Krawang-werken — te verbeteren. De bedijking is reeds grootendeels gereed; in het verslagjaar werd hoofdzakelijk gewerkt aan bochtvoorzieningen. Daar de bedijking in verband



met aanwezige woonsteden grootendeels met een zeer klein voorland moest worden aangelegd, worden in de dikwijls scherpe bochten vele moeilijkheden ondervonden.

### 3. Landsgebouwen.

Tot den werkkring van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken behooren o.m.:

a. de oprichting, het onderhoud en het beheer van Landsgebouwen ten behoeve van:

1°. de burgerlijke diensten, voor zoover deze zorg niet ingevolge bijzondere regelingen aan de betrokken diensten is opgedragen of overgelaten;

2°. het Departement der Marine, uitgezonderd de kustlichtetablissemten;

b. de inhuur van gebouwen ten behoeve van de burgerlijke diensten, met uitzondering van den dienst der Staatsspoor- en Tramwegen.

De verzorging van de hieruit voortvloeiende taak is op Java en Madoera gedeeltelijk opgedragen aan diensten, welke behooren tot het Departement der B.O.W. en gedeeltelijk toevertrouwd aan de zorgen van de provinciale waterstaatsdiensten.

In de Buitengewesten maakt de verzorging van de landsgebouwen deel uit van de taak van de gewestelijke waterstaatsdiensten.

De in art. 31 der Indische Comptabiliteitswet (I. S. 1925 n°. 448) gegeven regel, dat de uitvoering van Landswerken geschiedt op contracten van openbare aanbesteding, vond ook in 1930 zooveel mogelijk toepassing. Het spreekt vanzelf, dat die toepassing nauw verband houdt met de ontwikkeling van een daarvoor bekwamen aannemersstand, welke in Nederlandsch-Indië nog in opkomst is. Op Java is de aanneming van werken grootendeels in handen van Europeesche aannemersfirma's, terwijl in de laatste jaren ook enkele inheemsche bouwers bij aanbestedingen hebben ingeschreven. Van Chineesche werkkrachten wordt — hetzij in taakwerk, hetzij in onderhandsche aanneming — in verschillende streken in de Buitengewesten een ruim gebruik gemaakt. Ook bij openbare aanbestedingen wordt in de Buitengewesten zeer veel door Chineezzen ingeschreven en het aantal Chineesche aannemers, aan wie Landswerken gegund worden, is daar overwegend.

Voor de oprichting, de verbetering en vernieuwing, de herstelling en het onderhoud van de Landsgebouwen, met uitzondering van die ressorteerende onder het Departement van Oorlog zoomede van de kustlichtetablissemten, is in 1930 uitgegeven f 12 494 300.

*Woningen voor burgerlijk personeel.* Tengevolge van de uitbreiding van de overheidsbemoeienis in de Buitengewesten in de laatste twee decennia was op vele plaatsen een zoodanig gebrek aan woningen ontstaan, dat van woningnood kon worden gesproken. Om daarin, in de eerste plaats ten behoeve van de Landsdienaren, verbetering te brengen, werd besloten om in de meest dringende gevallen tot den bouw van woningen voor burgerlijk personeel over te gaan. Als beginsel is daarbij aangenomen, dat tot voorziening in de behoefte aan woningen alleen dan door het Gouvernement zal worden overgegaan, wanneer ter plaatse hetzij het particulier initiatief, hetzij dat van de locale ressorten te kort schiet. In 1930 is voor den bouw van woningen f 1 820 000 uitgegeven.

*Justitiegebouwen.* Te Semarang is een nieuw gebouw voor den Raad van Justitie gereed gekomen dat, hoewel eenvoudig van vorm, door zijne juiste onderlinge verhoudingen een monumentalen indruk wekt. Te Koedoes werd in 1930 een nieuw landraadgebouw voltooid; met den bouw van landraadkantoren te Pandeglang en Rangkasbitong is een begin gemaakt.



*Gevangeniszen.* Van de bouwwerken ten behoeve van het gevangeniswezen, moge in het bijzonder genoemd worden de gevangenis voor Europeanen en ontwikkelde Inlanders te Bandoeng (Soekamiskin), welke in 1927 in uitvoering werd genomen en thans voltooid is; dit is de eerste gevangenis, waarbij verdiepingbouw in volledige toepassing is gebracht.

*Arbeidsinspectie-gebouwen.* In verband met de doorvoering van de arbeidsinspectie op Sumatra werden voor dezen dienst kantoren opgericht te Palembang en Kisaran.

*Pandhuizen.* Het jaar 1930 werd hoofdzakelijk benut voor de consolidatie van den toestand op Java, waar de werkzaamheden zich in hoofdzaak bepaalden tot verbetering en uitbreiding van bestaande pandhuizen. Slechts enkele nieuwe pandhuizen werden gebouwd, waarvan dat te Wedi in Soerakarta het voor-naamste was.

In de Buitengewesten werden in 1930 nieuwe pandhuizen gebouwd te *Serbalawan* ter Oostkust van Sumatra, te *Den Pasar* op Bali en te *Sambas*, *Mempawah*, *Singkawang* en *Pontianak* in de Westerafdeeling van Borneo, in welk gewest in dit jaar de regie werd ingevoerd.

*Binnenlandsch Bestuur-gebouwen.* Van de bouwwerken ten behoeve van het Binnenlandsch Bestuur is de bouw van het *gouverneurskantoor te Soerabaja* het belangrijkste. Met de uitvoering is medio 1929 een begin gemaakt, terwijl het gebouw in de tweede helft van 1931 gereed zal zijn en in gebruik genomen zal worden (kosten ± f 800 000).

*Wedana-woningen op Java en Madoera.* In verband met de dringend noodige verbetering van de huisvesting van tal van districtshoofden op Java en Madoera, werd het wenschelijk geacht om voor deze categorie van ambtenaren een nieuw woningtype vast te stellen en wel van zoodanige afmeting en opvatting, dat daarmede tevens wordt bereikt eene bezuiniging op de bouw-kosten. Deze woningen werden de laatste jaren gebouwd volgens een in 1915 vastgesteld type, waarbij onderscheid werd gemaakt in districtshoofd-woningen voor districten met respectievelijk méér en minder dan 100 desa's; beide met éézelfde indeeling, doch verschillend in oppervlakte van pendopo en kantoor. Bij de herziening van de bestaande types in 1930 werd uitgegaan van de gedachte om thans voor Java en Madoera slechts één woningtype aan te nemen, en aan het kantoor tenminste een oppervlakte te geven zooals tevoren het grootste type had, doch thans gesplitst in afzonderlijke ruimten voor den wedana en voor diens personeel. Voor de pendopo is een oppervlakte aangenomen van het gemiddelde der grootte, welke ten aanzien van de beide vroeger daarvoor bepaalde oppervlakten heeft gegolden. Het ligt in de bedoeling om, voorzoover 's Lands middelen het toelaten, elk jaar eenige dier woningen te bouwen.

*Assistent-Wedana-woningen op Java en Madoera.* Uit een ingesteld onderzoek naar de wenschelijkheid om — evenals reeds voor de wedana's plaats heeft — ook van Landswege woningen te bouwen voor de assistent-wedana's is gebleken, dat op ± 300 plaatsen de oprichting van Landswoningen voor deze categorie van ambtenaren wenschelijk is te achten. De vraag deed zich hierbij voor of deze woningen naar een bepaald type zouden zijn te bouwen. Typewoningen hebben het nadeel, dat ze niet overal in overeenstemming zijn met het volkskarakter en met de bijzondere, in verschillende streken van Java onderling afwijkende eischen, welke de „adat" of het gebruik ten deze stellen. Deze overwegingen hebben ertoe geleid om een proef te nemen, welke daarin zou bestaan, dat op verschillende plaatsen op Java, liggende in verschillende taalgebieden, een assistent-wedana's-woning door de bevolking zelve zou worden gebouwd, buiten medewerking van den waterstaatsdienst. De regenten van



Bandoeng, Magelang en Pasoeroean verklaarden zich bereid de proef te nemen in één der onderdistricten van hun bestuursgebied, waarbij voor elke woning een bedrag van f 5000 werd beschikbaar gesteld, exclusief den prijs van den grond. Het resultaat van deze proefneming was niet onverdeeld gunstig. Te Bandoeng werd voor een bedrag van f 5000 een zeer nette woning gebouwd, doch in volkomen westerschen bouwtrant, zoodat de proef als zoodanig niet geslaagd mocht worden genoemd. Evenmin was dit het geval te Pakis, waar door bemiddeling van den regent van Magelang voor ± f 5700 een ruime woning tot stand kwam, gedeeltelijk uit inheemsche materialen opgetrokken, doch waarin evenmin eenige specifieke inheemsche bouwstijl tot uiting kwam. Te Pasoeroean werd een woning gebouwd, welke zeer wel aan het gestelde doel beantwoordt. De aanwezigheid van een pendopo met pringgitan vóór het hoofdgebouw doet de woning onmiddellijk onderkennen als de verblijfplaats van een Inlandsch bestuurshoofd, terwijl de dakvorm met typische noklijn ongetwijfeld een inheemsch karakter vertoont. Bij deze woning, welke f 5650 heeft gekost, is evenwel geen afzonderlijk kantoortje gebouwd, doch in het hoofdgebouw zijn twee vertrekken daarvoor bestemd, waarvan één voor het personeel. Bij den bouw van deze woning heeft men evenwel niet kunnen voldoen aan de voorwaarde, dat deze zou geschieden door de bevolking zelf, maar werd de hulp ingeroepen van den ter plaatse bescheiden waterstaatsopzichter.

In verband met deze resultaten werd door het Departement der Burgerlijke Openbare Werken een ontwerp opgemaakt en eene constructie gevolgd, welke door den dienst der rijkswerken te Soerakarta wordt toegepast voor een type van woning voor Inlandsche bestuursambtenaren. De laatste jaren zijn van dit type in de residentie Bantam 20 woningen gebouwd.

*Districtshoofd woningen voor de Buitengewesten.* Ook voor de Buitengewesten werd de noodzakelijkheid ingezien om voor de Inlandsche bestuursambtenaren passende woningen te bouwen. In de eerste plaats komen hiervoor in aanmerking de districtshoofden. In overleg met den Directeur van Binnenlandsch Bestuur werd een type-woning vastgesteld. In 1931 zal met den geleidelijken bouw van deze woningen een begin worden gemaakt.

*Politiegebouwen.* Waar bij de veldpolitie en de groote stadspolitiecorpsen practisch het dienstverband reeds geheel werd doorgevoerd, werd ook in 1930 voortgegaan met de zorg voor de kazerneering van deze corpsen. Daarbij is in de eerste plaats aandacht besteed aan de Buitengewesten, waar de toestanden, wat huisvesting betreft, in vele gevallen nog weinig bevredigend zijn. Waar bovendien de taak van de politie, met name op Sumatra, waar zich in de laatste jaren verschillende cultuurcentra beginnen te ontwikkelen, hoe langer hoe belangrijker wordt, zal hier ook de eerstvolgende jaren op dit gebied nog veel tot stand te brengen en te verbeteren zijn. Op Sumatra werd in 1930 een begin gemaakt met den bouw van veldpolitie-kazernes te Tebingtinggi en Rantau Prapat ter Oostkust van Sumatra, te Moealaraboeh en Sidjoendjoeng ter Sumatra's Westkust, te Liwa in Benkoelen, te Terempa in Riouw en Onderhoorigheden en te Menggala in de Lampoengsche Districten, terwijl bovendien fondsen beschikbaar gesteld werden voor den bouw van een stadspolitie-kazerne te Emmahaven en van een hoofdcommissariaat van politie te Medan. Verder werd doorgegaan met de voorziening in de huisvesting van de stadspolitie te Makassar. Tenslotte werd verbetering gebracht in verschillende kampementen van de „gewapende politie”, een corps, dat nog slechts op de Oostelijke eilanden van den Archipel voorkomt; o. a. werd begonnen met den bouw van een nieuwe kazerne te Saumlaki.

Op Java is in de huisvesting van de algemeene politie uiteraard reeds veel beter voorzien. Toch zullen ook hier nog jaren moeten verloopen eer deze geheel naar behooren zal zijn voltooid. In 1930 werden o. a. gelden beschikbaar gesteld voor den bouw van veldpolitie-kazernes te Delanggoe, Karanganyar en Wonogiri (gouvernement Soerakarta), en voor een nieuwe kazerne te Margasari



(Tegal). Ten behoeve van de stadspoliticorpsen werden kazernes gebouwd te Pathoek ter hoofdplaats Jogjakarta en op Djati-Baroe te Batavia.

De kosten van de gebouwen variëren, al naar gelang van de oppervlakte, in het algemeen van f 40 000 tot f 150 000.

*Onderwijsgebouwen.* In verband met de beschikbare middelen kon slechts worden voldaan aan de meest dringende behoefte aan meer schoolruimte. Van de in 1930 in gebruik genomen nieuwe scholen zijn de A. M. S. (Oostersch letterkundige afdeling) te Solo en het complex gebouwen voor de H. B. S.-A. M. S. te Malang architectonisch wel het meest belangrijk te achten. De uitbreiding van het M. U. L. O. als voorbereiding van de middelbare scholen maakte de oprichting op enkele plaatsen zoowel op Java als in de Buitengewesten van Mulo-scholen noodzakelijk (te Salatiga, Madjakerta en Fort de Kock), waarvan die te Salatiga als de bouwkunstig belangrijkste is aan te merken. Voorts zijn ten dienste van het lager onderwijs voor alle landaarden over geheel Indië nieuwe scholen opgericht. Muntok en Sibolga kregen Hollandsch-Chineesche scholen; Depok, Soekaboemi en Grisee, Koetaradja, Fort van der Capellen, Lahat en voorts Manindjau (S. W. K.), Sonder (Manado) en Samarinda scholen ten dienste van het Hollandsch-Inlandsch Onderwijs. Al deze scholen zijn volgens het in 1923 versoberde normaal project gebouwd. Bovendien werd door het Land één school voor Europeesch lager onderwijs, mede volgens bovengenoemd type, opgericht, namelijk te Lahat. In de behoefte aan dit soort onderwijs wordt echter voor een groot deel voorzien door gemeenten dan wel particuliere vereenigingen, die van het Land zoowel voor de eigenlijke onderwijsuitgaven als voor de kosten der gebouwenvoorziening subsidie ontvangen. Een niet onbelangrijk onderdeel van de taak van den gebouwendienst wordt dientengevolge gevormd door de geregelde beoordeeling der projecten van voor bouw- dan wel huursubsidie in aanmerking komende scholen. In de voorziening in lokaliteit ten behoeve van het Inlandsch onderwijs werd gedeeltelijk door inhuur dan wel uitbreiding van reeds bestaande scholen voorzien. Daarnaast zijn in 1930 nog  $\pm$  120 nieuwe gebouwtjes volgens standaardmodel in ijzeren of houten vakwerkbouw opgezet.

*Gebouwen voor den Dienst der Volksgezondheid.* Wegens tekort aan ruimte in de op Java aanwezige doorgangshuizen voor krankzinnigen, waardoor soms noodgedwongen overgegaan moet worden tot voorloopige huisvesting van krankzinnigen in arrestanten-lokalen met al de daaraan verbonden nadeelen, werd ernstig getracht aan den welhaast onhoudbaren toestand zoo spoedig mogelijk een einde te maken. Toevallig kon de hand worden gelegd op een perceel te Semplak, gelegen op  $\pm$  6 K.M. afstand van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg, op welk perceel zich de gebouwen bevonden van het door eene particuliere vereeniging geëxploiteerde longlijderssanatorium, hetwelk naar elders was verhuisd. Deze gebouwen, welke na ruim een half jaar leegstaan in zeer verwaarloosden toestand verkeerden, werden gerestaureerd en geschikt gemaakt voor verblijfplaats van  $\pm$  300 patiënten. In 1930 kwam het werk gereed, en werd een begin met de verhuizing gemaakt. Thans zijn in voorbereiding de aanleg van eene waterleiding, aftappende uit de hoofdleiding, welke de gemeente Batavia van drinkwater voorziet, en tevens de aanleg van eene elektrische verlichting van het terrein en het complex gebouwen.

Aan het quarantaine-station Poeloe Roebia, gelegen in de Sabang-baai, werden verschillende werkzaamheden verricht, evenals aan het krankzinnigengesticht te Sabang.

Te Makassar werd een gewestelijk laboratorium opgericht.

*Boschproefstation.* In 1930 werd begonnen met den bouw van een nieuw kantoor annex werkplaats, enz. ten behoeve van het boschbouwproefstation te Buitenzorg. De bestaande gebouwen verkeerden in bouwvalligen staat en waren grootendeels opgetrokken in hout en andere zeer brandbare bouwstoffen, waardoor bij brand materiaal van groote wetenschappelijke waarde teloor zou kunnen gaan.



*Gebouwen voor den statistischen dienst.* Het gebouw voor het Centraal kantoor voor de Statistiek te Weltevreden werd opgeleverd, evenals dat voor de Volkstelling.

*Luchtvaartgebouwen.* Nog is te vermelden, dat ook ten behoeve van de nieuwste uiting van het moderne verkeer, het vliegwezen, door de afdeeling Landsgebouwen voorzieningen werden getroffen. Nadat in 1929 ten behoeve van de burgerlijke luchtvaart vliegstations waren gebouwd te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja, zijn in 1930 eenige gebouwen opgericht voor de lijn Batavia—Medan, waaronder een vliegloods te Medan.

*Gebouwen en werken voor de Marine.* Een belangrijk aandeel in de verwerking van het beschikbare crediet vormden, evenals in vorige jaren, de werken ten behoeve van het Departement der Marine. De verdere inrichting van de beide marine-vliegvelden te Morokrembangan en Tandjoengpriok en vooral de gestadige uitbreiding van het marine-etablisement te Soerabaja vereischte de aandacht. Verbetering van de voornaamste wegen van laatstgenoemd belangrijk gebouwencomplex werd voortgezet; een aanvang werd gemaakt met den bouw van een steiger voor nieuwe jagers en van eene instrumentmakerij.

Voorts zijn de debarkementsgebouwen te Tandjoengperak in gebruik genomen.

Voor de huisvesting van het personeel werden een vijftal woningen gebouwd, terwijl met den bouw van een complex van 36 woningen voor marine-scheepelingen een begin is gemaakt.

Voor werken ten behoeve van het Departement der Marine is in 1930 uitgegeven f 950 100.



## HOOFDSTUK IV.

## DE CULTUREELE TOESTAND.

## A. CHRISTELIJKE EN MOHAMMEDAANSCH EEREDIENST.

## Christelijke eeredienst.

a. *De Protestantsche Kerk.* Nadat in 1916 te Batavia eene conferentie was gehouden van afgevaardigden der kerkelijke gemeenten, deels predikanten, deels gemeenteleden — de z.g. groote vergadering — om advies uit te brengen over de voorstellen tot reorganisatie der Kerk, neergelegd in het rapport der bij K. B. 13 Oct. 1910 n°. 21 ingestelde Staatscommissie, was eene dergelijke vergadering van ambtsdragers, die in zeker opzicht als vertegenwoordigers der geheele Kerk kunnen beschouwd worden, niet meer bijeen gekomen. In 1930 werd voor het eerst eene conferentie gehouden met alle predikanten, welke de groote conferentie werd genoemd.

Als eerste punt kwam op deze conferentie, waarvan de opening werd bijgewoond door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst, ter sprake het Algemeen Fonds voor den Eeredienst, hetwelk in 1921 door het Kerkbestuur is gesticht, met de bedoeling, dat de Kerk zelve voldoende geld zal bijeenbrengen om te kunnen voorzien in de uitgaven voor de behoeften, waarvan de kosten niet door het Land worden gedragen. In de tweede plaats werd uitvoerig besproken de verhouding van Kerk en Staat. Het Kerkbestuur heeft zich vereenigd met de principieele voorstellen van de Commissie voor de scheiding van Kerk en Staat inzake de financieele scheiding. Alvorens de financieele scheiding definitief zal kunnen worden voltrokken, zal eerst eene reorganisatie van de Protestantsche Kerk moeten worden tot stand gebracht, waardoor de Kerk o. m. in staat zal worden gesteld zich haar eigen bestuur te kiezen. De conferentie achtte het daarom zeer gewenscht, dat de reeds langen tijd aanhangige voorstellen tot reorganisatie van de Protestantsche Kerk spoedig worden verwezenlijkt.

Bijzondere aandacht werd voorts door de conferentie besteed aan de verzorging der Inlandsche Christengemeenten en aan het zendingswerk, waarbij o. m. het vraagstuk onder oogen werd gezien in hoever aan het Inheemsche deel der Kerk medezeggenschap moet worden gegeven in de besturende colleges, tot in het hoogste Kerkbestuur toe, voor zoover zulks nog niet geschied is.

Daarnaast werden nog tal van andere onderwerpen besproken, o. a. het werk voor de Europeesche en de Inheemsche jeugd, de Protestantsche pers, het ambtswerk der predikanten, de verzorging van de vacante gemeenten.

In een sedert langen tijd gevoelde behoefte is voorts in April 1930 voorzien door de opening van het Bureau van het Protestantisch Kerkbestuur, gevestigd in een afzonderlijk gebouw. Het secretariaat, vroeger als bijkomstige functie waargenomen door een adjunct-secretaris, is sedert in vollen omvang opgedragen aan een der leden van het Kerkbestuur, die zich daaraan geheel geeft. De kosten van dit bureau worden voor een belangrijk deel gedragen door het reeds genoemde Algemeen Fonds voor den Eeredienst.

Eene nieuwe regeling van de standplaatsen en van de werkkringen der predikanten bij de Protestantsche gemeenten en der hulppredikers ten dienste der Inlandsche gemeenten in Nederlandsch-Indië kwam tot stand bij G. B. 12 Jan. 1931 n°. 27 (Bb. n°. 12471).

De regeling van de standplaatsen en van het dienstwerk der Inlandsche leeraars ten dienste van de Inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië is nader gewijzigd (zie Bb. nos. 12382, 12437 en 12492).

Het werk der Protestantsche zending wordt voor een deel geleid door verschillende zendingsvereenigingen, die in de volgende paragraaf zullen worden besproken. De arbeid, die daarnaast door de Protestantsche Kerk zelf op zendingsgebied wordt verricht, heeft zich in het afgelopen jaar uitgebreid, bepaaldelijk in het gouvernement der Molukken, op Midden-Celebes en de afdeeling Loewoek met den Banggai-archipel en in de residentie Timor en Onderhoorigheden.



Voorts werd in 1930 besloten om het zendingswerk ook tot Zuid- en West-Nieuw-Guinee uit te breiden.

Door het Kerkbestuur werd evenals vorige jaren eene afzonderlijke conferentie gehouden met de leiders van de drie groote ressorten van Inlandsche Christengemeenten, de predikanten te Amboina, Manado en Koepang, welke conferentie voornamelijk gewijd was aan de geestelijke verzorging van de inheemsche Christenen.

Voor alle inheemsche ressorten van Kerk en Zending waren van groot belang de in het laatste halfjaar van 1930 tusschen het Kerkbestuur en de vertegenwoordigers der particuliere zendingsorganisatie's gevoerde besprekingen nopens de opleiding van inheemsche krachten, welke geleid hebben tot het principieele besluit op Java een centrale hoogere opleidingsschool voor inheemsche voor-gangers te stichten.

Reeds van het begin van hare vestiging af heeft de Zending ingezien, dat het van groot belang is voor de verspreiding van het Christelijk geloof en van de Christelijke levensgewoonten uit de verschillende bevolkingsgroepen zelf personen te winnen, die bereid en bekwaam zijn hun volksgenooten te onderrichten en voor te gaan. Aanvankelijk trachtte men dit doel te bereiken door persoonlijke opvoeding bij de zendelingen. Langzamerhand bleek het echter gewenscht hiernaast eene stelselmatiger opleiding te organiseeren, waarbij de aanstaande leiders werden samengebracht in school en internaat gedurende een aantal jaren en onderricht werden door speciaal hiervoor aangewezen zendingsleiders, die tijd en kracht geheel aan dit werk konden geven.

Zoo ontstond het bekende Seminarie van Depok, in 1879 geopend, waar Inheemsche voorgangers van verschillende volksgroepen hunne opleiding ontvingen. Men vindt de abituriënten van dit Seminarie op Nieuw-Guinee en op Nias, op Sangir, Java, Celebes en Borneo. Daarnaast werden door de Protestantische Kerk scholen tot opleiding van Inlandsche leeraren (Stovil) en door de particuliere zendingscorporaties plaatselijke opleidingsinrichtingen geopend, alle onder Europeesche leiding, die de leerlingen hoofdzakelijk betrokken van en afleverden aan de ressorten, waarin zij gevestigd waren.

In verband met dezen uitgroei der opleiding werd in 1926 het Seminarie te Depok gesloten.

Sedert voltrok zich nog een ander proces bij de ontwikkeling der opleiding, n.l. het gedeeltelijk scheiden van de opleiding tot onderwijzer en die tot kerkelijke voorganger. Aanvankelijk waren deze functies zoo goed als altijd in één persoon vereenigd. Langzamerhand deed zich echter in eenige streken de behoefte gevoelen aan de theologische en pastorale opleiding meer speciale aandacht te wijden, dan bij eene gelijktijdige onderwijzersopleiding mogelijk is. Zoodoende ontstonden afzonderlijke voorgangersscholen te Sipoholon, Bandoeng, Jogjakarta, Tingkir, Malang en Karoeni, los van de op deze terreinen gehandhaafde onderwijzersopleiding. De voertaal was en is overal Bataksch, Maleisch of Javaansch.

Het ligt thans in de bedoeling de gescheiden opleiding van voorgangers en onderwijzers te handhaven, doch voor voorgangers naast de plaatselijke opleiding een centrale opleidingsschool te stichten.

Eene commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de Protestantische Kerk en van de zendingscorporaties, werd belast met het uitbrengen van adviezen omtrent de hiertoe te nemen maatregelen.

b. *De Protestantische Zendingscorporaties.* Naast het zendingswerk der Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië gaat een groot deel van den Protestantischen zendingsarbeid daar te lande uit van andere kerken of zendingsverenigingen, welke deels in Nederland, deels in het buitenland gevestigd zijn. Tot de eerste groep behooren het Nederlandsch Zendinggenootschap, de Nederlandsche Zendingsvereniging, de Utrechtsche Zendingsvereniging, het Java-Comité, het Sangir- en Talaud-Comité, de Doopsgezinde Vereeniging ter bevordering der evangelieverbreiding in de Nederlandsche overzeesche bezittingen, het Comité voor de Salatiga-Zending, het Nederlandsch-Luthersche Genootschap voor in- en uitwendige zending, de Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Zendingsbond en de Christelijk Gereformeerde Kerk. De buitenlandsche lichamen, welke



zendingsarbeid in Nederlandsch-Indië verrichten, zijn de Rheinische Missions Gesellschaft (Barmen), de Evangelische Missions Gesellschaft (Bazel), de Methodist Episcopal Church (Vereenigde Staten van Amerika), de Christian Missionary Alliance (Canada), het Leger des Heils, het Internationaal Advent Zendinggenootschap, de Pinkstergemeente, de Unevangelised Tribes Mission en de Mennoriti Brethre Church.

Met uitzondering van de vijf laatstgenoemde, bekostigen de genoemde lichamen gezamenlijk het te Batavia gevestigde Zendingconsulaat, in 1930 bezet door twee zendingconsuls, hetwelk als centraal orgaan de Protestantische zending als geheel en de corporaties afzonderlijk naar buiten vertegenwoordigt — in de eerste plaats tegenover de Regeering — en tegelijkertijd het punt van onderlinge aanraking vormt.

Uit den aard harer roeping bleef de werkzaamheid der Zending zich in de eerste plaats bewegen op het gebied der evangelieprediking. In dienst van de hier bedoelde Protestantische zending stonden op 1 Januari 1930 146 Europeesche en 5 Amerikaansche zendelingen en 576 Inlandsche kerkelijke voorgangers, waarnaast dan nog rekening moet worden gehouden met het zeer groot aantal voorgangers, die tegelijkertijd onderwijzers zijn, aan wie de leiding van de meeste Inlandsche Christengemeenten is toevertrouwd.

Daarnaast bleef de Zending zich toeleggen op het verstrekken van onderwijs en het verleen van medische hulp en hygiënische voorlichting. Aan de onderwijsvoorziening voor Inheemsche en Chineesche kinderen werd door de Zending meegewerkt in onder haar beheer staande onderwijsinrichtingen, waarvan het aantal volgens van de zijde der Zending ontvangen opgave op 1 Januari 1930 bedroeg 77 scholen voor Hollandsch-Inlandsch en Hollandsch-Chineesch onderwijs (de scholen voor mulo en middelbaar onderwijs, die voor alle landaarden bestemd zijn, worden hier niet vermeld), 1410 Inlandsche volksscholen, 150 Inlandsche standaardscholen, 3 Inlandsche ambachtsscholen en 17 inrichtingen tot opleiding van Inlandsche onderwijzers (n.l. 9 normaalleergangen, 6 normaal-scholen en 2 Hollandsch-Inlandsche kweekscholen). Aan deze inrichtingen waren werkzaam 341 Europeesche, 2837 Inlandsche en 19 Chineesche leerkrachten.

Het aantal door de Zending beheerde ziekeninrichtingen bedroeg op 1 Januari 1930 19 hoofdziekenhuizen, 52 hulpziekenhuizen (tezamen met 5011 bedden), 69 poliklinieken en 4 leprozerieën. Aan deze inrichtingen waren verbonden 35 Europeesche en 3 Indische artsen, 51 Europeesche verpleegsters en 1075 Inlandsche verpleegkrachten (mannelijke en vrouwelijke).

In dienst van het Nederlandsch Bijbelgenootschap werkten voorts drie taalgeleerden, n.l. in Midden-Celebes, op Java en op Soemba.

De medische zending bleef zich in 1930 krachtig ontplooiën. Nieuwgebouwde ziekenhuizen werden in gebruik genomen te Poerwakarta (West-Java) en te Waikaboebak (Soemba). De medische verzorging van de onderafdeeling Makale-Rantepao (Celebes) werd met het beheer over het ziekenhuis te Rantepao op 1 October 1930 aan de zending toevertrouwd. Voorts verdient nog vermelding, dat Europeesche verpleegsters werden uitgezonden naar het eiland Japen (Noord-Nieuw-Guinee) en naar Sangir.

In enkele op dit gebied min of meer achterlijke streken legde de Zending zich ook nog toe op de bevordering van de landbouwkundige ontwikkeling der bevolking.

Een zeer belangrijk feit in de ontwikkeling der Protestantische zending was de invoering op 1 Mei 1930 van eene nieuwe kerkorde in de Bataksche Kerk, waarbij de zeggenschap over alle kerkelijke aangelegenheden werd toevertrouwd aan colleges, waarin de Bataksche Christenen de meerderheid hebben.

De beteekenis van deze nieuwe ordening is voornamelijk hierin gelegen, dat, waar voorheen alles ging om de Rijsche Zending, nu de Bataksche Christelijke Kerk in het midden staat.

De leiding der zaken is hierdoor van de conferentie van zendelingen overgedragen op de Synode der Bataksche Kerk, de „Hoeria Kristen Batak Protestant". Na tien jaren zal de groote Synode beoordeelen of wijziging der kerkorde noodig is.



Op 15 en 16 October 1930 hield de groote Synode te Sipoholon haar eerste zitting; zij was toen samengesteld uit 58 Bataksche afgevaardigden en 7 zendingen der Rijnsche Zending.

In Oost- en Midden-Java is reeds aan een aantal zendingsgemeenten, o. a. aan de bekende gemeente te Modjowarno, een zekere zelfstandigheid verleend.

c. *De Roomsch-katholieke Kerk.* Het bestuur van de Roomsch-katholieke Kerk in Nederlandsch-Indië is door den Heiligen Stoel opgedragen aan Kerkvoogden met den titel van Apostolisch Vicaris of Apostolisch Prefect. Oorspronkelijk bestond daar te lande slechts één prefectuur, opgericht in 1807, welke in 1842 werd omgezet in een Vicariaat, dat van Batavia, hetwelk geheel Nederlandsch-Indië omvatte. Geleidelijk zijn verschillende gebieden hiervan afgescheiden en tot zelfstandige vicariaten of prefecturen verheven, zoodat het bestuur dezer Kerk thans wordt gevoerd door tien zelfstandige Kerkvoogden.

Aangezien Nederlandsch-Indië uit kerkelijk oogpunt geheel als missiegebied wordt beschouwd, ressorteert de Roomsch-katholieke Kerk daar te lande, evenals elk ander missiegebied, onder de te Rome gevestigde Congregatio de Propaganda fide. Het oppertoezicht over de kerkelijke aangelegenheden in Indië is door den Heiligen Stoel opgedragen aan de in Australië gevestigde Apostolische Delegatuur van Australasië, waaronder behalve Nederlandsch-Indië ook Australië, Nieuw-Zeeland en Polynesië behooren.

De Apostolische Vicarissen, die den rang en titel van Bisschop hebben, en de Apostolische Prefecten worden door de Regeering erkend in het ieder hunner door het kerkelijk gezag aangewezen gebied. In de ressorten dezer Kerkvoogden is de geestelijke verzorging der Roomsch-katholieken opgedragen aan geestelijken van verschillende missioneerende orden en congregaties, welke met de verschillende ressorten vermeld zijn in den Regeeringsalmanak, in dien van 1931 op blz. 388 van deel I.

In de Apostolische Prefectuur van Padang is een nieuwe statie of kerkelijke afdeling gevormd met Pematangsiantar als standplaats en omvattende de onderafdeling Simeloengoen (Bb. n<sup>o</sup>. 12331).

Sedert de in 1847 tot stand gekomen „Nota der punten betreffende de Roomsch-katholieke Kerkaangelegenheden in Nederlandsch-Indië, waaromtrent de Minister van Koloniën met den Zaakgelastigde van den Heiligen Stoel is overeengekomen” bepaalt zich de bemoeienis van de Indische Regeering met de werkzaamstelling van Roomsch-katholieke geestelijken tot het verleenen van plaatselijke toelating voor zoover daartegen met het oog op de handhaving van orde en rust geen bezwaar bestaat. In de statien of kerkelijke afdelingen Bandoeng en Soerakarta van het Apostolisch Vicariaat van Batavia zijn nieuwe standplaatsen voor Roomsch-katholieke geestelijken opgericht, onderscheidenlijk te Tjimahi (Bb. n<sup>o</sup>. 12418) en te Klaten (Bb. n<sup>o</sup>. 12436).

Bovendien genieten van de dienstdoende Roomsch-katholieke geestelijken, thans volgens van de Kerkvoogden ontvangen opgaven 278 in getal, één, de Apostolisch Vicaris van Batavia, als geestelijke van den eersten rang, 22 als geestelijken van den tweeden rang en 14 als geestelijken van den derden rang, bezoldiging en andere voordeelen (als vrije overtocht, pensioen, buitenlandsch verlof, vergoeding van reiskosten bij overplaatsing, enz.) uit 's Lands kas op den voet van de voor de burgerlijke Landsdienaren geldende bepalingen. De benoeming, de plaatsing, de overplaatsing en het ontslag uit den kerkelijken dienst geschiedt ook ten aanzien van deze geestelijken door den betrokken Kerkvoogd.

Op plaatsen, waar geen pastoors gevestigd zijn, worden de Roomsch-katholieken periodiek door geestelijken bezocht. De kosten van een deel dezer dienst-reizen worden door het Land vergoed. In Juni 1929 is eene nieuwe regeling vastgesteld, welke aangeeft hoeveel malen 's jaars verschillende plaatsen door Roomsch-katholieke geestelijken van uit hunne standplaatsen op 's Lands kosten kunnen worden bezocht (Bb. n<sup>o</sup>. 11982).

In het geven van godsdienstonderricht worden de missionarissen bijgestaan door Inheemsche catechisten, waarvan een veertiental bezoldiging uit 's Lands kas geniet.



Het Roomsch-katholiek kerkelijk gezag heeft zich van ouds op het standpunt gesteld, dat de verschillende volken zooveel mogelijk van eigen priesters moeten worden voorzien. In navolging van hetgeen reeds geschied is in andere Oosterse landen, waar het Christendom vasten voet heeft gekregen, als China, Japan, Korea, Vóór-Indië, Ceylon en de Philippijnen, heeft de Roomsch-katholieke Kerk zich ook in Nederlandsch-Indië ernstig toegelegd op de vorming van een Inheemschen clerus. In 1926 werd het seminarie St. Petrus Canisius opgericht te Jogjakarta, waarheen toen het meer dan tien jaren tevoren te Moentilan geopend seminarie werd overgebracht. De opleiding aan deze instelling, die thans 69 leerlingen telt, meerendeels Javanen, omvat Nederlandsch, Maleisch, Javaansch, Duitsch (facultatief), Engelsch, Fransch, Latijn, Grieksch, Algemeene, Bijbelsche en Kerkelijke geschiedenis, godsdienstleer, apologie, aardrijkskunde, cosmografie, natuurkunde, plant- en dierkunde, wiskunde, scheikunde, welsprekendheid en zang. Eenige leerlingen, die de studies aan het klein-seminarie met vrucht doorloopen hebben, zijn toegelaten tot de hogere studiën (wijsbegeerte, enz.) aan het Ignatius-college te Jogjakarta, terwijl enkele anderen deze hogere studies voortzetten aan gelijksoortige opleidingsinrichtingen in Nederland.

In September 1929 is een tweede klein-seminarie geopend te Toda-Beloe (Flores) met 29 leerlingen.

De Roomsch-katholieke missie in Indië gaat geheel van de Roomsch-katholieke Kerk zelve uit. Sinds 1 Juli 1924 is de behartiging van verschillende belangen der missie bij de Regeering en de centrale bureaux te Batavia en Buitenzorg door de gezamenlijke Kerkvoogden opgedragen aan een missie-afgevaardigde.

De zorg voor scholen wordt als een belangrijk onderdeel van den missie-arbeid beschouwd. Deze scholen passen zich zooveel mogelijk aan de plaatselijke behoeften aan; zoo bezit de missie op Bangka ten behoeve van de Chineesche bevolking naast twee Hollandsch-Chineesche scholen ook een Chineesche volkschool, waarop enkel Chineesch wordt onderwezen. Het totaal aantal Roomsch-katholieke scholen, cursussen en opleidingsinrichtingen bedroeg volgens van de zijde der Kerkvoogden ontvangen opgave begin 1930 965 met 77 000 leerlingen.

Behalve scholen onderhoudt de Missie ook ziekenhuizen, waarvan een aantal subsidie ontvangt uit 's Lands kas. Buiten die in de grootere plaatsen op Java vindt men zulke ziekenhuizen in Medan, Palembang, Toeal-Langgoer (Keieilanden), Tomohon (Manado), Pontianak, Sambas en Singkawang (Westerafdeeling van Borneo). Voorts bestaan te Batavia, Buitenzorg, Semarang, Madioen en Padang gesubsidieerde Katholieke weeshuizen en opvoedingsgestichten voor Europeesche kinderen, waarin ook z.g. voogdijkinderen worden opgenomen. Opvoedingsgestichten voor on- en minvermogende inheemsche kinderen zijn opgericht op Flores, te Pontianak, Sambas en Singkawang, Toeal-Langgoer en Medan; ook deze ontvangen steun uit 's Lands kas.

De armenzorg wordt beoefend, behalve door de Roomsch-katholieke armbesturen, door speciaal voor dit doel opgerichte damesverenigingen (op Java de St. Elisabethsverenigingen).

d. *Andere Christelijke kerken of kerkgenootschappen.* Behalve de Protestantische Kerk en de Roomsch-katholieke Kerk, zijn in Nederlandsch-Indië verschillende andere Christelijke kerken, kerkgenootschappen en gemeenten gevestigd, welke zijn vermeld in den Regeeringsalmanak, in dien van 1931 op blz. 389—391 van deel I en blz. 509—520 van deel II. De voornaamste hiervan zijn de Gereformeerde Kerken te Batavia, Soerabaja, Bandoeng, Jogjakarta, Magelang, Semarang, Soerakarta, Medan en Pematangsiantar, de Britsche Protestantische gemeenten te Batavia en Soerabaja, de Vrije Katholieke Kerk en de Pinkstergemeente, welke zich overeenkomstig hare roeping ook in 1930 op de verkondiging en verbreiding van het evangelie bleven toeleggen.



### Mohammedaansche eeredienst.

Onder de belijders van den Mohammedaanschen godsdienst in Nederlandsch-Indië doen zich talrijke stroomingen voor, die in voortdurende wisselwerking het godsdienstig leven in beweging houden. De politiek-religieuze stroomingen, georganiseerd in eene vereeniging als de Partai Sarekat Islam Indonesia, de inwendige zending, vertegenwoordigd door Moehammadijah, e. a., het Egyptische reformisme van Al-Irsjād, de eveneens reformistische inheemsche vereenigingen als Persatoean Islam en Perserikatan Oelama, verder de uit terugslag tegen het reformistisch streven geboren vereenigingen op oudgeloovigen grondslag, zooals Nahdatoel Oelama, e. a., de Mohammedaansche vrouwenbeweging, de Mohammedaansche jeugdbeweging in hare talrijke verschijningsvormen, eindelijk de Ahmadijah-zending, welke in hare beide richtingen, die van Lahore en die van Kadian, vertegenwoordigd is, — het zijn alle georganiseerde stroomingen, die niet uit één bron zijn ontstaan, veelmin in het bestek van dit Verslag met juistheid te schetsen zijn.

Van deze stroomingen worden hier derhalve slechts twee besproken, die in 1930 meer in het bijzonder op den voorgrond zijn getreden, n.l. het reformisme in den Islam en de Mohammedaansche vrouwenbeweging.

De *reformistische richting in den Islam* ontwikkelt zich over het algemeen op Java rustig, zonder dat botsingen met andersdenkenden zijn voorgekomen. Dit feit is eenerzijds te verklaren uit den verdraagzamen Javaanschen geest, anderzijds is het aan te merken als de bezonken uitkomst van een jarenlang gevoerden strijd, waarin men geleerd heeft elkanders richting te eerbiedigen. De oneenigheden, wrijvingen en geschillen, waarvan het richtingsverschil de oorzaak was, hebben nimmer tot blijvende verdeeldheid in de Mohammedaansche gemeente geleid. Van weerszijden wenscht men geen blijvende breuk; het gevoel van saamhoorigheid boven geloofsverdeeldheid is in den laatsten tijd nog gegroeid, sinds door eenigen van nationalistische zijde aanvallen op den Islam zijn gedaan.

Dat echter juist in de praktische uitwerking van de denkbeelden de verschillen soms diepgaand genoeg zijn, blijkt duidelijk, wanneer twee karakteristieke vertegenwoordigers, één van de oude en één van de nieuwe richting, n.l. de Nahdatoel Oelama en de Persatoean Islam, tegenover elkander worden gesteld ten aanzien van hare praktische politiek.

De Nahdatoel Oelama, eene vereeniging van orthodoxe Moslimsche godgeleerden, werd in 1926 te Soerabaja opgericht als een terugslag op de staatkundige en godsdienstige omwentelingen in het Heilige Land van den Islam. Haar oorsprong lag echter dieper. De reformatorische stroomingen hadden namelijk de ouderwetsgezinde godgeleerden tot tegenstand geprikkeld. De „Opgang der Godgeleerden” — aldus de vertaling van Nahdatoel Oelama — is, gelijk de naam aangeeft, een bond van Moslimsche geleerden, die het volk achter zich heeft. De voorgangers genieten grooten invloed bij de schare, die in de godgeleerden van den ouden stempel hare ware leiders ziet. Reeds bij haar tweede congres, in October 1927 te Soerabaja gehouden, woonde een menigte van vijftien duizend menschen de openbare vergadering in de moskee van Ampel bij; een getal grooter dan van eenige openbare samenkomst op Java vóórdien is vastgelegd. Bedoelde vergadering was nog uit een ander oogpunt merkwaardig: de Islam-politiek der Regeering vond er algemeene instemming; zij werd als de eenige juiste geprezen. In scherpe tegenstelling met de Sarekat Islam, Moehammadijah en andere vereenigingen, die regeeringsbemoeienis met Moslimsche godsdienstzaken geheel uitgeschakeld zouden willen zien, acht de Nahdatoel Oelama die bemoeienis, in hoofdzaken althans, onontbeerlijk. Zoo is zij vóór het behoud der huwelijksordonnantie, vóór het beheer der kerkelijke inkomsten in samenwerking met den Regent en vóór de vergunning van den Regent tot het instellen van een Vrijdagsdienst ter plaatse van een reeds bestaanden.

De Persatoean Islam, te Bandoeng in 1923 ontstaan in de daar gevestigde kolonie van meerendeels gegoede en vooruitstrevende Palembangse kooplieden, stelt zich, blijkens hare statuten, ten doel den Mohammedaanschen godsdienst,



met den Koran en de Heilige Overlevering tot grondslag, te verbreiden en het onderwijs in den Islam te bevorderen. Nadat in 1926 eene afscheiding had plaats gehad van meer behoudende elementen, die eene eigen vereeniging stichtten, de Permoefakatan Islam, ontplooide zich het overblijvende gedeelte als eene reformistische vereeniging. Zij vindt hare aanhangers te Bandoeng voornamelijk onder de Palembangers, Minangkabauers, Javanen en ook enkele Soendaneezen. Haar orgaan is de Pembela Islam, een tijdschrift, waarin onderwerpen, welke maar eenigszins met den godsdienst in verband gebracht kunnen worden, ter sprake plegen te komen. De polygamie wordt er verdedigd; de vrijheid der Mohammedaansche gemeente om Vrijdagsdiensten in te stellen, buiten het Bestuur om, met nadruk betoogd; het nationalisme, mits het niet anti-godsdienstig zij, als een uitvloeisel van waren godsdienstzin aangeprezen; voorts Nederlandsch-Indië, wyl de overgroote meerderheid der bevolking Mohammedaansch is, als een Mohammedaansch land beschouwd met alle politieke consequenties daaraan verbonden.

Ofschoon de vereeniging zelve geen politiek doel nastreeft, zijn hare leden individueel aangesloten hetzij bij de Sarekat Islam, hetzij bij de thans opgeheven Partai Nasional Indonesia. Nog worde vermeld, dat de Persatoean Islam eene Koran-vertaling begonnen is, die tegelijk in het Soendaneesch en in het Maleisch verschijnt, terwijl de vereeniging ernaar streeft hare godsdienstige denkbeelden door populair-wetenschappelijke geschriften te verbreiden.

Kunnen Nahdatoel Oelama en Persatoean Islam in vele opzichten als tegenstandsters worden aangemerkt, zij hebben weinig gelegenheid met elkander in botsing te komen, daar het terrein van werkzaamheid der laatste zich tot Priangan beperkt, dat der eerste zich vooral op Midden- en Oost-Java, sinds kort ook in Bantam, bevindt.

Eénmaal is het in 1930 op Java tot eene botsing tusschen de oude en de nieuwe richting gekomen en wel te Serang, toen drie vereenigingen, waarvan twee op uitgesproken reformistische grondslag, zich verbonden hadden in dit bolwerk van Bantamsche rechtzinnigheid op eene vergadering, waar vrij debat zou zijn, hare denkbeelden omtrent eenige voornamie geloofsvragen uiteen te zetten. Het waren de Persatoean Islam van Bandoeng, de Madjlis Oelama van Tjiandjoer en de Izharoel Haqq van Batavia, de laatste eene reformistische vereeniging van jongeren.

Deze vergadering nu is geëindigd in een volkomen nederlaag voor de reformistische partij. Luidruchtig heeft het volk van Bantam op deze bijeenkomst te kennen gegeven niets te willen weten van de moderne stroomingen in den godsdienst. Deze bijeenkomst gaf tevens te zien, tot welk eene religieuze opwindung de Bantammer in staat is, als er geraakt wordt aan hetgeen hem het dierbaarst is: zijn overgeleverd Mohammedaansch geloof en zijne vereering voor de inheemsche goedgeleerden, de kjahi's.

Opvallend is het vooruitdringen van het reformisme in de Buitengewesten. Behalve in Minangkabau, waar deze moderne strooming reeds iang ingang vond, deed het reformisme van zich hooren in Palembang, waar zich geschillen voordeden, die tijdelijk zeer hoog liepen; voorts te Benkoelen, waar de oud-geloovigen zich zeer verbitterd toonden op de reformisten. Zelfs op Nias drong het reformisme door: hier had, te Goenoengsitoli, een jong Minangkabausch godsdienstleeraar een kring van volwassen leerlingen om zich heen verzameld, die hij inwijdde aan de hand van Arabische geschriften in de reformatische beginselen. De behoudende partij ter plaatse trachtte hem echter verdacht te maken bij het Bestuur. Een onderzoek volgde, dat den leeraar ten slotte niet alleen vrijheid van godsdienst waarborgde, maar ook bijlegging van de verdeeldheid in de Mohammedaansche gemeente ten gevolge had. Op Bangka is sedert jaren een moskeegeschil gaande, dat ongetwijfeld op de tegenstelling van de oude en de nieuwe richting in den godsdienst teruggaat. Hetzelfde valt te zeggen van den Moskeestrijd te Makassar, waar 27 Vrijdagsmoskeeën voorkomen, ondanks de adviezen van gezaghebbende wetgeleerden om het aantal terug te brengen tot een drie- of viertal. Tegen de heftige actie van hervormingsgezinde vereenigingen en comités in heeft de behoudende partij den bestaanden toestand gehandhaafd. Ook in het



binnenland van Celebes maakt het reformisme vorderingen. In 1930 kwam eenige beroering in Bone, waar een godsdienstvoorganger in de moskee ergernis verwekte door in eene toespraak het gezag der vier stichters van scholen van wetgeleerdheid te ontkennen. Tot in Loewoe toe deden reformistische denkbeelden hunne intrede: hier leidden zij tot verzet tegen nieuwe opvattingen betreffende de godsdienstoefening na den Vrijdagsdienst, het grafbezoek en de deelname aan tarekat's, welke laatste als verboden instellingen worden beschouwd.

In de Buitengewesten, de Minangkabau uitgezonderd, heeft de reformistische beweging in den Islam zich nog geen vasten bodem gevormd, daar zij voortdurend krachtiger tegenstand ondervindt van de zijde der aan traditioneele instellingen gehechte bevolking.

Het tweede verschijnsel, dat in de laatste jaren de aandacht trekt, is de ontwikkeling van de *Mohammedaansche vrouwenbeweging*.

De positie van de Inheemsche vrouw is op Java nimmer zoo laag geweest als in sommige andere Mohammedaansche landen van Azië en Afrika. Er is wel nooit een tijd geweest, dat de vrouwen van Java opgesloten en van de buitenwereld afgezonderd moesten leven. Een sluier te dragen is haar nooit, noch door de adat noch door den godsdienst, gelast. Het instituut der voorwaardelijke verstooting (ta'liq), dat de positie der gehuwde Mohammedaansche vrouwen zoo zeer versterkt, heeft in geen enkel land die toepassing gevonden als in den Indischen archipel. In de Buitengewesten zijn streken, waar de vrouw eene achterlijke positie inneemt; daarnaast echter andere, waar zij meer op den voorgrond treedt, met name in de Minangkabause samenleving, waar haar door de matriarchale structuur van ouds eene bijzondere plaats werd gewaarborgd.

Wanneer dan toch in Nederlandsch-Indië klachten worden gehoord over de achteruitstelling van de Mohammedaansche vrouw, over haar rechteloosheid en haar verwaarloosde opvoeding, wanneer er verder vereenigingen worden opgericht ten doel hebbende de lotsverbetering der Mohammedaansche vrouw, dan zijn in die actie verschillende stroomingen te onderscheiden. Vooreerst is daar het natuurlijke streven van de ontwikkelde, Westersch opgeleide, Mohammedaansche vrouwen naar de verovering of het behoud van een behoorlijk geëerde plaats in de Inlandsche maatschappij. Voorts doet zich ook in Indië in toenemende mate de zuiver godsdienstige beweging gevoelen in die kringen, waar men altijd ernst gemaakt heeft met de belijdenis van den Islam en waar thans, dank zij onderwijs en opvoeding, het religieus bewustzijn zich krachtig en in modernen vorm uit. Daarnaast trekken de aandacht: enerzijds de niet vóór alles Moslimsch georiënteerde beweging van vrouwen, die tot idealen hebben de zedelijke verheffing der vrouw door bevordering van de monogamie en versterking van den huwelijksband; anderzijds de beweging der van den Islam vervreemde vrouwen, die naar algemeene emancipatie-streven en daarbij telkens in botsing komen met Moslimsch georiënteerde groepen.

De pogingen tot verheffing van de maatschappelijke positie der inheemsche vrouw zijn almede te verklaren uit de doorwerking van Westersche denkbeelden. De oprichting van vrouwenbonden, welke onderwijs, emancipatie, bewustmaking van de vrouw beoogen, zijn daarvan een sprekend voorbeeld.

De zuiver godsdienstige vrouwenvereenigingen, waarvan de voornaamste zijn Aisjah, de vrouwenorganisatie van Moehammadijah, en J.I.B.D.A., de Damesafdeeling van den Jong-Islamieten Bond, staan steeds op de bres om den Islam te verdedigen. Zij worden in dit apologetisch streven ter zijde gestaan door de mannen.

Een belangrijk probleem voor de beweging tot emancipatie van de Mohammedaansche vrouw wordt veroorzaakt door de instelling der polygamie. Algemeen schijnt het inzicht nopens dit veelomstreden vraagstuk aldus te zijn, dat de Islam de polygamie wel toelaat maar geenszins voorschrijft, zoodat bevordering van de monogamie, als uiteindelijk ideaal en uit zedelijk en uit maatschappelijk oogpunt, door dien godsdienst in geen deele wordt bemoeilijkt.

Nochtans pleegt de verdediging van de polygamie op grond van den Islam, evenzeer als hare veroordeeling als instelling van dien godsdienst, aanleiding te



geven tot verscherping van de bestaande tegenstellingen tusschen de verschillende vrouwenverenigingen, naar gelang deze al dan niet op Moslimschen grondslag zijn georganiseerd.

In 1930 zijn deze contrasten verscherpt door twee gebeurtenissen, die de gemoederen der Islamieten in beroering hebben gebracht: de bespreking van de polygamie op het congres van Aisjah te Fort de Kock en de aanvallen op den Islam van de zijde der feministische vereeniging Isteri Sedar te Bandoeng en Batavia.

Op het Aisjah-congres, dat gehouden werd tegelijk met een jaarcongres van Moehammadiah, hadden n.l. eenige spreeksters gewezen op bepaalde voordeelen van de polygamie, in den beperkten vorm n.l. waarin de Islam haar toestaat. Daar er meer vrouwen dan mannen in de wereld zijn, zou de polygamie volgens haar een middel zijn om onzedelijkheid en bandeloosheid tegen te gaan. Reeds op het congres zelf bleek verzet tegen deze verdediging der polygamie te bestaan bij een groep van Minangkabausche vrouwen, afgevaardigden van de Sarekat Kaoem Iboe Soematera. Meer algemeen werd de verontwaardiging, toen de uitingen op het Aisjah-congres ook op Java bekend werden gemaakt en op overdreven wijze door sommige persorganen en vrouwenorganisaties werden gecommentarieerd.

Bijzondere ergernis wekten daarentegen in Mohammedaansche kringen de aanvallen in den loop van 1930 van de zijde van de vrouwenvereeniging Isteri Sedar op den Islam gedaan. Er werden naar aanleiding daarvan protestvergaderingen belegd, waarin de moderne vrouw in haar tekort aan zedigheid, godsdienstigheid en inzicht in de ware bedoelingen van den Islam gehegeld werd en daartegenover het Mohammedaansch ideaal van de vrouwen en van het huwelijk werd verheerlijkt. Isteri Sedar heeft later uitdrukkelijk verklaard, geen enkelen godsdienst te willen aanranden, doch zich alleen te keeren tegen deze drie maatschappelijke euvelen: de polygamie, het gedwongen huwelijk en het kinderhuwelijk. Anders dan de polygamie, vinden het z.g. gedwongen huwelijk en het kinderhuwelijk óók onder de religieuze vrouwenverenigingen krachtige bestrijding.

Bij G. B. 8 Mei 1930 n°. 33 (Bb. n°. 12326) is eene nieuwe toelichting vastgesteld op de huwelijksordonnantie in I. S. 1929 n°. 348 (zie Verslag 1930, kol. 54).

Eene nadere toelichting op de „goeroe-ordonnantie 1925” (I. S. 1925 n°. 219) — zie Verslag 1925, kol. 126 — is opgenomen in Bb. n°. 12495.

De bepalingen betreffende de reispassen van bedevaartgangers naar Mekka (I. S. 1927 n°. 508) zijn bij Ord. van 31 Oct. 1930 (I. S. n°. 386) gewijzigd, o. a. ten einde in uitzonderingsgevallen mogelijk te maken de afgifte van reispassen door andere dan de daarvoor in gewone omstandigheden aangewezen gezaghebbenden, en voorts ten einde te geraken tot eene doeltreffender regeling van de viseering.



B. ONDERWIJS.<sup>1)</sup>

Bij G. B. 27 Maart 1931 n°. 47 is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar de kosten per leerling van de verschillende deelen van het openbaar lager, meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië.

Eene instructie voor de distributie van schoolfilms is opgenomen in Bb. n°. 12483.

## I. Onderwijs met het Nederlandsch als voertaal.

## A. Lager onderwijs.

*Openbare Europeesche lagere scholen.* Bij Ord. van 17 Maart 1931 (I. S. n°. 108) is het Europeesch onderwijsreglement nader gewijzigd, o. m. in verband met de herziening van de opleiding voor de akte van bekwaamheid als onderwijzer en hoofdonderwijzer.

*Bijzondere Europeesche lagere scholen.* Bij Ord. van 22 Dec. 1930 (I. S. n°. 440) is eene korting van 5 % vastgesteld op de voor het jaar 1931 te verleen subsidien uit 's Lands kas ten behoeve van bijzondere scholen voor Westersch lager en voor meer uitgebreid lager onderwijs.

*Hollandsch-Inlandsche scholen.* De bij G. B. 28 Nov. 1927 n°. 19 ingestelde Hollandsch-Inlandsch onderwijs-commissie is ontbonden (G. B. 8 Dec. 1930 n°. 30). Haar verslag is in druk verschenen onder den titel „Publicaties Hollandsch-Inlandsch onderwijs-commissie” (deel 1—12).

## B. Voortgezet en uitgebreid lager onderwijs.

*Openbare Mulo-afdeelingen der Algemeene Middelbare School.* Nieuwe modellen van het einddiploma-Mulo A (eindexamen), einddiploma-Mulo B (voorbereidend onderwijs) en einddiploma volgens het niet-gedifferentieerd leerplan, alsmede van bij die diploma's behorende cijferlijsten zijn opgenomen in Bb. n°. 12440.

Een nieuw reglement voor het eindexamen van de openbare en daarmede gelijkwaardig verklaarde bijzondere mulo-scholen is opgenomen in Bb. n°. 12509.

## C. Middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

Bij G. B. 14 Juni 1931 n°. 3 (I. S. n°. 249) is een reglement voor de Algemeene Middelbare School (A.M.S.-reglement) vastgesteld.

*Hoogere burgerscholen.* De regeling van de toelatingsexamens tot de eerste klassen der hoogere burgerscholen in Nederlandsch-Indië (Bb. n°. 12186) is gewijzigd en aangevuld bij G. Bn. 1 Dec. 1930 n°. 6 (Bb. n°. 12431) en 4 Febr. 1931 n°. 17 (Bb. n°. 12477).

*Openbare voorbereidend hooger onderwijs-afdeelingen der algemeene middelbare school.* Met ingang van 1 Juli 1930 wordt de aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Medan verbonden wis- en natuurkundige afdeeling (voorbereidend hooger onderwijs-afdeeling B) der algemeene middelbare school geleidelijk opgeheven (G. B. 14 Juni 1930 n°. 71, J. C. n°. 49).

*Bijzonder voorbereidend hooger onderwijs-afdeelingen der algemeene middelbare school.* Bij K. B. 17 Mei 1930 n°. 19 (N. S. n°. 196, I. S. n°. 306) zijn

<sup>1)</sup> Aangezien de statistische gegevens over het onderwijs in Nederlandsch-Indië gedurende het cursusjaar 1929/1930 reeds zijn opgenomen in het vorig Verslag (hoofdst. K., afd. I, kol. 261 t/m 300) en dergelijke gegevens betreffende het cursusjaar 1930/1931 bij het ter perse gaan van dit Verslag nog niet beschikbaar zijn, wordt voor dit hoofdstuk volstaan met vermelding van de in laatstgenoemd cursusjaar op onderwijsgebied getroffen regelingen.



de in 1930 afgegeven getuigschriften van de afdeling B van de Rooms-katholieke algemeene middelbare school der Strada-vereeniging en van de afdeling B van de Salemba algemeene middelbare school van de Vereeniging voor Christelijke scholen, beide te Weltevreden, gelijkgesteld met het getuigschrift, bedoeld in art. 11 der hooger onderwijs-wet.

#### D. Hooger onderwijs.

*Technische Hoogeschool.* Het reglement van de Technische Hoogeschool (I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 271) is nader gewijzigd bij G. Bn. 21 Mei 1930 n<sup>o</sup>. 17 (I. S. n<sup>o</sup>. 155) en 28 Oct. 1930 n<sup>o</sup>. 40 (I. S. n<sup>o</sup>. 382).

Bij K. B. 2 Sept. 1930 n<sup>o</sup>. 23 (N. S. n<sup>o</sup>. 382, I. S. n<sup>o</sup>. 417) is bepaald, dat aan bezitters van getuigschriften, uitgereikt aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng, vrijstellingen worden verleend bij het afleggen van examens aan de Technische Hoogeschool te Delft.

#### E. Vak- en nijverheidsonderwijs.

##### *Opleiding voor bestuurs-, rechterlijke en administratieve functies.*

*Middelbare opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren.* Een nieuw reglement voor de middelbare opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren is vastgesteld bij G. B. 10 Jan. 1931 n<sup>o</sup>. 17 (Bb. n<sup>o</sup>. 12464).

*Bestuursschool.* Het reglement voor de bestuursschool te Batavia (I. S. 1914 n<sup>o</sup>. 504) is nader gewijzigd en aangevuld bij G. Bn. 26 Maart 1931 n<sup>o</sup>. 44 (Bb. n<sup>o</sup>. 12521) en 4 Mei 1931 (Bb. n<sup>o</sup>. 12544).

*Cursussen voor de opleiding van personeel ten behoeve van 's Lands algemeen financieel-administratief beheer.* De regeling van de inrichting en het beheer van de cursussen voor de opleiding van personeel ten behoeve van 's Lands algemeen financieel-administratief beheer is nader gewijzigd (Bb. n<sup>o</sup>. 12392).

##### *Nijverheidsonderwijs.*

De bij G. B. 25 Febr. 1921 n<sup>o</sup>. 10 ingestelde commissie van voorlichting inzake het technisch en ambachtsonderwijs is ontbonden (G. B. 17 Maart 1931 n<sup>o</sup>. 28).

## II. Onderwijs met een Inlandsche taal als voertaal.

### A. Lager onderwijs.

Bij Ord. van 17 Maart 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 109) is art. 10 der algemeene subsidie-regeling Inlandsch lager onderwijs (I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 68 en 1925 n<sup>o</sup>. 296) in overeenstemming gebracht met den sinds de invoering van die regeling toegepaste maatstaf van de personeelsbezetting van de openbare Inlandsche lagere scholen der 2de klasse, zooals die is omschreven in de punten 63 t/m 65 van de toelichting op deze subsidie-regeling (Bb. n<sup>o</sup>. 10606).

### B. Vak- en nijverheidsonderwijs.

*Ambachtsscholen voor Inlanders.* De leergang in bankwerken en smeden te Poerwokerto (Midden-Java) is omgezet in eene openbare ambachtsschool voor Inlanders, welke zal opleiden voor de ijzerbewerking (G. B. 16 Aug. 1930 n<sup>o</sup>. 19).

## III. Opleiding van onderwijskrachten en examens ter verkrijging van onderwijsbevoegdheden.

Met intrekking van K. Bn. 29 Sept. 1916 n<sup>o</sup>. 34 (I. S. 1917 n<sup>o</sup>. 30) en 12 Juni 1918 n<sup>o</sup>. 53 (I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 742), zijn bij G. B. 3 Juni 1931 n<sup>o</sup>. 33 (I. S. n<sup>o</sup>. 184) vastgesteld eene nieuwe regeling omtrent de toekenning van studietoelagen aan jongelieden in het bezit van de onderwijzersakte, die zich verbinden om na ver-



krijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer in den Indischen dienst te treden, en eene nieuwe regeling omtrent het verleen van bijdragen aan vereenigingen, instellingen en personen, die onderwijzers, bestemd voor het gesubsidieerd bijzonder onderwijs in Nederlandsch-Indië, doen opleiden voor de hoofdakke.

#### A. Openbare opleidingsinrichtingen.

*Hoogere kweekscholen voor Inlandsche onderwijzers.* De hoogere kweekschool voor Inlandsche onderwijzers te Bandoeng is aan het einde van het cursusjaar 1930—1931 opgeheven (G. B. 24 Juni 1931 n°. 14), terwijl op 1 Juli 1931 aldaar is geopend een openbare cursus, bestemd om onderwijzers en onderwijzeressen op te leiden voor de hoofdakke, welke cursus is verbonden aan de openbare Hollandsch-Inlandsche kweekschool te genoemder plaatse.

*Normaalleergang voor de z.g. Europeesche hulpakke te Batavia.* De te Batavia bestaande normaalcursus ter voorbereiding tot het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als onderwijzer is aan het einde van het cursusjaar 1930—1931 opgeheven (G. B. 17 Juni 1931 n°. 35).

*Normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers en onderwijzeressen.* Te Bandoeng is 1 Juli 1931 eene openbare normaalschool met vierjarigen leergang voor de opleiding van Inlandsche hulponderwijzeressen geopend (G. B. 9 Juni 1931 n°. 13).

#### B. Bijzondere opleidingsinrichtingen.

Het programma voor het eindexamen van de bijzondere zending-normaalschool te Modjowarno (afd. Modjokerto, prov. Oost-Java) is opgenomen in Bb. n°. 12367.

#### C. Akte-examens.

Bij G. B. 27 Nov. 1930 n°. 23 (Bb. n°. 12430) is een Staatspraktijk diploma voor handel en administratie ingesteld, en is een reglement en programma vastgesteld volgens welke het examen voor dat diploma zal worden gehouden.



## C. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

## De Oudheidkundige Dienst.

Nadat bij den aanvang dezer eeuw besloten was tot een systematische en geregelde bemoeienis van Regeeringswege met de Hindoe-Javaansche oudheden, werd in 1901 eene commissie ingesteld voor het oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera met een bepaald omschreven werkprogram.

De ontwikkeling van dit onderdeel van overheidsbemoeienis leidde in 1913 tot de opheffing van die commissie en de organisatie van een onder het Departement van Onderwijs en Eeredienst ressorteerenden Oudheidkundigen Dienst.

De taak van dezen Dienst omvat de opsporing, blootlegging, opname, inventarisatie en beschrijving van de oudheden in Nederlandsch-Indië, het toezicht daarop, in overleg met de Hoofden van gewestelijk bestuur de beraming en uitvoering van maatregelen tot instandhouding c.q. reconstructie dier oudheden, en in het algemeen het oudheidkundig onderzoek in den ruimsten zin, ook op epigrafisch gebied. In die taak is mede begrepen het tegengaan van den uitvoer van voorwerpen van oudheidkundige waarde zonder uitdrukkelijke toestemming, zoodat mede het doen van onderzoekingen op praehistorisch gebied.

Naar mate de Oudheidkundige Dienst zijn werkzaamheid ontplooidde, werd behoefte gevoeld aan een orgaan, dat het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst zou kunnen bijstaan in de met de zorg voor en de opsporing van de oudheden samenhangende bouwkundige en cultureele aangelegenheden. Daartoe werd in September 1927 een nieuwe Oudheidkundige Commissie in het leven geroepen, welke commissie geregeld op de hoogte wordt gehouden van den gang van zaken bij den Oudheidkundigen Dienst.

Sedert de instelling van deze Commissie vormen de werkzaamheden, die verband houden met de reconstructie van monumenten, in toenemende mate een gewichtig onderdeel der taak van den Oudheidkundigen Dienst. Zoo werd in Oost-Java de restauratie van enkele bouwwerken in vroegere jaren gevolgd door het geheel of gedeeltelijk reconstrueeren van de fraaie badplaats Djalatoenda op de Westelijke helling van den Penanggoengan, van het poortje te Ploembangan van het jaar 1390 en van de Tjandi Badoet bij Malang. Vooral dit laatste bouwwerk heeft duidelijk doen zien, welke verrassende wetenschappelijke en aesthetische resultaten bij zorgvuldige toepassing van de reconstructie-methoden kunnen worden verkregen. In Midden-Java kwamen o. a. de Tjandi Ngawen bij Moentilan en een der bijtempeltjes van Tjandi Sewoe voor een wederopbouw in aanmerking.

Gedurende het jaar 1930 is een begin gemaakt met de reconstructie van een van de z.g. hoftempeltjes op het Prambanan-terrein. Voorts werd de Tjandi Kalasan — de zuiverste uiting der klassieke Hindoe-Javaansche architectuur in haar bloeitijd — aan een, voor het behoud noodzakelijke, diepingrijpende behandeling onderworpen, een arbeid, welke in 1927 is begonnen. De bouwvallige gedeelten werden afgebroken en weer in verband opgetrokken, terwijl met verwijdering van den steunbeer, die den Zuidelijken gevel ontsierde, de plastische werking van de dakpartijen zooveel mogelijk hersteld werd. Voor tenietgaan van het bouwwerk behoeft thans geen vrees meer te bestaan. De dicht bij de Tjandi Kalasan gelegen Tjandi Sari werd eveneens grondig hersteld.

In de laatste jaren is alle aandacht geconcentreerd op de werkzaamheden in verband met de reconstructie van den Ciwa-tempel te Prambanan; in 1930 werd voortgegaan met de sorteering van het materiaal voor den wederopbouw. Men heeft hier met groote moeilijkheden te kampen als gevolg van de onverantwoordelijke wijze, waarop de ontruiming van het plein tusschen de acht hoofdtempels ongeveer een halve eeuw geleden heeft plaats gehad. De sorteeringsarbeid, die aan de reconstructie vooraf behoort te gaan, is daardoor zwaarder en meer omvattend dan bij de andere monumenten. Thans is men er evenwel in geslaagd de uitwendige structuur van het bouwwerk, op enkele onderdeelen na, tot aan het monumentale topstuk vast te stellen, waardoor een belangrijke stap gedaan is in de richting van verwezenlijking van de plannen tot wederopbouw.



De architectuur van het bouwwerk overtreft in stoutheid van conceptie alles, wat tot dusver op Java bekend is geworden. Het heeft een hoogte gehad, welke die van de Boroboedoer tien meters te boven gaat; als bouwkundig gewrocht is het ongetwijfeld, naar modernen maatstaf gemeten, belangrijker dan het laatstgenoemde monument.

Het verdient vermelding, dat de in Nederlandsch-Indië toegepaste reconstructie-methoden zich in eene toenemende belangstelling van deskundigen in het buitenland mogen verheugen. Bij gelegenheid van het laatste Panpacific Science Congress spraken tal van geleerden hun bijzondere waardeering daarover uit, terwijl de Ecole française te Hanoi in 1930 een architect naar Java zond om zich nader van die methoden op de hoogte te stellen.

Niet alleen onder oudheidkundigen van professie, ook daarbuiten wekken de monumenten der Hindoe-Javaansche cultuur in steeds wijder kring belangstelling, welke o. m. tot uiting komt in het feit, dat ook vele toeristen zich niet meer tot een tocht naar de Boroboedoer beperken, doch tevens bezoeken aan de oudheden in de Prambanan-vlakte en ook elders in hun programma opnemen.

Behalve Hindoe-Javaansche zijn ook verschillende oudheden van Europeeschen oorsprong in Indië gerestaureerd. De belangrijkste hiervan zijn de Portugeesche Buitenkerk te Batavia en de overblijfselen uit den Compagniestijd in de Molukken, het fort Rotterdam te Makassar met het kerkje aldaar en het fort Marlborough in Benkoelen. Verschillende overblijfselen uit den Compagniestijd zijn op worden geïnventariseerd, zoo b.v. die op Celebes, waarvan de beschrijving reeds is beëindigd, voorts de landhuizen om Batavia, waarmede men nog bezig is.

Het beheer van de Hollandsche oudheden te Bantam, bestaande uit het fort Speelwijk met aangrenzend kerkhof, werd in 1930 door den Provincialen Waterstaat van West-Java aan den Oudheidkundigen Dienst overgedragen. Een korte gids voor deze oudheden zag het licht.

Dat ook aandacht besteed wordt aan Mohammedaansche oudheden, blijkt uit de aangevangen restauratie van den Kraton Kasepoehan te Cheribon.

Op Bali werd door den epigraaf van den Oudheidkundigen Dienst in 1930 verder gewerkt aan de samenstelling van een Corpus inscriptionum Javanicum en tevens studie gemaakt van tempelfeesten, enz., terwijl door den Directeur der Algemeene Middelbare School te Solo eenige inventarisatiereizen naar dit eiland zijn ondernomen.

Voor de — in 1924 opgerichte, in voortdurende samenwerking met den Oudheidkundigen Dienst arbeidende — Oudheidkundige Vereeniging Majapahit was 1930 een bijzonder vruchtbaar jaar. Het door den deskundige der Vereeniging op het oude emplacement der hoofdstad ingestelde terreinonderzoek bracht groote hoeveelheden voorwerpen (voornamelijk terracotta's) aan het licht, die tezamen met de reeds vroeger te zelfder plaatse gevonden oudheden een levendig beeld van de in het Oud-Javaansche rijk tot bloei gekomen volkskunsten geven. De vondsten zijn op smaakvolle wijze in een „veldmuseum" te Trawoelan tentoongesteld en mogen zich in eene groote belangstelling vooral van de zijde van het Inlandsche publiek verheugen.

In het district Poenoeng van het regentschap Patjitan der afdeeling Ponorogo (Oost-Java) is een onderzoek naar neolithische ateliers aangevangen, hetwelk in 1930 werd voortgezet.

In de onderafdeeling Temiang van de afdeeling Oostkust van Atjeh (gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden) werden drie nog ongerepte schelpenheuvels ontdekt, terwijl in Djember (Oost-Java) verschillende oud-inheemsche monumenten werden gevonden o. a. een ledig graf, een grafteeken met relief, zoomede eenige z.g. Polynesische beelden en kralen uit een prae-historisch graf. Maatregelen werden genomen om terugzending te verkrijgen van een collectie steenen bijlen, opgegraven in een kanaal in Krawang (provincie West-Java), die zonder vergunning naar Nederland was overgebracht.

Te Dinaja (Oost-Java) werden in 1930 vijf en in de Koming-rivier (Palem-bang) drie Buddhistische bronzen beeldjes gevonden, terwijl bij het aanleggen



van een weg bij Petong (Badoeng, Bali) vier steenen sarcofagen werden opgegraven, die o. a. gouden, koperen, ijzeren en steenen voorwerpen bevatten.

Op de onderneming Kawisari te Wlingi (Oost-Java) werd een steen met inscriptie gevonden, terwijl te Sleman (Jogjakarta) bij het graven van een put een kleine tempel werd ontdekt en uitgegraven.

Aangezien in steeds toenemende mate de noodzakelijkheid werd gevoeld om van Overheidswege te zorgen voor het behoud van zaken, die voor de praehistorie, de geschiedenis, de kunst of de palaeontologie van Nederlandsch-Indië van groot belang moeten worden geacht, is einde 1929 bij den Volksraad het ontwerp van een „Monumentenordonnantie” aanhangig gemaakt (Volksraadstukken 1929—1930, ond. 93). Nadat in 1930 naar aanleiding van daartegen door het College van Gedelegeerden aangevoerde bedenkingen eene nadere overweging van dit ontwerp had plaats gehad, welke leidde tot de indiening van een gewijzigd ontwerp (Volksraadstukken 1930—1931, ond. 116), is die ordonnantie medio 1931 tot stand gekomen (Ord. van 13 Juni 1931 in I. S. n°. 238).

De omstandigheid, dat de Inheemsche muziek onder den invloed der Westersche civilisatie op verontrustend snelle wijze op vrijwel alle eilanden van den Nederlandsch-Indischen archipel aan het uitsterven, althans aan het ontaarden is, terwijl door enkele, vooral Nederlandsche en Duitsche, onderzoekingen is gebleken, dat daarmede onvervangbare cultuurhistorische gegevens voor de wetenschap dreigen verloren te gaan, deed de Regeering, mede op aandrang van gezaghebbende wetenschappelijke instellingen en personen, er toe besluiten het musicologisch onderzoek voortaan tot voorwerp van Gouvernementszorg te maken. In verband hiermede werd aan het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst een ambtenaar voor bedoeld onderzoek toegevoegd, die zich van 1 Maart 1930 af aan de hem toegevallen taak heeft kunnen wijden.

Sedert werden de grondslagen gelegd voor een musicologisch archief, hetwelk thans collecties phonogrammen (circa 240), muziekinstrumenten (260), grammofoonplaten (circa 100), diapositieven (317) en eenige films, benevens een kleine handbibliotheek omvat. Dit archief verheugt zich in eene groeiende belangstelling, zoowel van Inheemsche als van Europeesche zijde, terwijl van vele bestuursambtenaren, missionarissen en zendelingen krachtige medewerking werd en wordt ondervonden. Genoemde instelling is te Bandoeng gevestigd, biedt gelegenheid aan gegadigden voor zelfstudie, alsmede voor het houden van voordrachten met projectie van films en lichtbeelden voor een beperkt publiek.

Door den musicologischen ambtenaar werden een 25-tal voordrachten gehouden, ten deele in het archief, ten deele elders. Met verschillende buitenlandsche instellingen en personen werd contact gezocht en onderhouden. Verder werden reizen van langeren duur ondernomen, t. w. over de eilanden Nias en Flores, waarbij veel merkwaardigs aan het licht werd gebracht.

De belangstelling, welke ook in het moederland voor dit onderzoek bestaat, uitte zich o. m. in het bijeenbrengen van een fonds ter bevordering van het musicologisch onderzoek, welk fonds ter beschikking gesteld werd van het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst.

Driemaandelijks of halfjaarlijks worden de resultaten van het oudheidkundig onderzoek en mededeelingen betreffende monumentenzorg, epigrafie, iconografie, enz. gepubliceerd in het Oudheidkundig Verslag, als bijlagen waarvan verschillende bijdragen, rapporten en artikelen betreffende speciale onderwerpen plegen te verschijnen. De uitgave van het oudheidkundig verslag wordt verzorgd door het Koninklijk Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

### Inheemsche tooneelkunst, danskunst en muziekbeoefening op Java.

Voor een juist inzicht in hetgeen het hedendaagsch Java aan Inheemsche tooneel- en danskunst en aan muziek biedt, lijkt het gewenscht de aandacht te vestigen op het volgende. Van oude tijden af tot nog niet zoo lang geleden vormden de Vorstenhoven, in het bijzonder de beide Midden-Javaansche Kraton's te Soerakarta en Jogjakarta, voor alle Javanen van stand, zoomede



ook voor den Madoereeschen en Soendaneeschen adel, het richtsnoer en het voorbeeld van goeden smaak en van beschaving. Ook de Kraton's van Soemenep, Bangkalan, Cheribon en Bantam hebben vroeger, ieder in eigen sfeer, een soortgelijke rol vervuld, zij het ook in beperkte mate. De daar beoefende kunst vond allereerst bewondering en ook navolging bij de Inheemsche gezagsdragers en adellijken op Java en Madoera. Zelfs tot in de Buitengewesten en ook in Indo-Europeesche en Indo-Chineesche kringen op Java heeft deze inheemsche kunst haar invloed doen gelden.

Deze verrijkende invloed op cultureel gebied van de Javaansche Vorstenhoven is een verklaarbaar gevolg van het eertijds belangrijk staatkundig en maatschappelijk overwicht dier gezagscentra over geheel Java en een deel der Buitengewesten. De verbetering der verkeersmiddelen in den jongsten tijd heeft er wellicht toe bijgedragen, dat de Midden-Javaansche kunst en beschaving tot ver buiten eigen omgeving in beteekenis toenam.

Daarbij komt, dat vrijwel alleen in de omgeving der Vorstenhoven een gezette en tot overlevering geworden bestudeering en bescherming van de Javaansche cultuur in haar verschillende uitingen valt waar te nemen. De kunstbescherming kwam o. m. tot uiting in de omstandigheid, dat bekend geworden kunstenaars en kunstnijveren uit den veelal bekrompen kring van hun landelijk bestaan naar de hofstad werden getrokken. De zoo onder invloed van de ontwikkelde en geleetterde omgeving der Vorsten gebrachte kunsten werden daar bestudeerd in het grooter verband der Javaansche religieuze bespiegeling, verrijkt en veredeld, om verwerkt te worden met het geheel der aldaar gecultiveerde beschaving.

Zoo is er in en om de Vorstenlandsche Kraton's een in hooge mate verfijnde hofkunst ontstaan, die als de Javaansche kunst bij uitnemendheid in vele kringen erkenning en bewondering heeft gevonden.

Naast deze hofkunst werd en wordt op Java ook kunstbeoefening aangetroffen onder de landelijke bevolking. Daarbij in hoofdzaak steunend op overlevering, wordt in deze volkskunst slechts zelden een uitsluitend middel van bestaan gevonden. Als regel wordt de kunst bij voorkomende gelegenheden uit vrijen wil beoefend door lieden, die in de landelijke dorps huishouding op overeenkomstige wijze als hun dorpsgenooten hun bestaan vinden.

Bij de volksvertooningen komt meermalen het verband van de kunst met oude religieuze voorstellingen en denkbeelden duidelijk tot uiting; een bestanddeel, dat niet zelden voorkomt, is dat de vertooners in trance moeten geraken.

Hofkunst en volkskunst hebben, zooals te verwachten was, steeds in samenwerking met elkaar gestaan. Zij zijn in het huidige Java te beschouwen als gradaties in de mate van kunstbeoefening, niet als van aard vreemd tegenover elkaar staande uitingen van verschillende beschavingen.

Of de hofkunst van Zuid-Midden-Java in den Moslimschen tijd, van het Mataram'sche Vorstenhuis, zich geheel ter plaatse ontwikkeld heeft uit de inheemsche landelijke volkskunst, of mede bestanddeelen bevat, overgenomen van oudere Vorstenhuizen, of zelfs van Oost-Java (Madjapahit), is nog een open vraag. Aan te nemen is wel, dat op de Mataram'sche hofkunst in tijden van staatkundigen bloei ook invloeden van buiten hebben ingewerkt. Sommige Vorsten hebben, zooals reeds is opgemerkt, met overleg kunstenaars van heinde en ver binnen den kring hunner onmiddellijke omgeving getrokken, waardoor de hofkunst in haar ontwikkeling den invloed der landelijke volkskunst en waarschijnlijk ook van uitheemsche kunst heeft ondergaan. Ook thans nog is in de hofkunst, zij het in geringe mate, ontwikkeling in nieuwe vormen merkbaar.

In zeker niet mindere mate heeft de volkskunst den invloed ondergaan van de hofkunst, vooral op het gebied van de instrumentale muziek met zang als begeleiding of afwisseling (gamelan), van den dans (alleen-dansen van mannen en vrouwen, gevechtssdansen en enkele groepdansen van vrouwen, bekend onder den naam van bedaja en sarimpi), zoomede van de wajang-koelit (het schimmendooneel met gebruikmaking van platte uit leder gesneden poppen). Het zijn vooral deze aan de Vorstenhoven tot hoogen graad van verfijning gekomen kunstuitingen, welke door haar rijkdom en verscheidenheid op de volkskunst haar stempel gedrukt hebben.



Daarnaast worden uitingen van volkskunst aangetroffen, waarop de kunstbeoefening ten hove geen invloed heeft uitgeoefend, zooals de in de meeste streken van Java voorkomende paarddansen (koedaké pang) en populaire maskeren en mommespelen (barongan).

Voorts zijn, in oorsprong uitheemsche, kunstuitingen bekend op het gebied van muziek en van dans, welke kennelijk ontleend zijn aan het Mohammedaansch godsdienstig leven. Deze opvoeringen bestaan in hun oorspronkelijken vorm uit zang, solozang en koorzang, begeleid door eenige instrumentale muziek van trommen, soms vergezeld van eenvoudige groepdansen of groepstanden, en afgewisseld met rhythmische voordrachten van proza, alles met Arabischen tekst. Op het voorkomen van deze soort muziekkuitvoeringen met godsdienstigen achtergrond is nog te weinig de aandacht gevestigd; in sommige streken van Java zijn zij echter zeer populair, mede in verband met de religieuze bezwaren, die de godsdienstige Moslinsche gemeente vaak tegen het Javaansche gamelanspel heeft. Vermoedelijk bevatten deze opvoeringen, welke hier en daar het karakter van volkskunst hebben aangenomen, bestanddeelen van oud-inheemsche zangen en dansen. De hofkunst heeft deze godsdienstige middenstandskunst van uitheemsche herkomst slechts in zeer geringe mate beïnvloed.

Dit geldt ook, in sterkere mate, van sommige uitingen van kunst, die op Java middellijk of onmiddellijk overgenomen zijn van Westeringen: de komédi Stamboel, een nabootsing van het Westersch opera-tooneel met Maleischen tekst; de ronzebons, een Westersch blaasorkest met Inheemsche muzikanten; voorts de krontjong, meerendeels erotische alleenzangen of wisselzangen van mannen en vrouwen in het Maleisch, met of zonder begeleiding van enkele snaarinstrumenten.

Zooals reeds werd opgemerkt, is in de eigenlijke hofkunst, die bewust vasthoudt aan de voor haar klassiek geworden vormen, slechts weinig ontwikkeling te bespeuren, behalve ten aanzien van één kunstvorm: de wajang-wong. Hieronder verstaat men in Midden-Java een opvoering door een groot aantal spelers, vaak kostbaar gecostumeerd, van een lakon (tooneelstuk) van het wajang-repertoire, met begeleiding van gamelan en met vele dansen. De spelers bootsen zoowel in uiterlijk als in gebaren zooveel mogelijk de wajang-poppen na. Ook de maskerdansen hebben de ontwikkeling van de wajang-wong beïnvloed. In West-Java sluit de overeenkomstige tooneelkunst zich geheel aan bij de groote maskerspelvoorstellingen. Hoewel de wajang-wong wellicht van ouden oorsprong is, heeft deze kunstvorm zich aan de Vorstenlandsche hoven ongeveer zestig jaren geleden ten volle kunnen ontplooiën. Als jongere verwanten van de wajang-wong zijn te beschouwen de langendrija, een spel van muziek en dans, met geheel gezongen samenspraken, en eenige andere daarmede te vergelijken muziekspelen.

Tengevolge van de zich veranderende maatschappelijke verhoudingen zijn op enkele plaatsen Javaansche vereenigingen of kunstkringen opgericht, welke ten doel hebben opvoeringen te geven, meestal door de leden zelf. Een opgave van dergelijke vereenigingen is opgenomen als bijlage X van het hoofdstuk nopens verzorging van geestelijke behoeften en sociale welvaartzorg uit Inlandschen kring in de Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1930 opgenomen als bijlage A van het Verslag 1930.

Tooneelstukken, die geheel in het moderne leven spelen, komen nog weinig voor. Voorzoover zij vertoond worden, geschiedt dat onder Westerschen invloed. Slechts in enkele streken, o. a. ook in de Soenda-landen, schijnen dergelijke tooneelvoorstellingen in de landstaal reeds meer voor te komen. Veel dramatische kracht hebben de stukken echter over het geheel nog niet. De ontwikkeling eener letterkunde van moderne tooneelstukken laat nog op zich wachten.

Het is een betreuenswaardig feit, dat de oude Inheemsche kinderliederen en -spelen, waarvan gelukkig intijds het een en ander werd opgeteekend, geleidelijk uit het volksleven verdwijnen. Er wordt thans naar gestreefd om aan oude versjes en wijsjes — waarvan meermalen blijkt, dat zij in hooge mate bekoring bezitten ook voor ouderen — een plaats te geven in het muziek- en zangonderwijs op de Inheemsche lagere scholen.



### Het Landsarchief.

In 1880 werd mr. J. A. Van der Chijs aangewezen om het oud-archief te Batavia te classificeeren en tevens na te gaan, welke stukken uit dat archief voor openbaarmaking in aanmerking zouden zijn te brengen. Als vrucht van dezen arbeid verscheen in 1882 van zijn hand een „Inventaris van 's Lands Archief te Batavia (1602—1816)”, terwijl bovendien werd aangevangen met de uitgave van het Nederlandsch-Indisch Plakaatboek (1602—1811) en van de Bataviasche Dagregisters met medewerking van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Eene instructie voor den Landsarchivaris is vastgesteld bij G. B. 17 Dec. 1930 n°. 1a (Bb. n°. 12459).

Sedert 1925 is het Landsarchief, tevoren ondergebracht in een gebouw aan het Koningsplein te Batavia, gevestigd in een oud landhuis aan het Molenvliet te dier stede, hetwelk geheel hersteld is in den oorspronkelijken vorm, waarin het voor rekening van den lateren Gouverneur-Generaal Reynier de Klerk was gebouwd.

Reeds geruimen tijd had het de aandacht getrokken, dat de leesbaarheid van de voornaamste historische bescheiden betreffende de ontwikkeling van het bestuur der Oost-Indische gewesten, zoomede de verhouding daarvan tot het moederland ten tijde der Oost-Indische Compagnie, ernstig bedreigd werd.

Ten einde te voorkomen, dat dit historisch materiaal verloren zou gaan, vatte de Regeering het voornemen op om de thans nog nagenoeg alle onteijferbare geschriften in druk uit te geven. De belangrijkste dier geschriften zijn: De Resoluties van Gouverneur-Generaal en Raden, de Brieven van de Hooge Regeering aan Heeren XVII (afgaande patriasche missiven), de Brieven van Heeren XVII aan de Hooge Regeering (aankomende patriasche missiven), zoomede het Dagregister des Casteels Batavia.

In verband met den huidige stand van 's Lands geldmiddelen moest echter voorshands van de uitvoering van dat voornemen afgezien worden.

De wenschelijk geachte personeelsuitbreiding met een adjunct-Landsarchivaris stuitte eveneens op de ongunstige financieele tijdsomstandigheden af.

De archiefverzamelingen, welke nog zijn geordend volgens den Inventaris van mr. Van der Chijs met uitzondering van de collectie „Varia”, die in afdeelingen werd gesplitst, verkeerden in 1930 in goeden toestand. Voortdurend wordt gewaakt tegen het gevaar van witte mieren, terwijl andere insecten, die de bescheiden bedreigen, door het periodiek plaatsnemen der bundels in de fumigatiekist worden gedood.

Van de gelegenheid, welke het Landsarchief aan belangstellende personen biedt tot het maken van bijzondere studiën op historisch gebied, werd in de laatste jaren in toenemende mate gebruik gemaakt. Onder de bestudeerde onderwerpen kunnen o. m. genoemd worden de geschiedenis der Molukken, van den Timor-archipel, van Bali, Cheribon, Jogjakarta en Semarang, de geschiedenis van de Protestantsche Kerk, de Mestiezen van Kisar, de geschiedenis van de ontwikkeling der geneeskunde, genealogische studiën, geschiedenis van de thee-cultuur, van de Marineschool te Semarang, van de Inheemsche tabakscultuur, van de boschexploitatie onder de Oost-Indische Compagnie, van de ontwikkeling van het Westersch recht in Indië, en van de Javasche Bank, agrarische geschiedenis, de schilders uit den Compagniestijd, de Mohammedaansche tempel te Batavia, de geschiedenis van het gevangeniswezen, de Badoeys, zoomede de groote postweg op Java. In het jaar 1930 werd aan het Landsarchief o. m. bestudeerd de geschiedenis van Boni.

Aanwinsten van belang had het archief dit jaar niet te boeken; ontvangen werden slechts restanten van het Soekaboemi-archief, een aantal bescheiden van het Departement van Binnenlandsch Bestuur — alle uit de 19de eeuw — zoomede van de Algemeene Secretarie een bundel benoemingen van Regenten en Demangs van 1842 af en een Instructie voor den Bailluw der Bataviasche Omme-landen van 1812. Verliezen werden niet geleden.



### Volksbibliotheken.

In zeer vele plaatsen in Nederlandsch-Indië zijn van Overheidswege volksbibliotheken ingericht, welke kunnen worden onderscheiden in twee categorieën, n.l. Inlandsche Volksbibliotheken en Nederlandsche Volksbibliotheken, onderscheidenlijk bevattende boeken in Inheemsche talen en Nederlandsche boeken.

De meeste Inlandsche Volksbibliotheken, welke zoowel lectuur voor volwassenen als voor kinderen bevatten, zijn gehuisvest in Inlandsche scholen der tweede klasse. De Hoofden dier scholen zijn dus ambtshalve beheerder dezer bibliotheken, die overigens onder rechtstreeksch beheer staan van het Kantoor voor de Volkslectuur te Batavia.

Het aantal van deze Inlandsche Volksbibliotheken in Inlandsche scholen der 2de klasse bedroeg eind 1930: 2528; de toeneming gedurende dat jaar bedroeg 49, n.l. 29 Javaansche, 3 Soendaneesche en 17 Maleische. Bovendien werden in dit jaar in 12 particuliere onderwijsinrichtingen Inlandsche Volksbibliotheken opgericht.

Behalve tot stichting van de reeds genoemde Inlandsche Volksbibliotheken is het Kantoor voor de Volkslectuur ook overgegaan tot de levering van dergelijke bibliotheken aan kazernes van leger en marine, aan verblijven der gewapende politie, hospitalen, Landsopvoedingsgestichten, openbare leeszalen, vereenigingsgebouwen, Gouvernementskantoren, normaalscholen en andere opleidingsscholen en bijzondere onderwijsinrichtingen.

Het aantal dezer bibliotheken bedroeg in 1930: 459, zoodat het totale aantal der Inlandsche Volksbibliotheken in 1930 ongeveer 3000 beliep.

Het gemiddeld aantal der in deze bibliotheken aanwezige boeken, dat gelijken tred houdt met het aantal der door het Kantoor voor de Volkslectuur uitgegeven boeken, bedroeg in 1930: in het Javaansche taalgebied: 594 (Javaansch en Maleisch), in het Soendaneesche taalgebied: 494 (Soendaneesch en Maleisch), in het Madoereesche taalgebied: 364 (Madoereesch en Maleisch) en in gemengd taalgebied: 215 (Maleisch).

In den beginne was de animo tot leenen niet groot, uitgezonderd op enkele plaatsen, waar de beheerders zich veel moeite gaven om tot leenen aan te sporen. Gaandeweg nam de leeslust echter toe; in 1912 was het gemiddeld aantal uitleeningen slechts 60 per bibliotheek per jaar, in 1917 ongeveer 600, in 1930 ruim 1000. Het totaal der uitleeningen, dat in 1930 2 699 166 beliep, bedroeg in dat jaar 107 955 meer dan in 1929. Deze vermeerdering bedroeg voor de Javaansche boeken 99 662, voor de Soendaneesche boeken 4479 en voor de Maleische boeken 6124, terwijl het aantal uitleeningen van Madoereesche boeken verminderde met 2310.

Omtrent den omvang van den lezerskring kan een indruk worden verkregen uit de desbetreffende tabel in deel II van dit Verslag. Het totaal aantal lezers op Java bedroeg in 1930 30 000 meer dan in 1929. In de Buitengewesten is het aantal lezers eveneens toegenomen (935 méér).

In de Javaansche, Soendaneesche en Madoereesche taalgebieden behooren de meest geliefde werken nagenoeg zonder uitzondering steeds tot de heruitgaven van oude verhalen, in de Maleische bibliotheken daarentegen zijn het de nieuwe oorspronkelijke romans, die meer in den smaak vallen.

De Nederlandsche Volksbibliotheken zijn in beheer bij de Hoofden der Hollandsch-Inlandsche scholen. Zij werden opgericht in 1916, toen de uitzending van boeken uit Holland in verband met den wereldoorlog aan tallooze bezwaren onderhevig was. Vandaar dat het geruimen tijd geduurd heeft voordat over een behoorlijk aantal boeken beschikt werd. De geregelde aanvulling dezer bibliotheken is thans beter verzekerd, doch veel duurder dan die der Inlandsche bibliotheken, welke uitsluitend op Volkslectuur-uitgaven aangewezen zijn.

In totaal waren er in 1930 158 Nederlandsche Volksbibliotheken (139 gewone en 19 uitgebreide), welke naast de gewone lectuur ook iets moeilijker werken bevatten. Het aantal boeken in deze bibliotheken bedroeg in 1930: 443 en 568. Het totaal der uitleeningen beliep (van 129 bibliotheken) 32 249, tegen 33 620 (van 128 bibliotheken) in 1929.



### Natuurbescherming.

De in Nederlandsch-Indië ter bescherming van de natuur van Overheidswege genomen maatregelen betreffen in de eerste plaats den uitvoer van bepaalde diersoorten.

Hoewel de in 1930 geldende regelingen ter bescherming van verschillende in het wild levende diersoorten (I. S. 1929 n<sup>o</sup>. 234 voor Java en Madoera en I. S. 1909 nos. 497 en 594 voor de Buitengewesten) geen verbod van uitvoer inhouden, kon niettemin op grond van de daarin voorkomende bepalingen, waarbij het bezit van bepaalde beschermde diersoorten verboden is, o. m. de uitvoer van orang-oetans en olifanten vrijwel geheel worden stopgezet. Evenwel vonden vooral kroonduiven en andere beschermde vogelsoorten nog steeds hun weg naar het buitenland, voornamelijk naar Singapore, dat zich tot een zeer belangrijk centrum van dierenhandel heeft ontwikkeld.

Ter beteugeling van dezen handel zijn thans scherpere voorschriften uitgevaardigd bij de nieuwe dierenbeschermingsordonnantie (I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 134), waarbij o. m. het verbod gesteld is om bij regeeringsverordening aan te wijzen diersoorten uit eenige haven van Nederlandsch-Indië uit te voeren naar een binnen of buiten Nederlandsch-Indië gelegen plaats, maar voor eene afdoende bestrijding van dien handel is internationale samenwerking onvermijdelijk. Die samenwerking maakte dan ook een onderwerp van bespreking uit op het in 1929 op Java gehouden Fourth Pacific Science Congress. Bij die gelegenheid werd de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

„Whereas the exportation of living wild animals or skins from nearly all tropical countries has in the last years risen to disquieting proportions, it be resolved: that this Congress asks, in the interest of science and for the preservation of rare and remarkable animals, the appropriate organisations of the countries represented in the Pacific Science Association to promote the passing by the respective governments of an act or law, by which the importation of all living specimens or skins, feathers or other parts of the bodies of wild animals is prohibited, unless the consignment is accompanied by a license from the country of origin, issued by a competent authority”.

Als uitvloeisel van deze motie werden onderhandelingen gevoerd met het Gouvernement van de Straits-Settlements en de Federated Malay States, daartoe strekkende, dat de invoer van orang-oetans aldaar zou worden verboden. Een zoodanig verbod werd door de betrokken Regeeringen in 1930 uitgevaardigd. Ook van de zijde der Vereenigde Staten van Amerika kan in dit opzicht alle medewerking worden verwacht, daar bij de nieuwe tariefwetgeving aldaar de invoer van diersoorten, die elders bescherming genieten, alleen wordt toegelaten met een licentie van het land van oorsprong. Het voornemen bestaat om op grond van de nieuwe dierenbeschermingsordonnantie aan de Amerikaansche Regeering te verzoeken de betreffende bepalingen van toepassing te verklaren op alle in Nederlandsch-Indië beschermde diersoorten.

Intusschen kunnen beschermingsbepalingen en uitvoerverboden het uitsterven van verschillende diersoorten, wier bestaansvoorwaarden als gevolg van de steeds voortschrijdende cultuur verminderen, op den duur niet voorkomen. Daarvoor is noodig de stichting van wildreservaten. In de eerste plaats worden die reservaten vereischt voor de instandhouding van de orang-oetan, het neushoorn, de tapir, de olifant, de banteng, de dwergbuffel, de Sumatraansche berggeit, het hert-zwijn en de reuzenvaraan van Flores.

Voor den eenhoornigen Javaanschen neushoorn (*Rhinoceros sondaicus*) is op Oedjoengkoelon, het schiereiland in het uiterste Westen van Java, reeds een reservaat ingesteld. Bij gemis van voldoende bewakingsmiddelen komt echter strooping op dit uitgestrekte terrein nog wel voor.

Zoodra de nieuwe natuurmonumenten- en wildreservaten-ordonnantie, welke bij het opmaken van dit Verslag nog in voorbereiding was, zal zijn tot stand gekomen, zal ook tot instelling van een of meer reservaten voor bantengs moeten worden overgegaan. Bij de bestaande natuurmonumenten-ordonnantie (I. S. 1916



n°. 278) is het slechts mogelijk bepaalde terreinen, behoorende tot het Landsdomein, in ongerepten staat te behouden, wat beteekent, dat in het aldus gereserveerde terrein ook geen boschbedrijf mogelijk is, hetgeen gewoonlijk meebrengt, dat ook bewaking achterwege blijft. Het ligt in de bedoeling de nieuwe ordonnantie zóó in te richten, dat het mogelijk wordt om in de groote reservaten een geregeld boschbedrijf te voeren, uiteraard met de beperking, dat een en ander geen achteruitgang van den wildstand ten gevolge heeft. Zulk eene beperkte exploitatie zal tevens meer toezicht en bewaking van de wildreservaten met zich brengen.

Van de Nederlandsche Commissie voor Internationale Natuurbescherming ging een voorstel uit om in Atjeh een gebied te reserveeren, hetwelk een groot gedeelte van de Alaslanden benevens de geheele Goenoeng Löser omvat. De aanwijzing van dit gebied, dat eventueel voor vrijwel alle groot wild van Sumatra, orang-oetans inbegrepen, een toevluchtsoord zal kunnen vormen, als natuurmonument stuit op bijna onoverkomelijke bezwaren, maar aanwijzing als wildreservaat zal wellicht mogelijk blijken.

Voor het hertzwijn (Babirusa) en den dwergbuffel (Anoa), welke afwijkende diersoorten vrijwel uitsluitend tot Celebes beperkt zijn, werd door de aanwijzing van het natuurmonument Goenoeng Tongkoko Batoeangoes in Manado feitelijk een reservaat tot stand gebracht.

De reuzenvaraan van Flores (*Varanus komodoensis*) komt enkel voor in het uiterste Westen van Flores en op de tusschen Flores en Soembawa gelegen eilanden Komodo en Rintja. Het zal noodig zijn om ook voor dit merkwaardig reptiel, de grootste bekende hagedis, die tot 3 meter lang kan worden, een reservaat te stichten. Weliswaar wordt de soort niet zoozeer door de uitbreiding van de cultuur of door directe vervolging in zijn bestaan bedreigd, maar niettemin is uitsterving anders onvermijdelijk door het verdwijnen of al te zeer verminderen van herten en varkens, welke het voornaamste voedsel van dit dier uitmaken.

Beoogt de stichting van wildreservaten het behoud van de fauna, de instelling van natuurmonumenten is voornamelijk voor de instandhouding van bepaalde typische vegetaties van belang.

Een lijst van de verschillende natuurmonumenten, 40 in aantal, is opgenomen in Bb. n°. 12116. Sedert is in 1929 nog als natuurmonument aangewezen de Piek van Indrapoera (I. S. 1929 n°. 475) en in 1930 Batang Paloeboek in de afdeeling Agam ter Sumatra's Westkust (I. S. 1930 n°. 402). Laatstgenoemd terrein, gemakkelijk bereikbaar van uit Fort de Kock, werd gereserveerd ter bescherming van de merkwaardige reuzenbloem *Rafflesia Arnoldi*.

### Vulkanologische onderzoekingen.

In Nederlandsch-Indië worden thans 108 werkende vulkanen aangetroffen, welke deels reeds tot uitbarstingen hebben geleid, anderdeels zich in een sterk fumarolenstadium bevinden. Voor zoover bekend zijn in historischen tijd op Sumatra 9 van de 20, op Java 15 van de 35, op de Kleine Soenda-eilanden 17 van de 25, in het Bandazee-gebied 5 van de 9, in den Sangihe-archipel alle 5, in de Minahasa 4 van de 6, in de Bocht van Tomini de eenige daar aanwezige en op Halmahera 6 van de 7 „actieve” vulkanen eens of meermalen tot uitbarsting gekomen. In 1930 hebben uitbarstingen plaats gehad van den Krakatau, Merapi (Midden-Java), Bromo, Merapi (Sumatra's Westkust) en G. Api (Siaoe).

De dienst van het Vulkanologisch Onderzoek, een onderafdeeling van den dienst van den Mijnbouw, is belast met de observatie van vulkanen, waartoe bij enkele der meest werkzame vulkanen op Java (Tangkoeban Prahoe, Papandajan, Kawah Kamodjan, Merapi, Keloet, Lamongan en Kawah Idjen) vaste observatieposten zijn ingericht. Men hoopt op die wijze de omwonende bevolking tijdig voor eventueel verwachte uitbarstingen te kunnen waarschuwen.

In hoofdzaak wordt daarbij aandacht gewijd aan de temperatuursveranderingen en de bevingen, die door het opstijgend magma veroorzaakt worden. Deze vulkanische uitingen hebben, hoewel niet altijd, toch reeds enkele malen tot het daarvan verwachte gevolg geleid.



Zoo ging eene sterke temperatuurstijging in het solfatarenveld van de Kawah Mas (Papandajan) aan een eruptie vooraf. Nadat van 25 Januari 1924 af in dit solfatarenveld de temperatuur van  $364^{\circ}$  C tot boven  $500^{\circ}$  C was opgelopen, vond in Februari in het slechts 350 m. er van verwijderde eruptieveld Kawah Baroe eene uitbarsting plaats, waarbij naast modder ook versche vulkanische asch werd uitgeworpen. Zoo werden de opeenvolgende eruptiefasen van den Krakatau in 1930 telkens ingeleid door trillingen, welke de seismograaf op Lang-eiland opteekende en die enkele dagen vóór de hernieuwde uitbarsting begonnen. Als echte vulkanische bevingen waren deze zéér zwak, zoodat zij door de seismografen van het Observatorium te Batavia, op 150 km. afstand dus, niet meer, of uiterst flauw, geregistreerd werden.

Op den Merapi (Midden-Java) zijn daarentegen deze mikro-bevingen, die in het begin van het jaar 1930 nog door hare talrijkheid de aandacht hadden getrokken, enkele maanden vóór de katastrophale uitbarsting van December 1930 juist verminderd in frequentie. Ook de temperaturen der topsolfataren waren in die laatste maanden dalende geweest, tegenover eene geringe stijging in temperatuur van den solfataar in de Senowobres. De groote omvang der Merapi-ramp van 18/19 December is veroorzaakt door de onverwachte uitbreiding der gloedwolk, die met de uitbarsting gepaard ging. Deze rolde met groote snelheid bergafwaarts; zich niet storende aan terreinvormen, breidde zij zich zijwaarts uit en doodde vrijwel op slag (door stolling der lichaamseiwitten) alle leven in de getroffen dorpen. De ladae's (stroomen van roodgloeiend puin en zand, gedragen door gas en zich voortbewegend als ware het een vloeistof) volgden daarentegen in hoofdzaak de rivierdalen, vernielden de daarin gelegen sawah's en belendende droge velden, doch bereikten meestal niet de op terreinhoogten hooger gelegen dorpen. Dientengevolge is het verlies aan menschenlevens meer aan de gloedwolk dan aan de ladae's te wijten.

Dat de vulkanische verschijnselen, zelfs ten aanzien van meer uitbarstingen van een zelfden vulkaan, onderling verschillen, is inmiddels weer afdoende gebleken. De studie dezer verschijnselen wordt daardoor belangrijk verzwaaard.

Het sedert December 1927 nieuw ontstane eruptiepunt van den Krakatau is gedurende drie jaren vanuit een op Lang-eiland gevestigden post geregeld geobserveerd om bij eventueel gevaar voor een vloedgolf middels radio-omroep of vuurpijlen de bevolking aan de kusten van Bantam en de Lampoengs tot vluchten te manen. In Augustus 1930, tijdens eene hevige eruptieperiode, die op het nabijgelegen Verlaten Eiland den plantengroei ten deele verwoestte, heeft ook de post op Lang-eiland ernstig gevaar geloopt. Daar overigens gebleken is, dat de erupties vooralsnog geen direct gevaar voor de omliggende kuststreken opleveren, werd de bewakingspost op Lang-eiland in Maart 1931 opgeheven, zulks voornamelijk met het oog op de zeer hooge kosten verbonden aan de in permanent bedrijf te houden radiostations, zonder welke een waarschuwingdienst niet wel mogelijk is en eene bewaking weinig zin zou hebben.

De overige werkende vulkanen op Java worden incidenteel door personeel van den dienst van het Vulkanologisch Onderzoek bezocht.

De beperkte personeele middelen en de groote afstanden in de Buitengewesten laten niet toe de aldaar veelal in dunbevolkte streken gelegen vulkanen geregeld te bezoeken. Men is verplicht zich te dien aanzien te verlaten op de berichtgeving van ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en van het boschwezen, zoomede van particulieren.

In 1930 werden gegevens verzameld van 17 vulkanen op Java, 5 op Sumatra en verder van den G. Batoer en den G. Api (Siaoe). In het „Bulletin of the Netherlands East Indian Volcanological Survey" worden al deze waarnemingen maandelijks in het kort gepubliceerd.

Uitvoerige beschrijvingen over vulkanen en vulkaangebieden van Nederlandsch-Indië worden gepubliceerd in de „Vulkanologische en Seismologische Mededeelingen"; in 1930 verscheen van deze serie n<sup>o</sup>. 11, handelende over een in 1928 plaats gehad hebbende groote uitbarsting van den vulkaan Rokatinda op het eiland Paloweh, ten N. van Flores.



**Enkele wetenschappelijke instellingen.**

*Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.* In den loop van 1930 bracht de Directie van het Genootschap eene reorganisatie van het Museumbeheer tot stand, o. m. in verband met de door de praktijk geboden eischen.

Van de nieuwe serie-uitgave van het Bataviaasch Genootschap, de „Bibliotheca Javanica“, kwam het eerste deel uit, getiteld „Rangga Lawe“, een Middelljavaansche historische roman, critisch uitgegeven door Prof. Dr. C. C. Berg.

Het belangrijkste op het gebied der publicaties was zeker het tweede deel van den „Feestbundel“, uitgegeven door het Genootschap ter gelegenheid van zijn 150-jarig bestaan. Evenals het eerste deel bevat dit werk een schat van artikelen op het gebied der cultuurwetenschappen.

Ter gelegenheid van de herdenking na 25 jaren van den sterfdag van Dr. J. L. A. Brandes op 26 Juni 1930 besloot het Genootschap de artikelen van zijn hand, die in den loop der jaren verschenen zijn in 's Genootschaps edita, samen te bundelen in vier deelen in prachtband onder den titel „Opstellen van Dr. J. L. A. Brandes“ en deze beschikbaar te stellen voor zijn leden.

Het Dagregister gehouden int Casteel Batavia in den jare 1682, hetwelk door Mevrouw W. Fruin—Mees voor den druk wordt bezorgd, werd in 1930 afgedrukt op het register na.

De belangstelling, zoowel voor de bibliotheek als voor de in het museum uitgestalde verzamelingen, kwam in 1930 op bevredigende wijze tot uiting in schenkingen van boeken, handschriften en voorwerpen. Voor de bibliotheek hadden de aankopen op den gebruikelijken voet der laatste jaren voortgang.

Op de aankopen voor de overige collecties, met uitzondering van de handschriftenverzameling, kon tengevolge van verschillende omstandigheden weinig nadruk worden gelegd.

In het jaar 1930 heeft de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap eene aanzienlijke uitbreiding ondergaan, als gevolg van de omstandigheid, dat, behalve de normale jaarlijksche aanvulling met Regeerings- en andere officieele uitgaven, couranten, weekbladen, boeken, enz., daarin ook de geheele boekerij van de Rechtshoogeschool werd opgenomen. Mede tengevolge hiervan mocht de bibliotheek zich in eene toenemende belangstelling van de zijde van het publiek verheugen.

Onder deze omstandigheden heeft zich meer dan ooit de behoefte doen gevoelen aan eene betere en ruimere huisvesting van de bibliotheek, maar door gebrek aan middelen in de huidige tijdsomstandigheden dient voorshands in den bestaanden toestand te worden berust. In verband hiermede moet ook de oprichting van een Internationaal Ruilbureau van boekwerken en andere gedrukten, waartoe het Genootschap zich in 1929 op uitnodiging van de Regeering bereid verklaard had, tot betere tijden uitgesteld worden.

De Archaeologische afdeling, welke in de laatste jaren betrekkelijk weinig aanwinsten te boeken had, werd in 1930 o. m. verrijkt met een drietal fraaie bronzen beelden, die in de Komering-rivier dicht bij hare monding in de Moesi werden opgebaggerd.

Wat het Ethnografisch Museum betreft, valt in de eerste plaats te vermelden eene zeer belangrijke schenking van ethnografica van Alor en Timor door den 1sten luitenant der infanterie van het Ned.-Indisch leger H. Sjoers, welke verzameling met betrekking tot eerstgenoemd eiland een volledig beeld geeft van de geheele materiele cultuur der aldaar wonende bevolkingsgroepen. Den heer Sjoers werd als blijk van erkentelijkheid de zilveren plaquette van het Genootschap verleend.

Nog werden twee zeer fraaie aanwinsten voor de ethnografische verzameling aangekocht, namelijk een wajang koelit, afkomstig van Semarang, door welwillende tusschenkomst van Zijne Hoogheid P. A. A. Mangkoe Nagoro VII en een wajang golèk, afkomstig van Pekalongan, door bemiddeling van den heer Ir. J. L. Moens.

Nog dient vermeld, dat de schatkamer een gevoelig verlies leed door de teruggave, ingevolge beschikking van de Regeering, van de sieraden der gewezen



vorsten van Goa, die sedert 1906 door het Genootschap voor de Regeering werden bewaard. Daar deze sieraden echter niet slechts als attributen doch als essentialia van het Rijksgezag golden, behoorden zij, bij wederinstelling van Goa als zelfbesturend landschap, ter beschikking van den hoogsten gezagsdrager daarvan te worden gesteld.

De Historische verzameling had geen bijzondere aanwinsten te boeken, evenmin het Munt-, penning- en zegelkabinet.

Ten aanzien van de Handschriftenverzameling valt mede te deelen, dat de opname van de titels der lontar-manuscripten gereed kwam. Zij werden alphabetisch op kaartstelsel gerangschikt. Ook van de papier-manuscripten kan hetzelfde worden gezegd. Thans wordt in die verzameling gewerkt aan de samenstelling van inhoudsopgaven der Oud- en Nieuw-Javaansche werken, waarvoor geregeld wordt samengewerkt met den taalambtenaar Dr. Th. Pigeaud te Solo.

Voor de Handschriftenverzameling is aangekocht een belangrijk manuscript genaamd Tjarita Samoën, een Soendaasch geschrift van Tjerbon. Verder zijn ontvangen woordenlijsten der verschillende Sumatra-talen door bemiddeling van Dr. P. Voorhoeve.

Van het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen ontving het Genootschap als kostbaar geschenk de rolfilm van de Nederlandsch-Amerikaansche Expeditie naar Nederlandsch Centraal-Noord-Nieuw-Guinee.

De keramische verzameling van het Museum, die in December 1929 door den heer E. W. van Orsoy de Flines bij notarieele acte aan het Genootschap is vermaakt, bevindt zich in diens landhuis te Oengaran, alwaar zij door hem als conservator van het Museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen wordt bewaard en beheerd. Deze collectie omvat verschillende porceleinsoorten van oud-Chineeschen en Siameeschen oorsprong.

Met betrekking tot 's Genootschaps Museum dient nog melding te worden gemaakt van het wel zeer te betreuren verlies van kostbare stukken, die ten behoeve van het Nederlandsch paviljoen op de Koloniale Tentoonstelling te Parijs in bruikleen waren afgestaan en bij den brand van dat paviljoen geheel teloor zijn gegaan.

In samenwerking met den Natuurwetenschappelijken Raad van Nederlandsch-Indië werd op initiatief van het Genootschap de z.g. „*Universiteitscommissie*” in het leven geroepen, bestaande uit vertegenwoordigers van beide lichamen, die tot taak heeft de verdere ontwikkeling en uitgroei van het Hooger Onderwijs daar te lande te bestudeeren.

Eind 1930 telde het Genootschap vier zelfstandig werkende wetenschappelijke afdelingen: een voor taal-, land- en volkenkunde, een voor adatrecht, een voor rechtswetenschap en een voor staathuishoudkunde. De oprichting van een afdeling voor aardrijkskunde werd in overweging genomen; in verband met de nog onvoldoende belangstelling achtte het Genootschap den tijd daarvoor echter nog niet gekomen. Wel werd in beginsel besloten tot de instelling van een afdeling voor de studie van internationale vraagstukken.

De afdeling Taal-, Land- en Volkenkunde telt 38 leden op Java en 22 correspondenten in de Buitengewesten. Onder redactie van een commissie uit deze afdeling verschijnt de boven reeds vermelde *Bibliotheca Javanica*. Advies werd o. a. gegeven omtrent de plannen voor een literaire faculteit, herdruk van de woordenlijst van Holle, aankoop van handschriften voor de verzameling van het Genootschap, vaststelling van een officieele spelling voor het Balineesch. Het onder auspiciën der afdeling door Dr. Th. Pigeaud gehouden onderzoek naar taal, ethnografie en geschiedenis van het oude rijk Blambangan op Oost-Java had tot gevolg dat voornamelijk taalkundige gegevens werden verkregen.

De afdeling Adatrecht organiseerde voor haar leden een vijftal voordrachten over de volksordening in Boeroe, in Timor, Gorontalo en Tapanoeli en over grondenrecht en landraadrechtsspraak in de Minahasa.

Met medewerking van verschillende juristen vordert de bewerking van een overzicht der burgerlijke rechtspraak — van alle soorten rechtters over geheel Nederlandsch-Indië — in het jaar 1927 naar wensch. Adatrechtelijke gegevens blijven van vele kanten toevloeien.



De afdeling Rechtswetenschap heeft de compilatie ter hand genomen van de politieke contracten, met Inlandsche vorsten en rijken aangegaan sedert het herstel van het Nederlandsch gezag.

De afdeling Staathuishoudkunde hield zich bezig o. m. met de wetenschappelijke behandeling van de volgende onderwerpen: grondhuurwetgeving, restrictiemaatregelen ten aanzien van de productie om prijsdaling te bestrijden, de begrotingspolitiek van Nederlandsch-Indië en de conjunctuurentwikkeling, en nieuwe begrotingspolitiek.

Met de oprichting van een afdeling voor de studie van internationale vraagstukken beoogt het Genootschap de wetenschappelijke bestudeering te bevorderen van Indische vraagstukken in hun internationaal aspect en tevens van wereldvraagstukken, die Indië raken of voor dit land van belang zijn.

*De natuurwetenschappelijke Raad.* Krachtens zijne bestemming diende de Natuurwetenschappelijke Raad in 1930 de Regeering van advies nopens de Commissie voor de Agrogeologische kaartering van Java en Sumatra, en met betrekking tot de apothekersopleiding.

Daarnaast maakte de Raad een aanvang met de centrale catalogisatie van de verschillende bibliotheken op natuurwetenschappelijk gebied.

Door het uitvoerend comité tot hulding van wijlen den heer K. A. R. Bosscha werden de bijeengebrachte gelden met het daarbij behoorende archief aan den Raad overgedragen. Uit dit fonds, hetwelk door het Dagelijksch Bestuur wordt beheerd, zal om de twee jaar — voor de eerste maal in 1932 — een gouden medaille worden toegekend voor het beste werk op landbouwkundig of technisch gebied.

Bijzondere aandacht besteedde de Raad aan de toekomstige ontwikkeling van het Hooger Onderwijs in Indië en de overbrenging van de propaedeuse van de Geneeskundige Hoogeschool naar de Technische Faculteit te Bandoeng. Ter bestudeering van dit onderwerp benoemde de Raad een commissie van vijf zijner leden, die zich vereenigde met een commissie van vijf leden van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, welke vereenigde commissie haar eindoordeel nog niet heeft vastgesteld.

De Raad besloot voorts als vertegenwoordiger van Nederlandsch-Indië toe te treden tot den Conseil international de recherche.

*De Nederlandsch-Indische Sterrekundige Vereeniging.* Door den van de Nederlandsch-Indische Sterrekundige Vereeniging uitgaande „Bosscha-Sterrewacht" te Lembang boven Bandoeng, waarvan het personeel gedurende 1930 bestond uit een Directeur, 2 astronomen, een assistent-techniker en 4 mantri's, werd in dat jaar deel genomen aan twee internationaal georganiseerde programma's, n.l. de waarneming van de Cepheiden en het Erosprogram. Voorts werd voortgang gemaakt met de afwerking van het door genoemden sterrewacht sinds eenige jaren opgezette programma tot waarneming der zuidelijke Cepheiden. De photometrische en spectroscopische waarnemingen van enkele sterrenhoopen werden voortgezet en de reductie gedeeltelijk afgesloten. Door 2 astronomen werd bovendien de waarneming van dubbelsterren met 2 instrumenten voortgezet. In 1930 werd een begin gemaakt met de waarneming van ster-parallaxen aan den grooten fotografischen kijker.

*Het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium.* Ook in verslagjaar was voor het Observatorium een punt van zorg: de bepaling van correctie en gang der standaardklokken met behulp van sterobservaties; de tikken van één der klokken worden elken morgen om 8 h 20 Midden-Java-tijd (1 h Greenwich-tijd) langs directe telegrafische verbinding doorgeseind aan het draadloosstation Malabar, waar ze automatisch worden versterkt en draadloos uitgezonden.

Teneinde den kalender geschikter te maken voor het gebruik in geheel Nederlandsch-Indië, werden met ingang van 1930 de tabellen niet meer, gelijk vroeger, berekend voor Batavia, doch voor het kruispunt van den Equator en den Midden-Java-Meridiaan (110° Oost van Greenwich). Voor het toepasselijk maken der gegevens voor elke willekeurige andere plaats zijn nu omzettings-



tabellen toegevoegd, terwijl ter verduidelijking van de te volgen werkwijze voorbeelden zijn gegeven.

In het instrumentarium voor de aardmagnetische waarnemingen werd geen verandering gebracht. De absolute bepalingen der horizontale intensiteit, declinatie en inclinatie werden door leden van den staf aan het Observatorium verricht. Het magnetisch paviljoen op het eiland Kuyper werd 8 keer bezocht ter verificatie der magnetografen.

Bij de meteorologische waarnemingen te Batavia werden geregistreerd luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping, intensiteit der zonnestraling, de duur van den zonneshijn, het geleidingsvermogen der lucht en het lichtelectrisch potentiaalverval. In Juli 1930 werd voor het eerst in bedrijf gesteld een toestel ter registrering van de diffuse hemelstraling afzonderlijk.

Wat de meteorologische waarnemingen op andere plaatsen betreft, kunnen in het bijzonder vermeld worden de metingen van den regenval, die aan het einde van 1930 op 3454 stations werden verricht. Op Java en Madoera bedroeg toen het aantal der Observatoriumstations 374, dat der stations van den Dienst der Irrigatie 844, dat der particuliere stations 1275. In de Buitengewesten bedroegen deze aantallen respectievelijk 670, 79 en 212. De volledig uitgeruste secundaire stations registreerden één of meer der volgende elementen: luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping en duur van den zonneshijn.

De microseismische waarnemingen geschieden te Batavia met een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, een verticale seismograaf van Wiechert van 1300 kg en twee Bosch-Omori-seismografen van geringere gevoeligheid. De aardbevingsstations te Medan en Ambon zijn beide voorzien van een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg. De seismograaf te Ambon werd tusschen 30 April en 5 Mei 1930 door een der wetenschappelijke medewerkers geïnspecteerd en opnieuw geregeld. Door een sterken stoot op 19 Juni werd het instrument echter buiten werking gesteld. Aan de hulp van den staf der Snellius-expeditie is het te danken, dat het toestel op 20 September d.a.v. werd hersteld en sindsdien uitstekend heeft gefunctioneerd.

Te Batavia werden in 1930 179 bevingen geregistreerd, waarvan 71 haar oorsprong in den archipel hadden. Vier bevingen waren te Batavia voelbaar. Het totaal aantal berichten uit Nederlandsch-Indië bedroeg 1062, betrekking hebbende op 434 bevingen.

Ten behoeve van het onderzoek der hoogere luchtlagen werden loodsballonwaarnemingen verricht te Andir, Batavia, Makassar, Medan, Koepang, Soerabaja en Taroena. De meteorologische berichtgeving ten behoeve van den vliegdiens werd in den loop van 1930 gestaakt, omdat de praktijk bewezen heeft, dat de condities voor het vliegen in Indië zóó gunstig zijn, dat de berichtgeving zonder bezwaar kon worden gemist.

Ter voorbereiding van een reeks waarnemingen met behulp van registreerballons tijdens het internationale pooljaar 1932—1933 werd op den 19den Juni een ballon met meteorograaf gelanceerd. De meteorograaf werd in de buurt van Tangerang teruggevonden, zoodat het diagram kon worden afgelezen en vastgesteld kon worden, dat de totale stijghoogte van de ballon ongeveer 20 000 m bedragen had.

De uurlijksche getijtafels voor Oostgat en Westgat Soerabaja, Koetei-rivier, Barito, Kleine Kapoeas, Deli-geul, Palembang-rivier, Tjilatjap en Aroebaai (Sembilan-geul) voor 1931 werden in 1930 gereedgemaakt. Voorts werd een begin gemaakt met de constructie van een getijmachine; de hoop werd gekoesterd, dat de mechaniseering van de berekening der getijtafels eene aanzienlijke tijdsbesparing zal opleveren.

*'s Lands Plantentuin en de daartoe behoorende wetenschappelijke instellingen*

De wetenschappelijke instellingen, welke tot 's Lands Plantentuin behooren, zijn: het laboratorium van den Directeur, het Vreemdelingen- of Treub-laboratorium, de botanische tuin te Buitenzorg en de filialen daarvan te Tjibodas (West-Java)



op  $\pm$  1400 m hoogte en te Sibolangit (Sumatra's Oostkust) op  $\pm$  500 m hoogte gelegen, het Herbarium en Museum voor systematische botanie, het Zoölogisch Museum en Laboratorium, het laboratorium voor het onderzoek der zee te Batavia, zoomede het phytochemisch laboratorium.

Hoewel deze instellingen zich uiteraard voor een belangrijk deel bezig houden met abstract-wetenschappelijk onderzoek, werken zij toch anderzijds zooveel noodig en mogelijk in practische richting. Zoo is b.v. in 1930 een catalogus verschenen van de in den Plantentuin gekweekte gewassen, terwijl door de verschillende instellingen menigmaal adviezen over practische aangelegenheden aan zusterinstellingen en particulieren werden verstrekt.

In het Zoölogisch Museum is een gedeelte van de werkrachten bezig aan verbetering en uitbreiding van de voor het publiek toegankelijk gestelde verzamelingen. Het laboratorium voor het onderzoek der zee bezit in het aan die instelling verbonden aquarium eene verzameling van levend materiaal voor wetenschappelijk onderzoek, die echter tevens door haar openbare toegankelijkheid tot leering van het publiek strekt.

Het is een verblijvend verschijnsel, dat in de laatste jaren het aantal natuuronderzoekers, dat uit Nederland en uit den vreemde daar komen werken, steeds grooter wordt, zoodat in het vreemdelingenlaboratorium geregeld één of meer gasten werkzaam zijn. In het Treub-laboratorium werkten in 1930 o.m. de buitenlanders Dr. O. Stocker, Dr. O. Kjellberg, Prof. G. Blum, Prof. Ernst en echtgenoot en Prof. O. Renner. Bovendien arbeidde daar Mej. Dr. B. Polak, die door de Regeering tijdelijk werd aangewezen voor het verrichten van een orienteerend botanisch onderzoek der veenen in Indië.

Door den Directeur van den Plantentuin werd o. a. voortgegaan met zijne reeds jarenlange in gang zijnde onderzoekingen over de bloembioologie van de Javaansche bergtoppen en over galwoekeringen. Het Hoofd van het Treub-laboratorium verrichtte onderzoekingen betreffende groeiprocessen en wortelvormende stoffen bij planten en maakte een begin met het onderzoek van de levenswijze der epiphyten. Door het Herbarium werd het onderzoek van verschillende familiën voortgezet. Zooveel mogelijk werden daartoe die familiën uitgekozen, waartoe planten behooren, die oeconomische beteekenis bezitten. In het Zoölogisch Museum en Laboratorium werden door het Hoofd onderzoekingen verricht over de systematiek der zoogdieren en over de verspreiding der dieren in het algemeen. Ook de reptielen en amfibieën werden nader onderzocht. Het Hoofd van het Laboratorium voor het Onderzoek der Zee ging voort met de studie van de ontwikkeling der eieren van verschillende zeevissen. Door het Phytochemisch Laboratorium werden verschillende plantstoffen onderzocht, waarvan vele voor de geneeskunde of de industrie van groot belang zijn.

Van de door het personeel van 's Lands Plantentuin geredigeerde tijdschriften: „Annales du Jardin botanique de Buitenzorg”, „Bulletin du Jardin botanique de Buitenzorg”, „Treubia”, „Recueil de Travaux zoologiques, hydrobiologiques et océanographiques” verschenen in den loop van 1930 geregeld afleveringen.

*Laboratorium voor materiaalonderzoek van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken.* Het laboratorium voor materiaalonderzoek van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken, hetwelk gevestigd is in een der gebouwen van de Technische Hoogeschool te Bandoeng en welks Hoofd aan genoemde Hoogeschool verbonden is als buitengewoon Hoogleraar in de kennis en het onderzoek van materialen, heeft tot taak het verrichten van keuringen en onderzoekingen van materialen, zoowel voor Landsdiensten als voor particulieren, tegen een door den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken vastgesteld tarief. Bovendien geeft het Laboratorium met betrekking tot materialen adviezen over onderwerpen van zeer uiteenlopenden aard.

Het Laboratorium telde in 1930 twee afdelingen, eenerzijds een Chemische afdeling voor algemeen analytisch werk en onderzoek van verfstoffen, bitumina en andere organische producten, bouwmaterialen en hulpstoffen, staal, ijzer en alliages, dakbedekkingen, papier, enz., zoomede smeeroliën en brandstoffen, anderzijds een Mechanische beproevingsafdeling voor mechanisch, metallo-



grafisch en bouwmaterialonderzoek, bij welke afdeling een werkplaats en een instrumentmakerij ondergebracht zijn.

Om een indruk te geven van de werkzaamheid van het Laboratorium moge vermeld worden, dat het aantal in het jaar 1930 uitgebrachte rapporten en adviezen 1351 (tegen 80 in 1912 en 468 in 1920) bedroeg, waarvan 754 aan Landsdiensten en 597 aan particulieren.

Het Laboratorium heeft in 1930 voorts zijne medewerking verleend tot eene volledige herziening der materiaalvoorschriften, welke van belang zijn voor de Indische Centrale Aanschaffingsdienst. In samenwerking met en op grond van adviezen van het Laboratorium neemt de Dienst der Staatsspoorwegen op uitgebreide schaal verproeven. De Nederlandsch-Indische Wegenvereniging steunt op het Laboratorium voor de wegmateriaal-onderzoekingen. Met medewerking van de Havendirectie te Tandjoengpriok neemt het Laboratorium voorts proeven met beton en met verven nabij de zee. De Nederlandsch-Indische Normalisatie-raad steunt op het Laboratorium voor zijne adviezen inzake voorschriften en keuringsmethoden. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs verleende aan het Laboratorium een bijzondere opdracht in verband met de voorschriften voor gewapend beton in Indië.

Behalve de verslagen, waarin gegevens worden aangetroffen over de laboratoriumwerkzaamheden, deed het Laboratorium publicaties het licht zien omtrent het ijzer-koolstofdiagram, het roesten van ijzer, deformatie en aantasting bij metalen en corrosieverschijnselen bij verzinkt ijzer. Daarnaast verleende het Laboratorium zijne medewerking aan verschillende publicaties van de Nederlandsch-Indische Wegenvereniging.

*Het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen.* Het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen stelt zich ten doel door het voorbereiden, uitrusten en leiden van wetenschappelijke tochten en het verlenen van financieelen of daadwerkelijken steun aan individueele onderzoekers of wetenschappelijke expedities door andere lichamen uitgerust mede te werken tot de uitbreiding en verdieping van de kennis van land en volk van den Indischen archipel, zoowel ten bate van de wetenschap als in het belang van de economische ontwikkeling. De vereniging vervult haar taak zelfstandig dan wel in samenwerking met de Indische Regeering of andere lichamen, in het bijzonder met de „Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche koloniën” en het „Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap”, twee Nederlandsche verenigingen, die hetzelfde doel nastreven.

Tot de wetenschappelijke onderzoekingen, waarmede het Comité in 1930 bemoeienis had, behoort in de eerste plaats het anthropologisch onderzoek van de bevolking van Java.

In Mei 1928 werd de leeraar bij het Middelbaar Onderwijs, Dr. D. J. H. Nijëssen, door de Regeering ter beschikking van het Comité gesteld, teneinde hem te belasten met een oriënteerend onderzoek naar de anthropologische samenstelling der bevolking van Java. Het Comité heeft zich om verschillende redenen echter genoodzaakt gezien der Regeering te verzoeken met ingang van 1 Februari 1930 de ter beschikkingstelling van Dr. Nijëssen in te trekken.

In de tweede plaats had de aandacht van het Comité het gravimetrisch onderzoek op de eilanden van den Nederlandsch-Indischen archipel.

Door Prof. Dr. Ir. F. A. Vening Meinesz is de steun van het Comité verzocht om op de eilanden van den Indischen archipel, en wel in de eerste plaats op Java, te komen tot kennis van het gravimetrisch veld door middel van zwaartekrachtmetingen. Aan een nauwkeurig gravimetrisch onderzoek op de eilanden van den Indischen archipel zijn niet alleen groote wetenschappelijke belangen, doch vooral met het oog op de werkzaamheden van den Topografischen Dienst van het leger ook practische belangen verbonden. De onderzoekingen van Prof. Vening Meinesz worden in de wetenschappelijke kringen van alle landen met buitengewone belangstelling gevolgd. Het Comité heeft een bedrag van f 16 000 voor het onderzoek beschikbaar gesteld, te verdeelen over 4 jaren. Op het einde van 1930 was het nog in onderhandeling met het Legerbestuur om te komen tot



eene uitvoering van het gravimetrisch onderzoek door de Triangulatiebrigade van den Topografischen Dienst in den loop van het jaar 1931.

In aansluiting op het in 1925 door Dr. K. W. Dammerman, Hoofd van het Zoölogisch Museum te Buitenzorg, gehouden onderzoek van de fauna op Soemba, heeft het Comité in de derde plaats besloten voor het onderzoek van het eiland Flores en omliggende kleinere eilanden voor het jaar 1930 een bedrag van f 1000 ter beschikking van den heer Dammerman te stellen. Dit onderzoek is in 1930 echter nog niet aangevangen.

Van de door het Comité in 1930 verzorgde publicaties vallen het allereerst te vermelden twee met kaarten en foto's geïllustreerde bulletins over de Willebrord Snellius-expeditie, welke uitgezonden is door de Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën en het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. Zij geven een overzicht van het oceanografisch, geologisch en biologisch onderzoek in het Oostelijk gedeelte van den archipel, over de maanden Augustus 1929 tot en met April 1930. Het derde en laatste bulletin is in het begin van 1931 uitgegeven.

De uitwerking van de gegevens, verzameld op de Nederlandsch-Amerikaansche expeditie naar het Nassaugebergte in Nederlandsch Centraal-Noord-Nieuw-Guinee van April 1926—Januari 1927, is zoover gevorderd, dat het Comité thans een aanvang kan maken met de publicatie dier gegevens. Op musicologisch gebied zijn die gegevens, bewerkt door den musicoloog bij den Oudheidkundigen Dienst, Mr. J. Kunst, reeds begin 1931 in druk verschenen, voor welke uitgave het Comité een bedrag van f 2000 beschikbaar heeft gesteld.

Sinds 1923 verleent het Comité jaarlijks een subsidie van f 1000 voor de publicaties in het tijdschrift *Treubia* van de zoölogische gegevens, verkregen door de in de jaren 1921 en 1922 gehouden Boeroe-expeditie. In 1931 kan de beëindiging van die publicaties worden tegemoet gezien.

De publicaties van de Boeroe-expeditie zijn reeds in 1923 door het Comité uitgegeven. De publicaties van de Boeroe-expeditie zijn reeds in 1923 door het Comité uitgegeven. De publicaties van de Boeroe-expeditie zijn reeds in 1923 door het Comité uitgegeven.

Publicatie	Jaar	Bedrag	Uitgever
Publicatie 1	1923	f 1000	Comité
Publicatie 2	1924	f 1000	Comité
Publicatie 3	1925	f 1000	Comité
Publicatie 4	1926	f 1000	Comité
Publicatie 5	1927	f 1000	Comité
Publicatie 6	1928	f 1000	Comité
Publicatie 7	1929	f 1000	Comité
Publicatie 8	1930	f 1000	Comité
Publicatie 9	1931	f 1000	Comité



## D. DE VOLKSTELLING.

In den loop van het jaar 1930 werd onder leiding van het Volkstellingskantoor een omvangrijke arbeid verricht, in de eerste plaats door de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, ten behoeve van de Volkstelling, welke van 22 September t/m 7 October 1930 werd gehouden.

Omtrent de grondslagen van deze telling en het stelsel, dat hierbij voor het eerst is gevolgd, is reeds in de in evengenoemd jaar verschenen Mededeelingen der Regeering omtrent enkele Onderwerpen van Algemeen Belang voor het jaar 1930 eene uitvoerige uiteenzetting gegeven. Volstaan kan dan ook ditmaal worden met te wijzen op het feit, dat deze telling in zoo verre een grooten stap vooruit vormde, vergeleken met alle voorafgegane tellingen, dat daarbij voor het eerst voor Java en Madoera, alsmede voor een groot deel van de Buitengewesten, eene momenttelling is gehouden, en wel op den avond van den 7den October. Hierdoor werd het beginsel van de gelijktijdigheid, waardoor zoo vele fouten en onnauwkeurigheden in de uitkomsten van volkstellingen worden vermeden, voor het eerst in Indië toegepast. Dit stelde hoge eischen aan het Bestuur, omdat de organisatie tot in onderdeelen moest zijn verzorgd om een vlot verloop mogelijk te maken, en voor de uitvoering een veel grooter aantal personen als tellers te werk gesteld moest worden dan ooit het geval geweest is.

Het bleek allengs, dat de Commissie voor de Volkstelling, die tot deze nieuwe wijze van tellen het initiatief had genomen, terecht goede verwachtingen omtrent het welslagen er van had gekoesterd; immers, het vereischte aantal personen kon in bovenbedoelde deelen van Indië zonder veel moeite worden gevonden.

Tevens bleek, dat juist de momenttelling het meest bijdroeg tot het wekken van eene gunstige stemming, die tot ver buiten de ambtelijke wereld in groote deelen van de inheemsche bevolking doordrong en deze volkstelling tot een succes maakte. Immers, geen onderdeel der telling heeft zoo zeer op de verbeelding van het groote publiek gewerkt als juist die ééne rondgang, de momenttelling.

De propaganda en de populariseering der telling, voor welker bijzonderheden wederom naar de genoemde Regeeringsmededeelingen worde verwezen, heeft in de beslissende weken de aandacht van de bevolking allerwege op den tellingsarbeid gevestigd en zodoende veel misverstand en onverschilligheid weggenomen,

	Inlanders.			Europeanen en gelijkgestelden.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Java en Madoera . . . . .	19 979 134	20 911 110	40 890 244	102 205	91 413	193 618
Buitengewesten . . . . .	9 091 875	9 026 306	18 253 531	26 822	21 932	48 754
Ned.-Indië . . . . .	29 071 009	29 937 416	59 143 775	129 027	113 345	242 372



zoodat de tellers bij hun arbeid zeer weinig moeilijkheden ondervonden van de zijde van het publiek.

Het mag terecht een heugelijk verschijnsel worden genoemd, dat het Bestuur er in geslaagd is, over een veel grooter gebied dan ooit te voren op deze wijze werd bestreken, de telling zonder eenige noemenswaardige stoornis tot een goed einde te brengen.

Niet onvermeld mag in dit verband blijven, dat het Bestuur bij zijn arbeid groote medewerking ondervond van tal van personen van andere diensttakken, alsmede van alle zelfbestuurders en van de besturen der locale ressorten. Eene proclamatie van den Gouverneur-Generaal, waarin tot het verleen van medewerking werd opgewekt, bleek hare uitwerking niet te hebben gemist.

Hoewel reeds gedurende de laatste maanden van de voorbereiding duidelijk geworden, dat de uitkomsten der telling, wat de talrijkheid der getelde bevolking betreft, eene verrassing zouden opleveren, overtroffen de verkregen cijfers toch nog verre de verwachtingen.

Reeds 10 October was het mogelijk om het voorloopig cijfer van de op Java en Madoera getelde bevolking vast te stellen, welk cijfer later slechts zeer geringe wijzigingen onderging. Tegen het eind van de maand was ook het cijfer van de Buitengewesten bekend.

De uitkomsten, welke uitvoeriger vermelding vinden in tabel 8 van het IIde deel van dit Verslag, zijn in den volgenden staat kort samengevat.

Op grond van deze cijfers is de bevolkingsdichtheid per K.M<sup>2</sup>. voor Java en Madoera te stellen op het zeer hooge cijfer 314,5, daarentegen voor de Buitengewesten op niet meer dan 10,7 inwoners.

Het afleiden van het bevolkingsaccres uit deze en bij vorige tellingen verkregen cijfers wordt zeer bemoeilijkt door de omstandigheid, dat, voor wat Java en Madoera en enkele gewesten van de Buitengewesten aangaat, de telling van 1920 op tal van punten, door het toenmaals ontbreken van eene momenttelling, minder betrouwbare uitkomsten kon opleveren. Hierdoor moet vooral in de steden en in de cultuurcentra het aantal getelde personen destijds te laag zijn geweest, terwijl bovendien voor de groote meerderheid der Buitengewesten in het jaar 1920 zoo zeer moest worden gewerkt met schattingscijfers, dat eene nauwkeuriger vaststelling van het accres gedurende de afgelopen 10 jaar voor deze gebieden niet wel mogelijk blijkt. Niettemin staat wel vast, dat de jaarlijkse bevolkingsvermeerdering nog steeds zeer aanzienlijk is.

	Chineezen.			Andere Vreemde Oosterlingen.			Totaal.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
318	320 216	263 144	583 360	27 377	24 925	52 302	20 428 932	21 290 592	41 719 524
754	429 314	221 182	650 496	33 882	24 838	58 720	9 581 893	9 294 258	19 011 501
372	749 530	484 326	1 233 856	61 259	49 763	111 022	30 010 825	30 584 850	60 731 025



## E. PUBLICITEIT.

## De Pers.

In de plaats en daarmee ook in de taak der pers in de Indische samenleving is belangrijke wijziging gekomen als gevolg van, alsook in nauw verband met, de staatkundige ontwikkeling van Indië sedert het begin van deze eeuw.

Was de dagbladpers, in de periode vóórdat er van eenigerlei daadwerkelijke medewerking van niet-ambtelijke ingezetenen aan bestuur en wetgeving sprake was en vóórdat verenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard werden toegelaten, het aangewezen, immers het ééinig orgaan voor het in het openbaar uiten van wenschen en grieven onder de groepen der bevolking, door de schepping van het gemeentewezen en door de instelling van den Volksraad en van provinciale en regentschapsraden ontwikkelde zich allengs, ook buiten de pers, een publiek leven en begon zich eene zelfstandige openbare meening te vormen.

De toenemende openbaarheid, ook in bestuursaangelegenheden, zoowel in de sfeer van het centraal als in dat van het gewestelijk en lokaal gezag, welke met de ontwikkeling van staats-, provincie- en gemeentewezen samenging, gaf aan de pers, veelvuldiger dan voorheen, de beschikking over het materiaal, noodig om met eenige kennis van zaken de behartiging van publieke belangen te kunnen bevorderen.

Tegelijkertijd noopte de openbare behandeling van allerlei concrete problemen van wetgeving en bestuur den organen der pers, die op eene gezaghebbende positie prijs stelden, meer dan tevoren hun meeningen aan eenig weloverwogen program van beginselen te toetsen en het vroeger veelal ingenomen opportunistisch standpunt meer en meer te verlaten.

Aldus vond de pers een nieuwe taak in de verwezenlijking van de wettelijk gegeven openbaarheid bij de behandeling der aangelegenheden in de vertegenwoordigende raden, gepaard gaande met stelselmatige vóórbehandeling van de publieke zaken en de daarbij gegeven voorlichting.

In verband met een en ander kan van de persorganen, die zich hun verantwoordelijkheid bewust zijn, in nieuwen vorm opbouwende arbeid worden verwacht, terwijl de ontwikkeling van het sociaal-politiek leven mede in de pers waardevollen steun kan vinden.

De Europeesche pers. De Europeesche dagbladpers in Nederlandsch-Indië zou in drie groepen kunnen worden onderscheiden.

De eerste groep omvat zeven groote bladen op Java, n.l. het *Bataviaasch Nieuwsblad*, de *Java-Bode* en *Het Nieuws van den Dag* te Batavia, het *Algemeen Indisch Dagblad De Preanger Bode* te Bandoeng, *De Locomotief* te Semarang, zoomede het *Soerabaiasch Handelsblad* en *De Indische Courant* te Soerabaja; voorts twee op Sumatra, n.l. de *Deli-Courant* en *De Sumatra-Post*, beide te Medan.

De tweede groep van minder groote dagbladen wordt gevormd door zes bladen, n.l. de *Mataram* te Jogjakarta, *De Koerier* te Bandoeng, de *Nieuwe Soerabaja Courant* te Soerabaja, het *Algemeen Handelsblad voor Ned.-Indië* te Semarang, de *Makassaarsche Courant* te Makassar en de *Sumatra-Bode* te Padang.

In de derde groep van kleine locale bladen vallen o. m. *De Oosthoekbode* en *De Malanger* te Malang, *Het Noorden* te Tegal, *De Volkscourant* te Batavia, *Midden-Java* te Jogja, de *Nieuwe Vorstenlanden* te Solo, de *Borneo-Post* te Bandjermasin, het *Nieuwsblad voor de residentien Palembang, Djambi en Banka* te Palembang, het *Nieuwsblad voor Atjeh en Onderhoorigheden* te Koetaradja en *Het Manado-Bulletin* te Manado.

Naast deze dagbladen bestaan enkele weekbladen o. m. *De Indische Post* en twee geïllustreerde bladen, *Sport in Beeld* en *D'Oriënt*; zoomede een groot aantal periodieken, voor een belangrijk deel uitgaande van politieke organisaties en van vakverenigingen.

De evengoemde groote dagbladen, waarvan slechts één — het *Algemeen Indisch Dagblad De Preanger Bode* — met een ochtendblad verschijnt, hebben uitgebreide telegrammendiensten met Nederlandsche en buitenlandsche nieuws-



berichten, welke alle geleverd worden door het eenige in Nederlandsch-Indië gevestigde persbureau, het *Algemeen Nieuws- en Telegraaf Agentschap Aneta*. Slechts één daarvan, het *Soerabaiasch Handelsblad*, heeft bovendien een eigen telegramdienst, welke hoofdzakelijk overzichten van den toestand in het buitenland en economische berichten bevat.

Wat den verderen inhoud betreft, zijn de groote Indische dagbladen, die dagelijks in 4 tot 6 à 7 bladen verschijnen, naast de redactioneële artikelen, zoodat mede berichten, verslagen en overzichten van lokalen aard, voor zoover zij geen eigen correspondenten in Nederland en in het buitenland hebben, voor een goed deel aangewezen op den inhoud van Nederlandsche en buitenlandsche nieuwsbladen. Sinds enkele jaren zijn eenige Indische dagbladen er toe overgegaan het recht tot overneming van den geheelen of gedeeltelijken inhoud van een Nederlandsch dagblad te koopen. Evenals in Nederland, worden sedert eenigen tijd ook in Indië in de dagelijksche edities der dagbladen foto's of een foto-pagina opgenomen. Een der algemeene verschijnselen met betrekking tot den inhoud dezer bladen is voorts eene steeds groeiende belangstelling voor het buitenland, zoowel voor Europa als ook voor de Pacific-landen en Britsch-Indië.

Alle kleinere bladen, zoodat enkele der grootere dagbladen, hebben hun lezers hoofdzakelijk in de plaats, waar zij gevestigd zijn, en in de omstreken daarvan. De groote Java-bladen daarentegen worden over den geheelen archipel gelezen. In verband met geografische en verkeersfactoren kunnen Sumatra en West-Borneo meer speciaal als de zône van interesse van de groote West-Java-bladen worden beschouwd, terwijl de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de eilanden ten Oosten van Java goeddeels worden bestreken door de groote bladen van Midden- en Oost-Java. Met het oog op de lezers in Nederland en het buitenland, zoodat in de Buitengewesten, hebben twee bladen, *De Locomotief* en het *Bataviaasch Nieuwsblad*, een mail-éditie.

Tot een vijftal jaren geleden hadden de meeste dagbladen nagenoeg geen onderling contact. Sedert heeft zich echter, hoofdzakelijk uit motieven van commercieelen aard, eene neiging voorgedaan tot samenwerking, welke in de laatste jaren eenigermate het karakter van dagblad-concentratie heeft aangenomen. Het eerst deed zich dit verschijnsel voor te Soerabaja, waar eind 1921 het *Soerabaiasch Nieuwsblad* werd overgenomen door het *Soerabaiasch Handelsblad*, waarin het eind 1926 werd opgelost. In laatstgenoemd jaar deed het Suiker-Syndicaat eveneens zijn blad, de *Nieuwe Soerabaia Courant*, over aan de vennootschap, die het *Soerabaiasch Handelsblad* uitgeeft. Deze courant is echter tot heden naast het *Soerabaiasch Handelsblad* blijven bestaan, evenals het derde groote dagblad te Soerabaja, *De Indische Courant*, die in 1930 door het *Soerabaiasch Handelsblad* werd aangekocht. Bovendien is in 1930 tusschen het *Soerabaiasch Handelsblad* en het *Bataviaasch Nieuwsblad* een overeenkomst tot journalistieke samenwerking (plaatsing van artikelen over en weer) gesloten. Eene tweede combinatie ontstond eveneens in 1930, toen tusschen de twee groote dagbladen van Bandoeng en Semarang, het *Algemeen Indisch Dagblad De Preanger Bode* en *De Locomotief*, een belangengemeenschap tot stand kwam.

Een andere vorm van contact tusschen de verschillende bladen werd gedurende eenigen tijd gevormd door de z.g. *Pers-Associatie*, eene organisatie van vertegenwoordigers der Indische dagbladen, welke in het begin van 1928 op initiatief van de Directie van het Persbureau Aneta werd opgericht.

Tengevolge van interne geschillen is het niet gelukt de Pers-Associatie tot bloei te brengen.

Het reeds genoemde Persbureau Aneta vervult de functies: eenerzijds van nieuwsvoorziening aan Nederlandsch-Indië met betrekking tot hetgeen voorvalt zoowel binnen als buiten de landsgrenzen, in het bijzonder ook in Nederland, anderzijds van inlichting aan Nederland omtrent gebeurtenissen in Indië.

Over de wijze waarop Aneta zijn taak vervult en nopens de gestie der Directie van dit persbureau werden reeds lang en telkens opnieuw eenerzijds blijken van waardeering gegeven, anderzijds klachten geuit. Naar aanleiding van deze klachten is bij G. B. 23 Mei 1930 n°. 1x overgegaan tot de instelling van de z.g. Aneta-Commissie, aan welke tot taak werd gegeven het houden van een onder-



zoek naar de gestie van de Directie van Aneta in het bijzonder ten aanzien van de pers. Deze Commissie heeft na een in den verderen loop van het jaar 1930 gehouden omstandig onderzoek op 15 April 1931 haar verslag uitgebracht, hetwelk aan de Staten-Generaal en aan den Volksraad werd aangeboden en ook daarbuiten werd verspreid. Bij G. B. 18 April 1931 n°. 9 is de Commissie ontbonden.

Het verslag der Aneta-Commissie heeft der Indische Regeering geen aanleiding gegeven tot het treffen van bepaalde maatregelen. Nopens enkele punten is die Regeering met de Aneta-directie in overleg getreden, teneinde eene bevredigende werking aan dit persagentschap ook verder te verzekeren.

De Inheemsche pers. Naast de in de Nederlandsche taal gepubliceerde bladen verschijnen in Nederlandsch-Indië een zeer groot aantal dagbladen en periodieken in het Maleisch of in een der andere Inheemsche talen.

In het begin van 1930 bedroeg het aantal in Indië uitgegeven inheemsche periodieken 221, terwijl daar te lande bovendien nog worden gelezen 19 Maleische bladen, welke worden uitgegeven in Nederland, Malakka en Serawak. Op het einde van 1930 waren deze getallen tot onderscheidenlijk 249 en 23 gestegen. Een opgave van het aantal Inheemsche bladen, dat in de verschillende deelen van Nederlandsch-Indië verschijnt, is tezamen met eenzelfde opgave ten aanzien van de Europeesche pers opgenomen in deel II van dit Verslag.

In tegenstelling met de Europeesche pers, welke zich zonder veel mutatiën vrij regelmatig ontwikkelt, vertoont de Inheemsche pers eene voortdurende wisseling van redacties en bladen, vooral onder de kleinere bladen, waarvan er telkens nieuwe ontstaan en andere worden opgeheven.

Wat de nieuwsbladen betreft, valt met betrekking tot het jaar 1930 in de eerste plaats te vermelden, dat Soerabaja zich meer en meer tot een centrum van Inheemsche journalistieke actie ontwikkelde, doordat zoowel de Indonesische Studieclub (later Persatoean Bangsa Indonesia) aldaar als hare opponenten zich tot de massa richtten met volksbladen. Naast de *Swara Oemoem* ten behoeve van aan de Studieclub verwante kringen werd opgericht de *Sepakat Indonesia*, een blad der Partai Sarekat Islam Indonesia. In Juni verscheen *Djenggala*, een Javaansch blad in Latijnsch karakter, dat zich richtte tegen de Studieclub. Te Batavia herleefde tijdelijk het dagblad der Partai Sarekat Islam Indonesia, de *Fadjar Asia*, later *Pembela Rajat* gedoopt, welk blad echter slechts éénmaal verscheen.

In Medan werd een vierde Inheemsch nieuwsblad opgericht, de *Sinar Deli*, van gematigd nationalistische richting. In Tandjoengkarang werd door een daar bestaande Inlandsche handels-organisatie andermaal eene poging gedaan tot de uitgave van een periodiek *Fadjar Sumatra*, dat twee keer in de week verscheen. In de Dairilanden verscheen *Socara Dairi*, een maandblad gewijd aan den vooruitgang van de Dairi-streek, terwijl te Medan de *Bintang Karo* werd uitgegeven; het eerste in het Maleisch, het tweede in het Karo-Bataksch. In Atjeh werd een nationalistisch Islamietisch blad uitgegeven, de *Socara Atjeh*.

Ook de godsdienstige Inheemsche pers werd weer met verscheidene periodieken verrijkt. Te Batavia verscheen een orgaan van de oud-leerlingen der Arabische Irsjad-scholen, *Al Islah*, in het Arabisch, benevens een Maleisch maandblad, *Al Hoeda*, gesteendrukt in Arabische letters. Te Solo kwam een Maleisch-Javaansch weekblad, *Risalah Islam*, in boekvorm uit, waarin Ismalietisch nationalisme wordt gepropageerd en eene verzoenende houding tegen de godsdienstig-neutrale nationalistenvan wordt aangenomen. In het Javaansch met Latijnsch karakter deed Moehammadijah te Solo het maandblad *Papadanging Moehammadijah* verschijnen. In de Minahasa werd door den Bond van Christelijke Jongeren het maandblad *Soeloeh Pemoeda* opgericht. Te Makassar verscheen een Protestantsch blad *Batoe Pendjoeroe* en te Amboina een maandelijksch orgaan van den Christelijken Ambonschen Volksbond, *Maschi Ambon*. In Soerabaja kwam de organisatie van Christelijke Inlandsche vrouwen met *Minbar Maschi*. In Amboina diende *Pedoman Kehidoepan* zich aan als orgaan van de Protestantsche Kerk voor de Molukken.



De vakvereenigingspers breidde zich eveneens niet onaanzienlijk uit. De afdeeling Barabai van den Bond van Inlandsche ambtenaren op Borneo kwam met het orgaan *B.I.S.*, dat later te Amoentai werd uitgegeven. De Hoogere Kweekschool Bond liet het orgaan *Goeroe*, dat na de samensmelting van de onderwijzersbladen in het federatie-orgaan was opgeheven, eenige keeren weer verschijnen. De vereeniging van desa-personeel te Bandoeng gaf de *Socara Desa* uit. Het orgaan van de Vereeniging van Personeel bij de Afdeelingbanken, *Taman Soeara*, ging over naar Tasikmalaja en werd een algemeen liberaal nationalistisch veertiendaagsch blad. De vereeniging van personeel van de Centrale Kas deed *Soeara Pegawai Centrale Kas* te Madioen verschijnen, dat behalve artikelen over personeelsbelangen ook economische beschouwingen geeft. De Bond van Inlandsch Personeel der Gemeente Soerabaja gaf *B.I.P.G.* uit, een veertiendaagsch blad, het tweede orgaan van personeel van locale raden.

Andere organisaties deden weer nieuwe periodieken uitkomen of oude herleven. Dit laatste was het geval met *Lasjkar*, het orgaan van het financieel departement van de Partai Sarekat Islam Indonesia te Jogjakarta. De vereeniging Pemoeda Indonesia gaf in Weltevreden een Maleisch-Nederlandsch orgaan uit, *Indonesia Moeda*; de afdeeling Soerabaja een maandblad *Socara Kita*, de afdeeling Bandoeng de *Balai Pemoeda*, de afdeeling Buitenzorg de *Garoeda* en de afdeeling Batavia *Soeara Jakatera*. Deze bladen verschijnen evenwel zeer ongeregeld. Zij hebben veelal eene duidelijk nationalistische strekking, evenals het te Soerabaja verschijnende jeugdblad *Pelita*, hetwelk buiten eenige organisatie staat.

Boedi Oetomo trachtte, met uit een loterij-aandeel verkregen fondsen, in alle desa's een blad ingang te doen vinden met economische voorlichting, *Adil Poro Marto*, dat evenwel geen succes had; later werd de poging met hetzelfde negatieve resultaat herhaald met *Toentoenan Desa*, beide in hoog-Javaansch.

De afdeeling Medan van Boedi Oetomo gaf in vereeniging met andere organisaties het maandblad *Sedar* uit, onder welken zelfden naam de nationalistische vrouwen-vereeniging Istri Sedar te Bandoeng haar orgaan laat verschijnen. In Solo verscheen nog een vrouwen-maandblad *Probo Retno*, op bescheiden schaal verspreid.

De Indonesische studenten in Cairo deden een niet-politiek maandblad verschijnen: *Oesaha Pemoeda*, onder redactie van eenige Maleiers. Uiteraard zijn de door hen gelanceerde berichten veelal eene getrouwe afschaduwing van hetgeen in de Egyptische pers geschreven wordt.

Zooals elk jaar bracht ook 1930 zeer veel mutaties in de Inlandsche en Maleisch-Chineesche perswereld. De voornaamste waren: verandering van het blad der afdeeling Tasikmalaja van Pasoendan *Sipatahoenan* in een dagblad; opheffing van *Medan Doenia* te Semarang (later *Evolutie* geheeten), terwijl in plaats daarvan het Chineesch-Maleische blad *Nan Sing* verscheen.

Het Soerabajasche blad *Swara Oemoem*, hiervoren genoemd, werd een dagblad; het verscheen in Maart 1930 reeds drie keer per week. *Sedio Tomo*, het vroegere Boedi Oetomo-blad, kreeg er een Maleisch blad bij, de *Bintang Timoer* een Hollandsch bijblad, dat echter later niet meer noodig werd geoordeeld, toen relaties waren aangeknoopt met de *Volkscourant*. De *Bintang Hindia* veranderde in *Krekots Magazine*.

Over het algemeen legt de Inheemsche dag- en weekbladpers zich meer dan vroeger toe op de verzorging van de nieuwsvoorziening. De Inheemsche bladen streven, zooals de Maleisch-Chineesche reeds lang deden, naar snelle berichtgeving uit de verschillende deelen van den archipel. Ook de godsdienstige bladen poogden zooveel mogelijk berichten uit de Islam-landen te verspreiden. De vraagstukken van den dag, vooral die van politieke aard, werden algemeen en meestal in den breede besproken. Het proces tegen de P.N.I.-leiders gaf aanleiding tot vele artikelen, vrijwel het geheele jaar door. Ook de geschiedenis van het vrouwencongres in Lahore had de volle aandacht van de pers, waarin verschil van meening tot uiting kwam. Meer en meer wordt in de pers ruimte geboden aan hetgeen vrouwen te zeggen hebben en werden vaste vrouwenrubrieken geopend. Er werd ook veel geschreven over economische onderwerpen. De coöpe-



ratie staat in het middelpunt van de aandacht der pers; de oprichting van coöperatieve vereenigingen wordt met belangstelling gevolgd, gesteund en bekend gemaakt. Dit is een onderdeel van de actie voor zelfhelp op economisch gebied, die steeds opnieuw met volharding wordt gepropageerd. De gebeurtenissen in het buitenland werden nauwkeurig gevolgd; getracht werd ze voor de lezers te verklaren.

Van den inhoud van een groot aantal (250 à 300) Inheemsche bladen wordt wekelijks een overzicht uitgegeven door het aan het Kantoor voor de Volkslectuur verbonden persbureau. Aan dit „Overzicht van de Inlandsche en Maleisch-Chineesche pers”, dat voor het publiek verkrijgbaar is gesteld, wordt op gezette tijden een opgaaf gevoegd van de verschillende organen der inheemsche pers.

Eene nadere omschrijving van de taak van de permanente drukkerijencommissie (Bb. n<sup>o</sup>. 11001) — zie Verslag 1926, kol. 262 — is opgenomen in Bb. n<sup>o</sup>. 12526.

### Lectuurvoorziening.

Toen ongeveer een kwart eeuw geleden nieuwe grondslagen gelegd werden voor de ontwikkeling van het Inlandsch Volksonderwijs, werd tevens van Regeeringswege een aanvang gemaakt met de systematische voorziening van geschikte ontspannings- en ontwikkelingslectuur ten behoeve zoowel van de schoolgaande Inlandsche jeugd als van de ouderen van dagen onder de inheemsche bevolking, die eene schoolsche ontwikkeling genoten hadden.

Aanvankelijk werden de daarmede verband houdende werkzaamheden opgedragen aan eene Commissie voor de Inlandsche School- en Volkslectuur, later herdoopt in Commissie voor de Volkslectuur. De taak der Commissie groeide echter weldra zoodanig in omvang, dat het voor eene doelmatige uitoefening daarvan in 1917 noodzakelijk bleek om een afzonderlijk Kantoor voor de Volkslectuur, onder leiding van een taalkundig gevormd hoofdambtenaar, in het leven te roepen. Aan evengenoemde Commissie, waarvan het voorzitterschap amts-halve door dien hoofdambtenaar bekleed werd, werd voor het vervolg een louter adviseerende plaats aangewezen.

Bescheiden van opzet heeft het Kantoor voor de Volkslectuur geleidelijk eene voortdurende personeelsuitbreiding ondergaan, zoodat thans op dat Kantoor ruim 300 personen te werk gesteld zijn.

In het belang van eene juiste taakverdeeling is het Kantoor gesplitst in eene taal-technische en eene administratieve afdeling.

De taal-technische afdeling omvat de redactiestaven voor de boekuitgaven in de verschillende talen (in hoofdzaak Javaansch, Maleisch, Soendaneesch en Madoereesch), en de redacties van de drie door het Kantoor uitgegeven tijdschriften, alsmede het vertaalbureau.

De redactiestaven voor de boekuitgaven omvatten elk een Inlandsch adjunct-taalkundige, die als hoofd der onderafdeeling optreedt, een aantal hoofdredacteuren en redacteuren, en eenige correctors. Mèt de redactie van het in de betrokken taal uitgegeven tijdschrift staan zij onder een academisch gevormd taalambtenaar, die zich speciaal in deze taal heeft bekwaamd. De werkzaamheden dezer redactiestaven zijn van letterkundigen aard, zooals de beoordeeling der binnengekomen manuscripten, de verbetering en zuivering van de taal, e.g. de omwerking van de verhalen, de correctie van buiten het Kantoor gemaakte vertalingen van litterairen aard, en het vertalen van boeken van vreemden oorsprong.

Het vertaalbureau behandelt alle niet-litteraire stukken, welke vertaling door Regeering en hooge colleges wordt verlangd, zooals staatsbladen, rondschrijvingen, requesten; het vertaalt de door het Departement B. B. gemaakte handleidingen voor Inlandsche bestuursambtenaren en bewerkt alle zakelijke voorlichtingslectuur op sociaal, medisch, hygiënisch en technisch gebied. Bovendien draagt het zorg voor de samenstelling van den jaarlijks uitgegeven Volksalmanak in het Javaansch, Maleisch en Soendaneesch, en verleent het zijne medewerking bij het tot stand komen van den door het Departement van Landbouw jaarlijks uit-



gegeven landbouwalmanak. Ook levert het de tolken voor den Raad van Justitie, de beide Hooggerichtshoven en het onderzoek in militaire strafzaken.

De administratieve afdeling is belast met de zorg voor de drukkerij, het magazijn, de verkoopsorganisatie, de boekhouding en het bibliotheekwezen.

Door het in bedrijf brengen van een eigen drukkerij, sedert ongeveer een tiental jaren, is het mogelijk de prijzen van de uit te geven boekwerken overeenkomstig het doel om goede en vooral goedkope lectuur te verschaffen, zeer laag te stellen. Ware men voor het drukken aangewezen op particuliere drukkerijen, dan zouden die prijzen stellig op een hooger niveau belanden om verlies op de bedrijfsuitkomsten te vermijden. De capaciteit van 's Landsdrukkerij laat niet toe, dat zij haar diensten ook voor de Volkslectuur beschikbaar zou stellen.

Van den aanvang af is het denkbeeld verworpen om boekwerken gratis aan de bevolking te verschaffen. Alleen wanneer daarvoor betaald is, mag waardeering voor de verstrekte lectuur verwacht worden.

Voor de verspreiding van de uitgaven van het Kantoor voor de Volkslectuur, waarvan het auteursrecht verzekerd is door het bepaalde bij art. 11 van I. S. 1912 n°. 600 j°. I. S. 1923 n°. 549, wordt o. m. gebruik gemaakt van enkele tientallen, op verschillende plaatsen van den archipel gevestigde agenten, die zich, onder het genot van een commissieloon van 25 %, verplichten om de boeken tegen een vastgestelden prijs te verkoopen.

Sedert 1925 heeft het Kantoor daarnaast met succes den verkoop van boeken rechtstreeks aan de bevolking ter hand genomen met gebruikmaking van speciaal daartoe ingerichte vrachtauto's, die het binnenland tot in de verste uithoeken plegen te bezoeken.

De fraai geschilderde boekenauto's met de uitklapbare, als toonstandaards ingerichte zijwanden zijn daarbij op zichzelf reeds als eene goede reclame te beschouwen.

Op Java zijn momenteel drie auto's in bedrijf, op Sumatra één. Naar het zich laat aanzien, zal op den duur een aanzienlijk percentage van den omzet door verkoop per rijdende boekwinkel onder het publiek worden gebracht.

Tot de periodieke uitgaven van het Kantoor voor de Volkslectuur behoort in de eerste plaats de jaarlijksche *Volksalmanak*, die sedert 1921 in het Javaansch, Maleisch en Soendaneesch verschijnt, met een totale oplaat van laatstelijk 87 000 exemplaren. De inhoud voldoet aan alle eischen, welke men aan een almanak kan stellen. Daarnaast wordt ook een *Almanak Tani* of *Landbouwalmanak* uitgegeven, welks tekst geheel verzorgd wordt door de afdeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, doch die door de Volkslectuur wordt gedrukt en geëxploiteerd. In 1925 werd met één taal, het Maleisch, begonnen, sinds 1929 wordt de almanak ook in het Javaansch uitgegeven. De gezamenlijke oplaat is 10 tot 12 000 exemplaren.

Sedert 1919 is de Volkslectuur ook overgegaan tot de uitgave van periodieken. Het eerste van dien aard was een maandblad *Sri Poestaka*, waarbij de bedoeling voorzat de Inheemsche bevolking bekend te maken met de technische en sociale wetenschappen van het Westen. Alras bleek echter, dat dit karakter van het tijdschrift niet geheel en al gehandhaafd kon blijven. Een meer algemeen populair-wetenschappelijke opzet bleek noodzakelijk, terwijl ook een litteraire en ethnografische inslag onvermijdelijk was om het publiek te blijven boeien. Jarelang bleef het aantal abonnés stationnair, doch het zou verkeerd zijn den invloed dien het blad heeft uitgeoefend, alleen naar het aantal abonnés af te meten, daar het van meet af ook gratis werd verstrekt aan alle Inlandsche Volksbibliotheken. Sedert het aantal boekuitgaven zoo belangrijk steeg, werd zulks op den duur overbodig. Uit bezuinigingsoverwegingen werd de uitgifte van het blad in het begin van 1931 gestaakt.

Sedert 1923 wordt bovendien een tweede Maleische periodiek uitgegeven, *Pandji Poestaka* genaamd, dat thans tweemaal per week verschijnt met ongeveer 20 bladzijden quarto-formaat rijkelijk geïllustreerd. De abonnementsprijs bedraagt f 2,50 per kwartaal. Eenmaal per week verschijnt een bijvoegsel voor de kinderen, eenmaal per maand een populair-wetenschappelijk bijvoegsel in den trant van



het opgeheven Sri Poestaka. Hiernaast verschijnt sedert 1926 een Javaansch periodiek, *Kadjawen*, dat thans tweemaal per week uitkomt, grootendeels in Javaansche karakters. De prijs bedraagt f 1,50 per kwartaal. De omvang en het formaat zijn gelijk aan Pandji Poestaka, terwijl het eveneens een kinderbijvoegsel heeft. Het derde der thans uitgegeven periodieken is *Parahiangan*, een Soendaneesch weekblad.

Om een denkbeeld te geven van de uitgave van boeken voor de Inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië door het Kantoor voor de Volkslectuur gedurende de laatste jaren, moge verwezen worden naar onderstaande gegevens daaromtrent:

	Maleisch		Javaansch		Soendaneesch		Nederlandsch en andere talen.	Totaal.
	nieuw.	herdruk.	nieuw.	herdruk.	nieuw.	herdruk.		
in 1926	14	9	6	3	5	2	2	41
1927	15	14	7	1	5	1	3	46
1928	24	18	9	—	10	2	—	63
1929	22	13	22	2	7	—	5	71
1930	11	19	20	5	19	6	7	87

Over het algemeen kan worden geconstateerd, dat bij het lezend publiek in het Javaansche, het Soendaneesche en het Madoereesche taalgebied voorliefde bestaat voor boeken en gedichten in het oude, traditioneele genre. In het Javaansche taalgebied zijn het de wajangverhalen, in de Soendalanden de oude *wawatjans*, die het meest in de smaak vallen. Buiten die sfeer liggende boeken vinden over het geheel weinig aftrek. Van de vertaalde boeken worden in de Javaansche bibliotheken alleen *De Macabeeërs* van Penning en een boek over den Atjeh-oorlog even gretig gelezen als de talrijke wajangverhalen. Sedert 1930 schijnt ook eenige belangstelling voor familieromans te komen.

In het Soendaneesche taalgebied zijn het al evenzeer de verhalen waarin wajanghelden optreden, zoowel die uit de wajangpoerwa als uit den Pandji-cyclus, die onder het volk bij voorkeur gelezen worden.

Op twee typische verschijnselen in de Soendalanden dient echter nog even de aandacht gevestigd te worden, daar zij het karakter van de Soendaneesche Volkslectuur-uitgaven eenigermate hebben beïnvloed. Het eerste betreft de stortvloed van sentimenteele *tjeurik*-poëzie, waarmee de particuliere boekenmarkt wordt overstroomd. In elk Inlandsch boekwinkeltje kan men daarvan verscheidene boekjes van slechts enkele bladzijden groot, in miniatuur-formaat, voor den prijs van enkele centen koopen. In deze poëzie weenen en weeklagen alle helden en heldinnen uit wajang en mythologie, die er in ten tooneele worden gevoerd, over hun droevig lot. Een enkele maal ook zijn het gewone stervelingen, die hun klagelijk leven bezingen, zooals een door haar man verlaten vrouw, of een vrouw wier man naar den Boven-Digoel verbannen werd. Ongetwijfeld hangt het ontstaan van dit sentimenteele genre nauw samen met de Soendaneesche liefde voor gezongen voordracht, waarbij zoowel de schoone stem van den zanger of de zangeres als ook de treffende inhoud van het gezongene tot het gemoed pleegt te spreken. Trots de enkele weinige goede tjeuriks (tjeurik Omah, tjeurik Rahwana), die maar al te vaak op minderwaardige wijze navolging hebben gevonden, kan dit genre van lectuur weinig aantrekkelijk worden genoemd. Bij wijze van tegengif werd begonnen met de publicatie van een serie goedkoope, kleine boekjes met metrische bewerking van de voornaamste episoden van het Mahabharata-epos, waarin getrouw aan het origineel en wars van alle sentimentaliteit, de daadkracht en de edele karaktereigenschappen van de helden worden geschilderd.



Het tweede verschijnsel van bedenkelijken aard is de opkomst van het veelal minderwaardige sterk erotisch gekleurde moderne romannetje, dat vooral onder de schoolgaande jeugd gretig aftrek schijnt te vinden. Taal en inhoud dezer boekjes is even minderwaardig als onbelangrijk. De bestrijding van dit soort van lectuur zal slechts met succes bekroond kunnen worden door een ruime keuze van goede boeken daartegenover te stellen. Gebrek aan geschikte redacteuren is echter tot voor kort een beletsel geweest om dat doel met kracht na te streven.

Niettemin zijn reeds verscheidene goede boeken in de Soendaneesche taal verschenen, die hun weg naar het lezend publiek gevonden hebben. Daarvan mogen in het bijzonder vermeld worden: de vertaling van de brieven van Raden Adjeng Kartini, door den heer R. Satjadibrata met een inleiding van mevrouw Abdoerahman, en de historische romans van den heer R. Memed Sastrahadi-prawira (Tjarita Mantri Djero, een verhaal spelende in het voormalig regentschap Nagara Tengah op het einde van de zestiende eeuw, en Pangeran Kornel, een verhaal van het leven van den roemrijken Regent van Soemedang, Koesoemadinata, in het begin van de vorige eeuw).

Het stemt tot verheugenis, dat ook uit inheemsche kringen den laatsten tijd ernstige protesten worden vernomen tegen de pornografische verhalen, waarmede bepaalde broodschrijvers de boekenmarkt overstroomden.

Op het gebied der dichtkunst worden in de Preanger nog geen nieuwe wegen bewandeld. De oude versmaten worden nog steeds toegepast, en alles wat in *dangding* geschreven is, trekt eigenlijk meer dan proza. Zoo is ook de door den auteur van Pangeran Kornel aangevangen metrische vertaling van de belangrijkste verhalen uit het Hindoesch epos Mahabharata, geheel in den ouden stijl. Dichters, die hun volk een nieuwe dichtkunst geschonken hebben, zijn onder de Soendaneezen nog niet opgestaan.

Op Madoera heeft de verstrekking van volkslectuur tot dusverre maar zeer matig succes opgeleverd. In verband daarmee is de uitgifte van Madoereesche lectuur gedurende de jaren 1924—1929 tijdelijk gestaakt geweest. Na plaatselijke besprekingen met vooraanstaande persoonlijkheden uit alle bevolkingsklassen van dat eiland, werd besloten om bij de hervatting van die uitgifte in de eerste plaats te streven naar vertalingen uit het Javaansch van verhalen, die van ouds bij de Madoereesche bevolking ingang gevonden hebben (o.a. het Rama-verhaal).

Maleische boeken vinden hun weg zoowel naar het eigenlijke Maleische taalgebied als naar de meer ontwikkelde in andere taalgebieden.

Voorzoover den lezer poëzie geboden wordt, is daarvoor de ouderwetsche vorm van de naar westerschen smaak monotone sja'irs de meest gebruikelijke. Op het gebied van proza verlangt de meer ontwikkelde lezer veelal oorspronkelijke of vertaalde Maleische romans, waarin sociale vraagstukken van min of meer actueele beteekenis behandeling vinden. Zoo bestaat veel belangstelling voor romans, waarin de tegenstellingen tusschen ouderwetsche adatrechtelijke verhoudingen en meer geavanceerde begrippen van de jeugd belicht worden („Perte-moean” van den Minangkabauschen onderwijzer Pamoentjak nan Sati, en „Djeumpa Atjéh” van Zainoe'dDin), of waarin overdreven begrippen omtrent sociale standsverschillen geschilderd worden. Ook de in de inheemsche samenleving zich wijzigende denkbeelden omtrent het op jeugdigen leeftijd uithuwelijken van kinderen door hun ouders en de gevolgen van gemengde huwelijken tusschen personen, die tot verschillende bevolkingsgroepen behooren, vormen vaak het onderwerp van gaarne gelezen romans. In dit verband mag genoemd worden de roman Salah Asoehan van Abdoel Moeis.

Onder de in het Maleisch vertaalde boeken zijn vele Europeesche auteurs van naam vertegenwoordigd (Dumas, Oltmans, Conan Doyle, Agatha Christie, Ivans, Jules Verne, Rider Haggard, Mark Twain, Kipling, Molière, Dickens, Tolstoy, Toergenev, Daudet, Curwood, enz.).

Speciale vermelding verdient nog de in het bijzonder voor kinderen bestemde lectuur, waarmede van den aanvang af bij de inrichting der Volksbibliotheken rekening werd gehouden. Eigenlijke kinderboeken, zooals men die in de Europeesche talen zooveel aantreft, d.w.z. boeken waarin op eenvoudige doch boeiende wijze over het leven van kinderen voor kinderen wordt verteld, waren schaarsch.



De verschijning van „Indisch Kinderleven” van Mevrouw Nittel-De Wolff van Westerrode werd aanleiding tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een Inlandsch kinderboek. Zooals gewoonlijk met prijsvragen het geval is, hadden tal van inzenders de eigenlijke bedoeling niet begrepen, terwijl weer anderen te veel en te nadrukkelijk plaats hadden ingeruimd aan leering en vermaning. Toch konden twee werkjes worden bekroond, één in het Maleisch geschreven door Moehammad Kasim, hoofd van een tweede klasse-school te Medan, en één in het Javaansch geschreven door Kamsa Wirjasaksana te Klaten.

De omstandigheden hebben zich sindsdien belangrijk gewijzigd. Tal van schoolboekjes zijn alleraardigst geïllustreerd en goed gedrukt; voor het kind immers acht men het beste nog niet goed genoeg. Dit noopt ook de Volkslektuur tot het uitgeven van uiterst verzorgde kinderboeken, die door inhoud, druk en illustratie een aantrekkelijk aanzien vertoonen. Jammer genoeg staat men hier in 't bijzonder voor de moeilijkheid, dat goede illustrators duur en zeldzaam zijn, vooral daar de uitbeelding van de sfeer van het Inheemsche kind voor overigens geschoolde Europeesche krachten extra bezwaarlijk schijnt, en vele Inlandsche teekenaars wel aanleg, doch weinig oefening bezitten.

Nu eenmaal de eerste stoot gegeven is, zijn tal van niet onverdienstelijke Inheemsche kinderboeken, zoowel in het Maleisch, het Javaansch als het Soendaanisch verschenen. Daarnaast wordt voortgegaan met eenigszins geadapteerde uitgaven van de meest bekende kinderverhalen der wereldliteratuur.

#### Bioscoopfilms en filmkeuring.

De meer intensieve Regeeringsbemoeyenis met het vertoonen van bioscoopfilms <sup>1)</sup> dateert van eind 1925. In dat jaar toch werd bij de filmordonnantie 1925 (I. S. n<sup>o</sup>. 477) voorgeschreven dat films (hetzij geïmporteerde, hetzij in Indië vervaardigde) slechts in het openbaar mogen worden vertoond, nadat ze door eene van Regeeringswege ingestelde commissie, welke te Batavia is gevestigd, daarvoor — al dan niet geknipt — geschikt zijn bevonden.

De filmkeuring is in hoofdzaak te beschouwen als een politie maatregel. De commissie heeft te zorgen dat geen films of gedeelten daarvan in het openbaar worden vertoond, welke strijdig worden geacht met de openbare orde of zedelijkheid, of welke zij om een of andere reden voor personen boven de zeventien jaar aanstootelijk of van verderfelijken invloed oordeelt.

De regelen, welke de Filmcommissie zich als leidraad heeft gesteld om haar taak op richtige wijze te vervullen, zijn gepubliceerd op blz. 1172/1173 van de Handelingen van den Volksraad 1927—1928.

Openbare vertooning van een door de Filmcommissie goedgekeurde rolprent kan wegens plaatselijk geldende redenen van openbare orde worden verboden.

De keuring van rolprenten moet plaats hebben door drie door den voorzitter der Filmcommissie aan te wijzen leden, hetgeen tot 1930 in de praktijk aldus geschiedde, dat een zoogenaamd „draaiend lid” de film te zijnen huize met behulp van een hem vanwege de commissie ter beschikking gesteld projectietoestel keurde, dat een tweede lid het zoogenaamd „controleerend lid” die film uitsluitend op de daarbij behoorende beschrijving beoordeelde, terwijl ten slotte de rolprent door den voorzitter als derde lid of op de beschrijving of — voor zoover hij zulks noodig oordeelde — door bezichtiging van de film nogmaals beoordeeld werd.

Deze wijze van keuring leverde allerlei bezwaren op. Het voornaamste bezwaar van de zijde der handelaren was wel het gevaar voor beschadiging van een voor den importeur waardevol handelsartikel. Bovendien had de gevolgde werkwijze ook uit een oogpunt van filmkeuring hare bedenkingen. Zoo kon het keuren door één lid enkel op de beschrijving niet voldoende heeten, omdat in een korte weergave van den inhoud der film niet alles kan worden opgenomen, hetgeen de

<sup>1)</sup> Daaronder worden begrepen zoowel de z.g. zwijgende als de verschillende vormen van geluidfilms met eventueel daarbij behoorende gramfoonplaten. Buiten de filmordonnantie vallen de smalle films voor de amateur-cinematographie en de speelgoedfilms, geen uitknipsels van bioscoopfilms zijnde.



rolprent te zien geeft en het dikwijls juist detailscènes zijn, welke op grond van hun ontoelaatbaarheid uit een zedelijk of maatschappelijk oogpunt moeten worden verwijderd.

Ter ondervanging van deze bezwaren en mede in verband met de keuring van geluidfilms is bij Ord. van 29 Dec. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 447) de filmordonnantie 1925 nader gewijzigd en aangevuld. Omtrent de uitvoeringsvoorschriften zie men I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 448. De keuring geschiedt sedert Februari 1931 in het gebouw der Commissie.

In deel II van dit Verslag is eene opgave opgenomen van het aantal ingevoerde meters geluid-films en stille film, met vermelding van de landen van herkomst en van den uitslag der keuring. Daaruit blijkt o. m. dat de verwachting dat de geluid-films de stille films zouden doen verdwijnen althans in 1930 nog niet is uitgekomen. Hiervoor zijn verschillende redenen op te geven. In de eerste plaats begrijpt het groote Inheemsche publiek zeer weinig van de sprekende films en stelt het mede daarom actie boven conversatie. Verder blijken de hooge kosten, die met het vertoonen der geluid-films gepaard gaan, rendabele exploitatie in kleinere plaatsen uit te sluiten, terwijl ook nog valt op te merken, dat de z.g. 100 % sprekende films aan aantrekkelijkheid inboeten, omdat zij bij den huidige stand der techniek dikwijls voor een deel of nagenoeg geheel onverstaanbaar zijn, in het bijzonder voor een publiek, dat met de daarin gesproken taal uit den aard der zaak minder goed vertrouwd is.

### Radio-omroep.

In 1930 is een ordonnantie afgekondigd (I. S. n<sup>o</sup>. 344), welke bepaalt, dat eene vergunning tot het aanleggen, hebben en gebruiken van eene radio-ontvangst-inrichting kan worden afhankelijk gesteld van de overlegging van het bewijs, dat de aanvrager een luisterovereenkomst heeft gesloten met een houder van een concessie voor het exploiteren van een omroepbedrijf. Bij deze ordonnantie is tevens de maximum omroepbijdrage bepaald, welke door den concessie-houder gevorderd zal mogen worden. Van dit bedrag wordt een zeker percentage bestemd voor het Land als vergoeding voor zijne bemoeienis.

Aan het ontwerpen van eene definitieve wettelijke regeling van den omroep, is overleg voorafgegaan met de in 1928 in Nederland opgerichte Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) omtrent de voorwaarden, waarop het voor een op commercieele basis werkend lichaam mogelijk zou zijn om eene concessie te aanvaarden.

Daarop werd in Juli 1930 aan den Volksraad ter beoordeeling overgelegd een ontwerp van voorwaarden, waarop eventueel aan de N.I.R.O.M. eene omroepconcessie zou kunnen worden verleend. Met dit ontwerp, waarbij aan de genoemde Maatschappij voor het door haar te bestrijken gebied voor den duur van 10 jaren eene concessie zou worden verleend, kon de Volksraad in hoofdzaak accoord gaan. Nadat nog enkele wijzigingen waren aangebracht, waardoor aan bij de behandeling in den Volksraad tot uiting gekomen wenschen zooveel mogelijk werd tegemoetgekomen, werd 5 September 1930 het ontwerp met 24 tegen 22 stemmen aangenomen.

De onderhandelingen met de N.I.R.O.M. omtrent de definitieve verlening van de concessie waren bij het opmaken van dit Verslag nog niet beëindigd.

Intusschen worden door een zender van het Gouvernements Radiolaboratorium te Bandoeng, een proefzender van de N.I.R.O.M. te Batavia en een viertal zenders van particuliere radiovereenigingen respectievelijk te Batavia, Makassar, Soerabaja en Semarang uitzendingen verzorgd, welke in hoofdzaak muziek-programma's en enkele voordrachten omvatten. Hoewel de particuliere zenders geen vergunning hebben voor de uitzending, worden aan hun werkzaamheid, in afwachting van de definitieve regeling, geen moeilijkheden in den weg gelegd, zolang zij op geenerlei wijze den Gouvernements Telegraaf- en Telefoon dienst hinderen en de omgroepe stof geheel neutraal blijft.



*Het aantal ingevoerde meters film uit de verschillende landen, hoeveel meters geluid- en stille film, uitslag der keuring en vergelijkende cijfers der beslissingen betreffende geluid- en stille films.*

Land van herkomst.	Lengte van het aantal ingevoerde films in meters.	Hiervan zijn geluid-films:	Hiervan zijn stille films:	Van deze films werden			Van de geluidfilms waren goedgekeurd		Van de stille films waren goedgekeurd		Totaal geknipt.
				Goedgekeurd ook voor kinderen.	Goedgekeurd niet voor kinderen.	Afgekeurd.	ook voor kinderen.	niet voor kinderen.	ook voor kinderen.	niet voor kinderen.	
Amerika . . . . .	1 825 277	583 854	1 241 423	483 808	1 298 906	42 563	149 819	434 034	333 989	864 871	20 721
China . . . . .	270 723	—	270 723	24 622	244 101	2 000	—	—	24 622	244 101	7 348
Duitschland . . . . .	111 005	43 020	67 985	32 785	72 926	5 294	17 721	25 299	15 064	47 627	1 862
Ned.-Indië . . . . .	99 149	—	99 149	55 102	44 047	—	—	—	55 102	44 047	671
Japan . . . . .	7 092	—	7 092	4 450	2 642	—	—	—	4 450	2 642	12
Nederland . . . . .	7 023	—	7 023	3 538	3 485	—	—	—	3 538	3 485	—
Totalen . . . . .	2 320 269	626 874	1 693 395	604 305	1 666 107	49 857	167 540	459 334	436 765	1 206 773	30 614



## F. ONTSPANNING.

**Openbare gemakkelijkheden.** Op het gebied van ontspanning voor het Europeesche deel der bevolking werd, buiten enkele hoofdplaatsen, tot vóór betrekkelijk korten tijd weinig aangetroffen. Eerst de opkomst van de bioscoop heeft hierin verandering gebracht, terwijl daarnaast door de verbeterde verkeersmiddelen de mogelijkheid werd geschapen, dat tooneelgezelschappen, welke Indië bezoeken, ook voorstellingen kunnen geven op de kleine plaatsen in het binnenland. Voor de bewoners der verafgelegen ondernemingen zijn in dit opzicht de radio-uitzendingen, welke in de toekomst mogelijk geregeld zullen plaats hebben, van veel belang.

Gegevens nopens openbare gemakkelijkheden, waarbij van de entréegelden belasting geheven wordt, zijn opgenomen in het tweede deel van dit Verslag. Hetgeen in deze tabellen wel heel sterk naar voren treedt, is de overheerschende positie, welke de bioscoopvoortooningen onder de gemakkelijkheden innemen. Van de ruim 19 miljoen uitgerekte plaatsbewijzen, waarover belasting verschuldigd was, kwamen 12 miljoen of 63,4 % voor haar rekening. Als amusement blijkt de film doorgedrongen te zijn tot alle bevolkingsgroepen, getuige het feit, dat meer dan 8 miljoen plaatsbewijzen beneden f 0,25 werden afgegeven. Vergeleken met de bioscoop, nemen de overige soorten van gemakkelijkheden een zeer bescheiden plaats in. Het aantal verkochte toegangsbewijzen voor tentoonstellingen en voordrachten, circussen, wedstrijden, openluchtspelen en tooneelvoortooningen loopt niet veel uiteen. Zij vormen onderscheidenlijk 11,5, 9, 8, 2 en 6,3 % van het totaal. Van de beide overblijvende groepen (muziek- en zanguitvoeringen en cabarets) blijken de laatste tot de „dure“ amusementsen te behooren; toegangsbewijzen beneden f 0,75 maken nog geen vierde deel daarvan uit.

Een eigen plaats onder de hier behandelde gemakkelijkheden nemen de jaarmarkten en pasar-malams in, welke in vele plaatsen in Indië gehouden worden. Bij deze markten, hoewel in hoofdzaak georganiseerd ter bevordering van de Europeesche en Inheemsche industrie, speelt het volksvermaak een belangrijke rol. In 1930 is de pasar-gambir te Batavia bezocht door 91 968 Europeanen, 304 191 Inlanders en 120 821 Vreemde Oosterlingen; de jaarmarkt te Soerabaja werd bezocht door 119 139 Europeanen en Vreemde Oosterlingen en 294 763 Inlanders, terwijl de Nederlandsch-Indische Jaarbeurs te Bandoeng 189 659 bezoekers telde (37 458 Europeanen, 128 765 Inlanders en 23 436 Vreemde Oosterlingen).

**Sport.** De oudste tak van sport in Indië, en langen tijd vrijwel de eenige, is de *paardensport*. De eerste vereeniging, de Bataviasche Race Club, werd vermoedelijk opgericht in 1823. Uit haar is de, in 1905 opgericht, Batavia-Buitenzorg Wedloop-Societeit gegroeid, welke in 1930 haar 25-jarig jubileum vierde. Naast deze treft men nog een aantal wedloop-societeiten (met 2310 leden) en hippische sportvereenigingen (met 569 leden) aan op Java.

De meetings, welke door de hippische sportvereenigingen gehouden worden, dragen meer het karakter van een concours hippique dan van rennen.

In de Buitengewesten zijn renvereenigingen gevestigd te Sumatra's Westkust, te Medan en te Manado. De 5 renvereenigingen in de residentie Sumatra's Westkust, welke ieder jaar 2 meetings per jaar houden, zijn vereenigd in den Renbond Minangkabau, waarvan de grootste, de Padangsche Wedloop-societeit, in 1930 600 leden telde. Een bijzonderheid is, dat de eigenaren van de 120—150 paarden, die gewoonlijk aan de rennen deelnemen, allen Inlanders en Chineezers zijn. Alleen te Padang worden nog wedstrijden gehouden door de officieren uit het gewest.

Door de Sportclub „Vooruit“ te Manado, dateerend van 1894, met 147 leden, werden in 1930 twee wedstrijden uitgeschreven, waaraan 67 en 98 paarden deelnamen.

De meest verspreide sport in Indië is het *voetballen*. In tegenstelling met vrijwel alle andere takken van sport, heeft zij vooral onder de inheemsche bevolking veel opgang gemaakt. Zuiver Inlandsche voetbalvereenigingen, welke



echter slechts voor een zeer klein gedeelte aangesloten zijn bij de na te noemen bonden, treft men aan in grooten getale, niet alleen op Java, doch ook in de Buitengewesten. Onder de vereenigingen, welke tot een bond zijn toegetreden, komen naast die, welke spelers van alle landaarden tot hare leden tellen, ook clubs voor, welke uitsluitend uit Chineezen bestaan. De kampioenswedstrijden op Java hebben plaats tusschen 7 van de 9 voetbalbonden, welke vereenigd zijn in den Nederlandsch-Indischen Voetbalbond. Zij zijn gevestigd te Batavia, Soekaboemi, Bandoeng, Semarang, Jogjakarta, Soerabaja en Malang. De beide overige bonden, te Garoet en te Buitenzorg, staan buiten deze competities.

Ook in de Buitengewesten bestaan in de voornaamste plaatsen, o. a. te Medan en te Makassar, voetbalbonden. Vanwege de groote afstanden dragen daar de wedstrijden in hoofdzaak een plaatselijk karakter.

De *tennis* wordt op Java zeer druk beoefend. Behalve in de steden en de kleine plaatsen, vindt men op vele ondernemingen tennisclubs, welke meereendeels vereenigd zijn in bonden. Voor wat Midden- en Oost-Java en ten deele ook West-Java aangaat, zijn zoowel de bonden als de clubs als regel aangesloten bij den Nederlandsch-Indischen Lawn-Tennisbond, terwijl het overige deel van de West-Javasche tenniswereld georganiseerd is in den West-Java Lawn-Tennisbond. In 1927 werden, onder leiding van den Indischen Tennisbond, voor de eerste maal de Java-kampioenschappen verspeeld; deze wedstrijden hebben sindsdien ieder jaar plaats gehad. Voor de ontmoetingen tusschen de clubs onderling wordt door de bonden zorg gedragen. Behalve door vele Europeanen wordt ook door een groot aantal Chineezen en Japanners getennist. Het aantal Chineesche spelers is in Oost-Java zelfs zoo groot, dat afzonderlijke wedstrijden tusschen Chineezen gespeeld worden.

Ook korfbal, hockey, golf, cricket en baseball worden in Indië gespeeld. Korfbalvereenigingen bestaan o. a. te Batavia, Buitenzorg, Bandoeng, Semarang, Jogjakarta en Soerabaja; het ledental bedraagt  $\pm$  1500.

Vereenigingen tot bevordering van de *zeilsport* zijn er twee, de Koninklijke Bataviasche Yachtclub, opgericht in 1910, en de Makassaarsche Zeilvereeniging, welke in 1925 tot stand kwam. Van deze beide is de Yachtclub verreweg de grootste. Haar vloot bestaat, naast een aantal motorbooten, uit 26 yachten. Gedurende het zeilseizoen worden maandelijks onderlinge wedstrijden gehouden, terwijl sedert 1928 ieder jaar Interport races plaats hebben tusschen de Bataviasche en Singapore yachten. De Yachtclub heeft de beschikking over een fraai vereenigingsgebouw te Tandjoengpriok; een eigen orgaan „de Scheepsreecer” verschijnt maandelijks. De Makassaarsche zeilvereeniging beschikte einde 1930 over 9 yachten, 3 jollen en 1 sloep. Door haar eenigermate geïsoleerde ligging is het voor de leden niet mogelijk om hun krachten te meten met Indische of buitenlandsche zeilers. De wedstrijden, welke 5 of 6 maal per jaar worden uitgeschreven, dragen dan ook een zuiver plaatselijk karakter.

Het *zwemmen* wordt in Indië van ouds door zeer velen beoefend, doch slechts een zeer klein aantal personen is lid van een zwemvereeniging. Dergelijke vereenigingen zijn opgericht te Batavia, Buitenzorg, Bandoeng, Soerabaja en Malang. De eerste drie vormen tezamen den West-Java Zwembond met  $\pm$  350 leden, de beide laatste den Oost-Java Zwembond met  $\pm$  250 leden. De twee bonden zijn vereenigd in den Nederlandsch-Indischen Zwembond.

De beoefenaars van *athletiek* zijn vereenigd in de Nederlandsch-Indische Athletiek Unie. Zij heeft 7 afdelingen (te Batavia, Bandoeng, Semarang, Magelang, Jogjakarta, Soerabaja en Malang) met  $\pm$  1500 leden.

De Koninklijke Nederlandsch-Indische Officiers *Schermbond* telt 144 werkende leden, verdeeld over 13 afdelingen, welke in de verschillende garnizoenen op Java zijn opgericht.

Andere takken van sport, welke in Nederlandsch-Indië worden beoefend, zijn het schieten met vuurwapenen en met de handboog, de jacht, het bergbestijgen en het golfspel.



## HOOFDSTUK V. DE SOCIALE TOESTAND.

### A. RECHT EN RECHTSBEDEELING.

#### Het recht.

a. *Het recht op Westerschen grondslag. Burgerlijk recht.* De in Nederland aanhangig gemaakte wijziging van het *huwelijks vermogensrecht* (Bijlagen Handelingen IIde Kamer, zitting 1929—1930 n°. 376) heeft geleid tot de bestudeering van de vraag welke gevolgen het wetsontwerp voor Nederlandsch-Indië moet hebben, wanneer dit wet wordt. Uiteraard zal rechtsverschil op het onderwerpelijk gebied tusschen de Nederlandsche en de Indische wetgeving tot talrijke conflicten aanleiding kunnen geven. In het algemeen wordt van den wettelijken eisch van concordantie tusschen het Nederlandsche en het Indische burgerlijk recht alleen dan afgeweken, indien op grond van de bijzondere toestanden in Nederlandsch-Indië tegen het overnemen van de Nederlandsche voorschriften welhaast onoverkomelijke bezwaren zouden rijzen. Daar de vraag of zulks mag worden aangenomen het best te beoordeelen zal zijn aan de hand van de praktijk, is door den Directeur van Justitie in October 1930 aan de notarissen gevraagd in hoever naar hun oordeel bezwaren bestaan tegen wijziging van het Indisch Burgerlijk Wetboek in den geest als bij het aangehaalde wetsontwerp is voorgesteld.

De *zeerecht-commissie* (G. Bn. 28 Juni 1930 n°. 32 en 28 Sept. 1930 n°. 3) heeft tot taak bij de Regeering een ontwerp-ordonnantie in te dienen, strekkende tot invoering in Indië van het nieuwe Nederlandsche zeerecht (N. S. 1924 n°. 573, 1926 n°. 171 en 1930 n°. 240), zoo noodig gewijzigd met het oog op bijzondere Indische toestanden.

De nieuwe regeling van het zeerecht maakt tevens de invoering van een verbeterd stelsel van scheepsboekhouding noodzakelijk. Daartoe zullen bijzondere bepalingen omtrent de te boekstelling van schepen moeten worden vastgesteld, hetgeen wijziging met zich medebringt van de ordonnantie op de in- en overschrijving (I. S. 1834 n°. 27), voorzoover die betrekking heeft op schepen.

Ten aanzien van de kanteekening en waarmeding van de registers van den *burgerlijken stand* en die voor de gemengde huwelijken zijn bij Ord. van 17 Juni 1930 (I. S. n°. 221) eenvoudiger voorschriften gegeven.

De eerste stap tot de invoering van een Inlandschen burgerlijken stand is gedaan bij Ord. van 15 Oct. 1920 (I. S. n°. 751) waarbij een reglement op het houden van de registers van den burgerlijken stand voor eenige groepen van de niet tot de onderhoorigen van een Zelfbestuur behorende Inlandsche bevolking van Java en Madoera is vastgesteld, welk reglement wegens den toenmaligen slechten staat van 's Lands financiën eerst 1 Januari 1928 (I. S. 1927 n°. 564) in werking is getreden.

Verschillende redenen hebben er toe geleid om voor de inheemsche bevolking voorshands een beperkten burgerlijken stand in te voeren. In de eerste plaats kan dit instituut voor een millioenen-bevolking niet worden ingevoerd dan ten koste van aanzienlijke geldelijke offers. In de tweede plaats moet in aanmerking genomen worden, dat het hier gaat om de invoering van eene vrij gecompliceerde instelling in een land, waar zulk eene regeling niet alleen zoo goed als geheel onbekend is, maar waar zelfs met de volksopvattingen toestanden zijn samengeweven, die met het nieuw in te voeren instituut niet te vereenigen zijn en dus eerst ingrijpende wijziging behoeven. Onder deze omstandigheden bestaat er meer kans op welslagen, wanneer men de nieuwe instelling eerst alleen daar invoert, waar ze het nuttigste kan werken, om haar langzamerhand gezuiverd van de fouten, die de praktijk heeft aangewezen, naar mate van de behoefte hoe langer hoe meer uit te breiden, totdat zij ten slotte algemeen werkt.

In verband hiermede werd een burgerlijke stand alleszins gewenscht, zelfs noodzakelijk geacht vooreerst voor die leden der Inlandsche maatschappij, die in hoofdzaak tot de volgende zes categorieën behoreen: a. de personen, die recht hebben op het voeren van een der erkende titels en praedicaten van Inlandschen



adel met uitzondering van hen die het praedicaat „Mas" voeren; *b.* burgerlijke Landsdienaren met een bezoldiging van minstens f 100 per maand, ook na hunne pensionneering; *c.* officieren van het leger, ook na hunne pensionneering; *d.* de Inlandsche Christenen; *e.* allen, die krachtens K. B. 15 Sept. 1916 n<sup>o</sup>. 26 (I. S. 1917 n<sup>o</sup>. 12) gedeeltelijk zijn of zich hebben onderworpen aan het privaatrecht der Europeanen; *f.* de nakomelingen van de onder *a*, *b*, *c*, *d* en *e* genoemde personen in de mannelijke lijn.

Er worden drie afzonderlijke registers van den burgerlijken stand gehouden, te weten: een register van geboorten, een register van naamsaanneming en een register van overlijden.

Aan den burgerlijken stand is om voor de hand liggende redenen gekoppeld het instituut van geslachtsnaamaanneming. In verband hiermede is bij art. 38 van het reglement aan den vader of indien het betreft een niet door den vader erkend natuurlijk kind aan de moeder van het kind van welks geboorte een akte moet worden opgemaakt, de verplichting opgelegd om, indien hij (zij) geen vasten geslachtsnaam voert, vóór de aangifte zoodanigen naam aan te nemen, welke in het register van naamsaanneming wordt ingeschreven.

Tot ambtenaren van den burgerlijken stand zijn ambtshalve aangewezen de regentschapssecretarissen. Daar waar de behoefte van een bevolkingsgroep zulks noodig maakt, zijn als zoodanig door de Gouverneurs nog andere landsdienaren (districts- en onder-districtshoofden) krachtens art. 3 van het reglement aangewezen. Einde 1930 waren over geheel Java en Madoera werkzaam 150 ambtenaren van den Inlandschen burgerlijken stand.

Tegelijk met de invoering van laatstgenoemd instituut is een inspecteur van dien burgerlijken stand aangesteld, wiens taak het is de ambtenaren van den Inlandschen burgerlijken stand voor te lichten over hunne werkzaamheden en contróle uit te oefenen op de door hen gemaakte acten. Tevens zal hij de inlichtingen kunnen verstrekken benoodigd voor de beoordeeling van de vraag of het nieuwe instituut aan de gekoesterde verwachtingen voldoet, op welke punten verbetering van de regeling gewenscht is en of tot uitbreiding van den burgerlijken stand over meer groepen van personen zal kunnen worden overgegaan. Bij G. B. 28 Dec. 1927 n<sup>o</sup>. 26 (Bb. n<sup>o</sup>. 11545) is eene instructie van dien inspecteur vastgesteld.

Bij G. B. 15 Juni 1930 n<sup>o</sup>. 8 (I. S. n<sup>o</sup>. 214) zijn voor het jaar 1931 de data aangewezen der in het tweede lid van art. 153 van het Wetboek van *Koophandel* voor Nederlandsch-Indië bedoelde feestdagen.

Het vraagstuk der *woekerbestrijding* is in zijn vollen omvang ter bestudeering gegeven aan een daartoe in het leven geroepen commissie (G. B. 28 Dec. 1929 n<sup>o</sup>. 9).

*Strafrecht.* De Indische middenstand, die tijdens de behandeling in Nederland van het ontwerp der wet tegen de flesschentrekkerij in 1928 reeds had aangedrongen op aanvulling van het Indisch Strafwetboek in gelijken zin, zag zijn wenschen vervuld door de regeling in I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 19. Conform het Nederlandsche voorbeeld is daarbij ook in Indië strafbaar gesteld hij die een beroep of een gewoonte maakt van het koopen van goederen met het oogmerk om zonder volledige betaling zich of een ander de beschikking over die goederen te verzekeren. Voorstellen om de nieuwe strafbepaling verder uit te breiden of een algemeen karakter te geven werden, evenals in Nederland, verworpen. Met het oog op den aard van het feit en de groote afstanden in Indië is het nieuwe misdrijf opgenomen onder de misdrijven, waarvoor preventieve hechtenis toegelaten is.

Bij Ord. van 21 Febr. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 31) is het Wetboek van Strafrecht aangevuld met bepalingen tot bestrijding van revolutionaire woelingen.<sup>1)</sup> Zij zijn ontleend aan de Nederlandsche wet van 28 Juli 1920 (N. S. n<sup>o</sup>. 619). Tevens is echter bij deze aangelegenheid het Strafwetboek aangevuld met bepalingen, waaraan bij het vóóronderzoek en de afwikkeling der uit de gebeurtenissen van

<sup>1)</sup> Vgl. Volksraadstukken Zittingsjaar 1929—1930: Bijlagen Onderwerp 65; *Handelingen* blz. 1993 e. v.



1926—1927 voortgevloeide strafzaken is gebleken behoefte te bestaan. De belangrijkste der op dit punt gevoelde leemten waren: dat ingeval van opstand en aanslag tegen de Regeering de promotors, organisators en leiders van de oproerige beweging niet konden worden vervolgd, wanneer zij aan de uitvoering niet hadden deelgenomen, voorts dat de strafbedreiging tegen de leiders, die daadwerkelijk aan het verzet hadden deelgenomen, onvoldoende was en ten slotte, dat de strafvervolging van de gewone deelnemers moeilijkheden ondervond, omdat bewezen moet worden, dat de betrokkene een wapen bij zich had. De nieuwe regeling ondervangt deze bezwaren en stelt, in het kort samengevat, strafbaar: *a.* den aanslag, ondernomen met het oogmerk om omwenteling te weeg te brengen (onder omwenteling moet worden verstaan het vernietigen of op onwettige wijze veranderen van den grondwettigen regeeringsvorm, de orde van troonsopvolging of den wettigen regeeringsvorm van Nederlandsch-Indië als bedoeld in art. 107, 1ste lid, Swb.); *b.* het voeren van de wapenen tegen het wettig gezag (art. 108, 1ste lid, sub 1<sup>o</sup>, Swb.); *c.* het zich aansluiten bij of optrekken met een bende, die de wapenen voert tegen het wettig gezag, met het oogmerk zich tegen het wettig gezag te verzetten (art. 108, 1ste lid, sub 2<sup>o</sup>, Swb.); *d.* samenspanning tot deze misdrijven (art. 110, 1ste lid, Swb.); *e.* het plegen van bepaalde, nader omschreven en gedetailleerde handelingen, alle bedreven met het oogmerk om de reeds genoemde misdrijven voor te bereiden of te bevorderen (art. 110, 2de lid, Swb.); *f.* het plegen van bepaalde, nader omschreven handelingen, beoogende het voorbereiden, bevorderen of teweegbrengen van eene omwenteling (art. 111bis Swb.), zoodat *g.* opruiing tot gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag (art. 160 Swb.).

Vermelding verdient nog, dat de leiders en aanleggers van oproerige bewegingen met zwaardere straf worden bedreigd dan de gewone deelnemers. Dit is voornamelijk geschied op dezen grond, dat die leiders en aanleggers door hunne hoogere intellectueele ontwikkeling beter dan hunne volgelingen in staat zijn zich rekenschap te geven van hunne verantwoordelijkheid, zoo voor hunne handelingen als voor die van de volgelingen, zoodat de consequenties daarvan.

Verder zijn in het reeds vermelde art. 110 van het Wetboek van Strafrecht verschillende feiten opgenoemd, die als voorbereidingshandelingen voor een der in de artt. 104—108 omschreven misdrijven kunnen worden beschouwd. Deze feiten zijn als zelfstandige delicten strafbaar gesteld. Ingeval het aldus voorbereide misdrijf volgt, kan de aan de bedrivers van die voorbereidingshandelingen op te leggen straf worden verdubbeld.

Bij de behandeling van de geschetste regeling in den Volksraad zijn stemmen opgegaan tot intrekking van de z.g. exorbitante rechten en de artt. 153 bis en ter en 161 bis van het Wetboek van Strafrecht, waaraan naar men meende te minder behoefte zou bestaan nu de strafwet op de aangegeven wijze werd uitgebreid. Kon de Regeering geen termen vinden met de voorstanders van die intrekking mee te gaan, wél vond Zij aanleiding tot de benoeming van eene commissie om Haar van advies te dienen omtrent de wijzigingen of voorzieningen, welke in of ten aanzien van de art. 153bis en ter en 161bis van het Wetboek van Strafrecht in hunne tegenwoordige redactie noodig mochten zijn, ten einde deze artikelen beter te doen beantwoorden aan het daarmede blijkens de wordingsgeschiedenis beoogde doel (G. B. 10 Maart 1930 n<sup>o</sup>. 1). Deze commissie zal daarbij rekening moeten houden met den inhoud van de bovenbedoelde ordonnantie tot bestrijding van de revolutionaire woelingen en met de noodzakelijkheid om, ter handhaving van orde en gezag, alsmede in het belang van het functioneeren van de maatschappelijke huishouding, elke daarmede onvereinbare politieke of economische actie te weren. Als eerste vrucht van den arbeid dezer commissie is in het begin van 1931 bij de Landsdrukkerij te Batavia verschenen een overzicht van de buitenlandsche wetgeving in zake arbeidsconflicten en hunne beslechting.

De Ord. van 13 Juni 1931 (I. S. n<sup>o</sup>. 240) ten slotte bevat wijzigingen en aanvullingen van verschillende strafbepalingen ter wegneming van leemten en tegemoetkoming aan gebleken behoeften o.m. door verhooging van de waardegrens der zoogenaamde lichte misdrijven.



*Militair strafrecht.* In Nederlandsch-Indië gelden nog het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande en het reglement van krijgstucht of discipline voor het krijgsvolk te lande, vastgesteld bij de wet van 15 Maart 1815 (N. S. n<sup>o</sup>. 26).<sup>1)</sup>

In Nederland is dat wetboek vervangen door het nieuwe Wetboek van Militair Strafrecht, vastgesteld bij de wet van 1903 (N. S. n<sup>o</sup>. 111), hetwelk met de daarin in 1911 en 1921 aangebrachte wijzigingen op 1 Januari 1923 in werking is getreden.

In Indië vindt dit wetboek, zooals het met die wijzigingen is bekend gemaakt in I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 736, slechts toepassing door de zeekeijzersraden en het Hoog Militair Gerechtshof in appèl rechtsprekende van de uitspraken van eerstgenoemde colleges.

Wat het disciplinaire recht betreft, geldt in Nederland sedert 1 Januari 1923 de wet op de krijgstucht, vastgesteld bij de wet van 1903 (N. S. n<sup>o</sup>. 112) en in Indië bekend gemaakt bij het reeds genoemde I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 736. Het in aansluiting op deze wet bij K. B. 31 Juli 1922 vastgestelde reglement betreffende de krijgstucht (I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 179) is tegelijk met het nieuwe Wetboek van Militair Strafrecht in werking getreden.

Ter bevordering van eene spoedige totstandkoming van de door art. 132 der Indische Staatsregeling geëischte ordonnantie, zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten op het punt der militaire strafwetgeving, is aan de commissie voor het militair straffucht- en strafprocesrecht (ingesteld bij G. B. 21 Jan. 1930 n<sup>o</sup>. 22) opgedragen terzake de noodige ontwerpen in te dienen met inachtneming van de in dezen door de adviseurs der Regeering uitgebrachte adviezen. De in Januari 1931 door deze commissie ingediende ontwerpen zijn thans nog in behandeling.

b. *Het recht op Inheemschen grondslag.* Gedurende geruimen tijd is het streven gericht geweest op de totstandkoming van één omvangrijke wetgeving voor alle bevolkingsgroepen gezamenlijk op het gebied van het privaatrecht. Geleidelijk is echter een min of meer algemeene kentering van de inzichten in de wenschelijkheid van unificatie van privaatrecht ingetreden, eensdeels als gevolg van de nadere bestudeering van het beste ontwerp, dat ter grondvesting van zulk eene unificatie werd vervaardigd (het ontwerp-Cowan), anderdeels in verband met de intusschen opgedane ervaring met speciale voorzieningen (arbeidswetgeving, coöperatie-regeling, enz.). Hoezeer dat ontwerp zich tot gedeeltelijke unificatie beperkt door groote trekken aan het adatrecht over te laten, bleken niettemin tegen praktische invoering daarvan onoverkomelijke bezwaren te rijzen. Ter gelegenheid van de afzonderlijke regeling van de arbeidswetgeving werden van verschillende zijden duidelijke stemmen tegen eene poging tot unificatie van dat onderdeel vernomen. Ook moest de regeling der coöperatieve vereenigingen, welke van 1915 af reeds geunificeerd was, in 1927 weer dualistisch worden ingericht, aangezien de door de coöperatie-commissie bijeengebrachte gegevens daaromtrent geen twijfel lieten.

Het streven der Indische Regeering is thans niet langer op unificatie, doch, wat het privaatrecht der Inheemsche bevolking betreft, op codificatie van het adatrecht gericht.

In opvolging van het gebod, neergelegd in art. 131 lid 1 der Indische Staatsregeling, wordt voortgewerkt aan het ontwerpen van ordonnaties, onderwerpen van privaatrecht betreffende, en wel op zoodanige wijze, dat die aangelegenheden, welke eenige wettelijke voorziening het dringendst behoeven, achtereenvolgens aan de orde worden gesteld voorzover de rechtsverhoudingen, die door de ontworpen regeling zullen worden beïnvloed, genoegzaam bekend zijn. Uiteraard brengt deze werkwijze mede, dat in burgerlijke zaken van de inheemsche bevolking nog langen tijd rechtspraak naar ongeschreven recht noodig zal zijn. Ten einde hierbij zoo veel steun te verschaffen als in Haar vermogen ligt en tevens het, voor de voorbereiding van de bovengenoemde incidenteele en beperkte wettelijke voorzieningen onontbeerlijk materiaal te verzamelen, heeft de Regeering in

<sup>1)</sup> Vgl. art. 32, sub 2<sup>o</sup>., der invoeringswet van het militaire straf- en tuchtrecht (N. S. 1921 n<sup>o</sup>. 841), bekend gemaakt in I. S. 1921 n<sup>o</sup>. 574.



November 1930 een inheemsch jurist met ervaring van rechtspraak ter beschikking van den Directeur van Justitie gesteld, om onder diens leiding, in de eerste plaats voor den rechtskring West-Java, eene adatrechtbeschrijving te vervaardigen, welke aan de landraden een basis kan verschaffen bij hun eigen onderzoek naar het inheemsche gewoonterecht.

Daarnaast zijn drie ordonnanties, ieder een onderwerp van privaatrecht regerende, in den loop van 1930 voorbereid.

In de eerste plaats valt te vermelden de regeling van de benoeming van voogden over onverzorgde onvolwassen Inlanders op Java en Madoera met de daarmee samenhangende regeling betreffende Inlandsche boedelkamers voor onbeheerde boedels — noodig geworden door de nader te noemen beperking van de bevoegdheid der godsdienstige rechters —, welke in den aanvang van 1931 is tot stand gekomen als hoofdstuk II en III van het bij Ord. van 31 Jan. 1931 (I. S. n°. 53) vastgesteld reglement op de godsdienstige rechtspraak, de benoeming van voogden en de Inlandsche boedelkamers op Java en Madoera. De regeling van de voogdij (hoofdstuk II) onthoudt zich van bemoeienis met de op het adatrecht of krachtens het adatrecht op een testament berustende verzorging van onvolwassenen. De kennis van de op dat stuk geldende regelen laat vastlegging daarvan nog niet toe. Voor al de gevallen echter, waarin niet door of krachtens het adatrecht zelf in de verzorging van een onvolwassene is voorzien, geeft de bovengenoemde ordonnantie aan den landraad de bevoegdheid op verzoek of ambtshalve een voogd over den onverzorgd achtergebleven onvolwassene te benoemen. De verplichtingen van den aldus benoemen voogd (het maken van eene boedelbeschrijving, het vragen van toestemming voor beschikkingsdaden, het afleggen van rekening en verantwoording) zijn in een negental artikelen vastgelegd. Slechts het voorschrift, dat de voogd door den rechter aansprakelijk kan worden gesteld voor door den onvolwassene geleden nadeel, geldt niet alleen voor de benoemde voogden, maar ook voor de verzorgers naar adatrecht.

In verband met deze regeling is de eertijds in I. S. 1917 n°. 738 neergelegde algemeene minderjarigheidsverklaring van Inlanders beneden de 21 jaar behoudens eerder huwelijk, van welk voorschrift de draagkracht onzeker was gebleven, vervangen door eene regeling, welke slechts eene omschrijving geeft van het begrip minderjarigheid, voorzover dat begrip in wettelijke bepalingen is gebezigd (Ord. van 31 Jan. 1931, I. S. n°. 54). De voogdijregeling spreekt van onvolwassene en niet van minderjarige.

Bij onzekerheid omtrent den (volwassen of onvolwassen) staat van een kind kan een uitspraak aan den rechter worden gevraagd.

De in het derde hoofdstuk van genoemd reglement getroffen voorziening in het beheer van boedels van afwezigen en van nalatenschappen, waartoe zich geen erfgenamen aanmelden, heeft geleid tot de instelling van Inlandsche boedelkamers, die rechtspersoonlijkheid bezitten. Wanneer dergelijke kamers zijn tot stand gekomen en goed blijken te werken, kan haar vooral in de groote steden ook bij het toezicht op het beheer door benoemde voogden eene nuttige functie worden opgedragen.

Het tweede onderwerp van inheemsch privaatrecht, waarvan de wettelijke regeling zeer urgent moet geacht worden, is de Inlandsche rechtspersoonlijkheid voor vereenigingen en vennootschappen. In verband hiermede is bij G. B. 14 Mei 1929 n°. 4x eene commissie ingesteld, met de opdracht de Regeering van advies te dienen nopens de vraag of het mogelijk en wenschelijk is, om, in de eerste plaats in verband met de behoefte van Java en Madoera, naast en tot consolidatie van hetgeen op dit gebied reeds bestaat, wettelijke regelingen in het leven te roepen nopens: *a.* rechtspersoonlijkheid van Inlandsche vereenigingen in het algemeen; *b.* Inlandsche vennootschappen op aandeelen in het bijzonder; *c.* de rechten en bevoegdheden van zulke Inlandsche rechtspersonen ten aanzien van den grond. Deze commissie — welke is ontbonden bij G. B. 25 Oct. 1930 n°. 1x — heeft de resultaten van haar arbeid neergelegd in een eind 1930 uitgebracht verslag, hetwelk in het begin van 1931 is uitgegeven bij de Landsdrukkerij te Batavia. Daarin zijn tevens vervat de door de commissie, met memorie van toelichting, opgestelde ontwerpen van: *a.* eene ordonnantie op de



Inlandsche maatschappij op aandeelen met de acte van oprichting van zoodanige maatschappij; *b.* eene Regeeringsverordening tot vaststelling van een model register voor de inschrijving van de oprichting, enz. van Inlandsche maatschappijen op aandeelen en van de wijze van bewaring van de acte van oprichting en andere bescheiden, waarvan de bewaring in de sub *a* genoemde ordonnantie is voorgeschreven; *c.* eene ordonnantie op de Inlandsche vereeniging met de statuten voor zoodanige vereeniging; *d.* eene ordonnantie op de gerechtelijke vereffening van Inlandsche rechtspersonen, zoodanig, *e.* eene ordonnantie tot aanvulling van de regeling nopens de vrijwillige onderwerping aan het Europeesch privaatrecht met eene bepaling op die onderwerping door Inlandsche rechtspersonen.

In de derde plaats vorderde met de hulp van eene informeele commissie, het ontwerp voor eene ordonnantie op het huwelijksrecht der Christen-Inlanders een eindweegs.

De genoemde ontwerpen zijn alle bestemd te werken in de sfeer van de gouvernementsrechtspraak. Van groot belang vooral voor het materiele strafrecht doch ook voor het materiele privaatrecht in de sfeer van den inheemschen rechter in rechtstreeks bestuurd gebied is de nieuwe ordonnantie op de inheemsche rechtspraak (zie blz. 356).

### De Rechtspraak.

*De Europeesche rechtspraak. Rechterlijke inrichting.* Het groote aantal in de residentie Sumatra's Westkust door de magistraten te berechten strafzaken, waardoor de bestuursambtenaren aldaar een overbelaste taak hadden, heeft geleid tot de instelling bij Ord. van 10 Jan. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 6) van een landgerecht te Padang, waarvan het ressort zich uitstrekt over de onderafdeelingen Padang, Pariaman en Sawahloento.

Het kwam gerechtvaardigd voor om te genoemder plaatse een jurist tot landrechter te benoemen.

Hiermede is wederom de scheidingslijn tusschen bestuur en rechtspraak verder doorgetrokken.

Met het vorenstaande hangt samen de vervanging in de Buitengewesten van bestuursambtenaren als voorzitters van landraden door rechterlijke ambtenaren, die naburige landraden voorzitten. Aan dit desideratum, dat in den Volksraad gedurende het zittingsjaar 1927—1928 werd ter sprake gebracht <sup>1)</sup>, is sindsdien eenige malen gevolg gegeven. Daardoor zijn de landraden te Bangkinang (Sumatra's Westkust), te Natal, Moeara Sama, Hoetanopan en Moeara Sipongi (Tapanoeli), te Kota-agoeng (Lampoengsche Districten), te Watampone (Celebes en Onderh.), te Toeal (gouvernement der Molukken) en die op Bali en Lombok, welke eertijds werden voorgezeten door een bestuursambtenaar, onder het presidium gebracht van een juridischen landraadvoorzitter.

In het afgelopen jaar werd bij Ord. van 8 April 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 88) een zelfde voorziening getroffen voor de landraden te Tandjoengpinang, Rengat en Tarempa (Riouw en Onderhoorigheden). Deze worden gepresideerd door den voorzitter van den landraad te Tandjoengbalai.

*Strafvordering.* Bij Ord. van 16 Juni 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 218) werd eene wijziging aangebracht in het eerste en laatste lid van art. 294 van het reglement op de strafvordering, waardoor de beperkingen van de bevoegdheid van den revisierechter tot wijziging van de ten laste legging werden opgeheven. Aanleiding hiertoe vormde de omstandigheid, dat de revisierechter zich herhaaldelijk verplicht zag een beklagde van rechtsvervolging te ontslaan, omdat de in eersten aanleg ongewijzigd gebleven ten laste legging aan de hieraan te stellen eischen niet voldeed en in hare omschrijving van de uit het voorloopig onderzoek gebleken strafbare feiten voor de strafbaarheid noodzakelijke elementen miste. Daar nu het ontbreken van de bevoegdheid van den revisierechter tot wijziging van de tenlastelegging ook in de gevallen, dat de wijziging een niet-strafbaar

<sup>1)</sup> Vgl. *Handelingen*, blz. 288, linkerhelft.



in een strafbaar feit zou doen veranderen, dan wel volgens de wet aanleiding zou kunnen geven tot verzwaring van straf — zooals in eerste instantie mogelijk is — oorzaak was, dat menige belangrijke strafzaak niet tot een bevredigend einde kon worden gebracht, werd het wenschelijk geoordeeld die tweevoudige beperking op te heffen. In het belang van den beklagde werd aan deze uitbreiding van bevoegdheid van den revisierechter de verplichting verbonden om den beklagde af te vragen of hij omtrent de gewijzigde tenlastelegging getuigen en deskundigen wenscht te doen hooren.

*Militaire rechtspraak.* Tot heden toe geldt in Nederlandsch-Indië nog de „rechtspleging voor het krijgsvolk te lande”, vastgesteld bij de wet van 20 Juli 1814 (I. S. n<sup>o</sup>. 85), zij het ook met eenige in den loop der jaren aangebrachte wijzigingen.

Voor het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch-Indië werd tezelfder tijd een Provisioneele Instructie vastgesteld, die ook nog heden ten dage wordt toegepast.

Bij K. B. 10 Dec. 1921 n<sup>o</sup>. 10 (I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 163) werden vastgesteld de „Rechtspleging bij de Landmacht”, zoomede de „Provisioneele Instructie voor het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië”, welke zooveel mogelijk aansluiten bij de terzake in Nederland geldende wetten, zooals die toen laatstelijk gewijzigd waren bij de wetten van 31 Oct. 1912 (N. S. n<sup>o</sup>. 337), 20 Juni 1913 (N. S. n<sup>o</sup>. 292), 13 Juli 1914 (N. S. n<sup>o</sup>. 316) en 7 Juni 1919 (N. S. n<sup>o</sup>. 311).

Vertoonde de militaire justitie, zooals die van 1814 dagteekende, in menig opzicht gebreken — de berechting berustte uitsluitend bij officieren, die evenals de met het onderzoek belaste officieren-commissaris van geval tot geval werden benoemd, de behandeling was geheim, het instituut van raadslieden was volkomen onbekend, het beroepsrecht was beperkt, de uitoefening van het recht van appèl kwam vaak niet tot haar recht —, door de successievelijke wijzigingen in de rechtspleging bij de landmacht in Nederland, welke bij het aangehaalde K. B. van 1921 voor Nederlandsch-Indië werden overgenomen, werd hierin een gansche ommekeer gebracht.

De leiding van den krijgsraad wordt toevertrouwd aan een rechtsgeleerde, de samenstelling van den krijgsraad wordt een permanente, evenals de functie van officier-commissaris, de behandeling van zaken wordt openbaar, het instituut van raadsman maakt zijn intrede, het recht van appèl wordt uitgebreid en de praktische beteekenis daarvan, uiteraard door het instituut van raadslieden reeds verhoogd, wordt door juiste regeling en toepassing van het arrest verbeterd.

Sedert zijn in de genoemde regelingen nog wijzigingen van ondergeschikte beteekenis gebracht achtereenvolgens bij de K. Bn. 3 Juli 1922 n<sup>o</sup>. 59 (I. S. n<sup>o</sup>. 630), 28 Juli en 4 Oct. 1924 nos. 431 en 11 (I. S. nos. 397 en 532), zoomede 20 Aug. 1925 n<sup>o</sup>. 38 (I. S. n<sup>o</sup>. 570), terwijl ten slotte de Gouverneur-Generaal is gemachtigd om vóór de inwerkingtreding ervan de daarvoor noodige overgangsbepalingen vast te stellen.

Alvorens echter tot de bepaling van het tijdstip van inwerkingtreding kan worden overgegaan, behoort eerst uitvoering te worden gegeven aan een drietal artikelen van de nieuwe „Rechtspleging”, welke artikelen nadere regeling van de daarin bedoelde materie bij ordonnantie voorschrijven, terwijl tengevolge van die rechtspleging, tevoren ook nog een aantal ordonnanties gewijzigd of aangevuld dient te worden.

Ter bevordering van de gereedkoming van deze uitvoeringsregelingen werd aan de hooger genoemde „Commissie voor het militair straf-, tucht- en strafprocesrecht” opgedragen in de eerste plaats aan die regelingen haar aandacht te wijden.

Inmiddels waren in de Nederlandsche rechtspleging bij de Landmacht en de Instructie voor het Militair Hoog Gerechtshof in Nederland bij de wetten van 21 Nov. 1924 (N. S. nos. 532 en 633) een aantal wijzigingen aangebracht, waarvan de belangrijkste waren de afschaffing van de approbatie van krijgsraadvonnissen en de toekenning in verband hiermede aan den auditeur-militair van een zelfstandig recht van appèl, terwijl ook de procedure voor het Militaire Hof wijziging onderging.



*Godsdienstige rechtspraak.* Voor de z.g. godsdienstige rechtspraak, berustende op het tweede lid van art. 134 der Indische Staatsregeling, zooals dat artikel sinds 25 December 1929 luidt, werd gedurende 1930 eene nieuwe regeling voorbereid, welke tot stand kwam bij Ord. van 31 Jan. 1931 (I. S. n°. 53). Deze nieuwe regeling berust op de gedachte, dat de Inlandsche gouvernementsrechter de aangewezen rechter is voor alle rechtsgeschillen van Inheemschen, tenzij om dringende redenen aan een uitzonderingsrechter eene bevoegdheid moet worden toegekend. Naar de rechtsovertuiging der Mohammedaansche bevolking is aanleiding tot zulk eene uitzondering aanwezig ten aanzien van geschillen het huwelijksrecht betreffende, die niet anders dan door een Mohammedaanschen godsdienstigen rechter mogen worden berecht. Tot die zaken is daarom de bevoegdheid van den godsdienstigen rechter op Java en Madoëra beperkt.

Werd sinds 1882 de godsdienstige rechtspraak uitgeoefend door raden onder den onjuisten naam van „priesterraden”, de nieuwe ordonnantie heeft den oorspronkelijken toestand hersteld door die rechtspraak op te dragen aan den penghoeloe als alleen-rechtsprekend rechter, bijgestaan door bijzitters. Het door die penghoeloe-gerechten in acht te nemen procesrecht en materiele recht is onvermeld gelaten; het zal uiteraard het Mohammedaansche recht zijn.

Eene belangrijke verbetering is voorts bereikt door de instelling van een Hof voor Mohammedaansche zaken. Dit college zal toezicht op de vonnissen van den godsdienstigen rechter kunnen uitoefenen en voor stabiliteit in de rechts-toepassing kunnen zorg dragen. De eertijds mede door de priesterraden behandelde erfrechtzaken zullen, zoodra deze regeling werkt, volledig tot de bevoegdheid van de landraden gaan behooren.

*Inheemsche rechtspraak.* In Juni 1928 is bij den Volksraad aanhangig gemaakt een ontwerp-ordonnantie op de inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied. De door het college op dit ontwerp geoeffende kritiek was voor de Regeering aanleiding haar antwoord uit te stellen, totdat Zij zou hebben kennis genomen van het door den ten behoeve van de inheemsche rechtspraak in het gewest Tapanoeli werkzaam gestelden ambtenaar uit te brengen verslag, hetwelk in December 1929 werd ontvangen. De daarin vervatte gegevens leidden tezamen met de door den Volksraad gemaakte opmerkingen tot een nieuw ontwerp, hetwelk begin Juli 1931 bij den Volksraad is ingediend.

#### Aanverwante onderwerpen.

a. *Rechtsbijstand.* In 1930 zijn 17 rechtsgeleerde praktizijns benoemd, namelijk 6 bij het Hooggerechtshof en onderscheidenlijk 3, 3, 2 (onder wie 1 waarnemend), 2 en 1 bij de raden van justitie te Semarang, Soerabaja, Padang, Medan en Makassar, zoomede 1 niet gegradueerd procureur (art. 186 R. O.) bij den raad van justitie te Soerabaja. Ontheven werden 9 rechtsgeleerde praktizijns bij het Hooggerechtshof en respectievelijk 6, 1 en 1 (waarnemend) bij de raden van justitie te Semarang, Soerabaja en Padang.

Begin 1931 is op één verzoek om benoeming tot advocaat en procureur eene afwijzende beschikking genomen.

*Industriele Eigendom.* De dienst van den Industrieelen Eigendom is opgedragen aan het „Kantoor voor den Industrieelen Eigendom”, ressorteerende onder het Departement van Justitie. Bij dit kantoor kunnen twee afdelingen worden onderscheiden, de Fabrieks- en Handelsmerken en de Octrooien.

Ofschoon in het Reglement voor den Industrieelen Eigendom Koloniën 1912 (I. S. n°. 545, laatstelijk gewijzigd bij I. S. 1925 n°. 591) wordt gesproken van het „Hulpbureau voor den Industrieelen Eigendom van het te 's-Gravenhage gevestigde Bureau”, heeft het kantoor wat de *merkenregistratie* betreft eene zeer zelfstandige positie. Beslissingen zoowel over inschrijving of weigering van ter nationale registratie aangeboden merken als over al dan niet bekrachtiging van internationale registratie, worden naar eigen inzicht genomen, waarbij echter zooveel mogelijk naar overeenstemming met het moederland wordt gestreefd.



Indien eene van Nederland afwijkende beslissing wordt genomen, geschiedt zulks meestal op grond van het feit, dat voor het ontwikkelingspeil van het koopend publiek — hiervoor immers zijn de merken bestemd — in Indië een andere maatstaf moet worden aangenomen dan in Nederland. Daarbij komt nog de zeer belangrijke factor, dat het Maleisch sprekend deel van de bevolking de gewoonte heeft aan een merk een naam te geven, hetgeen in Nederland niet gebruikelijk is. Gevolg van een en ander is, dat door het Hulpbureau veelal een strengere maatstaf moet worden aangelegd, dan in Nederland noodzakelijk is.

Speciale vermelding verdient het feit, dat gedurende 1930 sterk tot uiting kwam een streven van belanghebbenden om als merk te doen inschrijven het geheele etiket, dat ter onderscheiding van herkomst op de door hen in het handelsverkeer gebrachte waren, wordt aangebracht. Dit streven verdient om meer dan een reden aanbeveling en wordt door het Hulpbureau zooveel mogelijk aangemoedigd. De praktijk immers leert, dat met de bescherming van een enkele eenvoudige figuur of teekening, die de hoofdvoorstelling van een etiket vormt, onvoldoende resultaat wordt bereikt. In zeer vele gevallen zijn de bijvoorstellingen, zooals omlijsting, kleur van den ondergrond en indeeling van het geheel van zóó overwegend belang, dat de hoofdvoorstelling daardoor op den achtergrond geraakt. Hierdoor is het mogelijk een merk samen te stellen, waarvan het misleidend karakter niet kan worden ontkend, doch dat niettemin het eigenlijke merk, dat men wenscht te imiteeren, volkomen onaangetast laat. Bovendien heeft het doen inschrijven als merk van etiketten in hun geheel nog een ander voordeel, namelijk, dat het Hulpbureau een zuiverder maatstaf van vergelijking met andere reeds ingeschreven merken kan aanleggen.

Ten slotte zij er nog op gewezen, dat de inheemsche industrie, in het bijzonder die van cigarettten en Inlandsche strootjes, hoe langer hoe meer handels- en fabrieksmerken gaat vragen. Waar deze industrie thans reeds een grooten omvang heeft aangenomen, behoeft het geen verwondering te baren, dat bij de voortdurend scherper wordende concurrentie de gevallen, dat getracht wordt door imitatie van een bekend merk een afzetgebied te veroveren, vrij veelvuldig voorkomen.

Gegevens van statistischen aard op de fabrieks- en handelsmerken betrekking hebbende zijn opgenomen in deel II van dit Verslag.

Wat betreft de behandeling van de aanvragen om *octrooi*, treedt het kantoor voor den Industrieelen Eigendom inderdaad op als Hulpbureau van den te 's-Gravenhage gevestigden Octrooiraad. De Octrooiwet (I. S. 1910 n°. 313, laatstelijk gewijzigd bij I. S. 1922 n°. 54) is blijkens art. 58 mede verbindend voor de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

De taak, die aan het Hulpbureau is toebedeeld, beperkt zich tot het ontvangen van aanvragen om octrooi, doch uitsluitend van ingezetenen van Nederlandsch-Indië, en het controleeren of deze aanvragen met de daarbij behoorende bescheiden voldoen aan de formeele vereischten, welke daaraan bij wettelijk voorschrift zijn gesteld. Is aan deze vereischten voldaan, dan worden de stukken doorgezonden aan den Octrooiraad en heeft het Hulpbureau daarmee verder geen bemoeienis.

Het aantal bij het Hulpbureau aangevraagde octrooien bedroeg in 1930 55, hetgeen het totaal brengt op 706 sinds de inwerkingtreding der Octrooiwet.

Bovendien verzorgt het Hulpbureau de bekendmaking van de door den Octrooiraad openbaar gemaakte aanvragen en verleende octrooien, waarvan gedrukte exemplaren verkrijgbaar zijn gesteld.

*Weeskamers.* Bij Ord. van 17 Juni 1930 (I. S. n°. 222) is het mogelijk gemaakt dat effecten, andere waardepapieren en preciosa, behoorende tot door de weeskamers beheerde boedels, aan eene bankinstelling in bewaring kunnen worden gegeven; zie in verband hiermede ook Bb. n°. 12344.

*Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen.* In 1930 zijn in Indië op den voet van het K. B. van 28 Maart 1870 n°. 2 (I. S. n°. 64) 105 vereenigingen als rechtspersoon erkend, op 4 na aangegaan voor minder dan 30 jaren; 21 ervan, meest



van liefdadigen en economischen aard, waren door Chineezen, 17 (3 van economischen, 1 van liefdadigen en 3 van godsdienstigen aard, 1 kunst-, 2 school-, 3 vak- en 4 sportverenigingen) door Inlanders, 2 (1 van economischen en 1 van godsdienstigen aard) door Britsch-Indiërs en 1 (van godsdienstigen aard) door Arabieren, opgericht. Rechtspersoonlijkheid werd geweigerd aan 8 verenigingen, waarvan de statuten niet in overeenstemming waren te achten met het werkelijk karakter der vereniging.

*Naamlooze vennootschappen.* In 1930 is in Indië bewillinging verleend op de akten van oprichting van 128 naamlooze vennootschappen.

*Rechtstoestand van personen.* Bij het vijfde lid van art. 163 van de Indische Staatsregeling is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, daaraan niet onderworpen. Werd vroeger voor deze z.g. gelijkstelling de eisch gesteld van geschiktheid voor de Europeesche samenleving, sinds 1913 wordt het voornaamste criterium gezocht in de rechtsbehoeften van de belanghebbenden. Gedurende 1930 is van die bevoegdheid gebruik gemaakt door de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op 527 personen, onder wie 479 Inlanders (274 mannen en 205 vrouwen) en 48 Chineezen (I. St. nos. 86, 277, 410 en 418). De meesten waren Christenen.

*Centraal bureau voor de bestrijding van valsche munterij.* De door den Volkenbond in 1929 bijeengeroepen conferentie voor de internationale bestrijding der valsche munterij heeft geleid tot de onderteekening door een zeer groot aantal staten, waaronder Nederland, van de conventie van 20 April 1929, welke o.m. in elk land, dat tot het verdrag toetreedt, de oprichting en instandhouding vordert van een centraal bureau, dat tot taak heeft in nauw contact met de Munt en de Circulatiebanken, de binnenlandsche politie-autoriteiten en de centrale bureaux in andere landen, alle inlichtingen te centraliseeren, welke de nasporingen, de voorkoming en de bestrijding van valsche munterij kunnen vergemakkelijken (vgl. art. 12 der Conventie en de aanbevelingen sub II—IX van het Protocol).

Waar verwacht mocht worden, dat de Staten-Generaal spoedig de conventie zouden goedkeuren, was aan te nemen dat ook spoedig tot eene afzonderlijke toetreding voor Nederlandsch-Indië op grond van art. 24, tweede lid van het verdrag, zou kunnen worden overgegaan. Er was daarom alle reden reeds aanstonds een begin van uitvoering te geven aan de plichten, welke de conventie dan aan Nederlandsch-Indië zou opleggen.

Ook afgezien van die toetreding, moest de oprichting van een centraal orgaan voor de bestrijding van valsche munterij in Indië urgent worden geacht. Zoowel van de zijde der circulatiebank als van het Hoofdparket en het Departement van Financiën werd de noodzakelijkheid erkend de opsporing van muntmisdrijven allereerst door middel van uit een centraal punt te leiden en te ondernemen acties beter te organiseeren, vooral waar het aantal en de soort van de muntmisdrijven in Indië toenam. Ook de overal ter wereld stelselmatig verrichte pogingen om de openbare orde te verstoren, o.m. door verlamming van het vertrouwen in de munt, inhaerent aan revolutionair-politieke acties op groote schaal, nopen ertoe ten spoedigste over te gaan tot het in het leven roepen van eene organisatie als hooger bedoeld. In Nederland bestaat een dusdanig orgaan, de „Nederlandsche Centrale inzake Falsificaten" te Amsterdam, reeds bijna 10 jaar.

Mitsdien werden op de begroting voor 1931 de noodige gelden uitgetrokken voor de oprichting van een zoodanig centraal bureau, waarvan de kosten voor de helft zullen worden gedragen door de Javasehe Bank. Het bureau zal administratief onder den Procureur-Generaal worden geplaatst, daar het de bedoeling is dat bureau een overigens zooveel mogelijk zelfstandige afdeeling van den dienst der Algemeene Recherche te doen uitmaken. De leiding bij het opsporen van munt- en andere misdrijven zal aldus in handen van een en hetzelfde orgaan komen te liggen. Als leider van het bureau is aangewezen een ervaren politie-autoriteit.



## B. BESTRIJDING VAN MISDADIGHEID.

## Gevangeniswezen.

De *verdeling van de gevangenen* in hunne verschillende schakeeringen, waaraan weder een verschil in tewerkstelling of in de plaats der tewerkstelling verbonden is, onderging in 1930 eene belangrijke wijziging, doordat met intrekking van het bestaande verdeelingschema (3 December 1927) werd bepaald, dat van 1 Augustus 1930 af de mannelijke volwassen veroordeelden tot gevangenisstraf van boven één jaar in de eerste plaats worden geselecteerd in: *a.* voor opvoeding vatbaren, *b.* niet of nauwelijks voor opvoeding vatbaar te achten veroordeelden.

Tot beter begrip van de beteekenis van dezen maatregel diene het volgende overzicht van de vorige selectiesystemen.

Vóór 1926 was van eene onderscheiding der gevangenen in verband met hun persoonlijkheid of karakter geen sprake; naar behoefte werden zij over de gevangenis en werkplaatsen verdeeld. Aanvankelijk had de strafplaatsaanwijzing centraal te Batavia plaats, terwijl de veroordeelden in afwachting van de beslissing daaromtrent ter plaatse van hunne veroordeeling werden aangehouden. Na 1922 werden de veroordeelden aanstonds opgezonden naar de receptie- en distributiegestichten te Soerabaja en Batavia (Glodok), welke als „clearing-house” dienden en waarvan de directeuren belast waren met de aanwijzing van de strafplaats aan de hand van eenige algemeene regelen.

Naast eene meer territoriale verdeling werd daarbij ook rekening gehouden met geneeskundig afgekeurden onder de veroordeelden, die naar bepaald aangewezen gevangenis werden gezonden, waarbij nog eene nadere verdeling in „gelegenheds”- en „gewoonte”-misdadigers plaats had. Deze regeling gold niet voor Europeanen en vrouwen, die naar de bijzondere strafgevangenis te Semarang werden opgezonden, noch voor jeugdige veroordeelden beneden 19 jaar, voor wie de gevangenis te Madioen, later de jeugd-gevangenis te Tanah-Tinggi (Tangerang) was aangewezen, noch voor hen wien geen arbeid buiten de gevangenis muren mag worden opgedragen, die als regel in de gevangenis te Tjipinang (Meester-Cornelis) werden opgenomen. Zij, die vóór hunne veroordeeling als ambachtslieden werkzaam waren geweest, werden gezonden naar eene straf-inrichting, waar dit ambachtswerk werd uitgeoefend.

Successievelijk werd aan de selectie meer aandacht gewijd. Aan de directeuren werd opgedragen rekening te houden met de gelegenheds- of hartstocht-misdadigers, zoomede met de antecedenten en persoonlijke eigenschappen van de veroordeelden; een en ander op grond van observatie van den persoon, bestudeering van de op hem betrekking hebbende stukken en persoonlijke ondervraging.

De wijziging van 1930 nu komt in het kort op het volgende neer. Alle mannelijke volwassen veroordeelden tot gevangenisstraf boven één jaar worden, nadat hunne antecedenten aan de hand van de ter beschikking staande gegevens zijn onderzocht en hunne houding en karaktereigenschappen in de opvoedingsgestichten te Soerabaja en Batavia, mede aan de hand van het oordeel van een geneeskundige, zijn nagegaan, verdeeld in twee bovengenoemde hoofdgroepen. Hiernaast blijft bestaan de scheiding in fysiek goed- en afgekeurden, zoo ook de regelingen voor de jeugdige veroordeelden.

De voornaamste strafgevangenis, waarin niet-Europeanen worden opgenomen, met een capaciteit van meer dan 500 bevinden zich te Noesakambangan (3375), Djember (Kasjan) (2000), Tjipinang (Meester-Cornelis) (1900), Sawahloento (Sumatra's Westkust) (1790), Soerabaja (1761), Malang (1257), Jogjakarta (1023), Pekalongan (764), Magelang (745), Ambarawa (700), Semarang (Mlaten) (660), Pamekasan (Madoera) (656), Padang (600), Kediri (555), Cheribon (538) en Sragen (519).

De centrale strafgevangenis voor Europeanen met een capaciteit van 222 is 2 Maart 1931 overgebracht van Semarang naar Soekamiskin bij Bandoeng.

Over het algemeen wordt in de strafinrichtingen in Indië het systeem van gemeenschappelijke opsluiting toegepast, met uitzondering echter van de strafgevangenis te Pamekasan en Soekamiskin alsmede de jeugdgevangenis te Tanah-



Tinggi (Tangerang), waar de gevangenen gedurende den nacht cellulair worden opgesloten, terwijl zij overdag in gemeenschappelijke werkplaatsen worden te werk gesteld.

Het streven bestaat om aan dit laatste systeem, namelijk cellulaire opsluiting gedurende den nacht en gemeenschappelijk werk overdag, geleidelijk uitbreiding te geven.

Het gemiddeld aantal gevangenen per dag in de Indische gevangnissen gedurende de laatste jaren, verdeeld naar sexe en landaard, is aangegeven in den volgende staat.

Landaard.	Sexe.	1929.	1928.	1927.	1926.	1925.
Europeanen . . . .	Mannen.	167	165	174	195	204
	Vrouwen.	9	9	5	4	4
Niet-Europeanen . .	Mannen.	38 145	39 312	45 101	44 219	43 871
	Vrouwen.	1 299	1 252	1 396	1 589	1 427

Het ligt in de bedoeling de verbeteringsafdeeling te Tjipinang en de strafgevangnissen te Malang en Madioen in te richten tot verbeteringsgestichten, waar meer in het bijzonder aandacht zal worden gewijd aan de opvoeding der daarin op te nemen meer hoopvolle gevallen, op gelijksoortige wijze als zulks in de jeugdgevangnissen geschiedt. Blijken de in deze gevangnissen ondergebrachte personen niet voor opvoeding vatbaar te zijn, dan volgt overplaatsing naar een der gestichten voor „niet-opvoedbaren”.

In de huisvesting en tewerkstelling van *jeugdige veroordeelden* is op doeltreffende wijze voorzien door de drie jeugdgevangnissen te Tanah-Tinggi, Ambarawa en Pamekasan. Met het oog op het in die inrichtingen gevolgd uitgebreid program van onderwijs en ambachtsonderwijs kunnen daarin alleen gevangenen worden opgenomen, die voor langer dan 6 maanden gestraft zijn. Voor hen, die een gevangenisstraf van 3 tot 6 maanden te ondergaan hebben, zijn afzonderlijk ingericht de jeugdafdeelingen te Tjipinang, Malang en Madioen.

Jeugdige gestraften, die uit een jeugdgevangenis worden ontslagen, zijn gedurende een termijn van ten hoogste twee jaren na hun ontslag het voorwerp van zorg en toezicht. Deze z.g. *nazorg* beoogt niet alleen te verhinderen, dat de ontslagene bij het herkrijgen van zijne vrijheid tot vagebondage terugvalt, doch ook hem of haar daadwerkelijk te steunen tot het weder veroveren van een plaats in de maatschappij. De daarbij te overwinnen moeilijkheden zijn veelvuldig. Duurt het lang, voordat de ontslagene werk vindt, dan zal hij geneigd zijn tot misdrijf terug te vallen. Vindt hij terstond werk, dan wordt de pas verworven vrijheid vaak misbruikt door van het werk af en toe weg te blijven, hetgeen weer leidt tot ontslag.

Een tijdige ruggesteun, welke in gevallen als de hier bedoelde een weldaad is, wordt verleend door het particulier initiatief in West-Java en het ambtelijk initiatief elders, met tusschenkomst, voorzover noodig, van het Gevangeniswezen.

In West-Java trachtte de Reclasseeringsvereniging „West-Java” dergelijke moeilijkheden te bestrijden, eerst door inrichting in 1929 van een van Pro Juventute overgenomen gebouw te Batavia tot doorgangshuis, daarna, in 1930, door oprichting van de landbouw-kolonie te Karet, waarvoor de Directeur van het Departement van Binnenlandsch Bestuur een terrein groot 18 bouw beschikbaar stelde, en waarheen tevens het in 1929 opgerichte doorgangshuis werd overgebracht. Op deze landbouw-kolonie kunnen de jongens terstond aan het werk gezet worden, doch onder verminderden dwang, zoodat zij weer vertrouwd geraken



met het denkbeeld, dat zij niet uit dwang, maar uit eigen wil, zij het maatschappelijke noodzaak, naar het werk gaan.

In de gevangenis te Glodok is in 1930 een *psychopathen-afdeeling* ingericht, waarbij rekening is gehouden zoowel met eischen voor bewaking als met die voor verpleging.

De gevangenisbedrijven <sup>1)</sup> omvatten: kleermakerijen (f 683 015), een drukkerij (f 95 777), weverijen (f 1 209 128), vlechterijen (f 210 872), houtbewerking (f 977 307), smederijen (f 125 568), blikslagerijen (f 59 687), boekbinderijen (f 42 826), zeepziederijen (f 33 018), het cultuurbedrijf te Noesakambangan (f 234 690), passementerie (f 24 881), leerlooierijen (f 247 320), schoenmakerijen (f 245 793), zadelmakerijen (f 104 013), cementwerken (f 195 519), zeilmakerijen (f 158 448), cocosvlechterijen (f 51 889) en steenklopperijen (f 7525).

Over het algemeen kan geconstateerd worden, dat de gevangenen met lust en ijver deelnemen aan de werkzaamheden bij de bedrijven.

Een gedeelte van de gevangenen wordt buiten de gevangenis muren te werk gesteld. Hiermede wordt beoogd eensdeels het geven van werk aan hen, die meer voor cultuurarbeid en andere werkzaamheden in aanmerking komen, anderdeels om het leger, de mijnen en andere werken, daar waar geen koelies te krijgen zijn, te voorzien van draag- en werkkrachten. Voor het leger worden aangewend, nadat zij daarvoor medisch zijn goedgekeurd, de niet-vaklieden, die geen recidivist zijn of zich schuldig hebben gemaakt aan veelvuldige ontvluchting of rampokpartijen, terwijl de overige eveneens na keuring ingedeeld worden bij de mijnen (Sawahloento). De veroordeelden met een nog te ondergane gevangenisstraf van drie maanden tot en met een jaar worden na lichamelijke keuring te werk gesteld bij de irrigatie-werken in Zuid-West-Djember. De tewerkstelling buiten de gevangenis muren heeft over het algemeen een gunstigen invloed op de gevangenen.

Van meet af aan is er naar gestreefd om het personeel der gevangenis en op hooger peil te brengen. Op de ten behoeve van het personeel gegeven cursussen, welke ook in 1930 wederom uitgebreid werden, worden allen, van mantri tot onder-directeur, op de hoogte gebracht van hetgeen de praktijk en de wetenschap in en buiten Nederlandsch-Indië op het terrein van het gevangeniswezen geleerd heeft. Zoo worden leergangen gegeven in gevangenis-kunde en wettelijke bepalingen, talen, opvoedkunde, psychologie, psychopathologie, criminalologie, toegepaste anatomie, physiologie, verbandleer, gezondheidsleer en reclasseering, naast verschillende praktische en theoretische vakken, welke de bevordering van de lichamelijke ontwikkeling beoogen.

Opleidingscursussen bij den dienst van het gevangeniswezen zijn ingesteld bij G. B. 6 Jan. 1930 n°. 25.

Het sterftecijfer daalde in de periode 1920—1930 van 5,6 % tot beneden 2 % van de totale gevangenisbevolking.

De gevangenen vergoëden, voorzoover zij arbeid verrichtten, in 1922 aan den Lande per man en per dag 17 cent van de 41 cent, welke zij aan het Land kostten, of in procenten uitgedrukt 41,5 %. In 1928 bedroeg dit percentage 54 %. Om eenige vergelijkingscijfers te geven kan worden medegedeeld, dat in 1927 de kosten van een gevangene per jaar bedroegen: in Nederland f 719, in Pruisen f 720, in Nederlandsch-Indië f 130 en in Singapore f 400.

Voor nadere bijzonderheden zij verwezen naar het door den Dienst van het Gevangeniswezen gepubliceerd verslag.

### Strafrechtelijke dwangopvoeding.

Bij de oplossing van het vraagstuk van de bestrijding van de criminaliteit van jeugdige personen, zoowel in preventieven als in repressieven vorm, is in Indië met het nieuwe op 1 Januari 1918 ingevoerde, geünificeerde Wetboek van Strafrecht de moderne richting ingeslagen. De nieuwe bepalingen verleen den rechter de bevoegdheid om minderjarigen, die zich aan een met straf bedreigd feit hebben schuldig gemaakt, vóórdat zij den leeftijd van 16 jaar bereikt hebben, naar bevind

<sup>1)</sup> De bedragen achter ieder bedrijf geven de waarde van den omzet in 1928 aan.



van zaken: of zonder toepassing van eenige straf aan ouders of voogden terug te geven; of hen tot een bij de wet gestelde straf te veroordeelen; of hen ter beschikking van de Regeering te stellen zonder toepassing van eenige straf. Indien de rechter heeft bevolen, dat de schuldige ter beschikking van de Regeering zal gesteld worden, wordt deze of in een Landsopvoedingsgesticht geplaatst of aan particuliere zorg (bijzondere persoon of instelling) toevertrouwd (artt. 45 en 46 W. v. S.). De aldus ingevoerde strafrechtelijke dwangopvoeding werd onder de leiding en contrôle van de afdeling Tucht-, Opvoedings- en Armwezen van het Departement van Justitie tot 1930 ten uitvoer gebracht in een zestal Landsopvoedingsgestichten voor jongens te Semarang, Malang, Ngawi, Tangerang en Blitar, en voor meisjes te Tangerang, zoomede in een tiental particuliere gestichten, waarin tevens andere kinderen worden opgevoed. Doordat gezinnen, waaraan moeilijk op te voeden kinderen met vertrouwen kunnen worden overgegeven, in gering aantal beschikbaar zijn, komt gezinsverpleging van de tot misdaad neigende jeugd, hoewel zij niet geheel ontbreekt, slechts sporadisch voor.

In 1930 werd te Bandoeng een nieuw Landsopvoedingsgesticht geopend, ingericht naar de thans op het terrein der kinderbescherming geldende eischen. Bij den bouw en inrichting hiervan is mede rekening gehouden met hetgeen de in Indië gedurende  $\pm$  12 jaren opgedane ervaring geleerd heeft.

Op 1 Januari 1930 waren in de Landsopvoedingsgestichten aanwezig 1017 verpleegden (10 Europeanen, 957 Inheemschen, 48 Chineezzen en 2 Arabieren). Gedurende 1930 werden opgenomen 3 Europeanen, 289 Inheemschen, 14 Chineezzen en 1 Arabier. Afgevoerd werden 6 Europeanen, 62 Inheemschen, 10 Chineezzen en 1 Arabier. De sterkte aan het einde van 1930 bedroeg derhalve 7 Europeanen, 1184 Inheemschen, 52 Chineezzen en 2 Arabieren.

In de particuliere gestichten waren 1 Januari 1930 aanwezig 122 Regeeringspupillen (6 Europeanen, 115 Inheemschen en 1 Chinees). Gedurende 1930 werden opgenomen 6 Europeanen en 19 Inheemschen en afgeschreven 6 Europeanen, 28 Inheemschen en 1 Chinees. Op 1 Januari 1931 waren dus in particuliere gestichten opgenomen 6 Europeesche en 106 Inheemsche Regeeringspupillen.

In de Landsopvoedingsgestichten wordt, naast eenige religieuze vorming, eenvoudig onderwijs en sport vooral aan het vakonderwijs en de landbouwopleiding aandacht geschonken. De verbetering van het vakonderwijs (vooral timmeren, smeden en bankwerken) werd in 1930 voortgezet. Het programma van het voornamelijk uit timmeren, smeden en bankwerken bestaand vakonderwijs is thans, afgescheiden van enkele theoretische onderdeelen, welke voor de meeste verpleegden in verband met hunne ontwikkeling te zwaar zouden zijn, vrijwel gelijk aan dat van een ambachtsschool voor Inlanders met driejarigen cursus.

In de particuliere gestichten werd ook in 1930 aan de Regeeringspupillen voornamelijk landbouwopleiding gegeven; in één dier gestichten werd een smederij en bankwerkerij ingericht.

Bij den arbeid in het belang van het verwaarloosde en misdadig aangelegde kind ondervond de Regeering ook in 1930 wederom den, vooral in preventief opzicht, zeer gewaardeerden steun van de sedert 1916 in Indië gevestigde Pro Juventute-vereeningen, welke de bestrijding van de misdadigheid van jeugdige personen ten doel hebben. Door deze vereeningen, welke gevestigd zijn te Medan, Padang, Batavia, Bandoeng, Jogjakarta, Semarang, Malang en Soerabaja, werden in 1930 in behandeling genomen 845 gevallen. Vermoedelijk wordt door dezen arbeid wel 50 % der betrokken kinderen buiten gevangenis en dwangopvoedingsgestichten gehouden. Ook met betrekking tot de nazorg der ontslagen verpleegden uit Landsopvoedingsgestichten of particuliere gestichten werd in 1930 op de meest welwillende wijze medewerking verleend door de verschillende Pro Juventute-vereeningen en de Inheemsche Vereeniging Moehammadijah, welke zich mede op het terrein der kinderbescherming beweegt en waarvan het hoofdbestuur te Jogjakarta gevestigd is.

Voor verdere bijzonderheden nopens de hiervóór behandelde onderwerpen wordt o. m. verwezen naar het verslag omtrent den toestand en het beheer van de Landsopvoedingsgestichten in Nederlandsch-Indië gedurende de jaren 1928 en 1929.



### Reclasseering.

De reclasseering wordt van Overheidswege verzorgd door ambtenaren der reclasseering, van wie er in 1930 in elk der provinciën West-Java, Midden-Java en Oost-Java één werkzaam was, ieder bijgestaan door een Inheemschen adjunct. In de beide laatstgenoemde gebiedsdeelen, waar met den reclasseeringsarbeid eerst korten tijd geleden een begin is gemaakt, had men op dit gebied in 1930 te kampen met de moeilijkheden, verbonden aan iederen aanvang. De deelname van particuliere zijde is, met uitzondering van Semarang en Malang, waar zich reeds meer actie begint te ontwikkelen, nog tot een minimum beperkt.

Den meesten voortgang heeft de reclasseering in West-Java; het werk der reclasseeringsinstellingen, welke slechts over een beperkt aantal krachten beschikken, getuigt hier over het algemeen van eene groote toewijding.

Van de moeilijkheden aan het particuliere reclasseeringswerk in Indië verbonden, spreekt het Verslag van de Reclasseering 1928 (deel III van het Verslag van het Gevangeniswezen). Duidelijk is gebleken, dat het particuliere initiatief eerst tot ontwikkeling kan komen, wanneer van Overheidswege een zoodanige financieele steun kan worden gegeven, dat het mogelijk wordt bezoldigde krachten aan te stellen, die van den reclasseeringsarbeid een beroep maken. De instellingen, welke door Overheidssteun in staat werden gesteld wél een geschikte kracht in dienst te nemen, hebben hiervan het bewijs geleverd. De beschikbare gelden lieten slechts toe aan een paar instellingen de financieele middelen te geven, voldoende voor bezoldiging van deze beroepskrachten. Het betrof hier drie vereenigingen. Vooreerst de sedert 1914 bestaande Vereeniging tot het verleenen van hulp aan ontslagen Europeesche veroordeelden te Semarang, welke reeds jaren lang subsidie geniet; zij heeft een Europeeschen ambtenaar in dienst, die in hoofdzaak zijne zorgen wijdt aan onvoorwaardelijk uit de strafgevangenis voor Europeanen te Semarang ontslagen veroordeelden. Verder is in 1930 aan het Leger des Heils een subsidie toegekend, ongeveer toereikend voor de bezoldiging van één harer officieren; deze bijzonder voor dit soort van maatschappelijken arbeid geschikte organisatie is thans begonnen haar verschillende kwartieren op reclasseeringsarbeid in te stellen. Ten slotte kon de Reclasseeringsvereeniging voor jeugdige veroordeelden West-Java door een sedert 1929 genoten financieele ondersteuning der Regeering, waardoor het haar o. m. mogelijk was twee Europeesche en vier inheemsche krachten in dienst te nemen, over West-Java eene organisatie tot stand brengen, welke de zorg op zich neemt over alle al dan niet voorwaardelijk uit de jeugdgevangenis te Tanah-Tinggi (Tangerang) ontslagen jeugdige veroordeelden en verder ook op verschillende plaatsen de Rechterlijke Macht ten aanzien van de voorwaardelijke veroordeeling van jeugdigen van advies dient. Deze vereeniging richtte te Batavia een doorgangshuis op en maakte ook met landbouwkolonisatie een aanvang.

Bij gebrek aan financieele middelen, voldoende om speciale krachten in dienst te nemen, was het der andere vereenigingen niet mogelijk tot eene uitbreiding van werkzaamheden op eenigszins gelijken voet als de vorige vereenigingen te komen.

Door den Directeur van Justitie werd een aandeel in de loterij toegezegd aan een op te richten reclasseeringsfonds. Bij notarieele acte van 12 Juni 1930 werd deze stichting „het Reclasseeringsfonds” in het leven geroepen. De moeilijke tijdsomstandigheden werden in het werk der reclasseering zeer gevoeld. De inkomsten uit contributies namen af; was de werkverschaffing in de vorige jaren vrijwel doorlopend mogelijk, gedurende dit jaar maakte de toenemende werkloosheid haar uiterst moeilijk.

Toch werd, niettegenstaande die moeilijkheden, door de instellingen goed werk verricht. Er kon eene verhoogde activiteit worden geconstateerd, blijkend uit een steeds grondiger behandeling van een toenemend aantal reclasseeringsgevallen. Het gevangenenbezoek en het voorbereidingsonderzoek ten behoeve van de Rechterlijke Macht geschiedde systematischer. Inheemsche vereenigingen stonden minder vreemd tegenover het werk en gingen daaraan hier en daar meer aandeel nemen. In Batavia werd eene afzonderlijke gelegenheid gevonden om een



onderdak te verschaffen aan reclassanten, die daarvoor vroeger op de politie-bureaux waren aangewezen. Voorts werden maatregelen getroffen om voor de behandeling van het gros der reclassanten (de onvoorwaardelijk ontslagen veroordeelden) ten behoeve der instellingen een centraal orgaan te scheppen (een consultatiebureau, dat naast andere werkzaamheden ook mede hiervoor zal zorgen), waardoor versnippering van arbeid kan worden voorkomen en de vereenigingen vooral de handen vrij krijgen voor de gevallen van voorwaardelijke veroordeeling en voorwaardelijke invrijheidstelling.

Aan het einde van 1930 werd eene regeling getroffen betreffende het bezoeken van vertegenwoordigers van instellingen aan bepaalde gevangenen, waardoor het mogelijk zal zijn het streven der vereenigingen tot haar recht te doen komen zonder stoornis te brengen in den internen dienst der gevangenen.

Bij de voorbereiding van eene voorwaardelijke invrijheidstelling zijn de reclasseeringsinstellingen nog zoo goed als niet betrokken; deze gaat nog geheel uit van de gevangenisleiding en den dienst der reclasseering. Om in het geval, dat op eene voorgestelde voorwaardelijke invrijheidstelling niet gunstig wordt beschikt, teleurstellingen aan den kant van den gevangene te voorkomen, is eene werkwijze in twee instanties ingevoerd, waarbij in eerste instantie omtrent de principieele vraag van al of niet voorwaardelijke invrijheidstelling wordt beslist zonder dat de gevangene er in is betrokken. Zooals in dit stadium van ontwikkeling van dit instituut te verwachten is, vond de voorwaardelijke invrijheidstelling nog slechts eene zeer beperkte toepassing.

De omvang van de toepassing der voorwaardelijke veroordeeling door de Rechterlijke Macht was uiteraard aanzienlijk grooter; daarentegen was echter het aantal gevallen, waarin zij van de mogelijkheid van het stellen van bijzondere voorwaarden, in verband met het gedrag van den veroordeelde, gebruik maakte, nog uiterst gering.

Door de Regeering is het voorschrift uitgevaardigd, dat alvorens een gewezen veroordeelde in 's Lands dienst wordt opgenomen, door den betrokken dienst aan de inspectie voor de reclasseering om inlichtingen zal worden gevraagd. In vele gevallen kon deze van advies dienen en zoodoende naar vermogen voorkomen, dat ongewenschte elementen wederom in dienst van den Lande kwamen.

### Dactyloscopie.

Aan de bestrijding van misdadigheid wordt ook door het in 1914 opgerichte kantoor voor dactyloscopie een belangrijk aandeel genomen.

Uit overweging, dat eene toepassing van de dactyloscopie op minderwaardige individuen aan de populariteit daarvan zoodanigen afbreuk zou kunnen doen, dat daardoor de invoering voor administratieve doeleinden onmogelijk of buitengewoon bezwaarlijk zou worden, heeft ertoe geleid (in 1914) deze laatste aan de politioneele dactyloscopie te doen voorafgaan. Reeds spoedig echter kon worden aangenomen, dat het instituut met vertrouwen was ontvangen, waarna meer voor politioneele doeleinden kon worden gewerkt. Na een korte periode van een eigen dactyloscopische centrale bij de politie (vgl. I. S. 1917 n<sup>o</sup>. 110) groeide het centraal kantoor voor dactyloscopie tot de centrale voor politioneele dactyloscopeering. De toezending door politie-autoriteiten van dactyloscopische signalementen van verdachten ter herkenning is in 1919 begonnen; in 1920 groot 2023, steeg dit aantal spoedig belangrijk om in de jaren 1928, 1929 en 1930 onderscheidenlijk 8899, 9256 en 12 229 te bedragen. Het aantal geïdentificeerden bedroeg in de laatste 3 jaren respectievelijk 961, 1243 en 1663.

In de voornaamste politioneele centra worden duplicaten van de toegezonden signalementen aangehouden. Deze duplicaten worden voorzien van de door het centraal kantoor vastgestelde classificatie-formules en bij de voornaamste politioneele centra volgens die formules opgelegd. Waar de formatie van het personeel zulks toelaat, bestaat derhalve de mogelijkheid tot zelfstandig werken op beperkt terrein.

Hiernaast is geleidelijk aan, voor zoover de beschikbare geldmiddelen zulks toelieten, uitbreiding gegeven aan de groepen van personen van wie dactylos-



copische signalementen worden gemaakt. Zoo worden sedert 1925 die signalementen verzameld van de tot een gevangenisstraf van 5 jaar en langer veroordeelden, terwijl sedert 1929 hierin ook betrokken worden degenen die nog een straffijd van een jaar of langer hebben te ondergaan.

Het centraal kantoor voor dactyloscopie heeft zich, zooals boven reeds is opgemerkt, niet alleen ontwikkeld tot een politioneele contrôle, het is bovendien een nuttig orgaan voor administratieve dactyloscopie. Zoo werd een groot succes bereikt ten aanzien van het Departement van Oorlog. In 1917 bedroeg het aantal deserteurs 893, van wie terugkwamen of achterhaald werden 297 en vermist bleven 496. In 1918 werd dactyloscopische contrôle op de werving ingevoerd. Sedert liep het aantal vermisten terug van 798 in 1918 tot 55 in 1929; het aantal teruggevoerde vermisten bedroeg in 1918 448 en in 1929 43, terwijl vermist bleven in 1918 350 en in 1929 12. Een en ander leidde tot aanzienlijke besparing van handgelden en verdere uitgaven in verband met de werving voor het leger.

Eene gelijke *administratieve* toepassing werd ingevoerd in 1915 bij den pandhuisdienst, in 1920 bij het korps gewapende politie, in 1922 bij de opiumfabriek, in 1924 bij de algemeene politie en in 1927 bij de Marine.

Eind 1929 is de administratieve dactyloscopie bij de Bangka-tinwinning ingevoerd als proef, ter contrôle op de werving van Chineesche koelies ( $\pm$  6000 per jaar), waarbij ook alle in dienst zijnde arbeiders ( $\pm$  20 000) gedactyloscopeerd moesten worden. Vermelding verdient, dat hierbij voor het eerst decentralisatie is toegepast. Als onderdeel van het bureau Arbeidsaangelegenheden van het Bangka-tinbedrijf bevinden zich ter plaatse eenige op het centraal kantoor opgeleide dactyloscopisten, onder leiding van een Europeesch ambtenaar, die zich eveneens op dat kantoor in de zaken heeft ingewerkt.

Eindelijk is in overweging een algemeene dactyloscopische contrôle op de koelies, die naar de Buitengewesten worden verscheept, in samenwerking met particulieren en wel in dien zin, dat aan de daarvoor in aanmerking komende particuliere instellingen afdrucken worden verschaft van de dactyloscopische signalementen der ongewenschte elementen, waarover het centraal kantoor beschikt. Anderzijds zullen die instellingen aan de Regeeringscentrale uitleveren de gegevens, welke van algemeen belang zijn. De Regeering verleende aan den Directeur van Justitie reeds machtiging om op dien grondslag te geraken tot samenwerking met particulieren, met wie het overleg terzake is geopend.

In deel II van dit Verslag is een staat opgenomen van het aantal ontvangen signalementen en het aantal identificaties.

Naast de dactyloscopische centrale van de Overheid, waren in 1930 in Indië werkzaam de volgende particuliere dactyloscopische instituten.

*Het Centraal bureau voor de dactyloscopie van den Java suiker werkgevers bond* te Soerabaja registreert het vaste personeel in dienst van vrijwel alle suikerondernemingen op Java, ten naaste bij de helft van de bergcultuurondernemingen op Java, machinefabrieken, zoomede verschillende banken, importzaken, olie-fabrieken, cultuurpolitie, scheepvaartmaatschappijen, e. a. Bij deze centrale is ook aangesloten het marine-etablisement (werkplaatsen) te Soerabaja, omdat door de aansluiting van de machine-fabrieken bij deze centrale een scherper contrôle op de werklieden, die bij gemeld etablisement dienst nemen kan worden verkregen.

*Het Dactyloscopisch bureau der D.P.V. en A.V.R.O.S.* te Medan registreert alle veldarbeiders, werkzaam gesteld in het cultuurgebied van Sumatra's Oostkust (omvattende Oostkust van Sumatra, Atjeh en Tapanoeli), zoomede het personeel van scheepvaartmaatschappijen en handelslichamen, gevestigd ter Oostkust van Sumatra.

*Het Dactyloscopisch bureau van de eigen werving der Zuid-Sumatra-Landbouw- en nijverheids-vereeniging* te Semarang, sedert 1 Januari 1930 één gemeenschappelijk bureau van Zusuma en Adek, registreert alle veld- en mijnarbeiders, aangeworven door of ten behoeve van de leden der vereeniging, zoomede alle veld- en mijnarbeiders, aangeworven door het A.D.E.K. — sedert 1 Januari 1930 ook die bestemd voor ondernemingen, gelegen in het zoogenaamde cultuurgebied



van Sumatra's Oostkust en alle arbeiders, uitgezonden door de zoogenaamde „vrije emigratie van Jogjakarta, Poerwokerto en Koetoardjo”.

Het *Dactyloscopisch bureau van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij* te Soerabaja registreert het varend personeel van de maatschappij en enkele categorieën van haar walpersoneel.

Het *Dactyloscopisch bureau van de vereeniging voor land- en mijnbouw en industrie Sumatra's Westkust* te Padang registreert de veld- en mijnarbeiders in dienst van de leden der vereeniging, die hare werkzaamheden uitstrekt over Sumatra's Westkust.

In de *dactyloscopische verzamelingen van de Bataafsche Petroleum Maatschappij* te Tarakan en Balikpapan worden de slips bijeengebracht van de op die plaatsen aangevoerde arbeiders, die door de maatschappij zullen worden werkzaam gesteld.

In het algemeen beoogen al deze centralen in hoofdzaak controle op het in dienst zijnde en in dienst te nemen personeel. De centrale te Semarang beoogt in het bijzonder controle op de naar de Buitengewesten emigreerende koelies ter vermindering van het verschepen van voor de ondernemingen ongewenschte elementen.

### Crimineele Statistiek.

De verzameling en publicatie van gegevens over de criminaliteit in Nederlandsch-Indië is in 1930 van de afdeling gevangeniswezen van het Departement van Justitie overgedragen op eene daartoe ingestelde afzonderlijke afdeling van het Centraal Kantoor voor de Statistiek. Die gegevens zijn tot en met die, betrekking hebbende op 1927, gepubliceerd in een door eerstgenoemde afdeling uitgegeven jaarwerk, de *Crimineele Statistiek van Nederlandsch-Indië*. De cijfers over den stand der criminaliteit in Indië in het jaar 1928 zijn opgenomen in het in 1930 verschenen *Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië*.

Al spoedig na den aanvang (medio 1930) der werkzaamheden van de nieuwe afdeling van het Centraal Kantoor voor de Statistiek is gebleken, dat ingrijpende wijzigingen in de wijze van verzamelen en publiceeren van de gegevens betreffende de criminaliteit geboden waren en dat ook aan de volledigheid der cijfers een en ander ontbrak. Het eerst werd aandacht besteed aan de Gouvernements burgerlijke en militaire rechtspraak in misdrijfzaken, welke voor de crimineele statistiek het belangrijkste materiaal leveren. Het is gelukt daarover volledige gegevens te verzamelen, zoodat hieronder enkele absolute en relatieve cijfers betreffende den stand van een belangrijk deel der criminaliteit in 1929 kunnen worden gegeven.

De bestudeering van de wijze van opzet der wenschelijk geachte reorganisatie van berichtgeving en publicatie der onderwerpelijke gegevens is opgedragen aan een bij G. B. 26 Mei 1931 n<sup>o</sup>. 32 ingestelde „Permanente Commissie van advies in zake samenstelling en bewerking der crimineele en justitieele statistieken”.

Bij onherroepelijk gewijsde van den Gouvernements-niet-militairen-rechter werden in Nederlandsch-Indië in 1929 wegens misdrijf onvoorwaardelijk dan wel voorwaardelijk veroordeeld tot straf 342 Europeanen (329 mannen en 13 vrouwen), 30 616 Inlanders (29 062 mannen en 1554 vrouwen) en 1957 Vreemde Oosterlingen (1912 mannen en 45 vrouwen), in het geheel 32 915 personen (31 303 mannen en 1612 vrouwen of 0,05 % van de bevolking van Nederlandsch-Indië.



## C. BESTRIJDING VAN ONZEDELIJKHEID.

**Bestrijding van ontucht en handel in vrouwen en kinderen.**

De bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen is met die van de verspreiding van ontuchtige uitgaven opgedragen aan een in 1915 opgericht afzonderlijk Regeeringsbureau, waarvan de leiding is toevertrouwd aan het Hoofd van het Tucht-, Opvoedings- en Armwezen.

Dit bureau, hetwelk is aangewezen als de in de internationale regelingen bedoelde autoriteit belast met het bijeenbrengen van alle inlichtingen nopens ronselarij van vrouwen en kinderen met het oog op het plegen van ontucht in den vreemde en betreffende de verspreiding van ontuchtige uitgaven, heeft zijne werkzaamheden ook in 1930 niet strikt beperkt tot de uit deze regelingen voortvloeiende internationale verplichtingen, doch tevens, als centrum van alle Overheidsbemoeying ter bestrijding van de zedeloosheid en als schakel tusschen politie en justitie eenerzijds en particuliere actie ten deze anderzijds, een wakend oog gehouden over alle exploitatie van vrouwen en kinderen voor immoreele doeleinden, ook buiten het gebied van den eigenlijken vrouwenhandel.

De strafbare feiten ten dezen in 1930 aan het licht gekomen, vallen, wat vrouwenhandel c. a. aangaat, voornamelijk in de bepalingen van de artt. 285, 287, 296, 297, 328 en 330 van het Wetboek van Strafrecht. Door het bureau werden in 1930 246 gevallen van vrouwenhandel, clandestien bordeelbedrijf, souteneurschap, enz. behandeld. In 74 gevallen werden de verdachten tot vrijheidstraffen veroordeeld.

Ten einde eene nationale en internationale politie-contrôle terzake te doen uitoefenen, werd door middel van signalementskaarten, waarvan in 1930 6400 exemplaren verzonden werden, de aandacht van de binnen- en buitenlandse autoriteiten, aan wie in samenwerking met het bovengenoemd Regeeringsbureau de bestrijding van den vrouwenhandel is opgedragen, op verdachte personen gevestigd.

In 1930 werden 97 jeugdige immigranten van het mannelijk en 30 van het vrouwelijk geslacht (veelal in China voor arbeidsdoeleinden verkochte kinderen, die zonder geleide van ouders of verzorgers in Ned.-Indië aankwamen) onder contrôle van het Regeeringsbureau gesteld. In 't geheel stonden in dat jaar 591 jeugdige immigranten onder toezicht van dit kantoor.

De arbeid van de Regeering ontving in 1930 den welkomen steun van Inheemsche zijde. Te Jogjakarta en te Batavia werden vereenigingen van Inheemsche vrouwen opgericht (Perkoempoelan Pembasmian Perdagangan Perampoean dan anak-anak), ten doel hebbende den vrouwen- en kinderhandel, voor zoover betreft de Inheemsche bevolking, te bestrijden. Men stelt zich voor deze taak te vervullen door voorlichting van de bevolking, hulpverleening bij opsporing van ontvoerde vrouwen en kinderen, oprichting van tehuisen voor de slachtoffers van het prostitutie-bedrijf, enz. Enkele jaren geleden werd de Inheemsche vereeniging „Vrouwentehuis Soerabaja” te Soerabaja opgericht, welke een gelijk doel beoogt.

In de gestichten voor slachtoffers van prostitutie en vrouwenhandel — de tehuisen voor vrouwen en meisjes van het Heilsleger te Batavia en Semarang, het te Batavia gevestigde Tehuis voor Chineesche meisjes van de Vereeniging Ati Soetji daar ter plaatse en de inrichting van de Inheemsche Vereeniging „Vrouwentehuis te Soerabaja” — waren einde 1930 aanwezig 142 verpleegden (57 Europeanen, 56 Inheemschen en 29 Chineezzen).

**Bestrijding van verspreiding van ontuchtige uitgaven.**

In 1930 werden aan het Regeeringsbureau ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen en van dien in ontuchtige uitgaven door de betrokken autoriteiten 15 gevallen gerapporteerd van vervolging betreffende delicten, bedoeld in art. 1 van de internationale conventie ter beteugeling van de verspreiding van en den handel in ontuchtige uitgaven. De misdrijven vielen



in de bepalingen van art. 282 van het Wetboek van Strafrecht. Drie der betrokkenen werden onderscheidenlijk veroordeeld tot geldboete van f 10 of vijf dagen hechtenis, geldboete van f 250 en geldboete van f 50. Vijf van deze zaken waren bij het opmaken van dit Verslag nog in onderzoek, terwijl zeven gevallen geen aanleiding gaven tot verdere maatregelen.

In den loop van 1930 werd de aandacht van de betrokken autoriteiten in Duitschland gevestigd op daar te lande gevestigde personen, ten aanzien van wie aanwijzingen verkregen waren, dat zij betrokken waren bij het vervaardigen, aanbieden, verspreiden, enz. van geschriften, afbeeldingen of voorwerpen aanstootelijk voor de eerbaarheid en die o.m. Ned.-Indië als afzetgebied beschouwden.

Zoowel bij dienstreizen van de inspecteerende ambtenaren van het tucht-, opvoedings- en armwezen als door correspondentie met de betrokken autoriteiten wordt geregeld onderzocht, hoe het in Indië staat met den omvang van de verspreiding van pornografische werken, enz. Ook in 1930 is de indruk verkregen, dat er telkens pogingen worden gedaan om geschriften, afbeeldingen of voorwerpen, aanstootelijk voor de eerbaarheid of geschikt om de zinnelijkheid van de jeugd te prikkelen (art. 553 van het Wetboek van Strafrecht) uit het buitenland daar in te voeren en te verspreiden.

Voorts is ook in 1930 bekend geworden, dan handelaren, vooral in Nederland, massa's z.g. kunstfoto's van onzedelijken aard naar Nederlandsch-Indië zenden. Niet-altijd kon strijd met het Strafwetboek worden vastgesteld.

Ook den postdienst is onder meer tot taak gesteld om de verspreiding van in het buitenland ter post bezorgde stukken van zedekwetsenden aard tegen te gaan. Immers krachtens het bepaalde in art. 41, lid 1 en 2 van het in I. S. 1925 n°. 509 opgenomen Algemeene Postverdrag van Stockholm is het in het buitenlandsche verkeer verboden om voorwerpen van onzedelijken aard per brievenpost te verzenden. Zoodanige zendingen, welke ten onrechte ter verzending zijn toegelaten, moeten worden vernietigd door de zorg van de administratie, die ze opmerkt. Deze bepalingen zijn eveneens van toepassing op brieven en doosjes met aangegeven waarde (art. 10 van de overeenkomst betreffende de brieven en de doosjes met aangegeven waarde, in I. S. 1925 n°. 510) en op postpakketten (art. 14 van de overeenkomst betreffende de postpakketten, in I. S. 1925 n°. 511).

Stukken van zedekwetsenden aard, aangetroffen in drukwerken en postpakketten uit het buitenland komende, worden door het Hoofdbestuur van den Postdienst krachtens de hiervóór genoemde internationale bepalingen vernietigd. In afwijking van dezen regel, worden verrekenzendingen, waarvan de inhoud slechts gedeeltelijk uit pornografische lectuur bestaat, in haar geheel teruggezonden aan het Hoofdbestuur van de administratie, waaronder het kantoor van afzending behoort.

Indien op aannemelijke gronden vermoed wordt, dat uit het buitenland afkomstige brieven stukken van onzedelijken aard bevatten, dan worden deze brieven krachtens het bepaalde bij artt. 8 en 13 van de algemeene bepalingen betreffende het buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch-Indië (I. S. 1925 n°. 518) behandeld overeenkomstig het voorschrift in art. 15 van de algemeene bepalingen ter uitvoering van het reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië (I. S. 1925 n°. 516). Dergelijke brieven worden in tegenwoordigheid van een douane-ambtenaar aan den geadresseerde afgegeven, waarna inbeslagname door dien ambtenaar volgt, die de brieven verder behandelt overeenkomstig de voor zijn dienst bestaande bepalingen.

In 1930 werden door den postdienst aangehouden en vernietigd 300 boekjes en tijdschriften, zoomede 1387 foto's, enz. van onzedelijken aard, tegen 405 en 8716 in 1929.

Bestand van verzonden en ontvane artikelen.

In 1930 werden van het Hoofdbestuur van den Postdienst in Nederland en van den in Indië gevestigden Postdienst in Nederlandsch-Indië 13 gevallen gereputeerd van verzending betreffende delicten bedoeld in art. 1 van de internationale overeenkomst ter betrekking van de verzending van in het buitenland in onrechtige afzending.



## D. GEBRUIK VAN OPIUM EN ALCOHOL.

## De Opiumregie.

De Opiumregie heeft, in overeenstemming met de internationale verplichtingen op dit punt, als einddoel een algeheel verbod van het gebruik van bereid opium. Zoolang zulk een verbod practisch nog niet mogelijk is, streeft zij naar eene zoodanige beperking van het wettig gebruik van opium als met eene doelmatige bestrijding van het onwettig gebruik is te vereenigen.

Ten aanzien van het opiumgebruik is de archipel verdeeld in vier soorten van kringen, n.l. waar opiumgebruik geheel verboden is (gesloten kringen), waar het slechts toegestaan is aan personen, die in het bezit zijn van een licentie (licentiekringen), waar het aan bepaalde groepen der bevolking geoorloofd is, doch aan de andere verboden, behoudens bezit van een licentie (gemengde kringen) en waar het gebruik geheel vrij is, behoudens de algemeene voor het opiumgebruik geldende verbodsbepalingen (open kringen).

Te ver gedreven beperkende maatregelen of te hooge prijs van regie-opium zouden weliswaar het regiedebiet doen verminderen en naar buiten misschien een goeden indruk maken, doch in wezen zouden zij verkeerd werken, aangezien de smokkelaars klaar staan om de plaats van de regie in te nemen.

De opiumpolitiek wordt dus in hooge mate beheerscht door de vraag, in hoever het mogelijk is, den sluikhandel binnen redelijke grenzen te houden. Eerst wanneer de papavercultuur, die in Indië geheel verboden is, onder daadwerkelijke controle komt en de smokkelhandel minder voedsel krijgt, zal de Indische opiumpolitiek aanmerkelijk kunnen worden verscherpt.

In de bestaande bepalingen betreffende opium en andere verdoovende middelen <sup>1)</sup> kwam in 1930 alleen wijziging ten aanzien van de kenteekenen voor de in de Buitengewesten verkrijgbaar te stellen opium tubes (Bb. n°. 12411).

Als gevolg van de algemeene economische crisis liep het debiet der Opiumregie, hetwelk reeds in 1929 eene vermindering had ondergaan ten opzichte van het vorig jaar, wederom sterk terug.

Op Java en Madoera werd 527 006, in de Buitengewesten 749 640 en in geheel Nederlandsch-Indië 1 276 646 thail <sup>2)</sup> regie-opium verkocht, tegen onderscheidenlijk 615 330, 908 133 en 1 523 463 thail in 1929, of 14,35, 17,45 en 16,20 % minder dan in laatstgenoemd jaar.

De bruto-opbrengst hiervan bedroeg in 1930 op Java en Madoera f 15 810 173, in de Buitengewesten f 18 738 454 en in geheel Nederlandsch-Indië f 34 548 627, tegen onderscheidenlijk f 18 459 890, f 22 478 396 en f 40 938 286 in 1929, dus 14,35, 16,64 en 15,61 % minder dan in laatstgenoemd jaar. Deze daling heeft zich ook in het begin van 1931 voortgezet. De opbrengst over het eerste kwartaal van dat jaar bleef ruim f 2 000 000 ten achter bij die over hetzelfde tijdvak van 1930.

De verkochte hoeveelheden regie-opium waren in 1930 in geheel Nederlandsch-Indië en op Java en Madoera kleiner dan in enig jaar sedert 1914, toen de opium voor het eerst gedurende een vol jaar overal uitsluitend door de regie werd verkocht. In de Buitengewesten werd slechts in de jaren 1923 en 1924 minder omgezet dan in 1930.

Het aantal depôts, van waaruit de regie-opium aan de verkoopplaatsen wordt gedistribueerd, daalde op Java en Madoera van 8 tot 7 en bleef 10 in de Buitengewesten.

Het aantal opiumverkoopplaatsen verminderde op Java en Madoera van 595 tot 583 en in de Buitengewesten van 470 tot 468.

Het aantal wettige opiumverbruikplaatsen (kitten) daalde op Java en Madoera van 21 tot 20 en steeg in de Buitengewesten van 28 tot 29. Het aantal vervolgingen ingesteld wegens het houden van heimelijke kitten in het jaar 1930 bedroeg 62, tegen 59 in het voorafgegangene jaar.

<sup>1)</sup> Zie deel I Regeerings Almanak 1931, blz. 131—135.

<sup>2)</sup> 1 thail = 38,6 gram.



Het aantal gebruikslicentiehouders daalde op Java en Madoera van 88 865 op het einde van 1929 tot 83 755 op het einde van 1930, terwijl het in de Buitengewesten steeg van 16 245 tot 17 064. Het totaal aantal Europeanen en met dezen gelijkgestelden, in het bezit van een gebruikslicentie, verminderde van 6 tot 5. De vermindering op Java en Madoera valt in alle gewesten op te merken, zoowel voor Chineezee als voor Inlanders. Zulks is ten deele toe te schrijven aan het niet vernieuwen van de vergunningen na afloop van het licentiejaar, indien van de oude vergunningen geen gebruik was gemaakt, en voorts door overlijden of vertrek der houders naar elders. Verder is het aantal Chineesche immigranten, waaronder steeds schuivers voorkomen, in 1930 sterk verminderd, terwijl het aantal Chineezee, dat Nederlandsch-Indië verliet, in vergelijking met andere jaren zeer groot was. Ook meldden vele schuivers als gevolg van de ongunstige tijdsomstandigheden zich niet voor eene nieuwe vergunning aan, omdat zij niet in staat zijn het dure regie-opium in te koop. De stijging in de Buitengewesten komt voor een groot deel voor rekening van het gewest Bangka en Onderhoorigheden, waar het aantal licenties van 7840 op het einde van 1929 opliep tot 9073 op het einde van 1930, terwijl de daarop toegestane maandmaxima van onderscheidenlijk 5487 thail tot 6240,90 thail stegen. De reden van deze vermeerdering vindt zijn oorzaak in het toekennen van hoogere maxima aan de contractanten der Bangka-tinwinning, die konden aantonen, dat zij aan 1 of 2 mata per dag niet voldoende hadden, en voorts aan het uitreiken van nieuwe licenties aan die werklieden, die opium gebruikten en zich tot nu toe nog niet voor eene vergunning hadden aangemeld.

Het gebruik van regie-opium bedroeg in 1930 per Chineeschen schuiver gemiddeld 11,99 thail en per Inheemschen schuiver gemiddeld 3,56 thail (in 1929 onderscheidenlijk 12,60 en 3,96 thail). Per 100 000 inwoners bedroeg het gebruik op Java en Madoera 1263 thail of 48,75 K.G., in de Buitengewesten 3943 thail of 152,19 K.G., en in geheel Nederlandsch-Indië 2102 thail of 81,13 K.G. Per hoofd der bevolking werd in genoemd jaar gemiddeld aan regie-opium besteed op Java en Madoera f 0,38, in de Buitengewesten f 1,18 en in geheel Nederlandsch-Indië f 0,67.

In de samenstelling van het bereid regie-opium (tjandoe) werd in 1930 geen wijziging gebracht. Evenals het vorig jaar werd het bereid uit 50 deelen Bengaalsch op 25 deelen Perzisch en 25 deelen Levantsch ruw opium. Voor de gewesten Oostkust van Sumatra en Atjeh en Onderhoorigheden werd, evenals in het jaar tevoren, rook-opium vervaardigd uit 50 deelen Perzische en 50 deelen Levantsche ruwe grondstof. Het morphine-gehalte bedroeg van het eerste mengsel 8 % en van het laatstbedoelde 9,7 %.

In de rechtstreeks onder het Departement van Financiën ressorteerende opium-fabriek werden in 1930 aangemaakt 84 228 457 tuben tjandoe.

Tot tjandoe verwerkt zijn: 32 000 kati <sup>1)</sup> ruw Bengaalsch opium, 20 420 kati ruw Perzisch opium, 27 697 kati ruw Levantsch opium en 475 kati rum opium afkomstig van aanhalingen of in het geheel 80 792 kati ruwe grondstof, benevens 2004 kati djitjing (overblijfselen van gerookt opium) en 735 kati tjandoe afkomstig van aanhalingen en terugontvangen lekke regietuben. Uit het totaal dezer grondstof is verkregen 57 714 kati tjandoe of 69,09 %.

Behalve 1652 verklaringen betreffende 2240 partijen in het regiegebied aangehaald opium zijn door den directeur en de scheikundigen 238 inlichtingen gegeven en 96 processen-verbaal opgemaakt aangaande 63 623 partijtjes djitjing en 255 inlichtingen van anderen aard.

Het aantal werklieden op 1 Januari 1930 bedroeg 612, op 31 December van dat jaar 553.

De opiumfabriek werd bij Ord. van 22 Juli 1930 (I. S. n°. 258) met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1930 aangewezen tot Landsbedrijf in den zin van art. 2 der Indische Bedrijvenwet.

Het aantal aanhalingen van regie-opium bedroeg 1359 tot eene totale hoeveelheid van ruim 47 kati, tegen 1387 aanhalingen en ruim 54 kati in 1929. Niet van

<sup>1)</sup> 1 kati = 0,617 kilogram.



de regie afkomstig opium werd aangehaald in 538 gevallen tot eene hoeveelheid, welke werd gelijkgesteld met ruim 861 kati bereid opium van goede hoedanigheid. Deze cijfers bedroegen in 1929 onderscheidenlijk 612 en ruim 585. Andere verdoovende middelen dan opium werden in 104 gevallen aangehaald tot eene gezamenlijke hoeveelheid van ruim 3 K.G.

Uit vorenstaande cijfers blijkt, dat in 1930 evenals in 1929 zowel het aantal aanhalingen van regie-opium als de in totaal aangehaalde hoeveelheid daarvan is verminderd. Eveneens verminderde het aantal aanhalingen van clandestiene tjandoe en van ruw opium; daarentegen geven de aangehaalde hoeveelheden sluikwaar, vooral wat betreft ruw opium, eene sterke toeneming te zien.

De aanhalingen van regie-opium werden wederom in hoofdzaak verricht wegens het bezit van opium door daartoe niet gerechtigden of bezit boven de toegestane hoeveelheid, den wederverkoop, het bereiden van rookopium uit djitjing en dergelijke.

Zou de vermindering van het aantal aanhalingen eene aanwijzing kunnen zijn voor het afnemen van den sluikhandel, de belangrijke toeneming der aangehaalde hoeveelheid zou weer op het tegendeel kunnen wijzen; hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat groote hoeveelheden smokkeltjandoe en ruw opium afkomstig zijn van één zeer belangrijke aanhaling te Tandjoengpriok. Hieruit blijkt dus wel, dat uit de beschikbare gegevens bezwaarlijk een volledig beeld betreffende dien handel kan worden verkregen en dat uit de geproduceerde cijfers ten deze geen vaststaande conclusies kunnen worden getrokken wegens het toeval, dat bij het aantreffen van de hoeveelheid sluikwaar immer een belangrijk element blijft vormen.

Groote aanhalingen van sluikopium hadden plaats te Batavia, Tandjoengpriok, Tegal, Semarang, Soerabaja, Belawan, Sambo (Riouw en Onderhoorigheden), Tarakan en Lingkas (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Uit het feit, dat het overgrootste deel van de aangehaalde opium werd aangetroffen in handelsgoederen, zooals vaten cement, blikken met conserven, tubes tandpasta, enz., blijkt wel, dat de smokkelaars allengs met meer omzichtigheid te werk gaan dan vroeger het geval was.

Van particuliere zijde is eene toenemende belangstelling voor de rechtstreeksche bestrijding van het opiumkwaad te bespeuren, welke zich voornamelijk concentreert in eenige vereenigingen met name de Anti-Opiumvereeniging (A.O.V.) te Batavia, zoomede de Nederlandsch-Indische Groot Loge der Internationale Orde van Goede Tempeliers (I.O.G.T.) en de Nederlandsch-Indische Anti-Opium Vereeniging (N.I.A.O.V.) te Bandoeng, die zich, naast de behartiging van andere sociale belangen, in het bijzonder ten deel hebben gesteld het maken van propaganda tegen het opiumschiiven, de medische behandeling van verslaafde schuivers en de nazorg van als genezen ontslagen opium-patiënten. Door de Regeering worden voor het voeren van deze propaganda subsidies verleend, in 1930 onderscheidenlijk ten bedrage van f 5000, f 1500 en f 4700 aan de drie genoemde vereenigingen (G. B. 1 Nov. 1930 n°. 21; J. C. n°. 89).

De propaganda bestaat o. m. uit het houden van openbare voordrachten en lezingen in de Hollandsche, Maleische of Chineesche taal, bij welke gelegenheid meermaalen van lichtbeelden wordt gebruik gemaakt. Ook hield de heer Garfield Huang, algemeen secretaris van de Nationale Anti-Opium Associatie te Shanghai, tijdens zijn verblijf te Batavia eene lezing tegen het opiumgebruik. Verder wordt door propaganda op jaarmarkten en het verspreiden van platen en vlugschriften getracht de publieke belangstelling te wekken. Door de I.O.G.T. werd met dit doel tijdens de Kerstdagen te Bandoeng en Tjimahi een z.g. anti-opiumweek gehouden.

Thans hebben de drie genoemde vereenigingen elk één of meer propagandisten in dienst, wier taak het is zich geheel aan de opiumbestrijding te wijden; zij treden o. m. ook in scholen en in gevangenissen op. Deze vereenigingen streven in het algemeen niet alleen naar onderlinge samenwerking, doch mede naar aansluiting bij buitenlandsche organisaties, die eenzelfde doel beoogen. Als resultaat dezer samenwerking konden o. m. van de „National Anti-Opium Association of



China" een aantal propaganda-platen en een tijdens de anti-opiumweek te Shanghai vertoonde film worden verkregen.

Nopens de bemoeienis van den Volkenbond met het opiumgebruik in het Verre Oosten en het rapport van de door den Volkenbond ingestelde enquête-commissie zijn reeds mededeelingen gedaan bij de bespreking van de betrekkingen van Nederlandsch-Indië met het buitenland (hoofdstuk I, A, sub 2, c).

Voor andere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag van den Dienst der Opiumregie.

### Behandeling van opiophagen.

De in de vorige paragraaf genoemde vereenigingen, die zich de bestrijding van het opiummisbruik ten doel stellen, beschouwen als een voornaam onderdeel van haar taak het opsporen en doen verplegen in ziekenhuizen van opiophagen en vooral de nazorg voor de genezen opiumpatiënten, die, indien zij niet worden gesteund, gemakkelijk weer tot opiumgebruik overgaan.

Blijkens het jaarverslag der Anti-Opium-Vereeniging over 1930, werden door haar toedoen in dat jaar 261 personen voor een ontwenningsskuur in plaatselijke ziekenhuizen opgenomen, van wie er voor zoover bekend na de behandeling 45 of 17 % in het oude kwaad zijn vervallen. Sedert geruimen tijd worden in verschillende ziekeninrichtingen speciale behandelingsmethoden toegepast om opiophagen te genezen. In enkele inrichtingen, met name het Zendingsziekenhuis Immanuel te Bandoeng, de Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia en het Ziekenhuis Koningin Emma te Tjikini (Batavia) zijn hiervoor bijzondere afdelingen opgericht.

Daar de hier toegepaste ontwenningsskuren meer kosten medebrengen dan door de subsidie aan particuliere ziekeninrichtingen voor de behandeling van gewone patiënten kunnen worden gedekt, is in 1930 van Regeeringswege een speciale subsidieregeling voor de behandeling van opiophagen vastgesteld (I. S. n<sup>o</sup>. 135), volgens welke aan zelfstandige gemeenschappen en andere rechtspersonen, die de verpleging van opiophagen ter genezing van de opiumzucht of ter afwenning van het opiummisbruik als een bijzondere taak op zich nemen, binnen de grenzen der bij de begroting jaarlijks daarvoor toegestane fondsen, van Landswege tegemoetkomingen worden verleend bestaande uit een som ineens of uit periodieke uitkeeringen, dan wel uit kosteloze verstrekking van geneesmiddelen uit 's Lands voorraad.

Met toepassing van die regeling werd bij G. B. 27 Sept. 1930 n<sup>o</sup>. 32 ten behoeve van den bouw van de bij het Zendingshospitaal „Immanuel" te Bandoeng op te richten afzonderlijke afdeling, bestemd voor de behandeling en de verpleging van opiophagen, aan de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam toegekend eene tegemoetkoming in eens ten bedrage van het totaal der werkelijke uitgaven of ten hoogste f 40 000.

Volgens ontvangen mededeeling van den geneesheer-directeur werden in 1930 in dit zendingshospitaal 249 opiophagen, onder wie 2 Europeanen, 23 Inlanders en 224 personen van Chineesche herkomst, behandeld, van wie 195 als genezen werden ontslagen. Bij 32 verpleegden werd de behandeling ontijdig afgebroken, bij een 7-tal had de behandeling geen succes, één der verpleegden overleed, terwijl 14 patiënten op het einde van genoemd jaar nog in behandeling waren.

In het zendingsziekenhuis te Modjowarno werden in de jaren 1927, 1928 en 1929 onderscheidenlijk 33, 19 en 14 Inlanders en 44, 29 en 10 Chineesche schuivers behandeld.

De geneesheer-directeur van het zendingsziekenhuis te Soerakarta deelde mede, dat aldaar in de jaren 1928, 1929 en 1930 werden behandeld onderscheidenlijk 93, 147 en 115 manlijke en 2, 1 en 2 vrouwelijke opiumpatiënten van Chineesche herkomst, benevens 92, 109 en 68 manlijke en 12, 13 en 8 vrouwelijke Inlandsche opiophagen. Hiervan werden in genoemde jaren in totaal respectievelijk 169, 246 en 174 als genezen ontslagen. Bij 22, 11 en 19 patiënten had de behandeling geen succes, terwijl 2, 2 en 0 personen overleden (zie voor de behandelings-



methoden van opiophagen in deze ziekeninrichtingen blz. 37 e. v. van het Verslag betreffende den dienst der opiumregie over 1930).

Naar aanleiding van verzoeken van de A.O.V. en de N.I.A.O.V. om subsidie voor doorgangshuizen voor ontslagen opiumpatiënten, werd in Februari 1931 de Directeur van Financiën door de Regeering gemachtigd om aan de beide vereenigingen maandelijks een subsidie te verleen, berekend over het aantal als genezen ontslagen opiophagen en over het aantal dagen gedurende welke hun in de voorafgegane maand onderdak en onderhoud is verleend, met dien verstande, dat die subsidie ten hoogste één gulden per persoon en per dag zal bedragen en zich niet zal uitstrekken tot verpleegden, die langer dan twee maanden in een doorgangshuis vertoeven.

### Alcoholgebruik.

Naar aanleiding van een bij de mondelinge behandeling van de Indische begroting voor 1930 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal door het lid dier Kamer, den heer Gerhard, gedaan verzoek is in den loop van 1930 een rapport samengesteld omtrent hetgeen in Nederlandsch-Indië van wege de Regeering en de verschillende raden wordt gedaan ter bestrijding van het gevaar van drankmisbruik en omtrent de met die maatregelen bereikte resultaten, hetwelk in April 1931 aan de Tweede Kamer is aangeboden.

Blijkens dit rapport is de toestand van het alcoholgebruik in Indië, na het verschijnen van het rapport van de alcoholbestrijdingscommissie (1922) en na de daarna gehouden conferentie van de Regeering met Departements- en Diensthoofden en die met de Hoofden van gewestelijk bestuur, weinig veranderd.

Behoudens in enkele gewesten kan de bedoelde toestand over het algemeen gunstig genoemd worden en is van misbruik geen sprake. De Inheemsche bevolking van Java en Sumatra maakt over het algemeen alleen gebruik van alcohol als medicijn in den vorm van portwijn of stoutbier en verder zeer sporadisch bij enkele speciale gelegenheden, b.v. bij feesten.

Op Borneo gebruiken de Chineezen in de Westerafdeeling bij tal van gelegenheden en feesten, die met het familieleven in nauw verband staan, alcohol. Zeer zelden gaat deze bevolkingsgroep zich echter daaraan te buiten, terwijl als gevolg van de heerschende malaise het drankgebruik ook onder hen sterk vermindert. Anders is het gesteld bij de Dajaks, die geen geïmporteerde, doch door henzelve bereide alcoholica gebruiken. Meer in het bijzonder bij feesten is dronkenschap een gewoon verschijnsel. Deze „toewak" is bij dergelijke feestelijkheden onmisbaar en het gebruik daarvan houdt nauw verband met hun adat.

Op Celebes is het drankgebruik in het Zuidelijk gedeelte zeer gering; voor de residentie Manado echter is de toestand minder gunstig, daar wordt misbruik wel geconstateerd.

Hetzelfde geldt voor Amboina, waar de geheele niet-Mohammedaansche bevolking gebruik maakt van alcoholhoudende dranken en in sommige streken zelfs van drankmisbruik kan worden gesproken, wat in de hand wordt gewerkt, doordat de bereiding van geestrijken drank (sagoeweer) geringe moeite oplevert, terwijl de grondstoffen daarvoor schier overal voorhanden en bijna om niet te krijgen zijn.

Eenzelfde toestand heerscht bij de Alfoeren op Halmahera an bij enkele Papoea-stammen. Voorzoover onder hen van drankmisbruik mag worden gesproken, wordt hiertegen met alle beschikbare middelen door Bestuur, zending en missie in onderlinge samenwerking geageerd.

Tenslotte komt misbruik van zelf-bereide alcoholische dranken ook voor op enkele eilanden van de residentie Timor en Onderhoorigheden.

Van de maatregelen, welke in Indië van Overheidswege zijn genomen tot beperking van het alcohol-gebruik, is in hooger genoemd rapport eveneens een overzicht gegeven. Zij bestaan hoofdzakelijk uit de heffing van een invoerrecht en accijns op gedistilleerd op Java en Madoera, het tegengaan van clandestiene stokerijen, beperking of verbod van de vervaardiging en den invoer van gedistilleerd in verschillende deelen der Buitengewesten, zoomede speciale bepalingen







## E. GEZONDHEIDSZORG.

**Mortaliteit.**

Eene vergelijking van den gezondheidstoestand der bevolking van Nederlandsch-Indië gedurende het jaar 1930 met dien gedurende vorige jaren wordt bemoeilijkt, doordat ditmaal de verhoudingsgetallen per duizend inwoners zijn berekend op de nieuwe bevolkingcijfers, opgeleverd door de in 1930 gehouden volkstelling, welke cijfers voor verschillende gebiedsdeelen veel hooger zijn dan de tot dusver opgegeven bevolkingcijfers, waarnaar de sterfte werd berekend.

Het eindeijfer der mortaliteit betreffende de inheemsche bevolking van Java en Madoera is 18,1 ‰. Wat de seizoenverschillen betreft, valt te constateeren, dat de sterfte, evenals ook de vorige jaren bijna steeds het geval was, van het eerste naar het vierde kwartaal geleidelijk afnam, n.l. 21, 18, 17,3 en 16,2 ‰. Van de provincies heeft Midden-Java het hoogste sterftecijfer (21,4 ‰), Oost-Java het laagste (16,5 ‰). Voor de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta zijn de cijfers resp. 17,3 en 16,2 ‰.

Wat de verschillende regentschappen betreft, van het grootste aantal blijft het sterftecijfer beneden 21 ‰; van bijna alle beneden 25 ‰.

Het volgende lijstje geeft de regentschappen, waar het sterftecijfer 21 ‰ of hooger is:

Grobogan .....	21,2	Loemadjang .....	23,6
Probolinggo .....	21,4	Tegal .....	24,1
Demak .....	21,6	Soerabaja .....	24,5
Bangil .....	21,6	Modjokerto .....	26
Koeningan .....	22,1	Bandjarnegara .....	26,5
Kraksaän .....	22,4	Magelang .....	27,1
Poerbolinggo .....	22,9	Koetoardjo .....	27,7
Pekalongan .....	23	Wonosobo .....	32,5
Koedoës .....	23	Pasoeroean .....	26,6
Batang .....	23,6	Temangoeng .....	36,9

Van deze twintig regentschappen met verhoogde sterfte bevinden zich één in de provincie West-Java, twaalf in de provincie Midden-Java en zeven in de provincie Oost-Java. Welke in ieder geval de oorzaak van de verhoogde sterfte is, is moeilijk op te geven; in de meeste gevallen is het een samentreffen van verschillende oorzaken (malaria, pest, kindersterfte, besmettelijke long- en buikziekten).

In de Buitengewesten is de sterfte- en geboortestatistiek reeds verscheidene jaren ingevoerd in de Lampoengsche Districten, Palembang, Benkoelen en Djambi. De cijfers waren echter bij het opmaken van dit Verslag nog niet ontvangen. Ook worden sterftecijfers verzameld in Sibolga en Ommelanden, in Amboina en in het gewest Manado, echter sinds te korten tijd om nu reeds tot publicatie over te gaan. Berichten van bepaalde plaatselijk verhoogde sterfte uit de Buitengewesten werden niet ontvangen. Van hoofdplaatsen in de Buitengewesten werden sterfte-opgaven ontvangen van: Makassar 28,5 ‰, Medan en Balawan 21,1 ‰, Manado 12,8 ‰, Padang 15 ‰ en Sabang 14 ‰.

De geboortecijfers, die op Java en Madoera geregeld worden verzameld, zijn nog te weinig betrouwbaar om gedetailleerde publicatie daarvan te wettigen. Het globale geboortecijfer over geheel Java en Madoera is waarschijnlijk 40 ‰.

**Opleiding van geneeskundig en technisch personeel.**

De verschillende opleidingen van personeel ten behoeve van den Dienst der Volksgezondheid werden voortgezet op dezelfde wijze als in het vorige jaar, n.l. die tot mantri-verpleger(ster) aan de drie Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen te Batavia, Semarang en Soerabaja, zoomede in de Gouvernements Ziekeninrichtingen te Manado en te Singaradja, terwijl in de eerste drie groote inrichtingen ook de voortgezette opleiding tot laboratoriumhelper, mantri 1ste klasse



en vroedvrouw plaats vond. Vroedvrouwen werden voorts ook nog opgeleid in de Gouvernements maternité te Medan en in de particuliere inrichting Boedi Kemoe-liaän te Weltevreden.

Opleiding tot mantri-verpleger en -verpleegster vond ook plaats in verschillende particuliere ziekeninrichtingen, waarvan eenige worden beheerd door de Zending en de Missie. Na voltooide opleiding werd aan de leerlingen, die het van Gouvernementswege ingesteld examen met goed gevolg hadden afgelegd, het Landsdiploma uitgereikt.

Opleiding tot vroedvrouw, ten deele met Landssteun, vond plaats in de particuliere maternité Twee Kruizen (Palang Doea) te Weltevreden, uitgaande van het Indo-Europeesch Verbond, en in die te Soerabaja, van het Leger des Heils, zoomede in het Militair Hospitaal te Tjimahi, de Zending ziekenhuizen te Modjowarno, Soerakarta, Kelet, Poerwodadi en Blora, het ziekenhuis van de Vereeniging „Ziekenzorg" te Soerakarta en het Gemeentelijk ziekenhuis te Bandoeng.

In de krankzinnigengestichten bestond gelegenheid zich te bekwamen voor het diploma mantri-verpleger en -verpleegster bij het Krankzinnigenwezen en voor het diploma voor verpleger en verpleegster 1ste klasse bij het Krankzinnigenwezen (volledig Europeesch diploma).

Het model van het diploma voor krankzinnigen-verpleging is opnieuw vastgesteld (Bb. n<sup>o</sup>. 12402).

De gediplomeerde analysten (bacteriologen en scheikundigen) werden, evenals vorig jaar, opgeleid aan het Geneeskundig Laboratorium; deze leergang duurt drie jaren. Sinds de instelling van dezen cursus werd het einddiploma uitgereikt aan 31 analysten.

De opleiding van apothekers-assistenten vond, als vorige jaren, plaats aan de apothekers-assistenten-school, die tot eind 1930 in totaal 134 apothekers-assistenten heeft afgeleverd.

De vijfjarige opleiding ter verkrijging van het diploma van tandarts, in 1928 te Soerabaja begonnen, werd eind 1930 gevolgd door 42 leerlingen, voor bijna de helft van het vrouwelijk geslacht; de meesten dezer leerlingen behooren tot de Chineesche bevolkingsgroep.

Het aantal studenten aan onder den Dienst der Volksgezondheid ressorteerende scholen tot opleiding van Indische artsen, nl. de Stovia en de Nias, aan wie het einddiploma kon worden uitgereikt, bedroeg 41, van wie 25 afkomstig van de eerstgenoemde en 16 afkomstig van de laatstgenoemde school. Tot deze laatsten behoorde voor het eerst eene Javaansche vrouw.

Bij G. B. 13 Juni 1930 n<sup>o</sup>. 12 is eene commissie van advies nopens de opleiding van apothekers in Nederlandsch-Indië ingesteld, welke tot taak heeft: a. de Regeering voor te lichten omtrent de behoefte aan eene opleiding van apothekers in Nederlandsch-Indië; b. wanneer door de commissie die behoefte wordt erkend in zoodanige mate, dat opleiding van apothekers in Indië ook financieel door haar verantwoord wordt geacht, geformuleerde voorstellen in te dienen betreffende den aard en de inrichting van zoodanige opleiding, met inbegrip van toelatingseischen, leerplan, effectus civilis, einddiploma en raming der kosten.

Het model van het diploma voor ziekenverpleging is opnieuw vastgesteld (zie Bb. n<sup>o</sup>. 12403).

### Medisch-hygiënische propaganda.

In 1930 werd op het gebied der medisch-hygiënische propaganda georganiseerd werk begonnen in Kedoe, op Billiton, Madoera en Flores. Op tal van andere plaatsen is werk in voorbereiding, o. a. te Manado, Tegal en op Bali. De verschillende posten, in diverse gedeelten van den Archipel gelegen, bieden gelegenheid de menigvuldige aspecten van het werk te bestudeeren, daar de gewoonten, gebruiken en mentaliteit der bevolking zeer sterk verschillen en de propaganda-middelen zooveel mogelijk aan de plaatselijke omstandigheden behooren te worden aangepast.

De afdeling Medisch-hygiënische propaganda van den Dienst der Volksgezondheid beschikt thans over de volgende propaganda-middelen: demonstratieplaten — gekleurd en ongekleurd — op het gebied van wormziekten, latrinebouw,



malaria, pest, trachoom, framboesia, pokken; lantaarnplaatjes met projectie-apparaten, modellen en films betreffende: mijnwormziekte, pest, malaria, pokken, latrinebouw, woningverbetering, rattengevaar, vliegengevaar, zuigelingen-zorg en quarantaine-wezen.

Ten behoeve van demonstraties voor bepaalde groepen worden ook wel in het buitenland vervaardigde films vertoond, welke echter, hoe uitstekend ook voor onderwijs-doeleinden, natuurlijk de locale kleur missen, welke voor onderricht aan de eenvoudige kampongbevolking een absoluut vereischte is.

Het was dan ook een groote aanwinst voor dezen tak van dienst, dat in 1927 een eigen fotografische afdeling op bescheiden schaal ingericht kon worden. Allengs breidde deze zich uit, zoodat thans alle soorten fotografisch werk verricht kunnen worden en alle films door eigen filmoperateurs kunnen worden opgenomen en uitgewerkt.

De wijze, waarop de genoemde propaganda-middelen gebruikt worden, is zeer verschillend.

Verreweg de beste wijze van propaganda is de huislezing, waarbij de speciaal opgeleide „mantri-propagandist” van huis tot huis gaat en voor ieder gezin afzonderlijk zijne uiteenzettingen en demonstraties geeft, hen daarbij aanmoedigend vragen te stellen. Gedurende 1930 werden, gerekend over alle posten te zamen, 177 646 huislezingen gegeven. Op scholen werden gedurende dat tijdvak 1615 lezingen en demonstraties gehouden, voor speciale groepen van personen 495. Voor deze laatste en voor openbare lezingen wordt 's avonds gebruik gemaakt van projectielantaarns en bioscooptoestellen, welke te zamen met de elektrische generator voor het opwekken van den benodigden stroom, hetzij per pikoelan, hetzij in daarvoor speciaal geconstrueerde demonstratie-auto's of handkarren vervoerd worden. De afdeling beschikt thans over 3 auto's en 6 handkarren.

De volgende tabel moge een overzicht geven van den gedurende 1930 verrichten arbeid.

Huislezingen .....	177 646
Schoollezingen .....	1 615
Openbare lezingen .....	6 366
Speciale lezingen .....	495
Microscopische demonstraties .....	404
Microscopisch faeces-onderzoek .....	38 928
Bloedonderzoekingen .....	52 616
Worm-demonstraties .....	1 072
Aantal wormkuren .....	239 016

Naar de onderwerpen verdeeld, behandelden de lezingen:

Bodemverontreiniging, enz. ....	174 744
Malaria en muskieten .....	3 080
Framboesia .....	452
Pest en woningverbetering .....	3 202
Oogziekten .....	931
Pokken .....	1 034
Assaineering .....	75
Medische propaganda .....	19
Diversen .....	658

Geven deze cijfers een indruk van den stand van het werk in het afgelopen jaar, de resultaten kan men er niet uit aflezen. Er bestaat nu eenmaal geen maatstaf, waarmede men het resultaat van opvoedkundig werk van de massa betrouwbaar kan meten.

Het stijgen van het haemoglobine-gehalte, de daling van het aantal wormen per inwoner, de graad van bodeminfectie, het dalen van de dysenterie-frequentie



zijn andere indices, die echter wegens gebrek aan goed onderlegd personeel niet behoorlijk kunnen worden nagegaan.

De nadruk is gelegd op de verbetering van den faecaal-afvoer, een werk, waaraan ook inderdaad de meeste aandacht besteed wordt. Van de andere werkzaamheden kunnen genoemd worden: de propaganda voor het gebruik van klamboe's (in 1930 werden 47 139 huizen bezocht voor lezingen over klamboe's), voor vaccinatie tegen pokken, woningverbetering, de vroegtijdige behandeling van oogziekten en de zuigelingenverzorging, welke onderwerpen zich nog moeilijker dan de bodem- en waterverontreiniging in getallen laten weergeven.

Een belangrijk onderdeel is het werk op de scholen. Zoals reeds vermeld werd, bezocht de mantri-propagandist van tijd tot tijd de desa-scholen in zijn ressort, waar hij korte lezingen houdt en demonstraties geeft. Systematischer en intensiever geschiedt dit werk door speciaal voor dit doel bestemde vrouwelijke gouvernements artsen. In den loop van de beide laatste jaren werden schoolartsen geplaatst in de residentien Madioen, Semarang, Soerabaja, Klaten en in de gemeenten Malang en Batavia. De instructie voor deze artsen omvat het opsporen en statistisch vastleggen van ziekten, afwijkingen en gebreken, die de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het schoolkind belemmeren, de inspectie van schoolgebouwen, het geven van speciale cursussen aan de onderwijzers, aan wie geleerd wordt, hoe op het gebied van de voorkoming en beperking van de verspreiding der besmettelijke ziekten met eenvoudige maatregelen veel bereikt kan worden.

Gedurende 1930 werden 281 onderwijzers en 108 854 kinderen geneeskundig onderzocht, 29 750 kinderen behandeld, 6133 kinderen naar polikliniek of elders gezonden, 862 scholen geïnspecteerd en 1316 lezingen gegeven.

Teneinde bij het schoolkind ook rechtstreeks belangstelling op te wekken voor de hygiëne, werd door den propaganda-dienst eene vereeniging van schoolkinderen georganiseerd, „De Gezondheids-Brigade” genoemd, waarbij de kinderen, klas voor klas, onder directe leiding van hun onderwijzer worden aangesloten. Zoodanige gezondheidsbrigades vindt men thans te Batavia en te Klaten; voorbereidingen tot de oprichting daarvan worden getroffen te Jogjakarta en Sawahloento.

#### Wetenschappelijke onderzoekingen.

In de Landskoepokinrichting werden de proeven ter bereiding van droge vaccin voortgezet; deze hebben tot op heden een zeer bevredigend resultaat opgeleverd, zoodat reeds seder enkele jaren een aanvang is gemaakt met de vervanging van glycerine-vaccin door droge vaccin in ver verwijderde en afgelegen vaccine-districten der Buitengewesten, aan welke vervanging ook in 1930 geleidelijk uitbreiding is gegeven. De verplichte inenting van Mekka-gangers geschiedde in de verschillende havensteden buiten Java en Madoera ook in dit jaar uitsluitend met droge vaccin, terwijl driemaandelijks eene zending uitgaat naar Suriname. De sinds 1928 verplicht gestelde prophylactische inenting der Mekka-gangers met gemengd typhus-cholera-dysenterie-vaccin vond geregeld plaats.

Met de bereiding en verstrekking van kinkhoestvaccin en van anatoxine (Ramon), een door middel van toevoeging van formaline en temperatuursverhooging volkomen atoxisch geworden diphterie-toxine, werd voortgegaan. Evenzoo met een antitoxine, op dezelfde wijze bereid, van het tetanus-toxine, tot dusver alleen gebruikt ter actieve immunisatie van serum-paarden.

Wat de serologische afdeeling betreft, is reeds einde 1928 een begin gemaakt met de bereiding van eiwitarme sera langs electro-osmotischen weg met behulp van het origineele apparaat, waarvan het patent voor Nederland en Nederlandsch-Indië is aangekocht van de Deutsche Electro-Osmose-Gesellschaft. Dit procédé van serumreiniging en -concentratie is technisch uitvoerbaar gebleken en heeft reeds vele hoogwaardige sera opgeleverd; of, en zoo ja, in hoeverre de frequentie en ernst der serumziekte door het gebruik van deze sera ten gunste wordt beïnvloed, zal eerst op grond van de ervaring der komende jaren kunnen worden beantwoord.



### Voorkoming en bestrijding van besmettelijke en volksziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid.

Hevige of uitgebreide epidemieën van bepaalde ziekten kwamen in 1930 niet voor.

Omtrent de *pest*, die op Java nog steeds langzaam in de richting Oost-West verschuift, valt weinig bijzonders te vermelden. Er kwamen enkele gevallen voor in de regentschappen Tjiandjoer en Garoet, maar overigens bleef het uitbreidingsgebied van de ziekte vrijwel hetzelfde. Het totale aantal gevallen bedroeg in 1930 3925, tegen 4095 in 1929, dus weinig minder dan het vorige jaar. Als een bijzonderheid mag worden aangeteekend, dat in de geheele provincie Oost-Java slechts 3 gevallen voorkwamen. De meest bezochte regentschappen waren Bandoeng (495 gevallen), Tasikmalaja (497), Tegal (529), Brebes (490) en Temanggoeng (948).

Met voortvarendheid werd voortgegaan met de woningverbetering in de verschillende pestgebieden, welke ten doel heeft de woningen zóó te verbouwen of te vernieuwen, dat daarin geen ratten kunnen huizen. In 1930 kwamen 66 974 verbeterde woningen gereed.

Het aantal *pokkegevallen* op Java en Madoera bedroeg 408 met 85 sterfgevallen, waarvan alleen in de provincie West-Java 346 met 79 sterfgevallen. In de Buitengewesten kwamen pokken epidemisch voor in de residentie Palembang in de 2de helft van het jaar, hoofdzakelijk in de onderafdeeling Moesi Oeloe (aantal gerapporteerde gevallen 909 met 77 sterfgevallen); in de residentie Westerafdeeling van Borneo in de onderafdeelingen Singkawang en Sambas, in de eerste het geheele jaar door, in de tweede in de eerste helft van het jaar (aantal gerapporteerde gevallen resp. 335 en 215 met resp. 60 en 18 sterfgevallen) en in de residentie Manado op de Sangihe-eilanden vrijwel gedurende het geheele jaar (aantal gerapporteerde gevallen 591 met 72 sterfgevallen). Bij al deze opgaven is het lage aantal sterfgevallen in het oog loepend.

*Cholera* kwam in 1930 in den archipel niet voor.

Voor Java en Madoera werden 2778 gevallen van *typhus abdominalis* gerapporteerd met 461 dooden. Aan vele poliklinieken en op verschillende andere plaatsen werd gelegenheid gegeven tot kosteloze prophylactische behandeling tegen deze ziekte.

Van *diphtherie* werden voor Java en Madoera 480 gevallen gemeld, waarvan 53 met doodelijken afloop.

*Bacillaire dysenterie* kwam in 1930 vooral veel voor in de Buitengewesten. In 't geheel werden er 2300 gevallen gemeld, waarvan 241 met doodelijken afloop. Ook tegen deze ziekte vond prophylactische behandeling plaats bij wege van vaccinatie met het daartoe door het Instituut Pasteur bereid dysenterie-vaccin.

*Meningitis cerebrospinalis epidemica* kwam gelukkig slechts heel sporadisch voor, nl. 3 gevallen, waarvan 2 met doodelijken afloop.

De bestrijding der *malaria*, de ziekte, die het meest de volksgezondheid ondermijnt, had ook de volle aandacht van den Dienst der Volksgezondheid. Gedurende 1930 kwamen explosies van eenige beteekenis niet voor. Wel deden zich hier en daar een vermeerderd aantal gevallen van deze ziekte voor, doch door onmiddellijk ingrijpen wist men spoedig eene verdere uitbreiding te voorkomen. In dergelijke gevallen werd in ruime mate kinine verstrekt, welk geneesmiddel overigens ook in normale gevallen op poliklinieken, enz. verkrijgbaar werd gesteld.

Ook gedurende 1930 werd doorgestaan met intensieve behandeling van *framboesia* door middel van neosalvarsan. Te betreuren is het, dat de meeste patiënten zich aan verdere medische behandeling onttrekken, zoodra de voor hen waarneembare verschijnselen dezer ziekte zijn verdwenen, in de verkeerde meening, dat ook de ziekte geheel geweken is, terwijl toch de ervaring leert, dat verdere behandeling noodig is en, evenmin als bij syphilis het geval is, met een éenmalige injectie kan worden volstaan. Eenige artsen zijn speciaal belast met de framboesia-bestrijding in streken, waar deze ziekte onder de bevolking zeer veelvuldig voorkomt.

In verschillende deelen van den archipel is eene krachtdadige bestrijding van *ankylostomiasis* (mijnwormziekte) ter hand genomen door toepassing van een



chenopodium-kuur, waarbij behalve op de algemeene poliklinieken ook op andere bijzondere plaatsen en door speciaal daarvoor aangewezen artsen bij wege van massa-behandeling de chenopodium-olie aan de daartoe opgeroepen desabevolking wordt verstrekt, zonder dat daarbij nochtans dwang wordt uitgeoefend. De verdere bestrijding van deze ziekte heeft hoofdzakelijk plaats langs den weg van de medisch-hygiënische propaganda, welke door voordrachten, bioscoopvoorstellingen en dergelijke middelen het hygiënisch inzicht omtrent deze ziekte bij de bevolking tracht te verbeteren. Voorts wordt nog door den bouw van latrines, die aan de eenvoudigste maar afdoende hygiënische eischen voldoen, mede getracht tot de uitroeiing van deze wijd verspreide ziekte bij te dragen.

*Tuberculose*, de ziekte, die het meest in de groote steden en dichte bevolkingscentra verspreid is, eischte ook in 1930 veel offers. Van de in de ziekeninrichtingen over den geheelen archipel overleden patiënten, stierven er  $\pm 25\%$  aan tuberculose. In vrij sterke mate komt zij voor onder de inheemsche ambtenaren, hetgeen blijkt uit het groot aantal ziekteverloven, dat op grond van deze ziekte moest worden verleend. Behalve in ziekeninrichtingen, waarvan verscheidene afzonderlijke afdelingen hebben voor tuberculose-lidder, vindt behandeling plaats in de sanatoria te Tjisaroea, Patjet en Batoe. In eerstgenoemde inrichting bevindt zich een röntgen-toestel, dat ook gebruikt wordt voor patiënten uit Patjet. Een aanvang werd gemaakt met het ontwerpen van plannen voor den bouw van een sanatorium te Ngangoan in de Minahasa met  $\pm 50$  bedden. De kosten van de oprichting zullen worden bestreden uit het Minahasa Jubileumfonds. In Amboina werd naar de veelvuldigheid van het voorkomen van deze ziekte een speciaal onderzoek ingesteld, dat in 1930 nog niet was beëindigd. Dergelijke onderzoeken vinden ook in andere centra plaats. In het bijzonder is hierbij de aandacht gevestigd op de verspreiding der tuberculose onder de schooljeugd.

Behalve op de algemeene poliklinieken, kunnen lidder aan *geslachtsziekten* mede behandeld worden op die, welke speciaal daarvoor bestemd zijn. Dit laatste aantal bedraagt zes, welke zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Batavia, Bandoeng, Soerabaja (Oedjoeng), Soerabaja (Tandjoengperak) en Belawan Deli. De eerste drie worden uitsluitend des avonds, de overige bovendien 's morgens gehouden. De poliklinieken in de havens zijn speciaal daar gevestigd ten einde vooral ook zeelieden de gelegenheid te geven zich te laten behandelen.

Afzonderlijke vermelding verdient het *venerisch granuloom*, dat uitsluitend voorkomt bij de bevolking in Zuid-Nieuw-Guinee. Aan de bestrijding van deze ziekte wordt groote aandacht gewijd en hoewel ze in die streken nog vrij veelvuldig voorkomt, is door intensieve behandeling het aantal lidder veel kleiner geworden. Bij een tournee, door den Gouvernementsarts te Merauke in het binnenland ondernomen, werd nog  $10\%$  venerisch granuloom gevonden.

#### Assaineeringswerken.

Voor aanleg, vernieuwing en uitbreiding van centrale drinkwatervoorzieningen geeft de Dienst der Volksgezondheid adviezen aan andere Landsorganen, alsmede aan locale ressorten en aan particulieren, terwijl uitvoeringswerkzaamheden ten behoeve van Gouvernementswaterleidingen in enkele gevallen door eigen personeel, doch hoofdzakelijk door dat van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken worden verricht, in het laatste geval in overleg met eerstgenoemden dienst.

In 1930 werd een aanvang gemaakt met den aanleg van de drinkwaterleidingen voor Indramajoe en Rangkasbitoeng (residentiën Indramajoe en Bantam der provincie West-Java), welke plaatsen in den drogen tijd met een nijpend watergebrek te kampen hebben. Voor den aanleg van deze waterleidingen wordt gebruik gemaakt van de diensten van den Provincialen Waterstaat van West-Java met voorlichting van den Dienst der Volksgezondheid. Eveneens werd door dien dienst begonnen met de uitvoering van de werken voor de watervoorziening voor Tabanan en Dènpasar (afd. Zuid-Bali, res. Bali en Lombok), welke waterleiding, behalve de genoemde gebieden, mede een 20 km lange strook desa's van betrouwbaar water voorzien zal, waartoe in die desa's 31 reservoirs opgericht worden.



Door de betrokken B.O.W.-diensten werden in overleg met den Dienst der Volksgezondheid uitbreidingswerken verricht aan de Gouvernements drinkwaterleidingen voor Tandjoengkarang en Teloekbetoeng (res. Lampoengsche Districten), voor Singaradja (res. Bali en Lombok) en voor Taroetoeng (res. Tapanoeli).

Ten behoeve van de bij den B.O.W.-dienst in uitvoering zijnde watervoorziening van Amboina werd het ontwerp van het distributie-net opgemaakt.

Daarnaast werden adviezen uitgebracht over de uitbreiding van de gemeentelijke waterleidingen van Batavia, Buitenzorg, Semarang en Soekaboemi, terwijl mede van voorlichting werd gediend bij de waterleidingplannen van de gemeente Bindjai.

Op verzoek van den Resident van Bangka en Onderhoorigheden is ten behoeve van het plaatselijk fonds te Pangkalpinang het ontwerp gemaakt voor eene watervoorziening middels gezuiverd rivierwater.

De bodem-assaineering is in hoofdzaak te onderscheiden in de malaria-assaineering en in de afwateringswerken, welke eene verbetering beoogen van den vuilwaterafvoer. De werkzaamheid van den Dienst der Volksgezondheid bepaalt zich op dit gebied in hoofdzaak tot het geven van adviezen en het uitoefenen van controle op den aanleg door uitvoeringsdiensten, waaronder die der locale ressorten een voorname plaats innemen.

Te Soerabaja werden in den aanvang van 1930 de gereedgekomen assaineeringswerken door den betrokken B.O.W.-dienst overgedragen aan het daar gevestigd assaineeringskantoor, terwijl de verdere uitvoering van Gouvernementsassaineeringswerken ter plaatse van dien tijd af geschiedt door personeel van den assaineeringsdienst.

Een drietal malaria-assaineeringswerken werden ter plaatse uitgevoerd, waaraan verwerkt werd een bedrag van  $\pm$  f 62 000.

De malaria-assaineering van de brakwaterzone langs de Noordkust van Semarang werd voortgezet onder medewerking van de gemeente en de particuliere spoorwegmaatschappijen; in 1930 werd hieraan een bedrag van  $\pm$  f 34 000 ten koste gelegd.

Aan de voortzetting van de werken ter bestrijding van de malaria in de Bataviasche vischvijverzone werd een bedrag van  $\pm$  f 512 800 besteed.

De resultaten, welke verkregen zijn met de gereedgekomen verbeterde vijvercomplexen wijzen uit, dat deze malariabestrijdingswijze succesvol is. Het bijzondere voordeel van de hierbij gevolgde werkwijze is, dat een belangrijk voedingsmiddel en een ruime bron van inkomsten zijn behouden.

Voor de drooglegging van vischvijvers op de plaatsen Penjaboengan, Padangsidimpean, Hoetanopan en Sipalangka in de residentie Tapanoeli en voor het verrichten van een opname der nog niet afgekochte vijvers der onderafdeeling Groot- en Klein-Mandailing, Oeloe en Pakantan en der onderafdeeling Angkola en Sipirok was in het afgelopen jaar nog noodig  $\pm$  f 3000. Nu de vijvers rondom de voornaamste handelscentra in Zuid-Tapanoeli zijn drooggelegd, waaraan  $\pm$  f 200 000 is besteed, werd besloten de drooglegging van de vijvers in dat gebied voorloopig stop te zetten.

Verder werden door de betrokken B.O.W.-diensten malaria-assaineeringswerken aangelegd volgens voorlichting of projecten van den Dienst der Volksgezondheid in de hoofdplaats Teloekbetoeng van de residentie Lampoengsche Districten, de onderafdeelingshoofdplaatsen Boeloekoemba en Saleier van de afdeeling Bonthain van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en te Kalabahi (afd. Flores, res. Timor en Onderhoorigheden).

Voor het Oostelijk stadsdeel van Batavia werd eene verbetering in den afwateringstoestand verkregen door het gereedkomen van de Sentiong-werken, aangelegd door de B.O.W. Mede werden door de betrokken B.O.W.-diensten onder voorlichting van of volgens projecten van den Dienst der Volksgezondheid afwateringswerken uitgevoerd in de hoofdplaats Sibolga en de plaats Baligé van de residentie Tapanoeli, in de hoofdplaats Benkoelen van de residentie Benkoelen, in de hoofdplaats Pontianak van de residentie Westerafdeeling van Borneo, in de hoofdplaats Singaradja van de residentie Bali en Lombok en in de afdeeling



hoofdplaats Laboeha van de residentie Ternate van het gouvernement der Molukken.

Verder werden bij den Dienst der Volksgezondheid vóórontwerpen samengesteld of in behandeling genomen voor de verbetering van de afwatering en de rioleering van de gemeenten Batavia, Bandoeng, Cheribon, Pekalongan, Tegal en Soerabaja, terwijl verschillende adviezen werden uitgebracht ten behoeve van particuliere ondernemingen en ziekeninrichtingen.

### Volkshuisvesting.

Ter voorziening in het gebrek aan woonhuizen, hetwelk zich op tal van plaatsen in Nederlandsch-Indië — in sommige in zeer sterke mate — doet gevoelen, zijn door het Land in samenwerking met de gemeenten naamlooze vennootschappen voor de verbetering van de volkshuisvesting opgericht, waarvan het kapitaal voor 3/4 door het Land en voor 1/4 door de betrokken gemeente wordt verstrekt. De directie van deze naamlooze vennootschappen wordt opgedragen aan de gemeenten en het toezicht op de handelingen der directie aan een raad van commissarissen, bestaande uit vertegenwoordigers van de Regeering en de gemeente. Voorts benoemt het Gouvernement een Regeeringscommissaris, die den schakel vormt tusschen de vennootschappen en de Regeering.

Door het Land en de gemeente kan voor de exploitatie van bepaalde niet-rendabele huizencomplexen eene geldelijke tegemoetkoming aan de naamlooze vennootschappen worden verleend.

Behalve dezen onmiddellijken steun verleent de Regeering nog een middelijken door Zich garant te stellen voor rentebetaling en aflossing van de door de vennootschappen bij derden te leenen gelden. Hiermede is aan de vennootschappen de gelegenheid geboden, leeningen aan te gaan op de open geldmarkt.

Naast de reeds bestaande vennootschappen te Semarang, Cheribon, Batavia, Soerabaja, Makassar, Buitenzorg, Soekaboemi, Palembang, Pekalongan, Tegal, Modjokerto en Madioen, werd in 1930 overgegaan tot oprichting van dergelijke vennootschappen in samenwerking met de gemeenten Manado, Pasoeroean, Padang en Probolinggo, zoodat thans in het geheel 16 naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting in het leven zijn geroepen.

### Ziekenverzorging.

a. *Organisatie.* Met betrekking tot de ziekenverzorging in Nederlandsch-Indië is als leidinggevend principe aanvaard, dat het Gouvernement zich geleidelijk zal losmaken van alle directe bemoeienis met de oprichting en instandhouding van ziekenhuizen, voor zoover deze niet noodzakelijk zijn voor de opleiding van geneeskundig en hulppersoneel, dan wel voor de verpleging van zieken, wier geneeskundige behandeling door het Gouvernement moet blijven geschieden of voor wie geen andere gelegenheid ter erlanging van ziekenhuisverpleging aanwezig is.

Instede van bouw en exploitatie van ziekenhuizen door het Gouvernement wordt dus eene ruime ontplooiing van het particulier dan wel lokaal initiatief op dit gebied beoogd. Dit richting gevende principe bracht niet de bedoeling mee om nu in eens alle gouvernementen-ziekenhuizen te sluiten, maar langs den weg van geleidelijken overgang aan het particulier dan wel aan het lokaal initiatief de taak der ziekenzorg over te dragen.

Ondanks de aanmoediging van het particulier of lokaal initiatief heeft het beoogde doel, met name de geleidelijke losmaking van den Dienst der Volksgezondheid van de bemoeienis met de individueele ziekenbehandeling, niet die vlucht genomen, welke men aanvankelijk verwachtte. Deze omstandigheid heeft er toe bijgedragen, dat genoemde Dienst aan de Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen later meer aandacht is gaan schenken en dat men hier en daar is overgegaan tot verbetering van de ziekeninrichtingen, ten einde haar meer in overeenstemming te brengen met de moderne eischen van ziekenbehandeling.

Behalve op het gebied van de individueele ziekenbehandeling in algemeene ziekenhuizen, heeft de Overheid het particulier initiatief krachtig ondersteund, waar het zich bezig houdt met de verpleging of verzorging van lijders aan tuber-



culose en lepra, zoomede van opiophagen. Ook worden tegemoetkomingen verleend aan vacantiëkolonies, die bedoeld zijn als herstellingsoorden voor zieke en zwakke kinderen, terwijl een proef, genomen met de verzorging van zwakzinnigen door het particulier initiatief, wordt gesteund door een subsidie aan de Vereeniging „Zendingsonderneming” te Temanggoeng.

In tegenstelling met de ziekenhuisverzorging, waarvoor het particulier initiatief belangrijke ondersteuning van Landswege ontvangt, bestaat voor de poliklinische behandeling van patiënten geen subsidieregeling. Het ontbreken van eene subsidieregeling op dit gebied beteekent echter niet, dat de poliklinische behandeling van patiënten, voor zoover zij door particuliere vereenigingen of zendingscorporaties is ter hand genomen, in het geheel niet van Landswege wordt gesteund. Waar bedoelde poliklinieken uitgaan van of verband houden met van Landswege ondersteunde particuliere ziekeninrichtingen, bestaat die steun uit een subsidie in natura in den vorm van genees- en verbandmiddelen, welke naar behoefte gratis worden verstrekt.

Op plaatsen, waar door het particulier initiatief in de behoefte aan poliklinische behandeling niet wordt voorzien, is de Dienst der Volksgezondheid overgegaan tot het instellen van Landspoliklinieken.

b. *Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen.* Te Batavia, Semarang en Soerabaja bestaan centrale burgerlijke ziekeninrichtingen van het Gouvernement.

De behandeling van zieken in de ziekeninrichtingen te Batavia en Soerabaja is dienstbaar gemaakt aan de opleiding van geneeskundig en inheemsch verplegend personeel; die te Semarang leidt uitsluitend inheemsch verplegend personeel op.

Deze ziekeninrichtingen zijn, gelijk alle overige Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen, bestemd voor verpleging van personen van alle landaarden, wier mogelijkheid tot opname krachtens de bepalingen van het daarvoor geldend reglement gebonden is aan bepaalde welstandsgrenzen, die niet hooger zijn dan een maandelijksch inkomen van f 500.

Wat het jaar 1930 betreft, vallen voor deze ziekeninrichtingen geen vermeldenswaardige gebeurtenissen te vermelden. Een indruk van de exploitatie geeft het volgens vergelijkend overzicht over 1929 en 1930.

Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen.	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patiënten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde kosten per verpleegdag.		Totale kosten.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
Batavia . . . . .	1 000	1 000	889	888	324 904	307 456	f 3,10	f 3,33	f 1 009 914	f 1 024 777
Semarang . . . . .	642	642	380	445	188 639	161 849	3,91	3,29	543 317	532 974
Soerabaja . . . . .	1 000	1 000	728	763	266 204	278 350	3,27	3,05	872 736	849 020

c. *Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen.* Op het eind van 1930 bedroeg het aantal door het Gouvernement onderhouden ziekeninrichtingen op Java en Madoera 46 en in de Buitengewesten 31.

In den loop van het verslagjaar werden 2 ziekeninrichtingen opgeheven, nl. die te Bodjonegoro wegens omzetting in een zendingshospitaal en die te Medan wegens de oprichting van een gemeentelijk ziekenhuis.

Voor zoover de formatie van het geneeskundig en verplegend personeel van den Dienst der Volksgezondheid zulks toeliet, is in het laatste zevental jaren voortdurend gestreefd naar eene verruiming van de personeelsbezetting, ten einde deze inrichtingen meer het cachet te geven van hospitalen en de slechte reputatie, welke zij hadden als voormalige ziekeninrichtingen voor zieke prostituées, op te heffen. Hand in hand daarmee gingen gepaard verbetering en herstelling der gebouwen, eene betere ligging en eene doelmatiger voeding van de patiënten. Ook in 1930 werd met het treffen van genoemde maatregelen, voor zoover de tot



uiterste bezuiniging nopende stand van 's Lands geldmiddelen zulks toeliet, voortgegaan.

Indien men de in de vorige paragraaf besproken Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen mederekent, hadden de door het Gouvernement beheerde ziekeninrichtingen in totaal een capaciteit van 6979 bedden.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1929 en 1930 van de beheersuitkomsten van alle Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen van geheel Nederlandsch-Indië.

Totaal capaciteit der Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde kosten per verpleegdag.		Totale kosten.	
1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
4 577	4 337	3 251	3 295	1 186 556	1 202 894	f 1,12	f 1,14	f 1 338 232	f 1 381 422

d. *Gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen.* Ingevolge de subsidie-regeling in I. S. 1928 n°. 540 worden de gesubsidieerde ziekeninrichtingen onderscheiden in ziekenhuizen en hulpziekenhuizen, eene onderscheiding, welke voornamelijk gebaseerd is op het al of niet dagelijks beschikbaar zijn van een bevoegd geneeskundige.

De behoefte aan ziekenhuisverpleging doet zich in Nederlandsch-Indië, zooals begrijpelijk is, niet overal in dezelfde mate gevoelen. Deze behoefte immers wordt niet alleen bepaald door den algemeenen gezondheidstoestand in een bepaalde streek, doch ook — en wellicht in nog veel grooter mate — door de belangstelling en het vertrouwen, dat de inheemsche bevolking stelt in de Westersche geneeskunde.

Het oprichten van volledig geëquipeerde ziekenhuizen in landstreken, waar de Westersche cultuur haar intrede nauwelijks gedaan heeft, zou uit een oeconomisch en finantieel oogpunt niet te verdedigen zijn, omdat de bevolking van zulke landstreken niet klaar staat om de zegeningen van de Westersche geneeskunde in voldoende mate te apprecieeren. In zulke landstreken moet voorshands worden volstaan met het oprichten van eenvoudig ingerichte hulpziekenhuizen onder leiding van medische hulpkrachten, die in staat zijn tot het verleenen van eenvoudige geneeskundige hulp. Deze hulpziekenhuizen zijn dan te beschouwen als vooruit geschoven posten van den eigenlijken medischen arbeid onder de bevolking.

Eene goede organisatie van het ziekenhuiswezen eischt echter, dat deze hulpziekenhuizen, waar mogelijk, steunen op door bevoegde geneeskundigen beheerde ziekenhuizen en onder medische leiding staan van de aan laatstbedoelde inrichtingen verbonden geneesheeren of van andere geneesheeren in de nabijheid.

Deze gedachte is op zeer vruchtdragende wijze in praktijk gebracht door de medische zending op Java, voornamelijk in het gouvernement Jogjakarta. Met het Petronella-hospitaal ter hoofdplaats als operatiebasis zijn op verschillende plaatsen in dat gewest een twaalfstal hulpziekenhuizen opgericht, die in organisch verband staan tot het moederhospitaal. Deze hulpziekenhuizen zijn eenvoudig in hun opzet, en weinig kostbaar, wat bouw en exploitatie betreft, om zoo, beter dan met een volledig geëquipeerd ziekenhuis mogelijk is, te passen bij het uit een oeconomisch oogpunt eenvoudige desa-milieu.

Einde 1930 waren in geheel Nederlandsch-Indië 48 ziekenhuizen en 42 hulpziekenhuizen. Deze aantallen bedroegen voor 1929 respectievelijk 47 en 42. Van deze ziekeninrichtingen worden 43 beheerd door Protestantsche Zendingscorporaties of vereenigingen, 6 door de Rooms-katholieke Missie, 4 door het Leger des Heils, 3 door het Sultanaat Jogjakarta, 5 door negri's of marga's en 28 door particuliere vereenigingen.

De totale capaciteit van alle gesubsidieerde ziekenhuizen en hulpziekenhuizen bedroeg 5714 bedden.



Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de jaren 1929 en 1930 betreffende de aan de belangrijkste ziekeninrichtingen verleende geldelijke tegemoetkomingen.

Ziekeninrichting te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per dag.		Totale subsidie.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
Blora . . . . .	95	95	161	141	54 935	51 331	f 0,74	f 0,76	f 40 507	f 38 841
Jogjakarta (Petronella) .	280	280	347	355	126 621	129 862	0,87	0,82	110 639	107 506
Soerakarta (Zending) .	208	208	244	253	92 852	94 772	0,76	0,77	70 837	72 952
Soerakarta (Vereen. Ziekenzorg) . . . . .	156	156	154	143	56 008	51 926	0,69	0,83	38 901	43 320
Poerbolinggo . . . . .	109	109	130	130	47 601	47 419	0,73 <sup>5</sup>	0,71	35 045	33 626
Poerworedjo . . . . .	156	156	156	160	56 906	58 490	0,71	0,74	40 215	43 076
Keboemen . . . . .	159	159	181	186	65 480	67 281	0,67	0,68	45 172	45 494
Kelet . . . . .	119	119	89	105	28 855	33 174	0,81	0,66	23 452	25 147
Modjowarno . . . . .	176	176	226	213	82 272	105 853	0,72 <sup>5</sup>	0,61	59 652	64 577
Tjepoe . . . . .	124	124	151	120	51 955	43 690	0,57	0,68	31 577	29 575
Balige . . . . .	75	75	131	142	47 767	51 762	0,61	0,62	29 348	32 156
Pearadja . . . . .	51	51	116	101	42 442	37 667	0,64	0,72	27 237	27 236

e. *Gesubsidieerde locale ziekeninrichtingen.* Ziekeninrichtingen in beheer bij provincies, gemeenten of andere zelfstandige gemeenschappen, welke subsidie van het Land ontvangen op den voet van de plaatselijke ziekeninrichtingen-regelen (I. S. 1917 n<sup>o</sup>. 229), zijn gevestigd te Bandoeng (gemeentelijk), te Garoet, Tasikmalaja en Indramajoe (provinciaal — provincie West-Java), Soekaboemi (gemeentelijk), Cheribon (gemeentelijk), Banjoemas, Tegal en Koedoes (provinciaal — provincie Midden-Java), Pamekasan (provinciaal — provincie Oost-Java), Pasoeroean (gemeentelijk) en te Kajoeagoeng (Plaatselijken Raad van Komering-hilir).

Bovendien werd in 1930 te Medan een gemeentelijk ziekenhuis in exploitatie genomen, in verband waarmede de Gouvernements burgerlijke ziekeninrichting aldaar (het z.g. Mannenhospitaal) gesloten werd.

In totaal kunnen in de gesubsidieerde locale ziekeninrichtingen worden opgenomen 1498 patiënten.

Wegens gebrek aan de noodige gegevens kan geen vergelijkend overzicht over de jaren 1929 en 1930 worden gegeven betreffende de beheersuitkomsten, verleende subsidies, enz., weshalve hieronder slechts de gegevens over 1929 volgen.

Ziekenhuis te:	Capaciteit.	Gemiddeld aantal patienten per dag.	Totaal aantal verpleegdagen.	Gemiddeld subsidie per verpleegdag.	Totale subsidie.
Bandoeng . . . . .	214	163	59 584	f 1,77	f 105 209
Garoet . . . . .	188	177	64 468	0,76	49 113
Tasikmalaja . . . . .	184	195	71 093	0,90	63 577
Indramajoe . . . . .	70	51	18 489	1,05	19 416
Soekaboemi . . . . .	112	67	24 547	1,15	28 161
Cheribon . . . . .	197	151	55 019	1,13	62 019
Banjoemas . . . . .	169	115	41 970	0,79	33 324
Tegal . . . . .	76	69	25 042	1,23	30 586
Koedoes . . . . .	102	113	41 223	0,74	30 868
Pamekasan . . . . .	58	78	28 570	0,58 <sup>5</sup>	16 723
Pasoeroean . . . . .	112	42	15 251	0,90	13 685
Kajoeagoeng . . . . .	16	13	4 725	0,43	2 055



f. *Vacantiekolonies en herstellingsoorden.* Ten behoeve van de oprichting en instandhouding van herstellingsoorden voor zieke en zwakke kinderen kunnen subsidies uit 's Lands kas worden verleend (I. S. 1922 n°. 400).

Herstellingsoorden, die van Landswege worden ondersteund, treft men aan te Soekaboemi, Salatiga, Malang en Raja (Oostkust van Sumatra).

De jaarlijks aan deze inrichtingen bestede tegemoetkomingen bedroegen over 1929 voor Soekaboemi f 2771, Salatiga f 7634, Malang f 6095 en Raja f 1358.

Over 1930 waren de gegevens bij het afsluiten van dit Verslag nog niet volledig binnengekomen.

g. *Verpleging van psychisch minderwaardigen te Temangoeng.* De ondersteuning van de Vereeniging „Zendingsonderneming” te Temangoeng (Midden-Java), waarmede reeds in 1920 een aanvang is gemaakt, was bedoeld als een proef om de verzorging van zwakzinnigen, voor wie op grond van medische overwegingen geen mogelijkheid tot opname in een krankzinnigengesticht bestaat, over te laten aan het particulier initiatief.

Waar deze inrichting voorziet in een sterk gevoelde behoefte aan eene verplegingsmogelijkheid voor psychisch minderwaardigen, kan de proef als geslaagd worden beschouwd.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht betreffende deze inrichting over 1929 en 1930.

Capaciteit.		Aantal verpleegden per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Totale subsidie.	
1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
90	90	54	51	1 9723	1 8887	f 8 910	f 8 535

h. *Sanatoria voor longlijders.* Met de bestrijding van de tuberculose in Nederlandsch-Indië heeft zich belast de te Batavia gevestigde Centrale Vereeniging tot Bestrijding der Tuberculose in Nederlandsch-Indië, welke sanatoria voor longlijders beheert te Batoe (Oost-Java), te Patjet en Tjisaroea (West-Java).

Ten behoeve van de twee eerstgenoemde sanatoria ontvangt de Vereeniging van Landswege eene ondersteuning ten bedrage van 3/4 deel van het tekort op de exploitatiekosten (I. S. 1921 n°. 17, juncto I. S. 1924 n°. 563).

In verband met het bijzonder karakter van de inrichting te Tjisaroea, in feite eene Landsinrichting, welke in beheer is gegeven aan de Centrale Vereeniging, worden aan dit sanatorium de gemaakte kosten tot nu toe volledig vergoed. Het ligt echter in de bedoeling ook deze inrichting op denzelfden voet te subsidieeren als de beide andere.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de jaren 1929 en 1930.

Sanatorium te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patiënten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
Batoe . . . .	25	25	19	20	6954	7412	f 0,55	—	f 3 850	nog niet toegekend.
Patjet . . . .	50	50	34	41	12486	14809	0,84	f 1,12	10 676	f 16 614
Tjisaroea . .	50	71	51	68	18628	24930	1,01	0,89	18 945	22 436



Het verschil in subsidie per verpleegdag moet verklaard worden, doordat in Batoe het aantal beter gesitueerde patienten relatief grooter is dan in Patjet en Tjisaroea, waardoor de inkomsten belangrijker zijn.

i. *Leprozengestichten.* Van de in Ned.-Indië bestaande leprozerieën, welke exploitatie-uitgaven ten laste van de Landsbegroting worden gebracht, zijn die te Pelantoengan (Midden-Java) en te Semaroeng ter hoofdplaats Soerabaja (Oost-Java) Landsinrichtingen, waarvan het beheer contractueel is opgedragen aan het Leger des Heils. Daarnaast wordt uit 's Lands kas subsidie verleend aan leprozerieën te Donoredjo (Midden-Java), te Saolar (Oost-Java), te Koendoer (Palembang), te Hoetasalem en Sitoemba (Tapanoeeli), te Poeloe Sitjanang en Lao Si Momo (Oostkust van Sumatra), te Poeloe Poamat (Atjeh en Onderhoorigheden), te Amboina (gouvernement der Molukken) en te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo). Van deze inrichtingen is die te Pelantoengan de eenige, waar patienten van Europeeschen landaard worden verpleegd, een omstandigheid, die hoogere verpleegkosten met zich medebrengt.

In totaal was in alle leprozerieën te zamen in Ned.-Indië gelegenheid tot opname van 2728 patienten.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1929 en 1930 betreffende die inrichtingen, waarvan gegevens beschikbaar zijn.

Leprozerie te:	Gemiddeld aantal patiënten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
Batoehitam . . . . .	7	6	2 647	2 033	f 0,58	f 0,66	f 1 533	f 1 354
Singkawang . . . . .	51	61	18 749	22 230	0,65	0,76	12 286	17 081
Sitoemba . . . . .	50	68	18 454	25 002	0,29	0,34	5 531	8 539
Donoredjo . . . . .	166	135	60 590	49 324	0,30	0,30	18 252	14 800
Hoetasalem . . . . .	477	448	174 358	163 618	0,29	0,32	51 359	52 396
Amboina . . . . .	114	125	41 724	45 573	0,47	0,48	19 976	22 045
Poeloe Poamat . . . . .	47	50	18 408	18 141	0,42	0,43	7 809	7 800
Lao Si Momo . . . . .	437	390	159 505	141 335	0,37	0,38	60 000	53 845

j. *Poliklinieken.* Over het algemeen bestaat het streven de ouderwetsche poliklinieken, die veel aan reisgelden kostten, maar weinig effectief nut voor de bevolking opleverden, te vervangen door vaste poliklinieken, waar, onder contrôle van een ambtelijk arts, een zelfstandig geplaatste mantri-verpleger 1ste klasse dagelijks spreekuur voor de bevolking houdt. De werkzaamheid van den arts beperkt zich dan tot het controleeren van den mantri één à twee malen per week, waarbij dan tevens de nieuwe patienten worden nagezien en de noodige aanwijzingen worden gegeven inzake behandeling en eventueele opneming in het ziekenhuis ter hoofdplaats.

In den laatsten tijd bestaat van de zijde van de Regentschapsraden een zeer te waardeeren streven deze poliklinieken beter uit te rusten door oprichting van polikliniekgebouwen, e.q. met mantri-woning, waarbij tevens gezorgd wordt voor aanschaffing van behoorlijk meubilair, aanstelling van een koelie voor het schoonhouden, enz.

Waar dit het geval is, worden door den Dienst der Volksgezondheid onderhandelingen aangeknoopt om de poliklinieken te laten overnemen door de Regentschapsraden. Het Land zorgt dan voor de regelmatige bezoeken van den arts en voor den mantri; het Regentschap voor de rest, n.l. onderhoud van gebouw en inventaris, genees- en verbandmiddelen en koelies.



**Krankzinnigenverzorging.**

Nieuwe inrichtingen voor krankzinnigen werden in 1930 niet geopend, doch wel werd de verpleegcapaciteit van de bestaande inrichtingen aanmerkelijk uitgebreid, n.l. met  $\pm$  600 bedden.

Einde 1930 waren 8075 bedden beschikbaar, als volgt verdeeld over de inrichtingen:

*Krankzinnigengestichten.*

Gesticht te Buitenzorg met 1764 bedden.

Gesticht te Lawang met 2742 bedden.

Gesticht te Magelang met 1294 bedden.

Gesticht te Sabang met 1222 bedden.

*Doorgangshuizen.*

Doorgangshuis te Batavia met 306 bedden.

Doorgangshuis te Semarang met 250 bedden.

Doorgangshuis te Solo met 130 bedden.

Doorgangshuis te Soerabaja met 165 bedden.

*Verpleegtehuizen.*

Verpleegtehuis te Loeboekpakam (Oostkust van Sumatra) met 60 bedden.

Verpleegtehuis te Padang (Sumatra's Westkust) met 32 bedden.

Verpleegtehuis te Palembang met 26 bedden.

Verpleegtehuis te Bandjermasin met 24 bedden.

Verpleegtehuis te Makassar met 30 bedden.

Verpleegtehuis te Manado met 30 bedden.

Hiervan waren op eind 1930 7902 plaatsen bezet, waarvan 650 door Europeanen, 6223 door Inheemschen en 1029 door Vreemde Oosterlingen.

Het verloop der patienten in de krankzinnigengestichten (doorgangshuizen en verpleegtehuizen niet medegerekend) over 1930 blijkt uit den volgende staat.

		Opgenomen gedurende 1930.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Totaal bevolking op 31 December 1930.
Europeanen	mannen	105	53	33	38	401
	vrouwen	54	11	11	14	250
Inheemschen	mannen	1037	456	228	104	3352
	vrouwen	466	278	75	32	2166
Vreemde Oosterlingen	mannen	204	78	42	20	527
	vrouwen	50	17	11	7	182
Totaal . . .		1916	893	400	215	6878

In het algemeen is de lichamelijke gezondheidstoestand van de gestichtsbewoners gunstig te noemen en de mortaliteit betrekkelijk niet hoog ( $\pm$  5%).

**Pharmaceutische aangelegenheden.**

Einde 1930 werd in Ned.-Indië particuliere receptuur uitgeoefend in 71 apotheken, waaronder 7 militaire apotheken en 3 apotheken voor inwendigen dienst. In de 61 eigenlijke apotheken werkten 184 assistenten.

Het toezicht en de inspectie op deze apotheken van Overheidswege moesten zich grootendeels tot Java beperken. De aanstelling van gewestelijke pharmaceutische inspecteurs moest met het oog op den toestand van 's Lands financiën tot betere tijden worden uitgesteld.



F. JEUGDZORG.

**Kinderbescherming.**

a. *Zorg voor weezen en verlaten kinderen.* Ten aanzien van de zorg voor weezen en verlaten kinderen heeft de Indische Regeering het standpunt ingenomen, dat de oprichting van weeshuizen — evenals die van inrichtingen van weldadigheid ten behoeve van volwassen armlastigen — niet van de Overheid behoort uit te gaan, doch van het particulier initiatief. Waar noodig verleent Zij evenwel tegemoetkomingen in de exploitatiekosten van deze inrichtingen, terwijl ook door toekenning van een aandeel in de groote geldloterijen steun wordt verleend.

Bij de toekenning van deze subsidies wordt dus uitgegaan van het beginsel, dat op het terrein van het armwezen alle Overheidshulp subsidiair behoort te zijn, slechts optredend als de overige hulpbronnen (familie, kerk, maatschappelijke kring) niet of niet in voldoende mate vloeien.

De bouw van weeshuizen is als regel uit bijdragen van particulieren of uit aandeelen in groote geldloterijen bekostigd. In den laatsten tijd is het ook een enkele maal voorgekomen, dat de Regeering voor de bouw- en de eerste inrichtingskosten van een weeshuis een subsidie verleende van hoogstens  $\frac{3}{4}$  van de kosten van het door Haar goedgekeurde bouwplan. De Landsbijdragen in de exploitatiekosten der weeshuizen worden voornamelijk verleend als tekortdekkingen naar een zekeren maatstaf en tot een bepaald maximum op de tevoren door de afdeeling Tucht-, Opvoedings- en Armwezen nauwkeurig onderzochte verantwoordingsstukken. Enkele gestichten ontvangen subsidie in den vorm van een bepaald bedrag per maand en per verpleegde tot een zeker maximum verpleegmaanden. Ook bij deze gestichten wordt het financieel beheer jaarlijks onderzocht door gemelde afdeeling.

De contrôle op de gestichten berust bij de afdeeling Tucht-, Opvoedings- en Armwezen van het Departement van Justitie. De inspecteurs van dezen dienst bezoeken de gestichten geregeld en stellen een onderzoek in naar het financieel beheer en de overige administratie (registreering der verpleegden, der ziektegevallen, van den inventaris, enz.), het gevolgde stelsel van opvoeding, de opgelegde straffen, de nazorg voor de ontslagenen, enz. Het Hoofd van het Tucht-, Opvoedings- en Armwezen geeft dan in verband met de bij hem ingediende rapporten de vereischte aanwijzingen.

In de gestichten worden opgenomen weezen en verlaten kinderen van Europeeschen, Inheemschen en Chineeschen landaard, die niet uit eigen middelen in hun onderhoud kunnen voorzien. Zij ontvangen alle lager en daarna voor een klein deel middelbaar, voor het meerendeel voornamelijk technisch of landbouwonderwijs. Het gestichtsbestuur biedt tevens de helpende hand om deze jongelieden na beëindiging van hunne opvoeding een plaats in de maatschappij te verschaffen.

Het aantal van de op dit terrein werkende gestichten van verschillende soort, die vrijwel alle in 1930 door het Land werden ondersteund, hetzij door uitkeering van gelden uit loterijen, hetzij door toekenning van subsidies, is met het aantal van de daarin opgenomen kinderen vermeld in den volgenden staat.

	Aantal.	Aantal verpleegden aan het einde van 1930.
Katholieke gestichten voor Europeesche weezen en verlaten kinderen .....	11	1505
Katholieke gestichten voor Chineesche weezen en verlaten kinderen .....	6	305
Protestantsche gestichten voor Europeesche weezen en verlaten kinderen .....	14	2076
Protestantsche gestichten voor Inlandsche weezen en verlaten kinderen .....	4	639



	Aantal.	Aantal verpleegden aan het einde van 1930.
Neutrale gestichten voor Inlandsche weezen en verlaten kinderen .....	1	188
Chineesche gestichten voor Chineesche weezen en verlaten kinderen .....	1	21
Mohammedaansche gestichten voor Inlandsche weezen en verlaten kinderen .....	4	73

b. *Civielrechtelijke dwangopvoeding.* De burgerlijke kinderwetgeving werd einde 1927 in Nederlandsch-Indië ingevoerd. Met haar deed ook het instituut der voogdijraden zijn intrede.

De voogdijraden bestaan in Indië uit de weeskamers, aangevuld met een door den Gouverneur-Generaal te bepalen aantal leden. Zij worden aangetroffen te Padang, Medan, Makassar, Batavia, Semarang en Soerabaja.

Tot ontzetting of ontheffing van de ouderlijke macht werd in 1930 overgegaan in 13 gevallen. De overgrootste meerderheid van de betrokken minderjarigen werd onder voogdij van liefdadige instellingen gesteld en, wegens het niet of in geringe mate beschikbaar zijn van daartoe geëigende gezinnen, in gestichten opgevoed.

Aan subsidie voor de opvoeding van voogdijkinderen werd een bedrag van f 47 166 verleend.

Ook deze tak van socialen arbeid staat, evenals de sub c te noemen, onder contrôle en leiding van de afdeeling Tucht-, Opvoedings- en Armweezen van het Departement van Justitie.

c. *Het instituut der Gouvernementspupillen.* De Regeering heeft bepaald, dat voor een aantal van ten hoogste 390 Europeesche knapen en jongelieden de gelegenheid wordt opengesteld om als Gouvernementspupil op 's Lands kosten in een particulier gesticht te worden verpleegd, opgevoed en voor een passenden maatschappelijken werkring opgeleid.

Voor aanwijzing tot Gouvernementspupil komen in aanmerking jongelieden van 6 tot 18 jaar en wel in de eerste plaats (kosteloos) zoons van in dienst zijnde Europeesche militairen beneden den rang van officier en van in dienst overleden, gepensioneerde of wel gegageerde Europeesche militairen behorende of behoord hebbende tot de zee- of landmacht, zoomede, voor zooveel daarna nog plaatsen beschikbaar zijn, andere jongelieden van Europeesche afkomst in Nederlandsch-Indië geboren en gevestigd; deze laatste categorie kosteloos, indien hunne ouders of voogden een inkomen genieten van niet meer dan f 75 's maands, en overigens tegen betaling aan den Lande van een bedrag, dat per hoofd de som van f 30 's maands niet te boven gaat.

Tegen het einde van 1930 waren in verschillende liefdadigheidsgestichten 368 Gouvernementspupillen aanwezig. Voor hunne opvoeding werd door het Gouvernement f 102 725 aan deze inrichtingen uitbetaald.

### Internaatswezen.

Ofschoon reeds vóór 1913 aan de Hoofden-scholen (opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren) te Magelang, Probolinggo en de Kweek-school voor onderwijzers te Soerakarta internaten waren verbonden, heeft het internaatswezen als algemeen vraagstuk in Nederlandsch-Indië eerst in dat jaar door de reorganisatie van het Inlandsch onderwijs en de daarmede gepaard gaande uitbreiding van het aantal instellingen voor verdergaand onderwijs aan Inheemschen op Westerschen grondslag meer algemeene beteekenis gekregen. Immers het was duidelijk, dat het aan deze inrichtingen gegeven onderwijs slechts bevredigende resultaten kan opleveren, indien de Inheemsche leerlingen huisvesting konden vinden in eene omgeving, waar zij geregeld beschaafd Nederlandsch hooren en moeten spreken. In verband hiermede zijn aan vele Gouvernementsinstellingen voor verdergaand onderwijs aan inheemschen, waarvan de leerlingen door aard en doel der opleiding of door plaatselijke omstandigheden



zijn aangewezen op van Gouvernementswege verschaftte gelegenheid tot huisvesting, internaten verbonden.

De voortdurende uitbreiding van Gouvernementsinrichtingen voor verdergaand onderwijs, waaraan geen internaat was verbonden, maakte ook met betrekking tot die scholen, waarvan de leerlingen meerendeels niet afkomstig zijn van de plaats, waar de onderwijsinrichting is gevestigd, eene voorziening noodzakelijk. Te dien einde is overgegaan tot toekenning van subsidies aan particuliere vereenigingen of instellingen, die hetzij van Landswege gesubsidieerde scholen voor verdergaand onderwijs in stand houden, waaraan internaten zijn verbonden, dan wel afzonderlijke kosthuizen onderhouden, toegankelijk voor studeerende jongelieden van alle landaarden.

Op dezen grondslag is in 1929 aan de vereeniging „Studentenhuis Batavia” het gebouwcomplex der voormalige rechtsschool te Batavia in bruikleen afgestaan, terwijl een leeraar van het middelbaar onderwijs van Landswege beschikbaar is gesteld om als directeur van deze inrichting op te treden en in bepaalde gevallen tot een vastgesteld maximum een bijdrage wordt gegeven in de kosten van huisvesting, voeding, enz. van onder dienstverband studeerenden.

Voorts wordt onder bepaalde voorwaarden subsidie verleend aan internaten en kosthuizen, die waarborg bieden voor eene goede lichamelijke en geestelijke verzorging en niet geëxploiteerd worden als winstgevend bedrijf.

Een daarvoor jaarlijks bij de begroting toegestaan bedrag wordt thans als subsidie voor dit doel verdeeld tusschen 20 particuliere instellingen, waaronder de inheemsche vereenigingen „Soemoer Bandoeng” te Bandoeng, Boedi Oetomo te Jogjakarta en Semarang, Pelindoengan Pladjar te Soerabaja en het Internaat Batavia.

Wat de gesubsidieerde particuliere inrichtingen voor de vorming van Inlandsche leerkrachten voor het Inlandsch lager en Hollandsch-Inlandsch onderwijs betreft, werden in 1930 tegemoetkomingen toegekend in de kosten van huisvesting en levensonderhoud der leerlingen van 3 kweekscholen, 13 normaalscholen, 37 normaalleergangen en 3 fröbelkweekscholen.

Ten behoeve van kosthuizen, verbonden aan ondersteunde bijzondere Hollandsch-Inlandsche meisjesscholen worden volgens eene afzonderlijke regeling eveneens ondersteuning uit 's Lands kas verleend.

Op den voet van deze regeling werden in 1930 tegemoetkomingen verleend ten behoeve van de kosthuizen verbonden aan de Hollandsch-Inlandsche meisjesscholen uitgaande van de Vereeniging voor Javaansche meisjesscholen te Jogjakarta (Koningin Wilhelmina-school), de Vereeniging voor Soendaneesche meisjesscholen te Buitenzorg (Prinses Juliana-school), de Vereeniging tot oprichting en instandhouding van Christelijke scholen en internaten te Soerakarta (Koningin Emma-school), de Vereeniging tot oprichting en instandhouding eener kost- en dagschool voor dochters van Hoofden en aanzienlijken in de Minahasa te Tomohon en de Rheinische Missions Gesellschaft te Barmen (Hollandsch-Bataksche school te Tarotoeng).

Ten slotte werd in 1930 voor elk der leerlingen van de Rooms-katholieke Inlandsche meisjesscholen te Larantoeka, Lela en Haliloetik (Timor en Onderhoorigheden), die van de school kost en inwoning genieten, eene tegemoetkoming verleend van f 4 's maands en ontvingen de Rooms-katholieke ambachtsscholen te Langgoer en Saumlakki (afd. Amboina, gouv. der Molukken) over dat jaar eene tegemoetkoming in de kosten van voeding der inwonende leerlingen.

Internaten, waarvoor geen tegemoetkomingen uit 's Lands middelen worden genoten, zijn verbonden aan verschillende onderwijsinrichtingen, uitgaande van confessioneele of neutrale corporaties.

### Jeugdbeweging.

Naast de Inheemsche jeugdorganisaties, welke in verband met haar beteekenis uit politiek oogpunt bij de behandeling van den inwendigen politieken toestand in beschouwing zijn genomen, is in Nederlandsch-Indië zoowel in de Europeesche als in de Inheemsche en Chineesche samenleving een jeugdbeweging of jeugd-



arbeid ontstaan — de grenzen van hetgeen met name van Protestantsche en Rooms-katholieke zijde voor de jeugd wordt gedaan en van hetgeen uit de jeugd zelf voortkomt zijn zeer moeilijk te trekken —, welke voor het grootste deel nog in de beginperiode van groei verkeert.

De eerste pogingen van Protestantsche zijde om de inheemsche jeugd na het doorloopen van de lagere school in organisaties te vereenigen werden gedaan door Christelijke onderwijzers, voornamelijk op Java. Blijvend resultaat als jeugdorganisatie hadden deze pogingen evenwel niet.

Langzamerhand ontstonden echter op verscheidene plaatsen, met name in Batavia, Solo, de Bataklanden en de Minahasa Christelijke jeugdvereenigingen uitgaande van de jeugd zelf. Te Batavia werd eene vereeniging van Christenstudenten opgericht onder leiding van Dr. C. L. van Doorn, die voor den arbeid onder de Inheemsche jeugd was uitgezonden door de Nederlandsche Christen Studenten Vereeniging (N.C.S.V.). Het werk heeft zich flink ontwikkeld; een permanent clubhuis kon worden ingericht, waar geregeld vergaderingen en cursussen worden gehouden, terwijl men ook een eigen sport- en padvindersond heeft opgericht. De leiding berust thans bij de Bataviasche Vereeniging voor Christelijk jeugdwerk.

Ook de Christelijke Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Solo werd een centrum van jeugd-actie. De omstandigheden waren daarvoor gunstig: een 120-tal jongelieden van verschillende landaard en afkomstig uit verschillende deelen van den archipel, Javanen, Soendaneezen, Batakkers, Chineezers, Minahassers, Amboneezen en Sangireezen, woonden er tezamen in de internaten bij de leeraren. Zij richtten vereenigingen op, gesplitst naar de landaarden. Al deze vereenigingen sloten zich aaneen tot een afdeling Solo van den inmiddels opgerichten „Bond van Vereenigingen van Christen jongeren”, die ook nog elders afdelingen kreeg. De Bond geeft een eigen maandblad uit, Rindoe Dendam geheeten, dat vooral op Java en Celebes wordt gelezen. De leden der Solosche Christelijke jeugdvereenigingen hebben eene groote activiteit naar buiten getoond. In de vacantes werd op Java, in Tapanoeli, Sangi en de Minahasa krachtig propaganda gevoerd. In kleine groepjes trokken zij het land door en belegden samenkomsten, waar zij zelf het woord voerden. Beperkten hunne werkzaamheden zich aanvankelijk tot de Hollandsch-sprekenden, weldra wendden zij zich ook tot de Javaansch-, Maleisch- en Bataksch-sprekende jongeren. Zoo ontstond o. a. de vereeniging Moeda Kristen Djawi, die een eigen blad uitgeeft.

In de Minahasa heeft de Christelijke jeugdbeweging zich zeer snel ontwikkeld. Reeds in 1928 kon te Tomohon eene groote jeugdconferentie worden gehouden. Men heeft daar thans twee „jeugdraden” ingesteld; onder den „Maleischen Jeugdraad” staan de organisaties met Maleisch als voertaal, terwijl de Hollandsch-sprekenden eveneens onder een eigen jeugdraad ressorteeren.

In de Bataklanden werkt op het terrein van de Rijsche Zending Dr. E. Verwiebe, die daartoe door den West-Duitschen Jeugdbond als jeugdleider is uitgezonden. De heer Verwiebe, die zoowel onder de Bataksche dorpsjeugd, als onder de Hollandsch-sprekende jonge Bataks in en buiten de Bataklanden werkt, volgt daarbij de methoden van de z.g. „Arbeitsschule”, waarbij leider en deelnemers in een bijeenkomst door vraag en antwoord gezamenlijk helderheid in bepaalde vraagstukken trachten te verkrijgen. Dit Bataksche werk breidt zich zoowel op Sumatra als in enkele steden op Java sterk uit. Een eigen maandblad, de Soerat Persaoran, wordt uitgegeven.

Voorts verdient nog vermelding hetgeen op het gebied van jeugdwerk wordt gedaan door de „Jeugdcommissie” van den Nederlandsch-Indischen Zendingsbond en het Leger des Heils. De jeugdcommissie organiseert o.m. elk jaar eene jeugdleidersconferentie. Het Leger des Heils werkt onder de jeugd in verschillende plaatsen op Java, Sumatra en Celebes; het heeft hiervoor o.a. een specialen deskundigen officier uit Europa doen overkomen. Ten slotte mag er op worden gewezen, dat den laatsten tijd, sinds 1930, in bijna alle deelen van den archipel door de zorgen der Protestantsche zending jeugdwerk in eenigerlei vorm wordt aangetroffen. In de Molukken zijn het vooral de fluitorkesten, de zangvereenigingen en de voetbalclubs, die zeer in trek zijn. Zoo heeft b.v. bijna



iedere school op Halmahera een eigen voetbalclub. Op Amboina vindt men eveneens vereenigingen voor de bevordering van handenarbeid en voor onderling hulpbetoon. Ook op Nieuw-Guinee is op verschillende plaatsen de voetbalsport zeer populair geworden. De jonge Papoea's hebben er eene groote voorliefde voor. Een der zendelingen had omstreeks 1930 reeds een twaalftal van dergelijke clubs in zijn ressort. Soeroei, op het eiland Japen, Noord-Nieuw-Guinee, heeft reeds eene jeugdvereeniging, Zamen-baharoe geheeten, waar voor de leden — jongemannen van 18 tot 30 jaar — en door dezen onderling naast bijbelstudie o.m. ook onderwerpen van algemeenen aard worden behandeld als b.v. wat kan ieder doen om de malaria te bestrijden, waarom is het nuttig een eigen tuin te hebben, hoe kan men het overtollig stilstaand water uit een kampong verwijderen, hoe wordt een stoomschip gemaakt en hoe ziet het er in andere landen uit? Voor al deze onderwerpen blijkt groote belangstelling te bestaan.

Omtrent het jeugdwerk van de Rooms-katholieke Kerk en van het Indo-Europeesch Verbond konden voor het opmaken van dit Verslag niet tijdig gedetailleerde gegevens worden verkregen.

In verschillende Vicariaten en Prefecturen zijn Rooms-katholieke jeugd-organisaties opgericht. Zoo is in de meeste grootere plaatsen een Katholieke Jongelingenbond (K. J. B.) gevestigd, welke ten doel heeft de leden lichamelijk, geestelijk en godsdienstig te ontwikkelen. Op dezen grondslag worden voetbal-vereenigingen, atletiek-, korfbal- en tenniscubs opgericht, voorts cursussen en clubs, die ten doel hebben zang, muziek, tooneelkunst, welsprekendheid en wetenschap te bevorderen en ten slotte clubs en cursussen, die beoogen zich meer en meer te verdiepen in de kennis van den godsdienst, van het streven der Katholieke actie, enz. Daarnaast werden padvindersonorganisaties gevormd, terwijl men bovendien in verschillende plaatsen congregaties aantreft, waar de leden o.m. worden onderricht over het Rooms-katholieke geloof en hun godsdienstige en zedelijke plichten, vereenigingen dus op uitsluitend godsdienstigen grondslag, die tot direct doel hebben het geestelijk leven der jongelui te verdiepen. Ook missionarissen nemen, waar mogelijk, het jeugdwerk ter hand. In de Apostolische Vicariaten van Nederlandsch-Borneo, Nieuw-Guinee en der Kleine Soenda-eilanden, zoomede in de Apostolische Prefectuur van Celebes bestonden in 1930 verscheidene jongensbonden en congregaties.

Van het Indo-Europeesch Verbond hebben verschillende afdeelingen afzonderlijke jeugdorganisaties, welke de lichamelijke of geestelijke ontwikkeling van de jeugd beoogen.

Van de Chineesche jongeren-organisaties zijn de voornaamste de Ghung Hsioh Tung Chwang Hui-organisaties, vereenigingen van leerlingen van de middelbare scholen, die ten doel hebben te werken en te strijden voor de Groot-Chineesche gedachte en de nieuwe Chineesche cultuur. In verschillende plaatsen op Java en Sumatra zijn deze opgericht, terwijl een eigen, in de Hollandsche taal verschijnend, maandblad wordt uitgegeven. De verschillende plaatselijke Chung Hsioh-organisaties zijn, met een enkele andere, thans vereenigd in den Bond van Vereenigingen van Jong-Chineezers in Indonesië.

Is de Chung Hsioh bestemd voor jongelui, die een Westersche opvoeding hebben genoten, de Shiong Tik Hui is bedoeld als organisatie voor de Maleisch-sprekende jongere Chineezers. Ook deze bond geeft een eigen orgaan uit, dat in het Maleisch is gesteld en den naam draagt Shiong Tik Hui Tsa Chih.

De meeste groote Chineesche scholen hebben voorts een Hak Seng Hwee, hetgeen beteekent: vereeniging van scholieren, waarbij de onderwijzers veelal als adviseurs optreden.

### Padvindersonbeweging.

De Indische padvindersonbeweging ontstond in 1912 te Batavia, oorspronkelijk als deel van een der beide toen bestaande Nederlandsche organisaties. In 1917 werd opgericht de Vereeniging De Nederlandsch-Indische Padvinderson, waaraan in 1918 rechtspersoonlijkheid werd verleend. In 1923 werden de jongensgroepen van deze organisatie officieel erkend en aangesloten bij de wereld-organisatie,



The Boy Scouts International Bureau, terwijl in 1929 hare meisjesgroepen insgelijks werden erkend en aangesloten bij de Guiding- and Girl Scouting World Association.

Eene ingrijpende verandering vond plaats in Augustus 1927 door de oprichting van een permanent werkend algemeen hoofdkwartier te Bandoeng, hetgeen bevorderd werd, doordat van Regeeringswege steun werd verleend aan het opvoedkundig werk der Vereeniging.

Deze beweging, welke, zoowel wat doelstelling als wat organisatie betreft, gelijkwaardig wordt beschouwd aan die in andere landen, stelt zich o. m. ten doel ieder in zijn eigen geloof aan te moedigen; zij verwacht van hare leden plichtsvervulling jegens het wettelijk gezag en staat geheel in den geest van goeden wil en samenwerking met allen. Spel, en in het bijzonder het door den stichter Lord Baden Powell of Gilwell aangegeven woudloopersspel, is haar methode; deze vorm bleek ook in Indië zeer aantrekkelijk voor de jeugd.

Naar aanleiding van de desbetreffende resolutie van den Volkenbond aangaande officieel erkende padvindersorganisaties werden de spoorwegmaatschappijen en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij bereid gevonden leden daarvan voor padvinderswerk reductie te verlenen; eene centrale legitimatie werd daartoe ingevoerd.

In afwijking van den elders ter wereld algemeen gevolgden organisatievorm behooren de jongens- en meisjesgroepen tot eenzelfde rechtspersoon; deze werd statutair echter ingedeeld in twee volkomen gescheiden takken, ieder met eigen hoofdkwartier, terwijl iedere tak volledig werd aangepast aan de verschillende geestelijke en lichamelijke gesteldheid van jongens en meisjes.

Op 1 Januari 1930 verscheen eene handleiding: „Spelregels voor Jongens”. Daarin wordt groote vrijheid gelaten aan allen om, naast het algemeene padvinderswerk, in eigen kring het speciaal karakter van eigen godsdienst, eigen landaard, vereeniging of school ten volle te verwezenlijken onder zelf gekozen leiders en comité's.

De spelregels brachten tevens als nieuwe administratieve instelling de plaatselijke onderafdeelingen; zulk eene onderafdeeling is feitelijk eene plaatselijke padvindersvereeniging van één bepaalden landaard, dan wel eene plaatselijke padvindersvereeniging uitgaande van een andere rechtspersoon dan de N.I.P.V. Aldus werd de afdeeling min of meer een plaatselijke padvindersbond, en bleef in de verschillende kringen het „zelf doen” bewaard. Eene voorloopige uitgave van de „Spelregels voor Meisjes” verscheen eveneens.

Het trainingscentrum Gilwell-Dago bij Bandoeng gaf den 5den practischen cursus voor leiders; in het najaar werden bovendien een 10-tal plaatselijke leiderscursussen gegeven, welke laatsten ook voor niet-leden openstonden.

De hier bedoelde officieel erkende padvindersbeweging bestond op het eind van 1930 uit: de Padvindersbond (jongenstak) met 31 afdeelingen — waarvan 22 op Java, 3 op Sumatra, 2 op Celebes, 3 op Borneo, 1 op Timor — en in totaal 66 groepen, zoomede het Meisjesgilde (meisjestak) met 9 afdeelingen — waarvan 7 op Java, 1 op Sumatra, 1 op Celebes — en in totaal 18 groepen.

Geldt het hierboven gezegde dus de bij het Wereldverband van Lord Baden Powell aangesloten — en daardoor officieel erkende — N.I.P.V., daarnaast vindt men nog tal van andere niet bij het Wereldverband aangesloten inheemsche padvindersgroepen, uitsluitend bestaande uit inheemsche jongelieden en onder inheemsche leiding, welke tezamen kunnen worden aangeduid als de inheemschnationalistische padvindersbeweging, waaraan reeds in de Mededeelingen van de Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang van 1928 en van 1929 (Indisch Verslag van die jaren) beschouwingen zijn gewijd.

Aanvankelijk zag men verschillende organisaties naast elkaar, vrijwel zonder eenig onderling verband, die bovendien dikwijls, naast algemeene padvindersbeginselen, een eigen doel nastreefden. Daarbij heerschte er een tekort aan ervaren leiders. Dikwijls waren het politieke partijen, die padvindersvereeningen gingen oprichten of steunen.

Daarnaast waren er andere organisaties, geleid of gesteund door politiek meer gematigde dan wel confessioneele groepen, die de beginselen van de padvinderij



in het algemeen op juiste wijze in toepassing brachten, terwijl zij tevens over deskundige leiders beschikten. De hierbedoelde organisaties waren o.m. de „Pandoe Kebangsaan" van Jong-Java, de „Javaansche Padvinders Organisatie", de „Natipij" (Nationaal Islamitische Padvinderij) van den Jong Islamieten Bond en „Hizboel Wathon" van Moehammadijah.

Intusschen deed ook in de inheemsche padvinderswereld de eenheidsgedachte haar intrede, door de totstandkoming, in 1928, van eene federatie van verschillende padvindersverenigingen: de P.A.P.I. (Permoefakatan Antera Pandoe Indonesia), waarbij de meeste organisaties zich aansloten met uitzondering evenwel van Moehammadijah's „Hizboel Wathon", dat zich afzijdig hield. Het jaar 1930 kenmerkte zich, evenals in de geheele inheemsche jeugdbeweging, ook in de inheemsche padvindersbeweging door een algemeen streven naar fusie. De federatie-idee voldeed niet meer. Men verlangde meer, namelijk algeheele unificatie. In December 1929 had de fusie-gedachte op eene conferentie tusschen de hoofdbesturen van de voornaamste padvindersorganisaties volle instemming gevonden. Daar echter enkele padvindersverenigingen zich in de eerste plaats op godsdienstige basis wenschten te organiseren, werd besloten tweeërlei fusie te doen plaats vinden, n.l. *a.* van de inheemsche padvindersorganisaties op uitsluitend nationalen grondslag; *b.* van de confessioneele organisaties.

De sub *a* genoemde groep, bestaande uit de I.N.P.O., de Pandoe Kebangsaan en de Pandoe Pemoeda Soematera, is terstond begonnen de genomen besluiten door te voeren. Op 13 September 1930 werd haar fusie bekrachtigd. De organisatie, die den naam „Kepandoean Bangsa Indonesia" heeft gekregen, telt  $\pm$  2500 leden.

De confessioneele groep, gevormd door de Natipij en de S.I.A.P. (Sarekat Islam Afdeling Pandoe) heeft blijkbaar meer moeite om tot de voorgenomen fusie te geraken. Tot nu toe is het bij de plannen gebleven. Komt de fusie tot stand, dan zal zij  $\pm$  1600 leden omvatten.

Moehammadijah wenscht haar padvindersvereniging, de „Hizboel Wathon" (numeriek de grootste inheemsche padvindersorganisatie) buiten elke federatie of fusie te houden.

De inheemsche padvindersbeweging telt haar meeste leden op Java ( $\pm$  7000). Het aantal georganiseerde padvinders op Sumatra is, voor zoover bekend,  $\pm$  1000, in de overige Buitengewesten  $\pm$  300 (Borneo, Celebes, Ambon en Bali).

Van de Chineesche padvindersorganisaties zijn de belangrijkste „Tong Tsoe Koen", gewoonlijk afdelingen van de officieele padvindersbeweging in China, waarbij de onderwijzers der plaatselijke Chineesche scholen veelal als leiders optreden.

### Lichamelijke ontwikkeling.

Het corps leerkrachten voor de lichamelijke opvoeding bestaat deels uit leerkrachten met middelbare bevoegdheid uit Nederland uitgezonden voor de middelbare scholen en de kweekscholen voor onderwijzers, deels uit in Indië opgeleide speciale leerkrachten met de lagere acte gymnastiek (voor mulo-scholen en normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers) of gewone leerkrachten, die tevens gymnastiek en spel onderwijzen aan de scholen, waaraan zij zijn geplaatst.

Bij het nieuwe onderwijsexamen is het vak lichamelijke oefening thans verplichtend. De verkregen bevoegdheid is gelijk te achten aan de acte *j* (beginselen der gymnastiek).

Bij het middelbaar onderwijs is de lichamelijke opvoeding, als gezegd, in handen van middelbaar bevoegde gymnastiekleraren. Behalve aan de hoogere burgerschool te Medan, wordt thans aan alle middelbare scholen dit vak onderwezen in de 1ste t/m de 5de (of 6de) klasse tot een totaal per klasse van respectievelijk 3, 3, 2, 2 en 1 lesuur per week.

Aan de opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren wordt de lichamelijke opvoeding gegeven op denzelfden voet als die aan de hoogere burgerscholen. Het aantal uren per week is 2 per klasse. Al deze scholen zijn tevens internaat, zoodat de lichamelijke oefening ook gebaat wordt door sport en spel in den vrijen tijd.







## G. ARMENZORG.

De bedeelende armenzorg, van Landswege uitgeoefend, bepaalde zich in 1930, evenals in de voorafgegane jaren, tot het doen verdeelen onder de behoeftige Christenen, die niet of niet in voldoende mate uit andere fondsen bedeed worden, volgens de in I. S. 1886 n°. 127 opgenomen regelen, van het één per mille van openbare verkooping en loterijen geheven, van de armengiften door de ambtenaren van den burgerlijken stand gecollecteerd, zoomede van een deel van de 20 % loterijbelasting (I. S. 1923 n°. 351, juncto 1925 n°. 165). De aanwending dier gelden is opgedragen aan van Regeeringswege in het leven geroepen commissies tot ondersteuning van behoeftige Christenen, gevestigd te Batavia, Semarang, Soerabaja en Padang en aan enkele kerkelijke armbesturen.

Het aantal door de commissies te Semarang en Padang bedeedden (van die te Batavia en Soerabaja werd geen opgaaf ontvangen) bedroeg onderscheidenlijk 274 en 55.

De uitgaven der commissies te Semarang, Soerabaja en Padang bedroegen respectievelijk f 23 558, f 51 840 en f 7275. Het bezit der commissies te Semarang en Padang bedroeg einde 1930 onderscheidenlijk f 98 398 en f 45 637.

De bedeelende armenzorg, voorzoover zij tot de taak van de gemeentelijke overheid behoort, is in 1930 in enkele stadsgemeenten in nadere beschouwing genomen. Van de verrichtingen der locale ressorten met betrekking tot het armenwezen in hun gebied over het jaar 1929 is een overzicht gegeven in het Decentralisatieverslag over dat jaar (blz. 59—64).

De z.g. gestichtenzorg voor volwassen hulpbehoevenden wordt van Landswege slechts uitgeoefend in het Oude-mannenhuus te Semarang. Van gemeentewege wordt deze vorm van armenzorg nog niet beoefend; slechts in het ressort van een enkelen regentschapsraad wordt een bedelaarstehuis van betrekkelijk geringe capaciteit aangetroffen, hetwelk van dien raad uitgaat.

Met betrekking tot de particuliere armenzorg wordt, voorzoover betreft de zorg voor weezen en verlaten kinderen, verwezen naar hetgeen onder afdeling F van dit hoofdstuk is medegedeeld over kinderbescherming.

Een opgave van particuliere gestichten van liefdadigheid, waarin voornamelijk volwassen hulpbehoevenden verzorgd worden, is opgenomen in den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1931, deel I, blz. 110, terwijl in deel II van dit Verslag nadere gegevens worden verstrekt inzake het aantal der opgenomen, de kosten, enz.

Particuliere gestichtenzorg, gepaard gaande met werkverschaffing aan arm-lastigen, die tot arbeid in staat zijn, had in 1930 plaats in de Eyken-stichting te Batavia (vlechten van matten), in het Blinden-instituut te Bandoeng (vlechten van matten en manden), in de Armenkolonie te Blondo bij Magelang (idem), in de Bedelaarskolonie van het Heilsleger te Kalawara (Midden-Celebes) en de Witte Kruis-kolonie nabij Salatiga. In beide laatste werd voornamelijk landbouw beoefend, terwijl daarnaast in de Witte Kruis-kolonie aan het vervaardigen van fijn kantwerk en weven aandacht geschonken werd. Deze liefdadigheidsarbeid ontving ook in 1930 belangrijken steun uit loterijen, welke in Ned.-Indië onder contrôle van de Overheid alleen voor een liefdadig of algemeen nuttig doel mogen gehouden worden. Werden in vroegere jaren hoogstens één à twee loterijen per jaar uitgegeven tot een nominaal bedrag van f 500 000 elk, sedert 1925 en volgende jaren is, waar het aantal aanvragen van liefdadige en algemeen nuttige instellingen om steun uit deze bron te mogen ontvangen vermeerderde, een proef genomen met een loterijpolitiek, waarbij zoowel de omvang als het aantal der geautoriseerde loterijen werden uitgebreid. Spoedig bleek, dat zoowel loterijen van nominaal f 1 000 000 als van f 2 000 000 in betrekkelijk korten tijd verkocht werden, zoodat 3 à 4 van deze loterijen per jaar konden gehouden worden. In 1930 is tengevolge van de heersche malaise ten deze een teruggang geconstateerd, er werden slechts 2 loterijen, elk nominaal groot f 2 000 000 uitgegeven. Bij de laatste loterij van 1930 werd het aantal prijzen der loterij, dat tot dusver ruim 1000 bedroeg, opgevoerd tot ruim 4000. De loterij heeft thans







## H. BESCHERMING VAN HET GRONDBEZIT.

## Mededeelingen van algemeenen aard.

Nadat gedurende geruimen tijd van verschillende zijden de waarde en de deugdelijkheid van een der grondslagen van de Nederlandsch-Indische agrarische wetgeving, het z.g. domeinbeginsel, was in twijfel getrokken of ontkend, werd bij G. B. 16 Mei 1928 n°. 17 eene commissie ingesteld, welke de opdracht kreeg de Regeering van advies te dienen nopens de vraag of, en zoo ja, waarom en in hoeverre, het uit een principieel oogpunt gewenscht moet worden geacht het domeinbeginsel als grondslag van de agrarische wetgeving los te laten en van welke beginselen de agrarische wetgeving in dat geval zal moeten uitgaan, zoomede om in hoofdtrekken mede te deelen, welke veranderingen en uit een legislatief oogpunt en met het oog op de praktijk aan eene eventueele loslating of wijziging van dien grondslag verbonden zijn.

Deze z.g. agrarische commissie heeft in 1930 een in gedrukten vorm ter beschikking van het publiek gesteld advies uitgebracht. Bij G. B. 4 Juli 1930 n°. 22 is de commissie ontbonden.

## Overheidsbemoeienis met uit te geven gronden.

## a. Van wege het Land.

De voortschrijdende intellectuele ontwikkeling in Inheemsche kringen heeft ten gevolge, dat de als de „Indo-Europeesche” aangeduide bevolkingsgroep in allerlei lagere ambten en bedieningen, voor de vervulling waarvan zij langen tijd welhaast bij uitsluiting in aanmerking kwam, geleidelijk wordt vervangen. Een der uitwegen voor deze groep, welke door de onderwijsuitbreiding intusschen ook doordrong in tal van ambtelijke en sociale kringen, waarin zij voorheen slechts spaarzaam vertegenwoordigd was, kan zijn het landbouwbedrijf. Bij de verkrijging van de daarvoor noodige grondrechten worden echter moeilijkheden ondervonden door de wettelijke regelingen, getroffen om te voorkomen, dat de Inheemsche bevolkingsgroep van haar gronden zou worden gedeposeerd.

Bij G. B. 15 Juni 1931 n°. 13 is eene commissie ingesteld, aan welke tot taak is gegeven de Regeering van advies te dienen nopens de vraag of en, zoo ja, op welke wijze het met inachtneming van de huidige beginselen van agrarisch beleid en van de sociale positie der Indo-Europeanen mogelijk en wenschelijk is nadere voorzieningen in verband met het grondbezit van deze bevolkingsgroep te treffen.

Blijkens het 2de deel van dit Verslag bedroeg de uitgestrektheid van de op Java en Madoera voor niet-Inlandschen landbouw uitgegeven gronden in 1925, 1926, 1927, 1928, 1929 en 1930 onderscheidenlijk 1 455 481, 1 474 296, 1 538 384, 1 527 196, 1 488 024 en 1 463 887 H.A., terwijl de oppervlakte van de bouwgronden der Inlandsche bevolking in die jaren onderscheidenlijk bedroeg 7 155 499, 7 334 102, 7 464 843, 7 563 832, 7 602 333 en 7 630 773 H.A.

Aan de uitoefening van Inlandsch bezitsrecht op gronden door coöperaties van Inheemschen is aandacht gewijd in het onlangs in druk verschenen Verslag van de commissie voor Inlandsche rechtspersonen (ingesteld bij G. B. 14 Mei 1929 n°. 4).

Bij G. B. 8 Febr. 1931 n°. 1 (Bb. n°. 12478) zijn nieuwe bepalingen vastgesteld betreffende de beschikbaarstelling en den afstand van grond, behorende tot met het recht van erfpacht geoccupeerde terreinen, benoodigd: *a.* voor den aanleg van een voor het openbaar verkeer bestemden spoorweg, tramweg, rijweg of voor zoodanig voetpad dan wel voor eene waterleiding of voor waterwerken; *b.* voor de oprichting van bebouwingen of inrichtingen, strekkende ten algemeenen nutte of voor den openbaren dienst bestemd; *c.* voor den aanleg in den ruimsten zin des woords van leidingen en daarbij behorende inspectiepaden ten behoeve van de overbrenging van electrische energie.



## b. Van wege de Zelfbesturen.

*Java en Madoera.* In de Vorstenlanden worden reeds lang geen ter vrije beschikking van de zelfbesturen staande gronden meer uitgegeven voor den grooten landbouw. Alle voor den landbouw beschikbare gronden zijn reeds in cultuur gebracht, hetzij door de bevolking, hetzij door ondernemers, terwijl de laatsten hun bedrijf voor een aanzienlijk deel uitoefenen op gronden, welke afwisselend bij hen en bij de bevolking in gebruik zijn.

In het bijzonder is dit het geval met de suiker- en de tabaksondernemingen. Daarbij moet dan nog onderscheid worden gemaakt tusschen de gronden, welke de ondernemers huren van de bevolking (bijv. ambtsvelden van desabestuursleden en bevolkingsgronden in streken, waar de groote landbouw eerst na 1918 zijn intrede deed) en gronden, welke na afschaffing van het apanage-stelsel weliswaar aan de bevolking werden afgestaan, doch onder het beding, dat zij gedurende eene vijftigjarige periode afwisselend, gewoonlijk om het andere jaar, weer aan het betrokken Zelfbestuur worden opgeleverd om vervolgens tegen betaling van een behoorlijke pacht ter beschikking gesteld te worden van de ondernemers. De vergoeding, welke de ondernemers voor laatstbedoelde gronden, de z.g. beschikkingsgronden, betalen vloeit in de kas van het betrokken Zelfbestuur. De bevolking deelt slechts in die vergoeding, indien het gebruik langer duurt dan twaalf maanden. Op de budgetten van het Soenanaat (Solo) en het Sultanaat (Jogjakarta) nemen deze ondernemingsvergoedingen een zeer belangrijke plaats in.<sup>1)</sup>

Behalve voor landbouwdoeleinden, worden door de Zelfbesturen in de Vorstenlanden uiteraard ook gronden voor andere doeleinden uitgegeven, zooals voor huizenbouw. De verleening van eigendomsrecht is daarbij uitzondering. Gewoonlijk vindt uitgifte plaats in opstal voor 75 jaren of altijddurend met periodieke herziening van de jaarlijks te betalen vergoeding (zie voorts Bb. nos. 9005, 9826 en 12286).

In Soerakarta wordt voorts, in plaats van een Europeesch zakelijk recht, veelal nog een z.g. pikoekoeh-recht verleend, een soort huurrecht.

*Buitengewesten.* De groote landbouw wordt in de Zelfbesturende landschappen nog grotendeels uitgeoefend op z.g. landbouwconcessies.

Tegen deze landbouwconcessies, welke werden uitgegeven hetzij door het Zelfbestuur, hetzij door het Gouvernement, bestaan verschillende bezwaren. Zoo is een voornaam bezwaar, dat het rechtskarakter dezer concessies nimmer goed is komen vast te staan, en dat ze in ieder geval niet als een zakelijk recht kunnen worden aangemerkt, zoodat ze dus niet vatbaar zijn voor hypotheek.

Nog ernstiger bezwaar is echter het bij de uitgifte der landbouwconcessies gevolgde systeem om in die concessies de kampongs der Inlandsche bevolking en de bij haar in gebruik zijnde of voor wisselbouw bestemde gronden te begrijpen met toekenning o.m. aan die bevolking van het recht om te blijven beschikken over deze velden en over ter aanvulling daarvan strekkende gronden, welke naarmate de bevolking toeneemt tot steeds grootere oppervlakten door den concessionaris moeten worden gereserveerd.

Dit heeft bepaaldelijk ter Oostkust van Sumatra herhaaldelijk tot moeilijkheden aanleiding gegeven, zeer ten nadeele van de rechtszekerheid, zoowel van de concessionarissen zelf, als van de Inlandsche bevolking.

Rationeel is het om de rechten op den grond van den ondernemer en de bevolking streng te scheiden en alleen die gronden te geven, waarover den eerstgenoemde zonder benadeeling van de belangen van de bevolking het uitsluitend beschikkingsrecht kan worden toegekend.

<sup>1)</sup> De regeling, waarop een en ander steunt, is neergelegd in I. S. 1918 n°. 20, laatstelijk gewijzigd bij I. S. 1930 n°. 48. Uitvoeringsvoorschriften werden opgenomen in Bb. nos. 9029, 9244 en 12286. Eene uitvoerige toelichting werd gepubliceerd in een ter Landsdrukkerij in 1925 verschenen werkje, getiteld: „Toelichting van de nieuwe regeling omtrent de verkrijging van gronden voor landbouwdoeleinden in de residentien Soerakarta en Jogjakarta”.



De eerste stap om daartoe te geraken is in 1919 (erfpachtsordonnantie in I. S. 1919 n°. 61) gedaan, toen de mogelijkheid voor de zelfbesturen werd geschapen om het zakelijk recht van erfpacht te verleen en op denzelfden voet als door het Land in Gouvernementsgebied geschiedt. Sindsdien werden alleen woeste gronden uitgegeven, waarbij uiteraard gezorgd werd voor eene voldoende grondreserve voor de Inlandsche bevolking.

Langzamerhand is echter gebleken, dat het noodzakelijk is ook de bestaande concessies in erfpachtsrechten om te zetten, waardoor dus de bevolkingsgronden (met de noodige reserves) geheel gescheiden kunnen worden van den ondernemersgrond. Daar de meeste concessies nog twintig jaar en langer loopen, kan zulks alleen in samenwerking met de concessionarissen geschieden.

#### Overheidsbemoeyenis met grondontginning door Inlanders.

De nieuwe ontginningsordonnantie (I. S. 1925 n°. 649 en 1928 n°. 340) is voor de provincie West-Java op 1 Januari 1929 (I. S. 1928 n°. 538) en voor de provincie Midden-Java op 1 Januari 1931 (I. S. 1930 n°. 428) in werking getreden.

#### Overheidsbescherming van Inlandsche rechten op den grond.

Het voorkomen van depossedeering van den Inlander van zijne bouwvelden is een voorname Regeeringszorg. Vele wettelijke bepalingen op agrarisch gebied zijn daarop gericht. In de eerste plaats het voorschrift, dat alleen woeste gronden — dat zijn gronden, waarop geen Inlandsche rechten rusten of hebben gerust — vatbaar zijn voor uitgifte in erfpacht (vgl. Bb. n°. 3020). Voorts enkele bepalingen, waarbij de Inlander in zijn contractsvrijheid wordt beperkt, zooals o. m. de bepaling in I. S. 1875 n°. 179, volgens welke de vervreemding van grond, waarop Inlandsche rechten rusten, door Inlanders aan niet-Inlanders nietig is, en verder de regeling voor Java en Madoera in de grondhuurordonnantie en voor de Buitengewesten in de verschillende agrarische reglementen, waarbij de verhuur van bouwvelden door Inlanders aan niet-Inlanders aan banden is gelegd.

#### Overheidsbemoeyenis met de particuliere landerijen.

Een overzicht van den terugkoop van particuliere landerijen over het tijdvak 1919 tot 1 April 1928 is te vinden in de „Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang (Mei 1928)”. Sindsdien zijn de volgende landen door het Gouvernement aangekocht:

Naam van het land.	Regentschap.	Uitgestrektheid (in bouws).	Jaar van terugkoop.	Koopsom.
Tjikoeja . . . . .	Batavia.	4 338	1928	f 355 000
Pesing Kalimati . . . .	"	181	"	84 000
Kemajoran-koelon of Kemajoran gang Kadiman . . . . .	"	187	"	424 146
Kemajoran-Wetan . . .	"	111	"	
Kramat-Poelo of Kramat-Sentiong . . . .	"	84	"	267 000
Antjol-Pasir of Pasir . .	"	1 840	"	175 000
Paroengkoeda . . . . .	"	1 410	"	300 000
Tjikopo Majak . . . . .	Buitenzorg.	1 240	"	80 500
Pondok Djagoeng . . . .	Batavia.	704	"	88 000
Priang . . . . .		308		
Kalikondeng en Torbaja	Demak (residentie Koedoes).	3 123	"	900 000
Panoenggangan . . . . .	Batavia.	774	"	95 400
Kedawoeng-Oost . . . .	"	467	"	71 500
Totaal 1928 . . . . .		14 767		f 2 840 546



Naam van het land.	Regentschap.	Uitgestrekt- heid (in bouws).	Jaar van terug- koop.	Koopsom.
Pesing Jan Paul . . .	Mr. Cornelis.	300	1929	f 50 750
Pesing Koneng . . .				
Maoek of Ketapang . . .	Batavia.	5 015	"	1 470 000
Tegal Koenir en Maoek				
Tjikopo Zuid II en III	Buitenzorg.	3 312	"	307 113
Pekoelonan of Bergzicht	Batavia.	1 641	"	220 500
Nangoeng en Nirrama- la en Mandalasari . .	Buitenzorg.	11 000	"	776 000
Megamendoeng . . .	"	3 028	"	354 000
Tjiliwoeng . . . . .	"	2 243	"	243 000
Kali Bata Krobokan . .	Mr. Cornelis.	298	"	70 000
Bendoengan Ilir . . . .	Batavia.	84	"	45 000
Tjibodas . . . . .	Buitenzorg.	8 794	"	623 000
Tandjoeng West en Dja- gakarsa . . . . .	Mr. Cornelis.	4 308	"	755 000
Karang Serang Laoet . .	Batavia.	4 700	"	1 130 000
Selapandjang-Oost . . .	"	1 535	"	334 000
	Totaal 1929 . . .	46 258		f 6 378 363
Kali Bata ketjil of kam- pong Djati of Tjilili- tan Rawadjati . . . .	Mr. Cornelis.	53	1930	f 25 000
Groot kampong Makas- sar en Harmendaal . .	"	585	"	101 100
Poris, Gondrong (Tji-) Pondok Kosambi . . . .	Batavia.	4 355	"	780 840
Kramat Pakoeadji . . .	"	7 501	"	1 788 647
Lengkong West . . . .	"	2 266	"	262 429
Kampoeng Doeri Besar	"	74	"	25 030
Kampoeng Doeri Ketjil	"	20	"	4 000
Roempin . . . . .	Buitenzorg.	3 855	"	316 400
Bodjong Renged . . . .	Batavia.	1 122	"	263 300
Tjitajam of Pondok . .	Buitenzorg.	2 648	"	604 000
Torrong . . . . .	"		"	
Tjipeundeuj of Tegal Waroe of Klein Pondok Gedeh . . . . .	"	342	"	119 746
		22 821		f 4 290 492



## Recapitulatie.

	Uitgestrekt- heid (in bouws).	Koopsom.
1928 . . . . .	14 767	f 2 840 546
1929 . . . . .	46 258	6 378 363
1930 . . . . .	22 821	4 290 492
Teruggekocht vóór 1928 . . . . .	827 294	67 825 088
	911 140	f 81 334 489
Nog terug te koopen . . . . .	617 000	61 000 000

## Uitvoering der grondhuurordonnantie.

Aan de bemoeienis van de Overheid met den verhuur van grond door Inlanders aan niet-Inlanders ligt de gedachte ten grondslag, dat er van Overheidswege tegen moet gewaakt worden, dat bij den belangenstrijd tusschen den Inlander en den niet-Inlandschen ondernemer, eerstgenoemde het slachtoffer zou worden van zijne mindere economische weerbaarheid. De grondhuurbepalingen beoogen de bescherming van den Inheemschen boerenstand, den stand van de grondbezitters, van de landbouwers, die de kern der Inheemsche samenleving uitmaken.

De tegenwoordige grondhuur-ordonnantie <sup>1)</sup>, waarvan de werkingsfeer beperkt is tot de Gouvernementslanden op Java en Madoera <sup>2)</sup>, verschilt op een belangrijk punt van hare voorgangsters. Terwijl vorige regelingen reeds hadden ingegrepen in alle zakelijke factoren op één na, welke bij den grondhuur van belang zijn, werd bij de thans geldende regeling ook ten aanzien van dien laatsten factor regelend opgetreden. Er werd namelijk bepaald, dat bij langjarige verhuring van sawahs de huursom niet minder mag bedragen dan een volgens zekere regelen vast te stellen minimum <sup>3)</sup>. Voor die gevallen werd tevens het geven van vooruitbetalingen op de huursommen verboden.

Het oude stelsel bleef gehandhaafd ten aanzien van den verhuur van droge gronden en van verhuur van sawahs op korten termijn. Voor dezen verhuur gelden dus eenerzijds de minimum-prijzen niet, terwijl anderzijds het geven van voorschotten binnen een bepaalde grens is geoorloofd.

De op den voet der grondhuurordonnantie ingehuurde uitgestrektheid en de betaalde grondhuurprijzen zijn vermeld in het tweede deel van dit Verslag.

In de Buitengewesten gaat de bemoeienis met den verhuur van grond door Inlanders aan niet-Inlanders veel minder ver. <sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Zie I. S. 1918 nos. 88, 214 en 215 en 1919 n<sup>o</sup>. 124, alsook I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 433, hetwelk voor deze materie van belang is.

<sup>2)</sup> Voor de Vorstenlanden is deze materie geregeld in I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 20, laatstelijk gewijzigd in I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 48; zie voor uitvoeringsvoorschriften Bb. nos. 9029, 9244 en 12286.

<sup>3)</sup> Hieromtrent zijn voorschriften gegeven in Bb. nos. 9030 en 9089; deze bevatten tevens voorschriften tot uitvoering van de grondhuurordonnantie in het algemeen. Men zie verder I. S. 1925 nos. 434 en 686.

<sup>4)</sup> De voornaamste der desbetreffende regelingen komen voor in verschillende agrarische reglementen, vermeld op blz. 324 van den Regeeringsalmanak 1931, deel I.



### Kadastrale en topografische opnemingen.

#### a. Het kadaster.

Het kadaster is belast met de meting van de hoofdplaatsen van afdelingen en gewesten ten behoeve van het z.g. eigendomskadaster en de bijhouding van de voor dit doel vervaardigde kaarten, alsmede met de uitoefening der functiën van gouvernement's landmeter.

Met de samenstelling van een kadaster wordt beoogd — ook waar dit in de eerste plaats ten doel had gegevens te verzamelen tot vaststelling en repartitie van de grondbelasting — de rechtszekerheid van den eigendom op den grond te waarborgen en een bron te verkrijgen, waaruit de gegevens kunnen worden geput voor de oplossing van grensgeschillen. Deze bescherming van het eigendomsrecht op den bodem is tweeledig en betreft in de eerste plaats het object, dat op de kaart wordt geïdentificeerd, in de registers is omschreven en op naam gesteld van den eigenaar, in de tweede plaats de grenzen, welke op de kaart zijn afgebeeld. Door die afbeelding wordt de grens „vastgesteld”, d.w.z. haar juiste ligging bepaald. De bedoelde kaart behoort de onwraakbare getuige te zijn om alle toekomstige naastingen en wederrechtelijke inbezitnemingen, de vruchtbare onderwerpen van kostbare processen, aan het licht te brengen. De kaarten, zooals een eigendomskadaster die behoeft, zullen het gebied voorstellen, gesplitst in deelen volgens den eigendom. De opmeting dier eigendoms grenzen moet met nauwkeurigheid plaats hebben, de kaarten moeten met zorg worden samengesteld en de bijhouding moet geregeld en onafgebroken plaats vinden zoowel voor de veranderingen (mutaties), ontstaan in den eigendom (verkoopingen, ruilingen, erfennissen enz.), als voor die in den bodem (slooping en opbouw van huizen, aanleg van wegen en waterleidingen, verschuiven en verplaatsen van scheidingen, enz.).

In tegenstelling met de door andere diensten vervaardigde kaarten, berusten die van het kadaster tot in alle onderdeelen geheel op door metingen verkregen cijfermateriaal, waardoor het ten allen tijde mogelijk zal zijn eenmaal gemeten en later veranderde grenzen op het terrein te reconstrueeren.

In verband met de strenge eischen, welke aan een goed eigendomskadaster ten behoeve van de rechtszekerheid van den eigendom mogen worden gesteld, is een aanvang gemaakt met herkadastreeringen (Buitenzorg, Soekaboemi en Batavia), waarbij van de modernste, uit een oogpunt van techniek, zoo goed als volmaakte hoekmeetinstrumenten wordt gebruik gemaakt.

Tot den werkkring van het kadaster behooren verder de opmaking van meetbrieven en landmeterskennissen en certificaten (I. S. 1916 n<sup>o</sup>. 705, sub *b* en *c*). Een meetbrief geeft den terreintoestand weer op het tijdstip van de meting. Daarin worden zeer nauwkeurig aangegeven de aard en afmetingen der grenzen, de oppervlakte, de ligging, de gebezigde grensverzekering en verder al datgene wat van belang kan worden geacht. De landmeterskennis is eene verklaring van den landmeter voor den ambtenaar belast met de in- en overschrijving van vaste goederen, dat aan het kadaster kennis is gegeven van de overschrijving, welke verlangd wordt en welke voorts gegevens bevat tot voorlichting van den overschrijvingsambtenaar. Wanneer het perceel in zijn geheel in het openbaar wordt verkocht, wordt de landmeterskennis door een certificaat vervangen.

Behalve in een vijftal der Buitengewesten, waar nog gouvernement's landmeters werkzaam zijn, verricht deze dienst alle meetkundige verrichtingen tegen een voor elk geval afzonderlijk te bepalen vergoeding.

Met ingang van 1 Januari 1931 is het eigendomskadaster ingevoerd in de gewesten Benkoelen en Djambi (Bb. n<sup>o</sup>. 12364).

Naast de genoemde verrichtingen, werden in 1930 nog werkzaamheden verricht ten behoeve van de registratie der gebruikspereceelen in de zelfbesturende gewesten Jogjakarta en Soerakarta, zoomede voor de opmaking van kaarten der stadsuitbreiding Nieuw-Polonia en Medan en van de afdelingshoofdplaats Pematangsiantar. Op verzoek van de stadsgemeenten Buitenzorg, Soekaboemi en Batavia worden waterpassingen verricht, waarbij de kadasterpunten als hoogtepunten worden gebezigd. Deze werkzaamheden zijn opgedragen aan de speciaal met de herkadastreering belaste ploeg.



Sedert de laatste jaren zijn de inkomsten van het kadaster gestadig gestegen, hetwelk hoofdzakelijk verband houdt met het groeiend aantal meetbrieven en landmeterskennissen. In 1930 bedroegen de inkomsten f 438 363, tegen f 415 619 in 1929.

#### b. Topografische opnemingen.

De topografische opnemingen worden verricht door den tot het leger behorenden topografischen dienst, waarvan het hoofdkantoor te Batavia is gevestigd.

De taak van dezen dienst omvat in de eerste plaats het vervaardigen van topografische detailkaarten van den Nederlandsch-Indischen archipel.

De grondslag voor het vervaardigen van deze detailkaarten wordt gelegd door geodesische werkzaamheden. Tot dit doel worden driehoeksmetingen verricht, waar noodig aangevuld door astronomische plaatsbepalingen (in de uitgestrekte, zwaar beboschte laagvlakten). Voor wat betreft Java, Madoera, Bali en Lombok zijn deze werkzaamheden (uitsluitend driehoeksmetingen) reeds voltooid. Op Sumatra hebben de astronomische plaatsbepalingen ook haar beslag gekregen, terwijl de afwerking van het driehoeksnet nog slechts wacht op de triangulatie van Atjeh, waartoe (nu de politieke toestand aldaar toelaat, dat het personeel van den topografischen dienst zich vrijwel overal vrijelijk kan bewegen) in 1930 is besloten en waarmede al dadelijk een begin is gemaakt. Op Borneo zijn uitsluitend astronomische plaatsbepalingen uitgevoerd, welke echter beperkt bleven tot de Westerafdeeling en enkele terreinstrooken van de Zuider- en Oosterafdeeling (waaronder het grensresort bij Britsch Noord-Borneo). In Zuid-Celebes verkeerden de driehoeksmetingen in een vergevorderd stadium, doch in Midden- en Noord-Celebes worden nog slechts primaire metingen verricht. De triangulatie van de Ambon-groep en de astronomische plaatsbepalingen in het grensresort bij Portugeesch Timor zijn voltooid, terwijl de driehoeksmetingen van Bangka haar einde naderen.

De geodesische grondslag bestrijkt aldus  $\pm 800\,000$  K.M<sup>2</sup>., tegen  $\pm 1\,000\,000$  K.M<sup>2</sup>. nog in bewerking te nemen terrein; deze taak is toegewezen aan de triangulatiebrigade.

Het in kaart brengen van gebiedsdeelen, waarvan nog geen topografische detailkaarten bestaan, geschiedt in den vorm van z.g. eerste kaarteering. Deze werkzaamheden hebben op Java nog slechts betrekking op enkele terreinen in Zuid-Priangan, welke in 1928 ter hand werden genomen en in 1934 afgewerkt zullen zijn. De eerste kaarteering van Sumatra vindt thans plaats in het gewest Oostkust van Sumatra (aangevangen in 1911) en in de voormalige onafhankelijke iandschappen van Sumatra's Westkust (aangevangen 1923); na het gereedkomen van deze verrichtingen (1932/1933) zal de eerste kaarteering zich nog moeten uitstrekken over de gewesten Djambi en Atjeh en Onderhoorigheden, benevens de afdeeling Inderagiri van het gewest Riouw en Onderhoorigheden. Voor wat betreft Borneo bestaan slechts topografische detailkaarten van de Westerafdeeling en van de inheemsche cultuurgronden der afdeeling Hoeloe-Soengai, ressourceerende onder de Zuider- en Oosterafdeeling, terwijl van Celebes voorshands alleen het Zuidwestelijk schiereiland in bewerking is. Wordt voorts in aanmerking genomen, dat de eerste kaarteering van de Ambon-groep reeds gereed en die van Bali en Lombok onder handen is, dan blijkt, dat einde 1930 de eerste kaarteering  $\pm 600\,000$  K.M<sup>2</sup>. omvatte, d.i.  $\frac{1}{3}$  van de landoppervlakte van den Archipel.<sup>1)</sup> De werkzaamheden gedurende 1930 besloegen 4340 K.M<sup>2</sup>. op de schaal 1 : 50 000 (gecultiveerd gebied), zoomede 10 720 K.M<sup>2</sup>. op de schaal 1 : 100 000 (ongecultiveerd gebied) en werden uitgevoerd door 3 opnemingsbrigades (standplaats Medan, Padang en Makassar).

<sup>1)</sup> Ter tegemoetkoming aan de vraag naar kaartenmateriaal, worden ook schetskaarten vervaardigd naar de uitkomsten van vluchtige opnemingen (niet berustend op de geodesischen grondslag). Volgens deze werkwijze zijn reeds in kaart gebracht 220 000 K.M<sup>2</sup>., waarvan gedurende 1930 1750 K.M<sup>2</sup>. (Soemba, Timor, Morotai) werden opgeleverd.



De reeds verschenen topografische detailkaarten worden voorzoover noodig of wenschelijk aan herziening onderworpen. Deze werkzaamheden, voorloopig beperkt blijvende tot Java en Madoera, zoomede enkele landstreken van Sumatra's Westkust, bestreken gedurende 1930 4850 K.M<sup>2</sup>. op de schaal 1:50 000 (voor wat betreft Sumatra's Westkust 1:40 000) en werden verricht door de 3 onder de herzieningsbrigades van West-, Midden- en Oost-Java ressorteerende topografische secties, zoomede door de opnemingsbrigade van Padang. De opleiding voor de hier bedoelde werkzaamheden van het noodige meet- en teekenpersoneel is toevertrouwd aan de opleidingsbrigade (standplaats Malang).

Tot de taak van den topografischen dienst behoort in de tweede plaats de reproductie van detailkaarten, overzichtskaarten en andere kaartwerken. Met het correctiewerk, noodig voor het reproductie-klaar maken van de topografische detailkaarten en overige kaartwerken is belast de kartografische afdeling van het hoofdkantoor. Gedurende 1930 waren bij deze afdeling, welke voorts meer in het bijzonder tot taak heeft het samenstellen van overzichtskaarten aan de hand van de detailkaarten en overige beschikbare kartografische gegevens, onderhanden de 1:250 000 overzichtskaart van Sumatra (die van Java is reeds verschenen) en de 1:750 000 luchtvaartkaart van Sumatra.

Het reproductiebedrijf van den topografischen dienst bestaat uit de afdelingen teekenzaal, fotografie, lithografie, steen- en offset-drukkerij, boek- en illustratie-drukkerij. Gedurende 1930 werden o.a. afgeleverd 57 topografische detailkaarten in eersten druk, 54 topografische detailkaarten in herdruk en 2 bladen van de 1:250 000 overzichtskaart van Sumatra.

In de derde plaats belast de topografische dienst zich met verschillende verrichtingen ten behoeve van bijzondere dienstbelangen en wetenschappelijke doeleinden. Zoo worden in het belang van het bedrijf der Bangka-tinwinning kaarteeringswerkzaamheden verricht, welke meer in het bijzonder ten doel hebben een stelselmatig onderzoek naar de ertslagen mogelijk te maken, in verband waarmede de kaarteeringschaal 1:25 000 wordt toegepast. Sinds 1927, toen hiermede een aanvang is gemaakt, zijn 2800 K.M<sup>2</sup>. (waarvan 1000 K.M<sup>2</sup>. gedurende 1930) in kaart gebracht van het  $\pm$  12 000 K.M<sup>2</sup>. groote eiland. Het hiermede belaste personeel heeft de sterkte van een opnemingsbrigade.

Ten behoeve van den dienst der landelijke inkomsten worden op Java en Madoera, Bali en Lombok landrente-metingen gedaan. Deze werkzaamheden dragen nog alleen in de tot 's Lands domein teruggebrachte particuliere landerijen het karakter van eene nieuwe meting; overal elders vindt de 10-jaarlijkse herziening toepassing. Gedurende 1930 werden opgemeten 785 370 H.A. (waarvan 30 870 H.A. in de voormalige particuliere landerijen) op de schaal 1:5000, uitgevoerd door de herzieningsbrigades van West-, Midden- en Oost-Java, benevens het detachement van Bali en Lombok.

In Zuid-Celebes hebben eveneens ten behoeve van den dienst der landelijke inkomsten, voor zoover het rechtstreeks bestuurd gebied betreft, zoomede ten behoeve van de zelfbesturende landschappen nog nieuwe landrente-metingen (schaal 1:5000) plaats, welke gedurende 1930 afliepen voor wat betreft het rechtstreeks bestuurd gebied, zoodat het detachement van Zuid-Celebes 1 Januari 1931 teruggebracht kon worden tot het personeel, benodigd voor de metingen in het gebied der zelfbesturende landschappen. Gedurende 1930 werden 109 570 H.A. opgemeten.

Ter Sumatra's Westkust en in Tapanoeli verricht de topografische dienst ten behoeve van den dienst der belastingen agrarische metingen. Deze werkzaamheden, dienende ter verbetering van den belasting-aanslag van de inheemsche bevolking, werden gedurende 1930 in Tapanoeli beëindigd, in verband waarmede 1 Januari 1931 nog slechts het detachement van Sumatra's Westkust met deze metingen belast blijft. De in 1930 opgemeten uitgestrektheid bedraagt 35 320 H.A. op de schaal 1:5000.



Op Bangka worden ten behoeve van het gewestelijk bestuur tuinmetingen gedaan. Met het doel om een overzicht te verkrijgen omtrent de occupatie der gronden (hoofdzakelijk pepertuinen), welke aan niet-Inlanders ter beschikking zijn gesteld, werden gedurende 1930 920 H.A. op de schaal 1:5000 opgemeten.

Ten behoeve van de welvaartscommissie werd een landbouwstatistiekkaart van Java en Madoera vervaardigd, welke in 1930 gereed kwam. De uitkomsten zijn vastgelegd in 152 kaartbladen (schaal 1:50 000), aangevende o.m. het landrente-plichtige areaal, de onder verschillende titels uitgegeven gronden, de djati- en wildhoutbosschen, de natuurmonumenten en dergelijke.

Ten einde de verschillende technische diensten de beschikking te geven over een reeks van waterpasmerken, waarvan de hoogten ten opzichte van éénzelfde nulpunt met groote nauwkeurigheid bekend zijn, hetgeen bovendien ten dienste strekt van wetenschappelijke doeleinden, als bestudeering van de verticale bewegingen van de aardkorst, vergelijking van gemiddelde zeepeilen, enz. werden op Java nauwkeurigheidswaterpassingen verricht. Gedurende 1930 strekten deze werkzaamheden zich uit over 350 dubbel gemeten K.M.

In samenwerking met den fototechnischen dienst van de luchtvaartafdeeling van het leger werden ten aanzien van een complex zeevischvijvers (8600 H.A. bij Sidajoe) en een heuvelachtig sawahareaal (2900 H.A.) bij Buitenzorg (land Tjampea) luchtfotogrammetrische kaarteeringsproeven op de schaal 1:5000 genomen, welke bevredigende uitkomsten gaven, waarop verder wordt voortgewerkt.

Tenslotte kan nog melding worden gemaakt van den tijdseindienst op de Bosscha-sterrenwacht ten behoeve van de door prof. dr. ir. F. A. Vening Meinesz op de onderzeeboot *K XIII* uitgevoerde zwaartekrachtbepalingen en de voorbereidingen der breedte-variëte-waarnemingen voor de internationale bestudeering van de aardasbeweging, van de samenstelling van de 1:1 000 000 internationale wereldkaart, zoomede van de reproductie van de schoolkaart van Java en Madoera, schaal 1 500 000, 3de druk van het kaartwerk, bestemd voor 58 000 atlassen ten behoeve van het inheemsche onderwijs.



## I. ARBEID.

**Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland.**

In Juni 1930 werd door een inspecteur van den arbeid voor de Buitengewesten een onderzoek ingesteld in de Straits Settlements en de Gefedereerde Maleische Staten naar de arbeidstoestanden, waaronder de van Nederlandsch-Indië afkomstige Inlandsche werklieden aldaar werkzaam zijn.

Werden sedert jaren in Nieuw-Caledonië (het eerst in 1918), Britsch Noord-Borneo en Serawak reeds soortgelijke inspecties gehouden, op het Maleische Schiereiland had zulks te voren nog niet plaats. Wel maakte het hoofd van het Kantoor van Arbeid, vergezeld van den toenmaligen chef van de arbeidsinspectie voor de Buitengewesten, ter bestudeering van het arbeidsvraagstuk aldaar in 1927 een reis door dat gebied, waarvan de resultaten zijn neergelegd in het als N<sup>o</sup>. 4 van de Publicaties van het Kantoor van Arbeid verschenen Rapport omtrent de arbeidstoestanden in en de werving van arbeidskrachten voor de Straits Settlements, de Federated Malay States en Ceylon. Gedurende dat bezoek werd tevens het denkbeeld van een inspectie van de met Javanen werkende ondernemingen ter sprake gebracht, waartegen bij de overwalsche Regeeringen geen bezwaar bleek te bestaan.

Het in de maanden Juni en Juli 1930 gehouden inspectiebezoek omvatte in de eerste plaats een zevental ondernemingen in Pahang (hoofdzakelijk in de Kuantan- en Kuala-Lipis-districten) en een in Perak, waar met contractarbeiders van Java wordt gewerkt. Tevens werden als object van studie eenige ondernemingen in Johore, Selangor en Negri Sembilan bezocht, welke vrije Javaansche werklieden in dienst hebben, voor zoover Johore betreft, in het bijzonder om na te gaan op welke wijze deze Javanen waren aangeworven. Bij dit onderzoek naar de herkomst kwam vast te staan, dat vele oud-contractanten afkomstig waren van Sumatra, Britsch Noord-Borneo, Serewak en de Gefedereerde Maleische Staten, terwijl een niet onbelangrijk aantal lieden uit eigen beweging naar aanleiding van mededeelingen of uitnodigingen van familie of kennissen van Java naar Singapore waren gereisd ten einde aldaar werk te zoeken. Evenwel werd tevens het vermoeden bevestigd, dat ook personen door Inlandsche wervers op clandestiene wijze op Java waren aangeworven. Hierop wordt wel voortdurend nauwlettend toegezien in de inschepingshavens — herhaaldelijk werden door de wervingscontroleurs aldus aangeworvenen vóór vertrek van (veelal Chineesche) stoombooten gehaald — doch geheel te voorkomen is deze clandestiene werving niet, eensdeels omdat de vertrekkenden, daartoe door den werver geïnstrueerd, zelf dikwijls volhouden dat zij uit eigen beweging naar Singapore willen oversteken, anderdeels doordat hun eerst passage bijvoorbeeld naar het iets verder gelegen Bengkalis wordt verstrekt, terwijl zij dan in Singapore van boord gaan.

In Malakka zelf heeft de aanwerving van Javaansche werkrachten voor de ondernemingen in Johore in verschillende gevallen plaats door Inlandsche wervers, die in grooten getale te Singapore verblijf houden; de werfkosten worden somtijds later, bij de maandelijksche uitbetaling van het loon, geheel of gedeeltelijk op de arbeiders verhaald door den Javaanschen aannemer onder wien zij komen te werken.

Een groote aantrekkingskracht bleek uit te gaan van de omstandigheid, dat in Johore den Javanen de gelegenheid wordt geboden zelf een perceel woesten grond ter bebouwing te verkrijgen tegen betaling van „grant”-rechten. Gewoonlijk wordt daarbij de werkwijze gevolgd, dat de Javanen, die de beschikking over een dergelijk perceel hebben gekregen, gedurende het plantklaar maken om beurten toezicht houden op eenige belendende perceelen, waarvan de eigenaren tijdelijk als arbeider op een onderneming werken, teneinde de noodige contanten te verdienen om hun tuinen verder in cultuur te kunnen brengen.

Het inspectiebezoek van den Nederlandsch-Indischen arbeidsinspecteur betrof, als gezegd, voornamelijk zeven ondernemingen in Pahang en één in Perak, die met Javaansche contractarbeiders werken. Slechts op 4 van deze Pahang-ondernemingen, waarvan er 3 tot eenzelfde maatschappij behooren, was een enigszins belangrijk aantal contractanten werkzaam, namelijk tezamen 1075 van het totaal



van 1156 voor geheel Malakka. De andere ondernemingen werkten geheel met vrije Javanen, terwijl bij evenbedoelde maatschappij ook de rest van het werkvolk bestaat uit Javanen, die na afloop van hun contract als vrije arbeiders waren blijven doorwerken.

Van de verhouding tusschen werkgever en werknemer op de in Malakka bezochte bedrijven werd een gunstige indruk verkregen. Hoewel aan de inrichting der hospitalen de noodige zorg was besteed en zij geregeld door geneesheeren uit naburige hoofdplaatsen worden bezocht, liet de gezondheidstoestand — Pahang is geen gezonde streek — nog te wenschen over, zoodat het gemiddeld sterftecijfer (en ook de kindersterfte) aldaar veel hooger was dan dat voor de Oostkust van Sumatra.

De bepalingen voor de op den voet van een immigratiecontract werkende Javaansche arbeiders zijn behalve in het contract zelf vastgelegd in „The Netherlands Indian Labourers' Protection Enactment". Voor de Straits Settlements, waar op het oogenblik geen contractarbeiders werkzaam zijn, is dit „The Netherlands Indian Labourers' Protection Ordinance". Beide regelingen bevatten bepalingen op de naleving waarvan poenale sanctie staat. Reëngagementen kunnen door de Javaansche contractarbeiders in de Gefedereerde Maleïsche Staten thans niet meer worden aangegaan, zoodat zij na afloop van het driejarig contract en de eventueele verlenging daarvan met ten hoogste een jaar verder onder de bepalingen van de ook voor de Britsch-Indische en andere werklieden aldaar geldende vrije arbeidsregeling vallen. Voor de Gefedereerde Staten is dit de „Labour Code 1923", terwijl in de Straits Settlements eene nagenoeg gelijk-luidende regeling, de „Labour Ordinance" van datzelfde jaar, van kracht is.

Werd in 1927 door de overwalsche Regeeringen reeds in beginsel ingestemd met het denkbeeld om die speciaal voor de Nederlandsch-Indische arbeiders geldende regelingen in te trekken, waardoor dus ook voor dit werkvolk de poenale sanctie zou worden afgeschaft, de verdere afwikkeling van deze zaak vereischte eene omstandige voorbereiding, omdat aan den eenen kant de genoemde Regeeringen de mogelijkheid tot het aanwerven van vrij werkvolk op Java vooraf wenschten te zien gewaarborgd, terwijl van Nederlandsch-Indische zijde diende te worden nagegaan, welke aanvullingen ten behoeve van Javanen in de evengenoemde vrije arbeidsregelingen dienden te worden aangebracht. Te dier zake heeft het Hoofd van het Kantoor van Arbeid in April 1931 besprekingen gevoerd te Koeala Loem-poer, waarbij volledige overeenstemming werd verkregen.

Een Nederlandsch-Indisch arbeidsinspecteur vertrok begin 1931, ingevolge daartoe van de Regeering bekomen opdracht, naar Britsch Noord-Borneo voor een bezoek aan de met arbeiders van Java werkende ondernemingen in dat gebied en tevens voor eene bespreking van verschillende aangelegenheden, welke betrekking hebben op de op die arbeiders van toepassing zijnde arbeidsregelingen en loonvoorwaarden.

Vergunning om met vrijstelling van het wervingsverbod voor het buitenland arbeidskrachten van Java te betrekken, werd in 1930 slechts éénmaal verleend. Verder verkregen eenige ondernemingen, welke nog eene zoodanige vergunning hadden, verlenging daarvan, waarvan echter slechts weinig gebruik is gemaakt. Dit kan hieruit blijken, dat niet meer dan 75 arbeiders in 1930 naar het buitenland zijn vertrokken. Daarentegen keerden 3563 lieden van daar naar Java terug.

### Arbeidsvoorwaarden.

*Buitengewesten.* De loonvoorwaarden voor contractarbeiders, werkende op de bij de A.V.R.O.S. aangesloten ondernemingen, waartoe — met uitzondering van de tabaksondernemingen — het grootste deel van de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra behoort, waren in de laatste jaren zoodanig geregeld, dat boven het contractueele loon een premiestelsel was ingevoerd. Deze regeling, welke met ingang van 1 Februari 1926 voor de leden dier plantersvereniging bindend was verklaard, schreef voor, dat aan elken contractant per maand minstens een bedrag van f 1 boven het contractueele loon behoorde te worden uitgekeerd, zonder dat aan die arbeiders bijzondere eischen behoeften te worden gesteld. Alleen in



bijzondere gevallen en bij hooge uitzondering konden de administrateurs die premie inhouden. Aan dit premiestelsel was destijds door de organisaties de voorkeur gegeven boven eene gewone loonsverhoging, ten einde de mogelijkheid open te laten om ingeval wederom slechte tijden voor de cultures zouden aanbreeken op de uit te keeren loonbedragen te bezuinigen. In den loop van het jaar 1930 hoopte de daling der prijzen van rubber en andere ondernemingsproducten om deze premieregeling met ingang van 1 October 1930 weder in te trekken. Voor de contractanten werkzaam op de A.V.R.O.S.-ondernemingen beteekende dit dus eene vermindering van inkomsten van ruim 3 cent per werkdag. Het contractueele dagloon voor de op een immigratiecontract werkende arbeiders bedraagt op deze ondernemingen 42 cent voor de mannen en 37 cent voor de vrouwen, terwijl bij reëngagement een loon van respectievelijk 47 en 42 cent wordt uitgekeerd.

Bij de tabaksondernemingen der Deli Planters Vereeniging bestond eene premieregeling van ongeveer gelijke strekking als die der A.V.R.O.S.; hier evenwel was de loonsverhoging gevonden in een toeslag op het dagloon van 5 cent voor de mannen en van 4 cent voor de vrouwen. Deze toeslag, welke — behalve aan de veldkoelies voor wie eene andere loonregeling geldt — werd uitbetaald aan alle contractanten die behoorlijk werken en aan die vrije arbeiders die geregeld uitkomen, is met ingang van 1 November 1930 gehalveerd. Voor de niet als veldkoelie werkende arbeiders op de tabaksondernemingen bedraagt de loonsverlaging dus onderscheidenlijk 2½ en 2 cent per dag. Hun contractueele loonen zijn dezelfde als hierboven voor de A.V.R.O.S.-leden vermeld.

Op *Java en Madoera* was ook in 1930 de bijzondere aandacht gericht op kinderarbeid en vrouwennachtarbeid. Hoewel de ordonnantie houdende bepalingen ter beperking van den kinderarbeid en den nachtarbeid van vrouwen (I. S. 1925 n°. 647), welke op 1 Maart 1926 in werking is getreden tegelijk met de uitvoeringsvoorschriften met betrekking tot vrouwennachtarbeid (I. S. 1925 n°. 648), voor geheel Nederlandsch-Indië geldt, zijn deze bepalingen toch hoofdzakelijk voor Java van beteekenis gebleken.

Eene overgangsbepaling in art. 10 van het eerstgenoemde Indische Staatsblad maakte het mogelijk, dat gedurende de eerste drie jaren kon worden toegestaan, *kinderen* tusschen den tien- en twaalfjarigen leeftijd lichten arbeid te doen verrichten in bepaalde fabrieken en werkplaatsen. Einde Februari 1929 liep die overgangstermijn derhalve ten einde.

In 1926 werd aan 7 theefabrieken en één tabaksonderneming op grond van deze bepaling vergunning verleend tot het doen verrichten van arbeid door kinderen tusschen 10 en 12 jaar. Aan 4 theefabrieken, 1 rubberfabriek, 1 kapokfabriek en 1 drukkerij werd in dat jaar een vergunning geweigerd, omdat bij het tevoren ingesteld onderzoek de noodzakelijkheid van de tewerkstelling van kinderen niet kon worden aangetoond.

De vergunningen werden verleend voor ten hoogste de nog niet verstreken maanden van het loopende kalenderjaar en steeds voor een maximum van zeven uren per dag.

In 1927 en 1928 werden dergelijke vergunningen verleend aan respectievelijk 3 en 1 theefabriek.

Over het algemeen mag worden vastgesteld, dat in de bedrijven onder Europeesch beheer met de bestaande bepalingen rekening wordt gehouden. Toch werd in 25 gevallen proces-verbaal opgemaakt inzake geconstateerden kinderarbeid in fabrieken, die onder het toezicht van Europeanen waren gesteld.

Meermalen hebben bedrijfsleiders hun vrees geuit, dat met het ontzeggen van den toegang tot de fabriek aan kinderen tegelijk ook de vrouwen weg zouden blijven. Dit is in de practijk niet bevestigd. Wel heeft het op eenige thee-ondernemingen in den beginne moeilijkheden opgeleverd om in de plaats van het — soms groot — aantal kinderen aanstands voldoende oudere werkkrachten te krijgen.

Krachtens I. S. 1925 n°. 648 is aan suikerfabrieken, vezelfabrieken, cassave-meelfabrieken, olie- en palmoliefabrieken en de zoutfabrieken te Krampon en Kalianget (Madoera) doorlopend vergund om des nachts vrouwen te werk te



stellen, mits door de beheerders van deze bedrijven voldaan wordt aan bepaalde voorwaarden.

In het aantal suikerfabrieken, waar van vrouwennachtarbeid gebruik wordt gemaakt, is eene geleidelijke vermindering te bespeuren. Aan de hand van de beschikbare gegevens met betrekking tot de vezelfabrieken, cassavemeelfabrieken en oliefabrieken kan worden gezegd, dat slechts in enkele dier fabrieken van vrouwennachtarbeid gebruik wordt gemaakt. In de genoemde zoutfabrieken werd de nachtarbeid van vrouwen reeds met ingang van 1 October 1927 geheel afgeschaft.

Behalve de bovenbedoelde doorlopende vergunning is bij de artikelen 4 en 5 van dezelfde ordonnantie de mogelijkheid opengelaten om eene tijdelijke vergunning te verkrijgen tot het bezigen van vrouwennachtarbeid. Deze vergunningen worden door het Hoofd van het Kantoor van Arbeid verleend. Het volgende staatje bevat het aantal dergelijke vergunningen voor verschillende bedrijven sinds het in werking treden van de ordonnantie.

Bedrijven.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.
Theefabrieken . . . . .	57	30	20	10	11
Rijstpellerijen . . . . .	1	5	—	—	6
Steenkoolmijnen . . . . .	1	1	1	1	1
Rubberfabrieken . . . . .	—	—	2	—	3
Sigarettenfabrieken . . . . .	—	—	—	1	—
Koffiefabrieken . . . . .	1	1	—	—	—
Spoorwegen . . . . .	1	1	1	1	1
Totalen . . . . .	61	38	24	13	22

De bezwaren, tegen de beperkende bepalingen inzake den vrouwennachtarbeid aangevoerd, waren aanvankelijk niet gering. Toch is gebleken, dat door modernisering en uitbreiding van het machinaal gedeelte van de bedrijven in de meeste fabrieken de vrouwennachtarbeid kon worden afgeschaft. De mogelijkheid tot het verleenen van vergunning tengevolge van speciale bedrijfseischen blijft ingevolge art. 5 van I. S. 1925 n°. 648 altijd nog bestaan.

Het aantal afgegeven vergunningen geeft echter geen juist beeld van den omvang van den vrouwennachtarbeid, aangezien deze nog veelal aan de contrôle ontsnapt. De meeste der geconstateerde overtredingen hadden plaats in onder beheer van Chineezen staande bedrijven.

Op het punt van den arbeid van *jeugdige personen* (12 tot 16 jaar) is na langdurige onderhandelingen een vrijwillige overeenkomst tot stand gekomen tusschen het Kantoor van Arbeid en de tabaksondernemingen in den Oosthoek en in de Vorstenlanden. Door de ambtenaren van de arbeidsinspectie voor Java en Madoera wordt gecontroleerd of die vrijwillige overeenkomst wordt nageleefd.

In de *Inheemsche, Arabische en Chinesche Kleinbedrijven* vroegen naast de mogelijkheid van verboden kinderarbeid en vrouwennachtarbeid vele andere punten, o.m. de loonen, de arbeidstijden, de huisvesting en de zindelijkheid der werkplaatsen de aandacht der arbeidsinspectie. Bij het naar aanleiding van de aanneming door den Volksraad van de motie-Schmutzer thans in gang zijnde onderzoek naar de arbeidsvoorwaarden, zoowel van het Europeesche, als van het Inheemsche personeel in de bergcultures, worden de arbeidstoestanden op de *ondernemingen* speciaal nagegaan.

De oorzaken van voorgekomen arbeidsconflicten, stakingen, klapzaken en koelie-aanvallen worden voorts zooveel mogelijk opgespoord en weggenomen. In het begin van 1930 werd het onderzoek beëindigd naar de oorzaken van de in



voorafgegane jaren voorgekomen koelie-aanvallen in Oost-Java, waarvan de resultaten werden samengevat in een afzonderlijk rapport, hetwelk evenals de rapporten omtrent de koelie-aanslagen in de Buitengewesten en in Midden-Java werd gepubliceerd (Volksraadstukken 1929—1930, ond. 95 — afd. II, stukken 4A—4B).

### Werkloosheid.

Ontslag op belangrijke schaal van personeel en inkrimping van de werkgelegenheid maakten zóóvele slachtoffers, dat er einde 1930 van belangrijke werkloosheid in Nederlandsch-Indië kon worden gesproken.

Door het Hoofd van het Kantoor van Arbeid werd in November en December 1930 een onderzoek naar den omvang der werkloosheid op Java gehouden. In zijn desbetreffend rapport \*) , hetwelk medio 1931 door een tweede is gevolgd, wordt vooropgesteld, dat men bij de beschouwing van het probleem der werkloosheid de Europeesche en de Inheemsche samenleving afzonderlijk dient te bezien. Met betrekking tot de Europeanen heeft men, uit overheidsstandpunt beschouwd, met een individueel vraagstuk te doen. Ten aanzien van de Inheemsche wereld is de vermindering van de werkgelegenheid voor de Overheid een massa-probleem. Behoudens in enkele groote steden kan men bezwaarlijk van den Inlander zeggen, dat hij werkloos is in den volstrekten zin van het woord. Ook al heeft hij geen sawah of erf meer en ontbreekt hem vaste of tijdelijke loonarbeid, in zijne levensbehoefte kan hij altijd nog wel voorzien door het verrichten van losse diensten of het drijven van eene kleine negotie, terwijl zijne familie hem zoo noodig terzijde staat. Wanneer er honderden met hem geen voldoende voedsel meer zouden hebben en er dus in een bepaalde streek eene te sterke welvaartsinzinking zou optreden — hetgeen in 1930 niet het geval was —, wordt deze door de Overheid als collectief verschijnsel onderkend en onmiddellijk bestreden.

Bij het verzamelen van gegevens omtrent de werkloosheid werd, speciaal wat de *werkloosheid onder de Europeesche bevolking* betreft, in hoofdzaak doorgewerkt op de inschrijvingen bij de verschillende plaatselijke arbeidsbeurzen. Een tweeledig bezwaar deed zich hierbij voor: het aantal arbeidsbeurzen is nog slechts beperkt en lang niet alle werkloozen voelden aanstonds de noodzakelijkheid en de lust om zich bij een dezer instellingen op te geven. Waar echter aan den anderen kant de meeste Europeesche werkloozen naar de steden trokken, werd aan dit bezwaar tegemoet gekomen door in de verschillende steden de werkloozen op te roepen tot inschrijving bij de plaatselijke arbeidsbeurzen. Waar geen arbeidsbeurs was, hield de ambtenaar van het Kantoor van Arbeid zitting om de werkloozen te registreren. De aldus verkregen cijfers werden gerangschikt en gaven de volgende resultaten:

	Batavia.	Bandoeng.	Soerabaja.	Jogja.	Tegal.	Malang.	Samarang.	Magelang.	Salatiga.	Pekalongan.	Andere plaatsen op Java.
Geraamd aantal werkloozen . . . . .	300	300	875	150	30	125	220	30	40	75	250
Ingeschrevenen . . . . .	249 <sup>1)</sup>	159 <sup>2)</sup>	970 <sup>3)</sup>	205 <sup>2)</sup>	45 <sup>2)</sup>	115 <sup>4)</sup>	93 <sup>5)</sup>	20 <sup>6)</sup>	18 <sup>6)</sup>	11 <sup>6)</sup>	—
In het bezit van pensioen of andere bestaansmiddelen . . . . .	37	18	164	79	—	30	—	8	5	3	—

\*) Gepubliceerd in Kol. Studiën van April 1931.

<sup>1)</sup> Einde December 1930 ingeschreven op de Arbeidsbeurs.

<sup>2)</sup> Einde November 1930 ingeschreven op de Arbeidsbeurs.

<sup>3)</sup> Op 27 November 1930 ingeschreven op de Arbeidsbeurs (zonder de maandelijksche afschrijvingen).

<sup>4)</sup> Op 29 November 1930 ingeschreven op de arbeidsbeurs (zonder de maandelijksche afschrijvingen).

<sup>5)</sup> Zich aangemeld hebbend op 2 zittingsdagen in December 1930 ten gemeentehuize.

<sup>6)</sup> Zich aangemeld hebbend op 1 zittingsdag in December 1930 ten gemeentehuize.



	Batavia.	Bandoeng.	Soerabaja.	Jogja.	Tegal.	Malang.	Semarang.	Magelang.	Salatiga.	Pekalongan.	Andere plaatsen op Java.
Inwonend bij familie of kennissen	54	50	212	59	—	38	—	9	—	—	—
In benarde financieele omstandigheden (geraamd)	80	80	600	80	5	80	90	5	5	5	60
In benarde financieele omstandigheden (geconstateerd)	44	67	594	67	—	50	48	2	4	3	—
Hiervan:											
Volwaardige krachten	20	32	216	27	—	20	—	—	—	—	—
Niet volwaardige krachten	16	14	154	18	—	13	36	—	—	—	—
Niet-vakkundigen	8	15	149	13	—	12	—	—	—	—	—
Non-valeurs	—	6	75	9	—	5	12	—	—	—	—

Voor de Buitengewesten is het onderzoek nog in gang. Het leverde tot dusver de volgende resultaten op:

	Medan.	Sawah-loento.	Padang.	Manado.	Makassar.	Bandjermasin.	Amboina.
Aantal werkloozen	121	1	21	5	9	12	2
Hiervan hadden pensioen of andere bestaansmiddelen of waren inwonend bij familie of kennissen	—	1	—	4	2	—	—
In benarde financieele omstandigheden	27	—	—	1	—	—	—
Van het aantal werkloozen waren:							
Volwaardige krachten	65	—	3	1	—	3	—
Niet volwaardige krachten	12	—	11	3	1	—	—
Niet-vakkundigen	39	1	5	1	—	9	2
Nonvaleurs	5	—	2	—	3	—	—

In 't geheel kan men dus het aantal Europeesche werkloozen in Nederlandsch-Indië op het einde van 1930 stellen op 2400, hetgeen neerkomt op 1 % van de Europeesche bevolking, welke blijkens de laatste volkstelling 245 000 bedroeg. Om tot een vergelijkbaar percentage te komen van de werkloozen tegenover hen, die werken, dient men de becijfering van het aantal in de particuliere bedrijven werkzame personen, welke becijfering aan de hand van de uitgewerkte gegevens der volkstelling mogelijk zal zijn, af te wachten. Gebruik makende van een enquête over het jaar 1928 gehouden door de Hollandsch-Inlandsch Onderwijs-Commissie, volgens welke er van de 87 330 Europeesche aangeslagenen in de inkomstenbelasting ten hoogste 40 000 in het particuliere bedrijfsleven werkzaam zijn, komt men op die basis tot een percentage van 6 % werkloozen. Bedenkt men hierbij, dat de Europeesche werkloozen in Indië, in tegenstelling met Nederland, vrijwel uitsluitend hoofdwerkers zijn, dan dient dit cijfer van 6 pct. hoog te worden geacht.

Naar de *Inheemsche werkloosheid* in de steden op Java, welke evenals de Europeesche werkloosheid een individueel karakter draagt, werd een onderzoek



aangevangen door de Centrale Arbeidsbeurs te Batavia. Bij de arbeidsbeurzen waren einde 1930 aan Inheemsche werkzoekenden ingeschreven: Batavia 945, Bandoeng 373, Soerabaja 749, Jogjakarta 1097, Tegal 158 en Malang 99. Het belangrijkste deel der ingeschrevenen dingt naar de betrekking van klerk of schrijver (met inbegrip van de typisten 30 %).

De verminderde werkgelegenheid voor Inlanders buiten de steden heeft ten gevolge gehad, dat er in de desa's geldschaarste heerscht. De welstand der bevolking is in de eerste plaats afhankelijk van de oogsten en aangezien deze in het afgelopen jaar gunstig waren, is nog nergens voedselnood geconstateerd.

Alle uitbreidingen van ondernemingen zijn echter stopgezet, de loonen zijn tot een veel lager peil teruggebracht en de taken zijn in vele cultures opgevoerd, terwijl allerlei werkzaamheden achterwege worden gelaten. Een en ander heeft de inkomsten der bevolking aanmerkelijk doen terugloopen. Bij wijze van voorbeeld kan worden vermeld, dat blijkens een door den Resident van Malang in September 1930 ingesteld onderzoek tengevolge van de depressie in de cultures en de mislukte koffie-oogst alleen in de bergcultures in die residentie in 1930 tot einde September een bedrag van f 538 000 minder aan loonen was uitbetaald, terwijl de inkomstenvermindering voor 1931 werd geraamd op f 1 248 000. Voor geheel Java wordt de inkomstenvermindering in de koffie en de rubber geraamd op f 8 500 000, in de overige cultures op f 1 500 000.

Het dalen van de rubberprijzen had ten gevolge, dat een groot aantal contractkoelies in de Buitengewesten na uitdienen van hun contracten niet kon reëngaan en dus werd teruggezonden naar Java. Evenzoo liepen de maandtotalen van nieuw aangeworven arbeiders voor de Buitengewesten steeds meer terug.

In 1930 keerden er 18 573 koelies meer terug dan er werden uitgezonden; zij werden door de bevolking geabsorbeerd. Van moeilijkheden terzake werd door het Bestuur nog niet vernomen; wel zouden velen van hen gaarne weer vertrekken. Dit en de alom geconstateerde groote werkwillegheid der bevolking bewijzen met vele andere verschijnselen hoezeer het gebrek aan contanten gevoeld wordt.

Het verleenen van steun aan de werklozen werd grootendeels aan het particulier initiatief overgelaten. De Vaderlandsche Club gaf in verschillende steden den eersten stoot tot de oprichting van werkloosheids-comité's en drong aan op de instelling van een Nationaal Steuncomité. Den 23sten December 1930 werd onder voorzitterschap van het lid van den Raad van Indië L. H. W. van Sandick het Centrale Comité tot steun van werklozen opgericht, dat zich ten doel stelde een bedrag van f 100 000 voor steunverleening aan behoeftige Europeesche werklozen bijeen te brengen. Bij G. B. 1 April 1931 n°. 22 stelde de Regeering een voorloopig bedrag van f 50 000 voor dit doel ter beschikking van het Centrale Comité met de bepaling, dat over deze gelden zal worden beschikt tot een bedrag van ten hoogste de helft van hetgeen bij het Centrale Comité aan giften wordt gestort. Het Centrale Comité wordt terzijde gestaan door een aantal plaatselijke comité's, die zooveel mogelijk de steunverleening met eigen middelen doen geschieden. Het Centrale Comité bepaalt zich tot het bijeenbrengen van fondsen door middel van de pers en door het rondzenden van circulaires aan de groote maatschappijen, welke fondsen het naar behoefte onder de plaatselijke comité's distribueert, uitsluitend voor verschaffing van onderdak en voedsel; het onthoudt zich van directe steunverleening, welke geheel wordt overgelaten aan de plaatselijke comité's. Deze steunverleening strekt zich ook uit tot die Inheemschen en Chineezzen, wier levensomstandigheden overeenkomen met die der Europeanen. Naar de werkloosheid onder de inheemsche arbeiders in de groote steden is in de eerste helft van 1931 een onderzoek ingesteld, waarbij bleek, dat de toestand nog niet verontrustend was.

De fondsen of kassen op Java, welke ondersteuning geven ingeval van werkloosheid, zijn:

1. de Algemeene Werkloosheids Kas,
2. het Landbouwfonds,
3. de Vereeniging Onderlinge Ondersteuning,



4. het Algemeen ondersteuningsfonds voor Administrateurs en Geëmployeerden bij de Suikerindustrie en aanverwante bedrijven in Nederlandsch-Indië,
5. het West-Java Ondersteuningsfonds.

### Arbeidsbemiddeling.

Het instituut der openbare arbeidsbemiddeling dateert in Nederlandsch-Indië van 1922. In het begin van dat jaar deed zich tengevolge van de toen heerschende malaise het tevoren ongekende verschijnsel van werkloosheid onder de Europeesche bevolking voor, hetgeen leidde tot de oprichting, op 7 April 1922, door de gemeente Batavia, van een openbare arbeidsbeurs. Bandoeng volgde dit voorbeeld den 15den Mei van dat jaar. Onder den druk der tijden bleven de werkzaamheden der beide beurzen niet tot een zuiver bemiddelend optreden tusschen werkgevers en werknemers beperkt. De plaatselijke commissies van toezicht op de beurzen kregen tevens de fondsen te beheeren, welke door de particuliere weldadigheid werden bijeengebracht ter ondersteuning van behoeftigen. De praktijk heeft echter geleerd dat, wil de arbeidsbemiddeling met vrucht werkzaam zijn, algeheele scheiding van sociale en philanthropische functies gewenscht is.

In Januari 1925 werd te Jogjakarta, in den vorm van eene stichting, een openbare arbeidsbeurs opgericht. Deze stichting heeft later los van haar Kantoor voor arbeidsbemiddeling een afdeling (met logeergebouw) geopend, welke zich thans bezighoudt met het bevorderen van de emigratie van vrije (niet onder poenale sanctie werkende) arbeiders van Java naar de Buitengewesten en het buitenland.

Te Soerabaja, waar een Vereeniging tot steun van Europeesche werkzoekenden, welke in Februari 1923 wegens gebrek aan fondsen haar werkzaamheden moest staken, de gevolgen van de malaise van 1922 trachtte te verzachten, ging de gemeente in April 1925 tot de instelling van een openbare arbeidsbeurs over. De gemeenten Tegal en Malang volgden respectievelijk in Juli 1927 en Januari 1929.

Het Land steunt de openbare arbeidsbeurzen met subsidies. Om hiervoor in aanmerking te kunnen komen, moet een arbeidsbeurs voldoen aan het vereischte, dat zij kosteloos haar diensten verleent aan alle werkgevers en werknemers, die een beroep op haar doen, onverschillig tot welke bevolkingsgroep deze behooren. Op dezen algemeenen regel bestaat in zooverre eene uitzondering, dat de arbeidsbeurzen zich niet inlaten met het werven van koelies. De subsidieregeling kent twee soorten van openbare arbeidsbeurzen, de zoogenaamde „grootte” en „kleine” beurzen. Om tot de eerste categorie te behooren dient een beurs te staan onder een speciaal leider, aan wien naast bemoeienis met de arbeidsbemiddeling geen ander werk mag worden opgedragen. Alleen de „grootte” beurzen (Batavia, Bandoeng, Jogjakarta, Soerabaja en Malang) genieten een vasten onderstand van f 225 per maand; daarnaast krijgen zij haar porti en telefoonkosten vergoed, terwijl haar voorts een bedrag van f 10 wordt uitgekeerd telkens wanneer zij met succes bemiddelend optreden tusschen een werkgever en een werknemer, die beiden buiten haar gemeentelijk ressort woonachtig zijn, en een bedrag van f 5, wanneer alleen de werkgever of de werknemer in deze omstandigheid verkeert. De „kleine” beurzen krijgen geen vaste subsidie. Voor het overige gelden voor haar op het punt van subsidieering dezelfde bepalingen als voor de „grootte” beurzen.

De resultaten, door de openbare arbeidsbemiddeling in de afgelopen jaren bereikt, zijn bevredigend te noemen. Weliswaar bestrijken de arbeidsbeurzen nog bij lange niet de geheele arbeidsmarkt — daarvoor zijn zij nog te gering in aantal en hebben zij te zeer met tal van moeilijkheden van gedeeltelijk speciaal koloniale aard te kampen —, doch haar werkzaamheden breiden zich gestadig uit en het vooroordeel, dat zoowel bij de werkgevers als bij de werknemers aanvaankelijk tegen haar optreden bestond, verdwijnt geleidelijk. Wat dit laatste betreft dient men nog eene uitzondering te maken voor de Chineesche bevolkingsgroep, welker leden slechts zelden van de diensten der arbeidsbeurzen gebruik maken; wellicht is dit echter meer te verklaren uit het sterke onderlinge contact, dat de Chineezers in deze gewesten onderhouden en dat voor hen de arbeidsbeurzen vrijwel overbodig doet zijn, dan uit wantrouwen jegens het werk der beurzen.



Over het algemeen zijn de plaatsingspercentages der beurzen gunstig. Om eenig idee te geven van den omvang der werkzaamheden van de zes oudste openbare arbeidsbeurzen en haar resultaten, volgen hier enkele cijfers over de jaren 1929 en 1930 <sup>1)</sup>:

Arbeidsbeurzen.	Aanvragen werkgevers.	Aanvragen werknemers.	Plaatsingen.	Percentages der geplaatste werknemers.
<b>1929.</b>				
Batavia . . . . .	2 045	4 617	1 132	24,5
Bandoeng . . . . .	1 534	4 224	732	17,5
Soerabaja . . . . .	1 955	3 248	1 672	51,5
Jogjakarta . . . . .	1 211	2 549	749	29,4
Tegal . . . . .	155	799	135	16,9
Malang . . . . .	310	1 111	270	24,3
<b>1930.</b>				
Batavia . . . . .	1 395	5 712	1 165	20,4
Bandoeng . . . . .	1 380	4 558	708	15,5
Soerabaja . . . . .	1 558	3 339	1 397	41,2
Jogjakarta . . . . .	938	3 400	776	22,8
Tegal . . . . .	57	466	46	9,9
Malang . . . . .	448	1 253	436	34,8

Van den aanvang lag het in de bedoeling, dat het Kantoor van Arbeid als centrale arbeidsbeurs zou optreden. Onder den druk van de huidige depressie werd aan dit onderwerp meer aandacht besteed, o.a. tijdens eene conferentie, door het Kantoor van Arbeid met de leiders der openbare arbeidsbeurzen in December 1930 te Bandoeng gehouden. In Maart 1931 werd daarop overgegaan tot de oprichting van een Centrale Arbeidsbeurs bij het Kantoor van Arbeid, welke tot taak heeft de werkgeversaansvragen, waaraan door de plaatselijke beurzen niet kan worden voldaan, onder de andere plaatselijke beurzen te distribueeren. Deze Centrale Arbeidsbeurs heeft mede tot taak alle werkzaamheden, welke de Landsbemoeyenis met de openbare arbeidsbemiddeling en met het werkloosheidsprobleem met zich brengt.

De propaganda van het Kantoor van Arbeid voor het oprichten van openbare arbeidsbeurzen had laatstelijk succes in de gemeenten Madioen, Pekalongan, Cheribon en Manado, waar in Januari 1931 zoogenaamde „kleine” beurzen haar werkzaamheden aanvingen. Ook de gemeenten Semarang en Buitenzorg besloten tot het instellen van respectievelijk een „grootte” en een „kleine” arbeidsbeurs. Voorts zijn besprekingen gaande tot oprichting van een kleine arbeidsbeurs te Medan.

#### Arbeidswetgeving.

Het belangrijkste feit op het gebied van de arbeidswetgeving vormde in 1930 de indiening bij den Volksraad van het ontwerp voor een sedert (I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 94) tot stand gekomen *nieuwe koelie-ordonnantie*, strekkende tot geleidelijke afschaffing van de poenale sanctie.

De ordonnantie geeft in art. 41 het volgende inkrimpings-schema, waarbij de Regeering ten aanzien van het verplicht percentage aan vrije arbeiders eenigszins verder ging dan het mede aan den Volksraad overgelegde advies van de Permanente Arbeidscommissie te Medan.

<sup>1)</sup> De gevolgen der malaise in 1930 spiegelen zich af in de voor dat jaar over het algemeen hoogere cijfers der werknemersaanvragen en lagere cijfers der werkgeversaansvragen.



Voor de in 1921 of eerder geopende ondernemingen zullen de verhoudingscijfers tusschen contractanten en niet-contractanten (vrije arbeiders) moeten zijn:

- a. van 1 Januari 1932 af minstens 25 niet-contractanten tegen ten hoogste 75 contractanten;
- b. van 1 Januari 1934 af minstens 40 niet-contractanten tegen ten hoogste 60 contractanten;
- c. van 1 Januari 1936 af minstens 50 niet-contractanten tegen ten hoogste 50 contractanten.

Op ondernemingen, welke in de jaren 1922 tot en met 1927 zijn geopend, zullen de vermelde verhoudingscijfers in acht zijn te nemen van 1 Januari af van onderscheidenlijk het elfde, dertiende en vijftiende jaar na het jaar van de opening der onderneming.

Op ondernemingen, welke in de jaren 1928 tot en met 1930 zijn geopend, behoeven alleen de sub c vermelde verhoudingscijfers in acht te worden genomen en zulks van 1 Januari 1942 af. Van dezen datum af zullen ondernemingen, geopend in de jaren 1931 tot en met 1934, alleen de verhoudingscijfers sub b en ondernemingen, welke in de jaren 1935 en 1936 zijn geopend, de verhoudingscijfers sub a in acht moeten nemen.

Volgens dit inkringingsschema zal derhalve worden bereikt, dat aan het einde der eerste vijfjarige herzieningsperiode op de oudere, d. i. het meerendeel der ondernemingen, de koeliebevolking voor de helft uit vrije arbeiders bestaat.

Verder dan deze grens, welke reeds een belangrijke schrede in de richting van algeheele afschaffing beteekent, meende de Regeering niet te kunnen gaan.

Het inkringingsschema biedt den werkgever groote bewegingsvrijheid: binnen het kader der verhoudingsgetallen kan hijzelf beslissen of hij de benoodigde vrije arbeiders van Java dan wel uit zijne contractanten wil betrekken en in het laatste geval, welke van zijne arbeiders — Javanen of Chineezzen, vrouwen of mannen, ouderen of jongeren — naar vrijen arbeid zullen overgaan. Bovendien kunnen de in eenzelfde inspectieressort der Arbeidsinspectie gelegen ondernemingen van éézelfden werkgever tezamen worden genomen.

Tegenover deze soepelheid staan als waarborgen voor de naleving van het inkringingsschema in de eerste plaats een verbod, door den Directeur van Justitie uit te vaardigen, om ten behoeve van de betrokken onderneming nieuwe contracten onder poenale sanctie te sluiten, en als uiterste dwangmiddel, ontbinding door den Gouverneur-Generaal van alle contracten van dien aard, welke door de onderneming zijn gesloten.

In principe bracht het ontwerp voorts een overheidscontrlé ter wegneming van eventueele misstanden op loongebied en verder eenige mitigaties der strafbepalingen voor overtredingen van de zijde der arbeiders.

Wat de formeele zijde betreft, omvatte de herziening o. a. de samenvoeging van alle koelie-ordonnanties in één ordonnantie voor alle Buitengewesten en eene systematischer indeeling der materie.

De uitvoerige behandeling — zoowel schriftelijk als mondeling — in den Volksraad bracht in het Regeeringsontwerp geen principieele wijzigingen.

Tegelijk met de nieuwe koelie-ordonnantie werd bij den Volksraad ingediend een ontwerp-ordonnantie tot instelling van een Immigratie-kamer — later veranderd in *Registratiekamer* — te Medan. De hoofdstrekking van deze regeling is het tegengaan van het ronselen van vrije arbeiders, wier aantal door de inkringing van de poenale sanctie aanzienlijk zal stijgen. Daartoe zullen de werkgevers in het gebied der kamer, omvattende de Oostkust van Sumatra en de afdeelingen Noordkust van Atjeh, Oostkust van Atjeh en Gajo- en Alaslanden van het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, verplicht worden iederen te hunnen behoefte van overzee aangevoerden arbeider bij de kamer te doen registreren, zoodmede aangifte te doen van de indienstneming van elken arbeider, die niet ten behoeve van den werkgever van overzee is geïmmigreerd.

Bij laatstbedoelde plaatselijke indienstneming van door een anderen werkgever geïmporteerde werkkrachten moet de werkgever aan de kamer betalen per arbeider een bedrag in eens (f 5) en een periodieke som (f 1) voor elke maand,



dat hij van de werkkraft gebruik maakt. Het bedrag ineens wordt verhoogd, indien de vrije arbeider zijn werkovereenkomst bij den vorigen werkgever nog niet heeft uitgediend. Voorts betalen de werkgevers jaarlijks eene bijdrage als tegemoetkoming in de uitgaven der kamer.

Alle lasten van dit eigen rechtspersoonlijkheid bezittend lichaam drukken dus op de werkgevers, terwijl de arbeiders in geen enkel opzicht in hunne bewegingsvrijheid worden belemmerd.

Ook dit ontwerp onderging bij de behandeling in den Volksraad geen noemenswaardige wijziging; de ordonnantie werd afgekondigd in I. S. 1931 n°. 95. De inwerkingtreding is deels op 1 Juli van dat jaar, deels op 1 Januari 1932 bepaald.

In den loop van 1930 werden nog ingediend een tweetal ontwerp-ordonnanties respectievelijk tot wijziging van het *Chineesche Arbeidersreglement voor Bangka* en invoering van een zoodanig reglement voor het tinbedrijf op *Billiton*.

De behandeling van deze ontwerpen werd echter opgeschort in afwachting van de totstandkoming van de nieuwe koelie-ordonnantie.

Bij den Volksraad werd voorts aanhangig gemaakt eene herziening van de *Assistentenregeling*, welke in de eerste plaats verband houdt met de nieuwe regeling van de arbeidsovereenkomst in het Burgerlijk Wetboek in dezen zin, dat uit de Assistentenregeling enkele bepalingen worden geschrapt, die gelijk-luidend zijn met of zonder noodzaak verschillen van de betreffende bepalingen van het B. W.

Daarnevens geeft deze herziening eene scherpere omschrijving van het begrip „assistent” en betere waarborgen voor de naleving van het voorschrift inzake vier vrije dagen per maand, terwijl verder de werkingssfeer der Assistentenregeling, thans alleen geldende voor de Oostkust van Sumatra, Atjeh en Tapanoeli, wordt uitgebreid met de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Lampoengsche Districten.

Tijdens de behandeling van dit ontwerp in den Volksraad werd met het oog op de in Indië aangenomen assistenten, vooral in laatstbedoelde gewesten, eene nieuwe bepaling ingevoegd, krachtens welke bij het aangaan van de arbeidsovereenkomst kan worden overeengekomen, dat het verlof van 8 maanden na 6 jaar dienst met ten hoogste vier maanden kan worden verminderd, indien dat verlof — volgens de keuze van den assistent — binnen Nederlandsch-Indië wordt doorgebracht.

Tegelijk met evenbedoelde herziening van de Assistentenregeling werd ingediend een ontwerp-ordonnantie tot wijziging van enkele punten van de nieuwe regeling van het *Arbeidscontract in het B. W.*

Deze punten zijn:

1. Verplichte registratie van genoten vrije dagen teneinde eene betere naleving te verzekeren van het voorschrift in art. 1602 v, dat de arbeider recht heeft op ten minste 52 vrije dagen per jaar; krachtens deze wijziging kunnen, waar zulks noodig blijkt, bij Regeeringsverordening regelen worden vastgesteld inzake deze verplichte registratie.

2. Verplichte mededeeling van de berekening van tantièmes. De bedoeling hiervan is, dat wanneer een gedeelte van het loon uit een winstaandeel bestaat, steeds aan den arbeider eene duidelijke en overzichtelijke mededeeling wordt verstrekt, waaruit althans op globale wijze de berekening van het tantième-bedrag blijkt.

3. Herziening van de regeling der verlofsvoordeelen ingeval van vóórtijdige verbreking van het contract. Deze wijziging beoogt in hoofdzaak het euvel te ondervangen, dat werkgevers zich aan de overeengekomen verlofverplichtingen kunnen onttrekken door den arbeider kort voor het aanbreken van het verlofstijdstip met inachtneming van den opzegtermijn, te ontslaan. De voorgestelde herziening lost dit punt aldus op: is  $\frac{3}{4}$  — een Volksraad-amendement stelde dezen termijn op  $\frac{1}{2}$  — van de voor de verlofsverleening overeengekomen diensttijd verstreken en ontslaat de werkgever zonder dringende reden den arbeider, dan heeft deze recht op uitbetaling van een evenredig deel der verlofsvoordeelen naar verhouding van den verstreken diensttijd.



Bij deze gelegenheid gaf de Regeering tevens te kennen — zulks naar aanleiding van een vroeger door den Volksraad aanvaarde motie-Zuyderhoff in den Volksraad — dat Zij de algemeene regeling van het arbeidscontract in het B. W. niet de plaats achtte om een schriftelijk contract bij eenigszins vaste dienstverhouding verplichtend voor te schrijven. Dit ware Haars inziens over te laten aan bijzondere regelingen geldende voor bepaalde categorieën van werknemers als assistenten en administrateurs in de cultures, hogere handelsemployé's e. d. De Volksraad nam eene motie aan, waarin evenbedoeld desideratum der motie-Zuyderhoff werd herhaald.

Ook voor eene verlenging van den opzeggingstermijn in het B. W., waarop van werknemerszijde was aangedrongen, kon de Regeering geen voldoende termen vinden, omdat dit voor eene algemeene regeling te ver zou gaan en ook de werknemer door den langen opzegtermijn zou worden gehinderd bij veranderen van positie. Bovendien was de bestaande redactie in 1925 juist gegrond op het Indisch gebruik om tegen het einde der volgende maand op te zeggen. Ook deze voorziening ware daarom Haars inziens bij gebleken noodzakelijkheid over te laten aan afzonderlijke regelingen, geldende voor bepaalde groepen van werknemers.

De Volksraad aanvaardde echter eene motie-Van Lonkhuyzen strekkende om den minimum-opzegtermijn te bepalen op twee maanden.

Beide ontwerpen tot herziening van de Assistentenregeling en het Arbeidscontract in het B. W. werden ten slotte door den Volksraad aanvaard, het laatste met inachtneming van het amendement, hierboven in punt 3 vermeld. De afkondiging der desbetreffende ordonnanties had plaats in I. S. 1931 nrs. 366 en 367, terwijl de inwerkingtreding is bepaald op 1 November 1931 (I. S. 1931 n°. 368).

Op deze plaats moge nog melding worden gemaakt van de nieuwe arbeidsvoorschriften in het *Mijnpolitie-reglement* (I. S. 1930 n°. 341). Volgens deze bepalingen mag ondergrondse mijnarbeid alleen worden verricht door mannelijke personen ouder dan 16 jaar voor ten hoogste 8½ uur per etmaal; dit maximum wordt ingekort tot 6 uur, wanneer de arbeid verricht wordt op plaatsen met een temperatuur van meer dan 30° Celsius of waar zeer veel overlast van grondwater ondervonden wordt. Geen ondergrondse arbeid mag verricht worden op rust- en de voor den werkmán gebruikelijke godsdienstige feestdagen, met dien verstande, dat het aantal vrije dagen minstens 52 per jaar moet bedragen.

Ten aanzien van den bovengrondschén arbeid werd bepaald, dat hijschmachinebestuurders en seingevers niet langer mogen werken dan 8 uur per etmaal; voor dezen arbeid worden alleen personen toegelaten, die den 21-jarigen leeftijd hebben bereikt. Jongens beneden 16 jaar en vrouwen mogen niet worden te werk gesteld bij het laden en ontladen van de kooi.

Voorts bevat het *Mijnpolitie-reglement* nog verschillende voorschriften in het belang van de gezondheid en den hygiënischen toestand der mijnarbeiders.

Dit overzicht der arbeidswetgeving moge worden besloten met de vermelding van het in de tweede helft van 1930 door het Kantoor van Arbeid gepubliceerde vóór-ontwerp voor eene wettelijke *Ongevallenregeling*. Evenals de Nederlandsche ongevallenwet 1921, de Nederlandsche Zee-ongevallenwet 1919, de Britsch-Indische Workmen's Compensation Act van 1923, verschillende internationale arbeidsverdragen en de bestaande vrijwillige ongevallen-regelingen voor Gouvernements- en particuliere bedrijven in Nederlandsch-Indië, waaraan de bouwstoffen in hoofdzaak ontleend zijn, gaat dit ontwerp uit van het thans bijna algemeen aanvaarde beginsel van het „risque professionnel”, hetwelk medebrengt, dat bij de moderne wijze van bedrijfsuitoefening het onpersoonlijk bedrijf het risico behoort te dragen, hetwelk voortvloeit uit ongevallen, welke zijn arbeiders in den dienst overkomen.

Bij het ontwerpen der grondslagen is er verder naar gestreefd de Indische ongevallenregeling zoo eenvoudig mogelijk te houden, door vastlegging van de verplichting van den werkgever tot uitbetaling van eene schadeloosstelling volgens zooveel mogelijk in de wet vast te leggen tarieven, zonder verplichte verzekering. Deze verplichting geldt alleen ten aanzien van de door een bedrijfsongeval getroffen arbeiders in de gevaarlijkste bedrijven. Als zoodanig vermeldt het vóór-ontwerp:



- a. fabrieken en werkplaatsen, vallende onder het Veiligheidsreglement;
- b. transportbedrijven;
- c. mijnbedrijven;
- d. bedrijven tot het laden en lossen van goederen;
- e. electriciteitsbedrijven voorzoover zij niet reeds vallen onder a (dus aanleg, bediening en onderhoud van leidingen met toebehooren buiten de centrales);
- f. bouwbedrijven voorzoover betreft aanleg en onderhoud van bouwwerken van ondernemers en aanleg en onderhoud van bouwwerken in eigen beheer ten behoeve van eenig bedrijf of dienst;
- g. bedrijven van houtaankap (inclusief panglons);
- h. bedrijven werkende met arbeiders onder poenale sanctie, voorzoover zij niet reeds uit anderen hoofde uitkeeringsplichtig zijn.

De schadeloosstelling bestaat uit vrije geneeskundige behandeling en verpleging, vergoeding voor begrafeniskosten en eene geldelijke uitkeering. Deze laatste bedraagt bij overlijden eene uitkeering in eens van 12 maal het maandloon en bij blijvende geheele invaliditeit eene periodieke uitkeering van 50 % van het loon; dit laatste bedrag wordt bij blijvende gedeeltelijke invaliditeit verminderd naar verhouding van de invaliditeitsgraad; bij tijdelijke invaliditeit ontvangt de arbeider gedurende de eerste maand vol en daarna half loon.

Een Lands-garantiefonds zal de uitkeeringen waarborgen, welke niet of niet volledig op den werkgever kunnen worden verhaald.

### Arbeidsinspectie.

Einde 1930 werd overgegaan tot de organieke instelling van de Arbeidsinspectie voor Java en Madoera. Nopens hare wordingsgeschiedenis moge het volgende worden medegedeeld.

Na de instelling van het Kantoor van Arbeid (December 1921) bleek het al spoedig noodzakelijk, dat aan het Hoofd van het Arbeidskantoor de noodige bevoegdheid werd verleend om ook op Java onderzoekingen te kunnen instellen naar de arbeidstoestanden en arbeidsvoorwaarden in verschillende bedrijven.

De bedoelde bevoegdheid werd verleend bij Ord. van 5 Mei 1924 (I. S. 1924 n°. 211).

Nadat op 1 Maart 1926 de beperkende bepalingen inzake kinderarbeid en vrouwennachtarbeid in werking waren getreden, bleek dat vooral op Java de contrôle op de naleving der bepalingen krachtig ter hand diende te worden genomen. Om die redenen werd in 1926 de eerste inspecteur bij het Kantoor van Arbeid (derhalve los staande van het bestaande corps arbeidsinspecteurs voor de Buitengewesten) in dienst gesteld.

In het begin van 1927 werd een tweede inspecteur in dienst gesteld. Voor het contact met den Inheemschen werkmán en de onderzoekingen in de desa's werd in 1928 de eerste proef genomen met de indienststelling van een Javaanschen arbeidscontroleur. Ruim een jaar later werden nog twee adspirant-arbeidscontroleurs aangesteld, terwijl in 1929 een derde inspecteur in dienst werd genomen.

Deze inspecteerende en controleerende ambtenaren waren voorloopig te Batavia gestationneerd. Bij G. B. 29 Aug. 1930 n°. 40 werden drie inspectie-ressorten ingesteld, met standplaatsen voor een inspecteur en een arbeidscontroleur te Batavia (voor West-Java), Semarang (voor Midden-Java en de beide Vorstenlanden) en Soerabaja (voor Oost-Java).

De instelling van een afzonderlijken dienst der Arbeidsinspectie voor Java en Madoera geschiedde ten slotte, met ingang van 1 Januari 1931, bij G. B. 24 Dec. 1930 n°. 27 (I. S. n°. 443); bij dezelfde gelegenheid is eene instructie voor den chef en de ambtenaren dier inspectie vastgesteld (Bb. n°. 12540).

Met betrekking tot de Arbeidsinspectie voor de Buitengewesten verdienen de volgende punten vermelding.



In de conferentie, welke eind 1929 op het Kantoor van Arbeid werd gehouden, achtereenvolgens met de vertegenwoordigers van de plantersorganisaties en van de cultuurbonden — als uitvloeisel van de door den Directeur van Justitie bij bespreking van het aanslagen-euvel in de voorafgegane Volksraadszitting bepleite samenwerking — vond in de eerste plaats de inspectiewijze der Arbeidsinspectie behandeling, terwijl voorts de opleiding van de inspecteerende ambtenaren van dien dienst een belangrijk punt van bespreking uitmaakte.

Wat het eerste punt betreft, werd in deze conferentie de beslissing van de dienstleiding bekend gemaakt, dat wederom zou worden teruggekeerd tot de vóór 1927 gevolgde gedragslijn om de inspecties in den regel 24 uren tevoren aan te kondigen, zoodat eene onverwachte inspectie alleen zal worden gehouden, indien daartoe eene bepaalde aanleiding bestaat. In het begin van 1930 werd eene in dien zin gewijzigde instructie aan de inspecteerende ambtenaren gezonden. Daarin zijn ook verschillende andere punten opnieuw geregeld, zooals o. m. de bevoegdheid van de tolken, die niet zelfstandig op de ondernemingen zullen mogen rondgaan, zoomede het contact van den inspecteur zoowel met den beheerder en zijne assistenten als met het werkvolk.

Was het in deze instructie aan het inzicht van den ressortsinspecteur overgelaten om in voorkomende gevallen al dan niet een voorstel aan den afdeelingsschef te doen tot het houden van eene onaangekondigde inspectie, ter wille van de uniformiteit werden in eene in Maart 1930 rondgezonden aanvullende instructie de gevallen vastgelegd, welke steeds als aanleiding moeten worden beschouwd tot het inspecteeren zonder voorafgaande waarschuwing. Hierdoor is dus voorkomen dat in eenzelfde afdeling in analoge gevallen daartoe door den eenen ressortsinspecteur wél en door den anderen niet zou worden besloten.

De gevallen waarin onaangekondigd moet worden geïnspecteerd zijn (in het kort weergegeven) de volgende:

1. een koelieaanval, gevolg van het optreden van den aangevallene;
2. meer dan twee veroordeelingen wegens klapzaken in een halfjaar;
3. relatief hoog percentage gestraften wegens overtreding der koelieordonnantie;
4. hoog aantal deserties;
5. geval van vrijheidsberoving of knevelarij;
6. opzettelijke korting van het loon;
7. opzettelijke beboeting;
8. werk op rustdagen en overwerk tegen den wil der koelies;
9. onvoldoende huisvesting;
10. onvoldoende geneeskundige behandeling;
11. inlichting of aanwijzingen van minder gunstige arbeidstoestanden;
12. conflict of ongeregelde, welke het gevolg blijken van minder gunstige arbeidsverhoudingen.

In andere gevallen dan de hierboven genoemde is de regeling blijven bestaan, dat de ressortsinspecteur tevoren het gevoelen inwint van den afdeelingsschef omtrent het houden van eene onaangekondigde inspectie, terwijl het dezen laatste bovendien ten allen tijde vrij staat, indien hem zulks op welken grond dan ook wenschelijk voorkomt een ressortsinspecteur op te dragen eene onderneming zonder voorafgaande waarschuwing te inspecteeren. Van de resultaten van eene zoodanige inspectie zal het voorts afhangen of de daaropvolgende inspectie wederom onaangekondigd zal moeten geschieden.

In den Volksraad bleken tegen deze gewijzigde inspectiemethode der Arbeidsinspectie bij verschillende leden bezwaren te bestaan. Een door den heer van Lonkhuyzen c. s. aanvankelijk in de vergadering van 29 Januari 1930, bij de behandeling van afdeeling II der eerste aanvullende begroting voor dat jaar, ingediende motie, welke achtereenvolgens werd gewijzigd, daarna tot de volgende zitting werd aangehouden en toen nogmaals eene verandering onderging, werd tenslotte in de vergadering van 3 September 1930 aangenomen.

Deze motie bepleitte wijziging der instructie voor de inspecteerende ambtenaren in dien zin, dat de inspecties weder zonder voorafgaande waarschuwing zouden worden gehouden.



Na gezette overweging besloot de Regeering geen wijziging te brengen in de ten vorigen jare op goede gronden aanvaarde wijziging van de inspectiemethode.

Ten aanzien van de opleiding der toekomstige arbeidsinspecteurs, welke in de conferentie met de vertegenwoordigers der plantersorganisaties en cultuurbonden ter sprake kwam, werd bij de eerste aanvullende begroting voor 1930 gerekend op de kosten verbonden aan de uitzending en opleiding volgens een geheel nieuwen opzet van zes academisch gevormde personen.

Bij deze nieuwe opleiding, welke  $\pm$  drie jaren zal duren, zal den candidaat-inspecteerenden ambtenaren, door eene werkzaamstelling op verschillende ondernemingen, in de eerste plaats praktische kennis worden bijgebracht van de werkzaamheden en de verhoudingen bij de voornaamste cultures. Bovendien zal veel aandacht worden besteed aan het aanleeren door de a.s. arbeidsinspecteurs van het vloeiend spreken niet alleen van de Maleische, doch tevens van de Javaansche spreektaal. Na nog een theoretische cursus te hebben doorlopen, zullen de candidaat-inspecteerende ambtenaren ten slotte onder een ouderen inspecteur de praktijk van het inspectiewerk grondig kunnen leeren, waarna hun, bij gebleken geschiktheid, een eigen ressort zal worden aangewezen.

In Augustus 1930 kwamen de vertegenwoordigers der plantersverenigingen en cultuurbonden ten tweeden male op het Kantoor van Arbeid bijeen. Als voornaamste punt werd in deze vergadering besproken het contact tusschen de assistenten en den arbeidsinspecteur. Van den kant van de werkgevers bestond nog steeds veel bezwaar tegen het hooren van de assistenten buiten tegenwoordigheid van den administrateur, waardoor h. i. het prestige van dezen wordt geschaad. Nadat deze zaak van verschillend standpunt was belicht, kwam men ten slotte tot overeenstemming omtrent de volgende regeling. Bij eene vooraf aangekondigde inspectie zal de gedragslijn worden gevolgd, dat tegen de aanwezigheid van den beheerder bij eene bespreking met een assistent door de Arbeidsinspectie over het algemeen geen bezwaar zal worden gemaakt; bij eene onaangekondigde inspectie zal de arbeidsinspecteur er echter naar hebben te streven, die assistenten te ontmoeten en te ondervragen van wie kan worden verwacht, dat zij in verband met de redenen, welke tot het niet aankondigen der inspectie hebben geleid, den inspecteerenden ambtenaar de gewenschte inlichtingen zullen kunnen verstrekken. Deze assistenten zullen dan buiten tegenwoordigheid van den beheerder worden gehoord.

Blijkt tijdens eene aangekondigde inspectie, op eenigerlei wijze, een van de hierboven genoemde criteria tot het houden van een onverwacht bezoek te bestaan, dan zal de inspectie — nadat de ambtenaar in kwestie daarvan aan den beheerder mededeeling heeft gedaan — verder op de wijze van eene onaangekondigde inspectie worden voortgezet.

Nog dient te worden opgemerkt, dat ook bij aangekondigde inspecties de Arbeidsinspectie ten allen tijde het recht is voorbehouden om, indien de omstandigheden daartoe aanleiding mochten geven, bij een of meer assistenten van eene onderneming buiten tegenwoordigheid van den administrateur de noodige inlichtingen omtrent de arbeidstoestanden op die onderneming in te winnen.

In het aantal aanslagen op personeel van ondernemingen in de Buitengewesten viel in het jaar 1930, hoewel nog 10 dooden waren te betreuren, toch eenige teruggang te constateeren. Voorzoover de gegevens thans reeds zijn binnengekomen, werden in dat jaar gepleegd 86 aanslagen op Europeesch personeel en 198 op mandoers en tandils, waarvan onderscheidenlijk 4 en 6 gevallen met doodelijken afloop. In deze totaal-cijfers zijn ook begrepen de gevallen, waarbij slechts van „bedreiging” kan worden gesproken; dit waren er 29 op Europeanen en 39 op Inlandsch personeel.

	Aanslagen		Doodelijke afloop	
	Europeanen.	Inlandsch personeel.	Europeanen.	Inlandsch personeel.
1929 .....	105	175	3	9
1928 .....	89	84	3	10
1927 .....	71	79	1	5
1926 .....	47	32	—	5



### Werving van arbeiders.

Reeds eenige jaren werd de wenschelijkheid gevoeld de z.g. beroepswerving — waarbij winstbejag het eenige oogmerk was — te doen verdwijnen, aangezien de concurrentie, welke deze vorm van werving aan de door de ondernemingen onderling opgerichte organisaties van „Eigen Werving” aandeed, deze laatste belemmerde in het aanbrengen van zeer noodige verbeteringen. Zoo waren het bijvoorbeeld de hooge werfpremies door de beroepswerving aan haar handlangers uitbetaald, welke de Eigen Werving noodzaakten het premiestelsel voor haar lager personeel te blijven handhaven, ten einde van voldoende aanvoer van werkkrachten verzekerd te zijn, een systeem hetwelk tot allerlei ongewenschte praktijken heeft aanleiding gegeven. Nadat in 1929 door het Kantoor van Arbeid met beide partijen was onderhandeld omtrent de opheffing der beroepswerving, waarbij de enkele nog bestaande kantoren door de beide Eigen Werving-organisaties zouden worden uitgekocht, kreeg deze zaak met ingang van 1 Februari 1930 haar beslag. Van dien datum af wordt het aanwerven van arbeiders, die op den voet der Wervingsordonnantie een overeenkomst als contractarbeider aangaan, dus uitsluitend uitgeoefend door de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (AVROS) en de Deli Planters Vereeniging (DPV), die daarbij gebruik maken van het reeds jaren tevoren ingestelde Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (ADEK) en door de Zuid Sumatra Landbouw- en Nijverheidsvereeniging (ZUSUMA), welke sedert begin 1931 een onderdeel uitmaakt van het nieuw opgerichte Zuid- en West-Sumatra Syndicaat. Maatregelen zijn getroffen, dat ook het buitenland en niet bij een dezer organisaties aangesloten ondernemingen zich van contractkoelies kunnen voorzien.

Daarnaast bestaat dan nog de Vrije Emigratie der D.P.V. en A.V.R.O.S. (V.E.D.A.); het meerendeel der op deze wijze naar de Buitengewesten vertrokken arbeiders sluit na aankomst aldaar een immigratie-contract. Dit is alleen mogelijk op die ondernemingen aangesloten bij een van de juist genoemde plantersvereenigingen, ten aanzien waarvan het Hoofd van het Kantoor van Arbeid vrijstelling heeft verleend van de in art. 6 der Koelie-ordonnantie gestelde verplichting, dat dergelijke contracten moeten worden gesloten op Java volgens de bepalingen der Wervingsordonnantie.

Ter zelfder tijd, dat de beroepswerving is opgeheven, stelde de Regeering in een „Commissie van overleg inzake wervingsaangelegenheden”. Deze Commissie is in het leven geroepen, ten einde het Hoofd van het Kantoor van Arbeid omtrent dit vraagstuk van advies te kunnen dienen en tevens om eigener initiatief voorstellen te doen ter verkrijging van eene betere wervingsmethode. In de commissie, welke door den chef van de Arbeidsinspectie voor de Buitengewesten wordt voorgezeten, hebben eenige bij het wervingstoezicht betrokken ambtenaren benevens de vertegenwoordigers der Eigen Werving-organisaties zitting.

Het terugloopen van het aantal aanvragen tot het uitzenden van nieuw werkvolk heeft inmiddels een zoodanigen omvang aangenomen, dat van een vrijwel geheel stilliggen der werving kan worden gesproken.

Over het jaar 1930 werden naar de Buitengewesten 29 350 personen op den voet der wervingsvoorschriften verscheept, in welk aantal zijn begrepen 1228 arbeiders, die in Januari van dat jaar nog door de beroepswerving zijn aangevorven. Bedroeg in die maand het in totaal der naar de Buitengewesten van de drie havenplaatsen Batavia, Semarang en Soerabaja uit verscheepte contractarbeiders nog 7693 lieden, in Februari was dit cijfer reeds gedaald tot 4442, eene vermindering, welke gedurende de daarop volgende maanden bijna constant aanhield, zoodat in December 1930 nog slechts 438 contractanten naar de Buitengewesten vertrokken.

Als gevolg hiervan gingen de Eigen Werving-organisaties in den loop van 1930 dan ook over tot het sluiten van een deel van hare kantoren, hetgeen wederom aanleiding was voor de Overheid om te overwegen of het aantal hiervóór genoemde havens, welke voor de in- en ontscheeping van contractarbeiders, blijkens de uitvoeringsvoorschriften der Wervingsordonnantie, zijn opengesteld, niet tijdelijk tot twee kon worden beperkt. Hiertoe is met ingang van 15 Januari 1931



besloten, op welk tijdstip de haven van Soerabaja als zoodanig is uitgeschakeld (zie Bb. n<sup>o</sup>. 12453).

Nam het aantal van Java naar de Buitengewesten vertrekkende contractanten gestadig af, het aantal repatrianten daarentegen was in 1930  $\pm$  10 000 hooger dan in het voorafgegane jaar en bedroeg 47 923 personen.

Voor de V.E.D.A. (vrije emigratie) waren de cijfers 8697 vertrekkende emigranten, tegen 11056 repatrianten.

#### De vakbeweging.

Volgens de aan het Kantoor van Arbeid door de besturen der vakbonden verstrekte inlichtingen zijn van de 88 vakorganisaties in Nederlandsch-Indië 50 bij een der volgende vakcentrales aangesloten.

Naam van de vakcentrales.	Aantal aangesloten bonden.	Aantal georganiseerden.
Verbond van Vereenigingen van Landsdienaren (V. V. L.) . . . . .	11	8 501
Associatie van Vereenigingen van Academici (A. V. A.) . . . . .	13	1 110
Federatie van Europeesche Werknemers (Federatie)	8	4 380
Persatoean Vakbonden Pegawai Negri (P. V. P. N.)	13	29 701
Persatoean Sarekat Sekerdja Indonesia (P. S. S. I.)	5	1 780
Totaal . . . . .	50	45 472

De bij de P.V.P.N. aangesloten Perserikatan Goeroe Hindia Belanda (P.G.H.B.), die  $\pm$  15 000 leden omvat, is zelf een vakcentrale van verschillende onderwijzersvereenigingen.

De 38 niet bij een centrale aangesloten vakbonden hebben te zamen 28 995 leden. Het totaal van de georganiseerde werknemers bedraagt derhalve volgens de beschikbare gegevens 74 467.

In het jaar 1930 was eene opleving te constateeren in de vakbeweging van de *Europeesche particuliere werknemers*. Organisaties als de Suikerbond en Handelsbond gingen in ledental vooruit.

De Suikerbond sloot zich aan bij de in 1927 door den Handelsbond opgerichte Vereeniging Algemeene Werkloosheidskas. Na de oprichting op Sumatra van eene tweede vereeniging van Europeesch personeel in de cultures, namelijk den Sumatra Cultuurbond, volgde naast den op Java bestaanden, doch toen een kwijnend bestaan leidenden, Cultuurbond de oprichting van den Nederlandsch-Indischen Plantersbond. Inmiddels is tusschen den Sumatra Cultuurbond en de Vereeniging van Assistenten in Deli eene toenadering ontstaan, welke in Juli 1930 geleid heeft tot eene fusie dezer beide vereenigingen. Eene poging om op Java een tweeden bond op te richten van employé's in de suikerindustrie is gestrand, vooral op de daartegen door den Suikerbond gevoerde actie. Uit dit alles kan echter blijken, dat meer en meer de behoefte tot aansluiting wordt gevoeld. Behalve de pogingen, die worden aangewend om te komen tot samensmelting van den Cultuurbond met den nieuwen Nederlandsch-Indischen Plantersbond, bestaan er plannen tot het vormen van eene nieuwe federatie van bonden, waarvan de leden in de cultures werkzaam zijn.

Tengevolge van veranderingen in de personeelsbepalingen bij een of meer scheepvaart-maatschappijen is eene nauwere samenwerking tot stand gekomen tusschen de Vereeniging van Scheepswerktuigkundigen en de Vereeniging van Gezagvoerders en Stuurlieden. Gedacht wordt aan de oprichting van een Centrale van Koopvaardij-Officieren.



De Sumatra-Cultuurbond en de Nederlandsch-Indische Plantersbond zijn niet aangesloten bij de Federatie van Europeesche particuliere werknemers. Deze vakcentrale heeft in den heer Van Lonkhuyzen haar vertegenwoordiger in den Volksraad.

Van zeer recenten datum is de oprichting van den Rooms-katholieken Bond van Handels- en Kantoorbedienden St. Jozef te Soerabaja. In de rij van vakverenigingen op confessionneelen grondslag is dit de eerste van particuliere werknemers. Behalve de Christelijke Onderwijzersbond (C.O.B.) en de Katholieke Onderwijzersbond (K.O.B.) zijn immers de beide organisaties van militairen (tot en met den rang van onderofficier) „Pro Rege” en „Sint Ignatius” eveneens als ambtelijke vakbonden te beschouwen.

Wat de vakbeweging van de *inheemsche particuliere werknemers* betreft, kan in de eerste plaats vermeld worden dat gedurende de laatste jaren verschillende nationalistische vereenigingen tot de oprichting van vakverenigingen zijn overgegaan.

Op het in December 1929 door de federatie van nationalistische vereenigingen, de P.P.P.K.I., gehouden congres werd eene motie aangenomen, waarin het groote belang betoogd werd van de totstandkoming van eene vakbeweging van werknemers, arbeiders en landbouwers, welke deswege zoo spoedig mogelijk in het leven moest worden geroepen. Bij de ter zake gevoerde besprekingen is toen de nadruk gevallen op de landbouwersbonden, omdat daardoor, naar het heette, de invloed van het Westersch kapitaal zou kunnen worden bestreden.

De Indonesische Studieclub te Soerabaja, de latere Persatoean Bangsa Indonesia, bemoeide zich intensief met de vakbeweging. Haar leider, Dr. Soetomo, schreef voor het adviesbureau dier club eene brochure, getiteld: „Voorlichting ten behoeve van de werknemers in Indonesië om eene moderne vakbeweging tot stand te kunnen brengen”. Voorts gaf de Studieclub den stoot tot oprichting van eene vereeniging van chauffeurs te Soerabaja met afdelingen te Modjokerto, Djombang en Madioen, een bond van mannelijke huisbedienden, een drukkersbond, een kleermakersbond, een werkloozenbond en een bond voor de arbeiders, die geen eigen vakvereniging hebben. In Mei 1930 richtte zij bovendien een vakcentrale op, de Persatoean Sarekat Sekerdja Indonesia, onder voorzitterschap van den heer R. Roeslan Wongsokoesoemo.

In de vakbeweging der *Europeesche ambtenaren* is sedert het bekend worden van het voornemen der Regeering om tot korting op ambtenaarssalarissen over te gaan, eene krachtige opleving ontstaan. Verschillende vereenigingen konden in korten tijd een groot aantal nieuwe leden inschrijven. Is bij de actie tegen de salarisverlaging eene nauwere aansluiting te constateeren, vooral uit het feit, dat 52 ambtelijke vakbonden zich onder de leiding van een Comité van Actie hebben geschaard, ook de aansluiting van de Vereeniging van Bouwkundigen bij het Verbond van Landsdienaren duidt daarop. Ongetwijfeld is de aangekondigde verlaging der salarissen van de ambtenaren een voornam factor geweest voor het personeel van de Weeskamers om zich in een eigen vereeniging te organiseren.

Met betrekking tot de vakbeweging van *Inheemsche ambtenaren* kan worden vermeld de oprichting, in April 1930, van een vakcentrale, de Persatocan Vakbonden Pegawai Negri (P.V.P.N.) onder leiding van het Volksraadslid den heer R. P. Soeroso. De Perhimpoean Beambte Spoor dan Tram di Hindia Belanda, aanvankelijk bij het V.V.L. aangesloten, behoort mede daartoe. Ook deze vakcentrale heeft zich gekeerd tegen de bezuinigingsmaatregelen van de Regeering betreffende de salarissen der ambtenaren en zich bij de actie van de Europeesche ambtenaren aangesloten. In Juni 1931 heeft zij het besluit genomen zich aan te sluiten bij het Internationaal Verbond van Vakverenigingen.



## J. KOLONISATIE EN EMIGRATIE.

Emigratie van Java naar de Buitengewesten heeft in hoofdzaak plaats met het oogmerk een eigen landbouwbedrijf te vestigen dan wel met het doel loonarbeid te verrichten.

De eerste vorm van emigratie kan worden aangeduid met den naam landbouw-emigratie, de tweede met den term arbeids-emigratie.

De *landbouw-emigratie* richt zich meestal naar de in de Buitengewesten aanwezige landbouwkolonies.

In de vorming van kolonies van zelfstandige landbouwers worde niet slechts een middel gezien om overbevolkte streken van Java te ontlasten, maar ook eene onmisbare voorwaarde voor de harmonische ontwikkeling van schaarsch bevolkte streken der Buitengewesten. In bepaalde deelen van deze landstreken zullen landbouwkolonies in de toekomst van belang kunnen zijn ter voorziening in de behoefte aan voor de in de buurt daarvan gelegen Europeesche ondernemingen, zoodat op deze wijze zal kunnen worden bijgedragen tot de oplossing van het arbeidsvraagstuk in de Buitengewesten.

De Indische Regeering beschouwt deze kolonisatie in de daarvoor in aanmerking komende streken dan ook als een belang van de eerste orde en het was vooral deze overweging, die Haar deed besluiten tot de instelling van het Centraal Kolonisatie Comité (G. B. 23 April 1930 n<sup>o</sup>. 10), dat tot taak heeft aan de Regeering voorstellen te doen betreffende maatregelen ter bevordering van de verplaatsing van inheemsche bevolking van dichtbevolkte naar dunbevolkte streken, meer in het bijzonder naar de Buitengewesten, en leiding te geven aan de werkzaamheden der gewestelijke kolonisatie-comité's, die in sommige gewesten buiten Java reeds eerder waren ingesteld.

De belangrijkste landbouwkolonisatie is de Javanen-kolonie te Gedong Tataän in de Lampoengsche Districten, waar meer dan 26 000 Javanen zijn gevestigd, welk aantal nog steeds aangroeit.

Van meer recenten datum is de proef te Kota Agoeng, eveneens in de Lampoengsche Districten gelegen, waar  $\pm$  3400 menschen wonen. Men heeft hier te kampen gehad met belangrijke tegenslagen, als muizenplagen, malaria, bandjirs. Voorts is men te mild geweest met het verstrekken van voorschotten, waarvan een belangrijk deel niet meer viel te innen, met het gevolg, dat de Lampoengsche Volksbank te Teloekbetoeng in 1928 moest liquideeren. De Centrale Kas en het Gouvernement moesten belangrijke bedragen afschrijven. Ten slotte heeft het Gouvernement thans nog eene vordering op de kolonisten te Kota Agoeng van ruim f 218 000, welk bedrag in de toekomst ook wel voor het grootste deel oninbaar zal blijken te zijn. Nochtans mag het uitgegeven geld niet als geheel verloren worden beschouwd. De kolonies in de Lampoengsche Districten, vooral die te Gedong Tataän, trekken thans een geregelden stroom van kolonisten, die zich daar geheel op eigen kosten komen vestigen. In 1930 zijn op deze wijze 1972 nieuwe kolonisten (vrouwen en kinderen inbegrepen) voor eigen rekening op Gedong Tataän gekomen; voor Kota Agoeng bedroeg dit cijfer voor 1930 128.

Naast deze experimenten in de Lampoengsche Districten werden ook in Benkoelen kolonisatieproeven genomen, waarvan de  $\pm$  1000 zielen tellende Soendaneesch-Javaansche kolonisatie bij Kepahiang en de medio 1930 door het Bestuur aangevangen proef te Perbo wel de voornaamste zijn. De Volksbank te Benkoelen stelde een bedrag van f 5000 beschikbaar voor de overkomst van 45 gezinnen uit het regentschap Banjoemas. Tien daarvan vestigden zich te Tandjoengagoeng in de nabijheid van de hoofdplaats Benkoelen, terwijl de overige 35 gezinnen zich in de buurt van de op  $\pm$  60 km ten Noorden van Benkoelen gelegen kampong Perbo vestigden. De bevolking van Benkoelen bleek zeer gesteld op de overkomst van Javaansche kolonisten en hielp hen dan ook daadwerkelijk met het gereedmaken van woningen en de verstrekking van voeding. Op enkele plaatsen in Benkoelen zijn irrigatiewerken aangelegd, welke een areaal bevoeien, dat grooter is dan de inheemsche bevolking — die weinig dicht is en die bovendien de waarde van sawahs veel minder hoog aanslaat dan de Javaan — kon bewerken. Zoo lag ook te Perbo een complex van ruim 200 bouws niet meer ge-



occupeerde gronden, welke dadelijk geïrrigeerd konden worden, daar de secundaire leidingen reeds gegraven waren. De nieuwe kolonisten kregen kosteloos een bouw sawah en een bouw drogen grond per gezin. De grond werd hun dadelijk in erfelijk individueel bezit afgestaan onder voorwaarde, dat zij hem gedurende de eerste 5 jaren niet zullen verkoopen, verpanden of verhuren.

Deze gunstige omstandigheid deed den Directeur van Binnenlandsch Bestuur overwegen of het niet mogelijk zou zijn om een deel van de slachtoffers van de Merapi-ramp naar Perbo over te brengen. Nadat eerst eene deputatie van vijf personen den toestand te Perbo in oogenschouw had genomen en enthousiast over de geboden kansen was teruggekeerd, meldden zich binnen enkele dagen meer dan 100 gezinnen voor verhuizing naar Benkoelen aan. Op 25 Februari 1931 kon reeds het eerste transport van ongeveer 50 gezinnen vertrekken. Medio Maart 1931 waren op kosten van het Merapi-fonds overgebracht ongeveer 110 gezinnen, tellende  $\pm$  400 zielen, terwijl er nog meer zouden volgen. Ook in andere streken van Java werd propaganda gemaakt voor verhuizing naar Benkoelen, met het gevolg, dat 13 gezinnen uit Poerworedjo, tellende 60 zielen, derwaarts vertrokken, grootendeels op eigen kosten.

Behalve in de reeds genoemde gewesten bevinden zich ook ter Oostkust van Sumatra verschillende landbouwkolonisaties, die alle ontstaan zijn uit vestigingen van gewezen contractanten. De belangrijkste daarvan is wel die te Pematangbandar in Simeloengoen.

De verminderde werkgelegenheid voor een gedeelte van de Indo-Europeesche bevolkingsgroep, waarvan als een der oorzaken kan worden aangemerkt de met de voortschrijdende ontwikkeling der Inheemsche maatschappij in toenemende mate ondervonden concurrentie van Inheemsche krachten, heeft sinds een aantal jaren geleid tot van Indo-Europeesche zijde deels individueel, deels in groeps- of vereenigingsverband ondernomen pogingen om zich door landbouw en veeteelt op beperkte schaal een bestaan te verschaffen.

Het door verscheidene voormannen van de Indo-Europeesche beweging gevoeld ideaal om te komen tot de vorming van een Europeeschen boerenstand in Indië ging samen met den drang tot bewerking van den grond van hen, die zich op andere wijze de noodzakelijke bestaansmiddelen niet konden verschaffen. Het meest bekend op dit gebied is de onder de leiding en met den steun van het Indo-Europeesch Verbond in Zuid-Sumatra opgerichte landbouwkolonie „De Giesting”.

De economische crisis, waarvan de gevolgen ook in de hierbedoelde kringen der Indische maatschappij in den vorm van geldschaarschte, loonsverlaging en werkloosheid scherp werden gevoeld, was wel de voornaamste oorzaak, waardoor deze drang naar landbouwkolonisatie een meer acuten vorm aannam. Het wegvallen van andere bestaansmogelijkheden deed n.l. plotseling velen uitzien naar het boerenbedrijf als een der laatste redmiddelen om aan den bedelstaf te ontkomen. In verband met de schaarschte van nog beschikbaren grond op Java viel daarbij de aandacht op de dunbevolkte deelen van de Buitengewesten en in het bijzonder op Nieuw-Guinee. Niettegenstaande van Overheidszijde met nadruk gewaarschuwd werd tegen de gevaren, aan vestiging op dit eiland verbonden en de groote kans op mislukken van dergelijke kolonisatiepogingen, vertrokken in 1930, voornamelijk tengevolge van de door enkele corporaties, met name de Vereeniging Kolonisatie Nieuw-Guinee en de Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinee, gemaakte propaganda, verschillende groepen kolonisten daarheen, die eenmaal daar aangekomen door het Binnenlandsch Bestuur zooveel mogelijk met raad en daad zijn bijgestaan.

In de eerste helft van 1931 is gebleken, dat deze kolonisatiepogingen, op enkele uitzonderingen na, in het algemeen op eene mislukking zijn uitgelopen. De voor het welslagen van kolonisatie zoo noodzakelijke factoren als kennis en ervaring van landbouw en veeteelt, gehardheid tegen den zwaren ontginningsarbeid en voldoende kapitaal bleken ook hier, evenals bij zoovele andere pogingen op dit gebied, niet of althans niet in voldoende mate aanwezig.

Naast verschillende welgeslaagde individuele pogingen om zich als landbouwer een bestaan te verschaffen, is de evengenoemde kolonie De Giesting



feitelijk de eenige Europeesche kolonisatie op grootere schaal, welke zich heeft kunnen staande houden, zij het met financieelen steun van het Indo-Europeesch Verbond.

Bij de *arbeids-emigratie* valt te onderscheiden in de eerste plaats die op kosten der werkgevers, n.l. eenerzijds de onder toezicht van de Arbeidsinspectie staande werving van arbeiders (contractanten en vrije werklieden) voor cultuur- en andere grootbedrijven, anderzijds de emigratie van arbeiders op Java geworven, hetzij ten behoeve van kleine ondernemingen gedreven door Inlanders, Chineezzen of Arabieren, hetzij voor werken, welke aannemers in de Buitengewesten hebben uit te voeren, zoomede de emigratie der van Bestuurswege geworven arbeiders, die bestemd zijn voor onderhoud van wegen. Daarnaast is in de tweede plaats eene emigratie op eigen kosten ontstaan van lieden, die voor korteren of langeren tijd Java verlaten om als los werkman in de Buitengewesten met loonarbeid den kost te verdienen.

Numeriek is de eerstbedoelde emigratievorm verreweg de belangrijkste.

Naar de cultuurcentra van Sumatra werd door de ondernemers een — althans tot 1930 — steeds groeiende stroom van arbeiders geleid, welke echter, gelijk hiervóór onder „Arbeid” is uiteengezet, tengevolge van de economische crisis tot stilstand is gekomen en sedert weer in omgekeerde richting is gevoerd.

Op bevordering van de blijvende vestiging van deze arbeiders, waarnaar ook van ondernemerszijde op verschillende wijzen wordt gestreefd, is de bijzondere aandacht der Indische Regeering gevestigd. Een der ambtenaren van het Kantoor van Arbeid is speciaal belast met de taak om ten deze in overleg met de ondernemers de noodige maatregelen te beramen en van advies te dienen.



## K. OVERHEIDSBEMOEIENIS MET BEDRIJVEN.

## Veiligheidstoezicht.

Het van Overheidswege in het belang van de veiligheid en gezondheid der werknemers op de fabrieken en werkplaatsen in Nederlandsch-Indië uitgeoefend toezicht, hetwelk is opgedragen aan den Dienst van het Veiligheidstoezicht, moest in de laatste jaren voortdurend worden uitgebreid door de toenemende toepassing van machinale verwerking van cultuur-producten, de moderniseering van de inrichtingen en de grootere vlucht, welke ook de industrie in verband daarmee neemt. Aan den vooruitgang heeft krachtig medegewerkt de zich geleidelijk ontwikkelende electriciteitsvoorziening van kleine plaatsen, welke vele nieuwe machinale bedrijven van allerlei aard deed ontstaan.

De voorgeschreven beveiligingsmaatregelen zijn het resultaat van bestudeering van de ontwikkeling van het fabriekswezen in verband met de ongevallen-statistieken, waarbij steeds rekening wordt gehouden met nieuwe bronnen van gevaar, welke de voortgang der techniek en nieuwe arbeidsprocessen met zich brengen. Een dier bronnen bestaat, zooals de laatste jaren is gebleken, uit de noodzakelijk geworden intensivering van den arbeid, waardoor de arbeider minder gelegenheid heeft voor eigen veiligheid te waken. Ook onvoldoende verlichting, slechte stofafzuiging en andere voor de gezondheid nadeelige en voor het werk hinderlijke invloeden werken thans door meer intensieven arbeid in veel sterker mate dan vroeger het ontstaan van ongevallen in de hand.

Voor eene doeltreffende bestrijding van het gevaar voor ongevallen is het gebied der werkzaamheden van den dienst van het Veiligheidstoezicht in verschillende onderdeelen te splitsen: het toezicht op stoomketels en stoomtoestellen; het toezicht op de mechanische installaties in fabrieken en werkplaatsen; het toezicht op elektrische installaties der bedrijven; het toezicht op bedrijven, waarin met ontplofbare en lichtontvlambare stoffen wordt gewerkt; het toezicht op de cultuurbanen; het treffen van maatregelen tegen het optreden van beroepsziekten.

Bij het toezicht op stoomketels en stoomtoestellen, hetwelk zoowel omvat het verleenen van vergunningen tot het inwerkingstellen van alle *stoomketels en stoomtoestellen*, als een latere controle op het gebruik dier toestellen, is het preventief toezicht volledig doorgevoerd. Geen stoomtoestel of ketel mag in gebruik worden genomen, alvorens uit eene controleberekening van de constructie en na beproeving is gebleken, dat het toestel voldoende waarborgen voor de veiligheid bij het gebruik biedt. De eischen, waaraan deze stoomtoestellen moeten voldoen, zijn bij algemeene verordening vastgelegd. De groote vlucht, welke de ontwikkeling van stoomtechniek, vooral op het gebied van stoomketelbouw en de toepassing van steeds hogere stoomspanningen, heeft genomen en de nieuwe baanbrekende denkbeelden, welke daarbij toepassing hebben gevonden, maakten het noodig, de bestaande veiligheidsvoorschriften voor stoomtoestellen aan de moderne eischen van de techniek en de nieuwe daarbij opgedane ervaringen aan te passen, hetgeen laatstelijk is geschied bij de „stoomordonnantie 1930” (I. S. n<sup>o</sup>. 225) en de „stoomverordening 1930” (I. S. n<sup>o</sup>. 339), welke 1 Januari 1931 in werking zijn getreden (I. S. n<sup>o</sup>. 340).

In samenwerking met het Rijkstoezicht op het stoomwezen in Nederland heeft de dienst van het Veiligheidstoezicht voorts ook eene herziening ter hand genomen van de grondslagen, naar welke de wanddikten en samenstellende deelen van stoomketels en stoomtoestellen worden berekend. Ook deze zullen, voor zoover zulks thans mogelijk en wenschelijk is, aan den vooruitgang van de techniek worden aangepast. Een meer gedetailleerd overzicht van de controleerende en daarnaast adviseerende werkzaamheden, welke in het belang van het veilig gebruik van ketels en stoomtoestellen in Indië worden verricht, wordt jaarlijks gepubliceerd in de jaarverslagen van den dienst.

De ongevallen, welke bij stoomtoestellen nog zijn voorgekomen, zijn een gevolg geweest deels van onoordeelkundig gebruik, deels van onvoorzichtigheid bij de behandeling dezer toestellen.

Uit de statistische gegevens aangaande de ongevallen, voorgekomen bij de *machinale inrichtingen in fabrieken en werkplaatsen*, blijkt, dat het toezicht ten



aanzien van de veilige werking dezer inrichtingen nog niet die resultaten heeft bereikt, waarop het stoomtoezicht kan bogen. Bij het enorme aantal inrichtingen en wellicht nog meer door de groote verscheidenheid der machinaal bewogen toestellen kan ook nauwelijks een dergelijk resultaat worden verwacht. Te moeilijker is hier de taak van den veiligheidsinspecteur, waar voortdurend nieuwe machinale hulpmiddelen voor de industrie worden ontworpen en in toepassing gebracht, welke hem voor even zoovele nieuwe problemen stellen. Het aantal ongevallen in de machinale bedrijven is in de laatste jaren eer toe dan afgenomen, niettegenstaande de ernstige en met volharding voortgezette pogingen om deze gevaren te bestrijden. Hoewel deze vermeerdering grootendeels moet worden toegeschreven aan de hoogergenoemde factoren moet bij de beoordeeling daarvan mede rekening worden gehouden met het feit, dat thans door bedrijfsleiders en ondernemers beter dan vroeger de hand wordt gehouden aan het vermelden van de in hunne bedrijven voorgekomen ongevallen. De ongevallen-statistiek van de machinale inrichtingen in fabrieken en werkplaatsen doet zien, dat ook in Indië nog steeds een groot aantal ongevallen voorkomt bij draaiende assen, kamwiel-overbrengingen en drijfwerken. De geneigdheid niet slechts den Inlandschen werkman eigen, om in de fabriek den allerkortsten weg te nemen, speelt hierbij een groote rol en brengt den werkman ertoe op roekelooze wijze elementaire voorzichtigheidsmaatregelen na te laten. Met het oog op deze neiging, welke door de verhooging van het arbeidstempo nog wordt bevorderd, is het noodzakelijk gebleken, meer dan vroeger, de aandacht aan de bescherming van die onderdeelen der installaties te wijden en doeltreffender eischen te dien aanzien te stellen. Ook de gewoonte om afgeloopen drijfriemen bij draaiend drijfwerk weder op de riemschijf te willen brengen eischt telken jare weder slachtoffers; de meest scherpe verbodsbepalingen hebben in dit opzicht nog met afdoende gewerkt.

Bijzondere aandacht vereischt ook de zich nog steeds meer uitbreidende toepassing van machinale houtbewerking. De doelmatige en afdoende bescherming der vele soorten van werktuigmachines, als cirkelzagen, lintzagen, raamzagen, schaaftbanken, draaibanken, enz., baart den dienst van het Veiligheidstoezicht nog steeds veel zorg. Slechts door eene voortdurende en nauwlettende controle kan in deze bedrijven bij de vele aanwezige kansen op ongevallen, een binnen bepaalde grenzen blijvende mate van veiligheid worden bereikt. In tegenstelling met verschillende andere bedrijven, valt hier een zekere tegenzin in het aanbrengen der beveiligingen waar te nemen. Maar al te dikwijls wordt geconstateerd, dat aangebrachte beschermingen weder buiten gebruik zijn gesteld, omdat zij naar het oordeel van den werkman te lastig waren bij het bedienen van de machine. Een strenge controle, waarbij de betrokkenen telkenmale op de gevaren worden gewezen en hen hun eigen belang voor oogen wordt gehouden, is ten deze dan ook een eerste vereischte.

De werkzaamheden, verband houdende met het toezicht op de *electriche installaties* nemen een zóó belangrijke plaats in, dat vier inspecteurs van den dienst van het Veiligheidstoezicht daarmede uitsluitend belast zijn. Evenals overal elders ter wereld, heeft ook in Indië de toepassing der electriciteit op alle mogelijke gebieden een opvallend krachtigen groei vertoond, zoodat allengs de tegenwoordige toestand is ontstaan, waarbij nagenoeg geen fabriek of werkplaats meer is aan te wijzen, waarin niet de electriciteit op een of meer wijzen toepassing heeft gevonden.

De ervaring, welke bij de intensieve bestrijding van ongevallen door electrischen stroom werd opgedaan, wijst er op, dat in de eerste plaats preventieve maatregelen noodig zijn. Daartoe werd in overleg getreden met de technische adviseurs der voornaamste cultuur- en industrieel ondernemingen, terwijl mede aan alle groote en ook aan verscheidene kleinere installateurs de gelegenheid werd geboden tot het houden van besprekingen op het hoofdbureau van den dienst, ten einde door samenwerking te komen tot een treffen van die maatregelen, welke enerzijds een voldoende veilig bedrijf waarborgen, anderzijds de gezonde ontwikkeling der techniek en de uitoefening van het bedrijf geen onnoodige moeilijkheden in den weg leggen.

Ook bracht dit toezicht mede, dat maatregelen werden genomen ter voor-



koming van den verkoop van ondeugdelijke electrische toestellen, leidingen en materialen. Zoowel door het geven van schriftelijke aanwijzingen aan de importeurs, als door keuring der van die zijde ter beoordeeling ingezonden apparaten en leidingsoorten werd getracht verbetering te bereiken. Een begin werd gemaakt met de inrichting van een electrotechnisch veiligheidsmuseum, ten einde aan belanghebbenden monsters te kunnen toonen van die toestellen en materialen, welke tot ongevallen aanleiding hadden gegeven, en hun anderszids constructies te toonen, welke in verband met bijzondere bedrijfsomstandigheden, zooals stof, vocht, ontploffingsgevaarlijke gassen en dampen, enz., moeten worden toegepast. Ook werd aan belanghebbenden de gelegenheid geboden om projecten voor nieuwe of voor uitbreidingen van bestaande bedrijven op het hoofdbureau van den dienst kosteloos te doen beoordeelen. Dat deze maatregelen reeds vrucht hebben gedragen, moge blijken uit het verblijdend feit, dat het den laatsten tijd minder dan in vroegere jaren noodig is gebleken, om bij nieuw opgerichte installaties, direct weder het aanbrenge van ingrijpende veranderingen te verlangen, alvorens deze te kunnen goedkeuren.

Bij de fabrieksinspecties werd in de laatste jaren ook bijzonder de aandacht gewijd aan de kleine bedrijven, zooals reparatie-werkplaatsen, mineraalwater-fabrieken, rijstpellerijen en installaties van de bergcultures, aangezien gebleken was, dat vooral bij deze kleine installaties, in het bijzonder in de Buitengewesten, de toestand nog veel te wenschen overliet. In enkele gevallen bleek het noodig tot stopzetten van het bedrijf over te gaan. Het verdient vermelding, dat de ondervinding is opgedaan, dat bij de uitvoering van de electrische installaties, vooral die, toebehoorende aan groote concerns, tegenwoordig ook eigener beweging door de beheerders reeds op zeer bevredigende wijze met de veiligheidsvoorschriften rekening wordt gehouden.

Bij het toezicht, dat door den dienst wordt uitgeoefend op de *bedrijven, welke met lichtontvlambare en ontplofbare stoffen werken*, is in de laatste jaren aan de vuurwerkfabrieken bijzondere aandacht besteed, als gevolg van in den loop van 1928 in verschillende dier bedrijven voorgevallen ernstige ontploffingen, waarbij vele menschenlevens te betreuren zijn geweest. Deze catastrofes, waarover uitvoerig is bericht in het jaarverslag van het Veiligheidstoezicht over 1928, gaven aanleiding tot het instellen van een bijzonder onderzoek naar de oorzaken daarvan. Hoewel reeds sinds 1926 de veiligheidsvoorschriften voor vuurwerkfabrieken waren verscherpt en het toezicht zoo nauwlettend mogelijk werd doorgevoerd, heeft dit onderzoek toch uitgewezen, dat ondanks dit intensiever toezicht de vigeerende bepalingen nog herhaaldelijk werden overtreden. Nadat alle vuurwerkfabrieken nogmaals aan eene grondige inspectie waren onderworpen, werd ten slotte in samenwerking met de hoofden van plaatselijk bestuur er toe overgegaan een aantal vuurwerkfabrieken te sluiten, terwijl aan de overige werd toegestaan onder bepaalde voorwaarden door te werken. Tevens werden door het hoofd van den Veiligheidsdienst uitvoeriger en strenger bepalingen vastgesteld voor de inrichting en het bedrijf van fabrieken, waarin ontplofbare mengsels worden verwerkt, terwijl daarbij tevens het gebruik van kalium-chloraat in knalvuurwerk verboden werd. Dank zij deze maatregelen is de vuurwerkindustrie verder gespaard gebleven voor ernstige rampen. Intusschen hebben de getroffen maatregelen, in het bijzonder het verbod van het gebruik van kalium-chloraat in knalvuurwerk, ten gevolge gehad, dat het meerendeel der fabrieken, welke dit soort vuurwerk aanmaakten, tijdelijk of voor goed werden gesloten.

Naast de vuurwerkfabrieken kunnen nog verschillende bedrijven en inrichtingen, zooals machinale kapokzuiveringsinrichtingen, petroleumraffinaderijen, acetyleen-ontwikkelininstallaties, enz., worden genoemd, welke door den aard der te verwerken stoffen een bijzonder gevaar voor de arbeiders opleveren, indien niet de noodige voorzorgsmaatregelen in acht worden genomen. Ook ter beveiliging van deze installaties worden voortdurend maatregelen genomen, waaromtrent in de jaarverslagen van den dienst van het Veiligheidstoezicht uitvoerige mededeelingen worden gedaan.



Het groot aantal ongevallen, dat jaarlijks bij de z.g. „cultuurbanen” voorkomt, heeft reeds in 1926 het Veiligheidstoezicht aanleiding gegeven, een onderzoek in te stellen naar den aard en het aantal dier ongevallen, welke gedurende de campagne bij de suikerfabrieken waren voorgekomen, aangezien juist bij die ondernemingen deze transportbanen de meest uitgebreide toepassing hebben gevonden. De aanvankelijk verkregen resultaten waren, hoewel nog zeer onvolledig, niettemin van dien aard, dat de toenmalige dienstchef meende het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op het groot aantal ongevallen, welke bij deze lorriebanen voor suikertransport waren voorgekomen, opmerkzaam te moeten maken en een aantal maatregelen in overweging te moeten geven, welke mogelijk tot verbetering van den bestaanden toestand zouden kunnen leiden. Bij een door het Syndicaat zelf ingesteld onderzoek bleek, dat reeds verschillende maatregelen ter voorkoming van ongevallen waren getroffen en dat ook hier en daar voorschriften bestonden om het veilig verkeer over deze cultuurbanen te verzekeren. Aan de administrateurs der verschillende suikerfabrieken werd vervolgens een rondschriften gericht, waarin er nogmaals ernstig op werd aangedrongen om al het mogelijke te doen voor de nauwkeurige naleving van de bestaande voorschriften en waarin tevens eene opsomming werd gegeven van de maatregelen en voorschriften, welke noodig werden geacht. Intusschen hebben de ongevallenstatistieken der laatste jaren niet uitgewezen, dat de toestanden bij deze transportbanen verbeterd zijn en hebben nog steeds jaarlijks eenige honderden ongevallen deels met zeer ernstige gevolgen plaats. Met het oog hierop is op initiatief van het hoofd van het Kantoor van Arbeid en in overleg met het Suiker-Syndicaat en den Gouverneur van Oost-Java eene commissie samengesteld, welke het vraagstuk nogmaals in studie zal nemen.

Wat ten slotte het tegengaan van *beroepsziekten* betreft, wordt, voor zoover zulks binnen de grenzen van den arbeidssfeer van den dienst van het Veiligheidstoezicht mogelijk is door het treffen veelal van preventieve maatregelen, er zorg voor gedragen, dat de voor de gezondheid nadeelige invloeden, waaraan de arbeiders bij de uitoefening van hunne werkzaamheden bloot staan, onschadelijk worden gemaakt dan wel geheel worden weggenomen. In de eerste plaats is het streven er op gericht, dat de arbeider zijn werk verricht in een werklokaal, dat behoorlijk is verlicht en voldoende luchtversching heeft. Voorts wordt er op gelet, dat in de werklokalen zooals b.v. de ketelhuizen, geen te hooge temperatuur heerscht; dat in rijstpellerijen, theefabrieken en in andere bedrijven, waarin bij de wijze van verwerking der grondstoffen het verspreiden van stof niet te ontgaan is, doelmatig werkende stofafzuig-inrichtingen worden aangebracht en voor luchtversching wordt zorggedragen; dat de uitlaatgassen van verbrandingsmotoren e. d. doelmatig worden afgevoerd; dat in drukkerijen de noodige zindelijkheid wordt betracht en de noodige waschegelegenheden en stofzuigers worden aangeschaft, ten einde loodvergiftiging zooveel mogelijk tegen te gaan, enz.

Het toezicht op de naleving van de gegeven voorschriften moet wel intensief blijven, in het bijzonder ten aanzien van de kleine bedrijven, waar de Inlandsche ondernemers in den beginne meestal vreemd staan tegenover deze bemoeiingen en de voorgeschreven maatregelen veelal als eene onnoodige arbeidsbelemmering opvatten.

Einde 1930 waren in Nederlandsch-Indië in gebruik bij particulieren 6472 landketels met een verwarmd oppervlak van 552 340 M<sup>2</sup>. en 741 scheepsketels met een verwarmd oppervlak van 84 105 M<sup>2</sup>. of totaal 7213 ketels met een verwarmd oppervlak van 636 445 M<sup>2</sup>., tegen 7122 ketels met een verwarmd oppervlak van 600 379 M<sup>2</sup>. einde 1929. Het aantal stoomtoestellen andere dan stoomketels bij particulieren in gebruik bedroeg einde 1930 in fabrieken 4377 en op schepen 185. Voor ketels bij particulieren in gebruik werden in 1930 275 akten van vergunning uitgereikt, voor stoomtoestellen andere dan stoomketels 288. Het aantal ketels in gebruik op locomotieven van particuliere spoor- en tramwegmaatschappijen bedroeg einde 1930 650 met een verwarmd oppervlak van 3261 M<sup>2</sup>. Het aantal aan het Gouvernement behorende stoomtoestellen, waarop



toezicht werd uitgeoefend, bedroeg einde 1930 1192 landketels met een verwarmd oppervlak van 32 057 M<sup>2</sup>., 120 scheepsketels met een verwarmd oppervlak van 10 123 M<sup>2</sup>., alsmede 91 toestellen andere dan stoomketels.

Het toezicht op de locomotiefketels der staatsspoor- en tramwegen strekte zich uit over 900 ketels, met een verwarmd oppervlak van 89 762 M<sup>2</sup>.

Het aantal beproevingen voor eerste indienststelling van stoomtoestellen (met inbegrip van stoomketels) bedroeg in 1930 594, dat der periodieke onderzoeken door het personeel van het Veiligheidstoezicht 8844 en door deskundigen buiten het Veiligheidstoezicht 424.

Het aantal fabrieken en werkplaatsen, vallende onder het Veiligheidsreglement, steeg van 4996 op 31 December 1929 tot 5383 op 31 December 1930.

Geïnspecteerd werden 612 nieuwe bedrijven en bij 3733 bedrijven werden herinspecties gehouden.

Door de electrotechnische ingenieurs werden 1174 elektrische installaties en 204 elektrische buitenleidingen onderzocht.

In 1930 werden 501 fabrieksongevallen vermeld, veroorzaakt door werktuigen, met 561 getroffen, van wie 36 dooden, 205 ernstig en 320 licht gewonden, tegen 469 ongevallen met 512 getroffen van wie 51 dooden, 213 ernstig en 248 licht gewonden in 1929. Onder deze opgaven van fabrieksongevallen zijn opgenomen 18 ongevallen, veroorzaakt door den elektrischen stroom, met 19 getroffen, van wie 2 dooden en 17 min of meer ernstig gewonden. Bovendien kwamen nog voor 18 ongevallen, veroorzaakt door den elektrischen stroom *buiten* de fabrieken met 18 getroffen, van wie 5 dooden en 13 min of meer ernstig gewonden.

Voorts werden nog vermeld 238 fabrieksongevallen *niet* veroorzaakt door werktuigen, met 246 getroffen, van wie 22 dooden, 59 ernstig en 165 licht gewonden, tegen 244 ongevallen met 257 getroffen, van wie 20 dooden, 77 ernstig en 160 licht gewonden in 1929.

#### **Uitvoering der fabrieken-ordonnantie.**

Ten einde de economische belangen van de Inheemsche bevolking en die van de groote landbouwondernemingen waar zulks noodig voorkwam op de juiste wijze tegen elkaar te kunnen afwegen en tevens een einde te maken aan den in sommige cultuurcentra zich openbarenden concurrentiestrijd tussehen suikerondernemingen, welke hier en daar een gevaar dreigde te worden zoowel voor de suikerindustrie zelve als voor de belangen van de bevolking, is bij de z.g. fabrieken-ordonnantie <sup>1)</sup> het in werking brengen en drijven van nieuwe en de uitbreiding van bestaande ondernemingen voor de bereiding van suiker of indigo, welke geheel of ten deele berusten op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van gronden of tot opkoop van gewas, aan een voorafgaande vergunning van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gebonden. Bij die ordonnantie is eveneens voorgeschreven, dat de jaarlijksche bruto-aanplant van maairiet of indigo-gewas voor elk der bij de inwerkingtreding der ordonnantie in exploitatie zijnde ondernemingen zou worden gefixeerd (zie Bb. n<sup>o</sup>. 5610). Ook de na de totstandkoming der fabrieken-ordonnantie opgerichte ondernemingen werden op dezelfde wijze aan een maximum gebonden, terwijl in latere jaren de inwilliging van verzoeken om uitbreiding van bestaande of oprichting van nieuwe suiker- of indigo-fabrieken meestal gepaard ging met de aanwijzing van een areaal, waarbinnen de aanplant der onderneming zou moeten worden tot stand gebracht.

Van de bij de fabrieken-ordonnantie gegeven bevoegdheid om hare bepalingen geheel of gedeeltelijk toepasselijk te verklaren op andere landbouwondernemingen, welke voor haar bedrijf de beschikking behoeven over bouwgronden van de Inlandsche bevolking werd gebruik gemaakt voor het gebied van de vroegere ge-

<sup>1)</sup> Zie I. S. 1899 n<sup>o</sup>. 263, 1905 n<sup>o</sup>. 148, 1911 n<sup>o</sup>. 85, 1912 n<sup>o</sup>. 11 1916 n<sup>o</sup>. 266 en 1921 n<sup>o</sup>. 402, als ook 1925 n<sup>o</sup>. 433. Voorschriften tot uitvoering vindt men in Bb. nos. 10664 en 10940, zoomede in I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 434.



westen Kediri en Pasoeroean (zie I.S. 1915 n°. 166 en 1918 n°. 704) ten aanzien van ondernemingen voor de bereiding van cassave-meel en andere cassaveproducten, voor zoover deze ondernemingen geheel of gedeeltelijk berusten op den grondslag van overeenkomsten met de Inlandsche bevolking tot inhuur van gronden of tot opkoop van gewas.

De fabrieken-ordonnantie gold oorspronkelijk alleen voor het rechtstreeks bestuurd gebied op Java en Madoera. Ingevolge I.S. 1921 n°. 740 zijn de bepalingen der fabrieken-ordonnantie en de voorschriften tot verdere uitvoering dier verordening toepasselijk verklaard op ondernemingen voor de bereiding van suiker of indigo in het rechtstreeks bestuurd gebied der gewesten buiten Java en Madoera.

Ter uitvoering van de fabrieken-ordonnantie werd in 1930 aan negen suikerondernemingen eene vergunning tot uitbreiding van den aanplant verleend, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1886 bouw, als volgt verdeeld:

Suiker-onderneming.	Residentie waarin de suikerfabriek is gelegen.	Maximum van den maalietaanplant in bouws voor 1930.	In 1930 verleende uitbreiding.	Nieuw maximum voor den maalietaanplant.
Trangkil.	Rembang . . . . .	1 035	400	1 435
Langsee.	Idem . . . . .	1 425	400	1 825
Ngandjoek.	Kediri . . . . .	1 125	60	1 185
Goenoengsari.	Djember . . . . .	4 400	276	4 676
Semboro.				
Asembagoes.	Bondowoso . . . . .	1 135	100	1 235
Brangkal.	Modjokerto . . . . .	1 558	200	1 758
Dinojo.	Idem . . . . .	787	250	1 037
Modjoagoeng.				
		1 075	200	1 275

Door deze uitbreidingen werd het voor de in de Gouvernementslanden op Java werkende 151 suikerondernemingen vastgestelde aanplant-maximum van 222 730 bouw verhoogd tot 223 966 bouw.

<sup>1)</sup> Deze uitbreidingen kwamen in de plaats van de oppervlakte van de gesloten suikerfabriek Soemengko.



## HOOFDSTUK VI.

## DE STAATSINRICHTING.

## A. DE REGEERING.

De Gouverneur-Generaal maakte van 6 tot 16 April 1930 eene dienstreis naar Midden- en Oost-Java en van 24 October tot 4 December 1930 eene reis naar Indo-China en Siam, na voor den duur zijner afwezigheid van den zetel des bestuurs, ingevolge art. 14 van de Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer Ch. J. I. M. Welter (I. S. 1930 nos. 81, 91, 366 en 414).

Wegens ziekte van den Landvoogd was het dagelijksch beleid der zaken, ingevolge art. 14 van de Indische Staatsregeling, van 9 tot 21 Juli 1930 eveneens opgedragen aan den heer Ch. J. I. M. Welter (I. S. 1930 nos. 248 en 254).

Voorts maakte de Gouverneur-Generaal van 4 tot 13 Mei 1931 eene reis naar Midden- en Oost-Java, na voor den duur Zijner afwezigheid van den zetel des bestuurs, ingevolge art. 14 van de Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer C. W. Bodenhausen (I. S. 1931 nos. 164 en 170).

Ingevolge K. Bn. 8 Mei 1931 nos. 6 en 7 (I. S. nos. 234 en 235) ging den 12den September 1931 (zie I. S. nos. 399 en 400) het bestuur van Nederlandsch-Indië uit handen van den heer jhr. mr. A. C. D. de Graeff, die verzocht had van de waardigheid van Gouverneur-Generaal ontheven te worden, over op den heer jhr. mr. B. C. de Jonge, oud-Minister van Oorlog.

Aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer Ch. J. I. M. Welter, is bij K. B. 17 Jan. 1931 n°. 25, met ingang van 4 Maart 1931, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, terwijl bij K. B. 24 Jan. 1931 n°. 31 in zijne plaats tot Vice-President is benoemd de heer C. W. Bodenhausen, lid van dien Raad. In de daarvoor ontstane vacature van lid is voorzien door de benoeming, met ingang van 4 Maart 1931, van den heer G. R. Erdbrink, hoofdamtenaar op non-activiteit, laatstelijk Algemeen Secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië (K. B. 7 Febr. 1931 n°. 49).

Aan de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië, de heeren A. J. L. Couvreur en W. P. Hillen, is onderscheidenlijk met ingang van 2 Augustus 1930 en 4 Februari 1931, op hun verzoek, eervol ontslag verleend (K. Bn. 3 Juli 1930 n°. 158 en 10 Jan. 1931 n°. 37); in hunne plaats zijn als zoodanig benoemd de heeren L. H. W. van Sandick, gouverneur van de Oostkust van Sumatra, en W. Ch. Hardeman, gouverneur van Oost-Java (K. Bn. 18 Juli 1930 n°. 285 en 2 Febr. 1931 n°. 43).

Bij G. B. 4 Dec. 1930 n°. 1x is eene commissie voor Regeeringspublicaties ingesteld, welke tot taak heeft aan de Regeering bijstand te verleenen bij het opmaken van de bijdragen voor het in art. 60 van de Grondwet bedoelde verslag van bestuur en staat van Nederlandsch-Indië, zoomede Haar met betrekking tot de centrale verzorging van door de Regeering of Hare organen uit te geven publicaties en voorlichting in anderen vorm van advies te dienen.



## B. DE VOLKSRAAD.

Ingevolge art. 62, lid 5, van de Indische Staatsregeling, worden door den Volksraad in elk zittingsjaar twee gewone zittingen gehouden. De eerste gewone zitting, en daarmee het zittingsjaar, vangt aan op 15 Juni en duurt uiterlijk tot 15 September. De tweede gewone zitting vangt aan op 10 Januari en duurt uiterlijk tot 20 Februari. Bovendien kunnen buitengewone zittingen worden gehouden, wanneer de Gouverneur-Generaal zulks noodig oordeelt of wanneer minstens een derde van het aantal leden, het lid tevens voorzitter niet medegerekend, hun wensch daartoe te kennen geven.

In het kalenderjaar 1930 heeft de Volksraad drie zittingen gehouden, n.l. de tweede gewone zitting van het zittingsjaar 1929—1930 van 10 Januari tot 19 Februari, de eerste buitengewone zitting van het zittingsjaar 1929—1930 van 10 Maart tot 27 Maart, zoomede de eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1930—1931 van 16 Juni tot 5 September 1930.

Gedurende het jaar 1930 hadden in den Volksraad zitting 30 Nederlanders, 25 inheemsche onderdanen-niet-Nederlanders en 5 uitheemsche onderdanen-niet-Nederlanders <sup>1)</sup>. Onder de 60 leden waren 35 Landsdienaren of gepensioneerde Landsdienaren en 25 particulieren. Tot die 35 Landsdienaren — 18 Nederlandsche, 14 inheemsche en 3 uitheemsche —, waartoe ook 3 Chineesche officieren zijn gerekend, behoorden 5 Europeesche en 11 Inlandsche bestuursambtenaren en oud-bestuursambtenaren.

In 1928 is een beknopt overzicht verschenen, getiteld: „Tien jaar Volksraadsarbeid” (1918—1928), waarin aandacht werd geschonken aan het werk van den Raad in de eerste tien jaren van zijn bestaan. Sindsdien zien telken jare overzichten van het behandelde in een geheel zittingsjaar het licht, waarin — naast gegevens betreffende de samenstelling en bevoegdheden van den Volksraad, de verzoekschriften en schriftelijke vragen, de leden en de in den Raad vertegenwoordigde partijen — departementsgewijs de voornaamste punten uit de debatten worden gereleveerd.

De wijze, waarop de Volksraad, en meer in het bijzonder het College van Gedelegeerden, de sinds 1927 toegekende wetgevende bevoegdheid heeft uitgeoefend, heeft bespreking gevonden in de inleiding van het jaaroverzicht 1930—1931, hetwelk 15 Juni 1931 is verschenen, terwijl in hoofdstuk III van dit overzicht eenige statistieken betreffende die periode zijn opgenomen.

Eene beschouwing over de verhouding van den Volksraad tot zijn arbeid, tot andere organen van het staatsbestuur en tot de samenleving in Nederlandsch-Indië is door 's Raads voorzitter gegeven in de redevoering, waarmede deze de in de maanden Maart—April 1931 gehouden buitengewone zitting, tevens het zittingsjaar 1930—1931 en de vierde zittingsperiode van den Volksraad heeft gesloten (*Handelingen* 1930—1931, blz. 3134—3140).

De beraadslagingen van den Volksraad in het kalenderjaar 1930 zijn, voor zover verschillende onderwerpen betreft, elders in dit Verslag vermeld bij de bespreking van de desbetreffende aangelegenheden. Eene korte samenvatting daarvan is bovendien te vinden in de hooger genoemde Volksraadoverzichten van de zittingsjaren 1929—1930 en 1930—1931.

Uiteraard nam de behandeling van de Indische begrooting een groot deel van den tijd en de aandacht in beslag. Het tijdvak, liggende tusschen de 2de gewone zitting 1929—1930, waarin de aanvullende begrooting voor 1930 werd behandeld, en de 1ste gewone zitting 1930—1931, was door het verergeren van de depressie van beteekenis bij de opstelling van de hoofdbegrooting voor 1931, welke in laatstgenoemde zitting aan 's Raads oordeel werd onderworpen. Het tweede halfjaar 1930 gaf aanleiding tot bezorgdheid in die mate, dat de Regeering, na kort te voren bij G. B. 29 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 2 de z.g. begrootingcommissie in het leven te hebben geroepen, in Januari—Februari 1931 en in de z.g. crisiszitting van

<sup>1)</sup> De nieuwe Volksraad, op 15 Juni 1931 bijeengekomen, bestaat uit 25 Nederlanders, 30 inheemsche onderdanen-niet-Nederlanders en 5 uitheemsche onderdanen-niet-Nederlanders.



Maart—April 1931 met nadruk de aandacht vestigde op den ongunstigen toestand van 's Lands financiën.

Bij de behandeling van de aanvullingsbegrooting voor 1930 en de begrooting voor 1931 werden onderscheidenlijk 14 en 29 moties ingediend, waarvan er resp. 5 en 14 werden aangenomen. Van de 16 amendementen, voorgesteld op laatstbedoelde begrooting, werden er 6 aangenomen. Hiervan werden 2 amendementen, n.l. dat van de heeren Suermondt c.s. tot handhaving van de standplaatstoelagen van de hogere ambtenaren en dat van de heeren Hadiwidjojo c.s. tot vermindering van de subsidie aan het Koloniaal Instituut, door de Indische Regeering en den Minister van Koloniën overgenomen (verg. zitt. 1930—1931, ond. 1 — Alg. Ged. st. 10).

Wat de andere onderwerpen betreft, werden in 1930 o. m. door den Volksraad behandeld:

- a. de nieuwe mijnordonnantie (zitt. 1929—1930, ond. 55);
- b. de bepalingen ter bestrijding van revolutionaire woelingen (zitt. 1929—1930, ond. 65);
- c. het contract met de K.P.M. (zitt. 1929—1930, ond. 99);
- d. de defensiegrondslagen (zitt. 1929—1930, ond. 111);
- e. de bepalingen betreffende de volkstelling (zitt. 1929—1930, ond. 130);
- f. de aanwijzing van verschillende bedrijven tot Landsbedrijf in den zin der Indische bedrijvenwet (zitt. 1930—1931, ond. 3, 4, 5, 6 en 7);
- g. de Nirom-concessie (zitt. 1930—1931, ond. 34, 35 en 46);
- h. de wijziging van de filmordonnantie (zitt. 1930—1931, ond. 63);
- i. verschillende ontwerpen op het gebied der pensioenwetgeving (zitt. 1929—1930, ond. 102, 103, zitt. 1930—1931, ond. 21).

Het K.P.M.-contract en de defensiegrondslagen werden behandeld in eene buitengewone zitting.

Evenals het voorafgegane jaar heeft het College van Gedelegeerden in 1930 een groot aantal ontwerp-ordonnanties afgedaan. De belangrijkste ontwerpen werden echter door den Volksraad voorbehouden, in welk geval — evenals bij belangrijke wetsontwerpen — doorgaans eene commissie van voorbereiding werd benoemd, samengesteld uit personen, die geacht werden van het onderwerp meer in het bijzonder op de hoogte te zijn.

Het recht van interpellatie is in 1930 niet toegepast. Het eenige verzoek om vergunning tot het houden van eene interpellatie, ingediend door de heeren Ratu Langie c.s., werd na discussie aangehouden (zitt. 1930—1931, Handelingen, blz. 1598—1602).

Het reglement van orde van den Volksraad en het College van Gedelegeerden werd in 1930 twee maal gewijzigd (zitt. 1929—1930, ond. 105, I. S. 1930 n°. 36; zitt. 1930—1931, ond. 29, I. S. 1930 n°. 343). De tweede wijziging, eene herziening van ingrijpenden aard, had betrekking op den zittingsduur van de huis-houdelijke commissie, de regeling van het voorbehoud, het trekken der afdelingen, de aanwijzing van rapporteurs, de mogelijkheid om een aanvullend afdelings- of gedelegeerden-verslag te doen verschijnen (in 1930 reeds éénmaal toegepast, n.l. bij ond. 54 van het zittingsjaar 1930—1931), de afschaffing van de notulen, het niet-amendeeren van moties, de behandeling van verzoekschriften en de mogelijkheid voor Volksraadsleden-niet-Gedelegeerden om moties bij het College van Gedelegeerden in te dienen.

Van het recht van initiatief heeft de Volksraad in 1930 geen, van dat van petitie éénmaal gebruik gemaakt. Op voorstel van de heeren Meyer Ranneft, Koesoemo Oetoyo, De Hoog, Kan, Kerkkamp, s' Jacob, Stokvis, Thamrin en Jonkman heeft het College zich namelijk tot de Kroon en de Staten-Generaal gewend met het verzoek om in de Indische Staatsregeling een aantal wijzigingen te willen aanbrengen (zitt. 1930—1931, ond. 30). De door den Volksraad in overweging gegeven wijzigingen hebben, blijkens de toelichting, geenerlei principiele herziening ten doel, doch beoogen deels tegemoet te komen aan in de practijk gebleken behoeften, deels enige onduidelijkheden in de redactie weg te nemen.



Zij beperken zich tot die artikelen van de Indische Staatsregeling, die met de bemoeienis van den Volksraad in rechtstreeksch verband staan. De belangrijkste wijzigingsvoorstellen zijn: beperking van het stemrecht van den voorzitter tot het uitbrengen van een raadgevende stem, verlaging van het voor beraadslagen — niet voor het nemen van besluiten — vereischte quorum tot een derde van het aantal leden en juistere afbakening van de werkverdeeling tusschen Volksraad en College van Gedelegeerden.

Van den arbeid, welke gedurende de drie zittingen in 1930 door den Volksraad werd verricht, kan een inzicht worden verkregen uit de volgende cijfers, waaraan tusschen haakjes de cijfers van de twee vorige overeenkomstige gewone zittingen zijn toegevoegd.<sup>1)</sup>

	2de gew. zitting 1929—1930	1ste buitengew. zitting 1929—1930	2de gew. zitting 1930—1931
Aantal afdeelin- gsgaderingen .....	12 (16, 12)	3	20 (18, 22)
Aantal openbare ver- gaderingen .....	22 (22, 23)	10	47 (46, 45)
Aantal avondvergade- ringen .....	4 (—, —)	—	8 (5, 10)
Duur der openbare vergaderingen in uren .....	99 (72, 87)	35	204 (187, 192)
Aantal bladzijden der Handelingen .....	783 (585, 679)	290	1703 (1439, 1595)

De stijgende belangstelling van het publiek voor den Volksraad spreekt o.m. uit het aantal bij het College ingediende verzoekschriften, dat van gemiddeld 88 per jaar in de periode 1918—1928 steeg tot 94 in 1927—1928, 132 in 1928—1929, 119 in 1929—1930 en 125 in 1930—1931.

De groei van het contact tusschen Volksraad en Regeering spiegelt zich o.m. af in de cijfers van de door Volksraadsleden bij de Regeering ingediende schriftelijke vragen, die in de tijdperken 1925—1926, 1926—1927, 1927—1928, 1928—1929, 1929—1930 en 1930—1931 onderscheidenlijk 18, 19, 84, 58, 64 en 82 in aantal waren.

<sup>1)</sup> De cijfers zijn ontleend aan hoofdstuk III (blz. 146) van hoogergenoemd overzicht betreffende het zittingsjaar 1930—1931, in welk hoofdstuk, naast tal van andere gegevens omtrent de zittingsperiode 1927—1931, ook cijfers betreffende het College van Gedelegeerden zijn opgenomen.



## C. DE DEPARTEMENTALE ORGANISATIE.

Reeds sedert langen tijd maakt verbetering van de departementale organisatie in Nederlandsch-Indië een voorwerp van beschouwing en gedachtenwisseling uit. Een der punten, welke daarbij reeds herhaaldelijk aan de orde zijn gekomen, de taak en opzet van het Departement van Gouvernementsbedrijven in verband met die van andere departementen, in het bijzonder die van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken en van dat van Landbouw, Nijverheid en Handel, heeft ook in 1930 de aandacht gehad.

De nadere overweging van deze aangelegenheid, mede in verband met besprekingen daarover in den Volksraad, heeft geleid tot de instelling van een „Commissie voor een Departement van Verkeerswezen” (zie Verslag 1930, kol. 64).

Bij de behandeling van de Indische begroting voor 1930 werd door verschillende leden van den Volksraad aangedrongen op de instelling van een afzonderlijk Departement van Volksgezondheid — welke dienst thans deel uitmaakt van het Departement van Onderwijs en Eeredienst —, eventueel mede het Kantoor van Arbeid omvattend. Opvolging van dat denkbeeld, hetwelk door de Regeering in 1930 in zorgvuldige overweging werd genomen, werd ten slotte door Haar, althans voorshands, niet geraden geacht in verband met de verdere doorvoering van de bestuurshervorming en de in overweging zijnde decentralisatie en gedeeltelijke overdracht van den Dienst der Volksgezondheid op de provincies en andere zelfstandige gemeenschappen.

De werkwijze van de door de Indische Regeering ingestelde commissie tot het doen van een onderzoek naar de doeltreffendheid van de toegepaste werkwijzen bij de departementen en diensten en naar de doelmatigheid der personeelsformatie (zie Verslag 1929, kol. 64) heeft in 1930 aanleiding gegeven tot eene uitvoerige gedachtenwisseling, welke aan het einde van het jaar nog niet voltooid was.

Aan den met verlof in Europa vertoevende Directeur der Burgerlijke Openbare Werken ir. E. H. M. Uljee is, op zijn verzoek, met ingang van 30 April 1931, ervol ontslag uit 's Lands dienst verleend (G. B. 11 Maart 1931 n°. 1a). Hetzelfde geschiedde, met ingang van 30 Juni 1931, met den met verlof in Europa vertoevende Directeur van Justitie mr. dr. D. Rutgers (G. B. 21 April 1931 n°. 1a).

De met verlof in Europa vertoevende Directeur van Gouvernementsbedrijven ir. D. de Jongh is bij G. B. 20 Dec. 1930 n°. 1 als zoodanig herbenoemd.



## D. HET BESTUUR.

**Taakverdeeling tusschen het Europeesch en Inlandsch bestuur in de Gouvernementslanden op Java en Madoera.**

Na de invoering van de bestuurshervorming in het rechtstreeks bestuurd gebied op Java en Madoera deden zich ten aanzien van de bestuursvoering aldaar verschillende bezwaren gevoelen. Met reden mocht worden verwacht, dat, voorzoover die bezwaren beschouwd konden worden als een normaal sequeel van den overgang van oude naar nieuwe toestanden en verhoudingen, daarvoor langs den weg der praktijk vanzelf eene oplossing zou worden gevonden.

Men kwam evenwel mede tot het inzicht, dat de oorzaak van de aan het licht getreden moeilijkheden goddeels gelegen was in de wijze, waarop de in de artikelen 119, 120 en 121 der Indische Staatsregeling vervatte beginselen der bestuurshervorming in toepassing waren gebracht. Eenerzijds golden de gerezen bezwaren de verhouding tusschen de bestuursorganen van het Land en de besturen van de lagere autonome gemeenschappen, anderzijds golden zij de inrichting van en de onderlinge taakverdeeling tusschen de verschillende geledingen van het hervormd Landsbestuursapparaat.

Voorzoover betreft de vraag, of en, zoo ja, in welken zin de verhouding tusschen het Landsbestuur en de genoemde gemeenschapsbesturen wijziging zou behoeven, werd ter zake o. m. het advies ingewonnen van de zoogenaamde Medebestuurscommissie (vgl. hoofdst. VI, afd. L). In dit verband kan deze vraag hier verder buiten bespreking blijven.

Eene nadere beschouwing van het hervormd Landsbestuursapparaat noopte tot het overwegen van bepaalde voorzieningen, waardoor aan dat apparaat, overeenkomstig de in evengenoemde wetsartikelen vastgelegde beginselen, een meer doeltreffende werking verzekerd zou kunnen worden. Nadat te dien aanzien enkele desiderata waren aanvaard, werd de voorbereiding van de voorstellen tot verwezenlijking daarvan opgedragen aan den Regeerings-Commissaris voor de Bestuurshervorming. Deze hoofdambtenaar kreeg in het belang van eene richtige uitvoering van zijn taak, o. m. met het oog op het daaraan verbonden minutieus onderzoek nopens tal van over het gansche veld der Indische wetgeving verspreide administratieve bepalingen en voorschriften, de beschikking over een werkcomité, dat uit enkele Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren werd samengesteld.

Voor een juist begrip van de bedenkingen, waartoe de hervorming der bestuursorganisatie aanleiding heeft gegeven, moge allereerst in herinnering worden gebracht, dat het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera na de doorvoering der bestuurshervorming verdeeld was in 3 gewesten en 35 afdelingen ter vervanging van de vroegere administratieve indeeling in 15 gewesten en 64 afdelingen.

Ingevolge het bepaalde bij artikel 120 der Indische Staatsregeling berust de uitoefening van het gewestelijk bestuur, in naam van den Gouverneur-Generaal, bij den Gouverneur, behoudens ten aanzien van die aangelegenheden, welke deel uitmaken van de autonome gewestelijke huishouding. Deze gewestelijke bestuurs-taak omvat in de eerste plaats de behartiging van alle belangen van land en volk buiten het gebied van wetgeving en rechtspraak, voorzoover die belangen gelegen zijn op het terrein van de centrale overheidszorg. Met betrekking tot de verschillende takken van algemeen bestuur, waarover het beheer bij de departementshoofden berust, behoort daartoe mede het toezicht op de richtige uitvoering der algemeene verordeningen en van de bevelen van den Gouverneur-Generaal, voorzoover althans dat toezicht niet bepaaldelijk aan andere machten is voorbehouden. Voor de uitoefening van bedoeld toezicht overeenkomstig de terzake bestaande bepalingen, is de Gouverneur gehouden, zich te richten naar de daaromtrent door de betrokken departementshoofden te geven aanwijzingen, behoudens zijne bevoegdheid om, indien zich daartegen gewichtige bedenkingen verzetten, de uitspraak van den Gouverneur-Generaal in te roepen. Ten aanzien van de uitoefening der politie geldt eene overeenkomstige verhouding tusschen den Gouverneur en



den Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof, welke laatste het hoofd der rechtspolitie in geheel Nederlandsch-Indië is.

In de uitoefening van zijn bestuur wordt de Gouverneur ter zijde gestaan zoowel door den voor de verrichting van bijzondere werkzaamheden te zijner beschikking gestelden Resident of de als zoodanig aangewezen Residenten, als door de onder zijne onmiddellijke bevelen aan het hoofd der afdeelingen gestelde Residenten, die derhalve, ieder voor zijn ressort, aan te merken zijn als de vertegenwoordigers van het gewestelijk bestuurshoofd, aan wien zij verantwoordelijk zijn. Nochtans berust, krachtens wettelijk voorschrift, bij den Resident-afdeelingshoofd de uitoefening van de bevoegdheden, bemoeiingen en verrichtingen, die bij of ingevolge ordonnanties of in administratieve voorschriften aan het hoofd van gewestelijk bestuur zijn opgedragen, voorzoover niet anders bepaald wordt en met uitzondering van die bevoegdheden, welke uitoefening uitdrukkelijk aan den Gouverneur voorbehouden is. Voorts werd de Resident-afdeelingshoofd bij de invoering der bestuurs hervorming in zijne afdeeling bekleed met de in verschillende wettelijke bepalingen omschreven bevoegdheden van hoofd van plaatselijk bestuur.

Aan den Assistent-Resident werd in het nieuwe bestuursstelsel geen bepaalde-lijk afgebakende taak opgedragen. Zonder beschouwd te worden als gezagvoerend ambtenaar, was de Assistent-Resident in het algemeen gehouden, den Resident behulpzaam te zijn op het uitgestrekt veld van diens ambtsbemoeiingen. Naar omvang en inhoud werden de werkzaamheden van den Assistent-Resident in hoofdzaak bepaald door de persoonlijke inzichten van zijn onmiddellijken chef, zoodat te dien aanzien plaatselijk uiteenlopende verhoudingen werden aangetroffen.

Met betrekking tot het Inlandsch bestuur, is de werkkring van den Regent in de eerste plaats aanmerkelijk gewijzigd en verzwaaard doordat hij met het voorzitterschap van den autonomen Regentschapsraad bekleed is. Als gevolg van de bestuurs hervorming is voorts aan den Regent, als orgaan van het Landsbestuur, een grooter zelfstandigheid toegekend inzake de behartiging van aangelegenheden, welke de Inlandsche bevolking betreffen. Te dien aanzien overigens, als vanouds, de vertrouwde raadsman van het Europeesch bestuur gebleven, is de Regent uit hoofde van zijne ondergeschiktheid aan den Resident-afdeelingshoofd op bestuursgebied verplicht de bevelen van dezen en van den Gouverneur op te volgen. Ten slotte is de positie van den Regent, als hoofd van het lager Inlandsch bestuur en van de bestuurspolitie in zijn regentschap, bij de invoering der bestuurs hervorming nader bevestigd door de algemeene toepassing van de maatregelen, welke voorheen slechts in sommige regentschappen als zoogenaamde ontvoogdingsmaatregelen van kracht waren en bovendien, waar zij golden, niet steeds dezelfde onderwerpen betroffen.

De hierboven in enkele grove trekken aangegeven nieuwe bestuursorganisatie bleek al spoedig mank te gaan aan het euvel van overbelasting van de Residents-functie, tot schade van eene doelmatige uitoefening van dat gewichtig bestuursambt.

Als onmiddellijk gevolg hiervan werd door de Residenten-afdeelingshoofden noodgedwongen op ruime schaal het hun ten dienste staand middel toegepast, om tot ontlasting van eigen werkzaamheden de uitoefening van verschillende bevoegdheden en bemoeiingen, waarvoor zij nochtans verantwoordelijk bleven, onderhands te delegeren aan de hun toegevoegde Assistent-Residenten. Inzake deze onderhandsche delegatie werd in de verschillende afdeelingen uiteraard geheel naar eigen inzichten van de betrokken afdeelingshoofden te werk gegaan, waarbij persoonlijke en plaatselijke factoren vaak in overwegende mate den doorslag gaven. Van het volgen van een uniforme gedragslijn ten dezen over het gansche gebied van Java en Madoera was allerminst sprake.

Eenerzijds werd daardoor het gemis van een meer of minder nauwkeurig omschreven taak van den Assistent-Resident geaccentueerd. Zoo daarvan in een overgangstijdperk wellicht eenig voordeel verwacht mocht worden met het oog op eene soepele aanpassing aan nieuwe verhoudingen, het werd allengs duidelijk, dat zoodanig gemis op den duur van noodlottigen invloed zou blijken op den



werklust en op de belangstelling van genoemden functionaris, die, naar mate hij meer dienstjaren telde, in een dergelijken gang van zaken niet dan in zeer geringe mate bevrediging zou kunnen vinden. In dit verband moge terloops opgemerkt worden, dat, ingevolge den opzet van de nieuwe bestuursorganisatie, de dienstdaag, als Assistent-Resident doorgebracht, het grootste gedeelte zal uitmaken van het totaal aantal jaren, welke een Europeesch bestuursambtenaar den Lande gemiddeld dient. Het viel voorts bezwaarlijk te ontkennen, dat het gemis aan een eigen, met verantwoordelijkheid gedragen taak en het betrekkelijk gering contact met politioneele aangelegenheden weinig zouden kunnen bijdragen tot de verkrijging van een degelijke leerschool in de bestuursvoering voor de Assistent-Residenten, die in de toekomst geroepen zouden worden tot de vervulling van het Residentsambt. Zou in dit opzicht 's Lands belang gebaat zijn door eene meer bepaalde afbakening van de taak der daarvoor in aanmerking komende lagere Europeesche bestuursambtenaren, gepaard gaande met het dragen van volledige verantwoordelijkheid voor de richtige vervulling van die taak, een zoodanige taakafbakening zou bovendien er toe leiden, dat al dadelijk meer profijt getrokken zou kunnen worden van de diensten dier ambtenaren in hun tegenwoordige functie.

Anderzijds bleek bedoelde onderhandsche delegatie van bevoegdheden een bron van wrijving en misverstand te zijn, in het bijzonder met betrekking tot de verhouding tusschen den Assistent-Resident en den Regent. In het menigvuldig optreden van eerstgenoemde, namens den Resident, meende men de tendenz te zien — ofschoon aan het stelsel der bestuurshervorming eene dergelijke strekking vreemd is — om den Assistent-Resident geleidelijk als schakel in de rechtstreeksche dienstverhouding tusschen den Resident en den Regent in te schuiven en om daardoor den Regent in hiërarchisch opzicht tot een lager plan terug te dringen.

Bovendien was de gansch verschillende wijze van behandeling van dezelfde aangelegenheden in verschillende afdelingen, als gevolg van de naar uiteenloopenden maatstaf toegepaste onderhandsche delegatie van bevoegdheden en bemoeiingen, vaak de oorzaak gebleken van verwarring en ongerief bij de ambtenaren van andere takken van dienst en bij het publiek.

De onderkenning van de evenaangeduide bedenkingen wees tevens den weg om daaraan tegemoet te komen. Daartoe zou binnen het kader van de aan de bestuurshervorming ten grondslag liggende beginselen eene betere taakverdeling tusschen de verschillende geledingen van de bestuursorganisatie tot stand gebracht moeten worden.

De in dien zin door den Regeerings-Commissaris voor de Bestuurshervorming nader uitgewerkte voorstellen komen, wat de hoofdzaken betreft, neer op het volgende.

Ter verlichting van de taak van den Resident-afdeelinshoofd zal op lagere bestuursorganen worden afgewenteld de uitoefening van tal van bevoegdheden en bemoeiingen betreffende aangelegenheden, die zonder bezwaar afdoende behartiging kunnen vinden in een beperkter kring van plaatselijke bestuursvoering. In hoofdzaak geldt dit voor het meerendeel van de bemoeienissen, die ingevolge de vigeerende wetgeving aan het hoofd van plaatselijk bestuur zijn opgedragen. Ontheven van de hier bedoelde bemoeienissen van plaatselijken aard, zal de Resident-afdeelinshoofd zich in meerdere mate dan thans het geval is, kunnen wijden aan de verzorging van bestuursbelangen van meer algemeenen aard.

Als gevolg van zoodanige overdracht van bemoeienissen — waardoor nochtans de bevoegdheid tot onderhandsche delegatie van werkzaamheden niet geheel zal zijn uitgesloten, doch practisch beperkt zal blijven tot enkele gevallen, waarin bepaalde noodzaak daartoe dwingt — zou het mogelijk zijn, overeenkomstig de bedoeling, die op dat punt steeds in het plan der bestuurshervorming heeft gelegen, te komen tot eene territoriale vergrooing van de afdelingen, zonder dat daardoor de normale taak van het afdeelinshoofd te zwaar zou worden. De met die vergrooing gepaard gaande inkrumping van het aantal afdelingen van 35 tot 18 zou tevens een scherper selectie bij de Residentsbenoemingen in



de hand werken, hetgeen de bestuursvoering in haar geheelen omvang niet anders dan ten goede kon komen.

Indien de uitoefening van het ambt van Resident-afdeelingshoofd op deze wijze gebracht zou zijn op een hooger plan van bestuursvoering, zou daardoor mede de mogelijkheid geopend zijn om de werkzaamheid van de bekleeders van dat ambt in toenemende mate te doen strekken tot verlichting van de taak van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Ten aanzien van de vraag, welke lagere bestuursorganen in aanmerking zouden komen voor de vervulling van de van den Resident-afdeelingshoofd af te wentelen taak, heeft drieërlei overweging op den voorgrond gestaan: primo, om aan den Assistent-Resident een meer bevredigend aandeel te verzekeren in de algemeene bestuursvoering en in de uitoefening van de politie; secundo, om daardoor niet te kort te doen aan de meerdere zelfstandigheid, welke bij de invoering der bestuursvorming op dat gebied aan den Regent en de onder hem gestelde Inlandsche bestuursambtenaren was toegekend; tertio, om het vanouds geldend grondbeginsel te handhaven, dat aan de lagere Europeesche bestuursambtenaren en aan het Inlandsch bestuur elkander wederzijds aanvullende taken toegedacht zijn.

Met het oog op deze overwegingen zullen de voor overdracht in aanmerking komende bevoegdheden en bemoeiingen deels aan den Assistent-Resident, anderdeels aan den Regent toevertrouwd worden. Aangezien dus de bevoegdheden, thans op vele plaatsen in de wetgeving voorbehouden aan de als „hoofd van plaatselijk bestuur” aangeduide autoriteit, tusschen verschillende organen verkaveld worden, zal de benaming „hoofd van plaatselijk bestuur” uit de wetgeving geëlimineerd worden.

Op deze wijze zou in de plaatselijke bestuursvoering duidelijk tot uitdrukking gebracht worden, dat de Assistent-Resident en de Regent, onder het gewestelijk en afdeelingbestuur, naast elkander gesteld zijn en in onderlinge samenwerking hun kracht hebben te zoeken. De coördinatie van deze beide bestuursfunctionarissen zou voorts tot de plaatsing leiden van één Assistent-Resident naast iederen Regent. Als gevolg hiervan zou ook het organiek aantal Assistent-Residenten aanzienlijk verminderd worden.

Voor de jongere Europeesche ambtenaren zal in hoofdzaak een oriënteerende werkring weggelegd zijn, terwijl zij overigens den Assistent-Resident, aan wien zij toegevoegd worden, behulpzaam moeten zijn bij de uitoefening van diens werkzaamheden. In verband met de hun op te dragen taak, werd voor de aanduiding van deze categorie van ambtenaren de vroegere titulatuur van controleur en aspirant-controleur het meest geëigend geacht.

De op den hiervóór aangegeven grondslag uitgewerkte voorstellen nopens de nadere taakverdeling tusschen het Europeesch en het Inlandsch bestuur in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera, werden belichaamd in een tweetal ontwerp-ordonnanties, welke ontwerpen, vergezeld van eene uitvoerige toelichting, op 21 Maart 1931 aan den Volksraad ter overweging werden aangeboden (Volksraadstukken 1930—1931, onderwerp 109). Op 24 April 1931 heeft dat College zich met bedoelde ontwerpen vereenigd.

### Het Europeesch bestuur.

Nadat de in de vorige paragraaf aangeduide denkbeelden omtrent eene betere taakverdeling tusschen het Europeesch en het Inlandsch bestuur in het rechtstreeks bestuurd gebied op Java en Madoera vasten vorm hadden aangenomen, werd ten aanzien van de personeelsvoorziening in dat gebied reeds bij voorbaat zooveel mogelijk rekening gehouden met de als gevolg van de uitvoering dier denkbeelden te verwachten wijziging der formatie van het Europeesch bestuur. In het bijzonder stond daarbij het streven op den voorgrond, geleidelijk te komen tot de voorgenomen vermindering van het aantal Residenten-afdeelingshoofden en Assistent-Residenten.

In verband met dat streven werd het bestuur van sommige afdeelingen, bij het defungeeren van den betrokken Resident-afdeelingshoofd, tijdelijk opge-



dragen aan het bestuurshoofd van eene aangrenzende afdeeling, met behoud overigens van diens uitoefening van bestuur over het eigen ressort. In enkele gevallen werd een Assistent-Resident, onder toekenning van den titel van tijdelijk waarnemend Resident, belast met de vervulling van een vacant gekomen post van afdeelingshoofd (Kediri, Cheribon). Voorts werden successievelijk in verscheidene afdeelingen, vooral in Oost-Java, de werkzaamheden van twee op dezelfde plaats of op naburige plaatsen bescheiden Assistent-Residenten toevertrouwd aan één ambtenaar van dien rang.

In de Buitengewesten, waar, met uitzondering van het Gouvernement der Molukken, de doorvoering der bestuurshervorming nog niet heeft plaats gevonden, werden hier en daar maatregelen getroffen om, geheel in de lijn van die hervorming, te komen tot eene vermindering van het aantal lagere Europeesche bestuursambtenaren, waar dit zonder bezwaar mogelijk bleek. Nadat de administratieve indeeling van de gewesten Sumatra's Westkust en Timor en Onderhoorigheden in dien zin wijziging had ondergaan, werd in den loop van 1930 de administratieve indeeling van het gewest Lampoengsche Districten aan eene soortgelijke herziening onderworpen.

Het ligt voor de hand, dat overigens in de bestuursinrichting der Buitengewesten in afwachting van de bestuurshervorming geen wijziging werd gebracht.

Een punt, waarop de aandacht der Regeering in het bijzonder gevestigd is, betreft de tewerkstelling van Europeesche bestuursambtenaren, die in tegenstelling met hun vóór 1919 in dienst getreden collega's, deel uitmaken van het korps van den algemeenen bestuursdienst. Bij de tewerkstelling van deze ambtenaren, die zoowel voor plaatsing op Java en Madoera als in de Buitengewesten in aanmerking komen, deden zich, vooral sedert de invoering der bestuurshervorming, moeilijkheden voor, die in groote mate waren toe te schrijven aan het kenmerkend verschil in de algemeene wijze van bestuursvoering in die beide gebiedsdeelen van Nederlandsch-Indië. Een ambtenaar, die zijne praktische vorming uitsluitend op Java heeft ontvangen, ziet uit den aard der zaak bij eene daarop gevolgde plaatsing in de Buitengewesten zich voor toestanden en verhoudingen geplaatst, welke hem in vele opzichten vreemd zijn, en omgekeerd, ten nadeele aanvankelijk van een bevredigende vervulling van zijn taak. Hoezeer ook op den duur de op breederen grondslag verkregen bestuurservaring tot groot nut kan strekken, aanvankelijk valt het evenbedoeld bezwaar niet te verheelen. In het belang van den dienst mag het daarom wenschelijk heeten, daaraan tegemoet te komen door reeds de eerste dienstjaren zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan kennismaking met de bestuursvoering zoowel op Java en Madoera als daarbuiten.

De administratieve indeeling van Java en Madoera is nader gewijzigd bij G. Bn. 5 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 17 (I. S. n<sup>o</sup>. 415) en 24 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 30 (I. S. n<sup>o</sup>. 444), ten opzichte van eenige districten en onderdistricten.

De tekst van de indeeling van het grondgebied van het gouvernement Soerakarta (I. S. 1928 n<sup>o</sup>. 206) onderging eene wijziging bij G. B. 17 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 1x (I. S. n<sup>o</sup>. 437).

De administratieve indeeling van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden is nader gewijzigd bij G. B. 29 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 8 (I. S. n<sup>o</sup>. 446).

Bij G. B. 26 Sept. 1930 n<sup>o</sup>. 7 (I. S. n<sup>o</sup>. 352) is de administratieve indeeling van de residentie Palembang gewijzigd.

De standplaats van den gezaghebber van de onderafdeeling Oost-Ceram, Ceramlaet en Goram (afd. Amboina, gouv. der Molukken) zal voortaan zijn Boela (I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 405).

Vastgesteld zijn de grenzen van de onderafdeelingshoofdplaatsen Moearalaboeh (afd. Solok, res. Sumatra's Westkust) (Bb. n<sup>o</sup>. 12366), Kabandjahe (afd. Sime-loengoen en de Karolanden, gouv. Oostkust van Sumatra) (Bb. n<sup>o</sup>. 12446) en de plaats Brastagi (afd. Simeloengoen en de Karolanden, gouv. Oostkust van Sumatra) (Bb. n<sup>o</sup>. 12377).

#### Het Inlandsch bestuur.

Bij de invoering van de bestuurshervorming heeft de administratieve indeeling van het rechtstreeks bestuurd gebied op Java en Madoera in het algemeen geen



wijziging ondergaan, behoudens ten aanzien van de enkele ressorten, welke, deel uitmakend van eenig regentschap, voorheen werden bestuurd door zoogenaamde „Zelfstandige Path's. Deze ressorten werden sedert tot afzonderlijke regentschappen verheven.

Zooals reeds werd opgemerkt in paragraaf 1, heeft de bestuurshervorming, overeenkomstig de daaraan ten grondslag liggende beginselen, meer inhoud en beteekenis gegeven aan de taak van het Inlandsch bestuur, in het bijzonder aan die van den Regent, als hoofd van dat bestuur en als voorzitter van den raad, welke aangewezen is voor het bestuur der gelijktijdig met de vorming der provincies op den voet van het bepaalde bij artikel 121 der Indische Staatsregeling in het regentschap ingerichte autonome huishouding.

Tevens is het regentschap administratief bestuursressort gebleven. Opmerking verdient nog, dat een zelfstandige plaats wordt ingenomen door de huishoudingen van die deelen van het regentschap, waarvoor op den voet van de stadsgemeente-ordonnantie een gemeenteraad is ingesteld.

Bij de uitoefening van zijn veelomvattende taak wordt de Regent in de eerste plaats ter zijde gestaan door den Patih, die voorts bij ontstentenis van zijn onmiddellijken chef als diens plaatsvervanger optreedt. Was de Patih in vroegere jaren meer en meer belast geworden met het bestuur over het district, waarin de regentschapshoofdplaats was gelegen, bij de invoering der hervorming werd met dien regel gebroken. Door de ontheffing van de bemoeienissen van districtshoofd is de mogelijkheid heropend om de eigenlijke functie van Patih tot haar recht te doen komen.

Onder de bevelen van den Regent en van den Patih wordt het bestuur over de districten en de onderdistricten, waarin het regentschap administratief verdeeld is, uitgeoefend door Inlandsche bestuursambtenaren, die respectievelijk de ambts-titels van districtshoofd (wedana) en van onderdistrictshoofd (assistent-wedana) dragen. Voor een deel zijn de districtshoofden, behalve met de uitoefening van hun werkzaamheden als zoodanig, nog belast met de functie van onderdistrictshoofd, voor zoover betreft het onderdistrict, waarin hun standplaats gelegen is. In tal van districten evenwel is inmiddels een einde gemaakt ook aan die vereeniging van tweeërlei functie in één hand, op grond van soortgelijke overwegingen als voor de scheiding van de functies van Patih en districtshoofd hebben gegolden.

Gewestsgewijze zijn de Inlandsche bestuursambtenaren tot korpsen vereenigd, welke jaarlijks aangevuld worden o. m. door de abituriënten van de op Java bestaande middelbare scholen tot opleiding van Inlandsche ambtenaren. Voor een zeker aantal Inlandsche bestuursambtenaren, die aan bepaaldelijk gestelde voorwaarden voldoen, wordt voorts jaarlijks de gelegenheid opengesteld om een aanvullende studie van twee jaren aan de Bestuurschool te Batavia te volgen. Deze aanvullende studie is er op gericht om hen, van wie redelijkerwijze mag worden verwacht, dat zij te eeniger tijd in aanmerking zullen komen voor bevordering tot de hoogere rangen bij het Inlandsch bestuur, in meerdere mate voor de hun alsdan wachtende taak te bekwamen.

In dit verband verdient het nog vermelding, dat sedert eenige jaren aan enkele, in het bijzonder daarvoor in aanmerking komende, Inlandsche bestuursambtenaren — veelal Regenten — vergund wordt om ter verruiming van hun algemeene ontwikkeling op Landskosten een reis naar Nederland te maken, waarbij aan de betrokkenen zekere studie-opdracht pleegt te worden gegeven.

Ten aanzien van de organisatie van het Inlandsch bestuur in de Javaansche Vorstenlanden geldt in het algemeen, dat de bestuursinrichting in het rechtstreeks bestuurd gebied op Java daaraan tot voorbeeld heeft gestrekt. Niettemin geeft de Vorstenlandische bestuursorganisatie, in vergelijking met het Landsbestuursapparaat, naast vele punten van overeenkomst, ook beduidende verschillen te zien.

Met betrekking tot de titulatuur van de afstammelingen der voormalige Madoereesche Vorstengeslachten is eene regeling getroffen, welke opgenomen is in Bijblad n°. 12375.

Voor zoover in het rechtstreeks bestuurd gebied der Buitengewesten van Landswege eene ambtelijke Inlandsche bestuursorganisatie in het leven is ge-



roepen, vertoont die organisatie veelal een ander beeld dan hetgeen te dien aanzien op Java en Madoera wordt aangetroffen. Bovendien is die organisatie in verschillende streken der Buitengewesten, vaak zelfs binnen de grenzen van eenzelfde gewest, op onderling verschillenden voet geregeld.

Zoo zijn in sommige streken de Inlandsche bestuursambtenaren niet anders te beschouwen dan als hulpkrachten van het Europeesch gezag, dat rechtstreeks samenwerkt met een sterk ontwikkeld volkshoofdenbestuur. Elders is het mogelijk gebleken een Inlandsch districtsbestuur te organiseeren als schakel tusschen het Europeesch bestuur en de autonome inheemsche gemeenschappen, waarbij uiteraard het ontwikkelingspeil dier gemeenschappen van invloed is geweest op de toekenning van bevoegdheden aan het districtsbestuur.

In hoofdzaak zijn de vele schakeeringen van de ambtelijke Inlandsche bestuursorganisatie der Buitengewesten, met haar gevarieerde titulatuur, toe te schrijven aan plaatselijk verschillende, historisch gegroeide toestanden.

Ten behoeve van de personeelsvoorziening dier bestuursorganisatie worden opleidingsscholen aangetroffen te Fort de Koek en te Makassar.

Evenals ten aanzien van de Inlandsche bestuursambtenaren op Java is bepaald, kunnen jaarlijks ook enkele Inlandsche bestuursambtenaren van de Buitengewesten worden aangewezen voor het volgen van de studie aan de Bestuurschool te Batavia. Bovendien kan ook aan hen vergund worden om een studiereis naar Nederland te ondernemen.

Eene nieuwe districts-indeeling van het rechtstreeks bestuurd gebied van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is opgenomen in Bb. n<sup>o</sup>. 12488.

Voor de bestuurders van het gebied van de voormalige landschappen op Bali (res. Bali en Lombok) (zie Verslag 1930, kol. 27) is eene instructie vastgesteld (Bb. n<sup>o</sup>. 12499).

Bij G. B. 22 Oct. 1930 n<sup>o</sup>. 22 is Moetis Oil Amaniet eervol ontheven van de waardigheid van bestuurder van het landschap Amfoan (onderafd. Koepang, afd. Timor en Eilanden, res. Timor en Onderh.); als waarnemend bestuurder van dat landschap zal — gedurende de minderjarigheid van den rechthebbende Willem Oil Amaniet — optreden Semuel Oil Amaniet. Eveneens is eervol van zijne waardigheid ontheven Kooi Thaiboko alias Toea Thaiboko alias Christoffel Thaiboko, bestuurder van het in de genoemde onderafdeeling gelegen landschap Fatoeleo (G. B. 24 Oct. 1930 n<sup>o</sup>. 32).

Bij G. B. 25 Oct. 1930 n<sup>o</sup>. 23 is W. F. H. Oimatan ontheven van zijne waardigheid van zelfbestuurder van het landschap Mollo (onderafd. Zuid-Midden-Timor, afd. Timor en Eilanden, res. Timor en Onderh.).

De bestuurder van het landschap Beloe (onderafd. Beloe, afd. Timor en Eilanden, res. Timor en Onderh.) is bij G. B. 8 April 1930 n<sup>o</sup>. 39 eervol van zijne waardigheid ontheven.

Bij G. B. 18 Sept 1930 n<sup>o</sup>. 46 is Arkian Kamba eervol ontheven van de waardigheid van bestuurder van het landschap Adonara (onderafd. Oost-Flores en Solor-eilanden, afd. Flores, res. Timor en Onderh.); als waarnemend bestuurder van dat landschap zal — gedurende de minderjarigheid van den rechthebbende Noehoeng Bapa — optreden Bapa Ana.

Bij G. B. 3 Febr. 1931 n<sup>o</sup>. 56 is Alexander Baroek erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Manggarai (onderafd. Manggarai, afd. Flores, res. Timor en Onderh.), met gelijktijdige ontheffing van Bagoeng als waarnemend bestuurder over dat landschap (zie Verslag 1929, kol. 27/28).

### Het Bestuur over Vreemde Oosterlingen.

Het instituut der Chineesche officieren, dat oorspronkelijk bedoeld was als een afzonderlijk bestuur over een afzonderlijke bevolkingsgroep, heeft in den loop der laatste twintig jaren, mede door de gewijzigde rechtspositie der Chineezzen, veranderingen ondergaan.

Bestond bij de Indische Regeering in 1919 het plan om in overeenstemming met de gewijzigde omstandigheden eene ingrijpende hervorming van het Chineesch bestuur in te voeren, de daartegen van verschillende zijden inge-



brachte bezwaren hebben Haar er van overtuigd, dat in de wijze van bestuursvoering over de Chineezeeën geen plotselinge verandering gebracht moet worden, doch dat deze haar natuurlijken weg moet volgen.

Schijnbaar is hierdoor eenige stelselloosheid in de organisatie van het Chineesch bestuur ontstaan, doch inderdaad is de tegenover dit instituut aangevaarde gedragslijn geheel in overeenstemming met den loop van zaken. Het is toch wel moeilijk anders te verwachten, dan dat een dergelijk historisch gegroeid en eerbiedwaardig instituut in dezen overgangstijd van het oude naar het nieuwe twee fasen vertoont en naar te voorzien is, nog eenigen tijd zal vertoonen.

Op grond van nauwgezette overwegingen is besloten het natuurlijk afstervingsproces zijn eigen loop te laten volgen, ook al zouden zich daarbij verschillende wisselvalligheden en zelfs schijnbare tegenstrijdigheden voordoen. Zoo zijn er plaatsen in Nederlandsch-Indië, waar Chineesche officieren geheel en al ontbreken, zonder dat het gemis daarvan gevoeld wordt. Op andere plaatsen werd tot voor korten tijd dit gemis nog gevoeld, doch kon men voor de vacante betrekkingen geen geschikte personen vinden en heeft het Europeesch bestuur noodgedrongen, niet zonder succes, zich geheel aan den nieuwen gang van zaken aangepast. Ten slotte zijn er plaatsen, speciaal in de Buitengewesten, waar niet alleen het Chineesch bestuur vooralsnog niet kan worden ontbeerd, maar waar ook zonder moeite de geschikte persoon voor het ambt van officier te vinden is.

Als gevolg van deze gedragslijn zijn te Bandoeng en Soerabaja reeds geruimen tijd geen Chineesche officieren meer bescheiden, terwijl kort geleden besloten is de vacatures te Semarang en Tasikmalaja niet te vervullen. Op enkele andere plaatsen werden echter nog wel zoodanige functionarissen benoemd. Overigens is de Regeering er zich ten volle van bewust, dat de Chineesche wijkmeesters, als geheel afgescheiden van het corps officieren, zullen moeten gehandhaafd blijven.

De regeling van de formatie van het Chineesch bestuur in de residentie Westerafdeeling van Borneo is bij G. B. 2 Oct. 1930 n°. 23 (I. S. n°. 357) buiten werking gesteld.

Het bestuur over de overige Vreemde Oosterlingen is op denzelfden voet georganiseerd als over de Chineesche onderdanen. In verband met de betrekkelijk geringe sterkte van deze bevolkingsgroepen (Arabieren en Klingaleezen) beperkt dit bestuur zich hoofdzakelijk tot de hoofdplaatsen.



## E. DE RECHTERLIJKE MACHT.

*Universitair opgeleide rechterlijke ambtenaren.* In verband met de uitbreiding van het aantal landrechters en landraadvoorzitters in de Buitengewesten, werd op de Indische begroting voor 1930 rekening gehouden met eene vermeerdering van het aantal uit te zenden juristen van 20 tot 50. Gedurende 1930 arriveerden uit Nederland een 14-tal voor de Indische rechterlijke macht uitgezonden juristen. In Indië kon gedurende dat jaar een 24-tal juristen voor den rechterlijken dienst worden aangenomen, onder wie eenige abiturienten van de Rechtshoogeschool te Batavia.

Aangezien vermeerdering van het aantal rechterlijke ambtenaren langs anderen weg niet was te bereiken, werd de dadelijke uitzending uit Nederland van 24 doctorandi in het Nederlandsch recht verzocht, die aan de Rechtshoogeschool te Batavia de aanvullende studie in het Nederlandsch-Indisch recht voor den duur van één academiejaar zouden hebben te volgen. Een 20-tal juristen heeft zich voor deze aanvullende studie beschikbaar gesteld.

Voorts werd besloten naast die extra-uitzending de gewone aanvulling onbelemmerd en zelfs in versterkte mate door te laten gaan door voor de eerstvolgende drie jaren het gewone aantal voor de rechterlijke macht uit te zenden juristen op 40 te stellen.

Ten einde zooveel mogelijk zekerheid te verkrijgen, dat dit aantal in die jaren ook zou kunnen worden uitgezonden, werden candidaat-Indische rechterlijke ambtenaren onder genot van een studietoelage van f 1200 's jaars in opleiding genomen, nadat de betrekkelijke regeling (I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 291) bij G. B. 21 Aug. 1930 n<sup>o</sup>. 2a (I. S. n<sup>o</sup>. 329) daartoe was gewijzigd.

De in opleiding genomen personen waren doctorandi in het Nederlandsch recht en behoeften derhalve slechts de aanvullende studie in het Nederlandsch-Indisch recht te volbrengen, waarvoor één jaar studie in het algemeen voldoende kon worden geacht.

Tengevolge van den inmiddels ingetreden ongunstigen toestand van 's Lands financiën, welke toestand vermindering der Landsuitgaven en versobering van den dienst noodzakelijk maakte, kon niet tot uitzending van alle evenbedoelde juristen worden overgegaan. Een 15-tal van deze juristen werd van de aangegane verbintenis ontheven. Aan de betrokkenen is echter de toezegging gedaan, dat — indien zij althans hunne studie zullen hebben voltooid —, zoodra de gelegenheid tot uitzending van juristen voor den Indischen dienst zich weder mocht voordoen, daarvoor den voorrang zullen genieten.

Ingevolge het bepaalde in het eerste lid van art. 15 van het Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië worden gegradueerden bij benoeming tot een ambt bij de rechterlijke macht — niet behoorende tot de betrekkingen bedoeld in art. 16 van het reglement — op de ranglijst geplaatst onmiddellijk na dengene, die van de tot een ambt derzelfde groep benoemden het laagst op die lijst staat. Toepassing van dit voorschrift leidde in bijzondere gevallen tot onbillijkheid, b.v. indien een tot de rechterlijke macht behoord hebbend gegradueerd ambtenaar na eervol ontslag uit 's Lands dienst — hetwelk ingevolge het vierde lid van het hoogerangehaald artikel zijne schrapping van de ranglijst meebrengt — zich later wederom voor eene benoeming tot een rechterlijk ambt beschikbaar stelde en deze dienstaanbieding in 's Lands belang werd aanvaard. In zoo'n geval is het billijk en ook gebruikelijk den tijd vóór het verlaten van 's Lands dienst bij herplaatsing voor het bepalen van de rangorde mede te tellen, doch zonder speciale voorziening zou aan gegradueerde gewezen rechterlijke ambtenaren, ingevolge de in hoofde aangehaalde bepaling, bij herbenoeming tot een rechterlijk ambt op de ranglijst eene plaats moeten worden aangewezen op gelijken voet, als geschiedt ten aanzien van hen, die nimmer tevoren van het corps rechterlijke ambtenaren deel hebben uitgemaakt. Bij Ord. van 31 Maart 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 82) is dit bezwaar ondervangen door aanvulling van art. 15 van het Reglement op de rechterlijke organisatie met een zevende lid, waarbij de Gouverneur-Generaal is bevoegd verklaard om, na raadpleging van het Hooggerichtshof, in dergelijke bijzondere gevallen met betrekking



tot de plaatsing op de ranglijst van gegradueerde rechterlijke ambtenaren van het bepaalde in dit artikel af te wijken.

*Rechtskundigen.* Naast de universitair opgeleide rechterlijke ambtenaren zijn bij de rechterlijke macht werkzaam de z.g. „Rechtskundigen”, afkomstig van de Rechtsschool te Batavia, welke onderwijsinrichting in verband met de oprichting van de Rechtshoogeschool aldaar werd opgeheven, nadat zij in 1928 hare laatste abituriënten had afgeleverd. Voor deze rechtskundigen zijn de volgende rangen bereikbaar: ambtenaar ter beschikking (van een landraad-voorzitter of land-rechter, zoomede van een President van een Raad van Justitie, dan wel van den President van het Hooggerechtshof); fiscaal-griffier (bij een landgerecht); lid, ondervoorzitter en voorzitter of buitengewoon voorzitter van een landraad; land-rechter of buitengewoon landrechter.

Aan het einde van het verslagjaar bedroegen de aantallen Rechtskundigen, in die rangen werkzaam, respectievelijk 10, 26, 23, 15, 14 en 7.

Vóór de oprichting van de Bataviaasche Rechtshoogeschool konden jaarlijks enkele in 's Lands dienst zijnde Rechtskundigen, die uitmuntten door aanleg, ijver en geschiktheid, worden aangewezen voor eene aanvullende opleiding in Nederland. Na de oprichting der Rechtshoogeschool werd hieraan een einde gemaakt. Thans bestaat echter voor de Rechtskundigen de gelegenheid om, na bekomen verlof buiten bezwaar van den Lande, hunne rechtsstudien te voltooien, hetzij aan de Rechtshoogeschool te Batavia, hetzij aan een Universiteit in Nederland. Van deze gelegenheid wordt een vrij ruim gebruik gemaakt; zoo bedroeg aan het eind van 1930 het aantal Rechtskundigen in het genot van verlof buiten bezwaar van den Lande als bedoeld, 26, terwijl tot dusver één Rechtskundige langs vorenomschreven weg door aflegging van het doctoraal-examen in het Nederlandsch-Indisch recht den graad van meester in de rechten behaalde.

Daar de Rechtskundigen, in verband met de opheffing der Rechtsschool tot een verdwijnend corps behooren, was het intusschen noodig om te zien naar aanvulling voor de eerste drie der hierboven genoemde, voor de Rechtskundigen bereikbare rangen, waarvoor anders in de toekomst de noodige competente krachten zouden komen te ontbreken.

Hiervoor is het oog gevallen op de afkomelingen van de aan de Openbare Mulo-afdeelingen der Algemeene Middelbare Scholen aansluitende 3-jarige opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren, welke in verband met hunne opleiding geacht kunnen worden te voldoen aan den eisch van aanstelling tot genoemde betrekkingen. Die abituriënten zullen dus geleidelijk de plaatsen kunnen innemen van ambtenaar ter beschikking, lid van een landraad en fiscaal-griffier, welke thans door rechtskundigen worden bezet.

*Griffiers-korps.* Naast de hoogerbesproken groepen staat een derde groep, gevormd door het korps van ongegradueerde griffiers bij de rechtbanken en gerechten, voor wie als eisch gesteld is het bezit van een einddiploma eener Europeesche lagere school dan wel het kleinambtenaarsdiploma. Dit personeel, hetwelk gerecrueteerd wordt uit het lagere griffiepersoneel (klerken en ongegradueerde ambtenaren ter beschikking), wordt in de praktijk opgeleid. Wel is reeds eenige malen overwogen om voor deze groep eene speciale vakopleiding in het leven te roepen, doch tot dusver is eene bevredigende oplossing nog niet gevonden.

Aanvankelijk was voor deze groep de hoogst bereikbare rang die van griffier 1ste klasse; in het verslagjaar echter werd overgegaan tot de instelling bij zes der belangrijkste landraden van het ambt van hoofdgriffier.

Het Openbaar Ministerie bij de Inlandsche rechtbanken en gerechten wordt uitgeoefend door de Inlandsche Officieren van Justitie, die met de Inlandsche Bestuursambtenaren één promotieregeling volgen.

In denzelfden geest als zulks is geschied ten aanzien van verschillende hogere Inlandsche bestuursambtenaren, is in 1930 voor de eerste maal aan een Inlandschen Officier van Justitie, den toenmaligen hoofddjaksa bij den landraad te Manado, opdracht verstrekt een studiereis naar Nederland te maken, ten einde zich daar op de hoogte te stellen van de maatschappelijke toestanden, van de moderne methoden op het gebied van den rechedienst en het opsporen en identificeeren van misdadigers.



## F. DE POLITIE.

Voor de handhaving van orde, rust en veiligheid zorgt, ingevolge de voorschriften van het Wetboek van Strafvordering, het Inlandsch Reglement en het Rechtsreglement voor de Buitengewesten, de Europeesche en Inlandsche Bestuursorganisatie, welke taak tevens de politie-uitoefening in engeren zin omvat.

De Bestuursorganisatie wordt hierbij gesteund eerstens door de dorpschoufden en de uit de bevolking gevormde of door deze betaalde nachtwachten en tweedens door agenten van politie, toegevoegd aan de Inlandsche bestuursambtenaren. Deze agenten, die over het algemeen zijn te beschouwen als helpers van de bestuursambtenaren bij hun dubbele taak van bestuur en politie, worden zonder opleiding uit de plaatselijke bevolking aangesteld. Zij vormen de z.g. *bestuurspolitie*, welke wel administratief is gaan behooren tot het nieuwere corps algemeene politie, doch in wezen deel bleef uitmaken van de oude Inlandsche Bestuursorganisatie.

Eind 1930 bestond deze bestuurspolitie op Java en Madoera uit 9477 man, in de Buitengewesten uit 2297 man.

Naast deze Bestuursorganisatie, welke nog heden door haar alomtegenwoordigheid de basis vormt van alle politie-uitoefening, ontstond, onder den naam *algemeene politie*, het beroeps politiecorps met een zuiver positionele taak.

Dit op moderne leest geschoeid corps ressorteert administratief onder het Departement van Binnenlandsch Bestuur, van waaruit het voor geheel Nederlandsch-Indië centraal wordt beheerd, terwijl binnen elke residentie de resident optreedt als hoofd der in zijn ressort aanwezige politiemiddelen. De *leiding* van de politie berust echter in handen van den Procureur-Generaal bij het Hooggerechts-hof. Het corps omvat zoowel de *stadspolitie* als de *veldpolitie* en verdere onderdeelen als *gewestelijke recherche* en *cultuurpolitie*. Het personeel kan in alle deelen van Nederlandsch-Indië bij elk onderdeel worden geplaatst, terwijl de voorheen zuiver Europeesche betrekkingen thans ook bereikbaar zijn voor personen van Inheemschen landaard.

Voor het beheer van het corps in vollen omvang is aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur een Inspecteur toegevoegd, welke hoofdamtenaar, behalve een adviseerende en beheerende functie als hoofd van de afdeling „Politie” van dat Departement, tevens als inspecteur een inspecteerende en controleerende taak heeft en ook den Procureur-Generaal in diens leiding van de politie behulpzaam heeft te zijn. Adjunct-inspecteurs, toegevoegd aan de Gouverneurs van West-, Midden- en Oost-Java, hebben voor de betrokken bestuursgebieden een ongeveer overeenkomstige taak als de Inspecteur, terwijl in elk gewest een of meer Commissarissen van politie belast zijn met de technische verzorging van de in hun ressorten aanwezige detachementen veldpolitie, welke detachementen elk weer onder directe leiding staan van een lagere ambtenaar der algemeene politie. Met de leiding van de *plaatselijke corpsen* der algemeene politie te Batavia (met inbegrip van Meester-Cornelis), Soerabaja, Semarang en Bandoeng is een Hoofdcommissaris belast, terwijl in kleinere steden een lagere ambtenaar als corpschef fungeert.

De *organisatie van de stadscorpsen* op de genoemde hoofdplaatsen heeft volgens huidige begrippen practisch haar eindphase bereikt. Het oude in den aanvang genoemde politiestelsel van het bestuurscorps met inbegrip van de bevolkingspolitiediensten is daar geheel vervangen door de algemeene politie, welke gewone dienst gebaseerd is op het stelsel van afdelingen, secties, posthuizen en wijken met daarenboven speciale centrale diensten als recherche, generale contrôle, verkeerswezen, enz. Alle agenten zijn onder dienstverband gebracht en gekazerneerd.

In de organisatie spiegelt zich de richting af, waarin de kleinere stadscorpsen bezig zijn zich te ontwikkelen. Het meerendeel bevindt zich echter nog, zoowel wat organisatie als wat formatie betreft, in een meer of minder gevorderd overgangsstadium, waarbij de bevolkingspolitiediensten en de werkzaamheid der Inlandsche bestuursambtenaren nog niet kunnen worden gemist.



In vele kleinere centra met een uitgesproken Inheemsch karakter heeft de organisatie van het corps algemeene politie haar intrede nog niet gedaan, en bleef de zuivere bestuursorganisatie, zij het dan ook gesteund door een grooter aantal agenten der z.g. bestuurspolitie, gehandhaafd.

In verband met de geleidelijke afschaffing van wacht- en rondediensten der bevolking, werden in 1930 de stadscorpsen te Soerabaja, Semarang, Pasoeroean en Soekaboemi uitgebreid. Eind 1930 bestond de stadspolitie op Java en Madoera uit 8238 man, in de Buitengewesten uit 2590 man.

In tegenstelling met deze geleidelijke ontwikkeling van de corpsen stadspolitie, werd het onderdeel *veldpolitie* reeds van den aanvang af afdoende georganiseerd. Alle agenten zijn op de opleidingsschool voor het personeel der algemeene politie te Soekaboemi opgeleid, onder dienstverband aangenomen en in kazernes detachementsgewijs ondergebracht. Ook het kader woont in de onmiddellijke nabijheid van de kazernes, terwijl in verband met het mobiele karakter der veldpolitie over voldoende vervoermiddelen, als auto's, motorrijwielen, rijwielen en paarden wordt beschikt.

Aangezien de veldpolitie krachtens haar instructie bestemd is als „politie-middel van het Bestuur, meer bepaaldelijk echter ter verzekering van de veiligheid, rust en orde buiten de residentie- en afdelingshoofdplaatsen, welke reeds over politie beschikken”, vindt zij haar arbeid op het platteland, naast en in samenwerking met de z.g. bestuurs- en dorpspolitie. Practisch heeft de veldpolitie tot taak, werkzaam te zijn ter aanvulling van hetgeen aan macht en kunnen aan bestuurs- en desapolitie ontbreekt.

Het algemeen karakter der veldpolitie op Java verschilt van dat der politie in de Buitengewesten. Is op Java en Madoera de veldpolitie allereerst politie-middel en daarna machtsmiddel, in de Buitengewesten, waar de veldpolitie grotendeels ontstond door omvorming van het op militaire leest geschoeid corps der gewapende politie,<sup>1)</sup> treedt haar functie als machtsmiddel meer naar voren. In verband hiermede beschikken alle agenten in de Buitengewesten over een legerkarabijn, terwijl dit wapen op Java in beperkt getal is verstrekt.

Ten einde de aanvullende taak der veldpolitie binnen normale grenzen te houden, wordt aandacht geschonken aan de verbetering van de z.g. bestuurspolitie.

In verband met de uitbreiding van het cultuurgebied en opgetreden onveiligheid werden de veldpolitie en gewestelijke recherche ter Oostkust van Sumatra in 1930 belangrijk uitgebreid en van snellere vervoermiddelen voorzien. Om dezelfde reden werd in het regentschap Loemadjang (res. Probolinggo) een detachement veldpolitie opgericht. In Bali en Lombok werd veldpolitie geplaatst ter vervanging van het leger.

Op Java en Madoera waren in 1930 aanwezig 118 detachementen veldpolitie tot eene sterkte van 4368 agenten en posthuiscommandanten en 519 man hooger personeel. In de Buitengewesten zijn 84 detachementen aanwezig ter gezamenlijke sterkte van 4437 agenten en posthuiscommandanten en 285 man hooger personeel.

Naast en tusschen de veld- en bestuurspolitie werkt een ander onderdeel der algemeene politie, de *gewestelijke recherche*, welke recherche gewestgewijs in meer of minder gecentraliseerden vorm, overeenkomstig de inzichten van den gewestelijken bestuurder, is georganiseerd. Deze recherche bestaat hoofdzakelijk

<sup>1)</sup> Na de sedert 1923 in verscheidene gewesten plaats gehad hebbende vervanging van gewapende politie door afdelingen van het leger en de omzetting in andere gewesten van daarin gelegerde gewapende politie in veldpolitie, was het corps, dat voorheen uit ruim 9000 man bestond, in 1930 nog slechts 1120 karabijndragenden sterk, onder de algemeene technische leiding van den inspecteur der algemeene politie, die als korpshoofd optreedt. Van dit aantal waren er 630 ingedeeld bij de divisie der Molukken, 240 bij die van Manado, terwijl de rest — waaronder 160 man politiereserve — de te Banjoebiroe (Java) gelegerde „Afdeling gewapende politie” van de „Opleidingsschool voor het personeel der politie” vormde, welke afdeling — door de opleiding en africhting om bezuinigingsredenen niet meer te Banjoebiroe, doch bij de divisien te doen plaats vinden — in 1930 is ingekrompen met 65 karabijndragenden.



uit Inlandsche recherche-ambtenaren, als assistent-wedana's, mantri's-politie en rechercheurs, onder leiding van een bestuursambtenaar of ambtenaar der algemeene politie. Haar taak ligt zoowel op politiek als op crimineel terrein.

De gewestelijke recherche bestond eind 1930 op Java en Madoera uit 329 rechercheurs en leerling-rechercheurs en 98 man hooger personeel; in de Buitengewesten uit 301 rechercheurs en leerling-rechercheurs en 91 man hooger personeel.

Voor de bescherming van de bijzondere belangen van cultuurondernemingen zijn in enkele streken afdelingen *cultuurpolitie* ingesteld, evenzeer behoorende tot en georganiseerd als de algemeene politie, doch bekostigd door de betrokken ondernemingen, zulks in verband met het ingenomen standpunt, dat de taak van de Overheid ten opzichte van de bescherming van personen en goederen is beperkt tot de algemeene zorg voor de orde, rust en veiligheid en dat speciale bescherming van personen, eigendommen of belangen daarbuiten valt.

Het instituut van onbezoldigde politie-oppassers, staande buiten de algemeene politie, maakt het voor andere ondernemingen mogelijk zich op meer bescheiden voet positioneelen steun voor haar bijzondere belangen te verzekeren. Meermalen wordt eene combinatie van beide instellingen aangetroffen, t.w. een korps door de ondernemingen aangestelde wakers, werkende onder het toezicht, de contrôle en de leiding van bijzonderlijk daarvoor in dienst gesteld personeel der algemeene politie.

De uitgaven, verbonden aan de indiensthouding van enkel en uitsluitend ter bescherming van die bijzondere belangen der ondernemingen optredend Lands-personeel, worden volgens de na te noemen beginselen met de ondernemingen verrekend. De onderneming betaalt de bezoldigingen van dat personeel, berekend naar een diensttijd van 3 jaren in de desbetreffende functie, zoomede 15 % hiervan als gedeeltelijke tegemoetkoming in den pensioenslast, en voorts eventueele toelagen, de kosten van onderhoud van kleeding en wapening en de voeding- en transportgelden, terwijl daarnaast voldoende huisvesting naar de terzake door het Land aangenomen beginselen wordt gevorderd. Daarentegen neemt het Land alle verdere directe en indirecte kosten voor zijne rekening, zooals de hoogere bezoldiging na meer dan 3 jaren dienst, eene fractie van den pensioenslast, de kosten van werving, opleiding, africhting en vervoer naar de plaats van bestemming van het personeel, de kosten verbonden aan wisseling van het personeel, de aanschaffing van kleeding, wapening en verdere uitrusting, in het algemeen de vooraf niet dadelijk onder cijfers te brengen kosten.

De sterkte van de cultuurpolitie bedroeg eind 1930 op Java en Madoera 376 agenten en postcommandanten en 71 man hooger personeel, in de Buitengewesten 231 agenten en posthuiscommandanten en 6 man hooger personeel.

De centrale *opleidingsinrichting* voor de politie is de hoogergenoemde opleidings-school te Soekaboemi, welke onder onmiddellijk toezicht van het Hoofd van de afdeling Politie van het Departement van Binnenlandsch Bestuur en onder directie van een Hoofdcommissaris van politie staat. Aan instructiepersoneel en leerlingen tezamen telt deze inrichting als regel  $\pm$  1000 man.

In 1930 werd de duur van de opleiding tot hoofdagent en politie-opziener aan deze school in verband met de te verwerken stof respectievelijk van 6 tot 9 maanden en van 9 maanden tot 1 jaar verlengd, terwijl het om dezelfde reden noodig werd de studie voor commissaris van politie van 2 op 3 jaar te brengen.

De sterkte van de algemeene politie bedroeg eind 1930 volgens de begrooting 33 730 ambtenaren en beamtben.

Het wettelijk beginsel, dat de Resident aan het hoofd staat van de politie in zijn residentie, is bij de huidige politieorganisatie volledig behouden gebleven. Hierdoor rust op den Resident de zorg om de naast elkaar in zijn bestuursgebied aanwezige politiemiddelen, wier taak door centrale voorschriften in groote lijnen is afgebakend, tot de juiste samenwerking te brengen. Door dit beginsel is, naast den centralen beheersvorm der algemeene politie, de politie-uitoefening door de ambtenaren van dit corps gebonden aan de locale inzichten van het bestuurs-corps, zij het dan ook onder opperste leiding van den Procureur-Generaal als hoofd der rechtspolitie en algemeen leider der geheele politie.



## G. DE ZEEMACHT.

Bij G. B. 28 Juni 1930 n°. 32, juncto G. B. 28 Sept. 1930 n°. 3 is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft na te gaan of en in hoever tot invoering in Nederlandsch-Indië van het nieuwe Nederlandsche zeerecht (N. S. 1924 n°. 573, 1926 n°. 171 en 1930 n°. 240) behoort te worden overgegaan, alsmede welke wijzigingen bij eventueele invoering van dit zeerecht in die Moederlandsche voorschriften zullen moeten worden aangebracht met het oog op bijzondere Indische toestanden (zeerechtcommissie).

De regeling van de aanneming in Nederlandsch-Indië van kandidaten voor de officiersopleidingen bij de zeemacht (I. S. 1923 n°. 366) is gewijzigd bij K. B. 3 Juli 1930 n°. 217 (I. S. n°. 361).

Het marine steenkolendepot te Banjoewangi (prov. Oost-Java) is opgeheven (Bb. n°. 12355).

## De Koninklijke Marine.

Van de zeegaande vloot waren op 31 December 1930 in Indië aanwezig 2 kruisers (*Java* en *Sumatra*), 4 torpedobootjagers (*De Ruyter*, *Evertsen*, *Piet Hein* en *Kortenaer*), zoomede 12 onderzeebooten (*K II* t/m *K XIII*). Voor den aanbouw van een derden kruiser zijn gelden toegestaan bij eene aanvullende begrooting 1930. Behalve de vier in Nederlandsch-Indië aanwezige jagers, zijn er nog vier aangebouwd, namelijk de *Witte de With* en de *Van Galen*, welke in het voorjaar 1931 in Indië zijn aangekomen, zoomede de *Banckert* en de *Van Nes*, welke voorloopig zullen worden gebruikt voor het inschieten in Nederland van voor de zeemacht in Indië bestemde torpedo's en het verrichten van diensten in Curaçao. Voor de vervanging van onderzeebooten, welke wegens ouderdom in aanmerking komen om uit de sterkte te worden afgevoerd, zijn thans de *K XIV* t/m *K XVI* in aanbouw, terwijl voor de *K XVII* en *K XVIII* bij de begrooting 1930 gelden zijn toegestaan.

Op 31 December 1930 waren voorts aan vliegtuigen in Indië aanwezig 33 groote verkenners, 12 kleine verkenners en 12 bomvliegtuigen; in aanbouw waren op dat tijdstip 10 groote verkenners. Al deze vliegtuigen zijn water-vliegtuigen; de groote verkenners van het type Dornier-Wall-vliegboot worden aangeduid door de letter *D*, de kleine verkenners door de letter *V* en de bomvliegtuigen door de letter *T*. Het type *V* en *T* is een drijvervliegtuig. Ook de *D*'s zijn voorzien van eene bomafwerpinrichting en kunnen een zekeren bommenlast medevoeren. Als kruiservliegtuigen doen thans nog dienst een zestal oude verkenningsvliegtuigen (*W*). De vervanging hiervan is om bezuinigingsredenen voorloopig uitgesteld.

Bij G. B. 5 Jan. 1931 n°. 37 (Bb. n°. 12470) zijn voorschriften vastgesteld tot regeling van het beheer over en de voorziening van de depots van bedrijfsstoffen voor den marine vliegdienst in Nederlandsch-Indië.

Het materieel voor de locale defensie zal bestaan uit 7 mijnenleggers, 2 flottieljevaartuigen (thans de *Flores* en de *Soemba*), 4 torpedomotorbooten, 6 mijnenvegers en het noodige hulpmaterieel. Op 31 December 1930 was deze sterkte, op twee mijnenvegers na, aanwezig. Ter vervanging van de mijnenleggers, welke wegens ouderdom in aanmerking komen om uit de sterkte te worden afgevoerd, zijn thans in Nederland de *De Gouden Leeuw* en de *Prins van Oranje* in aanbouw, terwijl het voor de Gouvernements marine in aanbouw zijnde stoomschip *Rigel* zoodanig ingericht wordt, dat het tevens voor het leggen van mijnen gebezigd kan worden.

De *De Zeven Provinciën* doet dienst als artillerie-instructieschip.

Van de hierboven genoemde in Indië aanwezige kruisers is de *Sumatra* in 1930 bijna niet ter beschikking geweest. Nauwelijks was deze kruiser, na de groote herstelling, welke hij had ondergaan in Juli 1930, weder in dienst gesteld, of aan boord brak een brand uit, waardoor het schip tot Maart 1931 wederom in herstelling moest worden genomen.



Op 2 September 1930 vertrokken de *Java*, *Evertsen* en *De Ruyter*, vereenigd tot „het smaldeel Australië”, Australië-waarts onder commando van den schout-bij-nacht C. C. Kayser. Van 8—13 September werd Fremantle, van 19—22 September Adelaide, van 26—30 September Melbourne, van 3—11 October Sydney, van 17—21 October Wellington, van 24—28 October Auckland en van 7—12 November Brisbane bezocht, waarna via Boela en Amboina, de terugweg naar Soerabaja werd aanvaard, waar het smaldeel 3 December aankwam. Deze reis werd aan dat smaldeel opgedragen met het oogmerk een officieel bezoek te brengen aan het Australische Gemeenebest en Nieuw-Zeeland.

Door de *Piet Hein*, de *Kortenaer* en verschillende onderzeeboten werd een tocht gemaakt naar de Java-Zee en de Zuid-Chineesche Zee, waar verschillende oefeningen werden gehouden en verscheidene plaatsen en baaien werden bezocht. Ook met de overige schepen zijn in 1930 oefeningen gehouden.

Door de vliegtuigen werden, uitgezonderd de gewone kleine tochten, in groepsverband (3 vliegtuigen) eenige groote tochten door den archipel gemaakt, waarbij bezocht werden verschillende plaatsen en baaien in Celebes, aan de Java-Zee en de Zuid-Chineesche Zee en aan Straat Malakka.

Toen de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië in November 1930 een bezoek bracht aan Indo-China en Siam, werd de reis gemaakt per Gouvernementsstoomschip *Zuiderkruis*, terwijl het flottieljevaartuig *Flores* als geleide diende.

Het Europeesche personeel der zeemacht komt grootendeels uit Nederland; daartoe wordt jaarlijks een aanzienlijk contingent uitgezonden. Daarnaast is in Indië een groot aantal personen noodig ter aanvulling van het korps Inlandsche schepelingen en Inlandsche bedienden. De regeling van het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine (I. S. 1926 n<sup>o</sup>. 158) en de regeling van de bezoldiging van het personeel, behoorende tot dat korps (I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 150) zijn nader gewijzigd bij G. B. 30 Nov. 1930, n<sup>o</sup>. 1 (I. S. n<sup>o</sup>. 413).

Van steeds grooter omvang en beteekenis wordt de sinds een zevental jaren bestaande zeemilitie. Het dienstvak, waarbij de eerste oefentijd bij de zeemacht wordt doorgebracht, sluit zooveel mogelijk aan bij het beroep, dat de betrokkenen in de burgermaatschappij uitoefenen of de bekwaamheden, die zij reeds verwierven.

De gezondheidstoestand van het personeel was gunstig. Slechts 13 personen zijn overleden, onder wie 6 Europeanen. Voor den dienst in de tropen werden afgekeurd 50 Europeanen, van wie 13 wegens longtuberculose, terwijl 27 Inlanders definitief ongeschikt voor den dienst werden bevonden (11 wegens longtuberculose). Enkele op zichzelf staande gevallen van buiktyphus deden zich voor. Een betrekkelijk groot aantal Europeanen weigerde de vaccinatie tegen deze ziekte, in tegenstelling met de Inlanders, die zich daaraan slechts sporadisch onttrokken. Het ziektecijfer voor malaria was iets grooter dan het voorafgegane jaar, doch bleef niettemin gunstig. De frequentie van venerische ziekten nam voor Europeanen niet onbelangrijk af; voor de Inlanders bleef deze ongeveer dezelfde.

De geestelijke verzorging van het in Nederlandsch-Indië aanwezig marinepersoneel geschiedt zoowel van Regeeringswege als van particuliere zijde. Van Regeeringswege werden benoemd een vlootpredikant, een vlootaalmoezenier en een vlootpandita. Deze behartigen de godsdienstige en zedelijke belangen van het marinepersoneel, dat geregeld in de gelegenheid wordt gesteld deze voorgangers te spreken. Hiertoe worden o. m. reizen van oorlogsschepen door deze geestelijken medegemaakt.

Heeft dit speciaal betrekking op de godsdienstige verzorging, ook overigens wordt aan de geestelijke verheffing gewerkt door het verstrekken van lectuur aan boord van de schepen. Geregeld kunnen de schepelingen uit over de schepen circulerende boekenkisten boeken ter leen ontvangen. Zijn de schepelingen aan den wal, dan bestaat er voor hen de gelegenheid zich te begeven naar de militaire tehuizen. Te Soerabaja bestaan drie dergelijke tehuizen (een Rooms-katholiek, een Protestantsch en een van het Leger des Heils). Te Malang zijn



een Roomsch-katholiek en een neutraal militair tehuis, terwijl te Makassar een dergelijke inrichting door het Leger des Heils werd geopend. Al deze tehuizen worden van regeeringswege gesubsidieerd.

Behalve aan de geestelijke verzorging wordt ook aan het lichamenlijk welzijn van de onderofficieren en manschappen de noodige aandacht besteed. Zooveel als met de scheepswerkzaamheden is overeen te brengen, worden uren ingeruimd voor gymnastiek, athletiek en zwemmen; onder deskundige leiding vinden geregeld oefeningen plaats. Ook buiten de diensturen wordt gelegenheid gegeven tot sportbeoefening.

### De Gouvernements-Marine.

De vloot der Gouvernements-marine bestond eind Februari 1931 uit 19 schepen (10 voor stationsdienst, 3 voor den algemeenen dienst, 2 ten dienste van de hydrografie, 1 ter bestrijding van den opiumsluikhandel op zee, 1 als kabelschip, 1 als logementsschip en 1 als reserveschip). De z.g. stationsschepen worden naar gelang van de gebleken behoefte ter beschikking van de hoofden van gewestelijk bestuur gesteld, hoofdzakelijk als communicatiemiddel te water op die trajecten in hun gewest, welke door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij voor bestuursdoeleinden niet druk genoeg worden bevaren. Zij zijn bestemd voor het vervoer van ambtenaren, officieren en verder in 's Lands dienst zijnde personen, zoomede van Landsgoederen en gelden, voorts voor het politietoezicht in de territoriale wateren en alle verdere diensten, welke zich in verband met eene goede bestuursuitoefening kunnen voordoen en welke bepaaldelijk moeten, dan wel op de beste en minst kostbare wijze kunnen worden verricht door Gouvernementsvaartuigen. In verband hiermede zijn deze schepen voorzien van hutten en verblijven voor 1ste en 2de klasse-passagiers (bestemd voor  $\pm$  20 hutpassagiers), terwijl verder plaats is voor het vervoer van  $\pm$  100 dek- en tusschendekpassagiers. De schepen zijn tevens ingericht voor vervoer van eenige lading. Deze Gouvernementsstoomers worden ook benut voor de geregelde aflossing van het personeel en de inspecties van de binnen het gewest gelegen kustlichten, lichtboeien, enz. en eventueel voor kleine partieele hydrografische opnemingen. In 1930 waren deze 10 schepen als volgt over den archipel verdeeld: de *Bellatrix* te Oeleë Lheue, de *Eridanus* te Emmahaven, de *Canopus* te Tandjoengpinang, de *Merel* te Samarinda, de *Sirius* te Makassar, de *Zwaluw* te Manado, de *Albatros* te Ternate, de *Fomalhout* te Amboina, de *Deneb* te Amboina en de *Gemma* te Koepang.

De schepen voor den algemeenen dienst (thans de *Wega*, *Reiger* en *Dog*) zijn gestationneerd te Tandjoengpriok en staan als zoodanig ter beschikking van den hoofdinspecteur, hoofd van den dienst van scheepvaart. Zooals de benaming reeds aangeeft, zijn deze schepen bestemd voor die diensten, welke niet rechtstreeks vallen onder die van de verschillende stationsschepen. Zoo wordt het personeel der kustlichten in Straat Soenda, Java-Zee, Straat Bangka en Straat Karimata door deze schepen periodiek afgelost, terwijl op de *Wega* het 2de leerjaar van den zeevaartkundigen leergang is geëmbarkeerd. Voorts is een dezer schepen, de *Dog*, periodiek ter beschikking van de afdeeling Zeevisserij van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. De andere schepen worden op aanvraag ter beschikking gesteld van de bestuurshoofden, die niet over een schip der Gouvernements-marine beschikken. Zij worden mede gebezigd voor de talrijke sleepreizen van gewestelijke vaartuigen, welke ter dokking en herstelling naar een reparatiewerf moeten opkomen en eventueel voor reizen van den Landvoogd en van hooge autoriteiten.

Ten dienste van de hydrografie zijn twee schepen (de *Van Doorn* en de *Orion*) werkzaam, welke in samenwerking met twee opnemingsvaartuigen der Koninklijke Marine het noodige opnemingswerk verrichten.

Het voor de bestrijding van den opiumsluikhandel bestemd schip staat ter beschikking van den hoofdinspecteur, hoofd van den dienst der opiumregie. In Mei 1930 werd het voor dezen dienst in Nederland aangebouwd stoomschip *Valk* in dienst gesteld ter vervanging van het uit 1893 dateerend stoomschip *Argus*,



welk schip daarna werd afgekeurd en voor afbraak verkocht (G. B. 17 Juli 1930 n°. 19; J. C. n°. 58). Daar de opiumrecherche kon volstaan met de *Valk*, werd ook de tot 1930 nog in dienst zijnde en mede in 1893 gebouwde opiumjager *Cycloop* buiten dienst gesteld en opgenomen bij de reserve. Aangezien dit schip als zoodanig kon worden ontbeerd, werd in November 1930, op verzoek van de Regeering van Indo-China, die tengevolge van het verlies van een recherchevaartuig dringend behoefte had aan een vervangend schip, de *Cycloop* voor f 110 000 aan haar afgestaan.

Het kabelschip *Zuiderkruis* is ter beschikking van het hoofd van den post-, telegraaf- en telefoondienst voor het leggen en herstellen van kabels.

Het logementschip *Edi* is gestationneerd te Soerabaja en in hoofdzaak bestemd voor de herberging van doortrekkende en van hun schip achtergebleven mindere schepelingen der Gouvernements-marine, zoomede voor de aanwerving en opleiding van dit lager personeel.

Als reserveschip was eind 1930 de *Aldebaran* opgelegd bij het marine-etablisement te Soerabaja. Deze reserve is o. m. bestemd voor het tijdelijk vervangen van in dienst zijnde schepen der Gouvernements-marine, die met het oog op een goed onderhoud periodiek eene groote onderhoudsbeurt noodig hebben en dientengevolge te lang aan hunne bestemming zouden moeten worden onttrokken, indien zij niet tijdelijk konden worden vervangen. Deze reserve is momenteel zeer klein, doch wordt in den loop van 1931 grooter door toevoeging aan de vloot van het thans in aanbouw zijnde Gouvernementsstoomschip (tevens mijnenlegger) *Rigel* en het Gouvernementsmotorschip *Fazant*.

Uit de sterkte der vloot werden gedurende 1930 afgevoerd de genoemde opiumjagers *Argus* en *Cycloop* en voorts het van verouderd type zijnde reserveschip *Kwartel*; laatstgenoemd schip ging over naar de groep slibschepen.

Met uitzondering van de *Dog*, zijn thans alle schepen der Gouvernements-marine geëlectriceerd en voorzien van eene inrichting voor draadloze telegrafie.

De opiumjager *Arend* bleef ter beschikking van Nederland om dienst te doen in Curaçao.

Van de beide bij het marine-etablisement te Soerabaja in aanbouw zijnde motorschepen kwam de *Reiger* begin 1931 gereed.

De bij de Nederlandsche Droogdokmaatschappij te Amsterdam in aanbouw zijnde *Rigel* nadert zijne voltooiing, de aankomst in Ned.-Indië wordt in den loop van 1931 verwacht.

Ingevolge K. B. 7 Maart 1929 (I. S. n°. 110) is het personeel der Gouvernements-marine aangewezen om in geval van oorlog of oorlogsgevaar militaire diensten te verrichten bij de zeemacht in Nederlandsch-Indië. De vrijwillige verbintenissen hiertoe kwamen, behoudens eene enkele uitzondering, zoowel van de ambtenaren als van de mindere schepelingen vlot binnen. Voor de goede vervulling van de militaire taak is voor de gezaghebbers en 1ste officieren een te Soerabaja in te stellen cursus in voorbereiding. Voorts zullen onder leiding van de gezaghebbers oefeningen aan boord van de schepen der Gouvernements-marine plaats hebben ter opleiding van het overige personeel.

Voorschriften betreffen de militarisatie der Gouvernements-marine zijn vastgesteld bij R. V. van 15 Oct. 1930 (I. S. n°. 364).

De bepalingen betreffende de opleiding van 2de officieren en 2de en 3de werktuigkundigen bij de Gouvernements-marine voor den hooger rang zijn gewijzigd bij G. Bn. 31 Dec. 1930 n°. 33 (Bb. n°. 12461) en 27 Maart 1931 n°. 23 (Bb. n°. 12522).

De regeling betreffende de instelling van een leergang voor de opleiding van officieren en werktuigkundigen bij de Gouvernements-marine tot radio-telegrafist (Bb. n°. 9844) is bij G. B. 11 April 1931 n°. 18 (Bb. n°. 12525) ingetrokken, terwijl bij dezelfde gelegenheid de toelagen zijn vastgesteld aan ambtenaren der Gouvernements-marine, die in het bezit zijn van een geldig getuigschrift als radio-telegrafist.

Waar de wenschelijkheid gebleken was meer rechtstreeks contact te verkrijgen tusschen de dienstleiding en het korps ambtenaren bij de Gouvernements-marine,



zijn in 1930 twee commissies voor georganiseerd overleg ingesteld, te weten een commissie voor het overleg met de gezaghebbers en officieren bij de Gouvernements-marine, en een commissie voor het overleg met de werktuigkundigen bij dien dienst.

### De gewestelijke vaartuigen.

De diensten der gewestelijke vaartuigen zijn te vergelijken met die van de stationschepen der Gouvernements-marine, met dien verstande, dat deze diensten zijn te beschouwen als eene detailuitvoering van die der stationschepen. De gewestelijke vaartuigen zijn dan ook van veel kleinere afmetingen dan de schepen der Gouvernements-marine; zij zijn uitsluitend bemand met Inlandsch personeel.

Naar gelang van de gebleken behoefte, worden in elk gewest een aantal van deze vaartuigen gestationneerd en ter beschikking gesteld van de over dit gewest verspreide bestuursambtenaren.

Behalve voor den algemeenen bestuursdienst zijn voorts nog eenige gewestelijke vaartuigen in dienst voor speciale diensten (politie, opiumrecherche, douane, quarantaine, boschwezen, arbeidsinspectie, enz.).

Einde Februari 1931 bestond de vloot der gewestelijke vaartuigen uit 190 eenheden, waarbij de 132 kleinere roei- en zeilvaartuigen buiten beschouwing zijn gelaten: namelijk: 41 stoomvaartuigen, 40 groote motorvaartuigen en -schoeners, 103 motorbooten en 6 huisbooten.

Gerangschikt naar de verschillende takken van dienst, was de indeeling als volgt: ten behoeve van het Binnenlandsch Bestuur 127, de politie 22, het boschwezen 9, de opiumrecherche 9, de douane 9, de quarantainestations 3, het mijnwezen 2, de arbeidsinspectie 2 en voor specialen dienst 7.

Waar zich op slechts enkele stations eene gelegenheid bevindt tot droogzetten en herstellen, is voor een goed onderhoud der gewestelijke vaartuigen, evenals voor dat van de loods- en lichtschepen, geregelde vervanging noodig. Aangezien veelvuldige vervanging van vaartuigen extra-kosten medebrengt van den overvoer en aan het oversleepen risico verbonden is, wordt de instandhouding van plaatselijke particuliere reparatie-inrichtingen zooveel mogelijk gesteund door aan deze inrichtingen de herstellingen der aldaar en in de naaste omgeving gestationneerde vaartuigen op te dragen. Door de gestadige uitbreiding van het aantal gewestelijke vaartuigen ter Oostkust van Sumatra werd de laatste jaren sterk de behoefte gevoeld aan eene plaatselijke reparatie-inrichting, omdat het dokken en herstellen van deze vaartuigen te Singapore moet geschieden. Waar het zich niet liet aanzien, dat van particuliere zijde tot het oprichten van eene reparatie-inrichting zou worden overgegaan, werd ter afdelingshoofdplaats Bengkalis aangevangen met den bouw van een etablissement ten behoeve van de gewestelijke vloot aldaar. Dit etablissement, hetwelk in 1930 gereed kwam, omvat een werkplaats met dwarshelling tot het droogzetten van vaartuigen tot 20 Meter lengte en 50 ton waterverplaatsing en, daarmede gecombineerd, eene overdekte kolenopslagplaats van 1200 ton capaciteit, zoomede betonnen watertanks met 240 ton inhoud.

Ter instandhouding en uitbreiding van de gewestelijke vloot met 2 vaartuigen voor den dienst van het boschwezen, waren eind Februari 1931 8 vaartuigen in aanbouw (1 bij het marine-etablissement, 1 bij de Droogdokmaatschappij „Soerabaja”, 4 bij de Droogdokmaatschappij „Tandjong-Priok” en 2 bij de Industriële Maatschappij „Palembang”).

Gedurende 1930 werden 19 vaartuigen opgeleverd (8 door het marine-etablissement, 7 door de Droogdokmaatschappij „Tandjong-Priok”, 3 door de Industriële Maatschappij „Palembang” en 1 (huisboot) door „United Engineers” te Singapore, bestemd voor de in de nabijheid gelegen Rokan-rivier).

Een gelijk aantal vaartuigen moest voor verdere diensten worden afgekeurd.



Het Marine-Etablissement.

Het Marine-Etablissement herstelde in 1930 een aantal schepen behorende tot de Koninklijke Marine en de Gouvernements-marine.

Behalve uitvoering van herstellingen, heeft op het marine-etablissement ook aanbouw van nieuwe schepen plaats. Einde 1930 kwam het Gouvernements motorschip *Reiger* gereed om in dienst te worden gesteld. Met den bouw van het zusterschip *Fazant* werd in Juli 1930 begonnen, zoodat einde 1930 het schip voor het grootste gedeelte in de huid stond. Het gewestelijke vaartuig *Ida* werd voltooid en kort daarop in dienst gesteld; een aanvang werd gemaakt met den bouw van het zusterschip *Jacoba*, terwijl de *Sepandjang* werd aangebouwd en afgeleverd. Het dokje voor watervliegtuigen naderde zijne voltooiing. Een 200 tons-waterpauw werd aangebouwd en afgeleverd. Ten slotte werd de kiel gelegd voor een stalen sleepboot met een vermogen van 350 I.P.K., welke einde 1930 in de spanten stond. In 't geheel werden 41 lichte vaartuigen afgeleverd, terwijl van 10 stuks met den aanbouw werd begonnen.



**Exploitatie-kosten van de Oorlogsschepen en van de Maritieme inrichtingen aan den wal over 1930.**  
**A. Schepen van het Nederlandsch Eskader.**

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Namen der schepen.	Kosten van aanbouw.	Kosten van periodiek dokken.	Kosten van overige dokkingen.	Herstelling van romp, bewapening en machines, goederen.	Herstelling van munitie en inventaris.	Verstrekking van munitie, smeeroolie en overige artikelen.	Traktementen en soldijen.	Kosten van voeding.	Totaal laste van de Staatsbegrooting.	Totaal laste van de Indische begrooting.	Algemeen totaal.	
Java . . . . .	f 21 242 107	f 20 059	f 728	f 252 110	f 70 779	f 712 180	f 887 827	f 165 737	f 252 838	f 1 856 582	f 2 109 420	
Sumatra . . . . .	20 227 442	6 066	1 105	607 574	86 726	127 064	427 872	85 466	608 679	733 194	1 341 873	
Zeven Provinciën . . . . .	5 612 459	9 392	532	54 210	48 732	415 567	657 555	146 400	54 742	1 277 646	1 332 388	
De Ruyter . . . . .	4 533 291	10 790	443	83 092	28 404	221 835	291 747	52 527	83 535	605 303	688 838	
Evertsen . . . . .	4 608 540	8 190	267	89 658	15 355	226 199	233 319	43 378	89 925	526 441	616 366	
Piet Hein . . . . .	4 098 278	8 840	371	86 678	28 536	237 911	266 395	40 514	87 049	582 196	669 245	
Kortenaer . . . . .	—	2 470	174	74 258	25 308	175 724	215 043	48 873	74 432	467 418	541 850	

## TOELICHTING:

De in de kolommen 4 en 5 voorkomende bedragen komen ten laste van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting, de overige ten laste van de Indische begrooting.



## B. Schepen der Indische Militaire Marine.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Namen der schepen.	Kosten van aanbouw.	Kosten van periodiek dokken.	Herstelling munitie en inventaris-goederen.	Verstrekking van munitie, smeerolie en overige artikelen.	Traktementen en soldijen.	Kosten van voeding.	Totaal.
Krakatau . . . . .	f 1 007 482	f 67 953	f 1 020	f 76 143	f 157 847	f 37 954	f 840 917
Serdang . . . . .	406 000	59 517	2 350	47 031	—	22 347	131 245
Siboga . . . . .	386 965	63 850	7 227	33 419	—	—	104 496
Flores . . . . .	2 706 533	91 128	7 008	140 406	331 749	58 902	629 198
Soemba . . . . .	2 649 880	67 359	5 848	37 753	—	—	110 960
Pelikaan . . . . .	4 881 233	109 890	10 790	87 268	171 741	34 147	413 836
W. Snellius . . . . .	—	43 745	5 405	48 614	147 648	39 099	284 511
Tydemán . . . . .	874 043	90 526	2 137	75 542	172 991	41 722	382 918

V' geschiedt aan het Koninkrijk der Nederlanden.

Expeditie-kosten van de Oorlogsschepen van den Indischen Marine van 1830



## C. Onderzeebooten.

Namen der schepen.	1.	Kosten van aanbouw.	Kosten van periodiek dokken.	Herstelling munitie en inventaris- goederen.	Verstrekking van munitie, smeerolie en overige artikelen.	Traktementen en soldijen.	Kosten van voeding.	Totaal.
		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
K. II.		f 2 440 425	f 45 115	f 43	f 33 854	—	f 3 136	f 82 148
K. III.		2 800 074	33 462	1 072	33 529	—	214	68 277
K. IV.		2 533 370	30 608	28	33 071	—	1 239	64 946
K. V.		2 362 333	88 234	352	8 535	—	—	97 121
K. VI.		2 299 142	79 927	1 028	6 636	—	—	87 591
K. VII.		2 350 101	26 889	551	18 479	—	1 109	47 028
K. VIII.		3 479 530	29 588	1 936	41 332	—	—	72 856
K. IX.		3 204 033	38 330	1 492	34 524	—	2 241	76 587
K. X.		3 267 948	39 222	958	42 255	—	2 841	85 276
K. XI.		3 038 782	43 468	1 187	37 930	—	4 440	87 025
K. XII.		2 989 357	102 170	1 669	17 548	—	672	122 059
K. XIII.		3 005 544	82 425	3 126	22 340	—	1 552	109 443

## TOELICHTING:

De traktementen en soldijen voor genoemde onderzeebooten (kolom 6) zijn begrepen in die van het Station onderzeebooten (zie onder D, kolom 5)



## D. Maritieme inrichtingen aan den wal (Kazernes enz.).

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Namen der inrichting.	Onderhoud van gebouwen.	Herstelling munitie en inventaris-goederen.	Verstrekking van munitie, smeerolie en overige artikelen.	Traktementen en soldijen.	Loonen burgerlijk personeel.	Kosten van voeding.	Totaal.
Marine kazerne Oedjoeng	f 49 591	f 54 154	f 71 203	f 1 732 555	f 1 275	f 211 141	f 2 119 919
Marine kazerne Goebeng	3 590	17 681	58 389	553 558	—	92 200	725 368
Marine kampement Malang	1 877	4 545	7 752	—	1 080	—	15 254
Station Onderzeebooten	3 331	54 606	45 112	1 397 152	—	167 918	1 668 119 <sup>1)</sup>
Kweekschool voor Inlandsche schepelingen	10 694	4 878	27 441	283 939	—	109 696	436 648
Marine vliegk. Tandjoeng-priok							
Id. Morokrem-bangan	217 648	172 579	342 159	1 125 324	239 348	107 872	2 204 930 <sup>2)</sup>
Id. Semarang							

## TOELICHTINGEN:

<sup>1)</sup> Hierbij moet nog worden opgeteld een bedrag van ruim f 320 000 zijnde de door het Marine-Etablissement betaalde kosten voor materialen, arbeidsloonen, enz. van Onderzeedienst-inrichtingen over 1930.

<sup>2)</sup> Hierbij moet nog worden opgeteld een bedrag van ruim f 211 000 zijnde de door het Marine-Etablissement betaalde kosten voor materialen, enz. van het vliegkamp Morokrem-bangan over 1930.



## H. DE LANDMACHT.

**Mededeelingen van algemeenen aard.**

In het jaar 1930 viel de herdenking van het honderdjarig zelfstandig bestaan van de Indische Landmacht, zoomede het veertigjarig jubileum van het korps marechaussee in Atjeh. Den 4den December was het honderd jaar geleden, dat (bij G. B. 4 Dec. 1830 n°. 1) tot de oprichting van de bataljons infanterie Nos. I t/m IX werd overgegaan. Vóór dien tijd vormde het Indische leger een onderdeel van het Nederlandsche leger, ressorteerende onder het Departement van Oorlog in Nederland. Met de oprichting van deze negen bataljons infanterie — waarvan het VIde bataljon met ingang van 1 Juli 1925 is opgeheven — kwam de feitelijke scheiding tusschen het Nederlandsche leger en dat in Nederlandsch-Indië tot stand.

Het honderdjarig jubileum is door de betrokken korpsen in het bijzonder en door het geheele leger in het algemeen onder veel belangstelling met opgewektheid gevierd, terwijl ook H. M. de Koningin telegrafisch van Hare belangstelling deed blijken.

In April 1930 was het veertig jaar geleden, dat het korps marechaussee in Atjeh werd opgericht. Op tal van plaatsen in Nederlandsch-Indië is dit jubileum gevierd; in het bijzonder te Koetaradja is deze herdenking geworden tot een indrukwekkend feest, waarvan het glanspunt werd gevormd door de uitreiking aan het korps van het door de Koningin geschonken vaandel, waaraan door den Legercommandant het teeken der Militaire Willemsorde 4de klasse werd gehecht, hetwelk door Hare Majesteit aan het korps is verleend als bewijs van Hare Hooge waardeering. Tevens werd een telegrafische gelukwensch van Hare Majesteit ontvangen.

Bij G. B. 11 Nov. 1930 n°. 13 is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft der Regeering van raad te dienen nopens eene herziening van: a. het reglement op het verleenen van verloven naar Europa aan de officieren van het leger in Nederlandsch-Indië; b. het reglement op het verleenen van verlof, na opzending naar Nederland, aan militairen beneden den rang van onderluitenant van het Nederlandsch-Indische leger; c. het reglement op het verleenen van verlof, na opzending via Nederland naar Suriname of Curaçao, aan militairen beneden den rang van onderluitenant van het Nederlandsch-Indische leger, alsmede nopens de naar het oordeel dier commissie hiermede direct verband houdende aangelegenheden.

Het reglement op het verleenen van binnenlandsche verloven wegens langdurigen dienst aan militairen beneden den rang van onderluitenant (I. S. 1919 n°. 718) is nader gewijzigd bij G. B. 14 Jan. 1931 n°. 13 (I. S. n°. 16).

De regeling betreffende de detachering van officieren van het Nederlandsch-Indische leger bij het Departement van Koloniën (I. S. 1910 n°. 158) is nader gewijzigd bij K. B. 23 Aug. 1930 n°. 30 (I. S. n°. 367).

**Landsverdediging.**

De in 1930 met betrekking tot de landsverdediging genomen maatregelen vinden hun oorsprong in de in 1927 op geheel nieuwe basis vastgestelde grondslagen voor de defensie. Deze grondslagen, welke ten doel hebben de richtlijnen uit te zetten, waarlangs zich de ontwikkeling van de landsverdediging zal moeten bewegen, zijn als volgt geformuleerd:

1°. Doel van de weermacht in Nederlandsch-Indië is:

- a. handhaving van het Nederlandsch gezag in den Archipel tegen onrust of verzet binnen de grenzen, verzekering van rust en orde;
- b. vervulling van den militairen plicht als lid van de volkengemeenschap tegenover andere volken.

2°. De taak, bedoeld sub 1a, moet in hoofdzaak door het leger worden vervuld, dat daartoe berekend en uitgerust moet zijn. Voor zoover de vloot aan de



vervulling van deze taak deelneemt, geschiedt dit met de middelen, die beschikbaar zijn voor het doel, bedoeld sub 1b.

3°. De sub 1b omschreven taak beperkt zich — afgezien van de deelneming met beschikbare middelen aan eene gemeenschappelijke actie met anderen — tot handhaving van eene strikte neutraliteit in conflicten tusschen andere mogendheden. Onverminderd de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal om bij het uitbreken van internationale conflicten naar den eisch van de dan bestaande omstandigheden over land- en zeemacht te beschikken, wordt voor de vaststelling van organisatie en uitrusting van de weermacht er van uitgegaan, dat de neutraliteitshandhaving op Java wordt vervuld door het leger met steun van de vloot; in de gewesten buiten Java door de vloot, welke daarbij op bijzonder kwetsbare punten door het leger wordt gesteund.

4°. De mate, waarin de sub 1b bedoelde en onder 3°. nader omschreven taak kan worden vervuld, wordt nauw bepaald door onze financieele en personeele krachten. Het voor land- en zeemacht per jaar te besteden bedrag kan eene bepaalde fractie van de gewone jaarlijksche inkomsten niet te boven gaan. In het algemeen zal het cijfer, dat het bedrag dier fractie over de laatste jaren voorstelt, niet belangrijk kunnen worden overschreden.

5°. De zeemacht in Nederlandsche-Indië bestaat uit: *a.* de zeegaande vloot, *b.* het drijvend materieel voor locale verdediging en versperring, *c.* de maritieme luchtmacht en *d.* de maritieme inrichtingen aan den wal. Het deel sub *a* heeft eene sterkte van ten minste 2 kruisers, 8 jagers en 12 onderzeebooten, onverminderd de mogelijkheid om aan een of meer van deze schepen krachtens Koninklijke machtiging tijdelijk eene andere bestemming te geven. Voor de zeegaande vloot wordt Soerabaja als basis voltooid. De toegangen naar die havens zullen door batterijen met middelbaar geschut aan den wal worden beschermd.

6°. De sterkte van het leger, daaronder begrepen de Europeesche militie, aan infanterie wordt bepaald door hetgeen noodig is voor de vervulling van de sub 1a en 2 bedoelde taak. Voor zoover de infanterie op Java is gelegerd, wordt zij georganiseerd, bewapend en uitgerust, alsmede versterkt met hulpwapens en diensten voor de neutraliteitshandhaving (met steun van de vloot) op Java en wel in het bijzonder voor: *a.* de verdediging van Soerabaja te land tegen landingsdivisiën van kruiser-eskaders, welke in den archipel kunnen worden verwacht; *b.* de bescherming van de haven van Tandjoengpriok tegen eene actie van enkele schepen, welke zich meester zouden willen maken van die haven voor eigen gebruik.

7°. Als bijzonder kwetsbare punten, bedoeld in het slot van punt 3°, worden voor het tegenwoordige beschouwd de plaatsen van opslag en verwerking van zware stookolie (Tarakan en Balikpapan). Te hunner bescherming zal, met gebruikmaking van de in die plaatsen aanwezige personen, die ingedeeld zijn bij de Europeesche militie, een troepenmacht van voldoende sterkte ernstig verzet moeten waarborgen tegen gewelddadige pogingen, met beperkte middelen ondernomen, om zich van die voorraden meester te maken, en indien de overmacht daartoe dwingt, de tijdige vernietiging van de voorraden moeten verzekeren.

8°. Indien Nederlandsch-Indië, ondanks het ernstig pogen om buiten den oorlog te blijven, daarin toch betrokken wordt, zal de aanwezige weermacht met de voorhanden middelen zich zoo goed mogelijk tegen elke bezetting van ons gebied verzetten, in afwachting van den steun, die ons mocht worden verleend.

De uitwerking van deze grondslagen werd in het verslagjaar aanzienlijk belemmerd door de noodzaak tot bezuiniging op de Landsuitgaven.

#### Sterkte en samenstelling van het leger.

De sterkte van de landmacht in Nederlandsch-Indië bedroeg, de officieren medegerekend, in de jaren 1926, 1927, 1928, 1929 en 1930 onderscheidenlijk 33 413, 36 268, 38 568, 38 352 en 38 501 man.

De resultaten van de werving in Nederlandsch-Indië waren bevredigend. Sedert 1927 is op Java, voor de aanneming in eerste verband van Javanen, Soendaneezen en Madoereezen, eene z.g. „centrale werving” ingevoerd, waarbij



in elke divisie een subaltern officier, bij voorkeur van inheemschen (i.e. Javaanschen) landaard, een officier van gezondheid en eenige onderofficieren speciaal met de werving zijn belast. Deze „centrale wervingscommissies” be-geven zich naar de wervingsgebieden, waar de zich aangemeld hebbende jongelieden worden geschift en gekeurd; bij deze schifting wordt veel gewicht gelegd op flinkheid en verstandelijke en lichamelijke ontwikkeling, waarna keuring door den officier van gezondheid en, bij goedkeuring, de verdere administratieve maatregelen plaats vinden. Deze wijze van werven voldoet goed. Voor Europeanen, Amboineezen, Manadoneezen, Timoreezen en gewezen militairen van andere landaarden, die zich wederom voor den militairen dienst aanmelden, zoomede voor personen, die eene verbintenis als aanbevolen militair of voor eenige bijzondere betrekking wenschen aan te gaan, is op Java de zoogenaamde „garnizoenswerving” behouden, waarmede in ieder garnizoen een door den plaatselijken (militairen) commandant aangewezen officier is belast. Ook in het gouvernement der Molukken en in de residentie Timor en Onderhoorigheden wordt met garnizoenswerving volstaan, terwijl bijzondere plaatselijke toestanden en het feit, dat de werving niet voldoende resultaten afwierp, in de residentie Manado hebben geleid tot een systeem van werven, dat veel overeenkomst vertoont met de centrale werving op Java. In het overige deel der Buitengewesten was, behalve voor Atjehers en zoons van militairen en gewezen militairen, de werving gesloten.

Voor eene wijziging van de regeling der werving voor het leger in Nederlandsch-Indië (Bb. n<sup>o</sup>. 10970) zie men Bb. n<sup>o</sup>. 12443.

De voorziening van het leger met uitheemsche paarden geschiedt door aanvoer uit Australië. In Februari 1930 kwamen 270 remontepaarden op Java aan, waarvan 179 voor de cavalerie en 91 voor de artillerie.

Voor de aanvulling van de inheemsche paarden der mitrailleurcompagnieën, der zoeklichtafdeeling en van de genietroepen en der artilleriesdetachementen voor treingleiders werden 30 paarden aangekocht.

### Dienstplicht- en reservepersoneel.

Het weinig voldoening gevende en verouderde instituut der schutterij, waardoor op de ingezetenen een zeer ongelijke persoonlijke druk werd uitgeoefend, alsmede het steeds grooter wordende incompleet aan Europeanen bij het leger waren de aanleidende factoren om tot invoering van den militairen dienstplicht over te gaan. Nadat eerst art. 113 van het Regeeringsreglement, het latere art. 167 van de Indische Staatsregeling, met de nieuwe ideeën in overeenstemming was gebracht, werd bij K. B. 26 Oct. 1917 n<sup>o</sup>. 47 (I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 70) het eerste „dienstplichtbesluit voor Nederlandsch-Indië” vastgesteld. De Ord. van 18 Maart 1918 (I. S. n<sup>o</sup>. 139) verklaarde het van toepassing op Java en Madoera en bij die van 30 Sept. 1921 (I. S. n<sup>o</sup>. 584) werd het z.g. dienstplichtgebied uitgebreid met de Sumatraansche gewesten, later nog met de afdelingen Samarinda en Boeloengan der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 376).

Het dienstplichtbesluit huldigde het beginsel van algemeenen persoonlijken dienstplicht voor de Europeanen en daarmede gelijkgestelde Nederlandsche onderdanen. Art. 1 van het dienstplichtbesluit bepaalde, dat de dienstplichtigen bij de landmacht zouden worden ingedeeld en de militia en den landstorm zouden vormen. De zeemacht zou het voorloopig nog zonder miliciens en landstormers moeten stellen, hetgeen spoedig als een nadeel werd gevoeld, evenals de bepaling volgens welke oproeping in werkelijken dienst van den landstorm slechts kon geschieden, indien tevens de militia buitengewoon bijeen werd geroepen.

Dit dienstplichtbesluit voldeed al spoedig niet meer aan de behoefte; in 1923 werd het vervangen door een nieuwen algemeenen maatregel van bestuur (I. S. n<sup>o</sup>. 408). Voortaan zou ook bij de zeemacht een militia-contingent worden ingedeeld; de reeds bij het leger ingelijfde dienstplichtigen, die uit hoofde van hun beroep of opleiding beter bij de zeemacht konden dienen, werden naar dat deel der weermacht overgeplaatst.



Het nieuwe dienstplichtbesluit schiep voorts de mogelijkheid den landstorm ingeval van oorlog en andere buitengewone omstandigheden geheel of gedeeltelijk vóór de militie in werkelijken dienst te roepen.

Ten aanzien van den duur der eerste oefening en der herhalingsoefeningen bij het leger bestaat volledige overeenstemming met de Nederlandsche dienstplichtwet.

Het beginsel van algemeenen dienstplicht voor de in Nederlandsch-Indië wonende Europeesche en daarmede gelijkgestelde Nederlandsche onderdanen bleef gehandhaafd; loting en vaststelling (beperking) der lichtingsterkte waren derhalve overbodig. Nog andere verschillen met de dienstplichtwet vloeiden voort uit de noodzakelijkheid om het aantal dienstplichtigen in deze gewesten zoo hoog mogelijk op te voeren; zoo gaat de dienstplicht in Nederlandsch-Indië één jaar vroeger in dan in Nederland en heeft daar te lande ook inschrijving na het 25ste levensjaar plaats, hetgeen in Nederland niet het geval is. Verder wordt vrijstelling wegens kostwinnerschap eerst verleend, indien het niet mogelijk is te dien aanzien de bezwaren op te heffen door het toekennen van eene geldelijke tegemoetkoming, terwijl broederdienst geen recht op vrijstelling geeft.

Zij die, hetzij als vrijwilliger, hetzij als dienstplichtige of als reserveplichtige, bij de krijgsmacht — waaronder te verstaan de land- en zeemacht in Nederland en in de overzeesche gewesten — een rang bekleed hebben, e.g. als Nederlandsch weerplichtige nog bekleeden, worden in Nederlandsch-Indië in dienzelfden rang ingelijfd, na ook daar te lande voor den dienstplicht te zijn ingeschreven en goedgekeurd. Wie in een officiersrang is ingelijfd, wordt door den Gouverneur-Generaal benoemd tot officier bij het reserve-personeel van het Nederlandsch-Indische leger, welk personeel uitsluitend bestaat uit reserve-officieren.

Aangezien bij de invoering van den algemeenen persoonlijken dienstplicht voor de Europeesche Nederlandsche onderdanen tevens het beginsel van „kaderplicht” is aanvaard, wordt in Nederlandsch-Indië geen behoefte gevoeld aan de instelling van een instituut als het in Nederland reeds lang bestaande „reservekader”.

In Nederlandsch-Indië werden tot dusver 48 militieplichtigen tot reserve-officier opgeleid (19 bij de artillerie, 8 bij de luchtvaartafdeeling, 3 bij den auto-dienst, 16 bij den geneeskundigen dienst en 2 bij den diergeneeskundigen dienst); het beschikbaar aantal reserve-officieren bedraagt meer dan 1400; bijna allen hebben reeds als beroepsofficier, reserve-officier dan wel als onderluitenant bij de krijgsmacht in Nederland of Nederlandsch-Indië gediend.

Overzichten van de sterkte van militie, landstorm en reserve zijn opgenomen in het tweede deel van dit Verslag; de daarin vermelde getallen hebben betrekking op het geheele dienstplichtgebied. Het aantal van 11 669 geoefende miliciens kan als volgt worden gespecificeerd: Java en Madoera 9548, Sumatra en bij-behoorende eilanden 1859, Samarinda en Boeloengan 254.

In de Buitengewesten worden noch voor reserve-officieren, noch voor militieplichtigen herhalingsoefeningen gehouden, terwijl de dienstplichtigen ook niet kunnen worden verplicht om deel te nemen aan militaire expeditiën.

In 1930 werd door het Departement van Oorlog uitgegeven eene „Verzameling van voorschriften betrekking hebbende op de dienstplicht- en reserve-aangelegenheden voor de landmacht in Nederlandsch-Indië”.

Bij R. Vn. van 3 Sept. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 337) en 16 Dec. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 429) is de dienstplichtregeling voor Europeanen in Nederlandsch-Indië (I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 44) nader gewijzigd en aangevuld, terwijl bij eerstgenoemde gelegenheid ook de reserveregeling voor het leger in Nederlandsch-Indië (I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 137) nadere wijziging en aanvulling onderging.

In den loop van het jaar verschenen de afleveringen nos. 6 tot en met 9 van de „Mededeelingen van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië aan de reserve-officieren van het Nederlandsch-Indische leger; door de uitgifte van dit driemaandelijksch periodiek wordt beoogd een band te vormen tusschen het actieve leger en de reserve-officieren en hunne belangstelling voor de weermacht gaande te houden.

De opleiding tot reserve-kapitein leverde zeer bevredigende resultaten op.



De gehouden ééndaagsche schietoefeningen voor den landstorm hadden wederom een gunstig verloop.

#### **Handhaving van orde, rust en veiligheid en overige gevallen van militairen bijstand.**

De in Atjeh ingestelde actie tegen de nog aanwezige verzetslieden werd in 1930 met succes voortgezet; verschillende hunner werden neergelegd of gewond opgevat, anderen meldden zich als gevolg van het rusteloos patrouilleeren uit eigen beweging aan.

In de overige Buitengewesten werd enkele malen militaire bijstand ingeroepen ter beteugeling van dreigende onrust of daadwerkelijk verzet. Zoo werd op 25 Mei 1930 door een brigade van het detachement Palopo (Celebes en Onderhoorigheden) opgevat het kamponghoofd van Tjerekan, die zich in een toestand van geestesvervoering met een aantal om zich heen verzamelde lieden uit de omliggende kampongs had schuldig gemaakt aan geweldpleging, berooving en mishandeling. De bende, die bij aankomst van de brigade te Tjerekan was gevlucht, werd achtervolgd en in kampong Balatang achterhaald, omsingeld en gearresteerd, waarbij voornoemd kamponghoofd en twee bendeleden gewond raakten. Voorts vertrok op 1 October 1930 een detachement van 2 brigades onder een luitenant, waarbij ingedeeld een officier van gezondheid, voor machtsvertoon naar het gebied van de Tjemara en Torpedobootrivier (onderafd. Zuid-Nieuw-Guinee) naar aanleiding van aldaar plaats gehad hebbende ongeregelde heden en herhaalde strooptochten langs de kust; het detachement keerde einde November naar zijn standplaats terug. In verband met verzet van eenige hoofden en hunne bevolking op het eiland Roti (Timor en Onderhoorigheden) tegen de voorbereidende bestuursmaatregelen ten behoeve van de volkstelling, werden in Augustus 1930 twee brigades onder een officier ter begeleiding van den Assistent-Resident derwaarts gezonden, waarbij overigens geen vermeldenswaardige feiten plaats vonden; voorloopig werd het noodig geacht een brigade op het eiland te handhaven.

Op Java werd door het leger naast wacht-, transport- en bewakingsdiensten belangrijke hulp verleend ten behoeve van de door de uitbarsting van den Merapi in December 1930/Januari 1931 getroffen bevolking. Infanterie werd belast met het afzoeken van het terrein, hulp bij het transport van de gewonden en bij het begraven van de lijken. Door een deel werd een waarschuwings- en patrouilledienst ingesteld in het uitgestrekte lahar-terrein, terwijl een ander deel enig, nauwkeurig omschreven, politieel werk verrichtte; eenige telefoonpatrouilles van de infanterie verrichtten de eerste werkzaamheden voor het herstel van de verbroken verbindingen. Voor het verrichten van verkenningen en het maken van photo-opnamen, werden een tweetal vliegtuigen gebruikt, waaruit tevens per parachute voedsel werd afgeworpen ten behoeve van enkele afgesloten kampongs. Voor de verzorging der zieken en gewonden werd geneeskundig personeel en materieel beschikbaar gesteld; de voedselvoorziening van de talrijke vluchtelingen werd eveneens door het noodig personeel en materieel (keuken- en filterwagens) van het leger voorzien. Een telefoonafdeeling der genie zorgde voor aanleg (herstel) van verbindingen, een sectie van het korps genietroepen voor het doen springen van zware stenen in rivierbeddingen, het versterken van bruggen en andere pionierswerkzaamheden, terwijl een aantal motorrijders van de compagnie wielrijders ordonnans-diensten verrichtte.

Door de marechaussee-compagnie te Bondowoso werd voor de koffiebewaking van 1 Mei 1930 af hulp verleend in de residentie Djember; de daartoe ter beschikking gestelde troepen ter sterkte van 5 brigades ( $\pm$  100 man) keerden 31 October in het garnizoen terug.

#### **De wapens en diensten.**

*Infanterie.* Het schietvoorschrift voor de infanterie (V. S. I.) werd vervolledigd door de uitgifte van deel IV, hetwelk een hoofdstuk bevat omtrent het gevechtsschieten en voorts ballistische beschouwingen en gegevens.



Eene nieuwe regeling betreffende het houden van cursussen in het schieten met den karabijn-mitrailleur werd vastgesteld.

De 3de en 5de mitrailleurcompagnie, welke nog met den mitrailleur M. 14 bewapend waren, werden in November 1930 omgewapend met mitrailleur M. 23, waardoor de mitrailleur M. 14 voorloopig uit de bewapening van de infanterie is verdwenen.

Evenals in 1929 werd ook nu weder een cursus gehouden ten doel hebbende het vormen van goede vuurleiders en schietonderwijzers voor de mitrailleurs; echter werd nu geen centrale cursus gehouden, doch voor elke divisie een afzonderlijke.

Zooals in het algemeen voorschrift voor het houden van oefeningen (A. V. O.) is bepaald, werden in December 1930 bij elke divisie schietoefeningen met mitrailleurs gehouden voor de hoofdofficieren en kapiteins onder tactische leiding van een door den divisiecommandant aangewezen regimentscommandant. Deze oefeningen hebben ten doel den deelnemers een juist inzicht te verschaffen in het tactisch gebruik van mitrailleurs en de technische uitvoering van het gevechtsschieten met die wapens.

Ook werd wederom een technische cursus van 3 weken georganiseerd voor officieren van de mitrailleur-compagnieën en adspirant-mitrailleur-officieren bij de werkplaatsen voor draagbare wapenen.

Met het oog op de groote bezwaren, verbonden aan het uit het kleine kaliber van 6,5 m.m. verschieten van bijzondere projectielsoorten, als pantserlichtspoor- en rookprojectielen, werden van elk der aanwezige mitrailleursoorten (M. 12, M. 14 en M. 23) enkele loopen tot 7,7 m.m. uitgeboord. Van de uitkomst der proeven met bijzondere uit deze loopen verschoten projectielsoorten zal het afhangen of tot de kalibervergrooing van alle mitrailleurs zal worden overgegaan.

*Artillerie.* Maatregelen werden getroffen voor de verwapening van de IIde afdeeling veldartillerie tot Iste afdeeling bergartillerie; tot opheffing van het detachement stellingartillerie te Tjilatjap; beide aangelegenheden hadden einde 1930 nog niet haar beslag gekregen.

De schietoefeningen der artillerie werden in 1930 door het 2de regiment in de omgeving van Poedjon gehouden; in Batoedjadjar werden de gebruikelijke schieteursussen voor officieren en onderofficieren gehouden.

De kanonnen van 17 cm. zijn uit de bewapening vervallen.

Als tractie voor de eind 1929 in dienst gestelde veldhouwitsers is de keuze gevallen op Morris-tractors (Six Wheelers), waarbij ter verhooging van de adhaesie rupsbanden over de 4 dubbele achterwielen kunnen worden aangebracht, terwijl deze tractors mede zijn voorzien van een windas.

Een bij de pyrotechnische werkplaats ontworpen offensieve handgranaat werd goedgekeurd en ingevoerd.

*Genie.* Als een gevolg van de in vorige jaren genomen proeven op het gebied van snelbrugslag werd het in de magazijnen opgelegde materieel voor de pioniers uitgebreid met 100 m. drumvlotbrug en 100 m. drijfzakkenbrug, terwijl voorts werden aangemaakt een 8-tal pontons voor het vervaardigen van vlotten en aanlegsteigers. Verder werden moderne apparaten aangeschaft voor het rooien van boomen en stronken en het boren van gaten in den bodem.

De uitrusting van de technische compagnie werd uitgebreid door aanschaffing en aanmaak van respectievelijk 3 strategische en 12 tactische radiostations, de eerste op autochassis, de laatste op 2-wielige aanhangwagens gemonteerd.

Voor de zoeklichtafdeeling werden aangeschaft 5 hippomobile installaties van 120 cm. spiegel diameter (type Sauté Harlé), elk bestaande uit een 4-wielige zoeklichtwagen, een kabelwagen en motordynamowagen.

Ook in 1930 werd getracht de genietroepen zooveel mogelijk productief werk te laten verrichten door het uitvoeren van werkzaamheden voor andere Departementen en diensten; daarbij werd als eisch gesteld, dat de werkzaamheden verband houden met de opleiding tot de eigenlijke oorlogstaak.



In 1930 werden detachementen pioniers gezonden naar Borneo en Djambi voor rivieropruijningen en naar Garoet en Tjikalong voor brugslag en wegverbetering.

Van de technische compagnie bleven detachementen met kortegolf radio-stations voor de Krakatau-bewaking te Teloekbetoeng en Pasaoeran gestationneerd, terwijl daarvoor een nieuw dergelijk station op Lang Eiland werd opgericht ter vervanging van een tevoren door de marine bediend langegolfstation, dat niet meer beschikbaar kon blijven.

Verder vertrok eind 1930 een detachement naar Moentilan voor het onderhouden van de telefonische en radioverbinding tijdens de Merapi-eruptie.

Onder de geniewerken namen de maatregelen voor de huisvesting van officieren, onderofficieren en minderen de voornaamste plaats in. De bouw van woningen voor officieren op Java komt nog slechts sporadisch voor, namelijk slechts daar, waar om bijzondere redenen daartoe noodzaak bestaat. In de Buitengewesten wordt evenwel, in het bijzonder op de kleine posten, nog geregeld daarmee voortgegaan, zij het dan ook in beperkte mate. Het woningtekort voor gehuwde onderofficieren en Europeesche korporaals en minderen is echter nog zeer aanzienlijk en kan in verband met de beperkte jaarlijks ter beschikking gestelde geldmiddelen slechts geleidelijk worden ingeloopt; in 1930 kwam een 88-tal van deze woningen gereed.

Ook de bouw van logies voor minderen met groote gezinnen binnen de kampementen, alsmede de verbetering van de kampementen met het oog op de gescheiden legering van de gehuwde mindere militairen, werd, voor zoover de middelen zulks toelieten, krachtig voortgezet.

Met de werkzaamheden ter verbetering van de troepen-kampementen, in het bijzonder van de keukens, werd stelselmatig voortgegaan.

Waar noodig werden voorts ziekeninrichtingen verbeterd en gemoderniseerd. Voortgezet werd de bouw van een nieuwe pyrotechnische werkplaats te Kiara Tjondong, welk werk in 1932 zal kunnen worden voltooid. Op het emplacement van de projectie-fabriek bij Bandoeng kwam een nieuw laboratorium voor de artillerie-inrichtingen tot stand.

Voorts ondergingen de gebouwen voor den vliegdiens te Andir eene belangrijke uitbreiding, o. a. met een hangar van 85 x 30 m.

Veel zorg werd besteed aan de verbetering van de verlichting van de militaire gebouwen en werken.

Waar mogelijk, werd de watervoorziening verbeterd door aanleg van eigen waterleidingen of aansluiting op bestaande netten. Eene nieuwe waterleiding werd aangelegd te Madjalangka, terwijl die te Tarakan werd voltooid; de militaire nederzettingen te Lahat, Langsa en Waikaboebak werden aangesloten op de bestaande S.S.-, B.O.W.- en landschapsleiding.

Ten behoeve van de luchtvaart is het noodzakelijk om naast de goed uitgeruste vliegterreinen ook te beschikken over de noodige noodlandingsterreinen. Hoewel de noodlandingsterreinen in de eerste plaats bestemd zijn voor militair gebruik, zal ook de burgerluchtvaart daarvan kunnen profiteren. In hoofdzaak liggen die terreinen in de nabijheid van den grooten luchtverkeersweg, welke van Batavia (Tjililitan) naar Bandoeng (Andir) en van Batavia (Tjililitan) over Cheribon en Semarang (Simongan) naar Soerabaja (Darmo) voert. In 1930 kwamen gereed dan wel nagenoeg gereed het noodlandingsterrein Tjigading (Anjer) en het oefenterrein Salatri (bommenafwerpterein), terwijl de terreinen te Tjileungsi, Songgom, Palaboeanratoe, Pameungpeuk en Manjingsal werden verbeterd of vergroot. Het landingsterrein voor de civiele luchtvaart op Darmo (Soerabaja) werd door de genie verbeterd, terwijl daar tevens voor rekening van het Departement van Gouvernementsbedrijven door de genie een begin werd gemaakt met den bouw van een ijzeren hangar.

Ten behoeve van het Departement der Marine werd voortgegaan met de werkzaamheden op den Madoera-wal tegenover Soerabaja (overbrenging van de pyrotechnische werkplaatsen en bouw van magazijnen voor munitie en mijnen).

Voorts verdient nog vermelding, dat te Bandoeng, Batoedjadar, Gombong



en Malang z.g. gaskamers werden opgericht ter oefening van den troep in beschermingsmaatregelen tegen gasgevaar, terwijl voor het houden van nevelproeven te Andir een nevelkamer werd gebouwd.

Bij G. B. 24 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 26 (Bb. n<sup>o</sup>. 12460) is eene nieuwe regeling vastgesteld betreffende het korps architecten, hoofdopzichters, opzichters 1ste klasse, opzichters en aspiranten-opzichters der genie van het leger in Nederlandsch-Indië.

*Luchtvaartafdeeling.* Eind 1930 bedroeg de sterkte aan vliegeniers bij de luchtvaartafdeeling 24 officieren-vliegenier (onder wie 5 reserve-officieren) en 5 onderofficieren-vliegenier, ongeacht de officieren met groot militair brevet, die in andere functies bij de luchtvaartafdeeling geplaatst zijn.

Voor vliegenier zijn thans in opleiding 3 officieren, onder wie 1 reserve-officier, 2 onderofficieren en 1 militieplichtige, welke laatste wordt opgeleid tot reserve-officier-vliegenier.

Het aantal gebreveteerde waarnemers in Nederlandsch-Indië aanwezig bedraagt 44, onder wie 12 vliegeniers en 12 reserve-officieren.

De cursus voor opleiding tot waarnemer wordt thans gevolgd door 2 luitenant der artillerie en 2 officieren-vliegenier.

Eind 1930 bestond de vliegtuiggroep uit 1 afdeeling Curtiss-jagers en 2 afdeelingen Fokker-verkenners.

De nog aanwezige De Havilland-vliegtuigen worden gebezigd als overgangsvliegtuig tusschen het Avro-lesvliegtuig en de vrij snelle Fokker C. V.

Als uitloeijsel van de defensiegrondslagen werd een zestal voor de Marine in Nederlandsch-Indië bestemde Fokker-C.V.D.-vliegtuigen aan de luchtvaartafdeeling overgedragen, welke vliegtuigen eene waardevolle aanvulling vormen voor de beide afdeelingen verkenners.

Hoewel het schiet- tevens bomafwerpterrein Salatiri (bij Sindangbarang aan de Zuidkust van West-Priangan) in 1930 nog niet geheel gereed kwam, werd van dit terrein reeds een intensief gebruik gemaakt en werd o. a. geoefend in het afwerpen van scherpe bommen van 20 K.G., terwijl tevens met vliegtuigmitrailleurs werd geschoten op grond- en luchtdoelen (sleepschijven).

Aan alle troepen oefeningen in groot verband werd in 1930 door de luchtvaartafdeeling deelgenomen, terwijl in October 1930 met 6 C.V.-vliegtuigen een oefenvlucht werd ondernomen naar Medan, welke oefening geheel naar wensch is verlopen (6 vliegdagen).

De technische dienst van de luchtvaartafdeeling kon in 1930 wederom in belangrijke mate hulp verlenen aan de K. N. I. L. M. en aan de uit Nederland komende vliegtuigen van de K. L. M. Voorts zal ook de in 1930 opgerichte Nederlandsch-Indische vliegclub voor technische hulp voorshands voornamelijk aangewezen zijn op dezen dienst.

De werkzaamheden van den fototechnischen dienst van de luchtvaartafdeeling breidden zich in 1930 wederom aanmerkelijk uit. De vraag naar lucht-foto's als hulpmiddel ter beoordeeling van bebossching, irrigatietoestanden en in het bijzonder voor kaarteeringsdoeleinden wordt steeds grooter. Van luchtfoto's werd voorts met goed gevolg gebruik gemaakt voor de opsporing van clandestiene zoutpannen in de omgeving van Soerabaja. Verder dienen gereleveerd te worden de zeer waardevolle diensten door de luchtvaartafdeeling verricht na de uitbarsting van den Merapi, o. m. door het maken van foto's van dezen vulkaan ten behoeve van den vulkanologischen dienst, alsmede door het approviandeeren uit de lucht van afgesloten bevolkingsgroepen.

De luchtvaartafdeeling had in 1930 een tweetal ernstige ongelukken te betreuren, respectievelijk op 7 Maart en 18 November. Bij het eerste vielen als slachtoffers de 1ste luitenant der infanterie-vliegenier J. Hoste en de Europeesche fuselier B. J. Hollebrand, bij de tweede de adjudant-onderofficier-vliegenier J. L. Schmetz.

Bij G. B. 16 Dec. 1930 n<sup>o</sup>. 29 (I. S. n<sup>o</sup>. 431) zijn voorzieningen getroffen voor vliegongevallen bij dienstvluchten.



*Intendance.* In verband met de toenemende moeilijkheden om een voldoende aantal veroordeelden ter beschikking van het leger te stellen voor dragersdiensten bij troepen op excursie of expeditie, werd overwogen deze draagkrachten te vervangen door op Java aan te werven vrije koelies. De verwezenlijking van dit denkbeeld werd afhankelijk gesteld van een proef gedurende een tweetal jaren op de post Enrekang (Celebes), waarmede in 1929 een aanvang is gemaakt. De uitkomsten hiervan zijn echter, zoowel wat de resultaten der werving betreft, als met betrekking tot de tewerkstelling zelf dermate onbevredigend geweest, dat de proefneming in 1930 is gestaakt en van de vervanging van veroordeelden door vrije werkkrachten voorshands is afgezien.

*Militaire administratie.* In den loop van 1929 werd een onderzoek ingesteld naar de wenschelijkheid en mogelijkheid om te geraken tot een commercieeler beheersvorm van de militaire hospitalen, ten einde in staat te zijn de kosten van de militaire ziekeninrichtingen zoodanig volledig en scherp te stellen, dat appreciatie van haar financieele beteekenis en vergelijkbaarheid met andere soortgelijke inrichtingen mogelijk zou worden; hierover werd in 1930 rapport uitgebracht. In verband met de aan den voorgestelden beheersvorm klevende bezwaren van organisatorischen aard, wordt nog overwogen of tot invoering van dit nieuwe stelsel zal kunnen worden overgegaan.

Met ingang van 1 November 1929 werd, met machtiging van de Regeering, door het legerbestuur in het garnizoen Buitenzorg een proef genomen met een nieuw stelsel van compagnies-administratie, welk stelsel voornamelijk ten doel had de administratieve werkzaamheden van den compagniescommandant te verminderen en hem daardoor in staat stellen zich meer te wijden aan zijn taak als troepenofficier. Van de invoering van dat stelsel voor het geheele leger moest echter worden afgezien, daar door die proef is komen vast te staan, dat niet alleen de administratie bij de compagnie zou worden verzwaaard, doch ook dat de werkzaamheden bij den kwartiermeester eene zoodanige uitbreiding zouden ondergaan, dat over het algemeen niet zonder personeelsuitbreiding tot invoering van dit stelsel zou kunnen worden overgegaan.

*Militair Geneeskundige Dienst.* Met ingang van 1 Januari 1930 werd ingesteld een „technische afdeling van den militair geneeskundigen dienst“, aan het hoofd waarvan werd gesteld de in dienst zijnde electro-medische ingenieur. De instelling had ten doel daarbij te doen uitvoeren alle herstellingen aan electro-medische apparaten, alsmede het herstellen, vernikkelen en slijpen van medische instrumenten. Om bezuinigingsredenen is de inrichting einde 1930 weder gesloten.

Bij de luchtvaartafdeeling werd een vliegmedische dienst opgericht.

*Militair Diergeneeskundige Dienst.* De formatie van het korps militaire paardenartsen bleek ook in 1930 te klein om de diergeneeskundige verzorging van de zieke legerpaarden in de verschillende garnizoenen op de juiste wijze te behartigen, doch de toestand van 's Lands financiën vormt vooralsnog een beletsel tot uitbreiding.

De ziekenstal te Tjimahi onderging eene belangrijke verbetering door het bijbouwen van een laboratorium, en door uitbreiding van het operatielokaal met een ruimte van 3 x 3 m., bestemd voor sterilisatie.

De bepaling, dat jaarlijks de legerpaarden éénmaal met fabrieksijzers beslagen worden, ten einde den hoefsmeden de daarbij noodige vaardigheid in het passen, enz. te doen behouden, bleek als zoodanig ook gedurende 1930 nuttig en noodzakelijk te zijn, terwijl voorts de nieuwe modellen fabrieksijzers daarbij zeer goed voldaan hebben.

De voortgezette proefnemingen aan de hoefsmidschool met speciaal beslag tegen het uitglijden op asphaltwegen gaven, hoewel niet ongunstig voor uitsluitend gebruik op asphaltwegen, geen bevredigende uitkomsten als praktisch bruikbaar beslag voor het legerpaard.

Over het algemeen was de voeding, alsmede de voedingstoestand van de legerpaarden goed te noemen. Door de toevoeging van krijtwit ondervonden de legerpaarden geen nadeel van het gebrek aan kalk in het voedsel.



*Topografische Dienst.* De taak en de verrichtingen van den Topografischen Dienst worden besproken bij de behandeling van de bescherming van het grondbezit in hoofdstuk V, onderdeel H (blz. 405/7).

*Korps Stafmuzikanten.* Aangezien de noodzakelijke inkrimping van de legeruitgaven uiteraard in de eerste plaats werd gezocht op de minder vitale onderdeelen van de landmacht, werd in 1930 besloten tot opheffing van het korps stafmuzikanten. Deze opheffing, welke van 1 Februari 1931 af geleidelijk haar beslag zal krijgen, geeft, nadat al het tot dat korps behoorend personeel zal zijn afgevoerd, eene vermindering van uitgaven van  $\pm$  f 96 000 per jaar.

### Oefeningen.

De troepen oefeningen, welke in het „Algemeen voorschrift voor het houden van oefeningen” zijn voorgeschreven, werden in 1930 alle gehouden, met uitzondering van de divisie-oefeningen onder leiding van den divisie-commandant en de cavalerie-oefening voor het eerste half-regiment cavalerie, de laatste, wegens het uitbreken van eene besmettelijke veeziekte in het gebied waar de oefening zou worden gehouden.

Bij de Iste en IIde divisie werden door de artillerie oefeningen in afwisselend terrein gehouden, respectievelijk in de omgeving van Garoet en van Blitar. Geneeskundige oefeningen in troepenverband hadden plaats in de omgeving van Tjimahi, Weltevreden, Magelang en Malang, eene verplegingsoefening in het terrein tusschen Tomo en Cheribon onder leiding van den hoofdintendant.

Onder leiding van één der hoofdofficieren van den Generalen Staf werd voorts in de omgeving van Soekaboemi eene kaderoefening gehouden.

Aan alle hierboven genoemde troepen oefeningen nam de luchtvaartafdeeling deel.

Een Britsch hoofdofficier van den Generalen Staf woonde als toeschouwer een regimentsoefening bij de IIde divisie bij.

Aan enkele oefeningen van de IIde divisie werd deelgenomen door eenige compagnieën van het 2de marechaussee-bataljon en door eenige compagnieën van de korpsen barisan van Madoera en van het Legioen van Mangkoe Negro.

### Militair onderwijs.

Bij G. B. 25 Juni 1930 n<sup>o</sup>. 10 (I. S. n<sup>o</sup>. 229) is ingetrokken het K. B. 28 April 1894 n<sup>o</sup>. 32 (I. S. n<sup>o</sup>. 143), zooals het sedert is gewijzigd, regelende het militair onderwijs in Nederlandsch-Indië.

### Gezondheidstoestand.

De algemeene gezondheidstoestand van het leger was in 1930 gunstig.

Het aantal onder behandeling gekomen ziektegevallen bij de Europeesche en niet-Europeesche militairen bedroeg respectievelijk 5768 en 13 228, tezamen 18 996.

Het *morbiditeits-(ziekte)cijfer*, dat de laatste 20 jaren, mede als gevolg van de verbeterde hygiëne, geleidelijk is gedaald, vertoonde sinds het jaar 1927 voor de Europeesche militairen weder eene neiging tot stijgen, hetwelk voor een deel veroorzaakt werd door de toeneming van het aantal geslachtsziekten in die periode. In 1929 blijkt deze stijging haar hoogtepunt te hebben bereikt, want in 1930 is de morbiditeit weer gedaald, namelijk tot 70 pro mille.

Voor de niet-Europeaanen zijn deze morbiditeitscijfers sinds 1922 vrijwel stationnair; zij schommelen tusschen de 409 en 456 pro mille. Het cijfer voor 1930 (437 pro mille), hoewel hooger dan dat der drie voorafgegangene jaren, blijft toch binnen deze normale grenzen.

Voor alle beroepsmilitairen tezamen bedraagt het morbiditeitscijfer voor 1930 495 pro mille, dat is iets lager dan in 1929.

Voor de dienstplichtigen bedraagt het gemiddelde jaarlijksche morbiditeitscijfer voor 1930 975 pro mille, dat dus iets hooger is dan in de voorafgegangene jaren.



Waar dit een groote groep omvat, die gedurende korten tijd onder de wapenen komt, is aan dit cijfer slechts eenige orienteerende beteekenis toe te kennen. Het aantal geslachtsziekten bedroeg bij de dienstplichtigen 24 % van het totaal aantal ziektegevallen (bij de Europeesche beroepsmilitairen 28,1 % en bij de inheemsche 20 %).

Het *afkeuringscijfer* der beroepsmilitairen, dat zich de laatste vijf jaar reeds voortdurend in dalende lijn beweegt, is in 1930 weder lager dan voordien (7,9 %), hetgeen voor eene grootere nauwgezetheid bij de keuringen bij in diensttreding zou kunnen pleiten. In de laatste jaren is aan de keuringen bijzondere aandacht geschonken. Het grootste aantal afkeuringen, zoowel bij de Europeanen als bij de niet-Europeanen, komt nog steeds op rekening van de tuberculose en de psychische afwijkingen,

Het *mortaliteitscijfer* voor 1930 van de Europeesche militairen (2,82 pro mille) is opvallend lager dan dat der voorafgegane jaren; dat voor de inheemsche militairen (4,62 pro mille) vertoont geen afwijking van de norm.

De mortaliteit van de beroepsmilitairen bedraagt voor 1930 4,24 pro mille, dat is lager dan in de vijf voorafgegane jaren. Desniettenstaande is de indruk verkregen, dat als gevolg van den tegenwoordigen stand van het medisch-hygiënisch weten en kunnen een evenwichtstoestand vrijwel is bereikt. De meeste sterfgevallen zijn het gevolg van longtuberculose of longontsteking.

Met betrekking tot het verloop van enkele speciaal in het leger belangrijke ziekten kan het volgende worden opgemerkt.

De *malaria*-morbiditeit is zoowel voor Europeanen (69 pro mille) als voor niet-Europeanen (101 pro mille) in 1930 iets hooger dan in de voorafgegane jaren. Speciaal in de gewesten Timor en Onderhoorigheden en Celebes en Onderhoorigheden komt deze ziekte nog veelvuldig voor. Bij de bestrijding werden in 1930 op uitgebreider schaal proeven genomen met de prophylactische verstreking van chinine, gecombineerd met plasmochine, waarmede volgens de voorloopige rapporten resultaten werden verkregen, welke voor de toekomst veelbelovend zijn.

Het aantal *typhus*gevallen was in 1930 (0,83 pro mille) veel geringer dan in de voorafgegane jaren. Voor het eerst is de typhusmorbiditeit gedaald beneden 1 pro mille en dat niettegenstaande de revaccinaties sedert de laatste jaren (van 1926 af) jaarlijks in plaats van halfjaarlijks plaats hebben.

De frequentie van de *amoeben-dysenterie* is dit jaar iets grooter dan in de voorafgegane jaren. De onrustbarende stijging der laatste jaren van de *bacillaire-dysenterie* is in 1930 tot stilstand gekomen. De morbiditeit voor alle vormen van dysenterie tezamen vertoonde, in vergelijking met de cijfers van het vorige jaar, voor de Europeanen eene daling van 42,2 pro mille tot 32,5 pro mille; voor de niet-Europeanen vertoonden de cijfers niet veel verschil (11,8 pro mille, tegen 11,4 pro mille in 1929). Met het oog op de goede resultaten, welke door den dienst der volksgezondheid werden bereikt met dysenterie-vaccin, is besloten de bestaande (re-)vaccinaties tegen typhus en cholera te completeeren met dysenterie-vaccin.

Van *beri-beri* kwamen slechts enkele primaire gevallen voor — en wel uitsluitend bij de troepen op Borneo, waar door de langdurige en zware patrouilles op den duur moeilijk in eene vitamine-rijke voeding kan worden voorzien. Het morbiditeitscijfer der inheemsche militairen was voor deze ziekte tot nog toe steeds hooger dan dat der Europeanen, doch dit jaar voor het eerst lager (Europeanen 0,24 pro mille, niet-Europeanen 0,16 pro mille). Sedert in 1930 het gebruik van zilvervlieshoudende (intendance) rijst voor alle soldijgenietende militairen — en dus ook voor buiten menage zijnde militairen, die voorheen vrij waren in de keuze hunner rijstvoeding — verplichtend werd gesteld, is een nieuwe waarborg geschapen tegen het uitbreken van deze ziekte.

Bij de gevallen van *geslachtsziekten*, sinds 1927 weer in aantal toenemend, is in 1930 eene lichte verbetering te constateeren; toch is de morbiditeit nog zeer



hoog: voor de Europeanen in 1930 20 % en voor de inheemsche militairen 9 %. In hoeverre de sinds kort, ter beteugeling van de uitbreiding van dit kwaad, ingestelde *individueele* prophylactis aan de verbetering heeft meegewerkt, kan vooralsnog niet definitief worden vastgesteld.

Ook de *longontsteking* is voor het leger eene ziekte, welke de volle belangstelling verdient, o. a. doordat het sterftecijfer betrekkelijk groot is. Gemiddeld komt deze aandoening driemaal zoo veelvuldig voor bij inheemsche militairen als als bij de Europeesche. In 1930 bedroeg de morbiditeit voor deze ziekte voor Europeanen 2 pro mille en voor de inheemsche militairen 9,5 pro mille, dus in dat jaar zelfs ruim viermaal zooveel bij de laatste categorie. De gemiddelde jaarlijksche mortaliteit bedroeg voor deze ziekte van 1903—1930 bij de Europeanen 0,24 pro mille en bij de niet-Europeanen 0,59 pro mille. Voor 1930 bedroegen deze getallen respectievelijk voor de Europeanen 0 pro mille en voor de niet-Europeanen 0,9 pro mille.

In de 287 gevallen van croupeuze pneumonie, voorgekomen bij de niet-Europeanen, overleden 29 militairen, dat is dus een sterftepercentage van 10 %, hetwelk nog veel lager is dan de sterfte in de burgermaatschappij, welke varieert tusschen 19 en 58 %.

#### Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair.

Ook voor 1930 werd eene geldelijke tegemoetkoming toegekend aan vereenigingen, welke zich ten doel stellen het zedelijk welzijn der militairen te bevorderen (G. B. 17 Juni 1930 n°. 8), en wel ten behoeve van de militaire tehuizen van den Christelijken Militairen Bond voor Oost- en West-Indië te Meester Cornelis, Buitenzorg, Tjimahi, Bandoeng, Magelang en Salatiga; die van het Leger des Heils te Weltevreden, Bandoeng, Soerakarta, Jogjakarta, Malang, Soerabaja en Makassar; die van de Pastoor Verbraak-stichting te Tjimahi, Bandoeng, Magelang, Malang en Weltevreden; het tehuis van den heer van der Steur te Magelang; zoomede aan dergelijke inrichtingen op neutralen grondslag te Tjimahi en te Malang. Te Jogjakarta werd in 1930 een militair tehuis op neutralen grondslag opgericht. De militaire tehuizen — thans drie en twintig in getal — bieden den militairen de zoo noodige ontspanning en afleiding; door de goede zorgen der besturen, die zich er op toeleggen het den militairen zoo huiselijk en gezellig mogelijk te maken, mogen zij zich in een geregeld druk bezoek verheugen.

Het instituut der legerpredikanten en legeraalmoezeniers beantwoordde in het algemeen ook in 1930 aan de daaraan gestelde verwachtingen. Onvermoeid, met groote belangstelling en onverflauwden ijver gingen de legergeestelijken voort met hunne beste krachten te wijden aan alles wat het godsdienstig en zedelijk leven van den militair ten goede komt.

Door het kantoor voor geestelijke en lichamelijke ontwikkeling en ontspanning werd aan de bibliotheken in de verschillende garnizoenen op Java en aan de reizende bibliotheken in de Buitengewesten, waarvoor zeer groote belangstelling bestaat, wederom nieuwe lectuur toegevoegd.

Voorts werden bedragen beschikbaar gesteld voor onderhoud en aanschaffing van lectuur voor 185 ontspanningslokalen en dagverblijven. Vooral in de kleine garnizoenen voorzien de militaire societeiten nog immer in eene behoefte. Ook in het afgelopen jaar konden uit de door die inrichtingen gemaakte winsten den militairen verschillende genoegens worden verschaft.

Ten einde hen in de gelegenheid te stellen aan verschillende wedstrijden op sportgebied deel te nemen, werden aan de militairen op Java de noodige faciliteiten verleend.

Geldelijke steun werd ook toegekend aan den Koninklijk Nederlandsch-Indischen Officiersschermbond. Het door dezen Bond in 1930 gehouden XIIIde wapenfeest, waarvoor o. a. door de Leden van het Koninklijk Huis, door den Legercommandant en door den Commandant van de Zeemacht prijzen werden



beschikbaar gesteld en waaraan zoowel door officieren als door mindere militairen der land- en zeemacht werd deelgenomen, had een bijzonder geanimeerd verloop.

Voor het aanschaffen en onderhouden van sportbenodigdheden en het uitreiken van kleine premïën bij het beoefenen van sport werden eveneens gelden beschikbaar gesteld.

De in December 1930 gehouden vaardigheidsproef leverde een bevredigend resultaat op; het aantal militairen beneden den rang van officier, dat aan de eischen van die proef voldeed, was 14 % hooger dan het vorig jaar.

#### Mededeelingen van bijzonderen aard.

*Gasbeschermingsmiddelen.* Een voor het Nederlandsch-Indisch leger ontworpen gasmasker werd ingevoerd, na eerst bij den troep beproefd te zijn. Voor de volledige beschrijving van het gasmasker met toebehooren wordt verwezen naar het „Voorschrift betreffende inrichting, gebruik en onderhoud van het gasmasker A”. Aangezien het om financieele redenen niet mogelijk is het geheele leger ineens van gasmaskers te voorzien, kan slechts geleidelijk tot verstrekking van gasmaskers aan de troepen worden overgegaan. Naar het zich laat aanzien, zal binnen 3 à 4 jaren het geheele Java-leger van gasbeschermingsmiddelen zijn voorzien. Met maskeeringsstoffen (rook en nevel) worden proeven genomen, welke nog voortgang hebben.

*Weduwen- en weezenfonds voor inheemsche militairen.* De in 1928 aangevangen voorbereidende werkzaamheden voor de oprichting van een weduwen- en weezenfonds voor inheemsche militairen en — in afwachting daarvan — van een z.g. overgangsfonds werden gedurende 1930 voortgezet.

*Vereenigingswezen.* Aangezien de practijk had uitgewezen, dat het noodzakelijk was voorschriften en aanwijzingen te geven nopens de plaats, welke militaire belangenvereeningen in het leger behooren in te nemen, nopens de verhouding harer leden tot hun militairen staat, zoomede nopens de gedragslijn, welke door die vereenigingen als zoodanig en door hare leden moet worden gevolgd, werd bij G. B. 18 Maart 1930 n°. 3 een „Leidraad met betrekking tot het vereenigingswezen voor militairen der landmacht” vastgesteld. In dezen leidraad is nauwkeurig omschreven, onder welke voorwaarden militaire belangenvereeningen in het leger zijn toegelaten, in hoever een militair zich met politieke aangelegenheden mag inlaten, en welke verbods- en gebodsbepalingen op het gebied van vereenigingsleven, het deelnemen aan vergaderingen, optochten en betoogingen, enz. ten aanzien van militairen gelden.

*Onderluitantsregeling.* Bij Ord. van 11 Maart 1930 (I. S. n°. 49) werd eene nieuwe regeling betreffende de onderluitants van het leger in Nederlandsch-Indië vastgesteld waarbij, in tegenstelling met de vorige onderluitantsregeling (zie I. S. 1921 n°. 111), voor de benoeming tot onderluitenant van de onderofficieren der wapens geen examen meer wordt gevorderd. Uitgaande van het in art. 1 (3) der meerbedoelde ordonnantie neergelegde hoofdbeginsel, dat voor benoeming tot onderluitenant slechts in aanmerking komen adjudant-onderofficieren, die gedurende hun geheelen dienstdtijd in elk opzicht gunstig aangeschreven hebben gestaan en wier jarenlange uitnemende diensten aanspraak geven op bijzondere waardeering, is in art. 1 van de bij G. B. 11 Maart 1930 n°. 15 (I. S. n°. 50) vastgestelde nadere regeling betreffende de onderluitants van het leger in Nederlandsch-Indië o. m. als eisch gesteld, dat de betrokken adjudant-onderofficier in meer dan de helft, waaronder de laatste twee van — overeenkomstig door den Legercommandant te stellen regelen — over hem uitgebrachte rapporten van aanbeveling voor den onderluitantsrang moet staan aangeschreven als een zeer goed en beschaafd onderofficier, die met vol vertrouwen min of meer zelfstandig kan worden tewerkgesteld, dan wel kan worden geroepen tot het vervullen van eene betrekking, waarvoor organiek een luitenant of onderluitenant is aangewezen.



Men ander kenmerkend hoofdbeginsel van het nieuwe instituut is, dat de rang van onderluitenant uitsluitend bereikbaar wordt gesteld voor adjudant-onderofficieren (zoowel administrateurs als instructeurs) met een dienstdtijd van ten minste 15 voor pensioen tellende werkelijke jaren. Onderofficieren beneden den rang van adjudant-onderofficier kunnen dus niet meer tot onderluitenant worden bevorderd, terwijl in verband met het in de nieuwe regeling aanvaarde principe, dat benoeming tot laatstgenoemden rang beschouwd moet worden als eenë bijzondere belooning voor „langjarige” uitstekende plichtsvervulling in opvolgende rangen, door den dienstdtijdeisch wordt voorkomen, dat te jeugdige onderofficieren met nog weinig ervaring tot onderluitenant worden benoemd. Ten slotte zij nog vermeld, dat de benoeming tot onderluitenant niet, zooals certijds, plaats heeft volgens een z.g. bevorderingsregister, doch volgens een naar ancienniteit samengestelde ranglijst.

### Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorend.

Tot deze korpsen behooren het Legioen van Mangkoe Nagoro te Soerakarta en de drie korpsen barisan van Madoera. Eerstgenoemd korps bestaat uit den staf en anderhalf bataljon infanterie, terwijl laatstgenoemde korpsen, onderscheidenlijk gelegerd te Bangkalan, Pamekasan en Soemenep, elk een staf en drie compagnieën tellen. De reglementen voor de korpsen zijn nader gewijzigd bij G. Bn. 24 Sept. 1930 n°. 34 (Bb. n°. 12397) en 17 Febr. 1931 n°. 22 (Bb. n°. 12493).

Het Legioen van Mangkoe Nagoro wordt, volgens van ouds daartoe bestaande verplichtingen, door het Hoofd van het Mangkoe Nagorosche Huis, den Pangeran Adipati te Soerakarta, voortdurend ter beschikking gehouden van het Nederlandsch-Indische Gouvernement. Het staat — zoolang het niet geheel of gedeeltelijk gemobiliseerd is — onder toezicht van den Gouverneur van Soerakarta, die ter zake voor zooveel noodig overleg pleegt met den Legercommandant. Voor de leiding, de oefening en de administratie worden van het leger aan het Legioen toegevoegd een kapitein of majoor (officier-leider) en 3 onderofficieren (onderofficieren-onderwijzer), allen van de infanterie, benevens een sergeant-majoor of adjudant-onderofficier der militaire administratie. Het Legioen wordt door de eigen officieren gecommandeerd, welke officieren bij het korps worden opgeleid. Familieleden van den Pangeran Adipati hebben — mits zij voldoen aan de in het reglement gestelde toelatingseischen — den voorrang bij toelating tot de opleiding. De aanvulling van de rangen beneden officier heeft plaats door aanstelling van legionairs, die de kaderschool bij het korps met goeden uitslag gevolgd hebben. Het Legioen wordt geoefend volgens de voorschriften van de infanterie en neemt in voorkomende gevallen deel aan oefeningen van legeronderdeelen.

De korpsen barisan van Madoera staan onder toezicht van den Gouverneur van Oost-Java, die ter zake voor zooveel noodig overleg pleegt met den Legercommandant. Dit toezicht strekt zich niet uit tot die korpsen of gedeelten daarvan, waarover bij mobilisatie in of buiten het eiland wordt beschikt. De korpsen zijn in de eerste plaats bestemd tot handhaving van orde en rust op het eiland Madoera, indien de gewone middelen van politie te kort schieten, in de tweede plaats om bij oorlogen of strijd tegen verzetslieden, hetzij zelfstandig, hetzij in vereeniging met onderdeelen van het leger, voor militaire doeleinden te worden aangewend. Voorts kunnen zij in normale tijden — in de eerste plaats op het eiland Madoera, doch zoo noodig ook daarbuiten — worden aangewend zoowel voor het bewaken van Landskassen, gevangenissen, Gouvernementspakhuizen, spoorwegen, enz., en het geleiden van gevangenen, zieken en transporten, als voor het houden van oefeningen, al dan niet in samenwerking met onderdeelen van het leger. Voor de leiding en oefening worden van het leger aan elk barisan-korps toegevoegd een kapitein of majoor (officier-leider) en 3 onderofficieren (onderofficier-onderwijzer), allen van het wapen der infanterie. Dit personeel wordt bij het leger gevoerd „voor herinnering”. De korpsen worden door hunne eigen officieren gecommandeerd; de opleiding van deze officieren heeft



sedert 1920 gecentraliseerd plaats te Pamekasan (daarvóór geschiedde de opleiding korpsgewijze). De aanvulling van de rangen beneden officier heeft plaats door bevordering en aanstelling van de geëxamineerden, die met vrucht de opleiding bij de kaderschool van het korps doorlopen hebben. De aanvulling van minderen geschiedt door het indienstnemen van Madoereezen, die zich vrijwillig aanmelden en aan bepaalde eischen voldoen.

De korpsen worden geoefend volgens de beginselen voorgeschreven voor een veldbataljon van het leger, met dit verschil, dat bij het korps ook de recruten worden opgeleid. De onderofficieren, korporaa's en manschappen der barisan-korpsen zijn niet gekazerneerd, doch keeren telkens na afloop van hunne diensten naar hunne woningen in de kampongs terug.

#### Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek.

In den loop van 1930 zijn in het invalidenhuis opgenomen 22 oud-militairen (allen uit Nederlandsch-Indië) en verminderde het aantal verpleegden met 32 man (12 wegens overlijden en 20 die op verzoek of om andere redenen ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht einde 1930 105 verpleegden (30 gegradueerden en 75 minderen), tegen 115 verpleegden (35 gegradueerden en 80 minderen) op einde 1929.

Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1930 gemiddeld 106 man per dag. In de ziekeninrichting waren, bij het einde van elk kwartaal van 1930, in verpleging achtereenvolgens 26, 17, 19 en 20 man.

Met de vervulling van verschillende betrekkingen waren einde 1930 belast 37 verpleegden, onder wie 9 gegradueerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis bedroegen in 1930 f 106 694 of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen en pensioenen ad f 42 103 — f 64 591.



## I. DE LANDSDIENAREN.

## Rechtspositie.

a. *Regeling van den rechtstoestand der Indische ambtenaren.* De rechtstoestand der burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië wordt beheerscht door voorschriften van zeer uiteenlopend karakter, welke ten aanzien van verschillende onderwerpen een weinig samenhangend geheel vormen.

Teneinde voor de burgerlijke ambtenaren tot bevredigender regelingen te komen, werd daarom bij G. B. 13 Juli 1920 n<sup>o</sup>. 69 ingesteld de „Commissie ter voorbereiding van eene regeling van den rechtstoestand der Indische ambtenaren”. Deze commissie diende in de eerste helft van 1922 een uitgebreid rapport in, in den vorm van een stel ontwerpen van Koninklijke besluiten met toelichtingen, in hoofdzaak geschoeid op den voet van het toenmaals in Nederland aanhangig wetsontwerp tot regeling van den rechtstoestand der Nederlandsche ambtenaren.

Aan de door die commissie ingediende voorstellen kon geen gevolg worden gegeven, omdat de financiële consequenties, hoewel niet te overzien, ongetwijfeld van zóó verstrekkenden aard zouden zijn, dat aan verwezenlijking niet kon worden gedacht, terwijl ook de ambtenaarsverenigingen er niet over waren gehoord. Aan de commissie werd daarom opgedragen omtrent de meest noodzakelijk te achten onderwerpen, welke geen te groote geldelijke offers zouden eischen, afzonderlijke voorstellen in te dienen.

De werkzaamheden der commissie hadden echter gedurende een aantal jaren weinig voortgang, daar de opeenvolgende voorzitters, allen Hoofdambtenaren met een eigen omvangrijken werkkring, niet voldoende tijd beschikbaar konden stellen voor het commissiewerk. In verband hiermede werd tegen het einde van 1929 een gepensionneerd Hoofdambtenaar tot voorzitter benoemd.

Nadat in 1927 eene door de commissie ontworpen regeling betreffende de beoordeelingslijsten was tot stand gekomen (Bb. n<sup>o</sup>. 11403), werden in den loop van 1929—1930 en begin 1931 regelingen ontworpen betreffende de volgende onderwerpen: 1. wettelijke regeling van het georganiseerd overleg; 2. administratieve straffen en beroep; 3. particuliere bijverdiensten; 4. ontspanningsverloven; 5. ontslag van ambtenaren; 6. schorsing van ambtenaren; 7. aanstelling van ambtenaren, zoomede eene wijziging van de genoemde regeling betreffende de beoordeelingslijsten. De regelingen zijn aan de vereenigingen, welke zich de behartiging van ambtenaarsbelangen ten doel stellen, ter beoordeeling toegezonden.

Het overleg met de ambtenaarsverenigingen is thans geëindigd en de aan de hand daarvan opgestelde eindontwerpen zijn door de commissie in 1930/1931 aan de Regeering ter overweging aangeboden.

b. *Benoemingen en benoembaarheid.* Krachtens K.B. 27 Aug. 1913 n<sup>o</sup>. 64 (I. S. n<sup>o</sup>. 658) staat de burgerlijke dienst in Nederlandsch-Indië open voor alle Nederlandsche onderdanen, die voldoen aan de voor de betrekking gestelde eischen van bekwaamheid, onverminderd de aan bekleeders van speciale betrekkingen in verband met haar bijzonder karakter te stellen eischen van Nederlanderschap of landaard. Vreemdelingen kunnen volgens die regelingen slechts worden benoemd in die ambten, welke door den Gouverneur-Generaal bij algemeene verordening zijn aangewezen.

De lijst van ook voor vreemdelingen toegankelijke betrekkingen is vastgesteld bij Ord. van 22 Nov. 1913 (I. S. n<sup>o</sup>. 659) en sedert herhaaldelijk gewijzigd en aangevuld (vgl. I. S. 1914 n<sup>o</sup>. 329, 1916 nos. 290 en 667, 1917 nos. 60, 173 en 744, 1921 nos. 450 en 659, 1922 nos. 30 en 70, 1926 nos. 44 en 535, 1927 nos. 85, 115 en 176 en 1929 nos. 108 en 336).

Deze regeling, waarbij — om een enkele vreemdeling in een bepaalde betrekking te kunnen benoemen — de *betrekking als zoodanig* voor buitenlanders werd opengesteld, maakte het mogelijk om na die openstelling zonder nadere autorisatie ook andere vreemdelingen te benoemen, zonder dat zulks met het oog op het dienstbelang strikt noodzakelijk was. Dit heeft ten gevolge gehad dat, in strijd



met het beginsel dat ten dezen op den voorgrond behoorde te staan, meer buitenlanders aan 's Lands vasten dienst werden verbonden dan in de bedoeling heeft gelegen. In verband hiermede is bedoelde regeling bij Ord. van 14 Nov. 1930 (I. S. n<sup>o</sup>. 401) vervangen door eene andere, waarbij met handhaving van voormeld beginsel door middel van *individueele* dispensaties de mogelijkheid wordt geopend om een vreemdeling in eene bepaalde betrekking te benoemen, doch alleen wanneer het belang van 's Lands dienst zulks vordert en bovendien de naturalisatie van den betrokkene — de meest voor de hand liggende oplossing voor dergelijke gevallen — ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal overwegende bezwaren ontmoet.

### Belooning.

De belooningen der burgerlijke landsdienaren worden onderscheiden in: a. *normale* (bezoldigingen en daarvoor in de plaats tredende toelagen); b. *bijzondere* (standplaats-toelagen, toelagen voor bijzondere ambtskosten, gebruik van gouvernementswoningen en geneeskundige behandeling van landswege); c. *buitengewone* (gratificaties en voortijdige weddeverhoogingen, waarvan de toekenning geschiedt volgens de in de bezoldigingsregeling vastgestelde regelen).

a. *Bezoldigingen.* Het thans vigeerend bezoldigingsstelsel voor de burgerlijke Landsdienaren is vastgesteld bij G. B. 23 Jan. 1925 n<sup>o</sup>. 12 (I. S. n<sup>o</sup>. 43) en daarna, met het oog op de vele wijzigingen en aanvullingen, opnieuw bekend gemaakt in I. S. 1928 n<sup>o</sup>. 38 (Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren 1925/1928). Sedert werden opnieuw tal van wijzigingen aangebracht (zie I. S. 1930 nos. 15, 18, 74, 76, 79, 137, 188, 190, 223, 230, 233, 309, 331, 332, 345, 351, 356, 357, 362, 383, 420, 445, 449, 450, 451 en 452).

b. *Toelagen.* Bij de totstandkoming van de Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren is er mede rekening gehouden, dat boven de daarbij vastgestelde bezoldigingen, welke berekend werden naar den gemiddelden levensstandaard in Nederlandsch-Indië, in de groote centra nog standplaats-toelagen zouden worden verleend, in het bijzonder aan de laagste ambtenaren; in de tweede plaats is overwogen hoever het toelagestelsel zich zou moeten uitstrekken (b.v. ook tot kleinere plaatsen, waar de eerste levensbehoeften bijzonder duur mochten zijn).

Dienovereenkomstig wordt voor de vaststelling van het bedrag der standplaats-toelagen (bestaande in een percentage van de bezoldiging) op een plaats, behalve de *duurte* op zich zelf (blijkende uit de mate, waarmede de kosten van de noodzakelijke levensbehoeften uitgaan boven het gevonden gemiddelde) ook nog rekening gehouden met het hoogere levenspeil op de groote centra, dat niet zoozeer door de oorspronkelijke inheemsche bevolking, maar zoo goed als uitsluitend door de Europeesche samenleving wordt bepaald, in dier voege, dat eene grootere Europeesche bevolking ter plaatse doorgaans een hooger levenspeil medebrengt.

Voor de bepaling van het levenspeil als bijzondere factor naast de absolute duurte wordt de al of niet aanwezigheid van een Europeesche school dan wel van eene mulo-inrichting als maatstaf aangenomen.

Hoewel de aanwezigheid van zulk een schoolgelegenheid niet steeds nauwkeurig het levenspeil weergeeft, is de daarop gebaseerde maatstaf <sup>1)</sup> toch over het algemeen de meest bruikbare, wijl bij elken anderen maatstaf het subjectief element teveel op den voorgrond zou treden met alle daaraan verbonden moeilijkheden.

Het eerste, in 1924 gehouden, duurte-onderzoek omvatte bijna uitsluitend plaatsen met een Europeesche school en ging over een aantal der meest noodzakelijke levensbehoeften, welke normaliter 65 % van het budget van het

<sup>1)</sup> Eenzelfde maatstaf wordt aangelegd door het Departement der B. O. W. bij de bepaling van de aan den Lande verschuldigde huur van Landswoningen.



statistisch gezin <sup>1)</sup> vereischen. Waar voor de overige noodzakelijke levensbehoefden veel minder dan 35 % van het budget bleek over te schieten, werd een standplaatstoelage verleend en wel:

van 5 %, zoodra het tekort op bedoeld restant, ook wel genaamd „bewegelijke marge” 4,4 % van het budget bedroeg;

van 10 %, indien het tekort op de bewegelijke marge 7,7 % of meer van het budget bedroeg.

Op plaatsen met ten minste één inrichting van middelbaar of voortgezet Europeesch lager onderwijs werd wegens het hooger levenspeil een 5 % hogere bewegelijke marge aangenomen, dus een van 40 %, en voor de afdeelingshoofdplaatsen zonder een Europeesche school, wegens de zooveel eenvoudiger levenswijze een 5 % lagere marge, dus een van 30 %, overigens met dezelfde eischen betreffende het minimumtekort voor 5 % of 10 % toelage.

Bij het tweede, in 1925 gehouden, duurte-onderzoek werden zooveel meer der noodzakelijkste levensbehoefden in beschouwing genomen, als onder normale omstandigheden een uitgaaf van 5 % van het budget van het statistisch gezin vereischen, zoodat voor de bovenvermelde drie groepen van standplaatsen de marge voor de overige behoeften daardoor van 40 %, 35 % en 30 % werd teruggebracht op 35 %, 30 % en 25 %, waarvan dan ook werd uitgegaan voor de eerstvolgende herziening der toelagen, welke in Januari 1926 plaats vond.

In 1927 werd wederom aan de vergelijkbare behoeften eene waarde van 5 % van het budget aan het onderzoek toegevoegd, zoodat de vereischte marges voor de overige behoeften, al naar gelang van het geconstateerde levenspeil der drie vermelde groepen van plaatsen, op 30 %, 25 % en 20 % werd gesteld.

Al naar gelang ter plaatse ten minste één mulo-school, een Europeesche lagere school dan wel geen Europeesche onderwijsinrichting is, wordt derhalve voor die plaats voor de overige noodzakelijke uitgaven een marge noodig geacht van 30 %, 25 % en 20 % van het budget en wordt eene standplaatstoelage verleend, als, daarvan uitgaande, het tekort de gestelde minima bereikt of overschrijdt.

In 1929 werden, mede op aandringen van den Volksraad, ter voorziening in tusschenliggende graden van duurte, bij de jaarlijksche herziening der standplaatsen, die voor eene toelage in aanmerking komen, in plaats van de bestaande twee, vier trappen van toelagen ingevoerd, zoodat inans toelagen van 3 %, 5 %, 8 % en 10 % van het inkomen kunnen worden verleend.

Aanvankelijk strekte het duurte-onderzoek zich niet uit tot de zeer kleine plaatsen zonder Europeesche school en kleiner dan een afdeelingshoofdplaats, wijl de levensstandaard daar zoo eenvoudig was, dat eene toelage wegens duurte daar niet noodig werd geacht. <sup>2)</sup>

Alleen wanneer van een dergelijke kleine plaats bleek, dat zij desniettemin ten aanzien van de duurte in zeer bijzondere omstandigheden verkeerde, werd ook daar tot het verlenen van eene toelage overgegaan.

Wijl het aantal opgaven van de bestuursambtenaren, aangaande zulke kleine plaatsen, welke geacht werden in de geschetste omstandigheden te verkeerden, gaandeweg toenam, ontstond zoo een vierde groep van plaatsen, waar een bepaalde toelage eerst wordt verleend, indien de duurtecijfers een tekort aanwijzen dat 1 % boven de betreffende toelage uitgaat.

De plaatsen, waar standplaatstoelage wordt genoten, staan vermeld in een afzonderlijken staat, welke is gehecht aan de standplaatstoelagenregeling (I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 358).

<sup>1)</sup> Onder statistisch gezin wordt verstaan het gezin, dat bij het duurte-onderzoek als beschouwingsobject is aanvaard, met een inkomen van f 400 's maands en bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, van wie twee schoolgaande.

<sup>2)</sup> Alleen voor zeer ver af gelegen plaatsen welke a priori ook werden geacht „duur” te zijn werd eene uitzondering gemaakt. Hiervan is later teruggekomen door voor die zeer veraf gelegen plaatsen dienstbelangtoelagen in het leven te roepen (vgl. hierover onderdeel Dienstbelangtoelagen van deze paragraaf).



Deze staat is laatstelijk herzien bij G. B. 12 Nov. 1930 n°. 40 (I. S. n°. 400), waarin ook de laatste wijzigingen in de regeling zelf zijn opgenomen.

De nieuw toegekende of verhoogde standplaatstoelagen worden genoten van 1 Juli van het loopende jaar tot 1 Juli van het volgende jaar, terwijl, op grond van art. 10 der regeling, noodzakelijk gebleken verlaging of intrekking van bestaande toelagen eerst 6 maanden later ingaat, dat is dus met 1 Januari van het komende jaar. Hieruit volgt, dat een nieuw toegekende of verhoogde toelage over een tijdvak van ten minste 1½ jaar wordt genoten.

Van deze toelagen werden uitgesloten de ambtenaren, werkzaam bij de Zuid-Sumatra-spoorwegen, wyl door hen reeds een aanlegtoelage wordt genoten, waarin zoowel de duurtefactor als het dienstbelang is verwerkt, zoodat, indien aan dat personeel beide toelagen werden toegekend het ten onrechte in eene zeer bevoorrechte positie zou komen. Eene overeenkomstige overweging heeft gegolden bij het uitsluiten van het personeel bij den Dienst van Waterkracht en Electriciteit, voor zoover dat in het genot is van een aanlegtoelage.

In 1930 is in verband met den ongunstigen toestand van 's Lands financiën door de Regeering in het ontwerp der Indische begrooting voor 1931 rekening gehouden met intrekking van de standplaatstoelagen van ambtenaren met een inkomen van boven de f 1000 's maands.

Die maatregel was gemotiveerd door de noodzakelijkheid om naast het terugbrengen van de personeele uitgaven tot een lager peil door middel van voorzieningen van organisatorisch karakter, welke slechts na langdurige en zorgvuldige voorbereiding kunnen worden getroffen en mitsdien slechts op den langen duur effect sorteeren, ook aandacht te schenken aan maatregelen, die tot *onmiddellijke* bezuinigingen konden leiden. In den Volksraad stuitte dit voorstel op ernstigen tegenstand. Men wees in dit college op de onjuistheid om naast de voor alle ambtenaren geldende verhooging der belastingen, daarenboven van een kleine groep van ambtenaren een extra-offer te vergen. Slechts eene vermindering der standplaatstoelagen over de geheele linie werd gemotiveerd geacht.

Bij het door den Volksraad met één stem meerderheid aangenomen amendement-Suermondt (Volksraadstukken 1930—1931, onderwerp 1 afd. III, stuk 26), welke tot strekking had die bezuinigingsmaatregel uit het ontwerp der begrooting voor 1931 te schrappen, heeft de Regeering zich neergelegd.

*Toelagen voor bijzondere ambtskosten.* Aan de Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren is als bijlage C gehecht eene opgave van betrekkingen waaraan voor den bekleeder is verbonden het genot van eene toelage voor bijzondere ambtskosten. De toekenning van deze toelage houdt verband met de omstandigheid, dat zoowel de geringe marge, die na invoering van de B.B.L. ook voor de hoogstgeplaatsten tusschen het bedrag van de bezoldiging en hetgeen vereischt wordt om naar rang en stand een eenvoudig leven te leiden is overgebleven, alsook de belangrijke stijging van de uitgaven, die noodig zijn om op bescheiden wijze de bijzondere verplichtingen na te komen, die op sommige ambtenaren in dit opzicht rusten, het dringend noodzakelijk maakten eene redelijke vergoeding boven het salaris toe te kennen.

Zooals uit die opgave blijkt, worden ambtstoelagen in hoofdzaak genoten door departements- en diensthoofden, bestuursambtenaren en militaire gezaghebbers, wyl juist op deze ambtenaren de verplichting drukt om behoorlijk te ontvangen en te representeeren, niet af te wijzen beleefdheden te reciprocereen en verkeer te hebben met de hoogste kringen uit de particuliere wereld, waarin zij zich, mede ter verruiming van hun kennis en inzicht, moeten bewegen.

Die opgave van betrekkingen werd verscheidene malen gewijzigd en aangevuld, laatstelijk bij G. B. 25 Sept. 1930 n°. 18 (I. S. n°. 351).

In verband met den ongunstigen stand van 's Lands financiën zijn medio 1931 op die toelagen, de ambtstoelagen, welke door militaire landsdienaren worden genoten, alsmede die, welke krachtens Koninklijk Besluit worden genoten, al naar gelang de representatieve verplichtingen meer of minder zwaar op de betrokkenen rusten, kortingen ingevoerd van 10 %, 20 % en 40 %. Deze kortingen gingen met ingang van 1 Juli 1931 voor de helft in en zullen met 1 Januari 1932 tot het volle bedrag worden gegeven.



*Dienstbelangtoelagen.* Het vraagstuk van toekenning van toelagen aan ambtenaren, die in de Buitengewesten werkzaam zijn, heeft na jarenlange voorbereiding geleid tot de regeling, opgenomen in I. S. 1920 n<sup>o</sup>. 406, waarin tevens de meeste tot dat oogenblik bestaande regelingen werden verwerkt. Deze regeling werd in verband met den stand van 's Lands financiën in 1922 buiten werking gesteld, behoudens in enkele sprekende gevallen als de toelagen aan bestuursambtenaren in het cultuurgebied der Oostkust van Sumatra en de z.g. Atjeh-toelagen, later tezamen opgenomen in I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 334.

Voorts zijn ook de niet in de regeling van 1920 opgenomen bijzondere toelagen blijven voortbestaan, b.v. de Zuid-Sumatra-aanlegtoelage en de toelagen voor de ambtenaren van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit, werkzaam in de Buitengewesten.

Bij de invoering van de Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren in 1925 werd het standpunt ingenomen dat, met uitzondering van bovenbedoelde om bijzondere redenen gehandhaafde toelagen, slechts toelagen zouden worden verleend op dure plaatsen, zonder daarbij onderscheid te maken tusschen Java en de Buitengewesten.

In de standplaatstoelagenregeling waren aanvankelijk ook opgenomen zeer verafgelegen plaatsen, wijl daarvan werd verondersteld, dat zij door hare ligging alleen reeds tot de dure plaatsen moesten worden gerekend. Toen deze veronderstelling in haar algemeenheid onjuist bleek te zijn, werden die plaatsen, voor zoover zij niet op grond der statistische gegevens als zeer dure plaatsen konden worden aangemerkt, uit de standplaatstoelagenregeling gelicht en werd eene afzonderlijke regeling getroffen voor die plaatsen, die op grond van ligging of klimaat, den Landsdienaar minder bieden dan waarop hij redelijkerwijze aanspraak kan maken. In deze toelagen is derhalve geen duurtefactor aanwezig.

Deze regeling werd onder den naam van dienstbelangtoelagenregeling opgenomen in I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 71.

Tengevolge van deze regeling worden de toelagen slechts genoten door van buiten het betrokken gewest afkomstige Landsdienaren, wier levensomstandigheden niet vrijwel overeenkomen met die van de plaatselijke bevolking. Voor zeer uitgestrekte gewesten kan hierop eene uitzondering worden gemaakt. Gedurende het verlof van den Landsdienaar buiten het betreffend gebied wordt de toelage niet uitgekeerd.

De aanwijzing der standplaatsen, waar dienstbelangtoelagen worden genoten, hangt in hoofdzaak af van de verafgelegen ligging voornamelijk ten aanzien van de hoofdplaats van het gewest en ten aanzien van de dichtstbij gelegen plaats waar onderwijs kan worden genoten en medische hulp aanwezig is, waarbij uiteraard rekening wordt gehouden met de vraag hoe de communicatie met die plaatsen is. Voorts zijn van invloed de plaatselijke gezondheidstoestand, de mogelijkheid om ter plaatse de noodzakelijkste levensbehoeften te verkrijgen, het plaatselijk vertier, de mogelijkheid van omgang met andere Landsdienaren of particulieren van ongeveer gelijke maatschappelijke positie, het aanwezig zijn van goede woningen en ten slotte de vraag of het den betrokken ambtenaar geoorloofd is zijn gezin bij zich te hebben.

Naar gelang de geschetste toestanden in meerdere of mindere mate ongunstig zijn, worden de plaatsen of streken, waar de Landsdienaren voor eene dienstbelangtoelage in aanmerking komen, in drie groepen verdeeld, waarin onderscheidenlijk 15 %, 10 % en 5 % van de bezoldiging als dienstbelangtoelage wordt genoten. Die plaatsen zijn opgenomen in den aan de toelageregeling gehechten staat, welke eenige malen is aangevuld, laatstelijk bij G. B. 9 Jan. 1931 n<sup>o</sup>. 21 (I. S. n<sup>o</sup>. 3).

*Rubbertoelagen.* In verband met de ontwrichting en opvoering van den levensstandaard in sommige Buitengewesten tengevolge van den bijzonderen bloei van de rubbercultuur aldaar, zijn in de jaren 1925, 1926 en 1927 bijzondere tegemoetkomingen verleend aan de in die gewesten geplaatste Landsdienaren.

In de eerste plaats bleek het noodzakelijk om verloop van personeel in de lagere rangen tegen te gaan, waarom achtereenvolgens in de gewesten Westerafdeeling van Borneo, Oostkust van Sumatra (alleen de afdeeling Bengkalis), Zuider- en



Oosterafdeeling van Borneo, Djambi, Palembang, Riouw en Onderhoorigheden, Tapanoeli en Sumatra's Westkust (alleen de onderafdeeling Bangkinang) een rubbertoeslag aan de laagstbezoldigden werd verleend, afwisselend van f 5 tot f 10 (in Djambi f 35), waardoor de laagste inkomens daar op f 20 à f 25 werden gebracht, in Djambi zelfs op f 50 's maands.

In sommige gewesten of deelen van gewesten had de rubberhausse zulk eene algemeene stijging van den levensstandaard ten gevolge, dat alle daar geplaatste Landsdienaren, dus ook de beter bezoldigde, tegemoetgekomen moesten worden.

Voor al in Djambi ondervonden alle Landsdienaren de gevolgen van de rubberhausse in die mate, dat de kosten voor het levensonderhoud daar met wel 50 % stegen, waarom bij G. B. 8 Dec. 1925 n°. 13 aan den resident machtiging werd verleend tot uitkeering aan de Landsdienaren van een extra-duurttoeslag tot 40 % van het salaris met een maximum van f 200 's maands. Sedert 1928 zijn die toelagen door den resident teruggebracht tot toelagen van 30 % (maximaal f 150) voor de hoofdplaats Djambi en de onderafdeeling Bangko en tot 20 % (maximaal f 100) voor de overige deelen van het gewest.

In denzelfden geest werden bij G. Bn. 24 en 26 Juni 1926 nos. 12 en 25 in enkele deelen van Palembang en in het gewest Riouw en Onderhoorigheden extra-duurttoeslagen verleend tot 20 % (maximaal f 100 's maands) en 10 % (maximaal f 50 's maands) van het inkomen.

Rubbertoeslag en extra-duurttoeslag worden onderling en met eventuele standplaatstoelagen verrekend.

In verband met de sedert ingetreden zeer belangrijke daling van de rubberprijzen, zijn die toelagen in de afdeeling Bangkinang van Sumatra's Westkust en het gewest Tapanoeli met ingang van 1 Januari 1931 ingetrokken. In de Westerafdeeling van Borneo en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd de grens van salarissen, waarboven de rubbertoelage niet meer wordt verleend, tot f 32,50 teruggebracht. Tenslotte werden de beide soorten toelagen in de gewesten Palembang, Djambi, Riouw en Onderhoorigheden en in de afdeeling Bengkalis der Oostkust van Sumatra met ingang van 1 Juli 1931 eveneens ingetrokken. Evenwel wordt ten aanzien van laatstgenoemde gebiedsdeelen onderzocht of die toelagen niet door andere tegemoetkomingen moeten worden vervangen, bijv. door verhoogde standplaatstoelagen.

*Boven-Digoel-toelagen.* Toen het interneeringskamp aan de Boven-Digoel was ingericht, werd het noodig geacht, dat de voor de bewaking noodige militairen geheel vrijwillig daarheen gingen. In verband daarmee werd voor deze militairen niet alleen bepaald, dat zij de volle excursie-gelden zouden genieten, welke anders alleen worden uitgekeerd in onrustig gebied of gedurende den tijd, dat uitgerukt wordt (welke excursie-gelden variëren van f 4,50 per maand voor de gehuwde militairen van den laagsten rang tot f 255 voor den detachements-commandant) doch ook nog eene speciale Digoel-toelage, vastgesteld bij G. B. 21 Dec. 1926 n°. 17, welke loopt van f 12 's maands voor den laagsten militair tot f 200 's maands voor den detachements-commandant. Hierbij werd echter de bepaling gemaakt, dat door de betrokkenen geen standplaats- en geen andere dienstbelangtoelage zou worden genoten. Toen gaandeweg ook burgerlijk personeel aan de Boven-Digoel noodig bleek, voornamelijk ter overneming van de bestuursstaak van de militairen, sprak tevens de wenschelijkheid om de bijzondere belooningen aan dit personeel voor een verblijf in deze weinig aantrekkelijke streken gelijk te maken aan die van de militairen van gelijken rang. Die regeling kwam tot stand in I. S. 1930 n°. 40, sedert aangevuld bij I. S. 1930 n°. 139 en I. S. 1931 n°. 248. Volgens deze regeling werden door de burgerlijke ambtenaren aan de Boven-Digoel toelagen genoten, welke variëren van f 10 's maands voor een ongehuwde in de laagste rangen tot f 515 's maands voor een gehuwden assistent-resident nieuwen stijl. Ook ten aanzien van de burgerlijke ambtenaren is bepaald, dat zij niet nog bovendien standplaatstoelagen of andere dienstbelangtoelagen zullen ontvangen en ook geen extra-vergoeding krijgen voor dienstreizen binnen het gebied.

c. *Gratificatiën en vóórtijdige weddeverhoogingen.* Ingevolge de artt. 14 en 15 van de Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren kunnen vóórtijdige



weddeverhoogingen en gratificatiën worden verleend aan ambtenaren die zich in hun dienst, hetzij door buitengewone geschiktheid, hetzij door bijzonderen ijver of door groote plichtsbetrachting onderscheiden. Gedwongen door de ongunstige financiële omstandigheden, waarin het Land verkeert is in Mei 1930 besloten om die bijzondere belooningen slechts bij hooge uitzondering toe te kennen.

De toekenning van gratificatiën krachtens art. 15a van de Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren aan Landsdienaren, die eene betrekking hebben waargenomen waaraan een omvangrijk geldelijk risico is verbonden en waarmede zij uit den aard hunner eigenlijke betrekking niet vertrouwd zijn, is geregeld bij G. B. 6 Jan. 1931 n<sup>o</sup>. 21 (Bb. n<sup>o</sup>. 12462).

#### Landsdienaren buiten werkelijken dienst.

Einde 1930 bevonden zich buiten werkelijken dienst 238 burgerlijke Landsdienaren. Door 23 van hen werd non-activiteitstractement, door 114 wachtgeld en door 101 onderstand genoten.

#### Schulden aan den Lande van gewezen Landsdienaren.

Einde 1930 waren van 387 gewezen Landsdienaren de schulden aan den Lande wegens uitgaven voor opleiding en uitrusting nog niet aangezuiverd tot een bedrag van f 587 295 (oorspronkelijke schuld f 935 921).



## J. DOORVOERING VAN DE BESTUURSHERVORMING.

Met de instelling van de provincie Midden-Java op 1 Januari 1930 heeft de bestuurs hervorming op Java en Madoera volledig haar beslag gekregen, terwijl ten aanzien van de Buitengewesten de toepassing dier hervorming tot dusver beperkt is gebleven tot het Gouvernement der Molukken.

Bij de overweging van de plannen tot verdere doorvoering der bestuurs hervorming in de overige Buitengewesten werd mondeling overleg met den Minister van Koloniën wenschelijk geoordeeld, weshalve de Regeeringscommissaris voor de Bestuurs hervorming zich in December 1929 naar Nederland begaf om namens de Indische Regeering zoodanig overleg te plegen. Als gevolg daarvan werd in den loop van de eerste helft van 1930 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal door den Minister en in den Volksraad door den Regeerings-gemachtigde voor de Bestuurs hervorming eene voorloopige in algemeenen zin gestelde uiteenzetting gegeven van de te volgen richtlijnen inzake de toepassing van de beginselen der bestuurs hervorming in evenbedoelde gebiedsdeelen <sup>1)</sup>. Uiteraard werd daarbij volkomen vrijheid voorbehouden ten aanzien van de nadere uitwerking der hervormingsplannen binnen het kader der aangegeven richtlijnen.

In verband met den omvang van den aan die uitvoering verbonden arbeid deed zich de wenschelijkheid gevoelen om, alvorens de hervormingsplannen tot in bijzonderheden voor te bereiden, ten aanzien van de hoofdzaken dier plannen met den Volksraad tot overeenstemming te komen. Daartoe werd in de tweede helft van 1930 bij genoemd College een op deze aangelegenheid betrekking hebbend begrootingsvoorstel ingediend, in de toelichting waarvan eene uiteenzetting werd gegeven van de hoofdlijnen der voor de Buitengewesten gedachte hervorming. De vorm van een begrootingsvoorstel met toelichting was gekozen eensdeels wijl deze het beste overeenkwam met het stadium, waarin de plannen verkeerden, anderdeels om ook de Staten-Generaal, overeenkomstig het tevoren van die zijde geuit verlangen, in de gelegenheid te stellen zich over de plannen uit te spreken.

Ingevolge bedoelde plannen zou het gansche gebied der Buitengewesten administratief ingedeeld worden in drie gewesten, namelijk een gewest Sumatra, voorshands met uitzondering van Atjeh, een gewest Borneo en een gewest, dat het overig deel der Buitengewesten zou omvatten. In elk dezer drie gewesten zou het bestuur, in naam van den Gouverneur-Generaal, door een Gouverneur uitgeoefend worden. Bij de indeeling van elk gewest in afdelingen, die onder het bestuur van Residenten-afdeelingshoofden zouden worden gesteld, zou in hoofdzaak aansluiting gezocht worden bij de thans bestaande gewestelijke indeeling der Buitengewesten.

Aan het Hoofd van de onderafdeelingen, waarin de afdelingen zouden worden gesplitst, zouden Assistent-Residenten worden gesteld, die tevens als laagste gezagvoerende Europeesche bestuursambtenaren aan te merken zouden zijn. De werkzaamheid van de aan dezen toe te voegen lagere Europeesche bestuursambtenaren zou zich in hoofdzaak kenmerken door het geven van leiding aan en het oefenen van contrôle op de Inlandsche gezags- en bestuursvoering. In verband met de veelal geringe ontwikkeling der inheemsche volkshoofden, zou, waar zulks noodig en raadzaam mocht blijken, tusschen het Europeesch bestuur en bedoelde volkshoofden een schakel moeten worden geplaatst, hetzij in den vorm van een ambtelijk Inlandsch bestuur, hetzij in eenigen anderen vorm.

Gelijktijdig met de doorvoering van de aldus in zeer grove trekken aangegeven administratieve hervorming, zou een aanvang worden gemaakt met de voorgenomen staatkundige hervorming, welke evenwel niet dan geleidelijk verwezenlijking zou kunnen vinden.

<sup>1)</sup> Vgl. Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting 1930; Volksraadstukken, Zittingsjaar 1929—1930, *Handelingen* blz. 2067 e. v.



Overeenkomstig de tot dusver gevolgde gedragslijn inzake de plaatselijke inheemsche rechtsgemeenschappen binnen het rechtstreeks bestuurd gebied, zoodat mede inzake de daarbuiten gelegen Inlandsche zelfbesturende landschappen, zou het streven bij voortduring gericht blijven op de bevestiging en de ontwikkeling dier rechtsgemeenschappen en landschappen. Gepoogd zou worden om adatgemeenschappen, wier beteekenis in den loop der tijden is vervaagd, doch die niettemin kennelijk zijn blijven voortleven in het volksbewustzijn, tot nieuw leven te wekken, zoodat mede om, waar zulks nuttig en mogelijk zou blijken, federatieve verbanden van adatgemeenschappen te versterken of te herstellen, terwijl voorts, waar zoodanige verbanden nimmer hebben bestaan, zou worden getracht het ontstaan daarvan te bevorderen langs den weg van samenwerking van plaatselijke adatgemeenschappen.

Voor de organisatie van het boven de sfeer der adatgemeenschappen en der federatieve verbanden van adatgemeenschappen uitgaand staatkundig leven zouden in het rechtstreeks bestuurd gebied groepsgemeenschappen worden ingesteld, aanvankelijk op den voet van de decentralisatiewetgeving van 1903 (artt. 123 t/m 125 der Indische Staatsregeling), met de bedoeling om deze gemeenschappen later, wanneer het gewest, waarbinnen zij gelegen zijn, tot een provincie zou zijn gevormd, te organiseren op de basis van art. 121 der Indische Staatsregeling.

De gebiedsomvang dezer groepsgemeenschappen zou worden bepaald door het saamhoorigheidsbesef, dat bij bepaalde inheemsche bevolkingsgroepen in zekere mate onderkend zou kunnen worden; op Sumatra zouden de grenzen nagenoeg kunnen samenvallen met die der aldaar thans bestaande gewesten. Behalve de bedoelde inheemsche bevolkingsgroepen, zouden de groepsgemeenschappen nochtans alle overige binnen haar grenzen gevestigde bevolkingsgroepen mede omvatten. Dit gemengd karakter der groepsgemeenschappen zou o.m. tot uitdrukking komen in de samenstelling van de, door de betrokken Residenten-afdeelingshoofden voor te zitten, groepsgemeenschapsraden, waarin alle bevolkingsgroepen vertegenwoordiging zouden vinden, in dier voege evenwel, dat aan het inheemsche bevolkingselement de volstrekte meerderheid zou worden toegekend.

Aan de groepsgemeenschappen zou in de eerste plaats als taak toevallen de zorg voor publieke werken en andere aangelegenheden van lokalen aard, terwijl die taak zich voorts in beginsel binnen zekere grenzen zou uitstrekken tot de zorg voor andere takken der Overheidswerkzaamheid, als bevoeiingswezen, volksgezondheid, veeartsenijkundige dienst, landbouwvoorlichting en Inlandsch onderwijs. In het belang van eene goede uitvoering van bedoelde taak zou, voor zooveel noodig, aan de groepsgemeenschappen hulp in personeel en materieel opzicht verschaffd kunnen worden, op overeenkomstige wijze als zoodanige hulp thans door het Land aan de zelfbesturende landschappen pleegt te worden verleend.

Voortgaande op den reeds ingeslagen weg van bevordering der samenwerking tusschen naburige zelfbesturende landschappen, zou in de groepeerings dier landschappen in bepaald verband op zelfbesturend gebied een tegenhanger gezien mogen worden van de groepsgemeenschappen in rechtstreeks bestuurd gebied.

Voorshands zou alleen voor Sumatra de behoefte erkend kunnen worden aan een provinciaal verband.

De taak der provincie, voor de goede uitoefening waarvan uiteraard eene behoorlijke outfillage vereischt zou worden, zou in hoofdzaak omvatten: de verzorging van talrijke deelen der Overheidstaak, die boven de sfeer der groepsgemeenschappen uitgaan; het staatkundig en financieel toezicht op de groepsgemeenschappen en stadsgemeenten, zoodat mede het toezicht op de uitoefening van de aan die gemeenschappen toe te vertrouwen takken van Overheidszorg; bijstand en toezicht op het gebied der technische diensten zoowel in de groepsgemeenschappen als in de zelfbesturende landschappen; behartiging van gemeenschappelijke belangen tusschen de groepsgemeenschappen onderling en tusschen de groepsgemeenschappen en de complexen van zelfbesturende landschappen (zorg voor de groote verkeersmiddelen te land en te water, groote irrigatiewerken, enz.). Het staatkundig en financieel toezicht op de zelfbesturende



landschappen zou evenwel, in verband met de staatsrechtelijke positie dier landschappen, aan den Lande voorbehouden blijven.

De in het vorenstaande aangeduide hervormingsplannen waren eind 1930 door den Volksraad nog niet in behandeling genomen.



## K. DE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

De buiten het rechtstreeks bestuurd gebied gelegen Inlandsche rechtsgemeenschappen, die als „Zelfbesturende landschappen” plegen te worden aangeduid, worden op Java en in de Buitengewesten ten getale van respectievelijk 4 en 272 aangetroffen. Bijna een vijftiende deel van de oppervlakte van Java benevens meer dan de helft van die der Buitengewesten worden door deze landschappen ingenomen. Reeds uit deze enkele gegevens kan een indruk worden verkregen van de belangrijke plaats, welke in het Nederlandsch-Indisch staatsbestel wordt ingenomen door de zelfbesturende landschappen, die overigens van onderling zeer uiteenlopende beteekenis zijn inzake gebiedsomvang, zielental, politieke en economische ontwikkeling.

Het inheemsch gezag in de zelfbesturende landschappen vindt als regel belichaming in den persoon van een Zelfbestuurder, wiens waardigheid in beginsel erfelijk is. Voor het overige wordt de bestuursinrichting van elk landschap bepaald door het ter plaatse geldend adatrecht.

De staatkundige verhouding van de zelfbesturende landschappen tot de Indische Regeering is, met beperking van het recht van zelfbestuur dier landschappen, geregeld in politieke contracten, welke, naar vorm en inhoud, onderscheiden worden in z.g. lange contracten en z.g. korte verklaringen. In tegenstelling met het eertijds algemeen, thans nog slechts ten aanzien van een 16-tal landschappen geldend lang contract met bijbehorende supplementen, waarin bedoelde staatkundige verhouding tot in bijzonderheden regeling vindt, bevat de korte verklaring eene uiterst sobere formuleering van die verhouding, als regel <sup>1)</sup> in een drietal punten. Die punten betreffen: de erkenning door den betrokken Zelfbestuurder, dat zijn landschap deel uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder Nederlandsche opperheerschappij staat — eene erkenning, die zonder uitzondering ook in de lange contracten voorkomt —; de belofte zijnerzijds zich van staatkundige aanrakingen met vreemde mogendheden te zullen onthouden; de bereidverklaring zijnerzijds om alle regelingen en bevelen, die met betrekking tot zijn landschap van Regeeringswege worden gegeven, te zullen nakomen en handhaven (zie Bijbl. n<sup>o</sup>. 6801). De aldus in de korte verklaringen geformuleerde verhouding der zelfbesturende landschappen tot de Indische Regeering vindt nadere uitwerking in de z.g. Zelfbestuursregelen (I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 190, 1928 n<sup>o</sup>. 420 en 1930 nos. 25 en 189). <sup>2)</sup>

De beperking van het recht van zelfbestuur op den voet der politieke contracten komt op tweeërlei wijze tot uiting.

Vooreerst is de regelingsbevoegdheid der zelfbesturen uitgesloten ten aanzien van de buitenlandsche aangelegenheden en van de landsverdediging, wijl de zorg voor deze aangelegenheden, als gevolg van de erkenning van Nederlands opperheerschappij, gestempeld is tot een zaak van uitsluitend Landsbelang. Voorts zijn ook andere onderwerpen van overheidszorg, uit hoofde van de daarbij betrokken belangen van meer algemeen aard (verleening van scheepspapieren, bezit en vervoer van vuurwapenen en munitie, telegrafie en telefonie, reisregeling, enz.) met uitsluiting van het gezag der zelfbesturen aan het Land ter regeling voorbehouden. Uiteraard hebben de Landsregelingen, die op dit gebied zijn of worden uitgevaardigd, algemeene gelding binnen de betrokken zelfbesturende landschappen.

<sup>1)</sup> Ten aanzien van enkele landschappen (Ternate, Tidore, Batjan) is door de betrokken Zelfbestuurders nog in een vierde punt het recht van de Indische Regeering erkend om hun landschappen te allen tijde in te lijven bij het rechtstreeks bestuurd gebied.

<sup>2)</sup> De thans nog geldende lange contracten, modellen van korte verklaringen, zoodanig als andere gegevens betreffende de zelfbesturende landschappen der Buitengewesten zijn opgenomen in de „Mededeelingen van de Afdeling Bestuurszaken der Buitengewesten van het Departement van Binnenlandsch Bestuur”, serie A, n<sup>o</sup>. 3. In die serie zijn mede verschenen Zelfbestuursverordeningen van de Zuider- en Oosterafdeling van Borneo (n<sup>o</sup>. 5), van Riouw en Onderhoorigheden (n<sup>o</sup>. 8), van Atjeh en Onderhoorigheden (n<sup>o</sup>. 9) en van het Gouvernement der Molukken (n<sup>o</sup>. 12).



In de tweede plaats zijn de overigens van de zelfbesturen uitgegane regelingen slechts verbindend voor de zelfbestuursonderhoorigen, doch gelden zij niet voor hen, die, hoewel verblijfhoudend binnen zelfbestuursgebied, nochtans niet als zelfbestuursonderhoorigen zijn aan te merken. Laatstbedoelde categorie van personen blijft, ingevolge het beginsel van de exterritorialiteit, onderworpen aan de regelingen en het gezag van het Land en zijne organen.

Voor eene doelmatige uitoefening van de aan hen verbleven overheidstaak kunnen intusschen de Inlandsche zelfbesturen een meer of minder intensieven steun van Landswege voorshands niet ontberen. Behalve in den vorm van leiding en toezicht op den algemeenen gang van zaken door het Europeesch bestuur, wordt die steun, al naar mate van de omstandigheden, verleend zoowel op het gebied van de personeelsvoorziening inzake verschillende takken van overheidszorg, als ten aanzien van de materiele middelen, die voor de uitoefening van de overheidstaak benodigd zijn. Als algemeene gedragslijn is daarbij aanvaard, dat de zelfbesturende landschappen, naast hun aandeel in de algemeene bestuurskosten, verplicht zijn tot restitutie van alle uitgaven, die van Landswege in het rechtstreeksch belang dier landschappen gedaan zijn. Daarentegen heeft het Land op zich genomen om het nadeelig verschil tusschen de inkomsten en uitgaven der zelfbesturende landschappen voor rekening van 's Lands schatkist te doen komen.

Blijkt uit een en ander, dat het streven bij voortdoring gericht is op versterking en verbetering van de bestuurscapaciteit der zelfbesturende landschappen, een van de middelen om tot dat doel te komen is in de laatste jaren in toenemende mate gezocht in het bevorderen van samenwerking tusschen twee of meer naburige landschappen, zonder dat daardoor nochtans de zelfstandigheid der betrokken landschappen in het gedrang komt. Deze samenwerking op den voet van hetgeen daaromtrent in de z.g. „Zelfbestuursregelen 1927” bepaald is, komt tot uiting zoowel op het gebied van wetgeving en rechtspraak, als ten aanzien van de geldmiddelen en van het treffen van uitvoeringsmaatregelen. Het komt voor, dat verschillende binnen éénzelfde gewest gelegen landschappen over een gemeenschappelijke kas beschikken, waaruit maatregelen bekostigd worden, die aan elk van de aangesloten landschappen ten goede komen, b.v. ten aanzien van de gezondheidszorg, van publieke werken, enz. Vooral op sociaal-economisch gebied zal de werkzaamheid der zelfbesturende landschappen op deze wijze sneller en meer vruchten kunnen afwerpen, dan in geval elk landschap voor de behartiging van de desbetreffende onderwerpen van overheidszorg geheel op eigen krachten zou zijn aangewezen.

Voor de zelfbesturende landschappen is verder een belangrijke taak gelegen op het gebied van medebestuur ten aanzien van de Landsregelingen, zooover deze althans voor de landschappen en de landschapsonderhoorigen gelden. De uitoefening van deze taak, die zoowel regeling als uitvoering omvat, is eveneens afhankelijk van de bestuurscapaciteit der betrokken landschappen.

Behoudens een enkele uitzondering, zijn de zelfbesturende landschappen gelaten in het genot van eigen rechtspleging, welk recht uiteraard zijne begrenzing vindt in de vorenaangeduide beperking van het recht van zelfbestuur.

Inzake de practische Regeeringspolitiek jegens de zelfbesturende landschappen verdient in het bijzonder vermelding de verhouding van het landschap Bone, in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, tot het Land. Dienaangaande mooge in herinnering worden gebracht, dat de Regeering in 1905 genoopt werd tot een gewapend optreden tegen genoemd landschap, waarbij zijn bestuurder, Lapawooi Kraeng Segerie, gevangen genomen en verbannen werd. Van de aanstelling in diens plaats van een nieuwen Zelfbestuurder werd voorloopig afgezien, in verband waarmede de uitoefening van het recht van zelfbestuur in het landschap Bone werd opgedragen aan een Europeesch bestuursambtenaar, bijgestaan door de Hadat, d. i. de Raad van landsgrooten. Nadat de uitoefening van evenbedoeld recht in October 1917 formeel in handen gelegd was van genoemde Hadat, volgde in 1925 de wederinstelling van het ambt van Rijksbestuurder, tot de vervulling waarvan een der Hadat-leden geroepen werd. In den loop van 1930 werden vervolgens de noodige schikkingen getroffen voor de wederaanstelling van



een Zelfbestuurder van Bone in den persoon van La Mappanjoeki, een afstameling van den in 1905 afgezetten Zelfbestuurder. Bij gelegenheid van de installatie van dezen nieuwen Zelfbestuurder op 2 April 1931, zijn hem de indertijd door het Land in bewaring genomen rijkssieraden ter hand gesteld, aan welk feit vooral door de Inlandsche bevolking beteekenis werd toegekend in verband met de bovennatuurlijke macht, welke van die zijde aan bedoelde voorwerpen pleegt te worden toegeschreven.

De wederaanstelling van een Zelfbestuurder van het landschap Bone is tevens benut om in beginsel aan de plaatselijke inheemsche bevolking eenigen invloed op het landschapsbestuur toe te kennen. Daartoe is bepaald, dat de Zelfbestuurder bij de uitoefening van zijn taak ter zijde wordt gestaan door een raad, samengesteld uit de leden van voornoemde Hadat, zoomede uit een zestal door de hoofden der lagere gemeenschappen gekozen vertegenwoordigers.

In de vanouds reeds zeer ontwikkelde inheemsche organisatie der Zelfbesturen op Java heeft zich in den loop der laatste decennia eene zeer ingrijpende verandering voltrokken, als gevolg van de geleidelijke doorvoering van de hervorming der economische en agrarische toestanden in die gebiedsdeelen. Met verwijzing naar hetgeen daaromtrent elders in dit Verslag, bij de behandeling van de agrarische aangelegenheden, medegedeeld wordt, moge in dit verband volstaan worden met de opmerking, dat ingevolge bedoelde hervorming de voorheen geldende feodale ordening van zaken, met het daaraan verbonden stelsel van apanage-verleening en van landverhuur ten behoeve van den Europeeschen grootlandbouw, plaats gemaakt heeft voor eene maatschappelijke ordening, waarbij in hoofdzaak eenerzijds rechten van de inheemsche bevolking op den grond in belangrijk meerdere mate dan voorheen erkenning hebben gevonden, anderzijds de ontwikkeling van het inheemsch gemeenschapsleven aanzienlijk bevorderd is door de inrichting van een Inlandsch gemeentewezen, in den trant van hetgeen te dien aanzien in het aangrenzend rechtstreeks bestuurd gebied wordt aangetroffen.

Ter bevordering van een doelmatig financieel beheer van het bestuur en de huishouding der Javasche Zelfbesturen, werd overgegaan tot het vaststellen van overzichtelijke begrotingen en werden daarmee samenhangende beheersvoorschriften uitgevaardigd. Met betrekking tot de wetgeving werd in de jaren 1916 en 1917 door elk dier Zelfbesturen een aanvang gemaakt met de uitgifte van een Rijksblad ter afkondiging van zijne verordeningen. Daarnaast verschijnt in Soerakarta sedert korten tijd bovendien een officieel nieuwsblad in de Javaansche taal, waarin belangrijke berichten en mededeelingen van anderen aard opgenomen worden.

In overweging is thans het denkbeeld om aan de bevolking der Javasche Zelfbesturen eenige, voorshands nog uiterst bescheiden, medezeggenschap toe te kennen inzake de behartiging van de Zelfbestuursbelangen. Volgens het daartoe van Regeeringswege opgesteld en openbaar gemaakt voorloopig ontwerp, zal in elk dier Zelfbesturen ingesteld worden een vertegenwoordigende raad, onder de benaming van Balè Agoeng, die ten aanzien van bepaaldelijk aangeduide aangelegenheden eene uitsluitend adviseerende bevoegdheid zal erlangen. De openbaarheid, die daardoor aan de behandeling van bedoelde aangelegenheden ten deel zal vallen, moet van groote beteekenis geacht worden.

Ten einde de samenwerking tusschen de Javasche Zelfbesturen op verschillend gebied zooveel mogelijk te bevorderen, worden sedert December 1929 maandelijks gemeenschappelijke bijeenkomsten belegd van de Gouverneurs van Soerakarta en Jogjakarta met de vier betrokken Zelfbestuurders of hun Rijksbestuurders. Deze bijeenkomsten, die beurtelings te Soerakarta en te Jogjakarta onder leiding van den aldaar gevestigden Gouverneur worden gehouden, hebben reeds in menig opzicht nuttig effect gesorteerd.



## L. DE PROVINCIES, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN LOCALE RESSORTEN.

Met ingang van het jaar 1930 heeft de staatkundige indeeling van het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera in de provincies West-, Midden- en Oost-Java op den voet van art. 119 der Indische Staatsregeling volledig haar beslag gekregen. Genoemde provincies omvatten respectievelijk 18, 26 en 32 regentschappen en 6, 5 en 8 stadsgemeenten, welke regentschappen en stadsgemeenten op den grondslag van art. 121 der Indische Staatsregeling als zelfstandige gemeenschappen zijn aangewezen. Deze staatkundige organisatie sluit aan bij die van de vanouds als zelfstandige rechtsgemeenschappen van inheemsch karakter erkende Inlandsche gemeenten, waarover elders in dit Verslag gehandeld wordt.

Ten aanzien van de instelling van provincies en lagere zelfstandige gemeenschappen op den voet van evengenoemde wetsartikelen verkeerden de Buitengewesten nog geheel in het stadium van voorbereiding. Behalve de aldaar voorkomende Inlandsche gemeenten en zelfbesturende landschappen, die in dit verband, evenals de Inlandsche gemeenten op Java en Madoera, buiten bespreking blijven, worden in die gewesten slechts hier en daar enkele als locale ressorten aangeduide gebiedsdeelen aangetroffen, waarvoor met toepassing van de beginselen der decentralisatiewetgeving van 1903 (artt. 123 t/m 125 der Indische Staatsregeling) zijn ingesteld gemeenteraden te Padang, Fort de Kock, Sawahlonto, Palembang, Medan, Tebingtinggi, Bindjai, Tandjoengbalai, Pematangsiantar, Bandjermasin, Manado, Makassar en Amboina, dan wel andere plaatselijke raden (Cultuurraad ter Oostkust van Sumatra; onderafdeelingsraden van Batipoeh en X Kota, Angkola en Sipirok, Ogan-hilir, Komering-hilir, Barabai; Minahasa-raad, Ambon-raad, Karangasem-raad).

Met betrekking tot de provincies en lagere zelfstandige gemeenschappen op Java en Madoera en de locale ressorten in de Buitengewesten doen zich verschillende belangrijke aangelegenheden en problemen voor, die eene nadere regeling behoeven of om eene oplossing vragen.

Daarbij treedt in de eerste plaats op den voorgrond het vraagstuk van de financiële verhouding tusschen het Land en de genoemde gemeenschappen en locale ressorten, welk vraagstuk intusschen elders in dit Verslag (blz. 83 e. v.) bij de behandeling van de financiën dier gemeenschappen en ressorten in beschouwing is genomen, zoodat daarop in dit verband niet verder ingegaan.

Voorts is, ingevolge de aan de bestuurshervorming ten grondslag liggende beginselen, bij voortdurende aandacht besteed aan de vraag, welk aandeel van de voorheen uitsluitend door het centraal gezag en zijne organen verzorgde Overheids-taak aan de lagere autonome gemeenschappen zou zijn toe te vertrouwen. Van den aanvang af heeft bij de overweging van deze vraag in het algemeen voor oogen gestaan de wenschelijkheid en de noodzakelijkheid, om de centrale Landstaak te ontlasten van en de taak der lagere autonome gemeenschappen te veruimen met de zorg voor verschillende publieke belangen, bij de regeling waarvan kennis van plaatselijke omstandigheden en behoeften in overwegende mate betrokken is. Dienovereenkomstig is reeds door het Land aan de provincies overgedragen de zorg voor den landbouwvoorlichtingsdienst, den veeartsenijkundigen dienst, den zoutverkoop en den waterstaat (irrigatie, bruggen en wegen), terwijl in beginsel besloten is tot zoodanige overdracht van een gedeelte der zorg voor de volksgezondheid en het onderwijs. Dat aan de voorgenomen overdracht ten aanzien van laatstbedoelde takken van Overheidszorg nog geen gevolg is gegeven, hangt samen met de omstandigheid, dat nog niet in alle opzichten eene bevredigende oplossing gevonden is voor de zich daarbij voordoende moeilijkheden, die, voorzover betreft de volksgezondheid, deels van organisatorischen aard zijn, deels de personeelsvoorziening raken, en ten aanzien van het onderwijs betrekking hebben op den eisch tot handhaving van de centrale leiding der algemeene onderwijspolitiek, de kostenverdeling tusschen het Land en de autonome gemeenschappen, de belangen van het bijzonder onderwijs en de in overweging zijnde plannen tot herziening van het geldend onderwijsstelsel.

In zijdelingsch verband met het vorenstaande wordt mede aandacht gewijd



aan de afbakening binnen het gebied der stadsgemeenten van de bevoegdheden enerzijds van het Landsbestuursapparaat, anderzijds van de besturen der gemeenten. Sedert de functies van Hoofd van plaatselijk bestuur en van voorzitter van een stadsgemeenteraad niet meer in één hand vereenigd zijn, is gebleken, dat de bemoeienissen van de betrokken functionarissen op menig punt zoozeer in elkaar grijpen, dat, indien tusschen hen onderling geen volkomen samenwerking bestaat, daarvan ongewenschte toestanden en verhoudingen het gevolg zouden kunnen zijn. Op grond hiervan, alsmede in verband met de overweging, dat het toch reeds met werkzaamheden van velerlei aard zwaar belast Binnenlandsch Bestuur zonder bezwaar voor den goeden gang van zaken eenigermate zou kunnen worden ontlast, is bij G. B. 10 Dec. 1927 n°. 56 de z.g. Medebestuurscommissie ingesteld, met opdracht om na te gaan, welke thans nog tot de competentie van het Landsbestuur behorende aangelegenheden in aanmerking zouden komen voor verzorging door de gemeentebesturen. Deze commissie, waarin zoowel het Europeesch en Inlandsch bestuur als de stadsgemeenten vertegenwoordigd zijn, heeft in 1930 geadviseerd nopens de overdracht aan de gemeenten van den Burgerlijken Stand en in 1931 inzake de overdracht aan de gemeenten van bevoegdheden op agrarisch gebied. Bedoelde adviezen zijn nog in overweging.

Als gevolg van den voortdurenden groei en de uitbreiding van de bemoeienissen der stadsgemeente-besturen, in het bijzonder in de groote steden, is in toenemende mate de wenschelijkheid gebleken om het contact te bevorderen tusschen die besturen en de binnen het gebied der gemeenten gevestigde inheemsche bevolking. Waar in de practijk reeds gebleken was, dat deze inheemsche bevolking in vele gevallen nog vreemd staat tegenover de gemeente en bij haar veelal misvatting blijkt te bestaan ten aanzien van de maatregelen, die het gemeentebestuur in het algemeen belang meent te moeten nemen, is de Indische Regeering reeds eerder op middelen bedacht geweest om het contact tusschen de hierbedoelde bevolking en de gemeente te verbeteren. Daar de gemeentelijke verordeningen in verscheidene gevallen ingrijpen in de levensvoorwaarden der inheemsche bevolking op eene voor deze tot dusver onbekende wijze (men denke hier bijvoorbeeld aan verordeningen betreffende rooilijnen en aan maatregelen tot assainering), kan het geen verwondering wekken, dat hier en daar wrijving viel waar te nemen. In den loop van 1927 werden daarom door de Regeering aan de (stads)gemeentebesturen eenige middelen in overweging gegeven, die naar Haar oordeel tot verbetering van het contact zouden leiden. Deze middelen waren o.m.: werkzaamstelling van een geschikt Inlandsch ambtenaar van den bestuursdienst of oprichting van een speciaal Inlandsch bureau, instelling van eene afzonderlijke commissie van inheemsche raadsleden ter voorbereiding van door de raden te behandelen kwesties, welke de specifiek inheemsche belangen raken; voorts het vooraf raadplegen van de ter plaatse bescheiden Europeesche en Inlandsche ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en de Chineesche officieren, waar het betreft belangrijke zaken, waarbij de Inlandsche en Chineesche bevolking betrokken is. Tevens werd aan de gemeentebesturen om mededeeling gevraagd van hetgeen door hen ter verbetering van het contact reeds was of nog zou worden verricht.

Naar aanleiding van de te dezer zake ontvangen mededeelingen en adviezen werden van Regeeringswege in den loop van 1930 aan de gemeentebesturen nog de volgende middelen tot verbetering van het contact met de niet-Europeesche bevolking aanbevolen:

1. Invoering van eene woningregistratie naar het voorbeeld van hetgeen te Semarang sedert langeren tijd is tot stand gebracht;

2. instelling van eene adviescommissie, bestaande uit het districtshoofd als lid en voorzitter, twee buiten den gemeenteraad staande doch door dien raad te benoemen leden en een vanwege den raad toe te voegen secretaris, die van gemeentelijke zaken goed op de hoogte is, welke commissie tot taak zou hebben het in ontvangst nemen en onderzoeken van door de inheemsche bevolking ingediende klachten tegen gemeentelijke verordeningen of maatregelen, zoomede het aan die bevolking verklaren van de voor haar van belang zijnde gemeentelijke



regelingen en voorts het rapporteeren aan het gemeentebestuur van al hetgeen de commissie van belang acht;

3. vorming van raadcommissies met een sterk inheemsch element voor be-  
hartiging van zaken, waarbij in het bijzonder inheemsche belangen zijn betrokken;

4. het op bepaalde dagen ter gemeentesecretarie doen zitting houden voor  
Inlanders, Chineezee en anderen, die hunne belangen wenschen voor te dragen,  
gelijk in enkele gemeenten de Inlandsche wethouders reeds thans wekelijks doen.

Op andere gronden is voorts van Regeeringswege een onderzoek ingesteld  
nopens de wenschelijkheid om ten aanzien van sommige gemeenten bij de samen-  
stelling van den betrokken gemeenteraad aan het inheemsch element een grooter  
plaats in te ruimen dan het tot dusver daarin bezat.

Nadat in 1929 (I. S. n<sup>o</sup>. 98) eene wijziging in dien zin van de samenstelling  
van den stadsgemeenteraad van Malang tot stand was gekomen, zijn in den loop  
van 1930 voorstellen van overeenkomstige strekking bij den Volksraad aanhangig  
gemaakt met betrekking tot de samenstelling van de stadsgemeenteraden van  
Pekalongan, Tegal, Cheribon, Soerabaja en Kediri, welke voorstellen sedert even-  
eens bekrachtiging hebben gevonden.

Is bij deze wijzigingen in het algemeen met het oog op de overwegend  
westersche structuur der (stads)gemeenten vastgehouden aan het beginsel van  
eene Nederlandsche meerderheid in de gemeenteraden, ten aanzien van de  
samenstelling van den gemeenteraad van Manado is bij de in 1930 voorgestelde,  
sedert tot stand gekomen wijziging dier samenstelling van dat beginsel afgeweken  
in verband met de geaardheid der inheemsche bevolking aldaar, die in meerdere  
mate dan elders in westersche richting georiënteerd is.

De commissie, welke tot taak had der Regeering van advies te dienen nopens  
eene technische herziening van de stadsgemeente-ordonnantie (zie Verslag 1927,  
kol. 85), is ontbonden (G. B. 11 Juni 1930 n<sup>o</sup>. 1).

In verschillende gemeenten hadden in den loop van 1930 periodieke ver-  
kiezingen plaats; in andere kon bij de vervanging van den raad tengevolge van  
een stembusaccord der betrokken partijen met candidaatstelling worden volstaan.

Bij de verkiezingen bleek de opkomst der kiezers in het algemeen weinig  
bevredigend, hoewel in een enkele gemeente, vooral tengevolge van het feit, dat  
een nieuw opgerichte politieke partij, de Vaderlandsche Club, met eigen candi-  
daten uitkwam, de verkiezingsstrijd voor de Nederlandsche groep een levendiger  
aanzien had dan bij vorige verkiezingen.

Het aantal inheemsche kiezers, dat aan deze verkiezingen deel nam, was, in  
verhouding tot het aantal inheemsche inwoners der verschillende steden, gering.  
Wel werden door de betrokken gemeentebesturen de blanco aanvragen om op de  
kiezerslijst geplaatst te worden (art. 10 der Kiesordonnantie gemeenteraden) op  
grootte schaal verspreid, doch een groot aantal der uitgezonden formulieren bleek  
onbestelbaar, terwijl van degene, die de geadresseerden bereikten, een aanzien-  
lijk aantal niet werd terugontvangen. Van de terugontvangen exemplaren was  
verder een groot deel niet behoorlijk ingevuld. Hoewel de wettelijke eischen voor  
het actief gemeentelijk kiesrecht laag zijn gesteld (kennis van lezen en schrijven  
en een jaarlijksch inkomen van ten minste f 300), blijkt het aantal inheemschen  
en uitheemschen, die in de verschillende gemeenten op de kiezerslijst zijn ge-  
plaatst, nog betrekkelijk gering.

Voor zooveel de inheemsche kiezers betreft, moge dit blijken uit den  
volgenden staat.

Gemeenten.	Verzonden aanvragen.	Als onbestel- baar terug- ontvangen.	Terugontvangen			Op de kiezerslijst geplaatst.	Aantal inheemsche inwoners.
			ingevuld.	niet behoorlijk ingevuld.	behoorlijk ingevuld.		
Batavia . . . .	9 876	833	2 233	883	1 350	1 128	327 827
Soerabaja . . . .	4 000	—	2 900	2 107	793	2 518	265 872
Semarang . . . .	± 10 000	± 3 000	± 3 200	300	2 926	888	175 418
Bandoeng . . . .	2 659	178	943	329	255	2 048	129 918
Malang . . . . .	2 451	270	1 007	433	577	1 927	70 575



Een belangrijk en niet gemakkelijk op te lossen vraagstuk op het terrein van de verhouding tusschen het Land en de zelfstandige gebiedsdeelen is het probleem, hoe deze gemeenschappen voor de behartiging van de overgedragen en nog over te dragen taak van geschikt personeel kunnen worden voorzien, zonder de belangen van de op gelijk gebied werkzame overheidsdiensten te schaden en de goede samenwerking te verstoren. Met de toeneming van het aantal dezer gemeenschappen en den geleidelijken groei in omvang en beteekenis van de op haar rustende taak blijkt meer en meer de urgentie eener oplossing van dit vraagstuk, doch de daaraan verbonden moeilijkheden treden steeds meer aan het licht.

In verband hiermede is in Augustus 1931 besloten de verdere bestudeering van dit reeds geruimen tijd in overweging zijnde vraagstuk op te dragen aan een speciaal daartoe aan te wijzen ambtenaar onder leiding van den Regeerings-commissaris voor de Bestuurshervorming.

Deze ambtenaar zal zijne beschouwingen en de daaraan te verbinden voorstellen beperken tot het personeelsvraagstuk van eenige reeds aan de drie Java-provinciën overgedragen diensten, t. w. den waterstaatsdienst, den landbouw-voorlichtingsdienst, den veeartsenijkundigen dienst en den zoutverkoop. Vertrouwd wordt, dat, indien eenmaal oplossingen zijn gevonden voor de moeilijkheden, welke zich ter zake van de overdracht van deze diensten aan de drie Java-provinciën hebben voorgedaan, aan de hand van die oplossingen een uitweg zal kunnen worden gevonden uit de bezwaren, die verbonden zijn aan de overdracht van andere diensten, niet alleen aan de provinciën, aangezien het in de kern bijna steeds dezelfde vraagstukken zijn, die terugkeeren.

Met het oog op de behoefte, die daaraan bestaat, zijn tevens al dadelijk eenige provisioneele voorzieningen getroffen, die dienst kunnen doen, totdat het hoogerbedoeld onderzoek zal zijn geëindigd.

De provinciën zijn uitgenoodigd, tenzij in geval van inkrimping van den dienst, een gelijk aantal ter beschikking gestelde landsdienaren van bepaaldelijk aangegeven categorieën in dienst te houden, als thans het geval is. Verder is hun verzocht landsdienaren van die categorieën niet in eigen dienst over te nemen dan na verkregen overeenstemming met den betrokken Departementschef.

Tevens is aan de provinciën verzocht ten aanzien van andere dan de evenbedoelde categorieën lokaal personeel, dat in eigen dienst wordt aangesteld, zoo veel mogelijk te kiezen uit beschikbare overcomplete landsdienaren; hiertegenover neemt het Land aan om in voorkomende gevallen zijn personeel zoo veel mogelijk te kiezen uit provinciaal personeel, dat eventueel wegens overcomplete op wachtgeld zou moeten worden gesteld.

Ten slotte heeft de Regeering Zich nog het recht voorbehouden om na overleg met het provinciaal bestuur eene ter beschikkingstelling in het belang van 's Lands dienst te doen eindigen onder garantie den betrokken ambtenaar door een ander te vervangen, die zoo mogelijk een gelijkwaardige kracht is. Eene dergelijke garantie kan echter niet worden gegeven bij overlijden of ontslag uit 's Lands dienst of vertrek met buitenlandsch verlof van een ter beschikking gestelden landsdienaar. In dat geval is wel zooveel mogelijk medewerking tot vervanging toegezegd.

Met betrekking tot de positie van de ambtenaren in dienst der hier besproken zelfstandige gebiedsdeelen kan nog het volgende worden opgemerkt.

Voor de provincie West-Java en enkele daarbinnen gelegen regentschappen werden in 1930 verordeningen tot stand gebracht, regelende den rechtstoestand van het daarbij in dienst zijnd personeel. Dergelijke ambtenaren-verordeningen bestaan mede in verschillende stadsgemeenten en andere locale ressorten. Waar zulke regelingen nog ontbreken, werden in voorkomende gevallen de Landsregelingen als richtsnoer aanvaard. In de provincie West-Java en in enkele andere autonome gemeenschappen zijn scheidsgerechten ingesteld ter beslissing van ambtenaren-aangelegenheden.

Reeds vóór de instelling der laatste provincie op Java (Midden-Java) werden voor de daarbinnen gelegen gemeenten burgemeesters in dienst gesteld. Thans



hebben alle negentien gemeenten op Java een burgemeester. Hetzelfde geldt ten aanzien van een zestal gemeenten in de Buitengewesten (Medan, Palembang, Padang, Makassar, Ambon en Manado), terwijl de raden van een zevental andere gemeenten in de Buitengewesten nog worden voorgezeten door een bestuurs-ambtenaar (Tandjoengbalai, Bindjai, Tebingtinggi, Pematangsiantar, Fort de Kock, Sawahloento, Bandjermasin).

Voor de laagst bezoldigde klasse van burgemeesters werd in 1930 de minimum-bezoldiging gebracht van f 625 op f 700 's maands (I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 351).

De regeling voor toekenning van wachtgeld aan in Nederlandsch-Indischen burgerlijken dienst zijnde landsdienaren, die tot lid van het college van gedeputeerden eener provincie zijn gekozen (I. S. 1926 nos. 54 en 410), onderging wijziging in die voege, dat, in afwijking van de vroegere regeling (volgens welke door deze ambtenaren gedurende den tijd, dat zij met de functie van gedeputeerde belast waren, zou worden genoten de helft van het laatst genoten Lands-salaris), thans is voorgeschreven, dat voor iedere provincie door den Gouverneur-Generaal zal worden bepaald, welk deel van dat salaris naast de bezoldiging als gedeputeerde zal worden genoten. De wijziging hield verband met eene verhooging van de bezoldiging van gedeputeerden van West-Java, die de wenselijkheid aan het licht bracht het te genieten wachtgeld te verminderen om te voorkomen, dat een lid van het college van gedeputeerden-landsdienaar aan gezamenlijke inkomsten belangrijk meer zou genieten dan hetgeen hij in zijne functie van landsdienaar had. In verband met de omstandigheid, dat de leden van de colleges van gedeputeerden van West-, Midden- en Oost-Java als zoodanig respectievelijk bezoldigingen van f 750, f 500 en f 750 genieten, werd het vorenbedoeld gedeelte van de laatstelijk in werkelijken dienst van den Lande genoten bezoldiging onderscheidenlijk op een derde, de helft en een derde gesteld (I. S. 1930 nos. 33 en 384).

Van de velerlei werkzaamheid der autonome gemeenschappen op zeer verschillend gebied moge ten slotte nog in het bijzonder op den wetgevenden arbeid de aandacht worden gevestigd.

Van de door den provincialen raad van West-Java in 1930 vastgestelde verordeningen was een der belangrijkste eene verordening tot uitvoering van art. 19a van het Motorreglement, houdende voorschriften betreffende de inrichting en de technische onderdeelen van autobussen, de bijzondere eischen aan de autobusbestuurders te stellen en betreffende het vervoer van passagiers en vracht met huurmotorrijtuigen. Daarnaast werd door denzelfden provincialen raad vastgesteld eene verkeersverordening, houdende voorschriften in het belang van de bruikbaarheid en instandhouding de provinciale wegen en in het belang van de vrijheid en de veiligheid van het verkeer met voertuigen op alle wegen, zoomede eene verordening tot bevordering van het onbelemmerd gebruik van vliegterreinen.

De provinciale raad van Midden-Java stelde in 1930 o. m. vast eene verordening, houdende bepaling, welke verordeningen van de voormalige plaatselijke raden, die krachtens art. 4 van de ordonnantie in I. S. 1927 n<sup>o</sup>. 557 voor de regentschappen als provinciale verordeningen gehandhaafd bleven, als regentschapsverordeningen van kracht blijven.

Van de door den provincialen raad van Oost-Java in 1930 vastgestelde verordeningen vallen speciaal te vermelden eene verordening regelende het vervoer van reizigers door middel van autobussen en huurauto's, eene verordening tot uitvoering van art. 19a van het Motorreglement, regelende de bijzondere eischen, waaraan de autobussen en huurauto's, zoomede de bestuurders daarvan moeten voldoen, en eene verordening op de melkerijen alsmede den handel in en den verkoop van melk.

De wetgevende arbeid der gemeenteraden was in 1930 hoofdzakelijk gericht op de aanvulling en wijziging van bestaande verordeningen.

Van de regentschapsraden werd veel wetgevende arbeid vereischt, doordat op hen de verplichting rust, die verordeningen van de voormalige gewestelijke raden,



welke als regentschapsverordeningen voor den tijd van vijf jaren zijn gehandhaafd met bepaling, dat zij na dien tijd van rechtswege vervallen, binnen genoemde periode voor zoover noodig door eigen verordeningen te vervangen.

Voor de regentschappen in de provincie West-Java zou de termijn, waarbinnen het omzettingsproces moet hebben plaats gehad, met 1 Januari 1931 verstrijken. Aangezien verschillende regentschapsraden er echter niet in geslaagd waren de gewestelijke verordeningen, voor zooveel noodig, door eigen verordeningen te vervangen, werd bij Ord. van 20 Dec. 1930 (I. S. n°. 438) de termijn met één jaar — dus tot 1 Januari 1932 — verlengd.

Van de overige regentschapsverordeningen, welke in 1930 tot stand kwamen, kunnen worden genoemd bezoldigingsregelingen, voorschriften inzake den rechts-toestand der regentschapsambtenaren, bouw- en rooiverordeningen, verordeningen inzake den verkoop van sterken drank, verordeningen nopens particuliere en regentschapspasars, nopens tarieven en beheer van pasanggrahans en badplaatsen, wagenverhuurderijen, slachterijen, melkerijen, broodbakkerijen, logementen, keuring van vee en vleesch, enz.

De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving. De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving.

De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving. De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving.

De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving. De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving.

De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving. De verordeningen welke in 1930 tot stand kwamen, zijn voornamelijk van dien aard, dat zij de bestaande wetgeving aanvullen of wijzigen. Het is niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle deze verordeningen, maar het is wel mogelijk om een algemeen beeld te geven van de aard en de omvang van deze wetgeving.



## M. DE WATERSCHAPPEN.

Bij de wet van 24 Juli 1918 (I. S. 1919 n°. 49) werd de thans in art. 186 der Indische Staatsregeling vervatte voorziening getroffen, welke het mogelijk maakt om, naarmate de omstandigheden zulks vorderen, de zorg voor de waterstaatsbelangen toe te vertrouwen aan rechtspersoonlijkheid bezittende waterschappen. Ingevolge die wetsbepaling worden de oprichting en de opheffing van waterschappen, zoodat de samenstelling, de inrichting, de werkkring en de bevoegdheden van hun besturen bij ordonnantie geregeld. Voorts kan aan de Waterschapsbesturen bij ordonnantie, met inachtneming van de daarbij te stellen regelen en onder het daarbij te regelen toezicht, de bevoegdheid toegekend worden om verordeningen te maken in het huishoudelijk belang der waterschappen, om belastingen te heffen, en om straffen te stellen op de overtreding van hun verordeningen.

Tot dusver hebben de aangeduide wettelijke beginselen uitsluitend in het gebied van de Zelfbesturende landschappen op Java toepassing gevonden. In de binnen die landschappen gelegen streken met groot-landbouwindustrie (suiker, tabak) berustte de zorg voor de waterstaatsbelangen voorheen in hoofdzaak bij de landbouwondernemers, aan wie de meeste bevoeiingswerken in eigendom toebehoorden. Het werd evenwel in verband met de zich geleidelijk voltrekkende agrarische hervormingen in de Javasche Vorstenlanden, in het algemeen belang wenschelijk geacht, de waterstaatszorg in die streken op te dragen aan in het leven te roepen, met publiek gezag bekleede belangengemeenschappen, waarin o.m. de landbouwondernemers eene gepaste vertegenwoordiging zouden vinden. Daartoe zou het waterschap, als bedoeld bij vorenaangehaalde wet, zich bij uitstek kunnen leenen, in verband waarmede op den grondslag van hetgeen daaromtrent in die wet bepaald was, eene ordonnantie tot stand werd gebracht om in de Vorstenlanden metterdaad tot de oprichting van zoodanige autonome gemeenschappen te komen. Om de oprichting van waterschappen voor te bereiden en om te voorzien in eene centrale technische leiding dier instellingen, werd in 1919 te Jogjakarta het z.g. Centraal Waterschapskantoor opgericht, dat o.m. voorloopig belast werd met het waterbeheer in de streken, waar de agrarische hervorming was doorgevoerd.

Op den voet van bedoelde Vorstenlandsche Waterschapsordonnantie (I.S. 1920 n°. 722 jto I.S. 1922 n°. 704, 1926 n°. 404 en 1928 n°. 242) werden achtereenvolgens opgericht: in 1921 het grootendeels in Jogjakarta gelegen waterschap Opak, dat in 1924, na verkrege uitbreiding, herdoopt werd in Opak-Progo; in 1922 het in Soerakarta gelegen waterschap Dengkeng; in 1924 het eveneens in Soerakarta gelegen waterschap Pèpè, dat in 1926, bij eene uitbreiding van gebied, den naam Bengawan ontving. Voor elk van deze drie waterschappen werd, krachtens het bepaalde bij art. 2 van de Vorstenlandsche Waterschapsordonnantie, bij zijne oprichting door het betrokken Hoofd van gewestelijk bestuur, in overleg met de betrokken Zelfbesturen, een reglement vastgesteld ter verzekering van de ordelijke werking van dat waterschap.

Ingevolge de Vorstenlandsche Waterschapsordonnantie is in elk waterschap een waterschapsraad ingesteld, bestaande voor de helft uit groot-landbouwondernemers en voor de wederhelft uit Europeesche en Inlandsche ambtenaren, hoofden van Inlandsche gemeenten en belanghebbende Inlandsche landbouwers. De leden van den raad worden benoemd en ontslagen door het betrokken Hoofd van gewestelijk bestuur, die daarbij ten aanzien van de Inlandsche leden vooraf overleg pleegt met de betrokken Zelfbesturen.

Uit zijn midden kiest genoemde raad een waterschapsbestuur, aan hetwelk de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken is opgedragen. Zoowel het voorzitterschap van dit bestuur, als dat van den raad wordt ambtshalve uitgeoefend door den betrokken Resident-afdeelingshoofd.

De werkkring van het waterschap omvat in het algemeen het beheer van de binnen zijn gebied gelegen natuurlijke waterlopen en kunstmatig aangelegde waterwerken; de zorg voor de waterverdeling en voor den afvoer en de wering van water en zand, voorzover schadelijk voor de binnen zijn gebied gelegen gronden; den aanleg van nieuwe en de verandering van bestaande waterwerken.



De bevoegdheid tot het maken van verordeningen in het huishoudelijk belang van het waterschap, met inbegrip van de strafverordenende bevoegdheid, zoomede de bevoegdheid tot het vaststellen van jaarlijkse heffingen ten laste der binnen het waterschap gelegen landbouwondernemingen en Inlandsche gemeenten, berusten bij den waterschapsraad. De vastgestelde verordeningen en heffingen behoeven evenwel voor hun inwerkingtreding de goedkeuring van het betrokken Hoofd van gewestelijk bestuur, die ter zake overleg pleegt met de betrokken Zelfbesturen.

Ten aanzien van de vaststelling van heffingen is bepaald, dat daarbij tevens eene begrooting van ontvangsten en uitgaven zal worden vastgesteld voor het jaar, waarvoor die heffingen geschieden. Voorts wordt onderscheid gemaakt tusschen enerzijds heffingen tot dekking van de kosten der waterverdeling en van de algemeene kosten van het waterschap, anderzijds heffingen ten behoeve van het onderhoud en het herstel van waterwerken. Eerstbedoelde heffingen worden omgeslagen over de betrokken landbouwondernemingen en Inlandsche gemeenten naar een bepaalden maatstaf, waarbij rekening wordt gehouden met op de bevlode gronden voorkomende aanplantingen en met de draagkracht der grondverbouwers. Laatstbedoelde heffingen geschieden als regel in dien zin, dat de landbouwondernemers verplicht worden tot het opbrengen van de benodigde gelden voor den aankoop van materialen en voor de betaling van vakkundigen arbeid, terwijl van de Inlandsche gemeenten gevorderd wordt de voorziening in den vereischten koelie-arbeid in onbetaalden dienst.

Geen heffingen mogen worden gedaan voor den aanleg van nieuwe of verandering van bestaande waterwerken, waarbij meerdere landbouwondernemingen dan wel minstens één landbouwonderneming en de Inlandsche bevolking gezamenlijk belang hebben. De uitvoering van zoodanige werken, waartoe uitsluitend het waterschap of het Zelfbestuur gerechtigd is, kan slechts bekostigd worden uit vrijwillige bijdragen van belanghebbenden.

Aangezien de waterschappen in technisch opzicht niet geheel volledig geoutilleerd zijn, berust de technische uitvoering van de tot hun taak behoorende werkzaamheden, op grond van hetgeen daaromtrent bepaald is bij art. 60 van de verschillende waterschapsreglementen, nog steeds bij het Centraal Waterschapskantoor te Jogjakarta. Deze toestand houdt verband met de omstandigheid, dat de door de waterschappen vastgestelde waterreglementen tot dusver de vereischte goedkeuring van de betrokken Hoofden van gewestelijk bestuur niet hebben kunnen verwerven. De oorzaak van de onthouding van die goedkeuring is o.m. gelegen in enkele bepalingen van bedoelde waterreglementen, waartegen bedenkingen zijn gerezen in verband met de aan de landbouwondernemers bij art. 12 sub *b* van het Vorstenlandsch grondhuurreglement (I.S. 1918 n°. 20) verleende watergarantie.

Uit onderstaande, aan de desbetreffende begrotingen voor het dienstjaar 1930—1931 ontleende, gegevens inzake de ontvangsten van de drie Vorstenlandsche waterschappen, kan een indruk worden verkregen van den omvang hunner bemoeienissen.

Ontvangsten volgens de begrooting 1930/31.	Opak-Progo.	Dengkeng.	Bengawan.
Saldi vorige dienstjaren	p.m.	p.m.	f 4
Heffingen . . . . .	f 512 360	f 468 886 <sup>1)</sup>	548 964 <sup>2)</sup>
Bijdragen van belanghebbenden . . . . .	p.m.	78 980	494 150
Ontvangsten van verschillenden aard . . . . .	1 120	750	39 500
Totaal . . . . .	f 513 480	f 548 116	f 1 082 618

<sup>1)</sup> Hieronder begrepen f 143 500 als waardeering in geld van den onbetaalden koelie-arbeid der Inlandsche gemeentenaren.

<sup>2)</sup> Idem tot een bedrag van f 115 368.



## N. DE INLANDSCHE GEMEENTEN.

Onder „Inlandsche gemeenten” worden verstaan alle zelfstandige Inlandsche rechtsgemeenschappen van territoriaal aard, die niet als „Zelfbesturende landschappen” aangemerkt kunnen worden. Daartoe behooren niet alleen de op Java en Madoera als „desa”, in de Buitengewesten onder verschillende andere inheemsche benamingen bekende dorpen, maar ook andere naar het adatrecht grootere zelfstandige rechtsgemeenschappen, zooals de marga in Zuid-Sumatra, de koeria in Zuid-Tapanoeli, het oelebalangschap in Groot-Atjeh en de adat-gemeenschap in Zuid-Celebes.

Voorzoover de Inlandsche gemeenten binnen het rechtstreeks bestuurd gebied van Nederlandsch-Indië gelegen zijn, waarborgt art. 128, lid 1 tot en met 4, der Indische Staatsregeling, met inachtneming van de daarbij aangegeven grenzen, het reeds vanouds wettelijk erkend recht der gemeenten om haar eigen huishouding te regelen en te besturen, zoomede om haar eigen hoofden en bestuurders te verkiezen, indien althans een en ander in overeenstemming is met de instellingen van het volk en niet strijdig is met verkregen rechten.

Lid 5 van genoemd wetsartikel voorziet voorts in de sedert 1925 geschapen mogelijkheid, om bij ordonnantie aan de Inlandsche gemeenten, onder nader te bepalen toezicht en binnen nader te bepalen grenzen, de bevoegdheid te verleenen tot het heffen van belasting en tot het stellen van straffen op de overtreding van haar verordeningen. Zooals nader zal blijken, heeft deze wetsbepaling tot dusver slechts toepassing gevonden ten aanzien van Inlandsche gemeenten in bepaalde gedeelten der Buitengewesten.

Ten slotte is in lid 6 van het vorenaaangehaald artikel der Indische Staatsregeling belichaamd de in 1918 getroffen wettelijke voorziening, welke de mogelijkheid opent om bij ordonnantie de daarvoor in aanmerking komende Inlandsche gemeenten, welke geheel of gedeeltelijk gelegen zijn binnen de grenzen van een stadsgemeente, voorzoover het binnen die grenzen vallend gebied betreft op te heffen dan wel aan die Inlandsche gemeenten het recht van autonomie te ontnemen.

Nadat op Java en Madoera de noodzakelijkheid gebleken was, om de rechtspersoonlijkheid van de Inlandsche gemeente boven twijfel te stellen, is in 1906 (I.S. n<sup>o</sup>. 83) de voor dat gebiedsdeel geldende „Inlandsche Gemeente-ordonnantie” tot stand gekomen. Deze ordonnantie, die o.m. in verband met de invoering der bestuursvorming inmiddels wijziging heeft ondergaan, bevat in hoofdzaak bepalingen en voorschriften omtrent de samenstelling en inrichting van het desabestuur, den werkkring en de aansprakelijkheid van het desahoofd, het beheer en de regeling van desa-aangelegenheden op vermogensrechtelijk gebied, de handelingsbevoegdheid van de desa, de vertegenwoordiging der desa in en buiten rechte, de hanteering van het vernietigingsrecht ten aanzien van desabeslissingen. Hoewel daarin niet uitdrukkelijk verklaard, blijkt niettemin uit de bepalingen dezer ordonnantie, die in het bijzonder de rechtsbevoegdheid van de desa betreffen, dat aan het bestaan van de desa als rechtspersoon niet meer te twifelen valt.

De uitoefening van het recht van de desa om haar eigen hoofd te kiezen vond nadere uitwerking in eene afzonderlijke ordonnantie (I.S. 1907 n<sup>o</sup>. 212), waarin mede voorschriften gegeven werden nopens schorsing en ontslag van dien functionaris.

Behalve de plaatselijke inkomsten van het desabestuur, waarin de gemeente zelve als regel heeft te voorzien, genieten de desahoofden van Landswege bepaalde baten, welke somtijds niet onaanzienlijk zijn, in den vorm van een collecteloon voor hun bemoeienis met de inning der Landsbelastingen van verschillenden aard. Aangezien vele desahoofden op Java en Madoera als gevolg van de afschaffing van het hoofgeld zich eene belangrijke derving aan inkomsten hadden te getroosten, werd het billijk geacht eene tegemoetkoming uit 's Lands kas toe te kennen ten bedrage van het voorheen te dier zake genoten collecteloon aan hen, wier jaarlijksch inkomen een som van f 300 niet te boven ging,



en ten bedrage van hoogstens de helft van dat collecteloon aan hen, wier jaarlijksch inkomen meer dan f 300 doch niet meer dan f 600 bedroeg. Gezamenlijk beliepen deze tegemoetkomingen in 1930 een bedrag van f 148 201 (f 30 340 voor West-, f 49 395 voor Midden- en f 68 466 voor Oost-Java).

Opmerking verdient, dat naar aanleiding van de voorstellen der commissie tot onderzoek van de oorzaken der in 1926 in Bantam uitgebroken onlusten besloten werd, in afwijking van het beginsel van bekostiging van het desabestuur door de gemeente zelve van Regeeringswege geldelijken steun te verleenen voor verbetering van de inkomsten van het desabestuur aldaar, indien ook de plaatselijke bevolking in dat opzicht offervaardigheid zou toonen. In verband met deze gedragslijn is in den loop van 1930 door het Land een bedrag van f 15 320 beschikbaar gesteld voor aanleg of aankoop van ambtsvelden ten behoeve van de besturen van de districten Rangkasbitong en Lebak (regentschap Lebak) gelegen desa's.

Het in 1926 aan den Resident F. A. E. Laceulle opgedragen onderzoek naar de in de Inlandsche gemeenten op Java en Madoera bestaande toestanden en verhoudingen heeft ertoe geleid, dat eene algeheele herziening van de aldaar vigeerende Inlandsche gemeente-ordonnantie en van het reglement op de verkiezing, de schorsing en het ontslag van desahoofden in overweging is genomen. Daarbij wordt tevens overwogen de invoering van het instituut van desa-raden, zoomede de toekenning aan de desa van het recht van belastingheffing en van het strafverorderingsrecht.

Nadat in 1927 (I.S. n<sup>o</sup>. 18) ten aanzien van de binnen de stadsgemeente Malang gelegen desa Temanggoengan een aanvang was gemaakt met de opheffing van desa's op den voet van art. 128, lid 6, der Indische Staatsregeling, werden in den loop van 1930 vier andere in genoemde stadsgemeente en alle in de stadsgemeente Soerabaja gelegen desa's opgeheven (I. S. 1930 nos. 372 en 373). De ratio van de te dezer zake aanvaarde gedragslijn is gelegen eenerzijds in de omstandigheid, dat de betrokken desa's geheel in de stadsgemeente waren opgegaan en haar karakter van zelfstandige gemeenschap feitelijk reeds hadden verloren, anderzijds in den ongewenschten toestand, dat de besturen der stadsgemeenten bij het voortbestaan dier desa's ernstige belemmering ondervonden in eene doelmatige uitoefening van hun overheidstaak, vooral op het gebied van stadsontwikkeling, volkshuisvesting, bouw- en woningtoezicht, veterinairen dienst (toezicht op melkerijen, enz.) en belastingdienst.

Als gevolg van de opheffing der evenbedoelde desa's is de taak van de voormalige besturen dier gemeenschappen, voorzoover verband houdend met aangelegenheden van autonomen aard, geheel overgegaan op de betrokken stadsgemeentebesturen. Met betrekking tot de uitoefening van de overige werkzaamheden, welke voorheen door bedoelde desabesturen ten behoeve van het Land in medebestuur werden verricht, is eene voorloopige regeling getroffen. Ingevolge die regeling is voor de uitoefening dier werkzaamheden in de stadsgemeente Soerabaja eene Landsorganisatie in het leven geroepen, terwijl daarentegen in de stadsgemeente Malang, in verband met aldaar bestaande bijzondere toestanden, de uitoefening van de hier bedoelde werkzaamheden bij wijze van proef is opgedragen aan organen van de stadsgemeente, welke organen, uitsluitend te dezer zake, onder de bevelen van het betrokken Hoofd van plaatselijk bestuur zijn gesteld.

Tot samenvoeging en splitsing van Inlandsche gemeenten volgens de daarentrent bestaande voorschriften, welke in beginsel hierop neerkomen, dat in het algemeen alleen dan tot samenvoeging of splitsing wordt overgegaan als de meerderheid van de bevolking daarmede instemt en de overtuiging bestaat, dat zich in redelijkheid na de samenvoeging of splitsing inderdaad eene nieuwe eenheid of nieuwe eenheden laten verwachten, door de bevolking als zoodanig erkend, werd ook in de laatste jaren in eenige gevallen overgegaan. De splitsingen en samenvoegingen in 1928 en 1929 (de cijfers over 1930 waren bij de samenvoeging van dit Verslag nog niet bekend) zijn aangegeven in den volgenden staat.



Provincie.	Regentschap.	Samen-voegingen		Split-singen	
		in 1928.	in 1929.	in 1928.	in 1929.
West-Java.	Tjiandjoer . . . . .	—	—	1	—
	Tasikmalaja . . . . .	—	2	—	—
	Indramajoe . . . . .	—	3	1	—
	Madjalengka . . . . .	1	1	—	—
		1	6	2	—
Midden-Java.	Batang . . . . .	1	—	—	—
	Demak . . . . .	1	—	—	—
	Koedoes . . . . .	2	—	—	—
	Rembang . . . . .	1	1	—	—
	Pati . . . . .	1	—	—	—
	Blora . . . . .	1	—	—	—
	Magelang . . . . .	1	1	—	—
	Wonosobo . . . . .	7	—	—	1
	Tjilatjap . . . . .	—	1	—	—
		15	3	—	1
Oost-Java.	Sidoardjo . . . . .	—	3	—	—
	Bodjonegoro . . . . .	2	—	—	—
	Grisee . . . . .	4	2	—	—
	Lamongan . . . . .	1	—	—	—
	Sampang . . . . .	18	—	11	—
	Bondowoso . . . . .	10	—	—	—
	Panaroekan . . . . .	40	—	—	—
	Banjoewangi . . . . .	1	—	3	—
	Blitar . . . . .	—	—	2	—
		76	5	16	—

In de verschillende gebiedsdeelen der Buitengewesten loopt de structuur van de als Inlandsche gemeenten erkende rechtsgemeenschappen in meerdere of mindere mate uiteen. Naast de als zoodanig in eenige gewesten aan te merken dorpen, met de daarbij behorende gehuchten, worden elders daartoe gerekend de dorpenbonden of soms de dorpenbondfederaties (Zuid-Sumatra, Tapanoeli), dan wel adatgemeenschappen van anderen aard (oeleebalansschappen in Groot-Atjeh, gaoekang of ornamentschappen in Zuid-Celebes).

Nauw samenhangend met de structuur van die Inlandsche gemeenten wordt het bestuur in de dorpsgemeenten uitgeoefend door het dorpschoofd, bijgestaan door lagere adathoofden; in de dorpenbonden door het dorpenbondshoofd met de dorpschoofden en enkele andere adathoofden; in de oeleebalansschappen en



ornamentschappen onderscheidenlijk door den oeleebalang en door het ornamentshoofd (Aroe of Kraeng), bijgestaan door lagere functionarissen.

In het algemeen geldt ten aanzien van de aanwijzing der gemeentevoofden, naar het plaatselijk adatrecht, het beginsel van erfopvolging, beperkt door electie. In sommige streken zijn door ons gezag verkiezingen op westersche leest ingevoerd, waarbij het kiezerskorps gevormd wordt hetzij door de daarvoor in aanmerking komende gemeentenaren, hetzij door een beperkt aantal adathoofden. Elders wordt het gemeentevoofd van overheidswege aangewezen in overleg met de plaatselijke bevolking.

Ingevolge den regel, dat de Inlandsche gemeenten zelve hebben te voorzien in de bekostiging van haar bestuur, genieten de gemeentevoofden in de eerste plaats hun inkomsten uit hetgeen daartoe door de betrokken gemeenschappen uit eigen middelen wordt opgebracht. Deze inkomsten, die uiteraard regeling vinden in het plaatselijk geldend adatrecht, bestaan in hoofdzaak uit bevolkingsbijdragen in geld of in natura en uit het presteeren van persoonlijke diensten door de gemeentenaren, welke diensten, met inachtneming van het plaatselijk gebruik, afgekocht kunnen worden. In enkele streken, met name in Zuid-Celebes en op Bali, heeft het gemeentebestuur de beschikking over het tot dat doel als ambtswelden afgezonderd gedeelte van de gemeentelijke bouwgronden.

Bovendien genieten ook in de Buitengewesten de gemeentevoofden van Landswege collecteloon voor hun bemoeienis met de inning der Landsbelastingen.

In navolging van hetgeen voor Java en Madoera geschied is, heeft het Inlandsch gemeentewezen in verschillende gebiedsdeelen der Buitengewesten eveneens regeling gevonden bij daartoe in het leven groepen ordonnanties. Met name zijn Inlandsche gemeente-ordonnanties vastgesteld voor de gewesten:

- Sumatra's Westkust*, met uitzondering van de onderafdeeling Kerintji, bij I. S. 1914 n<sup>o</sup>. 774, vervangen door de regeling bij I. S. 1918 n<sup>o</sup>. 677;
- Amboina*, bij I. S. 1914 n<sup>o</sup>. 629, vervangen door de regeling bij I. S. 1923 n<sup>o</sup>. 471, alleen betrekking hebbend op de onderafdeelingen Amboina en Saparoea;
- Bangka*, bij I. S. 1919 n<sup>o</sup>. 453;
- Palembang*, bij I. S. 1919 n<sup>o</sup>. 814;
- Lampoengsche Districten*, bij I. S. 1922 n<sup>o</sup>. 564;
- Benkoelen* <sup>1)</sup>, bij I. S. 1923 n<sup>o</sup>. 470;
- Tapanoeli*, bij I. S. 1923 n<sup>o</sup>. 469, jto. I. S. 1925 n<sup>o</sup>. 317;
- Billiton*, bij I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 75;
- Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo*, bij I. S. 1924 n<sup>o</sup>. 275.

Bedoelde Inlandsche gemeente-ordonnanties, bij de vaststelling waarvan zoo veel mogelijk rekening gehouden is met de adatrechtelijke opvattingen en gebruiken van de bevolkingsgroepen, dragen de regeling en het bestuur van de huishoudelijke belangen der gemeenten op aan een raad en aan het gemeentevoofd; geven voorschriften betreffende de samenstelling, de bevoegdheid en de werkwijze van den raad; regelen het preventief en repressief toezicht inzake beslissingen van den raad, de verkiezing en de bevoegdheid van het gemeentevoofd, het beheer van de geldmiddelen, de vordering van gemeentendiensten en de vaststelling van de begroting en begrotingsrekeningen. In het bijzonder verdient nog vermelding, dat in deze ordonnanties voorzien is in de mogelijkheid, om door verkiezing leden in de Inlandsche gemeenteraden te brengen, indien zulks door de betrokken gemeente wenschelijk of door het Hoofd van gewestelijk bestuur doelmatig wordt geacht.

In het algemeen kan van de werking dezer Inlandsche gemeente-ordonnanties getuigd worden, dat daarvan in de gebiedsdeelen, waarvoor zij gelden, een

<sup>1)</sup> Intusschen is voor het gewest Benkoelen eene nieuwe Inlandsche gemeente-ordonnantie tot stand gekomen (I. S. 1931 n<sup>o</sup>. 6), waarin zooveel mogelijk gestreefd is naar eene eenvoudige en soepele regeling van de gansche materie, in het bijzonder naar meer beperking van het preventieve toezicht op de gemeenteraden en naar grooter eenvoud in de administratie dier gemeenten. Daarbij zal, meer dan voorheen, aan de Inlandsche gemeenten vrijheid worden gelaten om adatrechtelijke belangen naar eigen inzicht te regelen.



nuttige invloed is uitgegaan op de verdere ontwikkeling der Inlandsche gemeenten. De erkenning van dit feit is in belangrijke mate eene aansporing geweest tot verdere stelselmatige onderzoekingen op het gebied van het Inlandsch gemeentewezen. Als gevolg van die onderzoekingen is de Lampoengsche marga in de jaren 1927/1929 weder tot leven geroepen en hebben de adatdistricten in Djambi in 1928 en latere jaren weder erkenning gevonden als Inlandsche rechtsgemeenschappen. Het in Riouw daartoe ingesteld onderzoek heeft geleid tot de wederinstelling en erkenning als rechtsgemeenschappen van de datoek-kajaschappen op de Toedjoeh- en Tambelan-eilanden. In diezelfde richting is men thans werkzaam in de Bataklanden, terwijl in Zuid-Celebes wordt aangestuurd op versterking van de aldaar voorkomende adatgemeenschappen <sup>1)</sup>.

Voorts is een onderzoek gaande naar het voorkomen in de Buitengewesten van hogere verbanden en van federaties van bestaande inheemsche rechtsgemeenschappen, terwijl daarnaast gestreefd wordt naar uitbreiding van de bevoegdheden dier gemeenschappen, o.m. op agrarisch gebied, in verband met de instelling van z.g. beheerskringen.

Eene zeer belangrijke uitbreiding van bevoegdheden ten aanzien van de gemeenten in de Buitengewesten, waar eene Inlandsche gemeente-ordonnantie geldt, is vervat in een tweetal ordonnanties (I. S. 1929 nos. 100 en 101), waarbij, op den voet van art. 128, lid 5, der Indische Staatsregeling, eene regeling is getroffen inzake de bevoegdheid dier Inlandsche gemeenten om belastingen te heffen en om op de overtreding van haar verordeningen straf te stellen. In den loop van 1930 zijn deze ordonnanties in werking getreden voor zoover betreft de gewesten Sumatra's Westkust, Palembang, Bangka en Onderhoorigheden, Billiton, de Lampoengsche Districten en een deel van Tapanoeli.

Tenslotte verdient nog vermelding, dat in de streken, waar de inheemsche bevolking gelaten is in het genot van haar eigen rechtspleging, de bevoegdheid op dit stuk van de besturen der Inlandsche rechtsgemeenschappen hier en daar uitbreiding heeft ondergaan. In overweging is het denkbeeld, om in zekere mate eene overeenkomstige bevoegdheid toe te kennen aan de besturen van zoodanige gemeenschappen buiten de hier bedoelde streken.

Uit het vorenstaande moge de indruk verkregen worden, dat het streven bij voortdurend gericht is op zoo krachtig mogelijke bevordering van de ontwikkeling der Inlandsche rechtsgemeenschappen in het rechtstreeks bestuurd gebied der Buitengewesten, hetgeen ook van groote betekenis moet worden geacht voor den verderen staatkundigen groei dier gewesten.

Ten aanzien van de lagere inheemsche rechtsgemeenschappen, die gelegen zijn binnen de „Zelfbesturende landschappen” met korte verklaring, is een overeenkomstig streven tot uitdrukking gekomen door aanvulling van de z.g. „Zelfbestuursregelen 1927” met een nieuw art. 5a (I. S. 1930 n<sup>o</sup>. 25). Daarin is o.m. bepaald, dat aan zoodanige rechtsgemeenschappen het bestuur en de regeling van haar huishouding worden overgelaten, met inachtneming van de van het betrokken zelfbestuur uitgegane verordeningen. Mede zijn regelen getroffen nopens de bevoegdheid dier rechtsgemeenschappen op het stuk van belastingheffing en van strafverordening (zie Bijbl. n<sup>o</sup>. 12408).

*De Minister van Koloniën,*

S. DE GRAAFF.

#### VERBETERINGEN.

Blz. 50, regel 16 v. o. staat: niet, moet zijn: zich.  
Blz. 257, regel 19 v. b. staat: 1931, moet zijn: 1930.

<sup>1)</sup> Een gedeelte van de resultaten van het vanwege de Afdeling Bestuurszaken der Buitengewesten ingesteld onderzoek naar het Inlandsch gemeentewezen is gepubliceerd in de Mededeelingen van die Afdeling, serie B, nos. 3, 4, 6 en 7.



...the fact that the patient is not only a patient but also a human being. The physician should not only treat the disease but also the patient. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease.

...the fact that the patient is not only a patient but also a human being. The physician should not only treat the disease but also the patient. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease.

...the fact that the patient is not only a patient but also a human being. The physician should not only treat the disease but also the patient. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease.

...the fact that the patient is not only a patient but also a human being. The physician should not only treat the disease but also the patient. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease.

...the fact that the patient is not only a patient but also a human being. The physician should not only treat the disease but also the patient. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease. The patient should be treated as a human being and not as a mere object. The physician should have a good understanding of the patient's life and not just of the disease.



## INHOUD.

	Blz.
I. De staatkundige toestand .....	3
A. Betrekkingen met het buitenland .....	3
1. Inleiding .....	3
2. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond .....	5
3. Staatkundige betrekkingen met het buitenland .....	18
4. Economische en Verkeersbetrekkingen .....	18
5. Bedevaart en andere cultureele betrekkingen .....	21
6. Gezondheidszorg .....	23
7. Juridische betrekkingen .....	23
B. De inwendige politieke toestand .....	26
1. Inleiding .....	26
2. Partijgroeperingen onder de Europeesche bevolking .....	27
3. De Inlandsche beweging .....	36
4. De Chineesche beweging .....	56
II. De financieele toestand .....	58
A. Inleiding .....	58
B. De Landsfinanciën .....	60
1. Algemeen overzicht .....	60
2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen .....	63
3. Belastingen in geld .....	65
4. Belastingen in arbeid .....	71
5. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop .....	74
C. De financiën der zelfbesturende landschappen .....	79
a. De financiën der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten .....	79
b. De financiën der Javaansche Vorstenlanden .....	81
D. De financiën der provinciën, gemeenten, regentschappen en plaatselijke raden .....	83
E. De financiën der Inlandsche gemeenten .....	89
F. De plaatselijke fondsen .....	91
III. De economische toestand .....	92
A. Economisch overzicht .....	93
B. Landbouw .....	99
1. Overzicht van den landbouw .....	99
2. Verschillende gewassen, afzonderlijk beschouwd .....	109
3. Overheidszorg voor den landbouw .....	131
4. De Gouvernements landbouwondernemingen .....	138



	Blz.
C. Veeteelt .....	144
1. Overzicht van den veestapel en de veeteelt .....	144
2. Overheidszorg voor den veestapel .....	146
D. Visscherij en vischteelt .....	150
1. Zeevisscherij .....	150
2. Binnenvisscherij en vischteelt .....	155
E. Jacht en inzameling van bosch- en natuurproducten .....	162
1. De jacht .....	162
2. Inzameling van bosch- en natuurproducten .....	164
F. Boschbouw .....	166
1. Overzicht van den landbouw en de boschexploitatie .....	166
2. Djatibosschen .....	167
3. Wildhoutbosschen op Java en Madoera .....	169
4. Bosschen in de Buitengewesten .....	172
5. Boschinrichting .....	173
6. Boschbouwproefstation .....	174
G. Winning, verwerking en afzet van delfstoffen en andere oer- producten; geologische onderzoekingen .....	177
1. Overzicht van de winning van delfstoffen .....	177
2. Tin .....	178
3. Steenkolen .....	180
4. Goud en zilver .....	185
5. Aardolie en aardgas .....	186
6. Zout .....	188
7. Andere oerproducten .....	193
8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning .....	194
9. Geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen en ad- vieszen .....	195
H. Nijverheid .....	199
1. Algemeen overzicht .....	199
2. Verschillende nijverheidsbedrijven .....	200
3. Waterkracht en electriciteit .....	207
4. Overheidszorg voor de nijverheid .....	209
I. Handel .....	211
1. Groothandel .....	211
2. Tusschen- en kleinhandel .....	218
3. Venduwezen .....	219
4. Middenstand .....	220
5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten .....	221
6. Kamers van koophandel, handelsvereeningen en andere organisaties op handelsgebied .....	222



	Blz.
7. Overheidszorg voor den handel .....	223
8. IJkwezen .....	223
J. Munt-, crediet- en bankwezen, coöperatie .....	225
1. Muntwezen .....	225
2. De groote banken .....	227
3. Volkseredietwezen .....	233
4. Coöperatie .....	238
5. De pandhuisdienst .....	241
6. De postspaarbank .....	246
7. Andere spaarinstellingen .....	249
K. Verkeer .....	253
1. Overzicht van het verkeer .....	253
2. Landwegen en bruggen .....	254
3. Het wegverkeer .....	257
4. Railverkeer .....	262
5. Havenbedrijf en baggerbedrijf .....	269
6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische opnemingen .....	274
7. Scheepvaart .....	276
8. Burgerlijk luchtverkeer .....	283
9. Post, telegraaf en telefoon .....	286
10. Toerisme .....	290
L. Waterstaat .....	292
1. Bevloeiing .....	292
2. Waterkeering .....	299
3. Landsgebouwen .....	300
IV. De cultureele toestand .....	305
A. Christelijke en Mohammedaansche eeredienst .....	305
Christelijke eeredienst .....	305
Mohammedaansche eeredienst .....	309
B. Onderwijs .....	314
C. Kunsten en wetenschappen .....	317
De oudheidkundige dienst .....	317
Inheemsche tooneelkunst, danskunst en muziekbeoefening op Java .....	319
Het Landsarchief .....	322
Volksbibliotheken .....	323
Natuurbescherming .....	324
Vulkanologische onderzoekingen .....	325
Enkele wetenschappelijke instellingen .....	327
D. De volkstelling .....	334



	Blz.
E. Publiciteit .....	336
De pers .....	336
Lectuurvoorziening .....	340
Bioscoopfilms en filmkeuring .....	344
Radio-omroep .....	345
F. Ontspanning .....	347
Openbare vermakelijkheden .....	347
Sport .....	347
V. De sociale toestand .....	349
A. Recht en rechtsbedeeling .....	349
Het recht .....	349
a. Het recht op westerschen grondslag .....	349
b. Het recht op inheemschen grondslag .....	352
De rechtspraak .....	354
Aanverwante onderwerpen .....	356
B. Bestrijding van misdadigheid .....	359
Gevangeniswezen .....	359
Strafrechtelijke dwangopvoeding .....	361
Reclasseering .....	363
Dactyloscopie .....	364
Crimineele statistiek .....	366
C. Bestrijding van onzedelijkheid .....	367
Bestrijding van ontucht en handel in vrouwen en kinderen ...	367
Bestrijding van verspreiding van ontuchtige uitgaven .....	367
D. Gebruik van opium en alcohol .....	369
De opiumregie .....	369
Behandeling van opiophagen .....	372
Alcoholgebruik .....	373
E. Gezondheidszorg .....	375
Mortaliteit .....	375
Opleiding van geneeskundig en technisch personeel .....	375
Medisch-hygiënische propaganda .....	376
Wetenschappelijke onderzoekingen .....	378
Voorkoming en bestrijding van besmettelijke en volksziekten.	
Verhooging van het peil der volksgezondheid .....	379
Assaineeringswerken .....	380
Volkshuisvesting .....	382
Ziekenverzorging .....	382
Krankzinnigenverzorging .....	388
Pharmaceutische aangelegenheden .....	388



	Blz.
F. Jeugdzorg .....	389
Kinderbescherming .....	389
Internaatwezen .....	390
Jeugdbeweging .....	391
Padvinderebeweging .....	393
Lichamelijke ontwikkeling .....	395
G. Armeuzorg .....	397
H. Bescherming van het grondbezit .....	399
Mededeelingen van algemeenen aard .....	399
Overheidsbemoeyenis met uit te geven gronden .....	399
Overheidsbemoeyenis met grondontginning door Inlanders ...	401
Overheidsbescherming van Inlandsche rechten op den grond	401
Overheidsbemoeyenis met de particuliere landerijen .....	401
Uitvoering der grondhuurordonnantie .....	403
Kadastrale en topografische opnemingen .....	404
I. Arbeid .....	408
Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland .....	408
Arbeidsvoorwaarden .....	409
Werkloosheid .....	412
Arbeidsbemiddeling .....	415
Arbeidswetgeving .....	416
Arbeidsinspectie .....	420
Werving van arbeiders .....	423
De vakbeweging .....	424
J. Kolonisatie en emigratie .....	426
K. Overheidsbemoeyenis met bedrijven .....	429
Veiligheidstoezicht .....	429
Uitvoering der fabrieken-ordonnantie .....	433
VI. De Staatsinrichting .....	435
A. De Regeering .....	435
B. De Volksraad .....	436
C. De departementale organisatie .....	439
D. Het Bestuur .....	440
Taakverdeeling tusschen het Europeesch en Inlandsch bestuur in de Gouvernementslanden op Java en Madoera .....	440
Het Europeesch bestuur .....	443
Het Inlandsch bestuur .....	444
Het bestuur over Vreemde Oosterlingen .....	446
E. De rechterlijke macht .....	448



	Blz.
F. De politie .....	450
G. De Zeemacht .....	453
De Koninklijke Marine .....	453
De Gouvernements-Marine .....	455
De gewestelijke vaartuigen .....	457
Het Marine-etablisement .....	458
H. De Landmacht .....	463
Mededeelingen van algemeenen aard .....	463
Landsverdediging .....	463
Sterkte en samenstelling van het leger .....	464
Dienstplicht- en reservepersoneel .....	465
Handhaving van orde, rust en veiligheid en overige gevallen van militairen bijstand .....	467
De wapens en diensten .....	467
Oefeningen .....	472
Militair onderwijs .....	472
Gezondheidstoestand .....	472
Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair .....	474
Mededeelingen van bijzonderen aard .....	475
Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorend .....	476
Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek .....	477
I. De Landsdienaren .....	478
Rechtspositie .....	478
Belooning .....	479
Landsdienaren buiten werkelijken dienst .....	484
Schulden aan den Lande van gewezen Landsdienaren .....	484
J. Doorvoering van de bestuurshervorming .....	485
K. De zelfbesturende landschappen .....	488
L. De provincies, gemeenten, regentschappen en locale ressorten .....	491
M. De waterschappen .....	497
N. De Inlandsche gemeenten .....	499



